

ספר אור זרוע השלם

נשים ב' — חליצה, מיאון, עגונה, גיטין ותשובות

ספר

אור זרוע

השלם

לרבנו יצחק ב"ר משה מוינא

הלכות נשים חלק ב'

חליצה, מיאון, עגונה, גיטין ותשובות

יוצא לאור במהדורה וחדשה ומתוקנת
על פי כתבי יד
עם שינויי נוסחאות, מקורות וביאורים

אור עציון ספרי איכות תורניים
המכון התורני ע"ש ר' יצחק וחנה סטרולוביץ'

הספר יוצא בסיוע משרד התרבות והספורט, מינהל התרבות

פענוח כתבי יד, ביאורים וביקורת:

הרב יהודה בהרב, הרב אריאל גרשוני, הרב יאיר זוסמן, הרב יאיר יפרח,
הרב שלום יהודה קליין, הרב יוסף נועם רימון, הרב דן שוורץ

סיוע בעריכה:

אלישבע ברוכי, הרב יואב גרוס, אסתר זיסמן, הרב קלמן כץ, הרב יקהת רוזן

עורך ראשי: הרב שלום יהודה קליין

עימוד: מוריה רוזנס

מסת"ב: 978-965-7277-71-3 ISBN

© כל הזכויות שמורות

המכון התורני אור עציון

ת"ד 92 מרכז שפירא, ישראל

טלפון: 08-8502822

www.machon.oretzion.com

תשע"ו 2016

In honor of

Zalman Ber ben Menachem Mendel

of blessed memory

*Who dedicated his life
to his wife and children*

***Sharon and Kevin Saitowitz
and Family***

תוכן העניינים

8	תוכן עניינים מפורט
17	עם הספר
21	מבוא
א	הלכות חליצה
מה	הלכות מיאון
נט	הלכות עגונה
צח	הלכות גיטין
קנח	תשובות
שמד	נספח - השוואת התשובות בין כתבי היד ופסקי מהר"ח או"ז
שנז	מפתח המקורות

תוכן עניינים מפורט

הלכות חליצה

א	גדרי בית הדין שבפניו חולצים; דין הסנדל שחולצים בו	תרסד
ז	איזו אנפיליא כשרה לחליצה; דין מי שרגלו הפוכה או חתוכה	תרסה
י	מנעל שנקרע; מידת גודל המנעל; הצורך בעקב המנעל; היה נעול ב' מנעלים זה ע"ג זה; של מי צריך להיות המנעל	תרסו
יד	חליצה בשמאל; רצועות המנעל ודרך קשירתם; סדר החליצה מעל הרגל; איזו חליצה פסולה ופוסלת	תרסז
טז	חליצה בלילה	תרסח
יז	כשבאים לבי"ד מציעים עצה ההוגנת לו; נעילת המנעל; סדר הקריאה; החליצה; הרקיקה לכתחילה	תרסט
כ	מה הדין כשרקקה לפני שחלצה; הפסקה בקריאת "לא אבה יבמי"; הפסקה בקריאת "לא חפצתי לקחתה"	תער
כב	חליצת גידמת; מה הדין כשרקקה דם; איזה רוק כשר לחליצה	תרעא
כד	חליצת קטן וקטנה; מתי נחשבים לגדולים; כיצד נעשית הבדיקה	תרעב
לח	חליצה מוטעת	תרעג
מ	הבא לחלוץ צריך לבטל מודעא	תרעד
מא	צריכין הב"ד לידע בבירור שהחולץ הוא אחיו של יבם; גט חליצה אינו אלא לראיה	תרעה
מג	יבם שנשבע שלא לחלוץ; דין יבמה המורדת	תרעו

הלכות מיאון

מה	איזו קטנה צריכה למאן	תרעז
מו	מיאון בארוס בבעל וביבם; מיאון בפניו ושלא בפניו; האם יכולה למאן מספר פעמים	תרעח
מח	קטנה שנתקדשה שלא בפני אביה האם זקוקה למיאון; מיאון ביתומה בחיי אביה שקיבל בה אביה קדושין בקטנותה ונתגרשה ונתקדשה לדעתה	תרעט
נא	כיצד ממאנת ובאיזו לשון	תרפ
נא	דין קטנה שלא מיאנה ועמדה ונתקדשה לאחר	תרפא
נב	עד מתי הבת ממאנת	תרפב
נג	בנים הרי הן כסימנים	תרפג
נד	קטנה שלא מיאנה ומתה בעלה יורשה	תרפד
נה	קטנה שנתקדשה אי בעל אחר שגדלה קנאה ואי לא בעל ספיקא הוי	תרפה
נו	האם מותר להשיא יתומה קטנה הראויה למאן	תרפו
נז	נוסח טופס גט מיאון כתיקון שטרות	תרפז

הלכות עגונה

נט	האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים ובאה ואמרה מת בעלי; מתי נאמנת; מה	תרפח
סא	הדין כשיש עד אחד	תרפט
סב	נטילת כתובתה כשאמרה מת בעלי	תרצ
סד	מי הם הנאמנים להעיד על אשה שמת בעלה; כשאומרת בשם עד שראה שמת בעלה והוא מכחישה	תרצא
סו	פרוש למשנה הראשונה במסכת מכות	תרצב
סח	היתר אשת הרוג בעדות סימנים בגופו או בטביעות עין	תרצג
פז	היתר אשה עפ"י עדות גוי מסל"ת: (א) תשובת ראבי"ה; (ב) תשובת רב' גרשום מאור הגולה; (ג) תשובת ר' יהודה הכהן; (ד) תשובת רבני וורמיישא; (ה) תשובת רבני שפיירא	תרצד
צב	האם ניתן להתיר אשת אדם שהיה בספינה שטבעה ויש חזקות נוספות המוכיחות שטבע: (א) תשובת ר' אליעזר ב"ר שמואל מוורונה; (ב) תשובת ר' אברהם בר' משה; (ג) תשובת ראבי"ה	תרצה
צד	(א) עדות גוי מסל"ת להתיר אשה בסימן מובהק; (ב) מתי נאמן הגוי מדין מסל"ת	תרצו
צה	האם ניתן להתיר האשה על פי שטר שכתוב בו מת פלוני או נהרג פלוני	תרצז
	רשע וקטן - האם ובאיזה אופן כשרים לעדות אשה	

הלכות גיטין

צח	שירטוט הגט	תרצח
צח	המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם; מה צריך לראות כדי להעיד; מה הדין כשיש עדים המקיימים את הגט	תרצט
ק	בפני כמה נותנו לה השליח; מה הדין כשאשה מביאה הגט; מה הדין כשנתן ולא אמר בפני נכתב ובפני נחתם; המביא גט ממקום למקום בארץ ישראל או בבבל; אילו נשים כשרות להביא גט ממדינת הים וממקום למקום בארץ ישראל; עבד המביא גטו ממדינת הים כיצד קונה עצמו וכיצד קונה הנכסים	תש
קו	המביא גט בארץ ישראל אם יש עליו עוררין יתקיים בחותמיו - לאיזה ערעור חוששים	תשא
קו	המביא גט ממדינת הים ואינו יכול לומר בפני נכתב ובפני נחתם	תשב
קו	שטר שיחרור לעבד שווה לגט אשה לענין אמירת בפני נכתב ובפני נחתם	תשג
קז	עד כותי בגיטין בימיהם ובימינו; חתימת העדים זה בפני זה	תשד
קז	גט העולה בערכאות של גויים מתי כשר בדיעבד; באלו תנאים כשר שטר מכירה שנכתב על ידי גויים	תשה א'
קיא	האומר תנו גט זה לאשתי ושטר שיחרור זה לעבדי - חוזר בגט ולא בשחרור; התופס לבעל חוב כשחב לאחרים וכשאינו חב לאחרים	תשה ב'
קיא	האומר תנו שטר שיחרור זה לעבדי - מתי משתחרר העבד; מה דין המזכה גט לאשתו במקום יבם או במקום קטטה; דין אשה שמנתה שליח לקבל גיטה שלא בפני השליח כי אם בפני עדים אחרים; האם ניתן לזכות בגט עבור אשה שנאסרה על בעלה	תשו
קיג	יכול הרב לומר לעבד עשה עמי ואיני זנך; דין קנין בטעות; דין הולך ותן וזכי; אחריות שליח ונפקד על ממון שאבד באונס	תשז

תשח	מה דיין המביא גט ממדינת הים ואמר בפני נכתב אבל לא בפני נחתם או בהיפוך	קיח
תשט	מה הדין כשאמר בפני נכתב חציו ובפני נחתם כולו	קיח
תשי	מה הדין כשאמר בפני נכתב כולו ובפני נחתם חציו	קיח
תשיא	שנים שהביאו גט והבעל ערער; כשאחד הביא גט - אחד אומר בפני נכתב ואחד אומר בפני נחתם; שנים אומרים בפני נכתב ואחד בפני נחתם; אחד אומר בפני נכתב ושנים אומרים בפנינו נחתם	קיט
תשיב	גט, שטרות מכר, מתנה והלוואה שלא נכתבו ונחתמו ביום אחד; תקנת זמן בגיטין; מאימתי מונים שלושת חודשי ההבחנה; כתובה שלא נכתבה ונחתמה ביום אחד	קכא
תשיג	כיצד כותבים וחותמים כשאמר לעשרה כתבו גט לאשתי, או שאמר להם כולכם כתבו גט; מה הדין כשחתומים ראשונים קרובים או פסולים בגט ובשאר שטרות	קכה
תשיד	איזה דיו כשר לכתיבה	קכו
תשטו	כיצד חותמים העדים כשאינם יודעים לכתוב או לקרוא; הקראת הגט קודם נתינה; כתיבת שמו ושמה; כתיבת הגט ואותיותיו; מה הדין כשאמר זה גיטך והנייר שלי; היכן חותמים העדים	קכז
תשטז	כתבו על קרן של פרה או על יד של עבד; הקלף הדיו והקולמוס - מה צריך להיות משל בעל; כותבים גט לאיש כשאין אשתו עימו ושובר לאשה כשאין הבעל עימה; מי נותן שכר הסופר	קלה
תשיז	על איזה עלים אפשר לכתוב גט; כתיבה בדם קרוש או חלב קרוש; המקרע על העור בתבנית כתב או רושם על העור בתבנית כתב	קלו
תשיח	גט המחוסר קציצה ותיקון	קלז
תשיט	כתבו במחובר לקרקע	קלט
תשכ	כתבו על נייר שיכול להזדייף; גט או שטר שיש בו מחק או תיקון השמטה ביני שיטי בטופס או בתורף	קלט
תשכא	אילו עדים הם עיקר עדי חתימה או מסירה, והמשמעות מכך להלכה בגט ובשאר שטרות	קמא
תשכב	חרש שוטה קטן וגוי - האם הם כשרים לכתוב את הגט	קמד
תשכג	האשה כותבת גיטה ומקנה אותו לבעל, והוא מוסרו לה לשם גירושין	קמה
תשכד	מי כשר להביא את הגט לכתחילה ובדיעבד; דין הגוי בהבאת הגט	קמה
תשכה	מדוע פסול הגוי להביא גט; במה חייב הבא על הכותית	קמז
תשכו	היה פסול כשקיבל הגט ונתכשר, או כשר ונפסל; שליחות העבד בגט אשה ובגט שחרור; משחרר חצי עבדו; שליחות שפחה בשחרור עוברה	קמח
תשכז	נשים קרובות האשה מותרות להביא גט בארץ ישראל	קמט
תשכח	שליחות האשה עצמה להביא גיטה	קמט
תשכט	גט שנכתב שלא לשם אשה - לענין היתר להנשא, ולענין פסול לכהונה	קמט
תשל	הכותב טופסי גיטין או טופסי שטרות - אילו פרטים צריך להימנע מלכתוב; כתיבת אשרתא דדייני לפני עדות הקיום; כתיבת גט (שיחול בעתיד לאחר הנישואין) לפני האירוסין, או לאחריהן, או ליבמה	קנ
תשלא	המביא גט ואבד - מתי ניתן להחזירו אף לאחר זמן מרובה	קנא
תשלב	המביא גט ואבד - אימתי נקרא מצאו לאלתר	קנג
תשלג	המביא גט ואבד - מצאו בחפיסה או בדלוסקמא	קנד
תשלד	המביא גט והניחו זקן או חולה, מה הדין כשהניחו גוסס או שהגיע לגבורות	קנד

תשלח	אימתי הוי האיש בחזקת חי או מת לענין נשואי אשתו; על פי איזו שמועה ניתן להתיר האשה להינשא	קנה
תשלו	המביא גט בא"י וחלה מה יעשה; מה הדין כשאמר לו שיטול חפץ מסוים ממנה	קנו
תשלז	שליחים לכתיבת הגט ומסירתו - מדוע אינם יכולים לעשות שליח, מה הדין בשטר מתנה ובשטר ראייה	קנו

שאלות ותשובות

תשלח	מהאו"ז לר' אביגדור כהן צדק - האם שייך שיבמה תגבה כתובה קודם שתחלוץ; יבם ויבמה שנתייבמו ואומרים שעשו לשם מצוה האם מפרידים אותם; חזקת קטלנית היא חשש או איסור	קנח
תשלט	מהאו"ז לר' אביגדור ור' אלעזר - שומרת יבם שלא חלצה ומתה ופרע לה היבם כתובתה לפני מותה מנכסי בעלה הראשון האם זכתה בכתובתה; לאחר גזירת בנו גרשום שאינו יכול לייבם - האם יש ליבמה כתובה לאחר שחלצה	קנט
תשמ	מהאו"ז - א. נוסח שטר עדות לקבלת הגט המשך - ב. קראו בס"ת ומצאו פסוק חסר או פסול אחר - האם מחזירים ומוציאים אחר; אדם שקורין אותו לתורה חייב לעמוד מהאו"ז - ג. אשה שהוכח שלא הקפידה בעניני נידה - האם רשאי לקיימה, והאם זכאית לכתובה	קסא
תשמא	מהאו"ז לר' יצחק בר יעקב ולר' שמריה בן רב' שמחה - ד. אשה חולה שנדרה ברצון בעלה בתקיעת כף לא להינשא לאחר מותו והוא נדר שלא ישא אחרת לאחר מותה ונתרפאת ומת בעלה - האם יכולה להינשא לאחר מהאו"ז לר' אהרון ור' יחזקיהו - א. היתר נשיאת מינקת כשאשה אחרת נשבעה על דעת רבים או התחיבה בנתינת ערבון להניק את התינוק מר' משה בר חסדאי - ב. בענין נושא מינקת כשהנושא כהן או ישראל; האם קיים הבדל בין שוגג למזיד בנשיאת מינקת מהאו"ז לר' יוסף בר ירמיה - ג. מתי פסולה עדות קרוב או פסול שיש עדים נוספים; בעניין הזכות ביישוב על מי השבועה עליו או על בני הישוב; יש דמים לבן חורין.	קעא
תשמב	מהאו"ז לר' יחזקיה - ד. הליכה למקום הועד כשאין כאן בקיאים, או כשיש בקיאים והאחד רוצה ללכת למקום קבוץ חכמים או לבי"ד הגדול - למי שומעים לתובע או לנתבע; מי נחשב ב"ד הגדול	קפב
תשמג	מהאו"ז לר' יונה - א. שכח להניח עירובי תבשילין ביו"ט של ראש השנה כשיש אחר שעירב או אין; מה הדין כשלא הניח העירוב במזיד המשך - ב. היתר חבית בת שנתינה שהוגעלה ברותחים ונתנו בה יין	קפו
תשדמ	מהאו"ז - אלמנה שאילצוה הקרובים לתת לבנותיה בית לפני שנישאה ולא עשו קנין, וכעת נתנה הבית לבתה מנשואיה השניים - האם מחויבת לתת לראשונות מהאו"ז לר' יחזקיהו ור' יצחק - בענין עדות להיתר עגונה כשהעד היהודי והעד הגוי עדותם לא ברורה	קפז

קצג	תשמה	מהאו"ז לר' אביגדור כהן צדק - א. שטר שהובא לבי"ד ולא קיימוהו וכתוב בו שקדש פלוני את פלונית ולבסוף חזר בו - האם כשר מדאורייתא וזקוקה לגט מהאו"ז לר' אביגדור כהן צדק - ב. באותו ענין המשך - ג. שטרות שנעשו בערכאות של גויים המשך - ד. ארון קודש ישן העשוי בחומת אבנים שהוחלף בארון עץ בשל לחלוח האבן - האם מותר להרוס הראשון המשך - ה. תחילת דין, חליצה, קבלת גט, טבילת גר, קיום גיטין ושטרות - ביום או גם בלילה המשך - ו. שם האיש והאשה - האם הם מגופו של גט
ריט	תשמו	מהאו"ז לר' שמואל ב"ר שבתי - מינוי קרוב לאפוסטרופוס ליתומים; בת הניזונת מהאחים - האם חייבת לדור אצלם; מי שמת והניח בן אם ירצה יכול לדור אצל יורשיו, ואם הוא קרוב הראוי להעידו כופין אותו לדור אצלו
רכא	תשמז	מהאו"ז למספר רבנים - ארוסה שנשבתה ונאנסה - האם מותרת לבעלה כשאין עדות ברורה
רכח	תשמח	מהאו"ז לרב' שמואל בר' ברוך - א. זכיה לאחר פסח בחמץ שהופקר קודם פסח; קבלת חמץ לאחר פסח כפרעון להלואה; השכרת בהמה לגוי להוליך עליה חמץ בפסח המשך - ב. נתערב לחבירו, אם לא יבא פלוני אתן לך זקוק, ונשבע או נתן לו תקיעת כף, ורוצה לחזור משום אסמכתא
רלב	תשמט	מהאו"ז לר' שמואל בן שבתי - נתן עירובו על הפיל או על הקוף והוליכו - האם נחשב עירוב
רלג	תשנ	המשך - א. פיקדון שנתפס ע"י אבי הכלה עפ"י שלוחי אבי החתן עבור כספים שחייב אבי החתן, ומערערים על כך יתומי אבי החתן המשך - ב. מס מיתום שלומד ומתפרנס ממעות שמלוה בהיתר
רלו	תשנא	המשך - א. חתן הדר אצל חמיו וקבל נדוניה, ונתנה החותן לאחר להרויח - מי חייב ליתן מס מאותו ממון המשך - ב. מס מיתום שנמצא במקום זמנית ומרחיב זמן בהלוואות ישנות כדי להוציא מהלוויים מעות אביו המשך - ג. דין אדם הקורא לחבירו טמא ומטומא המשך - ד. דין המבייש חברו ואומר שכפר בתורה, בתחיית המתים ועוד המשך - ה. קבל חרם על יאוש מהלואה שנתן או מחלקה - האם נפטר מהמס על אותו ממון
רלט	תשנב	מהאו"ז לרב פסח - א. האם קטן עולה למנין שבעה או שלושה; מאיזה גיל פורס הקטן על שמע וקורא את המגילה להוציא אחרים המשך - ב. חזרה מקבלת נאמנות גוי או פסול אחר המשך - ג. פשרה מתי צריכה קניין המשך - ד. שעבוד ערב לנדוניא או כתובה; מתנת שכ"מ בגר; מתי קונים בהודאה המשך - ה. היתר בכור שהגוי הטיל בו מום המשך - ו. מכירת בכור לגוי במעי אימו המשך - ז. איסור גיזה ועבודה גם ע"י גוי, בככור שנפל בו מום ופדאו מהכהן המשך - ח. חובת פדיון בן בכור שנפטר לאחר ל' המשך - ט. קיום מנהג קידוש בבית הכנסת גם כשאין אורחים

תשנג	שאלות מהאו"ז לרי"ד (סוף התשובה) - יא. שאלה בסוגית השוחט בסכין של עבודה זרה שהחתיכות מותרות (חולין ח, א) המשך - יב. שאלה בענין מחלוקת האמוראים בשוחט בסכין של עבודה זרה אם קולף או מדיח (חולין ח, ב) המשך - יג. שאלה בענין מחשבה פוסלת בחולין ובמוקדשים (חולין לט, א)	רנד
תשנד	תשובות רי"ד לאו"ז - א. האם ומתי יכול אדם להסתפר אחר מיתת אביו ואמו בתוך י"ב חדש המשך - ב. דין אם חייב להתאבל על פי עדות נכרית מסל"ת שמת קרובו המשך - ג. אחד שנשא אשה ושהה עמה כשלש שנים ולא יכול לבא עליה - האם יש לכופו ליתן גט המשך - ד. תרוץ קושיה בסוגית פרק בנות כותים (נדה לב, א) בדעת ר' מאיר שקטן וקטנה לא חולצין ולא מיבמין המשך - ה. תרוץ קושיה בענין האיבעיא (נדה מב, ב) אם אותו מקום של אשה בלוע הוה או בית הסתרים המשך - ו. תרוץ קושיה בענין (פסחים ה, ב) שרפת חמץ ביו"ט אם הבערה ללאו יצאת או לחלק המשך - ז. באותו ענין האם שרפת חמץ ביו"ט היא בהכרח קלקול המשך - ח. מה היסוד לכלל מתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך ומתי נאמר המשך - ט. תרוץ קושיה בענין זר שקמץ יחזיר (מנחות ו, ב) ובענין הא אינו נושא אלא עון טומאה (מנחות כה, א) המשך - י. תרוץ קושיה בענין הדרשה אדם לרבות הגרים (תו"כ פר' ב [ג]) המשך - יא. תרוץ קושיה בסוגית השוחט בסכין של עבודה זרה שהחתיכות מותרות (חולין ח, א) המשך - יב. תרוץ לשאלה בענין מחלוקת האמוראים בשוחט בסכין של עבודה זרה אם קולף או מדיח (חולין ח, ב) המשך - יג. תרוץ לשאלה בענין מחשבה פוסלת בחולין ובמוקדשים (חולין לט, א)	רנה
תשנה	שאלות האו"ז לר' אליעזר מוורונה ורי"ד - א. חתיכה שנאסרה בתיקו - האם מתבטלת כשנתערבה המשך - ב. יין זב מענבים בשבת לגיגית שיש בה יין - האם היין נאסר המשך - ג. כניסת אשה למרחץ או שפיכת ג' לוגין עליה לאחר טבילתה לנידתה המשך - ד. בענין הרשאה לשחרור עבד המשך - ה. הולכת מת ביו"ט מעיר לעיר ע"י יהודים כשהמת לא צוה, ואין אבותיו קבורים שם	רסט
תשנו	תשובות רי"ד לאו"ז - א. חתיכה שנאסרה בתיקו - האם מתבטלת כשנתערבה המשך - ב. יין זב מענבים בשבת לגיגית שיש בה יין - האם היין נאסר המשך - ג. כניסת אשה למרחץ או שפיכת ג' לוגין עליה לאחר טבילתה לנידתה המשך - ד. בענין הרשאה לשחרור עבד המשך - ה. הולכת המת ביו"ט מעיר לעיר ע"י יהודים כשהמת לא צוה, ואין אבותיו קבורים שם המשך - ו. שבת ואחריה יו"ט האם זו קדושה אחת או שתים לענין הדלקה ביו"ט של שיירי פתילה שכבו בשבת	ערב

תשנז	שאלת האו"ז מראבי"ה - המוכר בית והוציא אח"כ שטר מוקדם שנתן הבית לבתו - א. תשובת האו"ז - המתנה בטלה ב. תשובת ראבי"ה - המתנה קיימת ג. תשובת רב' שמחה - המתנה בטלה ד. תשובת רב' שמחה - מתנה טמירתא מתי נחשבת למודעה ומבטלת קנין קרקע ה. דין מתנת שכיב מרע שלא נכתבה בפרהסיא פסקי מהר"ח שאינם באו"ז - סחורה בבהמה טמאה. תרומות ומעשרות בזמן הזה בחו"ל. ולד מגוי ועבד הבא על בת ישראל. נאמנות הרב לומר ששחרר את עבדו.
תשנח	שאלות האו"ז מרב' שמחה - א. תביעה להחזרת כסף משום שניתן כפיקדון והנתבע טוען שקיבל בתורת נדוניה; גט שהבעל טוען שניתן לשליש לפיקדון והשליש טוען שניתן לגירושין המשך - ב. שפחה שברחה מיהודי, השתמדה וברחה מהגוי אח"כ מכרוה שני יהודים לאחד - למי היא שייכת
תשנט	תשובות רב' שמחה לאו"ז - א. תביעה להחזרת כסף שניתן כפיקדון והנתבע טוען שקיבל בתורת נדוניה; גט שהבעל טוען שניתן לפיקדון והשליש טוען שניתן לגירושין המשך - ב. שפחה שברחה מיהודי, השתמדה וברחה מהגוי אח"כ מכרוה שני יהודים לאחד - למי היא שייכת
תשס	תשובת רב' שמחה לאו"ז - א. בענין סבלונות ששלח החתן לענין חשש קידושין - האם צריך גט המשך - ב. חלה שנתערבה בעיסה
תשסא	א. שאלת האו"ז מרב' שמחה - האם כופין אדם שנסתמא לאחר הקידושין לגרש אשתו - מסקנתו שאין כופין ב. תשובת רב' שמחה לאו"ז - האם כופין אדם שנסתמא לגרש אשתו - מסקנתו שכופין
תשסב	שאלות האו"ז מרב' שמחה - א. בית כסא אשר בנה אחד בחצר וערער עליו חבריו לבנות אחר - האם יש חזקה המשך - ב. שותפים בחצר האחד רוצה לבנות והשני מוחה בו שממעט תשמישו המשך - ג. אב שנתן בתים בחצר לחתניו ולבניו - כיצד מתחלקים בחצר. המשך - ד. זהב שהופקד ביד אשה ומתה - בחלק השתמשה השומרת לתכשיט לביתה, חלק הפקידה, וחלק השתמש בעלה - כיצד מבררים כמה צריך להחזיר
תשסג	תשובת רב' שמחה לאו"ז - א. לשם חזקה צריך טענה, ועוד שאין חזקה לבתי כסאות. המשך - ב. אין המערער יכול לעכב כל זמן שיכול לעבור המשך - ג. תלוי אם קבלו בתיהם יחד או אחד אחרי השני המשך - ד. התובע נאמן בשבועה על סך ההפקדה, הבעל נאמן על הסך שהוציא משום משיב אבידה
תשסד	שאלת האו"ז מרב' שמחה - א. שליח לקדש אשה המשודכת לפלוני ומסר השליח הטבעת לאחרת, וכך יצא למשודכת שם שהיא מקודשת. האם צריך מעשה לביטול הקול; כשידוע שראובן חפץ ברחל והלך אחר וקידשה לראובן היא מקודשת
תשסה	תשובת רב' שמחה לשאלה א' לעיל - אין בית מיחוש.
תשסו	תשובת ר' שמואל בר ברוך לשאלה א' לעיל - אין בית מיחוש.
תשסז	תשובת ר' מנוח אליהו לשאלה א' לעיל - אין בית מיחוש.
תשסח	מהאו"ז לר' יוסף - דין חלה בעיסה שנלושה במי פירות

שיא	מהאו"ז - פי' המקלות שהעמיד יעקב אבינו לצאן לבן	תשסט
שיב	מהאו"ז - ריבית במכירת הלוואה	תשע
שיג	מר' יצחק בר' שלמה לאו"ז - מעות שנמסרו למחצית שכר ונאנסו מיד המקבל ביער ע"י ליסטים - האם חייב המקבל	תשעא
שיג	תשובה מהאו"ז לר' יצחק בר' שלמה - מבחין בין אם רגילים לרכוב כך או לא; אם דין הגויים שהחובל חייב הריהו חייב להחזיר למלוה	תשעב
שטז	מר' יחיאל מפריש לאו"ז - א. יבמה שרקקה קודם החליצה - האם זו חליצה פסולה וצריכה לחזור על האחים	תשעג
	המשך - ב. מים המגיעים ממעין הנובע בב' וג' מקומות נכנסים למקוה בנוי מאבן ויוצאים מצד שני - האם כשר כמקוה	
	המשך - ג. הכשרת כלי עצם	
	המשך - ד. דין חלה בעיסה שנילושה במי פירות	
	המשך - ה. ריבית במכירת הלוואה	
שכ	תשובת האו"ז - גנבים גויים שנכנסו למקום וגנבו - מה דין היין	תשעד
שכג	מהאו"ז לנדיב ר' אהרון - א. שידך אשה לבנו ושלח סבלונות שלא מדעת הבן - האם חוששים לקידושין	תשעה
	ב. מי שהזמינו אותו לדין בעיר אחרת ויש בעירו מומחה	
שכו	מר' שמחה לאו"ז -	תשעו
	המשך - א. האם מותר לשלוח לגוי ביו"ט ע"י גוי או ע"י ישראל	
	המשך - ב. האם מותר להחזיר משכון לגוי ביו"ט	
	המשך - ג. האם אסור לטלטל שעטנז	
	המשך - ד. דין חלב שנמצא בבני המעים	
	המשך - ה. דין חיטה שנמלגה בתרנגולת בפסח	
	המשך - ו. עירוי שלושה ימים לא רצופים	
	ז. תשובת רש"י - דין חלב הנמצא קרוש בקיבה כשמולחים אותה בעורה	
שכח	מהאו"ז לר' שמואל הנקרא מורי"ל - חתיכה שדבוק בה חלב שנמלחה עם חתיכות	תשעז
שלא	מהאו"ז לרב' שמואל הלוי - אשה שהיא עיתים חלים עיתים שוטה - האם יכולה להתגרש	תשעח
שלה	מהאו"ז לר' יצחק בר' משה - הכשרת חבית של שכר לפסח	תשעט
שלט	מר' שמואל בר' שלמה לאו"ז - מים המגיעים ממעין הנובע בב' וג' מקומות נכנסים למקוה בנוי מאבן ויוצאים מצד שני - האם זו מקוה כשרה	תשפ
שמא	שאלות האו"ז מר' שמואל ב"ר ברוך - א. סתירות בשאלה אם הלכה כשיטה המשך - ב. קושיה בענין "אחותו דכתב רחמנא כרת למה לי" (יבמות נה, א)	תשפא
	המשך - ג. קושיה בענין ברירת חיטין באור בית השואבה (סוכה נג, א)	
שמב	תשובת ר' שמואל ב"ר ברוך לאו"ז - א. לא בכל מקום אין הלכה כשיטה המשך - ב. הסבר דברי ר' יוחנן ור' יצחק בענין כרת שנא' באחותו (יבמות נה, א)	תשפב
	המשך - ג. הסבר הגמ' שאשה בוררת חטין באור בית השואבה (סוכה נג, א)	

עם הספר

מאת: ראש ישיבת אור עציון, הרב חיים דרוקמן שליט"א

זכות גדולה היא למכון התורני שבישיבתנו להוציא כרך נוסף מהספר הגדול אור זרוע לרבינו יצחק ב"ר משה, ולזכות בו את עם ישראל. בכרך זה כלולים מספר נושאים השייכים לחלק אבן העזר שבשו"ע. נושאים אלה, שבינו לבינה, עסקו בהם גדולי הפוסקים בכל הדורות. רבנו האור זרוע מהוה חוליה חשובה בשלשלת הזאת של פסיקה, הנשענת על מסורת פסיקה של דורות קודמים, יחד עם ברור יסודי של הסוגיות השונות העומדות על הפרק.

בספר אור זרוע מוצאים אנו, מלבד פסקיו של המחבר הגדול, גם שפע של מקורות נוספים, מדורות שלפניו ומדורו הוא, אותם הוא מצטט. גם בחלק השו"ת היוצא לאור בכרך זה, מוצאים אנו בצד תשובות המחבר, תשובות של גדולי הדור, רבותיו, ואף חבריו המגיבים על פסקי ההלכה שכתב.

* * *

בדברינו להלן מבקשים אנו להתמקד בשתי תשובות המובאות בספר זה, שבכל אחת מהן חידוש לקולא, בנושאים הקשים והמסובכים ביותר שבעניני נשים. תשובות אלה כתבו שניים מהגדולים בדור שלפני האור זרוע. יש להן משמעות רבה לבעיות הלכתיות העולות על הפרק גם בדורנו אנו, והן מוכיחות עד כמה משמעותית תורתם של הראשונים לדורנו. מתשובות אלה רואים אנו עד כמה הרחיקו גדולי ישראל לכת, במסגרת ההלכה כמובן, במטרה להקל על בנות ישראל בנושאים אלו.

התשובה הראשונה שנזכיר עוסקת בעניני עגונות.

בעיית העגונות, כאשר הבעל נעלם, בדרך כלל בנסיבות טרגיות, והאשה נותרת בודדה, בלא יכולת להינשא מחדש, העסיקה את הפוסקים בכל הדורות. לאחר השואה באירופה דנו הפוסקים רבות בענינים אלו, ולצערנו בעיות אלו עולות ומלוות את חיינו במערכות הרבות שעם ישראל עובר עד היום. בתשובה שלפנינו דנו פוסקי דורנו, בין היתר, כשבאו להתיר את עגונות הרוגי הקרבות בגוש עציון, ערב קום המדינה.

המדובר בתשובתו של ר' אליעזר ב"ר שמואל מוורונה, מגדולי הראשונים, תלמידו של ר"י הזקן וחברו של ר' ישעיה דטרני (הרי"ד), והיא מצויה בכרך זה בהלכות עגונה סי' תרצד.

יש להעיר תחילה שתשובה זו איננה מופיעה באור זרוע שנדפס בז'יטומיר שנת תרכ"ב וגם לא בכה"י שעליהם מבוסס הדפוס, והיא מצויה בראבי"ה ח"ד (סי' תתקא). היא הועתקה משם לכרך זה של האור זרוע (הל' עגונה סי' תרצד, א) משום שברור כי היתה במקור בספר האור זרוע אלא שאבדה (הרחבה על כך במבוא לכרך זה, ובהערות לתחילת סי' תרצד).

ר' אליעזר מוורונה דן במקרה שיהודי היה בספינה, ידוע שהיתה סערה קשה, והספינה טבעה על כל נוסעיה, יחד עם ספינות אחרות באותו מקום. לפי בירור הענין אין מקום לחשש שהוא ניצל וברח, כי לא היתה לו כל סיבה לעזוב את ביתו. אדרבה, הוא חי בשלום עם אשתו, היו לו ילדים והורים עשירים, ולא היו לו נושים. עברו גם מספר שנים מאז האסון, ואם היה חי, סביר שהדבר היה מתגלה. בשל כל הנסיבות הללו סובר ר' אליעזר מוורונה שיש להתיר אשה זו. ואף שידוע הכלל ביחס לאדם שאובד בים ש"מים שאין להם סוף אשתו אסורה" (יבמות קכא, א), כלומר שגם כאשר סביר שמת אין מתירים את אשתו, אולם כיון שלא מפורש שם שהיא אסורה לעולם, סובר ר' אליעזר, שבמקרה זה הסבירות שמת גבוהה ביותר, ולכן יש להתירה.

בספרות הפסק מכונה היתר זה "נשתקע שמו ואבד זכרו".

על היתר מחודש זה חלקו ראשונים רבים. הראב"ה באותו מקום (סי' תתקא) אינו מקבל היתר זה. המרדכי (יבמות סי' צב) דוחה אותו בחריפות, והב"י (אה"ע יז סו"ס לד) חריף עוד יותר בהתבטאותו כנגד ההיתר.

אולם יחד עם זאת הסתייעו הפוסקים בהיתר מרחיק לכת זה כסעד כאשר יש צדדים נוספים להיתר. לאחר מלחמת העצמאות בסוף שנת תש"ט הוטל על הרב הצבאי הראשי דאז הרב שלמה גורן זצ"ל (שלימים היה הרב הראשי לישראל) לברר, האם ניתן להתיר את העגונות שנותרו לאחר כניעת גוש עציון. באותו מקרה היתה עדות שהתוקפים הערבים הרגו את כל מגיני הגוש לאחר שאלה נכנעו, והשאלה היתה מה דין נשותיהם.

הרב גורן קבל רשות מהלגיון הערבי לבקר במקום הקרב, חקר את הנושא ביסודיות, וכתב חוות דעת (שו"ת משיב מלחמה ח"ג שער א), שבסופה התיר את הנשים בהסתמכו על פסק ר"א מוורונה כסעד להיתר.

הרב הראשי דאז הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל הרחיב בשאלה זו (שו"ת היכל יצחק אה"ע ח"ב סי' א סע' יב) וסבר שבמקרה של הרוגי הגוש גם המחמירים יודו לר"א מוורונה שיש להתיר. לדעתו, האפשרות שיצא מאותו קרב חי וברח, הרבה יותר רחוקה מאשר במעשה של הטובע בספינה, שאת אשתו התיר ר"א מוורונה. לכן הסכים הרב הרצוג לצרף היתר זה כסעד להיתר העגונות.

לאחר שנים חזר הרב גורן זצ"ל ודן בדברי ר"א מוורונה בבואו להתיר את עגונות האניה אח"י אילת, הצוללת דקר, ואנית צים מצדה (שו"ת משיב מלחמה ח"ג שערים ב-ד).

אם כן, רואים אנו כיצד אותה תשובה שנכתבה לפני למעלה משבע מאות שנה, ובמשך מאות שנים היתה ספונה ככתב יד עד שראתה אור בכתבי הראב"ה, היוותה יסוד להיתר עגונות בשנים אלו לאחר קום המדינה.

פסיקה נוספת לקולא, שמבקשים אנו להציג כאן, היא תשובת רבו של האור זרוע ר' שמחה ב"ר שמואל (תשובות סי' תשסא, ב) העוסקת באדם שהתעוור (נסתמא) כחצי שנה אחרי שקידש את אשתו, והיא מעוניינת להיפרד ממנו. השאלה היא האם ניתן לכופף אותו לגרש את אשתו על פי בקשתה.

האור זרוע (תשובות סי' תשסא, א) סבר, שאין אפשרות לכופף אותו, אף שהמום נפל בו אחרי הקידושין, והאשה לא ידעה על כך כשנתקדשה. אולם רבו רבנו שמחה סמך על הירושלמי, משום שבבבלי הדבר שנוי במחלוקת, ופסק לקולא כירושלמי, שניתן לא רק לכופף את הבעל לגרש, אלא אף להפקיע את הקידושין, משום שהם קידושי טעות.

תשובת הרב צבי פסח פרנק זצ"ל, רבה הראשי של ירושלים, בשו"ת הר צבי אבן העזר (סי' קפא) עוסקת באשה שנישאה לאיש שלא היתה לו גבורת אנשים. האשה דרשה לקבל גט, והבעל סירב. הרב פרנק דן באריכות בענין ומביא דעות שונות של ראשונים ואחרונים. היה מי שהחמיר וסבר שאינה יכולה לכפותו (שבות יעקב ח"א סי' קא), ואחרים סברו שכופים אותו לגרש (ריב"ש סי' קכז; תשב"ץ ח"א סי' א; ב"ש סי' קנד סק"ב). למסקנה מחדש הוא, שניתן להתיר את האשה אף בלא גט, משום שברור לנו, שאילו היתה יודעת עובדה זאת, לא היתה נישאת לו, וממילא יש כאן מקח טעות.

הוא מסתמך על דברי רבנו שמחה הנ"ל, שהתיר לאשה שבעלה התעוור לצאת ממנו אף בלא גט. בהיתרו זה נסמך רבנו שמחה על הירושלמי בכתובות (פ"ז ה"ח מו, ב). ומוסיף הרב פרנק ואומר, שהראשונים והאחרונים שדנו בענינים אלו, לא הביאו את דברי רבנו שמחה, משום שלא ראו את האור זרוע, וכאשר זכינו ודבריו ידועים לנו ניתן לסמוך עליהם.

הנה כי כן רואים אנו, עד כמה טרחו גדולי ישראל בכל הדורות למצוא מזור לכאבן של אותן נשים שנקלעו למצוקה, ולסייע להן להקים בית חדש. אולם שומה עלינו גם לזכור שעל אף המצוקה הגדולה,

אין דרך לפתור בעיות אלו, אלא אם כן ניתן לבסס את ההיתר על בסיס הלכתי איתן ויציב. תורתם של הראשונים, היא אבן הפינה והיסוד המוצק לכל פסקי ההלכה. ממנה אנו יונקים ועליה אנו נשענים.

* * *

בעבודה חשובה זאת של הוצאת הכרך הנוסף של האור זרוע השלם - כינוס שינויי הנוסחאות מכתבי היד השונים ועריכת הספר - עסק צוות רבנים מהמכון התורני שבישיבתנו, ובראשם הרב שלום י. קליין שליט"א, ראש המכון, המנצח על כל מלאכת הקודש, שטרח ועמל להוציא מתחת ידו דבר מתוקן ושלם בתכלית הדיוק - ועל כך יבורכו כולם מן השמים.

יהי רצון שנזכה להשלים מלאכת קודש זאת ולזכות את עם ישראל ב"אור זרוע השלם" כולו.

חיים דרוקמן

כסלו תשע"ו

מבוא

מאת: הרב שלום י. קליין

שמחים אנו להגיש לציבור הלומדים רבנן ותלמידיהון כרך נוסף מספר האור זרוע שנכתב על ידי רבנו ר' יצחק בן ר' משה מוינה מגדולי בעלי התוספות. הוצאת כל כרך מספר גדול וחשוב זה מרגשת אותנו מחדש, ואנו מלאי תקווה שהתוצאה מצדיקה את

העבודה הרבה והמדוקדקת המושקעת בההדרת תורת רבנו הגדול. כרך זה מהווה את החלק השני מהל' נשים בהוצאתנו והוא כולל את הל' חליצה, מיאון, עגונה, גיטין ושאלות ותשובות האור זרוע.

כתבי היד בכרך זה

כתב היד ממנו הודפסו בז'טומיר שני החלקים הראשונים של האו"ז, והכולל את ההלכות הנוגעות לענייני נשים המצויות בכרך זה, הוא כ"י אמסטרדם רוזנטלינה 1 (מספרו בספריה הלאומית 10455) המצוין בספרנו באות - א.

כתב יד שני הכולל את ההלכות בכרך זה עד סי' תשסד בתשובות הוא כ"י אוקספורד בודלי 650 (מספרו בספריה הלאומית 20566) המצוין בספרנו באות - ק.

כתב יד נוסף הכולל אך ורק את התשובות הוא כתב יד סינסינטי 154 (מספרו בספריה הלאומית 17135) הוא מצויין בספרנו באות - ס. בכתב יד זה יש חידושים רבים ונרחיב על כך את הדיבור להלן.

פסקי המהר"ח או"ז בהם מופיעות ההלכות שבכרך זה הם:

לונדון 532 (מספרו בספריה הלאומית 6085), מצוין בספרנו באות - ו.

לונדון 516 (מספרו בספ' הל' 5427), מצוין בספרנו באות - נ.

וטיקן 148 (מספרו בספ' הל' 227), מצוין בספרנו באות - ט.

אוקספורד בודליאנה 651 (מספרו בספ' הלא' 20567), מצוין בספרנו באות - ב.

אוקספורד בודליאנה MS.PP 87 (מספרו בספ' הלא' 21840), מצוין בספרנו באות - ה.

פסקי המהר"ח הקשורים למס' יבמות מובאים בש"ס וילנא ואותם ציינו באות - ג.

ובצורה מפורטת יותר:

בהל' חליצה, מיאון ועגונה השתמשנו בכה"י ב, ט, ה, וכן בפסקים שבש"ס ג.

בהל' גיטין ובתשובות האו"ז השתמשנו בכה"י ב, ה, ו, ט, נ.

במבוא זה נתרכז בשני נושאים הכלולים בכרך זה והם הל' עגונה ותשובות האור זרוע.

מבוא להלכות עגונה

רבנו יצחק אור זרוע יחד מספר סימנים לעיסוק בהל' עגונה. נושא זה שבמשך הדורות הטריד מאד את גדולי הפוסקים מוצא את מקומו בהרחבה גם בספר האו"ז.

הענין שעליו מבקשים אנו לעמוד בפרק זה הוא השלמת הסימנים שהיו כנראה בספר האו"ז, ואבדו. לעיל ציינו שבהלכות עגונה מצויים לפננו שני כ"י בלבד כ"י א וכ"י ק. בכ"י אלה קיימת השמטה ניכרת, והשלמנו את החסר על ידי העתקה מספר הראב"ה, ומתשובת הרא"ם. כפי שיבואר להלן הידיעה שקבצים

אלה היו במקור באו"ז הגיעה מפסקי המהר"ח. סיכום של אותם סימנים מצוי בפסקים, ועל פיהם נמצאו הקבצים שהיו קרוב לוודאי במקור באו"ז.

המדובר הוא בשני מקרים של אנשים שאבדו עקבותיהם והשאלה שעמדה בפני הראשונים היתה האם יש מקום להתיר נשותיהם להינשא. בנושאים אלה נכתבו מספר תשובות, שהיו במקור ורובן לא מצוי בכה"י א ו-ק ובנדפס. בהמשך שם חסרה תשובה של האו"ז, ואותה השלמנו עפ"י תשובת הרא"ם כפי שיבואר להלן.

פרק א

עדות גוי מסל"ת - הדיון בהיתר בת ר' אלכסנדר

זה הוא בעצם חיבור של תחילת תשובה אחת עם סופה של תשובה אחרת². עיון בהמשך אותו סי' בראבי"ה (סי' תתק), מגלה שהתשובה בראשו של סי' זה חוזרת ועוסקת בהיתר אשת חתן ר' אלכסנדר בה דן הראבי"ה לעיל, וחתומים עליה בסופה רבני וורמיישא (וורמייזא) רבנו מנחם ברבי יעקב, רבנו אלעזר בר' יהודה (בעל הרוקח - מרבתי של האו"ז) וה"ר קלונימוס בר גרשון.

יוצאים אנו מנקודת הנחה שפסקי המהר"ח מהווים סיכום נאמן לדברי רבי האו"ז, ומעיון בהם נמצא, במקביל לתחילת סי' תרצג, שהיתה כאן תשובה נוספת בענין והיא תשובת רבי שמחה בר' שמואל (מרבתי של האו"ז) ור' נתן בר' שמעון רבני שפיירא. שתי התשובות הן של רבני וורמייזא והן של רבני שפיירא מצויות בראבי"ה בהמשך אותו סי' (סי' תתק). כיון שבהמשך יש כאן תשובות נוספות שיש להכניסן ולצרפן להלכות כאן שינינו מעט את הסדר וכללנו את כל החומר השייך לענין זה של עגונת חתן ר' אלכסנדר לסי' אחד הוא סי' תרצג.

וכך יוצא שתוכן הסי' הוא:

תרצג, א - תשובת הראבי"ה (בנדפס - תרצג).

תרצג, ב - תשובת רבי גרשון (בנדפס - תרצג).

תרצג, ג - תשובת רבי יהודה הכהן (בנדפס - תרצד).

תרצג, ד - תשובת רבני וורמיישא (בנדפס תחילת התשובה - תרצה).

תרצג, ה - תשובת רבני שפיירא (איננה בנדפס).

במקרה הראשון שאנו מבקשים לדון בו מובא באו"ז בסי' תרצג. מסופר שם על חתנו של ר' אלכסנדר שיצא מביתו והלך למחנה הצבא שחנה סמוך למקום ששמו קופלינץ במטרה למצוא דבר מה שיוכל לקנות ואחר כך למכור ולהרויח. לאחר יציאתו נעלמו עיקבותיו. לאחר שנה וחצי כשעבר חמיו באותו אזור פנו אליו גויים ואמרו שראו את הנעדר הרוג. הם ספרו גם שראו את גופתו צפה בנהר, וציינו סימנים מסוימים שלו.

האו"ז מביא את תשובת הראבי"ה, המצויה בספרו בתחילת סי' תתק, כשהדיון שם הוא בעיקר בשאלות: (1) האם ניתן לסמוך על עדות הגויים כעדות מסיח לפי תומו, (2) האם יש כאן דין של עדות עד אחד בשעת מלחמה שמחמירים שלא להתיר על פיה את האשה.

בסופו של דיון ארוך מתיר הראבי"ה לאשה זו להינשא. בהמשך מביא הראבי"ה את תשובת רבנו גרשון מאור הגולה העוסק גם הוא בעין מסיח לפי תומו מתי הוא נאמן. שתי תשובות אלה מופיעות בנדפס בסי' תרצג. בסי' תרצד בנדפס מובאת תשובתו של רבי יהודה הכהן מס' הדינים¹ העוסקת גם היא בהסתמכות על גוי מסיח לפי תומו כדי להתיר עגונה. התשובות מובאות כולן באותו סי' בראבי"ה (סי' תתק).

אלא שמכאן ואילך הענין הולך ומסתבך מבחינת הגרסאות בכה"א ו-ק. בסי' הבא שהוא באו"ז הנדפס סי' תרצה קיימת השמטה גדולה מאד, ומתברר שסי'

פרק ב

היתר אשת ר' שלמה מוורונה

במהר"ח המקביל לסי' תרצד בהוצאתנו מובא מעשה המצוי בהרחבה בראבי"ה (סי' תתקא).

מדובר בר' שלמה מוורונה שיצא בספינה לפני שבע שנים והספינה טבעה. לא היתה ידועה שום סיבה שאותו אדם ירצה להעלים ולעזוב את משפחתו. מאידך ידוע שהיתה סערה חזקה מאין כמותה, וספינות רבות נשברו. כמו כן ידוע שכלים שלו נמצאו על שפת הים.

כאמור בפרק הקודם תיארונו את השלמת התשובות העוסקות בביתו של ר' אלכסנדר. אולם בהמשך קיימת השמטה ניכרת נוספת, שחסרונה מתברר גם הוא מתוך פסקי המהר"ח.

כאמור לעיל כללנו את כל התשובות העוסקות בהיתר בת ר' אלכסנדר בסי' תרצג.

בעדות גוי מסל"ת.

1. כנראה תלמידו של רבי גרשון מאור הגולה.

2. בסיום תשובה זו חתימת ר' יצחק או"ז והיא עוסקת

שהשיירות מצויות מאותו מקום שהיה דר שם, ואם לא מצאוהו, יש להתיר. אולם הראב"ה (בהצאתנו תרצד, ג) מחמיר וסובר שאין כאן בסיס מספיק להתיר.

כאמור הדעות השונות מוזכרות בפסק המהר"ח, והתשובות הועתקו מההראב"ה (שם).

והשאלה היא האם ניתן להתיר את אשתו על סמך ידיעות אלה.

בענין זה הובאו בראב"ה (שם) שלוש תשובות. ר' אליעזר בר' שמואל מוורונה בתשובתו (בהוצאתנו סי' תרצד, א) סובר שיש להתיר את האשה בשל כל הנסיבות של המקרה. ר' אברהם בר' משה כתב (בהוצאתנו תרצד, ב) כתב שיש לבדוק בכל המקומות

פרק ג

תשובת האו"ז - היתר עגונה עפ"י סימנים

בהמשך (בהוצאתנו תרצה, ב) תשובת האו"ז המצויה בכה"י א ו-ק ובנדפס אלא שהוספנו בתחילתה את תחילת הגמ' ביבמות (קכא, ב).

הנה כי כן מתברר לנו עד כמה חשובים פסקי המהר"ח לא רק בתוכנם בפסיקת ההלכה, אלא גם בעזרה להשלמת ספר האור זרוע גופו.

בסי' הבא (בהוצאתנו סי' תרצה) מובאת תשובת האו"ז. בחלקה הראשון (תרצה, א) היא עוסקת בסימנים שעל פיהם ניתן להתיר את האשה שבעלה אבד. זו תשובת רבנו האו"ז. סיכומה מובא בפסק המהר"ח, אולם המקור חסר בכה"י א ו-ק ובנדפס. העתק של התשובה מצוי בשו"ת הרא"ם (סי' לו) ומשם העתקנו חלק זה של התשובה.

מבוא לתשובות האו"ז

כאמור, קובץ זה הוא הרכיז הגדול ביותר של תשובות האו"ז, אולם ככלל מצויות תשובות רבות המשוקעות בין ובתוך ההלכות השונות באור זרוע. בהלכות השונות מובאות תשובות של ר' יצחק אור זרוע עצמו³ ושל חכמים רבים אחרים. מוצאים אנו באותן הלכות תשובות של גאונים⁴, תשובות רבותיו של האור זרוע⁵, ראשונים קדומים יותר⁶, וכן תשובות של חכמים בני דורו⁷.

תשובות האו"ז הם חלק יחודי בספרו של רבנו יצחק בר' משה.

קובץ התשובות שלפננו הוא הקובץ הגדול ביותר של התשובות בספר אור זרוע, אולם איננו הקובץ היחיד. בין ה' תפילה לה' שליח ציבור (סי' קיב - קטו) מצוי קובץ תשובות נוסף העוסק בעניני תפילה. הקובץ שלפננו עוסק בחלקו הגדול בעניני נשים, ולכן הוא מובא בסוף ההלכות השייכות לנשים, אולם מצויות בו גם תשובות בנושאים אחרים.

פרק א

המיוחד בתשובות האו"ז

רבות של תלמידי חכמים, המשיבים ומגיבים לפניותיו של רבנו האו"ז. בין המשיבים לשאלותיו, פניותיו מוצאים אנו את רבותיו של האו"ז כמו ר' אליעזר בר' יואל -

(א) תשובות לשאלות ושאלות שהן תשובות קובץ השאלות והתשובות מכיל ברובו את תשובות ר"י או"ז, אותן ענה לשואלים שונים, אולם מצויות בו גם תשובות של ראשונים אחרים. המדובר בתשובות

6. רש"י גיטין (סי' תשו), ר"ת לר' יעקב ישראל ב"ק (סי' תטו), רב' יצחק בר' שמואל הל' טרפות (סי' תיא), תשובות רב' יואל ורב' אפרים הל' שבת (סי' מב), ר' יהודה בר קלונימוס מרב' אפרים ב"ק (סי' תטו) רב' שמשון בר' אברהם הל' כלאים (סי' שג), רב' יצחק בר' אברהם הל' ערלה (סי' שלב) ועוד.
7. רב' שמואל בר' שלמה מפלייזא הל' חלה (סי' רכה),

3. כך בהל' עגונה תרצה, הל' יו"ט (סי' שכט), ע"ז (סי' קז)
4. רב' חננאל הל' כלאים (סי' רפט) רגמ"ה הל' עגונה (סי' תרצג, ב), ובהמשך עוד תשובה של רבנו יהודה בעל ספר הדינים (תרצג, ג). הל' אבלות (סי' תלב), הל' שבת (סי' נ)
5. בהל' עגונה בהוצאתנו תשובת הראב"ה, רבנו שמחה, רבנו שמחה הל' יו"ט סי' נג, ראב"ה בהל' נדה (סי' שלח)

מצויות כאן גם תשובות שרבנו האו"ז פונה לחכמי דורו ר' אביגדור כהן צדק¹⁵, ר' שמואל ב"ר שלמה מפלייזא¹⁶, ר' יחיאל מפריס ועוד.

גם תלמידיו נמנים עם החכמים להם משיב האו"ז ביניהם ר' פסח¹⁷ ר' שמואל בן שבת¹⁸ (חתנו).

ג) פניה בלשון של כבוד

בכל התשובות שלפנינו פונה רבנו האור זרוע לנמעניו בלשון של כבוד, וכך פונים גם אליו האחרים בתשובותיהם. אולם מכותרות התשובות ניתן לעמוד על יחס מיוחד וחריג לאחדים מן החכמים.

בסי' תשנז פונה רבנו האו"ז אל רבו הראבי"ה. תוכן ההקדמה לתשובה וכן אורכה מעידים על יחסו המיוחד אל רבו זה.

וכך כותב הוא שם בין היתר:

"פתחון סגרון... חכם ואיש ישרון נבון ובר סברון... הענק צינה משען ומשענה בתורת שוכן מעונה. דעה ובינה בדינה דאורייתא קמייך אתא בחיל ואימתא. הנה נא צמאה נפשי בידו לסעדו לעבדו בלי למעלו, בדינים עמוקים ואלה החוקים גזור ומקים צוה לבאים וליראים. לבא לכהן לעוטה אורה לעמל בתורה, להמציא כפרה לדעת קצרה, מבין ביושר ודבר פשר, כמוני הבא היום הצמא לשתות מי מעין חיים, הנובעים מפי חי וקיים נורא ואיום יתברך שמו, הבוחר בעמו לגדלו ולרוממו, במשפטים הישרים. הנני מבאר המשפט הבא לידינו, לפני מורינו ה"ר אליעזר בן רבינו ה"ר יואל זצוק"ל".

התיחסות חריגה מאד מוצאים אנו בפניותיו של רבנו האו"ז אל הר"י דיטראני ואל ר' אליעזר ב"ר שמואל הידוע כר' אליעזר מוירונה. בפניותו אליהם בסי' תשנה הוא מכנה אותם "רבותינו... מלכי ישראל", ביטוי מופלג שאיננו שכיח כלל. הוא ממשיך וכותב אליהם בענוותנות יתירה: "ונפשי בכפי שמתי, ואבוא

הראבי"ה⁸, רבנו שמחה בר' שמואל משפירא⁹, רבנו שמואל ב"ר ברוך¹⁰, וכן את גדולי הדור חכמי איטליה רבנו ישעיה די טראני¹¹, ור' אליעזר ב"ר שמואל מוורונא.

כשפונה רבנו האו"ז אל רבותיו בשאלות הלכתיות הוא מציג בדרך כלל עמדה ברורה באותן שאלות, והמטרה בפניותו היא לקבל את חוות הדעת של רבותיו.

כך בסי' תשנז (סע' א) הוא פונה אל רבותיו הראבי"ה ורב' שמחה בענין ביטול מכירה בטענה שהבית ניתן כבר במתנה. האו"ז מבחיר בהרחבה את דעתו בענין, ורבותיו משיבים לו, כאשר האחד (הראבי"ה) חולק עליו בעוד שהשני (רב' שמחה) מקבל את דעתו.

שאלותיו של רבנו האו"ז אל גדולי התורה בדורו הן בדרך כלל שאלות הלכתיות, אולם הוא מעלה גם שאלות בהבנת סוגיות הגמ' אף שאין להן משמעות הלכה למעשה.

כך מוצאים אנו בתשובה סי' תשנז שהאו"ז מפנה מספר שאלות אל הר"י מטראני¹². לשלושת השאלות הראשונות שם יש משמעות למעשה, והוא מבטא את צפייתו לתשובה המדויקת והישירה של הר"י, בעוד שלשאלות שאינן להלכה הוא מיחס חשיבות פחותה יותר. וכך כותב הוא בסיום אותו סי': "שלש שאלות הראשונות שהם הלכה למעשה אתחננה פני הרב להשיב לי בכתב ידו, ואילו פטטיא יאמר הרב דרך טיולו לאחד מתלמידיו הקטנים ויכתוב. ולו אכרע ולו אשתחוה כי דיעת הרב לי יחווה". הוא מבקש א"כ לקבל את תשובת הר"י עצמו ביחס לשאלות ההלכה למעשה, בעוד שביחס לשאלות האחרות שאינן להלכה¹³ הוא מוכן לקבל אותן גם מכלי שני.

גם אל חכמי דורו פונה האו"ז והם משיבים לו, ומצויה כאן תשובת רב' יחיאל מפריס¹⁴, בה הוא משיב על מספר נושאים שהאו"ז הפנה אליו.

ב) מי הנמענים

כאמור בסעיף הקודם, חלק מהתשובות בקובץ זה תוכנן הוא משא ומתן בין האו"ז לחכמים בו הוא השואל והם המביעים דעתם.

8. סי' תשנז, ב

9. סי' תשנז, ג, ד; סי' תשנז; סי' תשס; סי' תשסא, ב; סי' תשסג; סי' תשעז

10. סי' תשמח; סי' תשסו; סי' תשפא; סי' תשפב.

11. סי' תשנז; סי' תשנז

12. מתשובת או"ז נותר רק הסיום, אולם מתשובת הר"י בסי' תשנז מתברר שהיו כאן בסך הכל י"א שאלות.

13. בתשובה נוספת הכוללת שלוש שאלות שאינן להלכה

למעשה פונה האו"ז בסי' תשפא לר' שמואל ב"ר ברוך.

14. סי' תשעג.

15. סי' תשלח; תשלט; סי' תשמה;

16. סי' תשעז

17. סי' תשנב - נראה שהוא ר' פסח בר' יהודה מוירצבורג

מתלמידי רבנו האו"ז בן דורו של המהר"ם מרוטנבורג

18. סי' תשמו; סי' תשמט;

מספר תשובות הועתקו כנראה מההלכות בהן הן הובאו בתחילה. ונביא לכך מספר דוגמאות:

בהל' גיטין (סי' תשה) תשובת האו"ז בענין שטרות שנכתבו על ידי דיינים גויים, תשובה זו מובאת בתשובות (סי' תשמה, ג)²², בין יתר התשובות שנשלחו לר' אביגדור.

בהל' בית הכנסת (סי' שפו) מובאת תשובת האו"ז בענין החלפת ארון קודש ישן. תשובה זו מובאת בתשובות שלפנינו בהמשך התשובה שהוזכרה לעיל (סי' תשמה, ד).

בהל' אבלות (סי' טיט) תשובת האו"ז בדין העברת מת שנפטר ביו"ט שני כדי לקבורו במקום אחר, וכן מובאת שם תגובת הרי"ד לתשובה זו. בתשובות (סי' תשנה, ה) מובאת דעת האו"ז הזאת בין השאלות ששאל את הרי"ד ואת ר' אליעזר מוורונה. תשובת הרי"ד באותו ענין מובאת בהמשך (סי' תשעו, ו).

בהל' עבודה זרה (סי' רמג) תשובת האו"ז בענין גנבים גויים שפרצו לבית, האם היין שהיה שם כשר. תשובה זו כולה מובאת כלשונה בתשובות (סי' תשעד).

בהל' גיד הנשה (סי' תנג) תשובת האו"ז בענין חתיכה שדבוק בה חלב שנמלחה עם חתיכות אחרות. בתשובות (סי' תשעז) מובא העתק תשובה זו.

בהל' חלה (רכה, א) תשובת האו"ז בסי' תשסח בענין הפרשת חלה מעיסה שנלושה במי פירות, ומסקנתו שפטורה. הוא מוסר שם ששלח את פסקו לחכמי פריס רבנו יחיאל והר"ש מפלייזא, הוא מצטט את תשובותיהם ומגיב עליהן. בתשובות (סי' תשע) העתק התשובה בקיצור מסוים. תשובת רבי יחיאל באותו ענין מובאת בתשובות (סי' תשעג, ד).

לעומת תשובות אלה שהועתקו ממקומות אחרים יש תשובות בהלכות אחרות שלא הועתקו אל קובץ התשובות. כך בהל' יו"ט סי' שכב חלופי תשובות בין ר' חיים בר' משה והאו"ז בענין חלב שנחלב בשבת האם הוא מותר ביו"ט שלמחרתו.

ו) הכותרות בתשובות האור זרוע - מי המחבר, ומה נלמד מהן

כמעט בכל תשובות האור זרוע יש כותרת ראשית המציינת את שם כותב התשובה ואל מי הופנתה. ניתן

בתפילה ותחינה לפני רבותינו, אולי השם ברוך הוא ישים בלבם, וירחמו את תלמידים ועבדים, ויתנו לב להשיבני על שאלותי".

אל רבותיו הראבי"ה ורבנו שמחה ב"ר שמואל הוא פונה תמיד בלשון "מורי", והדברים מופיעים פעמים רבות בתשובות. גם כשהוא מוסר שמועה מפייהם ומפי רבו ר' יהודה שירליאון הוא מכנה אותם כך. כך הוא פונה גם אל ר' שמואל ב"ר ברוך¹⁹.

נר' שגם אל החכמים בני דורו הוא פונה לפעמים בלשון מורי וכך בפנינו אל ר' אביגדור כהן צדק²⁰ וכן לחכמים חשובים אחרים²¹.

אל תלמידו ר' פסח פונה רבנו האו"ז בראש סי' תשנב בביטוי "עמיתי ורעי".

ד) תורה היא וללמוד אני צריך - כבוד ולא התבטלות מוחלטת

בבטוי "תורה היא וללמוד אני צריך" (ברכות סב, א) התבטאו חכמים בכל הדורות, כשהעיון לחלוק על גדולים. האו"ז אינו משתמש בביטוי זה ובכל זאת, כאשר נראה לו הוא עומד על דעתו ואינו מבטלה.

כך, על אף הכבוד הרב שרוחש רבנו האו"ז לרי"ד, הוא עומד על דעתו ואינו מקבל במקרים מסויימים את דעתו. בסי' תשנו (אות ג) הדיון הוא בשאלה האם הגזרה שלא לרחוץ אחרי טבילה במקוה נאמרה רק ביחס לכהן הטובל כדי לאכול בתרומה או גם בטבילת אשה לבעלה. רבנו האו"ז בפנייתו לרי"ד סבר שגזרה זו קיימת גם בטבילת אשה לבעלה, ואילו הרי"ד סבר שבטבילת האשה הדבר לא נאסר. ומצאנו שבסוף אותו סעיף נכתב: "ואף על פי שרבותי כך השיבו לי נראה בעיני הלכה למעשה כאשר כתבתי. יצחק בר משה נב"ה". לשון זו כתובה בכתה"י א ו-ק, אולם המביא לדפוס בדפ' ז"טומיר שם את הדברים בסוגריים עגולות. ונר' שאין סיבה למחוק לשון זו כיון, שבהערתו ביקש רבנו האו"ז להדגיש שהוא עומד על דעתו, וכפי שכתב בהל' נדה סי' שלח.

ה) תשובות שהועתקו מהלכות אחרות
רוב התשובות המופיעות בקובץ זה הן תשובות מקוריות שלא הופיעו בהלכות אחרות באו"ז. אולם

19. סי' תשמת, תשפא

20. בראש סי' תשלח הוא כותב לו מורי, אולם בראש סי' תשלט אינו מכנה אותו ואת אחיו כך.

21. וכך בסי' תשמו כשהוא פונה אל הרבנים בענין הריבה

האנוסה מפרנקפורט.

22. אומנם תשובה זו היא חלק מתשובה שלמה שרובה לא מצוי במקום אחר, אולם להלן דוגמאות לתשובות שהתשובה כולה מועתקת מהלכה במקום אחר.

(3) בראש תשובה תשעד: בכ"י א "תשובת מורי ה"ר יצחק שיחיה לאורך ימים".

מכותרת זו לומדים אנו, שבעריכת התשובות היו שותפים גם תלמידיו של רבנו האו"ז.

(4) בראש תשובה תשמא, ב (בהוצאתנו) נכתב: "ושוב מצאתי תשובת ה"ר משה ב"ר חסדאי זצ"ל וזו התשובה". נוסח זה מצוי בכל כה"י. ויש מקום להסתפק האם נכתב נוסח זה ע"י האו"ז עצמו והוא שצרף תשובה זו לתשובות, או שאחד העורכים צרף תשובה זו.

(5) יש מספר תשובות בהן מופיע בכותרת נושא התשובה.

כך בראש תשובה תשמוז: "על דבר הריבה הנאנסה והיא ארוסה" בענין גזירת פרנקפורט, וכן בתשובות נוספות.²⁸

(6) במספר תשובות מופיע בכה"י שם כותב התשובה. וכך בראש תשובה תשמה, ב: "תשובה לה"ר אביגדור הכהן" בכל כה"י.

בראש תשובה תשנו, א בכה"י א ו-ק אין כותרת, ואילו בכ"י ס הכותרת: "להרב הגדול מורינו רבינו אליעזר בן רבנו הרב ר' יואל זצק"ל". כיון שזו הכותרת בכה"י הכנסנו אותה לנוסח הספר.

בראש תשובה תשנו, ב: "וזאת תשובת הרב אליעזר בר יואל זלה"ה". כך בכ"י ס ובכ"י א: תשובה מהנ"ל.

(7) בעקבות העובדה שהכותרות לרוב התשובות, נוספו על ידי המביא לדפוס, הרי שבחלק מהתשובות שנוספו מכ"י ס אין כותרת. לכן השלמנו את הכותרות לתשובות שאינן בכה"י א ו-ק ובדפוס, וציינו בהע' שזו תוספת שלנו.

(ז) יחס הראשונים המופיעים בתשובות לירושלמי כפי שמצאנו בהלכות אחרות, גם בתשובות האו"ז קיימת הסתמכות נרחבת על ירושלמי. ואף שנמצא להלן שהאו"ז וראשונים גדולים אחרים סמכו רבות על הירושלמי, הרי שמוסכם על כולם שבמקום ויש מחלוקת ברורה בין הבבלי לירושלמי, ההלכה כבבלי.

היה להניח שאת הכותרות כתב העורך של התשובות, אולם העיון בכה"י מלמד שאין זה כך.

(1) רוב הכותרות המופיעות בראש הסי' לא מצויות בכה"י, והן נכתבו על ידי המוציא לאור בדפוס זיטומיר. המביא לדפוס כתב את הכותרת לפי הבנתו על פי הפרטים המצויים בגוף התשובה, ועובדה זו גרמה לשיבוש, בשל אובדן דפים בכה"י.

כך מוצאים אנו בראש סי' תשמ הכותרת בדפוס היא "תשובה לה"ר אהרון וה"ר יחזקאל זצ"ל". בראש התשובה אין פתיחה מקובלת, המתארת את הנמען מעלתו וכבודו. ולכן כתב המביא לדפוס את הכותרת על סמך סיום התשובה, שם נאמר: "ועל מורינו ה"ר אהרן וישיבתו ועל ה"ר יחזקיהו²³ החיים והשלום".

אולם דא עקא סי' זה איננו תשובה אחת אלא בשל אובדן דפים בכה"י צורפו כאן בדפוס בטעות שתי תשובות²⁴, וממילא הכותרת שניתנה בראש הסי' בהסתמך על סיום התשובה כלל אינה במקומה. לכן העברנו בהוצאתנו כותרת זו לתשובה שהיא שייכת לה (תשמא, א).

אולם כיון שברוב התשובות אין כותרת בכה"י, יש ענין מיוחד לעקוב אחרי המקומות הספורים בהם יש בכל זאת כותרות ראשיות בכה"י.

(2) יש כותרות מהן ניתן ללמוד על השותפים בעריכת התשובות, ועל הזמן בו החל איסוף התשובות.

בראש סי' תשלט הכותרת: "השיב אבא מרי שיחיה תשובה לה"ר אביגדור וה"ר אלעזר אחיו". תחילת הכותרת "השיב אבא מרי שיחיה" מצויה בכה"י א ו-ק²⁵, ואילו את ההמשך הוסיף המביא לדפוס.

בראש תשובה תשנג כתב המביא לדפוס: "שאלות ששאל רבינו המחבר מה"ר ישעיה בי רבנא מלי זכור לטוב". בתשובה זו יש כותרת גם בכה"י א ו-ק²⁶ אלא שהיא שונה: "תשובת אבא מרי שיחיה לאורך ימים". וכן בתשובות נוספות.²⁷

מכותרות אלה ניתן ללמוד שבנו של רבנו האו"ז היה שותף בעריכת התשובות, וכי היא החלה בחייו של האו"ז.

23. יחזקיהו - כך התברר על פי כתבי היד.

24. הרחבנו על כך לקמן בפרק הבא סע' ג.

25. תחילת תשובה זו אינה מצויה כלל בכ"י ס, וממילא גם לא הכותרת.

26. בכ"י ס תשובה זו חסרה, ולהלן נעסוק בהשוואה בין כה"י.

27. בראש תשובה סי' תשמא, ג (בהוצאתנו): "תשובת אבא מארי שיחיה". תשובה זו חסרה בכה"י א ו-ק ונוספה

מכ"י ס. וכן בראש תשובה סי' תשפא: "שאלת (אבה)

[אבא] מרי מהרב ר' שמואל בן הרב ר' ברוך ממיינצא

זצ"ל מצאתיה בשלהי גיטין", ובהמשך בתחילת סי'

תשפב: "וזו היא התשובה".

28. בסי' תשסט בכ"י א הכותרת היא: "פירושי מקלות",

ובסי' תשע בכ"י א הכותרת היא: "מכירת הלואה".

סמכין אירושלמי". כלומר שלדעתו ניתן להכריע על פי הירושלמי כאשר אין הכרעה גמורה בבבלי.

(4) מחלוקת מענינת מוצאים אנו בין האו"ז ורב' שמחה בשאלה עד כמה ניתן להכריע במחלוקת המופיעה בבבלי עפ"י הירושלמי.

בסי' תשס מובאת תשובת האו"ז כשהנושא הוא אדם שקדש אשה ולאחר חצי שנה התעוור, והשאלה היא האם כופין את הבעל לתת לה גט. האו"ז דן בסוגית הבבלי (כתובות עז, א) בה חלקו האמוראים בהבנת מחלוקת התנאים חכמים ורשב"ג באדם שיש לו מומים האם מחייבים אותו לגרש. וסובר האו"ז שיש לקבל להלכה את דעת רבא בשם רב נחמן שאין כופין ולפרשה שאף במומים שנולדו לאחר הקידושין אין כופין לגרש. וממילא יש לדעתו לפסוק במקרה הנדון שאין לכפותו לגרש.

אלא שמאידך מביא האו"ז את הירושלמי, ובירושלמי שם סברו גם רב יהודה בשם רב וגם ר' יוחנן שלהלכה יש לכפות הבעל לגרש בנוולדו המומים אחר הקידושין. ובהמשך שם מובאת עובדה שר' ירמיה כפה וכה שחין להוציא אשתו בגט. ממילא יוצא שלדעת הירושלמי ניתן לכפות הבעל לגרש את אשתו. אומר על כך האו"ז, שכיון שמסוגית הבבלי יש להסיק שאין כופין, אין לקבל במקרה זה את הירושלמי, שהרי הבבלי חולק עליו.

אולם בתשובה שאחר כך מגיב רב' שמחה רבו של האו"ז על הדברים, וחולק על האו"ז בהבנת מסקנת הסוגיה בבבלי. לדעתו כיון שר' יוחנן סובר שם שהלכה כרשב"ג הסובר שכופין להוציא, ממילא אין להחליט שמסקנת הבבלי היא שאין כופין. וכיון שכך הרי שאדרבה יש להוכיח מהירושלמי שפסקו כר' יוחנן לכפות בנוולדו מומין. ואם כן חוזר הכלל שבמקום שאין הכרעה בבבלי אנו מכריעים לפי הירושלמי. לכן פסק רב' שמחה שיש לכפות הבעל להוציא.

ונראה א"כ שבעיקרון הן רב' שמחה והן האו"ז סוברים שבמקרה ואין הכרעה בבבלי ניתן לסמוך על הירושלמי, אלא שחלקו כאן בפרשנות של מסקנת הבבלי.

(5) וכשם שבסעיף הקודם מצאנו שרבנו האו"ז אינו מתחשב בדעת רב יהודה בשם רב שהובאה בירושלמי, כך בענין נוסף אין האו"ז מתחשב בדעה המופיעה בירושלמי ואינה מוזכרת בבבלי.

בתשובות ס' תשעט דן האו"ז בחבית של שכר האם ניתן להכשירה לפסח, והחשש ששמרי השכר

(1) ההסתמכות על הירושלמי ברורה ביותר כאשר מדובר בנושאים שהבבלי איננו עוסק בהם, כמו המצוות התלויות בארץ.

וכך, בתשובות (ס' תשסח) דן האו"ז בענין עיסה שנילושה במי פירות האם היא חייבת בחלה או לא, והוא מסתמך על הירושלמי בחלה (פ"ב ה"א י, א) שם מצוי דיון בענין זה, ומשם הוא לומד שעיסה זו פטורה.

רב' יחיאל מפריס בתשובה (ס' תשעג, ד) מתייחס לאותה תשובה של רבנו. גם הוא דן באותה סוגיה בירושלמי אומנם מסקנתו הפוכה ממסקנת רבנו, ולדעתו להלכה עיסה זו חייבת בחלה.

(2) הראשונים מביאים את הירושלמי כסיוע לפסיקת ההלכה לדעה המובאת בבבלי.

כך, בסי' תשעח מובאת תשובת רבנו האו"ז בענין אשה שהיא לפעמים שוטה ולפעמים חלומה, והשאלה האם ניתן לגרש אותה. יש בתשובה זו דיון נרחב בדעת הירושלמי בענין, ומשם מביאים ראיה לפסיקת ההלכה כדעת ר' יצחק בבבלי (יבמות ק"ג, ב) הסובר שאינה מתגרשת כדי שלא ינהגו בה מנהג הפקר. הראשונים דנים בגירסת הירושלמי, ומצאנו שהן רב' יצחק ב"ר שמואל (ר"י הזקן) וכן רב' שמשון בן אברהם (הר"ש משנץ) טורחים לישוב את גירסת הירושלמי.

באותה תשובה מצאנו גם שהיו לרבנו האו"ז טפסים שונים של ירושלמי שכן הוא מתייחס שם ל"ספר שהובא מספרד".

(3) במקום שהענין נדון בבבלי מצאנו בתשובות שהאו"ז מסתמך על הירושלמי, כדי להכריע במחלוקת המובאת בבבלי.

בסי' תשמד עוסק רבנו האו"ז ביהודי שאבדו עקבותיו, והגיע יהודי אחר שהעיד שראה יהודי הרוג, אולם לא היה ברור מעדותו שהיה זה אותו אדם, כלומר לא העיד שהכירו בטביעות עין או בסימנים. בנוסף לעדות זו באו גם גויים וספרו שראו יהודי הרוג. האו"ז סובר שם שאין לקבל עדות זו, משום שאיננה ברורה, ואף שהקלו חכמים בעדות עגונה, הצריכו עדות ברורה. הוא מוכיח את מסקנתו ממחלוקת ר' טרפון ור' עקיבא בבבלי (יבמות קכב, ב) אולם תמה שלא מצא לכך סימוכין בפוסקים. אלא שהוא מוכיח מדברי הר"ח, ומסתמך בדבריו על הירושלמי, והוא אומר שם: "דכל היכא דלא פליג ירושלמי אגמרא דידן עבדינן כוותיה, הלכך הואיל ולא איתמר הכא הלכה כר' עקיבא

וחתומים עליו עדים. לאחר זמן חזר בו כותב השטר ואמר שהשטר הוא שקר. השאלה היא האם האשה חייבת לקבל גט או שיכולה להינשא. ר' אביגדור התירה משום שהשטר בשקר יסודו³⁰, אולם רבנו האו"ז חייבה בגט משום שעדים החתומים על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותם, אף שעדותם לא התקיימה³¹.

תשובה זו של האו"ז כתובה כלשונה בשו"ת מהרי"ק (שורש עד) והביאה הב"י בשמו באה"ע (סי' מב, ד). הרמ"א בדרכי משה הארוך בחו"מ (מו, ח) הביא תשובה זו בשם מהרי"ק. בדרכי משה באה"ע (ד"מ הארוך מב, ד; הקצר מב, ז) הוא עוסק בענין, ומביא דעות החולקות על תשובה זו. גם כאן התשובה מובאת בשם המהרי"ק, וכותב הרמ"א: "ואם כן דברי מהרי"ק דחויים מאחר שלא ראה דברי הראשונים בזה כמו שמשמע שם מדבריו שלא ראן ואם ראן היה חוזר בו". גם נושאי הכלים בשו"ע מביאים דעה זו בשם המהרי"ק³².

אלא שהש"ך (שם סק"ט) תמה על הרמ"א, שדחה אותה דעה משום שלא ראה דברי הראשונים. הוא כותב: "ונראה לעין למי שמעיין שם בתשובה ההיא שאותה תשובה חיבר איזה גדול אחד שהיה זמן רב קודם ההגהות מרדכי, ובהגהות מרדכי הועתק תשובת ה"ר אביגדור כהן שפסק דאין חוששין... ואותו גדול בתשובת מהרי"ק... השיב לה"ר אביגדור כהן עצמו וסתר דבריו, כל מה שכתב ה"ר אביגדור בתשובה ההיא"³³.

ולענינו מוכח שאף לא אחד מאותם גדולים, כולל הרמ"א, לא ראה את תשובת האו"ז.

ובהמשך לענין זה יש מקום לציין את דברי הרמ"א בדרכי משה (אה"ע סי' יז סע' כה ד"ה אין סומכין). הוא דן שם בענין סימנים מובהקים שניתן להתיר על פיהם את האשה בעדות גוי, ומביא את שו"ת תרומת הדשן (סי' רלט) המצטט מפסקי מהר"ח בהל' עגונה (סי' תרצה) ומדברי האו"ז בהל' עגונה (סי' תרצב). השאלה היא מדוע לא ציטט הרמ"א מדברי האו"ז עצמו אלא הביאם מתרוה"ד.

הבלועים בחבית עלולים להחמיץ את הנתון בחבית בפסח.

דעת האו"ז בענין זה שניתן להסתפק בשטיפת החבית משום שמה שנפלט מהחבית מתבטל בששים לפני פסח ואינו נייער בפסח. הוא מביא מחלוקת אמוראים ופוסק כריש לקיש לקולא בניגוד לר' אלעזר שהיה תלמידו. אלא שהוא מקשה שבירושלמי דחלה (פ"א ה"א ב, ב) מצאנו שר' יוחנן חולק על ריש לקיש ומחמיר, ותשובתו שאין להתייחס לדעת ר' יוחנן זו "הואיל ולא הוזכרה בגמרא דידן".

6) הראשונים שהובאו כאן עד עתה סוברים כולם שאף בסוגיות הנידונות בבבלי יש מקום להביא ראיה במצבים מסוימים מהירושלמי, אולם נראה שיחס מסויג יותר לירושלמי יש לרב' ישעיה דטרני (הרי"ד). בסי' תשנד מובאת תשובה של הרי"ד בה הוא משיב למספר שאלות שהעלה בפניו רב' האו"ז. בתחילת התשובה (תשנד, א) הוא מגיב על דברי האו"ז בשאלה מתי מותר לאבל להסתפר לאחר שנפטרו אביו או אמו. האו"ז, שדעתו מובאת בהל' אבלות (סי' תמו)²⁹, סובר שיש לתקן ולפרש את לשון הבבלי במו"ק (כב, ב) ע"פ הירושלמי, ולהוסיף לגי' הבבלי את המילה "או".

הרי"ד חולק בחריפות על האו"ז. ואומר שם הרי"ד: "לפיכך אין לסמוך על שום ברייתא או על שום ירושלמי אם הן כנגד התלמוד שלנו, כי התלמוד נכתב להוראה, כדאמרינן (ב"מ פו, א) רבינא ורב אשי סוף הוראה, ובכמה מקומות חולק ירושלמי על הבבלי ואין לסמוך אלא על תלמוד בבלי שלנו. אמנם טוב הוא להביא אדם סעד מן הברייתות ומן הירושלמי לבאר דבר שהוא סתום ונעלם בתלמוד. אבל לסתור דברי התלמוד אין סומכין לא על הברייתות לא על הירושלמי, דאמרינן או טעות סופר הוא או אם תימצי לומר שהן דוקא הויא פלוגתא. ואף שגם האו"ז איננו סובר שיש לסמוך על הירושלמי כשחולק על הבבלי, כפי שרואים אנו במקומות רבים, ובכ"ז כאן שהאו"ז מבקש לתקן את הבבלי עפ"י הירושלמי, חולק על כך הרי"ד בתקיפות.

ח) האם ראה הרמ"א את תשובת האו"ז בסי' תשמה, ב פונה רבנו האו"ז שנית אל ר' אביגדור הכהן בענין שטר שנכתב בו שאשה מסוימת נתקדשה

29. סי' תשנג שם הובאו דברי האו"ז בשאלותיו לרי"ד חסר ברובו ורק סוף התשובה מצויה כאן, ולכן הבאנו את דעתו מדבריו בהל' אבלות.

30. תשובת ר' אביגדור וחמיו ר' חיים בר' משה מצויים בסוף הגהות המרדכי למס' קדושין (סי' תקסט, תקע).

31. בענין זה עסק ד"ר עזריאל פוקס בתרכין כרך ע' חובאת א (תשס"א).

32. קצה"ח (שם סק"ד), נתה"מ (שם סק"ה).

33. ר' במאמרו הנ"ל (הע' לא) של ד"ר עזריאל פוקס הע' 20 והע' 22 מקורות נוספים בענין.

דוגמה נוספת לתשובה בה מחמיר האו"ז היא בענין גזירת פרנקפורט (סי' תשמז). הדיון שם בארוסה שנשבתה והמירה דתה באונס, והשאלה האם היא מותרת לארוס. רבנו האו"ז מצטרף לאוסרים אותה, מהחשש שנבעלה ברצון.

נושא נוסף שיש מקום להתייחס אליו הוא התשובה בענין אדם שקדש אשה ולאחר מכן נסתמא, והשאלה האם ניתן לכוף אותו לגרשה. דעת רבנו האו"ז שלא ניתן לכוף אותו. אולם דעת רבו רבנו שמחה היא, שלא זו בלבד שניתן לכופו לגרש, אלא שאף ניתן להפקיע את הקידושין משום מקח טעות³⁷. גם כאן נראה שהאו"ז מחמיר.

אומנם על אף מקבץ התשובות האלה אין להכליל, ואין לראות כאן מגמה של החמרה. רבנו דן בכל נושא בצורה עניינית ונקיה מכל פניה, ומגיע למסקנת ההלכה לפי מיטב הבנתו והשגתו. וכך כותב הוא בתשובה בענין גזירת פרנקפורט (סי' תשמז): "הלכך מסתבר לי דאסירא ליה, לא שאני חפץ ושמח שתיאסר עליו, כי באמונת שמים שיותר נוח לי שתהא מותרת משתהיה אסורה. וגם רבתי אף על פי כן יעשו הטוב בעיניהם, אלא שכותב אני לפני רבתי הנראה בעיני שכך דעתי נוטה לאיסור".

ואף שמצאנו בדרכי משה שהביא פעמים רבות את דברי האו"ז בהלכות שונות, ומשם ברור שחלק ניכר מספר האו"ז היה בידי הרמ"א³⁴, אולם מכאן מוכח שתשובות האו"ז לא היו כנר' בידיו, ואפשר שגם לא הל' עגונה. ויש מקום לברור ממצה יותר בענין זה.

ט) האם נחשב האור זרוע למחמיר
לפנינו מספר תשובות בהן מחמיר רבנו האור זרוע בניגוד לדעת ראשונים אחרים המקילים.

כך מצאנו בענין מינקת חבירו (סי' תשמא, א) מחמיר האו"ז שאין לשאת אותה אף אם קיימת הבטחה שאשה אחרת תניק את התינוק. הוא חולק בדין זה בחריפות על ר' יעקב מקראקא שהתיר. אולם נראה שאין מקום לראות פסק זה כהחמרה של האו"ז, כיון שבתשובתו שם הוא מביא ראשונים רבים הסוברים כמוהו. ונראה שדעתו זו של ר' יעקב אינה אלא דעת יחיד³⁵, וגם להלכה בשו"ע נאסר לכתחילה לשאת מינקת בכל מצב³⁶.

בענין אשה שהעלילו עליה כנראה שנתקדשה לאדם מסוים, והוציאו עליה שטר קידושין שהוכחש (סי' תשמא, א, ב) מחמיר האו"ז ומחייב גט³⁷. ר' אביגדור וראשונים אחרים מקילים בענין זה³⁸.

פרק ב

היחס בין כתבי היד של תשובות האו"ז

א קיימות גם בכ"י ק, אולם התשובות ב-ק מסיימות בסי' תשנז.

בכ"י ס שכאמור כולל רק את תשובות האו"ז יש חידוש רב בכך, שהוא כולל מספר תשובות שאינן מצויות בכה"י האחרים. כמו כן יש בו השלמה לתשובות מקוטעות בכה"י האחרים. מעלה נוספת הקיימת בו היא הגירסאות המשובחות יותר ביחס לכה"י האחרים. יחד עם זאת בכ"י זה חסרות מספר תשובות המצויות בכה"י האחרים. על ההשוואה בין כה"י נרחיב להלן.

א) כתבי היד של התשובות

כאמור לעיל מצויים לפנינו שלושה כת"י של האו"ז: כ"י אמסטרדם א, כ"י אוקספורד ק, וכ"י סינסינטי ס, שיש בו חידוש רב, והוא כולל אך ורק את תשובות האור זרוע.

שני כתבי היד א ו-ק מוכרים לנו מהלכות אחרות. שניהם כנראה הועתקו ממקור אחד. יש הבדלים מסוימים בגרסאות, ולפעמים הגי' ב-ק טובה יותר, אף שבהרבה מקרים הגי' שם משובשת. אותן השמטות גדולות שישנן בתשובות (שנעמוד עליהן לקמן) בכ"י

37. לעיל (הע' לא) ציינו שבענין זה עסק ד"ר עוזיאל פוקס בתרביץ כרך ע' חובאת א (תשס"א).

38. לעיל (הע' ל) ציינו שדעת ר' אביגדור וחמיו מצויה בהג' מרדכי בקדושין (סי' תקסט, תקע).

39. מתשובה זו של רבנו שמחה למד הרב צ"פ פרנק (שו"ת הר צבי אבה"ע סי' קפא) שניתן להתיר הפקעת קידושין אף בלא גט באשה שנישאה לאיש שלא היתה לו גבורת אנשים.

34. וכך למשל מובאות בד"מ הלכות רבות באו"ח, וכן בנושאים באבה"ע ולדוגמה בהל' חליצה הביא הרמ"א שתי הלכות מהאו"ז (סי' קסט אות לב, לג) שמקורן באו"ז בהל' חליצה (סי' תרעג, תרעד).

35. וכן כתב הגר"א (אה"ע סי' יג, סקל"ט) שכל הפוסקים חולקים עליו.

36. זו דעת המחבר (אה"ע סי' יג, יא), אומנם הרמ"א שם התיר בדיעבד "אם נשבעה המינקת וכנס", שלא יוציא.

ב) תשובות שאבדו ותשובות שכלל לא היו בכתבי היד

כאשר מתייחסים אנו לתשובות החסרות בכ"י אחד ומופיעות בחלקן בכ"י אחר יש לשים לב לכך, שיש כאן שתי אפשרויות להסבר העובדה שתשובות מסוימות מצויות בכ"י אחד ואינן מצויות באחר. אפשרות אחת שהתשובות היו בכה"י החסר ואבדו, אולם אפשרות אחרת היא שתשובות מסוימות כלל לא היו באותו כ"י.

כאשר אנו מוצאים בכ"י פלוני פסקה המורכבת משתי תשובות שנקטעו (תחילתה של האחת וסופה של השניה) ברור שאבדו ההשלמות של אותן שתי תשובות (סופה של הראשונה ותחילתה של השניה). ואם מציאו בכ"י אלמוני שאותן שתי תשובות מצויות בו בשלימותן, אלא שביניהן תשובות נוספות סביר מאד להניח שכל אותן תשובות היו מלכתחילה גם בכ"י פלוני אלא שאבדו.

מאידך יכולים אנו למצוא שקיים מצב בו סביר מאד להניח שתשובות מסוימות שנמצאו בכ"י אלמוני לא היו מעולם בכ"י פלוני.

כשעומדים אנו על ההשוואה בין כה"י א ו-ק מחד, שניתן לראותם כזהים כמעט⁴⁰, לבין כ"י ס, ניתן לומר ששתי האפשרויות לסיבות ההשמטה קיימות בשני הצדדים. משמעות הדברים היא שיש תשובות שאבדו ב-א ו-ק ומצויות ב-ס, וכן תשובות שמלכתחילה כנראה לא היו ב-א ו-ק ומצויות ב-ס. מאידך יש תשובות שאבדו בכ"י ס ומצויות ב-א ו-ק, וכן תשובות שמלכתחילה לא היו ב-ס ומצויות ב-א ו-ק. הדברים יבוארו לקמן.

ג) תשובות בכ"י ס - שאינן בכה"י האחרים הסימנים שנוספו לתשובות מכ"י ס:

1) ס' תשמ בנדפס וב - א ק זה צרוף שתי תשובות מקוטעות. תחילתו: ה' כתיבת גט ושטרות (מובאת שם תחילת התשובה), סופו: ברור אפשרות לנישואי מינקת בהסתמכות על נדר על דעת רבים (מובא שם סיום התשובה)⁴¹.

40. עד ס' תשסד, ומשם ואילך חסר כ"י ק כאמור לעיל.

41. וכבר העירו בגליון בנדפס שחסר בכה"י, ושאינן זו תשובה אחת.

42. בתשובה השלישית חסר הסיום (וכן ההתחלה של התשובה שאחריו כמבואר בהע' הבאה), והשלמנו אותו מתשו' המהר"ם דפ' לבוב (ס' ק"ח).

43. תשובה זו איננה שלמה גם בכ"י ס והחיסרון בתחילתה

בכ"י ס יש השלמה לתשובה הראשונה שבס' תשמ בנדפס. כמו"כ מצויה בו תוספת של ג' תשובות חדשות⁴². בהמשך מובאת התשובה העוסקת במינקת חבירו המצויה בנדפס בסוף ס' תשמ⁴³.

מהעובדה שיש כאן תשובות מקוטעות (בנדפס) וביניהן תשובות שלמות נראה שתוספות אלו מכ"י ס הן השלמות של תשובות שהיו במקור גם בכה"י האחרים.

2) בסיום ס' תשמא (בהוצאתנו) יש שתי תשובות שלמות (תשמא, ג; תשמא, ד) העוסקות בענינים הקשורים בהל' דיינים. תשובות אלה אינן בנדפס ובכה"י א ק, והועתקו מכ"י ס. מהעובדה שלא מדובר כאן בהשלמת קטעים של תשובות, יש מקום להניח שתשובות אלו כלל לא היו בכה"י א ק, והוכנסו אך ורק בכ"י ס.

3) ס' תשמה, א - תשובתו הראשונה של האו"ז לר' אביגדור בענין שטר שאינו מקיים שהוחזק בבי"ד. תשובה זו היא תשובה שלמה, ואין סימנים של אובדן דפים לא בתחילתה ולא בסופה. סביר מאד להניח שתשובה זו לא נכללה מלכתחילה בקובץ המקורי של כה"י א ק.

ניתן להעלות סברא, שיש כאן כפילות מסוימת בין שתי התשובות, ולכן לא כללו אותה במקור לכה"י א ק. אפשרות אחרת הניתנת להאמר היא, שהמעתיק השמיט אותה בשל הכפילות בתוכן התשובות.

4) בס' תשנז פונה האו"ז לרבו הראב"ה בענין מוכר בית והוציא אח"כ שטר מוקדם שנתן כבר את הבית לבתו⁴⁴, והשאלה היא האם המכר קיים. סיום תשובת הראב"ה (תשנז, ב בהוצאתנו) והתשובות הבאות (תשנז, ג - תשנז, ה בהוצאתנו) העוסקות בנושא זה, ובנושאים הקשורים לכך הועתקו מכ"י ס. בתשובה האחרונה בס' (תשנז, ה בהוצאתנו) חסר הסיום גם בכ"י ס, וגם בתשובה הבאה (ס' תשנז) ההתחלה חסרה.

עובדת החסרון בנדפס לפני ההשלמות מכ"י ס, והחלקים החסרים לאחר ההשלמות מכ"י ס מבססות את ההנחה, שהתשובות שנוספו מכ"י ס הן השלמות

גדול מהחיסרון בכה"י האחרים. כיון שתשובה זו השניה בתשמ בנדפס עוסקת באותו נושא שדן בו בהמשך ר' משה ב"ר חסדאי צירפנו אותן והעברנו אותן לס' הבא.

שתיהן פותחות בהוצאתנו את ס' תשמא.

44. בנדפס מובאות שתי תשובות כס' תשנז. הראשונה תשובת רבו האו"ז בשלמותה המופנית לרבו הראב"ה, ובשניה תשובת הראב"ה שסיימה חסר.

(2) ס"י תשנ"ג - תשנ"ו. בס"י אלה יש חילופי דברים בין האו"ז לחכמי איטליה. רבנו האו"ז שואל מספר שאלות בנושאים שונים את הר"י דיטראני, והר"י"ד משיב לו (ס"י תשנ"ג; תשנ"ד). בהמשך מעלה האו"ז את שאלותיו לר' אלעזר מוורונה והר"י דיטראני, והר"י"ד משיב לו (ס"י תשנ"ה; תשנ"ו). לשאלות ותשובות אלה אין כל זכר בכ"י ס.

(3) ס"י תשנ"ח - תשע"ד. בקבוצת זו סדרת שאלות של האו"ז מרבנו שמחה בנושאים שונים⁴⁷, ותשובות רבנו שמחה וכן ר' שמואל בר ברוך ור' מנוח (ס"י תשנ"ח - תשס"ז). בהמשך מופיעות שם תשובות האו"ז (ס"י תשס"ח - תשע"ב), כשביניהן פירוש לפרשת המקלות שהעמיד יעקב אבינו (ס"י תשס"ט). ובהמשך תשובת רבנו יחיאל מפריס (ס"י תשע"ג - תשע"ד) העונה על פנייתו של האו"ז במספר שאלות.

(4) ס"י תשע"ז - תשע"ז. בס"י תשע"ז מובאות תשובות רבנו שמחה לאו"ז במספר נושאים. בס"י הבא (תשע"ז) תשובת האו"ז לר' שמואל בר' שלמה.

(5) ס"י תשפ"ו. תשובה זו עוסקת בדין מקוה הנוצר ממעין הנובע בג' מקומות. אין בתשובה זו זיהוי מפורש הן של הכותב והן של הנמען. להשערותנו זו תשובת ר' שמואל בר' שלמה⁴⁸.

והשאלה המתעוררת כאן האם התשובות החסרות המתוארות בארבעת הסעיפים האחרונים היו בכ"י ס ואבדו, או שהן כלל לא היו בו. ואם נניח שהן כלל לא היו בכ"י ס, זה, השאלה היא האם ניתן למצוא לכך הסבר.

אפשר שכל התשובות המצויות בכ"י א ק והחסרות בכ"י ס היו שם בכ"י המקורי אלא שאבדו. אולם אפשר גם להעלות את האפשרות שיש כאן קובץ של תשובות שבמכוון לא כלל תשובות מסוימות.

כדי לברר אפשרות שניה זאת יש לבחון כללית את המבנה של האוסף השלם של התשובות.

ו) שלוש קבוצות של תשובות

ניתן לראות בתשובות האו"ז שלוש קבוצות מרכזיות של תשובות⁴⁹.

לסימנים שהיו בקובץ התשובות המקורי, גם של כתבי היד האחרים אלא שאבדו.

(5) ס"י תשפ"א וס"י תשפ"ב שם מובאות שאלות האו"ז מר' שמואל בר' ברוך בענינים שונים ותשובותיו של ר' שמואל בר' ברוך. תשובות הן תשובות שלמות, ואין סימנים של אובדן דפים בתחילה או בסוף, וסביר להניח שהן לא היו במקור בכה"י של א ק.

ובסיכום הדברים, התשובות שכנראה לא היו כלל בקובץ המקורי של כה"י א ו-ק ונוספו מכ"י ס הן:

(1) ס"י תשמ"א, ג; תשמ"א, ד (בהוצאתנו).

(2) ס"י תשמ"ה, א.

(3) ס"י תשפ"א וס"י תשפ"ב.

ד) תשובות החסרות בכל כה"י באו"ז ויש בהן פסקים

לעיל ציינו חלקי תשובות החסרות בכל כה"י, כמו למשל תחילת ס"י תשמ"א (בהוצאתנו)⁴⁵. אולם יש לציין שהיו גם תשובות שלמות שכנראה היו בכ"י אך אבדו מכולם.

לאחר סיום ס"י תשנ"ז מצאנו בפסקי מהר"ח או"ז מספר פסקים שאין להם מקבילות בתשובות עצמן. הפסקים עוסקים בנושאים שונים. להלן פרק ג, א נדון בענין בהרחבה.

ה) התשובות בכ"י א ו-ק שאינן בכ"י ס

בהשוואה בין כתבי היד מוצאים אנו, שיש תשובות רבות המובאות בכ"י א ו-ק ואינן מופיעות בכ"י ס. גם כאן נוכל להיווכח, שהדבר נובע משתי הסיבות שראינו לעיל: ס"י או קטעים שאבדו, ס"י שכנראה כלל לא היו בכ"י זה. לעיל גם ציינו שתשובות מסוימות שהיו כנראה בכתבי היד ואבדו בכולם, ומה שנותר מהם הוא רק פסקי המהר"ח.

להלן ס"י או קטעים שאינם בכ"י ס ומצויים בכ"י האחרים:

(1) שתי התשובות הראשונות: ס"י תשל"ח, תשל"ט⁴⁶ אינן מופיעות בשלימותן בכ"י ס. ס"י תשל"ח חסר כולו, ומס"י תשל"ט מצוי רק סיום הסימן.

סביר להניח שסימנים אלה היו בכ"י המקורי ואבדו, שהרי סיום הס"י השני נמצא בכ"י ס.

45. ר' לעיל הע' מג.

46. אנו מציינים כאן את מיספור התשובות כפי שהוא מופיע בדפ', אולם בכ"י ס יש מיספור שונה המתחיל מהתשובה השלמה הראשונה והיא תשובה תשמ', אותה סימנו שם כס"י א.

47. יש לציין שתחילת ס"י תשנ"ח חסרה באו"ז, כנראה זה

שייך לחסרון בסוף תשנ"ו ובהמשך בכל אותם ס"י שנותרו בהם רק פסקי מהר"ח.

48. הרחבנו על כך במבוא לנשים ח"א ובהערות לאותה תשובה.

49. להבהרת דברנו להלן ניתן להעזר בטבלת הסיכום לתשובות האו"ז המופיעה כנספח בסוף כרך זה.

תשסח מובאת תשובת האו"ז בענין חיוב חלה בעיסה שנילושה במי פירות. תשובה זו היא העתקה כמעט גמורה מהל' חלה סי' רכה, א⁵⁵.

הענין החריג ביותר בקבוצת תשובות זו ובתשובות בכלל מצוי גם הוא בקבוצה זו, והוא הפרוש לענין המקלות המופיע בסי' תשסט.

וניתן א"כ לומר שהקבוצה השלישית היא אוסף מאוחר של תשובות שאין בהם סדר שיטתי. סביר מאד להניח, שזו קבוצת תשובות שנוספה, לאחר שהתגבשו שתי הקבוצות האחרות.

ז) ההשוואה בין כ"י ס לכה"י האחרים ביחס לקבוצות התשובות

לאחר שהגדרנו כללית את הקבוצות באוסף השלם של התשובות, נבדוק אלו תשובות מתוך קבוצות אלו מצויות בכ"י ס בהשוואה לכה"י האחרים.

1) ביחס לקבוצה הראשונה (מתחילת התשובות עד סי' תשנב) המאופינת בכך שהיא כוללת כמעט כולה את תשובות האו"ז עצמו, הרי שהיא מצויה בכל כה"י⁵⁶, ויש בה יתרון ניכר לכ"י ס.

מכ"י ס נוספו בקבוצה זו מספר תשובות, כפי שציינו לעיל בפרק זה, חלקן אבודות וחלקן חסרות מלכתחילה⁵⁷.

1) הקבוצה הראשונה: עד סי' תשנב. תשובות אלה הן אך ורק תשובות של האו"ז עצמו מלבד תשובה אחת⁵⁰.

2) הקבוצה השנייה: מסי' תשנב - סי' תשסז. זו סדרה של סימנים בהם פונה האו"ז אל רבותיו והם עונים לו בפרוט⁵¹. מובאות כאן שאלותיו של האו"ז לרי"ד דיטראני ותשובותיו, ובהמשך לר' אלעזר מוורדון, לדאבי"ה, לרב' שמחה ועוד⁵².

3) הקבוצה השלישית: מסי' תשסח - סוף התשובות. זהו אוסף מגוון של תשובות, ונר' שקשה למצוא להן מכנה משותף.

בתשובות שבקבוצה זו מובאות מספר תשובות של האו"ז עצמו⁵³, והן דומות במתכונתן לתשובות בקבוצה הראשונה⁵⁴.

בקבוצה זו מוצאים אנו גם תשובות של רבנים המשיבים לאו"ז על שאלות ששלח אליהם, בלא שהובאו כאן שאלותיו של האו"ז. במסגרת זו מובאת כאן בסי' תשעג תשובת בן דורו של האו"ז רב' יחיאל מפריס הכוללת מספר ענינים, ובסי' תשעו תשובת רבו של האו"ז רב' שמחה העוסקת גם היא במספר נושאים.

כמו כן מובאות בקבוצה זו תשובות שלימות המצויות גם בהלכות אחרות והועתקו לכאן. כך למשל בסי'

54. כך סי' תשעה מהאו"ז לנדיב ר' אהרון בענין שידך אשה לבנו ושלח סבלונות שלא מדעת הבן האם חוששים לקדושין. סי' תשעה מהאו"ז בענין גירושין באשה שעיתים חלים עיתים שוטה.

55. וכן בסי' תשע תשובה בענין ריבית במכירת הלואה המובאת בב"מ סי' קצט קפ. בסי' תשעד תשובת האו"ז בענין גנבים גויים שנכנסו למקום והשאלה האם היין המצוי שם אסור. תשובה זו מצויה בהל' ע"ז סי' רמג. תשובת האו"ז סי' תשעז בענין חתיכה שדבוק בה חלב שנמלחה עם חתיכות אחרות. תשובה זו מצויה בהל' גיד הנשה סי' תנג. תשובת האו"ז סי' תשעט בענין הכשרת חבית של שכר לפסח. תשובה זו מצויה בהל' ע"ז סי' קעה - קעט. יש לציין כי בתשובות תשע, תשעד, תשעז אין פתיחה מקובלת המצויה בדרך כלל בתשובות לתפארת הנמען. אפשר שהדבר נובע מכך שתשובות אילו מועתקות, ובאותן הלכות שהיו בהן במקור לא הוכנסו אותן כותרות.

56. בכ"י ס אילו תשובות א - לד.
57. כמבואר לעיל סע' ג: תוספת רבה בסי' תשמ וסי' תשמא, ובהן השלמה של מספר תשובות שאבדו מכ"י א ו-ק, ושתי תשובות שכנר' כלל לא היו בכה"י. כמו"כ תשובת האו"ז בתחילת תשמה, שסביר שלא היתה כלולה בתשובות בכה"י א ו-ק.

50. זו תשובת ר' משה בר חסדאי מתקו בענין נושא מינקה.
51. יש לציין שלאחר סי' תשנז יש מספר סימנים בהם מצאנו את פסקי המהר"ח, והתשובות שבאו"ז אבדו. הראשונה בהן מבוססת על תשובת הראב"ה, והאחרונה על תשובת הראב"ה לדברי האו"ז. ביחס לאחרות, נר' שהן תשובות האו"ז.

52. להלן אנו מציינים בקבוצה השלישית תשובות המועתקות מהלכות אחרות. גם בקבוצה זו יש תשובות המופיעות בהלכות במקומות אחרים, אולם כאן מדובר בסעיפים מתוך תשובות, ולא בתשובות שלמות. כך בסי' תשנה בשאלותיו של האו"ז לרי"ד ולר' אלעזר מוירונה הרי שבאות ג מובאת דעת האו"ז בענין כניסת האשה למרחץ לאחר שטבלה. בסי' תשנו אות ג מובאת תשובתו של הרי"ד לאותה שאלה. דעת האו"ז ודעת הרי"ד מופיעות שתייהן בהל' נדה סי' שלח. בשאלה אחרת בסי' תשנה באות ה מובאת דעת האו"ז בענין הולכת מת ביו"ט שני לעיר אחרת ע"י יהודים, ובהמשך בסי' תשנו תשובת הרי"ד. דעה זו של האו"ז מובאת בהל' אבלות סי' תיט, ושם מובאת גם תשובת הרי"ד.

53. סי' תשסח, תשע, תשעד, תשעה, תשעז, תשעח, תשעט. בסי' תשעא מובאת שאלתו של ר' יצחק ב"ר שלמה מהאו"ז (שהיה כנר' תלמיד האו"ז), ובסי' תשעב תשובת האו"ז אליו.

יש לציין ששני הסי' האחרונים בתשובות שלפנינו (סי' תשפא, תשפב) חסרים בכה"י א ו-ק ובדפוס, ומקורם בתשובה המצויה בשלהי כ"י ס (סי' לז לפי המיספור בכ"י ס) ⁶⁸. נר' שסי' אלו כלל לא היו בכ"י א ו-ק. בתשובות אלו מובאות שאלות האו"ז אל ר' שמואל ב"ר ברוך (בסי' תשפא), ותשובות ר' שמואל אליו (סי' תשפב). תשובות אלו שונות מקבוצת התשובות הראשונה, שם הובאו רק תשובות האו"ז עצמו. הן דומות לקבוצה השניה שם התשובות מורכבות משאלות האו"ז ותשובות רבותיו. מבחינה זו תשובות אלו דומות לסי' לח (במיספור כ"י ס) המצוי בסוף כ"י ס והמובא בכה"י א ו-ק בסי' תשנז.

ובסיכום ההשוואה ביחס לשלושת הקבוצות של תשובות האו"ז שלפנינו, ניתן לומר, שהרוב המוחלט של התשובות בכ"י ס הן תשובות האו"ז עצמו. יש שתי חריגות והן הסי' האחרונים בכ"י זה (לז, לח במיספור כ"י ס). אלו הן שאלות האו"ז לרבותיו ותשובות רבותיו הראבי"ה ורב' שמחה (סי' לז בכ"י ס ובהוצאתנו סי' תשנז), ושאלות האו"ז לרב' שמואל ב"ר ברוך (סי' לח בכ"י ס ובהוצאתנו סי' תשפא, תשפב).

ח) כיצד התגבשו קבצי התשובות בכה"י השונים ומכאן, בהמשך לדברנו לעיל, ננסה לשער כיצד התגבש קובץ התשובות, וכיצד התפצל לכה"י השונים.

הקובץ היסודי של התשובות היה קבוצת התשובות הראשונה, עליה עמדנו קודם (סי' תשלח - תשנב). בקבוצה זו הרוב המוחלט של התשובות היה קיים בכל כה"י ⁶⁹, והן תשובות האו"ז עצמו (מלבד תשובת ר' חסדאי כדלעיל).

הקודמים.

65. יש לציין שגם בסי' שקדם לו שם (במיספור שם - סי' לז) המתכונת דומה. יש בו שאלה של האו"ז לר' שמואל ב"ר ברוך ותשובתו. כפי שנכתוב להלן תשובות אלו נוספו כנראה רק בשלב מאוחר יותר לכ"י ס.
66. לפי המיספור בכ"י ס הן סי' ו, לה, לו.
67. סי' תשעה מצוי בכ"י ס בסי' ו (לפי המיספור שם), גם שתי התשובות האחרות סי' תשעה, תשעט, הן תשובות האו"ז.
68. אחריו מצוי רק סי' לח המצוי אצלנו בסי' תשנז, ולעיל (הע' סד) ביארנו שאותו סי' שונה ונפרד מהסי' האחרים בכ"י ס.
69. כפי שכתבנו לעיל (סע' ג) רוב התשובות שנוספו מכ"י ס הן תשובות שהיו בכה"י האחרים ואבדו. התשובות שנוספו מכ"י ס ולא היו בכה"י א ו-ק הן שלוש תשובות

מאידיך חסרות שתי תשובות בכ"י ס בתחילתו, שהיו בו כנר' ואבדו ⁵⁸.

אומנם יש תשובה חריגה אחת המצויה בקבוצה זו בכ"י ס ⁵⁹, ואיננה מצויה בדפוס ובכה"י א ו-ק בקבוצה המקבילה של התשובות. היא מצויה בשלהי התשובות (בסי' תשעה).

נמצא א"כ שקבוצת התשובות הראשונה (עד סי' תשנב) היתה באופן כללי במקור בכל כה"י ⁶⁰.

2) ביחס לקבוצה השניה (בסי' תשנג - תשסז) המאופינת בכך שאלו שאלות שהפנה האו"ז לרבותיו ותשובותיהם, הרי שכמעט כולן אינן מובאות כלל בכ"י ס.

היוצא מן הכלל בקבוצה זו הוא סי' תשנז הפותח בשאלת האו"ז לרב' הראבי"ה, ותשובת הראבי"ה ⁶¹. בהמשך שתי תשובות הקשורות לאותו ענין של רב' שמחה (גם הוא רבו של האו"ז). ובסוף הסי' תשובה שהיא כנראה תשובת האו"ז ⁶². תשובה זו מצויה גם בכ"י ס (במיספור שם: סי' לח) ⁶³.

זהו הסי' היחיד מקבוצה זו המצוי בכ"י ס, הוא הסי' האחרון בכ"י זה, והוא חריג מבחינות נוספות ⁶⁴. דבר זה נותן מקום להשערה מסתברת, שהוא צורף לקובץ התשובות בשלב מאוחר, ולא היה בקובץ המקורי של כ"י ס ⁶⁵.

3) ביחס לקבוצה השלישית (מסי' תשסח - סוף התשובות) שיש בה תשובות שונות בעלות אופי לא אחיד, כמצוין לעיל (סע' ו 3). רק מקצת מתשובות אלה מצוי בכ"י ס, ורובן חסר.

התשובות השייכות לקבוצה זו ומצויות בכ"י ס הן סי' תשעה, תשעט, תשעט ⁶⁶. תשובות אלה הן תשובות של רבנו האו"ז ⁶⁷, והן דומות במהותן לתשובות בקבוצה הראשונה.

58. ר' לעיל סע' ה 1 ואלו הן תשלח תשלט (שסופה מצוי בתחילת כה"י).

59. סי' ו סימני כתי"ס.

60. יש לשים לב שעל אף הדמיון במנין ותוכן התשובות יש הבדל מסוים בסדר הסימנים בין כה"י השונים. לאחר סי' תשמד (שהוא סי' יא בכ"י ס) יש בכ"י ס ארבעה סימנים (שבסימון של כ"י ס הם: יב, יג, יד, טו). באו"ז סימנים אלה הם תשמו, תשמח, א, תשמח, ב, תשמט. ור' להלן.

61. בכ"י א ו-ק חסר סוף תשובת הראבי"ה, ומשם ועד סוף הסי' המקור הוא כ"כ ס סי' לח (בסימני כ"י ס).

62. התשובה חסרה בסופה, ולכן אין ודאות ביחס לכותב.

63. ואדרבה בכ"י ס היא שלמה יותר. משם העתקנו את תשובות רב' שמחה והתשובה שאחריהן.

64. כאמור הוא הסי' האחרון בכ"י ס, ויש רווח של עמוד בינו לסי' הקודמים. גם הכתב בסי' זה שונה מהכתב בסי'

(ט) סיכום ההשואה בין כה"י את ההשואה בין כתבי היד ניתן לתמצת במספר הגדרות:

(1) הערך הרב של כ"י ס הוא בהשלמת התשובות שאבדו מכה"י א ו-ק.

(2) גם בכ"י ס אבדו תשובות המצויות בכה"י א ו-ק.⁷⁴

(3) יש תשובות שאינן קיימות בכל כה"י ויש להן אך ורק פסקים.⁷⁵

(4) יש תשובה אחת המצויה בכ"י ס שכנראה לא היתה כלל במקור של כה"י האחרים.⁷⁶

(5) התשובות מתחלקות לשלוש קבוצות.⁷⁷

(6) הבסיס לכל כה"י היה כנראה משותף, וזו הקבוצה הראשונה.

(7) על הקבוצה הראשונה נוספו בכ"י ס תשובות הדומות באופיין לקבוצה הראשונה, והמופיעות אצלנו בקבוצה השלישית.⁷⁸

(8) בסוף כ"י ס שתי תשובות⁷⁹ הדומות באופיין לקבוצה השנייה, אחת מובאת גם בכה"י האחרים⁸⁰, והאחת מקורית שכנר' לא היתה כלל בכה"י האחרים.⁸¹

על בסיס אותה קבוצה המשותפת כאמור באופן כללי בכל כה"י, צורפו בכל אחד מכה"י תשובות שונות.

(1) בכ"י א ו-ק⁷⁰ נוספו התשובות של הקבוצה השנייה, שבהן חילופי התשובות והמשא ומתן בין האו"ז לרבתי. אלו הן התשובות מסי' תשנ - תשסז.

בשלב מאוחר יותר צורפה לכה"י א ו-ק (תשסח - תשפ) הקבוצה השלישית בה נוספו התשובות בלא סדר מסוים. וכאן מסתיים קובץ התשובות בכ"י א ובדפוס.

(2) כאמור, גם בכ"י ס הבסיס כלל את התשובות שבקבוצה הראשונה סי' תשלח - תשנב (ובמיספור כ"י ס - סי' א - לד⁷¹) ובהם נכללו התשובות השייכות לקבוצה זו והחסרות בכה"י א ו-ק, וכן גם סי' ו⁷².

בהמשך צורפו לקבוצה זו סימנים תשעה, תשעט (במיספור כ"י ס - סי' לה, לו). כל התשובות עד כאן היו תשובות של האו"ז עצמו.

בשלב הבא צורפו לכ"י ס תשובות תשפא, תשפב (בכ"י ס - סי' לו) בהן שאלות האו"ז לר' שמואל ב"ר ברוך ותשובותיו, וסי' אלו לא היו כלל בכה"י א ו-ק. ובסיום צרפו לכ"י ס את סי' תשנז (בכ"י ס - סי' לח) ובו שאלת האו"ז ותשובות הראב"ה ורבי שמחה.⁷³

פרק ג

פסקי המהר"ח לתשובות האו"ז

הקיים דווקא בתשובות האו"ז הוא תרומה לברור המבנה של תשובות האו"ז.

(א) הלכות המצויות בפסקים ואינן באו"ז לעיל פ' ב, ד הזכרנו ענין זה וכאן נפרט.

בין סי' תשנז לסי' תשנח יש מספר פסקים שאינם בכה"י של האו"ז. נראה שסימנים אלו היו במקור באו"ז אלא שאבדו. בסי' שלפני פסקים אלה חסר הסיום, ובסי' שלאחר פסקים אלה חסרה ההתחלה

חשיבותם של פסקי ר' חיים אור זרוע בנו של רבנו ר' חיים אור זרוע הולכת ומתבררת ככל שממשיכים אנו בעבודתנו על ספר האור זרוע. הפסקים חשובים כמובן כשלעצמם כסיכום להלכה למעשה של דברי רבנו האו"ז. אולם יש בתוכם ערך רב נוסף. יש פסקים המשלימים הלכות באו"ז שאבדו, וניתן ללמוד מהם את דעת האו"ז באותן הלכות. מאידך מספר תשובות המצויות באו"ז אינן מוזכרות בפסקים. ערך נוסף

לקמן.

77. תשובות האו"ז (סי' תשלח - תשנב), משא ומתן בין האו"ז ורבתי (סי' תשנ - תשסז), תשובות מסוגים שונים (תשסח - תשפב).

78. סימנים לה, לו במיספור שם ואצלנו תשעה, תשעט. וזה מלבד סי' ו במיספור שם המופיע אצלנו בסי' תשעה.

79. במיספור כ"י ס - לו, לח.

80. במיספור כ"י ס - לה, ואצלנו - סי' תשנז.

81. במיספור כ"י ס - לו, ואצלנו - תשפא, תשפב, כמובא לעיל הע' עו.

בלבד, והן: סי' תשמא, ג; תשמא, ד (בהוצאתנו), וכן סי' תשמה, א. כמו כן בקבוצת סי' זו בכ"י ס מצוי גם סי' תשעה שהוא סי' ו לפי המיספור בכ"י ס.

70. וליתר דיוק בכה"י המקורי ממנו הם הועתקו.

71. בתוכן הסימנים שבראש כ"י ס הקדים את סי' לה וקרא לו לד, אולם בגוף כה"י הוא מצוין כסי' לד.

72. שבסדר שלנו הוא סי' תשעה.

73. ר' לעיל הע' לד.

74. תשלח, תשלט (ברובה).

75. התשובות שלאחר סי' תשנז.

76. במיספור כ"י ס - לו, ואצלנו - תשפא, תשפב. ר' הע' פא

שאלות האו"ז ותשובות ר' שמואל בר' ברוך אינן להלכה ואין שם פסקים.

ג) סדר ההלכות בפסקי מהר"ח או"ז לתשובות ביחס לכה"י

כשאנו דנים במבנה התשובות ובשאלה כיצד התגבש קובץ התשובות יש חשיבות לבחינת סדר הפסקים בתשובות האו"ז.

לעיל בפרק הקודם סעי' ו, ז עמדנו על חלוקת התשובות לשלוש קבוצות והראינו שבכ"י א היו מצויות באופן כללי במקור כל הקבוצות, הרי שבכ"י ס קיימות הקבוצה הראשונה והשלישית בלבד. כשנבחן לאלו תשובות מצויים פסקים נמצא שבאופן כללי הפסקים מסכמים את התשובות מכל שלושת הקבוצות (מלבד אותן התשובות שבסעיף הקודם פרשנו את סיבת חסרון הפסקים בהם).

אולם כאשר בוחנים את סדר הפסקים בתוך הקבוצות הרי שנמצא כי בענין זה מתאים הסדר בפסקים דווקא לסדר בכ"י ס. בקבוצת הסי' הראשונה (תשלח - תשוב) יש ארבעה סימנים שהסדר שלהם שונה הן בכ"י ס והן בפסקי המהר"ח מהסדר בכ"י א ו-ק. להבהרת הענין מוצגת הטבלה להלן:

כ"י א ו-ק ובדפוס	כ"י ס	פסקי המהר"ח
סי' תשמד	סי' יא	סי' יג
סי' תשמה, א	סי' טז	סי' יח
סי' תשמו	סי' טו	סי' יז
סי' תשמה, א	סי' יב	סי' יד
סי' תשמה, ב	סי' יג	סי' טו
סי' תשמט	סי' יד	סי' טז

הנה כי כן ארבעת הסימנים (יב - טו בכ"י ס, יד - טז בפסקים) מצויים בין סי' תשמד (שהוא סי' יא בכ"י ס, סי' יד - טז בפסקים) לסי' תשמה, א הבא אחריו (הוא סי' טז בכ"י ס, סי' יח בפסקים). סי' אלה מופיעים בדפ' כסי' תשמו - תשמט.

בכה"י א ו-ק, וסביר מאד להניח שקבצים אלה היו ואבדו.⁸²

הלכות אלו שלא מוזכר ברובן שם המשיב ושם הנמען, עוסקות בנושאים מגוונים.⁸³

בהלכה הראשונה (בענין סחורה בבהמה טמאה) מוזכרת דעת הראב"ה, והיא מצויה בספרו (סי' תתקעד). ההלכה האחרונה (בענין נאמנות הרב לומר ששחרר את עבדו) מסכמת כנראה משא ומתן הלכתי בין האו"ז לרב הראב"ה. דעת ראב"ה זו אינה מצויה בידנו.

ב) תשובות האו"ז שאינן מובאות בפסקים

למספר תשובות המצויות באו"ז לא מצאנו פסקים מקבילים במהר"ח או"ז.

1) יש להזכיר ראשית את המובן מאליו, והוא, שבמקום שיש שני סימנים ובאחד מופיעות שאלותיו של האו"ז בעוד שבשני מופיעות התשובות לשאלות אלו, הרי שבפסקים יצטמצם הענין לענין אחד. כך בסי' תשנד מובאות מספר שאלות של האו"ז לרי"ד, ובסי' תשנה מובאות תשובות הרי"ד. בפסקים מובא סיכום הדעות כשדעת האו"ז מובאת בצד הדעות האחרות, ובסימנים נוספים.⁸⁴

2) במספר מקומות תשובת האו"ז מועתקת מההלכות במקומות אחרים ובמקומות הללו פסק המהר"ח מופיע באותם מקומות. כך בסי' תשמב, ב (בענין היתר חבית בת שנתה שהוגעלה), הפסק מופיע בהל' עבודה זרה סי' רנא. וכן בסי' תשמה, ג (בענין שטרות של גויים) הפסק מופיע בגיטין סי' תשה, א. וכנ"ל בסי' תשמה, ד (בענין ארון קודש בקיר) הפסק בהל' ביכ"נ סי' שפו. וכן עוד ועוד.⁸⁵

3) במקום שהתשובות אינן להלכה למעשה אין פסקים. כך בסי' תשנד, ד - יא תשובות הרי"ד אינן להלכה ואין פסקים. כמו כן בסי' תשפא ותשפב

85. וכן סי' תשנו ג (רחיצה לאחר טבילה) הפסק בהל' נדה סי' שלח, סי' תשנו, ה (הולכת המת ביו"ט מעיר לעיר) הפסק בהל' אבלות סי' תיט, סי' תשנו, ו (הדלקה ביו"ט של שיירי פתילה שכבו בשבת), תשס, ב (חלה שנתעברה בעיסה) הפסק בהל' חלה ריג, סי' תשסח (חלה בעיסה שנילושה במי פירות) הפסק בהל' חלה סי' רכה, א, סי' תשע (ריבית במכירת הלואה) הפסק בב"מ סי' קעט, קפ. מסי' תשעג - תשעז (על כל סעיפיהם) מובא כאן רק פסק אחד, בסי' תשעה, משום שבכולם יש פסקים במקור ההלכה.

82. סי' תשנו מצוי רק בחלקו בכ"י א ו-ק, ובשלמותו הוא מצוי רק בכ"י ס. האובדן ניכר בכה"י א ו-ק מכך שתשובת הראב"ה לאו"ז (תשנו, ב) חסרה בסופה, ובתשובה הבאה שם (תשנח) חסרה ההתחלה.

83. סחורה בבהמה טמאה, תרו"מ בחו"ל, ולד מגוי ועבד שבאו על בת ישראל, נאמנות הרב לומר ששחרר את עבדו.

84. כך גם בסי' תשנה, תשנו (שאלות לרי"ד ותשובותיו). כמו כן בסי' תשנו (שאלות לראב"ה ולר' שמחה ותשובותיהם). וכנ"ל סי' תשנח תשנט (שאלות לרב שמחה ותשובותיו). וכך עד סי' תשסז.

שנוספו סביר מאד להניח שהיו במקור בכה"י האחרים, אולם ביחס למספר תשובות הגענו למסקנה (פ' ב, ג בסוף הסעיף) שהן כלל לא היו בכה"י האחרים.

כאשר נבדוק בפסקי המהר"ח נמצא שהתשובות הנוספות שיש להן משמעות הלכתית למעשה הובאו בפסקי המהר"ח. וכך יש פסקים בס"י תשמא ג, תשמא, ד⁸⁷.

מכאן ראייה נוספת שביחס לקבוצת התשובות הראשונה מתאימים פסקי המהר"ח לכ"י ס.

* * *

גרשוני הי"ו בהערותיו העיוניות החשובות הן בהיקף והן בחדירה לעומקם של דברים.

התודה והברכה לאכסניה של תורה, ישיבת אור עציון ובראשה מו"ר הרב חיים דרוקמן שליט"א התומך בעוז בפעילות המכון בכל התחומים, יאריך ה' ימיו בטוב ושנותיו בנעימים. יבורך מנהל הישיבה ר' נפתלי קנדלר הי"ו הדואג לקיומה הכלכלי של הישיבה ומוסדותיה, וברכה מיוחדת למנהל המכון הרב יקות רזון הי"ו הפועל בכל כוחו במסירות ובהתמדה לפיתוחו, לקידומו ולחיזוקו של המכון.

חובה נעימה לנו להודות לעובדי המכון לתצלומי כתבי היד בבית הספרים הלאומי בירושלים על יחסם ועזרתם.

* * *

וישבתם בה".

ובסיום ברצוני להודות לרעייתי עזרתי דיצה מנב"ת העומדת לימיני בכל, במסירות אין קץ. מי יתן ונזכה יחד לנחת מכל צאצאינו בבריות גופא ונהורא מעליא לאורך ימים ושנים.

מרחשוון תשע"ו

למעשה. ס"י תשמה, א תוכנו שוה לס"י תשמה, ב. בסימנים תשפא, תשפב הנושאים אינם להלכה למעשה.

מסקנתנו לעיל⁸⁶ היתה שהתשובות מורכבות משלוש קבוצות כאשר הקובץ הבסיסי היה תשובות מס"י תשלח - תשנב. בדברנו אלה מוצאים אנו שביחס לקבוצה זו מתאים הסדר בפסקי המהר"ח לסדר בכ"י ס.

ד) תשובות מחודשות שנוספו מכ"י ס ומצויות בפסקים

לעיל (פ"ב סע' ב, ג) עמדנו על כך שמכ"י ס נוספו מספר גדול של תשובות. חלק גדול מהתשובות

עבודה זו היוצאת במכון התורני של ישיבת "אור עציון" היא פרי עמלם של אברכי הישיבה. בעבודה העיונית ובכתיבת ההערות העיוניות השתתפו: הרב יהודה בהרב, הרב אריאל גרשוני, הרב יאיר יפרח, והרב דני שוורץ. הרב יוסף נעם רימון עסק הן בכתיבה והן בעריכה. על פיענוח כתבי היד עריכת הנוסח ועריכת המפתח היה אחראי הרב יאיר זוסמן. בעריכת הטקסט ובהקלדה עסקו גם אסתר זוסמן ואלישבע ברוכי.

ברכות מעומקא דליבא לכל העוזרים והמסייעים למלאכה המורכבת של הוצאת ספר זה. כולם עשו את עבודתם במסירות גדולה ובאחריות, אולם יש לציין במיוחד את תרומתו הגדולה מאד של הרב אריאל

* * *

כך זה של האור זרוע יוצא כאשר ערי ישראל ובראשן ירושלים עיר קודשנו מותקפות על ידי מרצחים ערביים מוסתים המבקשים לערער את אחיזתנו במקום מקדשנו ובארץ ישראל כולה. נתפלל לה' שעם ישראל יאזור כוחות להילחם בשונאנו הקמים עלינו, ולהמשיך בישובה של ארץ ישראל כולה מתוך קיום הציווי האלוהי "וירישתם אותה

86. בפ' ב ביחס להשוואה בין כ"י ס לכה"י א ו-ק שיש שלוש קבוצות

87. התשובות האחרות שם אין להן משמעות הלכתית

הלכות חליצה

ואמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן אין הלכה כאותו הזוג. הא אמרה רב נחמן חדא זימנא, דאמר רבא¹ אמר רב נחמן הלכה מצות חליצה בשלשה "הואיל וסתם לן תנא כוותיה"², צריכי, דאי איתמר הך קמייתא הוה אמינא הני מילי לכתחילה אבל דיעבד³ תרי נמי, קמ"ל. פירוש (רש"י ד"ה קמ"ל) קמ"ל אין הלכה כאותו הזוג, לאף על גב דאיעבד⁴ הוה, כדקתני חללה בשנים וקתני מכשירין. ואי איתמר בהא הוה אמינא הני מילי דיעבד, פירוש הוה אמינא הני מילי דסגי בתלת דיעבד, כדקתני חללה בשלשה ונמנא אחד מהן קרוב או פסול פסולה, הא כולן כשרין חלילה כשירה, אבל לכתחילה ליבעי חמשה כר' יהודה, (גט)⁵ קמ"ל דאפילו בשלשה לכתחילה סגי. הלכך איתבריר לן דמצות חליצה בשלשה בין לכתחילה בין בדיעבד⁶.

ופירש רבינו יהודה בר נתן זצ"ל והשתא נהוג עלמא לאהדורי אחמשה, וטעמא מאי משום פרסומי מילתא⁷ כי הני עובדי דלעיל (קא, ב) רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע [כו']⁸, לפרסומי מילתא. אמר רב כהנא הוה קאימנא קמיה⁹ דרב [יהודה]¹⁰ אמר לי פוק תא לזירדא דקני למלוי¹¹ חמשה לפרסומי מילתא. פירוש (רש"י ד"ה לפרסומי) לפרסם הדבר לחלוט¹² היא ולא לינסכה לכהן, אי נמי ליתו אינשי וליקפלו עליה¹³.

דאיעבד וכן להלן 9. דאיעבד: ד דיעבד ק דיעבד 10. (גט): א גט ק גבי גט 11. (כו'): א ק חסר 12. קמיה: א חסר 13. [יהודה]: א ק חסר 14. דחלוצה: א דחלצה

ד דאמר רבא - בגמרא לפנינו הגירסא: אמר רב יוסף בר מניומי, ובדף קא, ב הגירסא כמו שכתב כאן רבנו: אמר רבא. ומסתבר שלפני רבנו בשני המקומות הייתה הגירסא - רבא. ובגמרא דפוס ראשון (ונציה ר"פ) בשני המקומות הגירסא: רב יוסף בר מניומי. ה הואיל... כוותיה - איננו בסוגיה דף קה, ב אלא רק בדף קא, ב.

ו וכן פסקו הרמב"ם (פ"ד, ה), הטור והשו"ע (קסט, א). ז וכן כתבו שנהגו בחמישה: תוספות (קה, ב ד"ה לכתחילה), תוספות ישנים (קה, ב ד"ה הלכה), רמב"ם (יב"ד, ד, ה) ורא"ש (פי"ב סי' יד). וכן פסקו הטור והשו"ע (קסט, ג).

ח פוק תא לזירדא דקני למלוי - בגמ' לפנינו: תא סק לזירדא לאיצטרופי בי.

ט ראה בבית שמואל (שם ס"ק ד) שכתב שהנ"מ בין שני הפירושים היא שלפירוש הראשון אם היא גרושה אין צריך חמישה ולשני גם היא תצטרך חמישה.

(תרסד) [א] מצות חליצה בשלשה, ואם חלץ בשנים¹ חליצתו פסולה. והאידינא נהגו רבנן בחמשה כדי לפרסומי מילתא. [ב] מיהו אם חלצה בשלשה חליצתה כשירה². [ג] ושלשה שאמרו צריך שיהא אביו ואמו מישראל. [ד] ואפילו שלשתן הדיוטות כשירין, ובלבד שידעו³ להקרות כעין דיינין⁴. [ה] וצריך שלא יהו הדיינין קרובים זה לזה, לא ליבם ולא ליבמה⁵. [ו] וסומא בשתי עיניו פסול, וסומא באחת⁶ מעיניו כשר. [ז] וצריכין⁷ דייני למחזי רוקא כי נפיק מפומא דיבמה. [ח] וצריכין הדיינים לקבוע מקום לשם חליצה ויאמרו נלך למקום פלוני כדי לחלוץ שם. [ט] וצריכין הדיינין להיות מסדרין⁸ לשם כך כדי לחלוץ בפניהם.

[א] תנן (יבמות קא, א) מצות חליצה בשלשה, ר' יהודה אומר בחמשה. (שם, ב) ואמר רבא אמר רב נחמן הלכה מצות חליצה בשלשה, הואיל וסתם לן תנא כוותיה. וכן מסקנא דשמעתא כדאמרינן⁹ דהדר ביה ר' יהודה ממה שהיה אומר חליצה בחמשה, ומודה לרבנן דהויא חליצה בשלשה. ותנן נמי (קד, ב) חלצה בשנים או בשלשה ונמצא אחד מהן קרוב או פסול¹⁰ חליצתו פסולה, ר' שמעון ור' יוחנן הסנדלר מכשירין. (קה, ב)

1. בשנים: א חסר 2. כשירה: א הכשירה 3. שידעו: א שלא ידעו 4. באחת: א באחת 5. וצריכין: ק וצריכי 6. כדאמרינן: א כדא' 7. פסול: א פסולה 8. דיעבד: א

א כל ההלכות שהובאו בכותרות עד כאן מתבארות בדברי רבנו להלן, אולם ההלכות מכאן ואילך לא. הדבר נובע כנראה מאובדן חלק ניכר מהסימן. להלכות אלה שאבדו נותרו פסקים מהמהר"ח המובאים להלן. הלכות אלה שאבדו נבאר להלן בקצרה בפסקי המהר"ח. יש לציין עוד שיש להלן בהמשך הסימן הלכות המתבררות בדברי רבנו ואינן מוזכרות בכותרות כאן, וכך הדין שבית הדין יהיה במקום גבוה, תפירת הנעל בפשתן או בעור, ודין נעל של שעם או עץ. סביר להניח שאותן הלכות היו בסימן נפרד. סופו של סימן זה ותחילתו של הסימן הבא אבדו, ועקב כך חברו אותם בדפוס לסימן אחד.

ב כאמור בהע' לעיל אין להלכה זו מקבילה באו"ז, אלא בפסק המהר"ח. ביאורה להלן הע' כ על פסק המהר"ח. גם ההלכות בהמשך הכותרות מבוארות במהר"ח להלן.

ג מסדרין - אולי צ"ל: מבוררין, וכ"ה בפסק המהר"ח. ור' לקמן הע' כט.

קמ"ל דבעינן שלשה שידעו להקרות כעין דיינין. תנינא להא דתנו רבנן מצות חליצה בשלשה שידעין להקרות כעין דיינין¹⁷. והא דתנן (קד, ב) מעשה שחלצה¹⁸ בינו לבית האסורין ובא מעשה לפני ר' עקיבא והכשיר, ואוקמה (קד, ב) רב יהודה אמר שמואל ועדים רואין אותו²⁵ מבחוץ.

ליתא לדר' עקיבא כדאמרינן²⁶ (קד, א) (רבא) [רבה]²⁷ בר חייא קטספאה עבד עובדא כמק ביחדי בלילה. אמר שמואל כמה רב גובריה דעבד כיחידא. פירש רש"י (ד"ה כמה רב) כלשון גנאי אלמנה. ואמר מאי (היא) [קשיא]²⁸, אי מוק סתמא תניא, אי לילה סתמא תניא. אלא יחדי קא קשיא ליה²⁹, היכי עבד ביחדי³⁰ דיחידא קתני לה, דתנן חלצה בשנים או בשלשה ונמצא אחד מהן קרוב או פסול חליצה פסולה, ור' יוחנן הסנדלר ור' שמעון מכשירין. מעשה שחלצה בינו לביתה³¹ ובא מעשה לפני ר' עקיבא והכשיר.

[ב] מיהו אם לא חלץ כי אם¹⁵ בשלשה חליצה¹⁶ כשירה¹⁷, דהא מלינן חמשה אפילו בפסולין¹⁸ לחליצה. כההיא עובדא (שם) דרב שמואל בר¹⁷ יהודה הוה קאי קמיה דרב יהודה, אמר (סליקת) [סק ותיב]¹⁸ לזירזא דקני. (א"ל למה לי)¹⁹. אמר ליה תנינא בית דין של ישראל ולא בית דין של גרים, (ואמר) [ואנא]²⁰ גר אנא. אמר ליה לפרסומי מילתא²¹.

[ג] הא למדת דמלינן חמשה אפילו בפסולין²¹ לחליצה, דקיימא לן כרבא (קב, א) דאינו כשר לחליצה עד שיהא אביו ואמו מישראל. הלכך שלשה צריכין להיות בית דין שיחלצו בפניהם, ומוסיפין עוד שנים אצלם כדי לפרסם הדבר שהיא חלוצתו.

[ד] אותם²² שלשה כשרין²³ אפילו הן הדיוטות ובלבד שידעו להקרות, כדתנן (קא, א) מצות חליצה בשלשה דיינין, ואפילו שלשתן הדיוטות. ואמרינן²⁴ בגמרא מאחר דאפילו שלשתן הדיוטות, דיינין למה לי. הא

ואותם²³. כשרין: א כשירה²⁴. ואמרינן: א ד ואמר²⁵. אותו: ד אותן²⁶. כדאמרינן: א כדא' ק כדאמר²⁷. (רבא) ורבא: א ק רבא²⁸. (היא) [קשיא]: א ק היא²⁹. ליה: ק חסר³⁰. ביחדי: א ק ביחיד

15. כי אם: ק אלא¹⁶. חליצה: ק חליצתו¹⁷. בר: ק בר'¹⁸. (סליקת) [סק ותיב]: א סליקת ק סליקתיה¹⁹. (א"ל למה לי): א ק א"ל למה לי²⁰. (ואמר) [ואנא]: א ק ואמר²¹. בפסולין: א בפסול²². אותם: א ק

פסול אינו מצטרף, וקשה א"כ לרבנו האו"ז. זו קושייתו הראשונה של תרומת הדשן (שם סי' רכו) על רבנו. ועליה הוא מוסיף שאם פסלו את הגר שאינו כשר לדון אך כשר לעדות, ודאי שנפסול את פסולי העדות. אלא שאפשר לישב: (1) שיטת רבנו האו"ז, מבוססת על גירסתו בגמ'. לגירסתו ענה רב יהודה לרב שמואל בר"י "לפרסומי מילתא", ולפיה אדרבה כיון שצורף הדיינים הוא לפרסומי מילתא בעלמא, ניתן לצרפו לחמישה ואף שהוא גר, ומכאן למד שכל הפסולים כשרים. גי' הרא"ש (פי"ב סי' א) בסוגיה כגירסת רבנו, אולם לא פירש מה דעתו בעניין צירוף פסולים. וע' בקרן אורה יבמות (קא, ב ד"ה בגמ' לאיצטרופי) שסבר שיש להכשיר גרים לדעת הרא"ש. (2) היש"ש (יבמות פי"ב סי' ג) והב"ש (קסט ס"ק ד) יישבו את קושיית תה"ד ע"פ דברי הריטב"א (ראה בהערה טו לעיל), וכתבו שלרבנו ניתן לצרף פסולים רק כשהפרידו אותם מג' הדיינים שהם עיקר בית הדין. ויש להעיר שהן התה"ד והן היש"ש והב"ש לא התייחסו להבדלי הגי' בין הגמ' שלפנינו לאו"ז. והשאלה האם ניתן להסיק מכאן שתה"ד לא ראה אלא את פסקי מהר"ח או"ז ולכן הקשה. וע"ע בב"ש (שם) שכתב שגם הרמב"ם והטור מכשירים אם הפסולים יושבים בנפרד, ומה שהם פסלו זה כשיושבים בחבורה אחת. יד כן פסקו הרמב"ם (פ"ד, ה), הטור והשו"ע (קסט, א).

טו במשנה לפנינו: ומעשה באחד שחלץ. טז בגמרא לפנינו: רבה, וברי"ף (לג, ב) וברא"ש (פי"ב סי' ט): רבא.

יז בגמרא לפנינו נוסף כאן: בבית האסורים, וכך גם כתב רבנו לעיל בציטוט הגמ'.

י רמב"ם (שם יכו"ח ד, ה), טור ורמ"א (קסט, ג). מלשון רבנו משמע שחליצה בשלושה כשרה דווקא בדיעבד, וכן משמע מלשון הטור (שם), והב"י כתב שאינו יודע טעם לדעת הטור, כיון שמדינא מספיק לכתחילה ג'.

יא דעת רבנו שניתן להוסיף אף פסולים. גם לדעת הריטב"א (קא, ב ד"ה לפרסומי), הו"ד גם בנ"י (לב, ב ברי"ף), אפשר להוסיף פסולים אלא שצריך להפריד אותם מג' הדיינים שהם עיקר הדין. לעומת זאת כתבו הראב"ן (יבמות סי' נב, יט ע"ג מהר"ח אלבק) והראב"ה (ח"ד סי' תתצד ע"א), הו"ד בהגה"מ (יכו"ח פ"ד אות ו), שהנוספים צריכים להיות כשרים. ובס' התרומה (סי' קלג) כתב שלא יהיו קרובים. וכתב הרמב"ם (שם ד, ה) שהשניים הנוספים יכולים להיות עמי הארץ, ומשמע שאין לצרף פסולים. וכן כתב הטור (שם קסט, ג). התה"ד (סי' רכו) הביא דעת רבנו ודחאה ולקמן (הע' יג) מובא דיון בשאלותיו. עוד כתב שם שלדעת הרמב"ם אין להוסיף כדיינים אלא עמי ארצות הכשרים לעדות ולא החשודים לעבירה. ב"י (שם קסט, ג) הביא את דברי תה"ד, וכתב שנראה לו שדווקא לכתחילה אין להוסיף פסולים, אך בדיעבד אם חלצו בשלושה כשרים והוסיפו שניים פסולים אין לפסול החליצה, והרמ"א בד"מ (שם) כתב שכך נראה מדברי תרומת הדשן.

יב [סק וטיב] - בגמרא לפנינו: סק תא.

יג לשון הגמרא שלפנינו: "רב שמואל בר יהודה הוה קאי קמיה דרב יהודה אמר ליה: סק תא לזירזא דקני לאיצטרופי כי חמשה לפרסומי מילתא", ותשובתו של רב שמואל בר"י: "ואנא גר אנא", משמעותה שדוחה אפשרות הצרוף. ונר' שזו המסקנה וממילא

מילתא, ואפילו בפסולין לחליצה אחד מהן קרוב או פסול מצינן חמשה, רק שיהיו שלשה³⁹ דהויא לה חליצה בשנים, כשירין שהם עיקר הדיינין. ויחיד דקאמר אדר' עקיבה קאי שהכשיר חליצה בינו לבניה.

יח[ה]ט וצריך שלא יהו⁴⁰ הדיינין קרובין זה לזה, לא ליבם ולא ליבמה. [ו] כסומא בשתי עיניו פסול, וסומא באחת⁴¹ מעיניו כשר. [ז] כג וצריכי דייני⁴² למיחזי רוקא כ⁴³ נפיק מפומא דיבמה. [ח] כה וצריכין הדיינין לקבוע מקום לשם חליצה⁴⁴, ואחר כן⁴⁵ יאמרו⁴⁶ נלך למקום פלוני⁴⁷ כדי לחלוץ שם. [ט] כז וצריכין הדיינין להיות מבוררין לשם כך⁴⁸ כדי לחלוץ בפניה⁴⁹. [י] כח וצריכין דין שיהא בגובה⁵⁰ של עירלא ושהיו⁵¹ בזקנים⁵². לכמעות חליצה בסנדל, פירש רש"י⁵³ של עור קשה ומבושל⁵⁴. ועכשיו

פירש רבינו חננאל כיון דמכשרי ר' יוחנן הסנדלר ור' שמעון אפילו בשנים נמצא אחד מהן קרוב או פסול נמצאת החליצה באחד כשר בלבד, ורבנן פסלי והני מכשרי באחד, אמרינן והיכי שבק סתמא ועבד כי הני דאינן כיחידא³¹. ואינו נראה, דהואיל דר' יוחנן הסנדלר ור' שמעון ור' עקיבה כולהו³² מכשרי, מאי טעמא קרי להו מצות³⁶ חליצה בשלשה, ואם יחידא³³. ונראה כדפירש חלץ בשנים חליצתו פסולה. שלשה שאמרו צריך שיהא אביו ואמו³⁷ מישראל. ואפילו שלשתן הדימוות כשירין, ובלבד שידעו להקרות כעין דיינין. והאידנא נהנו רבנן בחמשה³⁸ לפרסומי אלא אשלשה ונמצא³⁵

ט וצריכין הדיינין 43. כי: בו מכי 44. כן: ב מיכאן ה ט מיכן נ כך 45. פלוני: ט פלו' ונ"ל לשם כך 46. בפניהן: ב שם נ לפניהן 47. מצוה בב"ד... ושיהיו בזקנים: ב וצריכין הדיינין להיות מפורזין 48. בגובה: ה בגובהה 49. ושיהיו: ה נ ושיהא 50. פירש רש"י: ב ה פרש"י זצ"ל ט לפרש"י

31. כיחידא: א ביחידא ק כיחידאי 32. כולהו: ד כולהי 33. יחידא: ק יחידאי 34. בר: ק ב"ר 35. ונמצא: א ק שנמצא 36. מצות: ו נ (פרק מצות חליצה) מצות 37. אביו ואמו: ב אמו ואביו 38. בחמשה: ט חסר 39. שלשה: ט חסר 40. יהו: ב יהא ט יהיו 41. וסומא באחת: ט ובאחת 42. וצריכי דייני:

כט והכוונה שקודם יבררו הדיינים ואח"כ יקבעו המקום. הב"י (קסט, ד) דן האם תוספת שני הדיינים על השלושה יכולה להיות לאחר הקביעות. ומביא מהגמ"ר (סו"ס"י קט) שצריך קודם לקבוע, ולעומתו דעת תרוה"ד (סו"ס רכו) שאפשר להוסיף השניים לאחר קביעת המקום. ומדברי רבנו נר' שיש קודם לקבוע כל הדיינים. ל לא מצאנו ההלכה המקבילה באו"ז, וכן בכותרות לעיל איננה מצוינת. וכפי שכתבנו לעיל (הע' א) אפשר שבמקור באו"ז הלכה זו היתה שייכת לסי' נפרד.

לא המקור בספרי דברים (רפט): "ועלתה יבמתו השערה", מצוה בבית דין שיהא בגובה שבעיר ושיהא בזקנים". ההלכה מובאת בתרומה הל' חליצה (ריש קלג) ובהגמ"ר (סו"ס קט) שהוזכרו בב"י (קסט, ה). ההלכה הובאה בשו"ע בסדר חליצה (סע' ט). ובערוה"ש (קסט, ט; ס' חליצה, ד) כתב שהמנהג לעשות החליצה בביה"כ או בביהמ"ד הגדול שבעיר.

לב לרוב ההלכות דלקמן אין מקבילה באו"ז, ורק לאחרונות יש. כמו כן אין הן כלולות בכותרות שבראש הסימן. ור' לעיל (הע' א) כתבנו שבמקור הן היו בסי' נפרד. בסדר חליצה לר"י מרגליות הובאו בסי' י' מספר פסקאות שבעיקרן קיצור תשובה בראבי"ה (סי' תצה) שזוהתה כתשובת רב שמריה, ור' לקמן הע' לו. לדעת מהדיר סדר החליצה, הרב יצחק ס"ץ, פסקאות אלה היו חלק מהחסר באו"ז (ר' שם בהע' *15, 23, 32, 33), וכן מסתבר. וכך נכתב שם: "אמר רב יודא אמר רב סנדל התפור בפשתן אין חולצין בו שנאמר אנעלך תחש, פירש"י (ד"ה התפור בפשתן) התפור בפשתן שתפור בתוכו פשתן כעין שתופרין (בתוך) [בתוכן] לבדין, ל"א התפור [בפשתן] שתופרין במשיחה כעין שלנו. אין חולצין בו דבעינן כולו של עור שנאמר ואנעלך תחש, אלמא לא מקרי נעל עד שיהא כולו של עור. תו' סנדל התפור

יח כפי שהקדמנו לעיל (הע' א) קיים כאן חיסרון ניכר באו"ז, ולמספר פסקים במהר"ח אבדו ההלכות המקבילות באו"ז.

יט פסק זה שייך לסעיף [ה] בכותרת.

כ כך נפסק בטוש"ע (קסט, א). ופי' הב"י (שם) הטעם להלכה זו, שחליצה היא דין, ולמדו מהירושלמי סנהדרין (פ"ג ה"ט) שאסור לדיינים להיות קרובים האחד לשני.

כא הפסק שייך לסעיף [ו] בכותרת הסימן.

כב הלכה זו נובעת מכך שחליצה היא דין, וכך נפסק בטוש"ע (חור"ז, ב) שסומא בעין אחת דן ובשתי עינים אינו דן. הענין נלמד מדברי ר' יוחנן בסנהדרין (לד, ב) ונדה (ג, א) שלא מחה בסומא שדן, וזאת משום שהסתמך על הנאמר במשנה שדיני ממונות דנים ביום וגומרים בלילה.

כג הפסק שייך לסעיף [ז] בכותרת.

כד זו לשון הגמ' ביבמות (קו, ב) וכך פסקו רמב"ם (יב"ח ד, ז), טור ושו"ע (קסט, לח). ומלשון זו דייקו שדין זה נאמר לכתחילה, ובדיעבד אם לא ראו הרוק כשיצא מפיה החליצה כשרה.

כה הפסק שייך לסעיף [ח] בכותרת.

כו למדו זאת מדברי רבא בגמ' יבמות (קא, ב) וכן פסקו רמב"ם (יב"ח ד, ב), טור ושו"ע (קסט, ד). כתב המאירי ביבמות (קא, ב ד"ה בענין חליצה) וכן הב"ש (שם קסט סק"ה) שטעם הלכה זו משום פרסום. מלשון הגמ' למדו הרמב"ם (יב"ח ד, ב) ובעקבותיו הטור והרמ"א (קסט, ד) שבדיעבד אם לא קבעו החליצה כשרה.

כז הב"י (קסט, ד) הביא בשם מהר"י ברונא שלמד מהאו"ז שלשם קביעות המקום אין צורך בהליכה ובישיבה אלא מספיקה האמירה, ונר' שלמד זאת מכאן.

כח הפסק שייך לסעיף [ט] בכותרת.

נהגו העם לחלוץ במנעלים, ופירש ריב"ן ז"ל⁵¹ דהאידינא דלית לן אלא מנעלים שרי למיחלין אף⁵² לבתחילה לך.

להספר התרומה (סי' קלג מח, א) וצריך שיהיה המנעל כולו תפור מרצועות עור ולא מחוטי פשתן וקנבוס

כדאמר רב (קב, ב) סנדל התפור בפשתן אין חולצין לי שנאמר (יחזקאל טז, י) ואנעלך תחשילי. ולא כלשון אחר של רש"י (קב, ב ד"ה התפור) שפירש מנעל של עור וס' כתוכו פשתן כעין שתופרין לזכר בתוך המנעל שקורין על כל

51. ופריב"ן ז"ל: ב ופריב"ן זצ"ל ה וכן פריב"ן זצ"ל נ ט ופריב"ן 52. אף: ה אפי'

בפשתן וכו' וכן כתב רב נטרוני גאון שאין חולצין אלא בסנדל התפור ברצועות ואם חלץ בתפור בפשתן חליצתה פסולה. ונ"ל לפי שסנדליהן היו של עץ מתחתיהן לכך צריכין עור (תחתיו ולמעלה) [תחש מלמעלה] ולתופרו ברצועות, דאל"כ לא היה ואנעלך תחש, אבל מנעל שדרכו להיות בפשתן חולצין בו, וכן פי' ריב"א.

ועוד נראה מה שאמר רב סנדל התפור בפשתן אין חולצין בו אמעמידין קאי אבל מנעל שכולו עור אעפ"י שתפור בפשתן כעין שלנו כשר. וזהו מצותו לפי שכל מנעל שלנו תפור בפשתן ואותו התפור ברצועות קורא מיקרי ואינו עשוי לילך בו, וגם אינו מגין, ולשון מנעל משמע שמגין.

וגם אותם שחותכים המנעל למעלה נ"ל שהוא טעות [וכו']. וכן רצועות שמצריכין במנעל שתוחבין במנעל שיגע בבשר. ואין נראה לי דמשמע פ' במה אשה (שבת ס, ב) שהקשרים מבחוץ, לכן נ"ל דאין צריך לתחוב במנעל אלא לקשור במנעל מבחוץ. שאם תאמר שאם לא יתחוב במנעל שיגע בבשר קרי מעל דמעל, א"כ אפילו אם יתחוב במנעל נמי שיכפיל הרצועה סביב הרגל יהיה מעל דמעל. ועוד דע"כ לא בעי בשני מנעלים זה ע"ג זה אלא דשלפתיה לתתאי וקאי לעילאי. אבל שלפתיהו לתרווייהו שרי, אלמא דכה"ג לא אקרי מעל דמעל [וכו'].

ויש כאן עדים ברורים שהעידו על ריב"א כשהלצו ליבמתו לא הצריכו שום מנעל כי אם אותו שהיה מהלך בו. לכן נ"ל שמנעלים שלנו הם כשרים יותר מאותן שתופרין ברצועות. ואע"ג דקיימא לן מנהג מבטל הלכה (ירושלמי יבמות יב, א) ה"מ בדרבנן אבל בדבר שמן התורה אסור לא שייך לומר מנהג מבטל הלכה. אבל מוטב שיהיו ישראל שוגגין ואל יהיו מזידין (ביצה ז, א), משם הר' שמריה.

וריב"ק כתב שאין חילוק בין מנעל לסנדל, ואין נקרא קורא אלא כולו של שיער, דאל"כ ישמיענו בכולו של עור. ומיהו כל הגדולים הושוו שמונעל כולו תפור ברצועות שכשר, לבד מהר"ר שמריה, אבל תפור בפשתן כמה גדולים פוסלין.

לג כך פי' רש"י במש' (קא, א ד"ה מנעל) שחליצה במנעל העשוי עור רך כשרה בדיעבד, ולכתחילה (שם ד"ה חליצה כשרה) יש לחלוץ בסנדל "והוא של עור קשה ומבושל ומשנפחת אין לו תקנה". לריטב"א (קב, א ד"ה ובענין מנעל) בשם רבותיו הסבר אחר להבדל בין סנדל למנעל ולפיו מנעל עשוי משתי חתיכות או שלוש "ויש לו פינתא ועקב", ואילו הסנדל עשוי מחתיכה אחת, וכן כתב הנ"י (לב, ב ברי"ף ד"ה מרופט).

לד בגמ' יבמות (קב, א) ומנחות (לב, א) הובאה מחלוקת רבה ורב יוסף בענין מנעל וסנדל, והסיקו שם שלרב יוסף אפשר לחלוץ במנעל לכתחילה ולרבה לא. וכתבו התוס' במנחות (שם ד"ה

מנעל) בתרומם הראשון שעכשיו נוהגים לחלוץ במנעל משום שאין בקיאים בסנדל. וכתב ר"ת בסה"י (חיד' סי' ס) שכיון שהסנדל אינו שכיח נוהגים במנעל. ונר' שכן דעת הראב"ן יבמות (ד"ה ונגשה יבמתו), וכן הרא"ש יבמות (פי"ב, ג). הריטב"א ביבמות (קב, א ד"ה אמרתי) מביא שלדעת בעל העיטור חולצים במנעל ולעומתו לרמב"ן אין חולצים לכתחילה במנעל.

לה ספר התרומה... לכך נראה - בדפ' חסרות בדבור זה מספר שורות (בהמשך לחסרון הניכר לפני כן), וראה מה שכתבנו בהערה א. בנרפס הביא כאן כהשלמת החסר בדבור זה את לשון הסמ"ג (עשין סי' נב), וכיון שמקור הסמ"ג מס' התרומה (סי' קלג מה ע"א) אנו מצטטים לשונו.

לו בגמ' (קב, ב) רב יהודה בשם רב אסור לחלוץ בסנדל התפור בפשתן, ולמדו זאת מהכתוב ביחזקאל (טז, י): "ואנעלך תחש". ומפרש רש"י (שם ד"ה התפור) שני הסברים: (1) שתפור בתוכו (בפנים הנעל) בגד פשתן. (2) שתפור בחוטי פשתן. ובענין זה דנו הראשונים האם התפירה בחוטי פשתן פוסלת כלשון השניה ברש"י.

לז סה"ת לומד מדין הגמ' בסנדל למנעל, ופוסק כלשון השניה ברש"י שמנעל התפור בחוטי פשתן פסול והסמ"ג (עשה סי' נב) מעתיקו. בתשו' ופסקים לחכמי אשכנז (קופר סי' קמד עמ' 220) וכן בסדר חליצה לר"י מרגלית (הוצ' מ"י עמ' מב) הביא המהדיר (ר"י ס"ץ) מכ"י תוס' אלפסי (אוק' אופ. 6) בשם רב נטרוניא שחולצים רק "בסנדל התפור ברצועות, ואם חלץ בתפור בפשתן חליצתה פסולה". גם הרמב"ם בהל' יב"ח (ד, יח), הטור בשם הרמ"ה (קסט, כב), הרמב"ן בשבת (סו, א) והריטב"א יבמות (קב, ב ד"ה סנדל) סוברים שמנעל התפור בחוטי פשתן פסול. לעומתם התיר הראב"ן ביבמות (ד"ה והא דאמר) מנעל התפור בפשתן, ובאותו אופן כתב רבנו יואל בראב"ה (סי' תתצה בתחילתו) שמנעל שונה עקרונית מסנדל. דווקא בסנדל אסור לדעתם כשתפור בפשתן משום שהדרך לחברו במסמרים, אבל במנעל שהדרך לתופרו, אפילו תפור בפשתן כשר. לרמ"א היה כנראה הנוסח השלם של האו"ז. ובד"מ (קסט, כא) הביא מדברי רבנו: "ואו"ז האריך בזה וכתב שיש פוסלין אותו אם אינו תפור בפשתן כשאר מנעלים שלנו, וכן עשה ריב"א מעשה לחלוץ במנעל שהולכים בו. מיהו כתב דכל הקדמונים חולקים עליו וכתבו לתפור בעור. מיהו בדיעבד אם חלץ במנעל שתפור בפשתן כשר. והאריך עוד בזה". דעה זו שהביא הרמ"א שיש הפוסלים אם אינו תפור בפשתן היא דעת המשיב בראב"ה (סי' תתצה עמ' נח ואילך) שהוא כנר' (לדעת ר"א אפסוביצר מבוא לראב"ה (עמ' 175)) רב שמריה בר מרדכי תלמיד ריב"א. לדעתו דווקא מנעל התפור בפשתן כשר לחליצה שכך הדרך להתקינו, אך התפור ברצועות

שְׁטַרְאָלִית. דכי האי גוונא נראה דשרי כמו סנדל של עץ דתנן (קא, א) כשרה ומוקי לה (קג, ב) במחופה עור, ואנפילא של בגד בפסולה מוקי לה שאין מחופה עור. לכך נראה⁵³ כלשון⁵⁴ שני (רש"י קב, ב ד"ה התפור) שתפור ממִשָּׁ כפִּשְׁתָּן⁵⁵, עכ"ל⁵⁶. ושגג, כי רבינו שלמה כדין פירש, דכיון דהלכד בתוך המנעל ואין העור נוגע בבשר הרגל, אין כאן ולכתחילה לא יחלוץ⁵⁷ אלא חליצת נעל מעל גבי במנעל התפור ברצועה של

עור⁵⁸. ומהדרינן נמי לעשות מנעל מעור קשה למטה שתדרוס הרגל על עור קשה⁵⁹. ואם חליץ בדיעבד במנעל התפור במשיחה של פשתן חליצתו כשירה⁶⁰. השיבו רבנו אברהם בר שמואל ז"ל ורבנו יהודה בר קלונימוס⁶¹ שהצריכו⁶² הקדמונים כולם שיהיו הרצועות מתוקנות שיגעו בבשר⁶³, ולא

הרגל. ומחופה עור דקאמר אביי (קג, א) היינו שמחופה עור בפנים⁶⁴, שאין העץ נוגע בבשר הרגל אלא העור. וכן נמי הא דאמר אבואה דשמואל (קג, ב) דמחופה עור ודברי הכל, היינו שמחופה

53. כלשון: ד' בלשון ובס' התרומה: כלשון וכך מסתבר 54. יחלוץ: ב ה ט נ נחלוץ 55. קלונימוס: ב ה קלונימוס

זצ"ל 56. שהצריכו: ט שהצריכו החכמים

עור פסול משום "שאינו עשוי להילוכא ואינו מגין". רב שמריה מביא ראיה מדברי ריב"א שחולצים במנעל התפור בפשתן וכן מהמעשה שעשה בחליצת בנו. ומסקנת האו"ז שלכתחילה יש לחלוץ במנעל התפור ברצועה של עור, וכדעת ס' התרומה ודעימיה, אלא שבדיעבד אם חליץ במנעל התפור בפשתן כשר. וכן בפסק המהר"ח דלהלן.

לח לשון רש"י לפנינו: "שתפור בתוכו בגד פשתן כעין שתופרין בתוכו לבדין פלטרא"ש".

לט לשון רש"י לפנינו: "לישנא אחרינא התפור בפשתן שתפור במשיחה כעין שלנו".

מ כעין קושיית התרומה מסנדל של עץ המחופה עור הקשו ראשונים רבים על רש"י, ואמרו שבמנעל עור שיש בתוכו בגד פשתן יהיה כשר לחלוץ, ושיש לפרש כפירושו השני של רש"י. כן כתבו: רשב"א (קב, ב ד"ה וסנדל), ריטב"א (קב, ב ד"ה סנדל), ג"י (לג, א ברי"ף ד"ה התפור) ורא"ש (פ"ב סי' ו).

מא דעת אביי בהסבר הברייתא (קב, ב; קג, א) שחליצה בקב הקיטע כשרה, ומעמיד אביי שמחופה בעור ולכן כשר אף לרבנן, ומעמיד רבנו שמחופה בעור מבפנים. נראה ששיטת רבנו מקורה בשיטת חכמי אשכנז וצרפת הקדומים שהכשירו רק במנעל שבו העור נוגע בבשר, כך מובא בס' הפרדס (הל' חליצה עמ' עט) ומעשה הגאונים (סי' ע עמ' 65), ולהלן בסוף הסי' הרחיב רבנו בענין זה.

מב לעיל (הע' לו) הבאנו הדעות השונות ביחס לחליצה במנעל התפור בחוטי פשתן, ומסקנת האו"ז כפי שהביאה הרמ"א בד"מ (שצוטט בהע' לעיל), שלכתחילה יש לחלוץ בתפור בעור ובדיעבד אף בפשתן, וכמבואר כאן. בסדר חליצה לר"י מרגלית (סי' ט עמ' מד) נאמר ש"כל הגדולים הושוו שמנעל כולו תפור ברצועות שכשר לבד מהר"ר שמריה, אבל תפור בפשתן כמה גדולים פוסלין". ובהע' שם (מס' 33) הביא מתוס' אלפסי שהביא לשון זו ובסיום הפסקה כתב שהמקור באו"ז ונראה שהתייחס גם לענין זה.

מג מצאנו ענין זה בדברי הסמ"ק (מצ' קפח) שהמנעל צריך להיות מעור קשה. ובהג' רבנו פרץ (שם) מפרש הטעם שיהיה דומה

לסנדל שבו היו חולצים בימים קדמונים. הלכה זו בשם הסמ"ק הובאה גם בהג"מ (קושטא פ"ד יט) והג' מרדכי (סי' קכ). וכן הביא האחרות חיים (הל' חליצה) בשם רבנו פרץ. גם הרשב"א בשו"ת (ח"ו, שצט) הביא שזה הטעם. היש"ש ביבמות (יב, ה) מביא את פסק מהר"ח כאן, ומפרש הטעם שמצאנו בגמ' (קב, א) שלרבה אסרו לחלוץ במנעל גזרה משום מנעל מרופט. ופי' רש"י שם (ד"ה מרופט) שמנעל שהוא רך גם אם הוא קרוע הוא צמוד לרגל ולכן גזרו בו, בעוד שבסנדל שהוא קשה אין חשש כזה. ופי' היש"ש שמסיבה זו סבר האו"ז שגם אם אנו חולצים במנעל יש להחמיר שבענין זה יהיה דומה לסנדל. אלא שהוא דן מדוע כתב המהר"ח שיהיה קשה דווקא העור מלמטה. וביאר שגם מהסמ"ק משמע שעיקר ההקפדה על החלק התחתון. הלכה זו, שלכתחילה עור המנעל צריך להיות קשה, נפסקה בטושו"ע (קסט, טז).

מד ר' לעיל הע' לו.

מה נראה ששני החכמים הם מרבני שפירא. ר"א בר שמואל היה אחיו של ר' יהודה החסיד ששימש ברבנות בשפירא והשני ריב"ק משפירא. גם הלכה זו באו"ז אבדה, ולא מצאנו מקור אחר לדבריהם.

מו דין זה נדרש בגמ' (קב, א) מהמקרא (דברים כה, ט): "מעל רגלו" - ולא מעל דמעל". ומצאנו בגמ' בענין דעת רבה שלכתחילה אין חולצים במנעל, ולשאלת הגמ': "מאי טעמא" ענתה תחילה שכיון שיש במנעל עור מלמעלה ועל גביו קושרים הרצועות זה נחשב מעל דמעל, ודחתה זאת הגמ'. ומפרש שם רש"י (ד"ה א"ה אפילו) שהמטרה גילוי הרגל, ואף אם יש שני מנעלים האחד על השני אין בכך בעיה, אא"כ קרעה העליון ושלפה התחתון, אך כששלפה שניהם אין החליצה פסולה. ונר' שראשונים אחרים חולקים על רש"י וסוברים שמנעל ע"ג מנעל פסול אף אם שלפה שניהם, וכך פי' המאירי (קב, א ד"ה ואחר שלמדת). ומביא היש"ש יבמות (פ"ב, ז) בשם הראב"ה (סי' תתעד עמ' לו), המרדכי (ס"ו נו) ועוד שצריך לחתוך המנעל בשני הצדדים כדי שהרצועות תגענה ברגל עצמה. וזו הדעה שהובאה כאן בשם ר"א בר' שמואל ור"י בר קלונימוס.

בפנים⁵⁷. ליהו⁵⁸ מעל דמעל⁵⁹. ורבנו יצחק בר משה⁶⁰ וכל זקני דורו ציוו להתוך אזני העור עד שיהא שוה לרגל⁶¹ דלא ליהו⁶² מעל דמעל.

בפנים⁵⁷. ליהו⁵⁸ מעל דמעל⁵⁹. ורבנו יצחק בר משה⁶⁰ וכל זקני דורו ציוו להתוך אזני העור עד שיהא שוה לרגל⁶¹ דלא ליהו⁶² מעל דמעל.

בפנים⁵⁷. ליהו⁵⁸ מעל דמעל⁵⁹. ורבנו יצחק בר משה⁶⁰ וכל זקני דורו ציוו להתוך אזני העור עד שיהא שוה לרגל⁶¹ דלא ליהו⁶² מעל דמעל.

בפנים⁵⁷. ליהו⁵⁸ מעל דמעל⁵⁹. ורבנו יצחק בר משה⁶⁰ וכל זקני דורו ציוו להתוך אזני העור עד שיהא שוה לרגל⁶¹ דלא ליהו⁶² מעל דמעל.

בפנים⁵⁷. ליהו⁵⁸ מעל דמעל⁵⁹. ורבנו יצחק בר משה⁶⁰ וכל זקני דורו ציוו להתוך אזני העור עד שיהא שוה לרגל⁶¹ דלא ליהו⁶² מעל דמעל.

בפנים⁵⁷. ליהו⁵⁸ מעל דמעל⁵⁹. ורבנו יצחק בר משה⁶⁰ וכל זקני דורו ציוו להתוך אזני העור עד שיהא שוה לרגל⁶¹ דלא ליהו⁶² מעל דמעל.

66. אין: א ק חסר 67. מאן: ק למאן דאמר 68. זצ"ל: ט נ חסר 69. להיות: ב ה ו נ חסר 70. שהוא: ב ו נ הוא ה והוא 71. ושל: ה וכשל ט ובשל 72. קיבול: ב חסר 73. ואינו: ה חסר

57. בפנים: ק מבפנים 58. ליהו: ט נ ליהו 59. בר משה: ב ה ב"ר משה זצ"ל 60. ליהו: ב הוי ט ליהו 61. אף על פי: ק ואע"ג 62. ושל סיב: א ק חסר 63. (טוי) גמני: א ק טוי 64. (וסנדל של): א ק וסנדל של 65. קילצו: א שקורין ילצון ק שקורין ילצון

בקשר שיהיה צמוד לרגל. אלא שיש להעיר, שהמהר"ח סיים: "דלא ליהווי מעל דמעל", ואפשר אולי לישב בדוחק. נ דעת רבנו תם הובאה גם בתוס' (קב, ב ד"ה ואנעלך), בס' התרומה (סי' קלג ד"ה וצריך), בסמ"ג (עשה נב ד"ה תנן חלצה), ברא"ש (פי"ב, ו) ובריטב"א (קב, ב ד"ה א"כ תחש), וכתבו שאין הוכחה לדבריו. אולם כיון דנפיק מפומיה נהגו מספר ראשונים כדבריו, וכן בראבי"ה (סי' תתצד עמ' לג), בסמ"ק (סי' קפה עמ' קנד) ורבנו פרץ (סדר חליצה, הובא בסמ"ק שם עמ' קנה) הביאו שכן עושים (אף שלא הזכירו אותו).

נא ומשמע מרבנו שבדיעבד אם חלץ במנעל מבהמה טמאה חליצתו כשרה, וכן נר' מלשון המהר"ח. הטור (קסט, יז) לא חשש כלל לר"ת ופסק שכשר מכל עור. ושו"ע (קסט, יז), פסק בשם "א" שכלתחילה לעשות המנעל מבהמה טהורה, והוסיף הרמ"א שגם הרצועות, הקרסים והתפירות יהיו מבהמה טהורה ושכן נוהגים.

נב הברייתא (שם) מנתה צורות מנעל אלה וכתבה שבכל אלה החליצה כשרה, והבינו הראשונים שרק בדיעבד החליצה כשרה וכן כתב רבנו לקמן.

ג' ר' לעיל (הצ' לט, מ) שלשית רבנו צריך שהעור יגע בבשר, ושרוב הראשונים חלקו עליו ופירשו שמחופה עור פירושו מבחוץ ואין צריך העור לגעת מבפנים בבשר. ולהלכה נפסק בענין מנעלים אלו בטור ב"י ושו"ע (קסט, כב) שאם אינם מחופים מבחוץ החליצה פסולה. וכתבו הטור (קסט, כב) והרמ"א (שם קסט, כב) שבעץ המחופה עור מבחוץ או שבעור מבחוץ ובגד פשתן תפור מבפנים כשר, ודלא כרבנו.

מז בהמשך היש"ש (המזכר בהע' הקודמת) (שם פי"ב, ז) כתב: "ובא"ז קורא רב שמריה תגר על הפוגמים פגימה במנעל, שהרי ע"כ אין חוט התפירה נוגעת בבשר, שהרי הסנדל תפור מבחוץ, כדמוכח בפ' במה אשה (שבת ס ע"ב) ופרק אלו קשרים (שם קיב ע"א) וא"כ ה"ל מעל דמעל, [אלא ודאין] כל כי האי גוונא חשוב מנעל אחד, ע"י תפירה". כוונתו שרב שמריה, שתשובתו מצויה לפנינו בראבי"ה (תתצד עמ' סא), חולק וסובר שאין צורך להתוך המנעל, ואין צורך שהרצועות יגעו ברגל, והוכיח זאת מרש"י שהבאנו לעיל. לדעתו, כיון שהרצועות תפורות בנעל נחשב הכל לאחד ואין כאן "מעל דמעל". זו גם מסקנת היש"ש (שם פי"ב, ז) שאין צורך בחיתוך הנעל, וכדעת הרב שמריה. אולם לפי הכתוב בפסק המהר"ח כאן, מסקנת האו"ז כדעת המחמירים שהרצועות צריכות לגעת בבשר.

מח נר' שהוא תלמיד רבנו האו"ז שאליו מופנית אחת מתשובות רבנו (סי' תשעט).

מט היש"ש (שם פי"ב, ז) מביא שיש מפרשים הלכה זו בשם ר"י בר משה "שאזני המנעל רגילין להיות מונחין בכפל, זו על זו, והוי מעל דמעל", והוא אינו מקבל פירושם. ולכן מפרש הוא "דלפניו צריך להיות המנעל פתוח, ולא משום מעל דמעל, אלא כדי שיבא הקשר על הרגל, מאחר שעיקר הוא התרת הרצועות, צריך להיות יחף ברגל, כמו גוף המנעל, ומה שלא הזכירו מקצת הפוסקים, אפשר משום דרוב מנעלים שלהם היו פתוחים, ע"ג המנעל... [על כן] נ"ל לישב דבריהם, על פי אמת והלכה, דקפדי הגאונים, משום קשירת הרצועות". כלומר שלדעתו זהו דין

דבריהם שאם המנעל ארוך עד למעלה מן הארכובה פסול לחרוץ בו.

[א] תנן (קא, א) חליצה באנפיליא חליצתה פסולה. פירש רבינו שלמה (ד"ה באנפיליא) קל"ה טל בגל. פסולה, מירי למגין צעינן, דכתיב (דברים כה, ט) נעלו, ונעל מירי⁴ למגין טול, דכתיב (יחזקאל טז, י) ולנעלך תחש. ובגמרא (קב, ב) רמינן מתניתין אהדדי, ואוקמה רבא למתניתין באנפיליא של בגד, אבל באנפיליא של עור מנעל הוא, וחולצין בו אף לכתחילה⁵. והא דמתני בביריתא (שם) באנפיליא של עור כשירה דמשמע דיעבד, אגב אחריני תני לה בלשון דיעבד. ותו, משום דתני סיפא (קג, א) באנפיליא של בגד פסולה אפילו דיעבד⁶.

ואם היתה אנפיליא מבחוץ של בגד ומבפנים של עור, חליצתה⁵ כשירה⁷, כדאוקמה אביי לבריתא (שם) במחופה עור מבפנים⁸ ואליבא דרבנן (קב, ב) דדרשי (יחזקאל טז, י) ונעלך תחש. ואפשר דאפילו היתה⁶ האנפיליא הזאת ארוכה עד למעלה מארכובה⁷ שכשירה לחלוץ בה, ולא קרינן⁸ בה מעל דמעל⁹.

מייבמי 4. מירי: א מירי 5. חליצתה: ק חליצתו 6. היתה: א היא 7. מארכובה: ק מן הארכובה 8. ולא קרינן: ק חסר

מדוע בזה פסק שאינה חליצה ואילו בסיב פסק שזו חליצה פסולה. ור' מה שכתבו בדעת הרמב"ם והרשב"א: המ"מ (שם), המאירי (קב, ב סוף ד"ה ולענין חליצה), הב"י והב"ח (קסט, כב ד"ה ומ"ש בשם הרמב"ם), הדרישה (שם ס"ק לח) והב"ש (שם ס"ק כ).

ה רבנו לשיטתו כפי שכתב בסי' לעיל (סי' תרסד ר' הע' לט, מ, נא שם) שהעיקר שיגע עור הנעל ברגל, ולכן מנעל שבתוכו עור ובחוץ בגד וכדו' חליצתו כשרה. אולם הראשונים שצינו לעיל (שם) חולקים על רבנו ומכשירים במחופה עור מבחוץ אף שאין העור נוגע באדם.

ו וכדלעיל הע' קודמת רבנו מפרש כך, שמחופה עור בפנים, לשיטתו ובניגוד לראשונים האחרים.

ז דברי רבנו אלה הם לכ' דלא כירושלמי יבמות (סו, ב; סז, א): "כיני מתניתא בקושר מן הארכובה ולמטן כשירה. מן הארכובה ולמעלן פסולה... שנייא היא דכתיב (דברים כה) מעל רגלו. ולא ממעל דמעל רגלו". לפי הירושלמי כשהנעל קשורה מעל הארכובה אין זו חליצה משום שזה מעל דמעל. ירושלמי זה הובא ע"י מספר ראשונים: תוס' מנחות (לו, א סוד"ה קיבורת), רשב"א (קג, א ד"ה מתניתין), המנהיג (חליצה עמ' תרצ). הרא"ש (פי"ב, ז) דוחה את הראיה מהירו'. לדעתו הירו' דבר דווקא על סנדל שהקשר הוא המעמידו על הרגל, ובלעדיו מתנתק, ולכן הקשירה מעל הארכובה משמעותית. אולם בנעל שניתן להלך איתה גם בלא הקשר לא מסתבר שהקשירה מעל הארכובה תפסול את החליצה. ור' בהע' הבאה מחלוקת הראשונים.

נסמך עליו, וסמיכות הרגלים, כל אלו אם מחופים עור מבפנים לצד הרגל⁷⁴ לא יחרוץ, ואם חליץ חליצתו כשירה. ואם אינם מחופים עור מבפנים לצד הרגל⁷⁴, אפילו בדיעבד חליצתו⁷⁵ פסולה. דדייק ונאנעלך תחש⁷⁶, אלא דלא מיתוקמא ליה מתניתין אליבא דרבנן משום דאם כן ליפלוג וליתני בדידה. והא נמי דתנן במתניתין (קא, א) חליצה בסנדל של עץ חליצתה כשירה, אוקמה אבוה דשמואל (קג, ב) במחופה עור ודברי הכל:

(תרסה) [א] חליצה¹ באנפיליא של עור חליצתה כשירה, באנפיליא של בגד חליצתה פסולה. [ב] מי שרגלו הפוך, שאינו דורס במקום מדרס רגלו אלא מגב הרגל הוא דורס, פסול² לחלוץ ולא חליץ. [ג] "ופירש ריב"ן אבל מייבמה³ ואחר כך הרשות בידו להוציאה בגט. [ד] מי שנחתך רגלו מן הארכובה ולמטה כשר לחלוץ, מן הארכובה ולמעלה פסול לחלוץ, כך היא הלכה אליבא דרבינו שלמה וריב"ן ופר"ח בשם הגאון. [ה] ואפשר לפי

74. לא יחרוץ... לצד הרגל: ו חסר ט הרגל לא יחרוץ 75. חליצתו: ט חסר 1. חליצה: א חליצה 2. פסול: ד פסיל 3. מייבמה: א

נד לכאורה לכל הדעות מקבלים את הדיוק של רב יהודה בשם רב (קב, ב) שלמדו מ"ואנעלך תחש". ואף שחלקו הראשונים במשמעות להלכה (המחלוקת לעיל בענין הרצועות ובענין הבגד בתוך הנעל) אולם עקרונית כולם למדו משם, ולכן קשה מה כוונת רבנו ב"מאן דדייק". ואפשר שכוונתו לדעת ר"ת דלעיל שלמד משם שהעור צריך להיות מבהמה טהורה, וקמ"ל שבכ"ז מכשיר מנעל עץ המחופה בעור.

א כותרת זו לדברי ריב"ן ביחס לתקנת מי שאינו יכול לחלוץ מובאת כאן לפני הכותרת לדין מי שנחתך רגלו (אות ד, ה). אולם בסימן עצמו מובאים דברי ריב"ן רק לאחר דין מי שנחתך רגלו. ב לכאורה, לפי המתבאר להלן בסי', לדעת רש"י ודעימיה אדרבה אם המנעל ארוך למעלה מהארכובה כשר לחלוץ בו.

ג לדעת רבנו אנפיליא של עור כשרה אפילו לכתחילה, אך הטור (קסט, כב) פסק שחליצה באנפיליא של עור כשרה רק בדיעבד, והב"י (שם) כתב שהטעם לכך הוא משום שצורת האנפיליא משונה מצורת מנעל וסנדל.

ד נחלקו הראשונים האם חליצה באנפיליא של בגד היא חליצה פסולה או שכלל אינה חליצה. והנ"מ כפי שכתב הרמב"ם (פ"ד, כו) שאם אינה חליצה כלל לא נאסרו עליו קרובותיה, ולא נאסרה מהכהונה ומותרת להתייבם, אך אם זו חליצה פסולה אסורה בכל אלו, ואסורה לשוק עד שתחרוץ חליצה כשרה. רבנו פוסק שחליצה באנפיליא של בגד פסולה, וכך פוסקים הרשב"א (קב, ב ד"ה אלא לאו), הטור והשו"ע (קסט, כב), ואילו לדעת הרמב"ם (שם, יח) היא כלל אינה חליצה. הרשב"א (שם) תמה על הרמב"ם

לפירוש רבינו שלמה^ח, דתנן (קא, א) מן הארכובה ולמטה חליצתה כשירה, מן הארכובה ולמעלה חליצתה פסולה.

[ב] והא דאמר אמימר (קג, א) האי מאן דסגי לעיל לליחתא^ט דכרעיה לא חליץ, פירש רש"י (ד"ה על ליחתא) שרגלו הפוך וזרס בעליונו על רגל, כלומר שאינו זורס במקום מדרס רגלו.

[ד] ואף על גב דתנן (קא, א) מן הארכובה ולמטה כשירה, הסם הוא דכי נחתך רגלו קם ליה שוק ורחמנא אמר^י (דברים כה, ט) מעל רגלו דהיינו שוק, אבל האי לאו רגל הוא^י, עכ"ל. וכן פירש רבינו יהודה בר נתן זצ"ל. והוסיף ואמר עוד, מעל רגלו^י כתיב, והאי מתחת הרגל הוא שהרי פיסת הרגל מלמעלה. מעתה לפי זה לא איירי^י מתניתין באורך המנעל כלל, ואפשר שהמנעל כשר אפילו הוא ארוך למעלה מן הארכובה^י.

[ה] וגם יש לי ללמוד מיכן^י, מי שנחתכה רגלו למטה מן הארכובה שחולץ בשוק^י אף על פי שנהפכה רגלו^י. ודורס על גב הרגל פסול לחלוץ כמו שפירש רש"י וחילק ביניהם^י (שם). וזה לשון פר"ח^י, כתב גאון מכדי אם נקטעה רגלו, חליצתה מן השוק למטה

מן הארכובה כשרה^י, כל שכן מי שרגלו קיימת והפוכה, מפני שאומר^י אמימר (קג, א) מאן דמסגי אליחתא^י דכרעיה חליצתה פסולה. ושמעינן פירוק אהא טעמא מאי, צריך לתרץ כרעיה דעל גבה הוא לתחת ולתחת דיליה הוא לעיל, וכיון דאיתא לכרעיה ולא תרצה הוה ליה כמי שאין ראוי לבילה שבילה מעכבת בו. אבל היכא דהוה תריצן כרעיה מעיקרא ואי לא הוה פסקין הוה יכול למתריצין, אף על גב דאיפסק חליץ מן הארכובה, דהוי ראוי לבילה שאין בילה מעכבת בו. ואנן^י עדיין צריכין לעיוני בה, עכ"ל. הא^י סובר כמו רש"י שאם נהפכו רגליו פסול לחלוץ, ואם נחתכו למטה מן הארכובה כשר לחלוץ, ואפשר שאם המנעל ארוך עד למעלה מן הארכובה שחליצתו^י כשירה^י.

ורבינו יצחק בר שמואל זצ"ל^י (תוס' קג, א ד"ה מאן) לא אתבריר ליה פירוש רש"י שפירש שאם נחתך רגלו למטה מארכובה^י שחולץ בשוק, דלא עדיף מאבין^י וקיפוף דאתהפך כרעייהו (שם) דאמר רב אשי למאי דקאמר אמימר לא בר אבין^י חולץ ולא בר קיפוף חולץ. ומה שחילק רבינו שלמה לא נהירא ליה. ופירש

9. לליחתא: א ק ליחתין 10. אמר: ק אמרה 11. רגלו: א רגלי 12. איירי: א איירא 13. לי ללמוד מיכן: ק ללמד מכאן 14. כשרה: ק חסר 15. שאומר: א אומ'

16. ואנן: א ק ואנו 17. הא: א ק האי 18. שחליצתו: א ק שחליצתן 19. זצ"ל: ק ז"ל 20. מארכובה: ק מן הארכובה 21. מאבין: א ק מאבא וכן בסמוך

ח רש"י פי' במשנה שם (ד"ה מן הארכובה) שהמדובר שנחתכה הרגל מהארכובה ולמעלה, ולכן החליצה פסולה, אולם כשנחתכה מתחת הארכובה החליצה כשרה. הרי"ף (לג, א) סובר לעומתו שהפירוש במש' הוא שהקשר צריך להיות למטה מהארכובה ואם הקשר למעלה מהארכובה החליצה פסולה. והביא לכך ראיה מהירושלמי (פי"ב, א, סו, א): "מודה רב עיקר חליצה התרת הרצועות". וכן ברמב"ם (ד, טז) שאם הקשר למעלה מהארכובה החליצה פסולה. וכן בפ' המשנה יבמות (פי"ב, א) שהעיקר היכן נקשרים הרצועות למעלה מהארכובה או למטה. וכן דעת ס' התרומה (ס' קלג לו, ע"ג). לדעות אלה ביחס לקשר יש הבדל בין מעל הארכובה ומתחתיה, אולם אם נחתכה הרגל עצמה אף מתחת הארכובה החליצה פסולה. ואמר כאן רבינו שלרש"י כשם שאם המנעל נקשר למעלה מהארכובה החליצה טובה כך גם אם המנעל עולה עד למעלה מהארכובה כשר.

ט דסגי לעיל לליחתא - בגמרא לפנינו: דמסגי על ליחתא, וראה להלן בדברי ר"ח (שמביא רבנו) שגרס: דמסגי אליחתא, ובהמשך מביא רבנו גירסא נוספת מהרי"ף: דמסגי אלוחתא דכרעא.

י ר' לעיל הערה בראש הסימן.

יא הסבר זה לשיטת רש"י הסובר, שגם אם יש חיסרון ברגל ניתן לחלוץ, אומנם כאן אין זו רגל כלל, ולכן החליצה פסולה. להסבר זה אין תלות בין מימרא זו של אמימר למימרא הקודמת שלו "מאן דחליץ צריך למידחסיה לכרעיה", והמימרא ההיא

משמעותה היא רק שלכתחילה צריך לדחוק הרגל לקרקע. ולקמן סובר גם ריב"ן כדעה זו שכאשר הרגל הפוכה החליצה פסולה, אלא שמוסיף הוא טעם, שאין זה נחשב מעל רגלו. כדעה זו סובר גם הראב"ד (ס' הזכות לג, ב ברי"ף) שדעתו הובאה גם ברא"ש (פי"ב ס"ז) ובטור (קסט, לד) (וכן יש להבין דעת הראב"ד בהשגות (פ"ד, יז)), וכן מצאנו במאירי (קג, א ד"ה מי שרגליו). שונה דעת הרי"ף (לג, א; לג, ב) ולפיו שתי המימרות של אמימר ענינן אחד, והוא שהרגל של החולץ צריכה להיות צמודה לקרקע. וכן דעת הרמב"ם (פ"ד, יז).

יב זו מסקנת רבנו האו"ז בדעת רש"י, שכיון שיש לו רגל אין זה משנה שהמנעל למעלה מהארכובה.

יג וכן כתבו המאור (לג, ב ברי"ף), הרשב"א (קג, א ד"ה מתניתין מן הארכובה), הרא"ש (פי"ב ס"ז), הטור (קסט, לה) בשם הר"ח והרא"ש, והשו"ע (שם) בשם "וי"א". ודעת החולקים מובאת להלן ברבנו.

יד לכאורה קשה שבנהפכה רגלו אומר לקמן שפסול.

טו שאין זה נחשב לרגל.

טז הובאו דבריו בתוס' (קג, א ד"ה מאן), ברא"ש (שם), במדרכי (ס' נז) ובטור (שם).

יז ראה לעיל הע' ח.

יח וכפי שלמד לשיטת רש"י לעיל.

יט אבין - בגמרא לפנינו: אובא, ובמו"ק (כה, ב) כמו כאן: אבין.

הגאון דמשמע שהגאון סובר דאיתא לדאמימר.

וזה לשון רבינו יצחק אלפס (לג, א) איכא מאן דאמר ליתא לדאמימר²⁹ מדאמר רב אשי למאי דקאמר, מכלל דאיהו לא סבירא ליה, ועוד דהא תנן (קא, א) מארכובה ולמעלה חליצתה פסולה, מהארכובה³⁰ ולמעלה חליצתה³¹ כשירה. ואנן לא סבירא לן הכי, דאי איתא להאי סברא הוה ליה אמימר מיפליג אמתניתין, וליכא למימר דפליג אמימר אמתניתין, [ועוד אי פליג אמתניתין]³² הוה מותבין ליה תיובתא מינה, ומדלא אותבין עליה מינה³³ שמע מינה דמתניתין טעמא לחוד ואמימר טעמא לחוד, דסבירא ליה לאמימר דבעי לתרוצי רגליה על ארעא וחליץ כדקאמר בהדיא (קג, א) מאן דחליץ צריך למידחסיה לכרעיה. והאי דמסגי אלוחתא דכרעא³⁴ לא מצי לתרוצי רגליה על ארעא הלכך לא חליץ. ומתניתין דקתני מן הארכובה ולמעלה חליצתה כשירה, לאו דנקטעה רגלו, אלא כגון שקשר רצועות³⁵ הסנדל למטה מן הארכובה, ושמע מינה דשוקו נמי מעל רגלו קרינא ביה, וכיון שהתירתו³⁶ יבמה (משום) [משום]³⁷, מעל רגלו קרינא ביה. והכי גרסינן בירושלמי (פ"ב ה"א סו, ב) כיני³⁸ מתניתא³⁹ בקושר⁴⁰ מן הארכובה ולמעלה. וגרסינן נמי התם עיקר חליצה התרת רצועות, וכיון דהתרת מעל שוקו מקום מצוה היא⁴¹ דמעל רגלו אמר⁴² רחמנא (דברים שם) ושוקו מעל רגלו הוא⁴³. חולצין באנפיליא⁴⁵ של עור. ואפשר לפירוש רש"י וריב"ן ופר"ח⁴⁶ בשם הגאון אפילו אם הוא⁴⁷ ארוך עד למעלה מן הארכובה שכשר לחלוץ בו.

36. שהתירתן: א ק שהתרת 37. (משום) [משום]: א ק משום 38. כיני: א ק דיני 39. מתניתא: ק מתניתין 40. בקושר: א ק בקושר 41. היא: א ק הוא 42. אמר: א ואמר ק ואמרה 43. הוא: ד היא 44. לדאמימר: א ק דאמימר 45. באנפיליא: ב ו ט נ באנפילויא 46. לפרש"י וריב"ן ופר"ח: ב לפרש"י זצ"ל וריב"ן זצ"ל ה לפרש"י זצ"ל וריב"ן זצ"ל ופר"ח זצ"ל ו לפרש"י וריב"ן 47. הוא: ט חסר

השבות יעקב (ח"ג ס"י קלד) שבמקרה זה יכול לייבם ואח"כ יוכל לגרשה בגט. ודעת השב יעקב (ח"ב ס"י לו) שכיון שאינו חולץ אינו יכול גם לייבם, אלא שמאידך יכול היבם לשאת אשה אחרת ואינו נאסר משום חרם דר"ג. אחרונים אלה לא ראו את דברי רבנו והריטב"א (ואפשר שעדיין לא נדפסו ביניהם), ולכן לא הזכירו אותם. אולם בשו"ת אחיעזר (ח"ג ס"י כ) הביא את דעות האחרונים, כמו כן ציין לרבנו ולריטב"א, ופסק שיכול לייבם במקרה זה.

כד ר' לעיל הע' ט.

דמתניתין לא איירי כלל בנחתך רגלו, דנחתך רגלו אפילו למטה מארכובה פסול². אלא מתניתין במנעל ארוך איירי שצריך שלא יהא המנעל ארוך עד למעלה מן הארכובה משום דכתיב (דברים כה, ט) מעל ולא מעל דמעל. אבל למטה מן הארכובה כשר, דהשוק אינו קרוי מעל דמעל. ואף על גב דפריך בגמרא (שם) מרגלים פרט לבעלי קבין דמיירי בנחתך על מתניתין דלמטה מארכובה כשר, מכל מקום פריך שפיר אלמא דאינו קרוי רגל בשוק, ואם כן כי היכי דפסלת כשהמנעל גבוה וארוך עד למעלה מן הארכובה משום דלא איקרי רגל אם כן למטה נמי. ומשני גבי חליצה כתיב מעל רגלו ובלבד שיהא רגל שלם, הרי פ"י שאם נחתך הרגל אפילו למטה מן הארכובה פסול לחלוץ בו.

מיהו כל רבותינו, רבינו שלמה, וכן הגאון שכתב בפר"ח, וכן רבינו²² יצחק, כולו סבירא²³ להו דאיתא לדאמימר, דהא שקלי וטרו ליישב סתמא דמתניתין עם מילתא דאמימר דאמר (שם) האי מאן דסגי לעיל לליחתא דכרעיה לא חליץ. ואמר רב אשי למאי דקאמר אמימר לא בר אבין חליץ ולא בר קיפוף חליץ.²⁴ פ"י משום דאיתא הפוך כרעיהו²⁴, משום דאחלושה לדעתיה דרב אשי בפרק ואלו מגלחין²⁵ (מו"ק כה, ב).

[ג] ופירש רבינו יהודה בר נתן זצ"ל וכל הנך דאמרן דאין ראויין לחליצה אבל מייבמי²⁶ ואחר כך הרשות בידם²⁵ להוציאה בגט. גם הוא סובר דאיתא²⁶ לדאמימר, אבל בפר"ח כתב יש מי שאומר²⁷ לית הלכתא כאמימר מדאמר רב אשי למאי דקאמר אמימר מכלל דהוא לא סבירא²⁸ ליה, מיהו הרי כתב בשם

22. וכן רבנו: א בן רבנו ק בן רבי 23. סבירא: א סביר 24. פ"י משום... כרעיהו: ד חסר ק משום דאיתא הפוך כרעיהו 25. בידם: א ק בידו 26. דאיתא: ק חסר 27. שאומר: ק שאמר 28. סבירא: א סביר וכן להלן 29. לדאמימר: א כדאמימר 30. מהארכוב: א מדארכובה 31. חליצתה: ק חליצתו 32. [ועוד אי פליג אמתניתין]: א ק חסר 33. מינה: ק מיניה וכן בסמוך 34. דכרעא: א ק דכרעיה 35. רצועות: א ק רצועה

כ בתוס' (שם) כתבו שכן דעת רבנו ניסים שקיטע אינו חולץ. זו גם דעת הרי"ף (לג, ב). דברי ר"י הובאו גם במדכ"י (שם). ובריטב"א (קג, א ד"ה והא דתנן) ובנ"י (לג, א ברי"ף) כתבו כן בשם ר"ת. וכן התרומה (ס"י קלג מה ע"א) והראב"ה (ח"ד ס"י תתצד עמ' לה), וכ"כ השו"ע (קסט, לה) בשם "וי"א".

כא רב אשי נפגע שם מהספדיהם.

כב ר' לעיל הע' בראש הסימן.

כג וכן כתב הריטב"א (חולין צב, ב ד"ה הא דבעינן). הפת"ש (קסה ס"ק ג; קסט ס"ק כט) הביא דיון באחרונים בענין אשה שנפלה לפני אח בעלה שרגלו הימנית עקומה ואינו יכול לחלוץ. דעת

מארכובה ולמטה חליצתה כשירה פלוגתא. דמתניתין טעמא לחוד וטעמא דאמימר לחוד. והאי דקאמר רב אשי נמי (קג, א) למאי דקאמר אמימר, לא שמעינן מינה דלא סבירא ליה, [דאי לא הוה סבירא ליה]⁴⁸ כאמימר הוה אמר בהדיא ולית הלכתא כאמימר. ומדלא אמר הכי לא מצינן למידחי שמעתא דאמימר בכי האי מילתא⁴⁹, הלכך איתא לדאמימר, עכ"ל.

הרי פירש הכל כפירוש⁵⁰ ר"י שאם נקטעה רגלו שפסול לחלוץ, וגם מנעל ארוך למעלה מן הארכובה פסול לחלוץ בוכי⁵¹, ופירש נמי דאיתא לדאמימר, וכן הלכה דאיתא לדאמימר:

באנפיליא של בנר שאינה⁵² מחופה עור מבפנים חליצתה פסולה.

מי שרגלו הפוך, שאינו דורס במקום מדרס רגלו אלא אנכי⁵³ הרגל הוא⁵⁴ דורס, פסול לחלוץ ולא חליץ⁵⁵.

ופירש ריב"ז⁵⁴ אבל מייבמה⁵⁵ ואחר כך הרשות בידו להוציא⁵⁶ בנמ.

מי שנחתך⁵⁷ רגלו מן הארכובה ולמטה כשר לחלוץ, מן הארכובה ולמעלה פסול לחלוץ. כך היא⁵⁸ הלכה לפירוש רש"י וריב"ז⁵⁹ ופר"ח זצ"ל⁶⁰ בשם הנאון⁶¹. אבל ר"י אלפס ורי"א⁶² אומרים שאם נחתך רגלו אפילו למטה מן הארכובה פסול לחלוץ בוכי⁶³. והמנעל שארוך למעלה מן הארכובה פסול לחלוץ בוכי⁶⁴.

שפסול לחלוץ, וגם מנעל ארוך למעלה מן הארכובה פסול לחלוץ בוכי⁵¹, ופירש נמי דאיתא לדאמימר, וכן הלכה דאיתא לדאמימר:

(תרסו) [א] מנעל שנפרם, דהיינו¹ שנקרע דרך תפירה בגב המנעל ונתגלה רגלו, אף על פי שחופה את רוב הרגל מלמטה, לא יחלוץ בו לכתחילה, ואם חלצה חליצתה כשירה. ואם אינו חופה את רוב הרגל מלמטה חליצתה פסולה, כך

הלכה לפירוש רבינו יהודה בר² נתן זצ"ל. [ב] והיכא שנקרע בגב המנעל במקום שלם שלא במקום התפירה, לא אתבריר לי כמה שיעור הקריעה שיהא מנעל פסול אפילו בדיעבד. והמנעל צריך שיהא גבוה עד שיכסה את אסתוירא, מה שקורין בלשון כנען גליז"ט³, כך הלכה לפירוש⁴ רבינו יהודה בר נתן, מיהו אם חופה את רוב הרגל בדיעבד כשר. [ג] ומצות חליצה צריך לכתחילה שיהא המנעל עשוי למידת רגלו של חולץ, מיהו בדיעבד אפילו שאינו עשוי למידת רגלו של חולץ⁵ כיון שיכול להלך בו שאינו נופל מרגלו מחמת שהוא גדול חליצתו כשירה, וכן אם המנעל קטן וחופה את רוב רגלו בדיעבד חליצתו כשירה. [ד] והמנעל שאין לו עקב, שול"א⁶ בלע"ז ובלשון כנען פט"א, אלא כנגד חוטי אצבעות רגליו יש עור מעט שהוא נסמך ומהלך בו, פסול אפילו בדיעבד. [ה] ואם היה נעול שני מנעלים זה על גב זה וחלצה את שניהם חליצתה כשירה. [ו] וצריך שיהא המנעל של היבם, ובשאל לא יחלוץ לכתחילה, ואם חלצה חליצתה כשירה. ואם הקנה לו אחד את מנעלו מתנה על מנת להחזיר, חולץ בו לכתחילה, ובלבד שיחזיר המנעל למי שהקנה לו.

[א] אמרינן בגמרא (קב, א) ומאן דאמר מנעל לכתחילה לא מאי טעמא, ואסיקנא משום מנעל מרופט⁷. ותניא לקמן (שם, ב) חלצה במנעל הנפרם

61. הגאון: ה גאון 62. אלפס ור"י: ה אלפס זצ"ל ור"י זצ"ל 63. בו: ב ה ט נ חסר 64. והמנעל שארוך... לחלוץ בו: ב חסר

1. דהיינו: ק היינו 2. בר: ק בר' וכן להלן 3. גליז"ט: ק גליז"נו 4. הלכה לפירוש: ק הפי' והלכה 5. של חולץ: ד ק חסר 6. שול"א: ק שוליו

א ר' הע' הבאה.

ב בדפוס מופיע כאן סימון סע' [ו]. אולם בהתאם לתוכן לקמן סימון זה צריך להופיע לעיל, ולשם העברנו אותו. ג התוס' בשבת (קב, א ד"ה גזירה) עמדו על הסתירה בין הסוגיות, שביבמות אסרו לכתחילה לחלוץ במנעל משום מנעל המרופט, ומשמע שהמרופט פסול בדיעבד, ואילו בשבת נאמר שהמרופט נאסר רק לכתחילה. ותשובתם שבסוגיה בשבת מדובר במנעל שאינו מרופט כל כך שחופה את רוב רגלו. והרא"ש ביבמות (פי"ג, א) פ"י שבשבת מדובר שאפשר עדיין ללכת בו.

48. [דאי לא הוה סבירא ליה]: א ק חסר 49. מילתא: ק גוונא 50. כפי': א ק כשיטת 51. בו: א כן 52. שאינה: בו ט שאינו 53. חליץ: בו ט נ חלץ 54. ופריב"ן: ה ופריב"ם זצ"ל 55. מייבמה: ה מייבם 56. בידו להוציא: בו ט נ בידו להוציא 57. שנחתך: ג (שנראה חתך) [שנחתך] 58. היא: ט חסר 59. לפרש"י וריב"ן: ה לפרש"י זצ"ל וריב"ן זצ"ל 60. זצ"ל: ט נ חסר

כה ברי"ף לפנינו נוסף: קלישתא.

כו כדעת ר"י שמנעל הארוך למעלה מן הארכובה פסול ולמטה ממנה כשר כתבו: התרומה (סי' קלג מה ע"א), הסמ"ג (עשין נב) והמרדכי (סי' נז). אולם לדעת הרבה ראשונים גם מנעל שלמטה מן הארכובה יפסל אם יקשר מעל הארכובה, כ"כ: רמב"ם (שם פי"ד, טז), ראב"ה (תתצד עמ' לה), טור (קסט, לה) בשם רי"ף ורמב"ם, ושו"ע (קסט, לה) בשם "וי"א". הרמ"א בד"מ (קסט אות כו) וכן בהגה לשו"ע (שם) הביא דברי המרדכי. כז אנב הרגל - הכוונה שהוא דורס על גב הרגל.

(קב, א ד"ה מרופט) מרופט קרוע מלמעלה, לכיון¹³ לרכיב אף על גב דקרוע¹⁴ מייחב ליה אכרעיה. ואפשר דמייחב ליה אפילו בשאינו חופה את רגלו, ולהכי שמא פסלינן בקרוע במקום שלם אפילו בחופה את רגלו¹⁵, ולא אתבריר לי. ורבינו חננאל פירש מנעל¹⁶ מרופט מרופרף שנופל מן הרגל (כגון) [כמו]¹⁶ שפתי זקנים שמתרפטים.

ואסיקנא נמי (קב, א) מנעל לכתחילה לא, גזירה¹⁷ משום חצי מנעל. ופירש רבינו יהודה בר נתן¹⁸ שיש מקומות שאין אותן מנעלים מגיעים עד חצי הרגל למעלה¹⁹ ופסולים הם לחליצה משום דלא מגין, עכ"ל.

והרגל קרוי למעלה עד אסתו"רא, היינו מה שקורין גליז"ט, (קג, א) דאמר רב פפא שמע מינה²⁰ האי אסתוירא עד ארעא נחית, דאי סלקא דעתך מיפסק פסיק הוה ליה איהו מעל ושוקא מעל דמעל. פירוש (רש"י ד"ה האי אסתוירא) האי אסתוירא קביל"א בלע"ז ענין הסוק והרגל²¹, עד ארעא נחית כולה מן הרגל היא ונחית עד הקרקע ואין עוד פרק אחר למטה הימנו בעקב. דאי סלקא דעתך אבר בפני עצמו הוא אם כן היאך²¹ חולצין בשוק למי שנקטע רגלו, הא הויא²² ליה אסתוירא מעל ושוק מעל דמעל. הרי למדת דמאסתוירא ולמטה הוי הכל רגל, אף על גב דדחי לה²³ רב אשי ואמר (שם) אפילו תימא מיפסק פסיק²⁴,

שחופה את רוב הרגל חליצתה כשירה, במנעל הנפרם שאינו חופה את רוב הרגל חליצתה פסולה. פירוש וחופה את רוב הרגל גזרינן לכתחילה אטו שאינו חופה דפסיל אפילו בדיעבד. ופירש רבינו יהודה בר נתן זצ"ל נפרם נקרע דרך תפירה של פנתא ונתגלה רגלו, והיינו מנעל מרופט שחופה את רוב הרגל מלמטה⁷, עכ"ל. ולעיל פירש פנתא גב המנעל, הלכך לעיל דאסיקנא גזירה משום מנעל המרופט היינו שאינו חופה את רוב הרגל, דגזרינן כל המנעלים שלא לחלוץ בהם אמטו ידיה, וכל שכן שיש לגזור נפרם שחופה את רוב הרגל אטו ידיה לכתחילה.

ורבינו שלמה (קב, ב ד"ה הנפרם) פירש כמו כן הנפרס לטון תפרומו (ויקרא י, ו). הלכך מנעל שנקרע גבו במקום התפירה וחופה את רוב הרגל מלמטה כשר בדיעבד.

[ב] אבל היכא שנקרע גב המנעל במקום שלם שלא במקום התפירה, איני יודע אי מהני ליה לאכשורי היכא שחופה את רוב הרגל מלמטה. דשמא יש לומר דוקא במקום התפר מכשרין ליה אבל במקום שלם לא, דאם כן ליתני מנעל הנקרע, ורש"י פירש לעיל

דקריע¹⁵. מנעל: ק חסר¹⁶. (כגון) [כמו]: א ק כגון¹⁷. גזירה: ק גזרינן¹⁸. נתן: ק נתן זצ"ל¹⁹. למעלה: א ק מלמעלה²⁰. מינה: ק מיניה²¹. היאך: ד איך²². הויא: ק הוי²³. לה: ק ליה²⁴. פסיק: ד פסק

7. דהיינו: ה אפי' ט היינו⁸. תפירה: ה נפילה⁹. הרגל: ב ו רגלו¹⁰. חליצה: ב ט חליץ¹¹. חליצתה פסולה: ט לא יחלוץ בו ואם חליץ חליצתו פסולה נ לא יחלוץ בו לכתחיל' חליצת' פסול'¹². ז"ל: ב ה זצ"ל ט נ חסר וכן לקמן¹³. דכיון: א ד וכיון¹⁴. דקרוע: א ד

וקשה לומר שהסופר טעה בכל המקומות הללו, ונראה שהגירסא שלפנינו נכונה, וכך הגי' לקמן בפסק המהר"ח. ז וכן פירש רש"י (קב, א ד"ה פנתא).

ח רבנו מעלה אפשרות שלדעת רש"י מנעל שקרוע שלא במקום תפירה, ואף בחופה את רוב הרגל החליצה פסולה. וגזרו כשחופה, משום שגם כשאינו חופה את רוב הרגל הרי הוא נשאר על הרגל כיון דרכיך.

ט המאירי (קב, א ד"ה ואחר שלמדת) הביא שני פירושים אחרים מהו חצי מנעל ומדוע נפסל: (1) מדובר שהמנעל עשוי מחתיכות מחוברות. כאשר ניטלה אחת החתיכות, המנעל פסול משום נעל ולא חצי נעל. (2) כאשר הרצועות אינן ארוכות "כל שניטל מקצתו אינו מתהדק".

י שבין - ברש"י לפנינו: שמפסקת בין.

יא זו העצם המחברת את השוק לכף הרגל.

ד וכ"כ המאירי (קב, ב ד"ה וענין חליצה). ביש"ש (פי"ב סי' יד) עמד על כך שדין מנעל הנפרם לא הוזכר בראש"ש, בטור ובשו"ע, והסברו שבנפרם בין אם אינו חופה רוב הרגל או שאינו ראוי ללכת בו פסול. אלא שהקשה שהרמב"ם (פ"ד, יח) הביא הלכה זו, ודייק היש"ש מדבריו שביכול להלך בו החליצה כשרה בדיעבד אף כשאינו חופה רוב רגלו. ונר' שלדעתו למסקנה אין לדייק מלשון הרמב"ם כיון שהביא לשון הברייטא. ויש להעיר שרבנו לא הזכיר הדין במצב זה שאינו חופה רוב הרגל ויכול להלך בו. גם התוס' (בהע' הקודמת) לא ציינו זאת, ולעומתם הזכיר הרא"ש (בהע' הקודמת) דין זה.

ה וכן פירש הערוך (ער' פרס) שפרימה היא קריעה במקום תפר. ו מלמטה - באנצ' התלמוד (ע' חליצה פט"ו הע' 796) כתב שאולי יש כאן טעות סופר וצ"ל: מלמעלה, וע"פ זה צריך להגיה גם לעיל בפתיחה, ולהלן בסוף הפסקה ובתחילת הפסקה הבאה.

כדתנן (קא, א) או בקטן שהוא חופה את רוב רגלו חליצתה כשירה³⁷.

[ד] תנן (קא, א) חליצה בסנדל שיש לו עקב כשר, שאין והמנעל³⁸ שאין לו עקב, שולא לו עקב פסול³⁹. פירש בלע"ז, ובלשון כנען פסא, אלא רבינו יהודה בר נתן זצ"ל כנגד חודי³⁹ אצבעותיו יש עור עקב שול"א בלע"ז⁴⁰. שאין לו עקב אלא כנגד חודי אצבעות רגליו יש עור מעט שהוא נסמך ומהלך בו, פסול אפילו בדיעבד. עור מעט שהוא נסמך ומהלך בו, עכ"ל⁴¹.

[ה] בעא⁴⁰ מיניה (קב, א) [ר']⁴¹ נחמיה בן ברוך⁴² מרבא שני מנעלים זה על גב זה מהו. היכי דמי, אילימא דשלפתיה לעילאי וקאי תתאי, (דברים כה, ט) מעל אמר⁴² רחמנא ולא מעל דמעל. לא צריכא דקרעתיה לעילאי ושלפתיה לתתאי וקאי עילאי מאי, חליצה בעינן והא איכא, או דילמא גלוי כרעא בעינן והא ליכא. ופירש רבינו שלמה זצ"ל לעיל גבי למאן דאמר מנעל לכתחילה לא, אהא דמסיק (שם) אילימא משום דהוה ליה פנתא מעל וארקתא מעל דמעל, ומעל⁴³ אמר רחמנא ולא מעל דמעל, אי הכי אפילו דיעבד נמי. ופירש רש"י (ד"ה א"ה אפילו) אלא מדלמא חליטו כשירה שמע מינה גלוי כרעא בעינן, ואפילו שני מנעלים זה על גב זה כי שלפא לתרווייהו שפיר דמי, כדאמרין⁴⁴ לקמן שני מנעלים זה על גב זה מהו. ועד כאן לא מציעא ליה אלא דקרעתיה לעילא⁴⁵ ושלפתיה לתתאי, אבל שלפתיהו לתרווייהו שפיר דמי, עכ"ל. וכן פירש רבינו יהודה בר נתן⁴⁶. הלכך היה נעול שני מנעלים זה על גב זה ושלפתיה לעילאי וקאי תתאי לא הויה חליצה, דמעל אמר

כל דבהדי כרעא ככרעא דמי, פירוש (רש"י ד"ה דלהדי) והיכא שנקרע בגב המנעל במקום שלם שלא במקום התפירה לא איתברר לי כמה שיעור הקריעה שיהא המנעל²⁸ פסול אפילו בדיעבד. והמנעל צריך שיהא²⁹ גבוה עד שיכסה את איסתורא, מה³⁰ שקורין בלשון כנען גלוי³¹, כך הלכה לפירוש ריב"ז ז"ל. מיהו אם חופה את³² רוב הרגל בדיעבד כשר.

המנעל²⁶ אפילו בדיעבד פסול כדפירש ר' יהודה בר נתן²⁷ דפסולין הם לחליצה.

[ג] ומצות חליצה צריך שיהא המנעל עשוי למידת רגלו של חולץ, כדאמר³³ בגמרא (קג, ב) אם כן מה תלמוד לומר נעלו, נעל הראוי לו. פירוש שיהא עשוי למידת רגלו. פרט לגדול שאינו יכול להלוך בו, פירוש שנופל מרגלו בשעה שמהלך בו. מיהו אם יכול להלך בו שאינו נופל מרגלו אף על פי שהוא גדול לו, הואיל ואינו נופל מרגלו בדיעבד חליצתו כשירה, כדתנן (קא,

א) חליצה בגדול שהוא יכול להלך בו חליצתה כשירה. וכן מנעל קטן שאינו חופה את רוב רגלו חליצתו פסולה, כדת"ר (קג, ב) פרט לקטן שאינו חופה את רוב רגלו. [אבל חופה את רוב רגלו]³⁴ בדיעבד חליצתו כשירה,

36. עשוי: ט חסר 37. וחופה: ט אם חופה 38. והמנעל: ה המנעל 39. חודי: ב ה חוריו חוטי ט חסר 40. בעא: ק בעי 41. [ר'] א ק חסר 42. אמר: ק אמרה וכן לקמן 43. ומעל: א ק מעל 44. כדאמרין: א כדא' ק כדאמר 45. לעילאה: א ק לעיל 46. נתן: ק נתן זצ"ל

25. אשניא: ק אשוטיא 26. המנעל: ק מנעל 27. נתן: ק נתן זצ"ל 28. המנעל: נ חסר 29. שיהא: נ שיהיה 30. מה: נ חסר 31. גלוי"ט: ב גליונו ה פליונו נ גליונו 32. את: נ חסר 33. כדאמר: ק כדאמרין 34. [אבל חופה את רוב רגלו]: א ק חסר 35. ומיהו: נ מיהו אם

עקב למנעל הרגל יוצא חוץ למנעל, ונקט רש"י ז"ל שולא לרבנותא אף על גב שיש למנעל עקב מן הפנתא סביב כיון דלית למנעל שולא למטה אף על פי שאינה חסרה אלא מעט במקום העקב פסולה, עד כאן⁴⁷.

יז המאירי (קב, א ד"ה סנדל שיש לו) חולק על רש"י ואומר שעקב הוא אחורי הרגל והוא הנקרא טלו, אומנם הוא אומר שלענין הלכה גם סנדל שאין שם כף הרגל חליצתו פסולה, וכדפירש רש"י, אלא שנחלק בפירוש הגמ'. ור' תוס' ישנים (קג, ב ד"ה שאין) שהביא בשם ר"ת שחולק על רש"י.

יח בן ברוך - ליתא בגמרא לפנינו.

יט ברש"י לפנינו - לעילאי.

יב עובי - ליתא ברש"י לפנינו.

יג הראב"ה (ח"ד סי' תתעד ע"ה) כתב הפוך מרבנו, שטוב שיהיה המנעל נמוך למטה לאיסתורא. ור' בדברי רבנו לעיל (סי' תרסה בסופו) שפסל מנעל ארוך למעלה מארכובה והערתיו שם (הע' כב).

יד ונפסק כל זה ברמב"ם (פ"ד, יח-יט) ובטוש"ע (קסט, כא-כב). טו וכן פסקו הרמב"ם (שם, יח), הטור והשו"ע (שם, כב), אך הם לא פירשו מהו עקב, וראה להלן.

טז כן תירגם רש"י (קא, א ד"ה עקב) ותוספות חד מקמאי (קא, א). הנ"י (לב, א ברי"ף ד"ה עקב) הביא את דברי רש"י והוסיף: "אמר המחבר עקב הוא הנקרא כל דבר המעכב הרגל בתוך המנעל ושוליא או עקב ממש הוא במשמע לפי שכשאינו בו שולא או

יהב ליה דשמאלא, כ"ללא סבירא ליה לאכזי סנדל שאינו שלו [מותר]⁵⁶ לכתחילה. אמר ליה רב יוסף אימור דאמור רבנן כמתניתין (קא, א) של סמאל בימין חליטה כשירה דיעבד, לכתחילה מי אמור. אמר ליה ⁵⁷אי הכי סנדל שאינו שלו נמי אימור דאמור רבנן דיעבד, לכתחילה מי אמור. אמר ליה ⁵⁷הכי קאמינא לך זיליח הב ליה ⁵⁸ואקני ליה, פירוש שיהא שלו כמתנה. הרי הודה רב יוסף לאביי שבסנדל שאול לא יחלוץ לכתחילה אלא בדיעבד חליצתו כשירה, ואם נתן לו אחר במתנה חולץ בו לכתחילה. וכן אם נתן לו במתנה ⁵⁹על מנת להחזיר חולץ ⁶⁰ומחזירו לנותנו לו ⁶¹, דמסתמא רב יוסף לא אמר לאביי ליתן את סנדלו ליבם לגמרי אלא על מנת להחזיר. ותו, דקיימא לן (קידושין ו, ב) מתנה על מנת להחזיר שמה מתנה. ותו אמר לקמן בשמעתין ⁶²(קד, א) דסנדלא דבי דינא, פירוש (רש"י ד"ה דבי דינא) סנדל שהיה לו לבית דין ומיוחד לחליטה. והשתא הואיל וקיימא לן דאין חולצין במנעל שאול לכתחילה, על כרחך אית לן למימר שהיו נותנים לו אותו על מנת להחזיר. וכן פירש רבינו יהודה בר נתן ⁶³לקמן סנדל שיש להם לבית דין ומיוחד לחליצה כדאמרינן בסנהדרין (ז, ב) ⁶⁵וצריך שיהא המנעל של יבם ושבאול לא יחלוץ לכתחילה ואם ⁶⁶חליץ חליצתו כשירה ⁶⁶⁵, ואם הקנה לו אחר ⁶⁷אח ⁶⁸מנעלו מתנה ⁶⁹על מנת להחזיר, חולץ בו לכתחילה, ובלבד שיחזיר המנעל למי שהקנהו ⁷⁰לו. עכ"ל:

א ק מתנה 60. חולץ: ק חולץ בו 61. לו: ק חסר 62. בשמעתין: ק בשמעתא 63. בר נתן: ק בר' נתן ז"ל 64. (סיפורא) [שופרא]: א סיפורא ק סיפורא 65. וצריך... כשירה: ב ג ה ו חסר 66. חלץ... כשירה: ג 67. חליצה חליצת' בכשיר' 67. אחר: ב ה אחד 68. את: ט חסר 69. מתנה: ה במתנה 70. שהקנהו: ה שהקנה

וברבנו לקמן) שגם שם השאלה היא האם "חליצה בעינן" או "גילויי כרעא בעינן", וע"ש הסברו. ולענין פסק ההלכה, השו"ע (קסט, לו) פסק כלשון הרמב"ם.

כב בעיות ר' ינאי המובאות להלן מצויות בגמ' לפני הבעיה של ר' נחמיה שהביא רבנו לעיל.

כג הניחה - ברש"י לפנינו: השליכה.

כד וכן פסקו רמב"ם (שם), טור ושו"ע (שם, לו).

כה וכן פסקו רמב"ם (פ"ד, יט), טור ושו"ע (קסט, יד).

כו יתיב - בגמרא לפנינו: קאי.

כז ברש"י לפנינו נוספו כאן המילים: במתכוין עבד.

כח זיל - בגמרא לפנינו ליתא.

רחמנא ולא מעל דמעל. ואם חליצה שניהם חליצתה כשירה, דגלויי כרעא בעינן והא איכא². והיכא דקרעתיה לעילאי ושלפתיה לתתאי וקאי עילאי לא אפשיט, ופר"ח וקאי עילאי נשאר תלוי. והואיל דלא⁴⁷ איפשיט אזלינן בה וחוזרת וחולצתא⁴⁸.
בעי רבי ינאי (שם) **שרפתו מהו, קרעתו מהו, גלויי כרעא בעינן והא איכא, או דילמא חליצה בעינן וליכא, תיקו.** פירש רש"י (ד"ה שרפתהו) הניחה גחלת על הסנדל כשהוא כרגל⁴⁸ ושרפתו. ופר"ח ועלתה בתיקו ועבדינן לחומרא דחליצה איסורא דאורייתא היא⁴⁹.

[ו] וצריך שיהא המנעל של היבם, ואם השאילו לו המנעל לא יחלוץ בו, ואם חלץ בו בדיעבד חליצתו כשירה. ואם נתן לו אחד במתנה או שהקנה לו במתנה על מנת להחזיר, הרי זה חולץ בו לכתחילה, ובלבד שיחזיר המנעל לבעליו⁵⁰.

ת"ר (קג, ב) **נעלו, אין לי אלא נעלו, נעל⁵³ של כל אדם מנין, תלמוד לומר נעל, מכל מקום. אביי הוה יתיב⁵⁴ קמיה דרב יוסף אתאי יבמה לחלוץ, אמר ליה הב ליה⁵⁴ סנדלך, יהיב ליה סנדלא דשמאלא⁵⁵. פירוש (רש"י ד"ה הב ליה) הב ליה סנדלך ליבם ותחלוץ בו,**

47. דלא: א לא ק ולא 48. ברגלו: ק ברגליו 49. ואם: ב ו אם 50. היה: ט הוא 51. חליצתה כשירה: ב ה ג חליצת' כשיר' ט חליצתו כשירה 52. שלפתאי לעילאי... תיקו: ב ג ה ו חסר 53. נעל: ק חסר 54. ליה: ק לי 55. יהיב ליה סנדלא דשמאלא: א ק יהב לה דשמאל 56. [מותר]: א ק חסר 57. [אי הכי... אמר ליה]: א ק חסר 58. ליה: א ק לה וכן בסמוך 59. במתנה:

כ כן כתבו: רשב"א (קב, ב ד"ה סנדל), מאירי (קב, א ד"ה היה נועל) (והוסיף שמקצת רבנים חולקים בזה), רא"ש (פ"ב סי' ד), טור ורמ"א (קסט, לו). וכתב הריטב"א (קב, א ד"ה או דילמא) שאפילו אם חליצה אותם בזה אחר זה החליצה כשירה. ור' ב"ח (קסט ד"ה וכתב בספר המצוות וכו') שכתב שחליצת שני מנעלים כשירה רק בדיעבד.

כא כן כתבו המאירי והטור (שם). הרמב"ם (פ"ד, כא) כתב: "וחליצה העליין אע"פ שקרעה התחתון עד שנתגלתה רגלו הרי זו חליצה פסולה". וכתב המ"מ (שם) והב"י (קסט, לו) שהיתה לו ג"י אחרת בגמ', ופי' הלח"מ (שם) שהבעיה לפי גירסתו: "חליצה בעינן וליכא או גילויי כרעא בעינן והא איכא". והקשה הלח"מ מה ההבדל לפי הרמב"ם בין שאלות ר' ינאי (המובאות בגמ' לעיל

דיין אף על גב דאית בה חומרתא, פירוש קרסום, קטרינן בה מיתנא, פירוש רצועות, וכן פנתא⁸ וארקתא, אלמא רצועות צריך במנעל⁹. תהא האשה מתרת קשר הרצועות בימין ואחר כך תחלוץ. ותהא שומטת המנעל מן הרגל בימין ולא תהא שמאל מסייעתה כלל. ולא כמו שפירש בספר הישר¹⁰ (חידו' סי' יח [ס]) שולפתו בימין ושמאל מסייעתה (כלל)⁹. ולא היא, אלא צריך הכל בימין, התרת רצועות הקשר ושמיטת העקב הכל בימין בלא¹⁰ סיוע שמאל. וכן איתא בירושלמי (פי"ב ה"א סו, א) כיצד הוא עושה, קושרו כדי שיוכל להלך בו. ובתור הכי קאמר ר' חנינא בריה דר' הילל עונבו כדי שתוכל להתיר באחת מידה¹¹. כיצד היא¹² עושה, מתירתו בימין, ותופסתו בשמאל, ושומטת עקב בימין, וגוררת בימין, כדי שתהא חליצה והתרה בימין.

ויש שעושין קשר ועניבה על הקשר לקיים¹³ דברי הירושלמי, וטוב יותר לעשות שני קשרים זה על זה, דמה שאומר בירושלמי עניבה היינו כדי שתוכל להתיר בקל בידה אחת בימין. ויש שעושין קשר מן

(תרסז) חליצה בשמאל (קד, א) חליצתה פסולה, ור' אליעזר מכשיר. פירוש שהיבם (חליץ) [נעל]¹ מנעל של שמאל ברגל שמאל וחליצה לו, רבנן פסלי ור' אליעזר מכשיר, וקיימא לן כרבנן דיחיד ורבים הלכה כרבים. ותו, דר' אליעזר שמותי מדבית שמאי הוא². וכן כתב ה"ר ברוך בר² יצחק זצ"ל בספר תרומות (סי' קלג) דהלכה כרבנן. והא דתנן לעיל בסמוך (קא, א) בסנדל של שמאל בימין חליצה כשירה, פירוש שהיבם נעל מנעל של שמאל ברגל³ ימין, חליצתה כשירה בדיעבד, ההוא לכולי עלמא כשירה הואיל שרגל ימין נחליץ. מיהו לכתחילה לא⁴, דבעינן מנעל של⁴ ימין ברגל ימין. ואם נעל מנעל של חליצה רגל שמאל חליצתה⁵ ימין ברגל שמאל וחליץ פסולה, של שמאל בימין⁶ כשירה פסול אפילו בדיעבד, בדיעבד. כרבנן דילפי (קד, א) רגל רגל ממצורע דבעינן רגל ימין.

וכתב ה"ר⁷ ברוך בר יצחק בספר תרומות (שם) וצריך שיהא במנעל רצועות ארוכות תלויות וראשיהן תפורות למנעל, ויכרוך אותם סביב המנעל ברגלו ויקשור שתייהן יחד שני קשרים. כדאמר (קב, א) האי

7. ה"ר ק' הר' 8. פנתא: א ק פנתא 9. (כלל): א ק כלל 10. בלא: ד ובלא 11. מידה: א ק מידו 12. היא: א ק הוא 13. לקיים: ק כדי לקיים

1. (חליץ) ונעל: א ק חליץ 2. בר: ק בר' 3. ברגל: ק ברגל של 4. של: ק חסור 5. חליצתה: ה חליצת' ו 6. חליצתו ט חליצה 6. שמאל בימין: ב ימין בשמאל

ד וכן כתבו שצריך רצועות במנעל של חליצה: הסמ"ג (עשין נב) [שדבריו הם ציטוט התרומה רבן], הריטב"א (קב, א ד"ה אי לאו דחמיתיה), החינוך (מצ' תקצט), הרא"ש (סדר חליצה) והשו"ע (קסט, יח).

ה הובאו דבריו בטור (קסט, ל). ו שתוכל להתיר באחת מידה - בירושלמי לפנינו: שיכול להתירו באחת מידי.

ז בתוס' (קב, א ד"ה אע"ג) וברא"ש (פי"ב סי' ד) גרסו: וגוררת בשמאל, ובתוס' בחולין (כ, א ד"ה לא למעוטי), ברשב"א (קג, ב ד"ה ובירושלמי) ובסמ"ג (שם עשין נב) הגירסא כג' רבנו. ח הסמ"ג (שם עשין נב), שלשונו כמעט זהה ללשון התרומה רבו, כתב רק: "ויש עושין קשר ועניבה" וכו', ולא כתב את הדעה השנייה שיש עדיפות לעשיית שני קשרים. והראב"ה (ח"ד סי' תתצד עמ' לו) והמרדכי (סי' נו) כתבו שנראה שדעת רבי חנינא עיקר, ואם קושר שני קשרים לא יהדק הקשר השני בחזקה. וכדעת התרומה, שרבנו מקבלה, שעדיף שני קשרים, כתבו החינוך (מצ' תקצט), הסמ"ק (סי' קפה ס' חליצה לרב' פרץ עמ' קנה) והראב"ן (יבמות סי' נב דף כ ע"א מהדר' אלבק), וכן משמע שסוברים התוס' (שם קב, א ד"ה אע"ג) והרא"ש (שם פי"ב סי' ד), שכתבו שנהגו לקשור קשר גמור, וביש"ש (יבמות פי"ב סי' ו) עמד על ברור הדעות. הטור (קסט, כח) כתב שצריך לקשור קשר גמור ולא עניבה ושיש אומרים שצריך ב' קשרים זה על זה, והשו"ע (קסח, כח) פסק שעושים שני קשרים זה על זה.

א שבת (קל, ב), וכפירוש השני ברש"י (שם ד"ה שמותי הוא) בשם הירושלמי, וכן בתוס' (שבת שם ד"ה דר' אליעזר), וכך מובא בפ' המשנה לרמב"ם (שביעית פ"ט, ט; נדרים פ"י, ו) וכן ברש"י (תרומות פ"ה, ד), ברמב"ן (ב"מ נט, ב ד"ה וברכוהו) ובעוד ראשונים ב הרמב"ם לא כתב שחליצה בשמאל פסולה. הרא"ש (פי"ב, ט) הביא דעות התנאים ולא פסק במפורש שחליצה בשמאל פסולה. אולם הראב"ה (תתצד ד"ה ועוד נבאר) כתב כך וכן דעת הר"ן בגיטין (יב, ב ברי"ף ד"ה וכולם) וכן סתימת רוב הפוסקים, שחליצה בשמאל פסולה, וכ"פ הטור והשו"ע (קסט, כב) וכן דעת היש"ש (פי"ב, כב). אומנם באחרונים מצאנו שהסתפקו בדין זה. הנוב"י (מהדו"ת אה"ע סי' קנו) כתב שאף שהדין פשוט בטור ובשו"ע ולא פסק בזה שום פוסק יש מקום לעיון. ומסקנתו שד"ז לא יצא מכלל ספק וניתן לצרף זאת לשאר ספיקות ולעשות ג' ספקות להתיר. החתם סופר (אה"ע ח"ב סי' עא; הובא גם בשו"ת רע"א סי' קכ) הביא דברי ר' אפרים זלמן מרגליות שהבין בדברי הראב"ן (יבמות כ ע"א מהדורת אלבק) שכתב: "וחולצין מנעלו של ימין ואם חליצה משמאל בדיעבד כשר" שהתיר בדיעבד חליצה בשמאל, והביא גם את דברי הנודע ביהודה הנ"ל, ודחה דבריהם, ומסקנתו שחליצה בשמאל פסולה בהחלט (ובפת"ש (שם קסט ס"ק כב) ציין למח' זו). ועי' שו"ת הרב"ז (לר' בצלאל זאב שפרן ח"ב אה"ע סי' סד) שהאריך בהבאת דעות הראשונים והביא שם גם את דברי רבנו האו"ז, שפסק דלא כר"א. ג וכן כתבו הרמב"ם (פ"ב, יט), הטור, הב"י והרמ"א (קסט, כב).

הותרה²³, עכ"ל.

מיתבי (קב, א) התיר הוא רצועות²⁴ מנעל וסנדל, או ששטמט רוב הרגל, חליצתה פסולה. טעמא דשטמט הוא, הא שטמטה היא חליצתה כשירה, רוב הרגל אין, רוב העקב לא. [לא]²⁵, היינו רוב הרגל היינו רוב העקב, ומאי קרו ליה רוב הרגל, דכולא חילא דכרעא עליה דחיס. פירוש, התיר הוא רצועות אף על גב דשטמטה היא, או ששטמט הוא אף על פי שהתירה היא, חליצתה פסולה. מסייע ליה לר' ינאי, פירוש הא דקתני התיר הוא הרצועות ושטמטה היא, או ששטמט הוא והתירה היא פסולה, מסייע ליה²⁶ לר' ינאי דאמר בין שהתיר הוא ושטמטה [היא]²⁵, בין שהתירה היא ושטמט הוא, חליצתה פסולה, עד שתתיר היא ותשמיט היא. וכן המסקנא, דלא הותרה לשוק עד שתתיר היא ותשמיט היא רוב העקב, וכן פסק רבינו יצחק אלפס זצ"ל (לב, ב).

והא דפירש רבינו יהודה בר נתן זצ"ל דבהתרת רצועה לחודה נפסלה על האחין, היינו שהתירה היא ושטמט הוא [לא נראה לין]²⁶, דבהתרת [רצועה]²⁷ בלא שטמט אין כאן חליצה כלל²⁸. וריש פרק כל הגט (גיטין כד, ב) איפלגו בה אמוראי, דאמר שמואל²⁸ כל מקום ששנו חכמים גט פסול, ²⁹[פסול] ופוסל, חליצה פסולה, [פסולה]²⁹ ופוסלת מן האחין. במערבא אמרי משמיה דר' אלעזר שמאל ולילה פסולה ופוסלת³⁰, קטן ואנפיליא פסולה ואינה פוסלת. ופירש רש"י (ד"ה ופוסלת) גבי שמאל ולילה דקס חליצה עליה, אללא קלא נעשית

וצריך שיהא במנעל רצועות ארוכות תלויות וראשיהן תפורות במנעל. ויכרוך אותם סביב המנעל ברגלו, ויקשור שתיהן יחד שני קשרים. ותהא האשה מתרת קשר הרצועות בימין ואחר כך תחלוץ, ותהא שומטת המנעל מן הרגל בימין, ולא תהא שמאל מסייעת כלל. ויש שעושין קשר ועניבה על הקשר, וטוב יותר לעשות שני קשרים זה על זה.¹⁵ ויש שעושין קשר מן הרצועה תלויות זה על זה¹⁵ ועוד שני קשרים בלולאות מלבד שני קשרים של¹⁶ הרצועות, וזה טוב יותר¹⁷. ומדרבנן הוא שצריכה האשה¹⁸ לחלוץ בימין, דאפילו¹⁹ גירמת חולצת בשיניה.

ממצורע, הלא אפילו גירמת חולצת בשיניה, עכ"ל. (קב, א) אמר רב יהודה [אמר רב]²⁰ התרת יבמה לשוק בשמיטת רוב העקב. פירש רבינו יהודה בר נתן זצ"ל התרת יבמה לשוק, כלומר דלפוסלה על האחין סגי לה בהתרת רצועה לחודה, כדלקמן דקרי ליה חליצה פסולה פוסלת על האחין. כדאמר פרק שלישי דגיטין (כד, ב) כל מקום ששנו חכמים חליצתה פסולה, פסולה²¹ ופוסלת על האחין²². אבל התרתה לשוק לא הוי אלא בשמיטת רוב העקב, כיון ששטמטה רוב העקב מן הסנדל אף על פי שלא חלצתו כולו²²

חסר 24. ליה: ד חסר 25. ושטמטה [היא]: א ושטמטה ק בין שטמטה היא 26. [לא נראה לין]: א ד ק חסר ר' ביאורים 27. [רצועה]: א ק חסר 28. שמואל: א ד חסר 29. [פסול] ופוסל... פסולה, [פסולה]: א ד ק ופוסל... פסולה השלמנו עפ"י לשון הגמ'

14. כדאמר: ק כדאמרין 15. ויש שעושין... זה על זה: ב וט חסר 16. של: ה על 17. וזה טוב יותר: ט וטוב יותר זה 18. שצריכה האשה: נ שהאשה צריכ' 19. דאפילו: ב ט ואפילו 20. [אמר רב]: א ק חסר 21. פסולה: ק חסר 22. כולו: ק כולה 23. [לא]: א ק

יג התיר הוא רצועות - בגמרא לפנינו: הותרו רצועות. יד וכן כתבו: רא"ש (פי"ב סי' ד), רמב"ם (שם, וכן פ"ד, טז), טור ושו"ע (קסט, לג).

טו [לא נראה לין] - בגליון על הנדפס העיר שיש להוסיף מילים אלו, וכן מסתבר לפי המשך דברי האו"ז.

טז ר' דעת הרא"ש שהבאנו להלן הע' יט, וע"פ דבריו אפשר אולי לומר שאם כשמתירים את הרצועות הנעל בוודאי נשטמט ואי אפשר להלך כך, זה נחשב חליצה פסולה. ממילא אין צורך בהסברו של רבנו, כיון שאפשר להעמיד את דברי ריב"ן בהתרת הרצועה לחודה.

יז פסולה ופוסלת - בגמרא לפנינו: פסולות ופוסלות, ובדומה בסמוך.

ט כן משמע מתוס' (קב, א ד"ה אע"ג) שכתבו שנהגו שחולצת בימין, אך אם חלצה בשמאל חליצתה כשרה, ולכך גם הנטיה בתוס' בחולין (כ, א ד"ה לא למעוטי), וכן דעת הרא"ש (פי"ב סי' ד), וכן כתב הנימוק"י בשם "ומן המפרשים" (לב, ב ברי"ף ד"ה חצי מנעל) והמאירי (קב, א ד"ה חלצה בשמאל). ויש שכתבו שאין לחשוש לזה אפילו לכתחילה: הרשב"א (קב, ב ד"ה ירושלמי ר' זעירא), הנימוק"י (שם לג, ב ד"ה כמה רב גובריה), וכך הבין המגיד משנה (פ"ד, ו) בדעת הרמב"ם מכך שהשמיט דין זה. השו"ע (קסט, ל) פסק שכל החליצה צריכה להיות בימין, והרמ"א הוסיף שאם חלצה בשמאל בדיעבד חליצתה כשרה. י על - בגמרא לפנינו: מן.

יא רמב"ם (פי"ד, כז), טור ושו"ע (קסט, נה). יב וכן כתב הרמב"ם (פ"ד, ו) שמששטמט רוב העקב הותרה לזר.

אליעזר פוסל. וקיימא לן כר' אליעזר², דאמר בגמרא רבא¹ בר חייא קטספאה עבד עובדא במוק ביחדי בלילה. אמר שמואל כמה רב גובריה דעבד כיחידא. ופירש רש"י (ד"ה כמה רב) וכן רבינו יהודה בר¹ נתן דכלשון גנאי קאמר לה, כלומר שחולק וסובר דחלץ בלילה חליצתה פסולה. ואסקינא דאכולהו פליג שמואל, דכולהו כיחידא עבד, דתניא אמר ר' ישמעאל בר' יוסי אני ראיתי את ר' שמעון בן אלישיב¹ שחלץ במוק ביחדי בלילה. וכתב רבינו יצחק אלפס זצ"ל (לג, ב) למימרא דלית הלכתא כוותיה². ופרק כל הגט אמרינן² (גיטין כד, ב) במערבא אמרי משמיה דר' אלעזר שמואל ולילה פסולה³. ובתשובות הגאונים שבספר המקצועות⁴ כתוב וצריכי³ בית דין למיקבע⁴ דוכתא ביממא, דלית הלכתא כהאי מתניתין דקתני חליצה בלילה חליצתה כשירה, אלא כר' אליעזר דפסל, עכ"ל.

ובפר"ח, ואיבעית אימא הני כולהו יחידא מכשרי⁵ בהו לכתחילה, דתניא אמר ר' ישמעאל בר' יוסי אני ראיתי כו', משמע דלא פליג שמואל אלא לכתחילה, ועל זה הקפיד על רבא בר⁶ חייא קטספאה שעשה לכתחילה, אבל בדיעבד מכשיר⁷ שמואל⁸. מיהו מסתבר⁸ שאפילו בדיעבד אם חלץ בלילה חליצתה פסולה⁹. והא דאמר פרק קמא דנידה (ז, ב) אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' אליעזר בארבע, אסקינן התם (ת, א) דהני⁸ מילי בסדר טהרות, אבל בשאר

כספא. קטן ואנפיליא, לאו חליצה נינהו כלל. הרי משמע דר' אלעזר סבר דאין חליצה פסולה פוסלת על האחיץ אלא היכא שנעשית חליצה גמורה אלא שדבר אחר³⁰ גורם לה ליפסל כגון שמואל ולילה, אבל [קטן]³¹ ואנפיליא אין כאן חליצה, דאיש ומנעל בעינן. ויש לי לומר דכל שכן היכא שהתירה רצועות ולא שמטה דאין כאן חליצה כלל, דהא אין כאן לא חליצה ולא גלוי כרעא. ואפילו שמואל אפשר שיסבור כהאי³² גוונא לא פסלה, וגרעה חליצה זו מקטן ואנפיליא דיש שם גלוי כרעא וחליצה. ושמיטת היבם לא דמיא לשמיטת מן הקטן³³ דאתי לכלל התירת³⁴ חליצה³⁵. מיהו הואיל ורבינו יהודה פוסל, אם בא מעשה לידינו לא נחלוק עליו, מיהו היכא שהתיר הוא ושמיטה היא מסתבר דאפילו ר' אלעזר יסבור דפוסלת על האחיץ³⁶:

(תרסח) חליצה³⁷ בלילה (קד, א) חליצתה כשירה, ור'

42. אינה: ב לא נ אינ' ט אינן. 43. פוסלת: ב פוסלות ט פוסלין

1. בר: ק בר' 2. אמרינן: ק אמרי 3. וצריכי: א ק וצריכין 4. למיקבע: ק לקבוע 5. מכשרי: א ק מכשיר 6. בר: ק בר' 7. מכשיר: א מכשר 8. דהני: ק הני

30. אחר: א ק אחד 31. [קטן]: א ק חסר 32. כהאי: א ק האי 33. הקטן: א ק קטן 34. התירת: א ק התירה 35. חליצה: א חליצה זו מקטן 36. פריב"ן זצ"ל: ו כריב"ן ז"ל ט נ פריב"ן 37. שמיטה: ט שמיטה 38. וריב"ן: ב ופריב"ן זצ"ל ה וריב"ן זצ"ל 39. פוסל: ט פוסל 40. מעשה לידינו: ט לידינו מעשה 41. פוסלת: ט פוסל

ד ר' שמעון בן אלישיב - בגמרא לפנינו: רבי ישמעאל בן אלישע. ה וכן כתב הרא"ש (פי"ב, ט).

ו פסולה - בגמרא לפנינו: פסולות ופוסלות.

ז וכן כתב הרי"ף בסידור חליצה (לה, ב).

ח ר' תוס' (קד, א ד"ה אי מוק), תוס' רא"ש (ד"ה סתמא), רשב"א (ד"ה ומדאקשינן מאי) וריטב"א (ד"ה אי מוק).

ט מסקנה זו היא מסקנת רבנו ואינה מדברי רבנו חננאל, ר' לשון רבנו בתשובתו לקמן (סי' תשמח): "מיהו לא מסתבר לי אלא כדברי (דאתי) [רבותי] דפסלי אפילו בדיעבד" וכו'.

י בתשובה (שם) מביא רבנו ראיה למסקנתו מהרמב"ם והרי"ף בסידור חליצה שפסלו חליצה בלילה.

יח הטור (קסט, לג) הביא דעת הרא"ש (וכתב הב"י (שם) שמקור ההלכה ברא"ש (סי' ז)), שכשהתיר הוא ושלפה היא פסול, דווקא כשבוודאי תישמט הנעל בעקבות ההתרה, ואז אין החליצה חשובה כלום, אך אם המנעל יכול לעמוד ברגלו אף בלא הקשירה, החליצה כשרה בדיעבד. וכן כתב הרמ"א (קסט, לג) בשם "ויש אומרים". וראה לעיל הע' טז הערתנו בעקבות דברי הרא"ש.

א סימן זה הובא גם לקמן בתשובות בתוך התשובה (סי' תשמח). ב וכן פסקו הרמב"ם (פי"ד, טז), הטור והשו"ע (קסט, ו). וטעמא דר"א מבואר בגמ' שם משום שחליצה כתחילת דין, ואין מתחילין דין בלילה.

ג רבא - בגמ' לפנינו הגי': רבה, וברי"ף וברא"ש הגי' כרבנו.

[א] תנן (קו, ב) מצות חליצה בא הוא ויבמתו לפני בית דין, והן נותנין¹ לו עצה ההוגנת לו, שנאמר (דברים כה, ז-י) וקראו לו זקני עירו. והיא אומרת מאן יבמי עד לא אבה יבמי, והוא אומר לא חפצתי לקחתה, ובלשון הקודש היו אומרים לו². ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וגו', וירקה בפניו רוק הנראה לבית דין³, וענתה ואמרה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו, עד כאן היו מקריין. וכשהקרא ר' הורקנוס תחת האלה בכפר (עכ"ל) [עיטם]⁴ גמר כל הפרשה, התקינו שיהיו מקריין כל הפרשה עד ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל. מצוה בדיונים ולא מצוה בתלמידים, ר' יהודה אומר⁵ על כל העומדים שם מצוה⁶ לומר חלוץ הנעל חלוץ הנעל.

פירוש אפילו רוצים שניהם להתייבם ומתכוונים לשם מצוה אף על פי כן מצוה על בית דין ליתן לו עצה ההוגנת⁷ לו⁸. כדתניא ריש פירקין (קא, ב). וקראו לו, הן ולא שלוחן. ודבר, מלמד שמשאין לו עצה ההוגנת לו, שאם היה הוא ילד לבית דין, ואפילו אם שניהם מתכוונים לשם מצוה לייבם, משאין לו עצה ההוגנת לו וכו'.⁹ מה לך אצל ילדה מה לך אצל זקינה, כלך אצל שכמותך ואל תכניס קטטה בתוך ביתך¹⁰.

[ב] נתרצו לחלוץ, וכן כל הבאים לחלוץ, היבם נועל מנעל של ימין ברגל ימין וקושר רצועות מנעל, ומקריין

סידרי איכא. מיהו התם אמרינן דלית הילכתא כוותיה בשאר סידרי אלא היכא חליצה בלילה חליצתה פסולה. דאיכא דקאי כוותיה, אבל הכא מאן קאי כוותיה דליהוי הילכתא כוותיה¹¹.

(תרסט) [א] מצות חליצה, בא הוא ויבמתו לפני בית דין והן נותנין לו עצה ההוגנת לו, שאם היה הוא ילד והיא זקינה, הוא זקן והיא ילדה, אומרים לו מה לך אצל ילדה מה לך אצל זקינה, כלך אצל שכמותך ואל תכניס קטטה בתוך ביתך. [ב] ומקריין ליבמה בלשון הקודש מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי, ומקריין ליה ליבם לא חפצתי לקחתה. [ג] ודוחק היבם את רגלו בקרקע כדי שתחלוץ על ידי הדחק ותהא חליצה מעולה. [ד] והיבמה מתרת רצועת¹ מנעלו בימין ושומטת המנעל בימין מרגלו הימנית. [ה] ורוקת בפני היבם, וצריכים בית דין לראות הרוק כשיוצא² מפיה. [ו] וצריך דימטי הרוק לקדם אפיה דיבם. [ז] ומקרינן לה ליבמה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל. [ח] וכל דיתבי התם עונין חלוץ הנעל תלתא זימנין. [ט] חליצה ורקקה³ ולא קראו והם אינם אילמים חליצתה כשירה, ואם היו אילמים חליצתה פסולה ומיבם ומוציא בגט. [י] קראתה ולא רקקה ולא חליצה אין כאן בית מיחוש אפילו לפוסלה על האחין, וכן ריקקה לחודה פוסלת על האחין. [יא] חליצה וקראתה ולא רקקה חליצתה כשירה.

ד [מצוה] על כל... שם 7. ההוגנת לו: ק הוגנת 8. בתוך ביתך: ק בביתך 9. ויבמתו: ט ויבמה

1. רצועת: ק רצועות ר' לקמן שנו"ס 14 2. כשיוצא: א כשיוציא 3. ורקקה: ק חסר 4. לו: ק לה 5. (עכ"ל) [עיטם]: א ק עכ"ל 6. על כל... שם מצוה: א על כל... שם

כפיה לחלוץ או לא. הוא מביא דעות בענין, ונר' שנוטייתו לפסוק כדעות שאין כפיה, ואם יש הסכמה בין היבם והיבמה ניתן ליבם. אולם בסי' זה השאלה מה הדין כששניהם רוצים ליבם לשם מצוה, אלא שלדעת בי"ד אין זה רצוי משום פער הגילים ביניהם. ואומר רבנו שבמקרה זה מצוה על בי"ד לתת להם עצה ההוגנת, אך אין בי"ד כופה אותם לחלוץ. וכן כתב הרי"ד בתשובתו לרבנו לקמן (שו"ת סי' תשנ"ד אות ו). כן משמע שזו דעת הרמב"ם (פ"ד, א), כך מפורש בשו"ת הרא"ש (כלל נב, ו), וכן נפסק בטורשו"ע (קסו, א). אולם בגאונים מצאנו שיש מי שאומר שבמקום שאמרו משאין להן עצה הוגנת פירוש שאין מניחין אותו ליבם וכופין לחלוץ, וכן פסק בה"ג (סי' לא עמ' שכ), ור' בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' אלף רמ) שדן בדבריו, וע"ע בשו"ת הגאונים (שערי צדק ח"ג שער א סי' לג).

ח וכן ברמב"ם (שם, ז-ח), טור ושו"ע (קסט, כט).

יא בסוגיא שם נר' שהגמ' מחפשת ראייה לר' אליעזר מהמש' או מהברייתא. הערה זו של רבנו לא מובאת בתשובה (שם), וגם כאן לא פירש כיצד ניתן ליישב את השאלה. ובכל זאת מסתבר שמסקנתו שחליצה בלילה פסולה וכן כתב המהר"ח בפסקו כאן. א נותנין - במשנה לפנינו: משאין. ב לו - ליתא במשנה לפנינו. ג לבית דין - במשנה לפנינו: לדיינים. ד גמר כל הפרשה התקינו שיהיו מקריין - בגמרא לפנינו: וגמר את כל הפרשה הוחזקו להיות גומריין. ה על - ליתא במשנה לפנינו. ו חלוץ הנעל - במשנה שבגמרא נכתב רק פעם אחת. בנוסף המשנה שבמשניות (פ"ב, ו) וברי"ף (לה, א) נכתב חלוץ הנעל שלוש פעמים, ור' להלן בדברי רבנו אות ט. ז בהל' יבום וקידושין (סי' תרלח) דן רבנו בשאלה כיצד לפרש את מסקנת הגמ' (לט, ב) שבימינו מצות חליצה קודמת, האם יש

והיבמה מתרת רצועות¹⁴ מנעלו הוא מוטה לעולם כגון בימין, ושומטת המנעל¹⁵ בימין¹⁶ דדחיס לכרעיה. מרגלו הימנית.

[ד] והיבמה מתרת רצועות מנעלו בימין וחולצת מנעלו בימין מרגלו הימנית כדפרישית לעיל (סי' תרסז).

[ה] ורוקקת בפניו, וצריך שיראו בית דין את¹⁷ הרוק. (קו, ב) דאמר רבא צריכי דייני למיחזי רוקא כי נפיק ורוקקת בפני היבם, וצריכין בית מפומה דיבמה, דכתיב דין לראות הרוק כשיוצא מפה. (דברים כה, ט) לעיני הזקנים וירקה. פירוש, בעוד שהיא רוקקת והרוק יוצא מפה, צריך שיהא לעיני הזקנים¹⁸.

[ו] וצריך דימטי הרוק להדי אפיה דיבם, (קו, ב) דאמר אביי רקקה וקלטתו הרוח לא עשה¹⁹ ולא כלום²⁰. (הילכתא) [הלכך]¹⁸ הוא ארוך והיא גוצא וקלטתו הרוח איכא בפניו, היא ארוכה והוא גוץ בעיני¹⁹ עד

ונעל היבם מנעל של ימין ברגל של ימין. וכתב רבנו שמואל¹¹ זצ"ל¹² שצריך להלך במנעל קודם חליצה שלש פסיעות¹³. ומקריין ליבמה בלשון הקודש מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי.

לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי, ומקריין ליה ליבם (שם, ח) לא חפצתי לקחתה¹⁰.

[ג] ודוחק היבם את רגלו בקרקע כדי שתהא חליצה מעולה⁷, (קג, א) דאמר אמימר האי מאן דחליץ צריך למידחסייה לכרעיה. אמר ליה רב אשי לאמימר והתניא בין עומד בין יושב בין מוטה. [אימא]¹³ ולעולם דדחיס ליה לכרעיה. פירוש למידחסייה (רש"י ד"ה למדחסייה) לדחוק⁸ רגלו בקרקע. ופריך ליה רב אשי דמוטה חליץ, ומוטה לאו אורחיה למילתא. ושני אפילו

10. לקחתה: א לקחתו 11. שמואל: ה שמח' 12. זצ"ל: ט נ חסר 13. [אימא]: א ק חסר 14. רצועות: ט רצועת ר' לעיל שנו"ס 1 15. ושומטת המנעל: ב חסר 16. בימין:

ב ט חסר 17. את: ק חסר 18. (הילכתא) [הלכך]: א ק הילכתא 19. בעיני: ק בעינא

צריך) בשם גאוני ספרד, רבנו ירוחם (נכ"ה ח"ב ריו ע"ב) בשם הרמ"ה והרמב"ן (סי' הזכות לה, א ברי"ף), וכך משמע שזו דעת הראב"ה (ח"ד סי' תתצד עמ' לו), וכ"פ השו"ע (קסט, לב) בשם "יש אומרים". ונחלקו בדעת הרמב"ם (פ"ד, יז). המאירי (שם ד"ה מי שרגליו), רבנו ירוחם (שם) והטור (קסט, לב) הבינו שהוא פוסל, ויש שהבינו שהוא מכשיר בדיעבד, כן דעת המ"מ (שם), הב"י (קסט, לב ד"ה אמר אמימר) והיש"ש (יבמות פ"ב סי' ו).

יא לדחוק - ברש"י לפנינו: לדחוף.

יב וכן פסקו הרמב"ם (שם, כג) והטו"ש (שם קסט, לח), וכתבו שבדיעבד אף אם לא ראו הדיינים שיצא הרוק מפה, החליצה כשרה.

יג עשה - בגמרא לפנינו: עשתה.

יד אינו כלום - לכאורה משמע שצריך לחזור ולחלוץ, ואם לא עשה כן אין כאן חליצה כלל. אולם רבנו ירוחם (נכ"ה ח"ב ריו ע"ג) כתב בשם הרמ"ה: "דהא דאמרינן דקלטתו הרוח אינו כלום וצריכה לחזור ולרוק בפניו דוקא לכתחלה אם עומדת שם, אבל אם נתפזרו והלכו להם כשרה", וכ"פ בשו"ע (פירוש סדר חליצה, עו). ופי' הגר"א (ס"ק פד) טעמו שהרי עצם היריקה אינה לעיכובא (וכפי שגם רבנו מביא לקמן), ופשוט שאם לא ראו אותה אין זה מעכב. ונר' שגם לרבנו המשמעות היא שאין זו נחשבת רקיקה, והנ"מ שאדרבה אינה נפסלת בכך על האחים, בשונה מרקיקה כהלכה הפוסלת אותה על האחים אף שלא חלצה ולא קראה, וכמבואר בדברי רבנו לקמן. היש"ש (יבמות פ"ב סי' לט) דן בענין באריכות, ומסקנתו שגם לרמב"ם אין זה מעכב.

ט הלכה זו שצריך להלך במנעל קודם חליצה לא נכתבה באו"ז, ובפסקים לא הוזכר גם טעם הלכה זו. בדומה לזה מצאנו בסדר הגט למהר"א טרויש (סי' החליצה עמ' קצד): "וינעול אותו קודם חליצה וילך בו לפחות ג' פסיעות". במדרכי מצאנו: "וצריך להלך בו שעה אחת קודם חליצה כדי שיראה שהוא שלו ומכוין לרגלו". בדומה לשון המדרכי הובא בטור (קסט, יא) ובשו"ע (קסט, יא) בשם "א"א". בפרוש סי' החליצה בשו"ע (סע' סב) הביא שלדעת המדרכי ודעימיה ניתן להסתפק בהליכת ד' אמות. בשו"ת עין יצחק (ח"ב אה"ע סי' סג) הביא את דברי מהר"ם פדואה בשו"ת (סי' כג). לדעתו הטעם כמדרכי, והצורך הוא לכתחילה, אך כשאין הדבר אפשרי "אין בו עכוב". טעם אחר לצורך בהליכה מצאנו בארחות חיים (הל' חליצה אות א) שצריך ללכת לפני הדיינים כדי שיראו אם הוא איטר, וכן סובר הוא שצריך לבדוק אם היבמה איטרת. טעם זה מובא בשם הארחות חיים בפרוש סי' החליצה בשו"ע (שם סע' סב) בהמשך למובא שם שהוזכר לעיל. טעם זה להליכתו כדי לבדוק אם הוא איטר מצאנו בדברי המהרש"ל ביש"ש יבמות (פ"ב, מא) ובשו"ת מהרש"ל (סי' צ), והוא מוסיף שלפי הליכתו ידעו הבי"ד אם צריך גם לחלוץ בשמאל.

י מלשון רבנו משמע שדחיקת הרגל היא לכתחילה אך לא לעיכובא. ונחלקו בזה הראשונים, יש שכתבו שאם לא דחק הרגל אין זה פוסל, וכך: הראב"ד (בהשגות פ"ד, יז), הרא"ש (פ"ב סי' ז), הרשב"א (קג, א ד"ה אמר) והמאירי (קג, א ד"ה ומה שאמר). ויש שכתבו שאם לא דחק החליצה פסולה: מאירי (שם ד"ה היבם

היושבים שם אין צריכין לקרותו בית חלוץ. "מצוה על כל דיינים" העומדים שם לומר חלוץ הנעל ג' 27 וכל דיתבי התם ענין 29 חלוץ פעמים גרסינן, כדי הנעל תלתא זימני 30. שתהא קריאת שם גמורה בג' פעמים כל 28 אחד ואחד, ולמורי נראה בית חלוץ הנעל בעינן למיגרס, עכ"ל.

[ט] כך מצות חליצה כדפרישית, קוראה מאן יבמי גו' 31, וקורין לא חפצתי גו', וחולצת ורוקקת וקוראה ככה יעשה לאיש גו'. מיהו הקריאה אינה מעכבת 32, כדתנן (קד, א) חלצה ורקקה ולא קראה 33 חליצתה כשירה, ואוקימנא (שם, ב) ביודעין לקרות ואינם אילמים, וכדר' זירא דאמר כל הראוי לבילה 34 אין בילה מעכבת. אבל אם היו אילמים הקריאה מעכבת, דכל שאין ראוי לבילה הבילה מעכבת, לא שנא פקחים ולבסוף נתחרש ולא שנא בחרשים מעיקרא הקריאה מעכבת 35. דאיתותב רבא 36 בפרק בית שמאי (ק, ב)

דימטי להדי אפיה, והדר אי 20 אזיל לית לן בה 37. וצריך דמטי הרוק 21 להדי אפיה דיבם, ואם אחר כך תקלמנו הרוח לית לן בה.

[ז] ומקרינן לה ליבמה (דברים כה, ט) ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל, כדר' אחיו ונקרא שמו בישראל בית הורקנוס (קו, ב) שהקרא כל הפרשה 38.

[ח] וכל העומדים שם אומרים ג' פעמים בית חלוץ הנעל. פירש ר' יהודה בר 23 נתן זצ"ל 24 (קו, ב) וכשהקרא, מאחר מעשה זה שהקרא ר' הורקנוס את כל הפרשה כולה ליבמה מקרא שלאחריו ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל, הוחזקו בית דין כו' 25, ולא שמצוה כן, שהרי פשוטו של מקרא לא בא אלא ללמדינו שבית דין קורין 26 אותו בית חלוץ הנעל. מצוה בדיינים ולא מצוה בתלמידים, תלמידים

29. ענין: ג אמרין 30. תלתא זימני: ט ג' פעמי' 31. גו': ק וגו' וכן בסמוך 32. מעכבת: א מעכבות 33. קראה: א ק קראתה 34. לבילה: א לבילה וכן להלן

20. אי: א חסר 21. הרוק: ט רוקא 22. ומקרינן: ה ומקרינן לה נ ומקרינן לה 23. בר: ק בר' 24. זצ"ל: ק ז"ל 25. כו': ק וכו' וכן להלן 26. קורין: ק קוראין 27. הנעל ג': א הנעל בעינן למיגרס ג' 28. כל: ק לכל

"בית חלוץ הנעל". גי' זו לא נמצאה אלא בדברי רבי ירוחם (תוא"ח נח' כה ריז, ד): "וצריכין כל העומדים שם לענות בית חלוץ הנעל תלתא זימני". אולם בהמשך (תוא"ח נח' כה ריח, א): "חלוץ הנעל ג' פעמים". התוס' יו"ט (ס"פ יב ד"ה לומר חלוץ) מקשה בשם המהר"ל בגור אריה (דברים פ"ד, כה) מדוע אין קוראים לו "בית חלוץ הנעל", ומשיב שכך יש לדייק מכך שלא נאמר בתורה: "וקראו לו בית חלוץ הנעל" אלא: "ונקרא...", ומכך נלמד שאינו נקרא כך אלא שאחרי שקראו לו "חלוץ הנעל" התוצאה היא שביתו נקרא "בית חלוץ הנעל". וע' בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ח"ב, ו) שתי' שהמילה "בית" נלמדת לענין אחר ואיננה חלק מהשם בו נקרא.

כ וכל דיתבי - לשון זו של רבנו מובאת גם בהקדמה לסי'. ואפשר שכוונת רבנו לכך שהלשון "עומדים" היא לאו דווקא, והמשמעות היא - כל הנוכחים, וממילא יכולים בפועל גם לשבת. בתוס' יו"ט (ס"פ יב ד"ה מצוה) הביא לשון הטור בענין זה (סי' קסט, מב): "וכל הנמצאים שם" משמע שאינם צריכים לעמוד. וכן דעת הרמב"ם שכתב (פ"ד, ח): "וכל היושבים שם". בשו"ע (קסט, מב): "לכל העומדים" וכן בסדר חליצה בקצרה (סע' נה). וע' בשו"ת אגרות משה (ח"א, קמב) שהבין בפשטות שבחליצה צריכים לעמוד.

כא כן פסקו שאם לא קראה החליצה כשרה, ובאילמים החליצה פסולה: רמב"ם (שם, יב-ג), טור, ב"י ושו"ע (שם, מג). כב בתחילת הסוגיא (ק, א) גי' הגמ': רבא, ובסוף הסוגיא הגירסא בגמ': רבה. והעיר מסורת הש"ס (ק, א) שיש לגר' בכל הסוגיא: רבה.

טו כך נפסק ברמב"ם (שם פ"ד, ז), בטור ובשו"ע (שם, לט). התוס' (קו, ב ד"ה עד דמטי) הקשו שגמ' זו סותרת את הגמ' לעיל (לט, ב): "דמתחזי על ארעא" ממנה משמע שהרוק צריך להגיע לרצפה. ותשובתם שהכוונה שם רק למצוה מן המובחר ולא לעיכובא. ובתוס' (לט, ב ד"ה דמתחזי לן) כתבו שלא גורסים: "על ארעא" וממילא לא קשה כלל. בנוסח גט החליצה (שם פ"ד, ל) כתב הרמב"ם: "דאיתחזי לנא מפומיה על ארעא", ובהגה"מ (פ"ד אות נ) כתב שאין כלל צורך שיגיע לרצפה, ובשם ר"י כתב שאין גורסים כלל: "על ארעא".

טז מנהג ר' הורקנוס הובא במש' (שם קו, ב) שרבנו העתיקה בפתח הסי', וכך פסק הרמב"ם (שם פ"ד, ז), הטור והשו"ע (שם, מב).

יז מצוה... דיינים - רבנו מביא להלן את פי' ריב"ן ללשון ר' יהודה במש', אולם המילה "דיינים" איננה במש' לפנינו. ונר' שהמילה "דיינים" נוספה בטעות ללשון רבנו. הנימוקים לכך: (1) בראש הסי' הובאה לשון המשנה, שאת לשונה מפרש ר"י בר נתן ומילה זו איננה מופיעה שם. (2) בהקדמה לסי' וכן בפסקי המהר"ח נאמר: "וכל דיתבי התם" משמע שאין הכוונה לדיינים בלבד. (3) זה הרי ציטוט מדברי ר' יהודה החולק על ת"ק, ואם כוונתו לדיינים בלבד, הרי כך סבר גם ת"ק (ודוחק לומר שההבדל ביניהם האם כל הדיינים אומרים או רק חלק מהם). הרמב"ם (שם פ"ד, ח) והטו"ש"ע (שם קסט, מב) פסקו שמצוה על כל העומדים ולא רק על כל הדיינים.

יח ראה לעיל הע' ו.

יט נר' שלגי' זו של ריב"ן צריכים העומדים שם לומר ג' פעמים

עקיבה נמי פסלה ריקה לחודה על האחיין⁴¹.

[ינא] חלצה וקראתה ולא רקקה חליצתה כשירה⁴², דתנן (קד, א) חלצה וקראתה ולא רקקה, ר' אליעזר אומר חליצתה פסולה, ור' עקיבה אומר חליצתה כשירה. אמר ר' אליעזר (דברים כה, ט) ככה יעשה לאיש, כל דבר שמעשה⁴³ מעכב. אמר לו⁴⁴ ר' עקיבה משם ראייה, ככה יעשה לאיש כל דבר שמעשה באיש⁴⁵. וקיימא לן כר' עקיבה, דר' אליעזר שמותי, מדבית שמאי הוא⁴⁶. ואמרינן בגמרא (קד, ב) אמר ר' עקיבה [וריקקה]⁴⁷ לא פסלה. ופירש רבינו יהודה בר נתן בשם רבינו שלמה זצ"ל⁴⁸ דמדקאמר ר' עקיבה ריקקה לא מעכבא, אלמא לא חשיבא מידי למיפסלה על האחיין, ואם רקקה קודם שחלצה לא פסלה. ומשום הכי עקרינן להא דשלחו ליה לאבוא דשמואל יבמה שרקקה מיפסלה לאחיין. ובמסקנא כי מסיק (קה, א) אלא לאו אחין, פירש רבינו יהודה בר נתן לאשמועינן דאיפסלה מאחיין, שמע מינה דריקקה פסלה. ולעולם הא דשלחו ליה לאבוא דשמואל יבמה שרקקה תחלוין דאיפסלא מאחיין, ר' עקיבה היא.

ולמדתי מפירושו שהלכה כר' עקיבה דריקקה לא מעכבא, דהואיל דאי לא הוה אתיא כר' עקיבה, הא דשלחו ליה לאבוא דשמואל הוה עקרינן לה, אבל השתא דאתיא כר' עקיבה לא עקרינן לה, שמע מינה אתיא כר' עקיבה. וכן הלכה דחלצה וקראה⁴⁹ ולא רקקה כשירה. ובמסקנא (שם) מפרש טעמיה דר' עקיבה מאי שנא קריאה חלצה וקראה ולא רקקה חליצתה דלא פסלה מאי שנא כשירה. ריקקה דפסלה:

(תער) וסדר חליצה (קו, ב) קוראה וקורא וחולצת ורוקקת וקוראה. ופרכינן מאי קא משמע לן, מתניתין היא. ושנינן הא קא משמע לן מצוה היא⁵⁰, ואי אפיך

וליתא לסברתיה דאמר חרשת מעיקרא קריאה לא מעכבא, אלא כאביי (ק, א; ק, ב) קיימא לן וכרב יוסף (ק, ב) דאפילו חרשת מעיקרא הקריאה מעכבת.

ופירש רש"י בגמרא אמתניתין דהחרשת שחלצה חליצתה פסולה, ופירש (קד, ב ד"ה וחרשת) לזין לה תקנה אלא כייבוס ואס לנה להנא יולא כגט. ותנן פרק חרש³⁵ (קיב, ב) שני אחין פקחין נשואין שתי נכריות, אחת פקחת³⁶ ואחת חרשת, מת פקח בעל חרשת מה יעשה פקח בעל פקחת³⁷, כונס, אם רצה להוציא יוציא. ואמרינן פרק בית שמאי (ק, ב) כונס אין חולץ לא, משום דהקריאה מעכבת. חלצה ורקקה ולא קראה³⁸ והם הא למדת שאינה בת חליצה, וזו היא תקנתה שכוונסה ואחר כך מוציאה בגט. מיהו אם

היתה פקחת אשת אחיו פקח והוא חרש, הרי זה כונס ואינו מוציא לעולם כדתנן פרק חרש (קיב, ב).

[י] ותניא בברייתא (קה, א) קראתה ולא רקקה ולא חלצה, אין כאן בית מיוחד. פירש רבינו שלמה (עפ"י ד"ה אין כאן) וכן רבינו יהודה בר נתן זצ"ל⁴² אין כאן בית מיוחד דאפילו על האחיין לא מיפסלא⁴³.

קראתה ורקקה (קד, א) ולא חלצה, חליצתה⁴³ פסולה על האחיין, דקיימא לן פרק כל הגט (גיטין כד, ב) כל מקום ששנו חכמים חליצתה פסולה, [פסולה]⁴⁴ ופוסלת על האחיין, כדאמרינן (קד, ב)

שלחו ליה לאבוא דשמואל יבמה שרקקה תחלוין. מכלל דאיפסלה לה מאחיין, מני, אילימא לר' עקיבה⁴⁵ כו', ומסקנא (קה, א) דאליבא דר' קראה ולא רקקה ולא חלצה, אין כאן⁴⁵ בית מיוחד, אפילו⁴⁶ לפוסלה על האחיין. קראה ורקקה⁴⁷ ולא חלצה, חליצתה⁴⁸ פסולה ופוסלת על האחיין. וכן ריקקה לחודה פוסלת על האחיין⁴⁹.

35. חרש: א חרשי 36. פקחת: ד פקחות 37. פקחת: א פקחית 38. קראה: ה ט קראו 39. כשרה... פסולה: ה פסול' 40. הוי חליצה: ג ה נ חליצתן ב חליצה 41. ומייבמה: ב ומייבמת ה ומיבמין ט נ ומיבם 42. זצ"ל: א ק חסר 43. חלצה חליצתה: א חלצה אין כאן בית מיוחד פי' רבי' שלמה חליצתה ק אין חליצתה

44. [פסולה]: א ק חסר 45. כאן: ט חסר 46. אפי': ט ואפי' 47. ורקקה: ט ולא רקקה 48. חליצתה: ט חסר 49. וכן... האחיין: ט חסר 50. לו: ק ליה 51. באיש: א כאיש 52. [וריקקה]: א ק חסר 53. זצ"ל: ק ז'ל 54. וקראה: א ק וקראתה

כז וכן ברמב"ם (שם, יב) ובטשו"ע (קסט, מג).

כח שמעשה - בגמרא לפנינו: שהוא מעשה, וכן בסמוך.

כט זו שיטת רבנו המזכיר ענין זה בכמה הלכות. ור' יש ס' תרסז שם הבאנו דעות ראשונים נוספות בענין ר' אליעזר שמותי. א היא - בגמ' לפנינו: הכי.

כג וכן ברמב"ם (שם, יד) ובטשו"ע (קסט, מז).

כד ופוסלת על - בגמרא לפנינו: ופוסלתה מן.

כה מחלוקת ר' אליעזר ור' עקיבה במש' (קד, א; קד, ב) בחלצה ולא רקקה מובאת להלן בדברי רבנו.

כו וכן ברמב"ם (שם) ובטשו"ע (קסט, מה).

לא סבר לה מר להא דרבא. אמר ליה מודה רבא בלא אבה יבמי.

פירש רבינו יהודה בר נתן ז"ל⁹ דמקרי גט חליצה, המקרא את האשה בשעת חליצתה מקראות שהיו קוראין היא והוא¹⁰, קרוי¹¹ גט חליצה. אסוקי מילתא היא גרסין, סיום דבר הוא, ואפילו קרי לא¹² לחודיה משמע דאבה יבמי, מניה¹³ סליק ועליה¹⁴ קאי חפצתי¹⁵ לקחתה. דהוה¹⁶ מצטער, מתעסק וטורח להקרותה לא אבה יבמי כאחת. מודה רבא בלא אבה יבמי, דבעינן שלא יפסיק. דאי מפסיק משמע דהאי לא ארישא קאי דאמרה מאן יבמי להקים לאחיו שם¹⁷ בישראל לא, כלומר לא מאן אלא אבה יבמי. אבל בלא חפצתי שהיא פתיחת קריאתו ליכא למימר האי לא לעיל¹⁸ קאי. הלכך אי מפסיק לית לן בה, דלא אמרינן אדיבורא דידה סמך למחות מה שהיא אומרת לא אבה יבמי, וקאמר איהו לא כשהיא אומרת אלא חפצתי לקחתה. כר' זירא¹⁹ דכתב בספרים היינו דאמרן לעיל (קד, ב) הראוי לבילה אין בילה¹⁹ מעכבתי ולא גרסינן ליה²⁰, עכ"ל. ובפר"ח גרס²⁰ ליה²¹ ומפרש ליה אמילתא²¹ דרבא הכא, ולא אתבריר ליה.

הלכך בלא חפצתי לקחתה לא קפדינן לאקרוייה²²

לית לן בה. תניא נמי הכי, בין שהקדים חליצה לרקיאה, בין שהקדים רקיאה לחליצה, מה שעשה עשוי. ולעיל אמר (קד, א) ההיא דאתאי¹ לקמיה דר' אמי, הוה יתיב ר' בא² בר ממל קמיה, רקקה מקמי² דתחלוץ, אמר ליה ר' אמי זיל חלוץ לה ושרי לה תיגרא. אמר ליה³ והא בעיא למירק, הא רקקה לה. ותיהדר ותיורק, דאמרי רקקה קמיינתא לית בה מששא, ואתי למשרי חליצה לאחיו⁴. והא בעינן כסדרן, לא מעכבא. הוא סבר דחויי קדמה ורקקה, תחלוץ, ולא קא מדחי ליה, נפק דק שבקינן לה מיהדר ומירק³. ואשכח דתניא בין שהקדים חליצה לרקיאה, בין שהקדים רקיאה לחליצה, מה שעשה עשוי.

אמר אבוי (קד, ב) האי מאן דמקרי גיטא¹, לא ליקרי לדידה לא לחוד ואבה לחוד, דמשמע אבה יבמי, אלא לא אבה יבמי בבת אחת. לא ליקרי לדידה (אבל) [לא]⁴ לחודיה חפצתי לחודיה, דמשמע חפצתי לקחתה, (אבל) [אלא]⁵ לא חפצתי לקחתה בבת אחת. רבא אמר⁶ (אפוקי) [אסוקי]⁷ מילתא היא⁷, (ואפוקי) [ואסוקי]⁶ מילתא לית לן בה. רב אשי אשכחיה לרב כהנא דקא מצער ומקרי לה לא אבה יבמי, אמר ליה⁸

13. מניה: ק מצי 14. ועליה: ק ועלה 15. חפצתי: א ק וכן חפצתי 16. דהוה: א דקא ק דהא 17. לאחיו שם: ק שם לאחיו 18. לא לעיל: א לעיל לא 19. בילה: א ד הבילה 20. גרס: א גרסי' ק גרסינן 21. אמילתא: א ק אמילתיה 22. לאקרוייה: ק אי לא קראה

1. דאתאי: ק דאתי 2. מקמי: א ק מקמיה 3. לה מיהדר ומירק: ט ליה למיהדר ולמידק 4. (אבל) [לא]: א ק אבל 5. (אבל) [אלא]: א ק אבל 6. (אפוקי) [ואסוקי]... (ואפוקי) [ואסוקי]: א ק אפוקי... ואפוקי 7. היא: א ד הוא 8. ליה: א ק חסר 9. ז"ל: א זצ"ל 10. היא והוא: ד הוא והיא והיא 11. קרוי: א קרי 12. לא: ק ליה

הספרים) וכן הקורבן נתנאל (על הרא"ש פ"ב סי' יט אות ד) ביארו את שייכות דברי ר' זירא לכאן כך: אם לימדו את האשה לומר באופן נכון, אף אם בפועל קראה לא נכון אין בכך קפידא. וזה כעין דברי ר' זירא ב"כל הראוי לבילה", כיון שידעה איך עליה לקרוא, אין הקריאה המשובשת מעכבת. יא וכ"כ הרא"ש (פ"ב סי' יט) שאין לגרוס כך בגמרא, וביאר שהכלל של ר' זירא לא שייך כאן שהרי מכל מקום יש לטעות בפירוש דבריה. וכן ביאר דבריו הקרבן נתנאל (שם פ"ב סי' יט, ד). גם הרשב"א (שם) והריטב"א (שם) והמאירי (קד, ב ד"ה כשמקרינן את היבמה) דחו למסקנה ג"י זו. יב בריטב"א (שם קד, ב ד"ה ג' הספרים) הובאה אפשרות נוספת שגורסים: "וכר' זירא", אך אין זה מתייחס לכלל שלו בענין "כל הראוי לבילה", אלא שבענין מסוים זה ידעו חכמים שלדעת ר' זירא צריכה לומר ברצף: "לא אבה יבמי", ואם לא - יש חשש שהחליצה פסולה.

ב בא - בגמ' לפנינו: אבא.
ג בגמ' לפנינו נוסף כאן: רבי אבא.
ד בגמ' לפנינו נוסף כאן: נפיק מיניה חורבא, דאי אמרת תיהדר ותיורק.
ה חליצה לאחיו - בגמ' לפנינו: חלוצה לאחיו.
ו וכן ברמב"ם (פ"ד, י"א) ובתשו"ע (קסט, מג).
ז גיטא - בגמרא לפנינו: גט חליצה, ומפי' הריב"ן שמביא רבנו להלן ברור שכך היתה גם גירסתו.
ח (אפוקי) [אסוקי] - וכן להלן. בגמ' לפנינו הגירסא: אפסוקי, וברי"ף (לה, א) וברא"ש (פ"ב סי' יט): אסוקי, וכן גירסת הריב"ן שמביא רבנו להלן.
ט כר' זירא - זו ג"י הרי"ף (לה, א) שמפרש להדיא, שדברי רבא בגמ' קשורים לכלל של ר' זירא: "כל הראוי לבילה" וכו'. ומלשון הרמב"ם (פ"ד, ד) בענין זה נראה שזו גם היתה גירסתו בגמ'.
י הרשב"א (קד, ב ד"ה ג' הספרים), הריטב"א (קד, ב ד"ה ג' לפנינו: אבא).

בבת אחת, אבל בלא אבה יבמי טרחינן לאקרוייה²³ בבת אחת כעובדא דרב כהנא, וכן הלכה²⁴:
 24 ואילו שלש תיבות לא אבה יבמי טרחינן לאקרוייה בבת אחת²⁴, ומקרינן²⁵ ליבם לא חפצתי לקחתה, ואי אפסיק בין תיבת לא לתיבת חפצתי לית לן בה.

(תרעא) [א] גידמת

חולצת בשיניה. [ב] יבמה שרקקה דם, אם היתה מוצצת הויא¹ חליצה מן המובחר, ואם בשותת לא הויא חליצה מן המובחר. מיהו חליצה כשירה היא והותרה לשוק, דרקיקה לא מעכבא כדפרישית

לעיל (ס"ס תרסט) דהלכה כר' עקיבה. [ג] וכן היכא שלא חליצה ולא קראה אלא רקקה דם, אם היתה מוצצת נפסלה על האחין, ואם בשותת לא נפסלה על האחין. כך היא הלכה לפירוש רש"י וכן רבינו יהודה בר² נתן זצ"ל³. אבל פר"ח איפכא, במוצצת לא הויא חליצה מן המובחר ולא נפסלה מן האחין, ובשותת הויא חליצה מן המובחר ונפסלה

על האחין. [ד] אכלה שום וירקה, אכלה גרגישתא וירקה, אין כאן חליצה מן המובחר ולא נפסלה על האחין.

[א] לוי נפק לקרייתא (קה, א), בעו מיניה גידמת מהו שתחלוץ, יבמה שרקקה דם מהו⁴, (דניאל י, כא) אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת, וכי איכא כתב דלא אמת הוא. לא הוה בידיה⁵. אתא ושייל בי מדרשא, אמרו ליה מי כתיב וחלצה נעלו ביד, מי כתיב וירקה רוק. פירש רבינו שלמה (ד"ה מהו שתחלוץ) וכן רבינו יהודה בר⁶ נתן מהו שתחלוץ כשיניה. הרי הבעיא היתה אם חולצת בשיניה, אם כן כי מסיק מי כתיב (וירקה רוק) [וחלצה ביד]⁷, הרי פשט שחולצת בשיניה.

והא איתא בירושלמי בהדיא (פי"ב ה"ו סט, א) בני

סימוניא אמרין לרבי [בעא תתן לן]⁸ בר נש דריש, דיין⁹, [וחזן]¹⁰, [וסופר (מאן תניא) מתניין]¹¹, דעביד לן כל צורכין. יהב לון לוי בר סיסא. שאלון ליה גידמת במה חולצת, רקקה דם מהו, לא אגיבון [כו']¹². שלח רבי אייתיה, אמר ליה גידמת במה היא חולצת.

אמר ליה מי כתיב וחלצה ביד, חולצת בשיניה. רקקה דם מהו. אמר ליה [מין]¹³ כתיב וירקה רוק, אם יש בו ציחצוחי רוק כשר. (דניאל י, כא) אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת, אם אמת למה רשום, אם רשום למה אמת. אמר ליה עד שלא נחתם גזר דין רשום, משנחתם גזר דין אמת. אמר ליה הנה הן בידך, אלא אמאי לא אגיבתינן. אמר ליה עשו לי בימה גדולה והושיבוני עליה וטפח רוחי עלי ונתקיים בי (משלי ל, גרם לי להתנבל, על

גידמת חולצת בשיניה.

שנתנשאתי בהם, אם זמותה יד לפה. הא למדת הלכה למעשה שהגידמת חולצת בשיניה².

[ב] וכן נמי הא דמסיק רקקה דם מהו, פירש רש"י (קה, א ד"ה יבמה שרקקה) וכן רבינו יהודה בר¹⁴ נתן זצ"ל מי הוא¹⁵ חלונתה מעלייתא¹⁶. אבל זה לא פירשו מי הויא חליצה כשירה אם לאו, דפשיטא דחליצה כשירה היא כדפרישית לעיל (סי' תרסט, יא) דהלכה כר' עקיבה דרקיקה לא מעכבא. אלא מבעיא להו אי¹⁷ הוי¹⁸ חליצה מעלייתא, כלומר מצוה מן המובחר. ואפילו תימצי לומר דמיבעיא להו אי הוי¹⁹ חליצה כלל אי²⁰ לאו, איכא למימר דאליבא דר' אליעזר קמבעיא להו דסבר דרקיקה מעכבא. ולדידן נפקא לן מינה²¹ דאי לר' אליעזר הויא ריקקה היכא דלא חלץ אלא רקקה²² דם, ריקקה פסלתה על האחין.

ומסקנא מי כתיב וירקה רוק, ופירש רבינו שלמה (ד"ה מי כתיב) מי כתיב וירקה רוק ליהוי משמע שלא יהא פס אלף

23. לאקרוייה: ק לאקרוי 24. ואילו שלש... בבת אחת:

ב ו חסר 25. ומקרינן: ב ומקרא ט ומקרינן

1. הויא: ק הוי וכן בסמוך 2. בר: ק בר' 3. זצ"ל: א ק חסר 4. מהו: ק מהו וכו' 5. בידיה: ק בידו 6. בר: ק בר' 7. (וירקה רוק) [וחלצה ביד]: א וירקה רוק ק וירקה רוק 8. [בעא תתן לן]: א חסר ק תן לנו 9. דיין: ק ודון

10. [וחזן]: א ק חסר 11. (מאן תניא) [מתניין]: א ק מן

תניא 12. [כו']: א ק חסר 13. [מי]: א ק חסר 14. בר: ק

בר' 15. הויא: ד הוה 16. מעלייתא: ד מעליא

17. אי: א ק מי 18. הוי: א הויא 19. הויא: ק הוי

20. אי: ק או 21. מינה: ק מיניה 22. רקקה: ק רקק

חפצתי לקחתה". וראה גם בסדר חליצה בשו"ע (סעי' מז, מט) ובפירוש סדר חליצה (ס"ק סו).

א בירושלמי לפנינו נוסף: עשו לו בימה גדולה והשיבוהו עליה. ב וכן פסקו הרי"ף (לד, א), הרמב"ם (פי"ד, יח), הרא"ש (פי"ב סי' יב), התרומה (סי' קלג), הסמ"ק (מצ' קפה), הכלבו (סי' עז) והתשו"ע (קסט, לא).

יג הטור (קסט, כט) הביא את דעת הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש. ובשו"ע פסק בסתם שמלמדים את היבם והיבמה עד שיהיו רגילים ותוכל לקרוא "לא אבה" בנשימה אחת. ובשם "ויש מי שאומר" כתב שצריך שגם הוא יוכל לומר "לא חפצתי" בנשימה אחת. והרמ"א כתב שיש אומרים שצריך שידקדקו עמה שתקרא "לא אבה יבמי" בנשימה אחת, ושכן הוא המנהג גם ב"לא

ובשותת הוי הרוק כשר ופוסלה מלהתייבם.

והא דמכשרינן רקקה דם, למר במוצצת ולמר בשותת, משום דלא אפשר בלא צחצוחי הרוק, אף על פי שהרוק אינו נראה לעיני הדיינים כי אם הדם. אף על פי כן הואיל שרואים הרקקה וידעינן בודאי שיש בו צחצוחי הרוק, רוק³² הנראה לעינים קרינן³³ ביה.

וההיא דפרק היה מביא את מנחתה (סוטה טז, ב) דתנו רבנן שלושה צריכין שיראו, עפר סוטה, ואפר פרה, ורוק יבמה. והתם פירושו צריך שיהא ניכר עפר סוטה בתוך המים, וכן אפר פרה צריך שיהא ניכר בתוך המים³⁴, אם כן היה נראה

לפרש צריך שיהא הרוק ניכר בתוך הדם דומיא דעפר סוטה ואפר פרה. מיהו רבינו שלמה (ד"ה ורוק יבמה) ופר"ח פירשו התם רוק יבמה לכתוב (דברים כה, ט) לעיני הזקנים ותלגה וירקה. ואינם רוצים לפרש שיהא הרוק ניכר בתוך הדם דומיא דעפר שניכר בתוך המים³⁵.

וקשיא לי אני המחבר³⁵ ויבטל רוק בדם. ונראה לי הואיל ורביהיה דהאי רוק הכי³⁶ שבאו שניהם מפיו ביחד אין שייך בו ביטול, שאין שייך ביטול

יבמה שרקקה דם, אם היתה מוצצת הוויא חליצה מן המובחר, ואם בשותת כאילו לא רקקה. ומכל מקום חליצה כשירה דרקקה לא מעכבא. וכן אם רקקה [דמ] ו³⁷ ולא חליצה ולא קראה, במוצצת נפסלה על האחין³⁸ בשותת לא נפסלה על האחין³⁸. כך היא הלכה לפירוש רש"י זצ"ל³⁹ ולפירוש ריב"ן זצ"ל⁴⁰. אבל לפר"ח⁴¹ איכא, במוצצת לא הוויא חליצה מן המובחר ולא נפסלה על האחין, ובשותת הוויא חליצה מן המובחר ופוסלת⁴² על האחין. ואין לומר שיתבטל הרוק בדם, שאין שייך ביטול אלא בדבר שהיה זה לבד וזה לבד ונתערבו, אבל הכא היינו רביהיה שבאו שניהם מפיו יחד.

רוק, וירקה סתמא כתיב, אפילו רוק ודבר אחר, הכא נמי אי אפשר בלא לחלוחי רוק. פירוש והוויא²³ חליצה מעליא. והיכא נמי שלא חליצה אלא רקקה דם איפסלה לה מאחין, והכי אמרינן²⁴ לקמן (קה, א) שלחו ליה לאבנה דשמואל יבמה שרקקה דם תחלוץ, לפי שאי אפשר לדם בלא צחצוח²⁵ הרוק. פירש רש"י (ד"ה תחלוץ) תחלוץ ולא תתייבם עוד לאיפסלא עליהו. מיתיבי, יכול יהא הדם היוצא מפיו ומפי אמה טמא, תלמוד לומר (ויקרא טו, ב) זובו טמא הוא²⁶, ואין דם היוצא מפיו ומפי אמה טמא אלא טהור. פירוש ואי אמרת אי אפשר לדם בלא צחצוחי הרוק²⁷, דם היוצא מפי זב נמי אמאי טהור והא יש בו רוק הזב שמטמא בכל שהו. לא קשיא כאן במוצצת כאן בשותת. ופירש רש"י (עפ"י ד"ה מוצצת) וכן רבינו יהודה בר נתן זצ"ל²⁸ מוצצת דם מבין שיניה ממשכת רוק עם הדם ואי אפשר להס בלא לחלוחי רוק, וגבי זב עסקינן בשותת דם מפיו דליכא המשכת רוק הואיל ויורד מאיליו.

הלכך לפי דבריהם²⁹, יבמה שרקקה את הדם ומוצצת הוויא חליצה מן המובחר, ורקקה כזו פוסלת על האחין שלא תתייבם עוד³. אבל אם רקקה את הדם ולא מצצה אלא שהיה דם שותת מאליו אין כאן חליצה מן המובחר. מיהו חליצה כשירה לדין דקיימא לן³⁰ כר' עקיבה דאמר רקקה לא מעכבא.

[ג] ורקקה כזו לא פסלתה על האחין ומתייבמת או חולצת. אבל בפר"ח כתב להיפך, כי תניא ההיא במוצצת, דהתם ודאי כוליה דם הוא³¹ וליכא רוק, וכי קאמר בשותת מן החניכים, עכ"ל. אם כן לדידיה במוצצת הוי הרוק פסול ואינה פוסלה מלהתייבם,

בר' משה נב"ה³⁶. הכי ק' הכא³⁷. [דמ]: ב ה ט נ חסר
³⁸ בשותת... האחין: ב ה חסר ו [ובשותת... האחין]
³⁹ זצ"ל: ט נ חסר⁴⁰. זצ"ל: ו ט נ חסר⁴¹. לפר"ח: ב
 לפר"ח זצ"ל ה פר"ח זצ"ל ט ר"ח פי' נ פר"ח
⁴² ופוסלת: ה ונפסלה

²³ והוויא: ק והוויא לה²⁴. אמרינן: ק אמר
²⁵ צחצוח: ד צחצוחי²⁶. הוא: ק הוא טמא
²⁷ הרוק: ק רוק²⁸. זצ"ל: א ק חסר²⁹. לפי דבריהם:
 ק לדבריהם³⁰. לן: ק חסר³¹. כוליה דם הוא: ק כולו
 דם³². רוק: ק חסר³³. קרינן: ק קרינא³⁴. וכן
 אפר... בתוך המים: ד חסר³⁵. המחבר: ק המחבר יצחק

האחים, ואם אין צחצוחי רוק אין זה כלום. וראה ב"י (קסט, מ ד"ה ורבנו סתם) שביאר בלשון הטור שבתחילת דבריו כיוון לדעה זו, וכן פסק בשו"ע בסתם.

ה ונר' שיש ראייה לפירושם מלשון התוספתא (סוטה פ"א, ח): "שלושה צריכין שיראו על המים: אפר פרה, ועפר סוטה, ודם ציפור. אפר פרה כדי שיראו על פני המים, עפר סוטה כדי שיראה על פני המים, דם צפור של מצורע כדי שיראה על פני המים. רוק יבמה כדי שיראה לעיני הזקנים".

ו וכן הקשו פסקי הרי"ד (קה, א ד"ה שלחו ליה) והמרדכי (חולין סי' תשלז).

ג וכן כתבו שיבמה שחלצה ורקקה דם ומוצצת זו חליצה מעולה, ואם קדמה וירקה קודם חליצה נפסלה על האחים: רי"ף (לד, ב), רמב"ם (פ"ד, כג) ושו"ע (קסט, מ) בשם "וי"א".

ד דרך הביאור של הר"ח ורש"י בסוגיה זוהא, אלא שחלקו בשאלה מתי יש צחצוחי רוק, לרש"י במוצצת ולר"ח בשותתת. אולם לראב"ד (מובא בס' הזכות לד, א ברי"ף; בתוס' חד מקמאי קה, א; במאירי קה, א ד"ה ולענין ביאור) ולרא"ש (פ"ב סי' יב) (שצ"י שזו דעת הראב"ד) דרך אחרת בביאור הסוגיה. הם מפרשים שאם ירקה במקום חליצה, בין במוצצת ובין בשותתת זו חליצה מעולה כי "מי כתיב וירקה רוק", וכשירקה שלא במקום חליצה אז יש לחלק שאם יש צחצוחי רוק חולצת ולא מתייבמת ואסורה על

אלא בדבר שהיה זה לבד וזה לבד ונתערבו¹.

[ד] אמר רבא (קו, ב) אכלה תומא וירקה, אכלה גרגישתא וירקה, לאו כלום הוא⁴³. מאי טעמא, וירקה מעצמה בעינן וליכא. פירוש, שום ממשיך ומרבה הרוק, וכן (רש"י ד"ה גרגישתא) גרגישתא ארזי"לא, (מ"א ז, מו) ⁴⁴במעבה האלמה מתרגמין גרגישתא⁴⁴. הלכך אכלה כל דבר שידוע שמרבה הרוק וירקה אין כאן חליצה מעלייתא⁴⁵, ולא אפסילא בה על האחין כדקאמר לאו כלום היא. וה"ר ברוך בר יצחק זצ"ל⁴⁶ כתב בספר תרומות (סי' קלג) וצריך לחלוץ קודם שתאכל האשה מפני הרוק, פן תאכל אכלה שום וירקה, אכלה דברים הגורמים רוק⁴⁷. גרגישתא וירקה⁴⁷, אין כאן חליצה מן המוכר, ולא נפסלה ברקיקה זו על האחין. וצריך לחלוץ קודם שתאכל האשה, פן תאכל דברים הגורמים רוק. כך שיהא הרוק שלה כשר.

אמרינן סוף פרק זה בורר (סנהדרין לא, ב) היבמה הולכת אחר היבם להתירה⁴⁸. אמר ר' אמי אפילו מטבירא לצפורי. אמר ר' אבהו מאי קרא (דברים כה, ח) וקראו לו זקני עירו, ולא זקני עירה:

(תרעב) [א] אין האיש והאשה כשרים לחלוץ עד שיביאו לכלל שנותיהם ויביאו שתי שערות בבית הערוה. [ב] ויהיו הגומות בעיקרן של שערות. [ג] ושתי השערות האלו צריך שיהיו שתייהם במקום

אחד. [ד] ושיעור אורך השערות כדי (שתי שערות) [שיהו ניטלים בזוג]¹ הכל כדפרישית. [ה] ודווקא שהביאו² שערות לאחר שהגיעו לכלל שנותיהם, [אבל אם הביאו עד שלא הגיעו לכלל שנותיהם]³, אף על פי שלאחר כך הגיעו לכלל שנותיהם, אפילו הכי קטנים הם עדיין ולא חולצין, והשערות שומא נינהו עד שיביאו שערות אחרות. [ו] והיכא שהגיעו לכלל שנותיהם ולא בדקנו אותם קודם שהגיעו לשנותיהם אם הביאו שערות אם לאו, כי אם עתה בדקנו אותם והביאו השערות, הרי אלו גדולים וחולצין, ולא חיישינן שמא מקודם הביאו אותם ושומא נינהו, אלא ודאי אמרינן עתה הביאו אותם וחולצין. [ז] והיכא שהגיעו לכלל שנותיהם והביאו, אלא שאין אנו יודעים אם יש גומות קטנות במקום יניקת השער מן הבשר, פסק רבינו יצחק בר שמואל זצ"ל⁴ הואיל שאין בקיאיין להכיר בגומות, אם יש ריבוי שער וגם גדולות באיש ואשה סגי, ואם ירצה יבדוק אשה בדדין, ואם הטו הדדין גדולה היא. [ח] ובדיקת האשה אם הביאה שערות אינו יכול להיות על פי נשים [אף על פי]⁵ שהגיעו לכלל שנותיהן, כך פסק רבינו חננאל. אבל רבינו⁶ יצחק אלפס וכן רבינו תם זצ"ל פסקו שהנשים בודקות אותם הואיל והגיעו לכלל שנותיהם. [ט] והיכא דמספקא לן אם הגיעו לכלל

43. הוא: ק היא 44. במעבה... גרגישתא: ק חסר
45. מעלייתא: ק מעליא 46. זצ"ל: ק ז"ל 47. אכלא גרגישתא וירקה: ח חסר
1. (שתי שערות) [שיהו ניטלים בזוג]: א ק שתי שערות

2. שהביאו: ק שהביאו שתי 3. [אבל אם... שנותיהם]: א
ק חסר 4. זצ"ל: ק ז"ל וכן לקמן 5. [אף על פי]: א ק חסר
6. רבנו: ק רבי

אלא לכתחילה, ובמקרה שאכלה, רקיקה זו כשלעצמה אינה אוסרת אותה על האחים. ומצאנו בראשונים דעות אחרות. הרי"ף לא הזכיר דין זה, וכתב הטור (קסט, מא) שאפשר שאינו מקבל דעת רבא באכלה תומא משום ש"אי אפשר בלא צחצוחי רוק". לדעת הרמב"ם (פ"ד, כב) אם אכלה דברים המרבים רוק כמו שום "יהיה הרוק זב מפייה" אין זו רקיקה "עד שיהיה הרוק מעצמו". ופי' הטור (שם) שלדעתו "אין לחוש אלא בדברים ידועים המזיבים רוק". דעה נוספת היא דעת התרומה (סי' קלג) שיש להזהר שהאשה לא תאכל באותו יום מחשש שתאכל דברים המביאים לידי רוק. והרא"ש (פ"ב סי' יט) כתב שנהגו למונעה מלאכול כלום. השו"ע (קסט, מא) הביא דעת הרמב"ם, ופי' הב"ש שהפסול כשאכלה תומא או ירקא לדעה זו הוא דווקא כשהרוק זב מפייה. בהמשך כתב השו"ע שנהגו למונעה מלאכול כלום, והרמ"א (שם) הוסיף שנהגו גם למונעה מלשתות.

ט וכן ברמב"ם (פ"ד, א) ובטש"ע (קסו, א).

ז הרי"ד תירץ שלא שייך כאן ביטול ברוב "שהרי קים לן שרוק יצא מפי יבמה ונפטרה בו, מה יעשה לי אם נתערב בדבר אחר", כלומר החשוב שיהיה כאן גם רוק. בהע' המהדיר במאירי (קה, א ד"ה יבמה חולצת והערה 236) דקדק מלשוננו, שכדי שיבמה תותר אין צריך רוק אלא מעשה רקיקה, וכשיש צחצוחי רוק הרי זה מעשה רקיקה גם אם הרוק התבטל ברוב. המרדכי בתירושו הראשון כתב שמדובר שהרוק הוא בעין וניכר, וכל דבר שהוא בעין וניכר אינו בטל. תירושו השני של המרדכי כרבנו, דהיינו רביתיה. ובתירוץ זה של המרדכי (הזהה לתירוץ רבנו) דנו הרבה אחרונים: משל"מ (מטמאי משכב ומושב פ"א, יד), בית מאיר (יו"ד קסט, מ), צל"ח (פסחים לד, ב ד"ה והואיל ואני בסופו), נוב"י (מהדו"ת יו"ד סי' נד), מהרי"ט אלגאזי (בכורות פ"ג אות ל), שעה"מ (הל' יום טוב פ"ב, כ), חוו"ד (יו"ד קו ס"ק ג), מנ"ח (מצ' ג אות א), שו"ת אבנ"ז (יו"ד סי' רכה) ושו"ת חלקת יואב (או"ח סי' לב אות ו).

ח לדעת רבנו לא בא רבא לאסור החליצה כשאכלה תומא וירקא

בסמוך (שם מו, א) איש כי יפליא (במדבר ו, ב), מה תלמוד לומר איש, לרבות בן י"ג שנה ויום אחד, שאף על פי שאינו יודע להפלות נדריו קיימין. היכי דמי, אי דלא אייתי שתי שערות קטן הוא, אלא לאו דאייתי שתי שערות, וטעמא בן י"ג שנה ויום אחד הוא דהוי ליה איש. והכי¹⁵ מוכחא כולה סוגיא דהתם לא הוי איש עד שיהא בן י"ג שנה ויום אחד ומביא שתי שערות. הלכך קיימא לן כשמואל דבדוקין לחליצה ואינו כשר לחלוץ עד שיהא בן י"ג שנה ויום אחד ויביא שתי שערות. וקיימא לן נמי¹⁶ כר' מאיר דמקשינן אשה לאיש, כההיא דפרק יוצא דופן (שם) דאמר רבא קטנה שהגיעה לכלל שנותיה אינה צריכה בדיקה, חזקה הביאה סימנין. ואסקינן¹⁷ דחזקה למיאון שאינה יכולה למאן. אבל לחליצה בעיא בדיקה אף על פי שהגיעה לכלל שנותיה שהיא בת (י"ג) [י"ב]¹³ שנה ויום אחד, (אף על פי)¹⁸ שאינה חולצת עד שנבדוק אותה ונראה שהביאה שתי שערות שאז היא גדולה וחולצת, דהיינו כר' מאיר דמקשינן אשה לאיש¹⁹.

וההיא דפרק התקבל (גיטין סה, א) דאמר רבא שלש מידות בקטן וכו', עד שהגיעו לעונת נדרים, נדרים נדר (והקדשו) [והקדשן]¹⁹ הקדש, וכנגדן²⁰ בקטנה חולצת. פירש רש"י (עפ"י ד"ה הגיעו וד"ה חולצת) וכנגדן²⁰ בקטנה שהגיעה לעונת נדרים, והיינו שהיא בת אחת עשרה ויום אחד, והביאה סימנין חולצת, שאז היא גדולה ומקשינן²¹ אשה לאיש, אבל קודם לכן השערות שומא נינהו. וקשיא דרבא אדרבא.

ופירש רש"י בתשובה²² דרבא כייל כללי²² אף על גב דלא סבירא ליה הכי, ועיקר שמועה כההיא²³ דפרק יוצא דופן (נדה שם מו, א) ולא הויא גדולה עד שתהא בת י"ב שנה ויום אחד ותביא הסימנין.

ורבינו שמואל פירש²⁴ ההיא דגיטין הכי, הגיעו לעונת נדרים דהיינו שהם בני י"ב שנה ויום אחד שהם

שנותיהם, (מן) [אין]⁷ האב והאם נאמנים להעיד עליהם שהגיעו כדי שיהיו כשרים לחליצה, כך פסק רבינו⁸ יצחק בר שמואל זצ"ל ורבינו יואל בר יצחק הלוי מבון זצ"ל. [ו] ואם יצא קול על היבמה שהגיעה לכלל שנותיה, חשבינן לה בהכי הוחזקה בשכנותיה שהגיעה לכלל שנותיה, והוחזקה והגיעה לסימנין בשכנותיה אינה⁹ צריכה בדיקה, כך פסק רבינו תם זצ"ל.

[א] תנן בפרק מצות חליצה (קד, ב) החולצת מן הקטן חליצתה פסולה. קטנה שחלצה תחלוץ משתגדיל, ואם לא חלצה חליצתה פסולה. ואמרינן בגמרא (קד, ב) מאן תנא⁸, אמר רב יהודה אמר רב זו דברי ר' מאיר דאמר איש כתיב בפרשה ומקשינן אשה לאיש, אבל חכמים אומרים איש כתיב בפרשה, אבל אשה בין גדולה בין קטנה¹⁰. מאן חכמים ר' יוסי היא כו'¹¹. וקיימא לן כר' מאיר. דאף על גב דקיימא לן סוף פרק התקבל (גיטין סז, א) ר' יוסי נמוקו עמו, וקיימא לן נמי פרק מי שהוציאנהו (עירובין מו, ב) ר' מאיר ור' יוסי הלכה כר' יוסי, ואף על גב דעבד רבי עובדא כר' יוסי (שם קה, ב), אפילו הכי קיימא לן כר' מאיר דמקשינן אשה לאיש ואינם כשרים לחליצה עד שיגיעו לכלל שנותיהם. שיהא האיש בן י"ג שנה¹² ויום אחד ויביא שתי שערות, והאשה בת (י"ג) [י"ב]¹³ שנה ויום אחד ותביא שתי שערות. שאף על פי שהוא בן י"ג שנה ויום אחד, אם לא הביא¹⁴ שערות קטן הוא, כההיא דפרק מי שמת (ב"ב קנו, א) דאמר רב נחמן אמר שמואל בודקין לחליצה ולמיאונן. פירוש בודקין אם הביא שתי שערות, והיינו אף על פי שהוא בן י"ג שנה ויום אחד, דאי לאו שערות הני שומא נינהו ולא סימן. ואמרינן פרק יוצא דופן (נדה מה, ב) האי לאחר זמן היכי דמי, אי דלא אייתי שתי שערות קטן הוא, פירוש לאחר זמן לאחר י"ג שנה ויום אחד. ותו, אמר התם

17. ואסקינן: ק ואסקינא 18. (אף על פי): א ק אע"פ 19. (והקדשו) [והקדשן]: א ד ק והקדשו 20. וכנגדן: א ד וכנגדו 21. ומקשינן: ק ומקשה 22. כללי: ק כללא 23. כההיא: א כההוא

7. (מן) [אין]: א ק מן 8. רבנו: ק רבי 9. אינה: ק אין 10. גדולה בין קטנה: ק קטנה בין גדולה 11. כו': ק וכו' 12. שנה: ק חסר 13. (י"ג) [י"ב]: א ד ק י"ג 14. הביא: ק הביא שתי 15. והכי: ק והכא 16. נמי: ק חסר

כשתגדיל ותבדק: הרמב"ם (פ"א, יז) והטשו"ע (קסז, ד).
ה דעת רש"י שמביא רבנו דומה לדעת ר"ת שמביא רבנו להלן,
אלא שלא מצאנו תשובה זו בשם רש"י. ובפסקי ע"ז (ס"י רסו)
הביא רבנו הסבר זה בלי לציין המקור.
ו דעת רבנו שמואל הובאה בתוס' (גיטין סה, א ד"ה וכנגדן בקטנה;
ב"ב קנה, א ד"ה איתמר; נדה מו, א ד"ה אבל).

א מאן תנא - בגמרא לפנינו ליתא.
ב להפלות - בגמרא לפנינו: להפליא.
ג וכן פסקו שנחשב גדול לעניין חליצה רק בן י"ג ויום אחד
ויביא ב' שערות: הרמב"ם (פ"א, טז וע"ע בהל' אישות פ"ב, י)
והטשו"ע (קסז, ג; קסט, י; וע"ע חו"מ לה, א).
ד וכן פסקו שהלכה כר' מאיר שהאשה כשרה לחליצה רק

משום דהיתרא בלע לא צריכי ליבון, וגבי חמץ אמר פרזליהו בנורא אף על גב דהיתרא בלע. אלא הא דמסיק פרק כל שעה הלכתא אידי ואידי ברותחין הוי מדברי רב אשי. והכי קאמר לידידי שאני מחמיר פרזליהו בנורא, אבל הלכה למעשה אידי ואידי ברותחין.

והכי מתרצים דשמואל אדשמואל פרק קמא דכתובות (ז, ב) אמר ליה שמואל לרב חנה בגדתא זיל אייתי לי בי עשרה²⁹ ואימא לך באנפיהייה המזכה³⁰ לעובר קנה. ופרק אף על פי (כתובות נט, א) פסיק כר' יוחנן הסנדלר גבי מקדיש מעשה ידי אשה דהמותר חולין. ומפרשים³¹, דהאי דמסיק פרק קמא והלכתא דהמזכה לעובר לא קנה, דהיינו³² מדברי שמואל.

ורבינו יצחק בר שמואל³³ כתב³⁴, דהתם בהתקבל מסיק ולמכור בנכסי אביו עד שיהא בן עשרים. ובפרק מי שמת (ב"ב קנה, א) איתמר קטן מאימתי מוכר בנכסי אביו, רב הונא בר חנינא אמר רב נחמן עד שיהא בן עשרים, רבא אמר רב נחמן בן שמונה עשרה. ויש ספרים שם שמחליפין הגירסא דברי רבא לרב הונא, אבל אין הסוגיא מוכחת כן, וגם בפר"ח לא גריס הכי. הלכך [בפרק]³⁵ התקבל רבה גרסינן³⁶ ולא קשיא מידי

סמוכים לאיש, וכנגדו בקטנה שהיא בת י"ב שנה ויום אחד שכבר היא גדולה וחולצת, והיינו כדאמר רבא בפרק יוצא דופן.

ואינו נראה לרבינו תם זצ"ל²⁴ מדמסיק וכנגדן בקטנה, אם כן משמע דבקטנה איירי ולא בגדולה. ופירש רבינו תם דמיירי לדברי ר' יוסי²⁵ דאמר פרק מצות חליצה קטנה חולצת, כדאמר התם (קה, ב) ²⁵(אמר ר' יוסי לדברי ר') [א"ר אמי מדבריו של רבי] קטנה חולצת בפעוטות. מיהו אכתי קשה דרבא אדרבא, דאמר התם סוף פרק מצות חליצה רבא אמר עד שתגיע לעונת נדרים. ויש מפרשים²⁶ דהא דמסיק בתר הכי והלכתא עד שתביא שתי שערות דהיינו מדברי רבא, והכי פירושו אף על גב דלר' יוסי כשתגיע לעונת נדרים חולצת, דהיינו²⁶ בת אחת עשרה שנה ויום אחד, אפילו הכי הלכה למעשה כר' מאיר שאינה חולצת עד שתהא בת י"ב שנה²⁷ ויום אחד ותביא שתי שערות.

וכענין זה מתרצים²⁸ דרב אשי אדרב אשי, כההיא דפרק כל שעה (פסחים ל, ב) דאמר רב אשי פרזליהו בנורא, וקשיא דאמרין²⁸ שלהי עבודה זרה (עו, א) דהשפודין של נותר מגעילין. ומפרש רב אשי טעמא

ד שנים 28. דאמרין: ק דאמר 29. בי עשרה: ד עשרה 30. המזכה: א ק הזמנה 31. דהיינו: ק היינו 32. כתב: א ק זצ"ל 33. [בפרק]: א ק חסר

24. זצ"ל: ק ז"ל 25. (א"ר יוסי לדברי ר') ... מדבריו של רבי: א ק אמר ר' יוסי לדברי רבי ד (א"ר יוסי לדברי ר') ... מדבריו של רבי: 26. דהיינו: ק היינו 27. שנה:

בשם רבי יעקב דאורליינש, תוס' רא"ש (פסחים ל, ב ד"ה והלכתא), ראב"ד (תמים דעים ס' קמו בשם רבני צרפת) ורמב"ן (ע"ז עו, א ד"ה רב אשי). וכתב הרמב"ן על תירוצו זה: "זוה דרך רחוקה, כתבתי כן ללמד זכות על דברי הרב ז"ל" (הראב"ד).

יג רבנו לא כתב מי המפרשים שתירצו כך הסתירה בדעת שמואל. לפי תרוץ זה דעת שמואל למסקנה שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם הן בעובר והן במעשה הידים. התוס' בכתובות (ז, ב ד"ה המזכה) תירצו: (1) העובר נחשב לדבר שבא לעולם. (2) שלדעתו קל יותר להקנות לדבר שלב"ע (עובר), מאשר להקנות דבר שלב"ע (מעשה הידים). וע' בתוס' הר"ש משאנץ (כתובות ז, ב ד"ה כדאמר) שעמד על תירוצי התוס' ודחה את התרוץ הראשון אליבא דרב נחמן.

יד ר"י מוכיח מהסתירה הנוספת בדעת רבא בענין מכירה בנכסי אביו, שבסוגיא ב' התקבל יש לגרוס: רבה, וממילא נופלת הסתירה דלעיל בדעת רבא בענין חליצת קטנה. לפיו מסקנת רבא שאין האשה חולצת אלא כשהיא בת י"ב ונבדקה. תרוץ זה מובא בשמו של ר"י בתוס' ביבמות (שם קה, ב ד"ה רבא) ובבבא בתרא (קנה, א ד"ה אתמר). בתוס' בגיטין (שם סה, א ד"ה וכנגדן) ובנדה (מו, א ד"ה אבל) הובא התרוץ בשם "ועוד יש לומר".

טו וכן גרס המאור (גיטין לא, א ב"יף).

ז הרמב"ן (גיטין סה, א ד"ה הגיעו) והריטב"א (גיטין סה, א ד"ה הגיעו שם) תירצו קושיה זו שאגב לשון "קטן" שבתחילת הדברים נאמרה בהמשך לשון "קטנה", והכוונה שאשה בת י"ב חולצת.

ח דעת ר"ת מובאת בס' הישר (חיד' ס' קח), בתוס' (יבמות קה, ב ד"ה רבא; גיטין סה, א ד"ה וכנגדן; נדה מו, א ד"ה אבל, בס' התרומה (ס' קלג) ועוד. אלא שמלשוננו של ר"ת בס' הישר (שם) מש' שמפרש שדעת רבא להלכה כר' יוסי וכדמש' בסוגיא בגיטין, וכן הובנה דעתו ברמב"ן (גיטין סה, א ד"ה הגיעו) ובריטב"א (גיטין סה, א ד"ה הגיעו). אולם לפי התוס' (שצוינו לעיל) סובר ר"ת שלרבא הלכה כר' מאיר, ודבריו בסוגיא בגיטין אליבא דר' יוסי. זו גם דעת רבנו בהבנת דעת ר"ת, וכן כתב הרשב"א (גיטין סה, א ד"ה הגיעו).

ט מדברי - צ"ל: מדבריו.

י פירש"י (ד"ה מדבריו) שהכוונה לר' יוסי, וברבי הוא כינוי לאדם גדול.

יא פירוש זה הוא חלק מדברי ר"ת בתוספות.

יב כך מתרץ ר"ת המובא בתוס' (חולין ח, א ד"ה שלבנה). תירוצו זה הובא בראבי"ה (ח"ב ס' תסד עמ' 81) ובמהר"ם חלוואה (פסחים ל, ב ד"ה והלכתא אידי ואידי). ראייה לתרוץ זה מהסוגיא ביבמות, הביאו תוס' הר"ש משאנץ (פסחים ל, ב ד"ה והלכתא)

וצריך שיהא בעיקרן גומות, בשתי גומות, קמ"ל ואפילו שתי שערות בגומא אחת דאפילו שתי שערות בגומא אחת.⁴¹ וכן⁴¹ היא אחר י"ב שנה ויום אחד.

מההיא דיוצא דופן, דההיא הילכתא היא, דאף על גב דהגיעה לכלל שנותיה בודקין לחליצה אם הביא שערות בעיא בדיקה. הילכך אין האיש חולץ עד שיהא בן י"ג שנה ויום אחד ויביא שתי שערות.

[ד] וצריך שיהיו השערות ארוכות כדי שיהיו⁴² ניטלות בזוג, דהיינו יותר ארוך⁴³ מכדי לכוף ראשן לעיקרן. דתנן בפרק בא סימן (שם נב, ב) שתי שערות האמורות בפרה, ובנגעים, והאמורות בכל מקום, כמה שיעורן⁴⁴, כדי לכוף ראשן לעיקרן דברי ר' ישמעאל, ור' אליעזר אומר כדי לקרוץ בצפורן, ר' עקיבא אומר כדי שיהיו ניטלות בזוג. ופירש רש"י (ד"ה שיהיו) להיינו טעורא רבה דכולהו. ואמר רב חסדא אומר מר עוקבא הלכה כדברי כולן להחמיר. פירש רש"י (ד"ה להחמיר) מפקקת כלפון לא ממאנא סמא גדולה היא, לענין⁴⁵ חליצה עד דליכא טעורא רבה דכולהו⁴⁶, עכ"ל. מדפירש דלא חלצה עד דאיכא שיעורא רבה דכולהו, ופירש נמי דשיעורא רבה דכולהו היינו שתהא ניטלת בזוג, הא למדת אף על גב שהשערות הם כל כך ארוכים שיכול לכוף ראשן וצריך שיהיו⁴⁷ השערות גדולות לעיקרן, אפילו הכי לא כדי שיהיו⁴⁸ ניטלות בזוג, דהיינו חלצה עד שיהיו ארוכים יותר מכדי לכוף ראשן לעיקרן. שיהיו ניטלין בזוג. ודלא כספר התרומות (ס"י קנג) שפסק דשיעור שערות כדי לכוף ראשן לעיקרן⁴⁹.

[ב] וצריך שיהיו הגומות במקום יניקת³⁴ (בשר מן השער) [השער מן הבשר]³⁴ כההיא דפרק בא סימן (נדה נב, א) ר' חלבו אמר רב הונא שתי שערות שאמרו צריך שיהא בעיקרן גומות³⁵.

[ג] וצריך שיהיו אלו שתי שערות במקום אחד, כי ההיא³⁵ דפרק בא סימן (שם נב, ב) דאמר רב יהודה אמר שמואל שתי שערות אפילו אחת על הכף ואחת על גבי בצים. תניא נמי הכי שתי שערות שאמרו אפילו אחת בגבה ואחת בכריסה³⁶, ³⁷ אחת על קישורי אצבעותיה של יד³⁷ ואחת על קישורי אצבעותיה של רגל דברי ר' שמעון³⁸, ורבנן אמר³⁸ רב אסי³⁸ עד שיהיו שתי שערות במקום אחד. ופסק רבינו יצחק אלפס זצ"ל³⁹ (מא, א) דהלכה כחכמים דבעינן שתי שערות במקום אחד, וכן פסק בספר התרומות (ס"י קלג מה ע"ב).

וקיימא לן דאפילו שתי שערות בגומא אחת, (נדה נב, א) דאמר רב אשי אמר לי מר זוטרא קשי בה רב חנינא מסורא לא לישתמיט תנא לאשמועינן גומות, דאי אשמועינן גומות הוה אמינא עד שיהיו⁴⁰ שתי שערות

42. שיהיו: א ק שיהיו 43. ארוך: א ק ארוך 44. כמה שיעורן: ד חסדא 45. לענין: ק דלענין 46. דכולהו: א בכולהו ק בכולהו 47. שיהיו: ב שיהיו ה שיהיו ט שיהא 48. שיהיו: ב שיהיו ה שיהיו

34. (בשר מן השער)... הבשר: א ק בשר מן השער 35. כי ההיא: א ק כההיא 36. בכריסה: ק על הכריסה 37. אחת... של יד: ד [א' ע"ג קשורי אצבעותיה של יד] ק ועל קישורי אצבעותיה של יד 38. אמר: ק אמרי אמר 39. זצ"ל: ק ז"ל 40. שיהיו: ד שיהיו 41. וכן: ב ו וכן

טז וכן ברמב"ם (אישות פ"ב, יז) ובטש"ע (קנה, טז).

יז בגמרא לפנינו - דברי רבי שמעון איש כפר עכו שאמר משום רבי שמעון.

יח רב אסי - בגמרא לפנינו: רב חסדא, וברי"ף (מא, א) ובראבי"ה (ס"י תעצד) גרסו כרבנן, ובס' התרומה (ס"י קלג מה ע"ב), בסמ"ג (עשין ס"ז), ברא"ש (פ"ו ס"ד) ובהגהות הב"ח גרסו: רב אשי.

יט וכן ברמב"ם (שם) וטש"ע (שם, טז-יז).

כ שיעורא רבה דכולהו - בהסתמך על דברי רש"י, סובר רבנו שהשיעור הגדול הוא שיעורו של ר' עקיבא "ניטלות בזוג", וכן פסק לקמן להלכה שיכולה לחלוץ רק בשערות בשיעור זה, בניגוד לדעת ס' התרומה (המובא בסמוך) שפסק ששיעור ר' ישמעאל "לכוף ראשן לעיקרן" הוא השיעור הגדול. אולם ראשונים אחרים סברו כס' התרומה. כן פסק הרא"ש (נדה פ"ו, ס"ד), וכן פ"י המ"מ (אישות פ"ב, טז) את דברי הרמב"ם (שם). היש"ש (פ"י ס"ז כו) הביא דעות הראשונים שסברו שהשיעור הגדול הוא "לכוף ראשן לעיקרן" ומנגד את דעת רש"י שהראשונים לא הזכירוה. לכן הסיק שלשון רש"י מקורה בטעות סופר ואין לגרוס אלא: "וזהו שיעורא", וממילא ניתן לומר שגם

לרש"י השיעור הגדול הוא "לכוף ראשן לתחילתן" ואינו חולק על התרומה (המובא בסמוך). וכן נכתב בהג' חכמת שלמה בגמ' (נדה נב, א), ועפ"י הושמה תיבת "דכולהו" בלשון רש"י בגמ' לפנינו בסוגריים. וכך סבר גם המשל"מ על הרמב"ם (אישות פ"ב, טז) שיש לתקן הג' ברש"י. אולם בשו"ת מלמד להועיל (ח"ב יו"ד ס"י סד) הביא את דברי רבנו האו"ז שגרס כלשון רש"י: "שיעורא רבה דכולהו" וסבר שהשיעור הגדול הוא "ניטלות בזוג" בניגוד למהרש"ל, ובכך רצה גם ליישב את דברי רב' ירוחם שהמשל"מ (הנ"ל) התקשה בהם.

כא בהע' הקודמת הבאנו שדעת הרמב"ם (אישות פ"ב, טז) להסבר המ"מ (שם) והגה"מ (שם אות א, ב) ודעת הרא"ש (נדה פ"ו, ס"ד) שהשיעור הגדול הוא "כדי לכוף ראשן לעיקרן", וכדעת התרומה. וביחס לשיעור הקטן דעת הרמב"ם (שם) שהוא "שניטלות בזוג", ודלא כרש"י ורבנן. אולם לרא"ש השיעור הקטן הוא "לקרוץ בצפורן", כרש"י ורבנן. והטור והשו"ע (קנה, יח) פסקו כרמב"ם לגבי השיעור הגדול. וביחס לשיעור הקטן הביא הטור והשו"ע שני השיעורים האחרים, ור' בט"ז (שם סק"ט) ובב"ש (שם סק"ז) ההסבר לכך.

שלא באו אלו השערות עד לאחר הפרק. אבל היכא שלא בדקו קודם הפרק ולאחר הפרק הביאה השערות⁶² אמרין ודאי גדולה היא, ולא חיישינן שמא מקודם לכן באו ושומא נינהו. וראיה לדבר⁶³ מפרק מצות חליצה (קה, ב) דאמר ליה רבי לאבדן זילי בדקה, והתם לא בדקה מקודם לכן. מיהו יש לדחות שאמר לו לבדקה בדדין אם הטו, שזהו⁶⁴ סימן העליון ואי אפשר עד שבא התחתון⁶⁵.

אבל יש להביא ראיה מפרק מי שמת (ב"ב קנה, א) בעובדא דבני ברק שמכרו בנכסי אביהם ומת, וערערו עליו בני המשפחה לומר קטן הוא, ובאו ושאלו לר' עקיבה מהו לבדוק⁶⁶, אף על גב דהתם לא בדקהו⁶⁷ מקודם לכן. מיהו גם זה⁶⁸ יש לדחות ולפרש דהכי קאמר, מהו לבדוק ולסמוך על הסימנין עם חזקה דר' שמעון בן לקיש דאמר אין העדים חותמין על השטר אלא אם כן נעשה גדול, דהוא הדין שאין חותמין עד שיהא המוכר גדול.

אבל יש להביא ראיה⁶⁹ מריש פרק בא סימן (נידה מח, ב) דקתני נאמנת אשה להחמיר אבל לא להקל. כיצד, גדולה היא שלא תמאן, קטנה היא שלא תחלוץ. ועכשיו קאמר שהיא נאמנת להעיד שלא תחלוץ, משמע הא אי אמרה גדולה היא חולצת, הלא אפילו אמרה גדולה היא אינה חולצת כדקתני סיפא אבל אינה נאמנת לומר קטנה היא⁷⁰ שתמאן, גדולה היא שתחלוץ. אלא אומר רבינו⁷¹ יצחק בר שמואל⁷² דהא דקתני שהיא נאמנת לומר קטנה היא (שתחלוץ) [שלא תחלוץ]⁷³, מיירי כגון שבדקה אנשים לאחר הפרק ומצאו בה שערות והכשירוה לחלוץ, ועתה האשה אומרת שאותם שערות ראתה⁷⁴ קודם הפרק ושומא

[ה] והשערות לא מהנו אלא⁴⁹ עד שיגיעו לכלל שנותיהם, שיהא האיש בן י"ג שנה ויום אחד והאשה בת י"ב שנה ויום אחד, אבל קודם לכן אף על גב דהביאו שערות בשיעורן⁵⁰, אפילו הכי שומא נינהו. כדתניא פרק יוצא דופן (נידה מו, א) איש כי יפליא (במדבר ו, ב), מה תלמוד לומר איש, לרבות בן י"ג שנה ויום אחד, שאפילו שאינו⁵¹ יודע להפלות דבריו⁵² קיימין. היכי דמי, אי דלא אייתי שתי שערות קטן הוא, אלא לאו דאייתי שתי שערות, וטעמא בן י"ג ויום אחד הוא דהויא⁵³ ליה איש, הא תוך זמן כלפני זמן, ואיתותב מאן דאמר תוך זמן כלאחר זמן. ותו, דאמר רב נחמן בר יצחק⁵⁴ כתנאי וכו', עד לא, דכולי עלמא תוך זמן כלפני זמן. ואמר רבא הלכתא תוך זמן כלפני זמן. הלכך הכי הלכתא, תוך זמן כלפני זמן והשערות שומא נינהו. ואם יהיו אותם שערות קיימין עד שיגיעו לכלל שנותיהן, אפילו הכי שומא נינהו וקטנים הם⁵⁵ עד שיביאו שערות ואם הביאו שערות קודם⁵⁶, אחרות. כדאמרין⁵⁷ ריש אפילו עורם במ משנהגדילו שומא פרק בא סימן (שם מח, ב) נינהו והם קטנים עד שיביאו⁵⁸ בשלמא לפני הפרק בעי⁵⁹ שערות אחרות.

בדיקה⁶⁰, דאי משתכחי לאחר הפרק שומא נינהו. והכי נמי אסקינן התם בסמוך אליבא דר' שמעון⁶¹. והשתא יש לדקדק הואיל ואתבריר לן דכל שערות שבאו קודם הפרק דשומא נינהו אפילו לאחר הפרק, אם כן צריכין בדיקה פעמיים קודם הפרק ולאחר הפרק כדי לידע⁶² שאלו השערות לא באו קודם הפרק כי אם לאחר הפרק וסימן הם.

[ו] ופסק רבינו שמואל שלכתחילה ודאי בעיא בדיקה⁶³ קודם הפרק⁶⁴, כדי לברר ולידע על⁶⁵ האמת

62. השערות: ק שערות. 63. שזהו: ק שזה. 64. לבדוק: א לבדוק ולסמוך על הסימנין עם חזקה דרשב"ל. 65. בדקהו: ד בדקה. 66. זה: ק חסר. 67. ראיה: א ד חסר. 68. היא: ק חסר. 69. רבנו: ק רבי. 70. שמואל: ק שמואל ז"ל. 71. (שתחלוץ) [שלא תחלוץ]: א ק שתחלוץ. 72. ראתה: ק היתה ראה.

49. אלא: ד חסר. 50. בשיעורן: ק בשיעורן. 51. שאינו: ד ק אינו. 52. דהויא: ק דהוי. 53. הם: ק חסר. 54. כדאמרין: ק כדאמר. 55. בעי: ד ק בעיא. 56. בדיקה: א ק בדיקתא. 57. קודם: ב חסר. 58. שיביאו: ח שיביאו שתי ו שיבואו. 59. לידע: א שידע. ק שידע. 60. קודם הפרק: ק חסר. 61. על: ק חסר.

שאכן אין צורך לבדוק קודם הפרק, אך אם בדקו הבדיקה מועילה. וכ"כ הרמב"ן בנדה (שם מח, ב ד"ה בשלמא), הרשב"א (שם ד"ה בשלמא) והריטב"א (שם ד"ה ר' יהודה אמר).

כו הראיות שדן בהן רבנו לקמן מובאות כולן בס' התרומה (סי' קלג).

כו זיל - בגמרא לפנינו: פוק.

כח רבנו דן בענין זה לקמן בסעיף ז.

כב להפלות דבריו - בגמרא לפנינו: להפליא נדריו.

כג בר יצחק - ליתא בגמרא לפנינו.

כד וכך נפסק ברמב"ם (אישות פ"ב, יח) ובטש"ע (קנה, יד).

כה דעת רבנו שמואל שיש לכתחילה לבדוק גם קודם הפרק ורק בדיעבד כשלא בדקו לפני כן סומכים על הבדיקה שאחר כך. בס' התרומה (סי' קלג) מובאת דעה זו בשם רבו הוא ר"י בעל התוס'. כ"כ גם תוס' בנדה (מח, ב ד"ה בשלמא) בתירוצם ראשון לשאלתם מדוע לא נסמך רק על בדיקה שאחרי הפרק, ובתירוץ אחר כתבו

אביה זכאי במציאתה, ובמעשה ידיה, ובהפרת נדריה. צמל, [כיון]⁸⁴ שבגרה אין לאביה רשות בה. איזו היא סימניה⁸⁵, ר' יוסי הגלילי אומר משיעלה הקמט תחת הדד⁸⁶, ר' עקיבה אומר משיטו הדדין, בן עזאי אומר משתשחיר הפטמית, ר' יוסי אומר כדי שיהא נותן ידו (או)⁸⁷ על העוקץ והוא שוקע ושוהה לחזור. פירש רש"י (ד"ה פגה) פגה, כל זמן שאין לה סימן לא בדדין ולא בשערות. בוחל, כשהפרי גדול⁸⁸ קלת כמו⁸⁹ התאנים שבחלו, כך יס⁹⁰ להם סימן דדים קלת בידוע שהביאה שתי שערות ונערה היא. צמל, מפרש לה⁹¹ בגמרא לשון נוטריקון. איזו היא סימניה, אלמל קאי. קמט, שגדלו דדיה קלת עד שיכפול דדיה קלת על החזה ונראה כקמט. משיטו, גדולים יותר. הפטמית, ראש הדד, כמו ניטלה פיטמתו. עוקץ, כמו עוקלי האגסין⁹², חורו של דד שהתנוק יונק, ופיטמית היינו סביבות העוקץ, עכ"ל.

לפי פירוש רש"י שפירש דלא פליגי אלא בסימני בגרות, שפירש דאצמל קאי, אם כן בסימני נערות מודים כולי עלמא שכשיש להם סימן דדים קצת בידוע שהביאה שתי שערות ונערה היא וחולצת או מתייבמת. מיהו קשה דת"ר בגמרא (שם) אלו הן סימני בגרות, ר' אלעזר⁹³ ברבי צדוק אומר משיתקשקשו⁹⁴ הדדים, ר' יוחנן בן ברוקה אומר משיכסוף ראש החוטם, ר' יוסי אומר משתקיף העטרה. ולפירוש רש"י שפירש דבמתניתין בסימני בגרות פליגי, קשיא דר' יוסי אדר' יוסי⁹⁵, דבמתניתין יהיב שיעורא אחרינא לסימני בגרות, דאמר כדי שיהא נותן ידו על העוקץ

וצריך לכתחילה לבדוק⁷⁴ קודם הפרק⁷⁵ כדי לברר על⁷⁶ האמת שלא באו אלו השערות עד אחר הפרק. אבל אם לא בדקו⁷⁸ ובאו לפנינו אחר הפרק עם השערות, אמרינן ודאי גדולים הם ולא חיישינן שמא קודם הפרק⁷⁶ הביאום⁷⁹ ושומא נינהו. נינהו, ונאמנת היא בכך להעיד עליה שהיא קטנה כט. אבל אם לא היתה היא מעידה שראתה בה אלו שערות מקודם לכן, היינו (סימני) [סומכין]⁷³ על השערות ומכשירין אותה לחלוץ אף על פי שלא בדקנוה קודם הפרק⁷⁴.

[ז] והיכא שהגיעו לכלל שנותיהם והביאו השערות אלא שאין אנו יודעים אם יש גומות קטנות במקום יניקת השער מן הבשר, פסק רבינו יצחק בר' שמואל⁸⁰ הואיל שאין אנו בקיאים להכיר בגומות, אם יש ריבוי שיער וגם גדולות באיש ובאשה סגי⁸¹. ועוד פסק שאם ירצה יבדוק האשה בדדין, ואם הטו הדדין גדולה היא⁸². ותנן (נדה מז, א) בא סימן התחתון עד שלא בא העליון, או חולצת או מתייבמת. בא העליון עד שלא בא התחתון, אף על פי שאי אפשר, ר' מאיר אומר לא חולצת ולא מתייבמת, וחכמים אומרים או חולצת או מתייבמת, מפני שאמרו אפשר לתחתון לבוא עד שלא בא העליון, ואי אפשר לבוא העליון עד שלא יבוא התחתון. ופסק רבינו⁸¹ יצחק אלפס (מ, א) דהלכה כרבנן, דיחיד ורבים הלכה כרבים. ושיעור סימן העליון כדתנן פרק יוצא דופן (נדה מז, א) משל משלו⁸² חכמים באשה, פגה, בוחל⁸³, וצמל. פגה, עודה תינוקת. בוחל, אלו ימי נעורים. בזו ובזו

סימניה: ק סימניה 86. [ר' יוסי הגלילי... תחת הדד]: א ק חסר 87. (או): א ק או 88. כשהפרי גדול: א ק שהפרי גדל 89. כמו: א ק חסר 90. יש: א ק שיש 91. לה: ק חסר 92. עוקצי האגסין: ק עוקצה גסין 93. אלעזר: ק אליעזר 94. משיתקשקשו: ד משיתקשו

73. (סימני) [סומכין]: א ק סימנין 74. לבדוק: ב ט לבדוק 75. קודם הפרק: ב אחר הפרק ט חסר 76. כדי לברר... קודם הפרק: ה חסר 77. על: ה חסר 78. בדקו: ה חסר 79. הביאום: ה הביאו 80. שמואל: ק שמואל זצ"ל 81. רבנו: ק רבי 82. משל משלו: ק משלו משל 83. בוחל: א ק חסר 84. [כיון]: א ק חסר 85. היא

לג וכ"כ התרומה בשם רבו ר"י הזקן, והביא רבנו את התרומה בסמוך. ובדומה לזה פסקו התוס' (נדה מט, א סוד"ה ואיבעית), הרשב"א בשו"ת (ח"ד סי' לט) והטשו"ע (קסט, י), שאם יש לה דדים גדולים שא"צ לבדוק אחר שערות. וכתב הב"ח (קסט, י ד"ה ומ"ש ואם) שמדברי הסמ"ק (סי' קפה) מוכח, שהנאמנות של הנשים בענין קיימת דוקא כשיש חזקה ביחס לשנים. ור' בהג"ה והע' על הטור (מכ' ירושלים שם קסט, סק"ד) בשם הבית מאיר והמשאת בנימין שהמדובר לפי הטור בדדים גדולים ממש ואז אין צורך בחזקת שנים.

לד כן הקשו התוס' (נדה מז, א ד"ה איהו), תוס' רא"ש (שם ד"ה א זהו), סמ"ג (עשה נ הל' מיאון נג ע"ג), רמב"ן (נדה מז, א ד"ה הא דתנן), רשב"א (ד"ה הא דתנן) וריטב"א (ד"ה מתני' משל).

כט וכ"כ ס' התרומה (סי' קלג) ותוס' (שם סוד"ה איבעית אימא) שנאמנת לומר שאותן שערות היו קודם הפרק, ונשארת בקטנותה.

ל הרמב"ם (אישות פ"ב, יט) והשו"ע (שם) כתבו שבסתם אע"פ שלא בדקנו אותה, לא אומרים שהשערות היו קודם הפרק, אולם הם לא הזכירו שיש לכתחילה לבדוקה קודם הפרק, ור' לעיל הע' כה דעות הראשונים השונות.

לא כך הובא בס' התרומה (סי' קלג) בשם רבו ר"י, ומספר התרומה הובא במחז"ו (סי' תקמג), במרדכי (יבמות סי' נז) ותשובות מיימוניות (אישות סי' לו).

לב וכן נפסק בטשו"ע (קסט, יא). ובענין בקיאותנו כשרואים גומות ע"ש בב"ש (סק"י) ובפת"ש (סק"י יז).

לפני האיש. ואמרינן¹⁰⁵ בגמרא ורמינהי¹⁰⁶ אחד בן תשע שנים^ל, ואחד בן עשרים שנים שלא הביא שתי שערות. פירוש (ד"ה ורמינהי) שניהם לין אחד להם וביאתו כמאמר בגדול, אלמלא קטן [הוא]¹⁰⁷ ובעי אמתוני. ושנינן¹⁰⁸ אמר רב שמואל בר רב יצחק [אמר רב]¹⁰⁹ והוא שנולדו בו סימני סריס. פירוש (רש"י ד"ה אמר רב שמואל) מתניתין דפרק יוצא דופן כגון שנולד לו סימני סריס המפורש בהערל כדפירשתי לעיל (רש"י הל' יב"ק ס"ו תרנא, ב). אמר רבא דיקא¹¹⁰ נמי דקתני והוא הסריס, שמע מינה. והכי נמי איכא למידק גבי איילונית, דהא קתני נמי התם והיא איילונית.

הלכך כל היכא שנולדו סימני סריס בזכר וסימני איילונית בנקבה והם בני עשרים, הרי הזכר סריס והנקבה איילונית, לא חולצין ולא מייבמין, ונישאת האשה לשוק לכל מי שהיא רוצה^ל.

ושנת עשרים שאמרנו אין צריך שנה שלימה מעת לעת, אלא כיון שיצאו ממנה שלשים יום הרי זו שנה שלימה, (נידה מז, ב) דאמר רב הלכה בכולי פרקין מעת לעת, ועולא אמר דתנן תנן ודלא תנן [לא תנן]¹¹¹. פירוש רש"י (ד"ה דתנן) היכל דתנן יום אחד, כגון בת שלש שנים ויום אחד, וכולהי דמתניתין בר מסיפא דקתני בת עשרים שלא הביאה שתי שערות, התם לא בעינן עשרים שנים שלימות אלא משנכנס יום אחד בשנת עשרים, עכ"ל. וקיימא לן כעולא, כדמסיק סתמא דתלמודא בשלמא לעולא היינו דעד הכא קתני יום אחד והכא לא קתני, אלא לרב ליתני. ועוד, תניא ר' יוסי בן כיפר אומר משום ר' אליעזר שנת עשרים שיצאו ממנה שלשים יום הרי זו כשנת¹¹² עשרים לכל דבריה, וכן הורה רבי בלוד שנת שמונה עשרה שיצאו ממנה שלשים יום הרי הוא

והוא שוקע ושוהה לחזור. וצריכין אנו לומר לפירוש דהא והא חד שיעורא הוא, ודוחק הוא זה. ונראה לרבינו יצחק^{לה} לפרש דבמתניתין בסימני נערות פליגי ובברייתא בסימני בגרות, ולא תקשי דר' יוסי אדר' יוסי. הלכך כתב בספר התרומות (סי' קלג מה, ב ד"ה הלכך) בשם רבינו יצחק בר שמואל זצ"ל שאם ירצה יבדוק האשה בדדין ואם הטו הדדין גדולה, דהיינו כפירוש זה שפירשנו דבמתניתין בסימני נערות פליגי, ודלא כפירוש רש"י. מיהו לא ידענא מנין לו שהלכה כר' עקיבה דאמר במתניתין משיטו הדדין, דמסתבר⁹⁵ דשיעורא⁹⁶ דר' יוסי עדיף משיעורו דר' עקיבה^{לו}.

והיכא שהוא בן י"ג שנה ויום אחד, וכן היא בת י"ב שנה ויום אחד, ולא נולדו בו בזכר סימני סריס וסימני איילונית בנקבה¹⁰¹, ממתניין להם עד שנת עשרים. ואם לא הביאו אז השערות הרי הזכר סריס והנקבה איילונית, ולא חולצין ולא מייבמין. כההיא דתנן סוף¹⁰² פרק יוצא דופן (נדה מז, ב) בת עשרים שנה שלא הביאה שתי שערות,¹⁰³ [תביא ראייה שהיא בת עשרים שנה, והיא איילונית, לא חולצת ולא מתייבמת. בן עשרים שנה ולא הביא שתי שערות]¹⁰³, יביא ראייה שהוא בן עשרים, והוא סריס, ולא חולץ ולא מייבם, אלו דברי בית הלל, ובית שמאי אומרים זה וזה בן שמונה עשרה. ור' אליעזר אומר¹⁰⁴ הזכר כדברי בית הלל, והנקבה כדברי בית שמאי, שהאשה ממהרת לבא

ק חסר 105. ואמרינן: ק ואמר 106. ורמינהי: ק ורמינהו 107. [הוא]: א ק חסר 108. ושנינן: ק ושנינו 109. [אמר רב]: א ק חסר 110. דיקא: ק דייקנין 111. [לא תנן]: א ק חסר 112. זו בשנת: א ק שנת

95. דמסתבר: ק דמיסתבר' 96. דשיעורא: א ק דשיעורו 97. במקום: ט במקום עיקר 98. זצ"ל: ט נ חסר 99. האשה: ה ט נ באשה 100. הטו הדדין: ו הדדין גדולות 101. בנקיבה: א ק חסר 102. סוף: ד חסר 103. [תביא ראייה... שתי שערות]: א ק חסר 104. אומר:

שבסוגיא (שם) פ"י שמואל דעתו. ולדעת רבנו יש להעדיף את דעת ר' יוסי כנר' משום ששיעורו מאוחר יותר מבחינת התפתחות הסימנים. ויש להעיר שבפסקי המהר"ח פסק כר' עקיבא וכדעת ס' התרומה, ואפשר שהבין שרבנו לא התכוון לחלוק הלכה למעשה על פסק ס' התרומה, רק העיר שמסתבר יותר כר' יוסי. לו ר' הע' קודמת.

לח בגמרא לפנינו נוסף כאן: ויום אחד.

לט וכן ברמב"ם (אישות פ"ב, ד, יא) ובטש"ע (קנה, יב; קעב, ו).

לה כל הראשונים שהוזכרו בהע' הקודמת הביאו תרוץ זה בשם ר"ת.

לו בהגהות על הטור מבעל תוס' יום טוב (טור שם ס"ב) פ"י שהלכה כר"ע משום הכלל במס' עירובין (מו, ב) שהלכה כמותו נגד חבריו. אולם יש להעיר, שהכלל שם הוא שההלכה כמותו נגד חבריו, ואילו כאן חלקו עליו חבריו. עוד הביא שם בהע' שלדעת הרשב"א בשו"ת (אלף רטו) ההלכה כר' יוסי הגלילי במש' (נדה מז, א) שאמר שהסימן הוא משיעלה הקמט, משום

סריס עד כמה, תני ר' חייא עד רוב שנותיו. כי אתו לקמיה דר' חייא, אי כחוש אמר להו אבריה, אי בריא¹²¹ אמר להו אכחשוה, דהני סימנין זימנין דאתו מחמת כחישותא, וזימנין דאתו מחמת בריותא.

[ח] והיכא שהגיעו לכלל שנותיהם ולא ידענא אם הביאו השערות, פר"ח זצ"ל שאין האישה נאמנת להעיד על הקטנה שהביאה שתי שערות אף על גב שהגיעה לכלל שנותיה, וקיימא לן כר' שמעון¹²². ואוקימנא הא דתניא פרק יוצא דופן¹²³ (נדה מח, ב) נאמנת אשה להחמיר אבל לא להקל אליבא דר' שמעון ולאחר הפרק, ולית ליה חזקה דרבא.

וזה לשון רבינו יצחק אלפס זצ"ל¹²⁴ (יבמות מ, א), פרק בא סימן (נדה מח, ב) ת"ר כל הנבדקות נבדקות על פי נשים, וכן היה ר' אליעזר מוסר לאשתו, ור' ישמעאל מוסר לאמו. ר' יהודה אומר לפני הפרק ולאחר הפרק נשים בודקות אותן, תוך הפרק אין נשים בודקות אותן, שאין משיאין ספיקות על פי נשים. ר' שמעון אומר אף תוך הפרק נשים בודקות אותן. ונאמנת אשה להחמיר אבל לא להקל. כיצד גדולה היא שלא תמאן, קטנה היא שלא תחלוץ, אבל אין נאמנת לומר קטנה היא שתמאן, גדולה שתחלוץ. אמר מר ר' יהודה אומר לפני הפרק ולאחר הפרק נשים בודקות אותן. בשלמא לפני הפרק בעיא בדיקה, דאי משתכחי¹²⁵ לאחר הפרק שומא נינהו, אלא לאחר הפרק למה לי, והאמר רבא קטנה שהגיעה לכלל

כשנת¹¹³ שמנה עשרה לכל דבריה. בשלמא דרבי ודר' יוסי בן כיפר לא קשיא, הא כבית שמאי והא כבית הלל, אלא לרב קשיא. תנאי היא, דתניא שנה האמורה בקדשים, שנה האמורה בבתי ערי חומה, שתי שנים שבשדה אחוזה, שש שבבעבר עברי, וכן¹¹⁴ שבבן ושבת, כולן מעת לעת. הרי מתניתין דייקא כעולא כדמסיק בשלמא לעולא דאתא מתניתין כוותיה. ותו (שם מח, א) דאמר רב יצחק בר נחמני אמר ר' אלעזר¹¹⁵ הלכה כר' יוסי בן כיפר שאמר משום ר' אליעזר, ומסקנא¹¹⁶ דמסתברא כותיה קאמר. הלכך הלכה כעולא דלא בעינן שנת עשרים שנה שלימה מעת לעת, וכן פסק רבינו יצחק אלפס (מ, א) דהלכה כעולא¹¹⁷.

מיהו מה שפירש רש"י ולעיל בסימן ע"י¹¹⁸ מ"א מפורש משנכנס יום אחד בשנת עשרים לא אתבריר לי, דבין רבי ובין ר' יוסי בן כיפר בעו שלשים יום, ובפרק קמא דראש השנה (י, א) פליגי ר' מאיר ור' אלעזר¹¹⁷, דר' מאיר סבר יום אחד בשנה חשוב שנה.

והיכא שלא נולדו סימני סריס בזכר ובנקבה סימני איילונית, מחזקינן להו בחזקת קטנים עד שש ושלשים שנה¹²⁰, כההיא דסוף פרק יוצא דופן (נדה מז, ב), וסוף פרק האשה רבה (יבמות צז, א), וסוף פרק מי שמת בבבא בתרא (קנה, ב). דאסקינן וכי לא נולדו בו סימני

119. דנולדו: ב ו שנולדו 120. הוא: ה היא ג זה
121. בריא: ק ברי 122. זצ"ל: ק ז"ל 123. משתכחי: ק משתכחא

113. הוא כשנת: ק שנת 114. וכן: א ק חסר
115. אלעזר: ק אליעזר 116. אליעזר ומסקנא: ק אלעזר ומסקינן 117. אלעזר: ק אליעזר 118. בסימן ע"י חסר

שלשים וחמש ויום אחד, וכן העיר בהג' התוס' יו"ט על הטור (קנה, ס"ק ו). וכתב הפרישה (קנה ס"ק כו) שאין ביניהם מח', ואליבא דכו"ע אם הגיע לשלשים וחמש ויום אחד, שהם רוב שבעים השנה, נחשב שעברו רוב שנותיו.

מג דעת ר"ח שאין נאמנות לאשה אלא לאחר הפרק וגם אז היא נאמנת רק להחמיר. וכך מפרש הוא את דעת ר' שמעון המובאת להלן בדברי הר"ף. דברי הר"ח הובאו ברי"ף שרבנו מביא דבריו להלן, וכן בתוס' (נדה מט, א ד"ה ואיבעית), תוס' ישנים (נדה מח, ב ד"ה ר' שמעון), רא"ש (נדה פ"ו סי' ג), רשב"א (נדה מט, א ד"ה ואי בעית) וריטב"א (נדה מט, א ד"ה ולית ליה), וכולם דחו את דבריו. ובספר כתונת פסים (לרבי יעקב מאיר פדובה) על הנ"י (יבמות מ, א) כתב ליישב את דברי ר"ח.

מד יוצא דופן - צ"ל: בא סימן.

מה דעת הר"ף דלהלן היא, שנשים שהגיעו לכלל שנותיהן נבדקות ע"י נשים, ודלא כדעת ר"ח דלעיל. רבנו פוסק כרי"ף.

מ כן פסקו שהלכה כעולא ואין מונין מעת לעת: הרמב"ם (אישות פ"ב, ד) וטשו"ע (קנה, יב). אולם בפירוש דברי ר"י בן כיפר משום רבי אליעזר ש"שנת עשרים שיצאו ממנה שלשים יום הרי היא כשנת עשרים לכל דבריה", דעת הרמב"ם (שם) שהגיל הוא: "בת עשרים שנה פחות משלשים יום". והשיג הראב"ד (שם): "והיה לו לומר היתה בת עשרים שנה שנכנסה בה שלשים יום", וכתב המ"מ שכראב"ד פירשו כל שאר המפרשים, וכן דעת רבנו האו"ז. וליישוב התמיהה כתב הטור שיש להגיה ולגרוס ברמב"ם: "אם היא בת תשע עשרה שנה ושלשים יום". השו"ע (שם קנה, יב) הביא את דעת הראב"ד בסתם, ואת דעת הרמב"ם בשם "ויש מי שאומר".

מא ר' לעיל סי' תרנא בפסקי המהר"ח.

מב בגמ' המובאת לקמן נאמר שהדבר תלוי ברוב שנותיו. ומפרש רבנו וכן כתב הטור (קנה, יג) שרוב השנים - היינו שלשים ושש, לעומת זאת ברמב"ם (אישות פ"ב, ד-ה, יא) ובשו"ע (קנה, יג) כתבו

שנותיה אינה צריכה בדיקה, חזקה הביאה [סימנין]¹²⁴. כי אמר רבא חזקה למיאון, אבל לחליצה בעיא בדיקה. תוך הפרק אין נשים בודקות אותן, קסבר תוך הפרק כלאחר הפרק, לאחר הפרק דאיכא חזקה דרבא סמכינן אנשים ובדקי¹²⁵ הנשים, תוך הפרק דליכא חזקה דרבא לא סמכינן אנשים ולא יבדקו נשים. ר' (ישמעאל) [שמעון]¹²⁶ אומר אף תוך הפרק נשים בודקות אותן, קסבר תוך הפרק כלפני הפרק ובעיא בדיקה, דאי משתכחי לאחר הפרק שומא נינהו. ונאמנת אשה להחמיר אבל לא להקל, הא מאן קתני לה, אי בעית אימא ר' יהודה ואתוך הפרק, ואי בעית אימא ר' שמעון ולאחר הפרק ולית ליה חזקה דרבא.

אשכחן לחד מרבואתא¹²⁷ דכתב הכי קיימא לן [ב]הא כר' שמעון דסבר תוך זמן כלפני זמן דסוגיין דפסקינן הילכתא תוך זמן כלפני זמן. וכיון דר' שמעון דקיימא לן¹²⁷ כותיה דחי¹²⁸ חזקה דרבא, שמע מינה הא חזקה¹²⁹ דחוויה היא ולא סמכינן עלה. ותו, (ב"ב קנו, א) האמר רב נחמן אמר שמואל בודקין למיאונן, וקיימא לן כותיה.

אלו דבריו של מפרש זה, ואנן לא סבירא לן הכי. חדא, דהאי חזקה דרבא הילכתא היא וליכא לדחוייה, דהא קא מותבינן מינה תיובתא¹²⁹ [לדר' יהודה, ופריק כי אמר רבא חזקה למיאון אבל לחליצה בעיא בדיקה, ואי לאו הלכה היא לא הוה מותבינן מינה תיובתא]¹²⁹. ועוד, דהא¹³⁰ קיימא לן דר' יהודה ור' שמעון הלכה כר' יהודה¹³¹, וכיון דר' יהודה אית ליה חזקה דרבא ממילא שמעינן דחזקה דרבא הילכתא היא. וכל שכן דסתם מתניתין היא, ור' אליעזר ור' (שמעון) [ישמעאל]¹³¹ ור' יהודה¹³² כולהו קיימי בחדא שיטתא וסבירא להו דנשים בודקות אותן לאחר הפרק דאיכא

חזקה דרבא, והוה ליה ר' שמעון יחיד אצל רבים, וקיימא לן דאין הלכה כיחיד אצל רבים. הלכך ליתא לדר' שמעון אלא לענין תוך זמן בלבד¹³², ולא אמרינן כיון דהלכתא כותיה בהא¹³³ הויה הלכתא כותיה נמי בהא, דלאו מילי דתליין בהדדי נינהו, אלא כל מילתא מינייהו קיימא באנפי¹³² נפשה ולא שייכא בחברתה. תדע, דהא רבא הוא דאמר (נידה מו, א) קטנה שהגיעה לכלל שנותיה אינה צריכה בדיקה, חזקה הביאה סימנין, והוא דפסק הלכתא דתוך זמן כלפני זמן (שם), הואיל וכך ליכא למשמע מהאי סברא¹³³ דסבירא לן דתוך זמן כלפני זמן למידחי חזקה דרבא, וטעמא¹³⁴ פריכא הוא וליכא למיסמך עלה. אלא ודאי מדר' יהודה אית ליה חזקה דרבא,¹³³ וקיימא לן דר' יהודה ור' שמעון הלכה כר' יהודה¹³⁵, שמעינן מינה דחזקה דרבא¹³³ הלכה היא¹³⁴. וכל שכן דלא אתבריר דר' שמעון לית ליה חזקה דרבא¹³⁵ [אלא בדרך אפשר, יש לומר דהא דאמרינן לית ליה חזקה דרבא דהכי]¹³⁵ קאמרינן¹³⁶ הא¹³⁷ מאן קאמר¹³⁷ לה, אי בעית אימא ר' יהודה ואתוך הפרק, ואי בעית אימא ר' שמעון ולאחר הפרק ולית ליה חזקה דרבא. וכיון דאפשר דר' יהודה קתני לה אתוך הפרק, לא אתבריר דר' שמעון לית ליה חזקה דרבא. ומכל מקום בין דסבירא ליה לר' שמעון חזקה דרבא בין לא סבירא ליה חזקה דרבא, הלכה היא מהני טעמי דאמרינן. הלכך כל הנבדקות נבדקות על פי נשים הלכה היא בין לחליצה בין למיאון, דסמכינן אחזקה דרבא.

והא (ב"ב קנו, א) דאמר רב נחמן אמר שמואל בודקין לגיטין ולקידושין ולחליצה ולמיאון, ודאי איכא לאקשווי אדרבא דאמר (נידה שם) קטנה שהגיעה לכלל שנותיה אינה צריכה בדיקה, חזקה הביאה סימנין.

ד ק שמעון התיקון עפ"י הרי"ף והוא הכרחי ממשמעות דבריו
132. באנפי: ד באפי 133. [וקיי"ל דר"י... דחזקה דרבא]:
א ק חסר 134. היא: ק חסר 135. [אלא... דהכי]: א ק
חסר 136. קאמרינן: ק הא קאמר 137. הא: א ק האי

124. [סימנין]: א ק חסר 125. ובדקי: א ק ובדקו
126. [ישמעאל] [שמעון]: א ד ק ישמעאל התיקון עפ"י הגמ'
והרי"ף 127. [בהא כר' שמעון... דקיימא לן]: א ק חסר
128. דחי: ק דחי 129. [לדר' יהודה... מינה תיובתא]:
א ק חסר 130. דהא: ק הא 131. [שמעון] [ישמעאל]: א

נא כך נפסקה ההלכה שתוך הזמן כלפני הזמן, וכדעת רבא המובאת להלן. וכך מובא בס' הישר (חיד' סי' קסט), רמב"ם (אישות פ"ב, יח), רא"ש (נדה פ"ה סי' ב), וכן נפסק בטשו"ע (קנה, יד).

גב סברא - איננו ברי"ף לפנינו.

נג וטעמא - ברי"ף לפנינו נכתב כאן: אלא ודאי האי טעמא.

נד קאמר - ברי"ף לפנינו: קתני.

מו זו דעת רבנו חננאל שהביאה רבנו לעיל, אלא שאין זו אותה לשון.

מו ברי"ף לפנינו נוסף כאן: דרבא.

מח זה הכלל בעירובין (מו, ב).

מט הרי"ף מניח שר' אליעזר ור' ישמעאל סוברים כר' יהודה, כיון שאמרו כללית שסמכו על נשים, ומשמע שסמכו עליהן לקולא, בעוד שלר' שמעון מסתמכים עליהן לכ' רק לחומרא. נ תוך זמן בלבד - ברי"ף לפנינו: תוך זמן כלפני זמן בלחוד.

ואי לא משכחין שתי שערות לא חיישין שמא נשרו¹⁴⁶ אלא אמרין קטנה היא¹⁴⁷ וממאנה. והיינו דאמר רב נחמן אמר שמואל בודקין למיאונין היכא דקדיש תוך זמן או לפני זמן ובעל תוך זמן ולא בעל ובודקת האשה שהגיעה לכלל שנותיה אינה יכולה להיות על פי נשים, כך פסק ר"ח זצ"ל¹⁵⁰. אבל ר"י אלפס זצ"ל ור"ת זצ"ל פסקו שהנשים בודקות אותה הואיל והגיעו¹⁵¹ לכלל שנותיה¹⁵². וסברא תריצא¹⁴⁹ היא¹⁴⁸, עכ"ל. וכן פסק רבינו תם זצ"ל¹⁵⁰ דהיכא שהגיעו לכלל שנותיהם שנבדקות על פי נשים¹⁵¹.

[ט] והיכא דלא ידענא אם הגיעו לכלל שנותיהם, דהיינו שאין אנו יודעין אם יש לזכר י"ג שנה ויום אחד ולנקבה י"ב שנים¹⁵³ ויום אחד, פירש רבינו יצחק בר שמואל זצ"ל¹⁵⁴ שאם הם גדולים הרבה או יש להם שערות הרבה בבית הערוה או בזקן, אז אין להסתפק וחולצין. ואם לא ויש ספק בדבר, אומר רבינו יצחק בר שמואל¹⁵⁵ שהאב ואם אינם נאמנים להעיד עליהם שהגיעו לכלל שנותיהם. כדתינא בפרק האומר

נשרו: א שמואל ק חסר 147. היא: א ק חסר 148. הדין: ק הדא 149. היא: ק הוא 150. זצ"ל: ט נ חסר וכן בסמוך 151. והגיעו: ב ט נ והגיע 152. שנותיה: ה שנותי' 153. שנים: ק שנה 154. זצ"ל: ק ז'ל

התרומה (סי' קלג מה ע"ג) ולא ציין במפורש שאלו דברי ר"י, וכן פסק הרא"ש (קידושין פ"ג סי' ט), וראה בדברי רבנו לעיל אות ז. הריטב"א (קידושין סד, א ד"ה והא דתניא) הביא את דברי ר"י, ומשמע מדבריו שלדעת ר"י כשיש שערות הרבה אז נאמן האב להעיד עליו, וכן דעת הרשב"א (סג, ב ד"ה בני זה), אך מדברי ר"י כאן ובתוס' משמע שכשגדולים הרבה או שיש להם שערות הרבה מחזיקים להם כגדולים גם בלא עדות האב. הטור והשו"ע (קסט, יא) פסקו שאם יש ריבוי שערות מחזיקים אותם לגדולים אפילו בלא חזקת שכנים, וראה בפרישה (ס"ק כ) שדייק בטור שבמקום שיש ריבוי שערות אין צריך עדות האב כלל.

סד כן כתבו בשמו התרומה (שם סי' קלג), מרדכי (יבמות סי' נט) וריטב"א (שם), וראה תוספות (שם). וההג"מ (אישות פ"ב אות ד), הטור והב"י (שם) כתבו כן בשם התרומה. וכן נראה שפסקו שאין נאמנים נשים או קרובים אלא עדים בלבד: רמב"ם (אישות פ"ב, כב), טור ושו"ע (שם), וראה בדברי הנודע ביהודה להלן. והרי"א (פסקי רי"א קידושין פ"ד ה"א אות יז; הובא בשלטי גיבורים קידושין לב, א ברי"ף) חולק וסובר שהאב נאמן גם בזה, וראה להלן בטעם המחלוקת. וראה בתשובת הנודע ביהודה (קמא אה"ע סי' צג), הביאה הפתחי תשובה (קסט ס"ק יג), שדעתו נוטה: "ומכל הלין

דאמרין¹³⁸ הכי (אמר רב נחמן) [הא דאמר רב נחמן]¹³⁹ אמר שמואל בודקין למיאונין¹⁴⁰ היכי משכחת לה¹⁴¹, [אי קודם זמן ותוך זמן הא קיימא לן דשומא נינהו ולא עבדינן בהו עובדא, ואי לאחר זמן הא אמר רבא קטנה שהגיעה לכלל שנותיה אינה צריכה בדיקה, חזקה הביאה סימנין. ואף על גב דבדקנוה לאחר זמן ולא אשכחן בה מיד, הא איפסקא הילכתא דחיישין שמא נשרו, ואם כן הא דאמר רב נחמן אמר שמואל בודקין למיאונין היכי משכחת לה]¹⁴¹.

ואנן¹⁴² עיינינן בה ואשכחן פירוקא בסייעתא דשמיא, והדין הוא פירוקא דהאי קושיא¹⁴³. האי¹⁴³ דאיפסקא הילכתא דחיישין שמא נשרו, לא איפסיק הכי אלא היכא דקדיש תוך זמן ובעל לאחר זמן, דהוה ליה¹⁴⁴ [ספיקא דאורייתא כדכתבין לעיל. אבל היכא דלא בעל אחר זמן דהוה להו]¹⁴⁴ נישואין דרבנן, לא אמרין חיישין שמא נשרו, ולא אמר רבא דלא בדיקין לה. דלא אמר רבא חזקה הביאה סימנין אלא לענין איסורא דאורייתא דעבדינן לחומרא ולא בדקינן¹⁴⁵ שמא (נשרף) [נשרו]¹⁴⁵, אבל בספיקא דרבנן בדיקין. ואי משכחין שתי שערות לא ממאנה דהויא לה גדולה,

138. דאמרין: ק דאמר 139. (אמר רב נחמן) [הא דאמר רב נחמן]: א ק אמר רב נחמן 140. לה: א ק חסר 141. ואי קודם... משכחת לה: א ק חסר 142. ואנן: א ק ואנו 143. האי: ק הא 144. [ספיקא דאורייתא... דהוה להו]: א ק חסר 145. (נשרף) [נשרו]: א ק נשרף 146. שמא

נה ברי"ף לפנינו נוסף כאן: וקיימא לן דהלכה היא.

נו קושיא זו הובאה ברמב"ן (נדה מו, א ד"ה וכי קאמר), ובאופן אחר ברשב"א ובריטב"א (נדה מו, א ד"ה אמר רב דימי).

נו תירוץ זה של הרי"ף הובא גם בעיטור (גט מיאון ז ע"ד), ברמב"ן, ברשב"א ובריטב"א (שם), ועיי"ש שהביאו תירוצים נוספים.

נח ברי"ף לפנינו נוסף כאן: דחיישין.

נט ברי"ף לפנינו נוסף: ומעליא.

ס הרי"ף מוסיף בסוף דבריו כך: "וחזינן למקצת רבונא דהאי ענינא דכתבין מילי דלא מיסתברן ומשום הכי לא כתבין להו".

סא וכן פסקו תוס' (נדה מט, א ד"ה ואיבעית), וכתבו: "ומעשים בכל יום דסמכין אבדיקת נשים לאחר הפרק", וכ"כ תוספות ישנים (שם מה, ב ד"ה ר' שמעון). וראה מה שכתבו שם בשם ר"ת בסוגיה.

סב וכן הסכמת רה"פ, מהם: רמב"ם (אישות פ"ב, כ), רא"ש (נדה פ"ו סי' ג) וטו"ש (קנה, טו). ופסקו הרמב"ם והשו"ע שם שאפי' אשה אחת בודקת. וכתב הראב"ה (סי' תתעד) שגם קרובות נאמנות להעיד בזה, וכ"פ השו"ע (שם), וראה ד"מ (שם אות ו-ז). סג כן כתבו התוס' (קידושין סג, ב ד"ה בני זה) בשם ר"י, וכן כתב

נתן איכא לאקשוויי. ותו, בפרק יש נוחלין (ב"ב קלה, א) ההוא דהוה שכיב ואמרו ליה איתתיה למאן, ואמר להו חזיא לכהנא רבה. ואמר ליה רבא לרב נתן בר אמי חוש לה. אלמא אפילו היכא דאיכא מה לי לשקר. ועוד אין אדם חוטא ולא לו אינו נאמן להוציאה מחזקתה דמוחזק לן באחי.

והכי עיקרא דמילתא כדמפרש בירושלמי (יבמות פ"ב ה"א יד, ב; קידושין פ"ג ה"ז לח, א) רב אמר נאמן לכנוס, ושמואל אמר נאמן ליתן גט, ור' יוחנן אמר נאמן לכנוס, ואין למדין הימנו. מהו ואין למדין הימנו, אחד משדותי מכרתי ואיני יודע למי מכרתי, ובא אחד ואמר אני לקחתיה¹⁶³ לא כל הימנו,¹⁶⁴ ואף בקידושין כן, אחת מבנותי קידשתי ואינו¹⁶⁵ יודע למי קידשתי, ובא אחד ואמר אני קידשתי לא כל הימנו¹⁶⁴. מתניתא פליגא אדרב, המביא גט ממדינת הים ואמר בפני נכתב ובפני נחתם לא ישא את אשתו. תמן הוחזקה אשת איש בפני הכל, ברם הכא [לא]¹⁶⁵ הוחזקה אשת איש אלא בפני שנים¹⁶⁶, לכשיבואו שנים ויאמרו זהו שקידשה. והיינו משמע כל היכא דאתחזק איסורא באשת איש לא שרינן לה בעד אחד. אבל ההיא דקידושין נאמן ליתן גט, התם בחזקת פנויה קאי¹⁶⁷, ונהי דאב נאמן לאוסרה מדאורייתא אף על פי שאין עדים, לנו אין ברור בה חזקת איסור, והשתא כשנותן לה גט זה מעמידה על חזקתה דפנויה היתה¹⁶⁸. אבל הכא דהוחזק בקטן¹⁶⁹ לא שרינן לה לחליצה עד שיעידו עליו שני עדים שהגיע¹⁷⁰ לכלל שנותיו.

בקדושין (סג, ב) בני זה בן י"ג שנה ויום אחד, בתי זו בת י"ב שנה ויום אחד, נאמנים לנדרים, לערכין, ולחרמים, ולהקדשות, אבל לא למכות ולא לעונשין. פירוש (רש"י ד"ה אבל) אינו נאמן להחזיק שטרות שלטן בחזקת (ש"ח) [גדול]¹⁵⁵ ללקות ולהעניש. ואומר רבינו יצחק דמסתמא כשם שאינו נאמן למכות ולעונשין, כך אינו נאמן לחליצה, דהוי דבר שבערוה ואינו נאמן¹⁶⁰.

וכבר היה מעשה שהיה האב מעיד על בנו שהיה בן י"ג שנה¹⁵⁶ ויום אחד כדי שיהא ראוי לחליצה, ויש שהיו אומרים שהוא נאמן, דתנן בהאומר (שם) קדשתי את בתי ואיני יודע למי קידשתי, ובא אחד ואמר אני קידשתי נאמן. ואמר רב (נחמן) [נאמן]¹⁵⁷ ליתן גט ואינו נאמן לכנוס, נאמן ליתן גט אין אדם חוטא ולא לו. הכא¹⁵⁸ נמי האב נאמן דאינו חוטא ולא לו.

ושאלו את רבינו יואל בר' יצחק הלוי זצ"ל מבין¹⁵⁹, והשיב להם¹⁶⁰ שאין האב נאמן אלא אם כן יצטרף עד אחר¹⁶⁰ עמו. ומההיא דאין אדם חוטא ולא לו ליכא ראייה, שאם כן עד אחד דקיימא לן דאינו נאמן באיסורא היכא דאתחזק איסורא ואינו בידו¹⁶¹ לתקנו, אמאי, והא אין אדם חוטא. ותו, דשרינן אשת איש על פי עד אחד משום דדייקא ומינסבא ומשום חומר שהחמרת עליה בסופה, ואמאי צריכין להני טעמי הואיל ואין אדם חוטא ולא לו כדהכא, הכא לא שייך דייקא ומינסבא דקטנה היא ולא ידעה. ועוד, (כפל את) [בפלוגתא]¹⁶² דרבי ור' נתן (שם סד, א) היכא דמוחזק לן באחי ולא בבני ופליגי, דרבי סבר מה לי לשקר כי עדים דמי ועקריה לחזקת איסור, בלא מה לי לשקר נימא אין אדם חוטא ולא לו. והכי נמי לר'

את 163. לקחתיה: ק לקחתי 164. ואף בקידושין... כל הימנו: א ק חסר 165. [לא]: א ק חסר 166. שנים: ק עדים 167. קאי: ק קאמר 168. היתה: ק היא 169. בקטן: ק בקטן 170. שהגיע: א ק שהגיעו

155. (ש"ח) [גדול]: א ק שאין 156. שנה: ד שנים 157. (נחמן) [נאמן]: א ק נחמן 158. הכא: ק הכי 159. זצ"ל מבין: א ק מבין זצ"ל 160. אחר: ק אחד 161. בידו: ק בא 162. (כפל את) [בפלוגתא]: א ק כפל

נאמן) והריא"ז בשלטי גיבורים (שם לב, א ברי"ף) ממה נובעת נאמנות האב, שלדעת התוס' האב נאמן לומר על בנו שהוא בן י"ג שנה ויום אחד משום עד אחד נאמן באיסורין, ולדעת השלטי גיבורים הוא נאמן מטעם יכיר, והנפק"מ היא: "דלפירוש תוספות, כתב בספר התרומה, דאינו נאמן לחליצה דהוי דבר שבערוה, אבל אי מטעם יכיר אין לחלק", ויהיה נאמן גם לחליצה.

סז וכן כתב בשמו המרדכי (יבמות סי' נח).

סח ואינו - צ"ל: ואיני.

טעמא עכ"פ נראה לי שאין להחמיר כל כך בענין עדות על קטן שהוא בן י"ג שנים, ואף שאין בכחי לחלוק על גדולי הקדמונים, אבל עכ"פ כל מה דאפשר להקל יש להקל. ובסוף התשובה כותב: "וכבר כתבתי למעלה דנ"ל מדברי הרי"ף והרא"ש והרמב"ם דהאב נאמן לחליצה", ולכן נראה לו שניתן לסמוך על זה לפחות בצירוף דברים נוספים להקל.

סה (ש"ח) [נאמן] - ברש"י לפנינו: סימן.

סו כפי שצינו לעיל (הע' סד), הריא"ז סובר שהאב נאמן גם בחליצה לומר שבנו בן י"ג שנה ויום אחד. הקובץ שיעורים (ב"ב תיג) כתב לבאר מחלוקתם, שנחלקו התוס' (קידושין סד, א ד"ה

והא דפסקינן פרק החולץ (לט, ב) והלכתא גלויי מילתא בעלמא הוא¹⁷¹, אפילו קרוב אפילו אשה. פירוש מעידים עליו שהוא אחי המת וחולץ לה ומתירה. פירש רבינו¹⁷² יצחק בר שמואל דשאני התם משום דמירתת¹⁷³, דמילתא דעבידא לאגלויי¹⁷⁴ היא. ועוד פירש רבינו יצחק בר שמואל זצ"ל¹⁷⁵ דאפילו ראינו שעמד להתפלל לפני¹⁷⁶ והשלים לעשרה בבית הכנסת אין בכך כלום, דשמא על פי האב [עשו]¹⁷⁷ שנאמן לנדרים ולהקדישות ולא למכות ולעונשין, והוא הדין לחליצה דהוי דבר שבערה ואינו נאמן. ופירש רבנו יואל זצ"ל¹⁸⁰ שאם ראינו שקרא¹⁸³ בספר תורה אין זה¹⁸⁴ ראייה, דהא קיימא לן קטן עולה למנין שבעה.

והיכא דלא ידענא¹⁷⁶ אם הגיעו לכלל שנותיה, פירש ר"י זצ"ל¹⁷⁷ אם הם גדולים הרבה או אם יש להם שערות [הרבה]¹⁷⁸ בבית הערוה או בזקן או אין להסתפק. ואם לאו [ו]יש¹⁷⁹ ספק בדבר, אומר ר"י זצ"ל¹⁸⁰ שהאב והאם אינם נאמנים להעיד עליהם שהגיעו לכלל שנותיה, וכן פסק רבנו יואל זצ"ל. ועוד אומר ר"י זצ"ל דאפילו ראינו שעמד להתפלל לפני¹⁸¹ התיבה והשלים לעשרה בבית הכנסת אין בכך כלום, דשמא על פי האב [עשו]¹⁸² שנאמן לנדרים ולהקדישות ולא למכות ולעונשין, והוא הדין לחליצה דהוי דבר שבערה ואינו נאמן. ופירש רבנו יואל זצ"ל¹⁸⁰ שאם ראינו שקרא¹⁸³ בספר תורה אין זה¹⁸⁴ ראייה, דהא קיימא לן קטן עולה למנין שבעה.

דהא קיימא לן קטן עולה למנין שבעה (מגילה כג, א).

[י] והיכא שהוחזקו על ידי השכנים שהגיעו לכלל שנותיהם, כתב ר"ת זצ"ל בסדר חליצה שלו (ס' הישר

והא דתניא (קידושין סד, א) דאינו נאמן למכות ולעונשים, מיירי כגון שלא הוחזקו על ידי שכינותיה, שלא נולדו באותו מקום, שאין אנו יודעים כי אם על פי האב. אבל אם הוחזקו שהגיעו לכלל שנים על פי השכנים אז אפילו השערות¹⁷⁶, שהרי הוחזקה נדה בשכינותיה בעלה לוקה עליה. ובירושלמי דקדושין (פ"ד ה"י מז, א) דאיש ואשה שעומדים בבית אחד שלשים יום בחזקת שהיא אשתו היא חזקה. ותו פירש דברייתא דאין אב¹⁹⁰ נאמן מיירי דאין כאן שערות והאב מעיד שהגיעו לכלל שנים והביאו שערות ונשרו, ולכך אינו נאמן, אבל היכא דאיכא שערות שמא הוא נאמן למכות ולעונשין.

ורבינו יואל בר¹⁹¹ יצחק הלוי זצ"ל מבין¹⁹² לא נהירא ליה פסק ר"ת זצ"ל¹⁹². וזה לשונו, ועל דברי רבינו אנו

זצ"ל: ב חסר 181. לפני: ב ה ו בפני 182. [עשו]: ב ה ט נ חסר 183. שקרא: ו שקורא 184. זה: ה חסר 185. לסימנין: ק לכלל סימנים 186. כדאמרינן: ק כדאמר 187. יוצא: ק יצא 188. בר': ק בר 189. זצ"ל: ק ז"ל 190. אב: ק האב 191. בר': א ד בר 192. זצ"ל: ק ז"ל

171. הוא: ד היא 172. רבנו: ק רבי וכן בסמוך 173. דמירתת: ק דמירתת 174. דעבידא לאגלויי: א דעביד לאיגלויי ד דעבידי לגלויי 175. זצ"ל: ק ז"ל וכן בסמוך 176. ידענא: ב ה ידענ' ט ידענין 177. זצ"ל: ט נ חסר וכן בסמוך 178. [הרבה]: ב ה ט נ חסר 179. לאו [ו]יש: ו לאיש 180. שהאב והאם... ופירש רבנו יואל

שורפין התרומה משום שאין שם רוב גמור שהתינוק נגע בשרצים, והביא ראיות לדבריו. ור' לקמן הע' פ.

עג משמע ממה שכתב רבנו כאן, שלשיטת ר"ת סומכים על הקול הן ביחס לשנים והן ביחס לסימנים. אולם הריטב"א (שם) כתב בשם ר"ת שהקול הוא שהיא גדולה, וסומכים עליו במקום שיש שערות, ומשמע מדבריו שביחס לשערות יש לבדוק ואין סומכים על הקול.

עד וכן משמע בס' התרומה (סי' קלג), שזו גם דעת ר"י, וכן מפורש בריטב"א (נדה מט, א ד"ה ולענין).

עה אז אפי' השערות – בנדפס תיקן בהע' על הגיליון: אז אין צריך לבדוק אפילו השערות.

עו דברי רבנו יואל הובאו בראבי"ה (סי' תתקלו) ובמרדכי (יבמות סי' נט).

סט הובא בתרומה (סי' קלג) ובמרדכי (יבמות סי' נח), וכן הביא דבריו הריטב"א (קידושין סד, א ד"ה והא דתניא).

ע כן הובא במרדכי (יבמות ס"ט נח) מהאביאסף (הוא הראבי"ה) בשם רבני שפירא, וכן פסק הרמ"א (קסט, יא), וראה להלן בדברי ר' אליעזר בר' יהודה שהביא רבנו (סוף אות י) שחלק על זה.

עא הביאו דבריו התרומה (סי' קלג), הראבי"ה (סי' תתקלו), המרדכי (יבמות סי' נט) והריטב"א (נדה מט, א ד"ה ולענין). וכן פסקו הטור (קסט, יא) בשם התרומה והשו"ע (שם) בשם "יו"א".

עב כוונת ר"ת לדעת ר' מאיר בסוגיה בקידושין (שם פ, א) בענין תנוק שנגע בעיסה של תרומה, אף שיש רוב שהתינוק נגע לפני כן בשרצים אין שורפין העיסה. ומפרש ר"ת שזו חומרה בעלמא שאין שורפין, ומצד הדין היה צריך לשרוף. ובס' התרומה (סי' קלג) הקשה בשם רבו, ר"י, על דברי ר"ת אלה שהסיבה שאין

דתנן בגיטין (פח, ב) יצא שמה בעיר מקודשת, הרי זו מקודשת. ואמר (שם פט, א) לא הוי¹⁹⁵ קול הברה אלא כדי שיהו נרות דולקות, ומיטות מוצעות, ובני אדם וכו'. אלמא דאפילו להחמיר לא חשבינן קלא אלא אם כן יש מעשה מוכיח, וכל שכן להקל. ופירש רש"י התם (פח, ב ד"ה מגורשת) מגורשת, הרי זו מגורשת דוקא לנפץ תחתיו, דלילו מגורשת להקל ולהנפץ לנפץ לפרוש, דמשום נפילת קול לא שרי אשת איש לעלמא, עכ"ל.

כל הני פירכי שהקשה ה"ר יואל על ר"ת¹⁹⁶ ליתנהו¹⁹⁷. דמה שהזכיר רבינו קול בפירוש שלו זהו כמו קול ברור דזו היא החזקה, דבענין אחר לא משכחת לה להך חזקה אלא על ידי הקול שאמר האב קודם לכן שהיה בנו גדול¹⁹⁸ ומה לו לשקר.

ומה שהקשה על רבינו ופירש דלא סמכינן אחזקה ללקות עליה משום נדה אלא משום דמעיקרא ספק נדה ספק טהורה, התם הוא דסמכינן אחזקה דשכינות, אבל היכא דאיכא חזקה דדבר כי הכא שהיה תינוק בחזקת קטן, לא אתיא חזקת קול ושכינות מפקא מיניה. והביא¹⁹⁷ ראייה מד' יוחנן דאמר אין שורפין על חזקה משום דעיסה בחזקת טהרה עומדת, שרא ליה מריה. וכי סבור הוא שחזקת נדות וכריכות דומה ממש לאותה חזקה דעיסה, איברא אינם דומות, אלא כשם דחזקת העיסה דומה לחזקת דבית דילפינן מינה כל החזקות פרק קמא דחולין (י, ב)¹⁹⁹. ולדבריו שמדמה אותם ליקשי ליה השתא לגבי נפשות דהקילה תורה עליהם אתה מחמיר להרוג, כל שכן שריפת תרומה

אומרים אין משיבין את הארי לאחר מיתה, ומאן יהיב לן מעפריה ורמינן בעיינין. ומיהו תמיהני אם עשה הלכה למעשה, דהא דאמרין מלקין וסוקלין על החזקות, לא מיירי על ידי קול, דקול לא הוי חזקה אבל מעשה הוי חזקה²⁰⁰. ובדבר שלא הוחזק מתחילה איסור ברור לן ולא היתר ברור כמו (קידושין פ, א) הוחזקה נדה בשכינותיה שעושה מעשה ולובשת בגדי נדות²⁰¹, ומתחילתה אין עומדת אלא בספק נדה, הלכך סמכינן אחזקה להחמיר. והכי נמי (שם) באשה שתינוק מורכב לה על כתיפה דאיכא מעשה, ומסיק לא מפני שבנה ודאי אלא מפני שכרוך אחריה, וזהו מעשה. וכן כולם לחומרא, ומתניתין דאמר¹⁹³ (שם עט, ב) בכרוכין אחריה דמהימנא ליוחסין, התם נמי לא הוחזקו הבנים לפסול, הלכך סמכינן אחזקה דמעשה דכרוכין. אבל לענין תרומה אין שורפין על החזקות לר' יוחנן (שם פ, א) והלכתא כותיה משום דעיסה בחזקת טהרה, ואף על גב דאיכא מעשה שהתינוק בצד העיסה²⁰². אלמא כל דבר שיש חזקה לטהרה לא מפקינן ליה מחזקתו הראשון²⁰³. וכל שכן דבר שהוא עומד בחזקת ודאי איסור כי האי נער או קטנה לענין חליצה דלא מפקינן להו מחזקתן אפילו על ידי חזקה, כל שכן על ידי קול²⁰⁴.

ועוד, דהא תוך הפרק ליכא חזקה, לא סמכינן אנשים להקל אף על פי שמעידות ראינו הסימנים, כל שכן כשמעידים שיצא עליה הקול שעברו עליה י"ב שנים ויום אחד, ואינן יודעות האמת שאינו¹⁹⁴ כלום. ותו,

193. דאמר: ק דאמרה 194. שאינו: ד שאינן ק שאינה 195. הוי: א ק חסר 196. ר"ת: קר"ת ז"ל 197. והביא: קומביא

בוודאות אלא שיש כאן קול, ואין זה מספיק כנגד החזקה הוודאית שהיבמה עדיין קטנה.

פב מהקשר הדברים, וכן נראה על פי פסק המהר"ח להלן, שכאן מתחילים דברי רבי אליעזר בן יהודה ששמו מופיע בחתימת הסימן.

פג כוונתו למובא לעיל אות ט שם דנו בגמ' קדושין (סג, ב) שהאב נאמן לומר שבנו בן י"ג לענין ערכין וחרמין ולא למכות ועונשין. וסובר ר' אליעזר שהקול כאן בין השכנים ביחס לגדלות מבוסס על דברי האב שהבן או הבת גדולים ולכן יש לסמוך עליו.

פד שם למדו שסומכים על החזקה מההסגרה של הבית המנוגע שהכהן יוצא מן הבית ומסגיר משום החזקה שהנגע נשאר בעינו.

עז ר' בס' התרומה (שם סי' קלג) שהקשה עוד על ר"ת, שבאותם ענינים שסמכו על השכנים מדובר שהחזקה מבוססת יותר בעוד שבעדות שנים רגילים האנשים לטעות.

עח הגר"א בביאורו לשו"ע (קסט ס"ק לו) פי' שאכן לפי' רש"י בכתובות (עב, א ד"ה הוחזקה) ובקידושין (פ, א ד"ה הוחזקה) המדובר שראוה לובשת בגדי נידות, אולם לר"ת מדובר שיצא קול בין השכנים שהיא נדה.

עט דעת ר' יוחנן שם שאע"פ שרוב תינוקות מטפחים ויש חשש סכר שנגע התינוק בשרץ אין זה ברור מספיק כדי לטמא עיסת התרומה, כי אין שורפין על החזקות.

פ ר' לעיל הע' עב בענין הקושיה בס' התרומה.

פא לדעת רב' יואל אין להסתמך על השכנים שאינם מעידים

לחומרא, כיון שאומרת שהיא טמאה והתורה האמינתה, ואין דומה לקול קידושין משום דאין דבר שבערוה פחות משנים.

ומה שאמר נמי שאין קריאתו בתורה ראייה ומדמה לה לעבד דפרק ב' דכתובות (כה, ב), אין הנדון דומה לראיה, דהתם עבד ניחא ליה שיחזיקוהו בתורת משוחרר, אבל הכא מאי ניחותא. ותדע דיש חילוק, דהא בכמה עובדי דהתם (כה, ב) אמר מוחזקני בזה שהוא כהן, מה ראית, שקרא ראשון. אלמא קריאת התורה חזקה היא היכא דקרא ראשון לגבי כהונה, הכי נמי גבי עבד הכי הוה לן למימר אם לא משום טעמא כדפרישית. ומה שאנו אומרים (מגילה כג, א) הכל עולין

דאיסור עשה^פ. ומה שפירש שזו היא חומרא שאנו הורגים את¹⁹⁸ הנפש^פ, אדרבה קולא היא, ועוד ספק נפשות להקל. ותו, שכן פירש בקידושין פרק בתרא (עט, ב) דחזקת קטנות לאו חזקה היא הואיל וממילא אזלא לה כשהוא גדל^פ. ועוד מתירוצו של מורי¹⁹⁹ ר"צ^פ דפרק קמא דחולין דלא שייך למימר למפרע אוקמה אחזקה אלא בדבר שהחזקה לפנינו עכשיו^פ. ותו, לדבריו מי לא עסקינן דאף על גב דאמש בחזקת טהרה היתה והיום ילקה עליה בעלה. וכי תימא הכי נמי דלא אמר הכי, הא ליתא, דהא אמרינן (כתובות עב, א) דנדה סופרת לעצמה ואפילו ראתה לפנינו. וכל שכן ללקות עליה אפילו טהורה ודאית היתה קודם לכן

198. את: ד חסר 199. מורי: ק חסר

שלפי האפשרות השנייה יתחדש שבעל הרוקח (שלדעתו הוא בעל השמועה) הוא תלמידו של הר"ש משאנץ. ובסיכום הוא אומר שכל זה אינו אלא השערה בעלמא. ואפשר שיש יסוד להנחה שהשערתו הראשונה נכונה יותר ור"צ הוא קיצור לרבנו יצחק (או שנשמטה האות י מר"ת ר"צ). הדבר נלמד ממה שמצאנו בארוחת חיים (הל' איסורי מאכלות אות כב עמוד 298) שכתב: "וכתב הר"ף ז"ל מכאן הורה ר"צ", ובכלבו (סי' ק סז ע"ג) כתב: "וכתב הר"ף מכאן הורה ר"ץ", ומקור הדברים בהגהות רבנו פרץ על הסמ"ק (סי' ריד הערה ג), ושם כתב: "מכאן הורה רבנו יב"א" (ר' יצחק בר' אשר - ריב"א או ר' יצחק בר' אברהם - ריצב"א). ואפשר שגם אצלינו הכוונה היא או לר' יצחק בר' אשר הלוי (נכד ריב"א הראשון), או לריצב"א, תלמידו של ר"ת ואחיו ורבו של הר"ש משאנץ, ועל פי זה יתחדש שר' אליעזר בן ר' יהודה היה או תלמיד ריב"א או תלמידו של ריצב"א.

פט מצאנו סברא זו ברוקח (סי' תסד) הכותב שם: "אבל תימא היכן מצינו שיאמר העמד אחזקה היכא שאין עתה החזקה קיימת". וכן מצאנו דיון בשאלה זו בס' התרומה (הל' או"ה סי' עג).

צ' ר' אליעזר מגיב כאן על נושא נוסף שלא הועלה ע"י ר"ת, אולם הועלה ע"י רב' יואל כמובא לעיל סוף אות ט והוא, האם ניתן להסתמך על הקריאה בתורה בציבור כקול לענין הגדלות. לדעת רב' יואל המובאת כאן הדבר דומה לקול על עבד שקרא בתורה ושם לא הכשרנוהו ע"י כך. לעיל הע' ע הבאנו שכדעה זו הביא המרדכי בשם האב"אס"ף בשם רבני שפירא. ולעומתם סובר כאן ר' אליעזר שיש לסמוך על כך. לדעתו שונה הדבר מאשר בעבד שם יש לעבד ענין להוציא קול משוחרר, בעוד שכאן אין לו ענין, וטעמים נוספים כדלהלן. כמו"כ ציינו לעיל (הע' ע) שהרמ"א (קסט, יא) הביא דעת המרדכי שאין לסמוך על העלייה לתורה, ולא ציין לדעת ר' אליעזר ב"י שסבר שניתן לסמוך על העלייה לתורה. ור' להלן הע' צב.

פה נר' שהוויכוח בין רב' יואל ור' אליעזר ביחס הוחזקה נדה בשכנותיה הוא מדוע מספיק שם הקול. לדעת רב' יואל הסיבה היא שיש מלכתחילה ספק אם היא נדה או טהורה, וממילא אין משם ראיה לענין הקול ביחס לגדלות, שהרי כאן מלכתחילה היא קטנה. לעומתו סובר ר' אליעזר שהטעם שהולכים שם אחר הקול הוא משום שהחזקה המוקדמת שם עומדת להשתנות, ומשום כך גם כאן ניתן לסמוך על הקול, כיון שגם כאן היא עומדת להיות גדולה. לדעת ר' אליעזר יש להבדיל בין המקרים האלה ובין דין עיסה של תרומה, שם החזקה המוקדמת ברורה ולכן סובר ר' יוחנן שלא ניתן לבטלה אלא על ידי ברור חזק ביותר.

פו הכוונה לטענת רבנו יואל בענין החזקה בגמ' בגיטין (פח, ב) כשיצא שמה בעיר שהיא מקודשת, שרבנו יואל רואה זאת כחומרא, ואילו ר' אליעזר סובר שזוהי קולא, שהרי יכולה לגרום לה למיתה.

פז ר' אליעזר קובע כאן שחזקת הקטנות אינה חזקה כלל. וע' במהרי"ט (שו"ת ח"א סי' מא) שהבין מדברי התוס' (קידושין עט, ב ד"ה מי איכא; יבמות סח, א ד"ה רישא פסולי) שלדעתם חזקת קטנות היא חזקה אע"פ שעשויה להשתנות. אולם דעת המהרי"ט עצמו שחזקת קטנות אינה חזקה "וכיון דסוף חזקה זו שתסתלק שתגדל הנערה ותהיה בחזקת גדולה משבאה לכלל שנותיה אין זו חזקה". השב שמענתא (ג, יג) דייק מהתוס' (קידושין סד, א ד"ה נאמן) שחזקת קטנות היא חזקה אע"פ שעשויה להשתנות, וכן כתב הפני יהושע (קידושין קונטרס אחרון אות צד) בדעת התוס', והוא חלק עליהם.

פח מורי ר"צ - ר"א אפטוביצר במבוא ראבי"ה (עמוד 264) מניח שהדוחה את דברי רב' יואל הוא בעל הרוקח, ור' להלן הע' צ' שאין הכרח לקבל הנחה זו. בהמשך הוא דן בשאלה מיהו החכם "ר"צ" המוזכר כאן, כיון שלא מצאנו באשכנז ובצרפת בתקופה זו חכם שהאות הראשונה משמו היא "צ". לפתרון השאלה הוא מעלה שתי השערות: 1. ר"צ - ר' יצחק, דוגמת יעב"ץ - יעקב בר' יצחק. 2. ר"צ - רב צרפתי, והוא הר"ש משאנץ. והוא מוסיף

שאמרו לו חלוץ לה על מנת שתתן לך מאתים זוז, חליצתה כשירה אף על פי שלא תתן לו כלום, אבל חייבת ליתן שכר טרחו בעלמא. והיכא שחלץ לה¹ על מנת שתתן לו מאתים זוז ולא נתנה כלום, אי נמי על תנאי אחר ולא נתקיים התנאי, הרי זו חליצה כשירה ופקעה הזיקה לגמרי. ואם חזרה וקדשה במאמר יבמין אינה צריכה גט אפילו מדרבנן, כך הלכה לפר"ח, אבל לפירוש ר"ת² ולפירוש רבינו יצחק בר שמואל זצ"ל³ צריכה גט (אפי')⁴ מדרבנן.

ת"ר (קו, א) חליצה מוטעת כשירה. איזו היא⁵ חליצה מוטעת, אמר ר' שמעון בן לקיש כל שאומרים לו⁶ חלוץ לה ובכך אתה כונסה. אמר ר' יוחנן אני [שונה]⁷ בין שנתכוון הוא ולא נתכוונה היא, בין שנתכוונה היא ולא נתכוון הוא, חליצתה פסולה עד שיתכוונו שניהם כאחד, ואת אמרת חליצתה כשירה. ואלא איזו היא חליצה מוטעת, כל שאומרים לו חלוץ לה על מנת שתתן לך מאתים זוז. פירש רבינו יהודה בר נתן זצ"ל⁸ אף על גב דלא יהבה ליה חליצתה כשירה. כדמפרש פרק המדיר בכתובות (עד, א) דכל תנאי⁹ מבני גד ובני ראובן גמרינן, תנאה דאפשר לאתנויי על ידי שליח כי התם דהוה ליה על ידי שליח לתת להם את ארץ גלעד הוי¹⁰ תנאיה תנאה, וכל תנאה דלא אפשר על ידי שליח כגון חליצה אין תנאי מועיל בה, וזהו¹¹ טעמו של דבר, עכ"ל. וכן פירש רש"י

למנין שבעה אפילו עבד¹², היינו שקורין אותו בשם חזקת עבד ובשם קטן כי היכי דלא ליתי בהו לידי תקלה להחזיקו בגדול ומשחרר. ותו, פוק חזי מה²⁰⁰ עמא דבר, שאין קורין אותו האידנא למנין שבעה אפילו היכא דליכא אחרינא, וחינוך לא שייך במקום שיבוא לטעות בו ואם יצא קול על היבמה כדפרישית.

ואם יש לחסם²⁰¹ על פירוש רבינו תם כך יש לחסם, דלמה יש לנו לסמוך אחזקת שכינות וקריאת התורה במקום שיש לבדוק, ונבדוק אם יש לו שעירות, רוב המביאים שעירות פשיטא דלאו שומא נינהו. ואם לא הביא תיגלי מילתא דחזקה וקול לאו מילתא היא²⁰³.

דאפילו למאן דאמר חיישינן שמא נשרו היינו לחומרא דוקא. ולכל הפחות נראה לי דחזקה וקול בהדי השערות בחזקת גדול מחזקינן ליה²⁰⁴. אליעזר בר' יהודה²⁰⁴:

(תרעג) חליצה מוטעת כגון שאמרו לו חלוץ לה ובכך אתה כונסה פסולה, אבל חליצה מוטעת כגון

1. לה: ק חסר 2. ר"ת: ק ר"ת ז"ל 3. זצ"ל: ק ז"ל
4. (אפי'): א ק אפי' 5. איזו היא: ד איזוהי ק איזו וכן
- בסמוך 6. לו: א חסר ק לה 7. [שונה]: א ק חסר
8. זצ"ל: ק ז"ל 9. תנאי: א חסר ד [תנאי] 10. הוי: ק
- הוה 11. וזהו: ק וזה

200. מה: א ק כמה 201. לחסם: ק להסב וכן בסמוך
202. לי: א ק חסר 203. היא: א ק הוא 204. בר' יהודה:
- ק בר' יהודה זצ"ל 205. שהגיעה: ה ט נ שהגיע
206. עליה: ה חסר 207. יצא: ה יוצא 208. זצ"ל: ט נ
- חסר וכן בסמוך 209. בר' יהודה זצ"ל: ה נ חסר 210. הוי:
- ב הוה ה הויא

צא לפנינו בגמ' מגילה (כג, א) ובתוספתא (מגילה פ"ג, ה) מוזכרים "קטן ואשה" אך לא "עבד", אולם בס' האורה (ח"א הל' ברכות שבת ד"ה משכימין), המכריע (סי' עח ד"ה ראיתי שכתב), מהר"ם (שו"ת ד"פ סי' קח), מרדכי (גיטין סי' תד) ורב' ירוחם (תולדות או"ח ג"ב ח"ג ד"ה החלק השלישי) גורסים גם "עבד". ויש להעיר שרבו האו"ז מביא גמ' זו במספר מקומות (שו"ת סי' תשנב; הל' שבת סי' מג; הל' ר"ה סי' רסו) ובכולם לא גר' "עבד", ונר' שכאן הביא את גי' ר' אליעזר שגר' "עבד".

צב לכאורה מסקנת ר' אליעזר ב"י היא שאין להסתפק בקול שהוציאו השכנים, ויש לבדוק גם אם יש לו שעירות, ורק אז ניתן לצרף הקול ובדיקת השערות ולהסיק שהוא גדול. אומנם בפסק המהר"ח הובא שמסקנת ר' אליעזר ב"י כר"ת, ולפי"ז אין צורך בבדיקת השערות.

צג ראה לעיל הע' פב שדברי רבי אליעזר ברבי יהודה מתחילים במילים: "כל הני פירכי", והם תשובה לקושיות רבי יואל על ר"ת. ובדבר זיהויו של ר' אליעזר בר' יהודה הבאנו לעיל (הע' פח) שר"א אפסו ביצר כתב שהוא בעל ס' הרוקח. אלא שיש מקום לפקפק בהנחה זו. בעל ס' הרוקח נקרא לרוב: "ר' אלעזר בר' יהודה". ואף שבראבי"ה נכתב שמו לפעמים: "אליעזר" (תשו' סי' אלף לב; אלף קמ), אולם באו"ז הוא נקרא בכל מקום: "ר' אלעזר מוורמש" (הל' תפילה סי' קטו; הל' מוצ"ש סי' פט ועוד). ולכן נר' יותר לומר שהכוונה כאן לר' אליעזר בר' יהודה מפרים בן דורו של הריצב"א שהיה דור רביעי לרש"י.

צד ר' לעיל הע' צב שמלשון ר' אליעזר ב"י מש' שלמסקנה אינו מקבל שיטת ר"ת במלואה. א בגמ' לפנינו נוסף: ליה.

דמייתי בגמרא דידן דאתא¹⁹ לקמיה דר' חייא בר אבא. והכי²⁰ מסקנא בירושלמי מן²¹ דחליץ לה א"ל אם אתי משה ושמואל לא שריי לה. פירוש, אפילו²² אם יעמדו משה ושמואל להתירה בחליצה זו של טעות דבכך אתה כונסה הוא לא היה מתירה²³.

וכתב מורי ה"ר שמחה שחייבת ליתן לו שכר פעולתו, שהרי קצבה עמו במאמץ וזו, מאי שנא האי מכל פועל, אלא משום דא"ל משטה אני בכך ואין לו אלא שכרו.

ומסתבר לי טעמיה²³ היכא שהיבום קודם והטעתו לחלוץ, אבל היכא שהחליצה קודמת הרי מוטל עליו לחלוץ ולית ליה אפילו שכר טורחו. דלא דמי (למעוברת) [למעוברת]²⁴ (ב"ק קטז, א) דאית ליה שכר טורחו משום דאין מוטל עליו להעבירו²⁵.

חליצה מוטעת כגון שאמרו לו חלוץ לה ובכך אתה כונסה²⁵ פסולה. ומשמע בירושלמי²⁶ שאם אמרו לו האשה הזאת²⁷ אינה רוצה לינשא לך דרך יבום, אלא חלוץ לה ועקור זיקתה ממך והיא נישאת²⁸ לך דרך נישואין, שהחליצה פסולה וצריכה לחלוץ פעם אחרת²⁹. אבל חליצה מוטעת כגון שאמרו לו חלוץ לה על מנת שתתן לך מאתים זוז, חליצה כשירה³⁰ אף על פי שלא תתן³¹ לו³² כלום. אבל חייבת ליתן לו שכר טורחו היכא שהיבום קודם והטעתו לחלוץ. אבל היכא שהחליצה קודמת הרי מוטל עליו לחלוץ, ולית ליה אפילו שכר טורחו.

בהמדיר² (שם ד"ה על ידי שליח) דלא הוי תנאה לבטל החליצה³.

והלכה כר' יוחנן ואין הלכה כר' שמעון בן לקיש. ור' שמעון בן לקיש גופיה אית ליה דר' יוחנן אלא שבא להוסיף על דברי ר' יוחנן שאפילו אמרו לו לחלוץ לה ובכך אתה כונסה חליצתה כשירה. ולא קיימא לן כוותיה הואיל ור' יוחנן פליג עליה, ותניא נמי¹² כוותיה דר' יוחנן⁷.

והכי מוכחא עובדא דר' חייא בר אבא (יבמות קו, א) שאמר לו בראשונה חלוץ לה ובכך אתה כונסה. לבתר דחליץ לה אמר ליה השתא מינך איפסלא לה, זיל חלוץ לה חליצה מעליא כי היכי דתשתרי לעלמא. וגבי בת חמוה דרב פפא שאמר לו אביי (שם) חלוץ ובכך אתה כונסה, ואהדריה רב פפא מדר' יוחנן.

ומורי ה"ר שמחה בר¹³ שמואל זצ"ל¹⁴ הביא מירושלמי, דאמר¹⁵ בירושלמי (פי"ב ה"ו סט, ב) אתא עובדא קומי ר' הונא¹⁶ ועבד כר' שמעון בן לקיש. כד שמע ר¹⁷ יוחנן פליג עליה, חזר וכפייה וחליץ לה זמן תניינות. אתא עובדא קומי ר' חייא בר אבא¹⁸ אמר לו (כגון) [בני] האשה הזאת אינה רוצה להנשא לך דרך ייבום, אלא חלוץ לה ועקור זיקתה¹⁹ ממנה והיא נישאת לך דרך נישואין. פירוש היינו כר' שמעון בן לקיש חלוץ לה ובכך אתה כונסה. והיינו הא עובדא גופא

26. ומשמע בירושלמי: ה ובירושל' משמ' 27. האשה הזאת: ט היבמה 28. נישאת: ט תינשא נ ניסת 29. וצריכה לחלוץ פעם אחרת: ב ו חסר 30. אבל חליצה... כשירה: ב חסר ו [אבל חליצה... כשרה] 31. תתן: ב נתן ו נתנה 32. לו: ב חסר

12. נמי: ק חסר 13. בר': ק בר 14. זצ"ל: ק ז"ל 15. דאמר: ק דאמרין 16. הונא: ק יוחנן 17. רבי: א דר' 18. (כגון) [בני]: א ק כגון 19. דאתא: ק דאתיה 20. והכי: ק והכא 21. מן: א ק מאן 22. אפילו: ק חסר 23. לי טעמיה: א ליטעמיה ק לטעמיה 24. (למעוברת) [למעוברת]: א ק למעוברת 25. כונסה: ב ו נ כונס

אחר" החליצה כשרה. וכן כתב הריטב"א (קו, א ד"ה חלוץ לה). המגיד משנה (פ"ד, כד) הביא את הירושלמי ואת פי' הרשב"א לירוש', וכתב שלא נראה כפירושו מדברי הרמב"ם, אלא המעשה הוא כדעת ריש לקיש ואינו הלכה, וכדעת רבנו האו"ז. דברי המגיד משנה הובאו בב"י (קסט, נא-נב ד"ה כתב הרמב"ם).

ח דברי רבנו הובאו ע"י הרמ"א (ד"מ קסט אות לב), וכן פי' הרמ"א שם דעת הטור. השו"ע (קסט, נ) הביא שאם יש לה טענה שאינה רוצה להתייבם כיון שאינו הגון לה, אינה חייבת לשלם לו. ובב"ש (שם סקנ"ב) ציין לד"מ שהביא דעת רבנו, והקשה שלפי סברה זו לכאורה להלכה לא צריך להיות לו שכר בשום מקרה, שהרי יש מחלוקת אם חליצה קודמת, וכיון שנפסק שחייב לחלוץ א"כ לא מגיע לו שכר, ומדוע א"כ לא כתב השו"ע שאין לו שכר אלא במקרה שטוענת שאינו הגון לה? ותשובתו, שכיון שיכול היבם לומר קים לי כפוסקים הסוברים שיבום קודם, לכן סובר השו"ע שיכול לקבל שכר, אא"כ יש לה טענה שאינו הגון לה, ואז נפטרה מנתנית השכר.

ב וכן פירש ביבמות (קו, א ד"ה על מנת).

ג ע"י חזון יחזקאל (על התוספתא יבמות פי"ב, י).

ד רבנו דן בנושא זה גם בפסקי בבא מציעא (סי' צרח). וכדעת רבנו ש"חלוץ לה ובכך אתה כונסה" זו חליצה פסולה, ו"חלוץ לה על מנת שתתן לך מאתים זוז" זו חליצה כשרה אע"פ שלא נתנה לו פסקו גם הרמב"ם (פ"ד, כד) והטשו"ע (קסט, נ-נא). אומנם מצאנו בגאונים דעה חולקת, שגם כשאמרו לו: "חלוץ לה ובכך אתה כונסה" זו חליצה כשירה, כך כתב בתשובות הגאונים (קורנול סי' קיב), וכך משמע שדעת השאלות (פרשת תצא שא"י קנד), וראה שם בהעמק שאלה (אות ב) שהבין שכך גם דעת בה"ג.

ה חייא בר אבא - בירושלמי לפנינו: חייה בר ווא.

ו בירושלמי לפנינו: זיקתך, וכן הגירסא במגיד משנה, ובב"י, שהביא את דבריו, הגירסא כמו ברבנו.

ז הרשב"א (קו, א ד"ה אלא היכי) מפרש שהירושלמי סובר שכאן החליצה כשרה אפילו לדעת ר' יוחנן, כי "כל שהוא מתכוין לחלוץ ולהתירה באותה חליצה אלא שטועה שיועיל לו בזה מצד

והיכא שחליץ לה על תנאי ולא נתקיים התנאי, חליצה כשירה ופקעה הזיקה לגמרי. ואם חזר וקידש³⁷ במאמר יבמין אינה צריכה³⁸ גט אפילו מדרבנן, כן³⁹ הלכה לפר"ח זצ"ל⁴⁰. אבל לפר"ח ולפר"י זצ"ל צריכה גט מדרבנן.

התנאי חליצתה כשירה והותרה לשוק, ואם חזר היבם וקידשה לשם יבמות צריכה גט לכולי עלמא אליבא דרבינא. ואליבא דרב אשי, לרבי אינה צריכה גט ולרבנן, צריכה גט, והלכה כרבנן, דהלכה כרבי מחבירו ולא מחבירו (ב"ב קד, ב):

(תרעד) הבא לחלוץ צריך לבטל מודעא

ת"ר (ק, א) חליצה מוטעת כשירה וכו', עד הכי קאמר חליצה מוטעת [לעולם]¹ כשירה, וגט מוטעה לעולם פסול, חליצה מעושה וגט מעושה זימנין כשר וזימנין פסול, ולא קשיא לך, הא דאמר רוצה אני, הא דלא אמר² רוצה אני. דתניא יקריב אותו, מלמד שכופין אותו. יכול על כרחו, תלמוד לומר לרצונו. הא כיצד, כופין אותו עד שיאמר רוצה אני. וכן אתה מוצא בגיט נשים כופין אותו עד שיאמר רוצה אני. ומתניתין היא סוף פרק האומר משקלי עלי (ערכין כא, א). ואמר התם בגמרא (שם, ב) אמר רב ששת האי מאן דמסר מודעא אגיטא³, מודעיה מודעא. פשיטא, לא צריכא דעשייה ואירצי⁴, מהו דתימא בטולי⁵ בטליה, קא משמע לן. אם כן ליתני עד שיתן, מאי עד שיאמר, עד דמבטל ליה למודעיה.

הלכך הואיל וחזינן בשמעתא דחליצה וגט דינו שוה, כי היכי דבעינן גבי גט שיבטל מודעא⁶, הכי נמי גבי חליצה כשבא לחלוץ צריך לבטל מודעא, דחיישינן דילמא מסר מודעא אחליצה. דכי היכי דגבי גט מודעיה מודעא, הכי⁶ נמי גבי חליצה מודעיה מודעא

מיהו אתבריר לן דחליצה מוטעת על תנאי כשירה ואין תנאי בחליצה. וכן פר"ת (ס' הישר חיד' ס"י מג)⁷ דאין תנאי בחליצה, וכ"פ רבינו יצחק דאין תנאי בחליצה, וכן פר"ח⁸ בהמדיר (כתובות עד, א) דמכל פנים אין תנאי בחליצה. וההיא³³ דפרק רבן גמליאל (נג, א) דרבינא אמר דכולי עלמא יש תנאי בחליצה, פר"ח בהמדיר דההיא דרבינא שינויא הוא ולא סמכינן עלה, אלא קיימא לן אין תנאי בחליצה והותרה לשוק וגם פקעה הזיקה לגמרי, שאפילו חזר וקדשה לשם יבמות אינה צריכה גט אפילו מדרבנן. אבל רבינו תם³⁴ ורבינו יצחק³⁵ נראה להם דוחק לומר דליתא לדרבינא דהוא בתראה, וקיימא לן כוותיה, וגם קשה לומר דרבינא פליג אההיא דהמדיר ואכולהו עובדי דפרק מצות חליצה גמרא דידן וירושלמי כדפרישית לעיל. ותו, דפריך רבינו תם (בין)³⁵ לרב אשי (שם נג, א) דמוקי פלוגתייהו דרבי ורבנן ביש תנאי כפול, מאי איריא דפליגי בהחולץ ליבמתו וחזר וקידשה, ליפלגו בלהתירה לשוק בעלמא³⁶.

הלכך נראה לר"ת ולרבינו יצחק בר' שמואל³⁶ דרבינא אית ליה שפיר דאין תנאי בחליצה, ולכולי עלמא בין לרבי בין לרבנן כל היכא שחליץ על תנאי אף על פי שלא נתקיים התנאי הותרה לשוק, ולא פליגי אלא לענין יבם שחזר וקידשה דווקא³⁷. ואוקי רב אשי פלוגתייהו ביש תנאי בחליצה ופקעה זיקה לגמרי, שאפילו חזר וקדשה לשם יבמות אינה צריכה גט אפילו מדרבנן. וחכמים סברי דאף על גב דאין תנאי בחליצה לאוסרה לשוק אלא מותרת לשוק, אפילו הכי לענין יבם יש תנאי שאם לא נתקיים התנאי וחזר וקדשה לשם יבמות צריכה גט מדבריהם בין לרבי בין לרבנן. הלכך כל היכא שחליץ על תנאי ולא נתקיים

1. [לעולם]: א ק חסר 2. דלא אמר: ק דאמר לא 3. אגיטא: ק אגיטי 4. ואירצי: ק ואירצו 5. בטולי: א ק בטוליה 6. הכי: ק הבא

33. וההיא: א וההוא 34. תם: ק תם ז"ל 35. (בין): א חסר ק ז"ל בין 36. בר' שמואל: ק בר שמואל ז"ל 37. וקידש: ה וקידשה 38. צריכה: ה צריכ' הימנו 39. כך: ב וכך ה וכן 40. זצ"ל: ט נ חסר וכן בסמוך

תנאי", ומוכיח זאת מהגמ' באיזהו נשך (סו, א). ור' שם שרבנו דן דבריו אלו ששינה מהגמ' בכתובות (עד, א) ולא פ"י שהטעם לכך שאין תנאי בחליצה משום שאינה שייכת בשליח. יב כן הובא בתוס' בכתובות (שם עד, א ד"ה תנאי) וביבמות (נג, א ד"ה רבינא).

יג רבנו דן בנושא זה בפסקי בבא מציעא (שם ס"ו ש) והביא גם שם את שיטות הראשונים שהביא כאן.

א וכן ברמב"ם (גירושין פ"ו, כ) ובטשור"ע (קלד, א).

ט וכן הובאה דעתו בתוס', ר' בהע' הבאה.

י דעת ר"ת ור"י מובאת בתוס' בכתובות (עד, א ד"ה תנאי). בתוס' ביבמות (נג, א ד"ה רבינא) הובאה דעה זו בשם ר"י, וסיים שם: "ושוב מצא ר"י בשם ר"ת".

יא בפסקי בבא מציעא (ס"ו ש) הביא רבנו את לשון הר"ח, וגם שם כתב שדברי רבינא "דיחויא הוא ולא סמכינן עליה". אולם הנימוק שם לכך שאין תנאי בחליצה לדבריו הוא: "דהוא העושה מעשה והיא החולצת, ומי שאין המעשה תלוי בו אם יתנה אינו

פי שאינן יודעין כי החולץ אחיו של בעלה המת או לא, שכבר דקדקוהו בבית דין שחלצה לפניו³ ונתברר הדבר להם. ומפרש טעמא בפרק יש נוחלין (ב"ב קלח, ב) משום דבי דינא בתר בי דינא לא דייקי. הלכך אם היו נזקקין לחלוץ אף על פי שאין מכירין אתי לידי חורבה, שיהו בית דין שבאת לפניו לינשא על פי חליצה זו יהיו סבורין שבית דין הראשון דקדקו שפיר ונתברר להם הדבר שהוא אחיו של מת מחמת שאין דרכם לדקדק אחר [בית דין]⁴. הלכך תקנו רבנן שלא יזקקו לחלוץ עד שיתברר להם הדבר שהוא אחיו של מת מחמת אביו⁵.

ופסק רבינו יצחק אלפס (לה, א) דהלכה כרבא, והכי מוכחא סוגיא דפרק יש נוחלין (ב"ב שם) דבעי סתמא דתלמודא לדברא אליבא דהלכתא, וכן כתב מורי ה"ר שמחה דהלכה כרבא, וכן כתב ה"ר ברוך בר' יצחק בספר תרומות (ריש סי' קלג) דהלכה כרבא⁷.

וההיא דהחולץ (לט, ב) דאתקין רב יהודה בגיטא דחליצה ואישתמודעוהו דהדין פלוני אחוא⁵ דמיתנא מן אבוהי הוא. דהיינו משמע כרב הונא דאין כותבין גט חליצה אלא אם כן מכירין. פירש מורי ה"ר שמחה דהאי דכותבין ואישתמודעוהו משום שסומכין על בית דין שחלצו לפניו שלא נזקקו לחליצה עד שהכירוהו שהוא אחיו של המת מן אביו.

וכתב מורי ה"ר שמחה זצ"ל דכיון שחליצה כשירה נמי בבית דין הדיוטות גמורין, יש לחוש נמי דבית דין לא היו בקיאים וחלצו אף על פי שאין מכירין, הלכך אין כותבין אלא אם כן מכירין. מיהו בשעת הדחק

וצריך לבטל⁶. ותניא בתוספתא (פי"ב, י) חליצה המעושת בבית דין של ישראל כשירה, בבית דין של גוים⁷ פסולה, ובגוים חובטין אותו ואומרים לו עשה מה שישאל⁸ פלוני אומר לך. וכן כתב מורי ה"ר שמחה שצריך לבטל הבא לחלוץ או ליתן גט צריך מודעא כשבא לחלוץ. לבטל מודעא.

ואני יצחק בר משה⁸ המחבר הייתי במעמד כשחלצו לפניו, וראיתי שצוה לו לבטל המודעא קודם שחלץ:

(תרעה) [א] יבם ויבמה שבאו לחלוץ אין בית דין נזקקין להם עד שיכירוהו שהוא אחיו מן האב, לפיכך העדים שבאו לכתוב גט חליצה כיון שיודעים שחלצה כותבין לה אף על פי שאין מכירין שהוא אחיו. [ב] וגט חליצה אינו בא להתירה, שכבר התירה חליצה, אינו בא אלא לראיה שחלצה.

[א] אמר רבא (קו, א) אמר רב הונא אמר רב סחורה⁸ חולצין אף על פי שאין מכירין, ממאנין אף על פי שאינן מכירין¹. לפיכך אין כותבין חליצה² אלא אם כן מכירין, ואין כותבין גט מיאון אלא אם כן מכירין, חיישינן לבית דין טועין. ורבא דידיה אמר אין חולצין אלא אם כן מכירין, ואין ממאנין אלא אם כן מכירין. לפיכך כותבין גט חליצה אף על פי שאין מכירין, וכותבין גט מיאונין אף על פי שאין מכירין, ולא חיישינן לבית דין טועין. פירוש, אין בית דין נזקקין לחלוץ לפניו עד שיכירוהו שהוא אחיו של המת² מצד אביו. לפיכך העדים שראו אותה שחלצה כותבין בפניו חליצה פלונית זו בבית דינו של פלוני. ואף על

3. לפניו: א ק בפניהם 4. [ב"ד]: א ק חסר 5. אחוא: א ק אחוה

7. גוים: ד עכו"ם ובדומה בסמוך 8. משה: ק משה נב"ה 1. ממאנין... מכירין: א ק חסר 2. המת: ק מת

הראשונה גרס: "שאיין חוששים לבי"ד טועים", ובדעת רבא עצמו: "שחוששים לבי"ד טועים". וביאורו לסוגיה הוא: לדעת רבא הראשונה חולצין אע"פ שאין מכירין, אבל אין כותבין גט חליצה אלא אם כן מכירין, ולא חוששים לבי"ד טועים, דהיינו אין חוששים שביה"ד שתבוא האשה לפניו בבקשה להינשא יטעה להשיאה ע"פ העדים שיעידו על מעשה החליצה בלי שיעידו שהכירו. ואילו רבא עצמו סבר שאין חולצין אלא אם מכירין, מחשש שמא יטעו ביה"ד שתבוא האשה לפניו בבקשה להינשא וישיאוה על פי העדים, מחמת שיאמרו שלא עשו ב"ד הראשון אלא כשהכירו. וכן גרס הרו"ה (לד, ב ד"ה אמר רבא). ור' ברשב"א (קו, א ד"ה ה"ג רש"י) ובריתב"א (קו, א ד"ה גרש"י ז"ל) שהביאו את שתי הגירסאות וביאורם. ד וכן פסקו הרמב"ם (פ"ד, כט) וטשו"ע (קסט, ח, נו).

ב וכן ברמב"ם (פ"ד, כה), בסמ"ג (עשין נב קלו ע"א), בשו"ת הרי"ד (סי' נד) ובטשו"ע (קסט, יג). ג ישראל - בתוספתא לפנינו: שרבי. א אמר רב הונא אמר רב סחורה - בגמרא לפנינו: אמר רב סחורה אמר רב הונא. ב חליצה - בגמרא לפנינו: גט חליצה. ג גירסת רבנו בסוגיה היא כגירסת רש"י, שבדעת רבא הראשונה (בשם ר"ה ורב סחורה) גרס: "חוששים לבי"ד טועים", ובדעת רבא עצמו גרס: "שאיין חוששים לבי"ד טועים", ופירושו בסוגיה הוא כמו שפירשו רש"י, רשב"ם (ב"ב קלח, ב) ורמב"ן (מלחמות יבמות לד, ב ד"ה כתוב בספר המאור). אולם ר"י (תוס' יבמות קו, א ד"ה ורבא; בבא בתרא קלח, ב ד"ה מאי) מחמת מספר קושיות גרס כגירסת ספרים ישנים שהופכים את הגירסא, בדעת רבא

שהיבם היה⁶ רוצה לילך למדינת הים ולא מצאו עדים המכירים, סומכים אדרב הונא וחולצים אף על פי שאין מכירין, ואחר כך תחזור אחר העדים המכירין⁷, עכ"ל. ולפי דבריו נוכל לומר הא דאתקין רב יהודה ואישתמודעינהו, היינו מהאי טעמא דחיישינן לבית דין הדיוטות, ולא משום דסבר כדרכ הונא.

[ב] וכתב רבינו יצחק בר שמואל זצ"ל דשטר חליצה לא בא להתירה, אלא לראיה שחלצה, ואפילו לא כתבו שטר חליצה מעידין עליה שחלצה ונשאת על פי

יבם ויבמה שבאו לחלוץ, אין בית דין נזקקין להן אלא אם כן מכירין אותו שהוא אחיו של מת⁷ מן האב. לפיכך העדים שבאו לכתוב גט חליצה, כיון שיודעים שחלצה כותבין לה⁸ אף על פי שאין מכירין⁹.

והאי דכותבין ואשתמודעינהו, משום שסומכין על בית דין שחלצו לפניו שלא נזקקו לחליצה עד שהכירוהו שהוא אחיו של מת מאביו¹⁰.

וכתב רבנו שמחה זצ"ל¹¹ שאין כותבין אלא אם כן מכירין, דחיישינן לבית דין טועין שחלצו בלא הכרה.

ועוד כתב, בשעת הדחק שהיבם רוצה לילך למדינת הים ולא מצאו עדים המכירין, סומכין אדרב הונא וחולצין אף על פי שאין מכירין, ואחר כך תחזור¹² אחר העדים המכירין.

עדותם¹. ומורי ה"ר שמחה כתב וגט חליצה אינו בא להתירה שהרי חלצה, ולא בעיא¹³ אלא לאינסובי ביה ולמגבי¹⁴ ביה כתובתה מנכסי בעלה המת. בשנים אוחזין תנן (ב"מ כ, א) מצא איגרות [שום]¹⁵, ואיגרות מזוין, שטרי חליצה ומיאונין¹⁶, וכל מעשה בית דין, הרי זה יחזיר, כולן לראיה. ומיהו כולן לראיית ממון בר משטר מיאונין דאינו אלא לאנסובי ביה, דהא יוצאה במיאון אין לה כתובה. אלא שטרי חליצה בין לאנסובי ביה בין למיגבי ביה כתובה, כמו הוציאה גט ואין עמו כתובה דגובה כתובתה. ואם יש לה עדים

וגט חליצה אינו בא להתירה, שכבר התירה חליצתה, אלא לראיה שחלצה לינשא ולגבות כתובתה¹⁷ מנכסי בעלה המת. ואם יש לה עדי חליצה ניסת¹⁸ על פיהם וגם גובה כתובתה בלא גט חליצה.

וזהו טופס גט חליצה כאשר כתב רבינו יצחק אלפס¹⁹ (לה, ב). וכדכתב²⁰ גט חליצה צריך לסרגליה במסרגלא ולא בדיותא²¹. וצריך למיכתב²² במותב תלתא כחדא הוינא, ומיחתם עליה תלתא, ובלכד שידועין להקרות.

ודין הוא גט חליצה. ביום פלוני יהא יום כדין לירח פלוני, כדין וכדין לבריאת עולם למנין דרגילנא למימני²³ במתא פלוניתא. אנחנא דיינא דמקצתנא חתימין לתתא, במותב תלתא כחדא הוינא יתבין בי דינא. וסלקת קדמנא פלוניתא²⁴ בת פלוני [ארמלת פלוני]²⁵, והקרבת קדמנא גבר' דשמיה פלוני בר פלוני. וכן אמרה לנו²⁶ פלונית דא²⁷, פלוני בר פלוני אחוה דפלוני דנא מאבוה הוינא נסיכנא ליה ושכיב וחי לרבנן ולכל ישראל שבק²⁸, ובר וברת ירית ומחסיין ומקיים שמא בישראל לא [שבק]²⁹. והדין פלוני אחוהי חזי לייבומי יתי. (בעו) [כען]³⁰ רבנן דייני אמרו ליה אי צבי ליבומי יתי ייבם, ואי לא ליטלע קדמיכון ריגליה דימינא ואשרי סיניה מעל ריגליה ואירוק באנפיה. ³¹ ואישתמודענוה לפלונית דא דהויא אינתתיה דפלוני מיתנא³², ואישתמודענוה לפלוני דנא דאחוהי לפלוני מאבוה הוא. ואמרנא ליה אי צבית לייבומי יתה יבם, ואי לא ליטלע לה³³ קדמנא ריגלך דימינא ותשרי סינך מעל ריגלך ותירוק באנפך. ועני³⁴ ואמר לית אנא צבי ליבומי יתה³⁵. מיד אקרנהו³⁶ לפלונית³⁷ דא (דברים כה, ז) מאן יבמי להקים לאחיו

חסר 22. פלוניתא: ק פלונית 23. [ארמלת פלוני]: א ק חסר 24. לנו: ד לנא 25. פלונית דא: ק חסר 26. שבק: א שכח ק שבח 27. [שבק]: א ק חסר 28. (בעו) [כען]: א ק בעו 29. [ואישתמודענוה... דפלוני מיתנא]: א ק חסר 30. לה: ק חסר 31. ועני: ד חסר ק וענה 32. יתה: ק יתיה 33. אקרנהו: ק אקרנהו 34. לפ': א לפלנית' ק לפלוני'

6. היה: ק חסר 7. אחיו של מת: ט אח המת 8. לה: ה חסר 9. מכירין: ה מכירין דבי דינא בתר בי דינא לא דייקי 10. מת מאביו: ט המת מן האב דבי דינא בתר בי דינא לא דייקי 11. שמחה זצ"ל: ט שמחה נ חסר 12. תחזור: ה תחזר 13. בעיא: ק בעי 14. ולמגבי: ק ולמגבא 15. [שום]: א ק חסר 16. בעיא: ק בעי 17. כתובתה: ה כתובה 18. ניסת: ה נישא' 19. אלפס: ק אלפס ז"ל 20. למיכתב: ק לכתוב 21. למימני: א ק

ז במשנה לפנינו נוסף: ושטרי בירוין. ח וכדכתב - ברי"ף בשתי תיבות: וכד כתב. ט וכן פסקו שגט חליצה צריך שרטוט: הרמב"ם (פ"ד, לה) והטוש"ע (קסט, נו). י והקרבת קדמנא גבר - ברי"ף לפנינו: והקריבת לקדמנא גברא חד.

ה דברי ר' שמחה הובאו בדרכי משה (קסט אות ז) בשם רבנו האו"ז. ו בענין זה האריך רבנו בשם ר"י לעיל בהל' יבום (שלהי סי' תקצט). וכן כתבו שגט חליצה הוא רק לראיה: רבנו האי גאון (ס' השטרות סי' יז), רמב"ם (פ"ד, כט), ראב"ה (ח"ד סי' תתצד עמ' מה) ורמ"א (ד"מ קסט אות לד).

לתחתא⁴⁹ תלתא כל חד וחד פלוני בר פלוני דיינ⁵⁰, שפיר דמי⁵¹. כדאמר⁵¹ בהשולח (גיטין לג, א) גבי פרוסכול לא שנא כתב בלשון דיינא וחתימי בלשון עדים, לא שנא כתב בלשון עדים וחתימי בלשון דיינא⁵² שפיר דמי. ולא צריך במותב תלתא אלא היכא⁵³ דלא חתימי אלא תרי, דצריך למיכתב במותב תלתא הוינא חד ליתוהי, כדאיתא פרק זה בורר (סנהדרין ל, א) ופרק שני דכתובות (כב, א). וכל שטר שכתוב ומעיד על קיום מצוה, כגון גט אשה ושטר חליצה, אנו כותבין במקום שריר וקיים כדת משה וישראל, אבל גיטי ממון ושיעבוד לא שייך בהו לא שייך בהו⁵⁴ אלא לישנא דשריר וקיים.

לישנא דשריר וקיים, עכ"ל:

(תרעז) [תרע"ז]^א יבם שנשבע שלא לחלוץ

תשובה מספר הדינים^ב, יבם שנשבע שלא לחלוץ בין קבע זמן בין לא קבע זמן, אם מקובל על היבמה גייבם

שם בישראל לא אבה יבמי, ואף להאי פלוני אקרינא ליה (שם, ח) לא חפצתי לקחתה. ואיטלע לה ריגלא דימינא ושרת סינייה מעל ריגליה ורקת באנפוהי רוקא דאתחזי לנא מפומה על ארעא. ותו אקריניה³⁵ לפלוני דא (שם, ט) ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו, ותוב אקרינה (שם, י) ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל. ואנחנא דייני³⁶ וכל דהוו³⁷ יתבין קמן ענינא חלוץ הנעל תלתא זימני. ומדאתעביד עובדא דנא קדמנא שרינוה לפלונית דא למהך להתנסבא לכל מאן דיתיציבי, ואינש לא ימחה בידה מן יומא דנן ולעלם. ובעית מיננא פלניתא דא גיטא דחליצתא דא, וכתבנא וחתמנא ויהיבנא לה לזכו כדת משה וישראל. וחתמין תלתא עליה. ולא בעיא לאמתוני בתר חליצה תלתא ירחי אלא שריא לאלתר לאינסובי לכל מאן דבעיא^א. ואין אומרין דבריו³⁸ אלא בעמידה, עכ"ל. וכתב מורי ה"ר שמחה, ואם בא לכתוב כתיבה מזויינת כהלכתה ולא קטועה אלא ככתב⁴³ הגט צריכה שירטוט, ואם בכתיבה קטועה אינה צריכה שירטוט. ומיהו אי לא איכתיב ביה במותב תלתא הוינא אלא בסתם אנחנא דייני⁴⁴ וחתימי⁴⁵ למטה, וחתימין למטה⁴⁶ תלתא, אי נמי אפילו לא כתב אנחנא דייני אלא כתיב⁴⁷ בסתמא חתימי למטה⁴⁸, וחתימי

וכתב מורי ה"ר שמחה, ואם בא לכתוב כתיבה מזויינת כהלכתה ולא קטועה אלא ככתב⁴³ הגט צריכה שירטוט, ואם בכתיבה קטועה אינה צריכה שירטוט.

ומיהו אי לא איכתיב ביה במותב תלתא הוינא אלא בסתם אנחנא דייני⁴⁴ וחתימי⁴⁵ למטה, וחתימין למטה⁴⁶ תלתא, אי נמי אפילו לא כתב אנחנא דייני אלא כתיב⁴⁷ בסתמא חתימי למטה⁴⁸, וחתימי

ק חסר 51. כדאמר: ק כדאמרין 52. דיינין: ק דייני 53. היכא: ק היכי 54. בהו: ק בהן 55. ככתב: ט ככתב' 56. כתבו: ב ה נ כותבו 57. זצ"ל: ט נ חסר וכן בסמוך 58. דייני: ט דיינין 59. בסתמא: ט סתמא 60. וחתימי לתחת: ב חסר נ וחתימי 61. באפי: ה באפיה ט באנפי 62. בר: ב ט נ בר' 63. צריך: ה צרי' ט צריכי 64. אלא היכא... במותב תלתא: ט חסר 65. שטר: ט שטרא

35. אקריניה: ק אקרינא 36. דייני: א דיינו ד דיינא 37. דהוו: ק דהוי 38. דבריו: ק דברים אלו 39. שצריך: ה צרי' ו וצריך נ דצרי' 40. בדיותא: ה בדיוטא 41. כחדא: ב ה ו חסר 42. שיודעין: ב ו שידעו 43. ככתב: ק בכתב 44. דייני: א דיינו ד דיינא 45. וחתימי: א ק וחתימין 46. וחתימין למטה: א וחתימי 47. כתיב: ק כתב 48. חתימי למטה: א ק וחתימי לתחתא 49. וחתימי לתחתא: ק חסר 50. דייני:

א במקום סי' תרעז מצוין בנדפס בטעות פעמיים "סי' תרעז". ב ס' הדינים הוא ספרו של ר' יהודה הכהן, תלמידו של רבי גרשון מאור הגולה. רבנו מביא מספרו מספר פעמים. כך בהל' ראש השנה (סי' ערה): "ושאלו לקדושים אשר בארץ רבנו גרשון בר' יהודה מאור הגולה... ורבי יהודה הכהן שעשה ספר הדינין...", וכן בהל' בהמה המקשה (סי' תמ), בהל' אבילות (סי' תלב), בהל' עגונה (סי' תרצד) ובפסקי ב"מ (סי' טו). תשובה זו מובאת בקיצור בד"מ (סו"ס קסה).

יא וכ"פ הרמב"ם (פ"ד, לה) והטור (סו"ס קסט), שאינה צריכה להמתין אחרי חליצה שלוש חודשים. והטעם לכך, שאין צורך בהבחנה משום שנאמר במש' (מא, א) שאינה חולצת אלא כשעברו ג' חדשים מיום המיתה. כן פסק רבנו לעיל (הל' יבוי"ק סי' תרג), וכן נפסק בטש"ע (קסט, ט). יב אומרין דבריו - ראה שנו"ס, ובריי"ף לפנינו הגי': אומר דבריו. יג פסק זה של ר' שמחה הובא בדרכי משה (קסט אות לה) בשם רבנו האו"ז.

ושפיר דמי. ואם אינו מקובל לא נייבם¹ דהא לא כייפין לה, (כתובות סד, א) דאמר ר' יוחנן **חבט** לחלוץ נזקקין לו, לייבם אין נזקקין לו, הויא לה חליצה מצוה קבועה¹ מדלא אפשר בייבום², לוקה וחלוץ לאלתר³. ואם תאמר לישוהו עד זמן שקבע, לא סלקא דעתך, דאיכא בטול פריה ורביה ואין נשבעין לבטל את² המצוה, ואין לך מצוה יבם שנשבע שלא לחלוץ עד³ זמן גדולה מזו. ועוד פלוני, ואין היבמה רוצה דחיישינן לעיגונה, לוקה וחלוץ⁵ לאלתר. וקיימא לן דאין מעבירין על המצות, ולא גרע האי (שבועות כה, א) מהאומר שבועה שלא אישן שלושה ימים, שמלקין אותו וישן לאלתר.

וגם זה מסקנא של תשובה¹, ששאלת יבמה שנפלה לפני מי שאינו מוכה שחין כל כמינה שתמאן, אם כן תהא כל אחת תולה עצמה⁶ בגוים⁷ ותמרוד. כך נראה שמורדת אין בה כח לתלות בגוים, שחליצה מעושת פסולה, אלא מטעין אותו. ולכופה⁸ אי אפשר, שאין מאכילין לאדם דבר שנפשו קצה עליו, ואמור רבנן (כתובות סא, א) לחיים ניתנה ולא לצער⁹. סליק הלכות חליצה¹⁵

יבמה שנפלה לפני מי שאינו מוכה שחין ומורדת, אין בה כח לתלות בעובר כוכבים⁹ שחליצה מעושת פסולה, אלא מטעין אותו¹⁰ וחלוץ לה. ולכופה אי אפשר, שאין מאכילין¹¹ לאדם דבר שנפשו קצה עליו¹², ואמור¹³ רבנן לחיים ניתנה ולא לצער, ע"כ מספר הדינין¹⁴.

1. קבועה: א ק קבוע 2. את: ק חסר 3. עד: ב ו כל
4. לפי: ב ו פי' 5. וחלוץ: ט וחולץ 6. עצמה: ד בעצמה
7. בגוים: ד בעכו"ם וכן בסמוך 8. ולכופה: ק ולכופו
9. בעובר כוכבים: ב ה ט נ חסר 10. אותו: ה נ אותה

11. מאכילין: ט מטעימין 12. קצה עליו: ט עליו קצה
13. ואמור: ט ואמרו 14. הדינין: ו הדינין הדרן עלך פרק מצות חליצה 15. סליק הלכות חליצה: א ק חסר

ג בתשובות ופסקים מחכמי אשכנז וצרפת (סי' קמא) הביא תשובה מס' הדינים שכתב שאם אינה רוצה להתייבם "לא כייפין לה... והאי כמוכה שחין דמי לה... כל תצדקי דאיפשר למיעבד עבד עד דקאי בשורת הדין. ולמיכפייה אי אפשר לו שחליצת מעושה פסולה, אלא באין עלי בעקיפין ומטעין אותו".

ד בראשונים קיים דיון האם חלה שבועה במקרה שהיבם נשבע שבועה המתחסת לחליצה או ליבום. הרשב"א בשו"ת (ח"ד סי' רפ) דן בשאלה: כשנשבע שלא ליבם ה"אם השבועה חלה, כיון שהוא מצוה ליבם, ואין זו שבועה חלה על שבועה". תשובתו שהשבועה חלה, כיון ש"אפשר לו לחלוץ", ולכן נחשבת לשבועת רשות. וכן מבואר בשו"ת הרא"ש (כלל יא, ו) שאם נשבע לחלוץ השבועה חלה, וגם כאן הסיבה שאלו שתי אפשרויות, וכיון שבידו לעשות שתיהן יכול גם להישבע. בשו"ת הריב"ש (סי' קנט), שהובא בב"י (סי' קסא, ד), דן במקרה שנשבע שלא ייבם ולא יחלוץ, ולדעתו שבועה זו איננה מתקיימת במלווא שהרי אינו יכול להימנע גם מיבום וגם מחליצה. ומש' מדבריו שם, שבאותו מקרה שבועתו הראשונה, שלא ייבם, חלה (שהרי יכול גם לחלוץ), וממילא נותרה רק אפשרות החליצה. ולכן לא חלה השבועה השנייה (שלא יחלוץ) והוא חייב לחלוץ. ובסיכום

כתב שאע"פ ששבועתו לא חלה, עכ"פ משום מראית עין צריכים להחיר לו את השבועה. לעומת ראשונים אלה שלדעתם במצבים שונים יכולה השבועה לחול, סובר התשב"ץ בשו"ת (ח"א סי' ק) שאין השבועה חלה במקרים אלה כלל. לדעתו, כיון שחייב לבצע אחת מהאפשרויות (חליצה או יבום) אין כאן מעשה רשות שהשבועה יכולה לחול עליו. ומדברי ס' הדינים שהביא רבנו נר' שאילו היה נשבע לחלוץ או שלא ליבם היתה השבועה חלה, וכדעת הרשב"א, הרא"ש והריב"ש, אלא שכיון שאין יבמתו מסכימה ליבום, השבועה אינה חלה, ור' הע' הבאה.

ה בהמשך לנאמר בהע' הקודמת - ס' הדינים סובר שכיון שהיבמה אינה מסכימה להתייבם, השבועה שלו לא ניתנת לקיום, ולכן היא שבועת שוא בדומה לנשבע שלא יישן ג' ימים, כפי שמוכח להלן, ולכן הוא לוקה על שבועת שוא. ומדברי ס' הדינים למדנו חידוש, שתגובתה של האשה שאינה רוצה להתייבם מביאה לקביעה למפרע ששבועתו היתה שבועת שוא.

ו גם תשובה זו מקורה בס' הדינים וכן מוכח מפסק המהר"ח כאן. ז ראה מה שכתב רבנו באריכות לעיל (סי' תרלח) כאשר היבם רוצה לייבם והיא אינה רוצה, כשנתנה אמתלא לדבריה וכשלא נתנה.

הלכות מיאון

יודעת לשמור קידושה, אבל לדעתה בעיניו. ומפרש בירושלמי (פי"ג ה"ב ע"א, א) איזהו לדעתה, עבדין לה גנא² ומלבישין אותה גוזמין³ ומדכרין לה גבר. ¹שלא לדעתה, עבדין לה גנא ומלבישין לה⁸ גוזמין ולא מדכרין לה גבר⁷. ופירש ר"ח וגם בערוך⁹ (ער' קום) גוזמין בלשון יון עדיין של זהב נתונין על הענק ותלויין על חזה שלה. גנא פירש בערוך (ער' גנן) כחתן יוצא מחופתו תרגומו⁹ כחתנא נפיק מגנוניה. ור' חנינא בן אנטיגנוס פליג וסבר דבעינן דעתה וגם שיכולה לשמור קידושה. ואמרינן¹⁰ בגמרא (קח, א) אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' חנינא בן אנטיגנוס¹.

ובגיטין פרק התקבל (סה, א) אמר רבא שלש מדות בקטן, צרור וזורקו, אגוז ונוטלו, זוכה לעצמו ואינו זוכה לאחרים, וכנגדו בקטנה מתקדשת למיאון. ופירש רבנו שלמה (ד"ה וכנגדן בקטנה) וכנגדו בקטנה, תשיב לה יודעת לשמור קידושה מתקדשת בקידושי אמה¹ לדעתה או בקבלת ענמה אם יתומה היא. למיאון, שצריכה למאן ואינה יולאה כלל מלאון, לתת כיבמות (קז, ב) כל תינוקת שאינה יכולה לשמור קידושה אינה לריכה למאן, וזו יודעת לשמור היא, עכ"ל וגירסתו¹¹. וכן גירסת אלפס¹¹. ובפר"ח גריס בהתקבל (שם) הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין, והוא כבר שית כבר שבע¹² כו', וכנגדן בקטנה מתקדשת למיאון. פירוש, אם קדשה אמה או אחיה

(תרעז) קטנה יתומה מאב שקבלו אחיה ואמה קידושה לדעתה, כגון שהיו עושים לה כילת חתנים ומלבישים אותה תכשיטין של כסף וזהב ומזכירים לפניה בעל¹, או שקבלה היא בעצמה קידושה, הרי זו יוצאה במיאון. וזה שאמרנו שבקבלתה או בקבלת אמה ואחיה² צריכה מיאון, היינו דוקא שיכולה לשמור קידושה, היינו שמבחינת בין [צרור לאגוז]³ לגירסת רבנו שלמה, אבל לגירסת רבנו חננאל דוקא שתהא בת שית ובת שבע. אבל פחות מיכן אפילו מבחינת בין⁴ צרור לאגוז אינה צריכה מיאון. והיכא שקבלו אמה ואחיה קידושים שלא לדעתה, כגון שהיו עושים לה כילת חתנים ומלבישים אותה תכשיטים של כסף וזהב ולא היו מזכירין לפניה בעל, הרי זו אינה צריכה למאן. ופסק בפר"ח דתינוקת שאינה יכולה לשמור קידושה וקדשה אמה ואחיה שתהא כפנויה, ואם לא נבעלה כלל שריא לעלמא ואפילו גדלה.

תנן (קז, ב) איזה היא קטנה שהיא צריכה⁵ למאן, כל שהשיאתה⁶ אמה ואחיה⁶ לדעתה. השיאוה⁷ שלא לדעתה אינה צריכה למאן. ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר כל תינוקת שאינה יכולה לשמור קידושה אינה צריכה למאן. פירוש, לתנא קמא לא בעינן שתהא

1. בעל: ק הבעל וכן לקמן 2. אמה ואחיה: ק אחיה ואמה וכן לקמן 3. וצרור לאגוז: א ק חסר 4. בין: א ק חסר 5. שהיא צריכה: ק שצריכה 6. ואחיה: א ק או אחיה

א שהשיאתה - במשנה לפנינו: שהשיאוה.

ב גנא - בירושלמי לפנינו: גנן.

ג גוזמין - כך הגירסא גם בר"ח שמביא רבנו להלן, ובירושלמי לפנינו הגירסא: קוזמין, וכן ברשב"א (קז, ב ד"ה מתניתין) ובנימוקי יוסף (לו, א ברי"ף ד"ה מתני'), וכן נראה שגירסת הערוך, ראה הערתנו להלן.

ד שלא לדעתה... לה גבר - בירושלמי לפנינו ליתא, והרשב"א והנימוקי יוסף גרסו כרבנו, ופתחו במילים: "אי זהו שלא לדעתה" וכו'.

ה פירש הערוך שם: "תכשיטין ועדיין בלשון יון 'קוזמין'", ובערך 'קוזמין' פ"י: "תכשיטין קטנים". וע"פ זה צריך לומר שגירסתו היא כגירסת הירושלמי שלפנינו ולא כגירסת רבנו (וראה בערוך השלם (קאהוט) שדן בזה והתייחס לדברי רבנו).

ו וכן פסקו שהלכה כר"ח בן אנטיגנוס: רמב"ם (אישות פ"ד, ז; גירושין פ"א, ז) וטשו"ע (מג, ב; קנה א-ב).
ז ברש"י לפנינו נוסף כאן: או אחיה.

7. השיאוה: א ק השיאוה 8. לה: ק אותה 9. תרגומו: ק תרגום 10. ואמרינן: ק ואמר 11. אלפס: ק רבינו אלפס זצ"ל

ח וכן גרס בה"ג (ס"י לב ע"מ שלח). והמאור (ברי"ף גיטין ל, ב; יבמות לו, ב) כתב שכגירסת רש"י גרסו הגאונים, וכן גירסת בעל המקצועות שהביאו רבנו לעיל (ס"י תקצט). וכן משמע שדעת הטור (קנה, א) שכתב שאם אינה יודעת לשמור קידושה אפילו מיאון אינה צריכה, ולא תלה זאת בגיל, ודלא כדעת ר"ח לקמן. ט ברי"ף (גיטין ל, ב - לא, א) לפנינו הגירסא כגירסת הר"ח, וכן כתבו הראשונים משמו.

י יש לציין שרבנו מביא לעיל (ס"י תקצט) את גירסת בעל המקצועות שהיא כגירסת רש"י. ויש מחכמי אשכנז (רבי אפרים מבונא, הראב"ה, המרדכי ועוד) שייחסו את ספר המקצועות לרבנו חננאל, אך רבנו מייחסו לרב שריא גאון, ור' בהל' ע"ש (ס"י טז, בהוצאתו שם הע' ה) ועמש"כ בזה בהקדמה לספר המקצועות (הוצ' מוסד הרב קוק תשז, עמ' 7-10).

יא והוא כבר שית... שבע - כך מפרש רב יהודה את דין המש' בפ' הניזקין (נט, א) בענין "פעוטות מקחן מקח", ולכאורה גם לגי' הר"ח אין תיבות אלה מוזכרות בסוגיה בפ' התקבל (סה, א).

דקאמר רב יהודה אמר שמואל בתרומתו הילכתא כוותיהו²³, עכ"ל. ויש להשיב על דברי הגאון²⁴:

(תרעה) [א] ממאנן ארוסות ונשואות, וממאנן בבעל וביבם, והממאנת ביבם לא בעיא חליצה. [ב] והממאנת בזה מותרת לזה. [ג] וממאנן בין²⁵ בפניו בין שלא בפניו, והממאנת שלא בפניו צריכה למאן בפני שלשה הדיוטות, ואם מיאנה בפני שנים בדיעבד מיאונה מיאון. [ד] וממאנת והיא קטנה אפילו ארבע וחמשה פעמים, כגון שמיאנה בראשון ונשאת לשני ועדיין היא קטנה, וכן לשלישי ולרביעי ולחמישי.

[א] בית שמאי אומרים (קז, א) אין ממאנן אלא ארוסות, ובית הלל אומרים ארוסות ונשואות. בית שמאי אומרים בבעל²⁶, ובית הלל אומרים בבעל וביבם. אמר רב אושעיא ממאנת במאמרו ואינה ממאנת בזיקתו²⁷. פירוש, (רש"י ד"ה אמר רב אושעיא) לבית הלל לאמרי ממאנת ביבם, לא אמרו ממאנת אלא עשה זה מאמר ממאנת ועוקרתו שלא תהא נריכה גט למאמרו, אבל חללה שהיא²⁸ משום זיקה לא עקרה במיאונה וצריכה חליצה²⁹. (שם, ב) עולא אמר אף ממאנת³⁰ לזיקתו, מאי טעמא, נישואין קמאי קא עקרה. פירוש, ואפילו

בזה הפרק צריכה מיאון, אבל בפחות מזה אפילו מיאון אינה צריכה, עכ"ל³¹. משמע אבל בפחות מזה אינה צריכה מיאון כלל אפילו מבחנת בין צרור לאגוז. אבל שלא לדעתה³² אפילו יודעת לשמור גיטה אינה מקודשת כלל ויוצאה בלא מיאון.

וכתב בפר"ח, ודייקנן מינה דתינוקת שאינה יודעת לשמור קידושה וקדושה אמה ואחיה, מדקאמר ר' חנינא בן אנטיגנוס אינה צריכה למאן, שמע מינה דהיא כפנויה, ואם לא נבעלה כלל שריא לעלמא ואפילו גדלה. דאי לא תימא הכי מאי איכא בין דברי³³ ר' חנינא בן אנטיגנוס לדברי ר' יהודה בן בתירא

23. ז"ל: ה זצ"ל ט נ חסר 24. ולפר"ח: ה ולפר"ח זצ"ל ו ולפר"ח ז"ל 25. שהיא: ג (שאיין) [שהיא] 26. בה אמה ואחיה: ט אחיה ואמה 27. זצ"ל: ו ז"ל ט נ חסר 28. אמה ואחיה: ט אחיה ואמה 29. כפנויה: ב פנויה 1. בין: א ק שלא 2. שהיא: א ק שהוא

12. לדעתה: א ק לדעת 13. דברי: ק חסר 14. קטנה: ו (פרק בית שמאי) קטנה 15. אחיה ואמה: ה נ אמה ואחיה 16. וזה: ט ושל זהב וכן לקמן 17. לפניה: ה בפניה 18. שקיבלה היא עצמה: ט שהיא בעצמה קיבלה 19. זו: ב זה ט חסר 20. שיודעת: נ כשיודעת 21. לאגוז: ט לאגוז הרי זו יוצאה במיאון 22. לפרש"י... לאגוז: ב חסר

במצאתה ובהפרת נדרה, ואין א"כ ראייה שנחשבת לפנויה ממש. א בגמ' לפנינו נוסף כאן: ולא ביבם, ובהגהות הב"ח כתב שיש למחוק תיבות אלה.

ב במאמרו... בזיקתו - בגמרא לפנינו: למאמרו... לזיקתו.

ג לא אמרו ממאנת אלא - ברש"י לפנינו: למאמרו ממאנת.

ד הרמב"ן (יג, א ד"ה הא דאמרין), הרשב"א (יג, א ד"ה הא דאמרין) והרשב"א (יג, א ד"ה לימא) מציינים לירושלמי (פ"ג ה"א ע, א) בענין זה. בירושלמי שם נאמר שאם היא ממאנת במפורש גם בו וגם באחיו שנפטר, לכו"ע היא עוקרת את נישואיה הראשונים. ולפיו לא חלק ר' אושעיא אלא כשמיאנה ביבם ולא עקרה נישואיה הראשונים. אלא שאותם ראשונים מוכיחים מהגמ' בפ' ראשון (יג, א) שלבבלי אין הקטנה יכולה למאן ביבם כלל לדעת ר' אושעיא אף אם עקרה נישואיה הראשונים.

ה אף ממאנת - בגמרא לפנינו: ממאנת אף.

ו נישואין - בגמרא לפנינו: נישואי.

יב וכן גרסו כר"ח ופסקו כמותו: רבנו האי (מובא במאור שם), רב עמרם (תשובות גאוני מזרח ומערב סי' צז), רמב"ם (אישות פ"ד, ז; גירושין פ"א, ז; פיהמ"ש יבמות פ"ג, ב), רשב"א (גיטין סה, א ד"ה וכנגדו; יבמות קח, א ד"ה אמר רב יהודה), ריטב"א (גיטין סה, א ד"ה וכנגדו), רבנו קרשקש (גיטין סה, א ד"ה הפעוטות) ושו"ע (קנה, ב).

יג דיוקו של ר"ח הוא שאם נאמר שגם לר"ח בן אנטיגנוס, כשאינה יודעת לשמור קידושה, חייבת עדיין במעשה כלשהו כדי לצאת מבעלה, א"כ זו דעתו של ר"י בן בתירא, שהתיר בכל קטנה שהשיאה אחיה לצאת כאשר נישאה. אלא שהחידוש בדעת ר"ח בן אנטיגנוס שבמקרה שאינה יודעת לשמור קידושה אינה צריכה לעשות מעשה כלשהו, והיא נחשבת לפנויה.

יד הרשב"א (קז, ב ד"ה השיאה) הביא דברי הר"ח, וכתב לדחות דבריו שאפשר לפרש שר' חנינא בן אנטיגנוס, שאמר שאינה צריכה מיאון, היינו לענין שאינו יורשה ומיטמא לה ואינו זכאי

לא הודה לו אבל רב אסי הודה לו, ומותרת לאחין דקאמר ר' יוחנן הוא עצמו בכלל. וללישנא קמא הוה והממאנת באחד מן היבמין מצי נמי¹⁰ למימר מאי לא מותרת לאחין, ורבינו שמחה הודו לו, שמואל, דאילו ז"ל¹² כתב דמותרת אפילו שמואל אוסרה לעצמו ור' לעצמו. יוחנן מתירה אפילו לעצמו. וגם מורי ה"ר שמחה זצ"ל¹¹ כתב דמותרת אפילו לעצמו להך לישנא דר' יוחנן אית ליה דרב אסי, דבשל סופרים הלך אחר המיקל¹⁴.

[ג] בית שמאי (קז, א) אומרים בפניו, ובית הלל אומרים בפניו ושלם בפניו. בית שמאי אומרים בבית דין, ובית הלל אומרים בבית דין ושלם בבית דין. ותניא בגמרא (שם, ב) בית שמאי¹³ אומרים בבית דין, ובית הלל אומרים בבית דין ושלם בבית דין. אלו ואלו מודים שצריך שלשה. פירוש, אפילו בית הלל דאמרי שלא בבית דין, היינו שלא בבית דין מומחין, אבל שלשה¹⁴ הדיטות בעי¹⁵. ר' יוסי בר יהודה ור' אלעזר בר' שמעון (אומרים) [מכשירים]¹⁵ בשנים. ואמר רב יוסף¹⁶ אמר רב נחמן הלכה כאותו הזוג. פר"ח זצ"ל¹⁷, וקבלנו מרבוותא הא דאמרן הלכה כאותו הזוג דיעבד אבל לכתחילה לא, ודייקי¹⁶ מדתני מכשירים שמע מיניה דיעבד, עכ"ל.

וכתב מורי ה"ר שמחה¹⁰, ומסתבר אפילו לא מיאנה אלא בינו לבינה ומודה בעל דמיאנה בו דמיאונה

חליצה לא בעיא. ופסקו ממאנין ארוכות ונשואות, רבנו יצחק אלפס (לה, ב)³ והממאנת ביבם לא בעיא וכן פר"ח דהלכה כעולא, חליצה³. ושריא לעלמא ולא בעיא חליצה⁷.

[ב] אמר רב (שם קז, ב) מיאנה בזה אסורה לזה. פירוש, (רש"י ד"ה מיאנה) מיאנה יבמה בלחוד מן האחין יבמין, אסורה לכוין. ושמואל אמר מיאנה בזה מותרת לזה. רב אסי אמר מיאנה בזה מותרת אפילו לו לעצמו. כי אתא רבין אמר ר' יוחנן מיאנה בזה מותרת לאחין, ולא הודו⁴ לו, ר' אושעיא⁵. פירוש, (רש"י ד"ה רבי אושעיא) מזקאמר ר' יוחנן מותרת לאחין אף על גב דאיתו גופיה [נמין]⁵ במשמע. מיהו אי איכא אחין אין, דהוה ליה מיאון לחלי זיקה, אבל בחד יבם דמיאנה בזיקה (בשל יבם) [שלימה]⁶ אסירא. ולר' אושעיא אפילו בחד יבם נמי קריא, דאין מיאון לזיקה. ואמרי לה (לרב) [רב]⁷ אסי, נמי לא הודה לו וכל שכן ר' אושעיא, דר' יוחנן דוקא לאחין אמר ולא לו⁸. וכתב רבנו יצחק אלפס (לו, א) והלכתא כשמואל דקאי ר' יוחנן כוותיה⁹.

ובפר"ח כתב, ויש מי שאומר כיון דר' יוחנן מתירה לאחין, לית הלכתא כוותיה דרב דאסר, דקיימא לן רב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן. ואף על גב דאמר רבין⁹ ור' אושעיא אינו מודה לו, הא אוקימנא לית הלכתא כוותיה ורב אסי מוסיף הוא, עכ"ל.

וצריך ליישב הואיל ופסקו רבוותא כר' יוחנן, אם כן מותרת אפילו לעצמו לפי ההוא לישנא דר' אושעיא

ט נ חסר 13. בית שמאי: א מיהו בית שמאי ק מיאון בית שמאי 14. שלשה: א ק לשלשה 15. (אומרים) [מכשירים]: א אומרים ק אומר 16. ודייקי: ק ודייק

3. והממאנת... חליצה: ט חסר 4. הודו: ד הודה 5. [נמין]: א ק חסר 6. (בשל יבם) [שלימה]: א ק בשל יבם 7. (לרב) [רב]: א ק לרב 8. לו: א ד ליה 9. רבין: ק רבא 10. נמין: ק חסר 11. זצ"ל: ק ז"ל 12. ז"ל: ה זצ"ל

המאירי (קז, ב ד"ה כבר ביארנו במשנה) בשם גאוני הראשונים. וכדעת ר"ח פסק העיטור (תחילת אות ג גט מיאון). לעומתו פסק הרמב"ם (גירושין פ"א, ח) שלכתחילה צריך רק שנים, וכך דייק הריטב"א (שם קז, ב ד"ה א"ר נחמן) מרש"י. מחלוקתם היא בהבנת דעת ר"י בר יהודה ור"א בר' שמעון בסוגיא שאמר: "מכשירים בשנים", שרב יוסף ור"נ פסקו הלכה כמותם. לדעת ר"ח ר"י בר יהודה ור"א בר' שמעון "מכשירים" משמעותו בדיעבד, ולכתחילה זוקקים הם שלושה, ואילו לרמב"ם ולרש"י דעתם שגם לכתחילה צריך רק שנים. הטור (קנה, ד) הביא את שתי הדעות, והשו"ע (שם קנה, ד) פסק בסתם כדעת הרמב"ם, ואת דעת ר"ח הביא כדעת "ש"ש אומרים". וראה עוד בעניין זה להלן.

טו להלן (סי' תרפ) מביא רבנו את דעת ריב"ן, שמדבריו משמע דמיאון הוי אפילו ביחיד שלא בפניו, והוא כותב: "ומסייע לה"ר שמחה, כדפרישית לעיל, דאפילו בינו לבינה הוי מיאון". וכדעה זו סוברים התוס' (קז, ב ד"ה מכשירין) שכתבו שכשר גם באחד,

ז וכן פסקו הרמב"ם (גירושין פ"א, ג) וטשו"ע (קנה, ה). ח ולא הודו לו ר' אושעיא - בגמרא לפנינו כתוב כך: ולא הודו לו. מאן לא הודו לו, אמר אביי - רב, רבא אמר - רבי אושעיא, ואמרי לה - רב אסי.

ט וכן פסקו גם הרמב"ם (גירושין פ"א, יז) והרא"ש (פי"ג סי' א) וטשו"ע (קנה, יא; קעג, יד).

י גר' שגם ר"ח פסק כר"ף וכאותה לשון שר' יוחנן סבר כשמואל שמותרת רק לאחים ולא למיבם, ודלא כרב אסי, ועל שניהם מקשה רבנו האו"ז לקמן.

יא לא מצאנו חבר לרבנו ולרבו רב' שמחה לפסק זה שהממאנת מותרת אף ליבם שמיאנה בו.

יב כמבואר בגמ' שם.

יג בגמרא לפנינו נוסף כאן: בר מניומי.

יד דברי ר"ח הובאו בתוס' (קז, ב ד"ה הלכה), ברמב"ן (ס' הזכות לו, א ברי"ף), ברשב"א (קז, ב ד"ה אמר ר"י בר מניומי), בריטב"א (קז, ב ד"ה אמר רב נחמן) ובאגודה (יבמות סי' קיח), וכן כתב

(תרעט) קטנה שנתקדשה שלא בפני אביה אפילו מיאון אינה צריכה. ואם היתה יתומה בחיי אביה [שקיבל בה אביה]¹ קידושין בקטנותה ונתגרשה ונתקדשה לדעתה צריכה מיאון.

בפרק האיש מקדש (קידושין מד, ב) איתמר, קטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה, אמר שמואל צריכה גט וצריכה מיאון. אמר קרנא דברים בגו, אם גט למה מיאון, ואם מיאון למה גט. אמרו ליה הא מר [עוקבא]² ובי דיניה בכפרי. אפכוה ושדרוה לקמיה דרב, אמר להו האלקים צריכה גט וצריכה מיאון, וחס ליה לזרעיה דאבא³ בר אבא דלימא הכי. טעמא מאי, אמר רב אחא בריה דרב איקא צריכה גט שמא נתרצה האב בקידושה, וצריכה מיאון שמא לא נתרצה האב בקידושה, ויאמרו אין קידושין תופסין באחותה. עולא אמר קטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה אפילו מיאון אינה צריכה. ואמרין⁴ לקמן (שם מה, א) הנהו בי תרי דהוו שתו חמרא תותי⁵ ציפי בבבל, שקל חד מינייהו כסא דחמרא ויהב ליה לחבריה, אמר ליה⁶ מיקדשא ברתך לברי⁷. אמר רבינא אפילו למאן דאמר חיישינן שמא נתרצה האב, שמא נתרצה הבן לא אמרין. אמרו ליה רבנן (לרבא) [לרבינא]⁸ ודילמא שליח שווייה. אמר ליה לא חציף איניש לשווייה לאבוה שליח. ודילמא ארצוי ארצי קמיה ושתיק. אמר להו רבה⁹ בר

מיאון כיון דמיאוןין בשנים, דלא בעינן בית דין¹⁷ האי דבעינן שנים לא בעינן¹⁷ אלא משום עדות. ולשון הירושלמי מוכח קצת, (פי"ג ה"א ע, ב) ר' בא בשם ר' חייא בר אשי מעשה ושלם בפניו צריכה למאן בפני שלשה הדיוטות, ובדיעבד אפילו בפני שנים מיאונה מיאון. ורבינו שמחה ז"ל²⁰ אומר אפילו בינו לבניה אם הבעל מודה מיאונה מיאון.

ואמרו אין לך מיאון גדול מזה. משמע שלא מיאנה אלא בפני נשים על גב הנהר שעומדות¹⁹ לכביסה, ומסתמא אין אנשים מצויין שם, שצריכים להעצים עיניהם²¹, עכ"ל.

[ד] תנן (קז, א) אמרו להם בית הלל לבית שמאי ממאנת היא קטנה אפילו ארבע וחמשה פעמים. אמרו להם בית שמאי אין בנות ישראל הפקר, אלא ממאנת (וממאנת) [וממתנת]²¹ עד שתגדיל ותמאן ותנשא. ולא קיימא לן כבית שמאי. ואף על גב דפליגי רב יהודה אמר שמואל²² ועולא אליבא דבית שמאי (שם, ב)²³, היינו לפרש ולהסביר טעמייהו דבית שמאי²² משום דקשיא להו והא מיאנה חדא זימנא, אבל לענין הלכתא כבית הלל קיימא ממאנת קטנה אפילו ד' וד' לן²⁴.

ע"ה"ג בנדפס 2. מר [עוקבא]: א רב ק חסר 3. דאבא: א ק דרבי אבא 4. ואמרין: ק ואמר 5. תותי: ק תותי בי 6. ליה: ק לו 7. לברי: א ק לבריה 8. (לרבא) [לרבינא]: א ק לרבא 9. רבה: ק רב

17. האי... בעינן: א ד חסר 18. אמרין: ק אומרין 19. שעומדות: ק חסר 20. ז"ל: ב ה זצ"ל ט נ חסר 21. (וממאנת) [וממתנת]: א ק וממאנת 22. דבית שמאי: ק חסר 1. [שקיבל בה אביה]: א ד ק חסר. ההשלמה מחויבת וכן בהע'

ומעשה רוקח (גירושין יא, ח) בדעת הרמב"ם (ולדעתו צריך שנים לא פחות ולא יותר, ר' בהע' הקודמת). ומרש"י דייקו הריטב"א והמאירי (שם) שגם בפני אחד מיאונה מיאון, אלא שצריך עדים שהיה מיאון אף שלא ראו אותו, כגון ששמעו מבחוץ, ומסתבר שרב' שמחה יפרש שגם לדעת רש"י יכשיר אף בינו לבניה.

טז עפ"י הסוגיא בב"ב (נז, ב).

יז רב יהודה אמר שמואל - בגמרא לפנינו מוזכר שמואל לבדו, ולא נזכר רב יהודה רבו.

יח הם דנו שם בסתירה בדברי ב"ש שמחד אמרו שאינה חוזרת וממאנת, ומאידך אמרו במש': "ממאנת... ותמאן", מש' שחוזרת וממאנת.

יט וכן פסקו הרמב"ם (גירושין פ"א, ג) והתשו"ע (קנה, ו).

אלא שצריך שניים כדי שתהיה עדות שמיאנה. וסובר רב' שמחה שמספיקה ההודאה של שניהם, והמיאון כשר, כעין הודאת בעל דין. וכן כתב הים של שלמה (יבמות פי"ג סי' ה), והביא דעת רבנו והסכים עימה. והוסיף שגם אם מיאנה בפני אחד והוא מאמינו נחשב למיאון. וניתן לומר שרב' שמחה אינו חולק על ר"ח ומסכים שלכתחילה יש צורך בשלושה, אלא שמספיקה גם עדות, ולכן הכשירו ר"י בר יהודה ור"א בר' שמעון בשנים, ובדיעבד סובר הוא שניתן להכשיר גם בהודאת השנים. זו כנראה דעת רבנו האו"ז, וכן נר' מפסק המהר"ח. לעומת זאת דייקו הרשב"א (שם קז, ב ד"ה אמר ר"י בר מניומי), הריטב"א (קז, ב ד"ה א"ר נחמן) והמאירי (שם קז, ב ד"ה כבר ביארנו במשנה) מדברי רבנו חננאל, שלדעתו כשר בדיעבד דווקא בשנים אבל בפני אחד לא, וכן מדייקים שו"ת בית אפרים (סי' קיב ד"ה וראיתי מ"ש הרמב"ם)

שימי בפירוש לא סבר לה מר^א להא דרב ושמואל. פירש רבנו שמשון בר¹⁰ אברהם זצ"ל שכך הלכה כרבינא ורבה בר שימי דבתראי נינהו, ואפילו מיאון אינה צריכה. דלא הצריכו רב ושמואל מיאון אלא משום דהצריכו גט, דמחמת גט חיישינן שלא יאמרו אין קידושין תופסין באחותה. ופרק קמא דמכילתין (קידושין יח, ב) בשמעתא דיעוד אירוסין עושה או נישואין עושה, אמר אין מוכרה לקרוביו, משום ר' אליעזר אמרו מוכרה לקרוביו. ושון שמוכרה אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט. האי אלמנה היכי דמי, אילימא דקדיש נפשה, אלמנה קרית לה, בתמיה. שמע מינה דלא בעיא אפילו מיאון. ומדקאמר סוגיא דתלמודא כוותיה, שמע מינה דהלכתא כוותיה. אף על פי שמצינו ריש פרק שני דכתובות (טז, א) דפריך נמי הלך אחר רוב נשים¹¹, אף על גב דקיימא לן כשמואל דאמר אין הולכין בממון אחר הרוב, התם מתרין אליבא דרב שלא תיקשי המשנה¹².

וכן כתב בהלכות גדולות בסוף הלכות קידושין (סי' מ עמ' תלה)¹³, וקטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה לא צריכה לא גט ולא מיאון, עכ"ל.

וזה לשון רבנו יצחק¹⁴ אלפס זצ"ל (קידושין יט, א), ומדאשכחין לרבינא דהוא בתרא ולא סבר להא דרב ושמואל, שמעין דלית הלכתא כרב ושמואל. וכולהו

רבנותא קמאי הכי¹⁵ פסקו, כגון רב אחא (מסברא) [משבחא]¹⁶ (שאל' נט ד"ה ברם צריך), ובעל הלכות פסוקות¹⁷ (מהדר' שלוסברג עמ' 83; מהדר' ששון עמ' רצג), ובעל הלכות גדולות (הנ"ל), ורבנו האי¹⁸ בתשובותיו, הני כולהי פסקי הלכה¹⁹ כרבינא, ודחו להא דרב ושמואל בין בקטנה בין בנערה היכא דקדישה קטנה או נערה נפשה בלא דעת אבוה²⁰ דלא הוו קידושיה קידושין, בין נתרצה האב בין לא נתרצה האב. ואיכא מאן דחש לה²¹ להא דרב ושמואל משום דאשכחן לאביי ורבא דשקלי²² וטרו²³ אליבא דרב ושמואל (קידושין מה, ב) [דאמר אמרה איהו²⁴ לקריבאי]²⁵, אמר איהו²⁶ לקריבאי²⁷, כפתיה ואמר²⁸ תיהוי לקרובך. דאדאכלו ושתו אתא קריביה באיגרא וקידשה. אמר אביי (צפניה ג, יג) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב. [רבא אמר חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה. מאי בינייהו, איכא בינייהו]²⁹ דלא טרח. ואנן מסתברא לן דלא שייכי הא דאביי ורבא אליבא דרב ושמואל. אלא הכי קאמר, אף על גב דלא אמר תיהוי לקרובי, לא חיישינן שמא לדעת אביה נתקדשה וקא משדר קידושיה בחשאי, לאביי כדאית ליה ולרבא כדאית ליה, אלא אפילו תימא בדרב ושמואל שייכא, הא רבינא דהוא בתרא לא סבירא ליה הא דרב ושמואל, וקיימא לן הלכתא כבתראי, עד כאן לשונו.

20. [דאמר... לקריבאי]: א ק חסר 21. איהו: ק איהי
22. לקריבאי: ד לקרובי ק לקרובי 23. [רבא... בינייהו]:
א ק חסר

10. בר': ק בר 11. יצחק: ק חסר 12. הכי: א ד הכין
13. (מסברא) [משבחא]: א ק מסברא 14. ורבנו האי: א
ורבי היי 15. הלכה: ד חסר 16. אבוה: ק אביה
17. לה: ק חסר 18. דשקלי: ק דשקלו 19. וטרו: ד וטרי

218) הביא נוסח זה בשינויי נוסחאות והעיר (הע' 44) שמסתבר שהוספה זו הינה גליון, ראה שם טעמו. אולם נראה שנוסח זה הוא נוסח של ההלכות גדולות שעמד לפני הר"ש משאנץ ובפני רבנו.

ו ובעל הלכות פסוקות - ליתא ברי"ף לפנינו, וכן גרס רבנו ירוחם (נכ"ב ח"ה קפט ע"ד) ברי"ף, וברא"ש (פ"ב סי' ז) הוקף בסוגרים.

ז זו דעת ר"ח, ומצאנו ברב' ירוחם (שם, וראה גם שם קצ ע"א) שהביא את הרי"ף וסיים: "ורבנו חננאל פסק כרב ושמואל". וכ"כ תוס' ר"י הזקן (מה, ב) שר"ח חשש לרב ושמואל בניגוד לגאונים ולראשונים. וכדעה זו מצדד הריטב"א (מה, ב ד"ה א"ל ר"ב שימי). ור' בפנים מאירות (קידושין מה, ב ד"ה ותמה) שתמה כיצד לא הזכירו "קמאי ובתראי" את דעת הריטב"א, והוסיף שדעתו נוטה לחוש לרב ושמואל "דשיטת הלכה אליבא אלא".

ח צ"ל: איהי, וכ"ה ברי"ף.

ט בגמ' וברי"ף נוסף כאן: לה.

א בפירוש לא סבר לה מר - בגמרא לפנינו: בפירוש אמר מר דלא סבר.

ב כן בתוס' (קידושין מה, ב ד"ה בפירוש) בשם הרי"ף והשאלות. וכן בתוס' טוך (קידושין מה, ב ד"ה בפירוש) (יש לציין שחיבור זה שווה בהוצאה זו (מכ' ירושלים תשמ"ב) כתוס' טוך זוהה ע"י הרב משה יהודה בלוי בשיטת הקדמונים על קידושין (ניו יורק תשל"ל) כתוס' רבנו שמואל ברבי יצחק).

ג דהיינו רוב נשים בתולות נישאות.

ד כדעת רבנו, שהגמ' שם דנה בשיטת רב אף שאין הלכה כמותו, כתבו: התוס' (כתובות שם טז, א ד"ה כיון), הרמב"ן (במלחמות ה, ב ברי"ף ד"ה אמר הכותב), הרשב"א (כתובות טז, א ד"ה וכיון) והריטב"א (כתובות טז, א ד"ה וכיון). אולם תוס' ר"ד (כתובות טז, א), תוס' ישנים (כתובות טז, א) והמאור (ה, ב ברי"ף ד"ה וכיון) כתבו שבאותו ענין יש מקום להקשות גם לשיטת שמואל, ע"ש. ה במהדורות מכון י-ם שם נכתב כך: "קטנה שקידשה עצמה או שהשיאה את עצמה בחיי אביה, אין קידושיה קידושין ואין נישואיה נישואין". במהדורת הרב הילדסהיימר (מקצי נרדמים עמ'

קושיא אי אמר עולא אפילו בשידכו, הא רבינא נמי הכי סבירא ליה וקיימא לן כוותיה. ומיהו לפי הספרים דגרסי באיכא דאמרי [דאמר]³³ עולא ואף על גב דשדיך, ואפילו הכי אינה צריכה גט מיאון, אין להקשות על השאלות ממאי דמקשינן ואף על גב דשדכו בתמיה, דעל כרחיך כי מקשי הוה מצי לשנויי אין הכי נמי אף על גב דשדכו³⁴.

והיכא שקידשה אביה וקבל בה קידושה ונתגרשה ונשאת לאחר בקטנותה, הרי זו יוצאה במיאון³⁵, (קידושין מד, ב) דמתיב רב

כהנא וכולן מתו או מיאנו וכו', תיובתא דעולא, הוא מותיב לה³⁴ והוא מפרק לה, כגון שנעשה בה³⁵ מעשה יתומה בחיי האב. ותנן נמי פרק בית שמאי (יבמות קט, א) קטנה שהשיאתה ונתגרשה והיא כיתומה בחיי האב:

קטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה אינה צריכה מיאון. ור"י אלפס ז"ל כתב דאפילו נערה שנתקדשה שלא לדעת אביה, ואפילו³⁵ נתרצה האב, אינן קידושין. ורב אחאי נאון כתב דנערה שנתקדשה שלא לדעת, אפילו אביה³⁵ שדיך, לא חיישינן שמא נתרצה האב. יתומה בחיי האב שנתקדשה לדעתה צריכה מיאון.

וזה לשון רב אחאי גאון זצ"ל בפרשת ואלה המשפטים³⁶ (שאי' נט), ברם צריך היכא דקדשה נפשה בלא דעת אביה, מי חיישינן²⁴ שמא נתרצה האב בקידושה או לא. קטנה לא תיבעי לך דודאי לא²⁵ נתרצה³⁷, כי תיבעי לך היכא דשדיך מאי, כיון דשדיך מעיקרא הא אתנחא ליה, או דילמא כיון דקדיש²⁶ בלא דעתיה לא. תא שמע [הנהו]²⁷ בי תרי דהוו שתו²⁸ חמרא תותי ציפי בבבל כו'²⁹, עד אמר להו רבה בר שימי לרבנן³⁰ בפירוש אמר מר דלא³¹ סבר להא דרב ושמואל דאמר קטנה³² שנתקדשה שלא לדעת אביה כי שדיך צריכה גט ומיאון, אמרינן³³ כיון דשדיך הוה ליה כמאן דארצי קמיה ושתיק, וכיון דשתיק³⁴ מינח ניחא ליה, והלכתא כרבינא, עכ"ל.

ונראה שהוא גורס במילתייהו דרב ושמואל נערה³⁰, אבל בספרינו כתב קטנה. וגם משמע שסובר רב אחאי דאפילו כד שדיך³² לא חייש רבינא לרב ושמואל, דאם כן הוה ליה למיחש דילמא ארצוי ארצי קמיה ושתיק. וקשה³³ על דבריו, דאם כן אמאי מתמה תלמודא ואפילו שידכו בתמיה על מילתיה דעולא, אפילו מיאון אינה צריכה, ומשני דמתני הא לא מתני הא. ומאי

א והגיה הר"י ברלין (ראשון לציון) בשאלות שצ"ל: אמר מר דלא. 32. כד שדיך: ק בשדיך. 33. [דאמר]: א ק חסר 34. לה: ק חסר 35. נתרצה... אביה: נ חסר

24. חיישינן: א האשה ד (האשה) [חיישינן] 25. לא: ק חסר 26. דקדיש: א ק דקדוש 27. [הנהו]: א ק חסר 28. שתו: א שתי 29. כו': ק וכו' 30. לרבנן: ד [לרבינא] 31. אמר מר דלא: א מר לא ק מדלא הגירסא בשאלות ככ"י

"נערה", (לרמב"ן זו גם גי' ההלכות גדולות), והבינו שלשיטה זו ממאנים גם בנערה, אלא שכתבו שלא מצינו מיאון בנערה במקום אחר.

טז הקושיא והתירוץ דלהלן הובאו בתוס' טוך (שם), ור' תוס' (מד, ב ד"ה מאן; מה, ב ד"ה בפירוש). והרשב"א (מד, ב ד"ה הא דאמר עולא) הביא קושיא זו בשם התוס'.

יז רבנו פוסק כר"ף דלעיל, שקטנה שנתקדשה שלא על דעת אביה אינה מקודשת אף אם נתרצה האב לאחר מכן. וכן פסק רבנו בתשובה (סי' תשעה). ונר' שלמסקנה קבל רבנו את דעת השאלות גם ביחס לשידכה. כך מבואר בתשובות (הנ"ל), וכן נר' מפסק המהר"ח בהלכה זו. גם דעת הרמב"ם (אישות פ"ג, יג) היא שאינה מקודשת, אלא שלא הזכיר ההלכה בשידכה. אולם יש ראשונים הסוברים שאם נתרצה האב שהיא מקודשת, כן כתבו הרא"ש (פ"ב סי' ח) והרמ"ה (הביאו הטור לו, יא), וכן כתב ההיטב"א (מה, ב ד"ה א"ל רבה בר שימי, וראה בב"י (שם) שהאריך בזה. הטור לו, יא) הביא את שתי הדעות. השו"ע (לו, יא) פסק בסתם כרמב"ם, ובשם "יא" הביא דעת החולקים.

יח כן כתבו: שו"ת הגאונים (שערי צדק ח"ג שער ג סי' יז), תשובות רב נטרונאי גאון (מכון אופק ח"ב סי' שיט), רש"י (ד"ה מעשה יתומה), פירוש המשנה לרמב"ם (יבמות פ"א, א) וטור ושו"ע (קנה, א).

יט בה - בגמרא לפנינו: לה.

י הבדלים רבים בין לשון השאלות לפנינו לציטוט שמביא רבנו, ולהלן הערנו רק במקומות שהשינויים משמעותיים.

יא בשאלות לפנינו נוסף כאן: "נערה היכא דלא שדיך לא תבעי לך דלא חיישינן שמא נתרצה האב...". דילוג זה קיים גם בציטוט השאלות שמביא רבנו בתשובה (סי' תשעה), ונראה שזו הגירסה שעמדה בפניו, ואין זו טעות המעתיקים בהעתקת כ"י רבנו.

יב קטנה - בשאלות לפנינו: נערה, וכן הגירסה בתשובת רבנו (שם), ולהלן דן רבנו בגירסת השאלות בדברי רב ושמואל.

יג אמרינן - וכן הגירסה בתשובת רבנו (שם), ובשאלות לפנינו: ולא אמרינן.

יד בשאלות לפנינו וכן בתשובת רבנו (שם) נוסף כאן: בשעת קידושין.

טו ראה הערתנו לעיל בגירסת השאלות. התוס' טוך (קידושין מה, ב ד"ה בפירוש) הביא את השאלות וגרס: "נערה", וכתבו על כך: "ומה שהזכירו במלתיה דרב ושמואל נערה, אע"ג דבכל הספרים גר' לעיל קטנה, מ"מ הוא הדין נערה, דהנך ספקות שייכי נמי בנערה... והא דנקט קטנה, משום דמיאון אין שייך בנערה". התוס' (מד, ב ד"ה קטנה), הרמב"ן (מד, ב ד"ה וצריכה) והרשב"א (מד, ב ד"ה הא דנקט) גרסו בגמרא: "קטנה", וגם לדעתם לענין הקידושין דין הנערה כקטנה אלא שנערה אינה ממאנת דהיכא דאפשר תקינו רבנן, היכי דלא אפשר לא אפשר. ובדעת השאלות כתבו הרמב"ן והרשב"א (הנ"ל) שגורס כאן:

(תרפ) באיזה לשון ממאנת

ת"ר (קח, א) איזהו מיאון, דאמרה¹ אי אפשי בפלוני בעלי, אי אפשי² בקידושין שקדשוני אמי ואחי³. יתר על כן אמר ר' יהודה אפילו יושבת באפריון והולכת מבית אביה לבית בעלה ואמרה אי אפשי בבעלי, זה מיאון. פירוש, (רש"י ד"ה אפי' כשהיא) דהיינו רבנותא דאף על גב דליכא⁴ למימר אי לא בעיא ליה תיחות ותיזיל⁵, אפילו הכי הוי מיאון. יתר על כן אמר ר' יהודה אפילו אורחין מסובין בבית בעלה והיא עומדת ומשקה עליהן ואמרה אי אפשי בפלוני בעלי⁶, זה⁷ הוא מיאון. פירוש, (רש"י ד"ה אפי' אורחים) רבנותא אפילו ליכא בית דין, ותו דהני מילתין שתיקו ולא מודעי. יתר על כן אמר ר' יהודה⁸ אפילו שיגרה בעלה אצל חנוני להביא חפץ משלו ואמרה אי אפשי בפלוני בעלי, אין לך מיאון גדול מזה⁹. פירש רבנו¹⁰ יהודה בר נתן זצ"ל¹¹ דליכא אלא חנוני¹², ואיכא למימר משום¹³ דאטרחה הוא.

משמע דמיאון הוי אפילו ביחיד שלא בפניו, ומסייע לה"ר שמחה כדפרישית לעיל (ס"י תרעז) דאפילו בינו לביתה הוי מיאון. כדאמר¹⁴ בירושלמי (פי"ג ה"א ע, ב) ר' בא בשם ר' חייא בר אשי מעשה בתינוקת שירדה לכבס בנהר, אמרין לה הא ארוסיך עבר, אמרה תלך אמה¹⁵ ותנשא לו. ובא מעשה לפני חכמים ואמרו אין לך מיאון גדול מזה. משמע שלא מיאנה אלא בפני

נשים על גב הנהר שעומדות לכביסה, מסתמא שאין האנשים מצויין שם, שצריכין להעצים עיניהם. שמעין מנה¹⁶ אפילו לא דברה אלא לפי תומה שגלתה דעתה בדבורה, הוי מיאון חשוב. וכההיא עובדא (קח, א) דכלתיה דאבדן אמרוד, שדר¹⁷ רבי זוגא דרבנן למיבדקניהו. אמר' להו נשי, חזו גברייכו דקא אתו. אמר' להו הני ליהו גברייכו דידכו. אמר רבי אין לך מיאון גדול מזה. מיהו שאני התם דאימרוד מעיקרא וברחו מהם, מיהו חזינן התם דמרד לא חשיב מיאון אם לא שיוציאו בפה:

(תרפא) קטנה שלא מיאנה עמדה¹ ונתקדשה

תנא (קח, א) קטנה שלא מיאנה ועמדה ונתקדשה, משום ר' יהודה בן בתירה אמרו הן הן קידושה הן הן מיאונה. ואסקינן הלכתא כר' יהודה בן בתירה אפילו בנשואין דקמאי²:

קטנה אפילו נשואה שלא מיאנה ועמדה ונתקדשה, הן הן קידושה הן הן מיאונה.

9. כדאמר: ק כדאמרין 10. אמה: א ק אימיה
11. מינה: ק חסר 12. שדר: א ק שרי 13. והיא משקה עליהן: ט חסר 14. לא הוי מיאון: ט חסר
1. עמדה: א עומדה ד עומדת

1. דאמרה: א ק דאמרי 2. בפלוני בעלי אי אפשי: ק חסר
3. דאיכא: א חסר 4. ותיזיל: א ותזיל ד ותיזול
5. בפלוני בעלי: ק בבעלה פלוני 6. רבנו: ק רבי
7. חנוני: ק חנוני אחד 8. משום: א ק דמשום

א רמב"ם (גירושין יא, ח) וטור ושו"ע (קנה, ג)

ב זה - בגמרא לפנינו: הרי.

ג ר' יהודה - בגמרא לפנינו: רבי יוסי בר יהודה, והב"ח בהגהה לש"ס (שם) כתב שיש לגרוס: ר' יהודה, וראה שו"ת בית אפרים (ס"י קיב ד"ה אמנם קשיא) שע"פ תיקון זה מתיישבת קושייה ברמב"ם (ר' בע' הבאה).

ד הרמב"ם (שם) הביא את שתי המימרות הראשונות, והשמיט את השלישית. וכן העיר היש"ש (פי"ג ח) שהרי"ף (לו, ב) והרא"ש (פי"ג ס"ב) הביאו את הברייתא כצורתה, והרמב"ם והסמ"ג (עשין ג) השמיטו את המימרה השלישית. אלא שלדעתו אין לדייק מזה, שהרי הטור הביא רק את דעת ת"ק והשמיט את דברי רבי יהודה, ודוחק לומר שפסק רק כת"ק, כי לא נראה שהם נחלקו אלא שרבי יהודה מוסיף ומפרש. ובשו"ת בית אפרים (שם ד"ה וראיתי מ"ש הרמב"ם) ומעשה רוקח (גירושין יא, ח) כתבו שהרמב"ם לא

הביא זאת כי לשיטתו אין מיאון בפני אחד אפילו בדיעבד, (רבנו דן בענין לעיל בס"י תרעז ושם (הע' יד) הובאה שיטת הרמב"ם), ואילו לפי מימרה זו יש מיאון אפילו בפני אחד. הבית אפרים מקשה שע"פ זה יוצא שרבי יוסי ברבי יהודה פוסק שמיאון אפילו בפני אחד, ואילו בדף קז, ב הוא פוסק שמיאון בפני שניים (ולדעת הרמב"ם דווקא בפני שניים ולא פחות), ולכן הוא מתקן את הגירסא לרבי יהודה (ר' הערתנו לעיל), ובדומה כתב בחזו"א על הרמב"ם (גירושין פי"א, ח).

ה הדברים שמביא רבנו כאן בשם הריב"ן זהים לדברי רש"י (ד"ה אצל), וצ"ע מדוע הביאם בשם ריב"ן.

ו אמר - בגמ' לפנינו: אמרי, וכן מסתבר.

א כן ברמב"ם (גירושין פי"א, ג) ובטש"ע (קנה, ג) שקידושה הן מיאון אף כשהיתה נשואה.

(תרפב) עד מתי הבת ממאנת

בפרק בא סימן (נידה נב, ב) **ת"ר עד מתי הבת ממאנת, עד שתביא שתי שערות דברי ר' מאיר¹. ר' יהודה² אומר עד שירבה שחור על הלבן³. ר' יוסי אומר עד שתקיף העטרה. בן שלקות אומר עד שתכלכל⁴. ואמר ר' שמעון מצאני חנינא בן חנינאי בצידן ואמר לי כשאתה מגיע אצל ר' עקיבה אמור לו עד מתי הבת ממאנת, ואם יאמר לך עד שתביא שתי שערות, אמור לו והלא בן שלקות העיד⁵ במעמד כולכם ביבנה עד שתכלכל ולא אמרתם לו דבר. כשבאתי אצל ר' עקיבה אמר לי כלכול⁶ זה איני יודע, בן שלקות איני מכיר, עד מתי הבת ממאנת, עד שתביא שתי שערות. ופר"ח ולית הלכתא כר' יהודה בהא אלא כר' מאיר⁷. וליישינן⁸ להא (שם, א) דאמר ר' אבהו אמר ר' אלעזר⁹ הלכה כר' יהודה, דהא ר' עקיבה רביה קאי כותיה¹⁰. וגרסינן במי שמת (ב"ב קנו, א) אמר רב נחמן¹¹ בודקין למיאונין, לאפוקי מר' יהודה דאמר עד שירבה שחור על הלבן¹², עכ"ל.**

וההיא דקידושיה טעות דר' ישמעאל דאייתי לה פרק המדיר (כתובות עד, א) ובפרק נושאים¹³ (יבמות ק, ב) ובפרק בא סימן (נידה נב, א) דאמר רב יהודה אמר שמואל [משום ר' ישמעאל]¹⁴ (במדבר ה, יג) והיא¹⁵ לא נתפשה אסורה, הא נתפשה מותרת, ¹¹[ויש לך אחרת שאף על פי שלא נתפשה מותרת]¹¹. ואיזו היא¹² שקידושיה קידושי טעות, שאפילו בנה מורכב על

כתיפה ממאנת והולכת לה¹. בפרק המדיר פסק רבנו אלפס (כתובות לד, ב) דליתא לדר' ישמעאל². דאמר רב כהנא משמיה דעולא (שם) המקדש על תנאי ובעל צריכה הימנו גט³, זה היה מעשה ולא היה כח בחכמים להוציאה בלא גט. לאפוקי מהאי תנא דאמר רב יהודה אמר שמואל משום ר' ישמעאל והיא לא נתפשה וכו'. וכתב שם (שם) רבנו יצחק אלפס אלמא ליתא לדר' ישמעאל.

וגרסינן פרק בא סימן (שם נב, א) תינוקת שהביאה שתי שערות אינה יכולה למאן, ר' יהודה אומר עד שירבה השחור. אמר ר' אבהו אמר ר' אלעזר הלכה כר' יהודה, ומודה ר' יהודה שאם נבעלה לאחר שהביאה שתי שערות, שוב אינה יכולה למאן. חברייה דרב כהנא סבור למיעבד עובדא כר' יהודה ואף על גב דנבעלה אמר להו רב כהנא לא כך היה מעשה בבתו של ר' ישמעאל שבאת¹³ לבית המדרש למאן ובנה מורכב על כתיפה. ואותו היום הוזכרו דבריו של ר' ישמעאל, ורבתה¹⁴ בכייה גדולה בבית המדרש. אמרו דבר שאמר אותו צדיק ישל בו זרעו, דאמר רב יהודה אמר שמואל משום ר' ישמעאל וכו', ונמנו וגמרו עד מתי הבת ממאנת עד שתביא שתי שערות. פירוש ולא עבוד עובדא, עכ"ל.

מיהו משם אין ראיה, דהתם פרק בא סימן (נידה נב, א) פר"ח שקידושיה קידושי טעות, כגון קטנה שנתקדשה והיא יתומה והשיאתה אמה ואחיה. כיוצא בה אפילו

1. מאיר: ק יהודא 2. יהודה: ק מאיר 3. שתכלכל: א ק שתכלכל וכן בסמוך 4. העיד: ק אמר והעיד 5. כלכול: ק כלכול 6. חיישינן: א ק דריש 7. אלעזר: ק אליעזר 8. ובפרק נושאים: ק חסר 9. ומשום ר'

ישמעאל: א ק חסר 10. והיא: א משום והיא 11. ויש לך... מותרת: א ק חסר 12. ואיזו היא: א ואי היא ד ואי זהו 13. שבאת: א ק שבאתה

שפסקה כר' יהודה כיחידאה פסקה, ואנו סומכים על הגמרא בב"ב.

ז להלן מפרש רבנו שלקידושי טעות יש ב' אפשרויות: א) קטנה שהשיאוה אמה או אחיה וגדלה תחת בעלה. ב) שהתקדשה על תנאי והתנאי לא התקיים, וכך נישאה. דעת ר' ישמעאל, שיכולה לבטל הנישואין גם כשכבר ילדה, והדיון כאן שאם הלכה כמותו יש מיאון לאחר שהביאה שתי שערות.

ח וכו' הר"ף בקידושין (כא, ב).

ט לדעה זו, כיון שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, כשנישאו נמחל התנאי. כדעה זו פסקו הרמב"ם (אישות פ"ז, כג) והטש"ע (לח, לה).

י ורבתה - בגמ' לפנינו: ובכחה, ובמסורת הש"ס כתב שיש גורס': ורבתה, וכו' הר"ף, וכפי שהביאו רבנו.

א על הלבן - ליתא בגמרא לפנינו, וכן כתב רש"י שלא גרסינן "על הלבן", ור' לקמן הערה ה.

ב כן פסקו שממאנת עד שתביא שתי שערות: הר"ף (יבמות מא, ב), הרא"ש (נידה פ"ו סי' ד), הרשב"א (נידה נב, א ד"ה א"ר אבהו) והריטב"א (נידה נב, א ד"ה ר' יהודה), וראיתם מהגמרא בבא בתרא שמביאה הר"ח להלן. וכן פסקו הטש"ע (קנה, יב).

ג טעם זה לפסיקה כר' מאיר, משום שר' עקיבה סובר כמוהו, לא מצאנו בראשונים אחרים.

ד בגמרא לפנינו נוסף כאן: אמר שמואל.

ה על הלבן - ליתא בגמרא לפנינו. והרשב"ם (ב"ב קנו, א ד"ה עד שירבה) כתב שלא גורסין: "על הלבן", והתוס' (ב"ב שם ד"ה עד שירבה) הביאו את דעת הרשב"ם, וכתבו בשם ר"י שיש לגרוס: "על הלבן", וראה הערה א לעיל.

ו היד רמה (ב"ב קנו, א סי' קנא ד"ה ולמיאונין) כתב שהגמרא בנדה

נחמן, שלש נשים משמשות במוך ואלו הן, קטנה, ומעוברת, ומניקה. קטנה שמא תתעבר ושמא תמות¹ וכו', עד דמדקאמר שמא תתעבר ושמא תמות, מכלל² דאיכא קטנה דמיעברא ולא מתה, אם כן מצינו חמות ממאנת וכו', עד אלא לעולם שמא תתעבר ושמא תמות. אלא קשיא, אמר רב ספרא בנים הרי הם כסימנים. פירוש, (רש"י ד"ה הרי הן) הלכך אין יולדת ממאנת ואפילו היא קטנה³.

ופירש מורי רבנו³ יהודה בר יצחק זצ"ל⁴ דמשעת הריון נעשית גדולה ואינה ממאנת⁵. והוכיח מפרק אלו נערות (כתובות לח, ב) דבעי רבא יש בגר בקבר ודבנה, או דילמא אין בגר בקבר ודאבוה הוי⁶. ומי מיעברא, והא תני רב ביבי קמיה דרב נחמן שלש נשים משמשות במוך, קטנה וכו', וכי תימא דאיעברה⁶ כשהיא קטנה וילדה כשהיא גדולה⁷, והאמר⁷ שמואל אין⁸ בין נערות לבגרות אלא ששה חדשים בלבד. פירוש, הרי בגרה קודם שילדה. ומאי קשיא ליה, הא אוקימנא⁹ הכא דשמא תמות ואיכא דלא מתה, מעתה לוקמה בעיא דרבא כגון שנתעברה כשהיא קטנה וילדה כשהיא

בנה מורכב על כתיפה ממאנת והולכת לה. ועל כי האי גוונא יש להביא משם שאין הלכה כר' ישמעאל. אבל היכא שקידשה על תנאי ולא נתקיים התנאי, אין משם (התנאי) [ראיה]¹⁴ שלא תוכל למאן. דבכי האי גוונא נמי מיירי¹⁵ ר' ישמעאל כמו שפירש רבנו יצחק בר¹⁶ שמואל¹⁷. וגם פר"ח¹⁷ פירש בפרק נושאין (שם ק, ב) קידושיה קידושי טעות דר' ישמעאל היינו כגון שקידשה על תנאי ולא נתקיים התנאי¹⁷. מיהו מפרק המדיר (שם עד, א) משמע עד מתי הבת ממאנת, עד שתביא דליתא לדר' ישמעאל שתי שערות. המקדש על תנאי ובעל, צריכה אפילו בקדשה על תנאי ולא נתקיים התנאי כדפרישית.

וכל ענין השערות פירשתי לעיל בהלכות חליצה (סי' תרעב):

אמר רבא קטנה שהגיעה¹⁸ לכלל שנותיה אינה צריכה בדיקה חזקה הביאה סימניה¹⁹ ואינה יכולה למאן²⁰.

(תרפג) בנים הרי הם כסימנים

פרק קמא דיבמות (יב, ב) תני רב ביבי קמיה דרב

מינה 3. מורי רבי: א רבי מורי 4. זצ"ל: ק ז"ל 5. הוי: ק הוא 6. דאיעברה: ק דמיעברא 7. והאמר: א והא ד והא אמר 8. אין: ק חסר 9. אוקימנא: ק אוקמה

14. (התנאי) [ראיה]: א ק התנאי 15. מיירי: א ק איירי 16. בר: ק בר 17. התנאי: א התנאי כדפרי' 18. שהגיעה: ה שהגיע 19. סימניה: ב נ סימנין ה סימן 1. ושמא תמות: ק ותמות וכן בסמוך 2. מכלל: ק שמע

(תרומות: 1) שדין ר"נ בשם שמואל, שבדקים למיאון, לא נאמר אלא כשיש ספק אם היא בת י"ב. (2) שר"נ בשם שמואל לא אמר שהבדיקה היא תנאי למיאון, אלא שניתן לסמוך על הבדיקה, ואה"נ ניתן לסמוך גם על החזקה. ונר' שהמהר"ח יפרש כאחד משני פירושים אלה, שלפיהם ברוב המקרים סומכים על חזקה דרבא. ולפי"ז נטה המהר"ח כאן משיטת אביו האו"ז.

א וכן פסקו הרמב"ם (אישות פ"ב, ט) וטשו"ע (קנה, יב).

ב וכן כתבו שמשעת הריון נעשית גדולה: תוס' (יב, ב ד"ה הרי הם), תוס' ישנים (יב, ב ד"ה אלא לעולם) ותוס' מהר"ם ותוס' רבנו פרץ (יב, ב ד"ה לשון ת"א), וכ"כ הרמב"ן (יג, א ד"ה ואיכא דרמי; כתובות לט, א ד"ה וכי תימא), הרשב"א (יבמות יג, א ד"ה הא דאסיקנא; כתובות לט, א ד"ה קטנה) והריטב"א (יבמות יב, ב ד"ה אמר רב; כתובות לט, א ד"ה ומי מעברא) בשם התוס' בשם ר"י. הרמ"א (ד"מ קנה אות ה ובהגה שם, יב) כתב הלכה זו בשם רבנו, ותמה הב"ש (שם ס"ק יח) מדוע הביא זאת בשם האו"ז, והרי הדברים מבוארים בתוס'. וכתב הקרבן נתנאל (יבמות פ"א ס"ק ר) שמתוס' מוכח שלדעתם משעת הריון נעשית גדולה דווקא כשילדה בני קיימא, ואילו לדעת האו"ז שלא הזכיר תנאי זה, בכל הריון נעשית גדולה. דברי הקרבן נתנאל הובאו בפתחי תשובה (שם ס"ק ג).

ג דאיעברה כשהיא קטנה וילדה כשהיא גדולה - בגמרא לפנינו: דאיעברה כשהיא נערה ואולידה כשהיא נערה ובשיתא יריחי מי קא ילדה.

יא ר' דעת ר"י בתוס' (יבמות ב, ב ד"ה ואי אתה), וחלקו שם ריב"ן ור"י. לדעת ריב"ן לא סבר ר' ישמעאל שיכולה לבטל הקידושין אלא בקידושין על תנאי, ואילו לר"י סובר כן ר' ישמעאל גם בקידושי קטנה. ור' עוד תוס' (כתובות עד, ב ד"ה ממאנת; נדה נב, א ד"ה קידושי) שהביאו דעת ריב"ן וחלקו עליה, בלא להזכיר את ר"י במפורש.

יב ראה בדברי רבנו לעיל (סי' תריז) שכתב בשם הר"ח שהמקדש על תנאי ובעל - לעולם צריכה הימנו גט.

יג בדברי רבנו האו"ז לא מצאנו שעסק בדברי רבא בסי' זה אלא בהל' חליצה (סי' תרעב אות ח), אולם מדבריו שם יש מקום לפקפק בעצם המסקנה בדעת רבא. בגמ' בנדה (מח, ב) הובאו דברי רבא: "והאמר רבא קטנה שהגיעה לכלל שנותיה אינה צריכה בדיקה, חזקה הביאה סימניה". מאידך מביא שם האו"ז את דברי רב נחמן בשם שמואל (ב"ב קנו, א): "בודקין לגיטין ולקידושין ולחליצה ולמיאון", וקשה שמשם משמע שאין סומכים על החזקה. והביא רבנו שם את הסבר הרי"ף (יבמות מ, א) שאינה צריכה בדיקה רק כאשר יש ספק דאורייתא כלומר שקידש כשהייתה קטנה ובעל לאחר שמלאו לה י"ב ואז מחמירים שאף אם לא מצאו כעת שערות חוששים שהיא גדולה וסימניה נשרו. לפי הסבר זה חזקה דרבא קיימת רק לחומרא ורק כאשר יש ספק דאורייתא. נר' שרבנו האו"ז קבל דעת הרי"ף, אולם מלשון פסק המהר"ח נראה שסובר שחזקה דרבא משמעותה רחבה יותר. ברמב"ן (נדה מו, א ד"ה וכי קאמר), ברשב"א (נדה מו, א ד"ה וכי קאמר) ובריטב"א (נדה מו, א ד"ה וכי קאמר) מובאים עוד שני

גדולה ומתה קודם שבגרה¹⁰. אלא שמע מינה דמשעת הריון נעשית גדולה, הלכך לא¹¹ אפשר דמשעת הריון עד ששה חדשים נעשית בוגרת ואכתי לא ילדה. ותו הביא מפרק נושאין (ק, ב) דאמר שמואל עשרה כהנים עומדים ופירש אחד מהם ובעל, הולד שתוקי. ואוקימנא שמשחקין אותו מדין כהונה ובזנות. ופרכינן ובזנות מי גזור, והתנן¹² מי שלא שהתה אחר בעלה שלשה חדשים וניסת וילדה. מאי אחר בעלה, אילימא אחר מיתת בעלה, אימא סיפא הוא אונן עליהם והן אוננין עליו. בשלמא הוא אונן עליהן משכחת לה בנשואין [דשנין]¹³ וליקוט עצמות דקמא, אלא הן אוננין עליו היכי¹⁴ משכחת לה, קמא מיית ליה¹⁵. ואלא בגרושה, ומאי אחר בעלה אחר גט בעלה. אימא סיפא, הוא אין¹⁶ מטמא להם והם אין מטמאין לו, בשלמא הן אין מטמאין לו לחומרא, דכל חד וחד אמר¹⁷ דילמא לאו בריה הוא, אלא הוא אין מטמא להם, בשלמא לשני לא ליטמא ליה, אלא לראשון ליטמא ליה ממה נפשך, אי בריה הוא שפיר קא מטמא ליה, אי בר בתרא¹⁷ הוא¹⁸ חלל הוא. אלא לאו בזנות, ומאי אחר בעלה אחר בועלה, וקתני סיפא עולה במשמרו של זה ושל זה ואינו חולק, ותיבתא דשמואל. אמר רב שמעיה בממאנת. פירוש, (רש"י ד"ה בממאנת) לעולם בזנות לא מיתוקמא, לפסול הוא לעבודה, ולא מני למיתני עולה במשמרו של זה ושל זה. אלא היכי משכחת דרואה במיתת שניהם ואין מיטמא להן, וכהן כשר הוא, בממאנת, יתומה שמיאנה בבעלה ולא שהתה שלשה חדשים

ונשאת. וממאנת מי ילדה, והתני רב ביבי קמיה דרב נחמן וכו', עד משכחת לה בקידושי טעות וכו'. ואי איתא דלא הויא¹⁸ גדולה אלא בשעת לידה דווקא, לוקמה כגון שמיאנה בקטנותה ולא שהתה שלשה חדשים ונישאת¹⁹ לשני וילדה לשבעה, דהשתא [ספק]²⁰ בן תשעה לראשון וספק בן שבעה לאחרון²¹, דאיכא דלא מתה כדאוקימנא פרק קמא, וממה נפשך כהן כשר הוא דמיאונה מיאון כשר, הלכך שפיר קתני בסיפא דעולה במשמרו של זה ושל זה, אלא שמע מינה דמשעת הריון הויא גדולה. ולא אתבריר לי זה²² הראיה¹.

בנים הרי²⁴ הן כסימנים. ומשעת וכן כתב מורי ה"ר שמחה הריון הויא²⁵ גדולה ואפילו לא זצ"ל²³ דמשעת הריון הביאה²⁶ סימנין²⁷. הויא גדולה מההיא דאלו נערות:

(תרפד) קטנה שלא מיאנה ומתה בעלה יורשה

תניא (קח, א) ר' אליעזר אומר קטנה אין⁸ בעלה זכאי לא במציאתה, ולא במעשה ידיה, ולא בהפרת נדריה, ואינו יורשה². כללו של דבר, אינה כאשתו לכל דבר, אלא שצריכה מיאון. ר' יהושע אומר יש מעשה קטנה¹ כלום³, ובעלה זכאי במציאתה, ובמעשה ידיה, ובהפרת נדריה, יורשה, ומיטמא לה. כללו של דבר, הרי היא כאשתו לכל דבר, אלא שיוצאה במיאון. פר"ח וקיימא לן כר' יהושע. חדא, דר' אליעזר ור' יהושע הלכה כר' יהושע. ועוד, שמואל⁴ דהלכתא כוותיה בדיני (בכורות

10. שבגרה: ק שנתבגרה 11. לא: ק אי 12. והתנן: ק והתניא 13. [דשנין]: א ק חסר 14. היכי: ד היכא 15. ליה: א ק לה 16. אין: ד אינו 17. בתרא: ק ברתא 18. הויא: ק הוי 19. ונישאת: ד וניסת 20. [ספק]: א ק

חסר 21. לאחרון: ק לאחר 22. זה: ק חסר 23. זצ"ל: ק ז"ל 24. הרי: ט חסר 25. הויא: נ היא 26. הביאה: ג הביא 27. סימנין: ה סימן 1. קטנה: ק חסר

ד אמר - בגמ' לפנינו ליתא.

ה בגמרא לפנינו נוסף כאן: שפיר קא מטמא ליה דחלל וכו'.

ו ואינו חולק - ליתא בגמרא לפנינו.

ז אולי קושיית רבנו על ראייה זו היא כעין קושיית הרמב"ן (יבמות ק, ב ד"ה הא דאמרין), שהקשה שאפילו שאנו אומרים שבנים הרי הם כסימנים משעת העיבור, אפשר להעמיד שהולד יהיה כשר כשהיתה בת שנים עשרה שנה ויום אחד, ומיאנה ויצאה ונשאת ונתעברה תוך שלושה חודשים וילדה, שהרי אנו אומרים שמא תתעבר ושמא תמות, ואנו בספק שמא מהראשון נולד ואין מיאונה כלום, שמא מהאחרון ומיאונה מיאון. ותיירץ שאולי צ"ל שהסוגיה היא אליבא דמאן דאמר שמא תתעבר ותמות ממש, ואין מכאן ראייה לשיטה זו כי לא דחינן מסקנא בדוכתא מסוגיא בעלמא. וכן כתב בשמו הרשב"א (ד"ה וממאנת), וכן הקשה הריטב"א (ד"ה וממאנת).

ב בגמרא לפנינו נוסף כאן: ואין מיטמא לה.

ג יש מעשה קטנה כלום - ליתא בגמרא לפנינו, אולם איתא בכתובות (קא, א).

ד הרי"ף (לו, ב) והרא"ש (פי"ג סי' ג) מביאים גם הם את הנימוק שהלכה כר' יהושע וכן את הראיות להלן. וכתב על כך הקרבן נתנאל (שם אות י'): "הרי"ף ורבנו (הרא"ש) הניחו ראיות, דלא תימא כיון דאמר שמואל (יבמות קח, א) חזורני על כל צדדי חכמים ולא מצאתי אדם שהשוה מידותיו בקטנה כרבי אליעזר, ורבי נמי אמר (שם) נראין דברי רבי אליעזר מדברי רבי יהושע, על זה מביא ראייה מפרק אלמנה ניוזנית, דשמואל גופא סבירא ליה כרבי יהושע".

קנייה גמורה, ואי לא בעל ספיקא הוי², דהא תניא (שם) המקדש את הקטנה קידושה תלויין. ואף על גב דשנינן לה³, אשינויי דחיקי³ לא סמכינן. ואי לא בעל וגדלה ונתקדשה לאחר, צריכה גט מזה ומזה, אבל תורת מיאון אחר שהביאה שתי שערות אין בה כלל, עכ"ל.

וזה לשון רבנו יצחק אלפס (לו, ב), ואוקימנא להא דאמר רב אינה צריכה גט משני כשבעלה הראשון אחר שגדלה אצלו. אבל אם לא בעלה הראשון אחר שגדלה אצלו, קידושי קטנה לאו כלום היא, וצריכה גט משני. ושמואל סבר אף על גב דבעלה הראשון אחר שנתגדלה אצלו, צריכה גט משני, שכל הבעל על דעת קידושי הראשונים הוא בועל. ואותבינן עליה דרב מהא דתניא המקדש את הקטנה קידושה תלויין, מאי קידושה תלויין, לאו דכי גדלה גדלו⁴ בהדה אף על גב דלא בעל. ופריך לה⁵ מילתא דקטנה מיתלא תליא וקיימא, אי בעל אין, אי לא לא. ולא איפסקא הילכתא הכא בהדיא. וחזינן מאן דכתב דהא מילתא ספיקא היא ועבדינן בה לחומרא, דהא תניא המקדש את הקטנה⁶ קידושה תלויין. ואף על גב דשנינן, אשינויי לא סמכינן, ואי לא בעל וגדלה ונתקדשה לאחר צריכה גט מזה ומזה. והאי סברא מעליא [הוא, דגרסינן]⁷ בהדיה פרק יוצא דופן (נידה מו, א) בענין שתי שערות של בת, אמר רב דימי מנהרדעא הילכתא חוששין שמא נשרו. והני מילי היכא דקדיש תוך זמן ובעל לאחר זמן, דאיכא ספיקא דאורייתא, אבל מעיקרא לא. כגון⁸ תוך זמן [ולא בעל לאחר זמן]⁸, לא חיישינן שמא נשרו, אלא בדקינן לה אי אתיאת שתי שערות אמרינן גדולה היא ולא ממאנה, ואי לא אשכחינן שתי

מט, ב) קאי כוותיה. ומפורש בכתובות פרק אלמנה ניוזנית בסופו (קא, א), ותריוויהו רב ושמואל דחו להא² דר³ אליעזר, ורב מוקי להא דר' יהושע כוותיה, ואמר עד כאן לא קאמר ר' יהושע אלא מדידה לדידיה, כלומר הוא יורשה.

ותו⁴ גרסינן בגמרא דהאשה רבה (פט, ב) בענין בית דין מתנין לעקור דבר מן התורה, מאימתי אדם יורש אשתו קטנה, בית שמאי אומרים משתעמוד בקומתה, בית הלל אומרים משתכנס לחופה, ר' אליעזר אומר משתבעל, ויורשה ומטמא לה ואוכלת בגינה בתרומה וכו', עד והא הכא מדאורייתא ירית לה אב, ורבנן אמרי ירית לה בעל. ופרקינן הפקר בית דין הפקר, דאמר ר' יצחק מניין שהפקר כו⁵. ותנן נמי בפרק הניזקין (גיטין נה, א) העיד ר' יוחנן בן גודגדא על החרשת שהשיאה אביה שיוצאה בגט, ועל קטנה בת ישראל שנישאת לכהן שאוכלת בתרומה⁶, ואם מתה בעלה יורשה. שמעינן מהני כוליה דקטנה שנישאת⁷ ולא מיאנה ומתה, בעלה יורשה. וכן אמרו רבותינו⁸ הגאונים רב היי⁹ ורב שרירא קטנה שלא מיאנה ומתה, בעלה יורשה. וכן כתב קטנה שלא מיאנה ומתה בעלה באלפס (לו, ב) הכל כלשון יורשה. פר"ח זצ"ל:

(תרפה) קטנה שנתקדשה, אי בעל אחר שגדלה קנאה קנייה גמורה¹, ואי לא בעל ספיקא הוי

איתמר (קט, ב), קטנה שלא מיאנה והגדילה ועמדה [ונשאת]², רב אמר אינה צריכה גט משני, ושמואל אמר צריכה גט משני. ואוקימנא כשבעל. פר"ח³, ומסקנא דקטנה שנתקדשה אי בעל אחר שגדלה קנאה

3. דחיקי: א ק חסר 4. גדלו: א ק גדלי 5. לה: א ק לא 6. הקטנה: ק האשה 7. [הוא דגרסי]: א ק חסר 8. ולא בעל לאחר זמן: א ק חסר

2. להא: א ק לה 3. דר': ק לרבי 4. ותו: א ק ותוב 5. כו': ק וכו' 6. בתרומה: א ק חסר 7. שנישאת: ד שניסת 8. רבותינו: א רבותי 9. היי: ק האי 1. קנייה גמורה: א חסר ק קנייה 2. [ונשאת]: א ק חסר

שמקודשת מדרבנן, וכן כתב במהד' מוס' הרב קוק (שם הערה 43).

ג מהגמ' שם (קט, ב) ומרש"י (שם ד"ה גדלי בהדה) מש' שניתן להסביר ברייתא זו שכשגדלה יחולו הקידושים למפרע, ואינם תלויים בבעילה.

ד וכ"כ תוס' חד מקמאי (קט, ב סוף ד"ה אתמר). וכדעת הר"ח והרי"ף (שמביא רבנו להלן) הסכימו הרמב"ם (גירושין פ"א, ו), הרשב"א (שם), הרא"ש (פי"ג סי' ז) והטשו"ע (קנה, כא).

ה כגון - ברי"ף לפנינו: כיון דקדיש ובעל.

ה ברי"ף (לו, ב) סיים ראייה זו כך: "וקמו להו בית שמאי ובית הלל בחדא שיטתא, דמעשה קטנה כלום ובעלה יורשה, והוה ליה רבי אליעזר יחיד במקום רבים".

ו וכן פסקו: הרא"ש (פי"ג סי' ג), הנימו"י (לו, א ברי"ף), הב"י (צ, ג ד"ה כתב הרמב"ם) והשו"ע (שם).

א הובאו דבריו גם ברשב"א (קט, ב ד"ה וכתב הרי"ף).

ב ואי לא בעל ספיקא הוי - בדברי הר"ח המובאים ברשב"א גרס כך: "ואי לא בעל קנאה". ואפשר שנפלה ברשב"א טעות סופר, וכן כתב באוצה"ג (פירושי ר"ח עמ' 330 הע' ז). ואפשר לפרש את כוונת הלשון ברשב"א שקנאה אך לא קנין גמור, דהיינו

שערות אמרינן קטנה היא עדיין ותצא במיאון. משום דנישואי קטנה דרבנן נינהו, והוה ליה ספיקא דרבנן, וספיקא דרבנן לקולא. ושמעינן מינה דקטנה שלא מיאנה והגדילה, אף על פי שלא נבעלה לאחר שגדלה אינה יוצאה [במיאון]⁹, אלא שצריכה גט מדרבנן. וכיון דמדרבנן הוא¹⁰ דצריכה גט, תפסי בה קידושי שני וצריכה ממנו גט.

ומסתברא¹¹ לך שאם השני רוצה לכנוס, מגרש ראשון ונושא שני, אבל מגרש¹² שני ונושא ראשון לא. כי ההיא¹³ דפרק המגרש (גיטין פט, ב) ולא מצאו¹⁴ בה (ערות)¹⁵ דבר על בוריו [מה]¹⁶ הוא. אמר רב הונא מגרש¹⁷ ראשון ונושא שני, אבל מגרש שני ונושא ראשון לא, גזירה¹⁸ דילמא אתו [למימר]¹⁹ מחזיר גרושתו מן האירוסין. והא נמי כיוצא בה. ודווקא היכא דלא בא עליה קודם גירושי ראשון, אבל בא עליה קודם גירושי ראשון אסירא²⁰ לתרווייהו, וצריכה גט מתרווייהו. דהויא לה כאשה שהלך בעלה²¹ למדינת הים שהיא אסורה (זעג"ז) [על זה ועל זה]²² וצריכה [גט מזה] ומזה²³. אבל ממזר לית בה, דנישואי דרבנן נינהו ולא נישואי תורה.

והיכא דבעל לאחר שגדלה, קנאה קנין גמור מדאורייתא ואינה צריכה גט משני כרב, וליתא

קמנה שנתקדשה²⁷ אי בעל²⁸ אחר שגדלה קנאה קנייה נמורה. ואי לא בעל משגדלה ספיקא²⁹ הוי, ואם נתקדשה לאחר צריכה³⁰ גט מזה ומזה. ואם השני רוצה לכנוס מגרש ראשון ונושא שני, אבל מגרש שני³¹ ונושא ראשון לא.

דשמואל²⁴ דאמר כל הבעל דעתו²⁵ על הנישואין הראשונים. והא דתניא (קט, ב) המקדש את הקטנה קידושיה תלויין מכל מקום הויא תיובתא דשמואל, עכ"ל אלפס זצ"ל²⁶:

(תרפו) אם מותר להשיא יתומה קטנה הראויה למאן

ריש פרק בית שמאי כתוב¹ בפר"ח², אמר גאון תמיד נהגינן אנן ואבהתנא כד אתא לקמן יתומה לקדושה, תבעינן ראייה דבוגרת³ היא כדי שיתרחקו מן המיאונים, כדאמור רבנן (קט, א). ודיינא דמנסיב יתומה קטנה, מוכחינן ליה (וטפייפנכא) [ונזפינא]²¹ ליה²², מיהו לא (מעקינן) [מפקינן]³ לה מן בעלה⁴, עכ"ל.

ולא נהירא למורי ה"ר שמחה זצ"ל, דהא דאמר (שם) לעולם יתרחק אדם מן המיאונים, היינו כדמפרש תלמודא (שם, ב) דילמא גדלה ומיחרטא, אבל שלא להשיא יתומה שלא תבוא לידי מיאון, לדבר זה אין ראייה משם⁵. וכתב מורי ה"ר שמחה דמסתבר דכיון

א וצריכה מזה ק ותצא מזה 24. דשמואל: ד לדשמואל 25. דעתו: ק דנותן 26. אלפס זצ"ל: ק ה"אלפ"ס 27. שנתקדשה: ה שנקדשה 28. בעל: ה בעלה 29. ספיקא: ט ספיקה 30. צריכה: ט צריך 31. שני: ט חסר

1. כתוב: א כתב 2. (וטפייפנכא) [ונזפינא]: א וטפייפנכא ק וטפייסנא 3. (מעקינן) [מפקינן]: א ק מעקינן 4. מן בעלה: ק מבעלה

רא"ש ובאגודה גרסו כרבנו.

ד בנדפס ציין שתיקן הגי' עפ"י ההגה"מ שם, אומנם שם נכתב: ונזפינן.

ה התוס' (שם קט, א ד"ה ויתרחק) העירו שאלבא דר"ח לא היה מקום לכאורה לתקן נישואין לקטנה. ותשובתם שלדעתו תקנו זאת למקרה שנהגו בה מנהג הפקר.

ו בדומה דחו התוס' (שם) את ראיית ר"ח מהסוגיא. רא"ש, ר"י (הגה"מ שם) והרמ"א (בד"מ שם) הביאו את דעת רבנו שמחה מרבנו.

9. [במיאון]: א ק חסר 10. הוא: א ק היא 11. ומסתברא: א ומסתבר 12. מגרש: ד ק מגרשה 13. ההיא: ד ההוא 14. מצאו: א ק מצא 15. (ערות): א ק ערות 16. [מה]: א ק חסר 17. מגרש: ק מגרשה 18. גזירה: א גזיר ק גזרינן 19. [למימר]: א ק חסר 20. אסירא: א אבל בא עליה קודם גירושי ראש' אסיר' טעות הדומות 21. בעלה: א לה בעלה 22. (זעג"ז) [על זה ועל זה]: א ק זה על גב זה 23. וצריכה [גט מזה] ומזה:

ו דעתו על הנישואין הראשונים - ברי"ף לפנינו: על דעת קידושין הראשונים הוא בועל.

א סי' זה הובא בתשובת מהר"י מינץ (סי' יג דף כה, ב מהדו' קראקא תרמ"ב).

ב דברי ר"ח הובאו בתוס' (קט, א ד"ה ויתרחק), בתוס' רא"ש (קט, א ד"ה ויתרחק), בהגה"מ (פי"א אות א) ובאגודה (יבמות סי' קיח). הרמ"א בד"מ (קנה אות א) הביא את דברי הר"ח מההגה"מ, ור' להלן הע' ז.

ג בוגרת - בר"ח המובא בהגה"מ גרס: גדולה, ובתוס', בתוס'

מיאון דנ"ל למהך להתנסבא לכל גבר דיתייצביין כדת משה וישראל⁵. וחותמין ונותנין לה.

ואומר רבנו⁷ יצחק דטעות היא⁸, (קו, ב) דאמר רב יהודה ואמרי לה במתניתא תנא, בראשונה היו כותבין גט מיאון, לא צבינא ביה ולא רעינא ביה⁹ ולית אנא בעיא להתנסבא ליה, כיון דחזו דנפיש דיבורא, אמרי אתי⁹ לאיחלופי בגיטא, תקינו¹⁰ הכי, ביום פלוני מיאנה פלונית¹¹ לפלוני בר פלוני¹². הלכך

אומר רבנו¹³ יצחק¹⁴ ולשון טופס גט מיאון¹⁵, ביום פלוני לחדש פלוני לשנה פלונית מיאנה פלונית בת פלוני בבעלה פלוני¹⁶ באנפנא, ואסור להוסיף כתוב¹⁴, ביום פלוני לחדש פלוני בשנת פלוני בו יותר.

דתקינו לה רבנן קידושין ונישואין, אנן אביהן של יתומה⁵ לקדשה להגון לה מותר להשיא יתומה קטנה קודם שיקדמנה אחר, וכן הראויה⁶ למאן להגון לה. עמא דבר¹:

(תרפז) זהו טופס גט מיאון כתיקון שטרות⁸

הזמן. איך פלניתא¹ בת פלוני אתת לקדמנא לבי דינא. וכך אמרה (פל')², פלניתא אמה ופלוני אחא אטעו יתי וקדוש יתי לפלוני בר פלוני, ואנא ינוקתא הוינא ולא הוה ידענא, ומכען לא ניחא לי למיהוי ליה להדין גברא. לא רעינא ביה ולא צבינא, (ולית' ולביצבי ממזר) [ולית אנא בעיא]³ לאתנסבא ליה. ובדקנא בפלניתא⁴ דא ועודה קטנה היא. וכיון דחזינא⁵ דאמרת פלניתא⁶ דא כהדין ענינא, כתבנא לה גט

פלנית' 7. רבנו: ק רבי 8. היא: א ק הוא 9. אתי: ד אתו 10. תקינו: א ק תקינן 11. פלונית: ק פלונית' 12. באנפנא: א באנפא ק באנפאה 13. רבנו: ק רבי 14. כתוב: א ק כתב 15. מיאון: ה מיאונין 16. פלוני: ו ט חסר

5. יתומה: ק יתומות 6. הראויה: ט הראוי

1. פלנית': ק פלונית' 2. (פל'): א פלת ק פלונית 3. (ולית' ולביצבי ממזר) [ולית אנא בעיא]: א ק ולית' ולביצבי ממזר ר' ביאורים 4. בפלניתא: א בת פלנית' ק בת פלוניתא 5. דחזינא: א ק וחזינא 6. פ': א לבית

ג (ולית' ולביצבי ממזר) [ולית אנא בעיא] - במחז"ו: ולא צבי, ובראבי"ה: ולית לבי צבי (ור' שנו"ס).

ד במחז"ו ובראבי"ה נוסף כאן: ויהיבין לה.

ה להתנסבא... משה וישראל - ר' לעיל הע' א. כתב המ"מ שהלשון בעיטור (שם אות ג גט מיאון ח ע"ג) בסיום נוסח גט המיאון: "ויהיבנא לה בידה למהך להתנסבא לכל גבר דתיצביין כדת משה וישראל. ואינש לא ימחה בידה מיומא דנן ולעלם", אינה ברמב"ם משום שזו הלשון בגט אשה, ויש חשש דאתי לאחלופי. הן בלשון שהביא רבנו והן בראשונים אחרים כתובה לשון מעין זו, וממילא אותה הערה שייכת גם ביחס ללשון הגט שהביאו.

ו לא צבינא ביה ולא רעינא ביה - בגמ' לפנינו כתוב ההיפך: לא רעינא ביה וכו'.

ז לפלוני בר פלוני - בגמ' לפנינו: בת פלוני.

ח וכן כתבו התוס' (קח, א ד"ה אתי).

ט וכן מובא נוסח זה בספר השטרות לר' יהודה בר ברזילאי אלברצלוני (שם), ובדומה בכלבו (שם ס"י עט הל' מיאון) ובארחות חיים (שם הל' מיאון ח"ב ס"י יד).

ז ר"י שדעתו הובאה בהג"מ (שם פ"א אות א) חולק על ר"ח, ולשיטתו מותר להשיא את הקטנה, אלא א"כ סביר להניח שהיא תמאן. הרמ"א בד"מ (שם) הביא דעתו והוסיף שסובר כרב' שמחה באו"ז. הרמ"א בשו"ע (קנה, א) פסק להלכה כדעת ר"י.

א נוסח גט מיאון בלשון דומה מאד מצוי במחזור ויטרי (ס' תקמט עמ' 789 מהד' ברלינר) ובראבי"ה (ח"ד ס' תתצד עמ' טו). וכעין נוסח זה, מקוצר מעט, בהלכות פסוקות (הל' עריות עמ' 113 מהד' שלוסברג; עמ' שפב מהד' ששון). נוסחים אחרים של גט מיאון מצאנו בהלכות גדולות (עמ' תכט), ס' השטרות לרב האי גאון (ס' יח), ס' השטרות לרבי יהודה בר ברזילאי אלברצלוני (השטר הי"ד עמ' 28), ס' הישר (חיד' ס' תשסה), עיטור (אות ג גט מיאון ח ע"ג), רמב"ם (גירושין פ"א, יא), מאירי (קח, א ד"ה גט מיאון), כלבו (ס' עט הל' מיאון), ארחות חיים (הל' מיאון). הרמב"ם כתב שהנוסח שלו הוא הנוסח שנהגו ישראל, וזה הנוסח שהובא במאירי ובטור. ור' להלן הע' ה.

ב (פל') - בנדפס הקיף מילה זו בסוגרים כיון שנכפלה פעמיים, אולם נראה שאין צורך בכך כיון שאפשר שהיא קאי אדלעיל (על אותה ממאנת), והתיבה שלאחריה מתייחסת לאמה.

מיאנה פלניתא בת פלוני בבעלה פלוני¹⁷ באנפנא. וכן כתב מורי הרב רבנו שמחה¹⁸ שאין להוסיף בו טפי ממה שתיקנו בו חכמים.

והא דאמר דאתי לאיחלופי, פירש רבנו יהודה בר נתן שיכתבנו סופר בור בגט גירושין לגרש בו אשה¹⁹. ופר"ח פירש דאתי לאיחלופי בגיטא, ואמרי קרובותיה אסורות לו והיא נמי אסורה בקרוביו. וכבר פירשתי

ריש פרק קמא (סי' תקצט) דגט מיאון אינו בא להחיר, ואינו בא אלא לראיה שכבר מיאנה. וכן כתב מורי הר' שמחה לכך צריכה גט מיאון לראיה שתינשא בו, אפילו לכשתגדיל שאינה ראויה למאן מדרבנן, ותניא בתוספתא (פי"ב, יא) האשה שאמרה חלצתי תביא ראיה האשה שאמרה חלצתי או לדבריה, מיאנתי תביא מיאנתי תביא ראיה לדבריה²⁰. ראיה לדבריה:

17. פ': א פל' ק חסר 18. ר' שמחה: ק רבי שמחה זצ"ל 19. אשה: ק אשתו 20. לדבריה:

ה ו לדבריה הדרן עלך פרק בית שמאי

י גר' שרבנו האו"ז פסק כר"י וכרב' שמחה, וכן בפסק המהר"ח, אולם הפוסקים המנויים לעיל (הע' א) כתבו נוסח ארוך יותר. המהרש"ל (יש"ש פי"ג סי' ז) הקשה על הרמב"ם והטור: מדוע כתבו את הנוסח הארוך, בניגוד למה שמשמע מהגמרא. ותירץ, שמצד אחד חששו שלא יאמרו שאשת איש יוצאת בכדי, ולכן תקנו נוסח דומה לגט. מאידך חששו שיחשבו שזה גט ממש. "על כן נהגו להצריך לה גט מיאון שיש בו אריכות דברים, שיהא

נראה כאלו הגט מיאון כורת ופוסט אותה אף שאינו כן, שהרי אינו צריך לא כתיבה ולא מסירה ולא דבר ממשפטי הגט... משום הכי הצריכוה מפני מראית העין, והתקינו גם כן לכתוב אותן הלשונות... שכולן מורין דלא אתי לאחלופי בגיטא, והכל יודעין שאינו אלא למיאון קטנה, וכל שכן האידנא דאין לחוש לאיחלופי, שאין כותבין אלא ע"פ מומחין...".

הלכות עגונה

על מיטתו מהימנא, ואילו רעבון עד דאמרה מת וקברתיו. מפולת, סנפל הכית עליו, או רוח סערה היה מפיל כל כתי העיר, הרי הן¹⁵ כמלחמה ואמרה בדדמי ולא מהימנא. שילוח נחשים ועקרבם, הרי הם כמלחמה ואמרה¹⁶ בדדמי ולא מהימנא. דבר, אמרי לה כמלחמה ואמרה¹⁶ בדדמי, ואמרי לה אינו כמלחמה דסמכת אדאמרי אינשי שב שני הוה מותנא ואינש בלא שניה לא אזיל, ולא אמרה בדדמי ומהימנא. וכתב בפר"ח וספיקא הוא ולחומרא עבדינן¹⁷ והרי הוא כמלחמה, עכ"ל¹⁷.

איבעיא להו החזיקה היא מלחמה מהו, פירוש (ד"ה החזיקה היא) שלא היינו יודעים שיש מלחמה בעולם אלא (מפיה)¹⁸, מי אמרינן מה לי לשקר דאי בעיא אמרה שלום בעולם ומהימנא, השתא נמי מהימנא, או לילמא הכא ליכא למימר מה לי לשקר, דליה גופא לא מיכוונא לשקרי, אלא כיון דאיתחזק מלחמה אמרה בדדמי וסבורה היא שמת. ולא איפשטא בעיין¹⁹ ואזלינן בה לחומרא ולא מהימנא². והקשה רבינו יהודה בר נתן זצ"ל תיפשוט ליה ממנתינן דקתני שלום בעולם^{21,20} הא (אפילו מלחמה בעולם אמרינן לעיל) כי אמרה [מת] בעלי, במלחמה קאמרה²⁰, דאי על מיטתו מאי איריא שלום בעולם²¹, אפילו מלחמה²² אמרו לעיל כי אמרה על מיטתו מהימנא⁷. אלא ודאי מת במלחמה איצטרין

(תרפח) האשה (יבמות קיד, ב) שהלכה היא ובעלה למדינת הים, שלום בינו לבינה שלום בעולם, באתה ואמרה מת בעלי תנשא, מת בעלי תתייבם. שלום בינו לבינה ומלחמה בעולם, קטטה בינו לבינה ושלום בעולם, ואמרה מת בעלי אינה נאמנת. רבי יהודה אומר¹ לעולם אינה נאמנת אלא [אם כן]² באתה בוכה ובגדיה קרועים. אמרו לו אחת זו ואחת³ זו תנשא.

פירוש (רש"י ד"ה ושלום בעולם) ושלום בעולם, שאין שעת חירוס דתימא בדדמי מאומד לכה, אס פירק הימנה חודש או חדשים⁴ ודאי הואיל ולא חזר הרגוהו ליסטים, דהואיל ולאו שעת חירוס⁵ אי לא חזיתיה דמית חיישין⁶ (לקולא) ולקוללה⁷, שמה יבוא לאחר שנישאת⁸ ותהא מקוללת, כדאמר בהאשה רבה (פז, ב). קטטה בינו לבינה לא מהימנא, יס לומר [מתוך]⁸ ששונאתו היא רוחה לאסור ענמה עליו.

וטעמא דמלחמה כדאמר בגמרא אמר רבא מאי טעמא דמלחמה משום⁹ דאמרה בדדמי, מאומד לכה ואף על גב דלא חזיתיה דמית וכדפרישית, דסברה סלקא דעתך ככל הני דאיכטיל איהו (פליגי) [פליגי]¹⁰. ואם תמצי לומר דכיון דשלום בינו לבינה נטרה וחזיא, זימנין דמחו ליה בגירא¹¹ או ברומחא וסברא השתא ודאי מיית¹² ליה, ואיכא דעבדי ליה סמטרי וחיי.

אמר רבא רעבון גרוע ממלחמה¹³, דאילו מלחמה כי אמרה מת בעלי¹⁴ במלחמה הוא דלא מהימנא, הא מת

12. מיית: א ק מייתי 13. ממלחמה: א ק במלחמה 14. מת בעלי: ק בעלה מת 15. הן: ק הוא 16. ואמרה: א ואמרי 17. עכ"ל: ק חסר 18. [מפיה]: א ק חסר 19. בעיין: ק בעיא 20. הא... קאמרה: א אפילו מלחמה בעולם אמרינן לעיל כי אמרה בעלי מלחמה 21. הא... שלום בעולם: ק חסר 22. מלחמה: ק מלחמה בעולם

1. אומר: א אמ' 2. [א"כ]: א ק חסר 3. ואחת: ק אחת 4. חדשים: א חדשיים 5. חירוס: א חסר ד [חירוס] 6. חיישינן: ד חיישא 7. (לקולא) ולקוללה: א ק לקולא 8. [מתוך]: א ק חסר 9. משום: א דמשום 10. (פליגי) [פליגי]: א ק פליגי 11. בגירא: א ק או בגירא

ג כ"פ גם הרא"ש (שם פט"ו סי' א) והרמ"א (יז, מט), אולם הרמב"ם (שם פ"ג, ג) והשו"ע (שם יז, מט) פסקו שבדיעבד אם נשאת לא תצא.

ד בהע' א ביארנו שמרש"י (בד"ה מת וקברתיו) עולה שמלבד החשש שתטעה ותאמר בדדמי יש חשש שתשקר כאשר סבורה שאינו חי. ולפי"ז ניתן אולי לומר שבמת על מיטתו קמ"ל שאינה חשודה לשקר משום שחוששת שיבוא, ובמלחמה קמ"ל שחוששים לבדדמי. ואולי ניתן בכך להבין מדוע מייחס רבנו את השאלה והתשובה כאן לריב"ן על אף שהיא מופיעה ברש"י שלפנינו (בד"ה דאי בעיא) בשינוי לשון קצת. וההסבר לכך הוא, שריב"ן לא הזכיר החשש שתשקר.

א נר' שלדעת רש"י חשודה אף לשקר אלא שכשחוששת לקלוקלא אינה משקרת. וכן נר' מפרשו להלן (קיד, ב ד"ה מת וקברתיו), אולם הרשב"א (קיד, ב ד"ה אמר) והריטב"א (שם קיד, ב ד"ה יש מפרשים) הביאו דעת הרמב"ם (גירושין פ"ג, ב) שאינה נאמנת אף כשאמרה מת במלחמה וקברתיו, והם חלקו וכתבו שאינה חשודה לשקר, והחשש הוא רק שתטעה ותאמר בדדמי (וע"ע באריכות בבית הלוי (ח"ג, ח)).

ב כ"כ גם הרא"ש (פט"ו סי' א), וכ"פ הטור והרמ"א (אה"ע יז, נה) שיש להחמיר. אולם הרמב"ם (גירושין פ"ג, ז) והשו"ע (שם) פסקו כלישנא בתרא שנאמנת ומותרת.

ליסטים, הוא מת³⁸ ואני ניצולתי נאמנת, האשה כלי זינה עליה ואינה יריאה ונטרא עד דחויא האמת.

[[עכו"ם] (גויים)], נפלו עליו²⁵ ליסטים, הוא מת ואני נצלתי, נאמנת. כדרב אידי, דאמר רב אידי אשה כלי זינה עליה.

איבעיא להו עד אחד במלחמה מהו, עד ת"ש מעשה בשני תלמידי חכמים שהיו באים עם אבא יוסי בן סימאי בספינה וכו', עד הכא במאי עסקינן³⁹ כגון דאמרו אסקינהו קמן וחזינהו⁴⁰ לאלתר וקאמרי סימנין, דלא עלייהו סמכינן, כי קא סמכינן אסימנין הוא דסמכינן. ופר"ח שמע מינה אשה ועד אחד בספינה שנטבעה והכירוהו מת לא מהימני⁴¹, וכל שכן גוי⁴¹ ואפילו מסיח לפי תומו, עכ"ל.

וזה לשון רבינו יצחק אלפס (מב, ב), ולא איפשיט בעיין. אלא מיהו כיון דאמרינן בפרקין דלקמן (קכא, א) ההוא גברא דקא טבע בדיגלת ואסקוהו אגישרא⁴² דשביסתנא⁴³, ואנסבה רבה לדביתהו אפומיה דשושבינא לבתר חמשא יומי⁴⁴, שמעינן דעד אחד במים שאין להם סוף נאמן^ט. ודוקא היכא דאמר

האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים, שלום בינו לבניה ושלום בעולם, באתה ואמרה מת בעלי, תנשא, מת בעלי, תתייבם. קמטא בינו לבניה²⁶ ושלום בעולם אינה נאמנת²⁶. היכי דמי קמטא בינו לבניה, באומרת לבעלה גרשתני בפני פלוני ופלוני²⁷, ושיילינהו ואמרו לא היו דברים מעולם²⁸.²⁹

שלום³⁰ בינו לבניה ומלחמה בעולם, ואפילו לא ידעין³¹ שיש מלחמה בעולם אלא מפיה, אינה נאמנת, עד שתאמר מת³² על מטתו.

רעבון בעולם, אינה נאמנת עד שתאמר מת³² וקברתיו. מפולח, פירוש שנפל³³ הבית עליו או שרוח סערה מפיל כל בתי העיר, הרי היא כמלחמה. דבר הרי הוא³⁴ כמלחמה. אמרה הציתו עלינו הבית³⁵ באש ונתמלא עשן ואני ברחתי והוא נשאר שם ומת, אינה נאמנת. נפלו עלינו גוים³⁶, נפלו עלינו³⁷

לאשמעינן, והיינו החזיקה היא מלחמה בעולם. ותייץ, מתניתין דאמרה מת סתמא, ואשמעינן מתניתין דהואיל ושלום בעולם אף על גב דלא אמרה על מיטתו בהדיא, מסתמא מת על מיטתו קאמרה. ובזמן שיש מלחמה בעולם מסתמא מת במלחמה קאמרה, עד דאמרה על מיטתו מת. וכי קא מבעי²³ ליה לרבא כגון שיש שלום בעולם ואמרה היא מת במלחמה.

אמרה (קטו, א) הציתו עלינו בית באש ונתמלא²⁴ עשן, אני ברחתי והוא נשאר שם ומת, אינה נאמנת. אמרה נפלו עלינו

מת: ט נ חסר 33. שנפל: ג נפל 34. הוא: ט ב היא 35. הבית: ה בית 36. גוים: ג עובדי כוכבים 37. עלינו: ג [עלינו] 38. ואני ניצולתי... עד אחד: ב חסר ג ואני נצלתי נאמנת עד אחד 39. במאי עסקינן: א ק חסר 40. וחזינהו: א ק וחזי נינהו 41. גוי: ד עכו"ם 42. ואסקוהו אגישרא: א ק ואסקוהו בגשרא 43. דשביסתנא: א ק דשביסתא 44. יומי: א יומין ק ימין

23. מבעי: א ק מבעיא 24. ונתמלא: א ק ונתמלאה 25. [[עכו"ם] (גויים) נפלו עלינו: א ק חסר ד [עכו"ם] נפלו עלינו ר' ביאוריס 26. ושלום... נאמנת: ג ה ט חסר 27. ופלוני: ג [ופלוני] 28. לא היו דברים מעולם: ג [להד"מ] ה להד"מ מעולם 29. מעולם: ג ה ט מעולם ושלום בעולם אינה נאמנת ר' לעיל הע' 36 30. שלום: ג ושלום 31. ידעין: ה ידענן 32. על מטתו... שתאמר

אומר שזיהה את המת בטביעות עין אינו נאמן. אומנם תוס' עצמם (קטו, ב ד"ה וקאמרי, השני) הביאו את הר"ח ודחו את דבריו מחמת המנהג לסמוך על טביעות עין של עד, וביארו שלמסקנת הגמ' רק כשאי אפשר לזהות לא נאמן עד אחד, ודלא כהר"ח. ור' בהערה הבאה.

ט לר"ח ולר"ף נשאת ההשוואה של עד אחד במלחמה למים שאין להם סוף גם למסקנת הגמ', אלא שלר"ח המסקנה שאין נאמנות, בעוד שלר"ף נפשט לקולא בעד אחד במלחמה כשאמר וקברתיו. אומנם מתוס' (קטו, א ד"ה והא) עולה שעצם ההשוואה לא נאמרה אלא בהו"א של הגמ', שהיתה הו"א שניתן להתיר במשאל"ס גם בלא העלום. ור' בתשובת רבני וורמייזא שהובאה בראב"ה (סי' תתק ע"ב קכב) וברבנו להלן (תרצג, ד ע"ב פב ד"ה ומהשתא), בתשובת רבני שפיירא בראב"ה (שם ע"ב קל) וברבנו להלן (תרצג, ה ע"ב פה ד"ה וגם), ובמרדכי (סי' עז) בשם ר"י, שביארו שלמסקנת הגמ' יש נאמנות בטביעות עין כאשר העידו שזיהו את הטובע לאחר שהעלוהו מהמים, ובעדות זו אין כל צורך בעדות גם על הסימנים שלו. ור' הער' להלן (סי' תרצה, א הע' טו). והרא"ש (פטי"ו סי' ב) ביאר בשם ר"י, שכשראה את

ה כן פסק הטור (שם) על פי רש"י, שאם יש מלחמה ואמרה בסתם 'מת' אינה נאמנת, וכשיש שלום ואמרה בסתם 'מת' נאמנת. אבל הב"ח שם (כד"ה וכן אם יש מלחמה) דייק מהרמב"ם (גירושין פ"ג, ב) שאם יש מלחמה ואמרה בסתם 'מת' נאמנת, ודוקא כשאומרת 'מת במלחמה' אינה נאמנת.

ו בגמרא איתא: "עשינו עלינו בית, עשינו עלינו מערה, הוא מת ואני נצלתי, אינה נאמנת". וברש"י: "הציתוהו באש ונתמלא עשן, ואני ברחתי והוא נשאר שם ומת".

ז (עכו"ם) [גויים] - ר' שנו"ס. ב-ד כתב: עכו"ם, וכך גם לפנינו בגמ'. אולם נר' שזה תיקון הצנוורה ויש לכתוב: גויים. כן הלשון בפסק המהר"ח לקמן (לרוב כה"י), וכן הלשון ברמב"ם (פ"ג, ו), בראב"ה (ח"ד סי' תתק ד"ה מיום) ושו"ת בנימין זאב (סי' יט ד"ה ראובן). ויש להעיר שבשו"ת מהר"ח או"ז (סי' צא ד"ה האנוסים) ובשו"ת זכרון יהודה (לר' יהודה בן הרא"ש) (סי' צב ד"ה וז"ל הר' אשר) גרס גייס.

ח ניתן לבאר את דברי הר"ח עפ"י מש"כ תוס' (קטו, א ד"ה טעמא), שהחשש של "אמרה בדדמי ולא דייקא" שייך גם בעד (ובלשון הרשב"א והריטב"א: "דלמא משקר"), ולכן גם כשהעד

(תרפט) בית שמאי (קטז, ב) אומרים¹ תנשא ותטול כתובה, פירוש אשה שאמרה מת בעלי תנשא ותטול כתובה על פיה. בית הלל אומרים תנשא ולא תטול כתובה. אמרו להם בית שמאי התרתם ערוה חמורה, לא² תתירו את הממון הקל³. אמרו להם בית הלל מצינו שאין האחין נכנסין לנחלה על פיה. אמרו להם בית שמאי והלא מספר כתובה נלמד שהוא כותב לה לכשתנשאי לאחר תטיל מה שכתב לך. חזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי, והלכה כבית שמאי.

אמר רב חסדא נתייבמה יבמה נכנס לנחלה על פיה. הן דרשו מדרש כתובה אנו לא נדרוש מדרש תורה, (דברים כה, ו) יקום על (אשת) [שם]⁴ אחיו המת אמר⁵ האשה שאמרה מת בעלי שהיא⁶ רחמנא, והרי קם. והא נאמנת תינשא ותטול כתובה, דאמרי בית הלל שאין ואין האחין נכנסין לנחלה על פיה.⁷ נתייבמה, היבם נכנס לנחלה על פיה.⁷ נתייבמה⁸.

אמר רב נחמן באת לבית דין ואמרה מת בעלי התירוני לינשא, מתירין אותה לינשא ונותנין לה כתובה, והיינו כרב חסדא². תנו לי כתובה, אף לינשא אין מתירין אותה, מאי טעמא⁸ אדעתא דכתובה אתאי⁹. איבעיא להו התירוני לינשא תנו לי כתובתי מהו. כיון דאמרה כתובה אדעתא דכתובה אתאי¹⁰, או דילמא¹¹ כל מילי דאית ליה לאינש אמר להו לבי דינא. אם תמצי לומר

אסקוה לקמאי וחזיתיה לאלתר, ואישתמודענא ליה דאיהו פלוני. (ואסקינא) [וכדאסיקנא]⁴⁵ מעשה בשני חכמים שהיו באים עם אבא יוסי בן סימאי, וכדאמרינן בההוא⁴⁶ גברא דטבע בדיגלת ואסקוהו אגישא⁴². והוא דמי' לעד אחד במלחמה דאמר מת וקברתיו. ואי לא מסהדי הכי, ואפילו תרי סהדי, לא סמכינן עליהו⁴⁷, וכל שכן עד אחד ואשה, דחיישינן דילמא בתר אומדן דעתא קא מסהדי, וכן הלכה, עכ"ל⁴⁸.

קטטה בינו לבינה (קטז, א), היכי דמי קטטה בינו לבינה, אמר רב יהודה אמר שמואל באומרת לבעלה גירשתני בפני פלוני ושיילינהו ואמרו⁴⁷ לא היו דברים מעולם.

(קטז, ב) איבעיא להו עד אחד בקטטה מהו, ולא איפשיט⁴⁹.

(קיד, ב) ר' יהודה אומר לעולם אינה נאמנת אלא אם כן באתה ובגדיה קרועים. פר"ח ולית הלכתא כר' יהודה, אלא כרבנן דאמרי⁴⁸ אחת זו ואחת זו תנשא.

56. איפשיטא: ה איפשיט

1. אומרים: ק אומר וכן להלן
2. לא: א ק ולא
3. הקל: א ק חסר
4. (אשת) [שם]: א ק אשת
5. אמר: ק אמרה
6. שהיא: ג ט נ ה כשהיא
7. נתייבמה... על פיה: ט חסר
8. מאי טעמא: ד מ"מ
9. אתאי: ק חסר
10. אתאי: ק חסר
11. כל מילי דאית... או דילמא: א חסר

ובעיין דייקן מסוגיות הגמ' שע"א נאמן במלחמה גם כשאמר סתם שמת, ולא אמר "וקברתיו".

יג רבנו ציין שלא איפשיט, אך שלא כדלעיל לא כתב להחמיר. וע' ברמב"ן (במלחמות מב, ב) שכתב שלדעת הרי"ף שע"א במלחמה נאמן באומר קברתיו א"כ נפשטה האיבעיא גם בקטטה, שבמילתא דעבידא לאגלווי לא משקרה (ור' גם בבית הלוי (ח"ג, י)). להלכה, פסק הרמב"ם (פ"ג, א) דלא תנשא ואם נשאת לא תצא (וע' כס"מ (שם) בשם תשו' הרא"ם (סי' כ), וכו"פ השו"ע (יז, מח).

א ק"ק שאפשר לתרץ בפשיטות שאינם נכנסים לנחלת האח כשאין מציאות של יבום, כגון שיש לה בן ממנו. ואכן, כך מבואר בפסק המהר"ח כאן.

ב צ"ע דהיינו כב"ש במשנה שהאשה מקבלת כתובה, ואין לזה לכאורה קשר לר"ח.

45. (ואסקינא) [וכדאסיקנא]: א ואסקינא
46. וכדאמרינן בההוא: ד וכההיא
47. ואמרו: ד ואמר
48. דאמרי: ק דאמרו
49. ז"ל: ב זצ"ל ט נ חסר
50. גוי: ג עובד כוכבים
51. ז"ל: ב ה זצ"ל ט נ חסר
52. ודוקא: ה דווקא
53. אסקוהו: ה אסקוה
54. מסהדי: ה מסהיד
55. מהו: ה מהו תיקו

הטביעה יש חשש לבדדמי כי אינו מדקדק ו"בדבר מועט יאמרו שאלו הם שנפלו למים", אך כשראה רק לאחר שהעלוהו מהמים נאמן בטביעות עין. וא"כ אין מקום להשוואה לע"א במלחמה, שם שאלת הנאמנות היא גם כשהעיד שראהו מת. וע' בגר"א בהע' לגמ' (קטז, ב) ובשו"ע (יז, קז).

י והוא דמי - ברי"ף: והוא הדין.

יא מדברי הרי"ף עולה שספק הגמ' היה האם גם העד יאמר בדדמי, כשאינו אומר וקברתיו, וכדברי רש"י (קטז, א ד"ה והכא), ולכן חשש גם בשני עדים. אומנם תוס' (ד"ה טעמא) ביארו שבעד אין חשש של בדדמי אלא שנאמנות העד בעדות אשה מבוססת על דייקא ומנסבא וכאן חוששת הגמ' שלא תדייק.

יב אולם הראב"ד (מובא ברא"ש פט"ו סי' ב), הרמב"ן (במלחמות מב, ב), הרשב"א (קטז, א ד"ה ולא אפשוט) והריטב"א (קטז, א ד"ה

וצרתה, ויבמתה, ובת בעלה, שאינן נאמנות. (רש"י ד"ה ויבמתה) מפני ששונאות אותה ומתכוונות לקלקלה. חמותה שונאתה שאומרת בלבה זו תאכל כל יגיעי ועמלי. וכן בת חמותה אומרת זו¹ תירש כל עמל אבי ואמי ואני אידחה. ויבמתה² יריאה שמא סופה להיות צרתה. בת בעלה אומרת זאת באה במקום אמי ואוכלת כל עמלה.

ובת חמיה מיבעיא לן בגמרא ולא איפשיט³, הלכך אזלינן בה לחומרא⁴ ולא מהימנא.

ואשת אב וכלה נמי לא מהימנו להעידה כדתניא בגמרא.

וחמות הבאה לאחר מיכן מיבעיא לן בגמרא ולא איפשיט³, הלכך אזלינן בה לחומרא⁴. פירוש חמות הבאה לאחר מיכן (רש"י ד"ה חמותה הבאה) אם יבמה היא ולא אם בעלה, ושמא סופה להיות חמותה, אינה נאמנת לומר מת⁴ בעליך והתייבמי לבני או חלצי והנשאי לאחר. דמסקה⁵ (רש"י ד"ה מי מסקה) הך אם יבם אדעתה דילמא מיית בעלה ונפלה קמי יבם ברי, וקאכלה לגירסאני ומתכוונת לקלקלה מעכשיו כדי שלא תתייבם עוד לבנה. וכן פר"ח לשון אחד. לשון שני פר"ח, יעקב יש לו שתי נשים לאה ורחל, ויש לו בנים ראובן מלאה ויוסף מרחל, וראובן נשוי אשה,

כל מילי דאינש¹² אמר להו לבי דינא³, תנו לי את כתובתי והתירוני לינשא מהו. הכא ודאי אדעתא דכתובה אתאי¹⁰, או דילמא¹¹ משום דלא ידעא בהי מינייהו משתריא, תיקו.

זה לשון פר"ח זצ"ל איבעיא להו (התירוה) [התירוני]¹³ לינשא ותנו לי כתובתי, מתירין אותה ונותנין לה כתובה. [תנו לי כתובתי]¹⁴ והתירוני לינשא, איבעיא ולא איפשיט ועלתה בתיקו, ועבדינן לחומרא⁷. משמע דווקא תנו לי את כתובתי והתירוני לינשא עלתה בתיקו, אבל התירוני לינשא ותנו לי כתובתי מתירין אותה ונותנין לה כתובה⁷. משמע שרוצה לומר דהלכה (אם תמצ'י) [כאם תמצ'י לומר]¹⁵.

וכן פירש בשור שנגח התירוני לינשא ותנו לי כתובתי, ארבעה וחמישה (ב"ק לז), מתירין אותה¹⁷ לינשא ונותנין לה כתובה¹⁸. תנו לי כתובתי (א) בהיא¹⁶ דאם תמצ'י והתירוני לינשא, עלתה בתיקו ועבדינן לחומרא.

לומר איתא לדרב פפא נגח שור חמור וגמל נעשה מועד לכל, דקיימא לן כל אם תמצ'י לומר הלכה היא¹:

(תרצ) הכל נאמנין (ק"ז, א) להעיד על אשה שמת בעלה להתירה להנשא חוץ מחמותה, ובת חמותה,

12. מילי דאינש: ק מילי דאית ליה לאינש
13. (התירוה) [התירוני]: א ק התירוה 14. ותנו לי כתובתי: א ק חסר 15. (אם תמצ'י) [כאם תמצ'י לומר]: א ק אם תמצ'י 16. בהיא: א ק בהיא 17. אותה: ב אותו

ה לה 18. כתובה: ה כתובתה
1. אומרת זו: ד אומרת 2. ויבמתה: א ויבמתם
3. איפשיט: ק איפשוט 4. מת: ד ומת 5. דמסקה: א ק דמסקא

ז' נשים. ולפי"ז בתרוץ נשאת הגמ' באותו ספק, ולכן נוקטים להלכה לחומרא. וכבר העיר הקרן אורה (שם) שלולא דברי תוס' ניתן להבין ששאלת הגמ' הנ"ל היא קושיא על מה שביארה הגמ' שבת חמיה לא נמנתה מכיון שטעם איסורה זהה לבת חמותה, וממילא למסקנת הגמרא הספק הוא רק אליבא דרבנן דר' יהודה, ולא לר' יהודה שמנה ז' נשים. ואולי זו הסיבה שהרמב"ם (גיטין פ"ב, טז) והרא"ש (פט"ו סי' ח) השמיטו את דין בת חמיה ומשמע שלדעתם נאמנת.

ב החומרא מבוססת בפשטות על ההנחה שה' נשים אינן נאמנות מדאורייתא, ולכן יש להחמיר בספק. ויש לציין באותו ענין את מחלוקת ר"ע ורבי טרפון במשנה לקמן (ק"ח, א) באשה שאמרה מת בעלי ונאמנת על עצמה, האם צרתה אוכלת בתרומה. לר' טרפון אוכלת משום שסומכת על החזקה שבעלה קיים, ואילו לר' עקיבא אינה אוכלת. ופסק הרמב"ם (תורומות פ"ט, ד) כר' טרפון והראב"ד כר' עקיבא (וע"ע בכס"מ גירושין פ"ב, טז, וצ"ב).

ג לקמן מביא רבנו שני הסברים לענין זה, ונר' שפסק לחומרא לפי שני ההסברים, וכן בפסק המהר"ח. הרי"ף (מג, ב) והרמב"ם (גירושין פ"ב, טז) השמיטו ספק זה, ונראה שלדעתם היא נאמנת, ור' בהערות הבאות.

ד הרא"ש (פט"ו סי' ח) נקט כפרוש זה, ופסק בענין זה לחומרא.

ג אם תמצ'י... לבי דינא - לשון זו מובאת ברי"ף (מג, ב) ור"ח (הביאו רבנו בסמוך), ובגמ' לפנינו מובא במוסגר. אמנם הרא"ש (פט"ו סי' ז) כנראה אינו גורס משפט זה (עיין ב"י יז, מד; קרבן נתנאל אות ק ויש"ש פט"ו סי' יג).

ד מדברי הר"ח והרא"ש (פט"ו סי' ז) משמע שספק הגמ' הוא האם מותרת להנשא, אולם מדברי הרמב"ם (אישות פט"ז, א) דייקו המגיד משנה (שם) והב"ש (יז ס"ק קלא) שודאי מותרת להנשא, והספק הוא לגבי הכתובה.

ה וכן פסק הרמב"ם (אישות פט"ז, לא), ונראה שכן דעת הרי"ף (שם), והוא עפ"י גרסתם שגרסו: "את"ל". אולם הרא"ש (שם), שלא גרס "את"ל" וכן הטור, פוסקים בשתי האיבעיות שעלו בתיקו ולחומרא, ולכן לדעתם אין מתירין אותה לינשא. ובשו"ע (יז, מד) פסק בסתם כרמב"ם ובי"א כרא"ש.

ו וכשיטת הרמב"ם והגאונים, המובאת ברא"ש (קידושין פ"א סי' ז), שהלכה כאם תמצ'י לומר. כן כתב רבנו האר"ז בפסקי ב"ק (סי' קעט) בשם הרי"ף והר"ח, וכן ברשב"א ב"ק (לז, א ד"ה את"ל איתא). אומנם היר מלאכי (כללי הרמב"ם יג) כתב שדעת הרא"ש ועוד ראשונים שאת"ל הוא ספק, ועיי"ש ובשדי חמד (כללי הפוסקים סי' א) בשיטות הראשונים.

א כך עולה מהגמ' עפ"י תוס' (יבמות ק"ז, א ד"ה והא), ששאלת הגמ': "והא תנן חוץ מז' נשים" מתיחסת למש', מדוע לא מנתה

האשה שאמרה מת בעלי תנשא כו', פירוש אין הפסד כפירת ממון של הכתובה בכפירת עדותו שהיא נאמנת עדיין להעיד שאמר לה שמת. וכיון דגביא כתובה מותרת לינשא, כדאמרינן (ק"ו, א) לכשתנשאי¹¹ לאחר טלי מה שכתוב ליכי. ואמשביע עד אחד פלוגתא דר' אלעזר בר' שמעון ורבנן קאי (שבועות לב, א)¹², והיינו מושבע מפי אחרים¹³ היינו דוקא בפני בית דין בין לר' מאיר בין לרבנן כדתנן התם במתניתין (שם ל, א). ואם כן על כרחך השביעתו בבית דין, ולא אמר להו לבית דין, שכחש בדבר¹⁴. ואפילו הכי אייהי¹² מהימנא לומר דאמר לה שמת¹², דאי לא מהימנא איכא כפירת ממון בשבועתו.

ואי אפשר לפרש (שהנשבע) [בנשבע]¹³ שלא בבית דין קודם ומפי עצמו ולא אמר להו לבית דין כלום (שמא) [שלא]¹⁴ בא לפניהם, דהא אמשביע עד אחד קאי, והיינו מפי אחרים, והיינו דווקא בבית דין. וגם אין לפרש שבבית דין לא רצה לומר כלום מפני שכבר אמר לה, דאם נאמן הוא להכחיש יכופוהו בית דין לומר הן או לאו, ודמי ללא מבטלינן קלא¹⁵ דסוף גיטין (פט, א), וחומרא דהתם הוי כאן קולא¹⁵. וכיון שהאמינו כאן אשה להתיר, אזלינן בביטול קול להקל¹⁶. כי היכי דאמר התם דמאן דאמר לא מבטלינן סבירא ליה אפילו מפי נשים, והיינו חומרא בקידושין,

וחמותה לאה. הלה אומרת אשת ראובן אם ימות בעלי ראובן, יכניסנה יוסף אחיו מאביו ותבוא רחל אמו ותצערני⁶. אלא אומרת הכל נאמנן להעיד על האשה שמת יעקב ותנשא רחל, וכשיבוא יעקב וימצא אותה שנישאת לאחר תיאסר עליו ותצא מזה ומזה. ואם ימות ראובן בעלי ויכניסני⁷ יוסף, לא תמצא זו בבית יעקב לצערני⁷.

מעשה בלאה שבאת לפני בית דין ואמרה ראובן אמר לי שמת בעלה. ושלחו בית דין אחריו וכחש ואמר לא ידעתי וגם לא אמרתי לה, והיא אומרת באמת אמר לי לשם עדות ולא בלשון השטאה.

וכתב מורי רבינו אבי העזרי (סי' תתצח) אף על פי שאינו מודה עתה, אומר אני דהיא נאמנת להכחישו⁹. כדאמרינן ביבמות (ק"ז, ב) ובכתובות (כב, ב) ובסוטה (לא, ב) עד אומר מת ועד אומר לא מת וכו'. ועד מפי עד כשר בעדות אשה, והאשה עצמה נאמנת, ואין לחלק ההכחות¹⁰.

וראיה ברורה מדאמרינן¹⁰ פרק שבועת העדות (שבועות לב, ב) אמר רב פפא הכל מודים בעד מיתה שהוא פטור דאמר לה לדידה ולא דאמר להו לבית דין, דתנן

לכשתנשא 12. איהי: א ק איהו 13. (שהנשבע) [בנשבע]: א ד ק שהנשבע התיקון עפ"י הראב"ה 14. (שמא) [שלא]: א ק שמא 15. קולא: א ק קלא

6. ותצערני: ק ותציערני 7. ויכניסני: ק ויכניסנה 8. (בעלה) [בנה]: ט ב ה בעלה 9. להכחישו: ד חסר 10. מדאמרינן: א מדגר' 11. לכשתנשאי: א ק

הסבר אחד שמדובר שהקול (שהאשה התקדשה) יצא ע"י נשים ותינוקות, והשאלה האם במקרה שכזה מודיעים שהקול מבוטל. הסבר שני שבדיון בביטול הקול מדובר שהקול יצא ע"י שנים שהלכו למדינת הים וכשחזרו הכחישו את הקול. ונראה שהראב"ה קבל את הפי' השני ברש"י, שהמדובר בהכחשה של העדים, והוא מדמה זאת לענינו שהעד מכחיש את דברי האשה בשמו, ואעפ"כ לא מבטלים את מה שאמרה האשה בשמו. אומנם ההשוואה בין "לא מבטלינן קלא" להכחשת העד כאן, וההנחה שכשם ש"לא מבטלינן קלא" כך יש לקבל את דברי האשה כנגד העד היא בעייתית. ההשוואה קשה הן לפי רש"י (גיטין שם ד"ה נתקדשה) שלא מבטלים הקול מהחשש שיאמרו שמיאין אשת איש, והן לרמב"ם (גירושין פ"י, כ) שבעקבות הקול היא ספק מקודשת. והסיבה היא, שאדרבה משם נוכל ללמוד שכמו שהחמירו באי ביטול הקול כך נחמיר גם כאן ונחשוש לדברי העד שמכחיש את האשה. ואולי אפשר לבאר את הדברים עפ"י דברי הראב"ד (שם) שקול שנתגרשה אינו מבטל קול קידושין, ומשמע שלדעתו השתנתה החזקה (וע"ע בדברי השב שמעתתא שבסוף ההערה הבאה).

יד מדברי הראב"ה לעיל משמע שהיתר האשה להתחתן מבוסס על נאמנות האשה להכחיש את העד, אולם מההשוואה כאן

ה כפירושו הראשון של הר"ח פירש רש"י, ולפי הפירוש השני ניתן אולי לבאר את השמטת הרי"ף והרמב"ם (שהובאו בהע' כב) על פי מש"כ בחידושי רבנו מאיר שמחה. דעתו שהחשש למיתת הבעל יהיה תלוי במחלוקת רב ושמואל (ביבמות ק"ב, א) אם מסקה אדעתא שימות בעלה כשנודרת "נטולה אני מן היהודים". לשמואל מסקה אדעתא, וכן חל הנדר על היבם, ולרב לא. ולכאורה ספק הגמ' כאן הוא רק אליבא דשמואל שסבר שמסקה אדעתא ולכן עלולה לשקר. וכיון שאין הלכה כשמואל לא הביאו הרי"ף והרמב"ם הלכה זו.

ו ר' שנו"ס. ולפי ג' זו הבעיה לפי ההסבר השני בר"ח ופסק בה גם לחומרא.

ז וכן פסק הראי"ז (הובא בשלטי הגבורים יבמות מב, ב אות ב).

ח אבל הרמב"ם (גירושין פ"ב, כא) חילק בהכחות, וכתב שעד כשר נאמן יותר מאשה המכחישתו.

ט לרבנן פטור ולדעת ר"א בר' שמעון חייב.

י בראב"ה נוסף - ומושבע מפי אחרים.

יא כלומר שפירוש דברי רב פפא: "ולא אמר להו לבית דין" הוא שהעד הכחיש את דבריה.

יב כ"כ גם האגודה בשבועות שם.

יג בענין מבטלינן קלא פי' רש"י בגיטין (פט, א ד"ה מבטלינן)

עירי ממון במקום שהלוה מודה והיה מזומן לפרוע ונשבעין שאין לו עדות וכי היו חייבין, אין לך מודה בעיקר יותר מזה, עכ"ל רבינו שמחה זצ"ל:

מודה עתה, היא²⁷ נאמנת להכחישו. ורבנו שמחה זצ"ל²⁸ חלק עליו²⁹ ואמר דאינה נאמנת. הדרן עלך פרק האשה שלום (פרק האשה בתרא)³⁰.

(תרצא) ב"ן חלוצה (מכות ב, א) לאו דווקא, דאינה אסורה מן התורה לכהן², כדמוכח פרק ב' דיבמות (כז, א). אין אומרים יעשה זה, נקט ליה בלשון יחיד לישנא דקרא³ דכתיב¹ (דברים יט, יט) ועשיתם לו כאשר זמם. אין אומרים יעשה זה בן גרושה, פירש רש"י (עפ"י ד"ה אין אומרים) אס כן כסן הוא². מיהו יש לומר אפילו הם ישראלים אין אומרים יפסל מדין כהונה שלא יוכל ליקח כהן מהן⁷.

ואם תאמר אמאי לא נקט³ במתניתין ממזר ששוא [בכל]⁴, יש לומר⁵ משום [דקאי אזוממי בת כהן]⁶ כדאמר בגמרא⁷, נקט הכא⁷ פסול לכהונה¹.

ואם תאמר בסיפא דקתני מעידנו⁸ באיש פלוני שחייב גלות אמאי לא [נקט]⁹ ממזר, יש לומר גם גלות שייך בענין כהונה שחוזר במות כהן גדול.

ואם תאמר והלא יש כאן תשלומין שהפסידו לו תרומה ממכירי כהונה שהיו נותנים לו, אי נמי תרומה שבביתו. יש לומר לכך אין משלמין דאין מוזמים

הכי נמי הכא להיפך לקולא לכולי עלמא. וגרסינן בפרק ב' דכתובות (כג, א) תנו רבנן אמרה נשביתי ויש לי עדים כו' ואחר כך באו עדים ואמרו לא ידענו וכו'. וזאת הראיה יש לדחות, אבל ההיא דשבועות נראה לי ראייה, וצריך עיון לעשות מעשה, עכ"ל.

ושלח דברים למורי ה"ר שמחה¹⁶, והשיב לו דדמי לההיא דפרק המדיר (שם עב, א) משמשתו נדה, אף על גב דהתורה¹⁷ האמינתה וספרה לה (ויקרא טו, כח) מלמד שסופרת לעצמה¹⁸, וכשאומרת איש פלוני טיהר לי את הדם היא נאמנת, וכי אזול¹⁹ ושייליה²⁰ ואשתכח שיקרא הוא נאמן ולא היא. וכן גבי מאכילתו שאינו מעושר. ומה שהביא מורי מפרק שבועות²¹ העדות (שבועות לב, ב) הכל מודים בעד מיתה שהוא פטור דאמר לה לדידה ולא אמר לבית דין, אני סבור שפירושו הוא אמר לה בינו לבניה דמת בעלה, אף [על פין]²² כן לא היתה צריכה להשביעו בבית דין, שהרי היא נאמנת בלא העד מעשה בלאה שבאתה לפני בית דין ואמרה ראובן אמר לי שמת בעלי. ושלחו בית דין אחריו וכחש ואמר לא ידעתי וגם לא אמרתי לה. והיא אומרת באמת אמר לי²⁴ לשם עדות ולא בלשון²⁵ השטאה. וכתב רבנו אבי"ה זצ"ל²⁶ אף על פי שאינו

29. חלק עליו: ט חסר 30. הדרן עלך פרק האשה שלום (פרק האשה בתרא): ב ה ט חסר
1. דכתיב: ד חסר 2. הוא: א ק חסר 3. לא נקט: ק נקט
4. [בכל]: א ק חסר 5. יש לומר: ד חסר 6. [דקאי אזוממי בת כהן]: א ק חסר 7. הכא: ק הכתוב 8. מעידנו: א מעידנן ד מעידני 9. [נקט]: א ק חסר

16. ה"ר שמחה: ק הר"ר שמחה ז"ל 17. דהתורה: א ק זה תורה 18. לעצמה: א ק לעצמו 19. אזול: א ק אזיל 20. ושיילי: א ק ושיילה 21. שבועות: ק שבועות 22. ועל פין: א ק חסר 23. השביע: א ק השביעה 24. לי: ב חסר 25. בלשון: ה ט לשם 26. ז"ל: ב ה זצ"ל 27. היא: ט חסר 28. ז"ל: ב ה זצ"ל ט חסר

א בנדפס העיר שס"י זה שייך למס' מכות. גם חסרון פסק המהר"ח נותן מקום להשערה שס"י זה אינו שייך לכאן. וניתן אולי לומר שהובא כאן בשל הדיון בשתיקה כהודאה הנוגע גם להיתר עגונות.

ב גם תוס' (מכות יג, א ד"ה גרושה), רמב"ן (שם ד"ה מתניתין) ועוד ראשונים כתבו שאיסור חלוצה אינו מדאורייתא, אבל מרש"י (שם ד"ה גרושה) והרמב"ם (עדות פ"כ, ח) עולה שהוא דאורייתא. ג וכן פ"י בתוס' ישנים.

ד כן הביא הריטב"א (שם) בשם תוס'. ה במענה לשאלת הגמ' שם (ב, א) אמרה הגמ' שהמש' בריש מכות מתייחסת למש' בסנהדרין (פט, א) העוסקת בזוממי בת כהן שאינם מקבלים את העונש שרצו להביא עליה.

ו כן הקשו ותירצו התוס' (שם ד"ה מעידין), הרמב"ן (שם ד"ה כיצד) והריטב"א (שם ד"ה מעידנו).

לבטול הקול בגמ' בגיטין (פט, א) משמע שיסוד ההיתר הוא מה שכבר הותרה בתחילה על פי דבריה בפני בית הדין. וכ"כ במפורש הריא"ז בקונטרס הראיות לשבועות (לב, ב), הובא בשלטי הגבורים מב, (ב) על סמך הגמ' ביבמות (קז, ב) שלא תצא מהיתרה הראשון, וכ"פ החלקת מחוקק (יז ס"ק יז). וע"ע בשב שבעתהא (ש"פג) שהשווה את דברי האשה מפי העד לעדים החתומים על השטר, שמדין אין חוזר ומגיד לא יכולים לומר שלא חתמו. טו וכן פ"י רש"י (שבועות לב, ב ד"ה כגון דאמר), הרמב"ן (שם ד"ה הא דאמר' הכא), הרשב"א (שם הא דאמר' כגון), הרא"ש (שבועות פ"ד יז) והר"ן (שם טו, א ד"ה וגרסינן; כתובות לב, ב סוד"ה גמרא), ולדבריהם העד או החכם נאמנים להכחישו. ואף שבכתובות (עב, א) כתבו הרשב"א (שם ד"ה ומשני באומרת) והרא"ש (פ"ז ס"י ט) שאין נאמן להכחישו אלא בעדים, כבר ביאר הב"י (י"ד קפה ד"ה ומ"ש) שהני מילי להפסידה כתובתה.

לא הוה מיקרי עדות שאתה יכול להזימה, דהא הם מחייבים אותו ממון ואינהו פטירי מממון, ואין כאן עדות שאתה יכול להזימן¹¹.

שחייב גלות (מכות ב, א),¹² משמע אבל לא הוזמו חייב גלות¹², ואמאי הלא יכול לומר מזיד¹³ הייתי. דתנן (כריתות יא, ב) אמרו לו שנים אכלת חלב והוא אמר לא אכלתי פטור, דמתרץ דיבוריה דיכול לומר לא אכלתי שוגג אלא מזיד. יש לומר בפנינו נשמט הברזל מקתו ונפל על חבריו והרגו, אי נמי בפנינו נשבר הסולם ונפל על חבריו דאין כאן מזיד¹⁴. ואם תאמר מהא דתנן (מכות ט, ב) השונא אינו גולה, משמע אבל האוהב גולה, ועל כרחין מיירי בלא השמטת קתו אלא בשאר זריקה, דאי בהשמטת קתו אם כן אפילו השונא היה גולה, דאנן סהדי דאינו מזיד. והשתא כמו שהשונא אינו גולה כך האוהב יכול לומר מזיד הייתי. יש לומר ודאי אי אמר לא הרגתי הכי נמי הוה מצי לתרץ דבוריה, והכא במאי עסקינן כגון ששותק ולכך אינו חייב ואינו מכחיש¹⁵.

ואם תאמר ריש פרק האשה רבה (יבמות פז, ב) קאמר דילמא משום דאמרין שתיקה כהודאה דמיא, תדע דשנים אמרו אכלת חלב¹⁴ והוא אומר לא אכלתי אין נאמנין. ומוכח התם מיניה דשתיקה כהודאה דמיא היכא דחד אמר אכלת חלב ומחייבת חטאת והלה שותק, דחייב משום הודאה. והשתא והלא בשנים עדים הוי טעמא דנאמנות ודאי, דבשמעתין מפרשין דמסתמא כיון שזה שותק דודאי נאמנין הן ולא מטעם

למחצה, מאחר שאין אנו יכולין לפוסלם כדאמר בגמרא¹.

ואם תאמר מאחר שאין אתה יכול להזימן דאין נעשין בן גרושה, אם כן אמאי הוה עדותן עדות. ויש לומר כיון שלוקין הרי יכול להזימן קרינא ביה².

ואם תאמר פרק היו בודקין אמר (סנהדרין מא, א) פלוני בא על נערה המאורסה והוזמו אין נהרגין, מתוך שיכולין לומר לאוסרה על בעלה באנו. ופריך וכיון דאינהו לא מיקטלי אינהו היכי מקטלין¹⁰, הא הויה לה עדות שאי אתה יכול להזימה. ומאי קושיא, דהא כיון שלוקין אתה קורא אותה עדות שאתה יכול להזימה. יש לומר שאני התם דבעינן נפש תחת נפש, וכיון שנהרגת אין אתה יכול להזימה³.

...והשתא שלא בפני בית דין נמי כיון שלוקין הויה שפיר עדות שאתה יכול להזימה. יש לומר אין לוקין דגברא קטילא הוא⁴, אי נמי אפילו לוקין אין זה קרוי יכול להזימה כיון שבאין להורגו כדאיתא לעיל⁵.

ואם תאמר פרק מרובה (ב"ק עה, ב) לעיל מגמרא דגנב והקדיש ואחר כך טבח דאתו בי תרי ואמרו גנבת, ואמר איהו אין גנבתי וטבחתי⁶ ומיהו שלא בפניכם אלא בפני פלוני ופלוני, ואתו סהדי ואזמינהו להנך בתראי פלוני ופלוני. וקרי ליה עדות שאי אתה יכול להזימה, משום דלא משלמי מאי דמודה דגנב בפניהם דמודה בקנס היה קודם העדות. ואי חייבין¹¹ מלקות אמאי קרי לה עדות שאי אתה יכול להזימן. יש לומר דהתם כיון דמודה לו⁷ אינן לוקין. ואפילו היו לוקין

10. איהי היכי מקטלין: ד חסר 11. חייבין: א חייבי' ק חייבין 12. משמע... גלות: ק חסר 13. מזיד: ק ממזר

14. אכלת חלב: א ק חלב אכלת

כאן: "והשתא שלא בפני ב"ד נמי כיון שלוקין הויה שפיר עדות שאתה יכול להזימה".

י כלומר ואין עדותן כלום, דהא לא בעו למיעבד מדי (כ"כ הרמב"ן שם).

יא כן תירץ הריטב"א (שם) עפ"י התוס' (שם), וכ"כ התוס' בכתובות (לג, א ד"ה אלא אפשר).

יב בגמ' לפנינו נוסף: ומכרתי. יג לכאור' צ"ל - להם.

יד השאלה ושתי התשובות הובאו בשטמ"ק בב"ק (עה, ב) בשם תוס' הרא"ש.

טו כן הקשו ותירצו תוס' (שם ד"ה מעידין, השני), וכ"כ הריטב"א (שם ד"ה מעידין) בשמם.

טז כן תירצו תוס' וריטב"א (שם ד"ה מעידין, השני) בתירוצ' שני, וברמב"ן (שם ד"ה שהוא) ובריטב"א (שם ד"ה והקשו התוס') תירצו באופן אחר.

ז כך תירצו הרמב"ן (שם ד"ה ואיכא נמי) בהסבר שני והריטב"א (שם ד"ה וטעמא דלא) בתירוצו האחרון, שכיון שאין מקיימים ההזמה בעיקר עדותם (שהוא בן גרושה) אין מקיימים גם בהפסד הכספי. ובתירוצ' נוסף כתבו שהנזק הכספי אינו ישיר אלא נחשב לגרמא ולכן פטורים עליו.

ח כן הקשו ותירצו בתוס' (שם ד"ה מעידין), וכן הביא הריטב"א (שם ד"ה אין) בשמם.

ט כאן חסר מדברי רבנו, וכנר' כוונתו להקשות הקושיא המובאת ברמב"ן (שם ד"ה כיצד) ובריטב"א (שם ד"ה אין) מהא דאיתא בסנהדרין (עה, א) בעדים שהעידו בטרפה שהרג, שאינו נהרג לפי שאין אתה יכול להזימן ולהרגם כיון שהעדים אינם טריפה, ובעינן כאשר זמם וליכא [ורק אם הרג בפני ב"ד נהרג]. וקשה, שמכאן מוכח שאין אפשרות לקיים בעדים כאשר זמם, כיון שיוכלו לקבל מלקות אנו מקבלים עדותם. וזוהי כוונת רבנו

הודאה. יש לומר גבי חלב אי לאו משום דאמרין שתיקה כהודאה דמיא¹:

(תרצב) דין אדם שנהרג להעיד עליו על סימני גופו להתיר את אשתו

השיב ר"ת² זצ"ל (סה"י שו"ת סי' צב) על פירוש דהך משנה (קכ, א) הכי, וזכורני שכך דנתי לפני רבינו שמואל זצ"ל והתרנו את אשת אחיו של רבינו שלמה זצ"ל³ בת ר' בנימין אחיב⁴ של ר' יצחק ב"ר בנימין⁵ מקרשמיא.

(שם) אין מעידין [אלא]⁶ על פרצוף של פנים עם החוטם, אדם שנהרג ולא נשאר כי אם פרצופו וחוטמו ופדחתו כדתניא בגמרא מעידין עליו. ואם חסר אחד משלשתן אין מעידין עליו, ואף על פי שיש סימנין בגופו ובכליו, אי ליכא פרצוף ופדחת וחוטם. אין מעידין עד שתצא נפשו, ואפילו ראוהו⁷ מגויד או צלוב⁸ וחיה אוכלת בו, אין מעידין עליו בפרצוף

בפדחת⁹ וחוטם, ואפילו בהכרה גמורה¹⁰. אין מעידין עד שלשה ימים, לא קאי אדם ידוע חי וניכר למעיד, דאפילו עד מאה ימים¹¹ מהני כיון שיודעים שזהו אותו¹². אלא על כרחך באין ידוע לאחר שלשה ימים כי אם על ידי סימני פרצוף ופדחתו וחוטם, וראשו מקום שיער ושפתו דצוארו וסנטרו¹³ ובקומתו וברגליו אינו ניכר. ותמה על עצמך היאך ניכר בתוך ג' על ידי פרצוף פדחת וחוטם וכיון דכולהו ליתנהו, אלא שהתורה התירתו, שהעד בקי בסימני פרצוף פדחת וחוטם, אבל בטביעת עין אפילו לאחר שנים עשר חודש מת ניכר¹⁴. והרב הקדוש ר' שמעון¹⁵, כשהגיד עליו בעל החלום לאחר חצי שנה ניכר כאילו הוא חי. אבל בפרצוף פדחת וחוטם כיון שאין בו טביעת עין¹⁶, שמאבד טביעת עין כיון שלא נשאר רק מעט, אבל בטביעת עין דראש כולו או טביעת עין בגופו עם ראשו מעידין עליו, וכן בטביעת עין דרובו וראשו.

פדחת 7. בהכרה גמורה: ד (בהכרה גמורה) (במת גמור) ר' ביאורים 8. ימים: ק שנים 9. טביעת: א ק טביעות וכן להלן

1. זצ"ל: א זצ"ל והתרנו את אשת אחיו של ר' שלם טעות הכפולות 2. ב"ר בנימין: ד חסר 3. [אלא]: א ק חסר 4. ראוהו: ק חסר 5. או צלוב: א ק וצלוב 6. בפדחת: ק

בהמשך: "ובקומתו וברגליו אינו ניכר", דהיינו שרק במקרה שרוב ראשו לא נשאר, ונשאר רק פרצופו, חוטמו ופדחתו וגם א"א להכירו בטביעות עין בגופו, אז אין מעידין אלא תוך ג' ימים.

ז וכיון - נראה שצריך לומר: כיון, וכן הגרסא בראבי"ה. ח דעת ר"ת, ולפיו אם הגוף קיים מעידים עליו אף שאין הפדחת והחוטם. ועוד שלפי ר"ת דין המש' לא נאמר אלא כשהעדות בסימנים, אולם כשזו עדות בטביעות עין מעידים אף לאחר כמה ימים. הרשב"א (קכא, א ד"ה ובפולגתא), הרישב"א (קכ, א ד"ה משנה) והרא"ה, הובאו דבריהם בנמוק"י (מה, א ד"ה מתני), הביאו דעתו וחלקו עליו. לדעתם מתניתין סתמא קתני שאין מעידין אחר ג' ימים ואפילו כל הגוף שלם. ועוד דכיון דקתני אפילו יש סימנים משמע אע"פ שגופו שלם אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם, אא"כ יש סימן מובהק בגופו. ובשו"ע (יו, כה) הביא דעת ר"ת שמעידים כשגופו שלם אף שאין הפרצוף, הפדחת והחוטם קיימים, וכתב שחלקו עליו האחרונים. וכתבו שם החלקת מחוקק (סקמ"ו) והב"ש (סקע"ז) דלא נדחו דברי ר"ת לגמרי ומצרפין דבריו לשאר אומדנות. ובב"ש (שם) דן בענין עדות בטביעות עין. וע"ע בספר שב שמעתא (ש"ז פי"ד) בביאור מחלוקת הראשונים.

ט שמעון - וכ"ה בראבי"ה. אולם בסה"י הגר' - שמשון, וכך נראה יותר, והוא ר"ש הזקן מפליזא, זקנו של הר"ש משאנץ שנהרג על קידוש השם.

י ניכר - בסה"י ובראבי"ה: היה ניכר.

יא בסה"י ובראבי"ה נוסף - כמו באיש שלם, שכיון שאין טביעות עין רק בפדחת ובחוטם, או בפרצוף ובחוטם או בפדחת ובפרצוף, אין זה טביעות עין...

יז המשך הדברים באו"ז חסר. ובתוס' יבמות (פח, א ד"ה ומה אם) תירצו שבעדות שני עדים שאכל חלב לעולם לא יכולים לחייבו קרבן, משום שלא שכיח שיוכלו העדים לידע בבירור אם עשה כן בשוגג או במזיד, ולכן כששותק מחייבים אותו, משום ששתיקה כהודאה דמיא. ונראה שהחילוק בין אוכל חלב בשגגה לרוצח בשגגה מבוסס על התוס' בקידושין (סה, ב ד"ה ותנא) שכתבו שבחייב קורבן כשאינו יודע אינו מביא גם כשיש עדים, מכיון שיש צורך ב"הודע אליו חטאתו" (ועי"ש ברמב"ן שחולק). וע"ע בתוס' (יבמות שם) שבהסתמך על היסוד הנ"ל ביארו את הוכחת הגמ' ממכחיש שני עדים למודה לעד אחד, וכתבו שאם עד אחד היה מחייב ללא הודאה, שני עדים היו מחייבים גם בהכחשה.

א תשובה זו הובאה בשלמותה בראבי"ה (הל' יבום וחליצה סי' תתצט), ובקיצור בתוס' (קכ, א ד"ה אין מעידין), בתשו' מיימוני (אישות סי' ט) ובמרדכי (יבמות סי' פג). ופסקו כשיטתו הרא"ש (פט"ז סי' כ) והטור (אה"ע יז, כה).

ב בסה"י הגרסא: "ר' שלמה ב"ר בנימין או אחיו של ר' יצחק", ובתשו' מיימוני (שם): "ושל אחיו של ר' יצחק", ובראבי"ה (שם) הגרסא כמו כאן, דמשמע שר' שלמה הוא אחיו של ר' יצחק.

ג ר' שנו"ס. בסה"י איתא: בהכרה גמורה, וכמו בכתה"י כאן, וכן נראה נכון על פי המובן, שאף בהכרה ברורה של פניו, חוטמו ופדחתו שזהו המת, אין מעידין עד שיראו שתצא נפשו. וכן פרש"י במש' (שם קכ, א ד"ה אין מעידין (השני)).

ד במשנה נוסף - אלא, וכן הוא בסה"י שם.

ה בסה"י נוסף - שיצא נפשו.

ו ושפתו דצוארו וסנטרו - בסה"י הגרסא: ושפתו וצווארו, וסנטרו ופיו ליתנהו, וכן נראה לגרוס על פי המובן, וכפי שכתוב

נמי תפח, היה מעיד עליו, אבל לא היה לו טביעת עין אלא כמו מדמה מילתא¹⁷. ואף על פי ששושבינו היה וטביעת עין¹⁸ לא היה לו חשדו בכך¹⁹.

וכן כתב בה"ג (ס"י לא עמ' שכז), אמרו²⁰ רבנן גבי אשה דיהבי עדים סימני פדחתו וחוטמו ושאר סימנים שלו²¹, כך כתב רב יהודאי גאון²² זצ"ל. אבל בטביעת עין גמור שישנו רובו שלם וראשו מעיד עליו אפילו לזמן מרובה. אבל בסנטירו²³ ופיו ושפתותיו ופניו²⁴ וצוארו ושערו נשחת, וגופו ושדרתו או²⁵ נחתך, ליכא טביעת עין בפרצוף פנים ופדחת וחוטם, אלא כמו סיוע²⁶ בעלמא שמעיד שדומה לפרצוף פנים ופדחת פלוני²⁷ כמו סימן מובהק לדברי הכל דאורייתא, אבל טביעת עינא ליכא. אבל אי איכא טביעת עינא לית דין ולית דין דמעידין עליו אפילו לאחר²⁸ כמה שנים.

ופרצוף פנים כדמסיק פרק יש בכור לנחלה (בכורות מו, ב) עד בחוטם²⁹, ואף על גב דאיכא שינויא אחרין, מיהו תלמודא דשני הכי קושטא. כחכיס³⁰ דעתך לומר שאם אין אדם רואה אלא פרצוף פנים עד החוטם,

תדע דקתני אף על פי שיש סימנין בגופו, אבל בטביעת עין עדיף ומעידין עליו, שהרי אדם חי אם נחתך חוטמו מעידים עליו בטביעת עין אפילו יכחישם ויאמר לא הוא. והלשון מוכיח דקאמר אין מעידין אלא על פרצוף פנים³¹, כמו (קכ, א) אין מעידין על השומא, שעל הפרצוף מעיד שדומה לפרצוף פלוני, ועל השומא מעיד כך וכך היא. אבל אילו על האדם מדברת המשנה היה לתנא לשנות אין מעידין אלא אם כן ראו פרצוף פנים עם החוטם. ועוד אם נהרג ונחתך לאלתר³² חוטמו, לא יהיה לו עוד טביעת עין³³, זאת לא תהיה.

הלכך יש ליישב לישנא דמתניתין כדמוכח, דעל פרצוף פנים מעיד ולא על טביעת עין שלו, שבטביעת עין שוה לאלתר ועשרה ימים ועשרים יום, והכי איתרמי³⁴ לישנא דמתניתין. וההוא (קכא, א) דאנסכוה לבתר חמשה יומי³⁵ אפומא דשושבינתיה³⁶, לא היה בו טביעת עין אלא בסימן פדחתו וחוטמו³⁷. אף³⁸ על גב דלא ניכר לבתר דנח נפשיה אכלוהו³⁹ כוורי, אי

15. ופניו: א ק ושפניו 16. פלוני: א לפל' 17. לאחר: ד אחר 18. וכי: א ק וכן ר' ביאורים

10. פנים: א אדם 11. ונחתך לאלתר: א ק לאלתר ונחתך ר' ביאורים 12. דשושבינתיה: א דשושבינתא 13. אכלוהו: א אכלוהו 14. בסנטירו: א ק בסנטירו

היתה לו טביעות עין, והזכירו פרט זה להשמיע שרובא לא חשד בו שהסימנים לא ניכרים לו ואמר בדדמי.

כא אמרו - בבה"ג: אחמירו.

כב בשב שמעתתא (ש"ז פ"ד): "ומדכתב בה"ג סימני פדחתו וחוטמו מוכח דמפרש דמשנתנו כולה דאין מעידין אלא על פרצוף פנים וחוטם דלאו בטביעות עיין מייירי אלא בסימני". בסימן הבא מביא הראב"ה (שהוא בעל התשובה שם) את דעת הבה"ג, וכתב על כך: "דלא חש הגאון אלא באיזה ענין שיהיה רק שיכירנו יפה". שם גם דייק מהשאלות (שאי' קלט) שלא הזכיר כלל הסימנים, וכתב על כך הראב"ה: "משמע רק שיכירנו". ולפי"ז נדחים דברי השב שמעתתא.

כג כך כתב רב יהודאי גאון - ליתא בבה"ג שלפנו.

כד בסנטירו, בסה"י: כשסנטרו.

כה נראה שאין לגרוס: או, וגם בסה"י ליתא.

כו סיוע - בסה"י: סימנין.

כז בחוטם - צריך לומר: החוטם, שכן הוא בגמ' שם, וכן הוא בראב"ה. ודנה שם הגמ' בדעת ר' יוחנן וריש לקיש האם לגרוס בברייתא: "עם החוטם" או "עד החוטם".

כח וכי דעתך לומר... יכול לומר ולהעיד - נר' שכל המשפט הזה נאמר בלשון שאלה, כלומר שאין מתקבל על הדעת שאין טביעות עין אלא כשיש עדות שלימה על פרצוף הפנים והחוטם. ור' הע' הבאה.

כט וכי - ר' שנו"ס. ככה"י א ק ובראב"ה: וכן, ובסה"י: ותן. ונר' שברפ' ב - ד תיקן ל - וכי כיון שכל המשפט הוא בלשון שאלה, ר' הע' קודמת.

יב נהרג ונחתך לאלתר חוטמו - ר' שנו"ס. המהדיר בסה"י (ברלין תרנח) הביא שבכה"י ובד"ר של סה"י נכתב: נהרג לאלתר ונחתך חוטמו. ור' א"ז מרגליות, העיר שיש למחוק את המילה: לאלתר שאין לה משמעות כאן, וכך עשה המהדיר שם, ובדפ' כאן ב - ד תיקן ע"י שינוי מיקום המילה. ולפי התיקון כאן שכתב: ונחתך לאלתר, יש לפרש בדוחק שהכוונה שאף שהחוטם נחתך מיד לאחר שנהרג (וממילא השתנה הפרצוף מאד) לא מסתבר שלא יוכלו יותר להעיד עליו.

יג בסה"י נוסף - לא יעידו עליו.

יד איתרמי - בדומה לזה בראב"ה, ובסה"י הגירסא: מתורץ.

טו הערוך לנר (שם קכא, א ד"ה בגמ' אינהו) הוכיח מגמ' זו כשיטת ר"ת, שהרי אם ידוע שטבע ואחר ה' ימים הוכר בטביעות עין אין סיבה לאסור, וע"כ שמדובר כאן בזיהוי בסימנים, ואולי זו גם כוונת ר"ת כאן.

טז פדחתו וחוטמו - כן הוא בראב"ה, ובסה"י: חוטמו ופדחתו ופרצופו.

יז אף - בסה"י ובראב"ה: ואף.

יח מילתא - בסה"י: מילתא למילתא.

יט עיין שו"ת גינת ורדים (אה"ע כלל ג ס"י יח) שפירש את כוונת ר"ת כאן.

כ וטביעת עין לא היה לו חשדו בכך - בסה"י שם כתוב: וטביעת עין לא היה לא חשדו בכך. וההסבר לגי' סה"י לפי ר' א"ז מרגליות, המובא במהדיר (שם), שמה שהזכירו שם שהיה שושבינו של המת לא בא לומר שהיתה לו טביעות עין אלא, אדרבה, לא

יש סימנים בגופו ובכליו²⁸ סמך, וכל המחמיר בדבר אינו²⁹ מעיד עליו, כיון שאין³⁰ חשש איסור. ולא משום עיגונא פירשתי כן אלא משום אמיתה של תורה, ע"כ:

(תרצג) דין להשיא אשה על פי עדות גוי¹

[א] רביא² אלכסנדרי וחתנו³ היו דרים במבצר ויינא³¹ תחת הפחה מווינא. ויהי בהיות המלחמה בין המלכים⁴ בפולמוס השני ויחן חיל המלך ויליפש⁵ על נהר מושלא⁶, ועד שלא בא שם המלך ויליפש וחילו לקופלונץ, שב המלך אושא ולא המתין, כי שמע חיל וצבא רב עמו. ולא נלחמו אז כלל כאשר עשו בפולמוס הראשון בשנה הראשונה, שאז נלחמו יום אחד וברחו התחתונים⁷. אבל הריגת הבחור אירע בשנה השנייה שחזרו התחתונים מעצמן בלא⁴

אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם. פר"ת זצ"ל²¹ אדם שנהרג ולא נשאר כי אם²² פרצופו²³ ופדחתו וחוטמו מעידין עליו. ואם חסר אחד משלשתן אין מעידין עליו, אף על פי שיש סימנים בגופו ובכליו. אבל אם מכירו בטביעת²⁴ עין נמור, כגון דאמר ידענא ביה דהאי דקמן פלניא הוא, וראשו ורובו שלם, אפילו נחתך חוטמו מעידין עליו אפילו אחר כמה ימים. ודווקא בשלא²⁵ נשאר רק פרצופו וחוטמו ופדחתו אין ניכר בטביעת עין ואין מעידין אלא תוך²⁶, ואם חסר אחד משלשתן אפילו תוך²⁷ ג' אין מעידין עליו. ואפילו

וחוטם¹ וכולי¹⁹ שאר לא ליתא²⁰ לך, איך²⁰ זה טביעת עין אלא סימנא בעלמא שאומר זאת חתיכה של פרצוף פנים עד החוטם וחוטם נראית כחתיכה של פרצוף פנים עד החוטם וחוטם של פלוני, אבל בענין אחר אינו יכול לימר ולהעיד^{כח}. אבל טביעות עינא היינו ידענא ביה והאי דקמן^ל פלניא הוא אף על פי דלא ידע בסימניה. ועל דא אנא

19. וכולי: א ק וכלי 20. ליתא אין: א ליתי דאין ק ליתא דאין 21. זצ"ל: ג ז"ל ט אמ' נ חסר 22. כ"א: ט רק ב כ"א רק 23. פרצופו: ג פרצוף 24. בטביעת: ה בטביעות וכן להלן 25. בשלא: ה בלא ט שלא 26. ג': ט ג' ימים 27. תוך: ג מתוך 28. ובכליו: ג ובכלל 29. אינו: ה

ואינו ט אין 30. שאין: ה ט שאינו

1. גוי: ד עכו"ם וכן להלן 2. רבי: א ק חסר 3. ויינא: א ויינה וכן להלן ק ויצה וכן להלן ר' ביאורים 4. מעצמן בלא: א מעצמו בלא ק מעצמו בלי

הובאו בנדפס בסי' תרצה. בראבי"ה (סי' תתק) מופיעות כל התשובות המובאות במהדורתנו בסי' זה יחד, ובסדר זה. ברור לחלוטין שיש כאן השמטה גדולה באו"ז. כמו"כ ברור שבמהדורה המקורית של האו"ז היו כל התשובות הללו, שכן הסיכום שלהן מובא בפסקי המהר"ח כמוכא לקמן. לכן מצאנו לנכון לחבר את הסי' תרצג, תרצד, את תחילת סי' תרצה שבדפוס, להשלים את העתקת התשובות הנוספות בענין זה מהראבי"ה, ולכלול הכל בסי' זה סי' תרצג. יש להוסיף ולציין שלצורך ביאור הדברים נעזרנו רבות בהע' המהדירים של הראבי"ה בהוצ' מכון הרי פישל.

ב רבי אלכסנדרי וחתנו - בראבי"ה: אני וחתני ר' אלכסנדרי. במבוא לראבי"ה (עמ' 77) כותב שחתנו של ר' אלכסנדרי היה ר' אשר הכהן.

ג ויינא - ר' שנו"ס. בראבי"ה (שם עמ' ז) נקרא המבצר: זיינא. ד מתואר כאן עימות צבאי, כנראה בין פיליפ (או פיליפוס) השני (אוגוסט) משווייץ, מלך צרפת, לקיסר אוטו הרביעי, קיסר גרמניה באזור שפך נהר המוזל לנהר הריין בסמוך לקובלנץ. הקרב היה כנר' בשנת ד' תתק"ח-ט (9-1188 למנינם). תיאור המאורעות מובא כאן על מנת לברר האם היתה זו מציאות של "מלחמה בעולם" כפי שיבואר להלן.

ה ויליפש - בראבי"ה (שם עמ' ז): ווילפס, הוא כנראה המלך פיליפ (או פיליפוס).

ו מושלא - בראבי"ה (שם עמ' ז): מוזילה, והכוונה לנהר המוזל. ז התחתונים - במבוא לראבי"ה (עמ' 448 הע' 5 שם) מפרש שהכוונה לאלה שבאו מחלקו התחתון של נהר הריינס, והביא פי' נוסף.

ל עד החוטם, וחוטם - בסה"י: עם החוטם, ובראבי"ה: עד החוטם וחתום. ונר' שג' רבנו נכונה, ומדובר שיש טביעות עין אף שאינו מעיד גם על החוטם. ור' הע' כח. לא וכולי שאר - נראה שצ"ל כפי הגרסא בסה"י: וכל השאר. לב היינו אף שמסקנת הגמ' היא עם החוטם, היינו דווקא החוטם ולא יותר, וכן מפורש בדברי ר"ת שבמרדכי (סי' פג). וע"ע בשב שבעתא (ש"ז פט"ו) שמוכיח מהגמ' בבכורות כר"ת באופן אחר. לג היינו... דקמן - בראבי"ה: הונא ידענא ביה דקאמר, ובסה"י: היינו דקאמר ידענא ביה.

א מקור הדברים בתשובת הראבי"ה (סי' תתק) שהובאה גם במרדכי (יבמות סי' פז-צב) ובהגה"מ (גירושין פי"ג, א-ב). בסי' זה העתיק רבנו ה' תשובות מהראבי"ה וגדולים אחרים שלפניו ושבדורו, המופיעות כולן בראבי"ה שלפנינו (סי' תתק). הנושא המרכזי הוא שאלת היתר בתו של ר' אלכסנדרי שבעלה נהרג. באות א' מובאת תשובת הראבי"ה בענין. באות ב' ואות ג' מובאות תשובות רבנו גרשום מאור הגולה, ותשובת רבנו יהודה העוסקות בהיתר עגונות (בסוף תשובתו מציין הראבי"ה שהוא מוסיף את תשובת רבנו גרשום מ"ה). בהמשך מובאות שתי תשובות נוספות העוסקות היתר אותה עגונה: באות ד' תשובת רבני ורמיישא - רבנו מנחם ברבי יעקב, רבנו אלעזר בר' יהודה (בעל הרוקח - מרביתיו של רבנו האו"ז) וה"ר קלונימוס בר גרשון. באות ה' תשובת רבני שפיירא - ר' נתן בר' שמעון ורבנו שמחה בר' שמואל מרביתיו של רבנו האו"ז. ככה"י שעמדו לפני המהדיר באו"ז הנדפס לא היו לפניו תשובות רבני ורמיישא ורבני שפיירא בשלמותן. ובשל ההשמטה הגדולה התחברו ככה"י בטעות תחילת תשובת רבני ורמיישא עם תשובת רבנו האו"ז (שהובאה במהדורתנו לקמן בסי' תרצה אות ב), והן

כן העיד ר' אפרים ממגנצא שכך שמע מפי גוי מסיח לפי תומו כאשר דיבר חמיו, כי הוא הלך¹² עם חמיו. ויש גוי שאמר¹³ ששמע רק קולו כשנהרג שהיה מבקש על נפשו שיקח המעות ובגדיו ויניחם, והרוצח האכזרי¹⁴ לא אבה פן יקבול לפחה.

ונתתי לבי לתור ולדרוש בדברים הללו, ויהי רצון שלא נכשל בדבר, ואם יסכימו רבותי נראה בעיני להחזיר להנשא, [והנני דן]¹⁵ לפנייהם בקרקע'.

שנו רבותינו שלהי מסכת יבמות (קכב, א) מתוך הדברים נזכר שנהרגו הרוגים בתל ארזא והשיא רבן¹⁶ גמליאל נשותיהם על פי עד אחד, והוחזקו להיות משיאין עד מפי עד¹⁷, ומפי אשה, ומפי¹⁸ הקרובים, ואשה מפי אשה, ומפי עבד, ומפי שפחה¹⁸, והכי הלכתא. ותנן לעיל מינה (קכא, ב) ובגוי אם היה מתכוין אין עדות¹⁹ עדות²⁰. ופליגי בה (ר' יהודה) [ר' יוחנן]¹⁹ ור' שמעון בן לקיש בגמרא²¹, ומסקנא דגוי נאמן במסיח לפי תומו. (שם) [כין]²⁰ ההוא דהוה קאזיל ואמר²¹ מאן איכא בי חיזאי, [מאן איכא בי חיזאי]²², שכיב חיזאי. ואנסבה רב יוסף לדביתהו. פירוש ומסיח לפי תומו רק שיתחיל הגוי (יתחיל)²³ מעצמו הדברים, אפילו אם לאחר מיכן ישראל שואל לו הדברים וחוקר לידע העיקר. כדפרכינן (קכב, ב) והא איה חבירנו קאמר, ומשני התם, כיון דחזיתניהו (בבת) [בכיא]²⁴ אמרו לה איה חבירנו, ואמרה להם מת וקברתיו. וכן כתב האלפסי כדברי (מו, ב) כיון דמתחיל גוי,

מלחמה, כי לא היה להם לחם ומספוא. והמלך ויליפש רכב לו בקרוב לאיש¹⁵ וחזר בלא מלחמה. והנהר הגדול רינוס הוא מפריד בין קופלינץ למבצר וויינא, אף כי רחוק וויינא⁵ מקופלינץ קרוב לשתי פרסאות. וגם במחוז הפחה מויינא מעבר לנהר ריינוס גם בפולמוס הראשון לא היתה מלחמה שם כלל, ורגלים שלא נשרף ונחרב שם כלום בעת ההיא כאשר עשו בכל מקום שעברו האויבים. ואף כי השלטון הלנכדיני"א¹⁶ היה אוהב הפחה, ונדר למלך ויליפש בפולמוס השני שיביא את הפחה מויינא אליו וישלים עמו.

ויהי בהיות מחנה המלך אצל קופלינץ על נהר מושלא, ויקם הבחור ויקח בידו מעות, וישם פניו ללכת לעבור הרינוס ולבוא לקופלינץ, אולי ימצא דבר לקנות ולהרויח. והניח בתי שוקיו בביתו ונעל מנעלים נמוכים, כי¹⁶ היה סבור ללכת לבטח במחוז של הפחה. והנה לא שב לביתו, וגם לא ראוהו בקופלינץ, ולא נודע עד הנה מה היה לו זה קרוב לשנה⁷ וחצי. והנה יום אחד היה עובר חמיו באותו הדרך, ויאמרו לו⁸ גויים לפי תומם שהיו מכירים הבחור בחייו, ואמרו לו שראוהו הרוג. וחקר שוב מהם⁹, ואמרו שבתוך ג' ימים¹⁰ שנהרג ראוהו והכירוהו יפה, כי היה צף על שפת הנהר לצד ויינא מעבר לרינוס הנהר. וגם עוד אומרים¹¹ סימנים שמצאוהו בלא בתי שוקים במנעלים נמוכים, וגם חמיו אומר שעוד בתי שוקיו בידו. וגם

מפי¹⁹. (ר' יהודה) [ר' יוחנן]: א ד ק ר' יהודה ר' ביאורים 20. [כין]: א ד ק חסר ההוספה עפ"י הראב"ה²¹. ואמר: א ק חסר 22. [מאן איכא בי חיזאי]: א ק חסר 23. (יתחיל): א יתחיל ק אתחיל 24. (בבת) [בכיא]: א בבת ק בבת אחת

5. ויינא: ק וייצא 6. כי: א ק כי אם 7. קרוב לשנה: א ק לקרוב שנה 8. לו: א ק אליו 9. שוב מהם: ק מהם שוב 10. ימים: א ד יום 11. אומרים: ק אמרו 12. הלך: א ק הולך 13. שאמר: ד שאומר 14. האכזרי: ד אכזרי 15. [והנני דן]: א ק חסר 16. רבן: א ק רבי 17. עד: א עד אחד 18. ומפי אשה ומפי: ק מפי אשה

יב עדותן - נדצ"ל: עדותו, וכ"ה בגמ' לפנינו. יג ר' יהודה - ר' שנו"ס. לפנינו בגמרא: רבי יוחנן, וכן הוא בראב"ה (שם סי' תתק ע"ב), וכן מסתבר. וכן להלן מביא רבנו מחלוקת זו בין ר' יוחנן לריש לקיש הקשורה לירושלמי. ונר' שהמעתיק פתח בטעות ראשי התיבות "ר"י" וכתב: "ר' יהודה" במקום: "ר' יוחנן". יד לשון הגמ' שם (קכא, ב): "אמר ריש לקיש: לא שנו אלא שנחכין להתיר, אבל נתכין להעיד - עדותו עדות. אמר ליה ר' יוחנן... במסיח לפי תומו". להלן מביא המחלוקת לפי הירושלמי, ועומד על הסתירה ביניהם. טו [כין] - נוסף עפ"י הראב"ה.

ח איש - במבוא לראב"ה (עמ' 448 הע' 6 שם) כתב שהכוונה לעיר אאכן. ט הלנכדינא - בראב"ה (שם עמ' צא): הלנטרינבא, ובמבוא (עמ' 448): הלנטריגא. והביא במבוא (עמ' 449 שם הע' 8) שכן נכתב בתשו' המהר"ם ד"פ סי' תתרה. במבוא לראב"ה (עמ' 449 סוף הע' 8) הזכיר את הדוכסים מלוטרינגן שעמדו לימין המלך פיליפ, והכוונה כנראה לדוכסים מאלזס שנקראה לוטרינגיה בפי הגרמנים ולורן בפי הצרפתים. י דן... בקרקע - ע"פ הגמ' בסנהדרין (יז, ב). יא עד מפי... ומפי שפחה - לפנינו במשנה: "עד מפי עד מפי עבד מפי אשה מפי שפחה". ור' שנו"ס במשניות דפוס וילנא.

מציינו למיהדר וליגלויי ליה ולברר הדבר שפיר, ומשיאין על פיוט²⁵.

ואם תאמר אמאי איצטריך למימר מת וקברתיו, הא אפילו במלחמה לא צריך למימר הכי אלא גבי רעבון כדאמרינן בפרק האשה שלום (קיד, ב), יש לומר מעשה שהיה כך היה וקבלה בידם שכן היו הדברים²⁶.

ובירושלמי דיבמות גרסינן (פט"ז ה"ה פג, ב) איזהו מתכוין, ר' יוחנן אומר כל שמזכירין לו אשה, ר' שמעון בן לקיש אומר כל ששואלין אותו והוא משיב. אמר ר' חגי לר' יהושע בן לוי זכור רבי בשלשים [ו]שנים [זקנים]²⁷ שהיו מתריסים כנגד ר' הושעיא²⁸ כדי לעשות כר' שמעון בן לקיש והוא לא קבל עליו. ובגמרא דידן (קכא, ב) משמע דר' יוחנן מחמיר ולא מכשור²⁹ אלא במסיח לפי תומו, ור' שמעון בן לקיש

מיקל ולא פסל לגוי אלא בנתכוון להתיר. לכן צריך לפרש הירושלמי שלר' יוחנן אפילו אין שואלין לו³⁰ אלא שמזכירין לו שם האשה שמת בעלה לא הוי מסיח לפי תומו³¹. ומיהו³² בבוכת והן אמרו איה חברינו מודה ר' יוחנן דהוי עדות, ולר' שמעון בן לקיש כל שכן דאתי שפיר טפי הא דפריך והא איה³³ חברינו קאמר. אבל בירושלמי גבי מעשה דפונדקית גרסינן (פט"ז ה"ט פה, א) ר' יוחנן³⁴ אמר עשו אותה כחיה שנאמנה על (יותר) [אתר]³⁵. ר' שמואל בר סיסרטא אמר עשו אותה כגוי שמסיח לפי תומו. חד אריסטון בעי קומי ר' מנא לית הדא פליגא על ר' שמעון בן לקיש דאמר כל ששואלין אותו והוא משיב. פירוש דאיה³⁶ חברינו היו שואלין אותו, והיינו מתכוין להעיד דאינו עדות. אמר לו כההיא דר' שמואל בר

25. [ו]שנים [זקנים]: א ד שנים ק שנה 26. הושעיא: ק יהושע 27. מכשר: א מנשך ק מתני 28. ומיהו: א ק

מיהו 29. איה: א ק אין 30. (יותר) [אתר]: א ק יותר 31. דאיה: א ק דאין

יח [ו]שנים [זקנים] - תיקנו עפ"י הראב"ה, ובירושלמי לפנינו: בשלישי וכמה זקנים.

יט מלשון הירושלמי מש' שלפיו ר' יוחנן מיקל בעדות הגוי, ורק כאשר מזכירין לו האשה ומבקשים שיעיד אין עדותו מתקבלת. ולעומתו מחמיר ריש לקיש בירושלמי, שבכל מקרה ששואלים אותו והוא משיב נפסלת עדותו. לעומת זאת בבבלי מחמיר ר' יוחנן וסובר שרק במסיח לפי תומו מתקבלת עדות הגוי, ואילו ריש לקיש מיקל. ולקמן באו"ז (סי' תרצה) מובאת דעת ר"י שירליאון הסובר בענין זה שאם יש סתירה כזו בין הבבלי לירושלמי יש להפוך הדעות בירושלמי לפי הבבלי. הראב"ה (בעל תשובה זו) מבקש להימנע מלפרש כך, דאי"כ עולה מפשט הירושלמי ששאלת נאמנותה של הפונדקית כמסל"ת תלויה במחלוקת ר"ל ורבי יוחנן (ודלא כהוכחת רבנו והרי"ף כמבואר לעיל בהערה). ולכן פ"י הראב"ה שאין כוונת ר' יוחנן בירושלמי להקל על ריש לקיש אלא אדרבה לומר שבכל מקרה שמזכירים לו שם האשה, אף שלא מציינים כלל שדבריו ישמשו לעדות, אין סיפור דבריו מתקבל כעדות. וכבר העיר היפה עינים שגם לשיטה זו בהסבר הירושלמי תהיה סתירה בדעת ריש לקיש, שבבבלי אמר (קכא, ב) שמתכוון להעיד כשר, ואילו בירושלמי אמר שכשנשאל פסול.

כ נסתפקו הפוסקים בהלכה זו. בשו"ת הריב"ש (סי' שעז) נוטה להתיר אף כשהוזכר הספק אם פלוני חי כל עוד לא נשאל הגוי. ובקונטרס עגונות (אות מד) נוטה להחמיר. ובפשטות תלויים הדברים בשני הפירושים בירושלמי שהובאו בהע' הקודמת. ועי' ב"ש (יו ס"ק מג) שהביא דברי הראב"ה כאן, וכן הוא בשו"ת ב"י (גוי מסל"ת סי' ז). אמנם יש אחרונים שפקפקו על כך משום שלא הובא בשאר פוסקים, ועיין בזה באוצר הפוסקים (סי' יז סעיף יד אות כח).

כא ר' יוחנן - לפנינו בירושלמי: ר' אחא בשם ר' חנינא.

טז וכ"פ הרמב"ם (גירושין פ"ג, יד) והרא"ש (יבמות פט"ז סי' יג), שאם הגוי התחיל לדבר, אע"פ שאח"כ שאלו אותו ובדקוהו, הוא נאמן משום מסל"ת. וההוכחה לכך כדברי הרי"ף מענין הפונדקית שבכתה, ולאחר ששאלו אותה סיפרה על מות היהודי, וקבלו עדותה. אלא שהוכחת הרי"ף מפונדקית קשה וכמש"כ תוס' (קכב, ב ד"ה פונדקית), שלכאורה אי אפשר לומר שהפונדקית היתה מסל"ת, דא"כ איך הוכיחו רבנן לר"ע ממקרה זה שאשה נאמנת, שהרי נאמנות אשה אינה מבוססת על מסל"ת (ויעז"ש בתוס' שפרשו שלדעת רבנן אינה נאמנת משום מסל"ת אלא בתורת עדות בצירוף הראיות ממקלו וס"ת שהיה בידו, אולם לרי"ף זה מסל"ת). אומנם בשב שמעתתא (ש"ז פ"ט) ביאר שלדעת הרי"ף על אף שעדות הפונדקית היא מסל"ת גרוע, סמכו עליה חכמים בצירוף חזקת דייקא ומנסבא, ולכן סוברים רבנן דלא גריע מעדות של אשה.

יז הרשב"א (קכא, ב ד"ה ובגוי) דייק מהמקרים של בי חיזאי ופרשא דפומפדיתא (שם קכא, ב) שהגוי נאמן אף שלא אמר "קברתיו", והוקשה לו מהמקרים של אבא יודן איש צידן (קכב, א) וממשנת פונדקית (שם) שנקטו "וקברתיו", וענה כרבנו שכן היו הדברים. אלא שהקשה על הרמב"ם מדוע כתב (שם פ"ג, כה-כו) שהגוי אומר "וקברתיו". ותירץ הריטב"א (קכא, ב ד"ה מאן), הובא בנימוק"י (מו, א בסוף), שיש להבחין בין הכרזה של הגוי (ואז אין צורך בעדות "וקברתיו") למקרה שרק מדבר (ואז יש חשש שאומר בדמי ולכן צריך לומר "וקברתיו"). ולדעת המ"מ (שם) והריב"ש (סי' שעז) רק כשאינו מזכיר שמו צריך שיאמר "וקברתיו", והרי"ן (בתשו"י סי' ג) כתב דכשגוי מכיר א"צ שיאמר "וקברתיו". אומנם בחדושי רבנו מאיר שמחה ביאר שבמקום שיש לחשוד בגוי שפגע ביהודי יש צורך ב"קברתיו", דאל"כ יש חשש שמשקר כדי להשתמט. להלכה, בשו"ע (יו, יז) פסק בסתם שא"צ שיאמר "וקברתיו", ובי"א הביא כרמב"ם, והרמ"א (שם) פסק כר"ן בדעת הרמב"ם, דכשמכיר א"צ שיאמר "וקברתיו".

ורבינו זקני מנוחתו כבוד³² דאזלינן לחומרא בספיקא דאורייתא³³. מיהו נראה לי אם נשאת לא תצא, מדמדמי לה תלמודא למים שאין להם [סוף]³⁹ דפסקינן בגמרא דידן בהדיא⁴⁰ (קכא, ב) בדיעבד אין לכתחילה לא⁴¹.

[ועוד נראה לי]⁴² מדאמרינן⁴³ בירושלמי (פט"ו ה"א עז, א) עד אחד במלחמה מהו שיהא נאמן, נשמעינה מן הדין, חד בר נש אתא ביומא⁴⁴ דרבי. אמר⁴⁵ [הן] ההוא פלן, אמר לון⁴⁶ מית, [הן]⁴⁵ ההוא פלן, אמר לון מית. אמר ליה וכולהו מתים. אמר לון אילו הוויין⁴⁷ בחיים לא הוו מתים. פירוש וכי לא היו באים, תרגום לבוא למית. ר' [ירמיה]⁴⁸ בשם ר' חנינא מעשה בא לפני רבי ואמר מאן דניסת ניסת ומאן דלא ניסת לא תנשא. א"ר אייבו בר נגרי⁴⁹ בשעת מלחמה היתה. הדה אמרה שעד אחד נאמן בשעת מלחמה ולא תנשא לכתחילה⁵⁰, והיא היא⁵¹.

מעתה אם לבך נוקפך הלא עת מלחמה היתה, לאו מילתא היא כלל. חדא, שבפולמוס השני כשנהרג לא היתה שם מלחמה כלל כמו שכתבתי לעיל. ותו,

סיסרטא אית לן³², ברם כההיא דר' יוחנן³² דאמר עשו אותה כחיה שנאמנת על [יותר] אתר³³. פירוש דר' יוחנן³² אפילו שואלין אותו איה חבירו דלא הוי מסיח לפי תומו נאמנת, דומיא דחיה דנאמנת כדאיתא פרק בתרא דקידושין (עג, ב). וטעמא משום שהיתה מראה פנים לדבריה במקלו ובתרמילו. ובגמרא דידן (רכב, ב) אוקימנא לפונדקית במסיחה לפי תומה, והיינו כר' שמואל בר סיסרטא.

ואם יבוא אדם לערער משום דעת המלחמה היתה בין המלכים ותנן (קיד, ב) האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים, שלום³⁴ בינו לבינה שלום בעולם, ובאת ואמרה מת בעלי³⁵ תנשא, מת בעלי³⁵ תתייבם. שלום בינו לבינה ומלחמה בעולם, ³⁶ [קטטה] בינו לבינה ושלום בעולם³⁶, באה ואמרה מת בעלי אינה נאמנת. ומסיק³⁷ בגמרא משום דאמרה בדדמי דמסקה אדעתה בכל הני דאיקטול איהו פליט. ואם תמצי לומר כיון דשלום בינו לבינה נטרה עד דחזיא, זימנא דמחו ליה בגירא או ברומחא וסברא³⁸ השתא ודאי מיית ליה, ואיכא דעבדי ליה סמטרי וחיי. (קטו, א) ואיבעיא להו עד אחד במלחמה מהו, וסלקא בתיקו. ופסק ר"ח

לי: א ק חסר 43. מדאמרינן: ק מצאתי א מצא 44. ביומא: א ביומאי ק ביומיה 45. [הן]: א ק חסר וכן בסמוך 46. אמר לון: א אמרין לון ק אמרין לו 47. הוויין: א ק הוו 48. [ירמיה]: א ק חסר 49. נגרי: א ק ערי

32. יוחנן: א אחא 33. (יותר) [אתר]: א ק יותר 34. למדינת הים שלום: ק חסר 35. בעלי: א ק בעלה 36. [קטטה]... בעולם: א ק חסר 37. ומסיק: ק ומשיב א ומשיש 38. וסברא: א ק וסבר 39. [סוף]: א ק חסר 40. בהדיא: ק חסר 41. לא: א לי ק חסר 42. [ועוד נראה

כב בירושלמי לפנינו הגרסא הפוכה: "לית כן כההוא דא"ר שמואל בר סיסרתא, אית כן כההוא דמר רבי חנינא עשו אותה כחיה", והיינו שלריש לקיש הפונדקאית אינה מסל"ת, וראה לעיל בהערה.

כג יוחנן - בירושלמי שם: חנינא, ור' שנו"ס.

כד כוונתו לזקנו הראב"ן (יבמות סי' נו קטו, א).

כה בסי' תרפח הביא רבנו את שיטת הר"ף (מב, ב) שעד אחד במלחמה נאמן אם אמר וקברתיו, וכן שיטת הרמב"ם (פ"ג, יט), ולשיטתם רק כאשר לא אומר "וקברתיו" לא איפשיטא.

כו למרות דברי ר"ח לעיל, שע"א במלחמה ובמים שאל"ס הוא ספיקא דאורייתא, מחדש כאן רבנו על פי הגמ' (קכא, ב) שבריעבד אם נישאת לא תצא (ואף שכן פסק הרמב"ם (פ"ג, יט) אך מדבריו עצמם שהתיר כשמוסיף "וקברתיו" מוכח שהחשש הוא רק לבדדמי, ודלא כמש"כ הר"ח כאן), ור' לעיל סי' תרפח (הע"ח, ט, יא). ואף שניתן להקשות על דבריו מהמבואר בתשובות הרשב"א (המיוחסות לרמב"ם, סי' קכח) שדברי הגמ' שכשנשאת לא תצא הם דווקא כששהה עליו כדי שתצא נפשו (דכשלא שהה הוי דאורייתא ודמי לספינה שאבדה בים שנותנים עליו חומרי חיים וחומרי מתים כמבואר בגיטין (כח, ב)). נראה שרבנו לא חש לזה ע"פ מה שהביא הקונטרס עגונות (אות רמז) משו"ת ר"ב אשכנזי שהר"ח והרמב"ם בפייהמ"ש גיטין (פ"ג מ"ד) פירשו שספינה

שאבדה בים שנותנים עליהם חומרי חיים ומתים היינו שאבדו משרויה, ומשמע שכשטבעה מותרת מדאורייתא. ומדברי הר"ף (מב, ב) והרא"ש (פט"ו סי' ב-ג) מש' שדעתם שגם בריעבד אם נישאת תצא, ודלא כרבנו, אולם בשו"ע (יו, ג) פסק כרמב"ם ורבנו שאם נישאת לא תצא.

כז [ועוד נראה לי] - בראב"ה: ואין לי.

כח אמר - בירושלמי: אמר ליה.

כט בראב"ה נוסף - פירוש לענין שאם ניסת לא תצא. ושפיר הוה נראה למיגרס שאין עד אחד נאמן בשעת מלחמה, פירוש דלא תינשא לכתחילה.

ל כלומר שבין אם נגרוס בירושלמי: "הדא אמרה שעד אחד נאמן בשעת מלחמה", בין אם נגרוס להיפך, הכוונה אחת היא, שלכתחילה לא תינשא, ואם נישאת לא תצא. ועיין בגר"א (יו ס"ק קח) שצ"ח ירושלמי זה כמקור לדברי הרמב"ם שאם נישאת לא תצא. אמנם הרשב"א (קטו, א ד"ה הא דאיבעיא) הבין במסקנת הירושלמי שעד אחד במלחמה נאמן, ואף לכתחילה נישאת על פיו. ומה שפסק רבי שלכתחילה לא תינשא, הוא משום דקאמר אלו הוו בחיין לא הוו מייתי (וחיישין דאמר בדדמי), הא אמר מת סתם היה נאמן להשיאה לכתחילה. ושם הביא שכן דעת הראב"ד.

דלישנא דגמרא מוכח שהישראל בעלה הלך להלחם כמו שניהוג עדיין בארץ ספרד שישראלים הולכים עם המלך להלחם, מדקאמר (קיד, ב) בכל הני דאיקטול איהו פליט, משמע שהיה הולך להרוג או ליהרג. ועוד ניהוג הוא שבני אדם ההולכים בלי⁵⁰ כלי זיין לראות המלחמה שאין מקפידין עליהם, הלכך לא אמרה בדמיל⁵¹. ועוד לא אמרה⁵² מת במלחמה אלא אם כן מת או נהרג במקום שהיתה המלחמה⁵³. כדאמרינן בהאשה (שם) דאילו מלחמה, כי אמרה מת בעלי במלחמה⁵⁴ [הוא דלא מהימנא, אבל אם אמרה מת על מיטתו מהימנא. אלמא דוקא מת במלחמה קאמר] (קיימין)⁵⁵. ואם מת או נהרג ברחוק⁵⁶ במקום שלא היתה המלחמה היינו כמת⁵⁷ על מיטתו. והכא בארץ שלום שהיה בוטח נהרג לפי מה שהעידו והסיחו ושריא להנשא, ופשוט הדבר לכל יודעי דת ודין. שאם באנו לומר ושלום בעולם בכל מלכות אחד או באגמוניא⁵⁸ אחת, נתתה דברין לשיעורין ותפסת מרובה לא תפסתה, ואין לעגן בת ישראל כל ימיה בדברי הבאי.

וכאשר דנתי האיר צורי עיני בתלמוד ירושלמי בהאשה שלום (פט"ו ה"א עז, ב) וזה לשונו, מה בין שלום בעולם למלחמה בעולם, [מלחמה בעולם]⁵⁹ סבורה שמת ולא מת. פירוש אמרה בדמיל. עד כדון שהיתה מלחמה בצפון ובאת מן⁶⁰ הצפון, בדרום ובאת מן הדרום. היתה מלחמה בצפון ובאת מן⁶¹ הדרום⁶², והיא אומרת מן הצפון באתי ואינו מן הדרום באתה⁶³, סבורה להתיר עצמה. ונראה לי דהכי פירוש, כשהיתה מלחמה בצפון ובאת מן הצפון ואמרה שבצפון נהרג, דבר זה פשיטא לן דלא מהימנא, ודכוותה בדרום

ובאת מן הדרום.⁶⁴ [אבל בצפון ובאתה מן הדרום]⁶⁵ ואמרה מן הצפון באתי ואינו אמת, כי ידענו בבירור שממקום שלום מן הדרום באת⁶⁶, ודכוותא להיפך, מאי. ופשיט ליה סבורה להתיר את⁶⁷ עצמה. פירוש אף על גב דהוה לן למימר שויתה לנפשה חתיכה דאיסורא ונאמנת על עצמה יותר ממאה עדים כדאיתא במסכת קידושין (סה, ב), אפילו הכי שריא, והקילו בה משום עיגונא. ואמרינן סבורה היתה להתיר עצמה בזה שאמרה שממקום מלחמה באת, טועה וסבורה שיותר יאמינוה לומר מת במלחמה מפני ששם מצוי מיתה והרג יותר מבדרום שהוא מקום שלום, אפילו הכי מהימנא לומר מת⁶⁸. ולא מהימנא במה שאמרה ממקום מלחמה באתי ופלגינא דיבורא, הכא⁶⁹ לכולי עלמא אזלינן⁷⁰ בתר אומדנא. ואפילו אם נדחוק לפרש סבורה להתיר את עצמה ואינה נאמנת מה שאין הלשון משמע כן, מכל מקום שמעינן מינה שאפילו מלחמה בצפון ובאתה⁷¹ מן הדרום היא או עד אחד ואמרה בדרום, שנאמנת.

ובעובדא דאתינן עלה, אפילו אי חשבינן מקום קופלינן במקום חניית חיל מקום מלחמה, אפילו הכי המלחמה היתה בדרום נהר רינוס. והעדות שנהרג ברחוק משם בצפון לנהר רינוס ובאו מן הצפון. ושרינן בעדות גוי מסיח לפי תומו, וכל שכן הכא שלא היתה שם מלחמה כלל שריא.

ותו גרסינן התם (ירושלמי פט"ו ה"א עז, ב) היא אומרת על מיטתו מת והוא⁷² אומר⁷³ למלחמה הלך, סבורה להתיר את עצמה. ואם הגירסא כמו שכתובה צריך לפרש סבורה להתיר את עצמה דאינה נאמנת כיון שעד מכחישה שבמלחמה⁷⁴. מיהו אם התירוה להנשא

50. בלי: ק בלא 51. והוא דלא... במלחמה קאמר] (קיימין): א ק קיימין 52. ברחוק: ק במרחוק א במחוק 53. כמת: א ק במת 54. באגמוניא: ק בהגמוניא 55. [מלחמה בעולם]: א ק חסר 56. הצפון... ובאת מן: ק

חסר 57. באתה: א באתי 58. [אבל... הדרום]: א ק חסר 59. באת: א באתה 60. להתיר את: א ק היא להתיר 61. הכא: ד הכי וכן בראבי"ה: הכא 62. ובאתה: ד ובאת 63. אומר: א ק חסר 64. שבמלחמה: ק שבמלחמה מת

לא וכן פסק הרמ"א (יו, יח) ע"פ המדרכי (סי' פח) שהביא את דברי רבנו. אומנם מדברי הרמב"ן (קטו, א ובמלחמות מב, ב), שהמעשה בגמ' (קכב, א) על עדות גוי בענין ששים בני אדם שהיו מהלכים לזקוקם ביתר שמתו והוא קברם עוסקים במלחמה, משמע קצת שחולק.

לב אמרה - בראבי"ה: אמרינן.

לג וכ"כ המאירי (קיד, ב): "ופירוש מלחמה בעולם באותו מקום שהיא אומרת שמת שם ובאותו הפרק".

לד בירושלמי נוסף: ואני אומר מן הדרום באת.

לה מהירושלמי, לפירוש רבנו, נלמד שגם אם העידה האשה

שבאה ממקום המלחמה, משום שחשבה שכך תתקבל יותר עדותה, והתברר שלא באה ממקום המלחמה, היא נאמנת. ותמה בחתם סופר בחידושי (קיד, ב ד"ה והנה בירושלמי) מדוע השמיטו הפוסקים דין זה. תשובתו, שמדברי הבבלי (שם קיד, ב): "תנא שלום בעולם משום דקא בעי למיתני מלחמה בעולם" משמע דליתא לדין זה, שאל"כ היתה הגמ' אומרת שתנא שלום להשמיענו שגם כשאומרת שבאה ממקום המלחמה נאמנת.

לו אזלינן - בראבי"ה: דאזלינן.

לו והוא - לפנינו בירושלמי: ואני.

ומים שאין להם סוף הכל אחד, ובתרווייהו נמי אמרינן כי ליכא סימנא לכתחילה לא תנשא ובדיעבד לא תצא. ובפרק אלו מציאות (ב"מ כח, א) גרסינן אם תמצי לומר סימנין דאורייתא, סימנין⁷² ועד אחד, עד אחד כמאן דליתיה דמי. ומשמע נמי כי אמרינן סימנין דרבנן⁷³ הוו להו סימנין כעד⁷⁴ אחד. ואף על גב דאמר כי הוו סימנין דרבנן [בעי⁷⁵] סימן מובהק⁷⁶, כדמשמע גבי אין מעידין על השומא⁷⁷ התם (שם כז, ב) ובפרק בתרא דיבמות (קכ, א), נראה דהוי סימן מובהק שאומר שהיה בלא בתי שוקים ובמנעלים נמוכים היה וחלוק רחב ודק⁷⁸, ולא דמי לחוורי ואוכמי. ואם תמצי לומר דלאו מובהקין נינהו, אכתי כיון שאומר שהכירוהו בחייו ובמותו בתוך ג', ולא היה עת שעשוי להשתנות, אין לך סימן גדול מהכרת פניו וטביעות עין⁷⁹ פרצוף פנים עם החוטם. והאי דקאמר (קטו, ב) וקאמרי סימנין שיכירוהו יפה יפה, מפני שעשוי להשתנות במים ואינו ניכר כל כך כדפירש רש"י (ד"ה וקאמרי), ומה שהזכיר רש"י סימנין, לישנא דגמרא נקט.

ורבינו האלפסי כתב (מב, ב) עד אחד במלחמה מהו וכו', עד דלא עליהו סמכינן אלא אסימנים. וליכא למיגמר מינה דסמכינן אנשים והוא הדין לעד אחד

על פיה לא תצא מהיתירה הראשון כדעולא (קז, ב) ט"ח, ומת על מיטתו אמרינן בגמרא דידן (קיד, ב) דמהימנא. וטפי נראה דגרס היא אומרת במלחמה ואינו על מיטתו מת, סבורה היא להתיר את עצמה, והיינו דומיא דרישא, ולישנא דסבורה משמע שאנו מאמינים אותה לומר מת כיון שידענו שממקום שלום באתה⁶⁵, כל שכן הכא דשריא כמו שפירשתי לעיל.

ועוד יש להתירה כיון דדברים מוכיחים וסימנים קאמר. דהא במלחמה אי אמרה מת על מיטתו מהימנא, ואף על גב דהוה לך⁶⁶ למיחש מיגו דאמרה בדדמי מערמת לומר בכל ענין שיאמינה, אקילו בה רבנן דדבריה מוכיחים כיון שלא אמרה ממש. [דאיבעיא להו]⁶⁷ (קטו, א) מת במלחמה מהו⁶⁸, ופשיט ליה ממעשה שני⁶⁹ תלמידי חכמים שהיו באים בספינה וכו' והשיא רבי נשותיהם על פי נשים, ומדמי מים שאין להם סוף למלחמה ועד אחד כמאה נשים דמי. ודחינן לעולם לא מהימנא לא במלחמה לא במים שאין להם סוף, אלא הכא במאי עסקינן⁷⁰ כגון דאמרי⁶⁹ אסקינהו קמן וחזינהו לאלתר וקאמרי סימנא⁷⁰ דלא עליהו סמכינן אלא אסימנא⁷¹ סמכינן⁷². שמע מינה דאסימנין סמכינן במלחמה. [ומלחמה]⁷²

אסימני 72. [ומלחמה]: א ק חסר 73. כעד: א ק כי עד 74. [בעי]: א ק חסר

65. באתה: ד באת 66. לך: ק ליה 67. [דאיבעיא להו]: א ק חסר 68. במאי עסקינן: א ק חסר 69. דאמרי: א ק דאמרה 70. סימנא: ק סימנא מילתא 71. אסימנא: ק

סימן מובהק מהני מדאורייתא. וכתב הב"י (יו, כד) שכן הסכמת כל הפוסקים, שאומנם ק"ל סימנים דרבנן כמבואר ברי"ף (מה, א), ברא"ש (פט"ז, ג) וברמב"ם הל' גירושין (פי"ג, כא), אולם סימן מובהק דאורייתא הוא, ומועיל להתיר אשה (עיי"ש שהאריך).

מה שם נחלקו אם שומא היא סימן מובהק ומעידין עליה או לא, ומוכח שבסימן מובהק מעידין ומתירין את אשתו. וראיה זו כתב גם הנימוק"י (מה, א ד"ה מובהק הוא).

מז רבנו סובר שניתן להביא סימנים בכלים ולא חוששים לשאלה. וזו היא מחלוקת בין שתי לשונות בגמ' (קכ, ב). גם התוס' (שם ד"ה כליו) כתבו שלמסקנה לא חוששים לשאלה, וכ"כ הנימוק"י (מה, א ד"ה מובהק) והר"ן (ב"מ כז, ב ד"ה אין מעידין). וכן משמע בטור (יו, כה). וכתב הב"י (שם) שלדעת הרי"ף, הרמב"ם, העיטור והרא"ש חוששים לשאלה, וכ"פ בשו"ע (שם יז, כח). וע' בגר"א (שם ס"ק פג) שחלק על השו"ע.

מז התוס' (קטו, ב ד"ה וקאמרי) כתבו שעד אחד במלחמה או בטבע במים לא נאמן בטביעות עין שחוששים לדדמי, ורק בסימנים נאמן דלאו עליהו סמכינן. ונראה שרבנו סובר כמו שכתב המרדכי (סי' עז) בשם ר"י, שרק באומר שטבע חיישינן לדדמי, אבל בעדות שמעיד שהועלה מן המים וראהו מת לא שייך בדדמי, שאין לו במה לטעות.

לח דעת עולא שם: "כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי כאן שנים, ואין דבריו של אחד במקום שנים". וכיון שהתירוה להינשא עפ"י דיבורה, לא מתקבלת עדות העד המכחיש דבריה. לט [דאיבעיא להו] מת במלחמה מהו - בראבי"ה: "מת במלחמה [וכן גבי רעבון מת וקברתיו]. תדע דכי איבעיא לך עד אחד במלחמה".

מ שני - נדצ"ל: בשני, וכ"ה בראבי"ה.

מא לשיטת הראבי"ה גם למסקנת הסוגיה מדמים עד אחד במלחמה למים שאין להם סוף. ור' לעיל ברבנו סי' תרפח (הע' ט) שכך פרשו הסוגיה הר"ח והרי"ף. אולם דעת התוס' (קטו, א ד"ה והא), רבני וורמייזא להלן סי' תרצה, א (הע' כא), דעת ר"י במרדכי (סי' עז) ודעת הרא"ש (פט"ו סי' ב) שלמסקנה אין דמיון בין שני הענינים.

מב סימנין - בגמ' לפנינו: סימנין וסימנין.

מג עיין בשטמ"ק (ב"מ כח, א ד"ה אם תמצוי) שמביא בשם הריצב"ש שתי דעות. לדעה הראשונה הסתפקה הגמ' אליבא דמ"ד סימנים דאורייתא להשמיענו שאפילו אם סימנים דאורייתא, עדים עדיפי טפי, אומנם לדעה השניה שם לא הסתפקה הגמ' למ"ד סימנים דרבנן מכיון שלשיטתו עד אחד עדיף מסימנים. וזה דלא כרבנו שלפיו סימנים דרבנן.

מד כ"כ התוס' (קטו, ב ד"ה וקאמרי) דאף אי סימנים לאו דאורייתא

צריך שיכירוהו יפה יפה. אבל וקברתיו לא צריך⁸² אלא גבי רעבון כדאמרינן בריש האשה (קיד, ב).

ואף על פי שהקשה רבינו שלמה זצ"ל (קטו, א ד"ה דאי בעיא) גבי החזיקה היא מלחמה ממתינת⁸⁰, ותיירן מתניתין לאמרה מת סתם, ואשמעינן מתניתין דהואיל ופלוס בעולם אף על גב דלא אמרה מת על מיטתו כהניא, מסתמא מת על מיטתו קאמרה. ומשמע מדבריו⁸¹ שאם היתה מפרשת בשעת שלום נהרג לא מהימנא, זה אינו דקדוק כלל, דהא פירש רבינו לבסוף וכי היה מיבעיא ליה לרצח כגון שיש פלוס ואלמרה היא מת במלחמה, אלמא דדוקא מת במלחמה אתא למעוטי. תדע⁸², דהא הרוגי תל ארזא השיאום⁸³ על פי נשים⁸⁴ (קכב, א).

ועוד כיון ששמע גוי קולו כשצעק כשנהרג⁸⁴ מותרת, כדאמרינן (שם) מעשה בצלמון באחד שאמר אני איש פלוני בן איש פלוני ממקום פלוני⁸⁵ נשכני נחש והיריני מת, והלכו ולא הכירוהו, והשיאו את אשתו. והכא הכירוהו, ומשום שעת מלחמה ליכא למיחש כדפרישית. ולא דמי לההוא דפרק כל הגט (גיטין כח, ב) היוצא ליהרג דנותנין עליו חומרי חיים וחומרי מות⁸⁶, דהתם מייירי שרוצים לדון ולהורגו ואפשר דמזכו ליה בדין⁸⁷.

מעשה⁸⁴ בצלמון באחד שאמר אני איש פלוני בן איש פלוני ממקום פלוני⁸⁵ נשכני נחש והיריני מת והלכו ולא הכירוהו והשיאו את⁸⁷ אשתו⁸⁸.

במלחמה ולא אפשר בעיין. אלא מיהו כיון דאמרינן בפרקין [דלקמן]⁷⁵ (קכא, א) ההוא גברא דטבע⁷⁶ ואנסבה רבא וכו', שמעינן דעד אחד במים שאין להם סוף נאמן. ודוקא היכא דקאמר אסקוהו לקמאי וחזיתיה לאלתר ואישתמודענא ליה דאיהו פלוני, כדאסקינן גבי (קטו, א) מעשה בשני תלמידי חכמים, וגבי ההוא דטבע בדיגלת (קכא, א), והוא הדין לעד אחד במלחמה היכא דאמר מת וקברתיו. ואי לא מסהדי הכי ואפילו איכא תרי סהדי לא סמכינן עלייהו, וכל שכן עד אחד או אשה, דחיישינן דילמא באומדן דעתא קא מסהדי, וכן הלכתא.

וכן כתב רבינו משה בר' מיימון זצ"ל⁷⁷ (גירושין פ"ג, יט) עד אחד שאמר ראיתיו שמת במלחמה או במפולת או שטבע בים הגדול ומת וכיוצא⁷⁸ באלו דברים שרובם⁷⁹ למיתה, אם לא אמר קברתיו לא תנשא, עכ"ל. ומדכתב רבינו⁸⁰ ואישתמודענא ליה ולא הזכיר סימנין, שמע מינה רק שיכירוהו יפה יפה, שהרי יש בני אדם שאין להם שומא וסימנין בגופו כי אם טביעת עין הכרת פניהם, והיינו שכתב אלא מיהו, דלא בעינן סימנין גמורין. וכלל דבר מה שצריך סימן היינו היכא שאין מכירין אותו אלא על ידי סימן. והא דכתב הרב והוא הדין לעד אחד במלחמה היכא דאמר מת וקברתיו, לרבותא נקט מת וקברתיו דאפילו הכי⁷⁹

ה פל' 86. נחש: ה הנחש 87. את: ה חסר 88. אשתו: ה אשתו. סליקו סימני יבמות ברוך חמדת העלומות שזיכני לסיימה ט אשתו "סליקו" סימני יבמות ר' ביאוריס

75. ודלקמן: א ק חסר 76. דטבע: א ק דטבעוהו 77. זצ"ל: ק ז"ל 78. וכיוצא: ק וכיוצא בזה 79. הכי: ק חסר 80. מלחמה ממתינ: ק המלחמה 81. מדבריו: א ומדבריו 82. תדע: ק חסר 83. השיאום: א ק השיאם 84. כשנהרג: א ק בנהרג 85. איש פלוני... ממקום פלוני:

מת דברים שרובו - ברמב"ם: מדברים שרובן.

מט הרי"ף שהובא לעיל.

נ מלשון הרי"ף "אלא מיהו" דייק הראב"ה שלדעת הרי"ף לדינא נאמן עד אחד בטביעה ואין צורך בסימנים. וסיוע גדול לדבריו ניתן למצוא בתשובת הרי"ף המובאת בעיטור (ק' קבלת עדות) שהצורך בסימנים הוא רק דיחוי בגמ'.

נא הכנת רבנו הראב"ה ברי"ף מחודשת. דעתו, שלרי"ף אין צורך ב"קברתיו" גם במלחמה, מבוססת על ההשוואה שעושה הגמ' (קטו, א) בין טביעה למלחמה. אולם ראשונים רבים הבינו שלרי"ף דוקא אם אמר במלחמה "וקברתיו" נאמן. ולכן הקשו הראשונים: הראב"ד (ברי"ף מב, א), המאור (שם), הרמב"ן במלחמות (שם) והרשב"א (קטו, א ד"ה הא דאיבעיא) על הרי"ף המצריך שיאמר העד "קברתיו" במלחמה ולא בטביעה. אומנם הרמב"ן (שם) הקהה את הקושיא וכתב שלרי"ף ההשוואה בגמ' היא ביחס לעדות עד אחד במלחמה לעד אחד בטביעה. ולדעתו סוגיית הגמ' מתמקדת בנאמנות העד במקום שיש חשש שהאשה אינה מדייקת (וכמש"כ לעיל בס' תרפח הע' ח). וע' בשו"ת זכרון יהודה, לר"י בן הרא"ש (סי' צב), שבאר שבמים שאין להם סוף רובם למיתה, והצורך בעדות הוא מדרבנן, ולכן אם נשאת לא תצא, משא"כ במלחמה שם אין רוב. וכשיטת הראב"ה שעד

אחד נאמן אף בלא אומר "וקברתיו", מצאנו בתשובת רבני שו"ם שהובאה בסוף תשובת הראב"ה (סי' תתק) ובמרדכי (סי' צ), וכן דעת הראב"ד עצמו (שם ברי"ף מב, א), הרשב"א (קטו, א ד"ה ולא איפשיטא) והריטב"א (קטו, א ד"ה ולא איפשיטא). נב במשנה שם (קכב, א) איתא שהשיא ר"ג ע"פ עד אחד, וכנראה כוונתו לסוף המשנה שהוחזק להיות משיאין מפי אשה. נג ממקום פלוני - במשנה לפנינו ליתא. נד צ"ע שמפורש במשנה (גיטין כח, ב) שהיוצא לידון הרי הוא בחזקת קיים, ובלישנא בתרא בגמ' (שם) וללישנא קמא אליבא דאביי) מבואר שבי"ד של גויים גם לאחר גמר דין מקבלים שוחד, ולכן יש חזקת חיים. וע' בתוס' (שם ד"ה וקתני) שכתבו בשם ר"י שביוצא למות או להיהרג לא נאמן נכרי מסל"ת, ודלא כראב"ה כאן.

נה פסק מהר"ח זה מובא בכה"י בשלהי פסקי מהר"ח להל' עגונה (בכה"י ה, ט מובא בסוף הל' עגונה ר' לקמן שנו"ס 88), והוא שייך לסימן זה (וכן הוא עצמו כתב: "לעיל בס' קיו", דהיינו ששייך לכאן). כמו"כ לא כתב מהר"ח כאן מה הנ"מ ממעשה זה שהובא בתוך השקלא וטריא של הראב"ה. נו ר' שנו"ס, ושם לפי כ"י ה ט מסתיימים הל' עגונה. ור' הע' קודמת, שפסק זה הובא בכל כה"י של הפסקים בשלהי הל'

כמה וכמה הקילו משום תקנת עגונות⁹⁷, ותו לא מירי. ואחר שדנתי דברים הללו להתיר, בדקתי בתשובות הגאונים⁹⁸ וראיתי כתוב שאירע מעשה דומה לזה בשעת מלחמה והתירו על ידי גוי מסיח לפי תומו, והנני מעתיק את התשובה לפנים בסוף דברי. ולא עמדתי על דעת⁹⁸ רבינו⁹⁹ כי (אם)⁹⁹ עד אחד במלחמה (ולא) [לא]¹⁰⁰ איפשיט ליה¹⁰¹ ואזלינן לחומרא, אלא על כרחך טעם הרב כמו שכתבתי לעיל¹⁰². דלא הוי מת במלחמה אלא כגון¹⁰² שנלחם בעצמו, אי נמי נהרג ברחוק מעט ממקום המלחמה דומיא דההיא דירושלמי שכתבתי.

ושוב בא בחור אחד מוריטשלר¹⁰³ ואמר שבא שם גוי אחד וביקש מיהודי אחד שם לתת לו שני פשיטים ולא רצה, ואמר לו אילו הייתי עמך מחוץ לעיר הייתי¹⁰⁴ נותן לי, ואם לאו הייתי עושה לך כדרך שעשיתי לאלכסנדרי מאנדרנכ"א¹⁰⁵ שלא רצה לתת לי והרגתיו. ונראה בעיני שזו אינה עדות כלל כי אם לאיים עליו אמר. כדאמרינן ביבמות (קכא, ב) ההוא גוי דאמר לישראל [קטול]¹⁰⁵ אספסתא ושדי לחיותא¹⁰⁶ ואי לא קטילנא לך כפלניא ישראל, דאמרי ליה בשיל לי קדירה בשבת ולא בשיל לי וקטלתי. ומסקינן התם דלא הוי עדות כלל.

וכמה הקילו חכמים משום עיגונא, דאפילו מצאו כתוב בשטר איש פלוני נהרג או מת משמע בירושלמי (פט"ז ה"ז פד, ב) דאיכא מאן דאמר מותרת¹⁰⁷. וכל שכן היכא דאיכא הוכחות כמה וכמה שלא נעגן בת ישראל כל ימיה לעולם. ולא נדחה¹⁰⁸ בשתי ידיים, וחומרא דאתי לידי קולא הוא⁸⁹. וחלילה לנו⁹⁰ לעשות סניגור להרבות פסולים, אך כי נראה בעיני פשוט להתיר. ובהלכות גדולות (יב"ה סי' לא עמ' שכו) בדקתי ולא הזכיר¹⁰⁹ מים שאין להם סוף ואסקינהו קמן אלא וקאמרי סימן⁹¹, אף על פי שבעל התלמוד הזכיר (קטו, א) ואסקינהו קמן, דלא חש הגאון אלא באיזה⁹¹ ענין שיהיה רק שיכירונו יפה. ואף על פי שכתב סימני פדחתו וחוטמו ושאר סימניו שלו⁹², או זה או זה קאמר. ומיהו בשאלות דרב אחאי פרשת והיה עקב תשמעון⁹³ הזכיר ואסקינהו לאלתר והוא ניהו, ולא הזכיר הסימנין, משמע רק שיכירונו.

ובתוספתא תניא בסוף יבמות (פ"ד, יא) אין מעדיין עליו עד שיהו מכירין⁹³ שמו [ושם אביו, שמו]⁹⁴ ושם עירו⁹⁵. אבל אמרו אחד שיצא מעיר פלוני, ופשפשו באותה העיר⁹⁵, אם לא [יצא]⁹⁶ משם אלא הוא תנשא אשתו. פירוש כשפשפשו לא היה חסר אלא אחד, תלינן דהיינו ההוא שנהרג⁹⁷, וכל שכן הכא,

100. (ולא) [לא]: א ד ק ולא התיקון עפ"י הלשון בראבי"ה
101. ליה: א ק לי 102. כגון: ק כמו 103. מוריטשלר:
ק מוורטישל"ר 104. היית: א הייתה ק הייתי
105. [קטול]: א ק חסר 106. ושדי לחיותא: א ק חסר

89. הוא: ק היא 90. לנו: ק לי 91. באיזה: א ק בזה
92. שלו: א שלא 93. שיהו מכירין: ד שיכירו 94. [ושם אביו, שמו]:
אביו שמו: א ק חסר 95. באותה העיר: ק באותו עיר
96. [יצא]: א ק חסר 97. עגונות: א ק הגונות 98. דעת:
א ק חסר 99. (אם): א ד ק אם התיקון עפ"י הלשון בראבי"ה

הרא"ש (כלל נא, א) ובמהרי"ק (שורש קפד) כתבו דסגי בשמו ושם אביו או בשמו ושם עירו, וכ"פ הרמ"א (יו, יח).

סד יש להעיר מלשון הרמב"ם (פי"ג, כז) והטעם (סי' יז, יט): "אחד יצא עמנו מעיר פלונית", שיתכן שזה נחשב לזיהוי מוחלט. סה נראה כוונתו לתשובות רגמ"ה ור' יהודה הכהן המובאות בראבי"ה בהמשך הסימן.

סו נראה שכוונתו לרגמ"ה.

סז מתשובת רגמ"ה (המובאת בהמשך הסימן), המסתמכת על גויים מסל"ת, מוכיח הראבי"ה את שיטתו שרק להולכים להלחם ורק במקום המלחמה יש דין מלחמה, ור' להלן (הע' קט) דעות נוספות בהבנת שיטתו.

סח מוריטשלר - ר' שנו"ס. בראבי"ה: מוודיצל, ובמבוא לראבי"ה (עמ' 462) זיהה שזה הישוב פריצלר.

סט מאנדרנכ"א - בראבי"ה: מאנדרנכא, ובמבוא לראבי"ה (עמ' 461) זיהה שזה הישוב אנדרנך.

עגונה לפני הפסק האחרון המסכם את סי' תרצו. אפשר אולי להעלות השערה שהמעתיק סבר בטעות שסי' תרצו אינו שייך להל' יבום, כיון שבראשו מובאת המש' ממס' ראש השנה. נז זו דעת ר' ירמיה (שם), ור' בון חולק. דברי הירושלמי מובאים לקמן (בסי' תרצו), ור' שם שרבנו האו"ז סובר שאינה מותרת. נח נדחה - בראבי"ה: נדחנה.

נט בראבי"ה נוסף - גבי.

ס הלשון בה"ג (שם): "עד דאמרי סימני פדחתו וחוטמו ושאר סימניו שלו". לעיל בסי' תרצב הביא רבנו האו"ז את לשון הבה"ג בדיון על סימנים וטביעות עין. מדברי הבה"ג ולקמן מדברי השאילתות מוכיח הראבי"ה שאין צורך ב"אסקינהו קמן" בתוספת סימנים. זה דלא כדיוק הר"ח דלעיל מהגמ' (קטו, ב).

סא בשאילתות לפנינו בפרשת כי תבא (שאי' קנט).

סב שיהו מכירין - הלשון בתוספתא: שיהיו מזכירין.

סג ושם עירו - יש שלא גר': ושם עירו. וברמב"ם (פי"ג, כז): שמו ושם עירו, ומשמע שא"צ לשם אביו, וכ"כ המל"מ שם. ובשו"ת

ועוד אמר לנו ר' אפרים אחיו של הבחור שנהרג, כי בחג הסוכות אחר שאירע אותו מעשה ב' שבועות, היה הולך עם אביו ר' שמואל בחצר גלח¹⁰⁷ אחד בקולוניא^{עא}. והנה בא שמה גולייר¹⁰⁸ אחד מן המוזלא^{עב}, ושאלוהו מאין הוא ואמר אני עבד מן הפחה מוינא¹⁰⁹, וידעתי¹¹⁰ שאתם חוקרים עבור הבחור שנהרג אלכסנדר. אמר אביו הכרת אותו מימך, אמר יפה אני הייתי מכירו, כי היה מוכר יין חדש¹¹¹ שקורין מושט בוינא, ושתייתי ממנו כמה פעמים אצלו.

ע"השיב רבנו אבי"ה¹¹³ זצ"ל¹¹⁴ בשאין בעל האשה הולך¹¹⁵ להלחם¹¹⁶ להרוג או ליהרג, כגון שהולך בלא כלי¹¹⁷ זיין, וניהוג¹¹⁸ הוא שבני אדם ההולכים בלא כלי זיין לראות המלחמה שאין מקפידין עליה, שבוה אין לחוש באשה ועד אחד המעידין¹¹⁹ שנהרג דלמא אמרי בדדמי^{עג}.¹²⁰ וגם דוקא כשמעידים מת או נהרג במקום שהיתה המלחמה¹²¹ חיישינן דאמרי בדדמי¹²⁰, אבל אם מעידים מת או נהרג ברחוק מקום שלא היתה המלחמה¹²¹, היינו כמת על מיטתו ומהימני. וכן כתבו רבנו שמחה¹²² והר"ן¹²³ שבעין¹²⁴ דאין לחוש למלחמה בעולם דתימא בדדמי אלא כשראוהו העד או האשה בקשרי המלחמה^{עח}. ועוד כתב רבנו אבי"ה¹²⁵ דאפילו במלחמה אם אמרו

סימנים מובהקים מהימני, או שאומר שהכירוהו בחייו ובמותו¹²⁶ תוך נ¹²⁷, ולא היה עת שעשו להשתנות, אין לך סימן גדול מזה מהכרת פניו ומביעות עין פרצוף פנים עם החומם^{עט}. ואין צריך שיאמר וקברתיו אלא ברעבון^פ. וכן כתבו הר"ן מנחם בר¹²⁸ יעקב והר"ן אלעזר בר¹²⁹ יהודה והר"ן קלונימוס בר נרשום^{פא}. אבל במקום שאמר העד אפילו¹³⁰ בעת המלחמה¹³¹ ראיתיו הרוג אחרי כן והכרתיו יפה בטביעות¹³² עין, פשימא דנאמנ¹³³. וכן כתבו הר"ן נתן בר¹³⁴ שמעון ורבנו שמחה¹³⁵. והר"ן¹³³ תל ארזא^{פד} נראה שהעד לא העיד¹³⁴ ¹³⁵ שנהרגו אלא מצאן הרוגים והכירים, והיינו כמו קברתיו, וגם בהוא עדות דקרכום¹³⁶ ביתר בתוספתא^{פה},

ואמר הגוי זה היה יין חדש הראשון שנמכר שם, דעו כי בבירור לא תראו עוד כי נהרג. ומכל עדיות הללו נראה לי שמוותר להתייבם או לחלוץ ומותר להנשא לשוק. דאפילו אם היה בא אחד ואומר שהוא חי, אזלינן בתר רוב דיעות גבי פסולי עדות^{נב}. וחילוקים של עידי הכחשה איני¹¹² צריך להאריך כי אין צורך לנו בזה. ואף כי מבוררים בתשובה זו של רבינו גרשום מאור הגולה מהמועתקת^{עז} לפנים. אב"י העזר"י.

107. גלח: א ק אחד גלח ד כומר 108. גולייר: א גילייר 109. מוינא: א ק מוינא ר' הע' 3 בשנו"ס לעיל 110. וידעתי: א וידעתי שדעתי 111. חדש: ק חסר 112. איני: א אינו 113. אבי"ה: ה אבי' העז' 114. זצ"ל: נ חסר 115. הולך: ג הלך 116. להלחם: ט חסר 117. כלי: ה חסר 118. וניהוג: ב ונוהג ה וניהרג וניהוג 119. המעידין: ג המעיד 120. וגם דוקא... בדדמי: ב חסר 121. חיישינן... המלחמה: ה חסר 122. שמחה: ב ה שמחה זצ"ל וכן להלן 123. בר': ה בר

124. שמעון: ב שמשון זצ"ל 125. אבי"ה: ה אבי העזר' זצ"ל 126. ובמותו: ה וכמותו 127. ג': ט ג' ימים 128. בר': ה בר 129. בר': ה בר ט בר' 130. אפי': ב חסר 131. המלחמה: ה מלחמה 132. בטביעות: ב ט בטביעת וכן להלן 133. והרוגי: ב ה ט הרוגי 134. שהעד לא העיד: ב שהעד לו העיד מעיד ג שהעיד לו העד 135. שנהרגו... מעיד: ב ג חסר 136. דקרכום: ה דקברום נ חסר

ע גלח - הוא כומר גוי, ר' שנו"ס שדפ' תיקן וכתב: כומר. הביטוי גלח מצאנו בראשונים וכן ברש"י שבת (קלט, א ד"ה בטולי): "יבטלו המינים גלחים המשניאים אותנו", ועוד ועוד. עא בקולוניא - במבוא לראבי"ה (עמ' 464) זיהה שזו העיר קלן. עב מוזלא - מנהר מוזל, ר' לעיל הע' צ. עג כן ביבמות (קיו, ב); טוש"ע (יו, מ). עד מהמועתקת - בראבי"ה: המעתקת. עה פסק המהר"ח מסכם את תשובת הראבי"ה, את תשובת רבני וורמיישא (להלן אות ד) ותשובת רבני שפיירא (להלן אות ה). הבאנו פסק זה כאן משום שזה מתאים לסדר בפסקי המהר"ח. עז כך כתב הראבי"ה בתשובתו לעיל (ד"ה מעתה אם לכך נוקפך). עז רבנו שמחה ור' נתן בר' שמעון הם רבני שפיירא ותשובתם לקמן (אות ה). עח כך כתבו רבני שפיירא בתחילת תשובתם לקמן (אות ה).

עט כך כתב הראבי"ה בתשובתו לעיל (ד"ה ועוד יש להתירה; ובפ' אלו מציאות). פ כך כתב הראבי"ה בתשובתו לעיל (ד"ה וכן כתב רבנו משה), שרק בעדות על רעבון יש לומר "וקברתיו". פא אלה הם רבני וורמיישא. פב זו לשונם של רבני וורמיישא בתשובתם לקמן (אות ד ד"ה ואומנם נר' לנו). פג נר' שניתן ללמוד זאת מלשון חכמי שפיירא לקמן (אות ד ד"ה ולפי ראות עיני) שעדות העד היא עדות ברורה. פד הציטוט כאן מדברי חכמי שפיירא (אות ד ד"ה וה"פ דבעיין), שהקשו מדוע לא הוכיחה הגמ' שבעד אחד לא אומרים בדדמי מהרוגי תל ארזא (קכב, א) שהשיאו עפ"י עד אחד. ותשובתם שזו עדות חזקה יותר שעליה לא הסתפקה הגמ'. פה תוספתא יבמות (פ"ד, י) ש"בא מעשה לפני חכמים והתירו את נשיהם".

[ב] אני גרשום בר' יהודה נשאלה שאילה זו לפניצ'.

ראובן היה רגיל ללכת למקומות הרבה ולכרכין הרבה קרובין לעיר דירתו מהלך יום ויומים, ודרכו למכור להם ולקנות מהם אל המערופיא¹³⁷ שליטי הכרכים. וכאשר אין הזוזה בידם מצויים שמים משכונות בידו מן הכסף ומן הזהב, ופעמים היה מחליף עמהם¹³⁸ פרקמטיא עם בהמה ששוללים איש מעל¹³⁹ אויבו, והיה עולה דמי הבהמות בידו ומביאם¹⁴⁰ לדירתו ומוכרם ביוקר ומתרוח¹⁴¹ בכך. והרגיל בענין זה שנים שש ושבע, ומדאיב¹⁴² בני הכפרים הנשללים ולב השרים ואדוניהם בכך, אשר היו אומרים זה היהודי מסית אויבינו עלינו אשר הוא מזומן לקנות השלל, על כן הם נהוגים לעשות כדבר הרע הזה והם הולכים לבטח. ועוד יש מן השליטים האלה רבים המתקוטטים עמו כמה פעמים על משכונותם הנרהנים¹⁴³ בידו, ובעלילה היו חוטפים¹⁴⁴ ומגזמים אותו תמיד. ומן המשכונות היה מוכר פעמים, ופעמים שלקחוהו והוליכוהו¹⁴⁵ לפדיון וניצל, ופעמים שלקחוהו יהודים אחרים לפדיון ונפסדו ממונם בשבילו, ופעם לקחו מבניו והוליכוהו¹⁴⁶ ונוצלו. ובסכנה הזאת היה יוצא¹⁴⁷ ובא הוא והאחרים עד זמן אחד אחר¹⁴⁸ שבא מלך צט

שעיקר הברייא אין כתב וקברתים אלא שהתלמוד מפרשו, עכ"ל. ולפי דברי רבינו שמחה זצ"ל אם העד מעיד¹³⁵ ראיתי שנהרג בקשרי המלחמה ואחר כך הכרתיו יפה (אינו)¹³⁷ נאמן, כי כל עד¹³⁸ לא אמר בדרמי, דמה לו לומר בדרמי. ובעיני¹³⁹ בהדי אשה דיוקא¹⁴⁰ וליכא, כי היא סומכת¹⁴¹ לומר מת במלחמה ולא דיוקא¹⁴².

ועוד כתבו רבינו שמחה והר"ן נתן ז"ל¹⁴² דאין גוי¹⁴³ נאמן במסיה לפי תומו אלא כשאומר נהרג או מת, משום דלא צריך מביעות עין. אבל כשאומר מצאתי פלוני הרוג עם סימנים, היכא דאיכא למיחש דלמא אחר הוא¹⁴⁴, צריך מביעות עין. וכל מביעות עין צריכה עיון, ושביעות עין זה דמסיה, שאין דעתו להעיד, אלא שראה אותו ממילא, לא סמכין עליו¹⁴⁵. דבשלמא ישראל שמתכוין להעיד איכא למימר נתן בו מביעות עין בכונה.

ועוד כתב רבינו אבי"ה ז"ל, אם היה מלחמה בצפון ובאה¹⁴⁵ מן הדרום, שאנו יודעים בברור שהיא באה ממקום שלום. והיא אומרת מן הצפון ממקום המלחמה¹⁴⁶ באתי ומת במלחמה, דמותה¹⁴⁷ פת. כי מה שאומרת כן כסבורה שיותר יתירה בכך, כך פירש הירושלמי¹⁴⁸.

¹⁴⁸ עד אחד אומר מת במלחמה והיא אומרת מת על מטה¹⁴⁸, אינה נאמנת. מיהו¹⁴⁹ אם התירוה לינשא על פיה, לא תצא מהיתירא הראשון¹⁵⁰. היא אומרת במלחמה והוא אומר על מטה, מותרת, לפי שסבורה שיותר יתירה כשתאמר מת במלחמה.

בתוספתא פרק בתרא דיבמות¹⁵¹ אין מעידין עליו עד שיהיו¹⁵⁰ (מכירין) [ומכירין]¹⁵¹ שמו ושם עירו. אבל אמרו אחד יצא¹⁵² מעיר פלונית ונהרג, אם פששו באותה העיר ולא היה חסר¹⁵³ אלא אחד, תלינן דהיינו ההוא¹⁵⁴ שנהרג.

ועד אחד במלחמה לכתחילה לא תינשא, ואם נישאת לא תצא¹⁵⁵.

אין מסיה לפי תומו כשר בדאורייתא אלא לעדות האשה בלבד, אבל בדרבנן מהימן¹⁵⁶.

137. (אינו): ה ט ב אינו 138. כל עד: ב לא עד ג חסר 139. ובעיני: ג ונאמן 140. דיוקא: ה דיוקת 141. כי היא סומכת: ב ה ט כי סומכות 142. ז"ל: ה ב זצ"ל ט בר' שמעון ג חסר 143. גוי: ג עובד כוכבים וכן להלן 144. הוא: ה חסר 145. ובאה: ה ובא 146. המלחמה: ב ג ט מלחמה 147. דמותה: ה מותרת 148. עד אחד אומר... מת על מטה: ה היא אומרת מת על מטה ועד אחד אומר מת במלחמה 149. מיהו: ה ומיהו 150. שיהו: ה ט שיהיו ב שיהוא 151. (מכירין)

[ומזכירין]: ב ה ט מכירין ובתוספתא שלפננו מזכירין 152. אחד יצא: ט יצא אחד 153. ולא היה חסר: ה חסר ולא מצאו שנחסר 154. ההוא: ג חסר 155. עמהם: ד בידם 156. מעל: א ק על 157. ומביאם: א ק ומביאים 158. ומדאיב: א ק ומדאיג 159. הנרהנים: ק הנתנים 160. היו חוטפים: ק היה חוטפם 161. והוליכוהו: א ק יהודים אחרים והוליכו 162. והוליכוהו: ק והוליכו 163. יוצא: א עושה יוצא

זכרון יהודה (סי' צג). כאמור לעיל בסוף תשובת הראב"ה הוא הוסיף תשובה זו לתשובתו.

צה מערופיא - מושג זה מופיע מספר פעמים בראשוני אשכנז. כן בראב"ן (סי' קא), מח' ויטרי (סי' לא), שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ד"פ סי' תתט) ועוד. משמעותו כנר' גוי או חבורת גויים שיהודי מסוים היה לו מונופול לספק את צורכיהם. הדיונים במקורות הם לרוב בענין השגת גבול של יהודי אחד למונופול שיש לחברו. ר' בהרחבה בהערות לראב"ה סי' תתק (הע' 253).

צו ומתרוח - בשו"ת ר' גרשום ובראב"ה: ומרויח.

צו ומדאיב - בראב"ה: ומראין, ובר' גרשום: והיה על לבב.

צח אחר - בראב"ה ליתא.

צט מלך - בראב"ה ובזכרון יהודה: מלך פרנצא (היא צרפת),

וברב' גרשום: מלך צרפת.

פו כן משמע מדבריו שם (אות ה ד"ה וה"פ דבעיין).

פז כך בתשובת רבני שפירא (אות ה ד"ה אך לבינו נוקפניו).

פח כך בתשובת ראב"ה (אות א ד"ה וכאשר דנתי).

פט הראב"ה הביא את הירושלמי (פט"ו ה"א עז, ב).

צ כך בתשובת ראב"ה לעיל (ד"ה ותו גרסינן) והוא מתבסס על הירושלמי (פט"ו ה"א עז, ב).

צא התוספתא (פ"ד, יא) הובאה ע"י הראב"ה (אות א ד"ה ובתוספתא תניא).

צב כך בתשובת ראב"ה לעיל (ד"ה ואם יבוא אדם).

צג הענין הובא בתחילת תשובת רבני וורמיישא (אות ד).

צד תשובת רגמ"ה (סי' לו) הובאה גם בתשובות חכמי צרפת

ולותר (סי' קא), בראב"ה (סי' תתק), במרדכי (סי' פט) ובשו"ת

עם חיילותיו וחילי בורגנא¹⁶⁴ עמו לסייעו. ויש שם כרך אחד¹⁶⁵ במצור קרוב לעירו מהלך חצי יום, ורגילים בני עירו ללכת שמה בתוך החיל למכור להם הוצאה ולקנות מהם השלל.

וזה ראובן הלך שמה במחוז ההוא קודם לכן כמנהגו, ויעכב שמה החיל כמשלש חדשים, ואנשי החיל היו שוללים בכל ערמה שמצאה ידם, והקרובים לכרכיהם היו שולחים את השלל לבתיהם ובחזירתם נרשים¹⁶⁶ מן המלך שלל רב עמהם הביאו מותר¹⁶⁷. מן השרים האלה השוללים היו שונאים של ראובן, וקודם החזרת השרים יצא¹⁶⁸ שם בעירו כי נאסר בבית האסורים, אשר מצאוהו אויביו והוליכוהו. ואחרים באים ואומרים נשבה במקום רחוק כי עוד שמה מן אויביו הרחוקים, ועוד אומרים כי נהרג. ולאחר כך¹⁶⁹ באו אנשים ואמרו¹⁷⁰ לקרוביו אני ידעתי המקום שנהרג שם ראובן, ברו לכם איש אחד וירד¹⁷¹ אלי ותנו לי שכר ואני אראנו הרוג. וזה אומר ראו כל מה שזה אומר שיראהו¹⁷² לשלוחכם, כזב הוא מדבר, ואינו אומר כי אם להוציא מכם זוזים, וידוע לכם כי לעולם לא ימצא ממנו סימן במלכות הזה. וכמה שלוחים נשלחו על דבר הזה, ולא בא סימן ואות לא נראה. ועוד שני יהודים מקרוביו הלכו לבקשו ולא נמצא, עד שנצפרו דמי פרוטות השלוחים לחשבון גדול. ובאו בשמועות האלה¹⁷³ כשיעור שנה תמימה, עד שבא שמעון וקפץ על אשתו ושאלה לקרובים ואירסה,

והרבה זה מוהר ומתן ושם זמן קרוב לנישואין. ועתה אין¹⁷⁴ ידוע במי לישען בכל השמועות הללו. ויש בקהל אנשים אשר להם דבר זה מוטל בספק אם היא מותרת לינשא בענין זה, הואיל ולא נשמע הדבר בבירור ולא נראה סימן ממנו בעדים, אפילו ביד גוי מסיח לפי תומו, ולא ישראל מסיח לפי תומו. וסימן לא נראה ממנו ולא נשמע אפילו לראיה בעולם. והכל יודיע לשואלים באר היטב לפי מה שכתוב¹⁷⁵ בשאילה.

כך דעתי נוטה לפי מה שלימדוני¹⁷⁶ רבותי, שבדבר הזה הקילו חכמים משום תקנת עגונות, ושלא תצא לתרבות רעה, ומשום דמיתה שכיחא. (קכב, א) והוחזקו להיות משיאין על פי עד אחד, ועד מפי עד, ומפי אשה, ואשה מפי אשה, ומפי עבד, ומפי שפחה¹⁷⁷, ואפילו מפי גוי מסיח לפי תומו.

ולענין מעשה זה, ¹⁷⁸אחד הסיח לפי תומו ואמר איש פלוני נהרג וגוי אחד אומר לא נהרג, תנשא אשתו¹⁷⁹, דתנן (ק"ז, ב) עד אחד אומר מת ונישאת ובא אחד¹⁸⁰ ואמר לא מת, הרי זה לא תצא. והוינן בה טעמא דנישאת, הא לא נשאת לא תנשא, והאמר עולא כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי כאן שנים¹⁸¹, ואין דבר¹⁸² של אחד במקום שנים. ומשינן הכי קאמר עד אחד אומר מת והתירה לינשא לכתחילה¹⁸³ [ובא אחד ואמר לא מת, לא תצא מהיתרה הראשון]¹⁸⁴.

ואם גוי אחד לפי תומו אמר איש פלוני נהרג ושני

164. בורגנא: א בורגנא 165. נרשים: ק מנרשים 166. יצא: א ק ויצאו 167. באו... ואמרו: א באים... ואומרים 168. וירד: ק חסר 169. שיראהו: א ק שיראהו 170. האלה: ק הללו 171. אין: א ק חסר

172. שכתוב: ק שכתבתי 173. שלימדוני: א שלימדתי ק שלמדתי 174. אחד: א ק אחר 175. ובא אחד... הראשון: א ק חסר

ק בורגנא - ר' שנו"ס. בראבי"ה: בורגנא, ובכת"י הראבי"ה: בורגנא. ובמבוא לראבי"ה (עמ' 462) זיהה שזו העיר בורגנא. קא ויש שם כרך אחד - בר' גרשום: וישבו לדרך אחד, בראבי"ה: וישב בדר.

קב הביאו מותר - בראבי"ה: הביא ויותר, בתשו' חכמי צרפת ולותיר וכן בזכרון יהודה: הביאו ויותר.

קג ועד מפי עד ומפי אשה ואשה מפי אשה ומפי עבד ומפי שפחה - לפנינו במשנה: "עד מפי עד מפי עבד מפי אשה מפי שפחה". ועיין שנו"ס במשניות דפ' וילנא.

קד אחד - בר' גרשום, בראבי"ה ובזכרון יהודה: אילו גוי אחד. קה מתשובת זו של רגמ"ה המסתמכת על גויים מסל"ת הוכיח הראבי"ה לעיל (ר' הע' סו) את שיטתו שרק להולכים להלחם ורק במקום המלחמה יש דין מלחמה, שהרי איננו מזכיר בתשובתו כלל את המלחמה שהתחוללה שם. אומנם בשו"ת זכרון יהודה

(לר"י בן הרא"ש, סי' צב) ביאר הרא"ש שהיתרו של רגמ"ה נבע מקול ההברה שנשמע שנהרג (וכעין משיאין ע"פ בת קול (קכב, א)). ולולא דבריהם היה ניתן להסביר את דברי רגמ"ה בשתי דרכים נוספות: א) שסובר לדינא שע"א במלחמה נאמן, וכדברי הראב"ד (ברא"ש פט"ו סי' ב) והרמב"ן (במלחמות מב, ב). ב) ע"פ משי"ב המרדכי (סי' צ) והגה"מ (פי"ג מגירושין אות ב) שגוי מסל"ת עדיף על ע"א ישראל במלחמה, וכדביאר הבית הלוי (ח"ג ט, ט, ג) שבשיראל כאשר סומכת על העד יש יותר מקום לחשוש לבדדמי.

קו יש להעיר שהגר"ח (סוף הלכות גירושין) דייק ברמב"ם שבפסולי עדות לא שייך "כל מקום שהאמינה תורה הרי כאן שניים", וביאר שבפסולי עדות לא תצא מהיתרה בגלל דייקא ומינסבא או מילתא דעבידא לאגלווי, עיי"ש. קז דבר - לפנינו בגמ' דבריו.

והיא אין הדבר ברי¹⁸⁵ לה, תרויהו באשם תלוי קיימי, הלכך לא אפשר לה להנשא עד שיתברר הדבר^{קא}.

אבל אם תוכלו לברר דברי הגויים המסיחים לפי תומם שאין מכחישים זה את זה, כגון שאלו שאומרים נשבה או נחבש באחד בשבת, וזה שאומר נהרג בשני בשבת, שיש לו לומר אחר¹⁸⁶ שנשבה או נחבש נהרג, התירוה להנשא. ובלבד שלא יתכוונו לא להתיר אשה להנשא ולא להעיד אלא במסיחים לפי תומם, וכן הדין¹⁸⁷.

גרשום בר' יהודה:

[ג] ששאלתם^{קב} שני אחים יתומים קטנים היו גדלים¹⁹⁶ עם קרובים ועמד חירות בארץ. והלכו הקרובים והעמידום אצל גוי¹⁹⁷ אחד בכפר להיות שמורים אצלו, כי שמעו כי חיל בא עליהם. והיו שם ימים, ונדרו לו הקרובים שכר על השמירה. לסוף באו הקרובים לפדותם לשלם השכר לגוי שנדרו לו, וכראות הגוי אותם אמר להם הנערים שלכם אחד מת והשני הנה עומד לפניכם^{קי}, והלכו להם. וגדל הנער

גויים אומרים לא נהרג, אף על פי שנשאת תצא^{קח},¹⁷⁶ [דתנן (ב) עד אומר מת ושנים אומרים לא מת, אף על פי שנשאת תצא]¹⁷⁶. ואמרינן פשיטא, אין דבריו של אחד במקום שנים. ואמרינן לא צריכא בפסולי עדות כר' נחמיה, דתניא ר' נחמיה אומר כל מקום שהאמינה [תורה]¹⁷⁷ עד אחד הלך אחר רוב דיעות, ועשו שתי נשים באשה אחת כשני אנשים באיש אחד, ואין דבריו של אחד במקום שנים,¹⁷⁸ [אבל שתי נשים באיש אחד]¹⁷⁸ כי פלגא ופלגא דמקט.

ואם שני עידי גויים אומרים נהרג איש פלוני ואחד אומר לא נהרג, אף על פי שלא נשאת תנשא. ואמר¹⁷⁹ מאי קמ"ל בפסולי עדות דאזלינן בתר רוב דיעות,¹⁸⁰ [היינו הך, מהו דתימא כי אזלינן בתר רוב דיעות]¹⁸⁰ לחומרא, אבל לקולא לא, קמ"ל.

ואם שני גויים אומרים לפי תומם¹⁸¹ נהרג פלוני ושנים אומרים לפי תומם לא נהרג¹⁸¹, אין לה¹⁸² תקנה. (כתובות כב, ב) דת"ר שנים אומרים¹⁸³ נתגרשה ושנים אומרים לא נתגרשה, הרי זו לא תנשא, ואם נשאת לא תצא. ר' מנחם בר' יוסי אומר^ק¹⁸⁴ [אימתי אני אומר תצא, בזמן שבאו עדים ואחר כך נשאת, אבל נשאת ואחר כך באו עדים לא תצא]¹⁸⁴. ואמרינן מכדי תרי ותרי נינהו, הבא עליה באשם תלוי קאי. ומשני רב ששת כשנישאת לאחד מעדיה. היא גופה באשם תלוי קיימא, באומרת ברי לי. והכא כיון שהנושאה אינו עד,

186. אחר: א ק מאחר 187. הדין: ק הדין עב"ל
188. גוי: ג עובד כוכבים וכן להלן 189. נהרג: ט חסר
190. אחר: ג חסר נ אחד 191. ואמר: ב ה ט ואומר
192. אף על פי... לא נהרג: ה חסר 193. נישאת: ב ה ט
ניסת 194. לא: ה חסר 195. כך: ג כן 196. גדלים: א
גדילים ק גדולים 197. גוי: ד עכו"ם וכן להלן

176. [דתנן עד... שנשאת תצא]: א ק חסר 177. [תורה]:
א ק חסר 178. [אבל... אחד]: א ק חסר 179. ואמר: ק
ואמרינן 180. [היינו הך... רוב דיעות]: א ק חסר
181. נהרג... לא נהרג: ד לא נהרג [ושני עכו"ם אומרים
נהרג] 182. לה: א ק לו 183. אומרים: א ק חסר
184. [אימתי אני... לא תצא]: א ק חסר 185. ברי: ד ברור

מח' ראשונים בעניין זה, ושם בב"ש דן בסתירה לכאורה מדברי הרמ"א כאן למה שפסק לעיל (ז, ב).

קיב תשובה זו של ר' יהודה הכהן (כנראה מתלמידי ר"ג מאור הגולה) הובאה בראבי"ה (סי' תתק) וגם שם היא מובאת לאחר תשובת הראבי"ה ותשובת רבנו גרשום. ככתוב בסוף התשובה מקור התשובה בס' הדינים של ר"י הכהן. בנדפס תשובה זו הובאה בס' תרצד, אולם בשל התשובות הבאות, החזירות ועוסקות בענין היתר בתו של ר' אלכסנדר, כללנו תשובה זו בס' תרצג, ע' לעיל הע' א.

קיג בראבי"ה נוסף: ונתנו לגוי מה שנתנו ולקחו הנער העומד לפניהם.

קח אומנם הרשב"א (בשו"ת המיוחסות לרמב"ן סי' קכח) כתב שיתכן שגם שני גויים לא יוכלו להכחיש את האחד המתיר, שהרי חשודים לשקר (ורק לאחד מסל"ת האמינו כשניים), וגם להכחישו אינם יכולים שהרי כשמעידים בבי"ד אינם מסל"ת ואינם נאמנים.

קט כל זה ע"פ לישנא בתרא בגמ' שם, וראה בראבי"ה שגרסתו כנראה ע"פ ל"ק בגמ' שם.

קי בגמ' שם נוסף: תצא, אמר רבי מנחם בר' יוסי.

קיא דעת רגמ"ה שגוי המסל"ת נאמן אף להחמיר ולסתור דברי הגוי שמסל"ת שמת בעלה, וכן הביאו בשמו המרדכי (סי' צג) והגה"מ (גירושין פ"ב אות ה-ו), וכ"פ רמ"א (יו, לו). ועיין שם בח"מ (סקע"ד), בב"ש (סי' ז סק"ו) ובגר"א (סק"ק), שהביאו

עמהם עד שנשא אשה, ולא שהה עמה כי אם חודש ימים עד שמת, וחיים לכל ישראל הניח.

ובאותו הפעם נקרא שם אחד מבני קהלינו ופלוני שמו. עד שהן יושבין על המת, התחיל שואל ודורש על המת היש לו אח או בן, וענהו אחד מן היושבין ואמר אדוני קרובך¹⁹⁸ היה קיד, והיו שנים¹⁹⁹ אחים, ובעת החירום שהיה בפלנ"ו²⁰⁰ שללנו שובים מן העיר פרימוט²⁰¹. ואז אותם שנים היו ונשללו, וכשהוציאום²⁰⁰ מן העיר אל השדה השליכום בשדה. וכשהוציאו וגם אותה²⁰¹ עקוד ידים, ראינו שניהם מושלכים על פני השדה בוכים ומתאנחים. וראינו כנען אחד והכרתיו, ובקשתי ממנו להכניסנו וגם אותם הנערים, ואם ירחמו עלינו מן השמים ויוציאונו²⁰¹ מן השבי אכבדנו ושכרו יהיה מוכן עלי, וכן עשה. ונעשה לי נס ויצאתי מן השבי, ובאתי אל בית הכנען ההוא לבקש על הנערים, ואמר לי אחד מן הנערים מת, והשני הנה הוא לפניך, ולקחתיו והבאתיו לביתי. אחר זמן שמענו כי הביאו גויים נער אחד בפרגא למכור, והיה אומר כי מעיר פרימוט נשבה ונשמט²⁰² ליהודי יווני. ועוד משוחרר אחד אשר בא מארץ כנען יוון אמר אני ראיתיהו בקושטנטינא.

ועתה יורה לנו הרב משפט האלמנה אם לאסור או²⁰² להתיר.

198. קרובך: ד קרובה ר' שנו"ט 199. שנים: ק שני 200. וכשהוציאו: ק וכשהוציאו 201. ויוציאונו: א ק ויוציאונו 202. או: ד אם 203. הו וחקרתי: א הו ד וחקרתי 204. איה: א אין 205. ונומת להם: ק והשיבה 206. הבטלה: א ק ההבטלה 207. [אחים]: ב ה ט חסר 208. העיר: ג חסר 209. קרוביהם: ה הקרוביהם 210. גוי: ג עובד כוכבים וכן להלן 211. אחד: ב אחר 212. לימים: ה ט אחר ימים ב ימים 213. ואמר: ג ואומר

עיינתי בדברי השאלה הו²⁰³ וחקרתי על כל צדדיה, ולא מצאתי לאשה זו צד איסור, ומותרת היא להנשא לכל מי שתחפוץ. שכך שנינו במשנתנו (קכב, א) מעשה בבני לוי שהלכו לצוער עיר התמרים, וחלה אחד מהם והניחוהו בפונדק, ובחזירתו אמרו לפונדקית איה²⁰⁴ חבירינו, ונומת להם²⁰⁵ מת וקברתיו, והשיאו את אשתו. אף זו תינשא, אם חייבי מיתות בית דין הותרה, חייבי לאוין לא כל שכן²⁰⁶. ואם תאמר זה שהגיד גוי היה, פונדקית נמי גויה היתה, דתנן אמרו לו לא תהא כהנת כפונדקית, ואמרין בגמרא (שם, ב) מאי גריעותא דפונדקית, ואמר רב כהנא פונדקית גויה היתה. ואם תאמר מסיח לפי תומו בעינן, גוי זה נמי מסיח לפי תומו היה, משום הכי מותרת²⁰⁷. ואין לחוש לדברי הבטלה²⁰⁶ שנשמעו לכם אחרי כן, ואין בהם ממש. ואשה זו בחזקת היתר לשוק עומדת, ואין לאוסרה

שני תינוקות [אחים]²⁰⁷ מעיר פרימוט בעת שנלכדה העיר²⁰⁸ הפקידום קרוביהם²⁰⁹ ביד גוי²¹⁰ אחד²¹¹. לימים²¹² באו הקרובים לפדותם ואמר²¹³ הגוי האחד מת, והשני הרי הוא לפניך. ופדאוהו²¹⁴, ונשא אשה ומת בלא בנים. והנה יצא²¹⁵ קול²¹⁶, שהביאו תינוק אחד²¹⁷ שנשבה מעיר פרימוט לפרגא למכור, ונשמט²¹⁸ ליהודי יווני²¹⁹. ועוד משוחרר²²⁰ אחד²²¹ בא מארץ יוון ואמר²²² אני ראיתיהו²²³ בקושטנטינא. אשת המת מותרת²²⁴ לינשא²²⁵ לשוק. מספר הדינין²²⁶:

214. ופדאוהו: ט ופדאו ב ופדאוהו 215. יצא: ב לא הרי 216. קול: ב ג הקול 217. אחד: ט ב אחר 218. ונשמט: ג ונשמע 219. יווני: ג חסר 220. משוחרר: ב משתחרר 221. אחד: ג אחר 222. ואמר: ג אומר 223. ראיתיהו: ה ב ראיתי ט ראיתי' 224. מותרת: ט ומותר' 225. לינשא: ט לינשא מיד 226. הדינין: ב הדינין

אלא שמוכא שם שההוא מרבנן בסוגיא שם דחה את דברי רבא והוכיח שאין העד נאמן מהאשה עצמה, שנאמנת בעדותה שמת בעלה ואינה נאמנת שמת יבמה. בתשובה זו לא הובא הדין בגמ' משום שהסברא לאיסור היא "זימנין דסניא ליה" שאינה שייכת בנידון השאלה, שהרי כאן לא הכירה מעולם את היבם. ויעויין בנוגע ביהודה (מהדו"ט סי' קמו) שכתב שהיתרו של רבא הוא דווקא בעד אחד באשה שנאמן בענין זה מדאורייתא לדעת פוסקים רבים, ולא שייכת הפירכא של ההוא מרבנן מהיא עצמה תוכיח שהרי אשה נאמנת רק מדרבנן. אומנם הבאר יצחק (אה"ע סי' ה) האריך לחלוק, ומתשובה זו המתירה עדות גוי ביבמה מוכח כדעתו.

קב וכן פסקו שיש נאמנות הן לעד אחד והן לגוי מסל"ת בעדות שמת היבם: הרי"ף (כט, ב), הרמב"ם (פ"ג מיבום ה"ה), הרא"ש (פ"י סי' ד), השו"ע (קנח, ג) והרמ"א (שם).

קיד קרובך היה - ר' שנו"ס. הלשון בכ"י הראב"ה: קרוביך היה, ולדעת ר"א אפסוביצר יש לתקן הגי' ולכתוב: קרוביך היו, וכן מסתבר יותר.

קטו בפלנ"ו - בראב"ה נכתב: בפלוני. מהלשון באו"ז מש' שזה שם מקום, ור' בהע' תשובה בראב"ה שם אפשרויות שונות שהעלה ר"א אפסוביצר לזיהוי המקום: פולין או פולדא או פולנא.

קטז פרימוט - בראב"ה נכתב: פרגמוט. ור' בהע' לתשובה שם (הע' 339) שר"א אפסוביצר הביא השערת החוקר טיקצינסקי שהכוונה לעיר פשמישל.

קיו וגם אותו - בכת"י הראב"ה: גם אותי.

קיח ונשמט: בראב"ה: נמכר.

קיט אלו דברי רבא בגמ' (צד, א). הגמ' דנה שם בשאלת נאמנות עד אחד בעדות שמת היבם, וסבר רבא שנאמן מכוח סברא זו.

מספק, הלכך תינשא:

תשובה ז"ו מספר הדינים ש"ל רבינו יהודה הכהן זצ"ל:

[ד] הלכה קכא רוחת היא בישראל דכל המסית לפי תומו כשר לעדות אשה בין גוי²²⁷ בין ישראל. ומוסף²²⁸ ישראל על הגוי להאמינו²²⁹ אפילו במתכוין להתיר ולהעיד. כדאיתא פרק שלום (קטו, א), ופרק בתרא דיבמות (קכא, ב), וכדאיתא בהגוזל²³⁰ גבי נחיל של דבורים (ב"ק קיד, ב) אמר רב אשי אין מסית לפי תומו כשר אלא לעדות אשה בלבד. מסקינן התם בדברבנן מהימנא, אבל דאורייתא לא, רק באשה בלבד. וטעמא משום עיגונא, ומשום דדייקי ומינסבה. ואגב דאתא לידן תמיהני על הא דפריך בירושלמי על משנה (כתובות פ"ב ה"י טו, א) ואלו נאמנין להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן, בגודלן אין בקוטנן²³¹ לא.

והא תנן אמר ר' יוחנן [בן ברוקה]²³² נאמנין אשה וקטן לומר מיכן יצא נחיל זה. ומשני נחיל של דבורים אין (גזילה) [גזילן]²³³ מן התורה, (לא) [במפריח לא בשוכן]²³⁴. היה לו לתרץ התם (בשלחו)²³⁵ דכתובה קכג שגם היא דרבנן כדאיתא התם, היינו במתכוין להעיד ולכך דווקא בגודלן, אבל גבי נחיל דמסית לפי תומו לכך אפילו עוד קטן קכד. דכתובה מדכר קכה²³⁶ ר' יוחנן בן ברוקה דנחיל עם המעידים (בקוטנן) [בגודלן] מה שראו (בגודלן) [בקוטנן]²³⁷. ונראה דירושלמי בעי למימר דגרוע אפילו משאר מילי דרבנן המנויין בכתובה דאין בה קכד רק דרכי שלום.

נחזור לעניין ראשונה קכז, דגם פשטה הוראה (קכב, א) דאפילו עד מפי עד ואפילו עבד ואפילו שפחה נאמנין. אם כן בזה הנידון שלפנינו שיש גויים מסיחים לפי תומם שראוהו צף על גבי המים, והכירוהו בטביעות

227. גוי: ד עכ"ם וכן להלן 228. ומוסף: ד ומוסיף 229. להאמינו: ד חסר 230. בהגוזל: א בהגוזל בפ' ק בהגוזל בפרק 231. בגודלן אין בקוטנן: ק חסר 232. וכן ברוקה: א ק חסר 233. (גזילה) [גזילן]: א ק גזילה 234. (לא) [במפריח לא בשוכן]: א ק לא במפריח לא בשרו

ר' ביאורים 235. (בשלחו): א ק בשלחו 236. מדכר: א שגם היא דרבנן מדכר 237. (בקוטנן) [בגודלן] מה שראו (בגודלן) [בקוטנן]: א ד ק בקוטנן מה שראו בגודלן כד מסתבר לתקן והג' בראבי"ה כנוסח המתוקן

קכא תשובה זו היא תשובת רבני ורמיישא - רבנו מנחם ברבי יעקב, רבנו אלעזר בר' יהודה (בעל הרוקח - מרבתי של רבנו האו"ז) וה"ר קלונימוס בר גרשון, כפי שמצוין בסוף התשובה. התשובה הובאה בשלימות בראבי"ה (סי' תתק ע"ח-קכא), ובקיצור במרדכי (סי' צ) ובהגה"מ (גירושין פ"ג אות א). באו"ז מובא רק תחילת התשובה עד המילים: "דאיבעיא להו" וההמשך הועתק מהראבי"ה, ר' לקמן (ה' יא). מסקנת התשובה מובאת לעיל בפסק המהר"ח שבסוף אות א' בסיום תשובת הראבי"ה. תשובה זו עוסקת בענין היתר אשתו העגונה של חתן ר' אלכסנדר שנהרג בסביבות קופלנץ, והיא באה בתגובה לתשובת הראבי"ה לעיל (אות א). באו"ז הנדפס מובאת תחילתה של התשובה בתחילת סי' תרצה, ולעיל (ה' א) ביארנו שהעברנו תשובה זו לסי' זה משום שהיא עוסקת בהיתר אותה עגונה. קכב [במפריח ולא בשוכן] - ר' שנו"ס. בראבי"ה שם: במפריח ולא בשכן. בדפ' תיקן הגר' שתתאים לגי' הירושלמי לפנינו: ובלבד במפריח, אבל בשוכן לא. ופי' הפ"מ וקה"ע (שם) שאין עדות האשה והקטן מתקבלת אלא כשהדבורים פורחות באויר, אבל כשנחו על ענף האילן (שוכן) אין נאמנים משום שכבר הוחזק בהם חבירו והם שלו מדאורייתא, ואין נאמנים להוציא ממנו. הרשב"א (ב"ק קיד, ב) גר' בירושלמי: "ובפורח ובלבד על אתר" ובהמשך כתב: "פי' פורח תינוק פורח, אבל קודם שהגיע לכלל פורח אינו נאמן". ולפירושו הירושלמי מגדיר את המעיד שהוא כמו "קטן פורח" המוזכר בגמ' בברכות (מו, ב) שלפי רש"י שם (ד"ה קטן פורח) "הביא סימנים ולא בא לכלל שניו". וניתן לומר שגרסת תה"י כאן "לא בשרו" מסייעת לדבריו, לפי פי' הר"ח שם המובא בתוס' ברכות (שם ד"ה קטן) וכן ברבנו האו"ז (הל'

סעודה סי' קצו) שמדובר בבן י"ג שהתחילו לפרוח בו שערות ואינן חוזרות לעיקרן. ונפרש לפי"ז הירושלמי שמדובר בקטן שלא (שאינו) פורח לחלוטין, ולא (ואין לו) בשר כבריאתו. קכג (בשלחו) דכתובה - הלשון בראבי"ה: בכולהו בכתובות, וכן גר' להגיה כאן. והכוונה לענינים ששנו שם במשנה בכתובות (כח, א) שנאמנים להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן. קכד מעין זה יש להקשות גם על הרי"ף (ב"ק מא, א) שהביא את דין נאמנות קטן בנחיל דבורים והשמיט את הצורך במסל"ת. וע' בדרישה (חו"מ סו"ס שע) שביאר שלמסקנת הגמ' לדעת הרי"ף האמינו חכמים לעדות קטן (גם לא במסל"ת) בנחיל מכיון שכל קניינו הוא רק דרבנן מפני דרכי שלום. ונראה שזו גם כוונת רבנו במש"כ דגרוע משאר מילי דרבנן. קכה דכתובה מדכר - הלשון כאן משובשת, וצריך להגיה ע"פ הגרסא בראבי"ה: "ובתוספתא דכתובות מחבר אותה דר' יוחנן ב"ב דנחיל עם המעידים ...". וכך בתוספתא כתובות (ליברמן) (פ"ג, ה"ג) "נאמן אדם לומר שאמ' לי אבא משפחה זו טמאה ומשפחה זו טהור", שאכלנו בקציצה של פלנית, ושאמ' לו רבו לפל' צא וטבול לתרומתך, ושהיינו מוליכין תרומות ומעשרות לפלני נאמנין ליתן לו אבל לא להחזיקו לכהונה או שהיו אחרים מוליכין לו אין נאמנין אבל אם היה גוי ונתגיר עבד ונשתחרר הרי אילו אין נאמנין אין נאמנין לומר זכור הייתי בפלני שחיב לפלנית מנה ודרך פל' עוברת בשדה פלני מפני שהוא כממון. ר' יוחנן בן ברוקה אומ': נאמנין. אמ' ר' יוחנן בן ברוקה: נאמנת אשה או קטן לומ' מיכן יצא נחיל זה....". קכו בה - הכוונה בעדות על נחיל הדבורים. קכז ראשונה - בראבי"ה: ראשון.

דיקא וסמכא למצוא עלה בדבריו ולא חששה אם אינם נכונים ואמיתיים. וכן פתר רש"י (שם ד"ה והכא) בקוצר. ושמא אמרו בשניהם בדדמי. אבל במקום שאומר העד אפי' בעת מלחמה ראיתיו אח"כ הרוג והכרתו יפה יפה כי הכא, הא לא איבעיא ליה פשטא דנאמן. דלא יהא עד אחד גרוע מאשה גופה, דאם אמרה מת על מיטתו דנאמנת^{קל}. דלא שייך לומר בה בדדמי, ולא שייכא אלא בהריגה, שיש לאומרה על הספק, אבל באמיתת דבר מה לי עת מלחמה ועת שלום.

ומהשתא נשכיל מוצא דבר הא דמייתי עלה (שם) מעשה בשני תלמידים הרי שהיו באים עם אבא יוסי בן סימאי בספינה וטבעה והשיא רבי נשותיהן על פי נשים. אע"ג דמאה נשים כעד אחד דמיין, ואע"ג דמים כי מלחמה דמיין. יש לפרשה כן דס"ד מעיקרא דהא מעידות הנשים שטבעו ולא נראה אחרי כן דשייך בכה"ג לומר בדדמי דדבר הוה הנופל במים כי לא יחיה אחרי נופלו, ועל כן דימה אותם. ודוחה במסקנא, (שם) הכא במאי עסקינן כגון דקאמרי אסקינהו קמן וחזינהו לאלתר וקאמרי סימנין, דלאו עליהו סמכינן כי קא סמכינן אסימנין הוא דסמכינן ואנו פותרין בה דאו או קתני^{קל} דומיא דנתן גט וחלוץ^{קל} דפרק רבן גמליאל (נ, ב). וגם רביע בקרקע ורביע במעוה (ב"ק ט, א). כלומר לא שעלתה על דעתה^{קל} אלא שיראו הנטבעים אחרי כן לאלתר לא נשתהו, והכירום

עין והיכר גמור בהכרת פנים עם החוטם בעת לא צוננת ולא חמה, מתוך הלכה פסוקה נראה לנו להתיר אשתו, ואין לפקפק בדבר^{קכח}.

אך כאשר²³⁸ הרבה להעמיק [אדונינו]²³⁹ ומורינו, כי היתה מלחמה בצד זה של רינוס במקום שלא נמצא חלל, ואדונינו התיר^{קט} משום דמלחמה בצפון והוא נמצא בדרום ומן הירושלמי (פט"ו ה"א עו, ב). זאת הסברה אינה נראית לנו לומר בכאן, כי ידוע כי הגדודים היו פושטים בכל עברי רינוס לשלול ולהביא טרף לחוריהם וכל היוצא יטרף.

אמנם נראה לנו כי אינך צריך לכל זאת, ואפילו תימצי לומר עת מלחמה היא ולא שלום, אין לאסור משום ההיא בעיא^{קל} דאיבעיא לה^{קלא} ²⁴⁰[בפ' שלום (קטו, א) עד אחד במלחמה מהו, עלתה בתיקו ולא איפשיטא. ומסתבר להחמיר בה מספק. משום דכי איבעיא ליה התם הכי איבעיא ליה, אם בא עד אחד ואמר נהרג במלחמה ולא ראיתיו אחרי יציאת המלחמה, דומיא דאשה דמתני' האומרת על כן על בעלה בעת המלחמה, ואמרינן בה לא מהימנא גבי עד כי האי גוונא מהו. כלום יש לחוש שמא אמר גם הוא בדדמי לפי עת המצוי להיות הבמחנים מתים ולא דקדק העד על בוריו של דבר והילכך לא נאמיננו, והיינו דקאמר התם או דילמא טעמא דעד אחד משום דהיא גופא דייקא ומינסבא, והכא כיון דזימנין דסניא ליה לא דייקא ומינסבא. כלומר אם הוא בדדמי גם היא לא

שלום... אבי העזרי (סוף סי' תרצד): א ד ק חסר ר' ביאורים

238. כאשר: ד אשר 239. [אדונינו]: א ק חסר 240. בפ'

קלא באו"ז הנדפס חסר המשך התשובה. השלמנו אותה מהראב"ה סי' תתק (עמ' קא-קלב), שם מקור הדברים. קלב לשון זו של חכמי וורמיישא הובאה בשו"ת זכרון יהודה (סי' צב) בשם הגהה שמצא.

קלג נר' שכוונתו שמה שאמרו בגמ': "וקאמרי סימנים" אין הכוונה שהעדות כוללת גם ראייה (אסקינהו... וחזינהו...) וגם סימנים אלא שיש ב' אפשרויות או שמעידות "אסקינהו קמן וחזינהו לאלתר" או שמביאות סימנים. בהמשך מוכיח שמצאנו שהגמ' מביאה שתי אפשרויות שכל אחת עומדת בפני עצמה, ואעפ"כ הן מובאות עם זו החיבור.

קלד נר' שכוונתו ללשון המשנה שם (נ, ב): "חלץ ועשה מאמר, נתן גט ובעל, או בעל ועשה מאמר, ונתן גט וחלץ - אין אחר חליצה כלום", והכוונה שם בלשון "ונתן גט" - או נתן גט, כמבואר בדברי רש"י שם (ד"ה חלץ וחלץ).

קלה על דעתה - נר' שצריך לתקן ולגר': על דעתך או על דעתנו, כלומר לא כפי שסברנו בהו"א שהן מעידות רק על הטביעה אלא שמדובר שמעידות שראוהו לאחר שהוציאו הגופה מהמים.

קכח היתר זה בגוי מסל"ת, שראה גויית היהודי צפה על המים והכירו בטביעות עין, הביא בשו"ת מהר"י ברונא (סי' ריח) בשם "תשו' רבנו מנחם ור' אליעזר בא"ז הארוך" התשובה המובאת כאן.

קכט הכוונה לראב"ה שהתיר בתשובתו שהובאה לעיל (סי' תרצג), והביא שם ראייה מהירושלמי (פט"ו ה"א עו, ב) בענין: "מלחמה בצפון ובאה מהדרום", שאם המלחמה אינה מתרחשת באותו מקום אין זו עדות של מיתה במלחמה. וראה מש"כ לעיל סי' תרצג (הע' לד).

קל הכוונה לספק הגמ' (קטו, א) גבי עד אחד במלחמה, ואולי סוברים המשיבים כשיטות הראשונים (שהובאו לעיל בסי' תרפח הע' יב) שהוכיחו מסוגיות אחרות שע"א במלחמה נאמן. אומנם מדברי הבה"ג שמביא רבנו בסוף הסימן נראה שס"ל שלמסקנת הגמ' ע"א נאמן במלחמה ובמים שאין להם סוף, והסימנים שהצריכה הגמ' הם חלק מהזיהוי. ור' בענין זה הערתנו בסי' תרפח (הע' ט).

לאלתר וגם טבע בלא מכה. ואז [לא]²⁴² יסתר^{קמג} הלכות גדולות^{קמד} את שאלות^{קמה}, שיש שמזכיר זה ואין מזכיר זה, כי בזה או זה די.

ולפי זה הפירוש אשה זו מותרת.

אבל אם אתה מצריך סימנין בתי שוקיים^{קמי} שאמרת הו' כמו אוכמי וחיוורי, שכל בני אדם מלובשים בכך ואפילו סימן בינוני אינו אפילו סימנין דרבנן. דהסימנין בג' עניינין, מובהקין ובינוניים וגרועים דאינו כלל אפילו גבי דרבנן. ואדונינו העמיק דברים והלאה ספירים אך אין צורך לאורך. ועוד הנראה לפי סברת הלב, כי לא שייכא אותה בעיא גבי גוי שאינו נאמן כי אם לפי תומו דבשלמא ישראל המתכוון בו להתיר יש לומר דבשעת מלחמה נתן לבו להעיד ולהתיר על הבימה ודבר ההוה להיות. אבל גבי גוי שמספר מעשה אחד לפי תומו ולא כיוונתו לשום דבר אותו אינו אומר אחר הנדמה, כי אם כאשר ראה. וסברא נותנת דלא שייכא בגוי ובהאי מעשה הנדון.

ויצילנו ויחליצנו לכל מעשים אדון.

מנחם ב"ר יעקב אלעזר הקטן בר' יהודה^{קמז} קלונימוס בר' גרשום

בטביעת עין דעדיף מסימנין^{קלי}. כדאיתא בפ' גיד הנשה (חולין צו, א), דאמר התם דאי לא תימא הכי סומא האיך מותר באשתו אלא בטביעת עין וכו'. והא נמי אית' בפ' כל הגט (גיטין כז, ב). ומסיק תו (שם חולין צו, א) תדע דאילו בי תרי אמרי פלניא דהאי סימניה והאי סימניה הרג את הנפש ולא משגחינן בה^{קלז}, ואילו אמרה טבע בטביעת העין אית לן משגחינן בהו, אמרי וכו', מה שאין כן מחזירין אבידה בטביעות עינא אלא לתלמיד חכם^{קלח} משום שאנו חוששין שמא משקר הוא^{קלט}, אבל בעיגון האמינו לכל וגם לעת גרוע. ומסיק תו (יבמות קכ, א, ב) אי דקאמרי' סימנים ויש לפ' סימנין מובהקין או בכליו שאינו עשויין להשאל אי בדברים אחרים שאינו עשויין להשתנות, משום דשמא סימנין דרבנן. ואע"פ שרש"י פי' (קטו, ב ד"ה וקאמרי) משום סימנין, דאי לאו הכי שמא אינו ניכרים מחמת המים וכי נפחים שלא להכירם^{קמ}, קצת יש לגמגם בפירושו, שהוא בעצמו פי' בפ' בתרא (קכא, א ד"ה דצמתי) בעניין אחר וסותר דבריו שבכאן תהא משמע שם^{קמא}, דהיכא דליכא (מיא) [מכה]²⁴¹ מצימצת צמתי כך חזויה בשעתיה^{קמב}, כדמסיק הכא דחזויה

כך 242. [לא] : בראבי"ה חסר ר' ביאוריס.

241. (מיא) [מכה]: בראבי"ה מיא ור' בהע' שם שמוסתבר לתקן

הנשים בשני התלמידים שטבעו לא מסתפקים בעדות של טביעות עין, ונדרשים גם סימנים, והרי גם כאן אין מכה. אומנם לרבני וורמייזא נחא שגם כאן מספיק אחד מהשנים - עדות טביעות עין או הבאת סימנים. שאלה זו על רש"י הקשו גם תוס' (קטו, ב ד"ה וקאמרי). הם דחו דברי רש"י ופי' בשם ר"י שאין מסתפקים בעדות זו בטביעות עין כי חוששים לבדדמי. ונר' שזה גם פי' הרא"ש (פט"ו סי' ב), שדווקא כאן שראו גם הטביעה חוששים יותר לבדדמי, ו"בדבר מועט יאמרו שאלו הם שנפלו למים".

קמג [לא] - כך יש לתקן לפי המשך הדברים, ר' הע' הבאה.

קמד בהלכות גדולות הל' יבום וחליצה (סי' לא עמ' שכו) הביא רק את ההיתר עפ"י עדות סימנים. להלן מביא את דעת השאלות שהביא רק את העדות של טביעות העין לאחר שהעלו המת מן המים. ולפי רבני וורמייזא אין ביניהם מחלוקת וכל אחד ציין אופן אחר של העדות.

קמה בשאלות לפנינו בפרשת כי תבא (שאי' קנט).

קמו בתחילת סי' תרצג הביא הראבי"ה פרט זה כסימן להתרת המת.

קמז לעיל בתחילת סי' זה ציינו שהוא בעל הרוקח מרביותו של רבנו האו"ז.

קלו דעת רבני וורמייזא זו שלמסקנה ניתן להתיר אשה על סמך טביעות עין של נשים במת לאחר הוצאתו מן המים היא גם דעת המרדכי (סי' עז) בשם ר"י, ובנגוד לדעת רש"י המובאת לקמן. הרחבה בשיטות השונות כאן ר' ההערה לעיל סי' תרפח (הע' ט). קלז ולא משגחינן בהו... משגחינן בהו - בגמ' לפנינו שם: לא קטלינן ליה... קטלינן ליה.

קלח כך בב"מ (יט, א; כג, ב), גיטין (כו, ב) ושבת (קיד, א).

קלט כך ברש"י ב"מ (יט, א ד"ה ודוקא), תוס' (שם ד"ה אבל), רש"י גיטין (כו, ב ד"ה לצורבא) ותוס' (שם ד"ה ודוקא).

קמ לשון רש"י (שם קטו, ב ד"ה קאמרי): "דאי לאו סימנים חיישינן דלמא אחרים נינהו לפי שהמים משנים צורת הפנים ואין ניכר כל כך". ולדעתו אין להסתמך כאן על טביעות העין בלבד, אלא רק כשמעידים גם על הסימנים.

קמא תהא משמע שם - הלשון קשה, ואולי יש לתקן ולגר': מהא דמשמע שם.

קמב בגמ' שם (קכא, א) ובפי' רש"י שם הבחינו בין מצב שיש בנפטר מכה ואז המים "מרוו מיא", כלומר מקלקלים ומגדילים את המכה, לבין מצב שאין מכה במת ואז המים "מיצמת צמית", כלומר המים שומרים על צורתו המקורית. באופן השני ניתן להסתפק בטביעות עין. ולפי"ז קשה על רש"י מדוע בעדות

היה מותנא ואיניש בלא זימניה לא שכיב. ואפילו פרוצי^{קנא} דאמרי' בכתובות (ג, א) זמנין דאניס ואמרה לא אניס לא הו' אמרי' בכי האי גוונא בדדמי. ולשון מלחמה בעולם דמתני', כלומר מלחמה מפורסמת נודעת בעולם, ולרווחא דמילתא שלא הוצרכה להחזיקה.

ורבי' שלמה זצ"ל פי' במשנה (קיד, ב) ושלום בעולם, שאין שעת חירוס דתימא כדדמי ואס פירש' הימניה חקש או חקשיים ולאי האיל ולא חזר הרגוה ליסטיס. ולא פי' פירשו על מלחמה בעולם, שהרי בגמ' מפרש טעמא דמלחמה דלהכי אמרה בדדמי זימני דמחו ליה בגידא או ברומחא ועיניה ראו, ולא מפני שפירש הימניה חדש או חדשיים ולא חזר, להכי פירש ארישא אשלום בעולם, דמשנה דלא צריכא^{קנא} כדמפרש בגמ'. והכי קאמר שלום בינו לבינה ושלום בעולם, דאפילו שעת חירוס אינו, שאין לפקפק בדבר ואיכא תרתי למעליותא, לית דין ולית דיין דודאי נאמנת, ולא צריך אלא משום סיפא. ומשום דלא תני ליה אלא משום סיפא לא פשט מיניה החזיקה היא מלחמה בעולם, וגם רש"י (קטו, א ד"ה דאי בעיא) פירשו יפה^{קנא}.

ולפי ראות עיני לא חיישינן דאמרה בדדמי אלא דווקא באשה מפני עגונה. אבל עדים או עד אחד, שבאין להעיד או' עדות ברורה הדברים כהווייתן אם ראוהו מגוייד ואל יאמרו נהרג אלא א"כ ראו יציאת הנפש^{קנא}. ואשמעינן מתני' אפילו ראוהו מגוייד אין מעדיין, כלומר אין ב"ד מקבלין עדותן. ומיהו למאן

[ה] מיום^{קמח} שנסתלקו (פתיחותינו) [פתיחותיים]²⁴³ ומסגרותיים מי בנו פותח וסוגר דלתיים, אתה הוא מן המשוועים, ראש לפותחים ולסוגרים. וידינו רפה לסייעו ולא בפתיחה לי ולא (הבהגפה) [בהגפה]²⁴⁴.

(או) [אך]²⁴⁵ לפי תשות כוחינו וחסרון מוחינו חזרנו לצד היתר והוכשר²⁴⁶ בעיני עדותו של גוליייר, שכתבתם שהסיח אלכסנדרי הבחור מכפר זיינא נהרג, הזכיר "עירור ושם שמו ושם עירוקמט", כמו ששנינו בתוספתא (יבמות יד, יא) ודמי נמי לההוא דהוה קאמר ואזיל ווי ליה לפרשא זריזא דהוה בפומדייתא דשכיב (קנא, ב). ולפי (שיכול) [שיקול]²⁴⁷ דעתי' אין לחוש ולמלחמה דתימא בדדמי, אלא כשראהו העד או האשה בקישרי המלחמה. כדמפרש רבא (קיד, א) מאי טעמא דמלחמה וכו', וכן (קיד, ב) רעבון שהיה הוא בעיר שבני העיר מתים ברעב, וכן (מעלות) [מפולת]²⁴⁸ ושילוח נחשים או טבע במים שאין להם סוף. ודווקא (קטו, א) נפלו עלינו גוים נפלו עלינו לסטים אבל שעת חירוס בעלמא, שלא ראתה לסטים נופלין אלא חששא, שלא הוזכר לפי דעתי'. שאין אנו רשאים לחדש דבר ולהוסיף על המלחמות. כי בשעת חירוס הרבה פעמים הולכין שאין ליסטים פוגעין בהם, ואפילו כשפוגעין רוב פעמים שוללים ואינם הורגים. ושבח לאל לא שמענו על שום רציחה יותר מיום שנעשו הדרכים משובשות זה כמה שנים שמת המלך היינריך^{קנא}. ודמי לדבר למאן דאמר (במלחמה) [אינו כמלחמה]²⁴⁹, (קיד, ב) כדאמרי אנשי שב שנין

כשר²⁴⁷. (שיכול) [שיקול]: בראבי"ה שיכול²⁴⁸. (מעלות) [מפולת]: בראבי"ה מעלות ואין לכך מובן²⁴⁹. (במלחמה) [אינו כמלחמה]: בראבי"ה במלחמה התיקון לפי הגמ' ולפי הענין

243. (פתיחותינו) [פתיחותיים]: בראבי"ה פתיחותינו התיקון בהתאם להמשך הנוסח 244. (הבהגפה) [בהגפה]: בראבי"ה בהגפה 245. (או) [אך]: בראבי"ה או 246. והוכשר: ראבי"ה כי"מ והיה כשר, ראבי"ה כי"א והו'

עירור.

קנא אפשר שזה היינריך הששי, בנו של פרידריך ברברוסה.

קנא הענין בסוגית אונס בגיטין, שלרבא מהתקנה אין אונס, ואחד החששות הוא שהפרוצות יתלו שהבעל קיים התנאי ולא בא ולכן נתיח שהיא מגורשת.

קנא כך נאמר בגמ' (קיד, ב): "תנא שלום בעולם - משום דקבעי למיתני מלחמה בעולם".

קנא רש"י מפרש שם שהמשנה מחדשת שבאמרה מת סתמא, אף שלא אמרה במפורש שמת על מיטתו, אנו מפרשים כך את דבריה, והיא נאמנת, ולעומת זאת כשיש מלחמה ואמרה מת סתם, מפרשים דבריה שמת במלחמה ואינה נאמנת.

קנא כך בגמ' (קכ, א): "אין מעדיין אלא עד שתצא נפשו, ואפי' ראוהו מגוייד, וצלו".

קמח זו תשובת רבני שפירא המוזכרים בסוף התשובה: ר' נתן בר' שמעון ורבנו שמחה בר' שמואל מרבתי של רבנו האו"ז. חלקים מהתשובה מצוטטים בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סי' צב). התשובה הובאה בשלימות בראבי"ה (סי' תתק ע"מ קנא-קלב), ובקיצור במרדכי (סי' צ) ובהגה"מ (גירושין פי"ג אות א). תשובה זו עוסקת באותו ענין של היתר אשתו העגונה של חתן ר' אלכסנדר שנהרג בסביבות קולנץ, וגם היא באה בתגובה לתשובת הראבי"ה בתחילת הסי' כמו תשובת רבני וורמייזא, שהובאה לעיל (אות ד). תשובה זו לא מצויה כלל באו"ז שלפנינו, אולם דעות המשיבים מוזכרות בפסק המהר"ח המובא לעיל בסוף תשובת ראבי"ה (אות א). מזה מוכח שהתשובה היתה באו"ז ונשמטה, ור' לעיל הע' א.

קמט עירור... עירור - הלשון בתוספתא: "שמו ושם אביו שמו ושם

בההיא עדות דכרוקם ביתר (שם קכב, א) קנ"ה, בתוספתא (יבמות יד, י) קנ"ט שעיקר הבריייתא אין כתוב (וקברתם) [וקברתים] אלא שהתלמוד מפרשוק²⁵⁰ והוא הדין במתני²⁵¹.

וגם על מסיח לפי תומו שמצאו הרוג ושוב אחרי מותו ב' ימים ראהו צף אצל שפת הנהר²⁵², אין לך וקברתיו גדול מזה ונאמן אף בשעת מלחמה. וכן ראינו וגם סברת רבותינו בני ורמיישא²⁵³. זהו מעשה דשני ת"ח שהיו באים עם יוסף²⁵⁴ בן סימאי (קטו, א). מעיקרא קס"ד דלא אסקוה קמן, וקא דחי, אלא לית לך למימר דסמכי על עדותו שהעידו, אלא מצי לאוקמי שלא הכירום הנשים אותם שני תלמידי חכמים בחייהם מעולם, דליכא למיסמך מעדותו כלל. וזה שהשיא ר' את נשותיהן משום דאמרי אסוקינהו קמן וחזינהו לאלתר דחזויה בשעת²⁵⁵ ולא אישתהה בתר דאסקנהו כדאמרינן בפ' בתרא (קכ, א; קכ, ב) דקאמר סימני סימנין מובהקין בגופו²⁵⁶ אבל טביעות²⁵⁷ לא, שהרי לא הכירום. ורבותא נקט דהוא הדין אם הכירום בחייהם ואסוקינהו העידו על פרצוף פנים בלא סימנין אלא להכי נקט סימנין, כלומר משכחת לה שפיר דלאו

דבעי דרישה וחקירה באשת איש יאמר ראינוהו שנהרג יחקרו שמא מאומד אתם מעידין ראיתם אותו מגוייד או במלחמה. דאי הוה לן למיחש אפילו בעדים דאמר בדדמי, מאי איריא דמיבעיא לן (קטו, א) עד אחד במלחמה ליבעי אפילו שנים. ומאי האי (שם) מילתא דעבידא לאיגלויי לא משקר הוא סבור שהוא אומר אמת, שהרי גם האשה עצמה משקרת, אע"פ שהחמרת עליה בסופה כשיתגלה דמשקרא.

וה"פ דבעיין עד אחד במלחמה מהו, טעמא דעד אחד מהימן בעלמא בשעת שלום וסמכו דבר שבערוה על פי עד אחד משום דעבידא לאיגלויי לא משקר. ועיקר (כמו) [סמן]²⁵⁰ שסמכו חכמים להתירה בעד אחד, משום האי טעמא (ואשה) [דאשה] דייקא ומינסבא בעד (בעלמא) [אחד]²⁵¹ קנ"ה, (והילכת') [הלכך]²⁵¹ לא חיישינן כיון דעד מעיד שמת במלחמה דילמא אמרה בדדמי ולא תידוק כד מנסבא. או דילמא עיקר שריותא בעלמא משום דסמכינן אאשה דדייקא והכא לא תידוק²⁵². והאי (לא) [דלא] פשוט מהרוגי תל (אחא) [ארזא]²⁵² (קכב, א), נראה שהעד לא העיד שנהרגו אלא מצאן הרוגים והכירום²⁵³, והיינו כמו קברתים. וגם

והילכת' ובשו"ת מהר"ח או"ז הלכך ונראה יותר כמהר"ח 252. (אחא) [ארזא]: בראבי"ה אחא אולס בגמ' בתשו'

250. (כמו) [סמן]: בראבי"ה כמו ובשו"ת מהר"ח או"ז סמך ונראה יותר כמהר"ח 251. (והילכת') [הלכך]: בראבי"ה

נאמן נלמד שודאי עד אחד נאמן. ראייה זו הביא גם הרשב"א (קטו, א ד"ה ולא איפשוט), וכך יש לפרש כאן. קנט הלשון בתוספתא (כנ"ל יבמות יד, י): "שוב מעשה בששים [בני אדם] שירדו לכרכום ביתר ולא עלה אחד מהם, ובא מעשה לפני חכמים והשיאו את נשיהם".

קס דעת ר' נתן ורב' שמחה, שאין להוכיח הן מהרוגי תל אחא (תל ארזא) והן וכרוקם ביתר, משום שהגמ' העמידה מקרים אלו ב"וקברתיו", שעל עדות זו לא הסתפקה הגמ'. וממילא אין להוכיח הן מוכרוקם דביתר, שאומנם בתוספתא לא נאמר "וקברתיו", אך הגמ' העמידה זאת ב"וקברתיו", וכן מהרוגי תל אחא (תל ארזא).

קסא נר' שכוונתו למשנה שם (קכב, א) בענין תל אחא (תל ארזא). קסב זה המעשה בחתנו של ר' אלכסנדר עליו דנים הראבי"ה, חכמי ורמייזא וחכמי שפירא.

קסג בחלק הראשון של סימן זה.

קסד יוסף - בגמ' לפנינו: אבא יוסי.

קסה הגמ' שם דנה בדברי המש' (קכ, א) בענין עדות עפ"י סימנים, האם סימנים דאורייתא וניתן להעיד עפ"י סימנים, או שסימנים דרבנן וניתן להעיד רק עפ"י סימנים מובהקים.

קסו טביעות - נר' שיש להוסיף: עין.

קנה בעד בעלמא - במהר"ח או"ז (סי' צא): בעד אחד.

קנו בשו"ת מהר"ח או"ז (שם סי' צא) מפרש את דברי המשיבים כאן עפ"י התוס' (קטו, א ד"ה טעמא), ולפיהם לפי שתי האפשרויות שמעלה הגמ' אין חשש שהעד אומר בדדמי, וכל השאלה האם האשה דייקא ומינסבא בעדות העד או לא וסומכת עליו כאן יותר מאשר אם מעיד שמת על מיטתו. לעומת דעה זו דעת הרי"ף שהחשש בגמ' שגם העד יאמר בדדמי, ור' לעיל סי' תרפח (הע' יא) וכן דעת רש"י (קטו, א ד"ה והכא). הרי"ן בתשובה (סי' עא) הביא סברא זו, וכך פ' את דעת הרמב"ם בהל' גירושין (פי"ג, ט). וע' בהג' הגר"א בגמ' ובהערות לשו"ע אה"ע (סי' יז ס"ק קז).

קנו שאלתו שלכאורה שם מדובר במלחמה והאמינו שם עד אחד, ומדוע לא נוכיח משם שעד אחד במלחמה נאמן. ותשובתו ששם מדובר בעדות ברורה יותר, "והיינו כמו קברתים", ובוה לא היתה כלל שאלה שעד אחד נאמן.

קנה שאלתו מדוע לא הוכיחו דין עד אחד במלחמה מוכרוקם דביתר. אומנם יש להקשות ששם לא מדובר בעד אחד אלא בגוי מסל"ת. אומנם מצאנו ברמב"ן (קטו, א ד"ה ומיהו) שהביא ראייה מגמ' זו שעד אחד נאמן ואמר שם: "התירו נשותיהן ע"פ גוי מסיח לפי תומו כ"ש ע"פ עד אחד". וכוונתו שמדין הגמ' שגוי מסל"ת

עליהו (מסכין) [סמכין]²⁵³ כלל קס"ז.

דרכה בר בר חנא (גיטין כז, ב; ב"מ יט, א) דאירכס ליה גיטא ואמר לא ידענא אי משום טביעת עין ודווקא צורבא מרבנן דבר שבערוה, ועוד דאיכא כתובה נמי דממון.

ואין לתלות משום עיגון להקל בגופו של עדות, דדוקא (בעדות) [בעדים]²⁵⁴ מקילין ולא בגופו של עדות. כדאמרין בתחיל' בפ' יש בכור לנחלה (בכורות מו, ב) שאני עדות אשה דאחמירו ביה רבנן, ומי אחמירו והתנן הוחזקו להיות משיאים וכו', ומתירן כי אקילו בגופה, פירוש אחר שנחקר העדות יפה בטביעות עין גמור אבל בתחילתה, פ"י בגוף העדות קט"א לא אקילו קט"ב. והכי מוכחא כולה שמעתא דריש פ' האשה שלום קט"ג דתלינן לחומרא, דאמרין (קיד, ב) דאיכא דעבד' ליה סמתרו ואמרין (קטו, א) כי היכי דלדידך איתרחיש ניסא, ואמרין נמי (שם) אימור אינש אחרינא אתי לאצולי ואכלתי נורא וכו' (שם) ומים שאין להם סוף שמא עלה מצד אחר. דע"כ לא פליגי נמי (קכב, ב) אלא

אך לבינו נוקפינו על זה אם גוי מסיח לפי תומו נאמן לומר מצאתי פלוני הרוג עם פרצוף פנים. אם האמינוהו במסיח לומר פלוני נהרג או מת משום דלא צריך טביעות עין, אך נאמינו לומר מצאתי פלוני הרוג היכא דאיכא למיחש דלמא אחרים הוא, וצריך טביעת עין קט"ז. וכל טביעות עין צריך עיון, וטביעת עין זה המסיח שאין דעתו להעיד אלא שראה אותו ממילא, היכא סמכי עלה. ורמז לדבר עדות החודש (ר"ה כד, א) ראינו מאילינו ושוב לא ראינוהו, דאמר' כשראוהו מאליהן בלא כוונת עדות כדלמא מכותא דעיבא הוא דחזוקט"ט. ועוד שהגוי סח שראוהו צף האין נתן טביעות עין במים. בשלמא ישראל שמתכוין להעיד איכא למימר נתן בו טביעות עין בכונה, דעל כל דבר שעד אחד נאמן, כגון איסורין וה"נ נאמן בטביעות עין. ודווקא בממון דבעינן תרי ואיכא חימוד לא מהימנינו ליה אלא לצורבא מרבנן. וההוא עובדא

254. (בעדות) [בעדים]: בראב"ה בעדות ר' ביאורים

המהר"ח או"ז (סי' צא) ובפוסק המהר"ח (לעיל סוף אות א) ארזא 253. (מסכין) [סמכין]: בראב"ה מסכין ונר' לתקן

בהגה"מ (גירושין פ"ג אות א) שהוזכרו לעיל הע' קמח, וכן הביאה הרמ"א בד"מ (סי' יז, מה). בשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' כו) מביא את ההגדרות הללו בשם האו"ז ורבו הראב"ה (כנראה היה בידו נוסח או"ז שתשובה זו לא נשמטה ממנו), ומכאן למד להחמיר בענין. הרד"ך בשו"ת (סי' יז) מביא את ההגה"מ ואת המרדכי כהוכחה שיש להחמיר בענין. גם בשו"ת תורת חיים למהרח"ש (ח"ד קונטרס עיגונא) מביא ראשונים אלה. בשו"ת מהריב"ל דן בענין באריכות ומביא את ההגה"מ הנ"ל ואת דעת הרשב"א הסוברים שיש להחמיר בעצם העדות. מאידך הוא מביא את הרא"ש בתשובה (נא, א) בענין אשת מכלוף בן מלול שלדעתו יש להקל גם ביחס לעצם העדות. ומסקנתו שיש להחמיר בענין. קעב המשיבים והמביאים דבריהם מקבלים כמסקנה לשון זו של הגמ' שמשמעותה חומרא בעדות אשה. ר' יוחנן סובר שם שלענין נחלה עובר שיצאה הפדחת (מצח) שלו, הבא אחריו אינו בכור. הגמ' מקשה לשיטתו מעדות אשה, והתרוץ בלשון הראשונה, שבעדות אשה מחמירים לדעת ר' יוחנן יותר מאשר בהכרת בכור ובענינים אחרים, ומצריכים שם עדות על הפרצוף והחוטם. אולם בגמ' יש תרוץ נוסף בענין זה ולפיו דווקא בהכרת בכור מקילים לפי ר' יוחנן, ועדות אשה שווה לענינים אחרים, וממילא אין כלל חומרא בעדות אשה. ור' בשו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' א' אות ג) שהביא הסוברים שהמסקנה בגמ' בבכורות כלישנא בתרא, והמשמעות לכך. קעב להלן מובאות מספר דוגמאות בהן החמירו בעדות אשה ביחס לתוכן העדות, ולא הקלו משום עיגון.

קסז המשיבים כאן מפרשים את מסקנת הגמ' (קטו, ב) "דלאו עליהו סמכין אלא אסימנים" שאנו מעמידים המקרה שמדובר שאין לאותן נשים טביעות עין, וכן מסתמכים על הסימנים. ואה"נ אם תהיה להן טביעות עין הן תהיינה נאמנות. ואין זה כדעת התוס' (קטו, ב ד"ה וקאמרי) שאינן נאמנות בטביעות עין משום דאמרי בדדמי. וע' לעיל ברבנו סי' תרפח (הע' ט) הרחבנו בענין זה.

קסח לכאורה הספק הוא שאם מספר הגוי שהיה יחד עם פלוני והוא נהרג יש להאמין לו. אך כשמספר שראהו הרוג צריכים להאמין עפ"י טביעות עין בפרצוף, ובמקרה זה צריך התבוננות שאינה קיימת לכאורה במסל"ת.

קסט דלמא מכותא דעיבא הוא דחזו - לשון הגמ' שלפנינו: אימור כוביתא דעיבא בעלמא הוא דחזי.

קע (בעדות) [בעדים] - ההגה"מ בהל' גירושין (פ"ג, א) שהביא בקיצור את התשובות בראב"ה גרס כאן: בעדים, וכן במרדכי (סי' צ) הובאה גי' זו בשם ס"א, ונראה שהיא הנכונה. המשמעות היא שלא הקלנו ביחס לאיכות ולתוכן העדות אלא ביחס לטיבם של העדים.

קעא רבנו שמחה ור' נתן המשיבים רוצים להוכיח מהגמ' בבכורות (הנ"ל) שבתחילת העדות (כלומר מבחינת עצם העדות) עדות אשה חייבת להיות עדות טובה אלא שמבחינת איכות העדים אנו מקילים. הגדרה זו המבוססת על הגמ' בבכורות (הנ"ל) מצאנו גם בשלהי תשובת הראב"ה המובאת לקמן (סי' תרצד אות ג), ור' שם (הע' לה). סברא זו מובאת במרדכי (סי' צ),

עניינים, לאסור או להתיר או לטומאה או לטהרה. המה החכמים אשר מעולם, אנשי יראה וענוה ורבותי' קהילות הקודש שברינוס ושבקולוניא. אני הצעיר עבדיכם אשר מימיכם אני שותה ובאפר רגליכם אני מתאבק, באתי להרצות דברי רבותיי לפניכם במצוותם עלי, וזהו ה'העתק דברי מורי הרב ר' אליעזר מוורונא^ג, שהוא מרא דעובדא.

רואה אני, מדקאמר (קכא, א) מים שאין להם סוף אשתו אסורה ולא אמר לעולם^ד, ש"מ דלאו לעולם קאמר. וכך נראה שתלו רבותינו הדבר על החכמים דור ודור ויראי שמים, שיתכווננו וישכילו על העניין המאורע בדרום^ה, ולא יסמכו על רוב ספינות המטרופות בים וניטענות שרובם למיתה^ו. אך אם יש הזיקות אחרות עם הרוב וסמכו^ז על הרוב. ודווקא כמו על עובדא דאתנין עלה, שיש עמה כמה חזקות. חדא שעתה שבע^ח שנים בין פסח לעצרת שנטבעה הספינה בים סמוך לפודארנו ופאנו, שתי קהילות בפחות ממהלך

לעניין דרישה וחקירה אפילו למאן דלא מצריך משום דאיכא כתובה^ק הא לאו הכי כולי עלמא מודו דלעניין אשה היה צריך. ובירושלמי (יבמות פט"ז ה"ג פג, א) ראהו מגוייד^ק בחרב מלובנת נכוח וחיה, וצלוב אני אומר מטרונא עברה עליו ופדאתו, וחיה אוכל בו אומר נתרחמו עליך מן השמים, נפל לבור אריות אני אומר ניסים נעשו לו כדניאל, לכבשן האש אומר אני ניסים נעשו לו כחנניה מישאל ועזריה^ק.

מוריני הרב נודע לנו כי רב כוחך ורב שכלך וכדי אתה לסמוך עליך אלא מרוב ענותך נמלכתה בצעירים, והננו מסכים לפי קוצרן דעתינו להיתר ושלומך ושלום ישיבתך ותורתך יפרץ נצח. נתן בר' שמעון שמחה בר שמואל.

(תרצד) [א] *שלמה^ה יתן שלום ליראיו ולחושבי שמו אשר בגינם ברא טוב הצפון בו לעד. והם הראויים לעמוד בהיכל מלך מפני קדושתם וחכמתם שחלק בהם, להראות פנים לכל דבר שיבא לידם לכמה

ב שלמה - הכוונה לכא' לקב"ה, שהשלום שלו, וכן במקורות רבים, גמ' שבועות (לה, ב) ובמדרשים רבים. ויש להעיר שאולי נבחרה מילה זו לפתוח את התשובה משום שהתשובה דנה בשאלת היתר אשת ר' שלמה שאבד בספינה בים.

ג העתק ... מוורונה - המדובר בתלמיד ר' אליעזר ב"ר שמואל השולח את תשובתו בענין. ור' בהע' לראב"ה ג' נוספת. בדבר זהות שולח התשובה, זמן המאורע וזהות החכמים הנזכרים להלן, ר' במבוא לראב"ה (עמ' 429-431), ובבעלי התוס' (עמ' 357-359).

ד יסוד דברי ר' אליעזר בשאלת עגונות זו הוא, שדייק מלשון הגמ' שאיסור האשה כשטבע הבעל במים שאין להם סוף אינו מוחלט, והדבר תלוי בפסיקת הדיינים. אומנם מלשון בעל העיטור (אות ק - קבלת העדות סא, א): "ואקשינן ותסברא מים שאין להן סוף נינהו. ומים שאין להן סוף אשתו אסורה לעולם", מש' שגר' בגמ' שהאיסור לעולם.

ה בדרום - במרדכי (שם סי' צב) וכן במהר"ם (שם פראג סי' תקעב) נכתב במוסגר: [בדורם].

ו בגמ' בב"ב (קנג, ב): "אמר ליה אביי: השתא ומה ספינה שרובן לאבד - נותנין עליהן חומרי חיים וחומרי מתים, חולין שרוב חולין לחיים - לא כל שכן". למדנו משם שיש רוב למיתה ביחס לספינות המטרופות בים. וסובר ר' אליעזר מוורונא, שאף שלמדנו מכאן שלא ניתן לסמוך על רוב זה כשלעצמו, אולם בתוספת חזקות אחרות ניתן להתיר האשה.

ז הזיקות - לכ' צ"ל: חזקות.

ח וסמכו - לכ' צ"ל: יסמכו.

ט שבע - זו הגי' גם במהר"ם (שם) ובזכרון יהודה (שם), ובמרדכי (שם) הגי': ארבע [ונראה שהסיבה לשינויי הנוסח הוא שד' זו דומות].

קעד הגמ' שם דנה אם צריך דרישה וחקירה בעדות אשה, ומסקנתה שזו מחלוקת תנאים. יסוד המחלוקת האם יש לעדות זו דין עדות בממונות, או עדות בנפשות. כיון שכתוצאה מהעדות מוציאה כתובה, סובר ר"ע שיש לעדות דין ממונות, ושם הקלו בדרישה וחקירה משום שלא תנעול דלת בפני לוויין. ר"ט לעומתו סובר שההיתר לשוק הוא כדיני נפשות, ולכן יש להחמיר בדרישה וחקירה.

קעה מגוייד - הנוסח בראב"ה: מגוייד, אולם בכה"י (המובאים בהע' 583 שם): מגוייד, וכן במקור בירוש' (מובא בהע' הבאה): מגוייד. מקור הביטוי במש' (קכ, א) ובמשנה באהלות (פ"א, ו). ופי' רש"י במש' (קכ, א ד"ה ראוהו): "לשון - גודו אילנא, מנותח ומלא פצעים".

קעו הלשון בירוש' (שם פג, א): "אפילו ראוהו מגוייד, אני אומר בחרב מלובנת נכווה וחיה. וצלוב על הצלוב, אומר אני מטרונא עברה עליו ופדאתו. והחיה אוכלת בו, אני אומר נתרחמו עליו מן השמים. נפל לבור אריות אין מעידין עליו, אומר אני נעשה לו ניסים כדניאל. נפל לכבשן האש אין מעידין עליו, אומר אני נעשה לו ניסים כחנניה מישאל ועזריה".

א להלן ג' תשובות שמקורן בראב"ה (סי' תתקא) העוסקות בהיתר אשתו של ר' שלמה ב"ר יעקב מוורונה, שנעלם בספינה. התשובות הן של ר' אליעזר ב"ר שמואל מוורונה, ר' אברהם ב"ר משה והראב"ה. תשובות אלו מוזכרות בתשובת רבנו (סי' תשמד). התשובות הובאו בקצור במרדכי (סי' צב), בשו"ת מהר"ם (פראג סי' תקעב), וקטעים הובאו בשו"ת זכרון יהודה (סי' צד). באו"ז הנדפס לא הובאו כלל תשובות אלו אולם המהר"ח סיכם אותן בפסקיו ומכאן שהיו בחיבור אלא שהושמטו. ור' בענין זה הערתנו לעיל בראש סי' תרצג. בנדפס מובאת בסי' זה תשובת ר"י הכהן מס' הדינין ובהוצאתנו היא מובאת לעיל. (תרצג, ג עמ' עט).

שנטבעו למיתה^{טז}. ואפילו לר' מאיר דחייש למיעוטא (יבמות סא, ב; קיט, א), הויא לה עובדא מיעוטא דמיעוטא, ואפ"ה לא שכיחי ולא חיישי. ועל כן לא פסק התלמוד מים שאין להם סוף אשתו אסורה לעולם, כי אם תלה הדבר לפי ראות ת"ח ויראי שמים שבחר שישכילו על הרבה שאירע בדורם. שפעמים יש לתלות הדבר בגלים שהשפילוהו למרחוק או למקום קרוב, ואינו חוזר מפני שטבע שם עם ממונו ויש לו נושים שאם ידעו אנה הוא יתפסוהו. הילכך כל אילו חזקות היו בטלים, כי לכך אינו חוזר ואינו מודה עצמו אפילו הוא גברא רבא מפני שהוא ירא מעשי^{יז}.

אבל עובדא דאתינו עלה ידענו שאין לו נושים. ויש לומר נמי שמא היה לו איבה בלבו על אשתו מפני שלא מצאה חן בעיניו או אינו בר תשמיש כל זה אינו כאן. ע"כ היה נראה בעיני שאשתו מותרת לכתחילה לינשא, וכל ת"ח שיראת שמים בלבו יש לו לדקדק להחמיר ולא לאוסרה. כי היינו הולכים אחר אומדן דעתו^{יח} כל בני לומברדיאה^{יט} היו אומרים על פי שבועתם^כ, כי הם סבורים שאותם היהודים שבאותה הספינה מתו בים, וגם הגוים שהיו באותה הספינה שהיו מאותם העיירות שהזכרנו לא נראה אחד מהם עוד, לא הספנים ולא השאר, שהיו יותר מכ"ב בני אדם.

וכל מה שכתבנו למעלה לסמוך חזקות לרובא וחזקות כאילו יש להביא לי ראיות. ואני לא הארכתי בזאת האגרת כי כתבתי לפי שעתה, מפני שלא חשבתי אילו הדברים, שכשתבא לי תשובה על הדברים אשר שלחתי לבודקם לאותם שני עיירות שזכרתי למעלה, לדעת על הברור על היהודים ב' עיירות כל עניין איך היה. אע"פ ששמעתי הדבר מפי אנשים נאמנים, עוד רציתי שיכתבו ויחתמו וישלחו אלי, ואז היה בדעתי להאריך לפי מיעוט שכלי בראיות ולדון לפני רבותי.

יום. וערב שבת נסעה הספינה שהיה בה ר' שלמה בנו של ר' יעקב מוורונא, וגם יהודי אחד עם בנו שהיה רוצה להביאו לוורונא ללמדו תורה, והוא היה מקהל פאנו. ובליל שבת היה רוח סערה בים, שזקני אותם המקומות לא זכרו כמותו מחזיק לאורך ימים. וכל הספינות שנמצא באותו הלילה באותו יום כולם נשברו סמוך ליבשה כי הדיחום^א על שפת הים לצד יישוב הקהילות. ושמענו כי יותר מס' ספינות נשברו באותה הלילה, וגם הספינה שהיו בה יהודים אחרים באותם עיירות נשברה בשבת וחזרו לביתם במוצאי שבת. הנה חזקה שאם היו חיים איך היו עומדים ז' שנים חוץ לביתם.

ובאותו הספינה שהיה אב ובנו ואותו ר' שלמה מוורונא, נמצא משברי הספינה והכלים של שמן שהיו בה^ב על שפת הים סמוך לעיירות שהיו בה על שפת הים לעיירות שהיו דרים בה ישראל^א. ואותו היהודי שהיה עם בנו היו לו ב' כלים מלאים שמן בספינה ונמצאו על שפת הים והכירתם אשתו של אותו האיש^ב והחזירו לה גוים שמצאו אחד מהם מן השמן שבו. ואותו ר' שלמה מוורונא שאנו מסתפקים עליו להחמיר את אשתו הנזכרה לעיל, היה ילד כבן עשרים וארבע או פחות, איני יודע לכונן, ואשתו כבת כ' והיה לו בן ובת ממנה. וגם אביו בחיים^ג ונתעשר אביו מירושה שנפלה לו. ושלח אביו שלוחים בספרד במקום שנשאו נשים ונולדו לו שם ושלח בעבורם והביאם אליו, ושמע^ד בכל המקומות שנתעשר^ה.

והנה חזקה שאין הבן עובר על כיבוד אב ואם. ועוד חזקה שאין עובר על שאר כסות ועונה. ועוד חזקה שרחמי האב על בניו הקטנים. ועוד שתפס קניין אדעתא דשבועתא לחזור וללמוד בנו של בעל הבית משם^ט. וזה אני אומר לפי סברתי, ששמעתי כן, שעל כל אלה החזקות לומר לסומכם לרובא דספינות

י הדיחום - בשו"ת זכרון יהודה: הדיחום הרוח.

יא על שפת הים... לעיירות... לעיירות שהיו דרים בה ישראל - הגי' איננה ברורה, ולפי פסק המהר"ח יש לגרוס: נמצאו על שפת הים סמוך לעיירות שהיו ישראלים דרים בה.

יב ובאותו הספינה... אותו האיש - בזכרון יהודה (שם): ואותו ר' שלמה מוורונא ומצאו משברי הספינה והכלים של שמן שהי' בה על הים והכירתם אשתו של אותו ר' שלמה.

יג ונתעשר... שנתעשר - בזכרון יהודה (שם): ועשיר ושלח אביו שלוחים לספרד ולא מצאוהו.

יד ושמע - אפשר שהכוונה שפרסם בכל מקום שנתעשר, כדי לעודד הבן לחזור אם הוא חי.

טו ר' אליעזר מצרף כאן מספר חזקות המחזקות את סברת הרוב. טז ר' לעיל הע' ו.

יז מעשי - בהע' לראבי"ה כתב המהדיר שהמילה אינה ברורה ואולי הגי' היא: מנושיו, והדבר מסתבר.

יח דעתו - בהע' לראבי"ה שאולי הגי' היא: דעת.

יט מחזו בצפון איטליה בסמוך לוורונה.

כ שבועתם - בהע' לראבי"ה שאולי הגי' היא: שמועתם.

דמדאורייתא לא הוי גיטא, אפילו הכי משום עיגונא דזמנין דאניס ואמרי' לא אניס אפקעינהו רבנן לקידושין וחשיב גיטא. כל שכן בכאן שאין צריך להפקיע, כי אם להעמיד דברי על דין תורה, דהוה לן למיחוש לעיגון ולעשות כמו בקטן ובקטנה שמא ימצא סריס ואז יוציאנה. כמו כן בכאן אם פעמים ויבא תינא^י, אבל לכתחילה לא נאסרנה מספק לעולם. שכל זה שהורגלו לפרש העול' שאסרוה גרס' משום דסתמ' קאמר אסורה ולא קא יהיב קצבה.

ועל זה המשמעות יש לתמוה. דהאמר רב אשי (קכא, א) הוה ס"ד למימר דצורבא מרבנן אפילו במים שאין להם סוף מותרת, דאי סליק קלא אית ליה. דא"כ לדברי המפרשים אסורה לעולם ואזלין בתר סתמא דקתני אסורה, וא"כ בצורבא מרבנן למה לא נתנו שיעורא מתי מותרת. שהרי זה הוא כמו נתנה דברין לשיעורין, דשמא הרחיק מהלך יום או יומיים ויצא והרי צריכה להמתין עד שיבא שום אדם משם ויגיד איך נעשה הדבר. וכמו שזה הדבר דצורבא מרבנן סמכו באומדן דעתן, אע"פ שאין הדבר מפורש, כמו כן יש לומר דאפילו היכא דליכא צורבא סמכו באומדן דעתו דמאי שנא.

ונראים הדברים שהיה לסמוך ולאסרה לכל היותר עד מקום שהשיירות מצויות ללכת למקום שהיה דר שם, וכשהיו בודקין בכל אותן המקומות ולא היו מוצאים, הרבה תימא להחמיר יותר בדבר. וכן מצינו בפ' האשה ביבמות (קטז, א) בההוא גיטא דאישתכח בסורא ובדוק רבנן מסורא ועד נהרדעי, אלמא דבדיקה אפילו במקום

כי נראה לי שיוזכה לשמים כל חכם שיכול להראות פנים להיתר. כי האשה הגונה יושבת עגונה כל כך שנים רבות. והרבו חשו רבותינו לעיגון בנות ישראל. ועתה יראו רבותיי והנראה בעיניהם יכתבו להסכים עמי ועם חברי ושלומכם ושלום תורתם ירבה לעד. אליעזר בר' שמואל ז"ל.

[ב] איני יכול לעמוד על הסוף במים שאין לו סוף, כי קשה בעיני למה אסרו חכמים להינשא לכתחילה, דכיון שבדיעבד מותרת^{כא} ש"מ אין כאן כי אם איסור דרבנן ומשום הכי בדיעבד מותרת. דאי ס"ד ספיקה דאורייתא היא, א"כ אז היינו אומרים תצא, כדמוכח בפ"ב דכתובות (כב, ב) ובפ' האשה רבא (פח, ב), דמסיק היא גופה באשם תלוי קיימא. וטעם הדבר הוא, משום דקיימא לן דרוב הנטבעים ששהו במים בכדי שתצא נפשם ורוב ספינות האובדות במים למיתה אזלי, כדמוכח בפ' מי שמת (ב"ב קנג, ב). ובדבר הזה דאמרינן דבדיעבד שריא גם ר' מאיר מודה, כדמוכח בפ' האשה ביבמות (קכא, א; קכא, ב)^{כב}, ומשמע שהוא חשוב כמו מיעוטא דלא שכיחא אליבא דר' מאיר^{כג}, לגבי מיעוטא דקטן וקטנה (שם קיט, א) ומותרת לכתחילה.

וא"כ כל שכן בכאן שהיה לנו להתירה להינשא לכתחילה במים שאין להם סוף, כמו שהוכחנו דמיעוטא גרוע הוא. והנה זה הדבר הוא כאן תמוה, כל שכן היאך נוסיף עדיין יותר תמיהון לאסור זאת האשה לעולם. דהשתא היכא דאיכא איסורא דאורייתא, כגון אונס בגיטין (כתובות ג, א),

כא וכך אמר שם רב אשי (קכא, ב) שהאיסור במשאל"ס הוא לכתחילה, ובדיעבד כשנישאה אינה יוצאת.

כב המשיב ר' אברהם ב"מ סובר שגם אליבא דר' מאיר החושש למיעוטא יש להתיר בדיעבד במשאל"ס. והשאלה מנין הוכחתו לכך. ונר' שלמד מדברי רב אשי שהבין מלשון המש' והברייתא (קכא, א) שכל האיסור הוא לכתחילה, וממילא אין הבדל בין ר' מאיר האוסר גם במים שיש להם סוף לרבנן שאסרו רק במשאל"ס, ולכו"ע בדיעבד מותרת. בהע' המהדירים בראבי"ה ציינו לגמ' (פז, ב; פח, א) ולא התבררה ההוכחה משם. ור' הע' הבאה.

כג על הנחה זו שבמשאל"ס מקילים בדיעבד לר' מאיר חולק הראבי"ה בסיום תשובתו לקמן (הע' מז), ולדעתו לר' מאיר יש להחמיר גם בדיעבד. ולכאורה הדברים תלויים בתרוצי המרדכי בריש האשה בתרא (ס' פב). בתרוץ הראשון סבר המרדכי שבאשה יש לפסוק כר' מאיר שחייב למיעוטא משום שיש גם

חזקת אשת איש, אלא שמשום עיגונא התירו בדיעבד. בתירוק השני סבר שבמשאל"ס אף לר' מאיר יש להתיר בדיעבד משום שזה מיעוט שאינו שכיח, והאיסור לכתחילה הוא רק משום לזות שפתים. וא"כ לתירוק קמא ר' מאיר אוסר בדיעבד (וכדעת הראבי"ה), ולתירוק בתרא ר' מאיר מתיר בדיעבד (וכדעת ר' אברהם ב"מ). בשו"ת חתם סופר (אה"ע א סי' צב) דן בסתירה ברא"ש, שביבמות (פ"ד סי' ה) כותב דמשאל"ס הוא מיעוטא דשכיחא, ואילו בחולין (פ"א סי' טז) כותב דהוא מיעוטא דלא שכיחא, וכן דן בסתירה בתוס' שבבבבורות (כ, ב ד"ה חלב) כתבו שאין סומכים מיעוט הנמלטים לחזקת א"א וא"כ היה צריך להתיר במשאל"ס אלא שאסרו לכתחילה משום חומרא דא"א. ואילו ביבמות (לו, ב ד"ה הא) כתבו בשם ר"י שבמשאל"ס זה מיעוט המצוי וחוששים לכך. וע' בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ג סי' כה פ"ג) שהאריך בענין זה.

כד ויבא תינא - בהע' לראבי"ה כתב שצ"ל: יבא תצא.

המתיר לכתחילה, כעובדא דרב שילא, ולא קבעו חכמים זמן לדבר, אין בידינו לבדות הדברים מליבינו בלא ראייה ובלא סמך ולתת אמתלות.

כי (דאינו) [ראינו]¹ במקום שרצו חכמים להתיר פירשו הדברים, כגון במסית לפי תומו ועד מפי עד ופסולי עדות ורבו כאלה. ויש מקומות שהחמירו חכמים ולא חשו לעיגון, כמו במים שאין להם סוף ואין שום עדות אפילו של גוי המסית לפי תומו. ולא סמכו אסימנים שבכליו ושבגופו, כדמפורש בפ' האשה בתרא (קכ, ב), וכן (קכ, א) בראהו מגוייד או צלוב וחיה אוכלת בו, ולא אזלינן בתר מידי דשכיח שנאמר אכלתו כולו. וכן בנפל לבור של אריות (קכא, א), ולר' יהודה בן בבא² נמי (שם) בחפירה של נחשים ועקרבים, וכן (קכא, ב) בנפל ביורה מליאת יין ושמן אין מעדיין עליו³, ולא חשו להתיר בדבר (החיה) [ההוה]⁴ שמת, אלא חשו חכמים לניסים. והכי מפורש בתלמוד ארץ ישראל, דה"ג התם (ירושלמי יבמות פט"ז, ה"ג פג, א) ראוהו מגוייד או צלוב אני אומר בחרב מלובנת נכויה וחיה, וצלוב אומר אני מטרונא עברה ופדאתו, חיה אוכלת בו אומר אני נתרחמו עליו מן השמים, נפל לבור אריות אומר אני לניסים נעשו לו⁵ כחנניה (משיאל) [מישאל]⁶ ועזריה.

ותמה על עצמך הלא חשו בכל מקום לעיגון, אלא הכי עיקרא דמילתא היכא שעלתה ע"פ עדות הברור להם באנו להתיר, הקילו והתירו ע"פ פסולים ועל פי גוי המסית לפי תומו, דסמכי אעדות⁴ (הברור להם באנו להתיר הקילו והתירו על פי פסולים ועל פי גוי המסית לפי תומו דסמכו אעדות)⁴ כל דהו, דאשה דייקא

חששא מהניא ולא חיישינן טפי לאיניש אחרינא, בין למר ובין למר⁷ דהא במקום שהוחזקו היה⁸... בעבור בדיקה היה אפילו רבא מודה דחיישינן כדפרישית, אלמא דבדיקה מהני. ותיבדוק כל העולם (קטו, ב) דמסיק התם, לאו דווקא, אלא כלומר שצריך היה לבדוק גם סביבות נהרדעי יותר, עדיין עד מקום שהשיירות מצויות, כמו בכאן שבדקו מסורא ועד נהרדעי במקום שידעו שצריך לבדוק. וקשה לי להכניס ראשי במה שלא הורגלו העולם לפרש, ולשמתיא דרב ושמואל (קכא, א)⁹ מתי היו נוהגין איסור ולשמותי, אם לעולם או בלא בדיקה אבל כשהיו בודקין היו נוהגין בה היתר. וגם בעוד מורי הרב ר' ברוך¹⁰ ז"ל עמדי לא היה נראה בעיניו להתירה לכתחילה, ע"כ אני יכול לסמוך על דעתי הענייה ואיני כדי, כי עדיין לא הגעתי גם לרועה צאן¹¹.

ואם יש ביד רבותיי כולכם להתירה, הודיעני מהרה ותמסרו הכתבים ליד ישמעאל הכהן מבורנא¹², שיגיעם אלי טרם שיבא ר' יהודה אחי העגונה מבורנא, כי הלך לפוליא לסחורה.

ושלו' לרבותיי כנפש תלמידים ועבדים.

אברהם בר משה.

[ג] לא שאני כדי להכניס ראשי בין שני הרים המאלפים, פן ירצו גולגלתי, אך מצות הכותב אשמורה ואובין דעתי לפני רבותיי, הן טוב הן חילוף ודעת רבותיי שבקולוניא כדעתי.

אחרי שלא התירו חכמים לכתחילה לינשא גבי מים שאין להם סוף (שם), וחזינן בגמ' (שם) דראוי לשמתא

בראבי"ה הברור ... העדות זו טעות הכפולות על מה שנכתב לעיל

1. (דאינו) [ראינו]: בראבי"ה דאינו 2. (החיה) [ההוה]: בראבי"ה החיה התיקון הובא בהע' בראבי"ה 3. (משיאל) [מישאל]: בראבי"ה משיאל 4. (הברור ... אעדות):

כח ר' ברוך - לפי ר"א אפטוביצר במבוא לראבי"ה (עמ' 430) המדובר בר' ברוך בר' שמואל ממגנצא בעל ס' החכמה. להשערותו שלח אליו ר' אליעזר מוורדון את תשובתו. לאחר פטירת ר' ברוך השיב לשולח תלמידו ר' אברהם בר' משה החתום בסוף התשובה.

כט בסיכום התשובה לא הצטרף ר' אברהם ב"מ להתירו של ר' אליעזר מוורדון.

ל הוא השליח שהביא תשובת ר' אליעזר מוורדון.

לא בגמ' לפנינו (שם): ר' יהודה בן בתירא.

לב בגמ' לפנינו נאמר שבמקרה זה מעדיין עליו.

לג החיה - צ"ל: ההוה.

לד ניסים... לו - הלשון בירושל' (שם): נעשה לו ניסים כדניאל. נפל לכבשן האש אין מעדיין עליו אומר אני נעשה לו ניסים.

כה כוונתו בין לאביי ובין לרבא, שחלקו שם (קטו, ב) בהיתה עדות על יצחק ריש גלותא שנפטר, והשאלה האם חוששים לאדם נוסף ששמו כשמו. ופ' תוס' (קטו, ב ד"ה יצחק) ורש"י (שם קטו, ב ד"ה רבא) שהמדובר שם שלא הוחזקו שנים באותו שם והשיירות שכחות, ובכך נחלקו שלאביי חוששים לאדם אחר, ולרבא אין חוששים. ובהמשך (קטו, א) סופר על גט שנמצא בנהרדעא, ובדקו ומצאו שיש אדם ששמו כך אלא שהזמן הכתוב לא התיישב עם עדות העדים. מרש"י (הנ"ל קטו, ב ד"ה רבא) משמע שזה נחשב להוחזק, ולכן סבר רבא שחיישינן. ומלשון ר' אברהם בעל התשובה נראה שלדעתו לכו"ע (לאביי ולרבא) בדיקה מבררת, וא"כ בעניננו שבדקו יש להתיר האשה. אומנם לשונו להלן: רבא מודה דחיישינן, לא ברורה.

כו בכתה"י של הראבי"ה צוין שחסרות כאן מספר מילים.

כז במעשה דר' שילא שהתיר במשאל"ס.

בבלי נשאר בתיקול¹¹, אין בידינו להתיר כדפרישית. אע"פ שלא שנינו אסורין לעולם, כל התלמוד מלא אסור' ואסור סתם ופתרונם לעולם¹². אך במקום שפירשו טעם יש לדבר, כגון בריש יבמות (ב, ב) עד סוף כל העולם, מפרש בגמ' אחר סיפא, משום דלצורר תרתי משמע¹³ ולא יותר, הילכך הוי חידוש והוצרך לשנות. וכן בתמורה (יו, ב) וולד וולדו¹⁴ עד סוף כל העולם למה לי ומשני לה וכו'. ובפ' ארבעה אחין (ל, א) הרי זו אסורה עולמית קתני, משום דמסיים (שם) הואיל ונאסרה עליו שעה אחת. ובפרק החולץ (לו, ב) גבי מעוברת ומניקה קתני יוציא ולא יחזור עולמית, משום דחכמים דאמרי

ימים. וכל הספינות שבאו¹⁵ באותו יום ובאותו¹⁶ לילה נשברו¹⁷, יותר מס'¹⁸ ספינות. ושברו¹⁹ אותה ספינה²⁰ שהיה בה הבחור²¹, וכלים של שמן²² שהיו בה נמצאו²³ על שפת הים²⁴ סמוך לעיירות שהיו ישראלים דרים בה ויהודי אחד לו ב' כלים של שמן²⁵ ונמצאו²⁶ על שפת הים²⁷ והיכרתם²⁸ אשתו של אותו²⁹ האיש והחזירו לה³⁰ גוים³¹ שמצאו³² אחד מהן עם השמן שבו³³. וה"ר אליעזר ב"ר שמואל³⁴ רצה להסמיק³⁵ כל אילו החזקות³⁶ שמוכחים שנמבע³⁷ לרוב, ולהתיר³⁸ את אשתו לינשא לכתחילה. וה"ר אברהם ב"ר משה³⁹ זצ"ל⁴⁰ כתב שהיה⁴¹ לסמוך ולאסרה לכל היותר⁴² עד מקום שהשיירות מצויות ללכת⁴³ שם ממקום שהיה דר שם. וכשהיו⁴⁴ בודקין כל אותן⁴⁵ מקומות⁴⁶ ולא⁴⁷ היו מוצאין⁴⁸, הרבה תימה יותר להחמיר. אבל רבנו אביה⁴⁹ הוכיח⁵⁰ להם שאין להתירה כלל.

ומנסבא. דכיון דיש קצת עדות הברורה דייקא וחוקרת אחר עדות טפי, שסבורה כמו שזה יודע גם אחרים יודעים וחוששת לקילקול. אבל בשאין כלל עדות או סימנין ברורין מחמירים, כדאמרינן בהדיא בפרק יש בכור (בכורות מו, ב) שאני עדות אשה דאחמירו בה רבנן, ופרי' ומי אחמור והתנן הוחזקו להיות משיאין עד מפי עד וכו', ומשני כי אקילו בסופה, פי' אחר חקירת העדות או בטביעות עין או בע"א כפי מה דפריש' חכמים, אבל בתחילה לא אקילו, פי' בגוף העדות לא אקילו¹. א"כ אם יש עדות אפילו פסולין רק שמעדיין דבר ברור מקילין כדפרישית. ובפ' האשה (קטו, א) אמרה כי היכי דלדיך איתרחיש ניסא ולדיליה נמי איתרחיש, ואמר נמי (קיד, ב) דאיפשר דעבדי סמתרי, אלמא שתלו להחמיר. וכן גבי עד אחד במלחמה (קטו, א) תלו דאמר בדדמי, ומפ' ירושלמי (יבמות פט"ו ה"א עז, א; עז, ב) דבהא נמי לכתחילה אסור ובדיעבד שריא². ובגמ'

בחור שהלך בספינה ונמבעה הספינה, וכבר יש שבע³ שנים שלא חזר. והניח בבית בן ובת, והוא היה כבן כ"ד⁴, ואשתו כבת כ'. ואביו עשיר, ואין לבחור⁵ נושים, ואשתו היתה⁶ אהובה בעיניו. וביום שנמבעה הספינה היה רוח סערה שלא⁷ זכרו זקני אותם מקומות כמוהו⁸ לאורך

דידן (קטו, א) מדמי לה אהדי דבר שמעדיין אומר ברור אך שהם פסולי עדות כדפרישית⁹. ולפי הדברים שתלו במים שאין להם סוף ובעד אחד במלחמה לאסור לכתחילה, וגם בתלמוד

25. לה: ט לו 26. גוים: ט הגוים ג עובד כוכבים 27. שמצאו: ג שמצאו עם ב שמצאו אם 28. עם השמן שבו: ב שמין שבו ג חסר 29. וה"ר: ב ג הר"ר 30. להסמיק: ט חסר 31. החזקות: ב החזקת 32. שנמבע: ה שנמבעה ט שנמבעו 33. ולהתיר: ב ולהתיר 34. זצ"ל: ט חסר 35. שהיה: ט שיש 36. היותר: ט הפחות 37. ללכת: ט לילך 38. וכשהיו: ב וכשהוא 39. כל אותן: ט לכל אותם 40. מקומות: ה המקומות 41. ולא: ט לא 42. מוצאין: ב ג ה מוציאין 43. אביה: ה אבי העז' זצ"ל ט אבי' העז' ב אבי'ה'

5. שבע: ה ד' 6. כ"ד: ט כ"ד שנים 7. לבחור: ב לבחור ואשתו 8. היתה: ב חסר 9. שלא: ב של 10. כמוהו: ה כמוהו מוחזק ט אם רוח מחזיק 11. שבאו: ה ט שהיו ב שהן 12. ובאותו: ה ובאותה 13. נשברו: ה ט כולם נשברו 14. מס': ט ה מט' וכן בראבי"ה מס' 15. ושברי: ג ושבר 16. ספינה: ה הספינה 17. שהיה: ג שהיתה 18. הבחור: ב ספינ' 19. שמן: ג שמו ב שומן 20. נמצאו: ב ונמצאו 21. סמוך לעיירות... כלים של שמן: ב ג חסר 22. ונמצאו... שפת הים: ט על שפת ב ג חסר 23. והיכרתם: ט והכירום 24. אותה: ב אותה

מ דלצורר תרתי משמע - הראבי"ה רוצה לומר שדווקא כאן כתבה המש' "עד סוף העולם" משום שפטור ערוה מיבום נלמד מאחות אשה ושם נאמר "לצורר" שמשמעותו הפשוטה שנים, ולכן היה צריך לחדש שהאסור עד סוף העולם. המדרכי יבמות (סי' צב) בשם ס' החכמה מביא את הראבי"ה וכותב: "ומפרש בגמ' דלצורר תרתי משמע", ונר' שהיתה לו גי' כזו בגמ'. בתוס' ריש יבמות (ב, א ד"ה עד): "ולצורר משמע תרתי". הרמב"ם יבמות (ב, א ד"ה פטורות) דוחה פי' זה וסובר שאין להבין את "לצורר" דוקא בתרתי, ולכן כתב שזו דרך התנא לכתוב "עד סוף העולם", וכן כתב הריטב"א יבמות (ב, א ד"ה עד).

מא וולד וולדו - בגמ' לפנינו: וולד ולדן, במדרכי (סי' צב) שהעתיק דברי הראבי"ה: ולד ולדות.

מב לעיל (אות א).

מג לעיל (אות ב).

מד כאן (אות ג).

לה הוכחה זו של הראבי"ה מהגמ' בבכורות, והראיות הנוספות לכך שבעיקר העדות יש להחמיר בעדות אשה, הובאו לעיל בתשובת ר' נתן ור' שמחה (סי' תרצג אות ה). ור' שם (הע' קעא) הרחבנו בענין זה.

לו נאמר שם שהובא ענין של עד אחד במלחמה לפני רבי והוא פסק שאם נישאת אין מוציאין אותה.

לו לכאורה כוונתו שבהיתר עגונה לא מצאנו שחכמים הקלו אלא כאשר העדות ברורה לחלוטין, אף שהעד פסול. ואדרבה אף כשהעדות לכאורה ברורה כמו בעד אחד, בכ"ז לא התרנו לכתחילה, משום החשש שאמר בדדמי. וא"כ ברור שבמשאל"ס, שם העדות כלל אינה ברורה, יש להחמיר.

לח כוונתו לכאורה למסקנת הגמ' (קכא, א) במשאל"ס שלכתחילה אסור ובדיעבד מותר.

לט כלומר כשנאמר בסתם "אסור" הכוונה לעולם, ואדרבה כשנאמר "לעולם" יש למצוא את הסיבה לכך.

יוציא ולכשיגיע זמנו לכנוס יכנוס. ובפ' חרש (ק"ב, ב) ואשת אח אסורין^מ לעולם, משום רישא. והמעט יורה על רובו.

והא גבי מים שאין להם סוף דבדיעבד מותר, נר' דהיינו דווקא לרבנן דקיימא לן כותיה, אבל לר' מאיר דמחמיר (שם קכא, א) כי יש להם סוף, שמא אפילו בדיעבד אסורה^מ.

והצור ידריכנו בדרך ישרה.

[אבי העזרי].

(תרצה) [א] * [הנני משיבך^כ על המעשה שהגידו להם לפי תומם על פרצופו וחוטמו ופדחתו ושערו שעל חוטמו היה כעין גבשושית, וכך היה כאשר הגידו וקברוהו גוים, וכל הסמנים שהגידו לפי תומם אמרו כך וכך מצאנו הרוג אחד וקברנוהו, עד כאן לשונך.]

כך נראה בעיני שמותר, דהא סימן מובהק הוא שאמרו שהיה לו על חוטמו כמין גבשושית^ל. ואפילו תימא סמנין דרבנן סמנין עליהו, לפי איכא דאמר רבא (קכ, א) לכולי עלמא סמנין דרבנן, ואפילו הכי מאן דסבר

כשהגידו^ל הנוים^מ מצאנו הרוג^כ אחד וקברנוהו והגידו לפי תומם^ל על פרצופו ופדחתו^מ וחוטמו ושעריו^ל, ועל חוטמו היה^ל כמין גבשושית, וכך היה כאשר הגידו^ל. השיב אבא מרי ז"ל^מ שאשתו מותרת. דגבשושית על חוטמו ודאי סימן^ל מובהק הוא^ל, וסמנין^מ עליה אפילו^ל למ"ד סימנין דרבנן.

משתנה לאחר מיתה^ל.

[ב] (קכא, ב) ¹⁴[אמר רב יהודה] אמר שמואל לא שנו אלא שנתכוין להתיר, אבל נתכוין להעיד עדותו עדות. היכי ידעינן, אמר רב יוסף בא לבית דין ואמר איש פלוני מת השיאו את אשתו זהו נתכוין להתיר, ¹⁴ מת סתם זהו שנתכוון להעיד. איתמר נמי אמר ר' שמעון בן לקיש לא שנו אלא שנתכוון להתיר, אבל נתכוון להעיד עדותו עדות^ל. אמר ליה ר' יוחנן לא כך היה מעשה בהושעיא ברבי שהתריס^ל כנגד שמונים וחמשה

1. כשהגידו: ט וכשהגידו 2. הגוים: ג העובדי כוכבים ה חסר 3. הרוג: ב ג חסר 4. תומם: ג תומו 5. ופדחתו: ג ופדחת 6. ושעריו: ט ושערי 7. היה: ה ג חסר ב וכו 8. כאשר הגידו: ה ט כמו שהגידו 9. ז"ל: ה ב זצ"ל ט

חסר 10. סימן: ב סימן הוא 11. הוא: ט חסר 12. וסמנין: ה וסמנין 13. אפילו: ט ואפי' 14. [אמר רב יהודה] אמר שמואל לא שנו... זהו נתכוין להתיר: א ד ק חסר השלמנו מסוגיית הגמ'

מה ואשת אח אסורין - במש' (שם) לפנינו: ואשת אחיו אסורה. מו ר' לעיל הע' כג.

א בבנדפס מובאת כאן בתחילת הסי' תשובת רבנו וורמיישא המובאת בהוצאתנו לעיל (סי' תרצג, ד עמ' פא).

ב בסי' זה מובאים דברי רבנו האו"ז, וחלק גדול מהסי' איננו באו"ז שלפנינו. חלק זה נשמט יחד עם התשובות האחרות שהעתיקנו אותן מהראב"ה, והשלמנו אותן לעיל בסי' תרצג ובסי' תרצד. בסי' זה לפנינו בדפ' לא מצוי אלא חלק התשובה המובא להלן באות ב, אולם גם למובא באות א מצאנו פסקים של המהר"ח. התשובה שבאות א לקוחה משר"ת הרא"ם (סי' לו) שם ציטט לשון תשובת האו"ז. כן הזכירו תשובה זו: תה"ד (ח"א סי' רלט; ח"ב סי' רכד), רדב"ז ומשאת בנימין (סי' סג). הרמ"א (יו, כד) הביאה להלכה בשם תה"ד שגבשושית חשיבא סימן מובהק.

ג כמין גבשושית - כן הוא בקיצור התשובה במהר"ח, אמנם בתה"ד (ח"א סי' רלט) ציטט בשם מהר"ח: "ועל חוטמו היה גבשושית". וברמ"א (שם) כתב: "גבשושית גדולה על חוטמו", ומשמע מדבריו שבסתם גבשושית אין העדות מתקבלת. ובדומה כתב הרדב"ז (שם ח"ב סי' תשפח): "וכן בגבשושית שהתיר א"ז צריך שיעיד שהיה גבשושית משונה הרבה משאר בני אדם דאלת"ה אין זה סימן מובהק", וכן במשאת בנימין (שם סי' סג). ועיין באוצר הפוסקים (ס"ק קצו) שהרחיב בזה.

ד סמימנים מובהקים מהני להתיר אשה אף למ"ד סימנים דרבנן, כן כתבו בפירוש: התוס' (קטו, ב ד"ה וקאמרי) בתירוצו הראשון, הרא"ש בתשובה (כלל נה סי' ו) והובא בטור (סי' קיח), ריטב"א (קכ, א ד"ה והוא דתנן), מ"מ (גירושין פ"ג, כא) בשם הרמב"ן והרשב"א (ב"מ כז, א ד"ה איבעיא) והגהת מרדכי (סי' קכח). ובכ"י

נתקשה מדוע לא כתבו כן בפירוש הרי"ף והרא"ש בסוגיא (קכ, א) והרמב"ם (גירושין יג, כא), ותירץ דהרי"ף והרא"ש סמכו על מה שכתבו בעובדא דשני ת"ח שהעידו בסימנים (קטו, ב), ועל כרחך דבסימנים מובהקים העידו, ועוד דסמכו על דין החזרת גט כשמעידים נקב יש בו בצד אות פלוני (גיטין כז, ב) משום דהוי סימן מובהק (וכ"פ הרמב"ם גירושין ג, יא) [ונתקשה הב"י בדעת הרמב"ם בהל' נחלות (פ"ז, ג), עיין שם מה שתירץ]. וכ"פ בשו"ע (יו, כד) שאם יש לעדים סימנים מובהקים ביותר בגופו, מעידין עליו.

ה רבנו פסק כאן שמועילה עדות גוי במסל"ת כשהכיר ע"י סימנים, ולכאורה סותר למה שהביא לעיל בשם ר' שמחה ור' נתן (סי' תרצג אות ה; ראב"ה סי' תתק) שגוי מסל"ת לא נאמן בטביעות עין (דיש לחוש שאומר בדדמי). והשיב בתה"ד (ח"א סי' רלט) דיש לחלק. שם מדובר שהכירו הגוי בחייו וטוען שהכירו לאחר שמת בטב"ע, בזה לא סמכינן עליה, ואילו כאן מיירי שלא הכירו בחייו, ואומר סימנים שראה על גופת המת, ובוזה אין לחוש לדדמי. ועיין בשו"ת הרא"ם (שם) מה שפירש בזה.

ו כמוזכר לעיל, נשמטה מכה"י תחילתה של תשובת רבנו האו"ז, והשלמנו כאן את לשון הגמ' מתחילת הסוגיא של עדות גוי מתי היא מתקבלת.

ז דעת שמואל ור"ש בן לקיש שעדות הגוי מתקבלת אף שבא להעיד על המת, ורק כשאמר במפורש שבא להתיר אשתו אינו נאמן.

ח שהתריס - הלשון בגמ' לפנינו: שהתירם, ור' בהע' על הגליון שהנוסח הנכון כרבנו.

זקנים, ואמר להם לא שנו אלא שנתכוון להתיר, אבל נתכוון להעיד עדותו עדות, ולא הודו לו חכמים. ופרכינן אלא מתניתין דקתני ובגוי אם היה מתכוון אין¹⁵ עדותו¹⁶ עדות, הא לא נתכוון עדותו¹⁷ עדות היכי משכחת לה, אמר במסיה לפי תומו, שלא נתכוון לא להתיר ולא להעיד. וכן המסקנא לר' יוחנן, דלא שרינן לה על פי הגוי אלא בכי האי גוונא שלא היה מתכוין לא להתיר ולא להעיד. ולשמואל ולר' שמעון נתכוון שאמר סתם שרינן על פיו, והמסקנא כר' יוחנן. ותו, דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן, וכל שכן לגבי שמואל דהלכתא כותיה. ותו, דכל הני עובדי כר' יוחנן, וכן פר"ח דגוי מסיח לפי תומו כשר¹⁸.

ואמרין בירושלמי (פ"ז ה"ה פג, ב) איזהו מתכוין, ר' יוחנן אמר כל שמזכירין לו אשה, ור' שמעון בן לקיש אמר כל ששואלין לו והוא משיב.

ולפי תומו¹⁸ היינו¹⁹ שהינו²⁰ מתחיל מעצמו²¹ להניד²² שמת ולא הזכיר אשה²³. ושוב אפי'²² ישראל אחד²³ חזר הדברים ושואלו לידע העיקר הוי מסיח לפי תומו. וכנון שאינו²⁴ מזכיר אשה כך פסקו רבנו אביי²⁵

זצ"ל²⁶ ור"י אלפס זצ"ל. וכן כתב בה"ג נבי²⁷ אשה עד דיהבי עדים²⁸ סימנין²⁹ פדחתו וחוטמו ושאר סימנין שלו³⁰. "ראוהו מגוייד או צלוב וחיה אוכלת בו, או שנפל לבור של אריות, ולר' יהודה בן בבא להפירה מליאה³¹ נחשים ועקרבים, וכן נפל ליורה³² רותחת מליאה יין ושמן אין מעידין עליו. ונפרש בירושלמי מגוייד אומר אני בחרב מלובנת נכוה, וחיה, צלוב אומר אני מטרון³³ עבר³⁴ עליו ופדחתו³⁵, חיה אוכלת בו אומר אני³⁶ נתרמנו עליו מן השמים, נפל לבור של³⁷ אריות אומר אני ניסים נעשו לו כדניאל, לכבשן האש אומר אני ניסים נעשו לו³⁸ כהנניה מישאל ועזריה. ותמה³⁹ על עצמך⁴⁰ והלא⁴¹

דר' יוחנן לקולא ור' שמעון בן לקיש לחומרא. וקבלתי ממורי רבינו יהודה בר יצחק זצ"ל שירליאון שאין להקפיד אם הירושלמי מחליף אמוראים או תנאים מגמרא דידן מקולא לחומרא או מחומרא לקולא. ולא סמכין בהא אלא אתלמוד דידן, ומחלפין ירושלמי בתר סוגיית גמרא דידן, ולא בעינן לשנויי בהו, אלא אנמרא דידן סמכין⁴². הלכך הכי גרסינן בירושלמי כמו בגמרא דידן, ר' יוחנן

עדים³⁰. שלו: ה ט שלו לעיל ב שלו לע"ל³¹. מליאה: ב ג מלאים³². ליורה: ב לאורה³³. מטרון: ה מטרונא ט מטרונית ב מטרון³⁴. עבר: ה ט עברה ב עביר³⁵. ופדחתו: ב ה ט ופדחתו³⁶. אני: ג [אני] ב חסר³⁷. של: ב ג ט חסר³⁸. לו: ט ב חסר³⁹. ותמה: ג ותימה ב ותמ'⁴⁰. עצמך: ב ג עצמן⁴¹. והלא: ה הלא ב הכא

15. אין: ד [אין] ק חסר¹⁶. עדותו: א עדותן¹⁷. עדותו: א ק עדותן¹⁸. תומו: ה תומם¹⁹. היינו: ב דהיינו²⁰. שהגוי: ג שהעובד כוכבים²¹. להגיד: ט והגיד²². אפי': ה ט אם²³. אחד: ה ב ט חסר²⁴. שאינו: ב שאין²⁵. אבי"ה: ה אבי העז' ט א"ב"י²⁶. זצ"ל: ט חסר וכן להלן²⁷. גבי: ה גט²⁸. עדים: ב חסר²⁹. סימנין: ה סימני ט סימן ב סימנין

נראה שרבנו לא חש לזה משום שמבואר שם בתוס' (קכב, ב ד"ה פונדקית) שאכן לרבנן לא היתה ממש מסל"ת. ולדעתם שם היתה נאמנת משום ההוכחות שהוציאה מקלו ותרמילו, כמבואר במשנה, ולכן למדו רבנן משם על עדות אשה שנאמנת.

יב ענין זה שדין מסל"ת קיים במקום שהתחיל מעצמו אף שחוזרים ושואלים אותו אח"כ, מקורו בתשובת הראב"ה שהובאה לעיל (תרצג אות א) וכפי שכתב רבנו האו"ז. המהר"ח הביאו כאן כנראה משום שכאן התייחס לכך האו"ז.

יג ר' לעיל (הע' ט), ויש להעיר שלכאורה לפי האו"ז בהסבר "ולא הזכיר אשה" (שמשמעותו צורך האשה בהיתר) היה צריך לכתוב כאן שלא שאלוהו בענין העדות, אחרת לא יהיה מסל"ת. יד מפסקה זו ואילך הדברים לקוחים מהראב"ה לעיל (סי' תרצד ד"ה כי [דאינו] [נראינו]; ותמה על עצמך), וכפי שמשמע מהלשון ומההפניה בסיום הפסקאות. בענין זה דנו גם חכמי שפירא, רבנו שמחה ור' נתן בר' שמעון (סי' תרצג סוף אות ה) וגם הם הביאו הירושלמי.

ט כ"פ הרי"ף (מו, א), הרמב"ם (גירושין פ"ג, יא) והרא"ש (פ"ט סי' ו), וכ"פ הטוש"ע (יו, יד), שאין עדות הגוי מתקבלת אלא במסל"ת.

י לפירוש רבנו "מזכירין לו אשה" פירושו שאומרים לו שהאשה זקוקה להיתר כדי להתחתן, ורק במקרה זה אין עדותו מתקבלת, ולכן יוצא שריש לקיש לחומרא. אומנם הראב"ה מפרש אחרת, ר' בהע' הבאה.

יא רבנו חולק על רבו הראב"ה בהסבר הירושלמי. הראב"ה שהובא לעיל (סי' תרצג אות א ד"ה ובירושלמי דיבמות) כתב שצריך לפרש דברי ר' יוחנן בירושלמי שאפילו אין שואלין לו אלא מזכירין לו שם האשה שמת בעלה לא הוי מסיח לפי תומו, ובכך מחמיר ר' יוחנן על דעת ר"ש בן לקיש. ועיי"ש בהע' (טז, יט) מה הכריח אותו לפרש כך בירושלמי. ואף שלהבנת רבנו בירושלמי לר' יוחנן (שאינו מכשיר עדות גוי אלא במסל"ת) כששואלים לו והוא משיב אינו נאמן, וא"כ הפונדקאית במש' (קכב, א) ששאלה "איה חברנו" לא הייתה מסל"ת, ומדוע היתה נאמנת.

עדים ולא על פי כתבו³, ולא על פי מתורגמן, ולא על פי עד אחד⁴, ולא על פי עד מפי עד. ועכשיו אין משיאין עד מפי עד. פירוש בתמיה⁵, וכי אין משיאין השתא על פי עד מפי עד. מתניתא מסייעא לר' בון, דתני יפה כח העדים מכח השטר, שהעדים שאמרו מת פלוני או נהרג פלוני משיאין את אשתו, מצאו כתוב בשטר מת פלוני או נהרג פלוני אין משיאין את אשתו.

ונראה בעיני אני המחבר דהכי פירוש, מצאו כתוב בשטר אני ראובן עד שמת שמעון, ר' ירמיה אומר משיאין אשתו מתוך עיגונא, דמתוך חומר שהחמרת עליה בסופה הקלת⁶ עליה בתחילה. ומייתי לה תלמודא מברייתא דמדין תורה אין משיאין עד מפי עד ואפילו הכי נהגו להשיא על פי עד מפי עד משום עיגונא. הוא הדין שיש לנו להשיא על פי זה השטר, אף על גב דלא ידע ממנו ראובן⁷ החתום על השטר, דמדין תורה לא שרינן לה⁸, אפילו הכי משום עיגונא התיירו. מתניתא מסייעא ליה לר' בון בר כהנא, דתניא יפה כח עדים מכח השטר וכו'.

ונראה בעיני דהלכה כר' בון בר כהנא, דהואיל והברייתא מיתניא בפירוש כוותיה, וברייתא דר' ירמיה לא מסייעא ליה אלא מדיוקא⁹.

ורבינו משה בר מיימון זצ"ל כתב סוף פרק י"ג בהלכות גיטין (הל' כח) מצאו כתוב בשטר מת איש

[אמר]⁴² כל ששואלין אותו והוא משיב (רשב"ל)⁴³ הוי מתכוין. והיכי דמי לפי תומו כגון שהתחיל מעצמו להגיד שלא שאלוהו כלום אלא שמעצמו התחיל להגיד שמת ולא הזכירו⁴⁴ אשה. וכן פסק מורי רבינו אבי העזרי (לעיל סי' תרצג אות א ד"ה שנו רבותנו; ראב"ה סי' תתק ד"ה ונתתי לבי) דכיון שהתחיל הגוי מעצמו הדברים, אפילו אם ישראל שוב חוזר הדברים ושואל לידע העיקר, הוי מסיח לפי תומו, וכגון שאינו מזכיר אשה. וכן פסק רבינו יצחק אלפס זצ"ל⁴⁵ (מו, ב). וכן כתב בה"ג (סי' לא עמ' שכז) גבי אשה עד דיהבי עדים סימני פדחתו וחוטמו ושאר סימנין שלו⁴⁶, וכן כתב רב יהודאי זצ"ל. הלכך האי איתתא שריא. יצחק בר' משה⁴⁷:

בבל⁴⁸ מקום חשו לעיגון. אלא הכי⁴⁹ עיקרא⁵⁰ דמילתא, היכא שעל פי עדות⁵¹ הברור להן באנו להתיר⁵², הקילו והתירו⁵³ על פי⁵⁴ פסולין ועל⁵⁵ פי נוי⁵⁶ המסיה לפי תומו, דסמכו⁵⁷ אעדות כל דהו⁵⁸ דאשה דייקא⁵⁹ ומינסבא. אבל כשאין כלל עדות או⁶⁰ סימנים ברורין מחמירין. כל זה דברי רבנו אביה זצ"ל⁶¹ שכתב לעיל⁶² בסיומן קי"ט ועוד האריך יותר:

ותק ד"ה ונתתי לבי) דכיון שהתחיל הגוי מעצמו הדברים, אפילו אם ישראל שוב חוזר הדברים ושואל לידע העיקר, הוי מסיח לפי תומו, וכגון שאינו מזכיר אשה. וכן פסק רבינו יצחק אלפס זצ"ל⁴⁵ (מו, ב). וכן כתב בה"ג (סי' לא עמ' שכז) גבי אשה עד דיהבי עדים סימני פדחתו וחוטמו ושאר סימנין שלו⁴⁶, וכן כתב רב יהודאי זצ"ל. הלכך האי איתתא שריא. יצחק בר' משה⁴⁷:

(תרצו) ירושלמי שלהי יבמות (פט"ז ה"ז פד, ב) מצאו שטר כתוב מת פלוני או נהרג פלוני, ר' ירמיה אמר¹ משיאין את אשתו, נ² בון בר כהנא אמר אין משיאין את אשתו². מתניתא מסייע לר' ירמיה, על פי שנים

חסר 57. דייקא: ג דיקא 58. או: ט ולא 59. אבי"ה זצ"ל: ט אבי"ה הע' ב אבי"ה זצ"ל' 60. שכתב לעיל: ג שכתוב ב שכתו' לעיל

1. אמר: א חסר ד [אמר] 2. [ר' בון... את אשתו:] א ק חסר 3. ולא על פי כתבו: ד חסר 4. על פי: א ק ולפי 5. הקלת: א ק הקלתה 6. לה: א ליה

42. [אמר:] א ק חסר 43. (רשב"ל): א ק רשב"ל 44. הזכירו: א ק הזכיר 45. משה: ק משה זצ"ל 46. בכל: ג ב כל 47. הכי: ה הכן 48. עיקרא: ה עיקר' ט עיקר ב עיקרו 49. עדות: ב ג חסר 50. להן באנו להתיר: ב לנו להתיר' 51. והתירו: ט להתירה 52. פי: ה חסר 53. ועל: ט על 54. גוי: ג עובד כוכבים ה חסר 55. דסמכו: ג דסמכן ב דסמכינן 56. דהו: ט שהו ב

טו וכן פסקו הרמב"ם (גירושין פי"ג, יד), הרא"ש (פט"ז סי' יג) והטוש"ע (יז, טו).

טז דברי בה"ג הזוכרו לעיל בתשובת ר"ת (סי' תרצב, ר' שם הע' כב), בתשובת ראב"ה (סי' תרצג אות א, ר' שם הע' נט). לא ברור מדוע הובא כאן הבה"ג שלכאורה אין דבריו קשורים לענין מסל"ת עליו דבר האו"ז. ואפשר שמש' מדבריו שהעדים נדרשים לתת את הסימנים של "פדחתו וחוטמו" וכו', ואם נאמר שבמסל"ת אין אפשרות לשאול את העד, כיצד ניתן לברר את הסימנים.

יז יש מקום לשאול: מדוע הובא ענין זה כאן ולא לעיל בסיכום

דברי הראב"ה שם. ואפשר משום הסבר ההבדל בין מסל"ת, (עליו דין קודם) שם הקלנו בעוד שבפרטים אחרים החמרנו.

א ולא על פי עד אחד - בירושלמי לפנינו ליתא. ב וכ"פ הפנ"מ (על הירושלמי שם), אבל הרי"ף (מו, א) והמרדכי (סי' קה) גרסו: "ועכשיו משיאין עד מפי עד".

ג ממנו ראובן - נ' שיש לגר': מיהו ראובן, ומש' מכאן שאם ידוע מי הכותב ניתן לקבל את העדות גם אם פוסקים כר' בון. ור' לקמן הע' ט.

ד מעי"ז כתב הרי"ד בתשובותיו (סי' צז). ובטור (יז, יא) כתב שכיון שהירושלמי לא הכריע והרא"ש (פט"ז סי' י) הביאו ולא הכריע, אזלינן לחומרא.

פלוגי בן פלוגי או נהרג פלוגי ונודע שזה כתב ישראל⁷, הרי זו תנשא אשתו⁸, עכ"ל.

ונראה בעיני שדעתו שכתב להתירה מפני עיגונא, מיהו אם בא מעשה לידי איני מתירה לינשא, אבל אני⁸ אוסרה להנשא, מפני שנראה בעיני הלכה כר' בון בר כהנא ותניא⁹ כוותיה בפירוש. אבל ברייתא דר' ירמיה לא מיפרשא לי כולי האי ודילמא איכא למידחייה¹⁰. ואף על גב דלא דחי¹¹ לה תלמודא, אף על פי כן מניחין את הסתום ותופסין את המפורש.

וגם איני יודע מה שכתב ונודע שהוא כתב ישראלי. אם הוא שלנו פשיטא שישאל כתבו, וכי מפני מה נאמר שהגוי¹² כתבו, אלא הואיל שהוא כתוב כתיבה שלנו פשיטא שישאל כתבו¹³. או שמא אם הוא בא להתיר אפילו הוא כתוב בכתב גוים, וכיון שנודע שישאל כתבו, ואם כן הוא הרי יש כאן עד אחד ישראל שמעיד עליו שמת, ופשיטא שאשתו מותרת.

דכיון שאנו יודעין שישאל כתבו, וכי דמשום שכתב בלשון גוים גרע. דמה¹³ לי אם עד אחד מעיד עליו בלשון הקודש שמת, ומה לי אם מעיד עליו לשון לעז, מצאו בשטר כתוב¹⁵ אני ראובן מעיד שמת שמעון, אין משיאין את אשתו. ואם נודע שישאל כתבו ומי הוא¹⁶ הכותב, אפילו כתב¹⁷ בלשון גוים¹⁸, משיאין את אשתו¹⁹. לעיל בסימן ק"א¹⁹ כתוב לשון הספר:

(תרצז) תנן (בפ"ב) [בפ"ק]¹ דראש השנה (כב, א) זה הכלל כל עדות שאין האשה כשירה לה אף הן אינן² כשירין לה. ואמרין בגמרא הא אשה כשירה לה אף הן כשירין לה. אמר רב מנשיא³ זאת אומרת גזלן דדבריהם כשר לעדות אשה. וכתב עלה בפר"ח שלהי יבמות, שמע מינה דגזלן דאורייתא פסול לעדות אשה, וכל שכן אם הוא משומד לכל התורה⁴ כולה שפסול,

7. ישראל: ק ישראלי ולפי המשך דברי רבנו להלן נר' שגר': ישראלי 8. אני: ד איני ר' ביאורים 9. ותניא: א ק ואיכא ותניא 10. למידחייה: ק לדחוי 11. דחי: א ק חזי 12. שהגוי: ד שהעכו"ם וכן להלן בהטייה 13. דמה: א ק למה 14. ברבי: ק בר 15. בשטר כתוב: ה כתוב בשטר

16. ומי הוא: ה ומי ג או מי הוא ר' ביאורים 17. כתב: ט כתבו 18. גוים: ט הגוים ג עובד כוכבים 19. ק"א: ב כ"א 1. (בפ"ב) [בפ"ק]: א ק בפ"ב 2. אינן: ד אין 3. מנשיא: א ק מנשי

ה פשוט דעת הרמב"ם שפסק כר' ירמיה, וכן פסקו הרמב"ן (קכב, ב ד"ה ירושלמי), הרשב"א (שם ד"ה כתוב בהלכות), הריטב"א (שם, א ד"ה והחזקו) והר"ן (גיטין לד, א ברי"ף ד"ה ת"ר), וכתבו שכן מוכח בגיטין (עא, א) שמי שנשתתק יכול להעיד עדות אשה מתוך הכתב והוא הדין לכל עדות אשה שיש נאמנות מפי הכתב. והרי"ף שסתם ביבמות ולא הכריע סמך עמ"ש בגיטין (לד, א), וכ"פ השו"ע (יו, יא). ואע"פ שבירושלמי מיירי בכתב עדותו לזכרון ובגיטין מיירי בכתב עדותו לשם עדות, אעפ"כ אין לחלק בין המקרים, דבשניהם איתא גריעותא דמפי כתבם ומהני בעדות אשה (בית מאיר שם).

ו לולא דברי רבנו היה מקום לומר שמקורו של הרמב"ם הוא מהגמ' בגיטין (כח, ב): "מקומנטריסין של עובדי כוכבים איש פלוגי מת נהרג אל ישיאו את אשתו... במילתא דשייכי בה עבדי לאחזוקי שיקרייהו", ועפ"י הערוך (ער' קמטריסין) שפירש (דלא כרש"י שם) שקומנטריסין הן רשימות קצרות שעושים לזכרון, ומשמע שעפ"י רשימות של ישראל ניתן להשיא את אשתו. ז אני - ר' שנו"ס, שם הלשון: אני, ובדפוס תיקן: איני, והלשון במשפט זה אינה ברורה וצ"ע כיצד לגרוס. ועי' בד"מ (יו אות יא) שהביא בקיצור דעת רבנו גרס: אני, ובהגהות והערות שם כתב שנראה שצ"ל: איני. וצ"ע. ומדברי המהר"ח כאן משמע יותר שצ"ל: אני, כיון שפסק בהחלט שאין משיאין אשתו.

ח המגיד משנה (שם) מבאר שכוונת הרמב"ם למעט גוי מסל"ת בשטר, וייתכן שרבנו שלא העלה אפשרות זו סובר כבית יוסף (יו, יא) שכתב שאין לחלק ממסל"ת רגיל ומותרת.

ט משמע שאם ידעין מי הוא הכותב גם לדעת רבנו יש להתירה, ואע"פ שפסק להלכה לחומרה כר' בון. ונר' שהבין שנחלקו בירושלמי רק כשלא ידוע מי הכותב, ורק במקרה זה פסק

לחומרא שלא סומכים על כתבו, וכ"כ הח"מ (ס"ק כא) בשם הר"מ כ"ץ (אבי הש"ך) לחלק כן, עי"ש באורך. וכן ברור מפסק המהר"ח כאן.

י ר' שנו"ס ור' הע' ביאורים קודמת. ומש' שרבנו האו"ז לא מספיק שנדע שישאל כתבו, ורק אם נדע גם מיהו הכותב ניתן להסתמך על השטר, וא"כ יש לגרוס בפסק המהר"ח: ומי הוא הכותב.

יא ר' ב' הע' קודמות.

א לפנינו איתא - רב אשי, וביבמות (כה, סוף ע"א) איתא - רב מנשה, וכן גירסת הרי"ף (שם מו, ב) והרא"ש (שם פט"ז סי' י).

ב הר"ח נקט דווקא מומר לכל התורה (ולא מומר לדבר אחד), ודבריו יובנו ע"פ מש"כ בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' שטו). הרשב"א מתייחס לגמ' בסנהדרין (כו, א) שם חלקו אביי ורבא במומר להכעיס, שאביי פסל אותו לעדות ורבא הכשירו, אולם ביחס למומר לתיאבון סובר גם רבא שפסול. ומאידך מביא הרשב"א את ההלכה שמומר אוכל נבלות לתאבון נאמן בשחיטה כשבדק סכין ונתן לו, דלא שביק היתרא, כמבואר בחולין (ד, ב). ומפרש הרשב"א שבעדות החמרנו משום ששם פסלה התורה רשע. ועי' בנימוקי יוסף (סנהדרין ה, ב ברי"ף) ובקצוה"ח (מו ס"ק יז) שכתבו שגם אביי לא פסל אוכל נבלות להכעיס אלא דווקא לעדות סתם (משום דהווי רשע) אך לא לעדות אשה, דאינו חשוד לשקר. ולכן בעניינו דוקא במומר לכל התורה פסל הר"ח. אומנם הרי"ף, שמביא רבנו לקמן, והנתיבות המשפט (שם) חולקים, וסוברים ע"פ הגמ' ביבמות (כה, ב) שרשע פסול לעדות אשה (ועי"ש בנתיבות שפירש שאנו חושדים בו שישקר משום שענינו נתן בה), וכ"פ להלכה השו"ע (יו, ג).

עכ"ל.

פסק רבינו אליעזר בר נתן (ראב"ן יבמות ס"ו נו ע"ב כה) דקטן המסיח לפי תומו לאלתר כשר. כדתנן (קכא, ב) ר' יהודה אומר אפילו שמע מן התינוקות הרי אנו באים מלספור ומלקבור את איש פלוני וכו'. אבל לאחר זמן לא, כדתנן (קכב, א) הוחזקו להיות משיאין מפי אשה, ולא קתני מפי קטן ולא על פי קטן, אלמא בעינן מסיח לפי תומו בקטן, ולא לתר הוא דכשר^ט. ובפרק הגזול בתרא גרסינן (ב"ק קיד, ב) אמר רב אשי אין מסיח לפי תומו כשר אלא לעדות אשה בלבד. מסקנא דבאיסורא דרבנן מסיח לפי תומו כשר, ולא¹⁴ באיסורא דאורייתא אלא בעדות אשה, דמשום עיגונא אקילו בה רבנן. וכן בשבויה אקילו בה רבנן, דמסיח¹⁵ לפי תומו לא שנא גדול ולא שנא קטן ואפילו גוי או גויה.

ומורי רבינו אבי העזרי בן בתו אומר דאפילו לאחר זמן סמכין אקטן בעדות אשה ומילי דרבנן, [כדמייטין]¹⁶ להו תלמודא בפרק הגזול (שם). ומייתי תרי עובדי התם במסיח לפי תומו וכו', שמע מינה¹⁷ דלא שנא, ור' יהודה¹⁸ חדא מינייהו נקט. ומה שדקדק מדלא קתני מפי עבד ושפחה וקטן, התם

ורבינו יצחק אלפס כתב שלהי יבמות (מו, ב) מת, הרגתיו, לא ישא את אשתו. הוא ניהו לא ישא את אשתו, אבל לאחר תנשא אשתו. ולא אמרינן רשע הוא¹ והתורה אמרה אל תשת רשע² עד, דקיימא לן כרבנן דאמרי³ אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע. ושמעינן מינה⁴ דרשע פסול לעדות אשה.⁵ ווגרסינן בראש השנה בפרקא קמא (כב, א) אמר רב מנשה⁶ זאת אומרת גזלן דבריהם כשר לעדות אשה⁷. ובפרק כיצד אשת אחיו (יבמות כה, א) נמי אקשינן מינה והאמר⁸ רב מנשה גזלן דבריהם כשר לעדות אשה,⁹ [גזלן דבריו תורה¹⁰ פסול לעדות אשה. ושמעינן מינה דפסול מדברי תורה הוא דפסול לעדות אשה]¹⁰, אבל פסול מדרבנן כגון המשחק בקוביא וחביריו [כשרין]¹¹ לעדות אשה. ומסתברא לן דפסול מדברי תורה מסיח לפי תומו משיאין אשה על פיו דלא גרע מגוי¹², עכ"ל.

ומורי אבי העזרי כתב שלהי דיבמות דרפיא בידיה, דכיון דידוע בטיב ישראל דילמא איערומי קמערין¹³ וכוונתו להעיד¹⁴.

12. מגוי: א ק מעכו"ם וכן להלן בהטיות שונות
13. קמערין: ק קא מערים 14. ולא: ק אבל לא
15. דמסיח: ק דבמסיח 16. [כדמייטין]: א ק חסר
17. מינה: ק מיניה

4. רשע: א ק ירך 5. דאמרי: ק דאמרו 6. מינה: ק מיניה 7. [וגרסי' בר"ה... לעדות אשה]: א ק חסר
8. מנשה: ק מנשי 9. והאמר: ד וקאמר 10. [גזלן דר"ת... לעדות אשה]: א ק חסר 11. [כשרין]: א ק חסר

אשתו, ומשמע אפילו כיוונו להעיד נאמנים, וכן כתבו הדרישה (אות יט) והט"ז (ס"ק ט) בדעתו. אמנם הב"ח והב"י שם כתבו לפרש בטור ש"כיוונו" מתייחס לשומע מהם, אבל התינוקות צריך שיאמרו לפי תומם. וע' ב"ש (ס"ק לד). ובפת"ש (ס"ק נח) הביא בשם השלטי גבורים (כתובות יב, א אות ב) שקטן נאמן אפילו במתכוון להעיד.

ט וכן נראה שסובר הרמב"ם שכתב (גירושין פ"ג, ט): "שמע מן התינוקות שהן אומרים עכשיו באנו מהספד...", וכן דייקו תרוה"ד (שם פסקים ס"ו רו) והב"ש (ס"ק לה) בדבריו. וכ"כ הב"ח (ד"ה ומ"ש ואם) בדעת הטור (שם). וכתב עוד בתרוה"ד (שם) שניתן ללמוד כן מלשון המשנה, אומנם הריטב"א (כתובות כה, א) הביא דין זה בשם הירושלמי (ב"ק פ"א ה"ב).

י בתרוה"ד (שם) הביא מחלוקת זו בין הראב"ן לראב"ה, והכריע להחמיר כראב"ן שלא מהני עדותן לאחר זמן, וכ"כ מהר"י וויל (ס"ו מז), וכ"פ הרמ"א (יו, ג), וע"ע בדרישה (חומ"ס ס"ס שצ). ובח"מ (ס"ק כה) כתב דיש לחוש לחומרא לראב"ן בקטן שבא לאחר זמן וסיפר שמת. וב"ש"ש (יבמות טז, יד) הכריע דבעינן לאלתר במסיח לפי תומו היכא שאומר סתמא פלוני מת, אבל היכא דהוי העניין במסיח לפי תומו ובהקדמת דברים, אז מהימן אפילו לאחר זמן.

יא שהביא הראב"ן דבריו לעיל: "אפילו שמע מן התינוקות" וכו'.

ג לדעת הר"ף קבלת העדות בסוגיא בגמ' (כה, א) ב"הרגתיו" מבוסס על פלגין דיבורא (ומשמע שסתם רשע פסול), אומנם רש"י (שם, ב ד"ה שאני) ביאר בדעת רב יוסף בסוגיא שם שבעדות אשה הקלו רבנן לקבל גם עדות רשע. וע' בשו"ת זכרון יהודה (לר"י בן הרא"ש ס"י צב ד"ה וזאת התשובה) שדין רשע בעדות אשה תלוי בביאור הגמ' שם.

ד כרבנן דאמרי - נדצ"ל: כרבא דאמר, שהרי רבא אמר כן בגמ' (כה, ב ו"ג) וכן הגרס' ברי"ף.

ה דבריו תורה - טעות דפוס בנדפס, שם כתוב בראשי תיבות: דר"ת.

ו וכן כתבו הרא"ש (שם) והרמב"ם (גירושין פ"ב, יז), וכ"פ בטוש"ע (יו, ג).

ז בשו"ת הר"ן (ס"י ג) כתב שיש חולקים על הר"ף מחמת סברא זו, אולם הוא עצמו הסכים לרי"ף. ובתשובות הר"ד (ס"י נז) הוסיף שדווקא בגוי שאינו בר עדות יש מקום לחלק כשלא נתכוון להעיד "אבל ישראל דבר עדות הוא כל מה שאומר בתורת עדות חשבינן ליה, וכיון שהוא פסול לעדות אינו נאמן".

ח מפורש שאם מתכוון להעיד אין עדותו מתקבלת. וכן מפורש להלן בפסקי מהר"ח, וכ"כ תרומת הדשן (פסקים ס"ו, רכ). אולם בטור (יו, ג) כתב: "אפילו שמעו מן התינוקות שאמרו מת פלוני, בין כיוונו לשם עדות בין כיוונו שלא לשם עדות, משיאין את

במתכוונים להעיד מיירי. הלכך לא סמכינן אקטן לא שנא בעודו¹⁸ קטן, לא שנא להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן בעדות, אם לא במסיה לפי תומו.

מה שאין כן בשאר מילי דרבנן דבעודן קטנים הימניהו רבנן דרבנן, כדאיתא¹⁹ בפרק קמא דפסחים (ד, א; ד, ב) אפילו להעיד, וגם בגודלן. כדתנן בפרק ב' דכתובות (כח, א) ואלו

נאמנין בגודלן להעיד מה שראו בקוטנן, וקחשיב²⁰

בהדייהו תחומין דרבנן ותרומה דרבנן. וההיא

דהגזול דנקט בתרומה דרבנן קטן ומסיה לפי

תומו, מעשה שהיה כך היה, והוא הדין אם בא

להעיד. ופרק²¹ כיצד מעברין (עירובין נח, ב)

דקתני אפילו עבד אפילו שפחה נאמנין לומר עד

כאן תחום שבת, ולא

פר"ח זצ"ל²⁴ גזלן דרבניהם כשר לעדות אשה, גזלן דאורייתא פסול לעדות אשה ע"כ. והאלפסי כתב מת, הרגתיו²⁵ לא ישא את אשתו הא לאחר תינשא דאין אדם משים עצמו רשע, ושי"מ דרשע פסול לעדות אשה. ובמסיה לפי תומו כשר דלא גרע מגוי²⁶ ע"כ. ורבנן²⁷ אבי"ה זצ"ל²⁸ כתב דרפיא בידיה דכיון דיודע בטיב ישראל דלמא איערומי קא מערים וכוונתו להעיד.

פסק רבנו אב"ן זצ"ל²⁹ דקטן

המסיה לפי תומו לאלתר כשר לעדות אשה,³⁰ ובאיסורי דרבנן מסיה לפי תומו כשר³⁰, ולא באיסור דאורייתא³², אלא בעדות אשה. וכן בשבויה מסיה לפי תומו כשר³¹ ואפילו³³ קטן ואפילו גוי או גויה³⁴ עכ"ד³⁵.

ורבנו אבי"ה³⁶ זצ"ל³⁷ כתב דאפילו לאחר³⁸ זמן סמכינן

אקטן בעדות אשה ובמסיה לפי תומו, אבל במתכוון להעיד לא

סמכינן עליה אפילו להעיד³⁹ בגודלמה שראה בקוטנו³⁹. מה

שאין כן בשאר מילי דרבנן דבעודן קטנים הימניהו רבנן

דרבנן אפילו⁴⁰ להעיד. ודוקא שמעיד⁴¹ עשיתי מעשה כגון עד

כאן היינו באין⁴² בשבת או בדיקת את החמץ, אבל שלא⁴³

על ידי מעשה אינו נאמן אפילו⁴⁴ בגדלו מה שראה בקוטנו⁴⁴, ואפילו במידי רבנן⁴⁵. סליק מסכת יבמות⁴⁶

קתני בהדייהו קטן, משום דלא מהימן אם לא יאמר עד כאן הרי אנו²² באין בשבת. וכל הני דבפרק ב' דכתובות (כח, א) על ידי מעשה זכור, וכן כשאומר (פסחים ד, א; ד, ב) בדקתי את החמץ, וכן כשהיה איש פלוני יוצא מבית הספר לאכול בתרומתו, ואוקימנא בכתובות (כח, ב) בתרומה דרבנן, והך דהגזול (ב"ק קיד, ב) מעשה שהיה כך היה, והוא הדין אם אינו מסיה לפי תומו"ב:

סליק הלכות עגונה²³

ה רבבי' אבי' העז' ט ורבי' אבי העז' 37. זצ"ל: ט חסר 38. כתב דאפילו לאחר: ה דאפי' אחר 39. בגודלו... בקוטנו: ב בגודלן... בקוטנן 40. אפילו: ט ואפי' ה חסר 41. שמעיד: ה ט כשמעיד 42. באין: ה הולכים 43. שלא: ג לא 44. בגדלו... בקוטנו: ט ב בגודלן... בקוטנן 45. ואפילו במידי רבנן: ה ט ואפי' מדרבנן ב ואפי' דרבנן 46. סליק מסכת יבמות: ה בריך רחמנא דסייען בעז' הא' יתבר' ויתעלה אתחיל סימני מסכ' גיטין ט א"ח ס"מ"ני גי"טין ב ס"ליקו ס"מ"ני י"במו"ת א"ח ס"מ"ני גי"טין

18. בעודו: א בעידו ק בעידות 19. כדאיתא: א כדאית ד כדאמ' 20. וקחשיב: א קוקא חשיב 21. ופרק: א ופי' 22. אנו: ק חסר 23. סליק הלכות עגונה: א ק חסר 24. פר"ח זצ"ל: ט עוד מיבמות פי' ר"ת 25. הרגתיו: ט והרגתיו 26. מגוי: ג מעובד כוכבים 27. ורבנו: ג רבנו 28. אבי"ה זצ"ל: ט אבי העזרי ב אבי'ה' זצ"ל 29. אב"ן זצ"ל: ט אבן 30. ובאיסורי דרבנן... כשר: ט דווק' 31. ולא באיסור דאורייתא... לפי תומו כשר: ב חסר 32. באיסור דאורייתא: ה באיסור' דאוריית' 33. ואפילו: ט ואפי' גוי ב אפי' 34. גוי או גויה: ג עובד כוכבים 35. עכ"ד: ט או עבד ב עכד 36. ורבנו אבי"ה:

ורטב"א כתובות (שם ד"ה הימניהו) משמע שהבינו במשנה כתובות שדוקא בגודלן נאמנים, ובב"ק דווקא במסל"ת נאמן לגבי תרומה דרבנן. ולענין בדיקת חמץ נאמן להעיד גם בעודו קטן, ונאמרו לכך מספר סיבות: משום שבידו לבדוק, או משום שמעיד שהוא עצמו בדק, או שמניחים שמסתמא בדקו, או משום שבדיקת חמץ שכיחא בכל שנה וכולם מתעסקים בה, ולכן אף תינוקות דייקי בה טפי.

יב יוצא מדבריו שבעדות במילי דרבנן קטן נאמן אף בעודו קטן ואף שאינו מסל"ת, בין לתרומה דרבנן, בין לתחום שבת, בין לבדיקת חמץ, ובלבד שיהיה ע"י מעשה וכמבואר בפסק המהר"ח. ומה שאמרו במשנה בכתובות (כח, א) שנאמנים בגודלן, לאו דווקא דה"ה בקוטנן. ובב"ק (קיד, ב) נתחדש שאף שאינו מסל"ת נאמן לגבי תרומה דרבנן. אומנם בראשונים אחרים: רמב"ם (איסור"כ פ"כ, יד), תוס' (כתובות כח, א ד"ה אלו; פסחים ד, ב ד"ה הימניהו), רשב"א כתובות (כח, א ד"ה הימניהו)

הלכות גיטין

[האחרונה]¹⁸ שאינה שלימה, אנו אין בידינו ראייה שצריך י"ב שיטות שלימות ומי שבא לפוסלו בכך עליו להביא ראייה:
אח"ל סימני גיטין¹⁹
נהגו העולם לשרטט²⁰
בגט²¹ י"ב שיטין ואי²² חסר או²³ יתר אין לפוסלו בכך.

(תרצט) (ב, א) המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם. מאי טעמא, רבה אמר (ב, ב) לפי שאין בקיאיין לשמה, רבא אמר לפי שאין עדים מצויין לקיימו¹. פירש רש"י (ד"ה לפי שאין בקיאיין) בדברי רבה כשאמר השליח בפני נכתב ופני נחתם שיילין² ליה אי כתוב לשמה וכו' אומר אין³. ורבינו יצחק בר שמואל זצ"ל פירש⁴ דאין צריך השליח לומר יותר רק בפני נכתב ובפני נחתם⁵, דאי צריך אם כן כי לא שיילין ליה אי נכתב לשמה ואמר אין הוי פסול כיון בדביבורו לא משמע כלל לשמה, והא לא אשכחן בשום דוכתא דליהוי פסול אי לא שיילין ליה. ותו כי היכי דלרבא משמע שפיר בפני נכתב לשון קיום בלא תוספת דיבור, ולא שיילין ליה שמא בפניו זייפו

(תרצח) נהגו העולם לשרטט הגט י"ב שיטין משום דגט בגימטריה¹ י"ב הוי². ורב סעדיה³ גאון פירש⁴ בשם⁵ רב היי⁶ גאון⁷ משום דכתיב ספר כריתות (דברים כד, א), ואמרינן פרק קמא דבבא בתרא (יג, ב) בין ספר לספר ד' שיטין הרי בין ד' ספרים הראשונים ג' פעמים ד' שיטין והם י"ב שיטין, אבל בין וידבר⁶ למשנה תורה לא קא חשיב⁷ שאינו אלא חוזר ושונה התורה, לכך נהגו לעשות כמנין כריתות שיש בין ד' ספרים. ומכל מקום⁸ לא אשכחן בשום מקום שיצטרך הגט שירטוט⁹. ובמדרש (ב"ר כד, ז ד"ה ר' תנחומא) זה ספר תולדת אדם אפילו סירגול הספר למד אדם וגט נמי קרוי¹⁰ ספר וזה בגימטריה י"ב. וכי האי גוונא אמרינן בפרק¹¹ בתרא דהוריות (יא, ב) גבי שמן המשחה זה¹² בגימטריה י"ב לוגין הוי.

וכתב מורי רבינו אבי העזרי' דכיון דלא הוזכרו י"ב שיטין בגט בתלמוד אין לפוסלו אי חסר אי יתר מי"ב שיטין.

וה"ר¹³ יצחק בר¹⁴ אשר הלוי משפירא¹⁵ [כתב]¹⁶ מה שכתבו רבותינו¹⁷ על סיום הגט השיטה (הא)

[האחרונה]: א הא ק היא 19. אח"ל סימני גיטין: נ מסכת גיטין ו בעזרת הא' יתברך ויתעלה 20. העולם לשרטט: ב העם לשרטוט 21. בגט: ב נ ו הגט 22. ואי: ב ואם 23. או: ו אי

1. לקיימו: א לעצמו לקיימו 2. שיילין: א ק שאלין 3. אומר אין: א אין אומ' 4. זצ"ל פירש: ק ז"ל פי' 5. ובפני נחתם: א בפני נחתם

1. בגימטריה: ק בגימטריא 2. הוי: ק חסר 3. סעדיה: ק סעדיא 4. פירש: ק פי' 5. היי: ק האי 6. וידבר: א ק לוידבר 7. קא חשיב: ק קחשיב 8. ומ"מ: ק ומכל מקום 9. שירטוט: א שירטוט ובספר 10. נמי קרוי: ק קרוי נמי 11. בפרק: א ק פרק 12. זה בגי': א זה שמן בגי' ק זה שמן בגימטריא 13. וה"ר יצחק: א וה"ר ר' יצחק ק והרב ר' יצחק 14. בר': ק בר' 15. משפירא: א משפיר 16. [כתב]: א ק חסר 17. רבותינו: א רבותי 18. (הא)

ג כן כתבו בשם ר"י בתוספות (שם), רא"ש (שם) והתרומה (שם). הסמ"ג (שם), המרדכי (סי' שיד) והגהות מימוניות (גיטין סי' שיד), כתבו כן רק בשם רס"ג.

ד בראב"ה שלפנינו (ח"ד סי' תתצד עמ' ג-ד) הובא שצריך שיהיו בגט י"ב שיטות, ולא ציין שאין זה פוסל. וראה בדברי רבנו לקמן (סי' תשל"ב) שמביא ראייה שאין להקפיד אם מנין השורות בגט שונה מי"ב.

ה הובאו דבריו בראב"ה (תשובות סי' תתקלב) ובשבלי הלקט (ח"ב עמ' קצב מתוך "הסגולה" יו"ל ע"י הרב מנחם זאב חסידה).

א הובאו דבריו בתוס' (ב, ב ד"ה לפי שאין) וברשב"א (ב, ב ד"ה גמ' מ"ט), וכן כתבו תוס' הרא"ש (ב, ב ד"ה לפי שאין) והר"ן (חידו' ב, א ד"ה מ"ט רבה, ובר"ף א, א ד"ה גמ') בסתם, וראה שם שחלק מהראיות שהביאו שונות.

א כן כתבו התוס' בגיטין (ב, א ד"ה המביא), בשם ר"ת (אומנם שם הזכירו רק י"ב שיטין ולא דין שירטוט), ראב"ן (גיטין רד, ע"א מהר" עתנייך), התרומה (סי' קיב), סמ"ג (עשין נ דפוס ונציה דף קט ע"ג), רא"ש (גיטין פ"א סי' ב) ועוד. הראב"ד (תמים דעים סי' קע) הביא דעת ר"ת ביחס לשרטוט, וכתב ע"פ הגאונים שכיון שאין לכך מקור בגמרא אין זה מעכב. וכדומה ברשב"א בתשובה (ח"ה סי' צג) שהכל נוהגים מנהגים אלו, אך כיון שאין להם מקור בשני התלמודים ויש אף ראיות כנגד זה, אין זו חובה. אומנם ביחס לי"ב שיטין כתב שטוב לחוש. שני המנהגים הובאו בטושו"ע (קנה, י-יא). והבית שמואל (קנה ס"ק יד) הבין בדעת רש"י (מנחות לב, ב ד"ה כתיבה) שצריך שרטוט מדאורייתא. ב לכאורה זו טעות כי רס"ג קשיש בהרבה מרב האי ואולי אף נפטר קודם לידתו, ואין יאמר הלכה בשמו. ובשאר הראשונים שהביאו את דבריהם נכתב שכן פירשו רס"ג ורב האי.

מצריך.

כתב רבינו יצחק אלפס (א, ב) וסוגיא כרבא דהיכא דאיכא עדים דמקיימי כתב²⁶ ר"י אלפס²⁷ היכא²⁸ ליה לא צריך לומר בפני דאיכא²⁹ עדים דמקיימי ליה³⁰, אין צריך³¹ לומר בפני נכתב ובפני³² נחתם. עדים דמקיימי ליה צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם עכ"ל:

(ה, ב) בר הדיא בעא לאתויי גיטא אתא לקמיה דר' (יוסי) [אחי] ³³ דהוה ממונה ³⁴ [אגיטין] ³⁵. פירש רש"י (ד"ה ממונה אגיטין) לקיימא לן (קדושין ו, א) כל שאינו יודע כטיב גיטין וקידושין³⁶ לא יחא לו עסק עמה, והו' ממנו³⁷ גכר' רב' לאורויי היכי ניטעזל³⁸. אמר ליה צריך אתה לעמוד על כל אות ואות. אתא לקמייהו דרבי אמי ורבי אסי³⁹ אמרו ליה לא צריכת. פירוש (רש"י ד"ה לא צריכת) חלא כשיטה אחת. וכי תימא אעביד לחומרא, אתה מוציא לעז על גיטין וכל⁴³ שאינו יודע כטיב גיטין וקידושין לא יחא⁴⁴ לו עסק עמה⁴⁵. פ"ח⁴⁶ במקום שיש לחוש ללעז גיטין הראשונים⁴⁷ אין⁴⁸ להחמיר. עבדינן⁴² לחומרא^ט.

הבעל וחתמו, דאי שיילינן ליה אם החתימו הבעל הוה לרבה⁶ למיפרך לרבא אם כן ליתני בפני החתימו הבעל, כי היכי דפריך רבא לרבה ליתני בפני נכתב לשמה. הכי נמי משמע לרבה בפני נכתב ובפני נחתם שכתבו⁷ הבעל וחתמו לשמה. ותו אי שיילינן בתר הכי אי נכתב לשמה ואמר אין, הוה ליה למימר דהא נמי איכא בינייהו⁸ דלרבה שיילינן ליה בתר הכי ולרבא לא שיילינן ליה. אלא ודאי בפני נכתב משמע שפיר נכתב לשמה, אך משום דבפני נחתם לא משמע לגמרי לשמה כמו שמשמע בלא

זיוף, להכי פריך בסמוך לכתוב בפני נכתב לשמה: רבא אמר לפי שאין עדים¹⁷ מצויין לקיימו. פירוש (רש"י ד"ה לפי שאין עדים) אין שייכות מלויות משם לכתב שאם יבוא הבעל לומר וערער לא כתבתיו, שיתו עדים מלוין להכיר חתימת העדים. והאמינוהו לשלח בין לרבא בין לרבה משום עיגונא². ואמרינן לקמן (ד, ב) רבה אית ליה דרבא¹⁸. ואלא מאי בינייהו, איכא בינייהו דאתיהו¹⁹ בי תרי²⁰, ואי נמי באותה מדינה במדינת²¹ הים. רבה מצריך לומר בפני נכתב ובפני²² נחתם, ורבא לא

דליכ' ²⁶. כתב: ט וכתב ²⁷. אלפס: ב ו אלפס זצ"ל ²⁸. היכא: ו נ דהיכא ²⁹. דאיכא: ב דיש ³⁰. ליה: ב לך ³¹. אין צריך: ב אין עדים צרי' ³². ובפני: נו בפני ³³. (יוסי) [אחי]: א ק יוסי ³⁴. ממונה: א ק אממונה ³⁵. [אגיטין]: א ק חסר ³⁶. וקידושין: א ק חסר ³⁷. והו' ממנו: ק והוה ממני ³⁸. ניטעזל: א ק נעביד ³⁹. אסי: א ק יוסי ⁴⁰. פירש רבנו חננאל: ק פ"ח ⁴¹. מינה: ק מיניה ⁴². עבדינן: א עבדי ⁴³. וכל: נו כל ⁴⁴. יחא: ב יהיה ⁴⁵. עמהם: ב נ עמהן ⁴⁶. פ"ח: ו פ"ח זצ"ל ⁴⁷. הראשונים: ב וקידושין ⁴⁸. אין: נ שאין

6. לרבה: א ק לרבא 7. שכתבו: א ק שכתבו 8. בינייהו: ק בנייהו 9. שיאמר בפני: נ לומ' בפני 10. נחתם: ב נחתם בזה יש דיי כתב ר"י אלפס 11. רש"י: ב ו רש"י זצ"ל נ פ"ר ש"י 12. אס: ו נ אי 13. ואומר: נ וא' ו ואמ' 14. ור"י: ב ו ור"י זצ"ל 15. אומר: נ או ו אומ' 16. ובפני: נ בפני ו ובפני 17. עדים: ק חסר 18. דרבא: ק לרבא 19. דאתיהו: א דאתאה ק דאתיהו 20. בי תרי: א ק בתרי 21. במדינת: ק כמדינת 22. ובפני: א בפני וכן לקמן 23. ובפני: א בפני 24. [אבל]: א ק חסר 25. היכא דליכא: א היכ' דאיכ'

כתבו שמספיק אם ראה שיטה ראשונה כי מסתמא סיימו לשמה, ומשמע שזו גם דעת התרומה (גיטין סי' קיז). אולם מדברי רש"י להלן (טו, א ד"ה שיטה) ותוס' רי"ד (ד"ה בפני נכתב כולו) עולה שמדובר בשיטה בה כתוב שמו ושמה והזמן. ודעת הר"ן (ברייף א, ב ד"ה אפילו לא, חידו' ה, בד"ה צריך) שצריך לראות השיטה בה כתוב שמו ושמה ו"הרי את מותרת לכל אדם", שהיא עיקרו של גט. ולקמן (סי' תשט) נוקט רבנו כדעת רש"י.

ז בטושו"ע (קמב, טו) פסקו שאם בא השליח לעמוד על כתיבת כולו אין שומעים לו, מטעם שלא להוציא לעז על גיטין ראשונים, והמהרש"ל (יש"ש גיטין פ"א סי' ז) כתב שכל זה כשרוצה לעמוד משום חומרה אך אם עומד סתם לית לן בה.

ח לא מצאנו דבריו במקור אחר.

ט רבנו נקט בשיטה זו שאין להחמיר במקום שיש חשש ללעז ראשונים וכן להלן (סי' תשטו), שכתב שאין להחמיר לזיין את

ב ויש מקום להקשות מדוע הובאה כאן מחלוקת רש"י ור"י שאינה אלא אליבא דרבה, בעוד שלקמן הביא דעת הר"ף שההלכה כרבא. ואפשר שאומנם הביא את הר"ף אך אין כאן פסיקה מוחלטת כרבא, ולא אמר בוודאות שההלכה כרבא.

ג בין...עיגונא - רש"י בהמשך: ולקמן פריך בין לרבא בין לרבה ליבעי תרי. ורבנו האו"ז כתב את מסקנת הסוגיה.

ד כדעת הר"ף פסקו רוב הראשונים: רמב"ם (גירושין ז, ח), רמב"ן (חידו' ד, ב ד"ה ולענין פסקא, סי' הזכות א, ב ברי"ף), רא"ש (פ"א סי' ב), מרדכי (סי' שטו) ועוד, וכן פסקו טושו"ע (קמב, א). והראב"ד (בס' הזכות לרמב"ן שם, ר"ן ברי"ף ד"ה והוי יודע) חולק ופוסק כרבה משום שהסוגיה מפורשת יותר כמותו, ומשום ראיות נוספות.

ה ראה בפסקי או"ז להלן שרבנו פוסק כדברי רש"י להלכה, וכן פסקו הטור ושו"ע (מט, ג).

ו נחלקו הראשונים באיזו שיטה מדובר, תוס' (ה, ב ד"ה אפילו)

קל"ס⁶², וחיתוך המגילה קנו"ע אלר"ק⁶³ עכ"ל.

והני לישני כולהו⁶⁴ לא פליגי ולא סתרי אהדדי, ויכול להיות שכולם אמת, ואיזה מהם שיהיה דיו"ר. וקיימא לן כרב אשי דהא תניא כוותיה, וכן פסק רבינו יצחק אלפס כרב אשי (ב, א):

(תש) (ה, ב) איתמר בפני כמה נותנו לה השלית, רבי יוחנן ורבי חנינא חד אמר בפני שנים וחד אמר בפני שלושה. תסתיים דרבי יוחנן¹ [הוא דאמר בפני שנים. דרבין בר רב חסדא אייתי גיטא לקמיה דרבי יוחנן]¹, אמר ליה זיל הב² לה באפי תרי, ואימא להו בפני³ נכתב ובפני⁴ נחתם. ואסקינן דכולי עלמא בעינן לקיימו בתלתא והכא בשליח נעשה עד ועד נעשה דיין קמיפלגי. מאן דאמר בפני שנים קסבר שליח נעשה דיין. ופרכינן והא קיימא לן בדרבנן עד נעשה דיין. הכי גריס רבינו שלמה (ד"ה הכי גריסין והא קיימא) הא קיימא לן בדרבנן עד⁵ נעשה דיין כגון גבי קיוס שטרות

לאשתו⁷⁸ פלונית שאני מגרש⁷⁹ וראה שלקח הסופר הקולמוס והמגילה לכתוב בה את הגט^{78,80} ודיו. ורבנו⁸¹ היי גאון כתב פירוש ששמע⁸² חיתוך הקולמוס והקלף⁸³ שחתך הסופר למגילה⁸⁴ לכתוב בה את⁸⁵ הגט עכ"ד. ויכול להיות שכל הלשונות אמת⁸⁶ ואיזה מהם שיהיה דיו וקיימא לן⁸⁷ כרב אשי וכן פסק ר"י אלפס⁸⁸.

(ה, ב) רבה⁴⁹ בר בר חנה אייתי גיטא פלגיה [איכתב קמיה, פלגא]⁵⁰ לא אכתיב⁵¹ קמיה. אתא לקמיה [דר'] אלעזר⁵² ואמר אפילו לא כתב בו אלא שיטה אחת שוב אינו צריך. רב אשי אמר (ו, א) אפילו שמע קן⁵³ קולמוסא וקן מגילתא. פירש⁵⁴ רש"י (ד"ה אפילו שמע) תיקון הקולמוס והקלף שמע כשתקנוהו כשתוכין⁵⁵ אותו ומחליקין אותו. ולי נראה⁵⁶ קן קולמוסא⁵⁶ קול הקולמוס כשהוא כותב אותו קול היריעה שהוא⁵⁷ נשמע כמי⁵⁸ שאומר קן קן עכ"ל.

פר"ח⁵⁹ אפילו שמע שאמר הבעל כתוב גט לאשתי פלונית שאני מגרשה, וראה שלקח הסופר המגילה והקולמוס לכתוב בה הגט לשמה, דיו. ורבינו האי⁵⁹ פירש שמע קול קולמוסא שמע חיתוך הקולמוס וחיתוך המגילה, שחותך הסופר⁶⁰ לכתוב בה הגט. שכן בלשון ערבי חיתוך הקולמוס קורין קמ"ע⁶¹

היריעה: ב נ ו כותב אותו קול היריעה 74. ע"כ פרש"י: ב עכ"ד רש"י זצ"ל נ ע"כ ד' רש"י ו ע"כ רש"י זצ"ל 75. ור"ח: ב ו ור"ח זצ"ל 76. בעל לסופר: ב ו הבעל 77. כתוב גט: ב הגט כתוב 78. פלו' שאני מגרש... את הגט: ב חסר 79. מגרש: ב ו מגרשה 80. את הגט: ו הגט לשמה נ הגט 81. ורבנו: ט ורב 82. גאון כתב פירוש ששמע: ב זצ"ל הכי שמע ו זצ"ל פי' שמע נ פי' 83. והקלף: ב נ ו והמגילה 84. למגילה: ב נ ו חסר 85. את: ב נ ו חסר 86. שכל הלשונות אמת: ב וכל הלשונות 87. וקיימא לן: נ וק"ל 88. פסק ר"י אלפס: ו פסק ר"י אלפס זצ"ל נ פר"י אלפס

1. [הוא דאמר... דר' יוחנן]: א ק חסר 2. הב: א הביה ק הביא 3. להו בפני: ק ליה בפני 4. ובפני: ק בפני 5. בדרבנן עד: א ק דעד

יב פירוש ר"ח ורבנו האי שמביא הר"ח מובא בערוך (ערך קן) בסתם. וההגהות אשרי (פ"א סי' ג) הביאם מרבנו וממנו בשם רבנו הביא הב"י (קמב, טו ד"ה אין צריך שיעמוד).

יג הבית שמואל (ס"ק כט) והגר"א (קמב ס"ק נא) כתבו שמלשון הרמב"ם (ז, יב) והשו"ע (קמב, טו) משמע שפסקו כפירוש השני של רש"י, היינו קול הכתיבה של הקולמוס.

א שליח נעשה דיין - בגמרא: קסבר שליח נעשה עד ועד נעשה דיין.

49. רבה: א ק רבא 50. [איכתב קמיה פלגא]: א ק חסר 51. אכתיב: ק איכתב 52. [דר'] א ק חסר 53. קן: ק קול (וכן להלן) 54. פירש: ק פירוש 55. כשתקנוהו כשתוכין: א ק שתיקנוהו לשמה כשתוכין 56. קולמוסא: א ק קולמוס 57. שהוא: א ק כשהוא 58. כמי: ק כמו 59. האי: ד היי ק האי 60. הסופר: ד הספר 61. קמ"ע: א קנוע ק קטע 62. קל"ס: ק קלס 63. קנו"ע אלר"ק: ק קטע קטע אלר"ק 64. כולהו: ד כולהי 65. ורב: ב נ ו רב 66. אמר: ב אומ' 67. כתיבת: נ כתיב 68. מגילתא: ב מגילות 69. בפני נכתב ובפני נחתם: ב בפני נכת' ובפני נחת' וכו' נ בפני נכת' וכו' נ בפני וכו' 70. קן קולמוס' וקן מגילתא תיקון: ב תיקן נ ו תיקון 71. ששמע: ב נ ו שמע 72. ומחליקין: ב ומחליפין 73. כותב את הגט וקול

האותיות בגט מסיבה זו "שכבר נהגו קדמונינו ורבתינו שלא לזייק". ועוד כתב (סי' תשל) שר"ת הנהיג לכתוב: "הרי את מלמטה ומותרת מלמעלה", וכתב על זה: "ושמא אעפ"כ אין להוציא לעז על גיטין הראשונים שהרי מאריכין כמה לשונות של שופרא דשטרא דחשיבי כמו הרי את מותרת לכל אדם".

י פירוש זה הוא הפירוש השלישי המובא בערוך (ערך קן), וכן הביאו הטור (קמב, טו).

יא כן פירש התוס' ר"ד.

משניסת²³, יתקן הגט יטלנו וכו'. ואי גרסינן²⁴ אלא כיצד יעשה לא מצי קאי אלא ארבי מאיר ואקודם נישאת ולא אדרבנן, דמדקאמר אלא משום דאתא למימר אלא כיצד יעשה שלא יהא הולד ממזר יטלנו הימנה. ובספר שלפני אינו כתוב בו אלא, גם באלפס ובפר"ח אין כתוב²⁴ בהם אלא, וכן נראה דלא גרסינן אלא ואתרוייהו²⁵ קאי כיצד, אדרבי מאיר ואדרבנן כדפרישית.

והלכה כרבנן דאף משניסת²⁶ יטלנו הימנה²⁷ ויחזור ויתן²⁸ לה בפני שנים ויאמר לה בפני נכתב ובפני נחתם. וכן כתב רבינו משה בר מיימון זצ"ל²⁹ (פ"ז, יז) שליח שהביא גט בחוצה³⁰ לארץ ונתנו לה בינו לבינה או שנתנו לה בפני שנים ולא אמר בפני נכתב ובפני נחתם, אף על פי שנשאת³¹ נוטלו הימנה ויחזור ונותנו³² לה בפני שנים ואומר בפניהם בפני נכתב ובפני נחתם. ואם [לא]³³ נטלו ממנה³⁴ הרי זה פסול עד שיתקיים בחותמיו עכ"ל.

מיהו אע"פ³⁵ שלא נטלו³⁶ הימנה אין הולד ממזר לרבנן דקיימא לן כוותיהו'. כדמסיק ורבי מאיר משום דלא אמר בפני נכתב ובפני נחתם הולד ממזר, אין רבי מאיר לטעמיה וכו'. דלא מתמה תלמודא אלא ארבי מאיר דשויה ממזר בהכי, אבל לרבנן לא מתמה ולא מידי, דאינהו סברי דלא הוי³⁷ ממזר בהכי. ותו דמסיק אומר היה רבי מאיר מכלל דרבנן פליגי עליה בהכי ולא הוי ממזר.

כפרק האקסא שנתארמלה (כתובות כא, ב). אלא הכא בהא קמפלגי מר סבר כיון דאשה כשירה להביא גיטה⁶, אי מכשרת כשנים זימנין דמייטא⁷ לה אשה וסמכינן עלה לאכשורי בגט זה. ורבי יוחנן סבר לא חיישינן, מידע ידעי ולא סמכי⁸ עלה⁹.

וכתב רבינו יצחק אלפס (ב, א) והלכתא כר' יוחנן דתניא כוותיה². דתניא (ה, ב) המביא גט ממדינת הים נתן לה ולא אמר לה בפני נכתב ובפני נחתם יוציא והולד ממזר דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים אין הולד ממזר. כיצד יעשה יטלנו הימנה¹¹ ויחזור ויתן¹² לה בפני שנים ויאמר בפני נכתב ובפני נחתם³.

ורבי מאיר משום דלא אמר לה בפני נכתב ובפני נחתם יוציא והולד ממזר, פירוש (רש"י ד"ה משום דלא) והא גט כשר ופניו נכתב ומקום ללא אלמ הוי הולד ממזר. אין רבי מאיר לטעמיה, דאמר רב המנונא משמיה דעולא אומר היה רבי מאיר כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בגיטין הולד ממזר.

פירש רבינו יצחק בר שמואל זצ"ל¹ האי כיצד מצי קאי לרבי מאיר קודם שנשאת, כיצד יעשה שלא יבוא לידי ממזר, יטלנו²¹ וכו'. ואמר אם²² נשאת תצא ואין לה תקנה. ולרבנן קאי אף משנשאת, כיצד יעשה אף

23. משניסת: א ק משנישאת 24. כתוב: ק כתב 25. ואתרוייהו: א ק אתרוייהו 26. משניסת: א ק משנשאת 27. יטלנו הימנה: ק יטלינו הימנו 28. ויתן: ק חסר 29. משה בר מיימון זצ"ל: ק משה בר מיימון ז"ל 30. בחוצה: ד בחוץ 31. שנשאת: ד שניסת ק שנישאת 32. ויחזור ונותנו: ק ויחזר ונותנין 33. ולא: א ק חסר 34. נטלו ממנה: א נטלו ממנו ק נוטלו הימנו 35. אע"פ: ק אעפ"י 36. נטלו: ק נוטלו 37. הוי: ק הוו

6. גיטה: א ק גיטא 7. דמייטא: ק דמתיא 8. סמכי: ד סמכינן 9. עלה: ק עלייהו 10. והלכתא כר': ק והילכת' כרבי 11. הימנה: ק הימנו 12. ויתן: א ק ויתנו 13. נותנו לה: ט נותנו 14. ואומר בפני: ב ואמר בפניהן בפניו ו ואומר בפני 15. ובפני: ב ו בפני 16. שטרות: ט שטר 17. נעשה דיין... ואשה: ב חסר 18. ובדרבנן: ב ו דבררבנן 19. בפני: ב לפני 20. ובפני: ב ו בפני 21. יטלנו: א ק יטלינו וכן להלן 22. ואמר אם: ק ואם

רא"ש (ד"ה כיצד) ב' הדעות, אומנם בפסקים (פ"א סי' ה) ביאר זאת רק אליבא דחכמים.

ה גירסה זו הובאה גם בתוס' רא"ש (שם), ופירש המשתמע ממנה כרבנן.

ו כן פסק השו"ע (קמב, ז).

ז כן כתבו תוס' (ה, ב ד"ה כיצד יעשה), רשב"א (ה, ב ד"ה כיצד) ורבנו קרשקש (ה, ב ד"ה כיצד וד"ה והא דאמרינן). וכן דעת הרמב"ם שלעיל כתב שאם לא נטלו ממנה הרי זה גט פסול עד שיתקיים בחותמיו, ולהלן פסק (י, ב) שכל מקום שאמר שהגט פסול הרי זה פסול מדברי סופרים, אולם הולד כשר.

ב וכן פסקו הרמב"ם (גירושין ז, ה), טוש"ע (קמב, א, ד). הטור הביא דעת רבנו פרץ שאף שהלכה כרבי יוחנן ראוי להחמיר וליתנו בפני ג' שלא יטעו במקום שהשליח קרוב או פסול, והרמ"א הביא דבריו, וכתב שכן נוהגים.

ג עד כאן לשון הרי"ף.

ד כן פירשו תוס' (ה, ב ד"ה כיצד יעשה). יש שהביאו גם את הדעה ש"כיצד יעשה" מתייחס רק לרבנן, ואילו לר"מ אין תקנה אחר שנתן את הגט. כך הרשב"א (ה, ב ד"ה כיצד) והוסיף שלדעת ר"ח לר"מ אין תקנה. כן הביא ב' הדעות רבנו קרשקש (שבעבר ייחסו פירוש זה לריטב"א) (ה, ב ד"ה והא דאמרינן כיצד). כך גם בתוס'

מאיר אומר עכו כארץ ישראל לגיטין ואין צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם. והכי איתא בירושלמי ר' יעקב בר⁵³ אחא בשם ר' לעזר⁵⁴ הלכה כרבי מאיר בגיטין, והוה ר' זעירא מסתכל ביה. א"ל למה את מסתכל ביה⁵⁵ ויאות אמר הלכה כדברי מי שהוא מקיל⁵⁶ בדברי סופרים. סברין⁵⁷ מימר ביחיד אצל יחיד אצל רבים לא (אוף)⁵⁸ הכא אפילו יחיד אצל רבים. דהיינו דפסק כרבי מאיר דעכו כארץ ישראל לגיטין ואין צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם, אבל לחומרא לא פסיק כוותיה. הלכך הכי קיימא לן כדפרישית דהלכה כרבנן דאף משניסת⁵⁹ יטלנו⁶⁰ ממנה ויחזור ויאמר לה בפני נכתב ובפני נחתם. ואם לא נטל וחזר ואמר הגט פסול מיהו אין הולד ממזר.

תניא בתוספתא (פ"ב א) המביא גט ממדינת הים (ולא)⁶¹ נתנו לה ולא אמר בפני נכתב ובפני נחתם, הרי זה נוטלו הימנה לאחר כמה שנים ונותנו לה ואומר לה בפני נכתב ובפני נחתם עכ"ל תוספתא⁶². מיהו אין להתבונן משם אי אפילו לאחר נישואין או דילמא דוקא קודם נישואין. וכשנותן הגט צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם לאחר נתינה, ובעבור כך אמר⁶³ דחזור ונוטלו הימנה ואומר⁶⁴ בפני נכתב ובפני נחתם

ובפירוש רבינו חננאל זצ"ל יש אומרים דקיימא³⁸ לן כרבי מאיר בהמשנה ממטבע, דהא לא חלקו עליו חכמים אלא בהא דהא קיימי סהדי ואינהו בנפשייהו דאיתו ליה גיטא, וכדר' זירא דאמר (מנחות קג, ב) כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת³⁹ ביה⁴⁰ עכ"ל. בא לפסוק הלכה בעלמא כרבי מאיר דהמשנה ממטבע שטבעו⁴¹ חכמים בגיטין הוולד ממזר, ובהא כרבנן, משום דקיימי עדים קמן וישכירם לומר עדיין בפני נכתב ובפני נחתם. ומדמייתי עלה דר' זירא משמע לכאורה דסבר דלרבנן אין צריך ליטלו ממנה ולחזור ולומר⁴² בפני נכתב ובפני נחתם. מיהו יש לומר דהכי קאמר כר' זירא דאמר כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו, הלכך⁴³ לא מיפסל הגט במאי דלא קאמר בפני נכתב ובפני נחתם. ויש לו תקנה ויטלו⁴⁴ ממנה אפילו לאחר שנישאת, ויחזור ויאמר לה בפני נכתב ובפני נחתם⁵.

והא⁴⁵ דכתוב בפירוש רבינו חננאל לקמן גמרא (ו, א) ר' מאיר אומר עכו כארץ ישראל לגיטין. ירושלמי (פ"א ה"ב ה, א) ר' יעקב בשם ר' לעזר⁴⁶ הלכה כר' מאיר בגיטין⁴⁷ אפילו יחיד כנגד רבים. אין ללמוד משם שיהא כאן הלכה כרבי מאיר ולא מהני שיחזור ויטלנו הימנה וכו' אלא קודם נישואין, וגם אם⁴⁸ לא נטלו⁴⁹ הימנה וחזר ואמר שיהא הוולד ממזר, [דהא]⁵⁰ קיימא [לן]⁵¹ (ולקולא) [דלקולא]⁵² קאמר דתנן (ב, א) רבי

[דלקולא]: א ק ולקולא 53. בר: ק בשם רבי 54. לעזר: א אלעזר ק אליעזר 55. בי: א ק ביה 56. מקיל: א ק מיקל 57. סברין: ק סברא 58. (אוף): א ק אוף 59. משניסת: א ק משנישאת 60. יטלנו: א ק יטלינה 61. (ולא): א ק ולא 62. תוספתא: ק התוספת' 63. אמר: ק אומר 64. ואומר: ק ואמר

38. אומרים דקיימא: ק אומר קיימא 39. מעכבת: ק מעכבתו 40. ביה: א ק בו 41. שטבעו: ק שטבעו בו 42. ולומר: א ק לו לומר 43. מעכבת בו הלכך: ק מעכבתו הילכך 44. ויטלו: א ק יטלו 45. והא: א ק דהא 46. לעזר: א אלעזר ק אלעזר 47. בגיטין: א ק לגיטין 48. אם: ק חסר 49. נטלו: א ק נטלה 50. [דהא]: א ק חסר 51. [לן]: א ק חסר 52. (ולקולא)

י לדעת רבנו אין כלל מקום להוכיח מהמסקנה של ר' יעקב בר אחא בירי' שהלכה כר' מאיר גם בענין הנדון כאן, שלא אמר בתחילה כפ"נ ובפ"נ, משום ששם ר' מאיר מיקל בעוד שבענינו הוא מחמיר. לעומת זאת הרשב"א (הנ"ל) הביין שר' יעקב בר אחא בירוש' פסק גם בענינו כר' מאיר, אלא שהעמיד הרשב"א את הירוש' שמדובר שלא חזר ונטלו, ואז יש להחמיר. אפשרות אחרת לדעת הרשב"א, שאנו פוסקים כר' זעירא בירוש', וממילא אין כלל הבדל להלכה בין הבבלי לירוש'. הר"ן (הנ"ל) סבר שאכן הירוש' חולק ופוסק כר' מאיר, אולם אנו פוסקים כבבלי לקולא.

ח דברי ר"ח הובאו ברשב"א (ה, ב ד"ה וכתב ר"ח). וכתב שם הרשב"א שאין הלכה כר"מ אף שנראה מהירושלמי שפסק כמותו, ור' להלן הע' י. הריטב"א (ה, ב ד"ה ולענין פסק) והר"ן (ב, א ברי"ף ד"ה ולענין הלכה, ובחידו' ה, ב ד"ה ולענין הלכה) ציינו שהירוש' סובר שהלכה כר' מאיר, אולם מסקנתם להלכה שאין הלכה כר"מ.

ט גם הרשב"א (ה, ב ד"ה וכתב ר"ח) מפרש שלדעת ר"ח ההלכה כרבנן כיון שיש לעדים תקנה שיכולים לחזור ולהעיד. ונראה מדבריו שם שברור שיש להכשיר כאשר חזר ונטל ואומר בפני נכתב וכו'.

דאי אתי בעל ומערער לא משגיחין ביה ועירעורו בטל, אלא אם יביא ראיה שזה הגט מזוייף הוא ועל זה הדרך שמועה זו סלקא עכ"ל.

כתב רבינו משה בר מימון⁹⁴ זצ"ל (גרושין פ"ז, א) (א) שליח שהביא גט ממקום למקום בארץ ישראל אע"פ⁹⁵ שלא ראה כתיבת הגט ולא ידע מי הם עדיו אלא נתן לו הבעל גט⁹⁶ ואמר תן גט זה לאשתי הרי זה נותנו לה בפני שנים אע"פ שאין עדיו ידועין אצלינו ותהיה מגורשת ותינשא בו. (ב) בא הבעל וערער ואמר לא גרשתי מעולם וגט שהובא לה מזוייף הוא יתקיים בחותמיו. ואם לא נתקיים ולא נודעו עדיו כלל תצא והולד ממזר שהרי אינה מגורשת. אבד הגט הרי זה ספק מגורשת. לפיכך נשים שחזקתן שונאות⁹⁷ זו את זו אינן נאמנות⁹⁸ להביא גט בארץ ישראל⁹⁹ זו לזו שמא¹⁰⁰ מזוייף הוא ותתכוין לקלקל אותה כדי שתינשא ותיאסר על בעלה. (ג) ואילו הן הנשים שחזקתן שונאות זו את זו חמותה ובת חמותה וצרתה ואפילו היתה הצרה נשואה לאחר, (וצרתה) [ויבמתה]¹⁰¹ אפילו היתה אחותה, ובת בעלה¹⁰², אבל שאר כל הנשים כשירות. (ה) ושליח שהביא גט ממקום למקום בחוצה לארץ¹⁰³ או מארץ ישראל

נתנו לה בינו לביתה או בפני⁶⁷ שנים ולא אמר בפני נכתב ובפני⁶⁸ נחתם, אע"פ שנשאת⁶⁹ נטלו ממנה וחזרו⁷¹ ונותנו לה בפני שנים ואומר בפני נכתב ובפני⁷² נחתם. ואם לא⁷⁰ נטלו הימנה⁷³ הרי זה⁷⁴ פסול עד שיתקיים בחותמיו⁷⁵ אבל אין הולד ממזר⁷⁶. ואחר נתינתו⁷⁷ תוך⁷⁸ כדי דיבור צריך לומר בפני נכתב ובפני⁷⁹ נחתם. אבל ר"ח⁸⁰ פוסק הלכה⁸¹ כר' מאיר⁸² דכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בניסין הולד ממזר⁸³.

(ו, א) [רב חנין משתעין]⁸⁴

רב כהנא אייתי גיטא ולא ידענא אי מסורא לנהרדעא⁸⁵ אי מנהרדעא לסורא, אתא לקמיה דרבא אמר ליה⁸⁶ צריכנא למימר בפני נכתב ובפני נכתם⁸⁷ או לא צריכנא. אמר ליה לא צריכת⁸⁸ (ו, ב) ואי עבדת אהנית, דאי⁸⁹ אתי⁹⁰ בעל מערער לא אשגיחין⁹¹ ביה. פר"ח⁹² סוגיא דשמעתא שהמביא גט מבבל לבבל ומארץ ישראל לארץ ישראל אינו צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם⁹³. ואי אמר בפני נכתב ובפני נחתם⁹⁴ מהני ליה

85. לנהרדעא: ק לנהרדעי וכן לקמן 86. א"ל: א ק וליה 87. ובפ"נ: א ק חסר 88. א"ל לא צריכת: ק חסר 89. דאי: א ק ואי 90. אתי: ק אתא 91. אשגיחין: א ק משגיחין 92. ובפ"נ: א ונחתם 93. ואי אמר בפ"נ ובפ"נ: א ואי אמר בפ"נ ונחתם ק חסר 94. מימון: ד מיימן 95. אע"פ: ק אעפ"י וכן להלן 96. גט: ק הגט 97. שונאות: א ק ששונאות 98. נאמנות: ק נאמנת 99. בא"י: א בארץ ישראל ק בארץ 100. שמא: א אלא שמא 101. (וצרתה) [ויבמתה]: א ד ק וצרתה ר' ביאוריס 102. ובת בעלה: ק וכתב לה 103. בחוצה לארץ: ד בחו"ל

65. והכי אמרינן: ק והכא אמר 66. שנתחרש: א שנתחדש 67. בפני: נ לפני 68. ובפני: ו בפני 69. אע"פ שנישאת: ט חסר 70. נטלו ממנה... ואם לא: ב חסר 71. ממנה וחזרו: ב ט הימנה 72. ובפני: ו בפני 73. נטלו הימנה: ב נטלו ממנו ו נטלו ממנה 74. הרי זה: ב חסר 75. בחותמיו: ב בחותמו 76. ממזר: ו ממזר (בהערת שוליים: דהלכה כרבנן ואע"פ שבעלמ' פוסק כר' מאיר וצ"ע) ר' ביאוריס 77. נתינתו: ט נתינה 78. תוך: נ בתוך 79. ובפני: ו בפני 80. ר"ח: ב ו ר"ח זצ"ל 81. הלכה: ט דהלכה 82. דכל: ט דאמר כל 83. ממזר: ב ממזר פרח זצ"ל 84. [רב חנין משתעין]: א ק חסר

יב לפי פסקי מהר"ח לקמן נראה שיש לפתוח ראשי התיבות: פסק ר"ח, ולא: פירש ר"ח.

יג ככה"י ובדפ' הגי': וצרתה, ברמב"ם לפנינו כאן: ויבמתה. הגי' כאן באו"ז תמוהה, כי אין אפשרות שאחותה תהיה צרתה. ור' להלן בפסקי מהר"ח הע' טז.

יא מלשון פסקי מהר"ח כאן, המועתקת בהגהות אשרי (פ"א סי' ה), נראה שלדעתו פוסק ר"ח כר' מאיר גם בענין הנדון שנתן הגט ולא אמר בפ"נ וכו', בעוד שהאו"ז לעיל פירש שבענין זה לא פסק ר"ח כר' מאיר. ויש לדחוק ולומר שכוונתו שכללית לדעת ר"ח הלכה כר' מאיר, אך לא בענין זה. ולכאורה זו ההערה בשולי כ"י ו, ר' הע' שנו"ס 76.

נשואה לאחר, (וצרתה) לא נתקיים ונתן לה הרי
ויבמתה¹³⁶ אפילו היא¹³⁷ זה פסול עד שיתקיים.
אחותה ובת בעלה אינם ואם בא הבעל וערער לא
נאמנות¹³⁸ להביא גיטה נתקיים אינה מגורשת
בארץ¹³⁹ ישראל דווקא¹⁴⁰. עכ"ל¹¹³ :

(ח, ב) תנו רבנן עבד שהביא גטו¹⁴¹ ממדינת הים וכתוב בו
עצמך ונכסי קנויים לך ולריך לומר בפני נכתב ופני
נחתם¹⁴¹, עצמו קנה¹⁴² לנאמן הוא על שיתורו לומר בפני
נכתב¹⁴³ ואין לריך עדים לקיימו, נכסים לא קנה דבעי עדים
כשאר קיום שטרות.

איבעיא להו כל נכסי קנויים לך מהו, מן אמרינן¹⁴⁴
עלמך ונכסי תרי דיבורי נינהו אבל כל נכסי כיון דכח
דיבורא¹⁴⁵ אתו ליה שיתור עולמו ומתנת נכסים קנה. אמר
אביי מתוך שקנה עצמו קנה נכסים. א"ל רבא בשלמא
עצמו קנה מידי דהוה (אקיום שטרות דעלמא) [אגט
אשה]¹⁴⁶, אלא נכסים לא ליקני מידי דהוה אקיום
שטרות דעלמא. אלא אמר אביי מתוך שלא קנה נכסים
לא קנה עצמו. אמר ליה רבא בשלמא נכסים לא ליקני
מידי דהוה אקיום שטרות דעלמא, אלא עצמו ליקני
מידי דהוה אגט אשה. אלא אמר רבא אחד זה ואחד
זה עצמו קנה נכסים לא קנה. אמר ליה רב אדא בר
מתנה¹⁴⁷ לרבא כמאן כר' שמעון¹⁴⁸ דאמר פלגינן
דיבורא. דתנן (פאה פ"ג, ח) הכותב כל נכסיו לעבדו יצא
בן חורין שקף הוא ככלל נכסים וכל שאר נכסים נמי קנה.
שייר קרקע כל שהיא¹⁴⁹ לא יצא בן חורין, דכשלמא¹⁵⁰
רישא לא גלי דעתיה דנחת¹⁵¹ לשורא¹⁵² אן לא אמרינן¹⁵³

לחוצה לארץ¹⁰⁴ או מחוצה לארץ¹⁰⁵ לארץ ישראל אם
היה השליח¹⁰⁶ עומד בשעת כתיבת הגט וחתמתו הרי
זה אומר בפני שנים בפני נכתב ובפני נחתם, ואחר כך
ינתן לה בפניהם ותתגרש בו אע"פ שאין עדין ידועין

אצלינו. ואפי' היו
[שמות]¹⁰⁷ עדין כשמות
הגויים¹⁰⁸ אין חוששין
להם. (ו) בא הבעל וערער
אין חוששין לוי' אין
משגיחין בו, לפיכך
אף¹⁰⁹ הנשים ששונאות
זו את זו נאמנות¹¹⁰
להביא גט זה ולומר בפני
נכתב ובפני נחתם. (ז) וכן
שליח שהביא גט בארץ
ישראל ואמר בפני נכתב
ובפני¹¹¹ נחתם אע"פ
שארין צריך, אם יבוא
הבעל ויערער אין
משגיחין בו. ואם אין
השליח עומד בשעת
כתיבה וחתומה לא ינתן
לה אלא אם כן נתקיים
בחותמיו. [ויש לשליח
להיות מכלל הג' שקיימו
אותו בחותמיו]¹¹². אם

פסק ר"ח¹¹⁴ דכל¹¹⁴ המביא גט
מבבל לבבל¹¹⁵ ומארץ ישראל
לארץ ישראל¹¹⁶ אין¹¹⁷ צריך
לומר בפני נכתב ובפני¹¹⁸
נחתם. ואי אמר מהני דאי אתי
בעל ומערער¹¹⁹ לא משנחין
ביה, אלא אם כן יבא עדים
שהוא מזויף.
וכתב רבי' משה בר' מיימון¹²⁰
המביא גט בארץ ישראל אין
צריך לומר בפני נכתב ובפני¹²¹
נחתם. ואפילו אין השליח¹²²
ידוע מי הם¹²³ העדים נותן לה
ותינשא בו¹²⁴. בא הבעל
וערער¹²⁵ יתקיים¹²⁶ בחותמיו.
אבד¹²⁷ הגט הרי היא¹²⁸ ספק
מגורשת.

המביא גט ממקום למקום¹²⁹
בחוצה לארץ או¹³⁰ מארץ
ישראל לחוצה לארץ או¹³⁰
מחוצה לארץ¹³¹ לארץ ישראל
צריכין¹³² לומר בפני נכתב
ובפני¹³³ נחתם.

חותמה, ובת חמותה, וצרתה,
ואפילו¹³⁴ היתה¹³⁵ הצרה

104. לחוצה לארץ: ד לח"ל 105. או מחוצה לארץ: ד
[או מח"ל] 106. השליח: ק שליח 107. [שמות]: א ק
חסר 108. הגויים: ד העכו"ם 109. אף: א ק אם
110. נאמנות: ק נאמנות 111. ובפני: א בפני 112. [ויש
לשליח... אותו בחותמיו]: א ק חסר 113. עכ"ל: ק ע"ד
כא"ן לשו"נו 114. פסק ר"ח דכל: ב חסר נ פר"ח ו פר"ח
זצ"ל 115. מבבל לבבל: ב לבבל מבבל 116. ומארץ
ישראל לארץ ישראל: ט חסר 117. אין: נ ו אינו
118. ובפני: ו בפני 119. ומערער: ו מערער
120. מיימון: ב ו מיימון זצ"ל 121. ובפני: ו נ בפני
122. השליח: נ שליח 123. הם: ב ו נ חסר 124. בו: ב
לו 125. וערער: ט ויערער ב ומערער 126. בחותמיו:
ו בחותמיו (בהערת שוליים: ואם אין השליח עומד בשעת
הכתיב' לא ינתן לה עד שיתקיים בחותמיו ויש לשליח
להיות מכלל השלשה שקיימו בחותמיו וצ"ע שם)
127. אבד: ט נאבד 128. היא: ב זה נ ו זו 129. למקום:

ט חסר 130. מארץ ישראל... או: ב חסר 131. לארץ: ב חסר
נ ו לארץ 132. צריכין: ב נ צרי' ו צריך 133. בפני
נכתב ובפני: ו בפני נכתב בפני ט נכתב בפני ובפני
134. ואפי': נ ו אפי' 135. היתה: ב היית' ו הית'
136. (וצרתה) ויבמתה: ב נ ו וצרתה ט וצרתה ויבמתה ר'
ביאורים 137. היא: ב נ ו הית' 138. אינם נאמנות: ב נ
אין נאמנות ו אין נאמנות 139. בארץ: ב מארץ
140. דווקא: ב דווקא 141. בפני נכתב ובפני נחתם: א
בפני נכתב ד בפ"נ 142. עצמו קנה: א ק קנה עצמו
143. בפני נכתב: ד בפ"נ 144. אמרי': א א ק אמר
145. דיבורא: ק דיבורא 146. (אקיום שטרות דעלמא)
[אגט אשה]: א ק אקיום שטרות דעלמא 147. מתנה: א
ק מתנא 148. כר' שמעון: ד כר' ש 149. שהיא: א
שהוא 150. דבשלמא: ק בשלמא 151. דנחת: א ולא
נחת ק ולא נחית 152. לשורא: א ק שורא
153. אמרינן: ק א'

בדעת הרמב"ם או שגורס אחרת ברמב"ם וממילא אינו סובר
שבמקרה זה אינה מגורשת כלל כשהגט לא התקיים בחותמיו.
יז ר' לעיל הע' יג שמלשון הרמב"ם לפנינו אין לגר': וצרתה אלא
רק: ויבמתה.
יח בנושא זה, של פלגינן דיבורא וכוונת גיטא ביחס לשחרור
עבד, עוסק רבנו גם בבבא בתרא פ' מי שמת (ס' קפח).

יד אין חוששין לו - ברמב"ם שלפנינו ליתא.
טז ר' לעיל הע' יב.

טז ר' שנו"ס שבכ"י ו העיר שיש להוסיף ההלכה ברמב"ם, שאם
לא ראה השליח את הכתיבה יש לקיים הגט לפני שמוסרים אותו
לה. ובכ"מ (שם) דן בדעת הרא"ש שלא הביא לשון זו של
הרמב"ם, ועומד שם על השאלה האם מקבל הרא"ש פרט זה

שקילס ר' יוסי את ר' שמעון¹⁷⁴ הלכה כר' מאיר¹⁷⁵ ללא ילא לחירות. דתניא (תוספתא פאה פ"א טז) כשנאמר דברים לפני ר' יוסי קרא עליו המקרא הזה (משלי כד, כו) שפתים ישק משיב דברים נכוחים. ומי אמר רב נחמן הכי ללא פלגין דיבורא¹⁷⁶, והא א"ר¹⁷⁷ יוסף בר מניומי אמר רב נחמן¹⁷⁸ שכיב מרע¹⁷⁹ שכתב כל נכסיו לעבדו ועמד חוזר בנכסים ואינו¹⁸⁰ חוזר בעבד [כור]¹⁸¹ שהרי יצא עליו שם בן חורין ואסור להסתעבד בו עוד¹⁸², אלמא¹⁸³ פלגין דיבורא.

אמר רב¹⁸⁴ אשי התם היינו טעמא¹⁸⁵ [דלאו כרות גיטא הוא. התם]¹⁸⁶ לאמר רב נחמן¹⁸⁷ הלכה כר' מאיר¹⁸⁸ ¹⁸⁹וטעמא לאו משום דלא פלגין דיבורא הוא, דהא כי נמי הזכיר שם שזר קרקע פלוני קאמר ר' מאיר¹⁸⁹ ללא לחירות, אלמא טעמא משום דלאו כרות גיטא הוא. דגבי אשה כתיב ספר כריתות (דברים כד, א) ושיחרורי עבדים גמר לה לה מאשה דכתיב (ויקרא יט, כ) חופשה לא ניתן [לה]¹⁹⁰ וכתיב וכתב לה ובעינן בה כריתות. וכיון דאיכא למימר דשיירה¹⁹¹ דהא¹⁹² נחת לשיורא¹⁹³ והוא לא הוזכר בתוך המתנה ללא כתב ענמך ונכסיי קנויים לך לאו כריתות גמור הוא¹⁹⁴. ור' שמעון¹⁹⁴ סבר דבכ"י¹⁹⁵ האי גוונא

דשייר, אבל היכא נחת לשיורא אמרין¹⁵⁴ לדידיה נמי שייך. וכי קאמר כל נכסי נתונין לך אשאר נכסים קאמר¹⁵⁵ ולחטופי ליה קאתי ולא שחרריה כיון דלא אמר ליה ענמך ונכסי.

ולאו דוקא קרקע כדמוכח¹⁵⁶ פרק מי שמת¹⁵⁷ (בבא בתרא קנ, א) ר' שמעון אומר¹⁵⁸ (ט, א) לעולם הוא בן חורין¹⁵⁹ למאי דגלי גלי ומאי¹⁶⁰ ללא גלי לא גלי, עד שיאמר סתם כל נכסי נתונין¹⁶¹ לפלוני עבדי חוץ מאחד מריבוא¹⁶² ואלא יפרש מה הוא משייר דהתם אמרין לאחד מריבוא¹⁶² דקאמר היינו עבד, ואיכו לא חשיב ליה אלא אחד מריבוא בנכסים¹⁶³ אע"ג דשוא¹⁶⁴ טפי. ומדקאמר ר' שמעון לעולם הוא בן חורין אשמעינן לא שגא היכא דקנה שאר נכסים עמו כגון שפירש השזר¹⁶⁵ חוץ מקרקע פלוני, דהשתא קנה ענמו ושאר נכסים חוץ מן השזר, לא שגא היכא דלא קנה שאר נכסים כגון שלא הזכיר שם הקרקע ששייר דכתב ליה¹⁶⁶ חוץ מבית כור קרקע דהשתא לא קנה שום קרקע, דבכל חד וחד איכא למימר היינו ההוא דשייר, אפילו הכי¹⁶⁷ הוי בן חורין דהוא לאו קרקע הוא ולא שייך, עד שיאמר בזה הלשון אחד¹⁶⁸ מריבוא¹⁶⁹ שבהן. אלמא פלגין דיבורא דהא כל נכסי קאמר ליה ולא קנה אלא את ענמו. ואת נמי דקאמרת ענמו קנה נכסים לא קנה כר' שמעון¹⁷⁰ סבירא לך.

והאמר¹⁷¹ רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן¹⁷² אע"פ

175. כר' מאיר: ד כר"מ 176. דיבורא: ק דבורין
177. והא א"ר: א והא רב ק והא' 178. אמר רב נחמן: ד
אר"נ 179. שביב מרע: ד ש"מ 180. ואינו: א ק דאינו
181. [כור]: א ק חסר 182. עוד: ק ועוד 183. אלמא: א
אמ' ק אמר 184. א"ר: א רב ק אמר רב 185. טעמא:
א טעמ' 186. [דלאו כרות גיטא הוא התם]: א ק חסר
187. דאמר רב נחמן: ד דאר"נ 188. כר' מאיר: ד כר"מ
189. [טעמא לאו... ר' מאיר]: א ק חסר 190. [לה]: א ק
חסר 191. דשיירה: ק שיירה 192. דהא: ק דהוא
193. לשיורא: א ק לשיורה 194. ור' שמעון: ד ור"ש
195. דבכ"י: א ק דלכ"י 196. האי: ק האי גוונא

154. אמרין: ק א' 155. קאמר: א קא 156. כדמוכח:
א ק דמוכח 157. שמת: א ק שמתו 158. ר' שמעון
אומר: ק רבי ישמעאל אומר ד רש"א 159. בן חורין: ד
ב"ח 160. ומאי: א ק דמאי 161. נתונין: א ק נתונים
162. [ולא יפרש... דאחד מריבוא]: א ק חסר
163. בנכסים: ק נכסים 164. דשוא: א ק דשוי
165. השזר: ק השאר וכן לקמן 166. ליה: ק לה
167. אפילו הכי: ד אפ"ה 168. אחד: ד א'
169. מריבוא: א ק בריבוא 170. כר"ש: א ק כר' שמעון
171. והאמר: א והא 172. אמר רב נחמן: ד אר"נ
173. ר': ק רבי וכן להלן 174. ר' שמעון: ד ר"ש

כא לדעת רש"י, שרבנו מביאו כאן, לרבא אומרים פלגין דיבורא, ומאידך דורשים שיהיה כרות גיטא, ומשמעותו או שיהיה כתוב בגט: "עצמך ונכסי" (ואז אף אם שייר בנכסים העבד משוחרר כיון ששחרורו הוזכר במפורש), או שאין בגט כל שיור (ואז אף כשכתוב "כל נכסי" ואין העבד מוזכר במפורש) זה נחשב לכרות גיטא. לעומת זאת לדעת הר"ף (ב, ב) ולדעת הרמב"ם בהל' עבדים (ז, א) אם יש לאדון זכות כלשהי בכתובה בגט אין זה כרות גיטא. ולכן ב"עצמך ונכסי חוץ מקרקע פלונית" לדעתם אינו משוחרר. דעת הראב"ן (שו"ת בתחילת הספר סי' פד) כדעת הרמב"ם, ומאידך דעת התוס' (ט, א) ד"ה הלכה כר"מ) והרא"ש (סי' ז) כרש"י. בשו"ע יו"ד (רסז, נו) נפסק כדעת הרמב"ם.

יט רבנו הביא דברי רש"י, ולפירושו לדעת תנא קמא אף כשפירש איזו קרקע משייר אין העבד משוחרר, משום שהשיור מוכיח שאינו רוצה לשחררו, אולם לדעת רשב"ם בב"ב (קמט, ב ד"ה שייך) כשהשיור מפורש גם לת"ק משוחרר העבד. הרא"ש בגיטין (פ"א סי' ז) דחה דעת הרשב"ם וקיבל דעת רש"י. בדברי רבנו בב"ב (סי' קפח) הביא דעת הרשב"ם ואת דעת הר"ש משנן המתייחס לדעה זו בפירושו למשנה בפאה (פ"ג, ח), וגם הוא דחאה.

כ כך פירש גם הר"ף (ב, ב), אולם הרא"ש (שם) הקשה שבמקרה זה מקבל העבד את השדות אלא שזכות האדון לקחת שדה עידית. ופי' הרא"ש שלר' שמעון אף שאין לאדון אלא נכס אחד, וממילא יוצא שלשון: "כל נכסי" לא מתקיימת כלל, ואעפ"כ משוחרר העבד לדעת ר' שמעון.

ערער חד, והאמר ר' יוחנן³ דברי הכל אין ערער פחות משנים. ואלא ערער תרי, תרי ותרי נינהו מאי חזית דסמכת⁴ אהני סמוך אהני, אלא ערער בעל⁵. עיקר מילתא⁵ דר' יוחנן בפרק ב' דכתובות גמרא⁶ (כג, ב) ר' יהודה⁷ אומר אין מעלין לכהונה על פי עד אחד². לערער דחד לא חיישינן בגמ'⁹ בירושלמי (כתובות פ"ב אלא לערער דבעל. ה"ח יד, א) ר' חייא בשם ר' יוחנן⁸ אין ערער פחות משנים³:

(תשב) מתני' (ט, א) המביא גט ממדינת הים ואינו יכול¹ לומר בפני נכתב ובפני נחתם, אם יש עליו עדים יתקיים² בחותמיו. אוקמה רב יוסף כגון שנתנו לה נתנו לה ולא הספיק לומר בפני כשהוא פקח ולא הספיק נכתב בפני נחתם⁴ עד שנתחרש⁵ לומר בפני נכתב ובפני יתקיים בחותמיו. נחתם [עד"ש שנתחרש]³:

(תשג) מתני' (גיטין ט, א) אחד גיטי נשים ואחד

כריתות עד שיכתוב לו¹⁹⁷ חוץ מאחד מריבוא¹⁹⁸ שבהן. אבל היכא ללא שפיריה¹⁹⁹ כי הכא הוי כריתות ללאח עליו שם ונסתחרר שעה אחת כל זמן שלא חזר, ושוב אינו יכול לחזור שקידשו הסם. וגבי מילתא דרבא נמי העבד שהביא²⁰⁰ גטו כריתות גיטא הוא. ונהי לנכסים לא קנה דבעינן קיום²⁰¹, אבל עלמנו קנה דפלגין דיבורא. והלכה כרבא והלכה כרב נחמן²⁰² בשכיב מרע שכתב כל נכסיו לעבדו ועמד שחזור בנכסים ואינו חוזר בעבד וכו':

(תשא) מתניתין (ב, א) המביא גט בארץ ישראל אינו צריך¹ שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם ואם יש עליו עוררין יתקיים בחותמיו². (ט, א) ערער כמה, אילימא

שכתב כל נכסיו לעבדו ועמד שחזור בנכסים ואינו חוזר בעבד וכן פסק האלפסי

1. אינו צריך: ד"א צ' 2. בחותמיו: ק בחותמין 3. והא' ר' יוחנן: ד והאר"י 4. דסמכת: ק דסמכית 5. מילתא: א מילת 6. גמ': א ק גמר 7. יהודה: א יהוד' ק יהודא 8. יוחנן: ק יוחנן אומר 9. בגט: ב בגיטין
1. ואינו יכול: ק ואין יכולין 2. יתקיים: ק יתקיימו 3. [עד שנתחרש]: א ק חסר 4. בפני נכתב בפני נחתם: נ ב' נכ' בפ' נח' ב ו בפני נכתב ובפני נחתם ט בפני נכתב לומר בפני נכתב 5. עד שנתחרש: ב ו נ חסר

197. לו: ק בו 198. מריבוא: א ק מדיבורו 199. שפיריה: א שפירי ק שייר 200. שהביא: ק שהביאו 201. קיום: ק חסר 202. המביא: ב ו נ שהביא 203. ונכסי: ב ונכסים ב ו נכסי 204. או שכתוב... קנויים לך: ב חסר 205. ובפני: ב ו נ בפני 206. וקונה: ב ו נ וקונה את 207. מפורש: ב נ מפורש מפורשים 208. בבבא: ב ט בב' 209. בתר: ו ט בת' 210. בסימ': ב בסימ' בבא בתר' בסימן 211. בסימ' תצ"א: נ ו בסימ' תע"א (בהערת שוליים: והלכה כרב נחמן בשכיב מרע

שם) מוכיחים שהמקור מכתובות מלשון: "דברי הכל" המתייחסת לדעות התנאים במש' (שם). ולפי"ז מקשים: כיצד הקשטה הגמ' כאן ובב"ב מר' יוחנן, שהרי שם בכתובות היה עד אחד תחילה שהכשיר בעוד שכאן ובב"ב אין. ותרצו שהקול שיצא תחילה ופסל מבטל כוח העד האחד וכמאן דליתנהו, ולכן לא הקשו. אומנם דעת הר"ן בחיד' לחולין (פא, א ד"ה וקשיא לן) שזו מימרא שהיתה ידועה להם "ואין לה עיקר בשום מקום". ור' בהערה הבאה.

ג רבנו מביא את דברי ר' יוחנן המובאים בירושלמי, ונראה שבכך יש להוכיח שמקור דברי ר' יוחנן בסוגיא בכתובות כי הירושלמי מביא את ר' יוחנן ישירות על המשנה בכתובות. ור' בהערה הקודמת.

א לדעת כל הפוסקים חרש פסול, וכן ברמב"ם (פ"ז, יח), ברא"ש (ס' ט) ובטורשו"ע (קמב, ו). מפשטות לשון רבנו שהעתיק הגמרא כצורתה ניתן לדייק שדוקא נתחרש פסול אבל נשתתק כשר. ונראה שחלקו בכך הראשונים. דעת התוס' כתבו (ה, א ד"ה אילימא) שאילם פסול והכס"מ (לרמב"ם שם) דייק מל' הרמב"ם שם: "נשתתק" שגם אילם פסול. וכן דייק התפארת שמואל בדעת הרא"ש (שם). לעומתם כתב הר"ן (ג, א ברי"ף ד"ה מאי), שאילם כשר להעיד מתוך הכתב, ואפשר שדעת רבנו כדעתו. השו"ע (שם קמב, ו) העתיק לשון הרמב"ם, והרמ"א (קמב, ז) כתב במפורש שאילם פסול.

כב רבנו האו"ז כאן וכן בב"ב (סי' קפח) פסק כדעת רבא וכדעת רב נחמן, ושם מובאת בסוף הסי' דעת ר"ח המנמק את ההלכה כרבא, משום שהיא מתיישבת עם דעת רב נחמן. וכן פסקו הראשונים: הרמב"ם (הלכ' עבדים ז, א), הראב"ן (הנ"ל סי' פד), הראב"ה (תשובות סי' אלף ח), הרא"ש (שם), הר"ן (ברי"ף ב, ב ד"ה וסלקא), וכן בשו"ע (שם). כג באו"ז (שם סי' קפח).

א התוס' (ט, א ד"ה אלא ערער) והרא"ש (פ"א סי' ט) אמרו שגם ערער של הלקוחות מחייב קיום בחותמיו, אלא שלדעת הרא"ש ביחס ללקוחות כשלא התקיימה הכתובה אין למנוע בכך ממנה להינשא, אלא רק מלהוציא הממון, בעוד שערער הבעל פוסל הגט. הלכה זו נפסקה ברמב"ם (גירושין פ"ז, ז) ואין שם התייחסות לדין הלקוחות. והוסיף הרמ"מ (שם) שאם ערער הבעל ולא נתקיים הגט נחשבת לאשת איש גמורה, והולד ממזר מהתורה, והב"י (קמא, נג) כתב שאינה א"א גמורה, והנ"מ כשקבלה גט מאחר.

ב מלשון הגמ' כאן: "והאמר" וכו' משמע, שר' יוחנן אמר דבריו בהלכה אחרת ומשם הוכיחו לכאן, והתקשו המפרשים מה המקור. רש"י כאן (ד"ה דר' יוחנן) כתב: "לא איתפרש היכא", וכן בבבא בתרא (לב, א ד"ה והאמר), וכן בריטב"א קידושין (עג, ב ד"ה והאמר). אולם בתוס' כאן (ד"ה והאמר) בשם ר"ת, ובאריכות בתוס' כתובות (כו, א ד"ה והאמר) בשם ר"י וכן בתוס' בב"ב (לב, א ד"ה והאמר) שעיקר דברי ר' יוחנן נאמרו בכתובות (כו, א) על המשנה (כג, ב), אף שגם שם אותה לשון: "והאמר". התוס' (בב"ב

שיחורורי עבדים* שוו למוליך ולמביא לומר בפני נכתב ובפני נחתם.

(תשד) מתניתין (גיטין י, א) כל גט¹ שיש עליו עד כותי פסול חוץ מגיטי נשים ושיחורורי עבדים כלומר כל שטר חוץ מגיטי נשים, בגמרא² מפרש טעמא* (שם) מעשה והביאו³ לפני רבן גמליאל לכפר עותני⁴ גט אשה והיו עדי עד כותים והכשיר.

כתב רבינו יצחק אלפס (גיטין ג, א) והאידנא כל עד כותי פסול בין בגיטי נשים בין בשאר שטרות, דגרסינן בשחיטת חולין פ"ק⁴ (חולין ו, א) לא זזו משם עד שעשאו גוים⁵ גמורים⁶ בין לשחיטה בין לנסך ייך⁷ בין ליתן רשות ולבטל רשות דינם⁷ כגוי עד שישכור וכל שכן לעדות דינו כותי⁸ הרי הוא⁹ כגוי לענין כגויה⁷. והלכתא עידי גט עדות¹⁰, ועידי הגט אין חותמין אין חותמין אלא זה בפני זה¹¹.

זה¹ (גיטין י, ב) מאי טעמא אמר רב אשי גזירה משום כולכם עכ"ל:

(תשה א') מתניתין* (י, ב) כל השטרות העולין [בערכאות של]¹ גוים² אע"פ שחותמיהן גוים² כשירין

חוץ מגיטי נשים ושיחורורי עבדים. ר' שמעון אומר³ אף אלו כשירין לא הוזכרו אלא בזמן שנעשו בהדיוט⁴. פי' רבינו שלמה (ד"ה בערכאות) שנעשו השטרות על ידי בית דין האומות². ופרכינן והא לאו בני כריתות⁵ נינהו, א"ר זירא ר' שמעון ירד³ לשיטתיה דר' אלעזר⁶ דאמר עידי מסירת הגט הוא דכרתי. כלאמרינן כפ' בתרא (פו, א) אע"פ שאין עליו עדים אלא שנתנו לה בפני עדים, ור' שמעון נמי כהכי מכשר סימסרנו⁸ בעידי ישראל⁷. והאמר ר' אבא⁹ מודה ר' אלעזר במזוייף מתוכו שפסול, לאע"ג דאמר ר' אלעזר גט שאין עליו עדים כשר וקא' שאין עליו עדים אבל יס' בו עדים פסולין פסול מלרבנן והיינו טעמא¹⁰ דפסולין¹¹ דלמא אחי למיסריה כאלפיהו ומסמך עליהו. הכא במאי עסקינן¹² (יא, א) בשמות מובהקין דגויות¹³ ללא שכיחי ישראל דמסקי בהנאו שמהתא דתו לא אתא¹⁴ למיסמך עליהו דמידע ידיע¹⁵ דגוים¹⁶ הס.

פר"ח יש מי שאומר מדמוקמינה¹⁷ ליה לר' שמעון¹⁸

בריתות 6. אלעזר: ק אליעזר וכן להלן 7. בפ"ק פרק 8. שימסרנו: א ק שימסרינו 9. והאמר ר' אבא: א והא א"ר אבא ק והאמר רבא 10. והיינו טעמא: א ק והיינו 11. דפסולין: א ק פסולין 12. עסקינן: א ק עסקינן 13. דגויות: ד דעכו"ם וברש"י לפנינו: דעובדי כוכבים 14. אתא: א ק אתי 15. ידיעי: ק ידיעי 16. דגוים: ד דעכו"ם וברש"י לפנינו: דעובדי כוכבים 17. מדמוקמינה: א מדמוקמינ' ד מדמוקמי' 18. לר' שמעון: א ק לרבי ישמעאל ד לר"ש

1. גט: א ק הגט 2. בגמרא: א ק ובגמרא 3. והביאו: ק חסר 4. פ"ק: א פ"ק ק פרק 5. גוים: ד כעכו"ם 6. גמורים: א ק חסר 7. כגוי עד... דינו כגוי: ד כעכו"ם 8. כותי: ט וכותי 9. הוא: ב זה 10. לענין עדות: ב נ ו לעדות 11. זה: ו זה (בהערת שוליים: אז"ג האלפס פסק והאידנא כל עד כותי פסול בין בגיטין בין בשטרות וצ"ע שם) 1. [בערכאות של]: א ק חסר 2. גוים... גוים: ד עכו"ם 3. אומר: א חסר 4. בהדיוט: א בהדיוט 5. כריתות: א

חתם אחריו ישראל, וטעם ההכשר משום שאין חותמין אלא זה בפני זה, וממילא אם לא היה הכותי חבר לא היה חותם אחריו.

ז וכן נפסק ברמב"ם (גירושין פ"א, כד) ובשו"ע (קל, יג).

א סימן תשה מופיע באו"ז בטעות פעמיים, ולכן הוא מסומן כשני חלקים.

ב ברש"י לפנינו (שם): מקום בית וועד דיינים קבועין שלהן.

ג לפנינו: ירד ר' שמעון לשיטתו של ר' אלעזר דאמר עדי מסירה כרתי.

ד לפנינו ברש"י: שימסרנו לה בפני עדים ישראל.

א וכן ברמב"ם (עבדים פ"ו, ה, ז) ובשו"ע (יו"ד רסז, מה, נא). א הענין קשור לחתימת העדים זה בפני זה בגיטין ולא בשטרות, כדלקמן הע' ו.

ב לפנינו בגמרא: עותנאי.

ג ר' שנו"ס. שתי הלשונות מופיעות בגמ' ובראשונים, ושתייהן שייכות כאן.

ד לפנינו ברי"ף: לייז נסך.

ה כדבריו נפסק גם ברמב"ם (הל' עבדים פ"ו, ו), ברא"ש (סי' ט) ובשו"ע (יו"ד רסז, מז).

ו בגמרא (שם) העמידו דין המשנה שעד כותי כשר בגט כאשר

דשכיחי בהני ספרי דאיכא דמרעא⁴³ נפשייהו ואע"ג דסלקי בערכאות של גוים לפני הדיינין הקבועין שלהן ודייני בהו ע"כ לשונך.

והבנתי מתוך לשונך כי זה השטר לא נעשה על פי ערכאות אלא בכינופאי דארמאי, אלא שלאחר כך הובא זה השטר בערכאות לפני הדיינין הקבועין שלהן (ותו) [ודנו]⁴⁴ על פי זה השטר (והחזיקו) [והחזיקוהו]⁴⁵ בבית על פי זה השטר. ואם כן הוא נראה בעיני דההיא שטרא חספא בעלמא הוא ולית ביה מששא, מדאמר⁴⁶ פרק קמא דגיטין (יא, א) רבינא סבר (לה)⁴⁷ לאכשורי בכינופאי⁴⁸ דארמאי אמר ליה רפרם ערכאות תנן. ופי' רבינו שלמה זצ"ל (יא, א) סבר לאכשורי [קאל]⁴⁹ קטנות. בכינופאי דארמאי קאליס ערכאות, ואהדריה⁵⁰ רפרם ולא עבד עובדא. הא למדת דשטר שנעשה⁵¹ בכינופאי שלא על ידי ערכאות דלאו כלום הוא והכי נמי אמרינן⁵² בירושלמי דפרקין (פ"א ה"ד ז, ב) שטר יצא בבית שאן והיו עדיו גוים ר' אסי⁵³ אמר איתפלגון ר' יוחנן ורשב"ל, חד⁵⁴ אמר כשר וחד אמר פסול. ר' אבהו מפרש ר' יוחנן אמר פסול רשב"ל אמר כשר. וקיימא לן ר' יוחנן ורשב"ל הלכה כר' יוחנן בר מהני תלת דהחולץ (יבמות לו, א). ואי משום

כר' אלעזר¹⁹ דהלכתא כוותיה בגיטין אי²⁰ מזדמן ליה כר' שמעון לא פסלינן ליה עכ"ל. שאלני ה"ר אביגדור ליה בדיעבד, ר"ח²⁸ הכהן והשבתי לו. זו התשובה והשאלה²⁹

ואשר כתבת²⁹ כי באותם מדינות פעמים הורגלו לעשות שטרות של גוים³⁰ בין יהודי לחבירו. והנה בא דין לפנינו בעסק בית אחד, שהלוקח טוען מכרת³¹ לי. והנה הוא דר בו עכשיו³² על [פי]³³ ערכאות של גוים, אבל לא דר בו שני חזקה בלא ערעור. והלה אומר לא מכרת³⁴ לך מעולם. והלוקח הוציא לפנינו שטרות של גוים על המכירה. ועל זה אנו שואלים מלפני רבותינו מה אדון בהן³⁵. שהרי שנינו פרק קמא דגיטין (י, ב) כל השטרות העולים בערכאות של גוים כשירין. ואמרינן בגמ' קא פסיק ותני לא שנה מכר לא שנה מתנה. בשלמא מכר כו'³⁶, אלמא משמע דלא מכשרינן³⁷ אלא הנהו דעבידי על פי דיינין נאמנין דלא מרעי³⁸ נפשייהו. אבל הנהו דעבידי בכינופאי דארמאי כגון סופר גוי³⁹ המאסף עידי גוים⁴⁰ וכותב שטרות על מה שעושה⁴¹ לפניו, מספקא⁴² לן מה דינם, משום

מדעיא ק מדעיא 39. גוי: א גוים ד עכו"ם 40. גוים: ד עכו"ם וכן להלן 41. שעושה: ק שעשה 42. מספקא: א מספק' 43. דמרעא: א ק דמדעי 44. (ותו) [ודנו]: א ק חסר 45. (והחזיקו) [והחזיקוהו]: א ק והחזיקו 46. מדאמר: א מדאמ' 47. (לה): א ק לה 48. בכינופאי: ק בכנפיא 49. [שאר]: א ק חסר 50. ואהדריה: ק ואהדרי 51. שנעשה: ק הנעשה 52. אמרינן: א א' ד אמרי' 53. אסי: ק יוסי 54. חד: א ק וחד

19. כר' אלעזר: ק כר' אליעזר ד כר"א 20. אי: א או 21. עדים: ט עידי 22. ולא: ו דלא 23. ישראל: ט אינשי 24. בהנהו שמהתא: ב בהנהו שמעתת' ט בשמתייהו 25. דהני 26. ומסרו: ט ימסרו ב למסרוה 26. ישראל: ט ישר 27. לא: ב ולא 28. ר"ח: ט חסר ו ר"ח זצ"ל ב ר"ח זצ"ל (נכתב בתחילת הסי' הבא) 29. כתבת: ק כתבתי 30. גוים: ד עכו"ם וכן להלן 31. מכרת: א ק מכרתי 32. עכשיו: א ק שעכשיו 33. [פי]: א ק חסר 34. מכרתי: א ק מכרתי 35. בהון: ק בהן 36. כו': ק וכו' 37. מכשרינן: א מכשרי' ק מכשרי 38. מרעי: א

בינייהו, ולכן פסק כת"ק, וכן הבין שהרי"ף שהביא המשנה כצורתה פוסק כת"ק. והוסיף שמ"מ קדושין תופסין באשה שנתגרשה בגט כזה, שפסולו משום גזירה והוי ס' מגורשת. וכן כ' המ"מ (פ"ז, ה) בד' הרמב"ם (ופלא שהמ"מ מצטט את ר"ח שפוסק כת"ק, ולפנינו ד' הר"ח שיש לסמוך על ר"ש. ואולי כוונתו שלכתחילה יש לאסור כת"ק ורק בדיעבד כר"ש, וצ"ע). הטור (קל, יט) הביא דעות הראשונים. בשו"ע (קל"ט) פסק כרא"ש, ועיין בב"ש (סק"ל) שחשש לחומרא לד' הראב"ד.

ז ר' שנו"ס. משמעות ההבדל בין שתי הגירסאות: לגי': ימסרו אומרים לו לכתחילה לתת הגט, ולגי': ומסרו בדיעבד אם נתן הגט כשר. ומהמשך הדברים נראה שפסק כר"ח שהכשיר בדיעבד, ולכן נקטנו כגי': ומסרו.

ח תשובה זו מופיעה כלשונה בחלק התשובות, סימן תשמה [ג]. הערות הביאורים לתשובה נמצאות שם.

ה מדוע נקט הר"ח ל' דיעבד, ולא אמר שהלכה כר' שמעון? בהלכה ברורה ביארו, שהסתפק שמה ת"ק הוא ר"מ, וכמו שכ' בתוס' רי"ד (בסוגיין), וממילא הלכה כר"א וכר"ש, או שגם ת"ק דעתו כר' אלעזר, כמ"ש הר"ן, ואין הלכה כר"ש. עוד ניתן לומר שפסק כר"ש בשעת הדחק עפ"י הכלל: "כדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק" (כרלקמן יט, א), ודיעבד ושעת הדחק חד הם. ו בהע' הקודמת דנו בדעת ר"ח, וחלקו הראשונים האם הלכה כר' שמעון או כת"ק. הראב"ד, מובא ברא"ש (סי' יא), ברשב"א (ד"ה ולענין) ובר"ן (ג, ב ברי"ף ד"ה ולענין), פסק כר"ש. וכן פסק התוס' רי"ד (בסוף הסוגיה). הרא"ש עצמו (שם), חולק ופוסק כת"ק, ולדעתו גיטי נשים העולים בערכאות פסולין, ואפילו כתבו ישראל ונמסר בפני ישראל, ואפילו בשמות מובהקין, שאין לקבוע הלכה כיחידאה בלא ראיה ברורה. הר"ן (שם) הביא ד' הר"ח, אך דחה, שהרי ת"ק גם סבר כר"א ושמות מובהקין איכא

מבגיטי נשים דהואיל והשטר חספא בעלמא הוא לא זכה במתנה, ולא אמרינן דינא דמלכותא דינא.

מעשה הכא⁶⁹ נמי אע"ג דדנו הערכאות והחזיקוהו בבית הואיל והשטר לאו כלום הוא⁷⁰ לא אמרינן דינא דמלכותא דינא. וכי האי לישנא קיימא לן דפר"ח זצ"ל⁷¹ אוקימנא⁷² למתניתין חוץ (מגיטי) [מכגיטי]⁷³ נשים ושחרורי עבדים, ודייקינן⁷⁴ מינה דמתנה כמותם. וכן פסק הרמב"ם⁷⁵ זצ"ל (מלוה ולוה פכ"ז, א) דשטרי מתנה שחותמין גוים שהן כחרס ולית בהן מששא.

ועוד אומר אני דאפילו נכתב זה השטר על פי הדיינין הקבועין שלהן, אפילו הכי פסול, דאין אילו ערכאות ששנינו במשנתנו. שכך כתב פר"ח זצ"ל ערכאות מושב קבוע לדון לשרים ולשופטים. ולקמן כי שנינן⁷⁶ אליבא דר' שמעון בשמות מובהקין פר"ח זצ"ל שמתרחקין מדבר שקר ומקבלת שוחד כגון פלוני ופלוני שהיו באותו זמן במדה הזאת. ודווקא בערכאות דמושב השופט שהוא⁷⁷ כמו⁷⁸ שאמרנו ואם לאו (בגיטי נשים)⁷⁹ פסולין⁸⁰, וכל שכן⁸¹ בגיטי נשים עכ"ל. וכן כתב רבינו יצחק אלפס בההיא⁸² דא"ל רפרם ערכאות תנן (ד, א) דוקא ערכאות דלא מקבלי שוחדא אבל דיינים הקבועים שלהם⁸³ אין אלו ערכאות, ששנינו דלא קים לן בגוייהו דלא מקבלי שוחדא.

וזה לשון ה"ר משה בר מימון זצ"ל⁸⁴ (שם) כל השטרות שחותמיהן גוים הרי אלו פסולין חוץ משטרי מקח וממכר ושטרי החוב, והוא שיתן המעות בפניהם ויכתוב השטר בפנינו מנה פלוני לפלוני כך וכך דמי המכר או דמי החוב. והוא שיהיו עשויין בערכאות שלהן אבל במקום קיבוץ פלילים בלא קיום השופט שלהם לא יועילו⁸⁵ כלום. וכן עידי ישראל שיעידו על אלו

דהובא זה השטר לפני הדיינין הקבועין שלהן והחזיקוהו בבית על פי השטר בהא לית ליה שום זכותא.

ואע"ג דיש לבעל דין להשיב ולומר מדפרכינן (שם) גיטין י, (ב) אלא מתנה במאי קני בהאי שטרא, חספא בעלמא הוא, אמר שמואל דינא דמלכותא דינא. אלמא אע"ג דהאי שטרא חספא בעלמא הוא⁵⁵, מכל מקום הואיל ונעשה על פי ערכאות גבי ביה, הכא נמי אע"ג דהאי שטרא לאו כלום הוא⁵⁶ הואיל והובא לפני הדיינין הקבועין שלהן והחזיקוהו בבית על פי זה השטר, גבי ביה. לא היא דשאני התם שהשטר מתנה זה נכתב בערכאותם⁵⁷ על פי ערכאות, ומלכא אמר דכל שטר שיכתב על פי ערכאות על הקרקע אפילו כי האי גבי ביה, דינא דמלכותא דינא. דהואיל וגזירתא דמלכותא היא הכי קיבלו עליהו. כדפירש רבינו שמואל זצ"ל⁵⁸ בפרק חזקת⁵⁹ הבתים (ב"ב נד, ב ד"ה והאמר שמואל) דינא דמלכותא כל מסים וארנוניות⁶⁰ ומנהגות של משפטי מלכים שרגילים להנהיג במלכותם דינא. שכל בני מלכות מקבלים עליהם ברצונם⁶¹ חוקי המלך ומשפטיו. הילכך דין גמור הוא. הילכך הכא⁶² נמי הואיל ומצות המלך [היא]⁶³ כדפסיק ותני כל השטרות ואפי' שטר מתנה, ואוקמה שמואל [משום]⁶⁴ דינא דמלכותא הכי נמי הוי דינא. אבל שטר שנכתב בכינופא⁶⁵ ולא בערכאות אע"ג דדנו ערכאות על פיו לא אשכחן דמלכא אמר דגבי ביה. דלא שייך הכא למימר דלא מרעי⁶⁶ אנפשיהו הואיל ואינם מעידים כי אם דנים לפי מה שרואים כתוב בשטר. ואין לנו שום כח להוציא הבית מחזקת⁶⁷ בעלים הראשונים.

וכל שכן לפי לשון שני⁶⁸ דאיבעית אימא תני חוץ

אוקימ' ק אוקמיה 73. (מגיטי) [מכגיטי]: א ק מגיטי 74. ודייקינן: א ד ודייקי' 75. הרמב"ם: א הר' משה בר מימון ק ה"ר משה ב"ר מימון 76. שנינן: א שנינו 77. שהוא: ד דהוא 78. כמו: א כמ' 79. (בגיטי נשים): א בגיטי זמון ק בגיטי ממון 80. פסולין: א פסול' ק פסולין' 81. וב"ש: ד כ"ש 82. בההיא: ק כההיא 83. שלהם: א ק שלכם 84. מימון זצ"ל: ק מימון ז"ל 85. יועילו: א ק יועיל לו

55. הוא מ"מ: א הוא אומ' שמו'... בעלמ' היא מ"מ הכפלה בטעות משום הדומות 56. הוא: א היא 57. בערכאותם: א ק בערכאות 58. זצ"ל: ק לעיל 59. בפרק חזקת: א ק בחזקת 60. וארנוניות: א ואדעות ק וארנונית 61. ברצונם: א ק ברצונם 62. הכא: ק הכי 63. [היא]: א ק חסר 64. [משום]: א ק חסר 65. בכינופא: א בכינופא ק בכנופא 66. מרעי: א מדעי 67. מחזקת: ק מחזקות 68. שני: א ק שיני 69. הכא: ק הכי 70. הוא: א היא 71. זצ"ל: ק ז"ל 72. אוקימנא: א

דמתניתין דקים להו בגווייהו דלא מקבלי שוחדא, הא לא קים לן בגווייהו, הא שטרא דאיתעביד אפומייהו חספא בעלמא הוא. ופסקי נמי פר"ח וה"ר משה בר מיימון כלישנא אחרינא דשנינן תני חוץ מכגיטי נשים ולא היא טעמא דמתניתין כדשמואל דאמר דינא דמלכותא דינא¹¹⁸. ואע"ג דקיימא לן כשמואל דאמר דינא דמלכותא דינא כדפר"ח זצ"ל דרבא קאי כוותיה בהגוזל בתרא¹¹⁹ (ב"ק ק"ג, א)¹²⁰, מכל מקום שמואל לא אמר זה (ממתני') [אמתני']¹²⁰ דשטרות העולין בערכאות של גוים אלא תלמודא שני הכי, ולישנא אחרינא שני חוץ מכגיטי¹²¹ נשים ופסקי¹²² רברבתא¹²³ כלישנא אחרינא כדפר"י. והשתא דאיתבריר לן דטעמא דמתניתין לא¹²⁴ מטעמא דדינא דמלכותא דינא, אלא משום אי לאו דיהיב זוזי קמייהו לא הווי מרעין נפשייהו¹²⁵ וכותבין לו¹²⁶ שטרא.

הלכך מהאי טעמא משוינן להו כישראלים ומפקינן ומוקמינן אפומייהו. מיהו טפי מישראלים לא הווי ובעינן שיהא השטר כתוב כהלכתו. כדפרכינן והא בעינן¹²⁷ שיחזור מעניינו של שטר בשיטה אחרונה וליכא, ומשני בדמהדר. וכההיא דריש פרק גט פשוט (ב"ב קס"א, ב) דאמר רב¹²⁸ יצחק בר יוסף א"ר¹²⁹ יוחנן צריך שיחזור מענינו של שטר בשיטה אחרונה. מאי

גוים שהן עידי השטר, ועל זה השופט⁸⁶ שלהן שקיים עדותן שאינן (יודעין) בקבלנות⁸⁷ שוחד. ואם חסרו (שוטרי) [שטרי]⁸⁸ הגוים דבר מכל אלו הרי הוא⁸⁹ כחרס. וכן שטרי הודאות⁹⁰ ומפירות⁹¹ שהן בעדים⁹² שלהן אע"פ שיש בהן כל [הדברים]⁹³ שמנינו הרי הן כחרס, עד כאן לשונו. הרי פסק דבעינן שנדע בהם⁹⁴ שאינן מקבלין שוחד. וגם פסק כלישנא אחרינא דשנינן⁹⁵ חוץ מכגיטי⁹⁶ נשים ולא הוי משנתנו מטעם דינא⁹⁷ דמלכותא דינא.

¹¹⁸ והרי תלתא קראי דסמיכי פר"ח ורבינו אלפס ורבי משה בר מיימון דכולהו פסקי דערכאות

שרגילים לכתוב שטרות של גוים בין יהודי לחבירו ועתה בא לפנינו עסק זה בבת אחד שהלוקח טען מכרתו לי כו' ולא דר שני חזקה והלה אומ' לא מכרתי לך כו' וכתב האלפס ערכאות דווקא תנן אבל דיינים הקבועים שלהם אין אילו ערכאות ששנינו דלא קים לן בגויה דלא מקבלי שוחדא עכ"ל. וזה לשון רבנו משה כו' הרי הפסק דבעינן שנדע בהן שאין מקבלין שוחד, וגם פסק כלישנא אחרינא דשנינן חוץ מכגיטי נשים ולא מטעם דינא דמלכותא. ושיטה אחרונה כת' לשם משם רבנו שמואל זצ"ל וקנינא מן פלוני בר' פלוני בכל מה דכתוב מפ' לעיל כו' ר' ביאורים. ¹¹⁸. והרי תלתא קראי... דינא דמלכותא דינא: א ק חסר ¹¹⁹. בתרא: א בתר ¹²⁰. (ממתני') [אמתני']: א ק ממתני' ¹²¹. מכגיטי: א ק מבגיטי ¹²². ופסקי: ד ופסקי ק ופסקינן ¹²³. רברבתא: א ק דכרכת' ¹²⁴. לא: ק לאו ¹²⁵. נפשייהו: א ק אנפשייהו ¹²⁶. לו: א ק ליה ¹²⁷. כדפרכינן והא בעינן: א ק ובעינן ¹²⁸. דאמר רב: ד דא"ר ¹²⁹. א"ר: ק דאמר רבי

⁸⁶. השופט: א השופטים ⁸⁷. (יודעין) [יודעין]: א ק יודעין ⁸⁸. (שוטרי) [שטרי]: א ק שוטרי ⁸⁹. הוא: א ק זה ⁹⁰. הודאות: א ק הודאות ומתנות ⁹¹. ומחילות: ק ומחילות שלהן ⁹². בעדים: א ק כעידים ⁹³. [הדברים]: א ק חסר ⁹⁴. בהם: א ק בהן ⁹⁵. דשנינן: א ק דשנינו ⁹⁶. מכגיטי: א מבגיטי ⁹⁷. דינא: א ק דינא ⁹⁸. רבי: ט רבנו ⁹⁹. מיימון: ב ו מיימון זצ"ל ¹⁰⁰. השטרות שחותמיהן: ב ט השטרות שחותמין ¹⁰¹. החוב: ט חובות ¹⁰². המעות בפניהם: ב נ מעות בפניהן ¹⁰³. פלוני לפלוני: ב פל' ופל' ¹⁰⁴. המכר: ט המוכר ¹⁰⁵. שעשוין: ב שנישמן ט שנישמן ¹⁰⁶. קיבוץ: ט חסר ¹⁰⁷. השופט: ט חסר ¹⁰⁸. יועיל לו כלום: ט יועילו כלום ב מועיל לו כלום לו כלום ¹⁰⁹. ישראל: ט ישר ¹¹⁰. הגוים: ב נ ו גוים ¹¹¹. עדות: ו עדותם ¹¹². (יודעים) [יודעים]: ו נ יודעים ב יודעין ר' ביאורים. ¹¹³. הוא: ב אילו ¹¹⁴. הודאות: ט הודאה ¹¹⁵. ופשרות: ט ופשר' ¹¹⁶. בהן: נ בהם ט במ' ¹¹⁷. עכ"ל: ו עכ"ל (הערת שוליים: מאז"ג שאלני ה"ר אביגדור על המקומות

להשלים החסר.

יב בגמ' (שם) מובא הכלל של שמואל: "דינא דמלכותא דינא" ועל כך אמר שם רבא: "תדע, דקטלי דיקלי וגשרי גישרי ועברין עלייהו" וכו'.

י יודעים - בדפ' תיקן את לשון האו"ז הגדול כאן לידועים, וכן כאן יש לתקן הלשון ולגרוס: יודעים.

יא בפסקי מהר"ח כאן אין התייחסות לתשובת האו"ז עצמה אלא רק לדברי הרמב"ם, המובאים בה, ובהערה שבכ"י ו טורח

שהוא קנינה.¹³⁰

אמר ר' יוחנן התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא קנה¹³¹ כגון (רש"י ד"ה התופס) אלס מן הסוק שתפס מטלטלי בנכסי ראוון לזוכר נכסי שמתן סקול בעל חובו וחב בתפסתו ללוי דהוא נמי בעל חוב דראובן לא קנה שמעון. וא"ת משנתנו לשמעון מינה¹³² לקנה דשליח זה תופס לעבד וחב לבעלים, כל האומר תנו¹³³ כאומר זכו דמי ואין זה כשאר תופס אלא בעל עשאו שליח לזכות בו ולע"פ שהעבד לא ידע זכין לאלס קלא בפניו. אבל בעלמא אע"ג דעשאו שליח לא קנה¹³⁴ כדמוכח פרק¹³⁵ הכותב (כתובות ה"התופס¹³⁶ לבעל חוב במקום פד, ב) כדפרי¹³⁷ פרק קמא שחב לאחרים¹³⁸ לא קנה ואפילו דבבא מציעא¹³⁹ (סי' כו). עשאו שליח. ²¹אלפס ובמקום שאינו חב לאחרים קנה²². ¹⁷זצ"ל¹⁸ בשמעת¹⁹ (ה, א) שמעין מינה שהתופס לבעל חוב במקום שאינו חב לאחרים קנה¹:

(תשו) מתניתין (יא, ב) אבל לא בשיחורורי עבדים לפי שזוכין לאדם שלא בפניו. (ה, א ברי"ף) והני מילי לחזרה דלא מצי רביה למיהדר ביה, אבל עבדא לא נפיק לחירות עד דימטי גיטא לידיה. דתנן (יג, א) האומר (תן) [תנו]⁸¹ גט זה לאשת² ושטר שיחורור זה לעבדי³ ומת לא יתנו לאחר מיתה דאין גט לאחר מיתה.

13. מינה: ק מיניה 14. תנו: א תנו 15. פרק: א בפ' ק בפרק 16. כדפרי: ק כדפי' 17. זצ"ל: ק ז"ל 18. בשמעת: א בשמעת' 19. התופס: ט והתופס 20. לאחרים: ב אחרי' 21. אלפס ובמקום... קנה: ב ט ג חסר 22. קנה: ו קנה. אתחיל סימני מסכת גיטין

1. (תן) (תנו): א ק תן 2. לאשתי: א ק לאשתו 3. לעבדי: א ק לעבדו

ראיה זו הובאה בראשונים. (2) מהמש' בב"מ בענין המציאה, שגם שם היתה שליחות ולא זכה. ראיה זו הובאה גם ברא"ש (שם). וע' בבית הלוי (ח"ג סי' מד) המתירן ראיה זו אליבא דרש"י. ז בהסבר הלכה זו נחלקו הר"ף והרא"ש, דלר"ף בתשובה (הובאה בר"ן ה, א ברי"ף ד"ה שמעין) זו תקנ"ח משום הפסד המלוה ואם אינו נפסד אינו יכול לתפוס, אך לרא"ש (ב"מ פ"א, כו) תפיסה זו מעיקר הדין, וזכותו לתפוס כאשר החוב ברור. וכדעת הר"ף נפסק בשו"ע (סי' קה, ד). ח ראה להלן סי' תשו (הע' ג).

א ר' שנו"ס, הגי' בכתה"י היא: תן, ובדפוס תיקנו עפ"י הגי' בגמ' לפנינו: תנו. ואולם יש להעיר שיש מקום לגי' כתה"י. לקמן בהערה הבאה עמדנו על מחלוקת הר"ף ותוס', שלר"ף ניתן להעמיד הלכה זו גם באומר האדון: "תן גט זה", כיון שגם כזה אין דין תן כזכר, ואילו לתוס' המדובר באומר: "תנו" ודווקא אז אין דין הולך כזכר ומשתחרר דווקא כשהגיע הגט לידו. וא"כ לרבנו שקבל דעת הר"ף ניתן לגרוס כאן: תן גט זה כגירסת כתה"י.

טעמא (קסב, א) א"ר¹³⁰ עמרם לפי שאין¹³¹ למדין משיטה אחרונה. ופירש רבינו שמואל זצ"ל (קסא, ב ד"ה וצריך שיחזור) לזכו סלנו כותבין בסוף הסטר וקנינא מן פלוני בן פלוני ככל מה דכתוב¹³² ומפורש¹³³ לעיל כו'. ופירש טעמא משום זיופא דאי לא כתב הכי מצי מזיף. מעתה הואיל ובשטר שכתבו ישראלים חיישינן לזיופא אי לא הדר וכתב וקנינא, כל שכן היכא שנכתב בערכאות של גוים דאיכא למיחש לזיופא דגריעי מישראלים ולא עדיפי מישראלים.

ושבח והלולים לאין כמוהו באלים. הלכך נראה בעיני דהאי שטרא חספא בעלמא הוא, ולית ביה מששא ולא מידי דחששא. יצחק בר משה נב"ה המחבר.

(תשה ב')⁸ מתניתין (יא, ב) האומר תן¹ גט² זה לאשתי³ ושטר שיחורור זה לעבדי⁴ רצה לחזור בשניהם יחזור דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים בגיטי נשים אבל לא בשיחורורי עבדים, לפי שזוכין לאדם שלא בפניו ואין חבין לו אלא⁵ בפניו, שאם רצה שלא לזון את עבדו⁶ [רשאי, ושלא לזון את אשתו]⁷ אינו רשאי. אמר לה⁸ הרי הוא פוסל את

עבדו מן התרומה כשם האומר תנו גט זה לאשתו¹⁰ ושטר שיחורור זה לעבדו חזור¹¹ בנש ולא¹² בשיחורור.

130. אמר רב: ד א"ר 131. שאין: א שיהיו 132. דכתוב: א דכתיב 133. ומפורש: א ומפרש

1. תן: א תנו ק תנו 2. גט: א חסר 3. לאשתי: א לאשתו 4. לעבדי: א לעבדו 5. לו אלא: ק שלא 6. עבדו: א אשתו עבדו 7. ורשאי ושלא לזון את אשתו: א ק חסר 8. לה: א ק להו 9. א"ל: א ק א' לו 10. לאשתי: ב לאשתי 11. חזור: ב מחזור 12. ולא: ב ואינו חזור

א שני סימנים סומנו באו"ז הנדפס כסי' תשה, חלק זה הוא - תשה ב'.

ב והלכה כחכמים: רי"ף (ה, א), רמב"ם (גרושין פ"ו, טז; עבדים פ"ו, יא), רא"ש (סי' יג) ושו"ע (קמ א, ה; יו"ד רסז, עו).

ג ר' בסימן הבא המשך דיון בהלכה זו.

ד בענין זה עסקה גם הגמ' בב"מ (י, א) ובאו"ז שם (סי' כו).

ה דעת רש"י בב"מ (י, א ד"ה לא קנה) שאם עשאו שליח מהני. התוס' (גיטין יא, ב ד"ה התופס: ב"מ י, א ד"ה תופס) והרא"ש (כאן סי' יג, וב"מ פ"א סי' כו) הביאו את דעת רש"י, ודחו דעתו. גם רבנו (שם סי' כו) הביא את דעת רש"י ודחאה, והביא ראיות לדבריו. לדעתם אין משמעות למינוי השליח, שהרי זכייה היא מטעם שליחות. המ"מ מדייק בדעת הרמב"ם (מלוה ולוה פ"כ, ב) כדעת התוס' שגם בעשאו שליח אינו קונה לחבירו, וכך נפסק בשו"ע (חור"מ קה, א). ובישוב דעת רש"י עיין הפלאה (כתובות פד, ב), שו"ת רע"א (תניינא סי' קיא), בית הלוי (ח"ג סי' מד) ועוד.

ו בדברי רבנו בב"מ יש שתי ראיות: (1) מהגמ' בכתובות (שם) שיימר בר חשו שלח שליח לתפוס חובו ואמרו שם שאינו זוכה.

ושמעת מינה⁴ דלחזרה הוא זוכין לו לעבד אבל למיפק לחירות לא נפיק עד דמטי⁵ גיטא לידיה⁶. ואשכחן זכיה⁶ כי האי⁷ מיהו¹³ עבדא לא נפיק גוונא⁷ כדאמר⁸ לקמן (יד), לחירות¹⁴ עד דמטי גיטא¹⁵ (א) הולך⁹ מנה לפלוני¹⁰ לידיה ולכך לא יתנו לאחר¹⁶ שאני חייב לו אמר רב¹⁷ מיתה דאין גט לאחר¹⁷ מיתה.

חייב¹¹ באחריותו ואם בא לחזור אינו חוזר, כך כתב רבינו יצחק אלפס¹².

(ה, א ברי"ף) גרסינן בפ' האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים שלום¹⁹ (יבמות ק"ח, ב) בעא מיניה רבא מרב נחמן המזכה גט לאשתו במקום יבם מהו, כיון דסניא ליה זכות הוא לה וזכין לאדם שלא בפניו, או דילמא כיון דזימנין דרחמא²⁰ ליה ליבמה חוב הוא לה

המזכה גט¹⁸ לאשתו במקום יבם חולצת ולא מתייבמת²⁶. במקום קטטה מהו, ת"ש דאמר רשב"ל טב למיתב מן דו מלמיתב²⁷ ארמלו.

א"ל רבינא לרבא המזכה גט לאשתו במקום קטטה מהו, כיון דאית לה²² קטטה בהדיה זכות הוא לה, או דילמא צוותא דגופה²³ עדיף לה. ת"ש דאמר רשב"ל טב למיתב מן דו מלמיתב²⁴ ארמלו²⁵.

השיב רבינו שלמה זצ"ל (שו"ת רש"י סימן רב) נראה כעניי, האשה שמנתה שליח [לפניו]²⁸ עדים במקום אחד, ולאמרה בפניהם הריני ממנה את פלוני שבמקום פלוני שליח לקבל גט²⁹ והודיעו את השליח ונתלזה, ששליחותו³⁰ הוגנת³¹.

4. ו"מ: א ק ושמעת מינה 5. דמטי: ק דמטא 6. זכיה: א דוכייה ק דוכייה 7. כי האי גוונא: ד כה"ג 8. בדאמר: א בדא' ק בדאמרין 9. הולך: א הולד ק הולך 10. לפלוני: ק זו לפלוני 11. חייב: א חייא 12. אלפס: ק אלפס זצ"ל 13. מיהו: ט ומיהו 14. לחירות: ב נו לחירו 15. גיטא: ג גיטה 16. לאחר: נו אחר 17. לאחר: ב נו אחר 18. בפ': ק בפרק

19. שלום: א ק שלום בינו לבניה 20. דרחמא: א דרחמנ' ק דרחמא 21. מתייבמת: ק מתייבמות 22. לה: א ק ליה 23. דגופה: ק דגופא 24. מלמיתב: א מליתב 25. ארמלו: ק ארמלתו 26. מתייבמת: נ מתייבמו ו מתייבמת 27. מלמיתב: ב מלמתב 28. [לפניו]: א ק חסר 29. גטי: א ק גיטי 30. ששליחותו: ק ששליחתו

ב פסקה זו לקוחה מלשון הרי"ף כמצוין בסיום הפסקה. לשיטתו גם כשמסר לשליח ואמר: "תן גט זה" אין העבד משתחרר, אף שזכות היא לו לצאת לחירות, משום שהזכיה הועילה רק שהאדון לא יוכל לחזור בו. זו גם שיטת רש"י (ט, ב ד"ה לא). התוס' (שם ד"ה לא) חלקו עליו ולדעתם פשיטא שבאמר: "תן גט זה" העבד משתחרר כיון שתן כזכי, ומה שאמרו שזהו גט לאחר מיתה מדובר שאמר: "תנו" וכוונתו שיכתבו ויתנו, וכדעתם סבר הרא"ש (ס"י ג). וכתבו שם התוס' שרש"י חזר בו, והוכיחו מדבריו במש' (יג, א), שם פירש שיש לגר': "תנו", שלגזי': "תן" המשמעות שלדעת רבנן זכה לו השליח והעבד משוחרר מיד. ולרמב"ם ש' ביניים יש לו, שבאומר: "זכה" העבד משוחרר מיד, אך באומר: "תנו" אין האדון יכול לחזור בו, אולם העבד איננו משוחרר עד שיגיע הגט לידו. השו"ע ביו"ד (רסז, עז) פסק כשי' הרמב"ם, אך הפוסקים חששו לשיטת הרי"ף באשה. כן מבואר במהרי"ק (ס"י קמא), רמ"א אה"ע (קמ, ה) ובט"ז שם.

ג פסק מהר"ח זה הוא המשך ההלכה הראשונה במהר"ח שבסימן הקודם, בענין חזרה בגט אשה ולא בגט שיחרור. בפסקים הלכה זו צמודה להלכה ההיא, אלא שהקדמנו לעיל את פסק המהר"ח בענין תופס לבעל חוב הקשור להלכה באו"ז בסוף סי' תשה ב. ד גם המובא לקמן הוא המשך דברי הרי"ף (שם ה, א). ה שם בענין שהיתה מוחזקת לפנויה או לאשת איש וע"פ דבריה חוששים, ומספק מחייבים אותה לחלוץ ולא להתייבם. ו כן נפסק ברמב"ם (פ"ט, כא), ברא"ש (יבמות פט"ו ס"י ג) ובשו"ע (קמא, י). וע' ט"ז (שם סק"ז) שבזמן הזה שאינה מתייבמת הויא זכות גמורה שלא תתייבם ומותרת, וכמו בבעל מומר (ר' לקמן בס"י זה ובהערות). ובשו"ת הרי"ם מגור (אהע"ז ס"י לז) האריך לחלוק ולדעתו יש לאוסרה.

ז עד כאן ברי"ף. מדברי הרי"ף, וכך הסכמת רבנו האו"ז, נראה

שהגמ' פשטה ספיקה ואינה מגורשת כלל, דחוב הוא לה, וכך נראה מפסקי המהר"ח או"ז כאן שסתם ולא פירש. אולם הרי"ן (כה, א ברי"ף ד"ה האומר) כ' שחולצת ולא מתייבמת, וכן ברבנו קרשקש (סב, ב ד"ה גרסינן). בשו"ע (קמ, ה) פסק שהאיש אינו יכול לעשות שליח קבלה ואפילו היתה קטטה ביניהם, ויש מי שאומר בזה שהיא ספק מגורשת (הר"ן).

ח בהגהות אשרי (פ"א ס"י יג) מובא קיצור דברי האו"ז בענין זה ולא ציטוט של הפסקים כמקובל בדרך כלל. גם בהמשך מובא קיצור תשובת רש"י בנוסח ארוך יותר מהמובא בפסקים.

ט דעת רש"י בתשובתו שרק בסתמא אמרין "טב למיתב", אך אם האשה מגלה דעתה שניחא לה בגרושין אזי זכות הוא לה ויכולה להתגרש ע"י שיזכה הגט לשלוחה אף שלא עשאתו במפורש שליח קבלה. זו גם דעת בעל העיטור (אות ש שלישות גט מה ע"ד), לעומת זאת הביאו התוס' (יא, ב ד"ה בגיטין) ירוש' (פ"א ה"ה ו, א) בענין אשת מוכה שחין, ומסיק שאין האשה מתגרשת ע"י אחר. וכן בתוס' הרא"ש (יא, ב ד"ה חזר), המפרש שלמסקנת הירוש' אומרים במקרה זה "טב למיתב". כאשר גילתה במפורש דעתה ואף בצווחת כתב הג"י (יבמות ברי"ף מד, ב ד"ה וחוששין לדבריה) בשם הרשב"א, על פי הירושלמי דלעיל וירושלמי נוסף (פ"ו ה"א לג, ב), שאינה מגורשת שמא חזרה בה. בשו"ת תרומת הדשן (ס"י רלז) האריך והביא דעות הראשונים בענין גט של אשת משומד, ומסקנתו להחמיר לתת גט קבלה וגט הולכה, אלא שאם ידוע שבקשה מאנשים שיפעלו אצלו שיגרשה יש לסמוך על כך. וכדעת תה"ד נפסק בשו"ע (קמ, ה), אלא שכתב הרמ"א שיש מחמירין אף בזה. ומהרש"ל ביש"ש (יבמות פט"ו כא) כתב שאם הבעל נוטה למות והיבם קטן וכבר נתן הבעל גט ניתן לסמוך על כך.

לא סמכה⁵⁶ דעתה ולא הוי גלית, סתמא דמילתא לא משויא אלא מאן דירעא ביה דעבד, אי משום דרחים לה⁵⁷, אי משום מנוה. דכי האי גוונא⁵⁸ אשכחן טובי⁵⁹ גבי שלוחי הולכה (כט, ב) דההוא דשדר גיטא⁶⁰ לרביתיה. א"ל שלוח לא ידענא לה, א"ל זיל הבה ניהליה לאבא בר מניומי⁶¹ דהוא ידעה וליתבה⁶² ניהליה. אלמא נעשה אבא שלוחו של זה הדין רש"י⁶⁶ האשה⁶⁷ שאמרה בפני עדים הרני ממנה⁶⁷ את פלוני שבמקום פלוני שלוחי לקבל גיטי והודיעו לשליח ונתרצה ששליחותו⁶⁸ הוגנת. ואשה שנאסרה על בעלה ימסור הבעל גט ליד מי שירצה ויאמר בלשון הזה זכה⁶² בגט זה לאשתי פלונית⁶⁹ והרי היא מגורשת מיד בקבלתו של זה.

השיב רש"י⁶⁶ האשה⁶⁷ שאמרה בפני עדים הרני ממנה⁶⁷ את פלוני שבמקום פלוני שלוחי לקבל גיטי והודיעו לשליח ונתרצה ששליחותו⁶⁸ הוגנת. ואשה שנאסרה על בעלה ימסור הבעל גט ליד מי שירצה ויאמר בלשון הזה זכה⁶² בגט זה לאשתי פלונית⁶⁹ והרי היא מגורשת מיד בקבלתו של זה.

השיב רש"י⁶⁶ האשה⁶⁷ שאמרה בפני עדים הרני ממנה⁶⁷ את פלוני שבמקום פלוני שלוחי לקבל גיטי והודיעו לשליח ונתרצה ששליחותו⁶⁸ הוגנת. ואשה שנאסרה על בעלה ימסור הבעל גט ליד מי שירצה ויאמר בלשון הזה זכה⁶² בגט זה לאשתי פלונית⁶⁹ והרי היא מגורשת מיד בקבלתו של זה.

השיב רש"י⁶⁶ האשה⁶⁷ שאמרה בפני עדים הרני ממנה⁶⁷ את פלוני שבמקום פלוני שלוחי לקבל גיטי והודיעו לשליח ונתרצה ששליחותו⁶⁸ הוגנת. ואשה שנאסרה על בעלה ימסור הבעל גט ליד מי שירצה ויאמר בלשון הזה זכה⁶² בגט זה לאשתי פלונית⁶⁹ והרי היא מגורשת מיד בקבלתו של זה.

(תשז) מתניתין (יא, ב) **שאם ירצה**¹ [וכו']², (יב, א) **שמעת**³ מינה יכול הרב לומר לעבד עשה עמי ואיני זנך. ומסקנא (שם, ב) **תא שמע הקוטע יד עבדו של חבריו, נותן שבתו ורפואתו לרבו**⁴. שמע מינה יכול הרב לומר לעבד עשה עמי ואיני זנך.

⁴[שבתו, פשיטא. רפואתו אצטריכא ליה]⁴. רפואתו

וכל שכן אשה זו שנטמאה בגוים³¹ ונאסרה³² עליו שלוחותה כשר מכמה טעמים. האחד, מאחר שנאסרה עליו זכות הוא לה שיואלה מתחתיו. ואפילו לא מינתה³³ השליח (איסור) [ומסור]³⁴ הבעל הגט ליד מי שירצה ויאמר כלשון³⁵ הזה זכה בגט זה לאשתי³⁶ פלונית והרי היא³⁷ מגורשת מיד בקבלתו של זה. דתנן (יא, ב) האומר לשלוחו תן³⁸ גט זה לאשתי ושטר שיחרור זה³⁹ לעבדי⁴⁰ רצה לחזור בשניהם יחזור דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים⁴¹ בגיטי נשים אבל לא בשיחרורי עבדים שזכין לו לאדם כו'. והא עבד דגמר לה לה מאשה כיון דזכות הוא לו וזכין לו שלא בפניו, מקבלין⁴² אע"פ שלא מנהו העבד שליח, והוא הדין לאשה היכא דזכות הוא לה. דעבד לא קיימא לן ביה טעם שלוחות אלא דגמר מאשה דכתיב בה שלוחות וקתני כי האי גוונא⁴³ הוי שלוחות.

ועוד (יבמות ק"ח, ב) **דבעא**⁴⁴ מינה רבא **מרב נחמן המזוכה גט לאשתו במקום יבם מהו כו'**⁴⁵ מ"י⁴⁶ אמרין כיון דסניא ליה, כלומר איכא דרחמא⁴⁷ ואיכא דסניא. הילכך כי זכה לה על ידי אחר שלא מדעתה מספקי לה ומגורשת⁴⁸ ואינה מגורשת, ואם מת חולצת ולא מתייבמת⁴⁹. שמעינן מינה דהיכא דודאי זכות⁵⁰ לה כי הכא מני בעל לכווי לה כלשון זכיה ואפי' לא מינתו. ואפילו לאחר נשים שגירושין⁵¹ חובתן כיון שאמרה בפני עדים פלוני יהיה⁵² שלוחי לקבל גילתה את⁵³ דעתה שהיא חפילה בגירושין מחמת איבה שביניהם⁵⁴, ומעתה זכות הוא לה ושלוחה גמור הוא מאחר שנתרצה⁵⁵ לעשות שלוחה. דלמאי ניוחס לה, דילמא כיון דלא ידעה ביה אי לבי אי לא לבי

55. שנתרצה: ק שנתרצה 56. סמכה: ק סמכה 57. לה: ק ליה 58. דכי האי גוונא: ד דכה"ג 59. טובי: א ק טובא 60. גיטא: א ק גיטין 61. מניומי: א מינאה מיניומי ק מיניומי 62. וליתבה: א ולית בה 63. לאשתי: א ק לאשתו 64. בר: ק בר 65. יצחק: ק יצחק נב"ה 66. רש"י: ב רבנו ש"י זצ"ל ו רש"י זצ"ל 67. הרני ממנה: ב אחרי כן ממנ' 68. לשליח ונתרצה ששליחותו: ב את השליח ונתרצה ששליחותו ו את השליח ונתרצה ששליחותו 69. לאשתי פלונית: ט לאשתו פלו' ב לאשתי

1. ירצה: א ק רצה 2. [וכו']: א ק חסר 3. שמעת: ד שמעית 4. [שבתו... ליה]: א ק חסר

31. בגוים: א כגוים ד בעכו"ם 32. ונאסרה: א שנאסרה 33. מינתה: א מינת' ק מינת 34. [ומסור]: א איסור ד (איסור) [ומסור] 35. כלשון: ק בלשון 36. לאשתי: א לאשת 37. והרי היא: ד וה"ה 38. לשלוחו תן: א ק לשלוחותו 39. זה: ק חסר 40. לעבדי: א לעבדו 41. וחכמים אומרים: א וחכמ' אומ' ד וחכ"א 42. מקבלין: ק ומקבלין 43. כי האי גוונא: ד כה"ג 44. דבעא: ק דבעי 45. כו': ק וכו' 46. מי: א ק ומי 47. דרחמא: א דרחמ' ק דרחמי ליה 48. ומגורשת: א ומגורש' 49. מתייבמת: ק מתייבמות 50. זכות: א ק לזכות 51. שגירושין: א ק שגירושין 52. יהיה: א ק יהא 53. את: ק חסר 54. שביניהם: ק שבניהם

אולם בתשובה עצמה נאמר שצריך לומר: "התקבל וזכה", ור' לעיל הע' י.

א בגמ' לפנינו נוסף: ואותו העבד ניוון מן הצדקה.

ב רמב"ם (עבדים פ"ט, ז), שו"ע (יו"ד רסז, כ). וכתבו תוס' (יב, ב ד"ה שמע מינה) והרא"ש (פ"א סי' יד) שדווקא כאשר השנים כתקנן יכול לומר לו: "עשה עמי ואיני זנך", אבל בשנת בצורת שאין מרחמים עליו לא, וכך פסק הרמ"א (שם).

י בתה"ד הנ"ל (סי' תלו) אומר בסוף התשובה שהבעל המשומד יתן שני גיטין, גט לקבלה (מתוך הסתמכות על הסוברים שמעיל), ולרווחא דמילתא יתן גם גט להולכה. לדעתו בדרך זו אין כל חשש. ויש לברר מה כוונת רש"י כאן שיאמר: "התקבל וזכה בגט זה", שלכאורה ב' הלשונות הן היינו הך. ואפשר שהצ"ע של התה"ד בסוף דבריו על רש"י, מתייחס ללשון זו.

יא ר' לעיל הע' ח.

יב זכה - גם בהגהות אשרי (פ"א יג) מובא שכך צריך הבעל לומר,

דידיה היא, דבעי אתסויי עבד שנחבל ואמרוהו להתרפאות בה. לא צריכא דאמרוהו בחמישה יומי⁷, ועבדו ליה סמא לחמשה יומי, ועבדו ליה חריפא ואיתסי בתלתא יומי⁸, סמא חריפא ואיתסי ההוא טופיינא דרביה הוא⁹.

בתלתא יומי, מהו דתימא צערא דידיה הוא, קא משמע לן דההוא⁵ טופיינא לרביה הוא⁶.

הנהו גינאי (יד, א) דעביד¹⁰ חושבנא בהדי¹¹ הדדי¹², פש¹³ חמש איסתרי זוזי גבי חד מנייהו, אמרי ליה הבינהו⁷ ניהליה למרי¹⁴ ארעא באפי מרי ארעא וקנה¹⁵ מיניה. לסוף עבד חושבנא בין דיליה לנפשיה, לא פש גביה לא מידי. אתא לקמיה דרב נחמן אמר ליה מה אעביד לך, חדא, דאמר רב הונא אמר רב מנה לי בידך תנהו לפלוני במעמד שלשתן קנה. ועוד, הא קנו מינך¹⁵. אמר ליה רבא אטו האי מי קאמר¹⁶ דלא יחיבנא, דליכא גבאי קאמר, אם כן קנין בטעות הוא, וכל קנין בטעות חוזר. פירש ר"ח זצ"ל¹⁷ וכיון שנתברר אצל רב נחמן שטעו בחשבון מפי עדים או בהודאת בעלי הדין, דן לחזור ואמר כל כי האי גוונא קנין טעות הוא וכל קנין בטעות חוזר. אבל אם אין ראיה, ובעלי הדין מכחישים אותו או הלכו למדינת הים, ואין הנתבע יכול לברר הטעות בראיה או בהודאת¹⁷ בעלי הדין, אין בדבריו ממש. ירושלמי (כתובות פ"ה ה"א לא, ב) הכותב שטר לחבירו בחזקת שהוא חייב לו ונמצא שאינו חייב לו, אינו חייב לו כלום¹⁸, בתחילת פרק אף על פיט, עכ"ל.

וכן כתב רבינו יצחק אלפס זצ"ל (ו, א) דאי לא תימא

הכי כל שטרי דעלמא נמי נימא דבטעות הוא¹⁸ מילתא וניפטור, אלא שמע מינה דהא מילתא מימרא מעלייתא ותריצא היא.

וכן פירש ר"ת זצ"ל (תוס' יד, א ד"ה ולא פש), ואף על גב דאית ליה מיגו דאי בעי אמר חזרתי ופרעתי. וכן משמע מהא¹⁹ דתנן (שבועות לח, ב) מנה לי בידך אמר לו הן, למחר אמר לו תנהו לי, נתתיו לך, פטור, אין לך בידי, חייב. ובפרק קמא דבבא בתרא (ו, א) מפרש טעמא כל האומר לא ליתני כאומר לא פרעתי דמי. ואמאי לא מהימן לומר אין לך בידי, שטעיתי, שהייתי סבור להיות חייב לך ואיני חייב לך כלום, מיגו דאי בעי אמר פרעתי אחרי כן, אלא שמע מינה דלא מהימן לומר שטעה²⁰.

והקשה רבינו יצחק בר שמואל זצ"ל^{20א} מההיא דסוף פרק גט פשוט (ב"ב קעח, א) דאמר רבא²¹ שכיב מרע שאמר מנה לפלוני בידי, ואמרו יתומים חזר ואמר לנו אבא פרעתינו, נאמנין. ²¹תנו מנה לפלוני ואמרו יתומים חזר ואמר לנו אבא פרעתינו, אין נאמנין^{21ב}. ומשמע דיתומין הוא דאין נאמנין במה שחזר ואמר²² האב פרעתי, וטעה במה שאמר תנו, אבל איהו גופיה הוה מהימן לומר טעיתי מיגו דאי בעי אמר²³ אחר כך פרעתי. ואומר רבינו יצחק בר שמואל זצ"ל דאי איתא דאיהו הוה מהימן, אם כן יתומים נמי ליהמנו בהאי מיגו דאי בעו אמרי²⁴ פרענו אחרי כן או שאבינו פרע אחר כך. אלא שמע מינה האי דשכיב מרע גופיה הוה מהימן אי הוה ידעינן שחזר ואמר שטעה, לא מטעם

5. דההוא: ד דההיא 6. הוא: ק היא 7. יומי: ט ימים 8. בתלתא יומי: ט בג' ימים 9. דרביה הוא: ט הוי דרבי' ב דרבא הוא 10. דעביד: א ק דעבד 11. בהדי: א בהדדי 12. הדדי: א ק אהדדי 13. פש: א פוש ק פיש 14. למרי: א ק למארי וכן להלן 15. מינך: א ק מיניה

16. קאמר: א ק קאמר ליה 17. בהודאת: ק בהודאות 18. דבטעות הוא: ק בטעות הוא 19. מהא: א ק מיהא 20. זצ"ל: ק ז"ל וכן בסמוך 21. תנו מנה... אין נאמנין: ד חסר 22. ואמר: א ק דא' 23. אמר: א ק חסר 24. דאי בעו אמרי: א דאיבעו אמרי ק דאיבעו אמרו

ג רמב"ם (חובל ומזיק פ"ד י, ר"ש) (שם) ושו"ע (יו"ד שם, כא; חו"מ תכד, ג).

ד בגמ' לפנינו: יחיבנא.

ה וקנו - לפנינו שם: וקנה.

ו וכ"כ הרי"ף (ו, א) בשם רבוותא, רבנו הביאו בסמוך, וכ"כ התוס' (יד, א ד"ה ולא פש; ב"ב קעח ד"ה חזר) והרא"ש (פ"א סי' יז) בשם ר"ח ור"ת.

ז שטר לחבירו - בירושלמי לפנינו: שטר חוב על חבירו.

ח הראיה מהירושל' מלשון: "ונמצא", כלומר שהתברר כך. גי' הירוש' בריש פ' אעפ"י הוצ' ונציה (רפג): ונמצא שאינו חייב ליתן לו. ולכאורה המשמעות היא שאם נמצא שטעה, חייב ליתן לו (שכן יש לפסק את המשפט: "ונמצא שאינו, חייב ליתן לו"), ולפי גירסה זו המשמעות הפוכה ממה שהבין רבנו. אלא

שבמובאה המקבילה שבפ' הנושא (סד, ב) הגי': ונמצא שאינו חייב לו אינו חייב ליתן לו, ומשמעותה בדיוק כהסבר רבנו. וממילא ברור שבירור' בריש אעפ"י יש השמטה. ואכן נושאי הכלים (שם לא, ב) סברו שיש לתקן הנוסח (ולהוסיף המילים: אינו חייב). וממילא אין קושי לרבנו, ואדרבה גי' רבנו ראייה לתיקון.

ט וכאמור בהע' הקודמת שכ"ה בירושלמי פ' הנושא (שם סד, ב). י ראיות ר"ת הובאו בתוס' (גיטין שם).

יא דברי ר"י הובאו בתוס' (ב"ב שם), ברא"ש (שם), במהר"ם (דפוס ברלין סי' שא) ובמרדכי (סי' של).

יב רבא - בגמ' לפנינו: רבה.

יג נוסף ותוקן עפ"י כתה"י.

מר סבר מיגו שקייב באתריות אס בא לחזור חוזר, ומר סבר לא אמרינן מיגו³⁹. תניא כוותיה דרב, הולך מנה לפלוני שאני חייב [לו, תן מנה]³⁹ לפלוני [שאני חייב לו]⁴⁰, הולך מנה לפלוני⁴¹ פקדון שיש לו בידי⁴², חייב באחריותו, ואם בא לחזור אינו חוזר. פקדון, לימא האי משלח אין רצונו של מפקיד שיהא פקדונו ביד אחר. אמר ר' זירא כשהוחזק משלח זה כפרן פקדון, לאתן⁴² סהדי לניחא ליה לנעלוני שילא מידו. פירש ר"ח זצ"ל דקיימא לן כרב הואיל ותניא כוותיה⁴³.

וכתב רבינו יצחק אלפס (ו, ב) וכי קאמרינן⁴³ דהולין⁴⁴ כזכי⁴⁵ הני מילי במלוה, אי נמי בפקדון כשהוחזק כפרן, אבל במתנה הולך לאו כזכי, דקיימא לן כאביי ריש פרק השולח לקמן דאמר (לב, ב) נקיטין⁴⁶ דשליח מתנה כשליח הגט, כשם ששליח הגט הולך לאו כזכי, כך שליח מתנה הולך לאו כזכי, ואי בעי למיהדר מצי הדר ביה, עכ"ל.

ולא קיימא לן במתנה כרב ושמואל דסברי הולך כזכי אף במתנה כדמוכח פירוש רש"י⁴⁷, ושליח פקדון נמי פסקין הלכה כר' שמעון הנשיא⁴⁷ דאמר (יד, ב) על ידי היה מעשה ואמרו יחזרו ליורשי משלח, דהולך לאו כזכי במתנה⁴⁸. וכן פירש ר"ת זצ"ל⁴⁸ (תוס' יא, ב ד"ה כל

מנה לי בידך, תניהו לפלוני במעמד שלשתן, קנה. ואם נתברר בעדים או על ידי הודאת²⁶ בעל דין שטעה²⁷ בחשבון ואין לו בידו כלום, הרי זה קנין²⁸ טעות וחוזר. אבל בעצמו אינו נאמן לומר טעיתי במינו דאי בעי אמר פרעתי אפילו בשבועה. אבל שכיב מרע²⁹ לפי³⁰ שאין דעתו צלולה נאמן לומר טעיתי. שטעה על ידי עדים או על ידי הודאת בעל דין³¹.

איתמר (יד, א) הולך³¹ מנה³² לפלוני שאני חייב לו, אמר רב חייב (רש"י ד"ה חייב) המשלח באחריותו אס יאנסו מיד שליח זה, ואם בא לחזור ולומר החזיר לי שם יאנסו ממך³³ דלך, אינו חוזר. ושמואל אמר מתוך שחייב באחריותו, לא³⁴ אם בא לחזור חוזר. לימא בהא קמיפלגי, דמר סבר הולך כזכי דמי, הלכך אינו חוזר, ומיהו חייב באחריותו³⁴, שהמלוה לא לוה לתת לוה. ומר סבר הולך³⁵ לאו³⁶ כזכי דמי. דכולי עלמא הולך כזכי דמי, כולומר בעלמא הולך כזכי דמי³⁷, ואס היתה³⁸ במתנה דליכא אחריות מודה שמואל דאינו חוזר³⁹, והכא בהא קמיפלגי,

כזכי דמי: ק חסר 38. היה: א ק הי 39. [לו, תן מנה]: א ק חסר 40. [שאני חייב לו]: א ד ק חסר. הוספנו עפ"י הגמרא 41. הולך מנה לפלוני: ד חסר 42. דאנן: א ק דאנו 43. קאמרינן: א קאמרי 44. דהולין: ד הולך 45. כזכי: ק כזכי דמי 46. נקיטין: ק נקיטין 47. הנשיא: ד חסר 48. זצ"ל: ק ז"ל

25. משום: ד חסר 26. הודאת: נ הודאה ו הודאות 27. שטעה: ב שטעו 28. הרי זה קנין: ט והקניין 29. שכיב מרע: ב בשכיב מרע ט ש"מ נ ש"מ 30. לפי: ב לפר' 31. הולך: א הילין 32. מנה: ק מנה זו 33. ממך: א הימך ק הימנו 34. [אם בא לחזור... חייב באחריותו: א ק חסר 35. הולך: א ק הולך וכן להלן (וענייתם רק בכת"י אחד) 36. לאו: א ק לא 37. כלומר...

ומפרשים ששמואל מודה במקרה שפטרו מהאחריות או בגט שחרור, ור' לקמן. טז האחרונים הרחיבו לבאר שיטת רב, מהם: גרנ"ט (סי' עב), רש"ק (חיד' סי' ג ובמערכת הקניינים סי' ה), בספר ברכת אברהם בסוגיין ובאוצר מפרשי התלמוד (עמ' תרפט ואילך). יז בגמ' לפנינו נוסף: תן מנה לפלוני פקדון שיש לו בידי. יח וכן דעת הרמב"ם (מלוה ולוה פט"ז, ב) והטוש"ע (חוי"מ קכה, א).

יט ד"ה הג' הולך כזכי. וראה הע' טו לעיל שתוס' פירשו הגמ' דלא כרש"י, והגמ' כאן לא התייחסה למתנה כלל. כ וכן פ' הרמב"ם (זכיה ומתנה פ"ד, ד), הרא"ש (שם) והשו"ע (חוי"מ רמג, ב). וביאר הסמ"ע (שם ס"ק ד) דשאני התם "דהממון שנתן המשלח ליד השליח הוא מחויב ליתנו להמקבל, שהרי היה ביד המשלח בהלוואה או בפקדון, ומשו"ה בקל יצא מרשותו דהמשלח, ואמרינן דזכה השליח להמקבל ואין המשלח יכול לחזור בו, משא"כ במתנה".

יד דעת ר"ת ור"י, שרבנו הסכים לשיטתם, שכאשר אינו מביא ראיה, לכו"ע אינו יכול לחזור מהודאתו בטענת: טעיתי. ואף כאשר יש למתחייב מיגו, סובר רבנו וראשונים אחרים שאינו נאמן לומר: טעיתי. ובטעם הדבר כתב הר"ן (ו, א ד"ה באפי מארי ארעא) שזה כמיגו במקום עדים, שהמודה בממון לחובתו מודקדק בחשבונו ואנן סהדי שלא טעה, אא"כ הביא ראיה לטענתו האחרונה. וכ"כ הרא"ש (פ"א סי' יז; שו"ת כלל סט סי' ו). ויש החולקים וסוברים שמועיל מיגו בטענת: טעיתי. כ"כ הר"ן בהסברו הראשון בדעת הר"ף (שם) ובעל התרומות (שם) כח ח"ה סי' א-ב). השו"ע (חוי"מ קכ, יג) הביא שתי הדעות בשם "יש מי שאומר", והרמ"א פסק כדעה שלא מהני [ויש להעיר שהוא בדומה למבואר בחו"מ (סי' עה, ט) שאינו נאמן לומר: נזכרתי אחרי שהודת]. ועי' ש"ך (פא ס"ק ס) שהשיג על הרמ"א וניסה לדרוח הראיות שהובאו בדברי רבנו, אך לדינא הסכים עמו (שם ובס' קבו ס"ק נה).

טו כ"כ רש"י בהסבר הגמ', אולם תוס' (שם ד"ה לא) חולקים

זכה בו לפלוני בלא מעמד שלשתן, היינו כדי שיזכה בו רב אחא לפלוני בעל כרחו.

ועוד הביא ראייה⁶² דתניא בתוספתא⁶³ (פ"א הי"א) האומר תן מנה זה⁶⁴ לפלוני שאני חייב לו [או פקדון]⁶⁵ שיש לו ביד, אם רצה לחזור לא יחזור, וחייב באחריותו עד שיקבל האיש את שלו. תן מנה זה לפלוני, הולך מנה זה⁶⁶ לפלוני, תן שטר מתנה זו לפלוני, הולך שטר מתנה זו לפלוני, אם רצה לחזור יחזור. הלך ומצאו שמת יחזור⁶⁷ לנותן ולא יתן ליורשיו. זכה במנה זה לפלוני, התקבל מנה זה לפלוני, זכה בשטר מתנה זו לפלוני, התקבל שטר מתנה זו לפלוני, אם רצה להחזיר לא יחזור⁶⁸. הלך ומצאו שמת יחזור⁶⁹ מנה זה לפלוני שאני חייב לו, חייב באחריותו, ואם בא לחזור אינו חוזר⁷⁰. הולך מנה לפלוני⁷¹ פקדון שיש לו ביד⁷², חייב באחריותו, ואם בא לחזור⁷³ חוזר, אבל אם הוחזק המשלה כפרן בפקדון זה אינו חוזר⁷⁴. ודוקא בחוב ובפקדון ובנט⁷⁵ שחרורו תן⁷⁶ והולך כזכר, אבל לענין מתנה ומציאה לא. בתוספתא שא⁷⁷ מנה זה לפלוני, טול מנה זה לפלוני, יהא מנה זה לפלוני⁷⁸, ומת, רצו יורשין לכופו אין יכולין, ואין צריך לומר באומר זכה לו. באומר זכה⁷⁹ לו והתקבל לו. כזכר⁸⁰.

מעשה בא לידי אני המחבר זה כשלשים⁸¹ שנה

האומר) דלא אמרינן תן כזכר⁸² ולא הולך כזכר לא במתנה ולא במציאה, אלא בחוב ופקדון דוקא שיש לו להחזיר⁸³ בעל כרחו. וכן נמי גבי גט שיחרור, וטעמא משום דאי לא דעבד ליה נייח נפשיה לא הוה משחרר ליה והוי כמו חוב⁸⁴.

ואם תאמר בשלמא הולך לאו כזכר לענין מתנה שמענין משלהי פרקין (טו, א) דפסיק רב יוסף כר' שמעון הנשיא, ומדאביי ריש פרק השולח (לב, ב) כדפרישית, אלא תן דלא הוי⁸⁵ כזכר לענין מתנה מנלן. פירש רבינו יצחק בר שמואל⁸⁶ זצ"ל דאי איתא דבמתנה הוי תן כזכר, כיון דתנא⁸⁷ גבי מלוה ופקדון דהולך כזכר למה ליה⁸⁸ למתני תן מנה לפלוני שאני חייב לו דהוי כזכר, הא⁸⁹ תנא כבר דהולך כזכר גבי פקדון ומלוה אף על גב דלאו כזכר לענין מתנה, (דהוי כזכר)⁹⁰ כל שכן תן דהוי כזכר לענין מתנה דהוי כזכר⁹¹ לענין פקדון ומלוה. ולא מסתבר לומר דזו ואין צריך לומר זו קתני, אלא ודאי במתנה תן נמי לאו כזכר, ולהכי איצטריך למיתני גבי פקדון ומלוה כזכר.

ועוד הביא ראייה (יד, א) דאמר ליה רב לרב אחא⁹² ברדלא⁹³, קבא דמוריקא אית לי גבך יהביה⁹⁴ לפלגיא, באפיה קאמינא⁹⁵ לך דלא הדרנא. פירוש, דדברים הללו לא ניתנו לחזרה משום דהוי מעמד שלשתן, הא לאו הכי לא הוה אמינא תן כזכר אף על גב דאמר יהביה לפלוני⁹⁶. לא מסתבר לדחות ולומר דמלוה היתה וסבר דאפילו במלוה לא הוי תן כזכר, ולא מסתבר נמי למימר שלא היה ברשות רב אחא ברדלא אלא הפקידו לאחר, דכל זה דוחק. והאי דלא אמר לו

וכן בסמוך 64. הולך מנה... אינו חוזר: ב חסר ו זה לפל' 65. זה: ט חסר 66. לפלוני: ב נ זה לפלוני 67. ביד: נ בידו 68. ואם בא: ב ובא 69. אבל אם... אינו חוזר: ט חסר 70. ובגט: ב וגם גט נ ו וגט 71. הוה תן: ט הוי תן ב חסר 72. שא: ט שאמ' 73. יהא מנה זה לפלוני: ט חסר 74. באומר זכה: ט זכה ב שזכה 75. כשלשים: א ק בשלשים

49. להחזיר: ק לחזור 50. הוי: ד הוה וכן בסמוך 51. דתנא: ד דתני וכן בסמוך 52. ליה: א ק לי 53. הא: א ק הוא 54. (דהוי כזכר): א ק דהוה כזכה כדפרי' 55. כזכר: א ק כזכה 56. אחא: א ק אדא 57. ברדלא: א ק בר דלא וכן בסמוך 58. יהביה: א ק הביה 59. קאמינא: ק קאמרינן 60. זה: ד זו 61. [או פקדון]: א ק חסר 62. זו: א ק זה וכן בסמוך 63. יחזור: א ק יחזיר

כו בתוספתא לפנינו כשאמר בלשון זכה בשטר מתנה אינו יכול לחזור, ובהגהות אשר"י (פ"א סי' יט) בשם אביאסף גרס שיכול לחזור בזכה, ותמה ע"ז, ולגירסת רבנו ניחא. אמנם, שם דחה הגירסא המובאת כאן מהטעם שהיה צריך לערב זאת עם פקדון ומלוה. ועי' ש"ך (ר"ס קכה).

כח וכו' פ הרא"ש (פ"א סי' יט; בתוספתו יד, א ד"ה הולך), הרשב"א והריטב"א (יד, א ד"ה ושמואל). לעומתם דעת הרמב"ם (זכיה ומתנה פ"ד, ד) והרמ"ה (הובא בטור ח"מ קכה, ז) שגם במתנה אמרינן תן כזכר. בשו"ע (ח"מ קכה, ו) הביא כדעת "יש אומרים" שתן לא הוי כזכר במתנה, ובסעי' שאחר כך (סעי' ז) הביא כדעת "יש אומרים" הדעה החולקת, שאף במתנה אומרים תן כזכר.

כא בתוס' (שם) מובאת דעת ר"ת ור"י שבמתנה לא אומרים תן כזכר וראיותיהם לכך, אולם לא בדיוק כפי שמביאם רבנו כאן, וכמבואר להלן.

כב התוס' רי"ד (יד, ב ד"ה רב פפא) ביאר באופן אחר מתוס', דשאני עבד שהוא מוחזק בעצמו.

כג כאמור לעיל (הע' כב) ר"י סובר כר"ת אולם הראיה דלהלן הובאה בתוס' (שם) בשם ר"ת, ולא בשם ר"י.

כד בתוס' רא"ש (יד, א ד"ה ה"ק דברים) הובאה ראייה זו בשם ר"ת. כה ראייה זו מובאת גם בתוס' גיטין (שם) בשם ר"י.

כו ישנם הבדלים רבים בין התוספתא שציטט רבנו מהתוספתא לפנינו.

שמסרו לי. שכל שומר שמסר לשומר ואומר שומר הראשון לשני שומר מנה לפלוני, וכי לא היה להחזירו לשומר ראשון, עכ"ל.

ואין נראה בעיני, דכיון שהשליח אומר⁸⁹ לשמעון ראובן שלח לך זה המנה שתשמור, וקבלו שמעון מן השליח כדי לשמור לראובן, הרי ודאי שמירת ראובן קיבל עליו⁹⁰, ונפקד של ראובן הוא לכל הלכות נפקד. דכי אמרינן שומר שומר לשומר, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, היינו שהשומר מסר בסתם לשומר אחר, וגם שהמפקיד לא צוהו ליתן לשומר אחר, ולא קיבל עליו שומר שני אלא שמירת שומר ראשון. אבל הכא שראובן שלח⁹¹ על יד שליחו⁹² לשמעון שישמור לו, וקיבל שמעון מן השליח כמו שאמר לו השליח שומר מנה זה לראובן, הרי ודאי נפקד של ראובן הוא לכל הלכות הנפקד.

ונראה בעיני דהואיל וקיימא לן דאם בא לחזור אינו חוזר, אם החזיר השליח ללוה או לנפקד, שהמלוה או המפקיד חוזרים על השליח וגובין ממנו, דלא היה לו

שהייתי בית דין בין ראובן לשמעון, שטען ראובן על שמעון מנה לי בידך ששלחתי לך ביד שלוחי מבהם לריגנשבורק⁷⁶. השיב שמעון על ידי אותו שליח ששלחת⁷⁷ לי⁷⁸ החזרתי לך. אמר ראובן רצוני היה שיהיה⁷⁹ מופקד בידך עד בואי לריגנשבורק⁸⁰, ועכשיו שנאנס בדרך אתה חייב לפרוע לי.

והייתי דן לחייב את שמעון כדתניא (יד, א) הולך מנה לפלוני פקדון שיש לו ביד, חייב באחריותו. ושאלתי למורי רבינו שמחה⁸¹ זצ"ל והשיבני אם ראובן אמר קודם לכן שמור לי מנה שאשלח לך והחזירו שמעון לשליח ונאנס בדרך, שמעון חייב, אם לא שכתב לו ראובן המפקיד התקבלתי או אקני ליה אגב אסיפא דביתא⁸¹. ואם אבדו השליח בעיר ולא בדרך⁸², סבורני שהנפקד פטור בשבועה, דאפילו למאן דאמר (ב"מ לו, א) שומר שמסר לשומר חייב, הכא פטור בין למאן דאמר אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר, בין למאן דאמר [אנת]⁸² מהימן לי בשבועה היאך⁸³ לא מהימן לי בשבועה. דהא הכא הימניה מפקיד לשליח מעיקרא דומיא דשומר דאפקיד גבה דההיא סבתא (ב"מ שם). ואפילו אם נאנס מן השליח בדרך, אם אין⁸⁴ עדים שנאנס ממנו פטור (המפקיד) [הנפקד]⁸⁵, דמצי אמר איני מאמין לשליח שנאנס הימנו. ואפילו ישבע, אנת מהימנת⁸⁶ ליה מעיקרא, לדידי לא מהימן לי בשבועה. ואם לא ביקש המפקיד מן הנפקד לשמור לו המנה, אלא השליח מסר לו ואמר שמור מנה זה לראובן והחזירו הנפקד לשליח, סבורני שהנפקד יאמר לאו בעל דברים ידידי את, לא הייתי שומר שלך. פלוני מסר לי מנה, שומר שלו הייתי, אף על פי ששלך⁸⁷ היה המנה לא הייתי חושש של מי היה או שלו או של אחר, לא קבלתי שמירת⁸⁸ שום אדם עלי כי אם מי

שמירתו 89. אומר: א ק אומר לו 90. שלח: ק שולח 91. שליחו: א שלוחו 92. רבנו שמחה זצ"ל: ט רבי שמחה נ רבי' שמח' 93. שמור מנה שאשלח לך: ט אשלח לך מנה ושומריהו לי 94. אם: ב אין אם 95. לראובן יאמר: ט לפלו' ואמ' ב לראובן אמ' נ לראובן ואמ' 96. לאו בעל דברים... הילכות נפקד: ב חסר

76. מבהם לריגנשבורק: ק מפיהם לרעגנשפורק 77. ששלחת: א ק ששלחתי 78. לי: א לך 79. שיהיה: א ק שהיה 80. לריגנשבורק: א לריגנשבורק ק לרעגנשפורק 81. דביתא: א ק דביתיה 82. [אנת]: א ק חסר 83. היאך: א האך 84. אם אין: א ואם אין ק ואין 85. (המפקיד) [הנפקד]: א ק המפקיד 86. מהימנת: ד הימנת 87. ששלך: א ק ששלח 88. שמירת: א ק

הסיר מעליו האחריות, אלא אם יש מקום לטענת "אין רצוני שיהא פקדוני" וכו', או "את מהימנת לי בשבועה" וכו'. לא המחלוקת בין רבי' שמחה לרבי' האו"ז ביחס למקרה השני שהמפקיד לא בקש מהנפקד שישמור את המנה. לדעת רבי' שמחה קבלת החפץ על ידי שמעון אין בה קבלת אחריות ביחס למשלח, ולאו"ז יש כאן קבלת אחריות.

כט מחלוקת ר' שמחה ורבנו הובאה בקיצור בשו"ת מהר"ח או"ז (סי' רלה) ובהג"א (פ"א סי' ט). ועי' ביש"ש (פ"א סי' מב) שהביא המח' והקשה על רבנו.

ל לדעת רבי' שמחה כששלח אל המפקיד את הפקדון, והשליח הולך בשליחותו, חייב הנפקד באחריות, אולם כשנתן לו בעיר

להחזיר. הלכך ההיא שעתא דהחזיר גזלינהו, הלכך רצו גובין מן השליח⁹⁷ רצו גובין מן הנפקד או מן המלוה.

⁹⁷הואיל וקיימא לן בהולך מנה לפלוני שאינו חוזר, אם החזירו השליח ללוה או לנפקד⁹⁷, רצה המשלח גובה מן השליח, רצה גובה מן הלוה או מן הנפקד⁹⁸.

כתב רבינו יצחק אלפס זצ"ל (ו, ב) הולך מנה לפלוני, הלך ובקשו ולא מצאו, יחזרו למשלח. מת משלח, אי בריא הוה, חזינן אם מת מקבל בחיי נותן יחזרו ליורשי משלח, דקיימא לן הולך בבריא לאו כזכי. ואי מת נותן בחיי מקבל יחזרו ליורשי מי שנשתלחו לו, דקיימא לן מצוה לקיים דברי המת. ואי שכיב מרע הוה, חזינן אי איתיה למקבל בשעת מתן מעות יחזרו ליורשי מי שנשתלחו לו, דקיימא לן (מצוה לקיים)⁹⁹ דברי¹⁰⁰ שכיב מרע ככתובים וכמסורים דמו¹⁰¹. ואי ליתיה למקבל בשעת מתן מעות יחזרו ליורשי משלח, דקיימא לן דאין קנין למת. וכן הלכה¹⁰², עכ"ל:

הדרן עלך המביא קמא

(תשח) המביא (טו, א)

גט ממדינת הים ואמר בפני נכתב אבל לא בפני נחתם,

המביא גט ממדינת הים ואמר בפני נכתב אבל לא בפני נחתם, נכתב, פסול¹:
פסול¹.

(תשט) מתניתין (טו, א) בפני נכתב חציו ובפני נחתם כולו, פסול. הי חציו, אילימא חציו ראשון, והאמר ר' אלעזר אפילו לא נכתב² אלא שיטה אחת לשמה, פירוש³ (רש"י ד"ה שיטה אחת) שיעור ראשונה שבה גס האנס והאנסה והזמן⁴, שוב אינו צריך. אלא אמר רב [אשין]⁵ חציו אחרון. פירש ר"ח זצ"ל ואוקמה רב אשי בחציו אחרון אפילו לשמה פסול, אבל בתחילתו אפילו שמע קץ⁶ קולמסא⁷ או קץ מגילתא כשמעתי⁸, וכל שכן שכתב לשמה שיטה אחת

בפני נכתב חציו האחרון ובפני בראשונה כר' אלעזר נחתם כולו⁹, פסול. דכשר, עכ"ל:

(תשי) מתניתין (טו, א) בפני נכתב כולו בפני נחתם חציו. אמר רב חסדא ואפילו שנים מעידים על חתימת ידי שני פסול. פירש רבינו שלמה זצ"ל (ד"ה אמר רב חסדא) רב חסדא לאו לפרוקי מתניתין אחא ולאוקומי מתניתין כהכי, אלא סברא לדידיה מוסקי, ואמר רבוחא¹ דאפילו שנים מן השוק מעידים שהם [מכירים]² חתימת יד עד השני, פסול. מאי טעמא, או כולו בקיום הגט או כולו בתקנת חכמים, בעדות שליט שהאמינוהו חכמים כגונים³. מתקיף לה רבא מי איכא מידי דאילו אמר חד שליט אני מכירה⁴ כשר, ואף

97. הואיל וקיימ'... או לנפקד: ב חסר 98. או מן הנפקד: ב חסר ו או הנפקד 99. (מצוה לקיים): א ק מצוה לקיים 100. דברי: ד דברי 101. דמו: ד דמי 102. יחזרו: ט וחזרו 103. משלח: ב השליח 104. אי בריא... ליורשי משלח: ב חסר 105. ליורשי: ט ליורשין 106. ואי ש"מ... שנשתלחו לו: ב חסר 107. סליק המביא קמ"א: ב הדרין על"ך המביא קמ' נ סליק המביא קמא ו בעזרת

אין לפניו שינה אחר המביא תיניא

1. פסול: ט חסר

1. [אשין]: א ק חסר 2. קץ: א ק ו וכן בסמוך 3. קולמסא: א קולמוסא 4. כשמעתי: א ק בשמעתי 5. כולו: ב נ ו חסר

1. ואמר רבוחא: א וא' רבוחי' ק וא' רבוחי' 2. [מכירים]: א ק חסר 3. כשנים: א בשנים

אולם, מדברי רש"י (טו, א ד"ה שיטה אחת) ותוס' רי"ד (ה, ב ד"ה) בפני נכתב כולו) עולה שמדובר דווקא בשיטה בה כתוב שמו ושמה והזמן, וכ"נ דעת רבנו שהביא פירוש¹, וכ"כ הריטב"א (טו, ב ד"ה אלא).

ג והר"ן (בר"ף א, ב ד"ה אפילו לא ובחידו' ה, ב ד"ה צריך) כתב שמדובר בשיטה בה כתוב שמו ושמה והרי את מותרת לכל אדם שהיא עיקר של גט, ורבנו קרשקש (ד"ה אילימא) הוסיף שם עירו ושם עירה, ורבנו לא נחית כאן לזה.

ד כוונתו שרב אשי לשיטתו (ה, ב) שאפילו שמע קץ קולמסא, ולא בא להחמיר יותר מר"א אלא להקל.

א ברש"י לפנינו: מכירם.

לב כיון שהיה כאן קנין למפקיד יכול הוא לתבוע ממונו מהשליח או מהנפקד. הלכה זו הובאה בהג"א (שם), ונזכרה בב"י (חומ"מ קה, ג-ד) ובב"ח (שם, ג).

לג וכן ברמב"ם (זכיה ומתנה פ"ד, ה; פ"י, יב), ברא"ש (פ"א סי' יט) ובטוש"ע (חומ"מ קה, ח-ט).

א רמב"ם (פ"ז, יג), רא"ש (פ"ב סי' א) ושו"ע (קמב, טז).

א נכתב - לפנינו בגמרא: כתב, ועי' דק"ס.

ב נחלקו הראשונים באיזו שיטה מדובר. התוספות (ה, ב ד"ה אפילו) כתבו שאם ראה שיטה ראשונה של הגט די בכך, כי מסתמא סיימו לשמה, וכן משמע דעת התרומה (הל' גיטין סי' קיז), וכ"פ הרמב"ם (פ"ז, יב ועי' הגה"מ אות ג) והשו"ע (קמב, טו).

שכתב²³ בירושלמי אצל זו המימרא אמר ר' אמי מאי פליגין ביוצא²⁴ מתחת ידו, אבל ביוצא מתחת ידי אחר היה חתום בארבעה עדים ואמר אף רבנן מודו²⁵ שהוא בפני נכתב ונחתמו שני עדים, כשר, לא קאי אפלוגתא פסול בר' יוחנן. דר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש אלא אמתניתין קאי²⁶ אפלוגתא דחכמים ור' יהודה¹:

(תשיא) מתניתין (טו, א) אחד אומר בפני נכתב, ואחד אומר בפני נחתם, פסול. שנים אומרים בפנינו [נכתב]¹, ואחד אומר בפני נחתם פסול, ור' יהודה מכשיר. אחד אומר בפני נכתב, ושנים אומרים בפנינו נחתם כשר. (טז, א) אמר רב שמואל בר יהודה² אמר ר' יוחנן לא שנו אלא שאין הגט יוצא מתחת ידי שניהם, אבל גט יוצא³ מתחת ידי שניהם כשר וכו'⁴. אלמא קסבר שנים שהביאו גט ממדינת הים, אין צריכין שיאמרו בפנינו נכתב ובפנינו נחתם וכו'. לישנא אחרינא אמר רב⁵ שמואל בר יהודה אמר ר' יוחנן ואפילו גט יוצא מתחת ידי שניהם פסול וכו'.

פר"ח זצ"ל כיון דאיתמר משמיה דר' יוחנן תרי לישני, וכיון דאמר ליה ר' אמי לר' יוחנן (יז, א) אלא מעתה שנים אומרים בפנינו נכתב, ואחד אומר בפני נחתם פסול, ור' יהודה מכשיר, טעמא דאין גט יוצא מתחת ידי שניהם, הא אם היה הגט יוצא מתחת ידי שניהם מכשרי רבנן. אמר ליה אין. והא זימנין לא אמרת לן הכי. אמר ליה יתד היא שלא תמוט. כלומר, הדרי⁶ בי⁷, קיימא לן כלישנא קמא דר' יוחנן. ודייקנין מינה⁸

על פי גלגל חמר בפני נחתם כדאמר⁴ נשמעתא קמיתא כפרק קמא² (ג, א), השתא דאיכא תרי פסול. אלא אמר רבא אפילו הוא, הסליח, ואחד מן הסוק עמו⁵ מעידין על חתימת ידי שניהם פסול, מאי טעמא, אתי לאיחלוףי בקיום שטרות דעלמא⁶, וקא נפיק נכי ריבעא דממונא אפומא דחד סהדא. מתקיף לה רב אשי מי איכא מידי דאילו מסיק איהו לכוליה דבוריה כשר, השתא דאיכא אחד בהדיה פסול. אלא אמר רב אשי אפילו הוא אומר אני עד שני פסול, מאי טעמא, או כולו בקיום⁷ הגט או כולו בתקנת⁸ חכמים. והלכה כרב אשי וליתא לדרב חסדא ורבא אלא בדידהו⁹ כשר, וכן פסק ר"י¹⁰ אלפס זצ"ל¹¹ (ז, א).

ירושלמי (פ"ב ה"א י, א) אחד אומר בפני נכתב בפני נחתם בעד אחד ואני הוא עד השני פסול, נעשה כנוגע בעדותו. פר"ח זצ"ל¹¹ וזהו טעמו של רב אשי⁷.

ירושלמי (שם) היה מחותם בארבע ואחד אומר בפני נכתב בפני נחתם בשני עדים, ואילן¹⁷ תרין אוחרן¹⁸ לית אנא ידע מה עסקיהון, תפלוגתא¹⁹ דר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש, דאיתפלגון אמר לעשרה חתמו בגט זה וחתמו מקצתן²⁰ היום ומקצתן למחר, ר' שמעון בן לקיש אמר²¹ כשר והשאר על תנאי, ר' יוחנן אמר²² עד שיחתמו בו ביום. וקיימא לן כר' יוחנן. ומה

בסמוך 21. אמר: א' א' ק אומר 22. אמר: ק אומר 23. שכתב: ד שכתוב 24. ביוצא: א ביוצא 25. מודו: ק מודים 26. קאי: ד חסר

1. [נכתב]: א ק חסר 2. שמואל בר יהודה: ק יהודא בר שמואל 3. יוצא: ק חסר 4. וכו': א כו' 5. א"ר: א א' רב ק רב 6. הדרי: א הדרי 7. בי: ק כי 8. מינה: א מינ' ד מיניה

שלא אמר בפני נכתב ובפני נחתם. אכן הראשונים חלקו עליו וסברו שאין עד אחד נאמן בכך. זו דעת התוס' (ג, א ד"ה אטו; טו, א ד"ה מי איכא), הרמב"ן (ג, א ד"ה ה"ג אטו), הרשב"א (ג, א ד"ה ה"ג רש"י), הריטב"א (ג, א ד"ה גירסת רש"י) וכן הרא"ש (פ"א סי' ב) והר"ן (ז, א ברי"ף ד"ה דליכא). זו גם דעת המהרש"ל ביש"ש (גיטין פ"א סי' ו), וע' בחי' הרי"ם שם (ג, א) שדן באריכות בענין.

ו בירושלמי לפנינו נוסף: פסול.

ז וכן כתבו מפרשי הירושלמי.

א לכאורה המילה: וכו' מיותרת, שהרי מיד אחרי המילה: "כשר" ממשיכה הגמ': "אלמא קסבר".

4. כדאמר: א ק כדא' 5. עמו: ד ק חסר 6. דעלמא: א ק בעלמא 7. בקיום: ק במקום 8. בתקנת: א כתקנת ק בתקנו' 9. בדידהו: א כדידהו 10. ר"י: א רבי יצחק ק רבנו יצחק 11. זצ"ל: ק ז"ל 12. ושנים: ט ושני עדים 13. יד: ט חסר 14. כשר: ט חסר 15. הוא: ב חסר 16. פסול: ו פסול (הערת שוליים: פר"ח משום דנוגע בעדותו) 17. ואילן: א ואילין 18. אוחרן: ק אוחרין 19. תפלוגתא: א ק תפלגת' 20. מקצתן: א ק מקצתו וכו'

ב ר' להלן הע' ד.

ג וכן ברמב"ם (פ"ז, יג) וטוש"ע (קמב, טז).

ד נראה שהסבר ר"ח לדעת רב אשי הוא כהסבר התוס' (טו, ב ד"ה אני), שטעמו של רב אשי לפסול באומר: אני הוא עד שני משום הירושלמי. הפני יהושע (טו, ב ד"ה תוס') דן בשאלה: מדוע כאן חוששים לנגיעה והרי התירו לאשה עצמה להביא גיטה ולומר בפ"נ ובפ"נ. הוא תירץ שכאן מיחזי יותר כעדות. ובנוב"י (אה"ע תניא קכח) פירש שכאן זו נגיעה מצד העדות עצמה, שרוצה שתתקיים עדותו.

ה הלכה זו מבוססת על דברי רש"י שהובאו לעיל, שלדעתו אם אמר העד המביא את הגט שמכיר חתימת העדים הגט כשר אף

בפנינו¹⁶ נכתב ובפנינו נחתם ומותרת להנשא. ואם נשאת ובא הבעל וערער ואמר מזויף הוא צריכה לקיימו, ואם לא קיימוהו תצא¹⁷.

מיהו הא דפירש (טז, א ד"ה מתחת) ששניהם אדוקים בו, לאו דוקא, דאין צריך שיהיו¹⁷ שניהם אדוקים ואוחזין בגט, אלא ששניהם אומרים הבעל עשה שניהם שלוחים על כך, שאמר הבעל שניכם הוליכו גט לאשתי¹⁸, ונותנו האחד במעמד שניהם¹⁹, כדאמרין סוף פרק התקבל (טז, ב) כולכם הוליכו, אחד מוליך במעמד כולם.

ורבינו משה בר מיימון זצ"ל¹⁹ כתב (פ"ז, יד-טו) שנים שהביאו²⁰ גט בחוצה לארץ, אף על פי שלא נכתב ונחתם בפניהם, הואיל

ונתנו להם הבעל ליתנו לאשתו, הרי אלו נותנים לה ותהיה מגורשת, שהרי אין הבעל יכול לערער בגט זה אף על פי שאינו מקויים²¹, שהרי שלוחיו²²

הם עדיו, שאילו אמרו לה²² שנים בפנינו נתגרשה הרי זו מגורשת אף על פי שאין שם גט. במה דברים אמורים בזמן שהגט יוצא מתחת ידי שניהם, אבל אינו יוצא מתחת ידי שניהם²³

שנים שהביאו גט ממדינת הים, אין צריכין לומר בפנינו נכתב בפנינו נחתם²⁴.

ואם נשאת²⁵ ובא הבעל ועירער ואמר מזויף הוא²⁶ צריכין לקיימו, ואם לא²⁷ קיימוהו²⁸ תצא²⁹.

ולא שיהיו²⁹ שניהם אדוקים בו, אלא ששניהם מודים שהבעל עשה אותם שניהם³⁰ שלוחים על כך, שאמר הבעל שניכם³¹ הוליכו גט לאשתו ואחר יתנו³² במעמד שניהם³². והרב ר' משה בר' מיימון זצ"ל³⁴ כתב שאם נישאת אין הבעל יכול לערער.

שנים⁹ שהביאו גט ממדינת הים אין צריכין לומר בפנינו נכתב ובפנינו נחתם, עכ"ל. וכן פסק רבינו יצחק אלפס זצ"ל (ז, ב) דשנים שהביאו גט ממדינת הים אין צריכין שיאמרו בפנינו נכתב ובפנינו נחתם. הלכך הכי קיימא לן, שנים שהביאו גט ממדינת הים אין צריכין לומר בפנינו נכתב ובפנינו נחתם ומותרת להנשא³.

מיהו אם בא הבעל וערער צריכין לקיימו, שכך פירש רבינו שלמה (טז, א ד"ה שאין הגט) לא שנו אלא שאין הגט יוצא מתחת ידי שניהם שאין שניהם שלוחים בהנחתו, ללא הו שנים שהביאו גט אלא אחד הביאו, ולריק המביא לומר בפני נכתב ובפני נחתם, וזה לא אמר. אבל גט¹⁰ יוצא בדין דין מתחת ידי שניהם ששניהם אדוקים בו ושניהם שלוחים, כשר אף על גב דלא¹¹ כלום קאמרי, דלחך אלכרוה לומר תרוייהו ללא ליחלפו בקיום שטרות דעלמא. וקסבר שנים שהביאו גט ממדינת הים אין צריכין שיאמרו בפנינו נכתב ובפנינו נחתם, דטעמא משום שאין העדים מלויין לקיימו, והרי עדים מלויין לקיימו. ואי קשיא כיון דסוף סוף שנים הם, מה לי שניהם שלוחים מה לי אחד מהם, והרי עדים מלויין לקיימו. לא פלוג רבנן בין בל עס חבורת אנשים לבד יחיד, דאין¹² מבחין ובודק באלה ללא מוכחא מילתא, ואם באת להכשיר את זה יכשירו את זה, אבל כששניהם הביאו מילתא דמוכחא ולא שכיחא היא ולא אחמור בה רבנן, עכ"ל. הרי פירש הואיל שהם שנים שעדים מצויין לקיימו. וכן פירש בתחילת פרק קמא דמסיק (ב, ב) איכא בינייהו דאתיהו¹³ בי תרי¹⁴, (ד"ה דאתיהו) לרבא לא בעי¹⁵ לומר, שהרי שנים הם, ואם יערער הבעל הרי הם מלויין לקיימו, עכ"ל.

הלכך שנים שהביאו גט ממדינת הים אין צריכין לומר

בפני נכתב ובפני נחתם 25. נשאת: ט נשאה 26. הוא: ב חסר 27. לא: ו לאו 28. קיימוהו: ט קיימו 29. שיהו: ב שיהא 30. עשה אותם שניהם: ב עושה שניהן ו עשה שניהם 31. שניכם: ט שנים 32. גט לאשתו... במעמד שניהם: ב חסר 33. ואחר יתנו: נ וניתנו האחד ו ונותנו האחד 34. זצ"ל: ט נ חסר

9. שנים: ק חסר 10. גט: א ק הגט 11. דלא: א ק דלאו 12. דאין: א ק באין 13. דאתיהו: א ק דאתיהו 14. בי תרי: א כתרי ק בתרי 15. בעי: א ק בעו 16. בפנינו: ד בפני וכן בסמוך 17. שיהו: א ד שיהו 18. לאשתי: א ק לאשתו 19. זצ"ל: ק ז"ל 20. שהביאו: א ק שהביא 21. שלוחיו: א ק שלוחין 22. א"ל: א אמ' לה ק אמר לה 23. ידי שניהם: א ידו 24. בפנינו נכתב בפנינו נחתם: ט

לערער, והקשה הב"י (שם) שסותר דברי אביו הרא"ש. ותיצו הדרישה והב"ח שהטור הבין בדעת הרא"ש שאומנם אין הבעל יכול להכחיש ששלח את הגט אך כשמודה שהם שליחיו יכול הוא עדיין לטעון שזייף החתימות או שאומר: החתמתי פסולים, ולכן אמר הטור שהבעל יכול לערער. השו"ע (שם) פסק שהבעל אינו יכול לערער כלל, ולדעת הרמ"א (שם) יכול לערער, כטור ורבנו.

ה כך פרשו גם התוס' (טז, א ד"ה אבל) שאינם צריכים להיות אדוקים בו, וכן כתבו הרשב"א (טז, א ד"ה גמרא אמר), הרא"ש (סי' ב) והר"ן (ז, א ברי"ף ד"ה אבל).

ו כמבואר לעיל (הע' ד) לדעת הרמב"ם הבעל איננו יכול לערער כלל לא על השליחות ולא על הגט.

ז ר' לעיל הע' ד.

ב כן פסקו הראשונים. דעת הרמב"ם מביא רבנו לקמן. וכך ברא"ש (פ"ב סי' ב) ובטש"ע (קמב יח).

ג והוסיף רבנו ירוחם (נת' כד ח"ג רז ע"ג) שכל זה דווקא כשאינם קרובים ויכולים לקיים השטר.

ד רבנו דייק כך מלשון רש"י (ב, ב ד"ה דאתיהו) שהובאה לעיל, משם משמע שהבעל יכול לערער, אלא שהעדים יוכלו לקיים השטר. ולפי"ז צריכים העדים להכיר החתימות. וכן פי' המאירי (טז, ב) בדעת רש"י. אולם דעת הרמב"ם שרבנו מביא דבריו לקמן שאין הבעל יכול לערער כלל. ומפרש הב"ש (קמב סק"ה) שכיון שהבעל יודע שלא יוכל לערער הוא מחתים עדים כשרים. ולכאורה גם דעת הרא"ש שאינו יכול לערער, וכך כתב: "דכיון שיש כאן שני עדים לא יוכל לומר: לא שלחתי ומזויף הוא". אלא שהקושי הוא בדעת הטור (קמב, יח), שכתב שיכול הבעל

צריכין לומר בפני נכתב ובפני נחתם, עכ"ל:

ירושלמי (פ"ב ה"א ט, ב) ר' יוסי בעי, אמר [בפני]³⁹

נכתב ובפני נחתם אלא נתייחד ברשות הבעלים

וכשהאחד³⁵ מביאו, אחד אומר בפני נכתב ואחד³⁶ אומר בפני נחתם, ואפילו שנים אומרים בפנינו³⁷ נכתב ואחד אומר בפני נחתם, פסול³⁸. אחד אומר בפני נכתב ושנים אומרים בפנינו³⁸ נחתם, כשר.

בין כתיבה לחתימה. נשמענה מן הדא, אחד אומר בפני נכתב ואחד אומר בפני נחתם פסול, מפני שאחד אומר בפני נכתב ואחד אומר בפני נחתם, הא אם אמר בפני נכתב ובפני נחתם אלא שנתייחד ברשות הבעלים שעה אחת בין כתיבה לחתימה כשר [כו']⁴⁰. אמר רבי יוסי בבליא אין כשר אלא זה. ר' בא לא אמר כן⁴¹, אלא אחד אומר בפני נכתב בפני נחתם בעד אחד ואני הוא עד השני פסול, נעשה כנוגע בעדותו⁴¹:

(תשיב) מתנייתין (יז, א) נכתב ביום ונחתם [ביום, בלילה ונחתם]¹ בלילה, בלילה² ונחתם ביום, כשר. (רש"י ד"ה נכתב בלילה) להינין חד יומא, ואין כלל גט מוקדם. ביום ונחתם בלילה פסול, דמוקדם הוא, דמשמע מהוא יומא ח'גרא, ולא ח'גרא עד למחר. ור' שמעון מכשיר, שהיה ר' שמעון אומר כל הגיטין, של מחר של מתנה והלאה³, שנכתבו ביום ונחתמו בלילה⁴ פסולין, דלתי

נכתב ביום ונחתם בלילה פסול. ר' שמעון אומר כל גיטין⁵ של מחר ומתנה והלאה שנכתבו ביום ונחתמו בלילה פסולין, חוץ מגיטי נשים, ללא לגוביינא עבידיא.

איתמר מפני מה תיקנו זמן בגיטין, כיון ללאו⁶ שטרא לגוביינא הוא. ר' יוחנן אמר משום בת אחותו, שהיא אשתו, שמא תזנה ויחפה עליה כדאיתא בירושלמי בפרק השולח (פ"ד ה"ג כא, ב) רב הונא אמר מפני מה תיקנו זמן בגיטין, מפני מעשה שאירע. מעשה אירע באחד שהיה נשוי את בת אחותו וזינתה עד שהיא אשת איש, והלך והקדים זמנו של גט, אמר מוטב שתדון בפנויה⁷ ואל תדון⁸ באשת⁹ איש. פירוש לא שכתב¹⁰ זמן בגט והקדימו, אלא הגט כתב סתם בלא הזמן, ואמר בעל פה שקודם שזינתה כבר גירשה קודם לכן¹¹. ר' שמעון בן לקיש אמר משום פירות, שזמן כתיבת הגט ואילך אם ימכור הבעל הפירות נכסי מלוג היא תגבה מיד¹² ולקוחות, שאם לא היה בו זמן היה מוכר והולך, וכשתצטעו לדון היתה ידה¹² על התחונה, שיאמר לה קודם הגירושין מכרתי. ור' שמעון בן לקיש מאי טעמא לא אמר כר' יוחנן. אמר לך זנות לא שכיחא. ור' יוחנן מאי טעמא לא אמר כר' שמעון בן לקיש. קסבר יש לבעל פירות עד שעת נתינה. הלכך זמן כתיבת גט לא מהני מיד, דכי אתא¹³ למיטרף בעיא¹⁴ לאתויי סהדי אימת מנא גיטא לידה.

בלילה 3. והלואה: א ק והלאה 4. בלילה: א חסר 5. גיטין: ט הגיטין 6. דלאו: ק דלא 7. בפנויה: ד בפנויה 8. תדון: א ק תדין 9. באשת: ד באשת 10. שכתב: א כתב 11. מיד: א ק מן 12. ידה: ק ידו 13. אתיא: א ק אתי 14. בעיא: ק בעי

35. וכשהאחד: ב וכשהאחד 36. ואחד: ו אחד 37. בפנינו: ט בפני 38. נכתב ואחד... אומ' בפנינו: ב חסר 39. [בפני]: א ק חסר 40. [כו']: א ק חסר 41. בעדותו: א בעדותו 42. אמ': ט אחד אומ' 43. שנתייחד: ט שנתייחדו 1. [ביום בלילה ונחתם]: א ק חסר 2. בלילה: ק נכתב

ר"י בעי, בסוף הדיבור, וכן במראה הפנים (ט, ב ד"ה אלא שנתייחד). ומדבריהם נראה שלמסקנה אין מכשירים את הגט כשנתייחד ברשות בעלים בין כתיבה לחתימה. מסקנה זו עומדת לכאורה בניגוד למשמע מרבנו האו"ז שנראה שמקבל הירושלמי להלכה.

א עבידי - ברש"י לפנינו: עבידא.

ב זה פ' רבנו לדברי הירושלמי. דעת רבנו לעיל הל' יבום וקידושין (סי' תרנז) שאם הוציאה גט בלא זמן, שאינה נהרגת והוולד כשר.

ג הפירות - ברש"י לפנינו: בפירות.

ד שאם - ברש"י לפנינו: ואם.

ה היה - שם: יהיה.

ו היתה - שם: היא.

ח בהלכה זו ששנים אומרים בפנינו נכתב ואחד אומר בפני נחתם נחלקו במש' (שהובאה בראש הסי') רבנן ור' יהודה. כאן נפסק כרבנן הפוסלים וכן ברמב"ם (ז, יד) וכן בשו"ע (קמב, יט). ט ההעתקה של הירושלמי על ידי רבנו מעוררת שאלות. מההעתקה נראה שדברי ר' יוסי בבליא (ובירושלמי לפנינו: "ר' אמי בבליא") מוסבים על דין ההתייחדות בין כתיבה לחתימה עליו דבר ר' יוסי קודם, ואילו מהירושלמי לפנינו נראה שהוא עוסק במקרה של כפ"נ וכפ"נ בעד אחד ושנים מעידים על החתימה השנייה. ועוד יש לברר האם יש מחלוקת בין ר' יוסי שסבר שההתייחדות בין הכתיבה לחתימה אינה פוסלת לר' בא ש"לא אמר כן". מפרשי הירושלמי, קה"ע ופ"מ, נראה שאין ביניהם מחלוקת, אך רבנו לא פירש.

י דברי פסק המהר"ח הובאו בסוף הג' אשרי (פ"ב סי' א). בשאלתו על הירושלמי דנו מפרשי הירושלמי-הרידב"ז (פ"ב ה"א סוף ד"ה

וקיימא לן כר' יוחנן דיש לבעל דאמר יש (להן)²⁵ לבעל פירות עד שעת נתינה, וגם חייב פירות עד שעת נתינה, בפירקונה עד שעת נתינה. עכ"ל.

מאימתי מונין לגט (יח, א) "שלאשה חדשים שהאשה לריכה להמתין"²⁶. רב²⁶ אמר משעת נתינה, ושמואל אמר משעת כתיבה. מתקיף לה רב נתן בר²⁷ הושעיא לשמואל יאמרו שתי נשים בחצר של אחד אחד שפירש לים ומסר שני גיטין לנשי נשיו²⁸ בו ביום, אלא שזה קדם²⁹ לזה בכתבתו חודש, ולשמואל זאת תינשא לסוף שני חדשים וזו לסוף שלשה חדשים, ויתמכו בני אדם³⁰ שראו שנתגרשו ביום אחד³⁰, ויאמרו זו אסורה וזו מותרת. אמר ליה אביי זו זמן גיטה מוכיח עליה, [וזו זמן גיטה מוכיח עליה]³¹. תניא כוותיה דרב השולח גט ונשתתה שליח בדרך שלשה חדשים, משהגיע גט לידה צריכה להמתין שלשה חדשים, ולגט ישן אין חוששין שהרי לא נתייחד עמה. לקמן (עט, ב) תנינא³² דאין³³ אדם מגרש [בגט]³⁴ יאן, ואיזו גט יאן, כל שנתייחד עמה מאחר שכתבו

ור' שמעון בן לקיש סבר אין לבעל פירות משעת כתיבה. ופרכינן והא איפכא שמעינן להו, דאיתמר מאימתי מוציאין לפירות¹⁵, ר' יוחנן אמר משעת¹⁶ (נתינה) [כתיבה], ר' שמעון בן לקיש אמר משעת (כתיבה) [נתינה, איפוך]¹¹⁶.

פר"ח זצ"ל וקיימא לן כר' יוחנן, ויש מי שאומר משעת כתיבה כמו מנין שלשה חדשים¹⁷. ורבינו יצחק אלפס כתב (ח, ב) איכא מאן דאמר הלכה כר' יוחנן ואיכא מאן דאמר הלכתא¹⁷ כר' שמעון בן לקיש דאמר משעת כתיבה, כדקיימא לן לענין שלשה חדשים. והא לאו מילתא היא, דהתם [לענין]¹⁸ מאימתי מונין לגט ביחוד תליא מילתא, וכיון דאינו¹⁹ מתייחד עמה משעת²⁰ כתיבה מונין משעת כתיבה, אבל הכא לענין פרי²¹ בפרקונה תליא מילתא, כדאמר²² תיקנו פירקונה תחת פירות, וקיימא לן דלא פקע פירקונה מיניה עד דמטי²³ גט לידה. הלכך כל כמה דמיחייב בפרקונה אית לה²⁴ פיריט, ושמעת מינה דהלכתא כר' יוחנן

24. לה: א ליה 25. (להן): א ק חסר 26. רב: ק רבי 27. בר: א בתר 28. נשיו: א נשין ק נשים 29. קדם: ק קידם 30. שראו... ביום אחד: ד חסר 31. וזו... מוכיח עליה: א ק חסר 32. תנינא: א ק תנן 33. דאין: ק אין 34. [בגט]: א ק חסר

15. לפירות: א ק פירות 16. (נתינה) [כתיבה]... (כתיבה) [נתינה, איפוך]: א ד ק נתינה... כתיבה ר' ביאוריס 17. הלכתא: ק חסר 18. [לענין]: א ק חסר 19. דאינו: ק דאם 20. משעת: ק בשעת 21. פרי: ק חסר 22. כדאמר: א כדא' ק כדאמרין 23. דמטי: ק דמטא

י הרמב"ם (א, כד) פסק כר' יוחנן שתקנת הזמן משום בת אחותו. בעל העיטור (ח"א מאמר א ו, ע"ד ד"ה תשובת רבנו) מוכיח מהירושלמי (פ"ב ה"ב יא, א) שלדעת ר' יוחנן תקנת זמן היא משום אכילת פירות. ועוד הוכיח מהבבלי שאמוראים נוספים חולקים על ר' יוחנן. הרשב"א (יו, ב ד"ה ולענין פסק) והרא"ש (פ"ב ס"ד ד) הביאו דעת העיטור אולם דחו ראיותיו, וביחס לירושלמי אמרו שזו מחלוקת ונקטינן כבבלי. הרמב"ן בחיד' (יו, ב ד"ה הא דאמרין) מסתפק להלכה האם יש לבעל פירות עד שעת נתינה או אכילה. הטור (קכז) פסק כר' יוחנן בטעם התקנה ובדין הפירות, ובשו"ע (קכז, א) נכתבה ההלכה בסתמא.

יא רש"י (ד"ה מאימתי מונין לגט).

יב לענין הבחנה לאחר הגירושין בין בעל ראשון לשני.

ז (נתינה) [כתיבה]... משעת (כתיבה) [נתינה איפוך] - ר' שנו"ס. לפנינו בגמ': רבי יוחנן אמר משעת כתיבה, וריש לקיש אמר משעת נתינה, איפוך. ולפי ג' כה"י והדפוס קשה מה הפירכא, ומדוע הצריכו להפוך.

ח זו לכאורה הדעה השנייה המופיעה להלן ברי"ף (ואותה דחה הרי"ף) שפוסקים כריש לקיש משום שבענין ג' חודשים פסקו כמוהו.

ט הרמב"ן (יו, ב ד"ה הא דאמרין) והר"ן (ח, ב ברי"ף ד"ה איכא מ"ד) הקשו: מניין שפרקונה אינו פוקע משעת הכתיבה. ובקרבן נתנאל (ברא"ש סי' ד סק"ה) כתב שכתיבת הגט יכולה לחייב אותו והוא יכול בכך לוותר על הפירות, אולם ביחס לפרקונה שהיא זכות שלה, כיון שאינה מתגרשת אלא בנתינת הגט אין בכוחו להפקיע זאת ממנה.

ללא איחתוס⁴³, עכ"ל. כתובתיה דחייא בר רב איכתיב ביממא ואיחתים בליליא, הוה רב התם לא אמר להו⁴⁴ ולא⁴⁵ מידי. לימא כשמואל סבירא ליה. עסוקין באותו ענין הוה, מכתבה עד חתימה, ואפילו צאר שטרות כשר. תניא⁴⁶ אמר ר' אלעזר בר' צדוק לא שנו לשטרות הנכתבין ביום ונחתמין בלילה פסולין, אלא שאין עסוקין באותו ענין, ⁴⁶[אבל עסוקין באותו ענין]⁴⁶ כשרין⁴⁷.

וכתב מורי רבינו אבי העזרי זצ"ל בפירושו⁴⁷ מכתובה (סי' תתקט) דאנן⁴⁸ כשמואל קיימא לן, דהלכתא כוותיה בדיני דאף על גב דאין עסוקין באותו ענין⁴⁹. "ועל דא סמכי⁴⁹ בני מלכותינו ארץ (ששוניא) [שפנייא]⁵⁰ ובפרגא שכותבין כתובה בערב⁵¹ שבת וחותרמין במוצאי שבת⁵², כדפירש רבינו שלמה זצ"ל⁵² (יח, א שם) אף כתובה משעת כתיבה לנכנסה לחופה לקירוב חתנות הוא⁵³ חייל שיעבדיה ואף על גב ללא איחתוס⁵⁴.

ומהני נמי לענין תוספת⁵⁵ דגמר והקנה משעה שנכנס לחופה דקירוב חתנות הוא, וכדאמר בפרק הנושא

לה. תניא כוותיה דשמואל, המשליש גט לאשתו ואמר לו אל תתנהו לה אלא לאחר שלשה חדשים, משנתנו לה מותרת לינשא מיד, ולגט ישן אין חוששין, שהרי לא נתייחד עמה. רב משעת נתינה³⁶ מונין לגט, כהנא ורב פפי ורב אשי שהאשה צריכה להמתין. אין עבדי משעת כתיבה, רב מנרשין בגט ישן, דהיינו פפא ורב הונא בריה דרב שנתייחד עמה מאחר³⁷ שכתבו יהושע עבדי משעת נתינה, והלכתא משעת נתינה³⁵;

אמר שמואל (שם יח, א) כתובה כמעשה בית דין דמיא, מה מעשה בית דין נכתבין ביום ונחתמין בלילה, אף כתובה נכתבת ביום ונחתמת בלילה. פירש רש"י (ד"ה כמעשה ב"ד) כמעשה בית דין דמיא, דתנאי בית דין היא³⁸, מה מעשה בית דין חיוביה³⁹ משום (ספק) [פסק] דין הוא⁴¹, ואף על גב ללא איחתוס, הלכך אין עס⁴² הקדמה ונכתבים ביום ונחתמים בלילה, אף כתובה משעת כתיבה לנכנסה לחופה לקירוב חתנות הוא חייל שיעבדיה⁵⁴, ואף על גב

ק ז"ל בפירושו⁴⁸. דאנן: א ק דאנו⁴⁹. דא סמכי: א דאסמכי⁵⁰. (ששוניא) [שפנייא]: א ששוניא ק ששוניא⁵¹. בערב: ד ערב⁵². זצ"ל: ק ז"ל וכן לקמן⁵³. הוא: ד היא⁵⁴. איחתום: א איחתים ק איחתם⁵⁵. תוספת: ד תוספות

35. והלכתא משעת נתינה: ק חסר 36. נתינה: נו כתיבה ר' ביאורים 37. עמה מאחר: ט אחר 38. היא: ד הוא 39. חיוביה: ק חיובה 40. (ספק) [פסק]: א ק ספק 41. הוא: א היא 42. שם: ק חסר 43. איחתום: א איחתים ק איחתם 44. להו: א לה 45. ולא: א ק חסר 46. [אבל עסוקין... ענין]: א ק חסר 47. זצ"ל בפירושו:

גיטין וכן דעת הראב"ה (ח"ד תתק), הרשב"א (יח, א ד"ה כתובתו) והרא"ש (פ"ב ז). השו"ע (קנו, ב) פסק תחילה כרמב"ם, אולם הביא בשם "יש אומרים" שגט שנכתב ביום ונחתם בלילה כשר בשעת הדחק.

יח זו גם דעת הראב"ן (גיטין ד"ה ואין מוציאין), הרשב"א (יח, א ד"ה כתובתיה), הר"ן (ח, ב ברי"ף ד"ה כתובה) וכן בהגה"מ (דפ' קושטא אישות פ"י, ז) שהלכה כשמואל. מאידך הביאו הרא"ש (לקמן) והר"ן (שם) שהרי"ף בתשובה פסק דלא כשמואל, ודייק הר"ן גם מהרמב"ם (מלוה ולוה פכ"ג, ג) שפסל השטרות שנכתבו ביום ונחתמו בלילה ולא חילק בין כתובה לשטר אחר, שלדעתו אין הלכה כשמואל. וכן דעת העיטור (מאמר א זמן ז, א ד"ה תשובת) ודעת הרא"ש (פ"ב ז) שאין הלכה כשמואל. ודעת הבית משמואל (סו, סק"ז) שכשר בנכתב ביום ונחתם בלילה.

יט המשך הפיסקה אינו בראב"ה, ונראה שהוא מדברי רבנו האו"ז.

כ הגירסא: "ששוניא" נמצאת בכ"י, ובדפ' תוקן ל"שפנייא", ונראה כגירסא הישנה, שכן מצינו מקום בשם זה בשו"ת מהר"ם (ח"ד סי' תתקס): "מעשה שנשאלתי מששוניא". ועוד ש"שפנייא" הוונה לכאורה לספר, שאינה ב"מלכותינו". אומנם בהג' אשרי הביא הלכה זו (פ"ב, ז ד"ה וכן פסק), ושם נאמר: "שפנייא".

כא מנהג זה הובא גם בתוס' (יח, א ד"ה אף) אלא שהם שוללים אותו משום דין תוספת כדלהלן.

יג לפנינו בגמ': משעת כתיבה, ועי' מהר"ח ובשנו"ס. ונחלקו הראשונים מה ההלכה. הרי"ף והרמב"ם (פי"א, יט) פסקו כשמואל שיש למנות משעת כתיבה כמו הנוסח שלפנינו במסקנת הגמ'. הרא"ש חלק משום שהלכתא כרב באיסורי, וכן משום שרב פפא ורב הונא בדר"י שהם בתראי פסקו שמונים משעת נתינה, והוסיף שזה כך המנהג באשכנז ובצרפת. וכתב הרא"ש שהרי"ף לא הביא את גי' הגמ' שלפנינו: והלכתא... כתיבה, ולכן מסקנת הרי"ף לא נסמכה על לשון זו. אולם הב"י (יג, א) פירש שאפשר שהרמב"ם למד מההלכתא. עוד הביא הב"י ירושלמי בהחולץ (יבמות פ"ד, ה"א כה, ב) שר' חנינא סבר כרב ור' יוחנן כשמואל, וההלכה שם משעת כתיבה. הב"י הביא ראשונים נוספים שפסקו כרי"ף והרמב"ם. הטור (יג) הביא את המחלוקת. השו"ע (יג, א) פסק כרמב"ם, והרמ"א כתב שראוי להחמיר כרא"ש. ונראה שרבנו האו"ז פסק כשיטת חכמי אשכנז המובאת ברא"ש שיש להמתין משעת הנתינה, וכן דעת הראב"ן (גיטין ד"ה ועתה ארשום), אומנם לגי' כ"י ק אין פסיקת הלכה באו"ז.

יד ר' שנו"ס והערה קודמת, ונראה שיש לגר' כאן: נתינה כגי' האו"ז.

טו ברש"י לפנינו: שעבודה, וכן לקמן.

טז בגמ' לפנינו: דתניא.

יז דעת הרמב"ם (גירושין פ"א, כה) שעסוקין באותו ענין כשר בשאר שטרות ולא בגיטין, ולפיו לא דיבר ר"א בר' צדוק על גיטין. אולם דעת ראשונים רבים שר"א בר' צדוק דיבר גם על

כבעלת חוב, אלמא כיון דקלילי חמש שנים ואף על גב דלא כתיבא גביא ממעטנדי כד' חנינא וקסיל לעולא. הכא⁶³ במאי עסקינן כשקנו מידן. פירש רבינו שלמה (ד"ה בשקנו מידן) כשקנו מידן, וסתם קניין לכתיבה עומד, כלומר דהואיל והאי קניין לכתיבה עומד יש לו קול, אף על פי שעדיין לא נכתב חל השיעבוד משעת הקניין.

ועוד ראינו מגט פשוט (כ"ב קעב, א) דאמר להו רבא בר רב שילא להנך דכתבי שטרי⁶⁴ אקנייתא, כי כתביתו שטרי אקנייתא, אי ידעיתו יומא דקנייתו ביה כתובו, ואי לא כתובו יומא דקנייתו ביה⁶⁵ [כי היכי ד]לא⁶⁶ מתחזי כשיקרא. ופר"ח זצ"ל⁶⁷ שמענין מינה דשטרא דכתיב בההוא⁶⁸ יומא דקנו מיניה, ובתור כמה יומי אסחידו עלה הנהו⁶⁹ סהדי קמאי, שפיר דמי. מדקאמר אי ידעיתו יומא דקנייתו ביה כתובו ההוא יומא, ואף על גב דחתימי עליה האידנא שפיר דמי. דלא אשכחן דבעי חתימה בההוא⁷⁰ יומא אלא בגט אשה בלבד, דתנן בגט (יז, א) נכתב ביום ונחתם בלילה פסול, וכן הלכה, עכ"ל. ואף על גב דרבינו שמואל זצ"ל פליג עליה כדפריש התם (ד"ה להנך דכתבי)⁷¹, כדאי⁷² הוא פר"ח זצ"ל ורבינו יצחק בר מרדכי זצ"ל לסמוך עליהם, ולקיים⁷³ מנהג אבותינו נוחי נפש שהיו בעלי תורה ומעשים טובים⁷⁴.

ורבינו משה בר מיימון זצ"ל כתב (מלוה ולוה פכ"ג, ו) שטר שנתאחזה נתינתו זמן מרובה, אם ידעו יום⁷⁵ שקנו ממנו⁷⁶, כותבין בשטר זמן הקניין אף על פי שאינו⁷⁷ זמן חתימתו⁷⁸, עכ"ל שכתב, ולא חילק בין שטרי מתנה ושל⁷⁹ מקח וממכר לשטרי הלואה, ובין

(כתובות קב, ב) גבי כמה אתה נותן⁸⁰ לבנך כך וכך, כמה אתה נותן לבתך⁸¹ כך וכך, אגב דמיתחתי גבי אהדדי גמרי ומקני להדדי. והכל יודעין שאין כתובה⁸² בלא תוספת, ויש לה קול לתוספת כמו לעיקר כתובה⁸³, כי אין רגילות עתה לכתוב מנה ומאתים⁸⁴ בלבד, אלא אין לך כתובה שאין לה⁸⁵ תוספת.

וכן כתב רבינו יצחק בר מרדכי זצ"ל בתוספותיו בשמעתין, ראיתי בארץ כל השטרות שנכתבו ביום כנען דאין חותמין בשטר ונחתמו בלילה פסולין, ואם עסקין באותו עניין בשירין. אבל כתובה עד מוצאי שבת⁸⁶, ופירש הטעם משום דכתובה כמעשה בית דין דמיא וכשירה אפילו⁸⁷ אין עסקין באותו עניין, וגובה גם התוספת⁸⁸ דמיא⁸⁹. משעת כתיבה.

מיהו טוב להנהיג כששואלים בערב שבת מן החתן כמה לכתוב בכתובה, שיקנו ממנו בקניין ואחר כך יכתבו, כי הקניין יש לו קול וגבי שפיר ממשעבדי גם התוספת משעת הקניין⁹⁰. כדתנן לקמן בהניזקין (מח, ב) אין מוציאין לאכילת פירות מנכסים משועבדים. ואמרין (נ, ב) מאי טעמא, אמר עולא אמר ר' שמעון בן לקיש לפי שאין כתובין. ר' חנינא אמר לפי שאין קצובין. (נא, א) מתיב רב הונא בר מנחם (רש"י ד"ה מתו בנותיהן) הנושא את האשה ופסקה עמו לזון את בתה חמש שנים, וגירסה בתוך חמש ונישאת לאחר ופסקה עמו, כמו כן חייב לזונה חמש שנים, (ואח"כ) [ואח"כ]⁹¹ זנה ואחר נותן לה דמי מזונות. מתו, בנותיהן ניזונות מנכסים בני חורין, כדקתני מתניתין אין מויליין למזון האשה והבנות מנכסים משועבדים. והיא, אותה בת אשתו, ניזונית מנכסים משועבדים מפני שהיא

קמיתו 66. וכי היכי דלא: א ק לא 67. בההוא: ד בההיא 68. הנהו: ד הני 69. בההוא: א דההוא ק ההוא 70. כדאי: א ק כדאי 71. ולקיים: ק לקיים 72. יום: ק אם 73. ממנו: א ק ממנו בו 74. שאינו: א ק שאינו 75. חתימתו: א ק חתימתן 76. ושל: א ק של

56. לבנך... לבתך: א ק לבתך... לבנך 57. כתובה: א כתוב 58. ומאתים: ק מאתים 59. שאין לה: ק בלא 60. אפי': ט ואפי' נ אבל א ו אפי' אם 61. התוספת: ט ב תוספת 62. (ואח"כ) [ואח"כ]: א ק ואחר כך 63. הכא: ק הכי 64. שטרי: ק שטרא 65. דקנייתו ביה: ק

הכתובה. כה בהג"א (פ"ב סי' ז) מציין בקיצור, מסקנות רבנו מתחילת המובאה מהראב"ה ועד לשון רבנו כאן. כו דעת ר"ח הובאה ברשב"ם (כ"ב שם ד"ה פסק). כז בפסקי ב"ב של רבנו האו"ז (סי' רמ) הביא רבנו את דברי הרשב"ם באריכות, ובתוכם הובאה דעת ר"ח, ודחיית הרשב"ם. הרשב"ם סובר שהוראת רבא לכתוב את תאריך הקניין לא נאמרה אלא בשטרי הקנאה שאין בהם אחריות, וממילא לא יבואו לטרוף הלקוחות.

כח רבנו בב"ב לא הוסיף מאומה על דברי הרשב"ם, ולא כתב שיש לסמוך על דעת ר"ח וריב"ם כמו שכתב כאן.

כב התוס' (יח, א ד"ה אף) הנ"ל בהע' הקודמת סוברים שאין לתוספת קול, ולכן איננו מתחייב בה משעת כתיבה. וכן סבר הרשב"א (יח, א ד"ה מה מעשה) שאין קול לתוספת כיון שהעדים הם היוצרים את הקול בענין הסכום. אולם הר"ן (ח, ב ברי"ף ד"ה אבל עסקין) מסתפק האם יש קול לתוספת משעת הכתיבה. כג כאמור (הע' כא) המעשה הובא בתוס', וכן ברוקח (סי' שנד). כד רבנו פוסק שהכתובה יחד עם התוספת היא כמעשה בית דין. הש"ך בחו"מ (סי' לד סק"ד) הביא את מחלוקת הראשונים בענין, וציין גם לרשב"א הנ"ל (הע' כב) בין הסוברים שכתובה כמעשה ביי"ד, ומדבריו מש' שהרשב"א הכריע כסברא זו גם בענין תוספת, אף שכמבואר לעיל דעתו שתופס רק לענין עיקר

עבדינן עובדא כר' יוחנן אלא או⁸ בשעת⁹ הדחק כגון שהלך זה לדרכו או ניסת כבר בגט זה, אבל לכתחילה כר' שמעון בן לקיש עבדינן, דקיימא לן כר' יהושע בן לוי (יח, ב) דההוא דאמר להו לעשרה כולכם כתבו גט לאשתי, חתום בי תרי מנייהו ביומיה, ואינך מכאן ועד עשרה [ימים]¹⁰. אתא לקמיה דר' יהושע בן לוי, אמר כדאי¹¹ הוא ר' שמעון לסמוך עליו, כדאי הוא ר' שמעון דמתניתין (יז, א) דאמר נכתב ביום ונחתם כלילה כשר, לסמוך עליו בשעת הדחק. פירש רבינו שלמה (ד"ה לסמוך עליו) שהלך זה לדרכו או ניסת כבר בגט זה. והאמר ר' שמעון בן לקיש לא הכשיר ר' שמעון אלא לאלתר, אבל מיכן ועד עשרה ימים לא, בההיא כר' יוחנן סבירא ליה לר' יהושע בן לוי. והא אמר ר' יוחנן שנים משום עדים וכולן משום תנאי, ואין כאן הקדמה לתנאי נינו ואפילו לרבנן כשר, ואמאי קאמר כדאי¹² הוא ר' שמעון לסמוך עליו, בההיא כר' שמעון בן לקיש סבירא ליה. ולא אשכח לאבשורי¹³ אלא אליבא דר' שמעון וכו' יוחנן, אבל בהא כר' שמעון בן לקיש סבירא ליה דאמר כולן משום עדים.

הלכך האומר לעשרה כולכם כתבו גט לאשתי, וחתום בי תרי מינייהו ביומיה, ואינך מיכן ועד עשרה ימים, לכתחילה אין מתירין אותה לינשא בזה הגט. ואם היה¹⁴ שעת הדחק שהלך הבעל לדרכו או שניסת כבר בגט זה, סמכין אדר' יוחנן ואדר' שמעון דמתניתין ושרינן לה¹⁵ בזה הגט לינשא. דקיימא לן ר' יוחנן ור' יהושע בן לוי¹⁶ הלכה כר' יהושע בן לוי¹⁷, כדפסק ר"ת זצ"ל¹⁷ מההיא דמגילה (כו, א).

יש בהם אחריות לאין בהם, ודלא כדברי רבינו שמואל זצ"ל שמחלקיט: (תשיג) **איתמר** (יח, ב) וגבי נמי⁸⁰ שפיר⁸¹ ממשעבדי, וגם⁸² התוספת⁸³ משעת קניין⁸⁴.
לאשתי¹, אמר ר' יוחנן שנים (רש"י ד"ה אמר ר' יוחנן) נתכוון לחתום בו לשם עדים, וכולן², השאר לא החתים בו אלא לביישה³ צרכים, ותנאי גמור הטיל בגט זה דלא ליהוי גיטא אלא אם כן חותמין כולן. ור' שמעון בן לקיש אמר כולן משום עדים נתכוון להחתימן. היכי דמי, אי לימא דלא אמר להו כולכם, הא תנן לקמן בפרק⁴ התקבל (סו, ב) אמר לעשרה כתבו⁵ גט לאשתי, אחד כותב ושנים חותמין. וקשיא לתרווייהו דלמרי כולם לריכין לחתום. אלא דאמר להו כולכם, דלא שווייה גיטא עד דחתימי כולו. מאי בינייהו, בין משום תנאי בין משום עדים כולם לריכין לחתום, דהכי נמי תנן כסיפא מההיא⁶ כולכם כתבו גט לאשתי, אחד כותב וכולן חותמין. איכא בינייהו [דחתום בי תרי מנייהו]⁶ ביומיה ואינך מיכן ועד עשרה ימים, וקודם שנתנו לה חתמו כולם. מאן דאמר משום תנאי כשר, מאן דאמר משום עדים פסול, דלא הוי עדות שלימה עד שחתמו כולם, וכיון דכולם לא חתמו ביום כתיבתו, הוה ליה מוקדם. אי נמי כגון שנמצא אחד מהם קרוב או פסול, וקיימא לן⁷ (סנהדרין ט, א) אפילו מאה עדים וגמלא אחד קרוב או פסול עדותן בטילה. הלכך מאן דאמר משום תנאי כשר, מאן דאמר משום עדים פסול. וקיימא לן ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש הלכה כר' יוחנן, וכן פסק רבינו יצחק אלפס (ט, א) הלכה כר' יוחנן. מיהו נראה בעיני דלא

1. לאשתי: א ק לאשתי וכן לקמן ברבנן. וכן בפסק מהר"ח
2. וכולן: א ק יכולין 3. לביישה: א ק כדאי לביישו
4. בפ': א ק פרק 5. כתבו: ד כתבו וותנו ר' ביאוריס
6. [דחתום בי תרי מנייהו]: א ק חסר 7. וקיימא: א ק
דקיימא לן 8. או: א חסר 9. בשעת: א ק ובשעת
10. [ימים]: א ק חסר 11. כדאי: ק כדי וכן להלן
12. כדאי: א כדי ק כדאי 13. לאבשורי: ק לאבשוריה
14. היה: א חסר 15. לה: א ק ליה 16. וריב: א ק ורבי
יהושע 17. זצ"ל: ק ז"ל

77. וטוב: ט טוב 78. בקניין: ב בקיין 79. כי: ב חסר
80. נמי: נו חסר 81. נמי שפיר: ב שטר 82. וגם: נו גם
83. התוספת: ב התוספות נ התוספ' 84. קניין: ו קניין
(בהערת שוליים: ורבי' משה בר' מיימ' זצ"ל כת' שטר
שנתאחזה זמן נתינתו זמן מרובה אם ידעו יום שקנו ממנו
כותבין בשטר זמן הקניין אע"פ שאין זמן חתימתו ולא
חילק בין שטרי מתנה למקח וממכר לשטרי הלואה ובין
יש בהם אחריות לאין בהם ודלא כרבי' שמו' שמחלק
והביא הרי"ף ש... כו')

במגילה (כו, א ד"ה כוותיה) ובעירובין (סה, ב ד"ה אקילעו). ור'
ביאורנו לקמן (סי' תשלב).
ד כן הוכיחו התוס' במגילה (שם ד"ה כוותיה) מכך שהביאו סיוע
לדעת רב פפי שם מריב"ל אף שר' יוחנן חולק, ומכאן שהלכה
כריב"ל כנגד ר' יוחנן. אלא שבתוס' בחולין (צז, א ד"ה אמר רבא)
דחה ר"ת את הראיה ממגילה, ובכ"ז המסקנה שם שהלכה
כריב"ל (וההוכחה מסדר תנאים ואמוראים). וכתב הריטב"א
(עירובין מז, ב ד"ה אלא) שסברת ר"ת לפסוק כריב"ל משום שהיה
קשיש מר' יוחנן.

כט התוס' בבב"ב (שם ד"ה אי ידעיתו) הזכירו דעת הרשב"ם,
והביאו דברי ר"י החולק עליו, וסובר שיש לקנין קול. זו גם דעת
הראשונים: הרשב"א (יח, א ד"ה מה מעשה), הרי"ן (בריי"ף ח, א ד"ה
אבל עסקין) והמאירי (יח, א ד"ה הכתובה) שיש לקנין קול. וכ"פ
בשו"ע (ח"מ מג, טז).

א בנדפס הוסיף: ותנו, ובגמ' לפנינו ליתא.

ב צ"ל: דההיא.

ג וכ"כ רבנו להביא ראיה באלפא ביתא (סי' כא), בהל' ק"ש (סי'
ה), לקמן בהל' גיטין (סי' תשלב) ובעוד מקומות. וכ"כ התוס'

היה אחד משנים הראשונים ולא הכשירוהו בגט פסול, הרי זה גט פסול. ולענין שעדין רבים אלא מפני שאר שטרות מפורש בבבא שעדין מסירה הם העיקר, כתרם בסימן תצ"ו.²⁹ עכ"ל. ולענין שאר

שטרות כתבתי בגט פשוט (ב"ב סי' ריז):

(תשיד) מתניתין (יט, א) **בכל כותבין, בדיו, בסם, בסיקרא, בקומוס, ובקנקנתום¹, ובכל דבר שהוא בכל⁴ כותבין בדיו, בסם, מתקיים. דיו, דיוטא. סם, פירוש אורמימנט⁷. בסיקרא, סמא. פירוש (רש"י ד"ה פירוש צבע אדם² שקורין מצידו⁸. סמא) אורפימנט². סיקרא, בקומוס⁹, שרף האילן. אמר רבה בר בר חנה בקנקנתום¹⁰, אדרמנט⁶. סקרתא שמה, לנע אלוס מיניד³. קומוס, קומא, שרף האילן. קנקנתום, אמר רבא בר שמואל חרתא דאושכפי, אדרמינט⁵.**

ובכל דבר שהוא מתקיים, לאתויי מאי. לאתויי הא דתני ר' חנינא כתבו במי טריא ואפצא כשר. מי טריא, פירוש (רש"י ד"ה במי טריא) מי גשמים. לישנא אחרינא, מי טריא¹¹ מים שקורין פרי שווא כעין עפלים. ואפצא, גל"ש בלע"ז. תני ר' חייא כתבו באבר, בשחור, ובשיחור, כשר. פירוש (רש"י ד"ה באבר) באבר, שרף העופרת במים ומשחירין. בשחור, פחמים. ובשיחור, חלתא לאושכפי. פירוש (רש"י ד"ה באבר) באבר, שרף העופרת. שחור, בשחור, כשר. באבר, שרף

ורבינו¹⁸ משה בר מימון זצ"ל כתב (פ"ט, כז) שנים שחותמין בתחילה הן משום עדים, והשאר משום תנאי. לפיכך אם היו השאר פסולין או חתמו זה היום וזה למחר, ואפילו לימים הרבה, הרי זה כשר. מת אחד מהם קודם חתימה הרי זה גט בטל, עכ"ל. פוסק כר' יוחנן ואפילו לכתחילה. ולי אני המחבר נראה בעיני דהלכה כר' יהושע בן לוי כדפרישית.

א"י²⁵ חתום בתחילה קרוב או פסול, אמרי לה פסול ואמרי לה כשר. אמרי לה כשר דתנאי הוא, אמרי לה פסול אתו לאיחלופי בקיום שטרות דעלמא. פירש רבינו שלמה (ד"ה אי חתים) נשנים הראשונים חתם קרוב או פסול וכולן חתמו בו כיום. אמרי לה כשר, למאן דאמר משום תנאי, דאף על גב דליתחית כרישא וקרוב או פסול²⁶, העדות תתקיים בלאוין לעדות, והוא יחשב לתנאי, למסתמא את הכשרים מינה לשם עדות והקרוב לתנאי. אתי לאיחלופי בשטרות דעלמא, לכיון דחתם²⁷ כרישא אתו²⁸ למימר זה ודאי לשם עדות חתם ויכשירו קרוב ככל השטרות, עכ"ל.

וכתב רבינו משה בר מימון זצ"ל (שם) היה אחד משנים הראשונים פסול, הרי זה גט פסול, שמא יאמרו עד פסול כשר בשאר שטרות בעת שיהו העדים רבים,

3. מיניד³: ק מצידו⁸. 4. בכל: ב בכל מי⁵. 5. בדיו: נ בין
6. בדיו בסם... בקנקנתום אדרמנט: ב ח ס ר
7. אורמימנט: נ אורפימנט². 8. שקורין מצידו: ט שהו מכירו ברש"י בגמ' ובאו"ז לעיל: שקורין מינידו ר' לעיל הע' 3
8. שבכ"י ק באו"ז שקורין מצידו וסביר שהמעתיק החליף אותיות "ינ" ב"צ". 9. בקומוס: ט דקומוס⁹. 10. בקנקנתום: ב ט נ בקנקנתום
11. מי טריא: א מיטריא ק חסר¹². כתבו במי טריא: ב חסר נ כתבו במי¹³. בו: ו חסר
14. ואפצא: נ ועפצא

18. ורבינו: א ורבי¹⁹. לאשתו: ב לאשתי וכג' רוב כה"י בפסקים גם בכה"י באו"ז²⁰. וכולם: ב ושנים
21. והאחרים: ב ואחרים²². הבעל: ט בעלה
22. שנשאת: ב ו שניסת²⁴. לה: ו לה (בהערת שוליים: אמ' לעשר' כתבו בו' א"ז פסק כריב"ל לגבי ר' יוח' ורב' מש' בר' מימון זצ"ל פסק כר' יוחנ' ומפ' לכתחיל' ולי אני המחבר נר' בעיניי דהלכה כריב"ל כר"ת)²⁵. אי: א ק חסר²⁶. (קרוב או פסול): א ק חסר²⁷. דחתם: ק דחתים²⁸. אתו: ק אתי²⁹. תצ"ו: ו תצ"ז
1. ובקנקנתום: ק בקנקנתום². אורפימנט: ק אורפי"מש

ג לפי כל המקורות צריך לתקן ולגרס: אדום. ד רבנו הביא את שיטת רש"י, ועי' תוס' (ד"ה קנקנתום) שחולק, ומפרש ששיחור הוא "אדרמנט", ולפי"ז קנקנתום של משנתנו מתפרש אחרת, ונפ"מ לאיסור כתיבת ס"ת בקנקנתום. ועי' ר"ן (בריי"ף ט, א ד"ה ובקנקנתום). ה צ"ל: ל"א.

ה הב"י (קכ, ט-י) הביא מחלוקת הראשונים בענין זה באריכות. ובשו"ע (שם) פסק בסתם כשיטת הרמב"ם ודעימיה, והביא (בסעי' י) בי"א דעת ר"ת ודעימיה, והרמ"א בהג"ה כתב שיש להחמיר כדעת הי"א. א ברש"י לפנינו: מיניא"ו. ב לפנינו ברש"י ובאו"ז: אורפימנט.

למעלה על נבי הכתב², אם שכתבו להו בסיקרא ויחתומו¹, כתב עליון² כתב או אינו כתב. אמר

ליה אינו כתב כו'² (א)³.

האלפסי (ט, א) הא דאמרו⁷ כתבו באפצא⁸ במי מריא כשר דווקא במגילתא⁹ דלא אפיצו¹⁰, אבל במגילתא דאפצא¹¹ פסול¹² עכ"ל.

המיימוני (פ"א, כג) עדים שאין יודעין לחתום רושמן להם הנייר¹² ברוק' או משפסף בחתיכת אבר על הקלף ומשחיר¹³ וכיוצא בהן¹³ מדבר שאין רישומו מתקיים והם¹⁴ כותבין על¹⁵ הרושם ואין עושין כן בשאר שטרות¹⁵.

השיב רבי' שמחה¹⁶ גט שלא חתמו¹⁷ עדים¹⁷ בכתב ידן אלא הסופר חתמו כשר¹⁸. והא דאמר ר' אלעזר¹⁸ גט שאין עליו עדים¹⁹ ונתנו לה

העופרת במים ומשחירין. בשחור, פיהמין. ובשחור, חרתא דאושכפי. פ"ח¹⁶ אבר, עופרת. שחור, ברזל, ורושם על המגילה. שיחור, נחלת כבויה.

ברזל¹. כדתנן השחור והזוג של ספרים שנחלק ורושם על המגילה. שיחור, גחלת כבויה¹⁵, עכ"ל:

(תשטו) מתניתין (יט, א) אין כותבין לא במשקין, ולא

במי פירות, ולא בכל דבר שאינו של קיימא⁴.

בעא מיניה ר' שמעון בן

לקיש מר' יוחנן עדים שאין יודעים לחתום מהו

15. כבויה: א ק כבויה 16. פ"ח: ב ו פ"ח זצ"ל

1. ויחתומו: א ק ויחתומו 2. [כתב או... כתב כו'] א ק חסר 3. (או): א ק או 4. וחתמו: ט וחתמו בדיו 5. זה: ב חסר 6. ביה: ט בה 7. האלפסי הא דאמרו: ט והאלפסי והא דאמ' נ האלפסי הא דאמרן ו האלפסי הא דאמרנ' 8. באפצא: ב באפצא נ בעפיצא 9. במגילתא: ט במגילה 10. אפיצו: נ עפיצא ו עפיצ' 11. דאפצא: ב

נ דעפיצא ו דעפצא 12. הנייר: ב הנר ט נייר 13. בהן: ב בהו נ בה ו בה' 14. רישומו מתקיים והם: ב רישומו מקיימין והן 15. הרושם... בשאר שטרות: ב חסר 16. רבי' שמחה: ב רבינו שמחה זצ"ל ו רבי' שמח' זצ"ל 17. עדים: ט העדים 18. אלעזר: ב נ אליעז' 19. עדים: ב חסר

לכ' סתירה בין המש' שכתבה בסיקרא הוא גמור לבין דברי ר' יוחנן שמש' שיש ספק האם הכתב התחתון נחשב לכתב, ולכן התלכט רבנו וכתב: "לא ידענא" וכו'. אלא שבהמשך כותב הב"ח שאפשר והבעיה של ריש לקיש היא בסיקרא אחרת ואין זו הסיקרא במשנה שנחשבת לכתב. ועוד שאף אם הכתב התחתון הוא כתב, הספק היה שאפשר וכתביכת העדים בדיו נחשבת למחיקה וכתביכה מחדש.

ה מסקנת הרי"ף על פי הבנת הגמ' בדעת ר' אבהו (יט, א) בענין כתיבה לעדים שאינם יודעים לחתום במי עפצים. וכן דעת הרמב"ם (פ"ד, ב), וכן נפסק בטושו"ע (קכה, ג).

ו בגמ' (יט, א) ד' דעות ביחס לתקנת עדים שאינם יודעים לחתום. דעת רב שמקדעים להם נייר חלק והם ממלאים הקרעים, דעת שמואל שמשפשים הקלף באבר לפי צורת שמם, דעת ר' אבהו במי מילין, דעת רב פפא שרושמים להם ברוק. בהמשך הגמ' (יט, ב): "תניא כוותיה דרב". הרי"ף הביא להלכה דעת רב שמקדעים להם. הרמב"ם הזכיר רק האפשרות לרשום ברוק, וכדברי רב פפא, אלא שהוסיף: "וכיוצא בו". הטור (סי' קל) הביא דעת הרמ"ה שאין להכשיר אלא על ידי קריעה ובאפשרויות האחרות סבר שגזרו אטו כתיבה בסיקרא. בשו"ע פסק המחבר כרמב"ם (קל, טז), ואילו הרמ"א הביא דעת הרמ"ה. ור' בב"ש הדין בשאלה האם לרמ"ה ניתן לפסול הגט כשהעדים חתמו כדעת שמואל אף כשיש עדי מסירה.

ז או משפסף... ומשחיר - זו תוספת שאינה מצויה בדברי הרמב"ם ומקורה ברש"י בסוגיא (ד"ה באבר) שפירש כך את דעת שמואל, ולפי"ז התקבלה דעת שמואל ודעת רב פפא.

ח רבי' שמחה, שתשובתו מופיעה כאן, הוא כנראה המשיב בתשובה בשו"ת תשובות ופסקים לחכמי אשכנז וצרפת (סי' קמח), ואף שהלשונות בשתי התשובות אינן זהות.

ט הכוונה שהם לא חתמו, אלא הסופר כתב את שמם במקום חתימתם.

י בהג' אשרי בגיטין (שם) יש תוספת ניכרת בתשובת רבנו שמחה

ו פירוש ר"ח שונה מרש"י שפי' שחור - פחם, אולם לא חולק עליו שכך פי' את "שיחור". אך בעניין ברזל, לכאורה זו חריטה, ורש"י (ד"ה מקרעין) פירש: "מסרטין", ומשמע שאינו כשר בכה"ג, וכ"כ בתוס' רי"ד (ד"ה איתמר) שלד' רש"י חריטה פסולה ולר"ח כשירה, וכ"כ הר"ן (ד"ה מקרעין) שכשירה. אמנם רבנו הביא את שני הפירושים, וצ"ע. עוד כתב התוס' רי"ד שרש"י והר"ח נחלקו בהסבר ההבחנה בגמ' בין "אברא" ל"מיא דאברא". רש"י פי' שמי אבר כשרים, ואבר עצמו פסול, ור"ח פירש להיפך: אבר עצמו כשר, אך מי אבר פסולים. וכתב הרמב"ם (פ"ד, א): "כתבו באבר כשר", ופירש הלחם משנה שלדעתו, דווקא אבר ולא מי אבר, וכהסברו של הר"ח. אמנם הכס"מ חולק ומכשיר בשניהם, וראה בשו"ע (קכה, ב) שפסק: "כתבו בדעבד באבר ובשיחור כשר", והרמ"א הביא את פי' ר"ח, ואח"כ כתב שי"א שרק אבר מעורב במים כשר אך באבר עצמו פסול, ויש לחוש לזה. וכנראה שאבר לבד ללא מים נמחק בקלות ולא נחשב לכתב מתקיים.

א רמב"ם (פ"ד, א) שו"ע (קכה, א).

ב חסר כאן המשך העניין של כתב על גבי כתב, ובנוסף חסרים כאן סימנים נוספים. כהשלמה הבאנו כאן את פסקי המהר"ח המסכמים את הסי' החסרים, וחבל על דאבדין. פסקי המהר"ח הובאו גם בהג"א (פ"ב סי' יא).

ג בגמ' (שם) זו שאלת ריש לקיש מר' יוחנן האם זו חתימה טובה, וענה ר' יוחנן ש"אינו כתב". וכאשר הקשה ר"ל מהל' שבת שלר' יוחנן שם זה כתב, ומדוע בגט לא יועיל, וענה ר' יוחנן: "וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה".

ד לפי דברי ר' יוחנן בסיכום הענין בגמ' "וכי מפני שאנו מדמין" וכו', מש' שהדבר מסופק, ולכן יש לכאורה לפסוק שבמקרה כזה צריך גט לחומרא וכן מצאנו במאירי (יט, א ד"ה המעביר דיו). אלא שלשון רבנו משונה שכתב: "לא ידעינן" וכו', והיה צריך לפסוק מספק לחומרא. וע' בהע' הב"ח על ההג' אשרי (סק"ה) שפי' שיש

וקיימא לן בין בנימין, בין בשיחורוי עבדים, בין בשאר שמרות שאם²⁸ יודעים לחתום אף על פי שאין יודעין לקרות, קורין בפניהם והם חותמין²⁹, והוא שמכירין²⁹ לשון השטר³⁰. (יט, ב) רב נחמן קרו קמיה ספריה דדייני וחתים³⁰. ודווקא רב נחמן³¹ וספרי דדייני, אבל רב נחמן³¹ וספרי אחריני, אי נמי ספרי דדייני ואיניש אחרינא לא³² וכתובות שלנו חותמין העדים אף על פי שלא שמעו³³ הקריאה³⁴. (שם יט, ב) צריכין להקרות הנט קודם נתינה³³, לא קראוהו קודם

בפני עדים כשר קיימא לן כוותיה, ואפי' פסולה²⁰ דרבנן ליכא, כדמוכח סוגיא קמא²¹ דשמעת' קמיימא דנימין, וקיימא לן כר' יוחנן בפר' המגרש תינשי²² בו לכתחילה. אבל אם חתומים עליו עדים²³ פסולים או שחתמו שלא לשמה פסול²⁴. ומודה ר' א' אלעזר דעדי חתימה כרתי אפילו²⁴ בלא עידי מסירה עכ"ד.²⁵ ואבא מרי זצ"ל כתב²⁶ ואין נראה בעיני כלל אלא כל²⁷ הגט שעדיי אינם חתומים בכתב ידם הרי זה פסול גמור²⁸ ואם בא מעשה לידי אני פוסלו עכ"ד²⁵.

29. שמכירין: נ ו שיכירו 30. וחתים: ב ט וחתמי 31. וספרי... רב נחמן: ט חסר טעות הדומות 32. לא: נ חסר ט לא ואבא מרי כתב ואין... אני פוסלו עכ"ד חזרה בטעות 33. נתינה: ו נתינה ואם 34. לא קראוהו... הנתינה, מיהו: ב חסר 35. לא קראוהו... נתינה צריכין: נ חסר

20. פסולה: ו פסול 21. קמא: ב נ ו חסר 22. בפר' המגרש תינשי: ב פר' המגרש' תינשי 23. עדים: ט חסר 24. אלעזר... כרתי אפי': ב נ אליעזר דעדי חתימה כרתי אפי' ט אלעזר דכרתי עדי חתימ' ואפי' 25. ואבא מרי זצ"ל כתב... אני פוסלו עכ"ד: ט חסר 26. כתב: ב חסר 27. כל: ב חסר 28. שאם: ב ה ט שאין נ שאינם

יד והוא שמכירין... השטר - כאן הובא בשם רבנו שצריכים להכיר לשון השטר, ובהג"א כתב בשמו (שם): "וכן פסק בא"ז והוא שידעין לשון הקודש שמבינין מה שקורין לפנייהם שאם לא כן מה מועיל מה שקורין לפנייהם וכן כתב הרמב"ם. מא"ז". ומדבריו מפורש, שצריך שיכירו לשון הקודש כדי שיבינו מה קוראים לפנייהם. והסביר הב"י (חו"מ מה, ב) שלשון הקודש זה לאו דווקא, אלא העיקר שיבינו מה שקוראים בפניהם, וניתן לתרגם בפניהם מה שכתוב בשטר, ועי' ש"ך (חו"מ מה, סק"ג). הלכה זו נפסקה ברמב"ם (שם) ובהג"א הרמ"א (שם מה, ב). טו דין זה נזכר בגמ' (שם) ומוסכם בפוסקים, ועיקר חידוש רבנו הוא בהלכה הסמוכה בענין כתובה, שאפי' לא קראוה ניתן לחתום, וראה בהע' הבאה.

טז לא שמעו הקריאה - עי' כנה"ג (הגב"י חו"מ שם אות ז) שכתב שאין הבנה לנוסחה שלפנינו, ובמקום: "שלא שמעו הקריאה" צ"ל: "שלא קראוה", והטעם לזה הוא מפני שקראו לפני חכמי הקהל ויש אימה לציבור מפניהם, אומנם לשון זו מצויה הן במהר"ח והן בהג"א (וכאן לשון הג"א לא נלקחה מהמהר"ח שהרי היא ארוכה ושלמה ממנה), וקשה להניח שבשני המקורות יש טעות. וכן בלשון הד"מ שהובאה בהע' הבאה גם נזכר: "שלא שמעו העדים הקריאה". ועי' בספר מעשה הגאונים (ברלין תרע, סי' סא).

יז בהג"א (שם) נוסף טעם הדין בשם האו"ז: "וטעמא משום שקראוה חכמי הקהל ואיכא אימתא דצבורא לשקר ולחזור בקנין וגם לקרות שקר טפי מדרב נחמן דקרו קמיה וחתים משום אימתא", והובא בב"י (חו"מ מה, ב). ועי' בד"מ (אה"ע סו אות ג) שהביא ד"ז בשם האו"ז, וכתב בשמו: "...ולאו שפיר עבדי, מכל מקום כיון שנהגו נהגו, ואין למחות בידם שלא להוציא לעז על כתובות הראשונות", ונפסק ברמ"א (אה"ע סו, א) בלשון זו. ויש להעיר שבמהר"ח ובהג"א לא נזכר כלל: "דלאו שפיר עבדי" וכו', אומנם כנר' מכאן שלרמ"א היה האו"ז השלם, ומשם העתיק.

שנכתבה כנראה באו"ז: "אפי' לרבי מאיר דאמר עדי חתימה כרתי לא הוה מזוייף מתוכו. דמדרכי אלעזר נשמע לר' מאיר. כי היכי דלרבי אלעזר משתעי קרא דאיהו בעי למכתב ואפי' הכי בעל משוי שליח לכתובה ואומר לסופר: כתוב גט לאשתי, לרבי מאיר נמי דאמר וכתב אעדי חתימה קאי דגופו של גט אפי' מצאו באשפה וכו' אם יאמרו לסופר: חתום שמינו וחתמו כשר כיון דחותמין לפניו והבעל נותנו לאשה לפנינו כשר, כיון דלאו לראיה קאי שאם תעבירונו באש לאחר שקיבלתו לאלתר מגורשת. והמביא גט ממדינת הים כשם שיכול לאמר על כתב הסופר שלא כתבו הבעל: בפני נכתב, כך יכול לומר בפני נכתב על חתימת הסופר. ועוד האריך".

יא מדבריו רבנו שמחה משמע שאף שביחס לחתימת הסופר במקום העדים אין השטר נפסל, אולם אם החתימה תהיה שלא לשמה השטר יפסל, וכן מבואר בהרחבה בתשובה בתשובות ופסקים (שם סי' קמח) אלא שיש מקום לדון, האם פסול זה קיים גם כשיש עידי מסירה, או דווקא כשאין עידי מסירה, שאז עידי חתימה כרתי, גם לר' אלעזר לשיטת רבי שמחה כמבואר בדבריו לקמן. ור' בהע' הבאה חילוק זה לפי תירו"ד.

יב בשו"ת תרומת הדשן (סי' רכח) מביא בשם רבנו האו"ז: "ובא"ז כתב וז"ל קי"ל כרבי אלעזר דגט שאין עדים חתומים עליו כלל כשר ותנשא בו לכתחילה אבל חתומים עליו עדים פסולים או שחתמו שלא לשמה פסול ומודה ר"א דעדי חתימה כרתי אפי' בלא עידי מסירה עכ"כ". ומפרש בתחילה שלדעת האו"ז אף לר' אלעזר אם חותמים העדים בשטר חתימתם צריכה להיות לשמה, ולמסקנה כותב שלא"ז אם יש עידי מסירה יכולה החתימה להיות שלא לשמה, ורק אם אין עידי מסירה צריכה החתימה להיות לשמה. ויש לפרש לפי מסקנתו שאף שכאן פסל האו"ז בכל מקרה כשהסופר חתם במקום העדים, בחתימה שלא לשמה כשיש עדי מסירה התייר. והחומרא כאן לדעת רבנו האו"ז היא משום, שאם העדים אינם חתומים בעצמם זה מזוייף מתוכו, וזה חמור יותר מחתימה שלא לשמה כשיש עדי מסירה.

יג גמ' (יט, ב) ורמב"ם (פ"א, כג).

ותו, דאמר⁵⁹ בגמרא (לד, ב) ההיא⁶⁰ דהו קרו לה רובא כד מרים ופורתא שרה, אמרי נהרדעי מרים וכל שום דאית לה, ולא שרה וכל שום דאית לה. ואי איתא דהיכא דלא⁶¹ הזכיר שמה כלל כשר, ליכתוב הרי את מותרת סתמא, דהכי עדיף טפי דלא אתי למטעי כלל, אלא שמע מיניה דלא סגי שלא יזכיר שמה כלל. וגם רבינו שלמה פירש (ד"ה מרים) מרים לריך לכתוב בגט שהרי עיקר. הא למדת דלא סגי שלא יזכיר שמה בגט, שהרי וכל גט אשה שלא הוזכר שמו או פירש מרים לריך לכתוב שמה בגט פסול, והבנים ממזרים בגט. הלכך אתבריר לן דאורייתא. דגט אשה שלא הוזכר שמה בגט פסול, והבנים ממזרים דאורייתא⁶².

גופא (כ, א) שלחו מתם כתבו על איסורי הנאה כשר. אמר רב אשי אף אנן⁶² נמי תנינא על העלה של זית, ואף על פי (רש"י ד"ה העלה) שאלנו קוה כלום. דילמא שאני עלה של זית דחזי לאיצטרופי עס עליס הרכה לשכך עליהם או למאכל בהמה ואף על גב דלא קוה⁶³ פרוטה, אבל איסורי הנאה לא. תניא רבי אומר כתבו על איסורי הנאה כשר. לוי דרשה [משמיה]⁶⁴ דרבי ולא קילסוה, משום

נתינה צריכין³⁵ לקרותו³⁶ מיד אחר נתינה³⁷. ואם לא קראוהו לא קודם נתינה³⁸ ולא אחר נתינה³⁹ מיד בפני עידי מסירה, פסול לינשא בו^ט.

ור"י⁴⁰ היה רגיל להקרותו קודם נתינה וגם לאחר הנתינה⁴¹. מיהו³⁴ אם⁴² לא קראוהו קודם נתינה⁴³ וקראוהו מיד אחר נתינה⁴⁴ בסמוך⁴⁵ לפני אותם עידי מסירה, הרי זה כשר ומותרת⁴⁶ לינשא בו. ואם קראוהו קודם נתינה⁴⁷ ולא קראוהו⁴⁸ אחר נתינה⁴⁹, בשביל⁴⁵ זה לא נאסר אותה מלינשא בו⁷.

⁵⁰ בירושלמי (פ"ג ה"ב טו, א) אם⁵¹ כתב כל הגט⁵⁰ שלא לשמה ושם האיש והאשה⁵² לשמה כשר⁵³. ⁵⁴ ומשמע דאפילו אם כתב הרי את מותרת לכל אדם שלא לשמה ושם האיש והאשה לשמה כשר⁵⁴. ופליג אדשמואל דפרק כל הגט (כו, א) דלדידיה גם הרי את מותרת לכל אדם צריך שיכתוב לשמה⁵⁵.

...ושמה⁵⁵ בגט, ואם לא הזכיר פסול. ותנן בפרק השולח (לד, ב) התקין רבן גמליאל הזקן שיהא כותב⁵⁶ איש פלוני וכל שום שיש לו⁵⁷ [אשה פלונית וכל שום שיש לה]⁵⁸ מפני תיקון העולם. ופירש רבינו שלמה (ד"ה מפני תיקון העולם) שלא יוליאו⁵⁸ לעז על בניה⁵⁹ לומר לא גירסה בעלה שאין זה שמו. ומעתה היכא שלא הזכיר שמה כלל הרי איכא לעז שיאמרו לאחרת נכתב ולא לה.

ט ירושלמי 52. והאשה: ב והאיש נ ושם האשה 53. כשר: ב כשר ופליג א"ר שמו⁵⁴. ומשמע דאפי'... והאישה לשמה כשר: ט חסר 55. ושמה: ק לשמה 56. כותב: א חסר 57. לו: א ק לה 58. יוציא: ד יוציא 59. דאמר: ק דאמרין 60. ההיא: ד ק ההוא 61. דלא: א ק לא 62. אנן: א אנו 63. שוה: א ק שוי 64. [משמיה]: א ק חסר

36. לקרותו: ו להקרותו 37. נתינה: ב הנתינה 38. נתינה: ט חסר 39. נתינה: ב ט הנתינה 40. ור"י: ו ור"י זצ"ל 41. הנתינה: ו נתינה 42. מיהו אם: ט והיה ואם 43. נתינה: ט נ חסר 44. מיד אחר נתינה: ט אחר כך מיד 45. לפני אותם... אחר נתינה בשביל: ב מיהו אם לא קראוהו 46. ומותרת: ב ט ומותר 47. נתינה: ט חסר 48. קראוהו: ט קראו 49. נתינה: ט חסר 50. בירושלמי... הגט: ט הגט שנכתב 51. בירושלמי: אם:

חוששים לר"י ולכן כתב: "וטוב לקרותו" וכו', וכ"כ להסבירו הלחם יהודה (על הרמב"ם שם). ולדעת ערוה"ש (קלה סעי' ג) סברת ר"י היא, שחוששים שהגט הוחלף על ידי הבעל לאחר הקריאה. ואף שחשש זה רחוק "מ"מ בעת גמרו של גט צריך שלא יהא בו שום פקפוק". אולם בדיעבד אין הקריאה לאחר הנתינה מעכבת.

כא ברעת שמואל זו דין רבנו האו"ז לקמן (סי' תשיט, סי' תשל), ומשם נראה, הן ברבנו האו"ז והן בפסקים, שמקבל להלכה דעת שמואל על השלכותיה השונות.

כב [אשה פלונית... לה] - הוספנו על פי לשון המש' (שם).

נג ברש"י לפנינו נוסף: מן השני.

כד רובא - בגמ' לפנינו ליתא.

כה הבי' (קכט, יא) הביא דברי רבנו בשם ההג"א (פ"ב סי' יז) שאם לא כתב שם האיש והאשה שהגט פסול והבנים ממזרים, וכתב שהמרדכי (סי' שנד) הביא דעת ר' יואל הלוי (בראבי"ה סי' תתקלט) שהגט כשר. מסקנת הבי' להחמיר עפ"י דברי התוס' (יט, ב ד"ה הא בעינן) שמשמע שסוברים ג"כ כרבנו, וכ"פ בשו"ע (שם). ועי' הגהות הגר"א (ס"ק יט) שכתב שאין בראית ר' יואל ממש. ועי' ב"ש (ס"ק כא) שרצה לומר שפסול בכה"ג מדרבנן, ובאבני מילואים (אות א) דחא.

יח הדין שלכתחילה צריכים עידי המסירה לקרות הגט קודם נתינה מפורש בגמ' (שם), אומנם הדין שבדיעבד מועיל כשלא קראו קודם נתינה וקראו מיד אחריה מובא בהרבה פוסקים. כך ברמב"ם (פ"א, יט), בתוס' (שם ד"ה צריכי), ברא"ש (פ"ב סי' טז), במרדכי (סי' שמג), ההגה"מ (פ"א אות ה) בשם ס' התרומה והמצוות, וכ"פ השו"ע (קלה, א). אולם דעת המהר"ם (הובא במרדכי שם) שאינה מגורשת כיון שהעדים לא יודעים בשעת הנתינה דהוי גט, ועי' ערוה"ש (שם סעי' ד).

יט רבנו כתב שלא תינשא בגט זה, אך לא כתב אם נישאת האם תצא. וכתבו התוס' (שם ד"ה צריכי) בתירוץ אחד שאם לא קראו כלל לא הוי גט ואם נישאת תצא, ובתירוץ אחר כתבו שאם נישאת לא תצא. ודעת רבי' ירוחם (ח"ה נכ"ד רי ע"ד) שאם נישאת לא תצא כשהגט קיים, אך אם נשרף וכד' תצא, ועי' ב"י וד"מ (ריש סי' קלה) בהבנת דבריו. ודעת ר"ה"פ שאם לא קראו כלל תצא, וכ"פ הרמב"ם (פ"א, כא) והרשב"א (יט, ב ד"ה אמר אממור). כ דעת ר"י הובאה בתוס' (שם) ובפוסקים רבים נוספים (חלקם הובאו בהע' יח). מלשון רבנו כאן משמע שר"י סובר שלכתחילה צריכים לקרוא לפני ואחרי הנתינה, וזה לא רק חומרא יתירתא. אולם דעת הרמב"ם (שם) שלכתחילה די בקריאה לפני הנתינה, ורק אם לא קרא לפניו יש לקרוא אחריה. ומלשון השו"ע (שם) משמע שהעיקר כרמב"ם אלא שלרווחא דמילתא

בר שמואל ז"ל⁷³, מי שכתב גט ונפלה לו טיפת דיו מן הקולמוס בתוך חלל האות⁷⁴, כגון בתוך חלל האות ב"ת ונעשית⁷⁵ פ"ה⁷⁶, או באות אחרת כיוצא בה שאין עתה שמה עליה, ומחק הטיפה מתוך האות, זהו חק תוכות שנעשית האות על ידי מחיקת תוכה ופסול. או פעמים שכותב מ' פתוחה, ונדבק החרטום שמאל אל משך התחתון ועשאו סתום. ואמר⁷⁷ פרק⁷⁸ הבונה (שבת קג, ב) וכתבתם (דברים ו, ט) שלא יעשה פתוחין סתומין, אף על גב דאיכא תנא התם דמכשיר, איכא נמי דפסיל. ומוחק הדביקות בסכין כדי לעשות פתוחה⁷⁹, זהו חק תוכות ופסול⁸⁰, ואריך לחזור ולכתוב גט אחר לכתחילה⁸¹. ואף על גב דחק תוכות מיקרי כתיבה להתחייב בשבת, כהניא דפרק הבונה (שם קד, ב) נטלו לגו של ח"ת ועשאו שני זיינין חייב, שאני התם דמלאכת מחשבת⁸¹. אסרה תורה⁸¹.

ואם העביר עליה קולמוס לאחר שתיקנה וחק תוכה, פירש ה"ר ברוך ז"ל בספר התרומה (הל')

אומר ר"י⁸² שאם נפלה לה טיפת דיו לתוך חלל של ב"ת ונעשה פ"ה⁸³ שנשתנה שם האות⁸⁴ ומחק הטיפה בסכין⁸⁵, או שכתב מ' פתוחה ונדבק חרטום של שמאל אל משך התחתון ונעשה סתום ומחק הדביקות בסכין, זה הוא חק תוכות ופסול. ואם העביר עליה⁸⁶ קולמוס אחר שתיקנה וחק תוכה, פירש הרב ר' ברוך⁸⁷ בספר התרומה דאינו מועיל כלום.

לאמר לה משום יחידלה, משמיה דרבים וקילסוה. פירוש (רש"י ד"ה דרשה) דרשה זימנא אחריתא⁶⁵ משמיה דרבים ליקבלוה מיניה וקילסוה. כתבו על איסורי הנאה כשר. אלמא מדטרח כולי האי ליקבלוה מיניה, אלמא הלכתא כוותיה, וכן הלכה⁸². וכן פסק רבינו יצחק אלפס⁶⁶ (י, א).

תנו רבנן (כ, א) וכתב ולא חקק. פירוש (רש"י ד"ה חקק) בטבלא בסכין. למימרא דחקיקה לאו כתיבה היא, ורמיניה⁶⁷ עבד שיצא לחירות⁶⁸ בכתב שעל גבי טבלא, פירוש דף, ופיגס, פירוש כעין אותן של גלחים⁶⁹ שחוקקים עליהם נעט, יצא לחירות, אבל לא בכתב שעל גבי כיפה ואנדוכתרי⁶⁹. פירוש כיפה, כעין כובע של אמר, ונותנין אותו נשים תחת נע"ף קיסוריהן, כדאמרין בבבמה אשה יוצאה (שבת נו, ב). אנדוכתרי, תכשיט, ורוקמין עליו לורות במחט, ואם ריקמו עליהן אותיות הגט אינו כתב, לפי שאינו כתוב וקבוע⁷⁰ אלא מוטל על הבגד ושני ראשיו תחובין. אמר עולא אמר רבי אלעזר לא קשיא, הא דחק תוכות של אותיות ולידיהן והאותיות בולטות, אינו כתב לפי שלא זייר את האותיות אלא חקק סביבותיהם, והעץ נשאר⁷⁰ כמו שהיה בדפוס האותיות מאיליו, הא דחק יריבותיהן של אותיות, דהיינו ממש, שטיקע הכתב, זו היא כתיבה⁷¹.

מאיליו, הא דחק יריבותיהן של אותיות, דהיינו ממש, שטיקע הכתב, זו היא כתיבה⁷¹. מיכן⁷² פסק רבינו יצחק

ואמרין⁷⁸ פ"ה ק בפרק⁷⁹ פתוחה: ד פתיחה⁸⁰ ופסול: ק ופסול⁸¹. תורה: ק התורה⁸². ר"י: ב ו ר"י זצ"ל⁸³. ונעשה פ"ה ט חסר⁸⁴. שנשתנה שם האות: ב חסר ט שנשתנה שם האות ונעש' פ' ⁸⁵. ומחק הטיפה בסכין: ג מוחק הטיפה בסכין ב חסר⁸⁶. עליה: ג עליו⁸⁷. ברוך: ב ו ברוך זצ"ל

לא רבנו האו"ז הביא לעיל את פ"י רש"י בלשונו, ור' לעיל (הע' כא) שהב"י הסתפק בדעת רש"י כשהאותיות קבועות. ומלשון המהר"ח נר' שאף ברקמה קבועה הכתב פסול, ואולי סבר שזו דעת רש"י.

לב פסק ר"י הובא גם בספר התרומה (הל' גיטין סי' קטו) ובמרדכי (סי' שמד), הפסק הוזכר (לא בשם ר"י) ברא"ש.

לג ההלכה הובאה בטשו"ע (קכה, ח-ט), ור' שם בב"ש (סקי"ב) האם פסול גם בדיעבד.

לד בס' התרומה הל' גיטין (סי' קטו) והל' תפילין (סי' רה) מפרש שלענין שבת כתב זה שנוצר על ידי חקיקת התוכות מחייב, משום שלענין שבת למדו ממלאכת המשכן שם כתבו על הקרשים כדי לדעת מי בן הזוג, ולענין זה גם כתיבה כזאת נחשבת, אולם לענין גט יש צורך בכתב ממש.

לה קיצור ההלכה באו"ז הובא גם בהג"א (פ"ב סי' יט), אולם באריכות גדולה במעט מאשר בפסקים (שם הביא הראיה מפרק הבונה).

65. אחריתא: א ק אחריתי 66. אלפס: ק אלפסי זצ"ל 67. ורמיניה: א ורמיניה 68. לחירות: ד (לחירות) 69. ואנדוכתרי: א ק ואנדוכתי וכן בסמוך 70. והעץ נשאר: ד חסר 71. כיפה: ב מפה 72. מיכן: ק מכאן 73. זצ"ל: ק ז"ל 74. האות: ק של אותיות 75. ונעשית: ק ונעשה 76. פ"ה: א פ"ה ק פ"ה 77. ואמר: א וא' ק

כו רמב"ם (פ"ד, ב), רא"ש (סי' יז) ושו"ע (קכד, א). ועיין ח"מ, ב"ש וגר"א (קכד ס"ק א) שדנו אם היתר הכתיבה על אסורי הנאה הוא לכתחילה או רק בדיעבד.

כו לחירות - בנדפס מסגר מילה זו כיון שלא נזכרה בגמ', אולם רש"י פירש כן, ורבנו שילב פירש"י בגמ'.

כח גלחים - ברש"י לפנינו: סוחרים.

כט הב"י (קכה, כג) הביא דעות שונות בענין זה. דעת הערוך (ע' אנדוכתרי) ורבי' חננאל (הובא בעיטור דלקמן) שאותיות רקומות פסולות לגט. העיטור (מאמר ז כו, א) בפירו' הראשון פ"י שהמדובר שכתב גט בכותל והוא מחוסר תלישה. ולפירוש זה אין בעיה בכתיבה בדרך של רקמה. רש"י בתחילת דבריו פ"י שהמדובר באותיות רקומות וכדעת הערוך ורבי' חננאל, אולם בהמשך כתב שהאותיות אינן קבועות, והסתפק הב"י בדברי רש"י אלו מה הדין אם האותיות רקומות בצורה קבועה, האם זה נחשב לכתב, ור' להלן (הע' כג). בטשו"ע (קכה, כג) הביא הלכה זו בשם "יש אומרים".

ל וכן פסק הרמב"ם (פ"ד, ו) וכן בטשו"ע (קכה, ד).

גיטין סי' קטו) לאינו מועיל כלל.

ומקרי שפיר ספר אחד, והכי נמי בעור אחד, דשני דפין בעור אחד ספר אחד קרינא ביה.

ובפר"ח זצ"ל⁹⁰ כתב שייר מקצת הגט וכתבו בדף השני, כגון דפי ספר תורה והעדים מלמטה בדף השני כשר, עכ"ל. משמע שרוצה לומר שני דפין בשני עורות דומיא דספר תורה שיש הרבה דפין בהרבה עורות, ואפילו הכי קרוי ספר תורה דמשמע ספר אחד. ולפי דבריו יש לומר דבשמעתין קרי⁹¹ שני⁹² ספרים משום דשל שני בני אדם הוא, שלו ושלה, שלו בין השיטין ובין התיבות, ושלה מקום השיטין ומקום התיבות.

ואין נראה זה כלל, אלא עיקר הלכה למעשה כדברי רבינו יצחק בר שמואל (תוס' כ, א ד"ה ספר) זצ"ל⁹³ דדוקא שני דפין בעור אחד קרינא ביה ספר אחד, אבל שני דפין בשני עורות הוה ליה⁹⁴ שני ספרים ופסול. וכן הפירוש היא דהקומץ רבה (מנחות לג, א) והניחה בשני סיפין פסולה, הא בסף אחד כשירה, ראוי לשני סיפין קאמר⁹⁵. פירוש, דהיינו בשני עורות שהיא פסולה ואף על גב דהניחה בסף אחד⁹⁶. ורבינו שלמה

חנו רבנן (כ, ב) הרי זה גיטך והנייר שלי, אינה מגורשת. פירוש (רש"י ד"ה והנייר) כל הנייר אני מעבד לענמי, אינה מגורשת, לכיון דכל הנייר שלו לא נתן לה כלום, ונמצא⁹⁷ אותיות פורחות בלוי. על מנת שתחזירי לי את הנייר, הרי זו מגורשת, הרי זה גיטך והנייר שלי אינה ותחזירי, למתנה על מנת מגורשת, על מנת שתחזירי לי להחזיר קמה מתנה. בעי רב את⁹⁸ הנייר הרי זו מגורשת. ⁸⁹ בין שפא בין שיטה לשיטה, שיטה לשיטה בין תיבה לתיבה מהו, תיקן⁸⁹. בין תיבה לתיבה, מהו. פירוש⁹⁹ אמר נייר שבין שיטה לשיטה או בין תיבה לתיבה יהא שלי מהו¹⁰⁰.

ופרכינן, ותיפוק לי (דברים כד, א) דספר אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלושה ספרים. לא צריכא דמעורה (רש"י ד"ה דמעורה) במקל, שהיו בו אותיות ארוכות המגיטין משיתה לשיטה בראש כל תיבה ותיבה, הלכך הוה ליה ספר אחד. דדוקא כשאנו מעורה ואינו נותן לה אלא מקום השיטין והתיבות ומקום שבין השיטין והתיבות שלו, הוה ליה שני ספרים. אבל עכשיו שהוא מעורה, אפילו כשיקח לעצמו הנייר שבין שיטה לשיטה צריך להניח לה מקום שהוא מעורה, והוה ליה שני דפין בעור אחד

92. שני: ד שנים 93. זצ"ל: ק ז"ל 94. הוה ליה: א הוה להו ד הו"ל 95. קאמר: א ק קאמרי

88. את: ב חסר 89. בין שיטה... מהו תיקן: ב נ חסר ו בין שיטה... מהו 90. זצ"ל: ק חסר 91. קרי: ק קרוי

העברת קולמוס. דעת הרא"ש (פ"ב סי' יז) והר"ן (ט, ב ברי"ף ד"ה וגרסינן תו) שהלכה כחכמים וכתב חסדא שאין העברת קולמוס מועילה בענין לשמה, וממילא ודאי שלענינו אין מועילה לדעתם העברת קולמוס כאשר היתה מתחילה חקיקת תוכות. אומנם הב"י (קלא, ה) הביא דעת הרשב"א שחוששים לחומרא להעביר קולמוס בענין לשמה, והשאלה האם יחשוש גם בחק תוכות לחומרא כשיעביר קולמוס. בהל' תפילין בענין אות שנפלה בה טיפת דיו, דעת המג"א (או"ח לב, סקכ"ו) שאין מועילה העברת קולמוס, וכן דעת המ"ב בשמו (שם סקכ"ד).

לח ונמצאו - ברש"י לפנינו: דנמצאו.

לט עפ"י רש"י (ד"ה נייר).

מ הגמ' שם נשארה ב"תיקו" ביחס לבעיתו של רב פפא. בפסקי המהר"ח (אומנם רק בכ"ז ט) הוזכר ה"תיקו", אולם באו"ז עצמו לא נזכר פרט זה, והדבר צ"ע. ההלכה הובאה ברמב"ם (פ"ח, יד), ושם ציין ההלכות הודאיות, אולם לא הזכיר כלל הספק של הגמ'. הטור (קמג, יא) הביא את הספק אולם פסק שבכל מקרה אינה מגורשת. והקשה עליו הב"י (בבדק הבית שם) מדוע לא כתב שספק מגורשת. בשו"ע (שם) לא הזכיר כלל את הספק וכדעת הרמב"ם.

מא זו גם דעת התוס' במנחות (לג, א ד"ה כתבה), שדין ספר אחד משמעותו, שלא יורכב משתי חתיכות.

לו בהל' גיטין מקצר ס' התרומה בדבריו, אולם בהל' תפילין (סי' רה) מרחיב ומפרש. העברת קולמוס הוזכרה במחלוקת ר' יהודה ורבנן (מס' סופרים פ"ה ה"ד; שבת קד, ב; גיטין כ, א; נד, ב) בענין כתיבת השם שלא לשמה שלר' יהודה מעביר עליו קולמוס ומקדשו, ולחכמים אין זה מן המובחר. וחלקו שם האמוראים בענין גט שנכתב שלא לשמה האם אפשר להעביר קולמוס. לרב חסדא אפשר להעביר קולמוס רק לדעת לר' יהודה, ולרב אחא בגט לכו"ע אפשר להעביר קולמוס. ומפרש ס' התרומה שבענין זה לכו"ע הכתב השני אינו כתב. ואף לרב אחא בר יעקב שסבר שלענין שלא לשמה אם יחזור ויכתוב לשמה זה יועיל לכו"ע, אך כאן שהכתיבה השנייה אינה מוסיפה כלום אין זה כתב. ולפי"ז כתב ע"ג כתב אליבא דכו"ע אף במלאכת שבת יהיה פטור (ולחכמים זה מה שבשבת קד, ב) אמרו שכתב ע"ג כתב אסור לר' יהודה זה דווקא כאשר לכתב השני יש משמעות, וכן דעת תוס' שבת (שם ד"ה אמר ר"ח)). אולם דעת הרמב"ן בגיטין (יט, א ד"ה דיו) והריטב"א, שלר' יהודה בכל מקום כתב ע"ג כתב נחשב לכתב, ולרב אחא בר יעקב אף לרבנן כתב ע"ג כתב נחשב לכתב, ולפיו אם יעביר קולמוס יהיה הגט כשר.

לז להלכה דעת הרמב"ם (פ"ג, ד) שבגט אף בענין לשמה לא מועילה העברת קולמוס, ופי' הה"מ (שם ה"ב) שאף לר' יהודה (ר' הע' קודמת) מחמירים לענין גט, "כריתות בעינן וליכא". אלא שקשה מהסוגיא (כ, א) שם אמר רב חסדא שלר' יהודה מועילה

פירש התם (ד"ה ראוייה לשני סיפין) כתבה על שני דפין, שְׁכֵנִיָּה גוֹיִל חֶלֶק בֵּין דָּף לָדָף. ולפירושו יש ליישב בדוחק הא דקתני הניחה בשני סיפין, אלא העיקר כדפרישית. וכן נמי ההיא דפרק היה מביא (סוטה יח, א), דאמר התם גבי מגילת סוטה כתבה על שני דפין פסולה, ספר אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלשה ספרים. דהיינו שני דפין בשני עורות שהיא פסולה⁹⁶. ובהלכות תפילין (סי' תקלט) הארכתי בזו השמועה.

ורבינו משה בר מיימון זצ"ל (פ"ד, כב-כד) כתב שני גיטין בשני דפין זה למעלה מזה, והעדים בין שני הגיטין שנמצאו בסוף הראשון ולמעלה משני, אם היה יוצא מתחת ידו⁹⁷ שהעדים נקראים בסוף גיטה הרי זו מגורשת, וזו⁹⁸ שהעדים נקראין בראש⁹⁹ גיטה למעלה אינה מגורשת, שהעדים שחתמו בראש הדף של גט או מצדו או מאחוריו אינו גט, ואם נמסר לה בעדים כשר. הקיף ראש דף זה לראש דף זה והעדים באמצע, נמצאו העדים בראש שני הגיטין שניהם בטלים, ואם נמסרו לה בעדים שניהם כשרים. שייר מקצת הגט וכתבו בדף השני והעדים מלמטה בסוף הדף השני כשר, והוא שיהיה ניכר במגילה שלא נחתכה ושלכך נתכוון הסופר שישלים בדף השני, עכ"ל.

וזו היא משנה דהמגרש¹⁰⁰ (פז, ב) (דהפריש)

[דפרישית]⁹⁹. ומשמע שמפרש כדברי רבינו יצחק בר שמואל זצ"ל¹⁰⁰ שמיירי כגון שכתבו שני דפין בעור אחד, דומיא דרישא¹⁰¹ דשני גיטין¹⁰² בשני דפין זה למעלה מזה דמיירי בדף אחד. ודוקא כי האי גוונא שני גיטין זה למעלה מזה והעדים באמצע, העליון כשר לפי שהעדים חתמו תחתיו, והתחתון פסול. שייר מקצת הגט וכתבו בדף השני והעדים מלמטה בסוף הדף השני כשר¹⁰³, והוא שיהא ניכר במגילה שלא נחתכה ושלכך נתכוון הסופר שישלים בדף השני. ודוקא שני דפין בעור אחד, אבל שני דפין בשני עורות פסול. מיהו אם תפר שני עורות יחד או חיברן¹⁰⁴ בדבק וכתב הגט עליהן שמא כשר הוא, וצ"ע^מ. וכתב הגט עליהן שמא הוא כשר, ודבר זה צ"ע^מ.

כתב ר"ת (ס' הישר חיד' סי' קלט) זצ"ל בתיקון סדר¹⁰⁵ הגט ששלח לבני פרי"ש, ונהגו לכתוב כתיבה גסה¹⁰⁶ ובשירטוט¹⁰⁷ כעין ספר, וי"ב שורות והתיבות שלימות שלא יכתוב ישר¹⁰⁷ חסר^מ, עכ"ל. ואף על פי שכתב

גיטא 103. כשר: ט חסר 104. חיברן: ב חבירו 105. סדר: א ק סידור 106. ובשירטוט: א ובשירטוט 107. ישר: ק ישראל

96. זו: ק חסר 97. וזו: ק וזהו 98. בראש: א ק ראש 99. (דהפריש) ודפרישית: א ק דהפריש 100. זצ"ל: ק ז"ל וכן לקמן 101. דרישא: א דריש 102. גיטין: א ק

האו"ז וכן בשו"ע (קל, ז) פסק שספק מגורשת, ואילו בהל' תפילין כתב בדרכי משה שאם דבק העורות התפילין כשרים. וסובר הביה"ל שיש להבחין בין גט שיש להחמיר בו משום אשת איש ולכן אין להדביק העורות, לדין התפילין בו מתיר הרמ"א עפ"י רבנו האו"ז להדביק.

מה ר' הערה קודמת בענין הסתירה בדברי האו"ז. גם בפסקי מהר"ח קיימת אותה סתירה בין פסק מהר"ח בהל' תפילין לפסקו כאן, והישוב כנ"ל בביה"ל.

מו תרומת הדשן בג' מקומות (סי' רל, רלו, פסקים וכתבים סי' מה) מביא בשם רבנו: "וצריך לכתוב כתיבה גסה ולא משיט"ה ואפילו קוצין של יו"ד מעכבין בגט", ובאחד המקומות (סי' רל) מביא זאת בשם או"ז הגדול. אולם אצלנו לשון זו מצויה בפסקי מהר"ח, ואינה באו"ז עצמו. הבי"ה הביא את דברי תה"ד והוא מפרש (אה"ע קכו, א): "ומשמע דלכתב אשורי קרי כתיבה גסה לפי שאין דרך לכותבו כתיבה דקה".

מז כלומר יש לכתוב: "ישראל".

מב בהלכות תפילין (סי' תקלט) שם רבנו הרחוב בענין כמוזכר לקמן, מביא רבנו שני הסברים נוספים ולפיהם יש להחמיר במגילת סוטה יותר מאשר בגט או משום שבגט חתימת העדים מחברת או משום גזירת הכתוב, שבגט כתוב: "ספר" ובסוטה כתוב: "בספר", משמע בספר המבורר. תרוץ אחרון זה הובא גם בתוס' במנחות (לג, א ד"ה כתבה).

מג הכוונה להלכה בסוף דברי הרמב"ם בענין "שייר מקצת הגט וכתבו בדף השני".

מד כאן מסתפק רבנו בדין תפר או הדביק שני עורות יחד, האם נחשב לספר אחד לענין כתיבת הגט. אולם בהלכות תפילין (שם) הוכיח רבנו מהגמ' במנחות (לב, א) שע"י תפירה נחשב הכל לספר אחד, וכן כתבו שם התוס' (לב, א ד"ה דילמא) בתירוץ הראשון. בביה"ל (לב, לח ד"ה מעור אחד) מביא תשובת רע"א המסתמך על הרמ"א באה"ע (יובא להלן) ואוסר הדבקת עורות מספק. בהמשך עומד על הסתירה לכאורה בדברי רבנו. אותה סתירה קיימת גם בדברי הרמ"א, שבדרכי משה הביא ספקו של

זה סומכים¹¹⁷ שנהגו היתר¹¹⁸ לכתוב פסוקים¹¹⁹ בכתבי הדיוטות בלא שירטוט¹²⁰, משום דכתיבה דקה, מה שקורין משטי"ט, שאנו כותבין שטרי הדיוטות אינו חשוב כתב, שהרי אינו מתוקן כהוגן¹²¹.

ותו פרכינן התם בפרק הקומץ (מנחות לד, א) הא נמי פשיטא. לכאידך דרב יהודה, דא"ר יהודה אמר רב כל אות שאין גויל מקיף לה מארבע רוחותיה פסולה. פירוש שאינה¹²¹ קרויה אות.

ויש מרבתינו¹²² שרצו להביא ראיה משמעתא ולהכשיר, מדמסיק (כ, ב) בין שיטה לשיטה יהא שלי מהו, ופריך ותיפוק לי (דברים כד, א) דספר אחד אמר¹²² רחמנא ולא שנים ושלשה ספרים. ושני לא צריכא דמעורה, ומשמע שהאותיות של שיטה זאת נוגעות באותיות של שיטה תחתונה, וכשר אף על פי שאין הגויל מקיף. ואומר רבינו יצחק בר שמואל זצ"ל דלא דוקא מעורה שנוגעין זה בזה, אלא כגון שראשו של למ"ד של שיטה התחתונה נכנס בתוך אויר של חית"ת בשיטה של מעלה, או רגל נו"ן פשוטה של שיטה עליונה נכנס בתוך אויר של טי"ת או באויר של עי"ן של שיטה תחתונה ולא נגעי כלל אהדידי. ולעולם כל אות שאין גויל מקיף אותה אינה קרויה אות ופסולה, כדאיתא בהקומץ רבה. ואין לחלק ולומר דדוקא

נהגו, מנהג תורה היא שכל אות שאינה כתובה בכתובה גסה¹²³ ואין גויל מקיף אותה אינה קרויה אות ופסולה¹²⁴. כדתנן בהקומץ רבה (מנחות כח, א) ארבע פרשיות שבתפילין מעכבין זה את זה, ואפילו כתב אחד מעכבין¹⁰⁸. ואמרין בגמרא (שם לד, א) פשיטא, אמר רב יהודה אמר רב לא נצרכה אלא לקוצו של יו"ד. ופירש רבינו שלמה (שם כט, א ד"ה קוצו של יוד) דהיינו רגל קל ימין. וליתא, דפשיטא דאין זה אות. ופירש רבינו אליקים זצ"ל קוצו של יו"ד היינו מה שמשוך מראשו כלפי מטה, דהיינו כתרו של יו"ד. וכן פירש ר"ת (תוס' שם כט, א ד"ה קוצו) זצ"ל כדאמר (שם כט, ב) מפני מה כפוף ראשו. והא דאמר¹⁰⁹ בחלק (סנהדרין צה, ב) ונער¹¹⁰ יכתבם (ישעיהו י, יט) דהיינו¹¹¹ עשרה, שאם השליך נער אבן בקיר ונעשה רושם נעשית יו"ד¹¹², לאו יו"ד ממש קאמר אלא כעין יו"ד, אבל יו"ד קיימא לן דקוצו מעכב¹¹³, והיינו מה שמשוך מראשו כלפי מטה. ובכתיבה דקה מה שקורין משטי"ט¹²⁵ אינו עשוי כן, הלכך פסול¹¹⁴.

ומעשה היה בגט חירות שנכתב כתיבה דקה, מה שקורין משטי"ט, ופסלוהו רבותינו, דילפינן לה [לה]¹¹⁵ מאשה, דכתיב (דברים כד, א) וכתב לה, ואין זה קרוי כתיבה. ופירש מורי רבינו¹¹⁶ שמחה זצ"ל דעל

ק' אנו סומכים¹¹⁸. היתר: א' להיתר¹¹⁹. פסוקי: ק' פסוקי¹²⁰. שירטוט: ק' שום שרטוט¹²¹. שאינה: ק' שאינו¹²². אמר: ק' אמרה

108. מעכבין: א' ק' מעכבו¹⁰⁹. דאמר: א' דא' ק' דאמרין¹¹⁰. ונער: א' ד' נער¹¹¹. דהיינו: ק' היינו¹¹². יו"ד: ק' ה"ד¹¹³. מעכב: ק' מעכבת¹¹⁴. פסול: א' פסיל¹¹⁵. [לה]: א' ק' חסר¹¹⁶. רבנו: א' רבי¹¹⁷. סומכים:

התירו לכתוב החומשים וספרי הנ"ך בכתב שאינו אשורי, ופירש שלא הכל בקיאים בכתב אשורי. בשו"ת בית אפרים אה"ע (הל' גיטין סי' קו) דן בכתב המשיט"ה לענין כתיבת הגט. לדבריו המשיט"ה שלהם היה דומה לאשורית אלא שהקוים היו דקים וישרים, ולעומת זאת המשיט"ה שלנו הוא כתב שונה. להבדיל זה יש משמעות לדעתו לקולא בכתבת הגט. וע' בשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סי' ה) הדן בכתב משיט"ה לענין כתיבת תפילין ומזוזות.

נב וכו"כ רבנו לעיל בהל' תפילין (סי' תקמ"ד, תקמ"ו), והובאו הדברים בהגה"מ (תפילין ומזוזות פ"ז אות מ). ולענין קדושת ספרים הכתובים בכתב משיט"ה ר' מ"ב (מ, סק"ד) שיש בהם קדושה ויש להניחם כלי בתוך כלי.

נג תוס' גיטין (כ, ב ד"ה לא צריכא). הרשב"א (כ, ב ד"ה בעי ר"פ) מביא שזה דיוקו של ריב"ם.

נד זו אכן הדחיה של ר"י המובאת בתוס' (שם), ולפיה מובן שיש צורך בגט במוקף גויל. אולם בהמשך התוס' שם אמר ר"י שבכתיבת הגט אין כלל צורך שיהיה מוקף גויל, ודלא כמסקנת רבנו להלן. גם דעת הרשב"א (שם), המביא את דברי ר"י ומקבל מסקנתו, שבכתיבת גט אין כלל צורך במוקף גויל. ובענין תפילין ומזוזות מביא הר"ן (ברי"ף גיטין י, א ד"ה ומכאן) בשם "אחרים", שאם האות נכנסת לחלל חברתה זה קרוב לפסול. וכך כתב הריב"ש (סי' קמ"ו) על פי דעת הרמב"ן (גיטין כ, ב ד"ה ל"ז דמערי) שהדבר קרוב לפסול. הב"י (או"ח לב, כח) הביא את הריב"ש והר"ן המחמירים. בשו"ע (לב, כח) הביא שיש להזהר שאות לא

מח ר' הע' לו לעיל. מדברי רבנו להלן נר' שפוסל בכתבה שאינה גסה. וכן משמע מלשון מהר"י מינץ בסדר הגט שבסוף השו"ת (סי' פח) שפוסל גט שכתוב בכתב משיט"ה. בדרכי משה (קנו, ג) הביא את תה"ד ודייק מדבריו שגם בדיעבד פסול, אולם למסקנה כתב שבמקום עיגון יש להקל. המחבר בשו"ע (אה"ע קנו, א) הביא כמנהג את הכתיבה בכתב אשורי, והרמ"א כתב להקל במקום עיגון.

מט משמע שלרבנו כשאנו מוקף גויל פסול. וכן בסדר הגט שבסוף שו"ת מהר"י מינץ (סי' פח) הביא שבענין מוקף גויל ר"י מכשיר בדיעבד וא"ז פסול, ומשמע שלהבנתו בדברי רבנו זהו פסול גמור. הרמ"א בד"מ (קנה אות ג) ציין שמהר"י מינץ הביא דברי האו"ז, והוסיף שיתכן שאף לרבנו האו"ז אין לפסול גט שאינו מוקף גויל במקום עיגון. הב"י (קנה, ו) הביא דעות הפוסקים בזה. בשו"ע (שם) כתב שנהגו להחמיר בכך, ולכן אם יש אותיות דבוקות יגרור ביניהם ויפרידם.

נ הוא כנראה ר' אליקים בר' יוסף ממגנצא חותנו של הראב"ן, הוזכר בראב"ן, בראבי"ה, במרדכי, ברא"ש ועוד.

נא כתב זה הוזכר באו"ז בסי' זה ובסימן הבא. נראה שזה הכתב הקרוי משיט"ה המוזכר בשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן (סי' קכב) ובמקורות רבים נוספים, וזה כנראה הכתב הקרוי מאשי"ק או אלמג'ירק וכינויים נוספים. בשו"ת הרמ"א (סי' לד) מגדיר שאין זה כתב אשורי, ומוסיף שנתקן כדי שיוכלו לכתוב דברים שבעל פה. מאידך מקשה המג"א בהל' שבת (סי' שלד) מדוע

באותיות שאין צריכות זיון. הלכך אין כאן ראייה להצריך זיון לאותיות של גט, ואין לומר ולזיינו לאותיות ומה בכך, שאם כן אתה מוציא לעז על גיטין הראשונים, שכבר נהגו קדמונינו ורבתינו שלא לזיינן.

ורבינו משה בר מיימון זצ"ל כתב (פ"ד, י"א) וצריך שיהיה מבואר היטב באותו הכתב שיכתוב בו עד שידעו לקרותו¹³⁸ הקטנים שמכירין אותו הכתב שאינן לא סכלים ולא נבונים אלא בינונים. ולא יהיה הכתב מעוקם ומבולבל, שמא תדמה¹³⁹ אות לאות ונמצא הענין משתנה. היה בו משמע [שני]¹⁴⁰ ענינות, או שהיה בכתבו עיקום או בלכול עד שאפשר שיקרא ממנו ענין אחר¹⁴¹, הואיל ונקרא לענין גירושין ויש בו משמע גירושין, הרי זה פסול, עכ"ל.

ונראה בעיני שטעות

סופר הוא, וכך אני סבור שיש כך להיות, הואיל ונקרא לענין אחר אף על פי שיש בו משמע גירושין, הרי זה פסול. מכל מקום הרי הקפיד אפילו על כתב מעוקם, וכל שכן על כתיבה דקה, מה שקורין משטי"ט, שאינה כתיבה כלל¹⁴².

כתב רבנו משה בר' מיימון¹⁴² וצריך שיהיה מבואר היטב באותו הכתב שיכתוב בו¹⁴³ עד שידעו¹⁴⁴ לקרותו הקטנים¹⁴⁵ שמכירין אותו¹⁴⁶ הכתב, שאינם לא סכלים ולא¹⁴⁷ נבונים אלא בינוניים. ואם היה הכתב מעוקם ומבולבל עד שאפשר שיקרא ממנו ענין¹⁴⁸ אחר, הואיל ונקרא לענין אחר אף על פי שיש בו משמעות גירושין, פסול¹⁴⁹.

135. אחר: א ק אחד. 136. מחשבת: א ק חסר. 137. הא: א ק והא. 138. לקרותו: ק לקרות. 139. שמא תדמה: ד שמתדמה. 140. [שני]: א ד ק חסר הוספנו עפ"י לשון הרמב"ם שם. 141. אחר: א ק אחד. 142. מיימון: ב ו מיימון זצ"ל. 143. שיכתוב בו: ב שיכתבו. 144. שידעו: ט שהקטנים ידעו. 145. הקטנים: ט ב קטנים. 146. אותו: ב זה. 147. ולא: ב נ ו לא. 148. ענין: ט מעט ענין.

הקושי הוא בהבנת נוסח הרמב"ם לפרשנים שלא תיקנו את לשונו. וכתבו פרשני השו"ע, הח"מ (סקל"ב) והב"ש (סקל"), שמשמעות דברי הרמב"ם היא, שאם יש בו משמעות של גירושין, אף שאפשר להבין בו גם משמעות אחרת, הריהו גט פסול. וממילא נלמד שאם אין כלל משמעות גירושין אינו נחשב כלל לגט.

ס נראה שלדעת רבנו סובר הרמב"ם שכתב משטי"ה פסול בגט, ונראה שכדי להוכיח זאת הביא רבנו את לשון הרמב"ם. אולם בס' יד פשוטה על הרמב"ם ציין לתשובת הרמב"ם (בלאו סי' רסח), ושם הביא את דעת רבי' יוסף הלוי שאין לכתוב גט לא בכתב שאותיותיו מחוברות מאד ולא בכתב אשורי, אלא בכתב אחר. ולפי"ז אינו מקבל דעת רבנו שיש לכתוב באשורית, ולכאורה גם לא ברורה דעתו ביחס למשטי"ה. ויש להעיר שבפסקי המהר"ח אין התייחסות למסקנת הרמב"ם בענין משטי"ה.

סא ר' לעיל הע' מט.

וצריך לכתוב כתיבה נסה ולא משטי"ה¹²⁴, ואפילו קוצו של יו"ד מעכבת בו. ומעשה היה בגט חירות¹²⁵ שנכתב משטי"ה ופסלוהו רבותינו משום דגמרינן לה לה¹²⁶ מאשה. וצריך שירטוט והיקף גויל. ומעשה בא לפני אב"י העזרי¹²⁷ בגט שלא הקיף¹²⁸ גויל את האות ופסלו¹²⁹.

ורבינו יצחק בר אברהם זצ"ל היה מצריך לעשות זיונין בגט כמו בספר תורה, והיה אומר שכל אות שאינה¹³⁰ מזויינת בתגין של שעטנ"ז ג"ץ כדין ספר תורה אינה קרויה אות¹³¹. כההיא דשלהי הבונה (שבת קד, ב) דתנא נתכוין לכתוב אות אחת ועלו בידו שתיים חייב. והא תניא¹³² פטור, לא¹³³ קשיא, הא דבעי זיוני¹³², והא דלא בעי זיוני. פירוש דלא בעי זיוני פטור, דלא מיקריא¹³³ אות עד שיזיין אותה. ומדלשבת לא הויא¹³⁴ אות ולא מיחייב, לענין גט נמי לא הויא אות ופסול.

ואינה ראייה, דאיכא למימר דמיירי בכותב ספר תורה שאותיותיה צריכות זיון, אי נמי בכותב בספר אחר¹³⁵ ונתכוון לכתוב כמשפט אותיות של ספר תורה שצריכות זיון, דבשבת מלאכת מחשבת¹³⁶ אסרה תורה. והכי נמי מסתברא דקאמר הא דבעי לזיוני הא דלא בעי לזיוני, משמע דהכי קאמר הא דבעי הכותב לזיוני, ולא קאמר הא באותיות שצריכות זיון, הא¹³⁷

123. כתובה בו: א ק כתיבא ביה. 124. משטיט: ט משמטיט ב משמטיט. 125. חירות: ט אחד של חירות. 126. לה: נ חסר. 127. אב"י העז: ב רב"י אב"י"ה זצ"ל נ ר' אב"י"ה ו רבנו אב"י' ה' זצ"ל. 128. הקיף: ט היה היקף. 129. ופסלו: ו ופסלו (בהערת שוליים: ופי' מורי רב' שמח' דעל זה סמכו שנהגו היתר לכתוב פסוק' בלא שירטוט בשטרי הדיוטות). 130. שאינה: ק שאינו. 131. לא: א ק ולא. 132. זיוני: ק זיונה וכן לקמן. 133. מיקריא: ק מקרי. 134. הויא: ק הוי וכן בסמוך.

תיכנס לחלל חברתה, וביאר בעל המ"ב (שם ס"ק קלב) שלא פסל לחלוטין, אלא שאם נשתנתה על ידי כך צורת האות פסול.

נה עי' ד"מ (קכה אות ג) שהביא דברי רבנו בשם המהר"י מינץ (סדר הגט סי' פח), וכתב שיתכן שאף רבנו אינו פוסל גט שאינו מוקף גויל במקום עיגון. ועי' ב"י (קכה, ו) דעות הפוסקים בזה. בשו"ע (שם) כתב שנהגו להחמיר בזה, ולכן אם יש אותיות דבוקות יגרור ביניהם ויפרידם.

נו דעת ריצב"א הובאה בספר התרומה (הל' גיטין סי' קיד), בהגה"מ (פ"ד אות ה) ובמרדכי (סי' שטז).

נז והא תניא – לפנינו: והתנן.

נח כך דחה התרומה (שם) את דעת ריצב"א, וכן הסמ"ג (עשין נ קט ע"ד). וכתב השו"ע (קכה, ז) שאם יש מי שרוצה לזיין את האותיות בגט מוחין בידו. והאחרונים כתבו שבדיעבד ובשעה"ד הגט כשר גם אם זיינו האותיות.

נט הנוסח בדברי הרמב"ם לפי תיקונו של רבנו האו"ז דומה מאד לנוסח של דברי הרמב"ם המצוטט בטור (קכה, טז-ז). אולם

להזדייף, וכן כתב רבינו משה בר מיימון זצ"ל (פ"ד, ד).

ואם היה הגט כתוב בדיו על ידו של עבד והרי הוא יוצא מתחת ידה, אם יש לה עידי מסירה מגורשת, ואם לאו אינה מגורשת, דומיא דגודרות שהבעלים מוציאין אותו¹⁴ מיד מי שתפס. ורבינו משה בר מיימון זצ"ל כתב (שם) שהיא ספק מגורשת, דשמא מסרו לה או שמא מעצמו נכנס¹⁵. ולי נראה שאינה מגורשת כלל¹⁶.

בעי רמי בר חמא (שם) היו מוחזקין בטבלא שהיא [שלה]¹⁴ וגט כתוב עליה, והרי היא יוצאה מתחת ידו, (ד"ה והרי היא) שטא כלל לנרסה מהו, מי אמרינן אקנויי אקני¹⁵ ליה, או דילמא אשה לא ידעה לאקנויי, ולא גמרה ומקנה דבר שאין כלבה לתת מתנה גמורה, ולא גרסה אלא בשלה, ואין כענין ונתן וליכא. ופשטה רב אשי (כא, א) מהכא אשה כותבת את גיטה (ד"ה כותבת) ומקניא ליה לבעל וזהו לה ניהלה. הלכך הכא נמי הא מוחזקין בטבלא שהיא שלה וגט כתוב עליה, והרי היא יוצאה מתחת ידו שהוא בא לגרשה הרי זה מגרש בה, דאמרינן הקנה¹⁶ לו את הטבלא, דלא מספקא לן אי הקנת¹⁶ לו אי לאו, אלא הא מספקא לן אי ידעה לאקנויי אי לא, ופשטה רב אשי דידעה לאקנויי. הלכך מגרש בה ומוסר לה הטבלא בפני עדים, ואם הטבלא יוצאת מתחת ידה וכתוב הגט בדיו ואין עידי מסירה קמן, אינה מגורשת, דזהו כתב שיכול להזדייף. וכתב רבינו משה בר מיימון זצ"ל (שם, ה) היה הגט חקוק על הטבלא והעדים עליו והוא יוצא מתחת ידה, אף על פי שהן מוחזקין בטבלא שהיא שלה, הרי זו מגורשת¹⁸, שהאשה עצמה כותבת גיטה, שאין קיום הגט אלא בחותמיו אם אין שם¹⁹ עידי מסירה, עכ"ל המיימוני. ואם הטבלא יוצאה מתחת ידה וכתוב הגט בדיו ואין עידי מסירה קמן, אינה מגורשת, דזהו כתב²⁰ שיכול להזדייף.

ושמענין משמעתי דבעינן שיהא הקלף והדיו משל

(תשטז) מתניתין (יט, א) על הקרן של פרה¹ ונותן לה את הפרה, ועל היד של עבד ונותן לה את העבד. (כ, ב) בעי רמי בר חמא היו מוחזקין בעבד שהוא שלו וגט כתוב על ידו, והרי הוא יוצא מתחת ידה, (רש"י ד"ה יוצא) שהביאנו לפנינו ואומרת בעלי נתן לי העבד הזה וגירסני זו. מהו, מי מהימנא בלא עידי מסירה הואיל ועכשיו הוא ברשותה, או דילמא איכו מנפשיא אול. אמר רבא ותיפוק לי דכתב שיכול להזדייף הוא, דלילמא תנאה הוה בגיטא ומחקתיה והדר כתבתיה. ולרבא קשיא מתניתין על היד של עבד. בשלמא מתניתין לא קשיא, בעידי מסירה שקראוהו, ורבי אלעזר² היא דאמר עידי מסירה כרתי, ואי אפשר לגט בלא עידי מסירה, אלא לרמי בר חמא קשיא. לרמי בר חמא נמי לא קשיא, בכתובת קעקע, שאינה נמחקת עולמית. והשתא דאתית להכי, מתניתין לרבא נמי לא קשיא, בכתובת קעקע. מאי הוי עליה, תא שמע דאמר רבי שמעון בן לקיש הגודרות³ אין להם חזקה. פירוש (רש"י ד"ה אין להן) אלס שתפסן אינו

נאמן לטעון לבעליהן מכרתם לי, דאיכא למימר מעטמן הלכו אללו. הלכך אינה מגורשת אלא אם כן תביא עידי מסירה שנתן לה בעלה עבד זה וגירשה כן⁴. ואף על פי דפרישית (סי' תשטז) דכתיבה דקה שקורין משטי"ט פסולה בגט, ליכא להקשות מכתובת קעקע דאפשר שפיר שיעשנה כתיבה גסה.

הלכך אם היה גט חקוק על יד העבד בכתובת קעקע והיה יוצא מתחת ידה והיו העדים חקוקין על ידו, הרי זו מגורשת אף על פי שאין לה עידי מסירה, שהרי אינו יכול להזדייף, וכן כתב רבינו משה בר מיימון זצ"ל. ואם היה גט¹² כתוב בדיו על ידו של עבד והרי הוא¹³ יוצא מתחת ידה, אם יש לה עידי מסירה מגורשת, ואם לאו אינה מגורשת. ורבנו משה בר מיימון כתב שהיא ספק מגורשת, ולי נראה שאינה מגורשת כלל. ואני הכותב בעניות דעתי אינו מבין, דלפי מה שפשט מגורשת היה משמע דאפילו בכתובת קעקע אינה מגורשת, וצ"ע.

13. והרי הוא: ב והוא 14. [שלה]: א ק חסר 15. אקני: א ק אקנוייה 16. הקנת: ד ק הקנה 17. גיטה: ק חסר 18. מגורשת: ט מגורשת אע"פ 19. שם: ב חסר 20. כתב: ג חסר

1. הקרן של פרה: ק קרן הפרה 2. אלעזר: ק אליעזר 3. הגודרות: א הגוררות 4. כן: ק בו 5. עידי: א חסר 6. אותו: ק חסר 7. את הפרה... יד של: ג חסר 8. על: ו ג ועל 9. גט: ב הגט 10. עבד: ב עבד ונותן לה את העבד 11. והעדים: ו ג והיו עדים 12. גט: ו חסר

דכיון שגודרות אין להם חזקה והוכרע דהעבד של בעל, א"כ הגט תחת יד הבעל ואינה מגורשת (כן ביאר הק"ג אות ה). ויש ליישב, דסבירא ליה לרמב"ם דכיון שהכרעה זו לתת לבעל שהוא המרא קמא מחמת ספק היא, מידי ספק לא יצאנו, והוי ספק מגורשת. ד בגמ' לפנינו: אקניא. ה לכאורה צ"ל: הקנתה.

א דבריו הובאו גם בר"ן (בר"ף י, א ד"ה וגרסי), וכ"כ הטור (קכד, ו) בשם הרמ"ה, וכ"פ בשו"ע (שם). ב סברא לזה כתב המאירי: "ומאחר שלענין דיני ממונות אין יכולה לומר אף לאחר שנתגרשה לקוח הוא בידו, אף לענין גט אינו כלום". ג דבריו הובאו בהג"א (פ"ב סי' כ), וכוונתו להקשות על הרמב"ם,

הכי שדויה רבנן אאשה כי היכי דלא נשהיה. פירוש והקנו לה רבנן השכר שהיא נותנת לסופר לבעל כדאמרין לעיל. וכתב רבינו משה בר מימון זצ"ל (פ"ב, ד) האשה נותנת שכר הסופר בכל מקום²⁷:

(תשיז) מתניתין (יט, א) כותבין על העלה של זית. ותניא בתוספתא פרק ב' (הל' ה-ו) כתבו²⁸ בדם הקרוש, בחלב הקרוש, על עלה זית, על עלה חרוב, על עלה דלעת, ועל כל דבר שהוא²⁹ של קיימא³⁰ [כשר. על עלי חוזרין, על עלי כרשין, על עלי בצלים, על עלי ירקות, על כל דבר שאינו של קיימא פסול. זה הכלל כתב דבר שהיא³¹ של קיימא על גבי דבר שאינו של קיימא, או דבר³² שאינו של קיימא על גבי דבר שהוא של קיימא³³] פסול עד שיכתוב בדבר של קיימא על דבר של קיימא³⁴. המקרע על העור כתבנית³⁵ כתב פסול, הרושם על העור כתבנית כתב כשר.

אין לו יתנו לו אחרים במתנה ויתנם לסופר ויכתוב)²⁷. עמו: ב חסר
1. שהוא: ק שאינו 2. וכשר על... של קיימא: א ק חסר
3. על דבר של קיימא: ק חסר 4. כתבנית: א בתבנית

לד, א). וכתב הב"י (שם) שגם למצריכים להקנות הקולמוס, בריעבד אם לא הקנהו לבעל, הגט כשר, וכדכתב המרדכי (שם). ט בס' הישר שלפנינו הוזכרו רק דיו וקולמוס, ולא הוזכר קלף. י הב"י (שם) הוכיח דלא דק, ופ"י שכוונתו דבעינן שיחא הגט שלו, וכדכתב הרא"ש.

יא לעיל (הע' ו) הובאה דעת הראשונים, שאין צורך שהדיו והקלף יהיו של הבעל. אמנם כשהשטר של האשה והיא כותבת גיטה צריכה להקנותו לבעל, דבזה לא תיקנו חכמים שיחא של בעל.

יב וכ"פ ברשב"ם (שם ד"ה והבעל).

יג דעת הרמב"ם דכיום לאחר התקנה לכתחילה אומרים לאשה שתתן שכר הסופר. אמנם דעת התרומה (סי' קי), סמ"ג (עשין ג קט ע"א), סמ"ק (ריש סי' קפד) ורא"ש (שם) שלכתחילה הבעל ייתן שכר הסופר, ורק אם לא ירצה ליתן ונתנה האשה, הגט כשר, וכ"פ בטוש"ע (קכ, א).

א לפנינו נוסף: בקליפי אגוזים ובקליפי רימונים.

ב שהיא - צ"ל: שהוא.

ג דבר - בהגהות הגר"א: בדבר.

בעל²¹, ואמרין נמי לעיל (כ, א) אמר רב חסדא יכילנא למיפסלינהו לכולי גיטי דעלמא. אמר ליה רבא מאי טעמא, אילימא משום דכתיב (דברים כד, א) [וכתב], והאי איחא קא כתבה ליה, (ד"ה איחא) ונותנת סכר הסופר, ודילמא אקנויי אקנו ליה רבנן. אבל בקולמוס אין לחוש אפילו אינו של בעל, דאין כאן חסרון הניכר במה שכותב בו גט, כך כתב ה"ר ברוך בר²¹ יצחק זצ"ל בספר תרומות²² (הל' גיטין סי' קי). ור"ת זצ"ל כתב בסידור הגט שלו²² ששלח לבני פרי"ש²³ (סה"י חי' סי' פא [קלט]), וצריך שיחא צריך שיחא הקלף והדיו משל הדיו והקולמוס והקלף²⁴ בעל, אבל בקולמוס אין לחוש, כך כתב הרב רבי ברוך בר יצחק זצ"ל²³ בספר התרומה. ור"ת זצ"ל כתב צריך שיחא הקלף והדיו²⁵ והקולמוס משל בעל²⁶.

ותנן בפרק גט פשוט (ב"ב קסז, א) כותבין גט לאיש אף על פי שאין אשתו עמו, ושובר לאשה אף על פי שאין בעלה עמה, ובלבד שיחא מכירים, והבעל נותן שכר. פירוש²⁷ על הגט קאי. ואמרין בגמרא (שם קסח, א) מאי טעמא, (דברים כד, א) וכתב ונתן. והאידנא דלא עבדינן

21. בר: ק ב"ר 22. שלו: ק חסר 23. כתב הרב ר' ברוך בר' יצחק זצ"ל: ב כת' ה"ר ברוך מארא בר' יצחק זצ"ל
24. ור"ת זצ"ל כת'... משל בעל: ג חסר 25. הקלף והדיו: ו ב הדיו והקלף 26. בעל: ו בעל (בהערת שוליים: ואם

ו זו דעת רבנו שהקלף והדיו יהיו משל בעל, אולם מביא הב"י בס' קמספרא ראשונים הסוברים שאין כלל צורך בכך. זו דעת הרמב"ן (כ, א ד"ה דילמא; ב"ב קסז, ב ד"ה ולוקח), המרדכי (סי' תיח), הר"ן (בריי"ף גיטין ט, ב ד"ה וגרסינן) והריטב"א (כת"י כ, ב). וכתב רבי' ירוחם (הל' חוה נכ"ד רו ע"ב) שמנהג העולם שאין מקנים. פוסקים אלה נסמכים על מסקנת הגמ' להלן: "דילמא אקנויי אקנו ליה רבנן", ומפרש הרמב"ן שזו מסקנה להלכה, ולא רק אפשרות. ולדעתם בשכר שנותנת האשה לסופר, שהקנו חכמים לבעל (ב"ב קסח, א), מקנה הסופר הגט והדיו לבעל. וכתב הב"י (שם) שגם הרמב"ם לא הזכיר המסירה לבעל כלל.

ז כך כתב התרומה כשדן בדין ונתן בידה (סי' קי), ומשמע שאין לדעתו כלל צורך שהקולמוס יהיה שייך לבעל. אולם בסדר הגט (שם בריש סי' קלא) כתב שהקולמוס יהיה של הבעל. ופירש הב"י (ריש סי' קכ) שהתרומה לא כתב כך אלא לשופרא דשטרא לחוש לדעת ר"ת. וכדעת התרומה, שאין צריך להקנות הקולמוס. כתבו גם הסמ"ג (עשין ג קלב נ ע"ג), הרא"ש (סדר הגט שבסוף הלכות גיטין) והמרדכי (סי' תנב).

ח והביאו דבריו העיטור (מאמר ז ח"א כז ע"א) והתרומה (ס' קלא

פסול, שנאמר וכתב ונתן, מה נתינה בתלוש אף כתיבה בתלוש. והיינו בשלא נתן לה את הצבי, אלא לאחר הכתיבה קצצו ונתנו לה.³

ומוכח בירושלמי דדוקא כתבו וחתמו ואחר כך קצצו פסול, אבל כתבו וקצצו וחתמו כשר. וליכא קפידא אלא בחתימה אבל בכתיבה בלא חתימה ליכא קפידא. דאמרינן בירושלמי בפרקין (פ"ב ה"ג יב, ב) [כתבו] על קרן הצבי (גרר) [גדרו]⁴ וחתמו ונתנו לה כשרי, הא אם חתמו ואחר כך (גרר) [גדרו] לא. רבי (אחא) בא⁵ בשם רבי מיישא⁶ והוא שכתב על זכרותו של קרן, אבל אם כתב על נרתיקו, כפרוש הוא, והוא כשר. ונראה בעיני אני המחבר דההיא דירושלמי רבי מאיר היא דאמר (כא, א) עידי חתימה כרתי, [ואנן קיימא לן כרבי אלעזר]⁷ וכי כתיב וכתב אכתיבה דגט⁸ הוא דכתיב, הכי נמי דקפיד אכתיבה במחובר אפילו בלא חתימה (ואנן קיימא לן כרבי אלעזר)¹⁰. הלכך בעינן שתהא כתיבת הגט בתלוש. וכן כתב רבינו משה בר מימון¹¹ זצ"ל (פ"א, ו) כתבו במחובר אף על פי שחתמו בו עדים אחר שתלשו ונתנו לה אינו גט.

ופר"ח זצ"ל שמע מינה אפילו נייר אם מחוסר בו קציצה אחר הכתיבה פסול, וכל שכן זולתו, עכ"ל. וכן כתב ר"ת זצ"ל בסידור הגט ששלח לבני פרי"ש (סה"י סי' פב [קלט]) וצריך שיחתוך הקלף קודם כתיבת הגט, ואם קוצצו אחרי כן¹² פסול¹³. וכן כתב בה"ג (סי' לט עמ' תה) מאן דכתב גיטא ליפסק מגילתא, ואי

ותניא בהאי פירקא (ה"ז) כתבו על יד עצמה הרי זו אינה מגורשת¹. ושלח מורי רבינו שמחה זצ"ל למורי רבינו אבי העזרי (סי' אלף ו, ג) מה בין זה לכתבו² על איסורי הנאה³, שהרי אינו נותן לה נייר אלא אותיות. והשיב לו, כתבו בדם הקרוש, בחלב הקרוש, על עלי זית, ועל עלי חרוב, ועל עלי דלעת, ועל כל דבר שהוא של קיימא, כשר. על עלי כרישין, ועל עלי בצלים, ועל עלי זרדים, ועל עלי ירקות, ועל כל דבר שאינו של קיימא, פסול, עד שיכתוב בדבר של קיימא ועל⁴ דבר של קיימא. המקרע על העור בתבנית כתב פסול. הרושם על העור בתבנית כתב כשר. ¹⁰ כתב על ידי עצמה⁹ הרי זו אינה מגורשת¹⁰.

והוא שכתב על יד עצמה הרי זו אינה מגורשת¹. ושלח מורי רבינו שמחה זצ"ל למורי רבינו אבי העזרי (סי' אלף ו, ג) מה בין זה לכתבו² על איסורי הנאה³, שהרי אינו נותן לה נייר אלא אותיות. והשיב לו, כתבו בדם הקרוש, בחלב הקרוש, על עלי זית, ועל עלי חרוב, ועל עלי דלעת, ועל כל דבר שהוא של קיימא, כשר. על עלי כרישין, ועל עלי בצלים, ועל עלי זרדים, ועל עלי ירקות, ועל כל דבר שאינו של קיימא, פסול, עד שיכתוב בדבר של קיימא ועל⁴ דבר של קיימא. המקרע על העור בתבנית כתב פסול. הרושם על העור בתבנית כתב כשר. ¹⁰ כתב על ידי עצמה⁹ הרי זו אינה מגורשת¹⁰.

(תשיח) מתניתין (יט, א) על הקרן של פרה ונותן לה את הפרה, על היד של עבד ונותן לה את העבד. (כא, א) בשלמא יד עבד לא אפשר למקצייה, אלא קרן של פרה ליקצייה וליתנה ניהלה¹. אמר קרא (דברים כד, א) וכתב ונתן, מי שאינו² מחוסר אלא כתיבה ונתינה, יצא זה שמחוסר כתיבה קציצה ונתינה. ותניא בתוספתא בפרק ב' (ה"ו) כתבו על קרן של צבי, חתמו³ ונתנו לה

5. לכתבו: א ק לכתוב 6. מיהו: א ק מיהא 7. הוא: ד היא 8. ועל: ב ועל כל 9. פסול. הרושם... על ידי עצמה: ב כתבו על ידי עצמה 10. כתב על ידי עצמה... אינה מגורשת: ג חסר

1. ניהלה: ד ניהליה 2. שאינו: א ק שאין 3. לה: א לה פסיל שנ' וכתב ונתן 4. (כתבו): א ק חסר 5. (גרר)

[גדרו]: א ק גרר 6. (גרר) [גדרו]: א ק גרר 7. (אחא) בא: א ק אחא 8. מיישא: א מוישא ק מישא 9. ואנן קיימא לן כרבי אלעזר: א ק חסר ר' ביאוריס 10. (ואנן קיי"ל כר"א): א ואנו קיימ' לן כר' אלעז' ק ואנן קיימא לן כרבי אלעזר 11. מימון: ד ק מיימן 12. אחרי כן: ד ק אח"כ 13. פסול: א פסול עכ"ל

ג בירושלמי לפנינו נוסף כאן: מפני שגרדו ואחר כך חתמו. ד [ואנן... אלעזר] - ביטוי זה מופיע להלן בדברי רבנו, אלא ששם איננו שייך ולכן מחקו והכניסו לסוגריים. אולם מאידך צוין על הגליון שכאן צריך להוסיפו. ולפי"ז אין צורך לשנות הגי' להלן, וברור מדוע "וכתב אכתיבה דגט הוא דכתיב", שהרי בלי תוספת זו מוסבים הדברים לשיטת ר' מאיר, ולפיו אדרבה צ"ל: "וכתב אחתימה דגט הוא דכתיב".

ה ר' הע' קודמת.

ו כן הביאו בשמו הרמב"ן (כא, ב ד"ה יצא) והעיסור (ח"א מאמר ז, כו ע"ב). וכתבו דבסוגיית כתב על עלה של עציץ נקוב, דייק ר"ח שבעציץ שאינו נקוב אפילו קטם את העלה כשר, וכ"כ בשמו המ"מ (פ"א, ו), וסיים העיסור שדבריו סותרים זא"ז. ז הביאו דעתו התוס' (כא, ב ד"ה יצא), התרומה (גיטין סי' קי עג, ב) והרא"ש (פ"ב סי' כב).

ד לפנינו: או שכתבו על ידה אינה מגורשת.

ה בגמ' שם (כ, א) הובא שגט על איסור הנאה כשר, וכך פסק הרמב"ם (פ"ד, ב). ושאלת רבי' שמחה היא מה ההבדל בין גט על איסור הנאה לכתב הגט על יד עצמה. ור' באור שמח (הל' עבדים פ"ו, ו) שאם כתב על יד העבד ושחררו משוחרר כיון שנתן לו את גופו עצמו.

ו וכדחיית הגמ' שם (כ, א) שכתב על עלה של זית עדיף מכתב על איסורי הנאה, משום דחוי לאיצטרופי.

ז ע"י ד"מ (קכד, ג) שהביא פסק זה בשם רבנו, והובא גם בחלקת מחוקק (שם סק"ז).

א חתמו, לפנינו בתוספתא: וחתמו וחתמו.

ב ר' שנו"ס, ולפי כהנ"י הנוסח כאן ולהלן בירושלמי לפנינו גם כאן וגם להלן: גדרו. כך מסתבר, וכן תיקן בדפ' האו"ז. בכת"י לידן נר' שהנוסח כאן הוא: גדרו, ולהלן נר' שהנוסח שם: גדרו.

פסק ליה בתר דכתביה מיפסיל גיטא¹⁴, דכתיב (דברים כד, א) וכתב לה ונתן¹⁵, מי שאינו מחוסר אלא כתיבה ונתינה, יצא זה שמחוסר כתיבה קציצה ונתינה, עכ"ל¹⁶.

הלכך אם כתב הגט על קלף גדול ואחר כך¹⁵ חתכו פסול. וכבר היה מעשה לפני רבינו יצחק בר' מנחם זצ"ל ופסול. וכתב ה"ר יוסף בן ה"ר יום טוב זצ"ל שנחלקו עליו גדולי הדור, וגם כתב שרבינו שלמה מכשיר, וגם¹⁶ רבינו שמואל זצ"ל מכשיר¹⁷. פירוש דדוקא בהני כגון בעלי חיים¹⁷ ומחובר לקרקע שעוקר דבר מגידולו חשוב מחוסר קציצה. והביא ראה דאמרינן לקמן (כא, ב) כתב על חרס של עציץ נקוב כשר, דשקיל ליה ויהיב ליה ניהליה. על עלה של עציץ נקוב, אביי אמר כשר דשקיל ליה ויהיב ליה ניהליה. רבא אמר פסול גזירה שמא יקטום. אבל בשאינו נקוב אפילו רבא מודה דכשר, שאפילו יקטום כשר, דהואיל ואינו יונק מן הקרקע אינו מחובר ולא מיקרי מחוסר קציצה. וכן פירש ה"ר שמעיה זצ"ל בפירושו.

ורבינו תם¹⁸ אומר דאדרבה משם ראה לפסול, מדקאמר כתבו על חרס של עציץ נקוב כשר דשקיל ויהיב ליה ניהלה, משמע דאי תבר ליה לעציץ ויהיב לה החרס פסול, דחשבנין ליה מחוסר קציצה ואף על פי שאינו מחובר לקרקע. והא דלא גזר ביה רבא דילמא תבר ליה לעציץ, משום דאין רגילות לשבור העציץ וליתן לה חתיכת החרס¹⁹, אלא נותן לה כל העציץ, כדתנן על קרן של פרה ונותן לה את הפרה, ולא גזרינן שמא יקצוץ משום שאין רגילות. אבל

בעלה גזור שמא יקטום, שכן דרך בני אדם לקטום עלים²⁰. והוא הדין דגזור רבא בשאינו נקוב, והא דנקט נקוב להודיעך כחו דאביי דמכשר אפילו בנקוב דכח דהיתרא עדיף, ואף על גב דלית הילכתא כוותיה. כההיא דפרק מי שאחזו (עד, ב) בברייתא דפליגי רבי וחכמים במהיום ולאחר מיתה²¹ דפריך ולרב יהודה דאמר בעל מנת נמי פליגי, וליפלוגו בעל מנת ולהודיעך כחן דרבנן, ומשני דכח דהיתרא עדיף ליה, ואף על פי שאין הלכה כרבי מחביריו²¹.

ורבינו יצחק בר' שמואל זצ"ל (תוס' כא, ב ד"ה יצא) מכריע כדברי רבותינו הפוסלים, דאמרינן סוף פרק כיסוי הדם (חולין פט, א) אמר רבי זירא אמר רבה²² בר אבוא אמר שמואל²³ מכסין בעפר עיר הנידחת. אמאי איסורי הנאה נינהו, אמר רבי זירא²⁴ לא נצרכא אלא לעפר עפרה, דכתיב (שם יג, יז) ואת כל שללה תקבון אל תוך רחובה, מי שאינו מחוסר אלא קביצה ושריפה, יצא זה שמחוסר תלישה וקביצה ושריפה. ונראין הדברים דחיבור הגט המחובר בקלף גדול הוי חיבור טפי מחיבור עפר²³ עיר הנידחת, והוי ודאי מחוסר קציצה. וכן מוכח בפרק נגמר הדין (סנהדרין מו, ב) דת"ר (שם כא, כב) עץ, שומע אני בין בתלוש בין במחובר, תלמוד לומר (שם, כג) כי קבור²⁴. רבי יוסי אומר מי שאינו מחוסר אלא קבורה, יצא זה שמחוסר²⁵ תלישה וקבורה. ורבנן תלישה לאו כלום היא²⁶. הרי לרבי יוסי אף על גב דהאי קורה אינה מגוף הקרקע אלא שנועצה בקרקע, קרי לה מחוסר תלישה, כל שכן קלף שכלו²⁷ גוף אחד שקרוי מחוסר

14. לה ונתן: ק ונתן לה 15. ואחר כך: ד ק ואח"כ 16. וגם: ד ק גם 17. בעלי חיים: ד ק בע"ח 18. ור"ת: ק ורבנו תם ז"ל 19. החרס: ק חרס 20. עלים: א עליה ק עלה 21. מחביריו: א ד מחבירו ד' ביאורים 22. רבה:

א רבא 23. מחיבור עפר: א ק מעפר 24. קבור: א ק קבר 25. שמחוסר: ד שמחובר 26. היא: א ד הוא 27. שכלו: א ק שכל

ח מאן דכתב... מיפסיל גיטא - בבה"ג לפנינו: ומאן דכתיב גיטא, לפסוק מגילתא שיעור גיטא והדר ליכתביה, דאי כתב ליה מן קמי דליפסוק מגילתא ופיישא מגילתא ופסק לה בתר דכתיב גיטא, מיפסל גיטא.

ט כן הביאו בשמו התוס' (הנ"ל ד"ה יצא), הרמב"ן (כא, ב), הרשב"א (כא, ב), הרא"ש (שם) והר"ן (בריי"ף י, א ד"ה על קרן). וברמב"ן ובמ"מ (שם) הביאו שכן כתב רב יהודאי גאון בעל הלכות פסוקות.

י מעשה זה בר' יצחק ב"מ הובא בתוס' (הנ"ל ד"ה יצא), ברא"ש (פ"ב סי' כב), בתרומה (גיטין סי' ק) ועוד.

יא ר' יוסף בר' יו"ט הוזכר בתוס' (כתובות קי ע"ב) וכן בסמ"ג

(לאוין סי' עה ד"ה ולגבי מת), ומשם נראה שחי בימי ר"ת. יב המחלוקת להלן בין רש"י, רשב"ם ור' שמעיה המכשירין, לר"ת ור"י הזקן הפוסלים, הובאה בתוס' (שם), בתרומה (שם) וברא"ש (שם ובסי' כג).

יג לרבי מגורשת ולרבנן איננה מגורשת.

יד וכן בכתובות (כא, א; נא א) בב"ב (קכד, א) שקיי"ל הלכה כרבי מחבירו ולא מחביריו, וכן בראשונים על אתר, ור' שנו"ס.

טו לפנינו: אמר רבי זעירא ואיתימא רבה בר ירמיה.

טז זירא, לפנינו: זעירי.

יז לפנינו נוסף: מי שאינו מחוסר אלא קבורה, יצא זה שמחוסר קציצה וקבורה.

כתבו על המחובר לקרקע, תלשו וחתמו ונתנו לה כשר, רבי יהודה פוסל עד שתהא כתיבתו וחתמתו בתלוש. כתבו על המחובר, והאמרת¹ רישא אין כותבין. אמר רב יהודה אמר שמואל (רש"י ד"ה והוא ששייר) סיפא דקתני כשר והוא ששייר מקום התורף וכתבו לאחר תלישה. תורף, גילויי של גט, מקום האיש והאשה והזמן. וכן אמר רבי אלעזר, וכן אמר רבה² בר בר חנה אמר רבי יוחנן והוא ששייר מקום התורף, ורבי אלעזר היא, מתניתין, דאמר עידי מסירה כרתי דכתיב כתיבה בתלוש, דלרש וכתב דקרא אכתב הגט ולא אחתומת עדים, והכי קאמר אין כותבין טופס גזירה שמא יכתוב תורף, כתבו לטופס ותלשו וכתבו לתורף ונתנו לה כשר. רבי שמעון בן לקיש אמר חתמו שנינו, בספא למתניתין, ורבי מאיר [היא]³ דאמר עידי חתימה כרתי, והכי קאמר אין כותבין תורף גזירה שמא יחתום, כתבו לתורף תלשו וחתמו ונתנו לה כשר.

וקיימא לן כשמואל ורבי יוחנן דמוקמי למתניתין כר' אלעזר, וקיימא לן כר' אלעזר דאין כותבין טופס גזירה שמא יכתוב תורף, כתבו לטופס ותלשו וכתבו לתורף ונתנו לה כשר⁴.

וכתב רבינו משה בר מיימון זצ"ל (פ"א, ז) אין כותבין במחובר לקרקע טופס הגט, כתב את הטופס במחובר ותלשו, ואחר כך כתב שם האיש ושם האשה והזמן והרי את מותרת לכל אדם, וחתמו ונתנו לה כשר, עכ"ל. והיינו כשמואל דאמר לקמן בפרק כל הגט (כו),

(א) צריך שיניח אף מקום הרי את מותרת לכל אדם, ופירש רבינו שלמה זצ"ל (ד"ה אף מקום) שגס זה עיקרו של גט⁵; וכתב את הטופס⁶ במחובר ותלשו⁷ ואחר כך כתב שם האיש והאשה⁸ והזמן והרי את מותרת לכל אדם וחתמו ונתנו לה, כשר.

(תשכ) מתניתין (כא, ב)

קציצה. ואפילו רבנן²⁸ לא פליגי אלא משום דהאי קורה אינה מגוף הקרקע אלא שנעוצה בקרקע, אבל בקלף שהכל גוף אחד הוא מודו שפיר דהוי מחוסר קציצה. הלכך הכותב גט צריך²⁹ שיחתוך הקלף קודם כתיבת הגט, ואם קצצו³⁰ אחרי כן פסול.

ואומר רבינו יצחק בר שמואל זצ"ל (תוס' כא, ב ד"ה יצא) דהני מילי אם קצצו אחרי כן פסול, היינו דוקא שחותך את הגט מקלף גדול הוא דחשיב קציצה, משום דמה שנחתך מן הגט [הוא דבר חשוב]³¹, אבל אם אחר כך חותך מן הגט דבר מועט כדי להשוותו³² ולייפותו לא מיקרי בהכי מחוסר קציצה, כדאמרינן לעיל (כ, ב) בין שיטה לשיטה בין תיבה לתיבה מהו, ופרכינן ותיפוק לי דספר אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלשה ספרים, אבל לא משום מחוסר קציצה. והיינו משום דלא חשיב חלק הבעל מגוף הגט ולא מיקרי מחוסר קציצה³³.

הלכך הכותב גט צריך שיחתוך הקלף כשיעור הגט מקלף גדול קודם כתיבה, כתבה ואחר כך קצץ פסול.

אבל אם כתב הגט על הקלף ואחר כך חתך סביביו כדי לייפותו ולנאותו לית לן בה³⁴. וכן הכותב גט וטעה ורוצה לחזור ולהתחיל לכתוב גט אחר באותו קלף, יחתוך תחילה הראשון המוטעה, כך כתב ה"ר ברוך בר' יצחק זצ"ל בספר התרומה³⁵ (הל' גיטין סי' קיא):

(תשיט) מתניתין (כא, ב) אין כותבין במחובר לקרקע.

1. והאמרת: א ק והא אמרת 2. רבה: א ק רבא
3. [היא]: א ק חסר 4. הגט: ב הוא לגט ט הוא
5. הטופס: ג הגט 6. ותלשו: ט לקרקע תלשו
7. והאשה: ב ט ושם האשה

28. רבנן: א ק לרבנן 29. צריך: א ק שצריך 30. קצצו: א קיצצו וכן להלן 31. [הוא דבר חשוב]: א ק חסר
32. להשוותו: א ק להשוותו 33. את: ט נ ו חסר
34. כתב: ב ו נ כתבו 35. הגט: ט חסר 36. ולכתוב: ג חסר ו לכתוב 37. יצחק: ב ו יצחק זצ"ל

כ כן כתבו בשמו הגהות אשרי (פ"ב סי' כב) והגה"מ (פ"א אות א), וכן פסקו הטוש"ע (שם).

כא פסק כר"י שהכריע במחלוקת הראשונים בענין, ובספר התרומה כדלהלן.

א וכן נפסק בטוש"ע (קכד, ד, ה).

ב מדברי רבנו כאן וכן מהלשון בהג"א (פ"ב סי' כג) המביא לשון רש"י זו, משמע שלשון זו מעכבת לדעת רבנו הא"י. אולם ממסקנת רבנו לקמן (סי' תשל) מובן, שבדיעבד אין לשון זו מעכבת. ור' במה שהערנו שם (הע' ד).

יח הרשב"א (כא, ב ד"ה יצא) הסתפק האם לבה"ג גם באופן זה נפסל הגט.

יט כן פסקו הרא"ש (שם) והטור (קכד, ג), אבל התרומה לא כתב דין זה בפשיטות, וז"ל (שם): "...אבל לחתוך מעט יכול להיות דכשר". וכתב הבי"ש (שם) שמ"מ יש לומר לדעתו שבדיעבד כשר. אמנם מלשון רבנו משמע שהתרומה מכשיר אף לכתחילה בזה. וברמ"א (שם) פסק שלכתחילה יחתוך הכל קודם כתיבה, ובדיעבד אם חתך ממנו מעט לייפותו כשר.

אין כותבין לא על הנייר מחוק¹ ולא על הדיפתרא, מפני שהוא יכול להזדייף [וחכמים מכשירין]². (רש"י ד"ה נייר) נייר המחוק יכול לחזור ולמחקו עד העדים ולכותבו ויעביר תנאי קה"ק בו, ולא מוכחא מילתא, דהא עדים נמי על המחוק חתומין, וכן דיפתרא אין מחק שלו ניכר³. ובגמרא מפרש (כב, א) דיפתרא, עור דמליח וקמח ולא עפיץ. וכתב רבינו משה בר מיימון זצ"ל (פ"ד, ב-ג) כותבין על דבר שיכול⁴ להזדייף, והוא שיתנו⁵ לה בעידי מסירה⁶. כיצד, כותב על הנייר המחוק, ועל הדיפתרא, ועל החרס, ועל העלים, ועל ידו של עבד, ועל קרן של פרה, ומוסר לה העבד או הפרה או הנייר המחוק וכיוצא בהם⁷ בפני עדים, עכ"ל.

כתב רבינו משה בר' מיימון⁸, כותבין על דבר שיכול להזדייף, כגון על נייר מחוק וכיוצא בו, והוא שיתנו לה בעידי מסירה⁹.

תניא בתוספתא פרק דמכילתין (פ"ז, ז) (גט) [גט]¹⁰ שיש בו מחק או תלוי מגופו פסול ושלא מגופו כשר. כך היא שנויה הבריתא בשני¹¹ תוספתות¹² שלפני, ואינו מסיים בהם ואם החזירו למטה אפילו מגופו כשר¹³. אבל בתוספתא דבבא בתרא פרק בתרא (פ"א, ה) תניא שטר שיש בו מחק או תלוי מגופו פסול,

שלא מגופו כשר, ומסיים התם ואם החזירו למטה אפילו מגופו כשר. ופירוש מחק, היינו שטעה וכתב התיבה של טעות ומחקה. ופירוש תלוי, היינו שדילג תיבה וכתבה ביני חיטי. אפילו אם החזירו למטה, היינו כההיא דפרק גט פשוט (כ"ב קסא, ב) דאמר רבי יצחק בר יוסף אמר רבי יוחנן כל המחקין כולן צריך שיכתוב ודין קיומיהון. (דאנו) [דהיינו]¹⁴ שאנו כותבין [תיבה]¹⁵ פלונית דעל המחק, או תיבה פלונית שמחקת, או תיבה פלונית דביני חיטי. והיינו דקתני מגופו פסול, פירש מורי רבינו אבי העזרי (סי' תתקעט) היינו עיקרו של גט דהיינו תורף, וכן תורף של שאר שטרות. ומורי רבינו אבי העזרי זצ"ל כתב נמי בהאי (גיטא) [דגיטין]¹⁶ דמסיים בה ואם החזירו למטה אפילו מגופו כשר. ויש לי ללמוד ממנה, דבטופס הגט ושאר שטרות¹⁷ לא החזירו למטה אפילו הכי כשר¹⁸.

ובה"ג כתב (סי' לט עמ' טו) והיכא דכתב גיטא ואית ביה גיהטא¹⁹ או מחקה (או טפטא)²⁰ [אם בטופס הגט כשר, אם]²¹ בתורף הגט פסול, ובשאר [שטרות]²² כשר²³. ורבינו משה בר' מיימון זצ"ל כתב (פ"ד, טו), גט שמחק בו אות או תיבה או שתלה בין

1. מחוק: א ק מחק 2. ניכר: ק ניכר עליו 3. שיכול: ק שהוא יכול 4. שיתנו: א שיתנן ק שיתנן 5. מיימון: ב מיימון זצ"ל 6. (גבי) [גט]: א ד ק גבי בתוספתא: גט, וכן מסתבר 7. בשני: א במכילתין כשני ק במכילתין כהני

8. (דאנו) [דהיינו]: א ק דאנו 9. [תיבה]: א ק חסר 10. (גיטא) [דגיטין]: א ק גיטא 11. גיהטא: א ד גיטא 12. (או טפטא) [אם בטופס הגט כשר אם]: א או טפטא 13. [שטרות]: א ק חסר

א וחכמים מכשירין - זה סיום המשנה, ודעת הרמב"ם, שמביאה רבנו לקמן, נסמכת עליה.

ב כדעת חכמים, וכמבואר בגמ' שהם סוברים כר"א שעדי מסירה כותי, ואין הגט כורת אלא המסירה.

ג בהם - ברמב"ם הגירסא: בו, וכ"ה במהר"ח.

ד בהג"א (פ"ב סי' כד) מובאים דברי הרמב"ם בהרחבה. גם בהמשך מובאים שם דברי רבנו בקיצור מסוים, אך באריכות הרבה יותר גדולה מאשר בפסקי המהר"ח המוכרים לנו. קרוב לוודאי שגם אותו קיצור נכתב על ידי המהר"ח כיון שמתייחס שם אל "אבא מורי".

ה הכוונה כנראה לשני כ"י של התוספתא שהיו לנגד עיני רבנו האו"ז.

ו ואם החזירו... מגופו כשר - בתוספתא לפנינו מופיעה סיומת זו, וכן הגירסא בירושלמי (פ"ט ה"ח), ברשב"א (פד, ב ד"ה תוספתא), בר"ן (בריי"ף מד, א ד"ה ת"ר) ובמ"מ (פ"ד, טו).

ז כדעת רבנו, שבטופס שאר שטרות אפילו לא החזירו למטה כשר, כתב הרשב"א (כ"ב קסא, ב ד"ה אמר) על פי פשוט התוספתא, והמ"מ (מלוה ולוה פכ"ז, ח) בדעת הרמב"ם, וכ"פ השו"ע (ח"מ מד, ה). אולם הטור (ח"מ שם) והנ"י (כ"ב עה, ב) פסקו שאם לא

קיים המחק השטר נפסל, שמא היה בו שום חובה לבעל השטר ומחקו. וכ"פ הרמ"א (שם) והש"ך (שם ס"ק יד). וכתב הש"ך שאת התוספתא שממנה מש' שאין פסול, יעמידו שמדובר שמוכח ממה שלפניו ולאחריו מה הוא המחק, וכדרכת הטור דבכה"ג השטר כשר.

ח כן דעת העיטור (ח"א מאמר ח לא ע"ב) והרמב"ם (פ"ד, טו). ולעומתם דעת הרס"ג (ברשב"א פד, ב ד"ה ואם) והרשב"א (שם), שבתורף אע"פ שקיים לבסוף הגט פסול (שנמצא שנכתב שלא לשמה). ובטופס הגט, לכתחילה לא יתקן, ובידיעבד אם נתקיים בסוף הגט, הגט כשר. ופסק השו"ע (קכה, כ) כרמב"ם וכתבנו. אמנם כתב השו"ע (שם) עפ"י תוס' (פד, ב ד"ה ואם), ר"ן (בריי"ף מד, א ד"ה ת"ר) ומ"מ (פ"ד, טו) שכיום נהגו להחמיר שלא לקיים מחק בגט.

ט לפנינו בה"ג הלשון: ...ואית ביה גיהטא או מחקא או טישטשתא ומפיק תתאי, ואפשר שהמילה: "טישטשתא" השתבשה ל - "טפטא" כפי שכתוב בכה"ג.

י בתורף... ובשאר [שטרות] כשר - לפנינו בה"ג הלשון: בזמן בשמו בשמה פסול, ובשאר גיטא כוליה כשר, ולפי הסבר רבנו לקמן הכוונה במילה: "בשאר" לשטרות אחרים.

השיטין, (או מטופט) [אם מטופס]¹⁴ הגט הרי זה כשר, אם מתורף כשר בשאר¹⁵ שטרות¹⁶. תרויהו פסלי בתורף הגט ומכשרי בטופס, ובשאר שטרות מכשרי אפילו בתורף, ולא פירשו את דבריהם אם בהחזירו למטה אם לאו^{16א}.

ורבינו דוד בר¹⁷ קלונימוס זצ"ל¹⁸ ממינצבורק (ראבי"ה שם סי' תתקעט) פירש שיש חילוק בין מחק למחק. כי ודאי מחק או תלוי כי סבור הסופר לכתוב כראוי וטעה והשמיט תיבה או שתים וכשנזכר תלאה ביני חיטי, או שכתב תיבה יתירה ואחר כך מחק וכתב על המחק, אפילו מגופו של גט כגון הרי את מותרת לכל אדם¹⁹ וכיוצא בו, והחזירו למטה וקיימו כהוגן²⁰, כשר בין בשטרות בין בגיטין. כדתינא לענין גיטין בתוספתא דבבא בתרא (פי"א, ה). אבל אם נכתב בגט²¹ פסול מדעת, אפילו לאחר התורף כרבא בפרק המגרש (פה, א) דקיימא לן כוותיה²², אף על פי שחזר ומחקו פסול, שהרי אדעתא דפסול נכתב ושוויא חספא בעלמא²² ושוב לא יחזור להכשירו. ודמי לביטול גט דהשולח (לה, ב), דאינו חוזר ומגרש בו. ותדע שכן הוא²³ דכשנכתב אדעתא דפסול דאין לו תקנה, כההיא דהמגרש דתנן (פב, א) אם כתבו בתוכו²⁴ [אף על פי שחזר ומחקו פסול. (פד, ב) ואמר רב ספרא כתבו בתוכו]²⁴ תנן. פשיטא, דכתבו [בתוכו] תנן. מהו דתימא הני מילי לאחר התורף, אבל לפני התורף

אפילו על פה פסול. וקיימא לן כרבא, אלמא אף על גב דכתב כל הגט בהכשר, הואיל וכתביה אתנאי²⁵ דעל פה פסול. ופירש דמשום גזירת מחק כי האי החמירו בכל המחקין כולן²⁶. ומיהו בדיעבד כשר.

ואיני מבין, דהתם

כשכתב התורף אתנאי דעל פה, דין הוא שהוא פסול, שכל הכשר הגט תלוי בתורף, אבל טופס שאין הכשר תלוי בו למה יהא פסול²⁷. מיהו זאת ודאי אמת סברא²⁶ היא, שאם כתב בגט²⁷ פסול מדעת בתורף שהוא פסול גמור, ואין מועיל לו שום קיום:

(תשכא) מתניתין (כא, ב) אין כותבין לא על¹ נייר מחוק ולא על הדיפתרא, מפני שהוא יכול להזדייק, וחכמים מכשירין. (כב, א) מאן חכמים, (רש"י ד"ה מאן) כלומר מאן נינהו חכמים ומאי טעמא מכשרי. אמר ר' אלעזר ר' אלעזר היא דאמר עידי מסירה כרת². פירש רבינו שלמה (ד"ה ר' אלעזר היא) וחתומת הגט אינה מן התורה, ולא כגי למיתכיה בלא עידי מסירה דאינהו הו' לעבדי כריתות, דעל כרחין עדים צעיק, דילפינן (צ, א) ערוה דכר מממון,

14. (או מטופט) [אם מטופס]: א או מטופט ק או מטופס
15. בשאר: א ק בשאר 16. לאו: ד לא 17. בר: ק בר'
18. זצ"ל: ק ז"ל 19. לכל אדם: א ק חסר 20. כהוגן: ק כהוגן וכראוי 21. בגט: א ק הגט 22. בעלמא: א ק חסר
23. הוא: ק חסר 24. [אע"פ שחזר...כתבו בתוכו]: א ק חסר 25. אתנאי: א ק דאתנאי וכן להלן 26. סברא: א ק

סברת 27. בגט: א ק הגט 28. ממינצבורק: ב ו ממינצבורק זצ"ל 29. התורף: ב התורה 30. מחק כי האי: ט מחקין כהאי 31. בכל: נ על כל 32. המחקין כולן: ט המחקין 33. מרי זצ"ל: ט נ מרי 34. לדבריו: ב חסר
1. על: א חסר 2. כרתי: ק חסר

הרמב"ם (לגירסתנו) וסובר שאף שחזר ופירש בסוף הגט, בתורף פסול.

יד ר"ד ממינצבורק נשאל על ידי הראבי"ה וזו תשובתו. היא הובאה גם במרדכי (סי' תמה). ר' דוד היה מבעלי התוס' בדור הראבי"ה, רבנו שמחה ועוד.

טו ולדעתו תנאי שנמסר לפני התורף אף אם נמסר בעל פה פוסל את הגט, ובכך מחמיר על רב ספרא המובא להלן. טז וכ"פ בשו"ע (קכה, כ) שכיום נהגו להחמיר שלא לקיים מחק בגט.

יז הראבי"ה (שם) לא העיר על דברי ר' דוד ומשמע שאינו חולק, ודלא כרבנו שחלק.

יח הובא בהג"א (פ"ב סי' כד), וכאמור לעיל (הע' ד) באריכות דברים.

יא בשאר - ר' שנו"ס. ופשוט שלהסבר רבנו לקמן (ר' הע' יד) בדעת הרמב"ם יש לגרוס: בשאר.

יב גרסת הרמב"ם לפנינו שונה, וכך הוא לפנינו ברמב"ם: "גט שמחק בו אות או תיבה או שתלה בין השיטין, אם מטופס הגט הרי זה כשר, ואם מן התורף אינו גט, ואם החזיר ופירש בסוף הגט שאות פלונית תלויה או על מחק, אפילו מתורף הגט כשר כשאר שטרות". ומפורש בלשון זו שדעת הרמב"ם כדעת רבנו, שמחק בתורף כשר אם חזר ופירש בסוף הגט, ובטופס כשר אפילו לא חזר ופירש.

יג מסקנת רבנו לפי גירסתו ברמב"ם, שאם טעה בתורף פסול בגט וכשר בשאר שטרות, וע' הערתנו לעיל, שלפי גירסתנו ברמב"ם מפורש שדעתו כדעת רבנו. בה"ג לעומת זאת חולק על

והלכך לא חיישין³ ללינמא מזינפא [דהא]⁴ אמרן לריכ⁵ למיקרייה, ואי הוה ביה תנאה אינאו ידעי, ומאן לאמר עידי מסירה עיקר, הכאה להנשא על ידי הגט לריכ להביא עדים שנמסר לה הגט לפניסה, עכ"ל. ופירש רבינו יצחק בר שמואל זצ"ל⁶, דהא דפירש רבינו שלמה זצ"ל דהבאה להנשא על ידי גט שצריכה להביא עדים שנמסר לה הגט לפניסה, דהיינו דווקא דהבאה להנשא בגט כזה⁷ שנכתב על דבר שיכול להזדייף. אבל בגט⁸ שנכתב על דבר שאינו יכול להזדייף וחתומים בו עדים, יכולה להנשא על ידי הכרת חתימת העדים אפילו לר' אלעזר. כדתנן פרק השולח (לד, ב) העדים חותמין על הגט מפני תיקון העולם, [ואמרין בגמ' שם (לו, א)]⁹ דאורייתא היא (ירמיה לב, מד) וכתוב בספר וחתום והעד עדים. אמר רבה לא צריכה, לר' אלעזר דאמר עידי מסירה כרתי, תקינו רבנן עידי חתימה דזימנין דמייתי¹⁰ סהדי מסירה, אי נמי דזימנין דאזלין¹¹ למדינת הים ומערער הכעל לא גירשתיה. הלכך השתא דתקון עידי חתימה אפילו אתי בעל ומערער לא גירשתיה לא משגחינן ביה, דסמכינן אעידי חתימה. הא למדת, דאפילו לר' אלעזר סמכינן על הכרת עידי חתימה אף על גב דליכא עידי מסירה קמן. דכיון שהגט יוצא מתחת ידה אמרינן מסתמא בא לידה כמצוותו¹², כיון שהוא כתוב על דבר שאינו יכול להזדייף¹³.

ואף על גב דרב יוסף אמר (שם לו, א) אפילו תימא ר' מאיר, התקינן שיהו¹⁴ עדים מפרשים שמוותיה בגיטין מפני תיקון העולם. כדתניא בראשונה היה כותב אני עד חתמתי, אם היה כתב ידו יוצא ממקום אחר כשר, ואם לאו פסול, אמר רבן שמעון בן גמליאל¹⁵ תקנה גדולה התקינן, שיהו מפרשים שמוותיה בגיטין מפני תיקון העולם. והשתא איכא למימר דמתניתין ר' מאיר

היא ולא ר' אלעזר, ואין מיכן ראייה דלר' אלעזר סמכינן על הכרת חתימת העדים אלא בעינן שיבואו עידי מסירה לפנינו. הא לאו מילתא היא, דאפילו תימצי לומר דרבה¹⁶ ורב יוסף פליגי¹⁷ אהדדי, דרבה סבר מתניתין ר' אלעזר ולא ר' מאיר, ורב יוסף סבר מתניתין ר' מאיר ולא ר' אלעזר, הא קיימא לן (כ"ב קיד, ב) דרבה ורב יוסף הלכה כרבה, לבד משדה ענין ומחצה דהלכה כרב יוסף. ותו, דמצינן למימר דרב יוסף לא פליג אדרבה, אלא סבר דמתניתין ר' מאיר נמי היא, וחותמין היינו שמפרשים שמוותיה, ולר' אלעזר הוה תיקון העולם בחותמין גרידא¹⁸ אפילו בלא מפרשים, וכגון שכתב ידן¹⁹ יוצא ממקום אחר. מיהו לא עבדינן בה עובדא אלא בגיטה יוצא מתחת ידה, ועדים חותמין בו ומפורשין שמוותיה, ובמכירין שהוא כתב ידן²⁰, או שכתב ידן יוצא ממקום אחר, וכגון שהוא כתוב על דבר שאינו יכול להזדייף, אז²¹ אנו מתירין אותה להנשא²² אף על פי דאין עידי מסירה קמן.

ורבינו יצחק אלפס כתב בהשולח (יה, ב) מהא²³ שמעינן דלא צריכינן²⁴ לעידי מסירה אלא היכא דליכא עידי חתימה, אבל היכא דאיכא עידי חתימה סגי בלא עידי מסירה, והוא דנפק גיטא מתותי ידה. ואם תאמר הא איתמר (ג, א) בפני כמה נותנו לה, ר' יוחנן ור' חנינא, חד אמר בפני שנים, [וחד אמר בפני שלשה]²⁵. התם משום דבעינן לקיימו, ועוד לכתחילה בעינן עידי מסירה, וכי קאמרינן אנן דיעבד, עכ"ל. ולא הזכיר דברי רב יוסף כלל, ומשמע שרוצה לומר אפילו ידעינן דמסרו לה שלא בעדים, נישאת על פי עידי חתימה שבו בדיעבד, הואיל שכבר מסרו לה שלא בעדים, מיהו לכתחילה בעי למימסר לה בעדים²⁶. ויש לפרש

3. חיישי: ק חיישין ביה 4. [דהא]: א ק חסר
5. צריכי: ק צריכא 6. כזה: א ק בזה 7. בגט: ק גט
8. [ואמרי' בגמ' שם]: א ק חסר 9. דמייתי: א דמייתו
10. דאזלין: ק דאזלינן 11. כמצוותו: ק כמצוותה
12. שיהו: ק שיהיו 13. דרבה: א ק דרבא 14. פליגי:
15. א ד פליגו 16. גרידא: א ק גרידא 17. ידן: ק ידו
18. להנשא: 19. ידן: א ק ידו וכן בסמוך 20. אז: ק אך 21. להנשא:
ד לינשא 22. מהא: א ק מיהא 23. צריכינן: ק צריכינן
24. [וחד אמר בפני שלשה]: א ק חסר

(א) והרי"ד בתוספותיו (פו, ב). אולם, דעת הרי"ף (מז, ב) והרמב"ם (פ"א, טו-טז) שלר"א סגי בעדי חתימה, ואפילו לא היו עדי מסירה הגט כשר בדיעבד, וכן דעת הרמב"ן (שם ובמלחמות מו, א).
ג אני עד חתמתי - בגמ' לפנינו: אני פלוני חתמתי עד.
ד רבן שמעון בן גמליאל - בגמ' לפנינו: רבן גמליאל.
ה הובא בהג"א (פ"ב סי' כד).

א הסבר ר"י הזקן מובא בתוס' (כב, א ד"ה מאן חכמים) בסתם.
ב דעת רבנו האו"ז כשיטת תוס' (ד, א ד"ה דקיימא לן) והרא"ש (פ"ט סי' ז) שלר"א גט שניתן לאשה ללא עדי מסירה אינו גט, אולם מאידך סובר כדעת ר"י הזקן שאם באה האשה לפנינו בגט עם עדי חתימה כשרים, מכשירים אותו דמסתמא נמסר בכשרות.
וכ"ד ר' אפרים (ברמב"ן פו, א ד"ה וכתב רבנו), המאור (בריי"ף מו,

דבריו כמו כן, וכגון שהגט כתוב על דבר שאינו יכול להודיף.²³

ורבינו משה בר מימון זצ"ל כתב (פ"ו, יד-טו) שלח שהביא גט, כשהוא נותנו [לה נותנו]²⁴ בפני שנים, ואותן השנים צריכין לקרותו ואחר כך ינתן לה בפני שנים²⁵, שדין השליח עם האשה כדין הבעל עמה, שתחתיו הוא קם. לפיכך אם נתנו השליח לה ולא קראוהו עידי מסירה ונטלתו וזרקתו לים, הרי זו ספק מגורשת. עבר²⁶ השליח ונתן הגט בינו לבינה, יטלנו ממנה ויחזור ויתנו לה בפני שנים²⁷, ואם מת הואיל והגט יוצא מתחת ידה מקויים בחותמיו הרי זה כשר²⁸, עכ"ל.

ופר"ח זצ"ל²⁹ כתב בהשולח, מתניתין (לו, א) העדים חותמין על הגט, אוקימנא מפרשין שמוותיהן בגט, כדתניא אמר רבן שמעון בן גמליאל תקנה גדולה התקינו כו'. אם כן רוצה לומר דרב יוסף עיקר, דאוקימנא³⁰ למתניתין ר' מאיר ולא ר' אלעזר, ואין לנו ראייה שתוכל להנשא בגט שעדים³¹ חתומים בו ואנו מכירים חתימתם, אלא אם כן יבואו עידי מסירה לפנינו. מיהו ליתא, אלא אדרבה

דאפילו³² ידעין דמסרו לה שלא בפני עדים³³ נישאת על פי עידי חתימה שבו³⁴ בדיעבד כשר³⁵ הואיל שמסרו לה שלא בעדים, וכן משמע מתוך לשון המיימוני. אבל כתב³⁶ על דבר שיכול להודיף, אין אנו מתירין אותה לינשא³⁷ עד שתביא עידי מסירה לפנינו, ונשאל אותם³⁸ אי הוה ביה תנאה.

סמכין דהלכתא כוותיה לגבי³⁹ רב יוסף, ואף על גב דתניא דהתקינו שיהו מפרשין שמוותיהן, הא לא מסייעא לרב יוסף דמתניתין דהשולח בהכי איירי⁴⁰, אלא אפשר שפיר דלא איירי במפרשין אלא בחתימה, ור' אלעזר היא וכדאוקמה רבה⁴¹.

אמר ר' אלעזר (כב, ב) לא הכשיר ר' אלעזר אלא לאלתר, (ד"ה אלא לאלתר) שהביאנו לבית דין כיום שנמסר לה להודיע שהיא גרושה ויתירו להינשא. אבל מכאן ועד עשרה ימים לא, חיישינן⁴² דילמא הוה ביה תנאה וזיפתיה. ור' יוחנן אמר אפילו מכאן ועד עשרה ימים, אם איתא דהוה ביה⁴³ תנאה, עדים⁴⁴ מידכר דכירי.

ואמר ר' אלעזר לא הכשיר ר' אלעזר אלא בגיטין, דליין עשין אלא להחיר ויכולה להביאו לבית דין לאלתר ויתירו, וקוב אינה לריכה לגט, דכיון דהותרה בבית דין יס זכרון וקול לדבר, אבל בשטרות דקיימי לגוביינא, ודילמא לא מפיק ליה עד זמן ארוך ויפקחו עידי מסירה את הדבר וסמכין לעידי חתימה⁴⁵, והוא מזויף כתב העליון וחותר העדים עומד במקומו. ור' יוחנן אמר אפילו בשטרות. והכתוב (ירמיה לב, יד) למען יעמדו ימים רבים, אלמלא בעינן דבר הראוי לעמוד ולהתקיים,

23. [לה נותנו]: א ק חסר. 24. בפני: ב נ ו בפני עדים. 25. עבר: ק עבר. 26. זצ"ל: ק ז"ל. 27. דאוקימנא: א ק דאוקמ'. 28. שעדים: ק שהעדים. 29. לגבי: א ק דגבי. 30. איירי: א אריא וכן בסמוך. 31. רבה: א ק רבא. 32. בו: ב עליו. 33. ובמכירין: ב ובמכירין. 34. אף על

גב... לינשא: ב חסר. 35. דאפי': נ ואפי'. 36. בפני עדים: נ ו בעדים. 37. שבו: ט ב נ שכן. 38. כשר: נ ו חסר. 39. כתב: נ ו אם כתבן. 40. אותם: ב אותו ט אותה. 41. חיישינן: ק חיישי. 42. ביה: ק חסר. 43. עדים: א עידי

ו לכאורה יש מקום לומר שדרישת האו"ז שהגט יכתב על דבר שאינו יכול להודיף שייכת דוקא לדעת תו"ס ורא"ש שלר' אליעזר לא ניתן להכשיר הגט בעדי חתימה אלא משום דאמרין שמסתמא ניתן בכשרות. לדעתם חזקת הגט עם עדי החתימה חלשה, וכאשר הגט יכול להודיף חזקתו נופלת. אולם, לדעת הר"ף שגם לר"א סגי בעדי חתימה, א"כ לכאורה גם בגט הנכתב על דבר שיכול להודיף יש להכשירו ע"י עדי חתימה. אולם, כתב הב"י (קכד, ב) שיש לומר דגם לר"ף פסול בכה"ג, או משום דהוי כגט מזויף מתוכו שפסול (י, ב), או משום דיש לחוש שיכשירוהו ע"י קיום החתימות (ולא ע"י עדי החתימה עצמם), דאז ודאי חיישינן דילמא תנאה הוה ביה וזיפתיה. ז לפנינו: לפניהם.

ח וקשה מדוע צריך לחזור וליתן לה בפני עדים, הרי לר"ף ורמב"ם בדאיכא עדי חתימה אף שנתנו בלא עדי מסירה כשר.

ותירץ המ"מ (שם) דחשש הרמב"ם כאן לשיטת הגאונים היכא דאפשר, כיון שהבעל עצמו לא נתנו לה.

ט הרמב"ם לשיטתו וכשיטת הר"ף דסגי בעדי חתימה (כדלעיל הערה א). אולם דעת הטור (קמא, יא ע"פ שיטתו בסי' קלג) כתוס' ורא"ש הסוברים שללא עדי מסירה הגט פסול, הוא הדין הכא דפסול אף בדיעבד.

י אבל בשטרות - בגמ' לפנינו: אבל בשאר שטרות לא.

יא כ"כ רש"י, אמנם התוס' (ד"ה אבל) דחו דבריו, שהרי בדבר היכול להודיף לא סומכים על עדי חתימה וכדביאר לעיל. וע"כ פירשו דטעמא משום גזה"כ הוא, דשטר שאינו ראוי לעמוד ימים רבים פסול, ואע"פ שאם יבואו ויעידו שלא נשתנה כלום בשטר היה ראוי לסמוך על עדותן, בכל זאת כיון שאין הדבר מצוי שיזכרו לזמן מרובה, ונמצא שאינו ראוי לעמוד ימים רבים. וכ"כ הר"ן (בר"ף יא, א).

והאז קרא צירמיה צקער מכר
כתיב. התם עצה טובה
קמ"ל.

פר"ח זצ"ל⁴⁴ וקיימא לן
כר' יוחנן, ולא תימא
בגיטין לבד⁴⁵ אלא אפילו
בשטרות⁴⁶. ורבינו יצחק
אלפס זצ"ל⁴⁶ כתב (יא, א)
הני מילי בגיטין, אבל
בשאר שטרות בעינן כתב
שאינו יכול להזדייף⁴⁷:

(תשכב) מתניתין (כב, ב)
הכל כשרין לכתוב את

אמר ר' אלעזר לא הכשירו זה⁴⁷
אלא לאלתר, ור' יוחנן אמר
אפילו מיכן עד עשרה ימים, דאם
איתא דהוה ביה תנאה עדים⁴⁸
מידבר דכירי.

אמר ר' אלעזר לא הכשיר ר'
אלעזר לסמוך על עידי⁴⁹ מסירה
בדבר שיכול להזדייף אלא
בגיטין ולא בשאר שטרות, ור'
יוחנן אמר אפילו בשאר שטרות.
ופסק ר"ח⁵⁰ וקיימא לן כר' יוחנן.
ור"י אלפס כתב⁵¹ דבשאר
שטרות בעינן כתב שאינו יכול
ליזדייף⁵².

הגט, ואפילו חרש שוטה וקטן. האשה כותבת את
גיטה¹, [והאיש כותב את שוברו]², שאין קיום הגט
אלא בחותמיו. והא לאו בני דיעה נינהו (רש"י ד"ה והא
לאו) ולא ידעי לכתוב לשמה, אמר רב הונא והוא שהיה
גדול עומד על גביו ואומר לו כתוב לזוך פלוני, דסבר רב
הונא דמתניתין ר' אלעזר³ הוא דבעי כתיבה לשמה. וסיפא
דקתני שאין קיום הגט אלא בחותמיו היינו עידי מסירה, דרוב
גיטין נמסרין בפני החתומין. ואמליעתא⁴ קאי דקתני האשה
כותבת גיטה ולא ארישא לאכשורי כתיבת⁵ חרש (אלא בגדול)
[כלא גדול]⁶ עומד על גביו. אמר ליה רב נחמן אלא מעתה
נכרי וישראל עומד על גביו הכי נמי⁷ דכשר, וכי תימא
הכי נמי⁸, והתניא נכרי פסול, נכרי לדעתיה דנפשיה
עביד, דהא⁹ גדול הוא ויך בו דעת, ואף על פי שזה אומר לו
כן, שמה הוא בלבו חושב לשם אחר, אבל קטן אין בו דעת אלא
למה שזה מלווהו. הדר אמר רב נחמן לאו מילתא היא
דאמרי אלא מעתה נכרי וישראל עומד כו' דהוה¹⁰ סבירא ליה

דפסול, דולאי כשר הוא ואפילו אין ישראל עומד על גביו. וגבי
חרש שוטה וקטן נמי ליתא לדבר הונא, דאף על גב דאין¹¹ גדול
עומד על גביו נמי כשר. דמתניתין ר' מאיר היא דלא בעי כתיבה
לשמה, ודריש וכתב דקרא¹² אחתומת עדים. דמדקא פסיל
לנכרי כסיפא דמתניתין לענין הבאה לפי שאינו בתורת גיטין
וקילושין, ואין אדם נעשה שליח לדבר שאינו שייך בו. וגבי
כתיבה שיריה, שמע מינה כתיבה כשר כדקתני טעמא שאין
קיום הגט אלא בחותמיו. והא [תניא]¹³ נכרי פסול. ההיא
ר' אלעזר¹⁴ היא, דאמר עידי מסירה כרתי, ובעינן
כתיבה לשמה, הא ודאי נכרי לדעתא דנפשיה
קעביד¹⁵.

הלכך חרש שוטה וקטן כשרין לכתוב את הגט, וכגון
שגדול עומד על גביו ומראהו ומצוהו כתוב לשם
פלונית. אבל נכרי אף על פי שעומד על גביו ומראהו
ומצוהו כתוב לשם פלונית¹⁶ אפילו הכי פסול, דכיון
דגדול הוא חושב בלבו לדבר אחר¹⁷ ואין משים לבו
למה שזה¹⁸ מראהו ומצוהו, דקיימא לן כר' אלעזר.
דעד כאן לא פליגי רב הונא ורב נחמן, אלא דרב הונא
מוקי למתניתין כר' אלעזר, ורב נחמן מוקי לה כר'
מאיר. אבל בהא תרוייהו [מודין]¹⁹ דסברת ר' אלעזר
היא כדפרישית, ומודו נמי דהלכה כר' אלעזר.

ובפר"ח כתב כיון דקיימא לן הילכתא כר' אלעזר, נכרי
בין בכתיבה בין בהבאה פסול, עכ"ל.

וכן סובר רבינו יצחק אלפס זצ"ל²⁰ דהלכה כר' אלעזר
וכרב הונא, שכתב (יא, א ברי"ף) דברי רב הונא⁸, ודברי
רב נחמן לא הזכיר כלל.

והוא הדין אם כתבוהו לגט חרש שוטה וקטן ואין
גדול עומד על גביו, ושיירו מקום התורף, דהיינו שם

ואמיצעת⁵. כתיבת: א ק כתיבה⁶. (אלא בגדול)
ובלא גדול: א ק אלא בגדול⁷. ה"נ: א ק דהכי נמי
8. נמי: ק חסר 9. דהא: א ק והוא 10. דהוה: ד דהוא
11. דאין: א ק אין 12. דקרא: א ק וקרא 13. [תניא]: א
ק חסר 14. ר' אלעזר: א ר' אלעזר ק רבי אלעזר ד ר"א
15. קעביד: א ק קא עביד 16. פלונית: א פלני ד פ'
17. לדבר אחר: א ק לדבר אחד ד לד"א 18. שזה: א ק
שזה 19. [מודין]: א ק חסר 20. זצ"ל: ק ז"ל

44. פר"ח זצ"ל: ק ופר"ח ז"ל 45. לבד: א ק בלבד
46. זצ"ל: ק ז"ל 47. הכשירו זה: ב התירו ר' אליעזר
לסמוך אעיד מסיר זה 48. עדים: ו עידי מסירה
49. על עידי: ג ו אעיד 50. ופסק ר"ח: ב פסק ר"ח ג
פר"ח ו פסק ר"ח זצ"ל 51. אלפס כתב: ב אלפסי זצ"ל ג
אלפ' ו אלפס זצ"ל 52. ליזדייף: ט לזייף

1. את גיטה: א ד גיטה 2. [והאיש כותב את שוברו]: א
ק חסר 3. אלעזר: ד אליעזר 4. ואמציעתא: א ק

(חו"מ מב, א). והש"ך (שם סק"א) כתב שנראה בדעת הרא"ש, ר"י
(מישרים נ"ד ח"ב) ור"ח שבכה"ג שגובה בו לאלתר תו לא חיישין
שהעדים לא יזכרו פרטי התנאים שבשטר, וכשר. ופסק הש"ך
דהוי ספיקא דדינא.
א הרי"ף כתב שם את הסבר רב הונא אך לא הזכיר את שמו.

יב כן הביאו העיטור (מאמר שביעי כו, ד) והרא"ש (פ"ב סי' כד)
בשמו. ובטור (חו"מ סי' מב) כתב שר"ח מכשירו רק אם גובה בו
לאלתר.
יג וכ"פ הרמב"ם (מלוה ולוה פכ"ז, א) והרא"ש (שם). ואם רוצה
לגבות בו לאלתר, הרי"ף והרמב"ם פסלו גם בזה, וכ"פ הטוש"ע

בחותמיו. פירש רבינו שלמה (ד"ה כותבת את גיטה) כותבת את גיטה¹ ומקנתו האשה כותבת את גיטה ומקנתו² לבעל, וחוזר ומוסרו לה לגירושין. **לגירושין, דבעינן שיהא הדיו והקלף משל בעל, וכדברי רבינו תם זצ"ל בעינן שיהא גם הקולמוס משל בעל כדפרישית לעיל** (סי' תשטז)³:

(תשכד) מתניתין (כג, א) **הכל כשרין להביא את הגט, חוץ מחרש שוטה וקטן והסומא והנכרי. כתוב** בה"ג דרב יהודאי גאון זצ"ל⁴ (סי' לט עמ' תי) [נכרי]⁵ דאיתא⁶ גיטא וכריך ויהיב במנא, בדיעבד כשר ולכתחילה לא, עכ"ל ה"ג⁷. ובתשובות הגאונים⁸ כתוב בעו רבנן קמי⁹ מר רב חנינאי¹⁰ גאון זצ"ל אמרינן נכרי לא הוי שליח להולכה, מהו למיכרטיא לגיטא אחד מנא¹¹ למימר לגוי¹² אמטי האי מנא לישראל פלוני

חרש שוטה וקטן כשרין לכתוב את¹³ הגט, ומראהו ומצוהו כתוב לשם פלונית¹⁴. אבל נכרי אף על פי שגדול עומד על גביו פסול בין בכתיבה בין בהבאה¹⁵. חרש שוטה וקטן שכתבו מופס ואין גדול עומד על גביו, ובא בן דעת וכתב את התורף, דהיינו שם¹⁶ האיש והאשה והזמן והרי את מותרת לכל אדם, הרי זה גט כשר, ומותרת¹⁷ לינשא בו לכתחילה.

הונא משמיה דעולא והוא ששייר מקום התורף. וקיימא לן הכי¹⁸ שאם שיירו מקום התורף ובא בן דעת וכתבו שהוא כשר¹⁹:

(תשכג) מתניתין (כב, ב) **האשה כותבת את גיטה, והאיש כותב את שוברו, שאין קיום הגט אלא**

1. את גיטה: א ד גיטה 2. ומקנתו: ד והיא מקנתו נ וכן ומקנתו
1. כתוב: ד כתב 2. זצ"ל: ק ז"ל 3. [נכרי]: א ק חסר
4. דאיתא: א ק ראייתו 5. קמי: א ק קמיה 6. חנינאי:
א ק חנינא 7. בחד מנא: ק במנא 8. לגוי: ד לעכו"ם וכן להלן

21. וכתב: ק וכן וכתב 22. בו: ד ק חסר 23. בן: א ק בו
24. ולא: א ק לא 25. לאוקמוה: א לאוקמוה 26. הכי:
ק חסר 27. את: ט חסר 28. פלונית: ב פלוני ט פלו'
29. בהבאה: נ בהנאה 30. שם: נ מקום ו מקום שם
31. ומותרת: ט ומותר

תנאים: דווקא טופס ודווקא כשגדול עומד על גביו. אמנם בדיעבד כשכתבו טופס ואין גדול עומד על גביו הגט כשר, וכדין כתבו במחובר. וכ"כ הרא"ש (פ"ב סי' כה) והר"ן (שם בהסבר הא) בדעת הרי"ף, וכ"פ הטוש"ע (קנה, ג). אולם הרמ"א (שם) פסק שחש"ו שכתבו טופס אף בדיעבד פסול, והוא עפ"י שיטת ר"י (ברא"ש ובטור שם) שכל הסוגיא היא אליבא דר"מ, אבל לר"א צריך הן כתיבה לשמה והן שליחות בכתיבה. חש"ו אינם בני שליחות, והם פסולים מדרבנן אף לכתוב טופס ואף בדיעבד, דגורנין טופס אטו תורף (ח"מ סק"ח). וע"ש בגר"א (סק"י) ובפר"ח (סק"י), שהאריכו בביאור השיטות.
א רבנו הביא שם גם את דעת ס' התרומה שלא הצריך שהקולמוס יהיה משל הבעל, ור' שם הע' ח.
א לפי רבנו לדעת בעל הלכות גדולות בדיעבד הגט כשר, ומשמע שאף ליתנו לכתחילה לאשה, ואין זו המסקנה לפי ההלכות הגדולות שלפנינו. דברי בעל הלכות גדולות לפי הנוסח שבידינו וכמבואר בראשונים הובאו להלן הע' ג.
ב את דברי הה"ג מצאנו גם בתשובות הגאונים (הרכבי סי' שיב) ובראשונים כמבואר בהע' הבאה.

ב עי' דברי רבנו לקמן (סי' תשל) מה שכתב בענין לשון: "הרי את מותרת" וכו'.
ג הונא, לפנינו: חגא.
ד שיטת רבנו שרב הונא ושמואל לא פליגי וניתן להסתפק באחד התנאים: או שגדול עומד על גביו או שהחש"ו יכתוב רק הטופס וגדול יכתוב את התורף. וכן פסק העיטור (ח"א מאמר ז כו, א), וכתב שכן משמע ברי"ף, וכ"כ הר"ן (יא, ב ברי"ף) בדעת הרי"ף. וכ"כ הפר"ח (קכג, ו) בדעת התוס' (ד"ה והוא ששייר), וכ"מ ברש"י (ד"ה מקום התורף), וכ"כ ר' ירוחם (ח"ב נכ"ד רד, ב) בדעתו. אמנם הרבה ראשונים הבינו דפליגי, ולרב הונא כשאין גדול עומד על גביו אפילו טופס לא יכתבו, ולשמואל אפילו גדול עומד על גביו לא יכתבו תורף. ומהם יש שפסקו כרב הונא, וכ"פ בה"ג (הל' גיטין עמ' תיא) עפ"י הר"ן (שם) והרשב"א (כג, א ד"ה ולענין פסק), וכ"פ הרי"ף, עפ"י הרשב"א (שם), הסמ"ג (עשין נ קל, א) והתרומה (סי' קיט). ויש שפסקו כשמואל, מהם: הרמב"ן (כג, א ד"ה דבי ריש), הרשב"א (שם) בדעת הרי"ף והמ"מ (שם) בשם "יש פוסקים". ולדעת הרמב"ם (פ"ג, טז, יח) דברי שמואל בנויים על האוקימתא של רב הונא, ולכן חש"ו כשרים לכתוב רק בשני

וניתביה לאיתתיה, ואמר דודאי לא מהני מיד⁹.

ובתשובת¹⁰ רבינו שלמה זצ"ל כתוב (סי' רג) מעשה באחד שרצה לשלוח גט לאשתו על ידי¹¹ גוי או לעשות קבלן. ואומר רבי דלא מהני אלא אם כן אומר לו לישראל לך קבל לי גיט¹² או לך לפלוני ואמור לו לקבל לי גיט, והוא השיב ביד ישראל אני אקבל, דלא סמכין¹³ אדייתיקי¹⁴ בדאורייתא, וגוי פסול לכך, כדתנן חוץ מחרש שוטה קטן ונכרי, הילכך אין גיטה גט. הילכך אם אומר לו סמכין¹⁵ עליה, עכ"ל.

ואין להתבונן מדבריו אם בא לפוסלו דוקא להיותו שליח לתת הגט מידו לידה אבל להוליכו לישראל¹⁶ שלוחו שיתן לה לא, או שמא אפילו כי האי גוונא¹⁷ פסיל ליה¹⁸.

וכבר היה מעשה בקולוניא בגט אחד שנכתב ונחתם על פי הבעל, והבעל מינה בעדים שליח²³ את הרב ר' ברוך בר²⁴ שמואל זצ"ל²⁵ שיקבל הגט מיד הגוי אשר השכיר להביאו למגנצא, שיקבלנו מיד²⁶ הגוי ויתננו לאשתו בעידי מסירה. וכתב רבנו אבי העזרי ואביו רבנו יואל דהאי גט כשר והגון הוא.

ברוך בר¹⁹ שמואל זצ"ל²⁰ שיקבל הגט מיד הגוי אשר השכיר להביאו למגנצא, שיקבל מיד הגוי ויתננו לאשתו בעידי מסירה. וכתבו מורי רבינו אבי העזרי ואביו רבינו יואל הלוי זצ"ל (סי' תתקכ) דהאי גט כשר והגון הוא. דהא דנכרי פסול היינו להביאו וליתנו לידה ולפוטרה, והאריכו הרבה בדבריהם להכשיר²¹.

ועוד מצאתי כתוב, אומר

19. בר: ק בר' 20. זצ"ל: ק ז"ל וכן בסמוך 21. גאון: ב ו גאון זצ"ל 22. גיטא: ב גיטא תמן נ גיטא ובריק 23. שליח: ב שליח לקבל 24. בר': ב בר' 25. שמואל זצ"ל: נ שמואל 26. מיד: נ מן

9. מדי: א מדיה 10. ובתשובת: א ד ובתשובות 11. ידי: א ד יד 12. גיט: ק גיטא וכן בסמוך 13. סמכין: א ק סמכי 14. אדייתיקי: ד אדעתיה ר' ביאורים 15. סמכין: א ק דסמכין 16. לישראל: א ק ישראל 17. כי האי גוונא: ד בה"ג 18. ה"ר: ק ה"ר

מרוטנבורג שם: אדיסקא, והמביא לדפוס ברבנו תיקן: אדעתין. ונר' שהתיקן במהר"ם מרוטנבורג מסתבר יותר.

ח הלכך אם אומר לו סמכין עליה - נראה שיש לתקן עפ"י הגירסא בראבי"ה שם: אלא א"כ אומר לו קבל דסמכין עליה, כלומר שצריך שהישראל ימונה לשליחות, ויקבל את המינוי. ובתשובת רש"י: א"כ אומרת: לך וקבל לי גיט.

ט דווקא להיותו... פסיל ליה - לשון הראבי"ה שם: "וזה איני יודע, אם רש"י רוצה לומר היכא דהוה הגוי ממש שליח ליתן הגט מידו ליד האשה, או אפילו להוליכו לישראל שלוחה". וכוננת הדברים שלא ברור האם לפי רש"י פסול הגוי דווקא כשמוסר ישירות ליד האשה, או שפוסל גם כאשר מעביר הגוי לישראל אחר, וזה מוסר לה את הגט.

י הביא דבריהם גם המרדכי (גיטין סי' שמח). וכן פסקו הרא"ש (פ"ב סי' כז), הרמ"ה (הובא בריטב"א כתי" כד, א ד"ה דאמר) והתשב"ץ (ח"ג שכו). וסברתם שהגוי מעשה קוף בעלמא עבד. וכ"פ בטוש"ע (קמא, לה). אמנם הרמ"א (שם) כתב דיש חולקים. וכתב באר הגולה שם שכוונתו לפסוק כגאונים, כלומר כדעה שהביא האו"ז לעיל בשם רב חנינאי גאון. אולם האחרונים (בפת"ש ס"ק לה) ביארו שגם לדעת הרמ"א מהני להעביר הגט ע"י נכרי, ורק לעניין מינוי שליחות חשש לסוברים (מרדכי סי' תיז) שדווקא בקולו מהני ולא ע"י כתב.

יא מדברי רבנו האו"ז כאן לא ברור לחלוטין האם פסק לקולא כדעת הראבי"ה ואביו רבנו יואל, שמסגנונו נראה שקבל דעתם. אולם להלן (סי' תשלב) כתב במפורש שלדעתו ניתן לשלוח הגט על ידי גוי וכדעת הראבי"ה ואביו.

יב ר' לעיל הערה ב.

יג שתי ההלכות דלהלן הועתקו להג"א (פ"ב סי' כז),

ג בראבי"ה (סי' תתקכ) הביא בלשון דומה שתי דעות אלו המובאות כאן ברבנו: 1) שכשר בדיעבד. 2) שלר' חנינאי גאון הגט פסול. אולם בהלכות גדולות שלפנינו מובא הענין באופן אחר: רב חנינאי נשאל ע"י חכמים האם הגוי יכול להיות שליח בדרך זו של "כריך ויהיב במנא", וענו שם החכמים שהגט פסול משום שהגט צריך לעבור ישירות מהבעל לאשה או לשלוחה, והנכרי אינו יכול להיות שליח. ובהמשך שם דעת "רבנן דהשתא" שאם הגט הובא על ידי הגוי, אך בפועל נמסר לאשה על ידי ישראל בעדי מסירה, לכתחילה אינו כשר, אך אם נישאה אין מוציאים אותה משום שסומכים על ר' שמעון. דעת ר' שמעון (י, ב) שכולם כשרים, ואמרו בגמ' שם שפסק כשיטת ר"א שעדי מסירה כרתי. בלשון דומה לזו הובא הה"ג בתשובות הגאונים (הרכבי סי' שיב), ברשב"א (כג, א ד"ה מתני'), ברא"ש (פ"ב כז), בריטב"א (כתי" שם) ובר"ן (כרי"ף יא, ב ד"ה הכל). גם המסקנה שאם נישאת לא תצא, וכר"ש, כתובה בכל המקורות הללו. ד ר' הע' קודמת שלפי הלכות גדולות שלפנינו ענו תשובה זו רבנן שם, וכן בתשו' הגאונים (הרכבי סי' שיב) וכן בר"ן (כרי"ף יא, ב ד"ה הכל). אולם לפי הרשב"א (כג, א ד"ה מתני') והרא"ש (פ"ב כז) תשובה זו השיב רב חנינאי כפי שמבואר ברבנו כאן ובראבי"ה (שם).

ה תשובת רש"י מובאת אף היא בתשובת הראבי"ה (שם).

ו אומר - וכו' בראבי"ה (שם), אולם בתשו' רש"י שם: אומרת, וכן מסתבר.

ז אדייתיקי - ר' שנו"ס, בכתה"י באו"ז: דייתיקי. כן הגי' בתשו' רש"י (שם), כן גרס הראבי"ה (שם) בתשובת רש"י שהביא, וכן הגי' המקורית בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפ' פראג (סי' תקמ). אלא שלשון זו לא ברורה, ולכן תיקן המוציא לאור במהר"ם

ודכוותה לא בזכור ולא בבהמה אפילו כל שהוא. הרי למדנו שאין להם לגוים⁵ קידושין, מהו שיהא להם גירושין. ר' יהודה בן⁶ פזי ור' חנן בשם ר' הונא⁷ רובא דצפורין⁷, או שאין להם גירושין או שניהם מגרשין זה את זה. ר' יוחנן דצפרין אמר ר' אחא רבי⁸ חנינא בשם ר' שמואל בר⁹ נחמני, שנאמר (מלאכי ב, טז) ה' בשם ר' ישראל¹⁰, בישראל נתתי גירושין ולא באומות. ר' חנינא בשם ר' פנחס כל הפרשה כתיב ה' צבאות וכאן כתיב¹² אלהי ישראל, שלא ייחד הקב"ה שמו [בגירושין]¹³ אלא בישראל בלבד. מילתיה¹⁴ דר' חייא רובא¹⁵ אמרה גוים אין להם גירושין, דתני ר' חייא בן¹⁶ גוים¹⁷ שגירש את אשתו והלכה ונישאת לאחר וגירשה ואחר כך נתגירו שניהם, אני קורא עליהם¹⁸ לא יוכל בעלה הראשון וגו'. ותני כן מעשה [בא]¹⁷ לפני רבי¹⁸ והכשיר.

פירוש הא דמסיק למדנו דאין לגוים קידושין משום דדרש¹⁹ ודבק באשתו, פירוש כשדבק בה בעלה אז היא אשתו, אבל אם קידשה ולא בא עליה אינה ארוסתו מפני שאין²⁰ להם קידושין. וכההיא דפרק ארבע מיתות (סנהדרין נז, ב) דתני רב חנינא בעולת בעל יש להן, נכנסה לחופה ולא נבעלה אין להן²¹, וכדאמר רבי יוחנן התם דנערה המאורסה לית להו. ואתיא שפיר ההיא דפרק קמא דקידושין (כא, ב) דתנו רבנן (דברים כא, יא) וראית²² בשביה, בשעת שביה. אשת, אפילו אשת איש.²³ דמדהוצרך להתיר אשת איש²³

ועוד מצאתי כתוב אומר אני במקום שבית דין ירצו לעשות שליח שלהם²⁸ על הגט שבא לידם על ידי שליח שהעיד לפניו בפני נכתב ובפני נחתם, שיכולים בית דין לשולחו על ידי²⁹ נוי כי האי גוונא אל³⁰ יד שליח בשם, והוא יתנו לה ויאמר שליח בית דין אני, וכשר.

אני במקום שבית דין ירצו לעשות שליח שלהן על הגט שבא לידם על ידי שליח שהעיד לפניו בפני נכתב ובפני נחתם, שיכולין בית דין לשולחו על ידי גוי כי האי גוונא אל יד שליח כשר, והוא יתנו לה ויאמר שליח בית דין אני²⁷, וכשר²⁷:

(תשכה) מתניתין (כג, א) הכל כשרין להביא את הגט, חוץ מחרש שוטה וקטן והסומא והנכרי. בשלמא חרש שוטה וקטן דלאו בני דיעה נינהו, נכרי נמי לאו בר היתירא הוא. פירש רבינו שלמה (ד"ה לאו בר היתירא) לחין לס' קידושין ואין גיטין נוסגין כהן, וכמילי דלנפשיה לא חזי לא מנאי למיעבד שליחות לאחריו. והכי אמרינן ריש פרק קמא¹ דקידושין בירושלמי (פ"א ה"א ב, א) ר' שמואל ר' אבהו בשם ר' אלעזר בשם רבי חנינא, בן נח שבא על אשת איש² שלא כדרכה נהרג, (בראשית ב, כד) ודבק באשתו והיו לבשר אחד, ששניהם³ עושים בשר אחד. ר' יוסי בעא² הערייה בזכור מהו, הערייה בבהמה מהו. כל העריות לא מן הנדה למדו, זכור מינה, בהמה מינה. עד כדון ישראל, בגוים אמר ר' מנא מינה³³ ולא מינה, ודבק באשתו ולא באשת חבירו, כל שהוא³⁴,

א ר' 9. בר: א בר' 10. ה: א יי' 11. כתיב ה: א כת' אלהי 12. כתיב: א כת' 13. ובגירושין: א ק חסר 14. מילתיה: ק מילתא 15. רובא: א רבא 16. בן: א מן 17. [בא]: א ק חסר 18. רבי: א ר' 19. דדרש: א קא דרריש 20. שאין: ק חסר 21. להן: א להם 22. וראית: א וראיה 23. דמדהוצרך... אשת איש: ק חסר

27. ויאמר שליח... אני: ק ויאמר אני שליח בית דין 28. שלהם: ב חסר נ שלהן 29. ידי: ב ו יד 30. אל: ט או ב חסר 1. רפ"ק: ק ריש פרק 2. בעא: ד בעי 3. מינה: ק מינא 4. שהוא: א שהו וכן להלן 5. לגוים: ד לעכו"ם וכן לקמן 6. יהודה בן: א יהוד' בר 7. דצפורין: א דצפרין 8. רבי:

ח גוים - בירושלמי לפנינו: גוי. ט עליהם - בירושלמי לפנינו: עליה. י בגמ' בסנהדרין (נז, ב) אמרו שגוי אינו מתחייב משום אשת איש אלא בבעולה, ופירש רש"י (שם ד"ה בעולת): "מדכתיב והיא בעולת בעל, ולא כתיב והיא אשת איש, אלמא הנך מת משום בעילתו של בעל ולא מפני קדושין וחופתו", כלומר שאין חיוב במקודשת שעדיין לא נבעלה. וכן ברמב"ם (מלכים פ"ט ז, כרש"י. וכן הובא לימוד זה בירושלמי (כאן) בתחילת הסוגיא. וא"כ קשה לרבנו שלמד המיעוט ביחס לאזהרה מ"ודבק באשתו". אלא שיש להבחין בין דין העונש שעליו דיבר רש"י (שם) (הנך מת) לבין דין האזהרה עליו דיבר רבנו האר"ז כאן. ואכן בירושלמי באותה סוגיא למדו המיעוט ביחס לאזהרה מ"ודבק באשתו - ולא באשת חבירו", וכן הוא בבבלי סנהדרין (נח, א).

יד במרדכי (סי' שסא) הובאה הלכה זו בהמשך לדעה בכה"ג שגוי פסול, ומשמע דאף למאן דאמר גוי פסול להביא גט מ"מ ב"ד יכולים לשלוח הגט ע"י גוי שימסרנו לישראל שייתן לה הגט, וכ"כ הד"מ (קמא, לה). ועי' בדברי רבנו לקמן (סי' תשל"ב) שהוכיח מהירושלמי שיש אפשרות לשלוח גט ע"י גוי. א אשת איש - בירושלמי לפנינו: אשתו. ב ששניהם - בירושלמי לפנינו: ממקום ששניהם. ג מינה - בירושלמי לפנינו ליתא. ד כלומר, למדו מכאן שחייב באשת חבירו אף על העראה. ה בירושלמי לפנינו: ורבי חנין בשם רבי חונא. ו שנאמר... ישראל - לפנינו בירושלמי: כי שנא שלח וגו' עד את יי' אלהי ישראל. ז רובא - בירושלמי לפנינו: רבה.

יפת תואר, שמע מינה דיש להם אשת איש²⁴. והיינו כדתני רב חנניא²⁴ דבעולת בעל יש להן.

וההיא דפרק אלו הן הנשרפין (סנהדרין פב, א) דכי אתא רב דימי אמר בית דינו של חשמונאי גזרו הבא על הגויה חייב עליה משום נשג"א²⁵. כי אתא רבין אמר חייב עליה משום נשג"ז, נידה שפחה גויה זונה, אבל אישות לית להו. ואידך נשייהו ודאי לא מפקרי. התם תרוייהו אית להו דרב חנניא דבעולת בעל יש להם היכא שהיא מיוחדת לבעלה ואינה מזנה תחתיו, אלא בסתם נשותיהם פליגי²⁶, דרבין סבר אישות לית להו בסתם נשותיהם, שסתם גויה מופקרת ואינה מיוחדת לבעלה ולא דמיא לאשת איש, ורב דימי סבר סתם נשותיהם לא מפקרי ומיוחדות הן לבעליהן ודמו לאשת איש²⁷:

(תשכו) מתניתין (כג, א) הכל כשרין להביא את הגט, חוץ מחרש שוטה וקטן וסומא ונכרי. קיבל הקטן והגדיל, חרש ונתפתח, סומא ונתפתח, שוטה ונתפתח, נכרי¹ ונתגייר, פסול. אבל פקח ונתחרש וחזר ונתפתח, פתוח² ונסתמא וחזר ונתפתח, שפוי ונשתטה³ וחזר ונשתפה⁴, כשר להביא את הגט. ⁵ וכתב רבינו יצחק

אלפס (יא, ב) ושמעין מינה דפתח ונסתמא דמצי אמר בפני נכתב ובפני נחתם דכשר⁵ להביא את הגט⁵, ודייק רב אשי מדקתני⁶ זה הכלל כל שתחילתו וסופו קיבל הקטן והגדיל, חרש ונתפתח, ¹⁰ סומא ונתפתח, שומא ונשתפה¹⁰, נכרי ונתגייר, פסול. פיקח ונתחרש וחזר ונתפתח, שפוי ונשתטה וחזר ונשתפה¹¹, כשר. פתח ונסתמא כשר להביא את הגט¹².

לחביא את הגט³.

אמר רב אסי (כג, ב) אמר ר' יוחנן אין העבד נעשה שליח לקבל גט אשה מיד בעלה לפי שאינו בתורת גיטין וקידושין. ירושלמי (פ"ב ה"ו) עבר וקבל⁷, ר' יעקב בשם רב הושעיא מעשה היה וכהנת היתה ולא חשו חכמים משום ריח הגט. (כג, ב) אמר ר' יוחנן נראין הרברים שהעבד מקבל גט¹³ לחבירו מיד רבו של חבירו אבל לא מיד רבו שלו, ואם לחשך אדם לומר שנינו האומר לשפחה הרי את שפחה וילדך בן חורין אם היתה עוברה זכתה¹⁴ לו, הא מני רבי היא דאמר המשחרר חצי עבדו קנה, וקסבר עובר ירך אמו ונעשה כמי שהקנה לה אחד מאיכריה. ופליגי רבין¹⁵ עליה דרבי לקמן בפרק השולח (מא, ב), וכתב רבינו יצחק

העזרי: א אב"י העז"רי 8. זצ"ל דפתוח: א זצ"ל דפתחו ק ז"ל דפתחו 9. ונסתמא: א נסתמא 10. סומא ונתפתח... ונשתפה: ב שפוי ונשט' 11. ונשתפה: ב ונתפתח 12. את הגט: נ גט 13. גט: ק הגט 14. זכתה: ק וכתב 15. רבין: ק חסר

את מינו, כלומר גוי באשת חברו הגוי, אבל ישראל אינו חייב באשת גוי. ומה שהוצרכה תורה להתיר א"א יפת תואר ראה רשב"א (שם), שעה"מ (שם) ואבנ"מ (טז, ג).

יב לביאור רבנו בדעת רב דימי, שסתם נשותיהם לא מפקרי ומיוחדות לבעליהן, קשה א"כ מדוע איסורן הוא רק מדרבנן ולא מדאורייתא. אמנם ההגה"א (פ"ב סי' כה) שהביא דברי רבנו כתב: "...אבל נכנסה לחופה ולא נבעלה אין להם וחייבין עליהם משום נשג"ז", משמע מדבריו שאכן מה שאסור מדרבנן הוא רק כשלא נבעלה, ואם נבעלה אסורה מהתורה. ואפשר להוסיף ולפרש בדוחק, שאליבא דרב דימי איסור האישות הוא אכן מדאורייתא, אלא שהוסיפו מדרבנן את האיסורים האחרים.

א זו מסקנת הגמ' (כג, א), וזו דעת רב אשי (שם) המובאת להלן. ב בסיום המשנה (שם).

ג וכ"פ הרמב"ם (פ"ז, יט), הרא"ש (פ"ג סי' כה) והטו"ע (קמב, יא).

ד בירושלמי לפנינו נוסף: כשר.

24. חנניא: א חנניה וכן להלן 25. נשג"א: ק נ"שג"ז א נשג"ז 26. פליגי: א פליגו 27. בעולת: ט ב בעולם 28. עליה: ב ב חסר

1. נכרי: ד עכו"ם 2. פתוח: ק א פתח 3. ונשתטה: א ונשתטא 4. ונשתפה: א ונשתפא 5. וכו' רבנו יצחק... להביא את הגט: א ק חסר 6. (כשר): א ק חסר 7. אבי

יא דעת רבנו שיש לגוים אישות כשהיא בעולת בעל, וישראל הבא עליה חייב משום א"א, ולכן הוצרכה תורה להתיר א"א ביפת תואר. אך לפי"ז קשה מסנהדרין (נב, ב) שדרשו "אשת רעהו", למעט אשת גוי שהבא עליה פטור. ואולי י"ל שסובר דאף שפטור ממיתה מכה גזה"כ, עדיין אסורה לו כא"א אם היא בעולת בעל, וכן משמע ביראים (סי' יח טו ע"א) ובסמ"ג (ל"ת קג לה ע"א) שכתבו שהבא על אשת גוי אינו במיתה, משמע איסור דאורייתא יש כאן (או אולי י"ל דמייירי באשת גוי שלא נבעלה לו ואינה מיוחדת לו, וכמו שביאר רבנו להלן בדעת רבין). אמנם שיטת התוס' (קידושין כא, ב ד"ה אשת; סנהדרין נב, ב ד"ה פרט) שאשת גוי אף שאינה בלאו ומיתה, יש בה איסור עשה (וכ"פ הב"ש ט, ט, ב), ועל כן הוצרכה תורה להתיר א"א יפת תואר. אולם יש הסוברים שלגבי ישראל אין כלל איסור א"א בגויה, ודינה כגויה פנויה. זו דעת הרשב"א (קידושין כא, ב ד"ה אשת), רמ"א (סנהדרין נב, ב ד"ה מתניתין), הריב"ש (סי' ו), וכן פ"י שעה"מ את דעת הרמב"ם (איסור"ב פ"ב, ב; מלכים פ"ח, ג). לדעתם הגוי אסור בבעולת חברו, וזו משמעות האישות בכך נח שאינה אלא לחיוב

אלפס (יב, א) דליתא לדרכי. וכן כתב מורי רבינו אבי העזרי' ¹⁶ ז"ל דהילכתא כרבנן, אבל ראב"ן ¹⁷ זצ"ל כתב (גיטין מה, א) דהלכה כרבי. וכתב מורי רבינו אבי העזרי' זצ"ל דאין נראה לו, אלא אין הלכה כרבי נראה לו:

אין העבד נעשה שליח לקבל ¹⁸ נט אשה מיד בעלה. עבד ¹⁹ וקיבל אפי' ריח הנט אין בו. העבד מקבל נט לחבירו מיד רבו של חבירו ולא מיד רבו שלו. אמר לשפחה הרי את שפחה וולדך ¹⁹ בן חורין לא זכתה לו, והמשתחרר חצי עבדו לא קנה.

האשה עצמה מביאה גיטה אם אמר לה בעלה ⁶ הוי שליח להולכה עד דמטית לבית דין פלגיא, ואימא קמיה ⁷ בפני נכתב ובפני נחתם, ולישוו אינהו שליח ⁸ דליתביה ⁹ ניהלך. סליק פרק ב' ¹⁰

בפני נכתב ובפני נחתם, ולישוו אינהו שליח וליתבוה ניהלך ⁸. וכן פסק רבינו יצחק אלפס זצ"ל ² (יב, א), וכן פסק ³ מורי רבינו אבי העזרי' זצ"ל: הדרך עלך המביא תניין ⁵

(תשכט) כל הגט (כד, א) שנכתב שלא לשם אשה פסול. כיצד, היה עובר בשוק ושמע קול סופרים, פירוש (רש"י ד"ה קול) כותבי גיטין, מקרין איש פלוני מגרש אשה פלונית ¹ במקום פלוני ², ואמר זה שמי וזה שם אשתי, פסול לגרש בו. יתר מיכן, כתב לגרש את אשתו ונמלך, מצאו בן עירו ואמר לו שמי כשמך ושם אשתי כשם ³ אשתך, פסול לגרש בו. יתר מיכן, ⁴ והיו לו שתי נשים ושמותיהן שוות, כתב לגרש את הגדולה לא יגרש בו את הקטנה. יתר מיכן ⁴, אמר לבלבד כתוב איזו שארצה אגרש, פסול לגרש בו. אלא רישא במאי, אמר רב פפא בסופרים העשויים להתלמד עסקינן, שהגדולים מקרין לתלמידים כשיצאו לפניכס לכתוב להם גט כך וכן תכתובו. ירושלמי (פ"ג ה"א יד, ב) מהו מקרין, מלמדי תינוקות.

ואמר רב (כד, ב) כולן פוסלין מן הכהונה, אם נתגרשה בו, חוץ מן הראשון, שלא נכתב לשם גירושין כלל. ושמואל

(תשכז) מתניתין (כג, ב) אף הנשים שאין נאמנות לומר מת בעלה, נאמנות להביא גיטה, חמותה, ובת חמותה, צרתה, ויבמתה, ובת בעלה. מה בין גט למיתה, שהכתב מוכיח. ותניא כשם שאינם נאמנות לומר מת בעלה כך אינם נאמנות להביא גיטה, ואוקמה אביי למתניתין בחוצה לארץ וברייתא בארץ. ותניא כותיה ¹, ורב ² אשי נמי דייק כותיה, הילכך הלכה כדאביי. וכן כתב רבינו ³ יצחק אלפס ⁴ (יב, א), וכן נמי כתב ⁵ מורי רבינו אבי העזרי' ⁶ זצ"ל:

(תשכח) מתניתין (כג, ב) האשה עצמה מביאה גיטה, ובלבד שהיא צריכה לומר בפני נכתב ובפני נחתם. ופרכינן (כד, א) אשה מכי מטיא לידה מיגרשה. ואוקימנא ¹ דאמר לה הוי את שליח להולכה עד דמטית לבי דינא דפלגיא, וכי מטית התם אמרי קמי בי דינא

העזרי' ⁵. הדרך עלך המביא תניין: א ה"דרין ע"לך ה"מביא ת"נייין ⁶. בעלה: ב חסר ⁷. קמיה: ט ביה ⁸. שליח: ט שלוחים ⁹. דליתביה: נ דלית ביה ¹⁰. סליק פ"ב: ב הדרין ע"לך המביא שיני ¹ הדרך עלך המביא תניין ¹ הדרך עלך המביא שיני שבח לצורי וקוני ¹. אשה פלונית: א איש פלנית ². במקום פלוני: ד חסר ³. כשם: א וכשם ⁴. והיו לו שתי... יתר מיכן: א ק חסר

16. אבי העזרי: א אבי העזרי וכן להלן ¹⁷. ראב"ן: א רבי' אליעז' בר נתן ¹⁸. לקבל: ב למקבל ¹⁹. וולדך: ב ולדך ¹. כותיה: א כוותיה וכן להלן ². ורב: א ק דרב ³. רבנו: א רבי' ⁴. אלפס: ק אלפס זצ"ל ⁵. כתב: א ד חסר ⁶. מורי רבנו אבי העזרי: א מורי רבי' א"בי העזרי' ¹. ואוקימנא: א ואוקימה ². זצ"ל: ק ז"ל וכן בסמוך ³. פסק: א ד חסר ⁴. רבנו אבי העזרי: א רבי' א"בי

האוקימתא הראשונה הוא ממנה אותה לשליח להולכה עד דמטית התם וכי מטית התם שוי שליח להולכה וקבלי את לגיטך מיניה. את שתי האוקימתות הביא הטור (קמב, יג) להלכה. אולם כרבנו, שהביא רק את האוקימתא השנייה, סוברים גם הרי"ף (יב, א), הרא"ש (פ"ב סי' כח) והרמב"ם (פ"ז, כג). ונראה שלזה כיוון רבנו באומרו: "וכ"פ הרי"ף", דהיינו כל"ב ולא כל"ק, וכ"פ בשו"ע (קמב, יג). וכתב המכתב מאליהו (שער ו סי' לו) שאותם ראשונים סוברים שאין אפשרות לקבל האוקימתא הראשונה. סיבת הדבר היא ששליח שלא נשלח לבצע גירושין אינו יכול למנות שליח אחר, ולפי האוקימתא הראשונה היא צריכה למנות שליח להולכה אף שאינה יכולה להיות שליח לגירושין. וכן הקשו התוס' (ד"ה וכי מטית).

ה וכו"פ הרמב"ם (עבדים פ"ז, ב), הרא"ש (פ"ד סי' לה) והטוש"ע (י"ד רסז, ט).
ו בראב"ן (שם) נאמר: "אבל שפחה מקבלת גט לעובר (לעובר שלה) מיד רבה דהוה ליה כמשחרר חצייה", וזה כדעת רבי. אולם צ"ע מדבריו שם בהמשך: "המשחרר חצי עבדו בשטר לא קנה דגמר לה מאשה, מה אשה לחצייה לא אף עבד לחצייה לא". ומפורש שפסק כהרי"ף דהלכה כחכמים אליבא דרבה (מא, ב) שבכסף קנה ובשטר לא.
ז בראב"ן שלפנינו לא מצאנו התייחסות זו.
ח נראה שצ"ל: עבר.
א וכו"פ הרמב"ם (פ"ז, ב, ו) והטוש"ע (קמב, א).
ב לא מצאנו דברים אלה בראב"ן שלפנינו.
א זו האוקימתא השנייה בגמרא, ואותה הביא רבנו. ולפי

הלוקח, ומקום המוכר^א, ומקום השדה, ומקום הזמן, מפני התקנה. ור' יהודה פוסל בכולן, ואפילו הניח מקומות הללו. ור' אלעזר מכשיר בכולן, וכלכל קנינה מקומות הללו, חוץ מגיטי נשים, שנאמר (דברים כד, א) וכתב לה, לשמה.

אמר רב יהודה אמר שמואל צריך שיניח אף מקום הרי את מותרת לכל אדם. פירש רבינו שלמה (ד"ה אף מקום) שגם זה עיקרו של גט. ונראה בעיני דהכי הלכתא, דמוקמינן לה כר' אלעזר דאמר עידי מסירה כרתי, וקיימא לן כוותיה. וריש פרק קמא^ב דזבחים (ג, א) דייק מינה סתמא דתלמודא^ג אליבא דרבא דסתמא בגיטין פסול. ורבותינו כתבו^ד, בכל דוכתא משמע שכותבין זה הלשון בגט, כדתנן נמי פרק^ה בתרא (פה, א) גופו של גט הרי את מותרת לכל אדם. ואמרינן נמי התם

הכותב טופסי נשין, צריך שיניח מקום האיש והאשה^ז והזמן והרי את מותרת לכל אדם. שטרי מלוה, צריך שיניח מקום המלוה והלוה^ח והמעות והזמן. שטרי מקח, צריך שיניח מקום הלוקח והמוכר^ט והשדה והמעות והזמן. ר"ת^י הנהיג לכתוב בגט הרי את מותרת לכל אדם. שופרא דשטרא דחשיבי

כמו הרי את מותרת לכל אדם^י.

אמר ר' זירא (כו, ב) אמר ר' אבא בר (עולא) [שילא]^א אמר רב המנונא סבא אמר רב אדא בר אהבה אמר רב הלכה כר' אלעזר^ב. קרי רב עליה דר' אלעזר טובינא דחכימי.

אמר רב פפי (כו, ב) משמיה דרבא האי אשרתא

אמר אפילו ראשון נמי פוסל מן הכהונה. שמואל לטעמיה, דאמר שמואל כל מקום ששנו חכמים גט פסול, פסול ופוסל. זעירי אמר כולן אין פוסלין חוץ מן האחרון, וכן אמר רב אסי כולן^ג אין פוסלין חוץ מן האחרון. ור' יוחנן אמר אף האחרון אינו פוסל.

כתב רבינו יצחק אלפס זצ"ל^ד (יב, ב) והלכתא אין פוסלין חוץ מן האחרון, דכולהו סבירא^ה להו דאחרון פוסל וליכא מאן דפליג אלא ר' יוחנן, והוה ליה ר' יוחנן יחיד במקום רבים, וקיימא לן יחיד ורבים הלכה כרבים. ושמואל נמי דאמר אף ראשון פוסל יחיד הוא, ולית הלכתא כוותיה. ולגבי אמצעיים אף על גב דרב ושמואל תרוייהו סבירא להו דפסלי, כיון דזעירי ורב אסי ואפילו ר' יוחנן כולהו סבירא להו דלא פסלי, הוה להו רב ושמואל מיעוט, והלכה כרבים, הלכך לא פסיל אלא אחרון בלבד, עכ"ל^ו.

ומורי רבינו אב"י העזר"י כתב^ז, וכן נראה לי, דהא בכל דוכתא קיימא לן כר' יוחנן לגבי דרב ושמואל, ובאחרון רפיא בידי, דזעירי תלמיד הוא לגבי ר' יוחנן, עכ"ל. מיהו הואיל ורב ושמואל ור' אסי^ח קיימי כזעירי לגבי אחרון, כוותייהו עבדינן^ט:

(תשל) מתניתין (כו, א) הכותב טופסי גיטין, (רש"י ד"ה הכותב) שסופר הוא ונוטל סכר, ורואה סיועו מזומנים לו, פעמים שאדם בא לשוכנו והוא יהיה טרוד, צריך שיניח מקום האיש, ומקום האשה^א, ומקום הזמן. שטרי^ב מלוה, צריך שיניח מקום הלוח, ומקום המלוה, ומקום המעות, ומקום הזמן. שטרי מקח, צריך שיניח מקום

5. וכן א"ר אסי כולן: ק וכולן רבי יוסי כולין 6. זצ"ל: ק ז"ל 7. סבירא: א סביר וכן להלן 8. ר': ק דרבי 9. ור' אסי: ק ורבי יוסי 10. שתי: נ שני 11. ששמותיהן: נ ושמותיהן ט ששמותיהם 12. לאיזה: ב אשה ו איזו 1. ומקום האשה: ק והאשה 2. שטרי: א ק שטר

א כן הביא הרא"ש (פ"ג סי' א) לשון הרי"ף, וכן משמעות הרמב"ם (פ"א, ד) שפסק כזעירי ורב אסי, ולכן באמר לסופר: כתוב לאיזו שארצה אגרש בו, כתב שהיא ספק מגורשת. וכן דייק בלשונו הגה"מ (שם אות ב), וכמבואר בר"ן (יב, ב סוד"ה וכולם) שלחומרא יש ברירה, ולכן פסולה לכהונה.

ב דבריו הובאו גם בהגה"מ (שם), ואינם בראבי"ה שלפנינו. ג רבנו האו"ז פסק דלא כראבי"ה, אלא כרי"ף שקבל דעת זעירי. וכן בפסקי מהר"ח כאן, וכ"פ הטוש"ע (קלא, ד).

א במשנה לפנינו נוסף: מקום המעות.

ב תוס' (כו, א ד"ה וצריך).

ג גם רש"י (פה, ב) בטופס הגט לא הזכיר לשון זה של "הרי את מותרת לכל אדם", וכן הרי"ף, עפ"י עדות הרשב"א (פה, ב ד"ה והיכא) והעיסור (ח"א מאמר ז כז ע"ד), לא כתב לשון זו (ומה

3. ורפ"ק: ק וריש פרק 4. סתמא דתלמודא: א דתלמוד דסתמ' 5. נמי פ': ק פרק 6. (עולא) [שילא]: א ק עולא 7. והאשה: ט ומקום האשה 8. המלוה והלוה: ט הלוח והמלוה ב המוכר והשדה 9. הלוקח והמוכר: ב הלוקח מקום המוכר ט המוכר והלוקח 10. ר"ת: ב ו ר"ת זצ"ל

שבנוסח שלפנינו ברי"ף (מה, ב) איתא, כתב העיסור שהוא תוספת של ההגה, וכן דעת העיסור עצמו (ונזכרו דבריו בהגהת מרדכי (סי' תסז)), וכ"כ המ"מ (פ"ד, יב) שבמקצת נוסחי הגאונים אין כתוב בהם לשון זה. ולעומתם דעת הרמב"ם (פ"א, ד; פ"ד, יב) שצריך לכתוב כן והוא מגופו של גט, וכן דעת הרמב"ן (פה, ב ד"ה הא), הרשב"א (שם) והר"ן (ברי"ף מה, ב) שאם לא כתבו קרוב הדבר שאפילו נישאת תצא, וכן הסכים המ"מ (שם). וכתב הב"י (קנו, מב) שכן נראה דעת הרא"ש (פ"ט סי' ד; ובנוסח הגט שלו). וכ"פ בשו"ע (קכו, מב).

ד הראשונים כאן נחלקו. יש שפסקו כדעת ר"א במשנה שאוסר לכתוב טופסי גיטין גזירה אטו תורף, וכדעת רב שפסק כמיהו, וכ"פ הרמב"ן (כו, א ד"ה שטרות), הרשב"א (כג, א ד"ה ומיהו) והרא"ש (פ"ג סי' ב), וכן דייק הר"ן (יג, א ד"ה הלכך) בדעת הרי"ף

דכתובות' דליתא לדרב פפי'. ולא דמי לההיא דגט
האי אשתא דדייני דכתיבא פשוט (ב"ב קעב, א) דאמר
מיקמי דליסחד סהדי להו רב הונא לספריה' כי
אחתיות¹⁷ ידיהו כשירה, כתביתו שטר אקנייתא, אי
דלמיהו כשיקרא לא חיישין. כך ידעיתו יומא דקניתו ביה
פסקו ר"י אלפס¹⁸ ורבנו אב"י כתיבו, ואי לא כתיבו
העזרי¹⁹. יומא דקיימיתו ביה, ואי
לא מחזי כשיקרא'. דההיא¹⁶ שקר גמור הוא, מה שאין
כן הכא¹⁸, עכ"ל.

ביבמות בפרק רבן גמליאל (נב, א) אמר רמי בר חמא,
הרי אמרו אמר' לבלר כתוב גט לארוסת²⁰
לכשאכנסנה²¹ אגרשנה, הרי זה גט, מפני שבדיו
לגרשה²². ולאשה מעלמא אינו גט, מפני שאין בידו
(לקדשה) [לגרשה]²². בעי רמי בר חמא ליבמתו מהו,
כיון דאגידא ביה כארוסתו דמייא²³, או דילמא כיון
דלא עבד בה מאמר לא,

כתוב גט לארוסתו לכשאכנסנה תיקו:

אגרשנה, הרי זה²⁴ גט, ולאשה

דעלמא אינו גט, וליבמתו²⁵ תיקו. (תשלא) מתניתין (כו, א)

אב"י העזרי: ב ורבנו אב"י זצ"ל נ ור' אב"י' ו ורבי'
אב"י' זצ"ל (בהערת שוליים: טעמ' דנמחל שיעבודו פ'
בא"ז דלית' דלדרב פפי לגמרי ולא דמי לההיא דגט פשוט
כו' דההיא שקר גמור הוא מה שאין כן הכא)
20. לארוסת: א ק לארוסתיה 21. לכשאכנסנה: א ק

דדייני¹¹, (רש"י ד"ה אשתא) קיום השטר, שהעדים מעידים
על כתב ידיהם כזית דין, וזית דין כותבין כמותב תלתא הוינא
ואתו פלוני ופלוני ואסהדי¹² אחתיות ידיהו ואשכנוהי
וקיימנוהי, דמיכתבא מקמי דליסחד סהדי אחתיות
ידיהו, פסולה, משום דמחזי כשיקרא. וליתא מדרב
נחמן, דאמר רב נחמן אומר היה ר' מאיר אם מצאו
לגט באשפה ולא נכתב לשם אשה, חתמו ונתנו לה כשר.
ואפילו רבנן¹³ לא פליגי עליה דר' מאיר אלא בגיטי
נשים דבעינן כתיבה לשמה, אבל בשאר שטרות לא.
דאמר ר' יוחנן¹⁴ שטר שלוחה בו ופרעו, אינו חוזר ולוחה
(גובה)¹⁴ בו, ואפילו כיוס מלוה ראשונה לאחר פרעון לזיכא
למחש' למוקדם, שכבר נמחל שיעבודו כשפרעו וכנול
השטר, ואין הקרקעות משועבדות שוב למלוה בשנייה' שלא
נחתם שטר זה, והוא ליה מלוה על פה. טעמא דנמחל
שיעבודו, אבל משום שיקרא לא חיישין, אס' היה נכתב
על מלוה זו אף על פי שנתב קודם הלואה כשר אס' בו כיוס
נכתב.

כתב רבינו יצחק אלפס זצ"ל (יג, ב) וכן הלכתא. וכן
כתב מורי רבינו אבי העזרי באביאסף¹⁵ בפרק ב'

11. דדייני: ק דדיינא 12. ואסהדי: א ק ואם הרי
13. רבנן: א ק לרבנן 14. ולוחה (גובה): א ק לוחה גובה
15. באביאסף: א ק באביאסף 16. דההיא: א ק דההיא
17. דליסחד סהדי אחתיות: ט דליחזו חתיות נ ו דליחזו
סהדי חתיות 18. אלפס: ב ו אלפס זצ"ל 19. ורבי'

ח כ"פ הרי"ף (כאן ובכתובות ח, ב), הרמב"ם (עדות פ"ו, ו) ור"ת
בתוס' (כתובות כא, ב ד"ה האמר). אולם ר"י בתוס' (שם), הרא"ש
(כתובות פ"ב סי' יט) והטור (ח"מ מו, כד) פסקו שבקיום שטרות
איתא לדרב פפי דחיישין למחזי כשיקרא, ורק בכתבת שטר לא
חיישין למחזי כשיקרא. ובשו"ע (שם) פסק בסתם כהרי"ף
והרמב"ם, וביש חולקים הביא כדעת הרא"ש.

ט דאמר להו רב הונא לספריה - בגמ' לפנינו: אמר להו רבא בר
רב שילא להנהו כתבי שטרא אקנייתא.

י ואי לא מחזי כשיקרא - בגמ' לפנינו: כי היכי דלא מתחזי
כשיקרא.

יא כעין חילוק זה כתבו הרשב"א (כו, ב ד"ה וליתא), הריטב"א
(שם ד"ה אסיקנא) והר"ן (ברי"ף יג, ב ד"ה ומיהו).

יב אמר - בגמ' לפנינו: אמר אחד.

יג כאן בגיטין איתא: "אינו גט". ופירש"י שאין סתירה בין
הסוגיות, דהפסול הוא משום גט ישן, ועל כן לכתחילה לא יגרש
בו, ואם גירש בו תינשא לכתחילה (כדאיתא בדין גט ישן עט,
ב). וכ"פ הרמב"ם (פ"ג, ו), וכפי שפירש הרשב"א (כו, ב ד"ה אמר
רב עמרם). אמנם דעת ר"ת בתוס' (שם ד"ה לכשתכנסנה; יבמות נב,
א ד"ה לכשתכנסנה) שכאן פסול אף בדיעבד, משום שבגט ישן אין
אלא יחוד בעלמא, וכאן שכנסה גרע טפי משום שוודאי היתה
ביאה, וביבמות מדובר שכתב בו זמן התינה וכשר אף לכתחילה.
וכ"פ הרא"ש (יבמות פ"ה סי' ד) והטור (קלב, א). ורבנו נראה
שסבר כרש"י והרמב"ם, ולכן לא חילק בין הסוגיות.

(שם). והרמב"ם (פ"ג, ז) פסק כת"ק, שמפני תקנת סופר התירו
לכתוב טופסי גיטין, וכדעת שמואל שאם מניח מקום "הרי את
מותרת לכל אדם" מותר לכתוב. ובדעת רבנו צ"ע, דמרישא
משמע שפוסק כשמואל וכת"ק, אולם בסוף דבריו הביא את
פסקו של רב שפסק כר"א שאין לכתוב טופסי גיטין כלל. ואפשר
היה להעלות מספר הסברים: 1) הוא פסק כרב שהלכה כר"א,
ומה שפסק דברי שמואל הוא רק לענין זה ש"הרי את מותרת"
וכו' מכלל תורף הגט הוא. אולם מפסקי המהר"ח שפסק לחלוטין
כשמואל ברור שזו גם דעת רבנו האו"ז. 2) ושם י"ל שהבין
שרב פסק כר"א רק לומר דבעינן כתיבת תורף לשמה ולאפוקי
משיטת ר"מ ומחזיקה השעמיד המשנה כוונתה, אולם במח' ת"ק
ור"א אם גוזרים טופס אטו תורף פסק כת"ק שלא גזרין
וכשמואל. ולפ"ז אין מחלוקת בין רב לשמואל, אלא שלתורף
זה דעת רבנו מנוגדת לדעת הראשונים האחרים, שהבינו שרב
התכוון לפסוק כר"א במשנתנו הפוסל טופס אטו תורף. ובדוחק
גדול נזכיר הסבר נוסף: 3) ויש לומר שלא הביא רבנו האו"ז דעת
רב אלא כסיוע להלכה העקרונית כר"א שעדי מסירה כרתי,
ומשום שר"א הוא "טובינא דחכימי", אך לא כדי לפסוק כאן כרב.

ה דאמר ר' יוחנן - בגמ' לפנינו: דא"ר אסי א"ר יוחנן.

ו בשנייה - ברש"י לפנינו: השניה.

ז בראב"י"ה שלפנינו לא מובאת הלכה זו. השם אביאסף לחיבור
של הראב"י"ה, רבו של האו"ז, נזכר פעם אחת נוספת במס' בבא
קמא סי' רצט בענין הרשאה.

דאמרי¹¹ עדים התומים זו מעולם לא חתמנו אלא על גט אחד של שם זה, ולותו חתמנו לאיזו הכתוב, עכ"ל. ופירשו רבותינו¹², שצריך לסיים פירושו כגון שלא ראו עדים חתימתם בגט, אי נמי ראו ואין יודעים אם היא חתימתם, שאם מכירין שהוא כתב ידן, בזה לא היה שום חידוש לאשמועין שיחזיר. רב אשי אמר כגון דקאמרי עדים¹³ נקב יש בצד אות פלונית, ודוקא בצד אות פלוני אבל נקב בעלמא לא.

¹² [וכתב רבינו יצחק אלפס (יג, ב) והלכה כרב אשי¹⁴ לא מהדרין גמ'¹⁵ לזמן מרובה במקום שהשיירות מצויות, אלא כגון דאמרי עדים מעולם לא חתמנו אלא על¹⁶ גט אחד של יוסף בן שמעון. פירש רש"י זצ"ל ואותו חתמנו לזה האיש התובע. ויש לסיים פירוש, כגון שלא ראו עדים¹⁷ חתימתן בגט, אי נמי ראו ואינם יודעים אם היא חתימתן. או שאמר¹⁸ נקב יש בצד אות פלונית.

ליה סימן מובהק כרב אשי, אבל נקב בעלמא לא¹⁹, עכ"ל. וכן כתב מורי רבינו אב"י העזריה זצ"ל²⁰:

המביא גט ואבד הימנו, מצאו לאלתר כשר, ואם לאו פסול. ורמינהו¹ מצא גיטי נשים, ושיחורורי עבדים, דייתיקי, פירוש (רש"י ד"ה דייתיקי) לוואת שכיב מרע [ולא תהא]² למיקס ולהיות³. מתנות⁴, מתנת כרית. ושוברין, הרי זה לא יחזיר לא לזה ולא לזה, שאני⁵ [אומר כתובין היו]⁶ ונמלך עליהן שלא ליתנן. הא אמר תנו נותנין ואפילו לזמן מרובה. אמר (רבא) [רבה]⁷ לא קשיא, כאן במקום שהשיירות מצויות, כאן במקום שאין השיירות מצויות. ואפילו במקום שהשיירות מצויות, והוא שהוחזקו שני יוסף בן שמעון בעיר אחת. רבי זירא רמי מתניתין אברייא ומשני, תנן המביא גט ואבד הימנו וכו', ורמינהו מצא גט אשה בשוק, בזמן שהבעל מודה יחזיר לאשה⁸ ואפילו לזמן מרובה. ומשני, כאן במקום שהשיירות מצויות, כאן במקום שאין השיירות מצויות. איכא דאמרי (אע"ג) [והוא]⁹ דהוחזקו לא ליהדר, והיינו כרבה, ואיכא דאמרי אף על גב דלא הוחזקו לא ליהדר, ופליגא¹⁰ אדרבה. רבי ירמיה אמר כגון דאמרי עדים מעולם לא חתמנו אלא על גט אחד של יוסף בן שמעון. פירש רבינו שלמה (ד"ה ר' ירמיה אמר) רבי ירמיה אמר לא מתניתין קשיא¹¹ ולא כרייתא קשיא¹², דכל הנך דאמרינן¹³ יחזיר לזמן מרובה. כגון

ר' ביאורים 7. (אע"ג) [והוא]: א ק אע"ג 8. ופליגא: א ד ופליג 9. [ולא... קשיא]: א ק חסר 10. דאמרי: א דא' ק דאמר 11. דאמרי: א דא' ק דאמר 12. [וכתב רבי] יצחק... בעלמא לא: א ק חסר 13. זצ"ל: ק ז"ל 14. גט: ב חסר 15. על: ג חסר 16. עדים: ט העדים 17. שאמר: ט שאר ב שאמרה נ שאמר' ר' ביאורים

לכשאכניסנה 22. (לקדשה) [לגרשה]: א ק לקדשה 23. דמיא: א ק דמין 24. זה: ב חסר 25. וליבמתו: ב נ וליבמתו מהו 1. ורמינהו: א ד ורמינהו וכן להלן 2. [דא תהא]: א ק חסר 3. ולהיות: א ק להיות 4. מתנות: א ק מתנות לי 5. [אומר... היו]: א ק חסר 6. (רבא) [רבה]: א ד ק רבא

ו כפסק הרי"ף, דהלכה כל"ב דר' זירא ורב אשי, פסקו הרמב"ם (פ"ג, ט"ז) והרא"ש (פ"ג סי' ג). ודעת בה"ג (הלכות גיטין עמ' תיב) והרי"ד (כת, א) לפסוק כרבה, וכ"כ הרשב"א (ד"ה ולענין פסק) בשם ר"ח.

ז נחלקו הראשונים מה הדין לר' זירא כשאין שיירות מצויות והוחזקו שני יוסף בן שמעון. הרמב"ן (ד"ה ואי קשיא), הרא"ש (שם) והר"ן (שם בהסברו השני) כתבו שגם בזה לא מחזירים, שכל שכן הוא. אמנם הר"ן (בהסברו הראשון) והמ"מ (בדעת הרמב"ם) כתבו דכשאין שיירות מצויות לא חיישינן ומחזירין.

ח הדברים אינם בראב"ה שלפנינו.

ט שאמר - זה ההסבר לפי רב אשי. ר' שנו"ס. לעיל בהע' ד הובאו שתי הגירסאות בראשונים, וג' האו"ז כראשונים המעמידים שמדובר בעדים, "דקאמרי עדים", ואם נתאים לכך את פסקי המהר"ח, זו ג' אפשרית לפי כ"י נ שגירסתו היא: שאמר' (ויש לפתוח שהמשמעות היא: שאמר). אולם לכ"י ו שגס: ואמר, יכולים הדברים להתפרש רק לפי הסבר רש"י שהכוונה לשליח.

א (רבא) [רבה]: ר' שנו"ס. בגמ' לפנינו: רבה, וכן להלן בציטוט רבנו מהגמ': 'והיינו כרבה... ופליגא אדרבה'. לכן תיקנו את הגי'.

ב בגמ' לפנינו נוסף: אין הבעל מודה לא יחזיר לא לזה ולא לזה, הא בזמן שהבעל מודה מיהת יחזיר לאשה.

ג תוס' (ד"ה מעולם).

ד דקאמרי עדים - זו גירסת הרי"ף (יג, ב) והרא"ש (פ"ג סי' ג), וכן הביאו התוס' (ד"ה כגון). אולם רש"י גרס: דקאמר, דהיינו השליח. וכתבו התוס' והרא"ש שהשליח נאמן רק קודם שראה הגט, והעדים אפילו אחרי שראו הגט.

ה מבורר שהרי"ף סובר שרב אשי ור' ירמיה חולקים על רבה וסוברים כל"ב דר' זירא, וכ"כ הרמב"ן (כו, ב ד"ה רבי ירמיה) והר"ן (בריי"ף סוד"ה גמ') בשם "יש מי שאומר". אולם הרשב"א (כו, ב ד"ה הא דמוקי), התוס' רי"ד (על אתר) והריטב"א (כת"י ד"ה רב אשי) כתבו שר' ירמיה ורב אשי לא באו לחלוק על רבה, ורק הביאו אוקימתא שבה אין חשש כלל ובכל מקרה מחזירים. ודעת העיטור (מאמר עשירי לו, א) שר' ירמיה ורב אשי חולקים אף על ל"ב דר' זירא, וסוברים שכל שלא מצא לאלתר אינו מחזיר עד שיש בו סימן מובהק או כאוקימתא דר' ירמיה.

ירושלמי בשמעתין (שם) ושלחי יבמות (שם) עבר גוי¹⁵ מהו. נשמענה מן הדא אבא בר בר חנה אייתי גיטא ואבד מיניה אשכחיה חד סירקאי¹⁶, אתא עובדא קומי¹⁷ רבנן ואכשרון. הדא אמרה¹⁸ עבר גוי כשר. פירוש שאין לירא שמא נפל מן הגוי, שאין שולחין את הגט על ידי¹⁹ גוי. ופריך ונימר סימן היה ליה ביה. פירוש סימן היה לו בגט לאבא בר בר חנה ולכך הכשירוהו, הא לאו הכי לא הוו מכשרי ליה דחיישין שמא מן הגוי נפל, ולעולם עבר גוי אסור. ופריך (יבמות שם פד, ב; גיטין שם) ולא כן תני אין סימן בגיטין. ומשני בההוא דאמר תרתי תלת שורין, שנותן סימן כמה שורות יש בו שאין זה סימן מובהק. ברם הכא הא שלו היה²⁰ נקוד, שזהו סימן מובהק ולכך החזירוהו לו, אבל אם לא היה סימן מובהק לא היו מחזירין לו. ולעולם אם עבר²¹ גוי פסול, דחיישין דילמא נפל מיניה דשולחין הגט על יד גוי.

ולמדתי מכאן שני דברים, ששולחין הגט על יד גוי כדפרישית לעיל (סי' תשכד). וגם אין להקפיד אם יחסיר מי"ב שורות בגט או יוסיף עליהם²², מדבעי למימר שמנין השורות הוא סימן אי לאו דבעינן סימן מובהק. ירושלמי (שם; שם) ר' זעירא²³ בעא קומי ר' מנא הכא למה הוא פסול, אני אומר אחד היה שם והיה שמו כשמו. הגע עצמך שבדקו אותו מקום ולא מצאו אחר ששמו כשמו²³, אלא משום חומרא הוא בעריות. והא

(תשלב) מתניתין (כו, א) מצאו לאלתר וכו'. (שם, ב) ת"ר איזהו לאלתר, ר' נתן אומר כל שלא שהה כדי שתעבור שיירא ותשרה, ר' שמעון בן אלעזר אומר כדי שיהא אדם עומד ורואה שלא עבר אדם שם. כתב רבינו יצחק אלפס¹ (יד, א) ראינו לגאון² שפסק [הלכה]³ שלא [נזהר] [שהה]⁴ אדם שם. ומסתברא לן דכי הא מילתא דהיא איסורא עבדינן [לחומרא]⁵ שלא עבר אדם⁶ שם⁷, [אבל אם עבר אדם שם]⁷ והוחזקו שני יוסף בן שמעון⁸ חיישין שמא ממנו נפל. וצריכין אנו ליתן סימן מובהק כרב אשי, או שיאמרו עדים מעולם לא חתמנו אלא על גט אחד של יוסף בן שמעון כדאמרינן לעיל, עכ"ל.

ירושלמי בשמעתין (פ"ג ה"ג טז, ב) ושלחי יבמות (פ"ט ה"ו פד, א) איזהו⁹ על אתר¹⁰, ר' יוחנן אמר כל¹⁰ שלא עבר שם ברייה, ר' יעקב

בר אילא¹¹ אמר ר' שמעון בר בא בשם ר' יהושע בן לוי כל שלא עברו שם שלשה בני אדם¹². וקיימא לן כר' יהושע בן לוי כלפי ר' יוחנן כדפסיק ר"ת¹¹, מיהו הואיל ולא הוזכר בגמרא דידן לא סמכינן עלה.

1. אלפס: ק אלפס ז"ל 2. לגאון: ק לגאון אחד 3. והלכה: א ק חסר 4. (נזהר) ושהה: א ק נזהר 5. [לחומרא]: א ק חסר 6. אדם: א ק חסר 7. [אבל אם עבר אדם שם]: א ק חסר 8. יוסף בן שמעון: ק שמעון בן יוסף 9. איזהו: ק איזה 10. כל: ק חסר 11. כדפסיק ר"ת: ק כדפסק רבנו תם ז"ל 12. שם: ט חסר

א כ"פ הרמב"ם (פ"ג, י) והרא"ש (פ"ג סי' ג), וכ"פ בטוש"ע (קלב, ד).

ב על אתר - זו גי' הירושלמי גם במשנה בגיטין (שם).

ג אילא - בירושלמי לפנינו: אידי.

ד כך בירושלמי בגיטין, אולם בירושלמי יבמות שלפנינו מובאת רק דעת ר' יוחנן.

ה פסיקה זו של ר"ת הובאה בתוס' (מגילה כז, א ד"ה כוותיה; גיטין לט, א ד"ה הלכה), ברשב"א (ו, א ד"ה ולענין פסק) וברא"ש (פ"ב סי' ט; פ"ד סי' כב), וכן בדברי רבנו האו"ז במקומות נוספים בהל' חלה (סי' רכה), בהל' כלאים (סי' רנו) ולעיל בהל' גיטין (סי' תשיג). ר' לעיל ראית ר"ת לפי רבנו האו"ז, וביאורו שם (הע' ד). ויש שכתבו דקיי"ל כר' יוחנן, כ"כ בה"ג (הל' ברכות עמ' לג) והרשב"א (עירובין מז, ב ד"ה מאי; שו"ת ח"א תסד) בשם הגאונים, ובעירובין (פו, א ד"ה ולענין גוי) כתב שגם הרמב"ם סובר כן.

13. והוחזקו: נ הוחזקה ו והוחזק' 14. אלא על: ט אלא ב על 15. גוי: ד עכו"ם וכן להלן 16. סירקאי: א ק סירקאי 17. קומי: ק קמיה 18. אמרה: ק אמרון 19. ידי: א ד יד 20. היה: ק חסר 21. עבר: א ק עבד 22. זעירא: א זעיר 23. כשמו: א בשמו ק כשמו עליו

ו לעיל (סי' תשכד) הביא דעת הראב"ה (סי' תתקכ) ואביו ר' יואל, שניתן לשלוח על ידי גוי, ושלא כדעות שהביא שם האו"ז מהבה"ג (הלכות גיטין עמ' תי-תיא), דעת רב חנינאי גאון, שהגט פסול משום שאין שליחות לגוי, ודעת הבה"ג עצמו שבדיעבד אם נישאת לא תצא דסמכינן על ר' שמעון (י, ב) שכולם כשרים. ודנו שם בהערות באריכות בדעת הבה"ג עצמו בספר שלפנינו, בדעות הראשונים שהביאוהו, ובדעות להלכה. ומכאן שמסקנת רבנו האו"ז כדעת הראב"ה ואביו רבנו יואל להכשיר שליחות הגוי, אף שלעיל (סי' תשכד) לא פסק הדברים בהחלט.

ז כ"כ רבנו לעיל (סי' תרחצ) בשם ראב"ה ובשם ריב"א. ונר' שמסקנתו שם שלכתחילה יש לכתוב כ"ב שורות משום המנהג, אך אין הדבר לעיכובא. ור' שם בהרחבה דעת הפוסקים בהע' י.

ח זעירא - בירושלמי לפנינו: עזרא.

דרוב חולים לחיים, אבל גוסס לא, דרוב גוססין למיתה⁷, ובזקן שהגיע לגבורות אזלינן לחומרא⁸. וזקיני פסק לקולא בתרויהו, ואין נראה לי, עכ"ל.

ירושלמי (פ"ג ה"ג טז, ב) המביא גט והניחו זקן או חולה, תני בר קפרא אפילו נותן⁴ לה בחזקת שהוא קיים, הניחו בן מאה שנה, אבל הניחו גוסס או זקן שהגיע ועשה בדרך עוד מאה לגבורות לא⁵.

שנה, נותנו לה בחזקת שהוא קיים. וליתא לפי פסק רבותינו³ שפסקו לחומרא¹:

(תשלה) מתניתין (כח, ב) שלשה דברים אמר ר' אלעזר בן פרטא לפני חכמים וקיימו את דבריו. על עיר שהקיפה כרקום, פירוש (רש"י ד"ה כרקום) מלור, ועל ספינה המטרפת בים ועדיין לא טבעה, ועל היוצא לידון, שהן בחזקת קיימין. אבל עיר שכבשה¹ כרקום², וספינה שאבדה בים, והיוצא ליהרג, נותנין עליו חומרי חיים וחומרי מתים, בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל לא תאכל בתרומה. כתב מורי רבינו אבי העזרי והלכתא כוותיה⁸.

ירושלמי (פ"ג ה"ד יז, א) איזהו כרקום³, ר' בא בשם ר' חייא בר אשי כגון זוגין, ושללאות, וכלבים, ואווזין, ותרנגולין, ואיסטרטיות, מקיפין את העיר².

ירושלמי (שם) ועוד שלשה הוסיפו עליהן, את שגרתו⁴ חיה, ואת ששטפו נהר, ואת שנפלה עליו מפולת, נותנין עליו חומרי חיים⁵ וחומרי מתים, בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל לא תאכל בתרומה³.

תניא (כח, ב) שמע מבית דין ישראל שהיו אומרים איש פלוני נהרג איש פלוני מת, ישיאו את אשתו. מקומנטריסין¹² של גויים¹³ איש פלוני מת איש פלוני נהרג, אל ישיאו את אשתו. דמילתא דשייכי בה עבדי

עיר שהקיפה⁶ כרקום, וספינה המטרפת⁷ בים ועדיין⁸ לא טבעה, והיוצא לידון, הן בחזקת קיימין. כבשה כרקום, ספינה שאבדה בים, והיוצא ליהרג, נרתו חיה, שטפה נהר, או שנפלה עליו מפולת, נותנין עליו⁹ חומרי חיים וחומרי מתים¹⁰.

כרקום, מפרש בירושלמי כגון זוגין, ושללאות, וכלבים, ואווזין, ותרנגולין, ואיסטריאות¹¹, מקיפין את העיר.

7. המטרפת: ב שאבדה נ המטרפת 8. ועדיין: ב והאידיא 9. נותנין עליו: נ נותן לה 10. חומרי חיים וחומרי מתים: ב חומרי מתים וחומרי חיים 11. ואיסטריאות: ב ואיסטריאות נ ואיסטריאות ו ואיסטרטיות 12. מקומנטריסין: א ק מקומנטריסין 13. גויים: ד עכו"ם

3. רבותי: א רבות' ק רבותינו 4. נותן: ב חסר 5. לא: ו לא (בהערת שוליים: וזקיני בת' בתרויהו לקולא ואין נר' לי)

1. שכבשה: ד ק שכבשוה 2. כרקום: א כרבוס 3. כרקום: א קרקוס ק קרקום 4. שגרתו: א שגרתו 5. חיים: א חמס ק המת 6. שהקיפה: ט שהקיפה

ודייק כן מדקאמר: "אפילו הניחו בן מאה שנה", דאילו לרבא מאי "אפילו", הרי דווקא משום שהוא בן מאה לא חוששים. וממילא אם פוסקים כרבא יש לדחות הירושלמי. ויש להעיר שהרשב"א לא גרס: "אפילו" בברייתא שהביא אביי בבבלי להקשות על דעת רבא, ולכן הביא רביא מהירושלמי. אך אם גורסים שם: "אפילו" כגירסת הש"ס שלפנינו, יוצא שהגמ' לא חששה לדיוק זה. ונראה שרבנו האו"ז פוסק לחומרא כרבא וכראב"ה, שהרי כלל לא הזכיר את תרין אביי. וכן ברור מפסקי המהר"ח שפסק לחומרא כרבא.

ח מפסקי המהר"ח מוכח שהאו"ז פסק לחומרא כרבא הן בגוסס והן בזקן שהגיע לגבורות, ור' בהע' הקודמת.

א וכ"פ הרמב"ם (פ"ו, כח-כט) והטוש"ע (קמא, סט).

ב שם בירושלמי איתא עוד: "ובלבד כרקום של אותה מלכות, אבל של מלכות אחרת כליטמים הן". הביאור הרשב"א (כח, ב ד"ה עיר) והרא"ש (פ"ג סי' ה). ובב"י (שם) תמה על הרי"ף והרמב"ם שלא הזכירו ירושלמי זה, ולכאורה יש לתמוה כן גם על רבנו.

ג כן הביאו ירושלמי זה ופסקוהו: הרמב"ם (שם), הרשב"א (שם), הרא"ש (שם), וכ"פ בטוש"ע (שם).

ד יש להעיר שהראב"ה (סי' תתקלג) הביא תשובת ר' יואל אביו שגוסס אינו יכול לגרש כלל, ומפרש דמירי כאן שנתן הגט לשליח קודם שהיה גוסס, ושם הובאה דעתם של ר"א ממין ור' יהודה ב"ר קלומינוס הסוברים דגוסס יכול לגרש, ולשיטתם ביארו כאן כפשוטו שנתן הגט לשליח בעודו גוסס ורק משום החשש שמת, לא יתן השליח את הגט לאשה (ובעניין מח' זו עי' באורך בב"י קכא, ז).

ה הראב"ה פוסק כרבא שיש לחלק בין הגיע לגבורות שחוששים שמת, לבין זקן בן מאה שכיון שאיפליג איפליג. וכ"פ הרמ"ה (הובא בטור קמא, סח), פסקי הרי"ד (כח, א ד"ה אמר רבא) ופסקי ריא"ז (פ"ג ה"ג). אמנם דעת רוב הראשונים שהלכה כאביי וכפשוט הברייתא, שבכל זקן לא חוששים שמת, וכ"פ הרי"ף (יד, א), הרמב"ם (פ"ו, כח), הרשב"א (כח, א ד"ה אמר רבא), הרא"ש (פ"ג סי' ד) והטוש"ע (קמא, סח).

ו הוא הראב"ן (גיטין ע"מ מד), ופסק בזקן כדעת ר"ה פ, והוסיף שגם בגוסס לא חוששים שמת. ותמזה עליו שלכאורה בזה כו"ע מודו דרוב גוססין למיתה (ועיין תפארת יעקב ד"ה במשנה).

ז ולכאורה מדוע ליתא, והרי גם רבא מודה שבן מאה לא חוששים שמת, דכיון דאיפליג איפליג. ויש ליישב עפ"י הרשב"א (שם) שהביא ירושלמי זה כראיה לשיטת הרי"ף שהלכה כאביי,

וחלה שאני, ואי בעית אימא רבן שמעון בן גמליאל היא וחלה שאני.

כתב רבינו יצחק אלפס² (יד, א) יש מי שאומר הולך גט זה לאשתי משלחו ביד אחר ואף על גב דלא חלה, את הולך גט לאשתי לא ישלחנו ביד אחר אלא אם כן חלה³ כרבנן דברייתא⁴. ויש מי שאומר⁵ אפילו הולך בארץ ישראל שאין צריך⁷ לומר גט זה לאשתי⁵ לא ישלחנו ביד אחר אלא אם כן חלה או נאנס כרבנן שמעון בן גמליאל, דמסקנא דסתם מתניתין כותיה ולא איכפת לן במחלוקת דברייתא, וכן הדעת נוטה², עכ"ל. כתב מורי רבינו אבי העזרי

זצ"ל⁶ חלה והוא הדין אונס אחר הידוע²:

(תשלז) מתניתין (כט, א) המביא גט בארץ ישראל וחלה, הרי זה משלחו ביד אחר. ורמינהו¹ אמר לשנים תנו גט לאשתי² (רש"י ד"ה אמר לשנים) ולא נתן להם גט, פירוש עשאו עדים, או לשלשה כתבו גט ותנו לאשתי³, הרי אלו יכתבו ויתנו⁴, אינהו אין אבל שליח לא. אמר אביי התם טעמא מאי משום בזיון דבעל, פירוש שעליו לכתוב את הגט, ואינו רוצה שידעו רבים שאינו יודע לכתוב, הכא בעל לא קפיד. רבא אמר דמילי נינהו, שלא מסר להם אלא הדברים, ואין בדברים כח⁵ להיות חוזרים ונמסרים

שמע מבית דין של¹⁶ ישראל איש פלוני מת איש פלוני נהרג ושיאו¹⁷ את מקומנטריסין¹⁸ של גוים, פירוש ממניין להרוג, איש פלוני מת איש פלוני נהרג, אל ושיאו את אשתו. דמילתא דשייכי בהו עבדי¹⁹ לאחוזקי שיקרייהו.

לאחוזקי שיקרייהו, ולא דמי למסיח לפי תומו. רבינו יצחק אלפס (יד, א) ורבינו אבי העזרי שניהם כתבו זו הבריתא כך ולמעשה⁷. קומנטריסין¹⁴, פירש רבינו שלמה¹⁵ (ד"ה קומנטריסין) ממונין להרוג:

(תשלז) מתניתין (כט, א) המביא גט בארץ ישראל (רש"י ד"ה המביא גט) שאין לר"ח לומר צפני נכתב וצפני נחתם, וחלה, הרי זה משלחו ביד אחר. פירש רבינו שלמה זצ"ל (ד"ה משלחו) ועושה שליח מאליו ושלא בצדק דין. ואם אמר לו הבעל לשליח, טול הימנה חפץ פלוני כשתתן לה את הגט, לא ישלחנו ביד אחר, שאין רצונו שיהא פקדונו ביד אחר. אמר רב כהנא חלה תנן, פשיטא חלה קתני. מהו דתימא הוא הדין אף על גב דלא חלה, והאי דקתני חלה אורחא דמילתא קתני, קמ"ל. היכי דמי, אי דאמר ליה הולך, אף על גב דלא חלה נמי, ואי אמר ליה את הולך, אפילו חלה נמי לא, ואי רבן שמעון בן גמליאל אפילו חלה נמי לא ואף על גב דלא אמר ליה את הולך. (ותניא) [דתניא]¹ הולך גט זה לאשתי, הרי זה משלחו ביד אחר. את הולך גט זה לאשתי, לא ישלחנו ביד אחר. רבן שמעון בן גמליאל אומר בין כך ובין כך אין השליח עושה שליח. אי בעית אימא הולך והוא דחלה, אי בעית אימא את הולך

ט ב שאין 8. לא ישלחנו ב ישלחנו 9. חלה: ב חלה זה 10. ואז: ב ואין 11. שליח: ט ב חסר 12. שלא בב"ד: ב ושלח מב"ד 13. פלו' ממנה: ב מידה נ ו פל' מידה

1. ורמינהו: א ורמינהו 2. לאשתי: א ק לאשתו וכן להלן בפסקי מהר"ח - לאשתו 3. לאשתי: א לאשתו 4. ויתנו: א ק ויתננו 5. כח: ק בין

שרק כשנאנס עושה שליח, בין אם א"ל: הולך בין א"ל: הולך את. וכן פסקו הטושי"ע (קמא, לח).

ג כן מוכח מעובדא דרבא (שם), שלדעת רבא כשם שבחלה יכול למנות שליח אחר, כך גם באונס אחר. וכ"פ כל הראשונים דלעיל.

ד כן הוא דין המשנה, אמנם קצת צ"ע מדוע השמיט כל המו"מ בגמרא, ולר' יוחנן יש חילוק בין אם א"ל: טול חפץ והדר תן לה, או שא"ל סתם, וכן הביאו כל הראשונים להלכה, וצ"ע. ואולי פוסק כר"ל שאין חילוק, ובכל מקרה כשר בדיעבד, אבל זה צ"ע יותר.

14. קומנטריסין: ק קומטרסקין 15. שלמה: ק שלמה זצ"ל 16. של: ב חסר 17. ושיאו: נ משיאין 18. מקומנטריסין: ב נ מקומטריסין ו מקומטריסין 19. בהו עבדי: ב לא עבדי' נ ו עבדי

1. (ותניא) [דתניא]: א ק ותניא 2. אלפס: ק אלפס ז"ל 3. חלה: א ק חלה או נאנס 4. מי שאומר: ק שאומרי' 5. לאשתי: א ק לאשתו 6. זצ"ל: ק ז"ל 7. שאין צריך:

ד וכ"פ הרי"ף (יבמות מו, א), הרמב"ם (פי"ג, יג) והרא"ש (שם פט"ז סי' ז). אמנם פליגי במקרה שאמרו נהרג בדין ושלא על ידם, לרמב"ם נאמנים, ולרי"ף לא נאמנים (כ"כ הטור יז, יד). וברמ"א (שם) הביא מחלוקת זו להלכה.

א כן פסקו הראב"ד (השגות על הרי"ף שם ד"ה עוד; השגות על הרמב"ם פ"ט, לה) ור"ח (הובא בטור קמא, לח). אמנם כתב הראב"ד שבשליח ממדינת הים גם בהולך סתם אינו יכול למנות שליח אא"כ חלה, וכעובדא דרבא (כט, ב), שם נשלח גט בבבל.

ב כן פסקו הרמב"ם (פ"ט, לה) והרא"ש (פי"ג סי' ו). וכן דעת הרמב"ן (ברי"ף שם; בחי' כט, א ד"ה אב"א), הרשב"א (ד"ה המביא) והר"ן (ברי"ף ד"ה יש). וכתבו דכן מוכח מעובדא דרבא (כט, ב),

אין זה¹⁴ כלום. ואם אמרו לאותן העדים, וכתבו ונתנו למקבל לא קנה, עכ"ל. וכן כתב מורי רבינו אבי העזרי' דקיימא לן כשמואל.

מיהו לבי מגמגם, דדילמא הני מילי במקום שנותן לו מתנה בשטר, כגון שכותב לו שדי נתונה שקונה השדה

בשטר דומיא דגט שהאשה מתגרשת, אבל כגון שטרות שלנו שהם שטרי ראייה שמעידים שנתנו לו, דילמא הכי נמי דשפיר דמי, או שמא לא שנא. ולשון (מורי)¹⁵ ה"ר משה בר מימון זצ"ל משמע דלא שנא, שכתב אמרו לפלוני שיכתבו ויחתמו בשטר מתנה, דהיינו משמע כמו שאנו כותבין בשטרות:

אמר לשנים תנו גט לאשתו ולא נתן להם גט, פירוש עשאנן¹⁶ עדים, או לשלשה כתבו ותנו גט לאשתי¹⁷, הרי אילו יכתבו ויתנו. אינהו אין אבל¹⁸ שליח לא, דמילי¹⁹ לא²⁰ מימסרן לשליח. הילכך מתנה הרי היא כגט. וכן אם אמר²¹ לשלשה אמרו לפלוני ופלוני שיכתבו²² ויחתמו בשטר מתנה²³ ויתנוהו²⁴ לפלוני, אם אמרו לאותן העדים כתבו²⁵ ויחתמו, לא קנה. ואבא מרי נסתפק²⁶ אם כן הדין בשטרות העומדים לראייה, ולשון רבנו משה ב"ר מיימון זצ"ל משמע דלא שנא²⁷. לא מצאתי יות"ר מנייני²⁸

לאחר, דמילי לא מימסרן לשליח. מאי בנייהו, איכא בנייהו שליח מתנה, שאמר בעל הבית (לכולי) [לשני] עדים כתבו שטר מתנה לפלוני. מאן דאמר משום בזיון דבעל, מתנה לית ביה בזיון⁷, שאין עליו לכותבו, מאן דאמר מילי לא מימסרן לשליח, מתנה נמי מילי נינהו ולא מימסרן לשליח⁸. ובפלוגתא [דרב ושמואל]⁹, רב אמר מתנה אינה כגט, ושמואל אמר מתנה הרי היא כגט.

פר"ח וקיימא לן דהלכתא כשמואל בדיני, שמע מיניה דשמואל אליבא דרבא, דמתנה נמי מילי נינהו ולא מימסרן לשליח. ומסתברא דמתנה נמי לית להו לסהדי לומר¹⁰ לאחריו ויכתבו, אלא הם בעצמן כענין זה, עכ"ל.

וכן פסק רבינו יצחק אלפס לקמן בפרק התקבל (לג, ב), וכן כתב רבינו שמואל זצ"ל¹¹ בן רבי מאיר זצ"ל מיכ"ל הנותן מתנה בשטר ואמר לשנים כתבו, יכתבו הם ולא אחר¹³, דרב ושמואל הלכה כשמואל בדיני. ועוד, דרבא נמי קאי כוותיה דמילי לא מימסרן לשליח. אבל לשלשה הוו להו בי דינא ויכולין לעשות שליח⁸, עכ"ל. וכן כתב ה"ר משה בר מימון זצ"ל (זכיה ומתנה פ"ד, י) המתנה כגט, שאין אדם יכול למסור דברים לשליח. כיצד, אמר לשלשה אמרו לפלוני ופלוני שיכתבו ויחתמו בשטר מתנה ויתנוהו לפלוני,

וכתבו²⁶. ואבא מ' נסתפק: נ ונסתפק אבא מרי ו נסתפק אבא מרי זצ"ל²⁷. שנא: ו שנא (בהערת שוליים: דשם' דווק' בשטר מתנה כגון שדי נתונה לשו' רבי' מש' בר' מיימ' זצ"ל משמ' דלא שנא שכתבו אמרו לפל' שיכתבו ויחתמו בשטר מתנה דהיינו משמ' כמו שאנו כותבין בשטרות)²⁸. לא מצאתי יות"ר מגיטין: ב סלי' ק סימנ' גיטין' נ סליק מסכת גיט' ו אין יותר מגיטין אתן תושבחות ושירות לקורא מראש הדורות בהתחילי סימני מסכת בכורות

6. (לכולי) [לב':] א ק לכולי 7. בזיון: א ק ביזיון דבעל 8. ולא מימסרן לשליח: ד חסר 9. [דרב ושמואל]: א ק חסר 10. לומר: א למימר ק למימרא 11. זצ"ל: ק ז"ל וכן להלן 12. מיכ' ק מכאן 13. אחר: א אחד 14. זה: ק חסר 15. (מורי): א ק מורי 16. עשאן: ט ב ו עשאו 17. לאשתי: ט ו נ לאשתו 18. אבל: ב חסר 19. דמילי: ט נ ומילי 20. לא: ב ולא 21. וכן אם אמר: ט וכן אמ' ב ואם אמ' 22. שיכתבו: ו שכתבו 23. מתנה: ו מתנה לפל' 24. ויתנוהו: ט ויתנום ב ויתנוהו 25. כתבו: ב ו

ד כסברא זו כתבו העיטור (שלישות גט מד, ב) והמאירי (כט, א ד"ה ויש מי שאומר) לחלק, שבשטר קנין מילי לא מימסרן לשליח, אבל בשטר ראייה מילי מימסרן לשליח.

ה והובא בהג"א (פ"ג סי' ח).

א זו דעת הרשב"ם, אולם כל הראשונים פסקו עפ"י ר' יוסי (סו, ב) שאף בשלשה אינם יכולים לעשות שליח, וכן הביא רבנו להלן בשם הרמב"ם.

ב וכ"פ הרא"ש (פ"ז, סי' כ) והטוש"ע (חומ"מ רמד, א).

ג ראה רבי"ה (סי' תתקכב).

תשובות

(תשלח) תשובה לה"ר אביגדור הכהן¹

אני מה יכול, להשיב לאשכול, והוא הדעת מחונן, עוקר הרים וטוחנן, שליו בתורתו ושאנן, והוא גדול הדור, ימצא בקעה וגדר² יגדור, מורי ה"ר אביגדור הכהן³, פאר יכהן, אחרין אחרין אדבר, ולא כמתגבר, כי נעמה תורתך⁴, ומתקה שאלתך⁵, וגברו סברותיך וראיותיך, ואיך ליבי יערב, לקרב אל הרב, והוא גבור מזויין, משיב כענין ושואל כהלכה, תיכף לזכרך ברכה שמורה וערוכה⁶, ברמ"ח איברין ומטיבותך⁷ אשיבך לך ריכא בר ריכא⁸.

כך נראה⁹ בעיני הלכה למעשה שאין שום יבמה גובה כתובתה עד שתחלוץ. והוא¹⁰ דהשולח (גיטין לה, ב) דמסיק ההיא גט יבמין הוה ופירש"י (ד"ה גט) יבמה היתה ונתן לה יבס גט לפוסלה על האחין והיא זכאה¹¹ לגבות כתובתה מנכסי בעלה הראשון, וכתבת אלמא כיון דמיפסלא ומיתסרא עליה מדרבנן ותו לא קיימא להתייבם גביא כתובתה אף קודם חליצה. אין הענין כך, אפילו לפי דעתך שאתה סובר¹² שהגבוהה כתובתה קודם חליצה, אין מיכן¹³ ראייה לעלמא¹⁴. שהרי דמדהוצרך לפוסלה על האחין שמע מינה

שרצתה להתייבם וגם אחיו רצה ליבמה ועשו¹⁵ לה שלא כהוגן שפסלוה, לפיכך עשו לו שלא כהוגן והגבוהה כתובתה קודם חליצה [אבל באמת לא הגבוהה כתובתה קודם חליצה]¹⁶ כלל. אלא הכי¹⁷ שלחו מתם הואיל ופסלתם אותה מן היבום תחלצו לה והגבוהה כתובתה¹⁸ ואינכם צריכים להדירה כי כבר הדרנוה בכאן. אי נמי הכי¹⁹ שלחו להו דעו לכם שכבר חלצה בכאן והגבו מאותו אח²⁰ שהיה לשם והגבוהה כתובתה²¹. וכן מוכח מלשון רבינו תם²² שהוא סובר שכן היה מעשה²³ לפי פירש"י שהקשה בזה הלשון, אם כן אמאי קאמר וקבלית גיטא²⁴ מה לנו ולגיטא הוה ליה למימר (והלכה) [וחלצה] בב"ד²⁵. אם כן משמע בפ"י²⁶ שסובר שלפי שיטת רש"י משמע שחלצה, כל שכן לשיטת ר"ת שאין מכאן²⁷ הוכחה כי מתוך ההיא קושיא שאין האשה²⁸ גובה כתובתה קודם חליצה פירש פירוש אחר²⁹.

ומה שכתבת³⁰ שזו לא היתה לה שעת הכושר מעולם ואין אני קורא בה בשעת נפילה יבמה יבא³¹ עליה, והרי היא כאשת אח שיש לה בנים ואסורה. ומכח זה באת לומר להגבות כתובתה קודם חליצה, מאיזה כח תאמר כך ומה סברא תתן לדבר.

13. ועשו: ק ועשה 14. הכי: ק הכא 15. הכי: א הכא
16. אח: א את 17. כתובתה: ק כתובה 18. תם: ק תם
- ז"ל 19. מעשה: ק המעשה 20. וקבלית גיטא: ק
- וקבלית גיטה 21. (והלכה) [וחלצה] בב"ד: א ק והלכה
- כב"ד 22. בפ"י: א כפי ק כפי 23. מכאן: א מיכן
24. האשה: ד אשה 25. שכתבת: א ק שכתבת ר' ביאורים
26. יבא: ד יבוא וכן להלן

1. תשובה... אביגדור הכהן: א ק חסר 2. וגדר: ק גדור
3. תורתך: א ק תורתך 4. שאלתך: א ק שאלתך
5. וערוכה: ק וארובה 6. ומטיבותך: א ק ומטיבותך
7. ריכא בר ריכא: א ריכא בר ריכא: 8. נראה: ק אני
- נראה 9. והוא: ד והיא 10. באה: ק באת
11. שאתה סובר: א שהסובר 12. מיכן: ק מכאן

וקיבלה גט כדי לפוסלה עליו אבל יבמה בעלמא מקבלת כתובה רק אחרי חליצה.

ה נראה שהכוונה לשאלה על רש"י בתוס' גיטין (לה, ב ד"ה גט), אולם שם מובאת השאלה בסתם, ולא בשם ר"ת.

ו בהמשך להע' הקודמת, בתוס' (שם ד"ה גט) העמידו שמדובר בגרושין לאחר שנתייבמה, והתרוץ מובא בשם ר"י.

ז ר' שנו"ס. בכתה"י הגירסא: "ומה שכתבת", ואפשר שהכוונה לדברי ר"י שירלאון, הביאם רבנו לעיל בהל' יבום (סי' תרי"ט), המחלק בין חליצה פסולה במקום שהוקלשה הזיקה (כשדומה לאחת מהעריות), לבין חליצה במקום שלא הוקלשה הזיקה (שאינה חליצה פסולה ואינה צריכה לחזור אחר כל האחים). ונראה שהשאלה עסקה ביבמה שהוקלשה זיקתה (כגון אחות זקוקה או אחות חלוצה), ומדברי רבנו שם שהיא "דמיא כבר כחלוצה" רצה הרב השואל להוכיח שגם כתובה יכולה לגבות.

א השואל הוא ר' אביגדור ב"ר אליהו הכהן מבעלי התוספות. בהקדמה לתשובת רבנו האו"ז וכן בתשובות מהר"ם מרוטנבורג (ד"פ סי' קב וסי' תרצט) הוא מתואר בכינויים מופלגים.

ב בשו"ת רד"ך (סי' ב אות י, טו עד) הוכיח מדברי רש"י אלו שכל יבמה שאין רוצים לחלוץ לה זכאית לכתובה גם לפני החליצה, והוסיף שגם תוס' לא חולקים על דין זה אלא שסברו שחכמים לא היו מניחים לו שלא לחלוץ. אומנם מרש"י ביבמות (קד, א ד"ה לנגעים) משמע שגביית הכתובה תלויה בחליצה. ור' לקמן הערה י.

ג נראה שיש כאן השמטה משום טעות הדומות בשל כפילות מילים (חליצה). השלמנו עפ"י ההערה בשולי הדפוס. אפשרות אחרת להשלמה: "אבל בעלמא אין גובה כתובתה קודם חליצה כלל".

ד בספר מים עמוקים כתב שלא חלצה משום שהיה שם אח גדול

שיש שמת ויש שאינו מת, דאי בוודאי מת אביי היכי אפילו³⁷ יבמה האסורה מסר נפשיה למיתה. ועוד מעשים בכל יום שאנו רואים שנשאת³³ לשלישי ומאריכים ימים ומולידים בנים ובנות. ועוד³⁴ אפילו לפי דבריו שקטלנית³⁴ היא בחזקת איסורא לא יכניסנה אלא יחלוץ לה, לודאי חששא אלא לספק חששא. אבל שהיא תגבה כתובתה³⁵ קודם חליצה מנא לך הא. ועליך החיים והשלום כחשקי יצחק בר³⁶ משה נב"ה:

(תשלט) השיב אבא מרי שיחיה 'תשובה לה"ר אביגדור וה"ר אלעזר אחיו'¹ מצות רבותי ה"ר אביגדור וה"ר אלעזר² אחיו עלי להתבונן בשאלתם³. ויראתי מלמנוע את דעתי הפחותה, אף כי כבד עלי הדבר מפני כובד⁴ עיני, ואף כי טרוד אני בעניני סוכה וערב שבת ויום טוב. אשר כתבת⁵ שומרת יבם שמתה ופרע לה היבם כתובתה לפני מותה מנכסי בעלה הראשון שלא היה

ועוד מה שכתבת שאין אני קורא בשעת נפילה לא איסור ערוה ולא איסור לאו"א אלא איסורא דרבנן, קורא אני בה בשעת נפילה יבמה יבא עליה. והאי דאמור²⁷ רבנן מצות חליצה קודמת (יבמות ג, א; לט, ב; כתובות סד, א; בכורות יג, א) חששא דרבנן היא שחשו חכמים שמא היו מתכוונים לנוי או לממון. ואם באו להתייבם שניהם ואומרים שמתכוונים לשם מצוה כופין אותם במיליט ומבקשים אותם שלא יתייבמו ואם נתייבמו אין מפרידין אותם אפי' לדברי ר"ת. הלכך מכל פנים אין שום יבמה גובה כתובתה עד שתחלוץ ואין לה שום חלק לא בנכסי בעלה הראשון ולא בנכסי היבם עד שתחלוץ³⁸. הלכך הואיל ואין לה שום כח בנכסים הא דאתינן²⁸ עלה ודאי אמנה בטעות היתה²⁹ וחוזרת כדפרישית בכתב הראשון³¹.

ומה שכתבת שהיתה בחזקת קטלנית³², איני יודע מאי נפקא מינה³⁰ שכתבת זה כי בעבור כך אינה אסורה עליו אלא חששא בעלמא היא. דכי קבעינן³¹ הילכתא בהבא על יבמתו (יבמות סד, ב) הלכתא כרבי דלשלישי לא תנשא הני מילי לחששא בעלמא ולא לאיסורא, דאי לאיסורא אביי היכי עביד³² עובדא בנפשיה ועבר אדרבנן (שם). ולא לודאי חששא אלא לספק חששא,

שנתייבמה⁴¹. שניהם: ב נ שניהן⁴². אפי' ב ואפי' ⁴³ זצ"ל: ט נ חסר⁴⁴. הא דקבעינן: ט והא דקא בעינן ⁴⁵ הילכתא: ט דהילכתא⁴⁶. בר: ב חסר⁴⁷. לא לאיסורא: ב ט לאיסורא⁴⁸. ולא: ט חסר

1. תשובה לה"ר אביגדור... אחיו: א ק חסר². אלעזר: ק אליעזר³. בשאלתם: ק בשאלותכם⁴. כובד: א ק כבד⁵. כתבת: א כתבת: ק כתבת

27. דאמור: א ק דאימור²⁸. דאתינן: א ק דאתינו ²⁹ היתה: ק היה³⁰. מינה: ק מיניה³¹. קבעינן: ד קבעינא³². עביד: א עבד³³. שנשאת: א שנטמאת ³⁴ אפילו לפי... שקטלנית: ק לפי דבריו אפי' שקטלנית ³⁵ כתובתה: ק כתובתך³⁶. בר: ק ב"ר³⁷. אפילו: ב חסר נ אילו סימני תשובות אפי' ו בעזרת רוכב ערבות אתחיל סימני התשובות³⁸. להתיבם: ט לייבם נ להתייבם³⁹. אינה: ב אינו⁴⁰. שנתייבמו: ט

ואף לשיטת הרי"ף (יבמות יג, א) והרמב"ם (יבם וחליצה פ"ג ה"ב), החולקים על רש"י ותוס' וסוברים שמצות יבום קודמת למצות חליצה, יש מקום לדון אם כופים על החליצה כשאסורה להתייבם מדרבנן, לפני שנדון אם גובה כתובתה. וע' בשו"ת הרשב"א (ח"א אלף ר"מ) שהסתפק ביבמה שאינה ראויה לו אם כופים על החליצה. וע"ע בלשון השו"ע (קס"ה, ד) שמשמע ממנה קצת שכשאסורה גובה גם קודם חליצה.

יא אבל הרמ"א (קס"ה, ד) כתב להלכה שגובה כתובתה מיד, ומשמע שס"ל כרד"ך (שהובא בהע' ב), כרב השואל וכהבנה הפשוטה ברש"י בגיטין.

יב נראה שהכוונה לתשובת רבנו בס' הבא.

יג הנודע ביהודה (אבה"ע ח"א, י הו"ד בפת"ש קס"ה, ה) כתב סברא הפוכה מסברת הרב השואל, ולדעתו בקטלנית לכו"ע לא נכפה על החליצה משום שגם אחרי החליצה אנשים לא ירצו להנשא לה, וממילא אין לה טענה.

ח מתוך הדברים נראה שהרב השואל עצמו חלק על דברי ר"י שירלאון (הובאו בהערה הקודמת) שהצריך לחזור אחר כל האחים, ולדעתו בחליצה פסולה א"צ לחזור אחר כל האחים, ומדברי רבנו בהל' יבום הנ"ל (סי' תרי"ט) נראה שגם הוא נוטה לדעה זו.

ט גם לעיל בהל' יבום (סי' תרל"ח) כתב רבנו שלר"ת הכפיה היא בדברים, וכ"כ תוס' בכתובות (סד, א ד"ה ודיני). אולם תוס' יבמות (לט, ב ד"ה אמר רב) והרא"ש (יבמות פ"ד, יז) כתבו בסתמא שכופים לפי ר"ת, ומשמע קצת מדבריהם שזו כפיה ממש.

י הרב השואל סובר כר"ת (כדמוכח מתחילת התשובה הבאה). ויש להעיר שעצם האפשרות שמעלה הרב השואל שתגבה כתובתה קודם לחליצה ניתנת להאמר דווקא לשיטת רש"י ור"ת, (שאומוגם נחלקו בהבנת דברי רב ביבמות (לט, ב) ובמסקנות הנובעות מהם אך הסכימו שלדינא כופים על החליצה, יענין בדבריהם בתוס' (שם ד"ה אמר רב)), אבל לשיטת ר"י בתוס' בכתובות (סד, א ד"ה ודיני), שאין כופין על החליצה וחליצה מעושה פסולה, נראה שאין מקום להסתפקותו של הרב השואל.

הלכך הכא¹⁸ נמי שנתן לה כתובתה כשסבור שיש לה כתובה קודם חליצה, ואי הוה ידע דלית לה לא הוה יחייב לה. והמשיכה שמשכה הנכסים שנתן לה לא הויה¹⁹ כלום, אלא כל מה שנתן לה חוזר היבם וגובה²⁰.

והא (לתקפו בהו) [דתקפו כהן]²¹ (ב"מ ו, ב) דדייקת הא מסר (לה) [לו]²² זכה²³, והכא נמי הואיל ומסר לה זכתה, לא דמי כלל. דהתם ספק בכור²³ ספק פשוט²⁴ ולא הכריעו בו חכמים וזכותו של בעל הספק, אבל הכריעו בכתובתה²⁵ ואמרו (יבמות לה, א; כתובות פ, ב) כתובתה בחזקת יורשי הבעל. ועוד כשמת ראובן מיד שמעון ירש את נכסיו והזקינה מתייבמת.

עכשיו שגזר הגאון על שתי נשים ופשטה הגזירה, והיה שמעון²⁵ ברצון מייבם אלא שהוא אנוס בתקנתא דרבנן, כסבור אני שאין לה כתובה אפילו חליצה דהואיל ואניס בתקנתא דרבנן שאינו יכול לייבם אין להפסיד מה שבידו מה שירש²⁶ מאחיו²⁶. ולמדתי זה מדברי ה"ר יצחק הלבן זצ"ל שכתב בתחילת כתובות (בתוספותיו שם ב, א) אהא דמסיק חלה הוא מהו התם טעמא מאי משום דאניס הכא נמי הא אניס, או דילמא התם אניס בתקנתא דתקינו ליה²⁷ רבנן. וכתב ה"ר

חפץ לייבם כי הוא נשוי ולו⁶ בנים. וגם היא לא היתה רוצה ליבם ואף לא להנשא עוד לאחר, לפי שהיתה זקינה ועל כן לא חששה⁷ לחלוץ. גם במדינה זו נהגו כדברי⁸ רבינו תם⁹ שפוסק כאבא שאול (יבמות לט, ב) עד כאן לשונכם.

כך נראה בעיני, שלא זכתה היבמה באותם הנכסים שנתן לה היבם כי אין היבמה נוטלת כתובתה מנכסי בעלה אלא משעת חליצה זוכה בכתובתה ולא קודם לכן, כדתנן (שם לה, א; כתובות פ, ב) בית הלל אומרים כתובתה בחזקת יורשי הבעל. ואין לחלק בין זקינה לבחורה דתרווייהו חולצות¹⁰ או מתייבמות ואפילו עקרה, כדתניא בתוספתא (יבמות ב, ד). ומורי רבינו שמחה זצ"ל¹¹ עבד עובדא בזקינה. הלכך הואיל והיתה ראויה לייבם או לחלוץ ומתה בלא חליצה לא זכתה בנכסים ובכתובתה¹². וזה שנתן לה היבם בתורת פרעון הכתובה מתנה בטעות היתה שיהיה סבור שהיה לה כתובה. ואפילו הקנה לה בקניין, קניין בטעות הוא ואין בו ולא כלום. כההיא¹³ דסוף פרק קמא דגיטין (יד, א) גבי הנהו גינאי דעבוד חושבנא, ודחזקת הבתים (ב"ב מא, א) דרב ענן שקיל¹⁴ בידקא בארעא¹⁵, דאסיקנא דמחילה¹⁶ בטעות לא הויה [מחילה]¹⁷.

הוי 20. וגובה: ק וגובה היא 21. (לתקפו בהו) ודתקפו כהן: א ק לתקפו בהו ד (לתקפו בהו) ובשולי הגיליון: אולי צ"ל דתקפו כהן 22. (לה) [לו]: א ק לה 23. בכור: ק דכור 24. פשוט: א פשוטה 25. שמעון: א ק השמע' 26. מאחיו: א מאחין ק מהאחין 27. ליה: א ק לה

6. ולו: א ולא 7. לא חששה: ק חששא 8. כדברי: א כדברי 9. רבנו תם: ק רבנו תם ז"ל 10. חולצות: ק חולצת 11. זצ"ל: ק ז"ל 12. ובכתובתה: ד בכתובתה 13. כההיא: א ק דההיא 14. שקיל: א שקל 15. בארעא: א ק בארעיה 16. דמחילה: א ק במחילה 17. [מחילה]: א ק חסר 18. הבא: ק הכי 19. הויה: ק

חולצת ורק אח"כ גובה. אומנם יש להעיר שהרד"ך (הובא בסי' הקודם הע' ב) והרמ"א (קסה, ד) פסקו שלמ"ד כופים על החליצה גובה כתובתה קודם חליצה.

ד מלשון רבנו מוכח שסבר כמהרי"ק (שורש קב, הו"ד בב"ש סי' קס סק"א) שכשכופים היבם לחלוץ יורש את אחיו. אולם הבית שמואל (קסה סק"י) כתב בדעת רבנו שדווקא כשסיבת הכפיה היא חרם דר"ג יורש את אחיו, אך כשכופים לחלוץ משום דיני יבום אינו יורש (אלא נוטל מחצה מתקנת הקהילות). ויש להעיר שמדברי רבנו לעיל (סי' תרל"ט) נראה שגם כשכופים לחלוץ נוטלת כתובה. אומנם החזו"א (סי' ט, סק"ט) חולק על הב"ש ולדעתו בכל מקרה של חליצה בטלה הזיקה למפרע ואין לו עדיפות בנכסי אחיו (אך כשמתה היבמה יורש אחיו גם למ"ד חליצה קודמת). לדבריו יקשה לכאורה מדברי רבנו, אלא אם נדחוק ונפרש, שלא עסקנו כאן אלא בויכוח בין היבמה ויורשיה ליבם ביחס לכתובה, ואכן לאחר החליצה יש גם לאחי היבם זכות לרשת את האח המת.

א עיין בסי' הקודם הע' י שם הבאנו את דעת הרי"ף והרמב"ם הסוברים שמצות יבום קודמת למצות חליצה, וההשלכה לכך לענין גביית הכתובה לפני חליצה, כשאסורה לחלוץ מדרבנן. ודברינו שם תקפים כמובן גם בענין תשובה זו, שהרי כאן מדובר ביבמה שמותרת להתייבם, ולשיטת הרי"ף והרמב"ם (פ"ב מייבום ה"י) קיימת עליה חובה גמורה להתייבם, וברור עוד יותר שאיננה גובה כתובתה קודם חליצה.

ב שם המדובר שהכהן תפס והדין אם מוציאים מידו, ודייק משם השואל, שכשנסר לו הבעלים מרצון אין מוציאים מידו. ג רבנו סובר כתוס' (ב"מ ו, ב ד"ה פוטר) וכשאר הראשונים בסוגיית "תקפו כהן" הסוברים שלמסקנת הגמ' תקפו כהן מוציאים מידו ותפיסה לאחר שנולד הספק אינה מועילה. אבל הרלב"ח כתב בתשובה (סי' ל"ו, דף כה, הובאה בסי' תקפו כהן סי' צז) שגם אם תפסה קודם שנולד הספק (כגון קודם מיתת הבעל), ואף לשיטת הרמב"ם (בפ"ה מהל' בכורות ה"ג) הסובר שתקפו כהן אין מוציאים מידו, כאן לא תועיל תפיסה משום שאין דעה לפיה ניתן לגבות הכתובה, ואף לשיטת רש"י (שכופים על החליצה)

לא יכולתי להאריך לפי כבודכם ועליכם החיים והשלום כחשקי.

יצחק בר' משה נב"ה:

א(תשמ) [נא] אשתדל בנתינת הגט ובלבד שיביא שטר עדות שעשתה אותו לקבלה שיהא כתוב בכתב כתיקון של רב יהודאי¹ גאון זצ"ל².

כי זה שטר עדות שהביא עתה מתחילתו ועד סופו לא נכתב כהלכה. כי תחילתו נכתב בשני² בשבת³ וזה טעות הוא, וכך³ היה לו להתחיל זכרון עדות, דהאי שטר עדות, שכך כתוב איך רבקה בת ר'⁴ משה אמרה לנו הווי עלי עדים. וכל שטר עדות תקון⁵ רבנן לכתוב להתחיל בלשון⁶ זכרון עדות. כההיא⁷ דסוף פרק יש נוחלין (ב"ב קלו, א) אלא בדוכרן⁸ פתגמא דהוה קדמנא⁹ פליגי וכההיא דפרק זה בורר (סנהדרין כט, ב) דמסיק ההיא אודיתא⁹ דהוה כתוב בה דוכרן¹⁰ פתגמא¹¹ כו'. והא דלא כתבינן בשטר כתובה זכרון עדות, למדני¹² הגאון מורי¹³ אב"י העזרי זצ"ל דמשום¹⁴ שהיא כמעשה¹⁵ בית דין¹⁶. מה מעשה בית דין נכתבין ביום ונחתמין בלילה, אף כתובה נכתבת¹⁶ ביום ונחתמת¹⁷

יצחק הלבן (שם)²⁸ מיכן²⁹ אני מדקדק דכל אניס בתקנתא דרבנן אין לו להפסיד מה שבידו. ועכשיו שאם יאמר יבם איני רוצה [לחלוץ]²⁹ לין עד שתתן לי כך וכך דוחקין אותו עד שיחלוץ, דהשתא כמו תקנתא³⁰ דרבנן היא שאינו יכול לישא אשה אחרת. וגדולה מזו שנינו ביבמות פרק בית שמאי (קיא, ב) המודרת הנאה מיבמה בחיי בעלה דכופין אותו

יבם שנתן כתובה ליבמה מנכסי בעלה הראשון קודם חליצה לפי שלא³³ רצה ליבם, וגם אין דעתה³⁴ לינשא עוד, לפיכך³⁵ לא חשש³⁶ לחלוץ, לא³⁷ זכתה היבמה³⁸ באותן נכסים³⁹. ואפי' הקנה לה⁴⁰ דקניין בטעות חוור, וכל מה שנתן לה חוור היבם וגובה. עכשיו⁴¹ שגזר הגאון על שתי נשים ופשטה הגזירה והיה היבם ברצון מיבם⁴² אלא שהוא אנוס בתקנתא דרבנן⁴³ כסבור⁴⁴ אני שאין לה כתובה ואפילו חליצה.

שיחלוץ לה אף על פי שכמו מקצת פשיעוּתא היא, וכל שכן בכי האי גוונא דאין מניחין את היבם³¹ לדוחקה³² לשום דבר אלא כופין אותו שיחלוץ עכ"ל. הכא נמי הואיל ואניס בתקנתא דרבנן שאין יכול לייבם אין לו להפסיד מה שירש מאחיו.

מפני ערב שבת ויום טוב

1. יהודאי: ק יהודא וכן להלן 2. בשני: א ס ק בשני
3. וכך: ס כי א ק וכי 4. ר': ס חסר 5. תקון: ק תיקון
6. בלשון: ס דלשון 7. כההיא: ד (כההיא) ק א חסר
8. בדוכרן: א בדוכרן ק בדוכרין 9. אודיתא: א ק
10. דוכרן: ק דוכרין 11. פתגמא: ס פתגמה
12. למדני: ק א למדנו 13. מורי: ק מורי רבינו
14. העזרי זצ"ל דמשום: ק העזרי ז"ל משום
15. כמעשה: ק מעשה 16. נכתבת: ד נכתב
17. ונחתמת: ס נחתמת

28. מיכן: ק מכאן 29. [לחלוץ]: א ק חסר 30. תקנתא: א תקנת 31. היבם: ק הרבים 32. לדוחקה: ס לדחקה [רק מכאן מתחיל כ"י סנסיני וזו ההערה הראשונה משם]
33. שלא: ב שאין 34. דעתה: נ דעתו 35. לפיכך: ט ולפיכך 36. חשש: ט חשש ב נחששא 37. לא: ב ולא
38. היבמה: ב היבם 39. נכסים: נ הנכסים 40. לה: ב לו 41. עכשיו: ט ועכשיו 42. ברצון מיבם: ט מיבם
43. בתקנתא דרבנן: ט בתקנת רבנן 44. כסבור: ט סבור

ב בנדפס נוספה כאן בראש הסי' כותרת: "תשובה לה"ר אהרן וה"ר יחזקאל זצ"ל", שנוספה על ידי המביא לדפ' ואינה ככה". העברנו אותה לראש הסי' הבא, שם מקומה, ור' שם הע' א. ג אין לפנינו תיקון שטרות לרב יהודאי גאון, וראה בראב"ה ח"ד בהע' (עמ' רעב הע' 24) שם דן בענין. ואולי המדובר בספר השטרות לרבי יהודה אלברצלוני (עמ' 121).

ד בספר העיטור (ח"א, מט, א) הביא שטר מינוי לשליח קבלת גט הפותח גם הוא בזמן ולא כדברי רבנו כאן.

ה קדמנא - בגמ' לפנינו: באנפנא.

ו מדברי רש"י (ב"ב קלו, א ד"ה דוכרן פיתגמי) משמע שבשטר עדות יש לכתוב זכרון עדות ובמעשה בית דין זכרון דברים.

ז בראב"ה עצמו (ח"ד סי' תתקט עמ' רעב) נכתב שכתובה אלימה מכיון שהיא כמעשה בי"ד. ונראה שכוונתו היא שכתובה נחשבת כמעשה בי"ד אע"פ שלא נעשית בב"ד (ולכן היא פותחת בזמן ולא ב"דוכרן פיתגמי"). וע' בתשב"ץ (ח"ג סי' שא) שכתב שבגיטין ובכתובות החתימה ביום הכתיבה, ולכן יכולים לפתוח בזמן. לעומת זאת בשאר שטרות חותמים לאחר זמן ולכן עדיף שהזמן יכתב בסמוך לחתימה.

ה דברי ר"י הלבן הובאו ע"י רבנו גם לעיל (סו"ס תרלח), והדברים שופכים אור על דבריו של ר"י הלבן בתוספותיו לכתובות שם. ו יש להעיר שהן רבנו (סו"ס תרלח) והן הרב השואל (הובאו דבריו בשו"ת מהרי"ק בתחילת סי' ק"ב) חולקים על ר"י הלבן, וסוברים שכשהיבם נשוי כופים אותו כפיה גמורה לחלוץ משום חדר"ג. ונראה שר"י הלבן סובר כראב"ה וכו"א ממין שהביא רבנו לעיל (סו"ס תריט), שלדעתם כדי שהחליצה לא תהיה פסולה (ותצטרך לחזור אחר כל האחים) נצטרך להתיר את חדר"ג או לומר שאינו חל בכה"ג (ולכן נראה שגם כאן תקפים דברי ר"ת שכופים בדברים). אולם רבנו והרב השואל חולקים וסוברים שבחליצה פסולה אינה צריכה לחזור אחר כל האחים (וכמ"ש בסי' הקודם הע' ח).

א בסמין זה ד' תשובות. תחילת התשובה הראשונה מצויה בכל כה"י ובדפוס. אולם המשך התשובה וכן ג' תשובות נוספות שבהמשך הסי' הועתק מכ"י ס, ר' להלן בביאורים (הע' לג) ובשנו"ס (הע' 136). סיום התשובה האחרונה בסי' זה (תשמ, ד) חסר גם בכ"י ס, והעתקנוהו משו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפ' לבוב, סי' קי"ח), ר' שם הע' פג.

ריש ירחא. ואף הנשים נמנעות מלעשות בו מלאכה ביום ראשון. ויש לחוש לדבריו כי מכח הלכות הוא בא. ואע"פ שיש להסב³² הדברים מכל מקום ירא שמים יחוש ויצא ידי חובתו. והיה לכתוב בכאן³³ זכרון עדות בשני³⁴ בשבת בראש חודש ראשון³⁵ של תמוז.

ועוד שאין כתוב בו לבריאת עולם. שלא הכשיר רבינו³⁶ יצחק זצ"ל³⁷ שטר שאין כתוב בו לבריאת עולם³⁸ אלא דוקא בדיעבד, כגון אם נישאת בכתובה שאין³⁹ כתוב בה⁴⁰ לבריאת עולם⁴¹ שמותר לו לקיימה⁴², או אם גבה⁴³ ממשעבדי שאין מוציאין מידו. אבל לכתחילה שטר שאין כתוב בו לבריאת עולם בודאי לא עלתה על דעתו לעשות בו מעשה⁴⁴.

ועוד מה זה שכתוב בו שעשיתי ואני עושה, ואני עושה לקבלה, היה לו לומר. אבל האי ודאי טעות הוא ואיכא למיחש שמא תטעון שעשיתי כך היה בדעתי שעשיתי מודעא⁴⁵. ואף על פי דאפשר דאם היתה אומרת כך לא היה ממש בדבריה, אף על פי כן יש

בלילה. וכן כתב¹⁸ בתיקון שטרות של רב יהודאי גאון ז"ל¹⁹ בפרק השולח גט לאשתו ושולח קידושין לאשתו בלשון זכרון עדות²⁰.

ועוד שכתב²⁰ בו ביום ל' לירח סיון ומנה ראש חודש ראשון תמוז לסיון, ואין נכון לעשות כן. כי אף על פי שלפירש"י²¹ היה כשר בכך כדתנן (סנהדרין מ, א) זה אומר בשנים בחודש כו'²² ופירש רש"י²³ זה שאומר כשנים ידע שחודש שעבר היה מלא והיו שני ימים ראש חודש ונמנה ראשון לחודש שעבר, אעפ"כ אין לעשות כן כמו שהוכיח רבינו²⁴ אליעזר ממין זצ"ל²⁵. דקשיא ליה²⁶ האין²⁷ נמנה אותו לשעבר הא עבדינן ליה ראש חודש בתפילה ובהלל ובקריאת התורה ובברכת המזון. ופירש דאין ראש חודש ראשון²⁸ נמנה לשעבר אלא לענין מועדות דווקא אבל לשאר מילי²⁹ כגון לשטרות ולכתובות³⁰ להבא נמנה. ומיניה מנינן³¹ כדמוכח בנדרים (ס, ב) דפריך משטרות אנדרים שמע מינה חד טעמא אית להו. וקיימא לן (שם מט, א ועוד) בנדרים הלך אחר לשון בני אדם והכא כולי עלמא קרו ליה

לכתוב³⁴. בשני: ס ק א בשיני³⁵. של תמוז: ס לתמוז³⁶. רבנו: ס ר' א רבי³⁷. זצ"ל: א ד ק חסר³⁸. שאין: א ד ק שאינו³⁹. בה: א ד ק בו⁴⁰. לבריאת: ק לבריאות⁴¹. עולם: ק חסר⁴². לו לקיימה: ס לו לקיימא ק לקיימה לו⁴³. גבה: ד (גבה) [נדר] ר' ביאורים⁴⁴. ממשעבדי... יצחק בר' משה נב"ה (סיום הסימן) א ד ק חסר ר' ביאורים

18. כתב: ס א ק כתוב 19. ז"ל: ד א ק חסר 20. שכתב: ס שכתוב א שכת' 21. שלפירש"י: ס שלפי פירוש רש"י ז"ל 22. כו': ק ס וכו' 23. רש"י: ס רבנו שלמה ז"ל 24. רבנו: א רבי ס ר' 25. זצ"ל: ק ז"ל 26. ליה: א ק לי 27. האין: ס א ק היאך 28. ראשון א ד ק חסר 29. מילי: ס ק א מילות 30. לשטרות ולכתובות: ס לכתובה ולשטרות ק לשטרות ולכתובות 31. מנינן: ק א מנינו 32. להסב: ס להסביר 33. לכתוב בכאן: ס בכאן

ח וכן הוא בטור בס' קמ"א.

ט דברי ר"א ממיץ בעל היראים מובאים ע"י רבנו בפסקי סנהדרין (סי' צב-צד).

י וכ"כ תוס' בנדרים (ס, ב, ד"ה חודש) והר"ן (שם, ד"ה ומהא) והרשב"א בתשובותיו (ח"ג, ו; ח"ו, קנא), אולם הרא"ש בשו"ת (כלל מה, כב) והתשב"ץ (ח"א, קנא) כתבו שמונים מהיום השני ודעת החינוך (מצ' תקעט) שיכול למנות או מהראשון או מהשני אבל צריך לציין בגט מאיזה יום מונה. להלכה פסק השו"ע (אבה"ע קנו, ו) שמונים מהשני (אלא שנחלקו השו"ע והרמ"א כיצד יעשו בגט שנכתב בל' בחודש, עיי"ש).

יא בפסקי סנהדרין לרבנו (סי' צד) נאמר שהמסקנה לדעת ר"א ממיץ היא שירא שמים יכתוב את שני המניינים: "ג' לראשון שהוא ב' לשני", ולא ככתוב כאן. ואולי כוונת רבנו היא שכשכותב: "בראש חודש ראשון" אין דבריו יכולים להתפרש בשני אופנים.

יב דברי ר"י, ששטר בזה"ז שלא כתוב בו "לבריאת עולם" כשר, הובאו בתוס' (ע"ז י, א, ד"ה ספרא), בפסקי עבודה זרה לרבנו (סי' קו), ברא"ש בהלכות (ע"ז פ"א, ז) ובשו"ת הרא"ש (כלל מה, כה). יג גבה - ר' שנו"ס. כמבואר בהערה הבאה קיימת כאן השמטה גדולה שהושלמה עפ"י כ"י ס. המביא לדפ' שהרגיש בהשמטה סבר שהמילים: "או אם גבה" (ככתוב בכה"י) שייכות להמשך שלפי כה"י אז התשובה העוסקת בנישואי מינקת (שאשה אחרת

התחייבה להניק במקומה ונדרה על כך) ולכן תיקן ל"נדר". תשובת מינקת מצויה בדפ' ובכה"י א ק בהמשך לתשובה זו (לכן שגה המביא לדפ'), ואנו העברנו אותה לתחילת סי' תשמא. יד הדברים להלן בתשובה זו ובתשובות שאחריה הם תוספת ארוכה מכת"י ס (ובה השלמה לתשובה זו ותוספת ג' תשובות שאינן בנדרס ובכתה"י א ק, ר' לעיל (הע' א)). באו"ז הנדרס הרגיש בחיסרון, והעיר על כך בשולי הגיליון. סיום התשובה האחרונה בס' זה (תשמ, ד) חסר גם בכ"י ס, והושלם עפ"י תשו' המהר"ם (דפ' לבוב, סי' קי"ח).

טו בסוף התוס' בע"ז (י, א, ד"ה ספרא) מובא שר"ת עשה מעשה וכתב לכתחילה שטר ללא בריאת עולם ודלא כמש"כ רבנו. טז ניתן לשער שכתב ההרשאה היה השני שנשלח לשליח זה (וכגון שאבד הראשון וכיצ"ב), וכדי למנוע מצב שבו השליח יקבל בינתיים את הגט על סמך כתב ההרשאה הראשון ולאחר מכן ניתן יהיה לערער על הגט על ידי כתב ההרשאה השני (לפיו מונה כביכול השליח לאחר קבלת הגט), כתבו: "שעשיתי ושאני עושה". ועל זה העיר רבנו שיכולה לטעון שעשיתי מודעה. ובעיטור (ח"א מט, א) הביא גט הרשאה הכתוב גם בלשון עבר אלא שבמקום "שעשיתי" הנוסח הוא: "מניתי ית פלוני ואשליטית יתיה דלהוי שליחא". וע"ע בשו"ת מלמד להועיל (ח"ג, מ"ג) שהביא נוסח לשטר הרשאה לשליח הולכה שאינו בפניו בלשון "שעשיתי".

לחוש לערער, ואין לחבר להוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן.

ועוד כשראיתי קלקולין אלו בזה השטר עדות התחלתי לדקדק בדבר. אמרתי לו לזה חיים שליח, באיזה לשון אמרה לך אותה רבקה ששלחה אותך, וענה לי כך אמרה לי או תביא אותו עמך או תביא לי גט ממנו. ולפי דבריו הרי עשתה אותו שליח להולכה" אין זה כלום. והחכם יתן את לבו מאחר שעשתה אותו שליח או להביא או לקבל גט א"כ צריך לכפול התנאי, אם ירצה לבא אל תהי שליח לקבלה, אם לא ירצה לבא התקבל לי גיטי.

ועוד מה זה שכתוב בו ויהיה פי כפיו למה לא כתב והיה פיו כפי"ט. ועוד מה זה שכתוב ועשייתו כעשייתו לקבל גיטי מפני מה לא כתב לקבל גיטי ממנו.

ועוד מפני מה לא כתב וקנינא מפלונית במנא דכשר למקנינא ביה שריר וקיים כתיקון רב יהודאי גאון ז"ל, וכי באיזה פנים ובאיזה כח יחלוק על תיקון הגאון. ועוד שצריך לכתוב בו דקי"ל כר' בשתיה"כ וכשיכתוב וקנינא שריר וקיים אין אחר קנין כלום.

שטר עדות שכך כתוב איך פלוני בר' פלוני אמר לנו הווי עלי עדים, תקון רבנן לכתוב להתחיל בלשון זכרון עדות. ושטר שאין⁴⁶ כתוב בו לבריאית עולם כשר בדיעבד⁴⁷ ולא לכתחילה. ועוד יותר דינין⁴⁸ בזה התשובה.

ועוד היאך נכתוב גט על פי אותן החתימות שאין מכירין. וזה ממש מעשה נעורות שהיה לרבתי הרב ר' יצחק והרב ר' שמואל לקיים חתימתם או לחתום בעצמם. יצחק בר משה נב"ה.

[ב] יראש שאלת על מעשה שבא לידכם שקראו בשבת בספר תורה כהן ולוי וכשקראו את ישראל נמצא שהיה חסר בה פסוק אחד. והחזרתם הספר תורה למקומה, ולקחתם אחרת כשירה. והצרכתם לחזור לראש כהן ולוי⁴⁷. וסמכתם על דברי הרמב"ם ז"ל (הל' ס"ת פ"י, א) שכתב ספר תורה שחסר בה תיבה או אפילו אות אחת לא יקרא בה ואם קרא לא יצא⁴⁸. ודאי יפה עשיתם אילו ידעתם שהיתה אחרת כשרה, אבל כמדומה אני שאין בכך לדעת זה. כי ודאי כן האמת שאפילו יש בו טעות אחת פסולה⁴⁹. וההיא דנזקין (גיטין ס, א) דאמר ר' שמואל בר נחמני א"ר

45. בר' ט בן' 46. שאין: נ שאינו 47. בדיעבד: ו 48. דיעבד 49. דינין: נ דינים

יז ע"פ המשנה בגיטין (סה, א): "הבא לי גיטי אוכלת בתרומה עד שיגיע גט לידה".

יח התוס' בקידושין (ו, ב, ד"ה לא) ובכתובות (צז, א, ד"ה זבין) כתבו שבמקום שהמעשה והתנאי תלויים הגיונית זה בזה (כגון נותן לולב ע"מ להחזיר, או מוכר נכסיו ע"מ למיסק לא"י) אין צורך בתנאי כפול, ורק כשהתנאי אינו מחוייב ההגיון (כגון בני גד ורואבן שאם יעברו חלוצים יקבלו נחלה בעבר הירדן או אדם שמגרש את אשתו בתנאי שתתן לו מאתיים זוז) צריך לכפול. ואולי אפשר שמה שהצריך כאן רבנו לכפול את התנאי הוא לחומר גיטין וקדושין.

יט בספר השטרות לר"י אלברצלוני (עמ' 121) לא מופיע "פיו כפי" בשטר הרשאה לשליח קבלה וכ"ה בשאר הראשונים ובטור (סי' קמא). וע' בס' נחלת שבעה (מו, י) שכתב שגם בהרשאת שליח הולכה ש"פ"ך כפי" מעכב הוא דווקא כשלא כתב "דבורך כדבורי" (ודווקא בשליח הולכה שצריך לדבר בשעת נתינת הגט). ואולי מה שהקפיד רבנו הוא רק לשופרא דשטרא, משום שהיה כתוב בלשון הפוכה.

כ כבר כתבנו לעיל (הע' כב) שנראה שהכוונה לר"י אלברצלוני (עמ' 121), וכן בלשון ההרשאה המובאת בעיטור (ח"א מט, א) מוזכר קניין. אולם בנוסח שטר ההרשאה המובא בטור (סי' קמא) לא מוזכר קניין, וכך נראה גם ממחזור ויטרי (סי' תקמא) וכ"ה בנוסח הר"פ (בהגהות לסמ"ק סוף סי' קפד).

כא הכוונה למחלוקות שבין רבי לרשב"ג (בגיטין לג א; לג, ב) בנוגע ליכולת הבעל לבטל שליח הולכה.

כב אלו דברי רבנו ברוך שהובאו בארחות חיים (הל' גיטין פ"ד,

ד) ובהגהות ר"פ לסמ"ק (קפד, יב) שכתב שהדיינים המקיימים צריכים להכיר את החתימות וגם להיות ידועים במקום האשה. ואולי זהו מקור הקושי שהתעורר בקיום שטר הקבלה. כג כאמור לעיל (הע' כ בתחילת הסי') תשובה זו נוספה מכ"ס. כד כדעה זו, שאם קראו בספר פסול הקריאה בטלה ויש לחזור עליה, כתבו הרשב"א בשו"ת (ח"א סי' רל) והרא"ש בשו"ת (כלל ג, ח).

כה לעומת דבריו אלה במשנה תורה, כתב הרמב"ם בתשובה (בלאו סי' רצד, פאר הדור סי' ט) שבקריאת התורה המצוה היא עצם הקריאה בין שקרא בספר כשר ובין שקרא בפסול. וניתן להבין דעת הרמב"ם בשתי דרכים: (1) הרשב"א (הובאו דבריו בארחות חיים (הל' קרה"ת, ה) ובאבודרהם (דיני קה"ת)) כתב שהרמב"ם במשנה תורה חזר בו ויש לפסול את הספר ולחזור על הקריאה, וכדעת רבנו בשמו. (2) הב"י (יו"ד סי' רעט) כתב בשם מהר"י בירב שלדעת הרמב"ם למסקנה הספר פסול (ולא קיים בו מצות כתיבת ס"ת), אלא שניתן לקרוא בו בציבור. ולכן הורה למעשה להביא ספר אחר, ולהמשיך ממקום הטעות בלא ברכה נוספת לפניה (וע' בר"ן מגילה ה, ב ברי"ף) שנראה שמסכים לסברא זו). כו כ"כ גם הרמב"ן (סוף ההקדמה לפי התורה), וכן עולה מדברי הרשב"א והרא"ש שהובאו לעיל (הע' ב). וע' בר"ן מגילה (ה, ב, ברי"ף) שהביא בשם הרמב"ן הוכחה לדעה זו מסוגיית הגמ' במנחות. אולם הראב"י (סי' תקננ עמ' 266, 269) האריך לחלוק ובהסתמך על הגמ' בגיטין, שמביא כאן רבנו, כתב שכל עוד לא חסר הספר יריעה שלמה במקום אחד הוא כשר, וכדעה זו נר' שסוברים גם התוס' במגילה (ט, א, ד"ה בשלמא). וכתב המנחת

נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרין כל אותיות שבתורה, שהיו אומרים ואו דגחון חציין של אותיות של ספר תורה. ובעי רב יוסף ואו דגחון מהאי גיסא או מהאי גיסא⁵¹. א"ל אביי וניתי ספר תורה ונימנינהו, מי לא אמר רבה בר בר חנה לא זזו משם עד שהביאו ספר תורה ומנאום. ואמר ליה רב יוסף אינהו בקיאי בחסירות ויתירות אנן לא בקיאינן. הא למדת שאפילו רב יוסף ואביי לא היו בקיאינן בחסירות ויתירות, וכל שכן באלו הדורות שאין שום אדם שבקי בהם.

מעתה כל ספר תורה שלנו אינן כשירות, ואפילו הכי אנו קורין בהן ואנן מתקנין מה שנוכל. ומה שלא נדע נסמוך על מקרא שכתוב בתורה (תהלים קיט, קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך. כדאמר (גיטין ס, א) גבי אפטרות דשרי לקרות בה משום דלא אפשר, דאין יכולת לכל צבור וציבור לכתוב נביאים שלם. הלכך קורין בה ומברכין לפנייה ולאחריה.

והואיל וכך, שאין בכם כח לדעת שאותה השעה היתה כשירה, לא היה לכם להחזיר זאת וליקח אחרת⁵². אלא היה לכם לומר לשליח ציבור שהיה קורא אותו פסוק בעל פה, מפני שלא יבא כהן ולוי לידי ברכה לבטלה. שכשיביאו ספר תורה אחר צריכין לחזור ולברך, ואם אותו ספר תורה אחר לא נכתב ככל הלכתו, נמצא שמברך ברכה שאינה צריכה. ועל כן היה מוטב שהיה קורא זה הפסוק בעל פה. כדתנן גבי כהן גדול בסוטה פרק ואלו נאמרין (סוטה מ, ב) ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה. ופרכינן בגמרא (שם מא, א) וליתיל ספר תורה וליקרי, רב הונא בר יהודה אמר רב ששת לפי שאין גוללין את התורה בציבור. וליתי ספר תורה אחריתי וליקרי, רב הונא בר יהודה אמר משום (פגמון) [פגמון]⁵² של ראשון. רשב"ל אמר לפי שאין מברכין ברכה שאינה צריכה. פירוש שאם

יוחנן ספר תורה שחסר יריעה אחת אין קורין בו⁵³ לא למעוטי פסוק אחד או אות אחת אתא, אלא רבואת קאמר, שהרי ספר תורה יש בו חמשה חומשי תורה. ואתא לאורויי לן דאפילו ארבעה חומשים אין בהם טעות כלל ובחמישי חסר יריעה, אפילו הכי אין קורין בו. כדמפרש התם טעמא משום דמחסר במלתיה שקורין לו ספר תורה וחסר הוא. הלכך אין קורין אפילו באותן ארבעה.

אבל חומש שיש בו טעות או שעירב אותיות שאין גויל מקיף את האות פסולה כדתניא במסכת סופרים⁴⁹ (ב, ב) **שעירב בו אותיות** (שאין גויל מקיף את האות)⁵⁰ אל יקרא בו. ותניא (שם ג, י) **ספר תורה שיש בו טעות אל יקרא בו**. ובהקומץ רבה (מנחות לב, ב) אמר רב יהודה אמר שמואל כתבה אגרת פסולה מאי טעמא אתיא כתיבה כתיבה מספר. פירש רבי שלמה ז"ל (שם ד"ה כתבה אגרת) כלא קרטוט. ולא נהירא לר"ל (שם תוס' ד"ה כתבה אגרת) דהא לעיל (שם לב, ב) אסיקנא שירטוט של מזוזה הלכה למשה מסיני⁵¹. ופי' ר"ת ז"ל אגרת מקרא ולא מסורת שלא דקדק בחסירות ויתירות, אלא כאגרת בעלמא. והא דיליף כתיבה כתיבה לא כדברי רבי שלמה ז"ל שפירש מוכתב לה ספר כריתות, דכמה יתירות יש בגט דיתיהויין דיתציביין ה' יודין, וחסירות נמי איכא כגון למהך. ושירטוט נמי לא אשכחן דבעי גט, אלא בלשון שיני שפירש רבי שלמה ז"ל (שם ד"ה כתיבה כתיבה) דיליף מכתב זאת זכרון בספר. הא למדת דספר תורה שאין גויל מקיף אותיותיה, או שלא דקדק בחסירות ויתירות, או שיש בו אפילו טעות אחת פסולה. ואם קרא בה לא יצא ידי חובתו. ולא תמצא אחד באלף שהוא בקי ביתירות וחסירות, דהא אפילו רב יוסף לא היה בקי בהם. כדאמר פ"ק דקידושין (ל, א) לפיכך

מהאי גיסא: ס' בכה"י בפנים חסר ונוסף בשוליים עפ"י הגמ' 52. (פגמון) [פגמון]: ס' פגמון

49. סופרים: ס' סופרים ס"ת 50. (שאין ... האות): ס' שאין ... האות יש סימון בקו על המילים ואפשר שהכוונה שהן צריכות להימחק, גם במקור במס' סופרים אין זה כתוב 51. או

כט זו מסקנת רבנו שאין להוציא ס"ת אחר, וכ"כ בשמו האגור (קצה) והמהרי"ל (שו"ת החדשות סי' כט). ומ"ש רבנו בהל' שבת (סי' מה) שאם הוציא ס"ת חדש יברך עליו, הוא דווקא בדיעבד כשכבר הוציא. אולם הראב"ה (סי' תקנ"ג) כתב שאומנם במקום שלא יכול להפסיק ימשיך ויקרא (וכדעת רבנו כאן), אך כשיגיע למקום שיכול להפסיק יפסיק, יברך אחריה, ואז יביאו ס"ת אחר וימשיך משם בקריאה. וכ"פ הרמ"א (קמ"ג, ד). ל וליתי - בגמ' סוטה לפנינו: וליכריה, ובסוגיה המקבילה ביומא (ע, א): אמאי נגלול.

חינוך (מ' תריג) שבמקום שהטעות משנה את המשמעות הספר פסול, אבל חסרות ויתרות שאינן משנות את המשמעות לא פוסלות. כז הרמב"ן (הובא בר"ן מגילה ה, ב, ברי"ף) תירץ שמדובר ביריעה האחרונה של ס"ת. כח בחידושי רבי שמואל לגיטין (סי' ח) כתב לתרץ עפ"י רש"י בסוטה (יז, ב, ד"ה בספר) שכתב: "הלל"מ שהספרים צריכים שרטוט", וממילא מובן שהגמ' שאמרה, ששרטוט במזוזה הוא הלל"מ, נובעת מהגז"ש מספר.

שהוא בן גרושה או בן חלוצה. הלכך כך היה לכם לעשות, היה לכם לומר לחזן לקרוא על פה אותו הפסוק.
יצחק בר משה נב"ה.

[ג] על האשה אשר כתב הרב ר' יחזקיהו כי מיד אחר הנשואין היו מרגישים אחריה שלא היתה נזרת כל כך, ולא היתה טובלת כרוב נשים שאינן מעוברות עד שגערו בה והתירוה וגיזמוה מאד. ואחר כך מיד היה לה ווסת כרוב נשים כב' שנים. ואחר כך חזרה לסורה ולא טבלה תוך שנה וחצי כי אם פעם א'. והכתמים היו נמצאים ובגדיה מלוכלכים בדמים, עד שנקפו (לבן) [לבן] 58 מאד והעמידו עליה עדים והודתה כדי לקבל תשובה. ואמר (לה) [להם] 59 אתם עדים בלשונה שהבינה וקיבלה העדות. ושוב חזרה וכפרה ואמרה לא פעלתי און ולא הודיתי מעולם כמ"ש בטענותיהם⁵³, ועל זה אני דן.

ונראה בעיני מאחר שהודתה שוב אין בעלה יכול לקיימה, כי זה הכלל שאני אומר כל היכא דתבעי ליה אחריני משוי נפשיה רשיעא⁵⁴. כדתנן (כריתות יא, ב) שנים אומרים אכלת חלב⁵⁵ והוא אומר לא אכלתי רבי מאיר מחייב. אמר רבי מאיר אם הביאוהו שנים לידי מיתה חמורה לא יביאוהו לידי קרבן הקל. אמרו לו מה אם ירצה לומר מזיד הייתי. ומיהמן לרבנן דהלכתה כוותיהו ולא אמרינן לא משוי נפשיה

היה מביא ספר תורה אחרת היה צריך לחזור ולברך, הלכך התירו לו לקרות בעל פה כדי שלא יברך ברכה שאינה צריכה. ומעתה הא דאתינן עלה הואיל ואין בכם כח לדעת שהשניה כשירה, מוטב שהיה החזן קורא פסוק אחד בעל פה, ולא היו כהן ולוי באין לידי ברכה שאינה צריכה.

ואם תאמר היאך נאמר לחזן לקרוא בעל פה עבור כהן ולוי. בשלמא התם כהן גדול בעצמו קורא חוטא בעצמו כדי שיזכה בעצמו ולא יבא לידי ברכה שאינה צריכה, אבל הכא למה יחטא חזן כדי שיזכו כהן ולוי. לא היא, דהכא ע"י החזן באין לידי ברכה שאינה צריכה שהחזן קורא אותו עמוד פלוני בן פלוני הכהן ופלוני בן פלוני הלוי, וצריכין לעמוד לקרוא בתורה⁵⁶ על כרחם שלא יענשו. כדאמרינן⁵⁷ כל אדם שקורין אותו עמוד לקרוא בתורה ואינו עומד הרי זה וכו'. ותו (כמנינו) [כמניהו] 53 שבאים לפסול עצמם אם אינם עומדים. דהרואה שאינם עומדים סבור שיש בהם פיסול כהונה בן גרושה או בן חלוצה ולהכי לא עמדו, אלא שהחזן שקראו לא ידע

53. (כמנינו) [כמניהו]: ס' כמנינו 54. מקיף אותותיה: ט' מוקף אותה 55. שום: נ' חסר 56. אם: ט' ואם 57. כל:

ט' וכל 58. (לבן) [לבן]: ס' לבן 59. (לה) [להם]: ס' לה

ואמרה ברצון אקבל עלי תשובה, ואמר הבעל אתם עדים. והיא הבינה שהכמין לה עדים ושתקה, ושוב לאחר מכן הכחישה את העדים, ואמרה כך אמרתי אעפ"י שאיני חייבת בדבר זה, אקבל עלי תשובה, ומכח הכרחתך שאתה מכה אותי במקום ייחוד. והוא כופר וגם העדים, כי אומרים שהודת, כי במזיד שמשחו נדה, וגם אמרה החלוק מלוכלך, היה ישן לפני ו' שבועות, והנה אסרוה הרבנים עליו⁵⁸.

לד הריטב"א והר"ן בכתובות (עב, א) כתבו שאף שאין אדם משים עצמו רשע, אשה שהודתה שהאכילה את בעלה טבל או שימשו נדה נאמנת להפסיד כתובתה משום שזה דבר שבממון. ומדברי רבנו כאן משמע קצת שאם היינו אומרים בנידון דידן אין אדם משים עצמו רשע, גם להפסיד כתובתה לא הייתה נאמנת, וכדברי הראב"ד שהובאו שם בריטב"א ובר"ן.

לה משנה זו מוזכרת במספר מקומות בש"ס אולם בלשון שונה במקצת. הלשון במשנה כריתות (פ"ג מ"א) ובגמ' (כריתות יא, ב): "שנים אומרים אכל והוא אומר...". "המש' מוזכרת בגמ' יבמות (פו, ב) בלשון: "אמרו שנים אכלת חלב, והוא אומר..." ובגמ' ב"מ (ג, ב): "אמרו לו שנים אכלת חלב והוא אומר..."

לא לקרוא בתורה - בכה"י יש נקודות על שתי המילים, לא ברור מדוע.

לב נראה שהכוונה לגמ' בברכות (נה, א) שג' דברים מקצרים ימיו של אדם ואחד מהם מי שנותנים לו ס"ת לקרות ואינו קורא. וכתב המשנ"ב (קלט, א) שהדברים אמורים במי שקראו לו לעלות לתורה.

לג סיפור המעשה מובא בתשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת (הוצ' מקיצי נרדמים) סי' קסו. שם מובאת תשובת ר' יחזקיהו ב"ר יעקב ממגדיבורג (סי' קסו) שאסר, ר' אהרון ב"ר אליעזר מריגנשבורג (סי' קסז) שהסכים לאסור, ור' יעקב ב"ר שלמה מקורסן (סי' קסח) שנטה להקל. וכך מובא המעשה שם (תחילת סי' קסו): "מעשה באשה אחת שקילקלה ושימשה את בעלה נדה, וכמה פעמים היה מוצא הבעל חלוקה ובגדיה מלוכלכים בדם. והיא אומרת מדם נחירים בא. וכן עשתה שנה וחצי שלא טבלה אלא פעם אחת, עד שמצאו חלוקה מגולל בדמים נגד מקום רגליה פנים ואחור במקום שלא היתה יכולה לתלות בקינוח נחיריים. והכמין לה הבעל עדים, ואמר לה הבעל עדיין תקבלי עליך תשובה, כי קלקלת אותי ועצמך יותר מדאי."

רשיעא⁶⁰. וליכא למימר דהתם היינו טעמא הואיל ואמר מזיד הייתי לא שב מידיעתו הוא ואין קרבנו לרצון, דאי מדינא מתחייב הוה כפינן ליה לומר רוצה אני ולהתודות. כדתנן [פרק]⁶⁰ האומר משקלי עלי (ערכין כא, א) חייבי חטאות ואשמות אין ממשכנין אותן, חייבי עולות ושלמים ממשכנין אותן. ואף על פי שאין מתכפר לו עד שירצה⁶¹ כופין אותו עד שיאמר רוצה אני. ואמר רב [פפא]⁶¹ פעמים שחייבי חטאות ממשכנין אותן כגון חטאות נזיר, וכופין אותו שיאמר רוצה אני ויתודה. הא למדת כל היכא דמדינא מחייב, כופין אותו שיאמר רוצה אני ויתחייב. הכא נמי גבי אכלת חלב אי הוה מדינא מחייב הוה כפינן ליה⁶². אלא משום דמצי למימר מזיד הייתי ולא נתחייבתי בקרבן מעולם. שזה הכלל כל היכא דתבעי ליה אחריני משוי נפשיה רשיעא, הכא נמי הואיל ותבעי לה בעל שמשמשתו נידה והודתה משויא נפשה רשיעא.

ובהכי מתפרשו לי כולהי שמעתתא כההיא דמעילה דתנן (מעילה כא, א) האומר⁶² לשלוחו הביא לי מן החלון (והביא לו) [אן]⁶³ מן הדלוסקמא והביא לו, אף על פי שאמר בעל הבית לא היה בלבי מזה אלא מזה בעל הבית מעל. ופרכינן בהאי מקדש (קידושין נ, א) ואמאי הא קאמר לא היה בלבי, אלא משום דדברים שבלב אינם דברים. ופרכינן דילמא שאני התם דלמפטר נפשיה מקרבן קאתי, וקאמר הוה ליה למימר מזיד הייתי, לא עביד איניש דמשוי נפשיה רשיעא. דהואיל ותבעי ליה אחריני כי הכא דתבעי ליה גזבר ושלח לא מצי שתיק, וצריך לענות מדקדק בטענותיו וקאמר אמת. ואמרינן קושטא קאמר אף על גב דמשוי נפשיה רשיעא. אבל היכא דלא תבעי ליה אחריני אלא

דמנפשיה קאמר לא חייש ולא קפיד בלישניה, וקאמר מאי דקסבר מי משוינא נפשיה רשיעא הדרנה בי, דמאן קתבע ליה. הלכך היכא דמשוי נפשיה רשיעא לאו כלום הוא ומצי הדר ביה. כדתנן (כתובות יח, ב) העדים שאמרו כתב ידנו הוא זה אבל קטנים היינו אנוסים היינו פסולי עדות היינו הרי אלו נאמנין. וקאמר רמי בר חמא למתני' [לא שנו אלא שאמרן]⁶⁴ אנוסים היינו מחמת נפשות, אבל אנוסים היינו מחמת ממון אינם נאמנים, דאין אדם משים עצמו רשע, דהיינו התם ליכא דטעין להו שהעידו עדות שקר. ואתיא לי שפיר ההיא דרב יוסף (סנהדרין ט, ב) דלרצונו רשע הוא דמשוי נפשיה רשיעא דמנפשיה קאמר וליכא מאן דתבעי ליה ולית ליה פלגינן דיבורא.

וידעתי אני שיש על אלו שמועות דברי התוספות, ואיני סומך עליהם כי סברות דקות אינהו, אך שיטתי וסברתי כאשר כתבתי. ומסתייעא סברתי ממה שכתב מורי הרב ר' יאודה בר יצחק זצ"ל הנקרא שירליאון שלהי נדרים. דקאמר (נדרים צא, ב) ⁶⁵לההוא גברא דהוה מהרזיק הוא ואיתתא בביתא, ואתא מרי דביתא. פרטיה ההוא נואף להוצא וערק לברא. אמר רבה איתתא שריא אי איתא דעבד איסורה ההוא גברא אירכוסיה הוה מירכס. ההוא נואף דעל לגביה דההיא איתתא. אתא גברא סליק נואף ויתיב בכלאי ביתה, והווי מחתיך תמן תחלי וטעמינן חיוויא. בעי מרי דביתא למיכל מינייהו, אמר ליה ההוא נואף לא תיכול מינייהו דטעמינן חיוויא, (בעא מרי דביתא)⁶⁵ אמר רבה⁶⁶ איתתא שריא אם איתא דעבד איסורה נחא ליה דניכול ונימות⁶⁷. וקשה לר' יצחק בר שמואל זצ"ל (תוס' יבמות כד, ב ד"ה אמר)⁶⁸ טעמא דאיכא הני טעמי הא ליכא הני טעמי הוה אסר להו אגבריהו, ואמאי, הא קיימא לן

והעיר על הגליון: או כצ"ל 64. [ולא... שאמרן:] ס חסר
65. (בעא... דביתא): ס בעא... דביתא בכה"י יש נקודות על
מילים אילו. והן כנראה מיותרות

60. [פרק:] ס חסר 61. רב [פפא]: ס רב בגמ' לפנינו: רב 99א
וכן תיקן בכה"י על הגליון 62. האומר: ס האומר'
63. (והביא לו) [אן]: ס (והביא לו) בכה"י נוספו סוגריים.

לו שירצה - בגמ' לפנינו: שיתרצה.
לח את דברי רבנו ניתן להבין בשתי דרכים: (1) סובר כתוס' בכריתות (יב, א, ד"ה או) שבמקום שניחא ליה בכפרה, אלא שסבור שאינו חייב קורבן, ממשכנים. (2) סובר כתוס' ברה"ו, א, ד"ה יקריב) וכרמב"ן במלחמות ב"ק (יח, ב ברי"ף) שכשעובר בכל תאחר כופים אותו להביא.

לט בגמ' לפנינו מובאים שני המעשים בשינויי לשון.

מ בגמ' לפנינו: רבא.

מא זו דעת ר"י בתוס' שם (יבמות כד, ב, ד"ה אמר). ויש להעיר שבתוס' ר"י הזקן לקידושין (פא, א) כתב בדעת רב שאוסרים אשת איש לבעלה על היחוד (ודלא כמש"כ כאן רבנו). אומנם ידוע שפרשו זה כתבו ר' אברהם מן ההר ויוחס בטעות לר"י.

לו התוס' בב"מ (ג, ב, סוד"ה מה אם) כתבו שהסיבה שנאמן לומר שאכל חלב היא ש"עושה תשובה ואינו רוצה להביא חולין לעזרה". וכן בפתחי תשובה (לאבה"ע קט"ו, כט) שאשה האומרת לבעלה שנטמאה לו נאמנת, משום שעושה תשובה ואינה רוצה להכשילו, אלא שלפי המש' האחרונה בנדרים (צ, ב) אינה נאמנת משום החשש שנתנה עיניה באחר. אולם דעת רבנו כאן היא שאדם נאמן לומר שאכל חלב משום הנימוק ש"תבעי ליה אחריני". ומע"ז כתב המשנה למלך בהלכות מלוה ולוהו (פ"ד, ה"ו) שכשיש עדים שעשה את העבירה נאמן בהודאתו. וע' בתוס' במכות (ב, א ד"ה מעידין השני) שהקשו כיצד יכולים שני עדים לחייב גלות הרי יכול לומר מזיד הייתי, ונראה משאלתם שסוברים כרבנו שכש"תבעי ליה אחריני" נאמן בהודאתו.

איפשיט, ופסק מורי ר' אבי העזרי זצ"ל דיכול לקיימה, דהא בעי תלמודא למיפשט הבעיא מקנוי וסתירה ש"מ דדינא שוה⁶⁷. וקיימא לן בשמעתין (שם) בעל שמחל על קינויו קינויו מחול קודם סתירה, היינו דוקא בעוברת על דת יהודית יוצאה וראשה פרועה וטוה בשוק ומדברת עם כל אדם, שאינו אלא פריצותה בעלמא ולא איסורה דאוריתא. כדקאמר או דילמא בקפידא דבעל תלה רחמנא, ואי בדת משה איסורה דאוריתא, פשיטא דלאו בקפידא דבעל תלא רחמנא ואסור לקיימא⁶⁸ ומוציאה בלא כתובה. דהא איבעיא לן בפרק ארוסה (שם) עוברת על דת צריכה התראה להפסידה כתובתה או אינה צריכה, ואסיקנא דבעיא התראה. ההיא פירש⁶⁹ רש"י ז"ל עונכת על דת יחודית קאלינא לנועה יולאס וראש פרוע טוה וזקוק ומדכרת עם כל אלס, ובהכי סלקא שמעתה התם דבעיא התראה. אבל על דת משה שמאכילתו דבר שאינו מעושר ומשמשתו נידה ולא קוצה לה חלה ונודרת ואינה מקיימת, בההיא פשיטא לתלמודא דלא בעיא התראה⁷⁰ אלא מפסדת כתובתה בלא התראה.

בעשרה יוחסין (קידושין פא, א) דאין אוסרין על היחוד⁷¹. ופי' הנהו תרי עובדי כגון שאמרה טמאה אני לך⁷² שנתרציתי לו ועל מנת כך נסתרתי עמו, הלכך אי לאו הני טעמי הוה אסרי להו על בעליהן. וההוא דעשרה יוחסין באומרת לא נטמאתי.

וכתב מורי ר' יאודה זצ"ל דמתוך כך פסק בשם ר' יצחק זצ"ל אשה שנסתרה ואמרה טמאה אני אסורה על בעלה, הא למדת דכל היכא דתבעי לה אחריני משוי נפשיה רשיעא. (וכת' [וכ"ת]⁷³ שאני (התם)⁷⁴ הכא דסתירה מוכחה, הכא נמי או כל שכן שהדמים מוכיחים וחסרון טבילות דודאי נאסרה על בעלה. ואי משום אותו עד ב' שחזור בו הרי נתקיימה עדותו ככתוב בכתב עדות.

ומה שכתבת שלא היתה הודאתה בבית דין, וגם העדות שלא בבית דין ולא בפני בעל דין, דברי הבאי הן, שאין זה שייך אלא בדיני ממונות.

הלכך איתבריר לן דאסירה עליה ולא מצי לקיימה. דההיא דפ' ארוסה (סוטה כה, א) דאיבעיה להו עוברת על דת⁷⁵ רצה הבעל מקיימה או אינה מקיימה⁷⁶ ולא

66. (וכת' [וכ"ת] שאני (התם): ס וכת' שאני התם בכה"י יש נקודות על: התם ר' ביאורים 67. פירש: ס פי'

מז כ"כ גם בתוס' סוטה (כה, א ד"ה שמע), אולם הרא"ש בכתובות (פ"ז, ט) כתב בשם הראב"ד שהספק לא נפשט, ולכן לא כופין אותו להוציא אלא שמצוה לגרשה. ומע"ז פסקו להלכה הרמב"ם (אישות כד, טז) והשו"ע (קטו, ד). שונה מהם דעת הרשב"א (שו"ת ח"ז סי' תקכ) הסובר שיש להחמיר ואסור לקיימה, כיון שהספק לא נפשט. וכ"כ המרדכי (כתובות קצו) בשם המהר"ם. אומנם הרשב"א עצמו בחדושי לכתובות (עב, ב) הביא את דעת הראב"ד, שאין כופין. וע' מש"כ בענין זה בשו"ת יביע אומר ח"ג אבה"ע (כא, ט).

מז אולם הרמב"ם (פכ"ד מאישות ה"ז) כתב שגם בעוברת על דת משה אם רצה הבעל יכול לקיימה, וכ"כ הריטב"א בכתובות (על המשנה עב, א). וע' בשו"ת פנים מאירות (ח"ב יג) שדן גם הוא באשה ששימשה את בעלה נדה, ופשוט לו שרשאי לקיימה כשעשתה תשובה.

מז כן אומנם משמע מרש"י וכפי שכתב רבנו, אבל הרשב"א בתשובה (ח"ד עט) כתב שלא רק עוברת על דת צריכה התראה אלא גם כל השנויות עמה וכ"כ הריטב"א בכתובות (על המשנה עב, א). גם משו"ת הרא"ש (כלל לב סוף תש"ח) משמע שעוברת על דת משה צריכה התראה. וכתב הב"ש (קטו, יז) שמכל הפוסקים, למעט רש"י, משמע שגם עוברת על דת משה צריכה התראה.

מז הדברים מבוססים על רש"י שם (קדושין פא, א) ור"ת בתוס' בכתובות (יג, א, ד"ה מעלה) הסוברים שדברי רב "אין אוסרין על היחוד" עוסקים באשת איש. אולם תוס' בכתובות (יג, א, ד"ה מעלה) ותוס' רא"ש (שם) פירשו שרב איירי בפנויה, ואף שהגמ' בכתובות (שם) אמרה שפנויה שנתייחדה אסורה לכהונה משום "מעלה עשו ביוחסין" ניתן להעמיד את דברי רב בשלש דרכים: (1) באומרת שלא נבעלה (להבדיל מהגמ' בכתובות שאומרת שנבעלה אלא שנבעלה לכשר). (2) באדם שנתייחד עם גרושתו, שלא מחמירים עליה להחשיבה כאשת איש. (3) באשה שנתייחדה עם האב, שאין אוסרין אותה על הבן משום אנוסת ומפוטת אביו. וע' בפרוש ר' אברהם מן ההר לגמ' קדושין (פא, א) (נדפס שם על הדף כתור"י הזקן כמו שהערנו בהערה הקודמת) שגרס בדברי רב (וכן היא גירסת כ"ר שם) שאוסרים אשת איש על היחוד, וגם לשיטתו אין מקום להקשות מהגמ' בקידושין.

מז בתוס' בכתובות (יג, א, ד"ה מעלה) תרצו שלולא הטעמים להיתר היינו מחמירים משום שמדובר היה בנואף, והר"ן בנדרים (צא, א ד"ה בכלאי) כתב שלולא טעמי ההיתר האשה אומנם היתה מותרת אלא שראוי היה לבעל נפש להחמיר על עצמו כדי לצאת ידי שמיים.

מד (וכת' [וכ"ת] - ר' שנו"ס. נראה שיש לתקן ולגרס: וכ"ת, ופתיחת ראשי התיבות: וכי תימא.

מה רצה... אינה מקיימה - לשון הגמ' לפנינו: ורצה בעל לקיימה, מקיימה או אינו מקיימה.

הלכך הא דאתינן עלה לא מצי לקיימה ובעי להוציאה בגט וכשהוא מוציאה מוציאה בלא כתובה כדברי הרב ר' יחזקיהו וכך אני מסכים הכל לדבריו יצחק בן⁶⁸ משה נב"ה.

[ד] ⁸⁰תשובה לה"ר יצחק בר יעקב⁸⁰

מטלולי מצות רבותי עלי נמנעתי מלהשיב בדבר זה, דמאן ספין ומאן רקיע ביניהם להבקייע, אך האהבה מקלקלת השורה כי זכרתי אהבת ריעות אשר היתה בנעורינו בינינו מורי

⁶⁹אשה שמיר אחר הנישואין היו מרגישים⁷⁰ אחריה שלא היתה נזהרת כל כך⁷¹, ולא⁷² היתה טובלת כרוב נשים שאינם מעוברות, עד שגנעו בה והתירו וגיומזה⁷³ מאד. ואחר כך מיר היה⁷⁴ לה ווסת⁷⁵ כרוב נשים בב' שנים. ואחר כך מיר חזרה לסורה ולא טבלה תוך שנה וחצי, כי אם פעם אחת. והכתמים היו נמצאים ובגדיה מלוכלכים בדמים עד שנקפו לבו מאד והעמיד עליה עדים והודתה⁷⁶ כדי לקבל תשובה. ואמר להם⁷⁷ אתם עדים בלשונה שהבינה וקיבלה העדות. ושוב חזרה וכפרה ואמרה לא פעלתי און ולא הודיתי⁷⁸ מעולם. לא מצי לקיימה ובעי להוציאה בגט וכשהוא מוציא מוציא⁷⁹ בלא כתובה⁶⁹.

הרב רבי יצחק בר יעקב, כי שמחתי בתורת ה' שמריה, וברוך המקום אשר נתן לנו בן כזה למורי ר' שמחה שראוי להעמיד השעה.

אשר כתבתם על עסק אשה אחת שהיתה חולה, וכשתקף עליה חוליה התחילה מיללת בקולה שלא (זכה) [זכתה]⁸¹ להאריך ימים עם בעלה. השיב לה בעלה תני לי אמנותיך לידור בהרמת ימין שלא תנשאי

עוד לבעל אחר מותי, גם אני אדור לך שלא אשא אשה אחרת אחרי מותך. ונדרה כן לבעלה, ונתרפאית. ואח"כ חלה בעלה ונפטר לעולמו. והנה האשה תוהא ובוהא כי יש לה קופצים.

נראה בעיני אפילו לפי מה שכתב ר' יצחק זצ"ל בשם ר"ת דתקיעת כף חמירא משבועה ולית לה התרה, האי איתתא שריא. דלא מבעיא אם בשעת תקיעת כף עדיין לא קיים פרו ורבו, שלא היה לו בן ובת, דנדריה שתקע הכף לית ביה ממשא, דאין נדרו חל עליו לעבור עשה דאורייתא דפרו ורבו. שאם תמות אשתו יבטל ולא יקיים פרו ורבו עשה דאורייתא. אלא אפילו קיים עשה, שהיה לו בן ובת בשעת תקיעת כף, אפילו הכי לא חל נדריה עליה דלא אתי נדריה ועקר לעשה דרבנן⁸². דתנו רבנן בהבא על יבמתו (יבמות סא, ב) לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא אם כן יש לו בנים. ואמרין בגמרא הא יש לו בנים יבטל מפריה ורביה אבל מאשה לא יבטל⁸³. מסייע ליה לרב נחמן דאמר אף על פי שיש לו לאדם בנים אסור לו לעמוד בלא אשה. ובאיכא דאמרי אסיקנא אין לו בנים נושא אשה בת בנים יש לו בנים נושא אשה דלאו בת בנים. והכי פסק בפ' ר"ח ז"ל. ותניא (שם סב, ב) ר' יהושע אומר נשא אשה בילדותו ישא אשה בזנותו, היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזנותו. ואמר רב מתני⁸⁴ הלכה כר' יהושע⁸⁵. הלכך לא חייל נדריה בתקיעת כף ועקר לעשה דרבנן, דגדולים הם דברי חכמים מדברי תורה

מוציא: ט ומוציאה נ וכשהוא מוציאה מוציאה⁶⁸. בן: ס בר⁶⁹. אשה... כתובה: ב חסר⁷⁰. מרגישים: ט הרגישו⁷¹. כך: ג כן⁷². ולא: ט שלא⁷³. וגיומזה: ט וגיומזה לה⁷⁴. היה: ג הוה⁷⁵. ווסת: ט וסת⁷⁶. והודתה: ט ואז הודתה⁷⁷. ואמר להם: ו ג נואומר להו⁷⁸. הודיתי: ו הודתי⁷⁹. וכשהוא מוציא

מט התשובה דלהלן מצויה רק בכ"י ס, ר' הע' בראש הסי'. תשובה זו של רבנו כלשונה מצויה בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפ' לבוב (סי' קיח), וסיום התשובה החסר בכה"י הועתק משם, ר' להלן הע' סד.

נ תשובת ר"י מובאת במדרכי שבועות (תשנז) ובתשו' מיימוני בסוף הפלאה (ג). ר' להלן הע' נז.

נא לכאורה נראים דברי רבנו כסותרים את מסקנת הגמרא ביומא (עד, א) שעל דינים דרבנן חלה שבועה וע"ע בתוס' נזיר ד, א, ד"ה מאי; שבועות כב, ב, ד"ה אהתיא) ובר"ן בנדרים (ח, א ד"ה הא קמ"ל) שמשמע מהם שעל כל דיני דרבנן חלה שבועה. ונראה שהמקור לדברי רבנו הוא הגמרא בתענית (יב, א) האומרת שיחיד שקיבל עליו להתענות שני וחמישי של כל השנה, וארעו בהם ימים הכתובים במגילת תענית, מבטלת גזרת חכמים את נדרו ואסור לצום בימים אלה. וכתב הרמב"ן (הל' נדרים סוף פ' ט)

שאיכא מאן דפריש, שהנדר בטל ללא צורך בהתרה. ואע"ג שנדרים חלים על דבר מצוה, חכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה. והרדב"ז (רמב"ם הל' נדרים פ"ג ט) כתב שיש ראשונים הסוברים שנדר ושבועה לא יחולו גם על איסורים דרבנן, כמו אבק ריבית וסתם יינם.

נב יבטל מפריה ורביה אבל מאשה לא יבטל - בגמ' לפנינו: מפריה ורביה בטיל, מאשה לא בטיל.

נג מתני' - בגמ' לפנינו: מתנא.

נד בעל המאור (יבמות כ, א ברי"ף) סובר שלדעת רב מתנא, שפסק כרבי יהושע, נדחתה המשנה וכן דברי רב נחמן בשם שמואל, ולדעתו להלכה בכל מצב לא ישא לכתחילה אלא אשה בת בנים כדי שיוכל לקיים מצות "ולערב", וע' תוס' שבת (קי, ב ד"ה והתניא) שמשמע שסוברים כבעל המאור. אולם הרמב"ן במלחמות (יבמות כ, א ברי"ף) חלק על בעה"מ וסובר שהלכה

היא אלא עצה היא, כמו (שמואל ב' יד, יט) היר יואב אתך שפי' העצת יואב אתך, כמו שפי' מנחם במחברת שלו. היינו שנתייעץ בפרעה למרוד בנבוכדנצר כדמרגמן (יחזקאל יז, יח) ובסר על מומי לאשנא קיים והא אמטי ידיה לפרעה וכל אילין עבר לא ישתזיב. אבל בתקיעת כף שתקע צדקיהו לנבוכדנצר לא איירי כלל קראי⁸² גם בתלמוד לא נמצא בשום מקום שתקע לו כפו.

ולא נהירא כלל לומר שתקיעת כף אין לה התרה. דלא עדיף תקיעת כף מנשבע באל"די ישראל, כההיא דפרק ד' נדרים (כב, ב) דאמר רב אסי אין נזקקין לאלודי ישראל. ופי' הרב ממרטי⁸³ אין נזקקין למי שנדר או נשבע באלו"די⁸⁴ ישראל, ופסיק רבה אמר רב נחמן הלכתה נזקקין. מעתה כל שכן דנזקקין להתיר תקיעת כפו. ותו בהשולח (גיטין לה, ב) ובבכורות (מה, ב) גבי נודר (ועובר) [ועובר]⁸⁵, אמאי לא מוקי לה בתקיעת כף, אם תקיעת כף אין לה התרה.

ותו דלא אשכחנה תקיעת כף מצדקיהו לנבוכדנצר, אבל אשכחנה שהשביעו בספר תורה בפסיקתא (פיסקא כו) פרשי' דברי ירמיהו, בשעה שבא נבוכדנצר להגלות אותו גלות ראשון של (נכניה) [יכניה]⁸⁶ נכמרו רחמיו של נבוכדנצר עליהם, ענה ואמר להם היש לכם מזרעו

והעובר על דברי תורה לוקה והעובר על דברי חכמים חייב מיתה.

ובפ' האשה רבה (יבמות פט, ב) סבר רב חסדא בר מתנה לעקור דבר מן התורה. ובפסחים (צב, א) אמר רבה ערל ואזמל העמידו דבריהם במקום כרת. ובפ' הזהב (ב"מ נה, ב) אוקמה רב נחמן אמר⁸² שמואל מתני' כר' מאיר דסבר חכמים עשו חיזוק לדבריהם [כשל תורה, דאמר כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בגטין יוציא והולד ממזר. ובפ' ר"ח ז"ל פסק הילכתא כר' מאיר. הילכך הכא נמי עשו חיזוק לדבריהם]⁸³, ולא כל כמיניה לתקוע כפו ולעקור דברי תורה חכמים. והואיל דנדרו לא הוי נדר נדרה נמי לאו נדר הוא, דהיא לא תקעה לו כפה אלא על מנת שיקיים גם הוא נדרו. הלכך תקיעת כפה נדר בטעות הוה ולא בעי התרה.

הלכך האי איתתא שריא אפילו איתא דר"ת ז"ל, כי נאמנים עלי דברי הרב ר' שמריא⁸⁴ ז"ל שכתב כי תקיעת כף אין לו דין שבועה⁸⁵. אף על פי שכתב ר' יצחק זצ"ל בתשובותיו⁸⁶ הבטחת תקיעת כף היה אומר ר"ת ז"ל שהיא ככריתות ברית והיה נראה להחמיר יותר מנדר ושבועה⁸⁷, והיה דורש מן הפסוק (יחזקאל יז, יח) ובזה אלה להפך ברית והנה נתן ידו וכל אלה עשה לא ימלט. ההיא לאו ראייה דידו דכתב לאו תקיעת כף

84. (ועובר) [ועובר] ס' ועובר 85. (נכניה) [יכניה]: ס' נכניה

82. אמר: ס' אמ' 83. [כשל תורה... חיזוק לדבריהם]: ס' חסר ונוסף בשוליים, ההשמטה משום טעות הדומות

(שבועות ונדרים ט) הובא שיש מחמירים שלא להתיר, ויש המקילים. בשו"ת מהרי"ק (סי' נב) הביא דברי הסמ"ק ודן בהם. תשובת ר"י זו הובאה גם לקמן בתשובות (תשמח).

נח לדעת ר"ת כאן אין לכאורה דרך להתיר תקיעת כף. אולם דעת ר"י שניתן להתיר תקיעת הכף עפ"י חכם, כי נהגו בתקיעת הכף כדי שלא יגיעו לשבועה. להלכה הביא הטור (רלט, ב) דעת ר"ת אלא שכתב שיש להתיר במקום הפסד או מכשול, והשו"ע פסק (רלט, ב) שדין תקיעת הכף כשבועה.

נט זה פי' רבנו לפסוק זה, אולם רש"י, מהרי" קרא ושאר המפרשים ביחזקאל שם פרשו שהכוונה לכריתות הברית עם נבוכדנצר. ועיי"ש ברד"ק שהוכיח, שזו כריתות ברית, מדברי יהוא ליהונדב (מ"ב, י, טו): "תנה את ידך".

ס' ופי' הרב ממרטי - לא ברור למי הכוונה. מצאנו ישוב באנגליה מאותה תקופה בשם מרטון (כיום רובע בלונדון), שהיו בה כנראה יהודים. יצוין שבתשובה המקבילה בתשו' מהר"ם (דפ' לבוב, ס' קיח) נאמר: "ופי' הר"ם". ואולי הכוונה לר' משה בר' יו"ט מלונדריש מבעלי התוס'.

סא גם תוס' בנדרים (שם כב, ב ד"ה אין) והרא"ש בנדרים (שם ד"ה אין) פרשו שמדובר במי שהזכיר שם שמיים בשבועתו, אולם הר"ן שם (ד"ה אמר) פי' שכוונת רב אסי היא שלכתחילה אין נזקקין לכל שבועה.

כרב נחמן, ושרשאי לשאת אשה שאינה בת בנים. ולדעתו מצות "לערב" שנפסקה ע"י רב מתנה להלכה אינה חובה גמורה אלא "מנהג דרך ארץ" ואין כופין על כך. כדעת הרמב"ן סובר גם ר"ח שהביא כאן רבנו שהתיר לשאת אשה דלאו בת בנים. וע' בתרומת הדשן (סי' רסג) שהתיר לשאת אשה דלאו בת בנים כשקיים פו"ר ויש חשש לקטטה. ומדברי רבנו, שהביא את דברי רב נחמן בשם שמואל ואת פסק הר"ח, נראה שסובר גם הוא כרמב"ן. אומנם קצת קשה שרבנו מביא מצות "ולערב" ואת דברי רבי יהושע ורב מתנה, שהרי אם נקבל את דברי הרמב"ן, שזו הנהגה טובה בלבד, יתקשה רבנו לומר שלא תחול שבועה על מצוה זו (ובשו"ת המהר"ם דפוס לבוב (סי' קיח) גרס בדברי ר' יהושע: "אין לו בנים בצעירותו" אלא שנראה שזו ט"ס).

נה בתשו' המהר"ם (שם) מובא שהוא ר' שמריה משפירא, שזה כנראה ר' שמריה בן ר' מרדכי.

נו לכאורה לדעת ר' שמריה אין לתקיעת כף דין שבועה כלל, ואין צורך בהתרה, וכן דעת הרשב"א בתשובה (ח"ה סי' סז) שכתב שאין בתקיעת כף שום חיוב, אלא משום "שארית ישראל לא יעשו עוולה".

נז תשובת ר"י זו מובאת בשלמותה במרדכי מס' שבועות (סי' תשנז), בתשו' מיימוניות בסוף ס' הפלאה (סי' ג) ובקצור בסמ"ג (לאוין רמא). בסמ"ק (סי' פא), בכלבו (סי' פח) ובארחות חיים

שכתב שלא רצה לעבור על השבועה כי אם בשאלה והיתר. ואם עשה לו תקיעת כף ותקיעת כף אין לו היתר, הרי על כרחך עבר על תקיעת כף דחמירא, ואם כן מה הוכיח, שמע מינה שלא היה שם תקיעת כף. ואפילו אם תימצי לומר שהיתה הרי על כרחך יש לה היתר.

הלכך נראה בעיני שהאשה הזאת אינה צריכה היתר, והבטחת כף נראה בעיני שיש לה שאלה והיתר. מכל מקום טוב בעיני שיתירו לזאת האשה כי כן כתב ר' יצחק בר' שמואל⁹¹ ז"ל

דאפילו לדברי ר"ת ז"ל
אם יש מכשול רב או
חסרון הרבה ע"י תקיעת
כף, שיש להתיר אף
לדברי ר"ת. והא דאיתנין
עלה יש לחוש למכשול
רב. ואף על גב דבנות
ישראל צנועות הן ולא
חשידי מכל מקום הרי
אמרו חכמים (גיטין מט, ב)
יותר משהאיש רוצה
לישא אשה רוצה להנשא,
ויש לחוש על כבוד בנות
ישראל הילכך לרווחא
דמילתא יתירו לה⁹².
ועליכם החיים והשלום
יצחק בר' משה נב"ה⁹³:

⁹¹ בעל שאמ' לאשתו⁹¹, תני לי
תקיעת כפך שלא תנשא⁹² עוד
לבעל אחר מותי, גם אני אדור
ליך⁹³ בתקיעת כף⁹⁴ שלא אשא
אשה⁹⁵ אחרת אחרי⁹⁶ מותיך⁹⁷.
אין נדרו חל,⁹⁸ אפילו⁹⁹ אם
קיים כבר פריה ורביה¹⁰⁰ בשעת
תקיעת כף. ומעתה גם נדרה
אינו¹⁰¹ חל, כי לא נדרה⁹⁸ אלא
על דעת אם יתקיים נדרו. וכיון
שאין נדרו חל¹⁰² גם אין
נדרה¹⁰³ חל¹⁰⁴, ומותרת לינשא
אחר מותו. ותקיעת כף יש לה
התרה¹⁰⁵, דלא עדיף מנשבע¹⁰⁶
באלהי ישראל שיש לו¹⁰⁷ וצ"ל
התרה. ודלא כפי' ר"ת וצ"ל
שכתב דאין לו¹⁰⁹ התרה.
¹¹⁰ ולרווחא דמילתא יתירו
לה¹¹¹.

של (יכניה) [יאשיהו]⁸⁶ דאמליכנו עליכם. ושם היה מתניהו בן יאשיהו, אמרו לו זהו מזרעו של (יכניה) [יאשיהו]⁸⁶. ענה נבוכדנצר ואמר לו מה שמך אמר לו מתניהו, א"ל מעתה יהא צדקיהו⁸⁷. חשב צדקיהו בלבו הרי מוסב שמי צדקיהו שיעמדו ממני צדקים, ולא היה יודע שבימי מצדיק הקב"ה עליו את הדין על בית מקדש שישרף באש. המליכו את⁸⁷ נבוכדנצר על ירושלים. אמר לו תשבע לי שלא תמרוד עלי, אמר לו צדקיהו הריני נשבע בנשמת. אמר לו נבוכדנצר איני משביעך אלא בתורה שניתנה בסיני. מה עשה נבוכדנצר הביא ספר תורה והניחו בין ברכיו של צדקיהו והשביעו שלא ימרוד עליו. לא הספיק נבוכדנצר לילך⁸⁸ סד⁸⁹ נאל ארצו עד שמרד בו ע"כ.

[ומצאתי בערוך]⁸⁹ שכתב בערך שבע בשם רב שר שלום גאון שאמר בשם רב יהודאי גאון הנשבע בעשרת הדברות אין לו התרה עולמית. דהכא אמר שהשביעו בספר תורה, ואמר בנדרים כפ' ר' אליעזר (סה, א) דאשכחיה צדקיהו לנבוכדנצר דהוה [קאכיל] ארנבא [חיה]⁹⁰ אמר לו נבוכדנצר לצדקיהו אישתבע לי דלא מגלית עלי דלא תתול⁹¹ מילתא. אישתבע ליה לסוף הוה מצטער צדקיהו בגופיה ואיתשל אשבועתיה. והשתא אפילו אם תמצי לומר דהוה שבועה לא הוי בספר תורה, אפילו הכי קל וחומר הוא, דהשתא אשבועה בלא ספר תורה לא רצה לעבור בלא שאלה, כל שכן אשבועה בספר תורה שלא עבר בלא שאלה. אלא שמע מינה ששבועה בספר תורה יש לה התרה⁹² ושאלה, ולא כדברי הערוך. ויש לי ללמוד מדבריהם,

99. אפילו: ט ואפי' 100. פריה ורביה: ב ו פירייה ורבייה 101. אינו: ט לא 102. שאין נדרו חל: ט שנדרו אינו חל 103. נדרה: ב נדרו 104. אין נדרה חל: ט נדרה אינו חל 105. התרה: נ סתירה 106. מנשבע: ב מנשבע 107. לו: ט חסר 108. שיש לו: ב יש לה 109. לו: ב לה 110. ולרווחא... לה: ב ולאחיה (מילים לא ברורות) דלא עדיף דמילתא יתירא לה 111. לה: נ ליה

86. (יכניה) [יאשיהו]: ס יכניה התיקון ל-יאשיהו ברור, וכן תקנו בפסיקתא 87. את: ס חסר 88. נאל ארצו... יצחק בר' משה נב"ה: א ד ס ק חסר 89. [ומצאתי בערוך]: ס חסר וכן תיקן המהדיר בשו"ת המהר"ם 90. [קאכיל] ארנבא [חיה]: ס ארנבא וכן בשו"ת המהר"ם: 'ארנבא' 91. בעל... לאשתו: ב חסר 92. תנשאי: ט ב תנשאי נ תינשי 93. לך: ט לך 94. כף: ט כפי 95. אשא אשה: ב ישא אשה ט אינשא עוד לאשה 96. אחרי: ט ב אחר 97. מותיך: ב מותך 98. אפי'... נדרה: ב חסר

יש התרה, בימי הגאונים התמירו ואמרו שלא להתיר שבועות ומתוך כך היו נמנעים להשבע (משא"כ בארצות שבהם פרוצים בנדרים, שאם לא יתירו יבואו לעבור על נדריהם, ששם הורה הרא"ש להתיר שבועות ונדרים), ולאור הדברים מובנים דברי הגאונים שהובאו בערוך.
סז בתשובה שהזכרה לעיל (ר' הע' נז).
סח דברי רבנו הובאו להלכה בב"ח (סוף סי' רכח) ובט"ז (רלא, ג)

סב לפי הלשון כאן שינה מתניה את שמו לצדקיהו, אולם לפי הלשון בפסיקתא נבוכדנצר הוא ששינה.
סג לילך - בשו"ת המהר"ם (דפ' לבוב, סי' קיח): לבא.
סד עד כאן ההעתיקה מכ"י ס. מכאן כה"י חסר וההמשך עפ"י תשובת רבנו המובאת בשו"ת המהר"ם (דפ' לבוב, סי' קיח).
סה דלא תתול - בגמ' לפנינו: ולא תיפוק.
סו כתב הרא"ש בנדרים (פ"ג, ב) שאעפ"י שלהלכה לכל השבועות

(תשמא) ^{1א}תשובה לה"ר אהרן וה"ר (יחזקאל) [יחזקיהו] ^{2ב}זצ"ל ^{1א}

[א]... ^{3ג}עלי דעת רביס^ה, כי לא מצינו על דעת רבים אלא בנשבע או נדר לקיים הדבר כהלכתו וכדינו וכמשפטו, וכשאומר הריני נודר לעשות דבר זה אין לו התרה, כי כל ישראל הסכימו עמו. מכל מקום כשיתחרט⁴ לדבר מצוה יש לו התרה^ה, כי כשם שהסכימו כל ישראל לנדרו ולשבועתו, כך מסכימים

להתרתו^ה, כי גם זה לדבר מצוה היא⁵. ואשר כתוב בבכורות (מו, א) ובגיטין (לו, א) ובמכות (טז, א) על דעת רבים היינו על דעת שלשה ומפני שהשלשה לא במהרה יסכימו לדעת אחת^ה, שיבוש הוא, כי מכל מקום הרי אפשר שהיום או למחר יסכימו לדעת אחת^ט ויש לו התרה.

ודבר זה נתברר ונסתיים על ידי שני גאוני עולם רבינו חיים כהן צדק ז"ל⁶ ורבינו אליעזר ממין⁷ [דלא אמרין נדר]⁸ על דעת רבים כי אם בדבר שהוא כדין,

1. תשובה... זצ"ל: א ס ק חסר ר' ביאורים 2. (יחזקאל) [יחזקיהו]: ד יחזקאל ר' ביאורים 3. על דעת... על דעת אחד: ס חסר 4. כשיתחרט: ק א ובשיתחרט 5. היא: א

ק הוא 6. ז"ל: א זצ"ל 7. ממין: ק ממין זצ"ל 8. [דלא אמרין נדר]: א ק חסר

א תשובה... זצ"ל - כותרת זו הוסיף המביא לדפ' בראש סי' תשמ, ואינה בכה"י שם וכאן. היא נוספה שם בראש הסי' על סמך ההנחה שסי' תשמ כולו הוא תשובה אחת שבסיומה הוזכרו ה"ר אהרן וה"ר יחזקאל. אולם כפי שמתברר מכ"י ס, סי' תשמ מורכב ממספר תשובות, ובהוצאתנו זו חלקנו אותן לשני סימנים (תשמ, תשמא). בסוף תשובה זו הראשונה בסי' זה והעוסקת בדין מינקת חברו, הוזכרו החכמים הנ"ל, ולכן העברנו כותרת זו לכאן.

ב כאמור בהע' הקודמת כותרת זו נכתבה ע"י המביא לדפוס על פי החכמים שהוזכרו בסיום התשובה. לפי הדפ' שני החכמים שם הם: ר' אהרן ור' יחזקאל, אולם למסקנתנו שם (עפ"י כ"י ס) החכם השני הוא ר' יחזקיהו, ר' להלן (הע' כ).

ג כאמור לעיל (הע' פח) התשובה הראשונה בסי' זה היא תשובת רבנו האור זרוע בענין הנושא מינקת חברו המצויה בדפוס בסוף הסי' הקודם. כיון שלהלן מופיעה תשובת ר' משה בר' חסדאי העוסקת באותו ענין, מצאנו לנכון ליחד לשתי תשובות אלה סי' נפרד הוא סי' תשמא. הענין מתאפשר גם משום שבטעות דילג בדפוס על סי' תשמב, ולכן סי' תשמב שבדפוס מופיע בהוצאתנו כסי' תשמג. לשתי תשובות אלה צורפו ארבע תשובות נוספות מכ"י ס המצויות שם לאחר התשובות בדין מינקת.

ד תחילתה של התשובה חסרה בכל כה"י, ובכ"י ס החסרון רב יותר, ר' שנו"ס. וזה סיפור המעשה כפי שמובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפ' לבוב, שסב; דפ' פראג תתסד) ובתשו' מימוניות (נשים סי' כד): "מעשה אירע בכהן שנשא מינקת חברו וקדם שנישאת נתנה בנה למינקת והדירו את המינקת בנדר על דעת רבים שלא תחזור. ועל דעת ה"ר יעקב כהן מקרקוב זצוק"ל עשו כן". ר' יעקב הביא ראיה מדברי רב נחמן בפרק אע"פ (כתובות ס, ב) שהתיר לדבי ריש גלותא ליתן הבן למינקת ולישא מיד. ופירשה הגמ' שם שהמינקת לא תחזור בה מפחד דבי ריש גלותא. וממילא גם כאן כיון שנדרה אותה מינקת על דעת רבים כ"ש שלא תחזור בה. ונחלקו עליו גדולי הדור ואמרו שאין דומה מורא המקום למורא הבריות, ובדבי ריש גלותא חוששת ולא תחזור בה, בעוד שכאן שנדרה עלולה לחזור. ואח"כ אמר הר' יעקב שאף לדברי האוסרים לכתחילה, אם כנס לא יוציא. הענין מובא גם בשו"ת הרא"ש (כלל נג, ב), שם מביא את תשובת רבו המהר"ם, ומצטרף לדעתו לאיסור.

ה על דעת רבים - כפי שמבורר מהמשך התשובה רבנו סובר שבמקרה זה של המינקת לא שייכת החומרה של הנודר על דעת רבים שאין לו הפרה, כיון שכאן לא היתה מטרת הנדר לקיים דבר מסויים כדינו וכמשפטו.

ו ענין זה מובא באו"ז פסקי בבא מציעא (סי' כא) בענין מדיד חברו ממקום תפילה, ומובא שם בשם ר"י הזקן היתר נדר זה לצורך תפילה בציבור.

ז הרמב"ן, הרשב"א והריטב"א בגיטין (לו, א) הביאו את גירסת ר"ח ור"ת בגמ' שם: "כי הא דההוא מקרי דרדקי", שלפיה נדר שהודר על דעת רבים אין לו התרה גם לדבר מצוה אלא רק במצוה הדומה למקרה של ההוא מקרי דרדקי (שהדירוהו משום שהכה תלמידים, והחזירוהו "דלא אישיתכח דדיק כוותיה"). ונחלקו הראשונים בביאור טעמו של ר"ת: לרמב"ן (שם) דווקא במקום שאנן סהדי שלא אדעתא דהכי הידירוהו הרבים (כמו בההוא מקרי דרדקי) יש התרה. ומע"ז כתבו הר"ן והריטב"א במכות (טז, א) שדווקא במקום שהוא כעין נדרי טעות יש התרה. לעומת זאת כתב הרשב"א שעל דעת רבים אין חרטתם שווה, ולכן דווקא כשכולם שייכים לנדר ולמצוה באופן שווה כבההוא מקרי דרדקי ניתן להתיר. ומדברי רבנו כאן נראה שזו שיטה נוספת בדין נדר שהודר על דעת רבים. לגירסת ר"ח ור"ת גם הנדר וגם ההתרה זקוקים להסכמת הרבים, ולכן דווקא כשנודר לקיים מצוה ממש או מניעת איסור ממש (כההוא מקרי דרדקי) שייך נדר ע"ד רבים משא"כ במינקת. לעומת זאת לרבנו כשאין הדבר נוגד את ההלכה הנדר חל ע"ד רבים. וע' בתוס' בבכורות (מו, א ד"ה אבל) וברא"ש בגיטין (פ"ד סי"א) שכתבו בשם ר"ת שנדר ע"ד רבים יש לו התרה לדבר מצוה "דמסתמא ניחא להו לרביס", והדברים נראים כעולים בקנה אחד עם דברי רבנו.

ח זו דעת ר' יצחק ברבי ברוך שהובא בשטמ"ק לבכורות (מו, א, ב) וכ"כ רב האי גאון (הו"ד בשו"ת תמים דעים (ס"ק קצב) ובעוד ראשונים). אומנם מהרשב"א בגיטין (לו, א) ומתוס' בגיטין (מו, א, ד"ה רב נחמן) משמע שלשיטה זו די שידור על דעת שניים ואין צורך בשלושה כמש"כ רבנו. ונראה שרבנו הסתמך על רש"י בגיטין (לו, א ד"ה על דעת).

ט כך הקשה גם המיוחס לריטב"א בגיטין (לו, א), ומתוך כך הסיק שהטעם שנדר שהודר על דעת רבים אין לו הפרה הוא משום שאילמא מילתא.

כמה²¹ רבותינו חזרו והודו ולא בושו, וזאת הוראה חדשה ולקולא²² הוא ונודע לכל, ויראתי פן יקבלו הוראתו ויהיה קולר תלוי בצואר שונאו, עד כאן לשונו^א.

הרי נתברר הדבר שאין שייך על דעת רבים כי אם לדבר מצוה ולדבר שהוא כדין ולא לדבר שהוא²³ שלא כדין. והוראת²⁴ ה"ר יעקב כהן שהורה לעצמו ועבד עובדא לנפשיה שלא כדין הוא²⁵, ולבטל דברי רב ושמואל (בכתובות ס, ב)²⁶ בא²⁶. על כן רבותי שבכל מקום הקבצו והאספו²⁷ ותכופוהו להוציאה ולא יתבטלו²⁸ דברי חכמים. בימינו הדבר תלוי מאד במורינו ה"ר²⁹ אהרן^י, כי רק הוא לבדו נשאר בדור, כי יש בו³⁰ תורה וזקנה וגדולה וראוי הוא לקנאות³¹ לכבוד הצור ולכבוד תורתו וכולנו³² נחתום אחריו.

ואני קראתי כתבו של ה"ר יעקב כהן³³ ולא מצאתי בו דבר שניתן להשבון. ועתה בא לידי תשובה מגאון³⁴ אחד מגאוני צרפת וז"ל³⁵ חזרנו³⁶ על כל צדדין³⁷ ולא מצאנו להתיר³⁸ בשום ענין^ט, וכרב נחמן קיימא לן דאסר. ואפילו נתנה בנה למניקה אין להתיר על ידי

כאותו דפשע (בינוהי) [בינוקי]⁹ ובנושא נשים בעבירה ובמקדיש ומעריך. דכולהו אלו דברים מסכימים (מה) [שהוא]¹⁰ דומה לשבועה שהשביע משה את ישראל על דעתו ועל דעת המקום, כי היכי דלא ליהוי לו התרה ולהיות שבועה על דעת רבים. (כי) וכן¹¹ נדר על דעת רבים¹² מאחר שהוא כדין, רבים מסכימים והסכימו. ואם לא בהסכמת כל העולם אינו ניתן, אם אינו לדבר מצוה, שמסתמא מסכימים כל העולם, וזהו הטעם שעל דעת רבים¹² אין לו התרה. וגם אם נדר על דעת אחד³ אין מתירין אלא מדעתו ומרצונו¹³ כמו אם נדר על דעת רבים. שזה הסכימו כל העולם, ולא יוכל להתיר אם לא על פי כל העולם¹⁴, וגם ליחיד לא יוכל להתיר אם לא על פיו וברצונו¹⁵. ובשביל זה הטעם אמר רב הונא בגיטין¹⁶ (לה, ב) לא שנו [אלא]¹⁷ שלא נישאת' כו'¹⁸. שלא יוכל¹⁹ להיות נדר על דעת רבים, שלשם אינו דין שכל העולם יסכימו שעל הבעל יש להזהר שלא לאסור לה, מאחר ששטר בידו איהו הוא דאפסיד אנפשיה.

וחנותי לך לחזור ולהורות²⁰ לאיסור ואין ליבוש, שהרי

הוראות 25. הוא: ס' היה ק' א' היא 26. ושמואל בא: ס' שמואל בא ועבר ובטלו א' ושמו' רבא ועבר ובטל ק' ושמואל בא ועבר ובטל 27. והאספו: א' ק' והאספוהו 28. יתבטלו: א' ד' ק' יבטלו 29. ה"ר: ס' הרב ר' 30. בו: ס' כאן 31. לקנאות: א' ק' להנאות 32. וכולנו: ק' א' וכולם 33. כהן: ס' הכהן 34. מגאון: ק' של גאון 35. וז"ל: א' וזה לשונו ק' וזה לשונה 36. חזרנו: א' חזרנו 37. צדדין: ק' הצדדין 38. להתיר: ד' לה היתר א' ק' לה היתר

9. (בינוהי) [בינוקי]: א' ק' בינוהי 10. (מה) [שהוא]: א' ק' מה 11. (כי) וכן: א' ק' כי 12. רבים: ק' הרבים 13. ומרצונו: ס' ורצונו 14. כל העולם: ק' כולם 15. וברצונו: ס' ורצונו 16. בגיטין: א' ק' ובגיטין א' רב הונא ד' בגיטין (אמר ר"ה) 17. לא שנו [אלא]: א' ס' שלא שנו ק' שלשנו 18. כו': ס' ק' וכו' 19. שלא יוכל: א' ק' שמא יכול מסברא נר' כג' ס' שלא יוכל 20. ולהורות: ק' ד' א' ולהורות 21. כמה: ס' כמו 22. ולקולא: ס' ולקולה 23. שהוא: א' ד' ק' חסר 24. והוראת: א' ד' הוראת ק' והנה

יב וכן פסקו הטושו"ע (אבה"ע יג, סי"א) אולם הרמ"א שם הביא בלשון "י"א" את דעת ר' יעקב להתיר כשכנס לאחר שנשבעה המינקת. וע' בפת"ש (שם סק"כ) שהתירו בקושי ורק לאחר ט"ו חודש.

יג דבריהם בגמ' (שם): "רב ושמואל דאמרי תרוייהו: צריכה להמתין עשרים וארבעה חדש, חוץ מיום שנולד בו וחוץ מיום שנתארסה בו".

יד הוא כנראה ר' אהרן ב"ר אליעזר מרינגשבורג, הוא המשיב בתשובות ופסקים (קופפר) (סי' קסז).

טו לשון דומה לפתיחת תשובה זו מצאנו בתשובה בשם ר"י בהג' מרדכי כתובות (סי' רפט). תשובה זו שבהגמ"ר הובאה בדר"מ הארוך (סי' יג סקי"ג) בשם ר"י הזקן.

י כוונת המשיב לתרץ את שאלת התוס' בגיטין (לה, ב ד"ה אבל) ששאלו מדוע אלמנה שנישאת לא מדירים אותה כדי לגבות את כתובתה (מחשש שבעלה יפר לה את הנדר), הרי ניתן להדירה על דעת רבים (ובתוס' תרצו שגם נדר ע"ד רבים יכול הבעל להפר לדעת רב הונא, כיון שאינו סובר כאמימר שנדר ע"ד רבים לא ניתן להפירו). ועונה רבנו (בהתאם לדבריו לעיל בביאור "נדר על דעת רבים") שאי אפשר להדירה על דעת רבים, משום שיתכן שלא תהיה הסכמה של כל העולם לעצם הנדר, שהרי אפשר לטעון, שאם בעלה הראשון פרע כתובתה, אף שידע שיש בידה שטר כתובה, איהו דאפסיד אנפשיה.

יא בשל ההשמטה בתחילת הסי' לא ברור מי הכותב של תשובה זו, אומנם במרדכי כתובות (סי' רפט) הביא תשובת ר"י שאין שום דרך להתיר "לא בשבועה ולא במשכונות ולא בשתי מניקות".

שנתנה המניקה ערבון גדול שלא תחזור בה, ולדמותה³⁹ על ידי זה לבי⁴⁰ ריש גלותא⁴¹ (כתובות ס, ב). דלא מבעיא מניקה נכרית שיש לחוש שמא תכניס עצמה בחשד שפירות דמים ולא יניחוה⁴¹ עוד להניק מדאגת דבר זה שתהיה⁴² פטורה מן הערבון, או תפטור עצמה בחוזק בדיני גוים⁴³ שידם תקיפה על עצמם. אלא אפילו מניקה⁴⁴ ישראלית [אם תתן כמה ערבונות]⁴⁵ אין לדמותה לבי ריש גלותא. כי דבי ריש גלותא ידועים ונכרים⁴⁶ לכל שהכל יראים מהם ולא הדרו⁴⁷ בהו, ואין לגזור בהן אטו שאר בני אדם⁴⁸ לפי שהחלוק ביניהם ידוע ומפורסם לכל. אבל בשאר בני אדם⁴⁸ אין להתיר על ידי שום ערבון, דלאו כולי עלמא ידעי באותו הערבון ויבואו⁴⁹ להתיר בלא עירבון. ושאיני⁵⁰ דבי ריש גלותא כו' הכי פירושא שאני דבי ריש גלותא⁵¹ שידוע לכל דלא הדרי בהו⁵² ולא אתי⁵³ בהכי⁵⁴ למישרי בעלמא עד כאן לשונו:

ומורי רבינו⁵⁵ יהודה⁵⁶ בר יצחק שירליאון זצ"ל⁵⁷ כתב בפרק אף על פי בלא רדופה⁵⁸ הוה מצי⁵⁹ פריך⁶⁰ האריך תהיה מותרת להנשא בשביל שנתנה בנה למניקה הא דילמא הדרא בה. ויש לומר⁶¹ דפריך הכי ואתון לא תסברוה דאפילו לא מציא⁶² הדרא בה, כגון

הרי כל רבותינו⁷³ שוין שאין שום היתר בדבר כי אם להמתין כ"ד חודש חוץ מיום שנולד בו וחוץ מיום שנתארסה בו. והוא הורה הוראה חדשה והקיל לעצמו⁷⁴ ועבד עובדא בנפשיה וסמך על השבועה שהשביעה. ולא שם אל לבו דכי פסיק⁷⁵ תלמודא⁷⁶ (שם) מת מותר גמלתו אסור ולא פסיק השביעה מניקה⁷⁷ על דעת רבים מותר, ולא מוקי נמי ברייתא דנתנה בנה למניקה כשהשביעה את מניקה.

ונראה לי⁷⁸ בודאי דאשה שנשבעה על דעת רבים, אפילו היה שייך ביה על דעת רבים מה שאינו

39. ולדמותה: א ולרמות ק ולדמותא 40. לבי: ד לדבי 41. יניחוה: ק יניחוהו 42. מדאגת דבר זה שתהיה: ד (מדאגת דבר זה שתהיה) 43. גוים: ד עכו"ם 44. מניקה: ק מניקה 45. [אם תתן כמה ערבונות]: א א 46. ידועים ונכרים: ס א ק ידועים וניכרים 47. הדרו: ס הדרי 48. לפי שהחלוק... בני אדם: ק א חסר 49. וכי החלוק שבינם לשאר בני אדם מפורסם וידוע לכל אבל שאר בני אדם] 49. הערבון ויבואו: א העירבון ויבא ק ערבון ויבא 50. ושאיני: ק א שאני 51. גלותא: א גלות' 52. הדרי בהו: ק הדרו ביה 53. אתי: ס אתו 54. בהכי: א בהכיל ק בהכל 55. רבנו: ס רבי' א רבי' יצחק 56. יהודה: ק יהודא 57. זצ"ל: ק ז"ל 58. רדופה: ס רדיפה 59. מצי: ק מצא 60. האריך: ק א

היאך 61. ויש לומר: ס ק א וי"ל 62. מציא: ס מצא 63. משכונות: א משטטת ד (משטטת) [משבעת] ק משבעת 64. תנשא: ס תנשי א תינשי 65. סבתא: ס סיבתא ק א סובתא 66. ולא: א ק דלא 67. ולא מציא מניקה למיהדר: ס דלא מצי מניקה למיהדר 68. בה: ק חסר 69. שרא: ק חסר 70. מצי: ק ד א מציא 71. אחריני: ד א אחרים 72. מכאן: ד א מיכן 73. רבותינו: א רבות' ק רבותיי 74. והקיל לעצמו: ס והקל לעצמה 75. פסיק: ק פסק 76. תלמודא: ד תלמודא הלכתא א תלמודא הילכת' 77. מניקה: ס מיניקה 78. כשהשביעה את מניקה ונראה לי: א ד ק ולי נראה 79. אפילו היה שייך... רבים: ק חסר

ולא גזרו בה רבנן. וע' במהר"ם מרוטנבורג (הובא בהערה הקודמת) ובתלמידי רבנו יונה שנראה מדבריהם שגזרת חכמים נובעת מהחשש שתחזור בה המינקת, ובמקום סכנה יש לחוש אפילו לחשש רחוק (וע"ע בתוס' ד"ה ואמר).

יח שאלתו מתייחסת לשאלת רב פפי (כתובות ס, ב) על רב פפא ורב הונא בדרי' שרצו להתיר לנתנה בנה למינקת להינשא. רב פפי שאל מהברייתא "הרי היתה רדופה" (שלא התירו בשום מצב להינשא בלא המתנה של ג' חודשים), ומקשה ר"י מאורליאנש שגם בלא הברייתא ניתן היה להקשות.

יט לה - בגמ' לפנינו: להו.

טז המהר"ם בשו"ת (דפ' פראג תתסד; דפ' לכוב שסב) כתב שגם בי ריש גלותא אסורים ואין הלכה כרב נחמן כזה (ועיי' שכתב שלכן השמיטו הרי"ף). ומדברי רבנו, הרא"ש (כתובות פ"ה, כ), הריטב"א ותלמידי רבנו יונה (בשטמ"ק לכתובות ס, ב) שחילקו בין בי ריש גלותא לשאר אנשים, משמע שלדעתם הלכה כרב נחמן. יז רבנו סובר כתוס' רא"ש וכריטב"א שכתבו שגם כשהמינקת אינה יכולה לחזור בה גוזרים כדי שלא יתירו מינקת גם כשיכולה לחזור בה. רש"י (ד"ה בגזרותיו) כתב ש"לא פלוג רבנן במינקת שמת בעלה בין שהיא מינקתו בין שאינה מינקתו". ועיין בשטמ"ק שבאר שלרש"י גזרו חכמים על כל מינקת ולא חילקו בין מסרה ללא מסרה, ודבי ריש גלותא הוא מילתא דלא שכיחא

בגט ובטורה. שמעו לי ואם זאת תתקיים⁹⁷ בידו לא נוכל למחות ביד שום אדם יותר מלעשות כן. ועל כן רבותי ראו הנולד ועשו סייג לתורה. ועל⁹⁸ מוריני ה"ר אהרן⁹⁹ וישיבתו ועל ה"ר יחזקיהו¹⁰⁰ והשלום¹⁰¹: יצחק בר משה בן הרב ר' יצחק נב"ה:

[ב] ושוב מצאתי תשובת ה"ר משה ב"ר¹²⁶ חסדאי¹²⁷ זצ"ל וזו התשובה:

ששאלת¹²⁸ דין אחד שקידש מניקת חבירו בתוך כ"ד חודש, והולד אין לו רק י"ט חודש.

בגמרא דהחולץ (יבמות לו, ב) מביא ג' דברים הדומין זה לזה, אם עבר על דברי חכמים וקידש ונשא היבמה שמת בנה בתוך שלשים, לרבן שמעון בן גמליאל דאמר (שבת קלה, ב) כל שלא שהה שלשים יום באדם אינו בר קיימא והיבמה לא נפטרה מן היבום. ולרבנן דפליגי עליה ואזלי בתר רובא הוי ולד ופטורה, וקיימא לן כרבן שמעון בן גמליאל. וכן בבהמה כל שלא שהה (חסר) [ח']¹²⁹ יום אסור למסייה¹³⁰ במסכת שבת (שם). אף על גב דנהגי¹³¹ עלמא דאין מתאבלין על פחות משלשים, אף על גב דהולד נגמר ולא חיישינן¹³² לרובא משום שזה המיעוט יכול

כדפרישית, אילו באת⁸⁰ לפני חכם ואמרה נשבעתי על דעת⁸¹ רבים⁷⁹ להניק כ"ד חודש⁸² ושלא להנשא, ועכשיו⁸³ מתחרטת אני כי יראה אני שאבוא לידי זימה. דסבורה הייתי שיכולתי לסבול כ"ד חודש בלא בעל, ועתה אני רואה שאיני⁸⁴ יכולה לסבול, דיותר משהאישי⁸⁵ רוצה כו'⁸⁶, בודאי⁸⁷ מתירין לה כי בודאי לדבר מצוה הוא זה. ולא כמו שכתב ה"ר יעקב כי רב נחמן לא מצא⁸⁸ מניקת שהיתה רוצה לישבע, דמאי

טעמא נימא הכי דבר שאין בו לא⁸⁹ ריח ולא טעם, ועל מה נסמך. והיכן⁹⁰ מצינו רמז לדבר שיש לסמוך על השבועה בעל דעת רבים. הלכך נראה לי דעל כל⁹¹ ביאה וביאה מתחייב מלקות.

על כן רבותי אל תתרשלו בדבר והוציאוה ממנו בכל ענין שתוכלו, כי תדעו בודאי כי פירצה⁹² זאת תתפשט בכל המקומות ויעקרו לדרב ושמאל. ואני כבר מחיתי בגי'⁹³ מקומות שלא יעשו כן, כי אמרתי⁹⁴ להם שרוצים⁹⁵ רבותי לגזור עליו בחרם שיוציאה⁹⁶

109. בו: ב בזה 110. שאז: ב שאין 111. שהם: ב שהן נ שהוא 112. הכי: ב חסר 113. כמו: ב כגון 114. שאני... היתר: ב חסר 115. שאני: ט שהייתי 116. לסבול: ו נ חסר 117. אשה: נ אחרת 118. וכמו: ב וכמו שהוא 119. להתרתה: ב להתרה 120. וגאון: ט גאון 121. אחד... שלא: ב חסר 122. כתב: ט חסר 123. להתיר: ט להתירה 124. ממנה: ב ממנו 125. הדרה: ו נ הדרא 126. ב"ר: ס א ק בר 127. וזו התשובה: ס וז"ל 128. ששאלת: א ק ששאלתה 129. שהה (חסר) [ח']: א ק שהה חסר ס שהה (בכ"י י ש רווח לאחר התיבה 'שהה'. נר' שהרווח היה לפני המעתיק בבכ"י א ק ולכן כתב 'חסר') 130. למסייה: ד (למיסיה) ק א למיסייה ר' ביאורים 131. דנהגי: ק נהגי 132. חיישינן: א חיישינ'

80. באת: ס באתה 81. על דעת: ס לפני 82. חודש: ס א ק חדש 83. ועכשיו: ס עכשיו 84. אני רואה שאיני: א ד ס איני 85. משהאישי: א מהאישי ק מה שאיש 86. כו': ס ק וכו' 87. בודאי: ד (להנשא) [לישא] ק א חסר 88. מצא: ק היה מוצא 89. לא: ס חסר א ולא 90. והיכן: ד א ק והיכא 91. לי דעל כל: ס בעיני דכל 92. תדעו בודאי כי פירצה: ד א ק בודאי תדעו שפירצה 93. בגי': ק בשלשה 94. אמרתי: א אמרתם 95. שרוצים: ד א ק רוצים כל 96. שיוציאה: ס שיוציאם 97. זאת תתקיים: ד א ק תתקיים זאת 98. ועל: ד (ועל כן) [ועליכם] א ק ועל כן 99. יחזקיהו: א ד ק יחזקאל ר' ביאורים 100. והשלום: ק והשל' 101. הרב ר': ס ה"ר 102. בתוך: ב תוך 103. לוולד: ט לולד 104. שלא... רבים: ו חסר 105. לא: ו ט ולא 106. כי אם: ב אלא 107. כדין: ט לדבריו ב ו בדין 108. כמו: ב ו נ כמה

מרבנו.

כב מסייה - ר' שנו"ס. בשולי הנדפס העלה אפשרות שיש לגר': מיכליה, ואפשרות אחרת שיש לגר': מיכסייה מלשון כוס - שחוט, כפי' רש"י (פסחים סא, ב ד"ה כוס; חולין לו, ב ד"ה כוס כוס).

כ ר' שנו"ס. מסתבר לקבל את גי' כ"י ס כיון שלא ידוע לנו על חכם בשם ר' יחזקאל בעוד שר' יחזקיהו הוא כנר' ר' יחזקיהו בר' יעקב המוזכר לעיל (סי' תשמ, ג). כא ר' משה בן חסדאי - הוא ר' משה מתקן, שהיה כנראה מבוגר

להיות¹³².

והימאסר עולמית, התם לא נאמר עירוקיה מסתייה ויגרש ואם הוא ישראל יחזיר לאחר כ"ד חודש. או שמא כיון שהביא זו בגמרא¹⁴⁷ דקידשה בתוך ג' חדשים (יבמות לו, א), שדינה היה להיות בסוף הפרק, אצל פלוגתא דתנאי והביאה בשמעתין דמניקת חבירו ופסק בה עירוקיה מסתייה, שמא גם במניקת חבירו דין זה¹⁵¹. וכי תימא אם כן אמאי לא אשמעינן גבי מניקת חבירו דשמתינן ליה לגרש¹⁵² או עירוקיה מסתייה ונלמוד גם דין זה במקדש בתוך¹⁴⁸ ג' חודשים אחר מיתת בעלה. ויש לומר משום דהוה אמינא דוקא במניקת חבירו עבדינן כן דחמירה¹⁴⁹ כדפרישית¹⁵⁰ לעיל, אבל בנתקדשה בתוך¹⁵¹ ג' חודשים לא מחמירין לשמותיה¹⁵², קמ"ל בקילתא וכל שכן בחמירתא.

מיהו נראה לומר דמה שיש לו לכהן לגרש בנושא אשה מניקת, היינו שנשאה קודם ט"ו חודש¹⁵³ דצריך לגרש לכולי עלמא, אבל לאחר ט"ו חודשים או אחר¹⁵⁴ י"ח¹⁵⁵ לא היה כהן מגרש, שהרי יש כאן נמי לסמוך ארבן שמעון בן גמליאל¹⁵⁶ ואר' יהודה שעד

והשתא אם¹³³ היבמה שמת בנה בתוך שלשים יום עמדה ונתקדשה לשוק אם נתקדשה לכהן אינה חולצת ליאסר עליו. דסמכינן ארבנן דאזלי בתר רובא, והוי ולד מעליא ופטורה מן החליצה, כדדייקינן בשבת (קלה, ב) דפליגי רבנן על רבן שמעון בן גמליאל. אבל אם נשא מינקת¹³⁴ חבירו, התם יוציא בגט ואפילו כהן ותיאסר עליו, דכולי עלמא דצריך להוציא בגט דשמא גם עירוקיה¹³⁵ לא יועיל. דעד כאן לא קאמר עירוקיה¹³⁶ מסתייה¹³⁷ (יבמות לו, א) אלא בנתקדשה¹³⁷ תוך ג' חדשים לשאר¹³⁸ כל אדם, והיא¹³⁹ גזירה משום דבר קל¹⁴⁰ לשמואל (שם מב, א) כדי להבחין בין זרעו של ראשון, ואפילו לרבה¹⁴⁰ דאמר שמא ישא אחותו מאמו (קידושין עג, א) שזהו מיעוטא דמיעוטא ואין הדבר רגיל שלא ישא כי אם את¹⁴¹ זאת, והתם הוא דבעירוקיה¹⁴² מסתייה¹⁴³. אבל הגזירה שלא לישא מניקת¹⁴⁴ חבירו בשביל שמא¹⁴⁵ תתעבר והחלב נעכר ותהרוג¹⁴⁶ את בנה, והצריכו לגרש אפילו לכהן

146. נעבר ותהרוג: א נעבר ותהרג ק נעבר ותיהרג ס
נתעבר ותהרג 147. זו בגמרא: ד בגמרא זו ק זה בגמרא
148. בתוך: ס תוך 149. כן דחמירה: א ד ק בו דחמירה
150. כדפרישית: ס כדפרי' א ק כדפרי' 151. בתוך: ס
תוך 152. לשמותיה: א ק לשמותיהן 153. חודש: ק ס
חדשים א חדש 154. אחר: ד א ק לאחר 155. י"ח: ק
י"ח חדש 156. ואר': ק ואמר רבי

133. אם: ס חסר 134. מינקת: ק ס מניקת
135. עירוקיה: ד ערוק' א ק עירוקה 136. קאמר
עירוקיה: ס קאמ' עירוקיה א קא' עירוקאו ק קאמר עירוק
או 137. בנתקדשה: א ק בלא בנתקדשה 138. לשאר:
ס ק א כשאר 139. והיא: ד והוא 140. לרבה: ק ד א
לרבה 141. את: ק ד א חסר 142. דבעירוקיה: ד א
דעירוקיה ס דבעירוקה 143. מסתייה: ק מסתייעא וכן
להלן 144. מניקת: ד מינקת וכן להלן 145. שמא: ס שלא

שלשמואל, שלומד איסור הבחנה מפסוק, האיסור הוא דאורייתא, וכן דייק הרשב"י (בשר"ת ח"א רסד) מלשון הרמב"ם. וע' בתוס' במגילה (יג, ב ד"ה וטובלת) ובתוס' ישנים ביומא (עה, א ד"ה אי) שמשמע מהם שהבחנה היא תקנה קדומה.

כו מעי"ז כתב הרמב"ם (גירושין פ"א כד), שאפילו נשא בתוך תשעים יום אין צריך גט אעפ"י שמנדים אותו. וביארו הרמב"ן, הרשב"א והריטב"א (ביבמות לו, א) שכיון שכל דין הפרשה נאמר רק מספק, יש להקל בו יותר מבמעוברת ומינקת (שצריכה גט). כז גם הרמב"ן, הרשב"א והריטב"א (ביבמות לו, א) כתבו בשם "יש מפרשים" שדין הבחנה זהה לדין מינקת ובשניהם צריך לגרש אלא שאם ברח ערוקה מסתיה.

כח גם הראב"ד בהשגותיו (גירושין פ"א כד) כתב שמטרת הנידוי היא שיגרש, אולם הרמב"ן, הרשב"א והריטב"א (יבמות לו, א) בארו בדעת הרמב"ם (גירושין שם) שמנדים אותו כיון שעבר על דברי חכמים.

כט מעי"ז כתב הר"ר זלמן משפירא (תשובות בעלי התוספות סי' מח) שלאחר כ"א חודש אין צריך להוציא כיון שהלכה כרשב"ג אליבא דב"ה. אומנם המהר"ם מרוטנבורג (דפ' פראג סי' עט) ענה לר' זלמן שאין הלכה כרשב"ג משום שאינו נחשב למכריע.

כג נראה שהדברים מבוססים על שיטת רבנו תם (ס' הישר סי' תלח) שהלכה כרבי מאיר דחייש למיעוטא. וביארו התוס' בבכורות (כ, ב ד"ה חלב) שלשיטת ר"ת ר"מ חייש רק למיעוט מצוי או למעוט שיש עמו חזקה. ונראה שלכן כתב רבנו שטעמו של רשב"ג הוא שהמיעוט "יכול להיות". ובתוס' ביבמות (ק"ט, א, ד"ה מחזורתא) ובחולין (יב, א, ד"ה לר' מאיר) כתבו שאומנם הלכה כרשב"ג אלא שלדעתם טעמו של רשב"ג הוא, שאם נתיר שומרת יבם לשוק כשמת הולד בתוך שלושים יום חשש שיצא לעז שפיהק ומת או שיבואו להתיר כשחלה ומת (ועי"ש שכתבו שבהמה ואבלות הם גזרה אטו שומרת יבם). ולעומת זאת כתבו התוס' בבכורות (כ, ב ד"ה חלב) והרא"ש בשבת (פ"ט, ט, ס' ז) שמעיקר הדין הלכה כחכמים, אלא שהחמירו להצריך חליצה מחשש ללעז (שפיהק ומת), ולעומת זאת באבלות הקלו משום שהלכה כדברי המקל באבל. ויש להעיר שבארחות חיים הל' אסורי מאכלות (לו) הביא בשם רב נטרונאי גאון שבני ארץ ישראל פוסקים לכתחילה כרבנן והתירו בהמה שנולדה בו ביום. כד כלומר ברח ואז אין חשש לקלקול.

כה מעי"ז כתב הבית שמואל (אבה"ע יג, א) שאיסור הבחנה הוא רק דרבנן ואינו דאורייתא. אולם הנודע ביהודה (מהדו"ק, יג) כתב

רהט אביי בתריה תלתא פרסי ולא אדרכיה¹⁶⁶ כדי שלא יהיה¹⁶⁷ מקדש אותה. וכיון שהלך וקידש מה שעשה עשוי ולא מצינו שהצריכו¹⁶⁸ לגרש והיינו משום שהיה אנוס ושוגג¹⁶⁹ בהוראתו של אביי^ל, וגם שלא היה רוצה לישאנה אלא אחר¹⁷⁰ כ"ד חודש.

ומיהו אין נראה שיכול לומר ברח מכאן ותינצל מגירושין, שאם היה יכול לעשות תקנה אם כן כהן שנשא מניקת חבירו אמאי יגרש בעל כרחו ואסור בה, והשתא¹⁷¹ נברחנו ויבוא לאחר כ"ד חודש, אלא ודאי¹⁷² אין עלינו להבריחו^ל אלא אם כן הוא בעצמו ברח. וזה קשה¹⁷³ בלאו הכי יש לו תקנה בבריחה אמאי כהן מגרש ואינו בורח, ואמאי התלמוד לא הזכיר תקנה¹⁷⁴ זו. וההיא דקידש בתוך¹⁷⁵ ג' חדשים דעירוקיה מסתייה (יבמות לו, א) פי' הריב"ן מסתייה ולא בעי למייתב גיטא אלא היכא דחיישין¹⁷⁶ דגלי דעתיה¹⁷⁷ דלא בעי לכנוס עד זמניה^ל ע"כ¹⁷⁸. משמע דלא משמתינן¹⁷⁹ למיתב גיטא אלא היכא דחיישין

שם נקראת מניקת אבל לאחר¹⁵⁷ כן לא, כדאיתא בפרק אף על פי (כתובות ס, ב). ומיהו שמא לישראל היה צריך לגרש אם נשאה אפילו לאחר כן דפסקינן שם דאסור לישא מניקת חבירו קודם כ"ד לולד, עתה דקדקנו לחומרא. ועוד יש לדקדק לקולא, כי נראים הדברים האי דשמתינן ליה לגרש היינו שקידש במזיד או שנשא במזיד, אבל אם היה שוגג שהיה סבור שאינה מניקת¹⁵⁸ או עם הארץ שאינו יודע שמניקת חבירו אסורה קודם כ"ד חודש התם לא¹⁵⁹ שמתינן ליה לגרש. והכא אין שייך לומר קנסו שוגג אטו מזיד כי הנהו דפרק הניזקין¹⁶⁰ (גיטין נד, ב), כי בזה איכא פלוגתא דרבי מאיר ורבי יהודה התם וטעמא דיהיב¹⁶¹ כל חד וחד, אבל [הכא]¹⁶² איכא תקנתא^ל בהפרשה^ל בלא גט. ותדע דאפילו אם קידש במזיד עירוקיה מסתייה ואין כאן גזירת¹⁶³ גירושין. עוד קצת ראייה כי בפרק אף על פי (כתובות ס, ב) כשהתיר אביי לאריסיה לארס¹⁶⁴ בט"ו חודש מניקת חבירו, ואמר ליה רב יוסף דרב ושמואל מצרכי להמתין¹⁶⁵ לקדש עד כ"ד חודש,

169. ושוגג: ס חסר 170. אלא אחר: א ד ק עד לאחר 171. והשתא: א והשת' בבריית' 172. אלא ודאי: ד חסר 173. וזה קשה: ק וקשה זה 174. תקנה: ק התקנה 175. בתוך: ס תוך 176. אלא היכא דחיישין: א ד ק חסר 177. דעתיה: א ד ס בדעתיה 178. ע"כ: ק עד כאן 179. משמתינן: א משמתינו ק משמתינהו

157. לאחר: ד ק לאחר 158. מניקת: א ד ק מניקה 159. לא: ד [לא] א ק חסר 160. הניזקין: ס הניזקין א דהניזקין 161. דיהיב: ד יהיב א ק ויהיב 162. [הכא]: ס א ק חסר 163. גזירת: ס גזרה א ק גזירה 164. לארס: ס לארס ק לאדם 165. להמתין: ס חסר 166. אדרכיה: ד (אהדר ביה) [אדרכיה] ק א אהדר ביה 167. יהיה: ס יהא א ק היה 168. שהצריכו: ד שהצריכו לו

לא הדברים מבוססים על שיטת רבי יוסף מאורליינש בתוס' ביבמות (לו, ב ד"ה ולא), שלפיה כשקידש (ועדיין לא נשא) מינקת חבירו אין צריך גט אלא הפרשה בעלמא. ועיין לעיל בדברי רבנו (סי' תרכט) שהביא את דעתו.

לב בתרומת הדשן (סי' ריז) כתב בשם האור זרוע שאם קידש בשוגג כשלא ידע שהיא מינקת או שהיה עם הארץ וסבר שמניקת מותרת אין צריך להוציא, ונר' שלמד זאת מתשובתו זו של ר' משה מתקן. אלא שהוסיף התרומת הדשן שנראה שתלמיד חכם שידע על איסור מינקת אלא ששגג בדין (כגון בחישוב החודשים) אינו חשוב שוגג. וקצת קשה שמדברי ר"מ מתקן עצמם (שנראה שעליהם הסתמך התרומת הדשן) משמע שלא כדבריו, כי ענין זה דומה להסתמכות על אביי. ומה עוד שנראה שגם האור זרוע עצמו הביא את תשובת ר"מ מתקן כדי ללמוד ממנה להוראת ההיתר של ר' יעקב מקרקוב.

לג אבל הרא"ש (יבמות פ"ד, ו), הטור (סי' יג) והרמ"א (סי' יג, י) הביאו את דעת ר' יחיאל מפריז שאומרים לו לברוח.

לד מעי"ז כתב רש"י (בד"ה עירוקיה). ויש להעיר שהמהר"ם מרוטנבורג, בתשובה המובאת בתשובות בעלי התוספות (קופר סי' נב), הביא את דברי רש"י והריב"ן, ודייק מהם להיפך, שכל עוד לא ברח חייב לתת גט מחשש שיבוא עליה, וז"ל: "ומי הזכיר

ל כוונת הדברים היא שמחלוקת ר' מאיר ור' יהודה בגיטין (נג, ב) עוסקת בקנסות אבל הנושא מינקת חבירו שצריך לגרשה אינו משום קנס אלא משום תקנת הולד, שהרי אם היה קנס היינו קונסים גם כשברח. ויש להעיר שמחמת החילוק הזה, בין גזירה לקנס, מגיע המהר"ם מרוטנבורג בתשובה המובאת בתשובות בעלי התוספות (קופר סי' נב) למסקנה הפוכה. לדעתו לרבנן דר"מ אין מוציאים אלא תוך כ"ד חודש מחשש שיבוא עליה, אבל אם עברו כ"ד חודש אין מחייבים להוציא אף כשנשאה תוך כ"ד חודש. והוא מוסיף: "ולפי זה נראה דאפילו קידש בשוגג יוציא שמא יבוא עליה, דטעם לא הוה משום קנסא". ונראה ששורש המחלוקת של המהר"ם ור' משה מתקן הוא בטעם גזירת מינקת. למהר"ם האיסור מחשש שיבוא עליה ותתעבר ויתעכב חלבה, ואילו לר"מ מתקן הנשואין כשלעצמם מונעים מזון מהולד. וכך כתב לקמן שכשאנו ניזונת מבעלה אינה יכולה להאכילו. הרמ"א (סי' יג, י) פסק שהמקדש בשוגג בתוך תשעים יום אינו חייב להוציא, ובבאור הגר"א (שם אות כב) כתב שטעם הדבר הוא שקי"ל כר' יהודה שלא קונסים בדבר שוגג אטו מזיד. ונראה שדברי הגר"א מבוססים על שיטת הרמב"ם והשו"ע שמגדים את המקדש בתוך תשעים יום קנס על שזולל בתקנת חכמים וכמש"כ לעיל (הע' כח).

וחלב מדידה, וליכא הכא סכנת נפשות. אבל קידשה בתוך ג' חדשים, התם איכא²⁰² קנס גירושין²⁰³, כיון שאותה הגזירה²⁰⁴ קלה היא לה כדפרישית לעיל. ועוד אם לאחר קידושין יבא²⁰⁵ עליה בבית אביה ותתעבר שמא²⁰⁶ יש חששא טעמא דרב ושמואל²⁰⁷, על כן צריך להוציא מקידושין. אבל ברח הוי²⁰⁸ עירוקיה מסתייה ולא חיישין שמא יבוא עליה. ומיהו במניקת חבירו שנישאת, התם אינו מועיל לו אפילו עירוקיה, וצריך לגרש על²⁰⁹ כרחוּלוּ. והשתא לכך אייתי²¹⁰ לה נתקדשה בתוך ג' חדשים לאחר מניקת חבירו לומר

השיב הרב ר' משה בר' חסדאי זצ"ל ששאלת דין אחר שקידש מינקת²¹² חבירו והוולד אין לו רק י"ט חדש נר' לומ',²¹³ דמה שיש לכהן לגרש²¹⁴ בנושא מינקת²¹² חבירו היינו קודם מ"ו חדש אבל אחר מ"ו חדש או אחר י"ח לא היה כהן²¹⁵ מגרש שיש לסמוך אדרשב"ג ור' יהודה שעד שם נקראת מינקת²¹². אבל לאחר כן²¹⁷ לא כדאיתא בפ' אף על פי מיהו²¹⁸ שמא ישראל היה צריך לגרש אם נשאה אפי' לאחר²¹⁹ כן. ועוד נראה הא דשמתין ליה לגרש היינו דווקא שקידש או נשא²²⁰ במזיד, אבל אם היה שונג שהיה סבור שאינה מניקה²²¹ או עם הארץ שאינו יודע שמניקת²²² חבירו אסורה התם לא שמתין ליה לגרש, ואיכא תקנתא בהפרשה בלא גט. ועוד נראה כי במניקת לא קנסינ²²³ להוציא בנט אלא בנושא²²⁴, אבל אם קידש²²⁵ די ל²²⁶ בהפרשה בעלמא.

דנסיב¹⁸⁰ לה¹⁸¹ תוך זמן, אבל היכא דלא חיישין לכך התם לא מחמירין¹⁸² לשמותיה ולישאנה¹⁸³ עד זמנו¹⁸⁴ שלאחר כ"ד חודש¹⁸⁵, אף על גב דשמא היו שניהם בעיר אחת. ועוד יש לתמוה אמאי בפרק החולץ קתני (יבמות לו, ב) לא ישא אדם מניקת חבירו ואם נשא מוציא ולא יחזיר עולמית ולרבנן מוציא ומחזיר לאחר כ"ד חודש לא תינשא ולא¹⁸⁶ תיארס, ולא קתני שם קנס גירושין¹⁸⁷ לומר דאם נתארסה תצא בגט.

לכך נראה כי במניקת לא קנסינן להוציא בגט אלא בנושאה לבד¹⁸⁸, כי מיד יש סכנת נפשות דילמא מיעברא וקטלה לברא¹⁸⁹. ולמסמוסי ליה בבצים וחלב לא שביק לה בעלה כי מדידה¹⁹⁰ קאכלה. ולכך קנסינן ליה¹⁹¹ אפילו לכהן לגרש¹⁹², וכשיגרשנה אפילו אי מיעברא כבר דמדידה¹⁹³ קאכלה תמסמס ליה בבצים וחלב. אבל גבי קידושין נמי לכתחילה¹⁹⁴ אסור לקדש כדתניא בפרק אף על פי (כתובות ס, א), מכל מקום אם קידשה אכתי ליכא¹⁹⁵ סכנה לבנה¹⁹⁶ כי לא תינשא עד שתניקין¹⁹⁷ כ"ד חודש. ודי בהפרשה בעלמא, כי מה יש לומר שמא הוא¹⁹⁸ יקדשנה ויבוא עליה אכתי ליכא סכנה לברא כיון שלא ישאנה¹⁹⁹ עד לאחר²⁰⁰ כ"ד חדשים²⁰¹, ואז היא אוכלת משלה כי בעלה אינו חייב במזונותיה עד שתיכנס לחופה. ותמסמס ליה בבצים

203. גירושין: ס גרושין אפי' בקידושין 204. גזירה: ס הגזירה 205. קידושין יבא: ד קידושיה יבוא א ק קידושה יבא 206. שמא: ד ק א ושמא 207. דרב ושמואל: ס דשמואל ורב' א דשמו' ורב ק דשמואל ורב 208. הוי: ס קרי ק חסר 209. על: ד ק א בעל 210. אייתי: ד אייתו 211. הרב ר': ב רבנו 212. מינקת: ב מניקת ו נ מינקת 213. נר' לומ': ב ל"נ ט דנר' לומר 214. לגרש: ט להוציא 215. כהן: ט הכהן 216. אבל... מניקה: ב חסר 217. לאחר כן: ט אחרים 218. מיהו: ט ומיהו 219. לאחר: ט אחרי 220. או נשא: ט חסר 221. שאינה מניקה: נ שלא היה מיניקת 222. שמניקת: ט ב שמניקת נ שמניקת 223. קנסינן: ב קנסייה 224. בנושא: ב בנשואה נ בנושאה 225. אם קידש: נ בקידשה ב אם קידשה 226. לו: ו ב נ חסר

180. דנסיב: ד דנסיב 181. לה: ס א ק ליה 182. מחמירין: א מחמירין 183. ולישאנה: ד (ולשאנה) א ק ולשאנה 184. זמנו: ד (זייגו) [זמנו] ק חסר 185. חודש: ס א חדש ק חדשה 186. ולא: ס לא 187. קנס גירושין: ק ד א גירושין 188. לבד: ד (לכך) ק א לכך 189. לברא: ד לה לברה 190. מדידה: ד (מפירה)(מדידה) ק א מפירה 191. ליה: ד ק ליה לגרש 192. לכהן לגרש: א לגרש אפי' לכהן ק ד לכהן 193. כבר דמדידה: ס כיון דמדידה א כבר דמדידה ק כבר דמדידה 194. נמי לכתחילה: ד לכתחילה נמי ק נמי לכתחלה 195. ליכא: ד לית א ק ליה 196. לבנה: ד א לברה ק לברא 197. שתניקין: ד א ק חסר 198. הוא: ק ד א חסר 199. כיון שלא ישאנה: א ד ק כי לא תינשא 200. לאחר: ד ק א חסר 201. חדשים: ס ק חדש א חדש' 202. איכא: ק איכא סכנה

לו גם הראב"ד (גירושין פ"א כד), הרמב"ן, הרשב"א והריטב"א (ביבמות לו, א) כתבו שאם נשא, גם בריחה לא תעזור ומשמטים אותו עד שיגרש אלא שהם פסקו כן לגבי מקדש בתוך תשעים, ונראה מדבריהם שהוא הדין למקדש מינקת חבירו. לעומתם החמיר ר"מ מתקו בנשא מינקת, בעוד שבנשא בתוך תשעים יום סובר שערוקיה מסתיה. וזה בהתאם לשיטתו שבמניקת החשש הוא שישאנה, משא"כ לשיטת הראשונים שהזכירו לעיל, שלדעתם החשש בין במניקת ובין בתוך תשעים הוא שמא יבוא עליה.

שום גט שהם כתבו ולא בעינן למכפיה למיתב גיטא והא לא איירי מעיקרא אלא בשמתא והכי איבעו להו לפרושי: עירוקיה מסתיה ולא משתמיט ליה אלמא הא דקאמר משמתין ליה לא משום כפייה כדי לביישו דעבר על מילתא דרבנן אלא משמתין ליה עד שיתן גט דחיישין שמא יבוא עליה דכל כמה דלא גירש מקרבא דעתיה לגבה אבל כשגרשה תו לא חיישין, ועיין לעיל הע' ל.

לה גם זה לקוח מדברי ר' יוסף מאורליינש שהובאו בתוס' (יבמות לו, ב, ד"ה ולא) ובדברי רבנו לעיל (סי' תרכט), ר' לעיל הע' לא.

דווקא הכא²²⁷ אפילו קידש משמתנין²²⁸ ליה, אבל לא²²⁹ בקידש מניקת חבריו. וכך הכא²³⁰ הוא דתקנתיה בעירוקיה, אבל אם נשא מניקת חבריו בתוך כ"ד חודש לית לה תקנתא בעירוקיה. אבל אם ישראל הוא יגרשנה ויחזיר, ואם כהן הוא יגרשנה ואסורה לו עד כאן התשובה²³¹:

[ג] תשובת אבא מארי שיחיה ל'

ראיתי קנקן חדש מלא ישן, ועלה כשושן בין החוחים שואל נוחים יברכהו דר מתוחים, החכם החבר יוסף בר ירמיה ז"ל, תשמח נפש האב בחכמת הבן ובתורתו כי האמת אתו, ויגדל אחריתו על ראשיתו לפלפל ולסלסל ולהתרומם ולישב בין נגידים להשמיע תורתו ברבים שחרים וערבים ערבים אהובים.

אמת ואמונה^ל כי הא דתניא נמצא אחד מהם קרוב או פסול, היינו דוקא שבאו מתחלה בשעת מעשה להיות עדים, כגון בדיני נפשות שהתרו בו ובדיני ממונות שבאו לראות ההלואה או המכר או המתנה, או כל כיוצא בזה שבאו לראות המעשה ולהיות עדים, אם נמצא אחד מהן קרוב או פסול עדותן בטלה. ואפילו אותם שאינם פסולים או אינם קרובים נפסלו לזה העדות, ונעשו כל הקרובים כאיש אחד ואין כאן אלא חצי עדות. ואם יבא אחד מעלמא שאינו קרוב

והוא כשר לעדות, מצטרף עם אותם שנים האחין והיו להן האחין כולן עד אחד^ל, וזה שבא מעלמא עד שני ונתקיימה העדות. דתנן בפרק קמא דמכות (ה, ב) נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה. ומנין שאפילו הן מאה, תלמוד לומר עדים. א"ר יוסי במה דברים אמורים בדיני נפשות, אבל בדיני ממונות תתקיים העדות בשאר. רבי אומר אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בזמן שהתרו בהן, אבל לא התרו בהן מה יעשו שני אחין שראו באחד שהרג את הנפש, פירוש והאחד התרו בעובר עבירה עם אחד מן השוק והאח השני לא התרה, שזה השני הוא כשר להעיד עליו אך לא לחייבו מיתה כי לא התרה אלא להגלותו ולגואל הדם ולפרוע דמיו ליורשיו דקיימא לן יש דמים לבן חורין^ב.

ומסיק סתמא דתלמודא (שם) היכי אמרינן להו, פירוש בשלמא גבי דיני נפשות אם התרו בו הרי באו להעיד מתחלה וכולם פסולים, אם לא התרו בו לא באו כי אם לראות^מ ואף על פי שנמצא אחד מהם קרוב או פסול השאר כשרים, אלא גבי דיני ממונות היכי אמרינן להו לקרוב או לפסול ליבדקינהו אם תחילה לעדות נתכוונו. אמר רב^ב הכי אמרינן להו למיחזי אתיתן בשעת מעשה או לאסהודי אתיתן. אי אמרי לאסהודי אתיתן מעיקרא, נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה. אתמר אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' יוסי דאמר בדיני ממונות תתקיים העדות בשאר, פירוש אף על גב שבאו מתחילה וראו המעשה כדי להעיד. ורב נחמן אמר הלכה כרבי דגם בדיני ממונות עדותן בטלה, פירוש וכגון שראו המעשה כדי להעיד. ופסק רבינו יצחק אלפס (שם ב, ב) הלכה כרבי ורב נחמן. הלכך האי דאתיתן עלה שאלו גיסיס אמרו

ט חסר 237. במינקת: ט במנקת ב במניקת 238. אינו: ט אין 239. לו: ט לה 240. על כרחו: ט חסר 241. יחזיר: ט יחזירנה 242. הוא: ב חסר 243. יגרשנה ואסורה לו: ב יגרשנה לו ואסורו לו 244. ע"כ דבריו: ט עכ"ל

227. הכא: ד (וכאן) ק א חסר 228. משמתנין: ס משמתי' א משמתינו ק משמותינו 229. לא: א חסר 230. וכך הכא: ד כך א ק וכך 231. עד כאן התשובה: ד חסר 232. ודווקא: נ ודוכן 233. בגט: ב חסר 234. מיסתייה: ו נ ומסתייה 235. שנאמר לו: ב נאמר לא 236. ברח:

לו תשובה זו נוספה מכ"י ס.

לח כפי שמתברר לקמן בהמשך התשובה (הע' מה) הנושא הוא עדות בענין וויכוח בין הציבור לבין היחיד בדבר זכותו בענין מס היישוב שהיה מוטל על היהודים על ידי המושל.

לט מסתימת הגמ' והראשונים משמע שהעדות בקרובים בטלה לחלוטין, אולם לרבנו היא נחשבת לעדות עד אחד. ניתן לבסס את דברי רבנו על התוס' (מכות ו, א ד"ה אמר) שהשניים שנתורו מהשלושה הם דומיא דאחד שנשאר משניים. ובשו"ת חתם סופר (חו"מ סי' יג) כתב כדברי רבנו מסברא דנפשיה. אבל הריטב"א

(מכות ו, א ד"ה א"ר יוסי) כתב שהעדות בטלה לגמרי ואינו קם אף לשבועה. וביאר שם שרבי ור' עקיבא חולקים וסוברים שלומדים מדיני נפשות שהעדות בטלה לגמרי.

מ זו דעת רבנו (פסקי ב"ק רי"ח) שפסק כרבה (ב"ק מג, א) במחלוקתו עם ר' יוחנן וריש לקיש. אולם ר"ח, שרבנו הביאו שם, והרמב"ם (נזיק ממונ פ"י יד) פסקו כחולקים על רבה, ולדעתם אין דמים לבן חורין.

מא כ"כ תוס' במכות (ו, א ד"ה היכי).

מב רב - בגמ' לפנינו: רבא.

הטעם, אתה אחוה דהאי דקאי וחד אחרינה לאסהודי אחתימות ידא דאידך דשכיב, סבר רבינא למימר היינו מתניתין שלשה אחין ואחד מצטרף עמהן. אמר ליה רב אשי מי דמי, התם לא קא נפיק נכי ריבעא דממונה אפומה דאחי, הכא נפיק נכי ריבעא דממונה אפומה דאחי וכו'. ופירש רבינו (שלמה) [שמואל]²⁴⁶ ז"ל (רשב"ם ד"ה התם) התם כמתניתין לא קא נפיק כל הממון, נכי ריבעא אפומה דחד הלכך כשרים לעדות זה. דטעמא דפסל רחמנא קרובים בעדות אחת לפי שאינם תשובים אלא כאיש אחד ולגבי חזקת שלש שנים כאיש אחד דמו, שהרי איש אחד שמונע עמהם תשוב כשגשתן אם ראה דוקא שלש שנים. אבל הכא גבי שטר נפיק נכי ריבעא דממונה, דהיינו שלשה חלקים אפומה דאחי, וכי תשיבי לאחי עד אחד נמנא עד אחד מגבי שלשה חלקים והאחד רביע, ולא קרינן ביה על פי שנים עדים, עכ"ל. (הרי"ף) [הרי"ף]²⁴⁷ פירש דאחין כעד אחד דמו. אם כן הא דאתינן עלה אפילו אם אלו גיסים באו מתחילה להיות עדים ופסולים לאותה העדות, היינו שאין העדות מתקיימת על פיהם ונפסלו גם הכשרים שנעשו עדים ואפילו הן מאה בטלה עדות של כולן באותה השעה מגזרת הכתוב הואיל שנעשו מתחילה עדים שלא בהכשר, שהרי גיסים ביניהם ונעשו כולן כאיש אחד. ואם בא עד אחד מעלמא שלא נעשה עד מתחילה אלא לראות בא, הוי אותם גיסים עד אחד וזה עד אחד, ויש כאן על פי שנים עדים וזכה בישוב. ותו, אפילו היו אלו הגסים פסולים לגמרי ולא הוו מצטרפין עם זה השני, אפילו הכי זכה ביישוב על פי אותו עד כשר לדידכו דדייניתו על ר' יעקב שבועה.

וכבר היינו יושבים בדין על דבר היישוב אני ור' יחזקיהו במידעוורק, ואמרתי אני איך קבלתי מרבינו אבי עזרי ששל בני היישוב היא השבועה²⁴⁸ שלא התירו

לה כי לא לשם עדות אז בשעת השמועה נתקבצו ולא נפסלו שני גיסים לעדות²⁴⁹ זה, אפילו לרבי ולרב נחמן אחד מן הגיסים מצטרף עם אחד שבשוק.

ועוד שיש לומר דהלכה כר' יצחק וכדפסיק שמואל²⁵⁰ דליתיה רב נחמן מקמיה שמואל, דאין הלכה כתלמיד במקום הרב, דהא דפסקי רברבא אתה ככתראי היינו מאביי ורבה²⁵¹ ואילך הוא דפסקי. ור' יוסי נימוקו עמו וכפ' כל הפסולין (בכורות לו, א) אי לאו דאשמועינן רב חיינא²⁵² אמר רב דאין הלכה, הא אמ' הלכתה כוותיה אפילו כנגד רבים. הלכך מסתבר דהלכה כר' יוסי ותתקיים העדות בשאר, ואפילו כשבאו מתחילה לשם עדות. הלכך הואיל ואיכא כאן עד אחד שאינו פסול, הרי אחד מן הגיסים יצטרף עמו מעירו שנתנו לו היישוב²⁵³ וזכה ביישוב. וכן פירש רבינו אליקים ז"ל דהא דאמרין נמצא אחד מהם קרוב או פסול, היינו שבאו מתחילה בשעת מעשה כדי להעיד. וכן פירש רבינו שלמה ז"ל (מכות ו, א ד"ה היכי אמרינן) (הכי) [היכי]²⁴⁵ אמרינן לקרוב או פסול למצדקינא אם תחילה לעדות נתכוון, עכ"ל, הרי פ' הדבר תלוי באם תחילה לעדות נתכוון. הלכך הנראה מכל פנים בין שהלכה כר' יוסי בין שהלכה כרבי, אחד מן הגיסים יצטרף עם אותו שאינו קרוב.

ועוד, אפילו תימא שהלכה כרבי, ואפילו אם באו מתחילה כדי להעיד, אפילו הכי הואיל ואיכא עד כשר אלו שני הגיסין נעשו עד אחד, והרי הכשר הוי כאן שני עדים. דתנן בפרק חזקת הבתים (ב"ב נו, ב) שלשה אחין ואחד מצטרף עמהן, הרי אלו שלש עדויות, והן עדות אחת להזמה. ואמרין בגמרא (שם נו, א) ההוא שטרא דהוו חתימי עליה בתרי (רשב"ם ד"ה ההוא שטרא) והולך המלוה לקיימו, שכיב חד מינייהו קודם שנתקיים

245. (הבי) [היכי]: ס הכי 246. (שלמה) [שמואל]: ס

שלמה 247. (הרי"ף) [הרי"ף]: ס הרי"ף

מו רב חיינה - בגמ' לפנינו: רב חננאל.

מז לדעת המהר"ם מרוטנבורג, המובא בתשובות מיימוניות (עדות סי' יג) ובדרכי משה חו"מ (קנו, ט דיני חזקת היישוב), ניתן להקל ולקבל גם פסולי עדות ועד מפי עד בנוגע להיתר יישוב, ודלא כדברי רבנו כאן.

מח דעת רבנו האו"ז בשם רבו הראב"ה שחובת השבועה מוטלת על בני היישוב, ואם ישבעו שאין לו זכות יחיבוהו לצאת מהיישוב. לעומתו דעת ר' יחזקיהו בשם אביו, שחובת השבועה על הטוען כנגדם, ואם ישבע יזכה. כיון שזה היה מקומו הודה רבנו וקבל כאן דעתו.

מג משמע קצת שהגיסים טרם העידו, ואעפ"כ דן רבנו אם יש כאן עדות שבטלה מקצתה, ודלא כתוס' במכות (ו, א ד"ה שמואל) שדווקא לאחר שהעידו שייך עדות שבטלה.

מד אבל הרי"ף (מכות ב, ב), הרמב"ם (עדות פ"ה ג), הרא"ש (מכות פ"ג סי' יא) ועוד ראשונים פסקו כרב נחמן (דקי"ל כוותיה בדיני) וכרבי שגם בדיני ממונות בטלה כולה, ובדומה לדעת רבנו כתבו התוס' ב"ב (מא, ב ד"ה נחלקה) כר' יוסי, אלא שכתבו שזו גם דעת רב נחמן, ודלא כגירסתנו.

מה כ"כ גם תוס' בבכורות (לט, ב ד"ה מברך) והרא"ש בשבת (יט, ה), אבל הרשב"א (שבת קמא, א) כתב שבכל מקום הלכה ככתראי, לכו דתלמיד שיושב ודן לפני רבו.

לו ויש לומט על פי השבועה שלהם. ענה הר' יחזקיהו ואמר כך הנהיג אביו עליו, היא השבועה שתורו לו ויש לו לישאר. אמרתי לו שהוא כך הנהיג, מקום שיפול העץ שם יהיו פירותיו. הלכך הואיל אתם יודעים כך שעליו היה שבועה ויש עד אחד שמסייעו, הוא פטור משבועה וזכה ביישוב, דקיימא לן עד אחד פטור משבועה כדפירש ר"ת בתחילת בבא מציעא^א.

וכבר לפני ימים רבים שלחתי למורי רבינו שמחה ז"ל ילמדני מורי אם יש לסמוך בשעת מעשה על מה שפירש ר"ת ז"ל דעד אחד פטור משבועה. והשיבני אני דר"ת לא שמיע לי, אך מעשה בא לפני ודנתינן מסברת נפשי. אם עד אחד מגרע חזקה ששמעון מוחזק בממונו, עד אחד מחייבו שבועה, ואם לא ישבע אנו מוציאין ממון מחזקתו ומחייבין את שמעון לפרוע לראובן, כל שכן אם ראובן אמר לשמעון מנה אתה חייב לי ושמעון אמר איני חייב לך אלא חמשים, ועד אחד מעיד כדברי שמעון, כל שכן שיפטרנו

משבועה ונעמיד ממונו על חזקתו. הלכך לדידכו דדייניתו שעל ר' יעקב שבועה, הרי אתם חושבים אותו מוחזק, הואיל ואיכא עד אחד שמסייעו הרי הוא פטור משבועה. והכי נמי מסתברא דעד אחד פטור משבועה מדפרכינן ריש פרק קמא דבבא מציעא (ג, ב) ומה עד אחד שאין מחייבו ממון ומחייבו

בא אחד מעלמא שלא נעשה עד מתחילה אלא לראות בא²⁵⁴, הוי אותם גיסים עד אחד וזה עד אחד²⁵⁵, ויש כאן על פי שנים עדים.

אבא²⁵⁶ מרי זצ"ל²⁵⁷ קיבל מרבנו אב"י השיב זצ"ל²⁵⁸ שעל בני היישוב²⁵⁹ היא²⁶⁰ השבועה שלא התירו לו ויש לו לצאת. ענה²⁶¹ הרב ר' יחזקיהו²⁶² זצ"ל שהנהיג²⁶³ אביו זצ"ל במיידבורק²⁶⁴ שעליו היא²⁶⁵ השבועה שהתירו לו ויש לו לישאר. השיב²⁶⁷ לו²⁶⁸ אבא מרי זצ"ל כיון שהוא כך הנהיג מקום שיפול העץ שם יהיו²⁶⁹ פירותיו²⁷⁰, ועד אחד פטור מן השבועה.

וקיימ' לן יש דמים לבן חורין²⁷¹.

ביישוב, ושלומך יגדל נצח.

יצחק בר משה נב"ה:

נד[ן] שמחתי בתורן²⁷² וששתי בסברתך וביושר דעתך, מסכים להלכה בהילוך עיקרה, ודן בתורה כהוגן וכשורה, אדוני הרב רבי יחזקיה נה"ו.

אשר שאלת על שנים שנתעצמו בדין אם כופין את הנתבע לדון בעירו, או אם התובע מעביר על דעתו ורוצה לילך לעיר אחרת למקום שיש בה רב מומחה לרבים והיא קרובה, והנתבע דוחה ואומר שרוצה לרב אחר הרחוק למלכות אחר, אם כופין הנתבע אם לאו. נראה בעיני שודאי כופין את הנתבע דתרוייהו טעמי איתנהו, טעמא דרב פפא (סנהדרין כג, א) דמטרחנה לך²⁷³, וטעמא דר' אלעזר (שם לא, ב) דיציאה²⁷⁴. ואיתה נמי

248. דווק': ט ודווק' 249. כגון: ט כמ' 250. אז אם: ט או 251. עדות של כולן: ב עדות של בכל לשון ט עדותן של כולם נ עדותן 252. באותה... כולם: ב חסר 253. שנעשו: ט ושנעשו 254. לראות בא: ט שבא לראות 255. וזה עד אחד: ב זה 256. אבא: ט ואבא 257. זצ"ל: ט ט חסר 258. זצ"ל: ט ב נ חסר וכן להלן 259. היישוב:

ט היישובים 260. היא: ב הוא 261. ענה: ט וענה 262. יחזקיהו: ט נ חזקיהו ב יחזקיהו 263. שהנהיג: ב כיון שהוא שהנהיג 264. במיידבורק: ב ממדיידבורק 265. היא: ב חסר 266. ויש לו: ב יש 267. השיב: ט והשיב 268. לו: נ חסר 269. יהו: ט יהו 270. שם יהו פירותיו: ב שם ויהא שיהו

נג כך פסק רבנו לעיל, ר' לעיל הע' מ.

נד תשובה זו נוספה מכ"ס.

נה נדצ"ל: בתורתך.

נו רב פפא אמר שם שגם במומחים יכול הנתבע לדרוש ללכת לבית דין גדול יותר רק כשאין בכך טרחה, "כגון בי דינא דרב הונא ודבר חסדא".

נז ר' אלעזר אמר שם שלא סביר לחייב את המלוה להוציא הוצאות נוספות בשל בקשת הלווה ללכת למקום הועד.

מט ויש לו - נראה שיש לגרוס: ויש לו לצאת, וכך מפורש בפסקי מהר"ח.

נ בתוס' ב"מ (כ, ב ד"ה וליחזי) וברא"ש שם (פ"א סי' ג).

נא ברא"ש (שם) מובאת הוכחה זו בשם המהר"ם, אומנם בנמוקי יוסף (א, א בר"ף) מובאת דעת הר"ן שמשבועת עד אחד יכול עד אחר לפטור מחמת ההכחשה גם ללא דברי ר"ת.

נב אבי הש' - נר' שזו טעות המעתיק, וצ"ל: אבי הע', והכוונה לראבי"ה, רבו של האור"ז.

ונטען לפניהם, והם ישלחו הטענות למקום הוועד ואני אתן שכר השליח, חזינן אי ליכא פסידא דהמתנה בהכי לתובע דינא קאמר, דהא ליכא לא טירחא ולא יציאה. ומקבלי טענות שולחין לאיזה בית הוועד שרוצים דדעת בעלי דינין לא בעינן. אבל אי ליכא עדים לתובע או שהיו שניהם תובעים זה את זה ואמר הלוח נלך למקום הוועד, שומעין לו אף על גב דאיכא טירחא ואיכא יציאה^פ. אי נמי אפילו יש עדים לתובע או שהיה מודה לו ואמר הלוח לבית דין הגדול קאזלנה, דהיינו שהוא יחיד בדור בחכמה, שומעין ללוח, ואף על גב דאיכא טירחא ואיכא נמי יציאה. כדפירש ר"ת זצ"ל (תוס' ב"ק קיב, ב ד"ה מצי)^ס היכי דלא תקשי ההיא דהגוזל ומאכיל (ב"ק קיב, ב).

ובית דין הגדול עדיף ממקום הוועד, והגדול שבמדינה חשוב בית דין הגדול. דאף על גב דפירש ר"ת ז"ל דבית דין הגדול היינו נשיא שבארץ ישראל, הרי פירש רבינו שמשון ז"ל דבזמן הזה שאין נשיא בארץ ישראל ואפילו איכא נשיא מאחר שאנו רחוקים יותר מדאי, הגדול שבמדינות חשוב בית דין הגדול, כדאשכחן בר' מתיא בן חרש שהיה ברומי^ס וחשיב בית דין הגדול. וכל שכן היכא דאיכא רב מומחה אחד לרבים במדינה זו ואיכא נמי מומחין בעירם של מלוה ולוה, והתובע מעביר על מדותיו ורוצה ללכת אצל הרב שבמדינה זו, שאין הלוח יכול לכוף את המלוה לילך (אל)²⁷² אצל הרב שבמדינה אחרת.

וכבר שאל^ס הרב ר' יעקב ז"ל מרבינו שמשון ז"ל

דר' יוחנן (סנהדרין כג, א) דאוקמה למתניתין בערכאות שבסוריא. הלכך היכא שאינם בקיאים בדין כמו ערכאות שבסוריא, לכולי עלמא מצי הלוח למימר נלך למקום הבקיא^ס בדין תורה. והיכא דאיכא מומחים בעיר היודעים דין תורה, אי טעין מלוה ואמר נלך למקום הוועד, מקום קבוץ חכמים, כופין את הלוח לילך אחריו ואפילו למקום רחוק, ולא חיישינן לטרחא דלוח וליציאותיו. ולא דוקא לוח ומלוה, אלא הוא הדין גזלות וחבלות ופקדונות ומקח וממכר וכל דבר שיש בו תובע ונתבע^ט, וכגון דאיכא עדים לתובע שהלוהו או שהפקיד בידו או שגזלו או שחבל בו. ואי אמר הלוח נלך למקום הוועד והמלוה אומר נדון לפני מומחין שבעירו, כופין את הלוח ודן בעירו.

אבל אם היה מקום הוועד בתוך שלש פרסאות דרבנן שומעין לו ללוח ומעכב על המלוה שלא לדון בעירו דליכא טרחא וליכא נמי יציאה. אבל טפי משלש פרסאות דאיכא טירחא ואיכא נמי יציאה אין שומעין ללוח, ואפילו אמר לוח אפרע יציאותיך אין שומעין לו. והיכא דאיכא טרחא, אי נמי בתוך שלש פרסאות דליכא טירחא ואיכא יציאה, אין שומעין לו. והיכא דאיכא טירחא ויציאה, לא מצי למימר ליה אפרע יציאותיך, דהא אכתי איכא טירחא.

(ולמ') [ולא מצי]²⁷¹ נמי למימר ליה תיב בביתך ולא מטרחינה לך ואנה אוגרינה לשליח, משום דמצי למימר אנה בעינן למטען בהדך פה אל פה כי היכי דתכסיף ותודה. ודאי אי אמר ניברור מקבלי טענות

271. (ולמ') [ולא מצי]: ס' ולמ' 272. (אל) ס' אל

ד"ה אי) שכדי ליישב את סתירת הגמרות (שהובאה בהע' נט לעיל) מחלק בין מקום הוועד לבי"ד הגדול, ולשיטתו גם הלוח יכול לעכב ולומר לבי"ד הגדול קאזילנא. להלכה פסקו הרמב"ם (פ"ו מסנהדרין ה"ו) והשו"ע (ח"מ יד, א) שרק התובע יכול לומר לבי"ד הגדול קאזילנא, ואילו הרמ"א (שם) הביא את דעת ר"ת.

סב לקמן בפסקי סנהדרין (סי' עג) מבאר רבנו שמדברי הגמ' (סנהדרין לב, ב): "אחר ר' מתיא בן חרש לרומי" מוכח שבי"ד הגדול יכול להיות גם בחוץ לארץ.

סג תשובה זו מופיעה בהל' רבנו למס' ב"ק (סי' תלו), במרדכי בסנהדרין (סוף פ' אחד דיני ממונות ס"ו טשט), בתשו' מימוניות שופטים (סי' ב), בשו"ת בנימין זאב (סי' תיח), בשו"ת הרמ"א (סי' סד) וביש"ש ב"ק (פ"י סי' ח). מתשובות אלה מתברר שהנשאל הוא רבי' שמשון בן אברהם משנץ, אולם לא נמסרו פרטים נוספים על ר' יעקב. ונראה שהכוונה לר' יעקב בר' שלמה מקורשן, תלמיד הר"ש משנץ, שעליו נאמר בתש' מימוניות קדושה (סי' יג) שקבץ תשובות והוראות הר"ש "וכתבם על ספר".

נח על פי דברי ר' יוחנן (בסנהדרין כג, א) כתבו גם הרמב"ן והנמוקי יוסף (ג, ב ברי"ף), שבערכאות שבסוריא שניהם יכולים לעכב. אולם רבנו ירוחם (מישרים נא, ח"ג) פסק שגם בערכאות אם קבלו עליהם בני העיר אינו יכול לעכב, וכנראה סובר הוא שרב פפא שם חולק על רבי יוחנן, וכ"פ הרמ"א (ח"מ ח, א).

נט גם הרא"ש (סנהדרין פ"ג סי' מא) והמרדכי (סי' תשט) כתבו שכל תובע יכול לכוף את הנתבע ללכת עמו, מסברא שלא יוציא מעותיו לחינם. וכתב היר"מ (סנהדרין לא, ב) שדווקא בהלוואה יכול התובע לכפות מכוח הכלל ש"עבד לוה לאיש מלוה", אך לא בשאר תביעות. שונה דעת הרשב"א (ב"ק קיב, ב). הוא עומד על הסתירה בין הגמ' בב"ק שם נאמר שיכול לומר שילכו לדין לבית דין הגדול, ומשמע שהנתבע יכול לומר זאת, לגמ' בסנהדרין (לא, ב) ממנה משמע שהלוה אינו יכול לעכב. תשובתו שבשאר תביעות גם הנתבע יכול לעכב.

ס כ"כ גם הרא"ש (שם) כדי ליישב את הסוגיות בב"ק וסנהדרין שהובאה בהע' הקודמת. סא זו שיטת ר"ת (תוס' ב"ק קיב, ב ד"ה מצי; וע"ע בסנהדרין לא, ב

והשיב לו מנהג (אדם) [קדם]²⁷³ של בית דין שבעירנו אודיעך, כי אחד מבני עירינו המזמין את חבריו לדין, על כרחו ידון כאן ואינו יכול לדחותו ולומר נלך לבית הוועד או לבית דין הגדול. אך בזה יכול לדחות שלא לטעון עד יום שלישי. אבל דיינים בוררים להם לאלתר, זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד. ואם אכסנאי הוא שמזמין אחד מבני העיר או שני אכסנאים שמזמינים זה את זה, בוררים להם לאלתר וטוענים לאלתר, וזהו מנהג הגון וכשר מפני הרמאים, עכ"ל.

ואף על פי שאין לנו ראייה מר' שמשון ז"ל, מפני שהוא היה יחיד בדור בתורתו ובחכמתו

היכא שאינם²⁷⁴ בקיאים בדין²⁷⁵ כמו ערכאות²⁷⁷ שבסוריא מצי הלוה למימר²⁷⁸ נלך למקום הבקיאים בדין תורה. והיכא דאיכא²⁷⁸ מומחין בעיר היודעים דין תורה אי טעין התובע נלך למקום הוועד מקום קיבוץ²⁷⁹ חכמים כופין את הנתבע לילך אחריו²⁸⁰ ואפילו²⁸¹ למקום רחוק. וכגון דאיכא²⁸² עדים לתובע²⁸³ שהלווה או שהפקיד בידו או שגולו או שחבל בו.

ואי אמר הלוח נלך למקום הוועד והמלוה אומר²⁸⁴ נדרון לפני מומחין שבעירנו כופין את הלוח ודן בעירו וכן כל נתבע. ואם היה מקום הוועד תוך²⁸⁵ שלש פרסאות דרבנן שומעין ללוח אבל מפי משלש פרסאות אפילו אמר למלוה²⁸⁶ אפרע יציאותיך²⁸⁷ אין שומעין לו דאיכא מירחא. אי נמי תוך שלש פרסאות דליכא מירחא ואיכא יציאה אין שומעין לו.

ולא מצי נמי למימר ליה²⁸⁸ תוב²⁸⁹ בביתך ואנא מוגרנא לשליח, משום דאמר ליה בעינא²⁹⁰ למיטען בהדך פה אל

פה כי היכי דתיכסוף ותורה. ודאי אי נמי²⁹¹ אמר נברור מקבלי טענות ונמעין לפניהם²⁹² והם ישלחו למקום הוועד ואני אתן שבר השליח אי²⁹³ ליכא פסידא דהמתנה בהכי לתובע שומעין לו. ומקבלי טענות ישלחו למקום שהם ירצו, דדעת בעלי דינים לא בענן. אבל אי ליכא עדים לתובע או שהיו שניהם תובעים זה את זה ואמר הלוח נלך למקום הוועד שומעין לו.

ואפילו איכא מירחא ויציאה ואפילו יש עדים לתובע או שהיה מורה לו ואמר הלוח לב"ד הגדול קאזילנא דהיינו שהוא יחיד בדור בחכמה שומעין לו אע"פ²⁹⁴. דאיכא מירחא ויציאה²⁹⁵. והאידנא הגדול שבמדינה חשוב ב"ד הגדול. ודברי רשב"א²⁹⁶ וצ"ל כתובים בבבא קמא פרק²⁹⁷ סה הנזיל. הילכך²⁹⁸ כל היכא דאיכא מומחה לרבים במדינה זו²⁹⁹ לא מצי לדחותו³⁰⁰ למדינה אחרת וכופין אותו על ידי שמתא ונדוי³⁰¹ שיתרצה לשמוע דברי חכמים²⁸⁴.

ואין לנו ראייה ממנהג שבעירו למנהגינו, מכל מקום יש ללמוד מדבריו שחשש לרמאים. הלכך כל היכא דאיכא מומחה לרבים במדינה זו, לא מצי לדחותו למדינה אחרת, וכופין אותו על ידי שמתא ונדוי עד שיתרצה לשמוע דברי חכמים.

ומלך עולמים יאריך ימים. כנעמים כחשקו.

יצחק בר משה נב"ה:

(תשמב) ¹תשובה לה"ר יונה זצ"ל¹

ביושב השערה ארי בחבורה², גבור בתורה והשיטה ישרה וסברה ברורה, תתברך בכל פינה ופינה³ ה"ר יונה, יברכך שוכן מעונה, על ערובי תבשילין אשיבך מילין.

288. נמי למימר ליה: נ למימר נמי 289. תוב: ו נ תיב 290. בעינא: נ בעינן 291. נמי: ט נ חסר 292. לפניהם: ט בפניהם נ לפניהן 293. אי: ט ואי 294. אע"פ: ט ואע"פ 295. ויציאה: ו נ ויציאה 296. רשב"א: נ רשב"א 297. פרק: ט נ בפר' 298. הילכך: ט הילכת' 299. זו: נ זאת 300. לדחותו: נ לדחות 301. ונדוי: ט נ ונידוי

1. (תשמב) תשובה לה"ר יונה זצ"ל: א ק ס חסר 2. בחבורה: ד שבחבורה 3. ופינה: ד חסר

משנן, אולם רבנו האו"ז הביא דעה זו בשם ר"ת ובשמו מובאים הדברים בתוס' (ב"ק קיב, ב ד"ה מצי). ר' לעיל הע' ס. א נראה שהתשובה מופנית אל ר' יונה בר שמואל, שתשובה ממנו מובאת בשו"ת בעלי התוספות סי' קיא. באו"ז ע"ז (סי' קמט) מובאת שאלה ששאל החבר ר' יונה את רבנו האו"ז. ב תשובה זו מצויה בכל כה"י ובדפוס.

273. (אדם) [קדם]: ס אדם ר' ביאורים 274. שאינם: ט שאין אנו ב שאינן 275. בדין: ט נ חסר 276. כמו... דאיכא: ב חסר 277. ערכאות: ט בערכאות 278. למימר: ט נ לומ' 279. קיבוץ: נ הקיבוץ 280. לילך אחריו: ב לשם 281. ואפילו: ט אפי' 282. דאיכא: ב דאין 283. לתובע: ב לתובעו 284. נדון... דברי חכמים: ב חסר 285. תוך: נ תלך 286. למלוה: ט ללוח 287. יציאותיך: ט כל יציאותיך

סד מנהג (אדם) [קדם] - ר' שנו"ס. גי' כ"י ס אינה מסתברת. ברוב המקורות שהביאו תשובה זו (ר' הע' קודמת) נאמר כאן: מנהג חרם, אומנם נר' שכאן יש לג': מנהג קדם בדומה לאו"ז בב"ק. סה בפסקי מהר"ח כאן מובאת דעה זו בשם רשב"א, הוא הר"ש

הערמה קא אמרת, שאני הערמה דאחמירו בה רבנן טפי ממזיד. פירש רש"י¹⁴ (שם יז, ב ד"ה שאני הערמה) לעולם עבר¹⁵ ואפה מותר, והערמה אינה רחיה לכהן, דשאיני הערמה דאחמור¹⁶ זה רבנן טפי ממזיד, דאלו מזיד רשע¹⁷ הוא לעבור על דברי חכמים, ואין אחרים למידין הימנו¹⁸, והוא עלומו פעמים משיבי אל לבו וסב, הילכך לא מיעקרא¹⁹ תורת עירוב. אבל מערים²⁰ כסבור²¹ לעשות זהיתורא, הלכך לא יסיב אל לבו לחזור בו, ואחרים למידין הימנו ומיעקרא תורת עירוב, הילכך קנסוהו²² רבנן.

משמע דעבר²³ ואפה דקא מיבעיא²⁴ ליה, היינו ברשע שעבר במזיד על דברי תורה ולא הניח עירובי²⁵ תבשילין, ועלה מייתי ההוא דמקנה²⁶ קמחו לאחרים למיפשט מינה²⁷. שמע מינה הא דבעי לאקנויי קמחו²⁸ לאחרים, היינו דוקא ברשע שעובר²⁹ על דברי חכמים ולא חשש להניח. וכן כתב רבינו³⁰ יצחק בר³¹ אשר³², כשעשה איסור בשוגג, פשיטא ליה דלא קנסינן ליה באכילה, אלא כשעשה במזיד קמיבעיא ליה, וכולה שמעתא³³ במזיד איירי, אבל בשוגג משמע להיתר³⁴.

ולרב נחמן בר יצחק (שם יז, ב) דאמר הא דקתני ואס הכרים אסור חנניה היא ואליבא³⁵ דבית שמאי,

[א] על מעשה שלכם שלא עירבו⁴ תבשילין, ויום טוב⁵ של ראש השנה היה⁶ דליכא תקנתא בלהתנות⁷, וגם לא היה שם אחרים שעירבו.

אמנם אילו היה שם מי שעירב, לא הייתם צריכים להקנות לו קמחכם⁸, אלא אף על פי שלא הקניתם לו, היה מותר לוי לאפות לכם ולבשל ולהטמין ולצלות כל צרככם. דהא דתניא (ביצה יז, א) כיצד הוא עושה, מקנה קמחו לאחרים, ואחרים אופין ומבשלין לו, היינו ברשע שפשע במזיד ולא הניח, דאפילו הכי משום שמחת יום טוב התירו לו על ידי הקנאה לאחרים. כדאמרין⁹ (שם) איבעיא להו עבר ואפה מאי. תא שמע מי שלא הניח עירובי תבשילין כיצד הוא עושה, מקנה קמחו לאחרים ואחרים אופין ומבשלין לו כו'. תא שמע, מי שהניח עירובי תבשילין, הרי זה אופה ומבשל ומטמין, ואם רצה לאכול את עירובו, הרשות בידו. אכלו עד שלא אפה, עד שלא בישלה, הרי זה לא יאפה ולא יבשל ולא יטמין, לא לו ולא¹⁰ לאחרים, ולא אחרים¹¹ אופין ומבשלין לו. אבל מבשל הוא ליום טוב, ואם¹² הותר הותר לשבת, ובלבד שלא יערים, ואם הערים אסור. אמר (מר בר)¹³ רב אשי

ס מעקר ובדומה בסמוך 20. מערים: ס הערים 21. כסבור: ד ס בסבור 22. קנסוהו: א ק ס קנסוהו 23. דעבר: א דעבר 24. דקא מיבעיא: א דקמיבעיא ק דקמבעיא 25. עירובי: ק עירוב 26. דמקנה: א ק דמקנה ס דאקנה 27. מינה: ס מינה 28. קמחו: א ק קמח 29. שעובר: ד שעבר 30. רבנו: א רבי 31. בר: ד בר 32. אשר: ס אשר ז"ל 33. שמעתא: א שמעת ק שמעת' ס שמעתתין 34. להיתר: ס להיתרה 35. היא ואליבא: א ד ק הוא אליבא

4. שלא עירבו: א שלא עירובי ס שלא שמתם עירובי 5. ויום טוב: ס ב"ט 6. היה: ס הוא 7. בלהתנות: א כל התנות ד להתנות ק כל התנו' 8. קמחכם: ס מקמחכם 9. כדאמרין: א כדא ק ס כדא' 10. ולא: ק לא 11. ולא לאחרים ולא אחרים: ד ולא אחרים ס לאחר ולא אחרים 12. ואם: א ק אם 13. (מר בר): א ק ס מר בר 14. פירש"י: ס פ' רבי' שלמה ז"ל 15. עבר: א ק חסר ד [עבר] 16. דאחמור: ס דאחמירו 17. רשע: ק רשע גמור 18. הימנו: א ס ממנו 19. מיעקרא: א ק מעיקרא

ה בישל - בגמ' לפנינו: הטמין.

ו משיב - ברש"י לפנינו: משים.

ז הדברים צריכים ביאור, שהרי רש"י (וכן ריב"א שרבנו מביא דבריו לקמן) עסק במי שבישל במזיד מיו"ט לשבת, ומניין לרבנו שגם אי הנחת העירוב הייתה במזיד ולא כששכח, וצ"ע.

ח כ"כ רבנו גם בהל' יו"ט (סי' שמג, יא), והוסיף שם שרבנו יואל הלוי חולק וסובר שגם אם לא הניח בשוגג צריך להקנות. וכתבו הראב"ה (סי' תשנב) והרשב"א בעבודת הקודש (בית מועד ד, ג) שדין הקנאת קמחו נאמר בשכח ולא הניח (ויש לדון האם לדעתם תועיל ההקנאה גם במזיד), וכך עולה גם מתשובת מהר"ם מרוטנבורג (דפ' פראג סי' שיז). ור' ביאורו של בעל המאור בעניין ההוא סמיה (ביצה ט, א ברי"ף), שעולה ממנו שכשלא עירב מחמת פשיעה - אסור אפילו במאכליהם של אחרים. ונראה שלשיטה זו גם התקנה של הקנאת קמחו לאחרים אינה מועילה בפושע.

ג ההבחנה בין יו"ט שני של ראש השנה ליו"ט שני של שאר ימים טובים, מקורה בדברי רבינא בביצה (ו, א), שדין יו"ט שני משום ספק (ולכן מניח ביום הראשון ומתנה), בעוד שבראש השנה זו קדושה אריכתא ואי אפשר להתנות, וכך פסקו להלכה גם שאר הראשונים. אולם הרמב"ם (הל' יו"ט פ"ו יד-טו) כתב שכן היה הדין בזמן שבארץ ישראל קידשו עפ"י הראייה ובחז"ל עשו שני ימים מספק (ולכן יכולים להתנות), אך בזמננו שיום טוב שני הוא מנהג, גם בו אי אפשר להתנות.

ד מדברי רבנו שהתיר רק למי שהניח עירוב לבשל, משמע לדעתו שרק גדול העיר נוהג לזכות ולהניח עירוב תבשילין עבור כל העיר, וכמ"ש הרא"ש בביצה (פ"ב, ג), וכן משמע מהגמ' (ביצה טז, ב), וכ"כ השו"ע (תקנז, ז). אומנם ממחזור ויטרי (עמ' 287) ובדרשות מהר"ח או"ז (סי' לג) ומהמהרי"ל (הל' עירוב תבשילין) משמע שהמנהג הוא שכל אחד מבני העיר מזכה את עירובו לכל בני העיר.

מחמיר כדברי בית שמאי, אין טומנין את החמין מיום טוב לשבת, ואוקמה רב הונא⁴⁴ למתניתין כשלא⁴⁵ הניח, וכדי חייו שרו⁴⁶ ליה רבנן. ורב הונא לטעמיה, דאמר מי שלא הניח עירובי תבשילין, אופין לו פת אחת, וטומנין לו קדירה⁴⁷ אחת, ומדליקין לו את הנר. משום רבי יצחק אמרו אף צולין לו דג קטן, ותניא נמי הכי. ורבא⁴⁸ דאוקמה בשהניח ושניא⁴⁹ הטמנה, לא פליג אדרב הונא אלא מיתוקם⁵⁰ מתניתין, אבל בגוף מתניתין⁵¹ לא פליג⁵². ומיירי בשלא⁵³ הקנה קמחו לאחרים, כי כל דיני צדין פירשו חכמים איזה הדין כשהקנה⁵⁴ ואיזה הדין בשלא⁵⁵ הקנה. ולא⁵⁶ דווקא אופין לו וטומנין לו אחרים, אלא אפילו⁵⁷ הוא בעצמו⁵⁸. והכי איתא בירושלמי (ביצה פ"ב ה"א י, א) לא עירב ולא עירבו⁵⁹ לו אחרים, ר' יצחק אומר צולה לו דג קטן⁶⁰, ר' הונא⁶¹ אמר מחמם לו חמין, שמואל אמר מדליק לו את הנר, פירוש בעצמו, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי.

והני שמעתתא מיירי אפילו בפושע במזיד שהתירו לו, שלא ימנע⁶² משמחת יום טוב. והיא⁶³ דריש פרקין (ביצה טו, ב) שלחו מנות לאין נכון לו, ואמר⁶⁴ רב

דשמעינן ליה דאחמיר בעירובי³⁶ תבשילין ואליבא³⁷ דבית שמאי, הא³⁸ לבית הלל אם הערים מותר ואפילו במזיד, מיהו בשוגג משמע לבית הלל דשרי בדיעבד. הלכך אתבריר לן דהא דקתני מקנה קמחו לאחרים דלית ליה תקנתא אלא בהקנאה, היינו דוקא ברשע ועובר על דברי חכמים במזיד, ואפילו הכי משום שמחת יום טוב התירו לו³⁹ על ידי הקנאה, דהא איבעיא לן עבר ואפה מאי, ומייתי עלה ההיא דמקנה קמחו לאחרים. אבל לדידכו שלבכם לשמים, ומה שלא ערבתם היינו מפני אונס טירדא שהייתם טרודים בשום דבר⁴⁰ או מפני אונס שכחה ששכחתם⁴¹ ולבכם לשמים, בודאי לא נאסר קמחכם. מיהו אף על פי כן אתם בעצמיכם נאסרתם לאפות ולבשל⁴² ולהטמין, אבל קמחכם לא נאסר, ואחרים שעירבו אופין ומבשילין לכם כל צורככם אילו היה שם מי שעירבו. אבל עכשיו שלא היה שם מי שעירבו⁴³, היה לכם לכל אחד ואחד לאפות ולבשל כדי חייכם, היינו⁴⁴ לשובע נפשכם מאכל אחד, ולא להרבות במאכלים על השבע כדרך שעושים בימים טובים שמחים במאכלים על השבע. כדתנן (ביצה כא, ב) שלשה דברים רבן גמליאל

(ורב) (ורבא) א ק ורב 49. ושניא: ס ושריא 50. מיתוקם: א ק חסר ד (פירושי קא מפרש ל) 51. בשלא: ד כשלא 52. כשהקנה: ד כשהקנה 53. בשלא: ס כשלא 54. ולא: א ולא ק לאו 55. אלא אפי': א ד ק ואפי' 56. לא עירב ולא עירבו: א ד ק לא עירבו 57. ימנע: א ק חסר ד (למונעו) 58. והיא: ק והוא 59. ואמר: ס דאמ'

36. בעירובי: ק בעירוב 37. ואליבא: ד אליבא 38. דב"ש הא: א ק דב"ש דשמעינן ליה דאחמיר בעירובי תבשילין ואליבא דב"ש הוא טעות הדומות 39. לו: ק חסר 40. דבר: א חסר ד (דבר) ק מה 41. ששכחתם: ס שכחתם 42. ולבשל: א ד לבשל 43. חייכם היינו: ס חייכם דהיינו 44. הונא: א ק כו' ד (כו') (הונא) 45. כשלא: ס בשלא 46. שרו: א ק שרי 47. קדירה: ס קערה 48. ורבא: ד

(שם) שלדעתם רבא חולק על עצם הדין של רב הונא, והלכה כמותו. וכן ביאר שיטתם המגיד משנה (יו"ט פ"ו, ט) והב"י (סי' תקנז). להלכה הביא השו"ע (שם, כ) את היתר רב הונא בלשון "יש אומרים".

יג מדברי רבנו משמע שגם כשיש אחרים שעירבו, אלא שאינו רוצה להקנות להם קמחו, יכול הוא עצמו לאפות ולבשל כדי חייו, וכ"כ הרשב"א בעבוה"ק (בית מועד ד, ג), אולם הרא"ש (פ"ב סי' טו) כתב שהיתרו של רב הונא הוא דווקא כשאין אחרים שעירבו. ובחידושו כתב הרשב"א (ביצה כא, ב) שדווקא אחרים רשאים לעשות לו כדי חייו בצמצום, אבל לא הוא עצמו. להלכה, משמע מהשו"ע (תקנז, כ) כרא"ש, אלא שהמג"א (שם ס"ק כ) חלק, וכתב שגם כשאין אחרים שעירבו יכול לבשל בצמצום.

יד דג קטן - בירושלמי לפנינו: דגה.

טו הונא - שם: חונה.

ט בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפ' פראג סי' תרנד) ובמרדכי (ביצה סי' תרעא) הובא שפעם אחת שכח הר"ש מבוכנברג להניח ערוב תבשילין והורה להניחו ביו"ט עצמו. וטעמו, כיון שלדעת רבא (ביצה טו, ב) סיבת תקנת ערוב תבשילין היא כדי שיברור מנה יפה לשבת, ומה שאין מניחין ביו"ט הוא שמא יפשע, וכיון ששכח ואין כאן פשיעה התירו להניח ביו"ט עצמו. י וטומנין - בגמ' לפנינו: ומבשילין.

יא כוונת הדברים שרבא אומנם חולק על רב הונא בפירוש המשנה, אך אינו חולק על הבריייתא (בתחילת כב, א) ממנה משמע כרב הונא. ומע"ז כתב הרשב"א (ביצה כא, ב): "והלכה היא דהא תנא בבריייתא הא נמי סבירא ליה הכין", וכ"כ גם הרא"ש (ביצה פ"ב סו"ס טו) והמהרש"ל (יש"ש ביצה פ"ב סי' כו).

יב כדברי רב הונא פסקו להלכה גם בעל המאור (ביצה י, ב ברי"ף), הרא"ש (ביצה פ"ב סי' טז), הרשב"א (ביצה כא, ב) ועוד ראשונים, אולם הרי"ף והרמב"ם השמיטו דברי רב הונא. וכבר כתב הרא"ש

טוב לשבת, קל וחומר מיום טוב לחול, היינו דוקא כשפשע והקנה קמחו לאחרים שעירבו, או אפילו דלא⁶⁶ הקנה היכא שלא פשע, והואיל ואפו ומבשל⁶⁷ אותם שעירבו, והוא שלא עירב לא אפה ומבשל⁶⁸, איכא היכירא בין לרבא בין לרבא אשי. אבל עבדו ושפחתו דליכא עירוב כלל וליכא שום היכירא, הכי נמי דאסור⁶⁹.

[ב] ועל החבית שהיתה בת שנתה, והוגעלה ברותחין יפה יפה⁸⁰ ונתן⁸¹ בה יין, מאן יהב⁸² לן מיניה⁸³ ושתינן ליה. כדתניא⁸⁴ (ע"ז עה, א) הרי שהיו גתיו ובית בדיו טמאין וביקש לעשותן בטהרה,⁸⁵ הדפין והעדשין והלולבין מדיחין⁸⁶, והעקלין של נצרים, דהיינו ענבים, ושל בצבון, דהיינו קונבון⁸⁷, מנגבן כלפס וכמיס והן טהורים, ושל שיפה ושל גמי מיישנן י"ב חדש. רבן שמעון בן גמליאל אומר מניח מגת לגת ומבד לבד. ר' יוסי בר יהודה⁸⁸ אומר הרוצה לטהרן מיד, מגעילן ברותחים או חולטם במי זיתים וכו'. וכתב רבינו שמואל ז"ל, מכאן היה למד רבינו יצחק הלוי זצ"ל ומורה לחלוט את החבית ברותחין, ולא לבעי ערוי שלשה ימים⁸⁹, וכן הלכתא עכ"ל. וכן אני רגיל להורות.

יצחק בר משה נב"ה⁸⁵:

חסדא למי שלא הניח עירובי תבשילין, קיימא לן כלשון שני דאמר רב חסדא, למי שלא היה לו להניח⁶⁰ עירובי תבשילין. פירוש, שמותר לשלוח לו⁶¹ מנות כדרך ששולחין בימים טובים איש לחבירו מנות ומיני⁶² תפנוקים. אבל היה לו להניח ולא הניח, פושע הוא ואסור לשלוח לו מנות ומיני⁶³ תפנוקים^{טז}, אבל פת אחת וקדירה אחת מותר⁷⁰.

⁷⁰מי ששכח ולא הניח עירובי תבשילין, אם יש שם מי שעירב, אופה לו⁷¹ ומבשל לו כל צורכו, ואין צריך שיקנה לו את קמחו. אין שם מי שעירב, הוא עצמו אופה⁷² ומבשל לשובע נפשו⁷³ מאכל אחד, ולא להרבות במאכלים כדרך שעושין בימים טובים⁷⁴. ומותר לשלוח לו מנות מיני תפנוקים בימים טובים⁷⁵. ואם פשע במויד ולא הניח, יש⁷⁶ שם מי שעירב⁷⁷ מקנה לו⁷⁸ קמחו ואופה ומבשל לו. אין שם מי שעירב⁷⁷, אופה לו הוא עצמו פת אחת, וטומן לו קדירה אחת, ומדליק לו את הנר, ואף צולה לו דג קטן. ואסור לשלוח לו מנות מיני תפנוקים, אבל פת אחת וקדירה אחת⁷⁹ מותר⁷⁰.

ומה שכתבת מקנה קמחו לאחרים, אם דוקא לאחרים שעירבו או אפילו לעבדו ולשפחתו. אמת⁶⁴ הדבר כי דוקא לאחרים שעירבו, דאיכא עירוב בעלמא ואיכא היכירא, בין לרבא דאמר (ביצה טו, ב) כדי שיברור⁶⁵ מנה יפה לשבת ומנה יפה ליום טוב, בין לרבא אשי דאמר (שם טו, ב) כדי שיאמרו אין אופין מיום

⁷⁷מקנה לו... שעירב: ט חסר ⁷⁸לו: ה לו את ⁷⁹פת אחת וקדירה אחת: ט קדירה ופת אחד ⁸⁰ברותחין יפה יפה: ס יפה יפה ברותחין ⁸¹ונתן: ס ונתנו ⁸²יהב: ק ס יהיב ⁸³מיניה: א ק מינה ⁸⁴כדתניא: ס כדתניא בפ' ה' דע"ז ⁸⁵הדפין והעדשין... משה נב"ה: ד וכיצד הוא עושה הרפין והלולבין והעדשין מדיחין העקלים של נצרים ושל בצבון מנגבן של שיפא ושל גמי מיישנן י"ב חודש (חסר סיום התשובה) א ק והעדשין מדיחין והעקלים של נצרים דהיינו שבשין ושל

⁶⁰היה לו להניח: ס הניח ⁶¹לשלוח לו: ק לו לשלוח ⁶²ומיני: א ד ק מיני ⁶³ומיני: א ק מיני ⁶⁴אמת: ד אמר א ק א' ⁶⁵שיברור: ק שיברר ⁶⁶דלא: ס בלא ⁶⁷ומבשלו: ס ומבשלי ⁶⁸ומבשל: ס ולא מבשל ⁶⁹דאסור: א ס דאסיר ⁷⁰מי ששכח... אחת מותר: ב חסר ⁷¹לו: ה חסר ⁷²אופה: ט אופה לו ⁷³לשובע נפשו: ט לו כל צרכו ואין צריך שיקנה לו ⁷⁴בי"ט: ב ו חסר ⁷⁵ומותר לשלוח... בימים טובים: ה חסר ט ומותר לשלוח לו מנות מיני תפנוקים ⁷⁶יש: ט ה ויש

יט מדיחין - צ"ל: מדיחין.

כ קונבון - ברש"י לפנינו: קנבוס.

כא ר' יוסי בר יהודה - בגמ' לפנינו: ר' יוסי.

כב וכ"כ רבנו גם בפסקי ע"ז (סי' רנא). שם גם מובא פסק המהר"ח בענין. וכן התירו להגעיל קנקנים וחביות של גוי: התרומה (סי' קסב), הראב"ה (סי' תסד), הרשב"א בתוה"ב (ב"ה ש"ו), ועוד ראשונים, וכ"פ להלכה השו"ע (י"ד קלה, טו). אבל הרמב"ן (ע"ז לג, ב) כתב שבכלי חרס אין מועילה הגעלה, וחייב לערות ג' ימים (וע"ע רש"י לג, ב ד"ה והלכתא). ולעומתם, הביאו התוס' (ע"ז לג, ב ד"ה קינסא) דעת ר"ת, המתיר לערות לחבית מים ורתחים, וכ"פ הרמ"א (שם י"ד קלה, טו).

טז בשטמ"ק (ביצה טז, ב) הביא שיטת בעל המאור (הובאה לעיל בהע' קנט) שבהסתמך על דברי רב חסדא קבע שמי שהזיד ולא הניח, אסור לשלוח לו מנות. ובשטמ"ק שם דחה דבריו, וביאר שרב חסדא קבע שאין מצוה לשלוח למי שפשע, אך גם אין איסור. ובבית הבחירה למאירי כתב ש"אין ראוי" לשלוח לו מנות. ולעומתם, רבנו חילק בין מיני תפנוקים שאסור לשלוח לו, למנות שהן כדי חייו שמותר.

יז לעיל כתב רבנו האו"ז שגם מי שהזיד ולא הניח ע"ת, מותר להקנות קמחו לאחרים, ומשמע שיכולים להכין לו גם יותר מכדי חייו. ונראה שלדעתו יש להקל יותר במקנה קמחו מאשר במזונותיהם של אחרים.

יח את האיסור להקנות לעבדו לא הביא המהר"ח, ואפשר משום שלא היה שכיח.

למחות בידה מלהנשא אם לא שהיתה נותנת להם הקרקע, ואפילו היתה המתנה בקניין²¹, ואפילו החזיקו בקרקע. שכך פסק רבינו²⁰ יצחק בר מרדכי זצ"ל²¹, דאף על גב דקיימא לן (ב"ב מח, א) תליוה²² וזבין זביניה²³ זבני, תליוה ויהיב לא הוה²⁴ מתנה²⁵. ואפילו לא מסר מודעא²⁶, אי ידעי עדים באונסיה לא הויא²⁷ מתנה. ולא דוקא תלוה²⁸, דאפילו בלא ייסורין אלא אונס ממון כההיא דפרדיסא (שם מ, ב) חשוב אונס. וזה שלא היו מניחים אותה להנשא עדיף טפי²⁹ מאונס ממון, דצער³⁰ הגוף הוא³¹ ודמי לייסורין.

הלכך אי איכא עדים שהיו מוחים בידה³², והיה כח בידם למחות, לא הויא³³ מתנה כלל. אלא אם [לא]³⁴ היה בידם כח למחות והיתה יכולה להנשא על כרחם³⁵, ואף על פי כן נתנה³⁶ להם הקרקע³⁷ מפני שחששה³⁸ ברצון לדבריהם, אין זה אונס. והויא³⁹ המתנה⁴⁰ מתנה אם אמרה להן⁴¹ לבנות לכו והחזיקו⁴², והלכו והחזיקו על פיה קודם שכתבה שטר ללוי.

כך הוא אם נשבעה על כתובתה קודם שנשאת לשמעון. אבל אם לא נשבעה ונשאת⁴³, אפילו לא נתנה הקרקע לבנות יעקב, אפילו הכי זכו בקרקע מכח

(תשמג) *מעשה בלאה שכתבת¹ שהיתה נשואה ליעקב וילדה לו שתי בנות, ומת יעקב ולא הניח נכסים כשיעור כתובת לאה, בין מטלטלין בין בקרקעות². ולאחר מיתת בעלה³ רצתה לאה להנשא לשמעון, ובאו קרובי יעקב ומיחו⁴ בידה, עד שכפו אותה שהמטלטלין לקחה לעצמה והקרקעות נתנה לשתי בנותיה בלא קניין. ונישאת לאה לשמעון והולידה עמו⁵ בת, והשיאו⁶ בנות יעקב לבעליהן, והשיאה⁷ בת שמעון ללוי, ונתנה הבית שהיה משועבד בכתובה⁸ מיעקב ללוי בנדונייתא⁹ אחר בת שמעון¹⁰, וכתבו לה¹¹ שטר על הבית. ועתה באו בעליהן של בנות יעקב וערערו על השטר, ואמרו כי נתנה אותה הבית לנשותיהן בנות יעקב. ולא אומרת¹² כי המתנה אינה מתנה כי בעל כרחה נתנה¹³, כי לא הניחו לה¹⁴ להנשא עד שהוצרכה ליתן להם בעל¹⁵ כרחה, וגם לא עשתה שום קניין על המתנה, ומכח זה¹⁶ רוצה לוי לזכות בבית, עד כאן לשונך.

ולא פירשת אם נשבעה¹⁷ על כתובתה קודם שנישאת¹⁸ לשמעון¹⁹, כי בזה תלוי הכא. שאם נשבעת על כתובתה קודם שנשאת, מתנת קרקעות שנתנה לשתי בנותיה מיעקב אינה מתנה, אם¹⁹ יש עדים שהיה כח בידם

18. שנישאת: ד שניסת וכן להלן 19. אם: א ק חסר ד [אם] 20. רבנו: א רבי ס ר' 21. זצ"ל: ק ז"ל 22. תליוה: א ק תלוה ס תליא וכן להלן 23. זביניה: ס זבני 24. הוה: ס הוי 25. מודעא: ד מודעה 26. הויא: ק הוי 27. תלוה: ד תליוה 28. טפי: ק נמי 29. דצער: א דצבור ק דצורך 30. הוא: ק חסר 31. בידה: א בידם 32. הויא: ק הוי 33. אם [לא]: א ק ס אם 34. כרחם: א ק כרחה 35. נתנה: א ק שנתנה 36. הקרקע: ד את הקרקע 37. שחששה: ס חששא 38. והויא: א הויא ק הוי 39. המתנה: ד מתנתה 40. להן: א ק להם 41. והחזיקו: א ד ק וחזקו 42. ונשאת: ד וניסת

1. בלאה שכתבת: ס שכתבת בלאה 2. בקרקעות: ד מקרקעות 3. בעלה: ס יעקב בעלה 4. ומיחו: א ומחו 5. והולידה עמו: ק והולידה עמה ס והוליד עמו 6. והשיאו: א ק והשיאה 7. והשיאה: ד (והשיבה) [והשיאה] א ק והשיבה 8. שהיה משועבד בכתובה: ד משועבד בכתובה ס שהיתה משועבדת בכתובתה 9. בנדונייתא: ס בנדונייא 10. אחר בת שמעון: ס עם בתה משמעון 11. וכתבו לה: ס וכתבה לו 12. ולאה אומרת: א ד ק לאה אמרה 13. בעל כרחה נתנה: ס נתנה אותה בע"כ 14. לה: ס אותה 15. בעל: א ק על 16. ומכח זה: ס ובזה 17. נשבעה: א ק ס נשבעת

א תשובה זו מצויה גם בכ"י ס.

ב משנה גיטין (לד, ב): "אין אלמנה נפרעת מנכסי יתומים אלא בשבועה", רמב"ם (אישות פט"ז, ד) וטוש"ע (אה"ע ריש סי' צו).

ג אע"פ שהבנות יורשות הקרקע מאביהן יעקב, יש צורך בקניין של האשה לויתור על השעבוד כמבואר בכתובות (צה, א): "האומר לחברו דין ודברים אין לי על שדה זו וידי מסולקות הימנה, לא אמר כלום".

ד כ"כ הרשב"ם (ב"ב מח, א ד"ה מודה שמואל), וכך הסיקו גם הרמב"ן והר"ן ממסקנת הגמ' שם. ה כ"כ התוס' (ב"ב מח, א ד"ה אמר רבא) והרא"ש (ב"ב פ"ג סי' נא), אולם המהרי"ק (שורש קפג) כתב בשם ר"י ברזילי שגם במתנת אונס צריך למסור מודעה, וכך דייק גם מתשובת הרא"ש (כלל לה, ז), המובאת גם בטור (אה"ע סו"ס קיח). ו שם איים מקבל המשכנתא שיכבוש את שטר המשכנתא ויטען על הפרדס: לקוח היא בידי.

¹(תשדמ) תשובה לה"ר יחזקיהו" וה"ר יצחק² זצ"ל¹

ישראל שלום יכפילו לכם מן השמים, רבותי הרב ר' יחזקיהו והרב ר' יצחק שתחיו.

אשר כתב ה"ר יחזקיהו זה² לשון העדות שסיפר יודמן³ הכהן, שראה אותו מקום שנהרג יהודי סמוך לעיר טוליטילא⁴, וברור לו שהוא אותו ר' אברהם חתנה של זו שהיה עמה⁵ בעיר ובצאתו מן העיר נהרג. ובאו גוים⁶ והגידו⁷ שם במקום פלוני שוכב יהודי אחד נהרג, ולא היה שום אכסנאי בעיר שיצא מן העיר באותו יום רק הוא, אבל [לא ידע אם זהו] הרוג עצמו⁸. ועוד דיבר לי שאלמנתו אומרת ברי לי שנהרג בעלי על פי הקול דלא פסיק, אבל עדות ברורה אין לה. הרי בהדיא הולך ומסיים עדותו מחמת מה ברור, דהיינו שהגוי אמר לו כן, וגם שלא היה שום יהודי שיצא מן העיר באותו יום⁹, עכ"ל.

ונחלקתם אתם רבותי בזה המעשה, וכתבתם כל אחד מכם דעתו¹⁰. אומר אני, אלו ואלו דברי אלוהים חיים והלכה כדברי הרב ר' יחזקיהו, הואיל¹¹ והגוי לא אמר איש פלוני הרוג ואני מכירו בודאי שהוא¹² איש פלוני, וגם יודמן הכהן לא ראהו בעיניו¹³ מת בודאי, אין כאן שום עדות להתירה, דלא אקול¹⁴ רבנן בעדות

יעקב אביהם וירשוהו⁴³. ואפילו היא צועקת, נעשית כצווחת⁴⁴ על ביתה

⁵¹אלמנה שלא הניחה קרובי בעלה לינשא עד שנתנה הבית לשתי בנותיה. אם יש עדים⁵² שמיחו בידה והיה כח⁵³ בידם למחות בידה, אין מתנתה מתנה, דתלוה⁵⁴ ויהיב⁵⁵ לא הויה מתנה. ואפילו לא מסר מודעא אי ידעי עדים כאונסיה, ואפילו כאונס ממון, כל שכן כאן דצער הנוף הוא. אבל אם היתה יכולה לינשא על כרחם, ואף על פי כן נתנה להם⁵¹ הבית ברצון מפני שהששה על דבריהם, אין זה אונס והמתנה מתנה. פסקי רב צמח גאון זצ"ל⁵⁶ ושאר הגאונים, אלמנה שלא נשבעה⁵⁷ על כתובתה⁵⁸ ונישאת, איבדה כתובתה ואינה יכולה לישבע וליטול, דכיון⁵⁹ דנישאת בלא שבועה ומסרה הממון לבעל, הרי היא גולנית⁶⁰ ופסולה לשבועה, וכן פסק הרב ר' מנחם מוורמשא זצ"ל⁶¹.

שנשרף. שכן פסקו רב צמח גאון ושאר⁴⁵ הגאונים, דאלמנה שלא נשבעה על כתובתה ונישאת, דאבדה⁴⁶ כתובתה⁴⁷, ואינה יכולה להשבע⁴⁷ וליטול. דכיון דנישאת⁴⁸ בלא שבועה ומסרה הממון לבעל, הרי היא גולנית ופסולה לשבועה⁴⁹, וכן פסק הרב ר' מנחם מוורמשא⁴⁹.

ואם בנות יעקב יתבעו לדין את שמעון בעל אמם על דבר המטלטלין, שמא יתחייב להן להחזיר, אבל לא אכתוב זה בזה הפעם, כי לא ירדו לבית דין בזה. יצחק בר משה נב"ה⁵⁰:

1. (תשדמ) ... זצ"ל: א ק ס חסר 2. זה: ס את 3. יודמן: א אדמן ק אדיין ס יודן וכן להלן 4. טוליטילא: א שלטולר ק טלטולר ס זלטורל 5. עמה: ס עמו 6. גוים: ד עכו"ם וכן להלן 7. והגידו: ק והעידו 8. [לא ידע אם זהו] הרוג עצמו: א שהרוג עצמו ק שההרוג עצמו ס חסר 9. שיצא מן העיר באותו יום: א ד ק באותו יום בעיר 10. מכם דעתו: ק מכם דעתכם ס דעתו 11. הואיל: א ד ק והואיל 12. הוא: ד חסר 13. בעיניו: ק בעצמו 14. אקול: ד אקיל ק קא אקיל 15. ריש פרק יש: ד דפ' יש ס דריש פרק יש

43. וירשוהו: א ד וירשוהו ס וירשוה 44. נעשית כצווחת: ס נעשה כצועקת 45. רב צמח גאון ושאר: א ד ק חסר 46. דאבדה: ד שאבדה 47. להשבע: א ק לישבע ד לשבע 48. דנישאת: ס שנישאת 49. מוורמשא: ק מוורמישא ס מעיר משה זצ"ל 50. יצחק בר משה נב"ה: א ד ק חסר 51. אלמנה... נתנה להם: ב חסר 52. עדים: ה שם עדי' 53. כח: ט חסר 54. דתלוה: ט ודתלוה 55. ויהיב: ב ו ויהיב 56. זצ"ל: ט חסר 57. נשבעה: ו נשבעה על ט נשבעת 58. כתובתה: ה כתובה 59. דכיון: ה כיון 60. הרי היא גולנית: ט גולנית היא 61. מוורמש' זצ"ל: ב מוור"מש ט מוורמוש

(חו"מ סי' שנט סק"ה) שהאריך להוכיח מהראשונים, שכל חוטף משכון לא נפסל לשבועה, כיון שלא משמע להו לאינשי דלהווי גזלן בהכי.

א הוא ר' יחזקיה ב"ר יעקב ממידבורג בן דורו של המהר"ם מרוטנבורג.

ב אפשר שהוא ר' יצחק ב"ר שלמה ששאל מרבנו לקמן (סי' תשעא), ואפשר שהוא ר' יצחק ב"ר חיים מתלמידי ר' יחיאל מפריס.

ג בתשובה זו יש גם כ"י ס.

ז כ"כ בשו"ת מהר"ח או"ז (סי' קצא ורכה) בשם רב צמח גאון ובפסקי ריקאנטי (סי' תקז) בשם רב האי גאון, אבל שאר הראשונים לא הזכירו סברא זו. בטור (אה"ע סי' צו) הובאה מחלוקת הרי"ף והרא"ש בעניין מכרה או נתנה מטלטלי דיתמי קודם שנשבעה האם המכירה קיימת, והביא הרמ"א (שם, ה) בשם המהרי"ק (שורש יח) שלכו"ע לאחר שנשבעה המכירה קיימת, ומשמע שוודאי לא איבדה כתובתה.

ח בשו"ת מהר"ח או"ז (שם) דחה סברא זו, וכתב שאינה נפסלת לשבועה, כיון שהיא סבורה שעשתה כדין, וכעין מ"ש הגמרא (ב"מ ה, ב): "לא תחמוד לאינשי בלא דמי משמע להו". וע' ש"ך

זה שראה, ולא אותו ר' אברהם. ויודמן הכהן נמי אחרי שלא ראהו מת, מעתה מאי דאמר ברור לי, בדדמי הוא דאמר, כמו שאומר שהגוי אמר שראה יהודי מת, וגם מפני שלא היה באותה שעה שם שום יהודי אחר שיצא מן העיר בו ביום. הלכך אין כאן עדות כלל ואין על מה להתירה.¹

ואף על גב דאיכא התם לשון אחר²⁶, כדמסיק (שם מו, ב) ואי בעית אימא יכיר לחוד והכרת פנים לחוד²⁷, לאו דהיינו²⁸ דהדר ביה מסברא קמיתא דשני ליה בין תחילת עדות לסופו, אלא כלומר דמתחילה ליכא פירכא כלל דיכיר לחוד²⁹, אבל האמת דבתחילת דינא לחומרא אזלינן³⁰. ותדע דכל דאמר בדדמי³⁰ לא שרינן לה, כדאמרינן דאיכא³¹ (יבמות קיד, ב) דעבדי ליה סמתי וחיי ואסרינן לה אעלמא.

³² וההוא דיבמות פרק ט"ו דקאמר³² (קטו, א) דההוא גברא דבשלהי הלולי איתלאי נורא בי גנניה. אמרה להו דביתו חזו גברא, וחזו³³ גברא חריכא דשדי, ופיסתא דידא דשדיה³⁴. סבר רב חייא בר אבין³⁵ למימר היינו עשנו עלינו בית, עשנו עלינו מערה. אמר ליה רבה' מי דמי, התם לא קאמרה חזו גברא, הכא קאמרה חזו גברא, 'וחזו גברא חריכא דשדיא'. ורב חייא בר אבין³⁵ גברא חריכא דשדי אימור³⁶ איניש אחרינא אתא לאצולי ואכלתיה נורא, ופסתא דידא

אשה משום עיגונא בתחילת עדות אלא בסוף עדות. כההיא ריש פרק יש¹⁵ בכור לנחלה (בכורות מו, ב) דאמר ר' שמעון בן לקיש פדחת פוטרת בכל מקום חוץ מן הנחלה. ואמרינן ת"ש פדחת בלא פרצוף פנים, פרצוף פנים בלא פדחת, אין מעידין עד שיהו¹⁶ שניהם עם החוטם. ואמרינן שאני עדות אשה¹⁷ דאחמירו בה רבנן. ופרכינן ומי אחמירו, והתנן הוחזקו להיות משיאין¹⁸ עד מפי עד ומפי אשה ומפי עבד ומפי שפחה. ושנינן כי אקול¹⁹ בסופה, בתחילה לא אקול. ופירש רש"י ז"ל²⁰ (בכורות ד"ה בסופה) לאחר שקלקו יפה שזה הוא, הקילו חכמים בסוף עדותו²¹ להחזיקו אפילו בעבד ושפחה, אבל בתחילת העדות, דהיינו (לאמרה דמת) [ראיית המת]²², לא אקול עד שיכירוהו יפה, עכ"ל²³. הא למדת דבתחילת העדות בעינן שיעידו שבכירור מת, אבל בסוף העדות להחזיק העדות מחזקינן אפילו על פי אשה ועבד ושפחה וגוי מסיח לפי תומו. והיינו תחילת העדות שיעידו שבודאי מת, וסוף עדות שאנו מאמינין לאלו.

הלכך הא דאתינן²⁴ עלה שהגוי לא נתן שום סימנים באותו יהודי שאומר שראהו מת בודאי, אין כאן עדות כלל. דנהי דאפשר שהוא נאמן לומר שהוא [יהודי]²⁵, דאין ערביים וגבעונים בינינו שנימולים, ונולד מהול נמי לא שכיח, מכל מקום יש לומר שיהודי אחר הוא

30. דאמר בדדמי: א' בדדמי ליה ק אחד בדדמי ליה ד אמר בדדמי ליה 31. כדאמר: דאיכא: א' ק כ' א' דאיכא ס' כדא' 32. וההוא... דקאמר: א' ד ק חסר 33. חזו גברא וחזו: א' ק חזו ד [חזו גברא חזו גברא אתו] חזו 34. דשדיה: א' ד ק דשדא 35. למימר היינו... בר אבין: א' ק חסר ד [למימר היינו עשינו וכו'] אמר רבא מי דמי וכו' ורב חייא בר אבין 36. דשדי אימור: ד דשדיא אימא

16. שיהו: ד ס ק שיהו 17. אשה: א' ד ק חסר 18. משיאין: ס משיאים אשה 19. אקול: ד אקיל 20. ז"ל: א' ד ק חסר 21. עדותו: ס עדותן 22. (דאמרה דמת) [ראיית המת]: א' ק ס דאמרה דמת 23. עכ"ל: ס חסר 24. דאתינן: א' ק ס דאתו 25. [יהודי]: א' ק ס חסר 26. לשון אחר: ס לישנה אחרינה 27. לחוד: ד [לחוד] (לא ברור התיקון בדפ' שהרי כך גם בכה"י) 28. דהיינו: ס היינו 29. דיכיר לחוד: ס דיכיר לחוד וחכרת לחוד

המרדכי ביבמות (סי' צא) והגה"מ (פי"ג מגירושין אות א). אבל הרמב"ם בתשובה (כלאו סי' שנ, הובאה גם בבי' בסי' יז) כתב: "שאין מדקדקין בעדות אשה עגונה, וכל המחמיר ודורש וחוקר דברים אלו, לא יפה הוא עושה". ומע"ז כתב המהר"ם מרונטובורג (בשו"ת ד"פ סי' תקעא) בשם רבנו יואל הלוי, שהלכה כדעת המקל בעדות אשה. ובשו"ת הריב"ש (סי' שעה, הו"ד בדרכי משה בסי' יז אות ח) כתב שחכמי אשכנז וצרפת מקלים בעדות אשה, וחכמי ספרד מחמירים. וביאר התוס' יו"ט (בתשובות גאוני בתראי סי' י) שמחלוקת הראשונים האם להקל בעדות אשה תלויה בשני תירוצי הגמ' בבכורות, והמקילים סוברים להלכה כתירוצי השני. ועי' בשו"ת יביע אומר (ח"ו אה"ע סי' ד אות ח) שהביא הדעות השונות, והכריע להלכה כדברי המקל.

ו רבה - נדצ"ל: רבא, שכ"ה בגמ' לפנינו, וכן בדברי רבנו להלן. ז וחזו גברא... דשדיא - בגמ' לפנינו: ועוד גברא חרוכא דשדי ופיסתא דידא דשדיא.

ד בתשובת הרא"ש (כלל נא סי' ב) פסק להתיר העגונה, וכתב ש"אנו תולין אלו האנשים הלכו שמה, ומצאום רוצחים שמה והרגום". ומע"ז כתב גם בשו"ת המבי"ט (ח"א סי' קלה): "כיון שנודע בוודאי בכל אותם הימים לא נעלם ולא נתכסה שום יהודי מכל אותם הסביבות... אלא אלו, נאמר בוודאי כי אלו הם שנמצאו הרוגים בדרך". ובשו"ת מהר"י וייל (סי' עט) בתחילת דבריו קיבל את דברי רבנו לאסור כשאין וודאות שהמת הוא הבעל, מחשש לגברא אחרינא, אך חזר בו בסוף דבריו בהסתמך על תשובת הרא"ש. אומנם בטעם ההיתר נחלקו האחרונים. בשו"ת שבות יעקב (ה"ב סי"א) כתב שההיתר מבוסס על "כאן נמצא כאן היה", אבל השב שמעתתא (ש"ז פי"ז) האריך לחלוק עליו וכתב (בפי"ט שם) בהסתמך על תשובת המהר"י וייל שסברת ההיתר היא: "אין ספק מוציא מידי ודאי".

ה גם הראב"ה (סוף סי' תקקא) כתב שהעיקר כתירוץ ראשון בגמ', שמקלין רק בסופה. וכ"כ המהר"ם (בשו"ת ד"פ סי' תקעב),

ופריך ומי אחמור, והתנן⁵¹ הוחזקו להיות משיאין וכו', ומשני כי אקילו בסופה, פירוש אחר חקירות עדות או בטביעות עין או בעד אחד⁵² כפי⁵³ מה שפירשו חכמים. אבל בתחילה לא אקילו, פירוש בגוף העדות לא מקילינן, אבל יש שם עדות, אפילו פסולים, רק⁵⁴ שמעידים דבר ברור, מקילינן כדפרישית, עכ"ל⁵⁵. הרי פירש ופסק דבתחילת העדות, דהיינו גוף העדות שמעידים שמת, אנו מחמירין לברר הדבר. וכן כתב מורינ⁵⁶ רבינו שמחה זצ"ל בתשובה שהשיב על אותו יהודי שנטבע ברינוס⁵⁷ סמוך לויינא⁵⁷.

ומה שפסק מורי רבינו אבי העזרי כרבא, נראה לי משום דמסיק בהאי לישנא סבר רב⁵⁸ חייא בר אבין למימר, דמשמע סבר ואהדרה רבא⁵⁹. מיהו הואיל ואחר כך דאמר ליה רבא מי דמי חוזר ומפרש⁵⁹ רב חייא בר אבין, שפיר אפשר למימר דלא הדר ביה ולא קיבל מרבא⁶⁰. ובפר"ח⁶¹ ורבינו יצחק אלפסי⁶² תרוייהו כתבו האי עובדא ולא פסקו לא כרבא ולא⁶³ כרב חייא בר אבין.

ונראה דהלכה הוי כרב חייא בר אבין, דתנן בטהרות פרק הרוטב והגריסין (פ"ג, ז) תינוק שנמצא בצד הקברות ושושנים בידו, ואין השושנים אלא ממקום⁶⁴

דשדיה, נורא איתליא ביה ואיתיליד ביה מומא, ומחמת כיסופא ערק ואזל לעלמא. הילכך אסירא להנשא. הא למדת כמה חומרות החמיר רב חייא בר אבין בתחילת העדות, שתולה באדם שבא מעלמא ונשרף, והאי דהוה בי גנא ניצול, ולא חש משום עיגונא.

ואף על גב דכתב מורי אבי העזרי³⁷ דהלכה כרבא³⁸ דשריא³⁹, היינו כמו שכתב בעצמו, משום דאמרה להם דברים המוכיחים, דאמרה להו³⁹ חזו גברא³⁹, אבל הוא מודה שבעיקר העדות מחמירין ולא חיישין לעיגון⁴⁰.

וזה לשונו אשר כתב בתשובתו שהשיב⁴¹ לה"ר אליעזר⁴² מוורונא⁴³ ז"ל⁴⁴ ולמורי ה"ר אברהם מריגנשבורק⁴⁵ ז"ל⁴⁶ (לעיל תרצד, ג; ראבי"ה ח"ד סי' תתקא), היכא שעל פי עדות הברור להם באנו להתיר, הקילו והתירו על פי פסול⁴⁷, ועל פי גוי המסיח לפי תומו, וסמכו⁴⁸ אעדות כל דהו, דאשה דייקא ומנסבא. דכיון דיש קצת עדות ברורה, דייקא וחוזרת⁴⁹ אחר עדות טפי, שסבורה כמו שזה יודע גם אחרים יודעים וחוששת לקילקול. אבל בשאין כלל עדות או סימנין ברורין מחמירין, כדאמרין בהדיא בפרק יש בכור (בכורות מו, ב) שאני עדות [אשה]⁵⁰ דאחמירו בה רבנן.

חסר. התיקון עפ"י לשון הגמ' ולשון הראבי"ה בתשובה 51. והתנן: ס' והתניא 52. בע"א: ק חסר 53. כפי: א כמי ק כמו 54. רק: א דין ד (דיו) ק דא' וכן בראבי"ה שם: רק 55. עכ"ל: א ד ק חסר 56. מורינ: ס חסר 57. לוינא: א ס לשינא ק לשיצ"א 58. רב: א ק חסר 59. ומפרש: ס ומפרש דברי 60. מרבא: א ק רבא ס דברי רבה 61. ובפר"ח: ס ובפר"ח ז"ל 62. אלפסי: ק אלפס ס אלפסי ז"ל 63. ולא: א ק לא

37. העזרי: ס העזרי ז"ל 38. כרבא: ס כרבה וכן לקמן 39. דברים... להו: ד חסר 40. לעיגון: ס לעיגונה 41. שהשיב: ק חסר 42. אליעזר: א ד ק אלעזר 43. מוורונא: א מוורונא ס מוורנא 44. ז"ל: א ד זצ"ל 45. מריגנשבורק: ק מרגנשפורג ס מרינרשבורק 46. ז"ל: א ד חסר ק ז"ל שהשיב 47. פסול: א ק פסולה ס פסולים 48. וסמכו: א ד ק סמכו 49. וחוזרת: ס וחוקרת וכן בראבי"ה שם: וחוקרת 50. [אשה]: א ד ס

ואדרבה משם יכולה להיות ראייה הפוכה, שרק משום שהיה אדם נוסף החמירו.

יא הוא ר' אליעזר בר' שמואל מוורונא, רבו של ר' אביגדור כ"ץ, המוזכר בתשובות האו"ז פעמים מספר.

יב הוא ר' אברהם בר' משה מרגנשבורג.

יג לעיל (תרצג, ה; ראבי"ה ח"ד סי' תתק) מובאת תשובת רבנו שמחה באותו ענין.

יד לוינא - ר' שנו"ס. מתשובת הראבי"ה (ח"ד סי' תתק), שם מוזכר מעשה זה, מתברר לכאורה ששם המקום: זיינא. ור' לעיל (תרצג, א ה' ג) ובתשובת הראבי"ה (שם בהע' א) ובמבוא לראבי"ה לר"א אופטוביצר עמ' 463.

טו כך דייקו בלשון הגמ' גם הריטב"א והנמוק"י (מב, ב ברי"ף) אבל הקורבן נתנאל (על הרא"ש, ו) כתב שהרי"ף והרא"ש גרסו בגמ': "רב חייא ב"א אמר".

טז ממקום - במשנה לפנינו: במקום.

ח וכ"כ גם הריטב"א בשם הרא"ה, אולם הרא"ש (יבמות פט"ו סי' א) והנמוק"י (יבמות מב, ב ברי"ף) פסקו לחומרא כר' חייא בר אבין.

ט מעי"ז כתב הרשב"א (יבמות קא, ב): "ועד כאן לא פליג רבא התם אלא משום דאמרה אינתיה חזו גברא".

י גם הט"ז (אה"ע סי"ז סקי"ח) הוכיח מסוגיית "גברא חרוכא" שלא תולים להקל בעגונה. אולם הנודע ביהודה (אה"ע סי' מב) והחת"ס (בש"ת אה"ע ח"א סס"ז) דחו, שדווקא שם החמירו כי יש סברא שברח משום שנולד בו מום, משא"כ במקרה אחר. ויש להוסיף שלדעת רש"י (יבמות קטו, א ד"ה פסתא) פיסת היד הייתה שייכת לאיש אחר (שבא להצילו), ומעי"ז כתב רבנו ירוחם (נכ"ג ח"ג קצה סוף ע"ב) בשם הרמ"ה, והמאירי בשם גאוני ספרד. ולשיטתם באותו מקרה ידוע בוודאות שהיה שם עוד אדם, ולכן מובן שאין להביא משם ראייה שבעגונה אחרת לא נתלה להקל,

עליו, עכ"ל הירושלמי. הרי אתה רואה שאנו תולין ואומרים שנעשו לו ניסים גדולים ואסרינן לה. הלכך⁷⁸ אתבריר לן דבתחילת העדות, דהיינו גוף העדות שמעידין שמת, בעינן לברר הדבר ולדעת היאך הם יודעים, אם בטביעות עין, שמעידין שיש להם⁷⁹ טביעות עין בזה האדם ומכירין בו שזהו שמת, או על פי הסימנים כמו שאמרו חכמים. וכשיתברר בכי האי גוונא, אפילו הן פסולין המעידין, שרינן לה משום עיגונא ומשום דדייקא ומינסבה כדפרישית לעיל. הלכך הא דאתינן עלה שהגוי אמר שראה יהודי אחד הרוג שמת ולא העיד מי הוא היהודי. ויודמן הכהן שאמר שברור לו שזהו ר' אברהם שיצא היום מן העיר, כי לא היה שם שום אכסנאי⁸⁰ בעיר שיצא היום כי אם הוא, הא ודאי בדדמי קאמר, ואין בדבריו כלום. הלכך האי איתתא אסירא להנשא, והאי דאמרה ברי לי שמת בעלי על פי קלא דלא פסיק, היינו מחמת עדות יודמן קאמרה, ואין בדבריו שניהם כלום, הלכך האי איתתא אסירא.

ועוד חוזרני לפרש דבוראי הכי קיימא לן דבעינן בתחילת העדות עדות ברורה, דפרכינן בעובדא דר' טרפון (יבמות קכב, ב) ור' טרפון⁸¹ לא בעי דרישה וחקירה, והתניא מעשה וכו', ושנינן תנאי היא ואליבא דר' טרפון, דתניא אין בודקין עיני נשים בדרישה וחקירה דברי ר' טרפון⁸², ר' עקיבה אומר בודקין. פירוש לבריייתא קמיייתא פליגי ר' טרפון ור' עקיבה, דלר' טרפון אין בודקין ולר' עקיבה בודקין, ובריייתא

הטומאה טהור⁶⁴, שאני אומר אחר⁶⁵ לקטן ונתנן⁶⁶ לו, דהיינו לגמרי דמאי לחייא בר אבין⁶⁷. ואם בסברא זו אני מתיר טהרות ומוקמינן להו אחזקת⁶⁷ היתר, כל שכן שבסברא זו נחמיר גבי אשת איש⁶⁸ ונוקמה אחזקת איסורה, בחזקת איסור אשת איש⁶⁸, דחמירא טפי. דקיימא לן דבתחילת העדות בעינן עדות ברורה, כדפסקי רבבתא כדפרישית וכדמוכח גמרא דידן ההיא דיש בכור ואמרה בדדמי ואיכא דעבדי ליה סמתרי. ותו, דתלינן ואמרינן דניסים נעשו לו כדי להחמיר עליה כדי לאוסרה. כדאמרינן (יבמות קטו, א) עישינו עלינו בית⁶⁹, עישינו עלינו מערה, הוא מת ואני נצלתי, אינה נאמנת, דאמרינן לה כי היכי דנעשו לך ניסים, לדידיה נמי נעשו ניסים ואסורה. ותנן⁷⁰ (שם קכ, א) אפילו ראוהו מגוייד וצלוה וחייה אוכלת בו, אין מעידין אלא⁷¹ עד שתצא נפשו. ואמרינן עלה בירושלמי (יבמות פט"ז ה"ג פג, א) אפילו ראוהו מגוייד, אני אומר בחרב מלובנת נכוה וחייה. וצלוה על הצליבה, אני אומר מטרונא עברה עליו ופדאתו. והחיה אוכלת בו, אני אומר נתרחמו עליו מן השמים. נפל לכור אריות אין מעידין עליו, אני אומר נעשה לו נס⁷² כדניאל. נפל לכבשן האש אין מעידין עליו⁷³, אני אומר נעשה לו נס כחנניה מישאל ועזריה⁷⁴. נפל לכור מלא⁷⁵ נחשים ועקרבין אין מעידין עליו, ר' יהודה בן בבא אומר אומר אני חבר היה. נפל ליורה בין של מים בין של שמן אין מעידין עליו, רבי (אחא) [אבא]⁷⁶ אומר של שמן מעידין עליו⁷⁷, של מים אין מעידין

73. אין מעידין עליו: ס חסר 74. מישאל ועזריה: ס וחביריו 75. מלא: א ד ק חסר 76. (אחא) [אבא]: א ק אחא ס אבה 77. עליו: א ד ק חסר וכן בסמוך 78. הילכך: ק הילכך אסרינן 79. להם: א ד ק שם 80. אכסנאי: ק יהודי אכסנאי 81. ור' טרפון: א ד ק חסר

64. טהור: א ק חסר ד [טהור] 65. אחר: ק אחד 66. ונתנן: א ק ס ונתנו 67. אחזקת: ד בחזקת ס אחזקתיהו אחזקת 68. ונוקמה... איש: א ד ק חסר 69. עישינו עלינו בית: א ד ק חסר 70. ותנן: ס ותנ' ביבמות פ' י' 71. אלא: ס חסר 72. נס: ס ניסים

אפשר להבין את דברי רבנו לפי מש"כ תוס' (נדה ד, ב ד"ה ואיבעית) שכאשר הספק אינו שקול וקרוב לוודאי שטמא, אין אומרים: "אין בו דעת להשאל - טהור". רבנו הבין שגם בתינוק לולא חזקת הטהרה היינו מטמאים מהאי טעמא, ולכן הוכיח משם לעגונה שגם במקום שקרוב לוודאי שמת הבעל, אוסרים מספק בשל חזקת האיסור של האשה.

יח זו גירסת רבנו בגמרא, ועליה מבוססים דבריו להלן, וכ"ה באגודה, ומע"ז בתשובות חכמי פרויבניציה (עמ' 43 55). אולם לגירסת שלפנינו בגמ' נאמר בבריייתא הפוך, שלר"ע אין צורך בדרישה וחקירה ולר"ט צריך. ובתוס' חד מקמאי גרס: "אין בודקין... וחקירה, ר"ט ור"ע אומרים בודקין", וכן הגירסת בתוס' ישנים, ברשב"א ובראשונים נוספים, וכן בהג' הגר"א.

יז מפרשי המשנה (הרמב"ם, הר"ש והרא"ש) פירשו שתולים שם (טהרות פ"ג, ז) להקל משום שהתינוק בו נולד הספק, קיים ביחס אליו הכלל: "אין בו דעת להשאל - טהור" (וכדברי המש' (שם בפ"ג, ו)). ולפ"ז יקשה על רבנו שהרי כלל זה שייך דווקא בטהרות ולא בשאר ספקות. וסברא נוספת: בעגונה ניתן להקל מצד "כאן נמצא כאן היה", ואם נאמר חזקה זו בעניין תינוק שנמצא בצד השושנים, נצטרך להקל ולומר שהתינוק לא זו ממקומו. ואף אם נאמר שרבנו הביא את המשנה בטהרות כדי להוכיח שחוששים לאדם אחר, הרי כבר אמרה הגמרא בגיטין (כו, א) שדווקא במקום שהשירות מצויות חוששים (שמא נפל גט של אדם אחר). ממילא סביר שבתינוק יש מקום לחוש לאדם אחר, משא"כ בגברא חרוכא" (שלא ידוע שהיה שם אחר) או בנדון השאלה (שלא ידוע על אדם אחר שחסר בעיר). ואולי

סוגיא⁹⁷ כר' טרפון, ודאי הלכה כמותו. והכא איכא
סייעתא לפר"ח מירושלמי, דכל היכא דלא פליג
ירושלמי אגמרא דידן עבדינן כוותיה, הלכך הואיל
ולא איתמר הכא הלכה כר' עקיבה סמכין אירושלמי.
דתנן (שם קכא, ב) ר' יהודה בן בבא אומר, בישראל עד
שיהא⁹⁸ מתכוון, ובגוי אם היה מתכוין אין עדותו
עדות. ואמרין בירושלמי עלה (יבמות פט"ז ה"ה פד, א)
רב יהודה בשם רב אין הלכה כר' יהודה בן בבא
בישראל, ומיליהון דרבנן⁹⁹ אמרין כן. דמר⁹⁹ ר'
שמואל ר' אבהו ר' יעקב¹⁰⁰ בר אחא בשם ר' יסא¹⁰¹
אין בודקין עידי מיתה בדרישה וחקירה¹⁰², ומייתי
התם מעשה דר' טרפון שבדק. וכן במסקנא התם
דליאת לההיא ברייתא דר' טרפון דבעי דרישה
וחקירה. והיינו דפסק פר"ח¹⁰³ הכא כברייתא
הראשונה.

הלכך ממה שר' טרפון כברייתא שנייה ורבי עקיבה¹⁰⁴
סברי דבודקין עדי מיתה בדרישה וחקירה וחקרין להו
שיהו¹⁰⁵ דבריהם מכוונים, יש לי ללמוד דמחמירים
בתחילת העדות, דהיינו גוף העדות שמעידין שמת,
שיהו דבריהם מבוררין שזהו¹⁰⁶ שאנו מסופקין עליו
שמת על ידי טביעות¹⁰⁷ עין או¹⁰⁸ על ידי סימנים
כמו שפירשו חכמים. וההיא¹⁰⁹ דקולר של בני אדם

אחרינו לא נחלקו ר' עקיבה ור' טרפון בדבר זה, אלא
לדברי הכל בודקין⁸². ואפילו⁸³ לברייתא קמייתא,
דקיימא לן כרבי עקיבה לגבי ר' טרפון דהלכה כרבי
עקיבה מחבירו, ור' טרפון חבירו הוה⁸⁴ בפרק הכותב"ט
(כתובות פד, ב). כך פסקו פר"ח ורבינו יצחק אלפס⁸⁵
בפרק האשה שלום (יבמות מד, ב) דהלכה כר' עקיבה
מחבירו⁸⁶ לגבי ר' טרפון מההיא דהכותב. וכן פסק⁸⁷
מורי אבי העזרי⁸⁸ דהלכה כר' עקיבה לגבי ר' טרפון.
הלכך הכי קיימא לן⁸⁹ דבודקין עידי נשים בדרישה
וחקירה⁹⁰, ופירש רש"י⁹⁰ (שם קכב, ב ד"ה דרישה)
דרישות, דליות כי טאי גוונא לכוין דנרין, כמו שבדק⁹¹ ר'
טרפון כברייתא שנייה. בדיקות⁹², בליזה יוס ובלזה עטה.
הא למדת שצריכין שיהיו דבריו מכוונים וגם שידע
באיזה יום מת ובאיזה שעה.

מיהו קשיא לי שלא ראיתי בכל רבתי מי⁹² שהיה
מחמיר כולי האי אפילו בתחילת העדות. וניחא לי כי
בפר"ח⁹³ פסק הכא⁹⁴ דקיימא לן כת"ק דפליגו אליבא
דר' טרפון, הלכך אין צריך דרישה וחקירה. ואם תאמר
הא איהו גופיה פסיק⁹⁵ דר' עקיבה ור' טרפון הלכה
כר' עקיבה, הא לא קשיא, דהני מילי היכא⁹⁶ דלא
פסיק תלמודא כרבי טרפון ולא מוכחא סוגיא
דתלמודא כוותיה, אבל היכא דפסיק תלמודא ומוכחא

100. יעקב: ס עקיבא 101. יסא: ס יוסי 102. וחקירה:
ס וחקירה ודלא כר' טרפון דאמ' בודקין עידי מיתה
בדרישה וחקירה 103. פר"ח: ס פר"ח ז"ל
104. כברייתא שנייה ורבי עקיבה: ס ור' עקיבה כברייתא
שנייה 105. שיהו: ס שיהו וכן בסמוך 106. מבוררין
שזהו: ק מכוונים ומבוררין שזה 107. טביעות: ד ק
טביעת 108. או: א ד ק ולא ר' ביאורים 109. וההיא: ק
וההוא

82. בודקין: ד בודקין והלכך הכי הלכתא דבודקין
83. ואפילו: א ק ס אפי' 84. הוה: ס הוא 85. אלפס: ס
אלפס ז"ל 86. מחבירו: ס חסר 87. פסק: ס כתב
88. העזרי: ס העזרי ז"ל 89. לן: ס חסר 90. רש"י: ס
רש"י ז"ל 91. שבדק: א ק שבדין 92. מי: א ס חסר
93. בפר"ח: ס בפר"ח ז"ל 94. הכא: ס הכי 95. פסיק: ק
פסק 96. היכא: ד היכי 97. סוגיא: ס סוגיא דתלמודא
98. דרבנן: ד ק ס דרבנן 99. דמר: ס דהא אמר

יט בגמ' שם דנים אם ר"ט הוא חברו של ר"ע או רבו, וגם אם

הוא חברו - האם הלכה כר"ע או מטין איתמר.

כ כ"כ הרמב"ם בהקדמה לפיהמ"ש (סוף פ"ה), התוס' בפסחים
(קטו, ב ד"ה וחוחם) והרא"ש ביבמות (פט"ו ס"א). אולם תוס'
בע"ז (מה, א ד"ה אמר) כתבו שר"ט היה רבו של ר"ע, וכ"כ ספר
הכריתות בחלק ימות עולם (שער א, ב).

כא הרמב"ן ביבמות (קכב, ב) כתב בשם "יש אומרים" שמחלוקת
ר"ט ור"ע היא דווקא לפני שהוחזקו להשיא מפי פסולים ומפי
עד אחד, וממילא יש להקל לדעתו להלכה. ומע"ז כתב הקרבן
נתנאל (ברא"ש סוף יבמות) שר"ע קאי בשיטתו לפני ששמע
מנחמיה איש בית דלי שמשאיים האשה עפ"י עד אחד (יבמות
קטו, א). ולשיטתם ברור שא"א להסיק מסוגייה זו להלכה, ודלא
כרבנו. וע' ברמב"ם (גירושין פ"ג כט) ובתוס' חד מקמאי, שכתבו
שמשום עיגונא אין צורך בדרישה וחקירה בעדות אשה.

כב בדיקות - ברש"י לפנינו: וחקירה.

כג עד שיהא - וכ"ה במשנה בירושלמי (יבמות פג, ב), ובמשנה
לפנינו בבבלי: אע"פ שהוא.

כד יעקב - ראה שנו"ס, ובירושלמי לפנינו הגירסא ככת"י ס -
עקיבה.

כה או - ר' שנו"ס - נר' שיש לקבל את גי' כ"י ס - או. ההוכחה
לכך מפסק המהר"ח שם נכתב אותו נוסח בדיוק. ולפי"ז ניתן
להתיר אשה עפ"י סימנים. ואם המדובר בעדות של יהודי ניהא,
אלא שאם מדובר בעדות גוי המסל"ת ונותן סימנים, הענין נדון
לעיל בדברי רבנו הל' עגונה (סי' תרצה, א הע' ד), ולדעתו יש
לקבל עדות גוי לפי סימנים. ופי' בשו"ת תרומת הדשן (סי' רלט)
שאם לא הכיר הגוי את הנפטר בחייו, ועדותו מבוססת כולה על
הסימנים, הוא נאמן.

ומעשה דששים בני אדם (יבמות קכב, א)¹¹⁰, התם הגוי¹¹⁰ מסיח לפי תומו ומזכירם בשם, ואומר פלוני ופלוני שאני מכירם בטוב מתו וקברתיים. וכן כתוב בפר"ח¹¹¹ מעשה בקולר של בני אדם שהיו מהלכין כו',¹¹² ושוב מעשה בששים איש וכו'¹¹², וכן הלכתא, גוי מסיח לפי תומו כשר לעדות אשה, והוא שאומר ראינוהו שמת ודאי ואנו מכירין אותו, עכ"ל. הלכך האי איתתא דאתי עלה אסירה להנשא.

ההוא גברא דבשלחי הלולי איתלאי נורא בי נגניה, אמרה להו דביתוהו חזו גברא חריבא¹²⁴ דשדי, ופיסתא דידא דשדא. סבר רב חייא בר' אבין¹²⁵ למימר היינו¹²⁶ עישנו עלינו בית עישנו עלינו מערה. אמר ליה רבא מי דמי, התם לא קאמרה חזו גברא חריבא, הכא קאמרה חזו גברא חריבא. ¹²⁷ורב חייא בר אבין סבר¹²⁸ גברא חריבא¹²⁷ דשדי, אימור איניש אחרינא אתא לאצולי ואכלתיה נורא, ופיסתא דידא דשדיא נורא¹²⁹ איתליא ביה ואיתיליד ביה מומא, ומחמת כיסופא ערק ואול לעלמא. פסק רבנו אבי העזרי זצ"ל¹³⁰ דהלכה כרבא דשריא, משום דאמרה להם דברים המוכיחים, דאמרה להו חזו גברא. ואבא מרי זצ"ל פוסק כרב חייא בר אבין. ויש

ואחרי כותבי זה הראה לי החבר ר' יעקב בההיא דלעיל דרבא ורב חייא בר אבין דאית דגרסי ופסתא דידיה דשדיא, פירוש היו מכירין בטביעות עין פס ידו של חתן¹¹³. ולהכי אהדר ליה רב חייא דהאי פס ידו של חתן איכא למימר נורא איתליא ביה ולהכי רבא אכשר, ורב חייא בר אבין אפילו הכי אסר.

יצחק¹¹³ בר משה נב"ה:

לקחנו¹¹⁴ חכמי העיר הזאת ונשאנו ונתננו בדבריהם, והסכמנו כולנו

ספרים שגורסין פסתא דידיה דשדיא, פירוש שהיו מכירין בטביעות עין פס יד של החתן, ולהכי שרי רבא. דבתחילת העדות, דהיינו גוף העדות שמעידין שמת, בעינן לברר הדבר ולדעת היאך הם יודעים אם בטביעות עין מכירין בו שזהו שמת או על פי הסימנים כמו שאמרו חכמים. וכשיתברר בכי האי גוונא, אפילו הן פסולין המעידין, שרינן לה משום עיגונא, ומשום דדיוקא ומינסבא, ואין עידי נשים צריכין דרישה וחקירה.

הילכך מה שהעיד יודמן הכהן, שראה אותו מקום שנהרג יהודי, וברור לו שהוא אותו¹³¹ ר' אברהם שהיה עמו בעיר, ובצאתו מן העיר נהרג, ובאו גוים והגידו שם במקום פלוני שוכב יהודי אחד שנהרג, ולא היה שום אכסנאי בעיר שיצא מן העיר באותו יום רק הוא, ואלמנתו אומרת ברי לי שנהרג בעלי על פי הקול דלא פסיק, אין בעדות¹³² ממש ואסורה.

יהודה בן רבינו משה¹²³ הכהן זצ"ל:

ואשריהם¹²³. הכהן: ק הכ"הן כה"ן צד"ק¹²⁴. חריבא: ט חסר¹²⁵. בר' אבין: ב בר אבא¹²⁶. למימר היינו: ט חסר¹²⁷. ורב חייא... גברא חריבא: ב חסר¹²⁸. סבר: ה חזו¹²⁹. נור': ט אימור נורא¹³⁰. זצ"ל: ט חסר וכן בסמוך¹³¹. אותו: ה חסר¹³². זו: ב חסר

110. הגוי: א ק הגוי הוה 111. בפר"ח: ס בפר"ח ז"ל 112. ושוב... וכו': ד חסר 113. יצחק: ס נאם יצחק 114. לקחנו: ק הנה לקחנו 115. מורי': א ק ס מורי 116. דמסייע: א ק ס דמסייעי 117. עוותם: א ד ק עוותתם 118. תורום: א ק תירום ד (תירום) [תרצו] 119. הם: א אתם הם 120. צעד: א ק צעיר 121. (נתקו) [תקנו]: א ק ס נתקו 122. ואשריהם: ק

לגברא חרוכא היו שתי ידיים ומלבדם הייתה עוד פיסת יד (שספק אם הייתה שייכת לבעל שברח או לאיש אחר שבא להציל את הבעל שנשרף), וכ"כ המאירי בשם חכמי ספרד, וראה לעיל הערה י'.

כח נר' שהוא ר' יהודה בן הרב משה הכהן מפרידברג, מרבתי של המהר"ם מרוטנבורג.

כו הגמ' שם מספרת על קולר של בני אדם וכן על ששים בני אדם שבא גוי והעיד שמתו והוא קבר אותם. ומחדש רבנו שהמדובר שמסיח לפי תומו ושהוא מכיר את המת.

כו כ"כ גם תוס' הרא"ש (קטו, א ד"ה פסתא) בשם הריב"ן, אבל רש"י (ד"ה פסתא) כתב שהיד היתה של אדם אחר. שיטה נוספת היא דעת הרמ"ה, המובאת ברבנו ירוחם (נכ"ג ח"ג), שלפיה

(תשמה) 'תשובה לה"ר אביגדור הכהן'

²על דבר השטר¹ שכתוב בו קדשתי פלונית ולסוףחזר בו, והעדים אין חתימת ידן יוצא ממקום אחר, השיב כו'.

[א] ראיתי איש גבור וכלי מלחמתו בידו, עומד על עמדו, מלא על גדורו, ושמו הרב ר' אביגדור שיחיה. מקדם הדרתנו, ירא שמים ידעתנו, יצק מים על ידי ר' שמחה זצ"ל כאלישע אשר יצק מים על ידי אליהו. ותורתו היא תורה שיש לה בית אב וראויה לסמיכה, תכף לזכרך ברכה שמורה וערוכה ברמ"ח איבריך, אברך יקראוך, בראש יושיבך. אמנם מרוב אהבתי אליך כי זכרתי אהבת נעורים אשר בינינו, נכנסתי לדברך להבין מה טוב בדין אהבה המקלקלת השורה. ונדרשתי ללא שאלוני, ונימצאתי ללא בקשוני, אמרתי הנני הנני, להבין דברי תחכמוני, איש ימיני, עמוד הימני, פטיש החזק. כעבור ציר שלך על ביתי והראני דברך המתוקים גם תשובת רבותי, אמרתי מה לי להכנס בתוך דבריהם ואני לא הורשתי למשוך בעטי, מיעוט דעתי. אך אמרתי תורה היא וללמוד אני צריך, ועתה באתי לכתוב ולסדר מיעוט דעתי ואולי משגה הוא.

כתבת אדוני וזה לשונך, נחנו חתומין, (בה) [בא]³ ברוך בר הושעיה ואמר קדשתי את בלנדה בת דודי ר' עזריה, והביא שטר אחד לפנינו וחתומים עליו שנים. וזה לשון השטר, בפנינו עדים חתומים מטה, בשישי בשבת, בששה ימים לירח כסליו, שנת ה' אלפים לבריאת העולם, קידש ברוך בר הושעיה את מרת בלנדה בת ר' עזריה בארבעה תפוחים גדולים. וכך אמר לה בפנינו, התרצי להתקדש לי באלו התפוחים, ואלו יהיו עדים. אמרה לו כן, אני רוצה להתקדש באלו התפוחים, ואלו יהיו עדים, ונתנם לה מידו לידה. וכך אמר לה בפנינו, הרי את מקודשת לי באלו התפוחים כדת משה וישראל (ז"ל עד כאן לשון השטר)⁴ ואתם עדים, וקיבלה אותם לשם קידושין. אלישע בר יוסף יחי, משה בר ישראל ז"ל, ע"כ לשון השטר.

ואנחנו לא ידענו אם זה כתב ידן של החתומין אם לאו. ואחר שבוע חזר זה ברוך הנזכר והודה בפני הקהל שכל מה שאמר שקר הוא, והשטר הנזכר הוא פלסטר גמור, כי מעולם לא קידשה. והזמין עצמו לישבע על כך, אך נראה בעינינו שאין מקום לשובעה זו. ועוד אומר ברוך זה הנזכר, כי מעולם לא אמר לכתוב שטר זה, אלא אביו נתנו לו כך כתוב, וחתום עליו אלישע לבדו, וגם אביו אומר כן. ועל החתום השני אומר ברוך זה הנזכר (כי מעולם לא כתב)⁵ שהזיק אותנו לחתום בשקר וחתם. והחתומים באו לפנינו ושאלנו את פיהם על החתימת שמותם שבשטר אם הוא כתב ידם, והם ענו אין זה כתב ידינו, ומעולם לא ראינו שקידשה. עוד הזקקנו אותם לכתוב בפנינו חתימת ידן אריש מגילתא, והקפנו אותם לחתימת שמותם שבשטר, ולא נתברר לנו הדמיון יפה.

ור' עזריה אומר שבתו אומרת שלא נתקדשה לברוך זה הנזכר, וגם אמר שאמרה כן בפני עדים שלא נתקדשה לו מעולם, וגם אחרי כן שאלו את פי האשה עצמה ואמרה שלא קידשה ברוך זה מעולם. וגם גזרו בית דין שבפרר ובמנטוא ובוירונה על כל איש, בין קרוב לעדים החתומים בין רחוק, המכיר חתימת השטר, שיבא ויעיד האמת, ולא נמצא מכיר לחתימות הללו. אך אחיו של אלישע הוא לבדו העיד על חתימת אחיו שהוא מכירה שהיא חתימתו. כללו של דבר, הרבה חקרנו ודרשנו ולא מצאנו לחתימות הללו מכירין בשום עיר קרובה ורחוקה, אך אחיו של אלישע בלבד הוא העיד על חתימת אחיו, ואין אחר אתו, ע"כ לשונך.

עתה באתי ללמוד תורה מפיו, ואשר אשגה תורני על האמת (ותשה) [ותשא]⁶ ברכה מאת ה'.

נראה בעיני שאין כח ביד בית דין לפוטרה בלא גט. דאמר בפרק קמא דגטין (ג, א) ולרבה דאמר לפי שאין עדים מצויין לקיימו לבעי תרי, ושנינן בדין היה דקיום שטרות נמי לא לבעי כדר' שמעון בן לקיש, דאמר ר' שמעון בן לקיש עדים החתומים על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותן בבית דין, ורבנן הוא דאצריך, והכא

1. תשובה... הכהן: א ד ק ס חסר ר' ביאורים שתשובה זו מקורה בכ"י וסם אין כותרת. הוספנו הכותרת כנוהג בדפ' שהוסיף כותרת 2. התשובה הראשונה בסי' זה נוספה מכ"י ס סי' טז. ר' ביאורים 3. (בה) [בא]: ס בה וכן בתחילת התשובה

הבאה באותו ענין נאמר: בא 4. (ז"ל ע"כ... השטר): ס ז"ל ע"כ... השטר בכ"י ס המילים כתובות אך יש עליהן נקודות 5. (כי... לא כתב): ס כי... לא כתב 6. (ותשה) [ותשא]: ס ותשה

א התשובה הראשונה בסי' זה איננה בנדפס. מקורה בכ"י ס (סי' טז), והיא עוסקת בנושא הפותח את סי' תשמה בנדפס, שטר עדות שקידש פלונית וחזר בו. מתוכן הדברים נראה שהיא קודמת

לתשובה בנדפס, והיא התשובה הראשונה שכתב רבנו לרבי אביגדור באותו עניין.

קיום, ואף על גב דהאי צוות ואמר לא כתבתיו מעולם לא משגחנין ביה מדין תורה, אלא מדרבנן בעי לקיומיה לשטרא. הלכך איתבריר לן דכל היכא דחתימי תרי אשטרא ולא הוחזקו שוין בהן ובשמות אבותיהן, אי גט הוא שרינן לה להנשא בלא קיום, ואי שטר חוב הוא מפקינן ממונא אפומיה. ואפילו האי צוות ואמר לא כתבתיו מעולם, לא משגחנין ביה כלל מדין תורה, אלא מדרבנן אחמור רבנן לקיומי, ובגט משום עיגונא שרי בחד.

הלכך הא דאתינן עלה שאותו ברוך שהביא שטר קידושין לפניכם והעדים חתומין בו, מיד שנקרא השטר בבית דין הוחזקה מקודשת מדין תורה. דמאי דאחמור רבנן ואצרוך קיום בגט ובשטר גובינה, שלא להנשא לשוק ולא להוציא ממון עד שקיים הגט או השטר. אבל להקל ולהתיר אשת איש, הואיל שמדין תורה מקודשת ואסירא לשוק, לא אקילו רבנן להצריכה קיום ואי לא מקיים תשתרי. הלכך ודאי בעיא גיטא. ואי משום דקאמרי סהדי אין זה כתב ידינו, בהא לית לן להתירה. דכיון שהובא השטר לפני בית דין וקראוהו בית דין והוחזק בבית דין, שוב לא כמינייהו לומר לא חתמינן מעולם, דלא אתי על פה ומרע לשטריה.

וראיה לדבר אני מביא, דתנן בפרק בתרא דשביעית (פ"י מ"ה) שטרי חוב המוקדמין פסולין, מפני שהוא מיפה את כחו, והמאוחרין כשרין, מפני שהוא מגרע את כחו. ואמרינן עלה בירושלמי (שביעית פ"י מ"ה ל, א) מי מודיע, פירוש, מי מודיע לנו שהוא מוקדם, שמעון בר בה" בשם ר' יוחנן החתומין בשטר. ופריך לא כן אמר ר' שמעון בן לקיש עשו דברי החתומין על השטר כמי שנחקרה עדותן בבית דין, פירוש, והיאך מגידין וחוזרין ומגידין. ומשני, תמן אותן שאמרו לא חתמינן כל עקר. פירוש, שהן עוקרין גוף העדות אז אינם נאמנים, ברם הכא הוא אומר על זה חתמנו ועל זה לא חתמנו. הא למדת העדים החתומים על השטר ובאו ואמרו אין זה חתימתנו שאינם נאמנים, דלא אתי על פה ומרע לשטרה.

משום עיגונא אקילו בה רבנן והתירו בעד אחד. שמעינן מהכא² דכל היכא דחתימי סהדי (בשטרה) [בשטרא]⁷, אי אתי האי ומערער ואמר לא היו דברים מעולם, לא משגחנין בה מדין תורה כלל. ואף על גב דקימה בחזקת איסור אשת איש שרינן לה להנשא, אלא דאחמור רבנן ואצרוך קיום בתרי, והכא משום עיגונא אוקמוה אדאורייתא ושרו בחד לקיום. משם יש לי ללמוד לכל שטר שהעדים חתומים בו שהוא כשר, בין באיסורא בין בממונא, ואף על גב שלא נתקיים בחותמיו, אלא דמדרבנן בעי קיום משום דנקל לכל אדם להחתים שני בני אדם.

וכן פר"ח בפרק קמא דגטין, וזו לשונו, בדין הוא דקיום לא לבעי כד' שמעון בן לקיש, דאמר עדים החתומים על השטר נעשו כמי שנחקרה עדותן בבית דין, ומדרבנן הוא. ואפילו בחד סגי בכל השטרות⁸, ורבנן הוא דאצרוך קיום בכל שטרות דעלמא, והכא משום עיגונא אקילו בה רבנן שיהיה עד אחד נאמן בגטין. דייקנין מיניה דקיום שטרות דרבנן, דאי דאורייתא השטר בחזקתו. והטוען בו עליו הראיה להביא מידי דהוא אעדים דעלמא, וכל ישראל כשרין בו, והטוען כי הוא פסול עליו להביא ראיה, עכ"ל.

והכי נמי אמרינן בפרק ב' דכתובות (כא, ב) הנח לעדות החודש דאורייתא וקיום שטרות דרבנן. הלכך איתבריר לן דכל היכא דחתימי תרי סהדי אשטרא, דשטר כשר הוא מדין תורה ואפילו להשיא אשת איש, ולא בעי קיום כלל אפילו איכא מערער אלא מדרבנן.

וכן פירש רבינו שמואל ז"ל בפרק גט פשוט (ב"ב קע, א ד"ה ואיבעית) ואיבעית אימא כמזה מערער שכתבו לשטר א שכיז זה פליגי, וקאמר מערער לא מסרתיו לך וממני נפל השטר ומנאסו, אין לריך לקיימו. ללא דמי לשאר דינין והפה שאסר הפה שהתיר, אפילו אם היה זה מערער ואמר לא כתבתיו, לא היה לנו לחשוף את הלוקח בכך. שלא נחשדו ישראל בכך לעשות שטרות מזוייפס⁹, אלא שהחמירו חכמים לעשות קיום היכא למערער עליה, עכ"ל.

הא למדת שגם לענין דיני ממונות מפקינן ממונא מחזקתו מדין תורה על פי שנים החתומים בשטר בלא

7. (בשטרה) [בשטרא]: ס בשטרה

סגי גם בדבר שבערוהו. ועי' בחשובה המובאת באוצה"ג לגיטין (ג, א) ובפסקי הרי"ד (שם).
ד ובתוס' ב"ב (עב, ב ד"ה דינא) כתבו ש"אפילו גולן מוחזק מירתת לכתוב שטר מזוייף פן יכירו ב"ד זיופו", וכן משמע קצת מרש"י בגיטין (ג, א ד"ה נעשה): "דלא חציף איניש לזיופיה".
ה ה - בירושלמי לפנינו: ווא.
ו כלומר שהם מעידים על עיקר ההלואה אלא שלא השגיחו שהזמן בשטר הוא מדויק.

ב וכך כתבו התוספות בכתובות (כח, א ד"ה קיום) שלולא סוגיא זו בתחילת גיטין ניתן היה להעמיד את דברי הגמרא שקיום שטרות דרבנן כשהלווה מודה שכתב את השטר וטוען פרוע וכיוצ"ב.

ג רבנו הבין מדברי ר"ח שהשטר כשר ואין צורך בשום קיום, אולם הפנ"י בגיטין (ג, א ד"ה בדין הוא (האחרון)) הבין מדברי ר"ח שמעיקר הדין יש צורך בעד אחד לקיום הגט, ובגלוי מלתא כזה

מכחישין היינו, ואף על פי שאין כתב ידם יוצא ממקום אחר, וגם אין עדים שהוא כתב ידם. דאי כשכתב ידן יוצא ממקום אחר, כדמשמע לכאורה מדקאמר ר' יוסי מתניתין אמרה כן⁸ אם יש עדים שהוא כתב ידן וכו', אם כן ר' שמעון בן לקיש מתניתין קאמר, אלא ודאי בשאין כתב ידן יוצא ממקום אחר איירי ר' שמעון בן לקיש. והיינו דקאמר ר' יוסי מתניתין אמרה, היינו דכל היכא שהוחזק השטר תו לא מהימני לומר מכחישין היינו, ותנא מתניתין שהוחזק על ידי כתבו או על ידי עדים. ואתא ר' שמעון בן לקיש להוסיף אמתניתין דאף על גב דליכא לא כתב ולא עדים, אלא שהובא לבית דין וקראוהו בית דין וליכא למיחש לאחריני ששמותן כשמותן של אלו, הרי הוחזק בבית דין ותו לא מהימני למימר מכחישין היינו.

אבל היכא דליכא כתב ידן יוצא ממקום אחר, וליכא סהדי אחריני דמסהיד אחתימיהו, ולא הובא לבית דין וקראוהו, בהא מודה ר' שמעון בן לקיש שיכולין לומר מכחישין היינו, ויכולין כמו כן לומר לא חתמינן מעולם. כההיא דפרק ב' דכתובות (יח, ב) (כת') [מתניתין]⁹ העדים שאמרו כתב ידנו זה, אבל אנוסים היינו, קטנים היינו, פסולי עדות היינו, הרי אלו נאמנים. אם יש עדים שהוא כתב ידן או שהיה כתב ידן יוצא ממקום אחר, אינם נאמנים. ואמר רמי בר חמא לא שנו אלא שאמרו אנוסים היינו מחמת ממון, אבל אמרו אנוסים היינו מחמת נפשות, הרי אלו נאמנים. אמר ליה רבה¹⁰ כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד. וכי תימא הני מילי על פה אבל בשטר לא, (וקאמר) [והא אמר]⁹ ר' שמעון בן לקיש עדים החותמין על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותן בבית דין. אלא אי איתמר ארישא איתמר, הרי אלו נאמנים, אמר רמי בר חמא לא שאנו אלא שאמרו אנוסים היינו מחמת נפשות, אבל אמרו אנוסים היינו מחמת ממון, אינם נאמנים, לפי שאין אדם משים עצמו רשע. והשתא כיון דאמר ר' שמעון בן לקיש עדים החותמין על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותן בבית דין, הוה

ויש לי ללמוד משם דר' שמעון בן לקיש מיירי אפילו באין כתב ידן יוצא ממקום אחר. שאם לא כן מאי פריך מיניה לר' יוחנן, הוה ליה לשנויי דלא איירי ר' שמעון בן לקיש אלא הכא שכתב ידן יוצא ממקום אחר, ואז ודאי החתומים אינם נאמנים לומר שהוא מוקדם, כי אמר ר' יוחנן בשאין כתב ידן יוצא ממקום אחר, ונאמנים לומר אפילו לא חתמינן מעולם וכל שכן מוקדם. אלא מדלא שני הכי, שמע מיניה דקים ליה לתלמודא דר' שמעון בן לקיש מיירי אפילו בשאין כתב ידן יוצא ממקום אחר¹¹. דנעשה כמי שנחקרה עדותן בבית דין, ושוב אינם נאמנים לומר לא חתמינן. הלכך כל היכא דחתמי תרי אשטרא או אגיטה וכתב ידן יוצא ממקום אחר, או אפילו אינו יוצא אלא שהובא בבית דין וקראוהו בית דין, הרי הוחזק ואין החתומין נאמנים לומר לא חתמנו.

וראיה לדבר אני מביא דאמר בפרק ב' דכתובות בירושלמי (ה"ג יא, א) תני וכן העדים שהעידו, בין לטמא בין לטהר, בין לרחק בין לקרב, בין לאסור בין להתיר, בין לזכות בין לחובה, עד שלא נחקרה עדותן בבית דין אמרי מובדין היינו, הרי אלו נאמנים, משנחקרה עדותן בבית דין אמרי מובדין היינו, אינם נאמנים. ר' שמעון בן לקיש אומר עשו עדים החתומים בשטר כמי שנחקרה עדותן בבית דין. אמר ר' יוסי מתניתא אמרה כן אם יש עדים שהוא כתב ידן או שהיה כתב ידן יוצא ממקום אחר אינם נאמנים. פירוש, הא דקתני משנחקרה עדותן, היינו שנחקרה עדותן ונמצאת עדות מכוונת, שאינם מכחישין זה את זה. דאי נחקרה דקתני היינו שהעידו האמת, פשיטא שאינם יכולים לומר מכחישין היינו. והכי פירוש, משנחקרה עדותן בבית דין שהיא מכוונת, ששניהם מכוונים ואינם סותרין זה את דברי זה, ואמרו מכחישין היינו מה שהעדנו, אינם נאמנים. אבל קודם לכן נאמנים, מגו דאי בעו היו מכחישין זה את זה והיתה עדותן בטלה מאליה. ואתא ר' שמעון בן לקיש למימר דעדים החותמין על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותן בבית דין מכוונת, ואינם נאמנים לומר שוב

8. (כת') [מתניתין]: ס כת' נראה שזו ט"ס והיה כתוב: מת'

9. (וקאמר) [והא אמר]: ס וקאמר

רבי חייא, שכשהם אומרים אין זה כתב ידנו ואחרים אומרים כתב ידם הוא, עדי השטר לא מעלים ולא מורידים (וכ"פ הפני"מ בירושלמי (שם) וע"ע בקצה"ח (סי' מו ס"ק 1). ובמיוחס לריטב"א גיטין (ג, א ד"ה בדין) כתב, כנראה מחמת דברי רבי חייא, שמהירושלמי מוכח שדברי ר"ל הם דווקא כשהשטר מקויים. וע"ע לקמן בהע' סג. ט רבה - לפנינו: רבא.

ז בתשובה הבאה הביא רבנו את רבנו שמעון שמעמיד את הירושלמי בשכתב ידם יוצא ממקום אחר, וכ"כ רבנו בסתמא בהל' סנהדרין (סי' עח), וצ"ע מדבריו כאן. וכן דעת בעה"מ (ברי"ף ל"ה א, א) שביאר שכל טעות שהעדים מצויים לטעות בה, נאמנים לומר שעל זה לא חתמו (ור' להלן הע' נט). ח לריטב"א בכתובות (כ, ב ד"ה זה), דברי רבי יוסי בירושלמי "מתניתין אמרה כן", אינם מוסכים על דברי ר"ל אלא על דברי

חומר שהחמרת עליה בסופה הקלת עליה בתחילתה, ומייתי לה תלמודא מברייא דמדין תורה אין משיאין עד מפי עד, ואפילו הכי נהגו להשיא על פי עד מפי עד² משום עיגונא. הרי שיש לנו להשיא על פי זה השטר, אף על גב דלא ידענו מיהו ראובן הכתוב על השטר, דמדין תורה לא שרינן לה, אפילו הכי משום עיגונא התיירו. מתניתין מסייעה לר' בון בר כהנא, דתניא יפה כח העדים מכח השטר, שהעדים שאמרו מת פלוני משיאין את אשתו, מצאו כתוב בשטר מת פלוני, נהרג פלוני, אין משיאין את אשתו, דכולי האי לא אקילו בה רבנן. הלכה כר' בון בר כהנא דאין משיאין³. ודוקא על השטר כי האי גונא שייך לומר מפייהם ולא מפי כתבם⁴, אבל עדות הבאה בשטר וחתום בן חנוך בן ראובן⁵ ודכיר לשהדותא ולא איתנשי מלבנה⁶, בהא לא אמרינן מפייהם ולא מפי כתבם⁷, ואין בזה להאריך כי דברים ידועים הם. הלכך מכל פנים נראה בעיני בהא דאתינן עלה דבעיא גיטא מדין תורה.

אך לבי מגמגם במה שכתב בה"ג (סי' נא עמ' תקסו), אמרו משמיה דמר יהודאי, שהדא דחתים על שטר ואמר אין חתימתי עליה, מיהו לא קים לי במאי דכתיב, מהימן. והקשו רבנן קמיה, אלא מעתה האי"ט שטרא דקא אתו מעלמא ומוקמינן לה⁸ בחתימת ידי סהדי דחתימי עליהו, היכי מוקמינן, דלמא אי הוו סהדי הוו אמרי לא קים לן במאי דכתיב בהו. ואדכר⁹ להו דלכתחילה לא אמר¹⁰, אי אתו (איהו) [אמרין]¹⁰

ליה הגיד, ואכתי תקשי כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד. אלא התם מיירי בשלא הובא השטר לבית דין ונקרא בבית דין, כי עדיין לא הוחזק בבית דין, הלכך מהימני לומר דאניסי מחמת נפשות מגו דאי בעי אמרי לא חתמנו מהימני. ואפילו הכי לא מהימני לומר דאניסי מחמת ממון אף על גב דאיכא מיגו.

הלכך איתבריר לן דכל תרי דחתמי אגיטא או אשטרא דממונא או דקידושין והובא השטר לבית דין וקראוהו בבית דין, אפילו איתא מערער, לא משגחינן ביה מדין תורה, ואפילו אמרי סהדי לא חתמנו מעולם, לא מהימני. הלכך הא דאתינן עלה, נראה בעיני הוואיל והובא שטר קידושין לפניכם וחתמי בה תרי וליכא למיחש לששמותיהן שוין וקראתם אותם, הרי זה הוחזק שטר קידושין לפניכם שאתם בית דין. והאי דקאמרי שאין זה חתימתן, לא משגחינן בהו, ובעיא גיטא דאורייתא.

וההיא דשליה יבמות (ירושלמי פט"ז ה"ז פד, ב) דמסיק מצאו שטר כתוב מת פלוני או נהרג פלוני, ר' ירמיה אמר משיאין את אשתו, ר' בון בר כהנא אמר אין משיאין את אשתו. מתניתין¹¹ מסייעה לדין ומתניתין מסייעה לדין. מתניתין מסייעה לר' ירמיה, על פי שנים עדים, ולא על פי כתבן, ולא על פי המתורגמן, ולא על פי עד אחד מפי עד. ועכשיו אין משיאין עד מפי עד¹². ודכוותה על פי כתבן ועל פי תורגמן. פירוש, מצאו כתוב בשטר אני ראובן מעיד שמת שמעון, ר' ירמיה אמר משיאין את אשתו משום עיגונה, דמתוך

10. (איהו) [אמרין]: ס איהו

י מתניתין - לפנינו: מתניתא, וכן בסמוך.

יא ר' הערה הבאה.

יב ואף שבלשון הירושלמי כפי שהביא רבנו לעיל וכן הגי' בירושלמי הנדפס: "אין משיאין עד מפי עד", יש לפרש זאת בלשון תמיהה, וכן פ' בפני משה שם. ובקרבן העדה (שם) גורס: "משיאין עד מפי עד".

יג כך פסק רבנו בהלכות עיגון (סי' תרצו). הוא מביא גם שם את הרמב"ם (גירושין יג, כח) שחולק ומתיר את האשה.

יד נראה שרבנו סובר כשיטת ר"ת, המובאת בתוס' יבמות (לא, ב ד"ה דחזו) וב"ב (מ, א ד"ה מחאה), שלפיה עדות בכתב פסולה רק כשהעדים אינם זוכרים את העדות או שאינם יכולים להעיד. ונראה שרבנו מסתמך כאן על מ"ש בהל' עיגון (סי' תרצו) שראובן החתום על השטר "לא ידע ממנו". ובקצות החושן (סי' כח סק"ו) הביא ג' שיטות נוספות בביאור היחס בין שטרות לעדות בכתב:

1. לרמב"ן (השגות לסה"מ סוף שורש ב; חיד' יבמות לא, ב) - יש לחלק בין מקום שיש על העדות תורת שטר למקום שאינה אלא עדות (ונראה שזו גם דעת רבנו אביגדור כמבואר במרדכי קדושין (סי' תקע)). 2. לרש"י עה"ת (דברים יט, טו, ומובא בתוס' כתובות כ,

ב ד"ה ורבי) ובעל המאור ביבמות (ט, א ברי"ף) - יש הבהל בין שטר שנכתב מדעת המתחייב, לעדות שכתבו העדים על דעת עצמם. 3. לרמב"ם (עדות פ"ג, ד) - כל עדות בשטר אינה אלא מדברי סופרים.

טו בן חנוך בן ראובן - בתשובה המקבילה להלן נאמר: בו חנוך בן ראובן, ומסתבר שכאן יש ט"ס.

טז נדצ"ל - מליביה, וכ"ה בתשובה הבאה עפ"י כת"י ס.

יז דברי רבנו יובנו ע"פ דעת ר"ת בתוס' בב"ב (מ, א ד"ה מחאה) שדווקא ע"א שבאה עדותו בכתב צריך לזכור עדותו, וממילא בנידון דידן שהשטר חתום בידי שני עדים, חשש רבנו לעדותם אף שאינם זוכרים (ואף מכחישים) את הכתוב בשטר. אמנם בתוס' יבמות (לא, ב ד"ה דחזו) כתבו שגם שני עדים צריכים, לדעת ר"ת, לזכור את עדותם.

יח האי - צ"ל: הני, וכ"ה בבה"ג לפנינו.

יט ומוקמינן לה - בבה"ג לפנינו: מקיימין להו, ובדומה בסמוך.

כ ואדכר - בבה"ג לפנינו: ואהדר.

כא אמר - בבה"ג לפנינו: אמרינן.

ראה ההלואה. ואפילו מר יהודאי גאון ז"ל והרמב"ם ז"ל לא אשכחן דאית להו האי סברא אלא בממונא, אבל באיסור ערוה דילמא לא^כ. הלכך מכל צדדין נראה בעיני דהא דאתינן עלה שאין כח ביד בית דין לפוטרה בלא גט.

מיהו אף על גב דנראה בעיני שצריכה גט, נראה בעיני שכופין אותו ליתן גט, דהואיל ועשה שלא כהוגן. כההיא דסוף פרק בית שמאי (יבמות קי, א) דרב אשיכט הוא עשה שלא כהוגן, לפיכך עשה לו שלא כהוגן, ואפקעינהו רבנן לקידושי מיניה^{לא}. ופר"ח משום דחטפה שלא מדעתה^{לב} אפקעינהו רבנן לקידושי מיניה. ונראה בעיני דהוא הדין הכא דחטפה שלא מדעת אביה, דכפינן ליה ליתן גט. ותו, דקידשה בלא שידוכין, ורב מנגיד מאן דמקדש בלא שידוכי (שם נב, א).

מיהו אין זה ראייה לכופ, אלא הואיל שהבחורה אומרת שלא קידשה ואינה חפצה להנשא לו, נראה בעיני דכופין אותו להוציא. כמו שכתב ר"י אלפס ז"ל בפרק אף על פי (כתובות כז, א) אבל האידנה כבי דינה דמתיבתה^{לג} דייני במורדת כד אתיה ואמרה לא בעינה ביה בהאי^{לד} גברא, נתיב לה^{לה} גיטא, יהיב לה גיטא לאלתר. וכן השיב לי ר' ישעיה בן רבנה מלי זצ"ל^{לו} הלכה למעשה זה כמה שנים גאוני ישיבות של בכל

אינהו דלא קים לן מהמיני. וכן כתב הרמב"ם ז"ל (עדות פ"ח, ד) שטר שיצא לבית דין, ובאו שנים ואמרו כתב ידנו זה, אבל מעולם לא ידענו עדות זו, ואין אנו יודעים^{כב} שזה לזה מזה או מכר לו, לא נתקיים השטר, והרי הוא כחרס^{כג} עד שיזכירו עדותן. אם כן הא דאתינן עלה אפילו היו אומרים חתמנו אבל לא ראינו שקידשה, היו נאמנים לומר שלא ראו הקידושין^{כד}, כל שכן השתא דאמר שאין זה חתימתן דמיהמני, אם לא נאמר דהא גרע טפי, דהא חזינן להו דחתימי ואמרו לא חתמנו, אבל התם לא ידענן אי ראו המלוה או המכר אם לאו.

מיהו בלאו הכי לא נהירא לי דמר רב יהודאי גאון מהרב^{כז} הרמב"ם ז"ל, דתנן בפרק ב' דכתובות (כ, ב) זה אומר זה כתב ידי, וזה אומר זה כתב ידי, צריכין לצרף עמהם אחר, דברי רבי, וחכמים אומרים אין צריכין לצרף עמהם אחר, אלא נאמן אדם לומר זה כתב ידי. ואמר בגמרא (שם) כשתמצא לומר לדברי רבי על כתב ידן הן מעידין, לדברי חכמים על מנה שבשטר הן מעידין. פירש רש"י ז"ל (שם כא, א ד"ה לדברי) על מנה שבשטר הן מעידין, אנוחנו ראינו המלוה וחתמנו, הלכך בי תרי^{כז} סגי. ואמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כחכמים. הלכך כל האומר זה כתב ידי, הרי העיד שראה ההלואה^{כז} או המכר, מעתה שוב אינו נאמן לומר שלא

כב יודעים - ברמב"ם לפנינו: זוכרים.

כג גם בלשון הרמב"ם המובאת בהשגות הראב"ד מובא: "הרי הוא כחרס", ובדומה לכך ברמב"ם (מהד' פרנקל): "והרי הוא כחרש", וכן מביא רבנו בהל' סנהדרין (ס' ג), אבל ברמב"ם (בנדרס) איתא: "והרי הן כחרשים", וכ"ה בב"י ובשו"ע (מו, י). ובסמ"ע (ס' מו סק"ט) ביאר ההבדל בין הגירסאות: לגירסת הדפוס ההתייחסות לעדים, שהם כחרשים ופסולים לעדות, ולגירסאות האחרות ההתייחסות לשטר, שהוא פסול ונחשב כחרס.

כד כנראה שמסתימת הרמב"ם ומהמילה כחרס, מדייק רבנו שאין זו רק חומרא דרבנן של קיום שטרות, אלא שלולא הקיום אין משמעות לשטר.

כה מהרב - נדצ"ל: והרב.

כו בי תרי - נדצ"ל: בתרי, וכ"ה ברש"י שם.

כז הרמב"ם עצמו (עדות פ"ח, א) נימק דבריו: "שאינ אדם מעיד על כתב ידו שהוא זה, אלא על הממון שבשטר הוא מעיד". ונראה שהיא הנותנת, כיון שחכמים החשיבו את עדות הקיום כעדות על כשרות השטר, לכן עדי קיום שבתוך דבריהם פוסלים את השטר לא מתקבלים. ועי' בחי' הגר"ח (גירושין פ"ב, ג) שלמד מלשון תוס' כתובות (יה, ב ד"ה הרי): "הכא לא חשיב קיום כלל", שכשאומרים קטנים או אנוסים היינו, נאמנות העדים אינה מחמת

מיגו או הפה שאסר, אלא מחמת פגם בקיום.

כח בקצות החושן (ס' מו סק"ו) הוכיח מהגמ' בגיטין (כו, ב) ומהתוספתא בגיטין (פ"א, ו) שגם כשעדי הגט אינם זוכרים מה כתוב בו הגט כשר, והקשה משם על הרמב"ם.

כט דרב אשי - אולי חסר כאן, וצ"ל: דרב אשי אמר.

ל עשה - לכאורה צ"ל: עשו, וכלשון הגמ'.

לא בגמ' שם מסופר על קטנה שקדשו אותה בקטנותה ונחטפה לאחר שהושיבוה באפיריון (ובהו"א: היה הדבר לפני שנבעלה למקדש). החוטף קדשה, ואעפ"כ לא חששו לקדושו. הגמ' דנה האם מוכח מכאן שקידושי הראשון תפסו, ורב אשי פירש שהפקיעו את קידושי השני.

לב כך פירש גם הרמב"ם ביבמות (קי, א) בפירושו הראשון את דברי רב אשי. לפרוש זה מדובר שכפאה להתקדש לו, ולכן הפקיעו הקידושין. אולם רש"י (שם ד"ה וקא אפקעינהו) פירש שהגירענות שזו חטיפה מהבעל ולכן המעשה "שלא כהוגן" (והרמב"ם שם הקשה עליו). בפירושו השני כתב הרמב"ם שדין "אפקעינהו" אינו אלא בנושא קטנה וגדלה עמו.

לג ברי"ף לפנינו נוסף כאן: הכי.

לד ביה בהאי - ברי"ף לפנינו: ליה להאי.

לה לה - ברי"ף לפנינו: לי.

לו לקמן סי' תשנ"ד, שו"ת הרי"ד סי' עט.

בששי בשבת, בששה ימים לירח כסליו, שנת חמשת אלפים לבריאת עולם, קידש ברוך בר הושעיא את מרת בלנדא בת ר' עזריה בארבעה תפוחים גדולים. וכך אמר לפנינו, תרצה להתקדש לי באלו תפוחים גדולים¹⁷ ואלו יהיו עדים, ואמרה לו הן, אני רוצה להתקדש לך באלו התפוחים¹⁸, ונתנם לה מידו לידה. וכך אמר לה בפנינו, הרי את מקודשת לי באלו התפוחים כדת משה וישראל ואתם עדים, וקיבלה אותם לשם קידושין. אלישע¹⁹ בר יוסף, משה בר²⁰ ישראל עכ"ל השטר.

מזמן רבנן סבוראים וכל הגאונים שיותר משלש מאות שנה²¹ בימיהם שנתקנה זו התקנה ואין לזוז הימנה. והא דאתינן עלה לא גרע ממורדת²² שאותו ברוך מעיד על עצמו ורוצה לישבע ולקיים קלקולין ולא הנחתו לישבע, כי אין מקום לזו השבועה.

ואתה מורה דעה מן השמים, יאריכון שנותיך, ותשמח בתורתך, ותגדל בכבוד אחריתך על ראשיתך, כרצונך וכרצון לבי, אני הקטן הנכון לשרתך. יצחק בר משה נב"ה.

[ב] ¹¹תשובה לה"ר אביגדור הכהן¹²

ראיתי מעיין המתגבר, עוקר הרים ומשבר, המסביר סבר ומשביר שבר, במאמר יושר ודבר פשר מפרש ומיישר, מאושר באושר ומעולה בעושר התורה, וסברא ברורה ושיטה¹³ ישרה, ושמו ה"ר אביגדור הכהן שיחיה.

עשיתי כאשר צויתני והתבוננתי בדבריך ומטיבותיך ולא מנזיזותיך¹⁴, אכתוב מיעוט דעתי פעם שנית¹⁵ על המעשה אשר כתבת¹⁶. וזה לשונך, בפנינו חתומי מטה בא ברוך בר הושעיא ואמר קידשתי את בלנדא בת דודי ר' עזריה¹⁵, והביא שטר אחד לפנינו וחתומים שנים עליו¹⁶. וזה לשון השטר, בפנינו חתומי מטה,

ואנחנו לא ידענו אם²¹ זה כתב ידם של החתומים²² אם לאו. ואחר שבוע חזר²³ ברוך הנזכר והורה בפני הקהל²⁴ כי כל מה שאמר שקר הוא, והשטר הנזכר פלסטר גמור הוא, כי מעולם²⁵ לא קידשה, והזמין עצמו לישבע על²⁶ כך, אך נראה בעינינו כי אין מקום לשבועתו²⁵. ועוד אמר ברוך בר הושעיא²⁷ הנזכר²⁸ כי מעולם לא אמר לכתוב שטר זה, אלא אביו נתנו לו כך כתוב, וחתום עליו אלישע לברד²⁹, וגם אביו אמר כן³⁰. ועל החתום השני אמר ברוך הנזכר שהזיק אותם לחתום שקר וחתם. והחתומים באו לפנינו ושאלנו את פיהם על חתימת שמותם שבשטר אם הוא כתב ידם,

11. כותרת זו מופיעה בתשובה זו בכל כתה"י בשונה מהכותרת בתשובה הקודמת. ר' בהע' השנו"ס שם 12. הכהן: ס הכהן זצ"ל 13. ושיטה: ס ושמה 14. מנזיזותיך: ס מוזיחותך 15. עזריה: ק עזריא וכן להלן 16. שנים עליו: ס עליו ב' 17. תפוחים גדולים: ס התפוחים 18. התפוחים: ס התפוחים ואלו יהיו עדים 19. אלישע: א ד ק אליה 20. בר: ד ס בר' 21. אם: א ד ק אם הוא 22. החתומים:

ס העדים החתומים 23. חזר: ס חזר זה 24. בפני הקהל: ס חזר 25. כי מעולם: ס שמעולם 26. כך... לשבועתו: א ק כן נראה בעצמו כי אין מקום לשכן עליו ד כן נראה בעצמו כי אין מקום (לשכן) ולישען עליו 27. ברוך בר הושעיא: א בר הושעיה ס ברוך 28. הנזכר: א ד חזר 29. לברד: א ד ק לבא 30. כן: ס כך

לז מקור הדברים בתשובת רב שרירא גאון (שערי צדק ח"ד ש"ד סי' טו; הובאה גם באוצר הגאונים כתובות עמ' 191). אבל רבנו תם (ס' הישר סי' כד) כתב שאין כח ביד הגאונים לעקור את דין הגמרא ולכפות גט שלא כדין, ור' בהע' הבאה.

לח הזדקקותו של רבנו כאן ולקמן בתשובות (סי' תשנד) לתקנת הגאונים במורדת, נראית כסותרת את עדותו של הרא"ש בשו"ת (כלל מג, ח) שלא ראה את רבותינו הצרפתים והאשכנזים כופים בעל מורדת לגרש. ואולי ניתן לחלק עפ"י מש"כ תוס' כתובות (סג, ב ד"ה אבל) שבמקום שלא נוטלת כתובה ואין לחוש שנתנה עיניה באחר, כופין.

לט ר' שנו"ס. עפ"י סנהדרין (מא, ב): "מטיבותיה דמר (רש"י - מחמת שאתה טוב ועניו) אמרינן בה טובא, מנזיחותיה דמר (רש"י - אם היית רוצה להתרשם בנו ולהקשות) לא אמרינן בה ולא חדא". גי' רבנו כאן ובהל' מילה (סי' צט): מנזיחותיה, וכן בראבי"ה (סי' קעב) ובשו"ת מהרי"ל החדשות (סי' מ). אמנם בגמ'

לפנינו ובראשונים הגי': מנזיחותיה, ואפשר זה היה המקור לגי' כ"י ס.

מ כאמור בהע' בראש התשובה הקודמת זו תשובה שניה של רבנו לאחר שקיבל את תגובת רבנו אביגדור לתשובתו הראשונה. תשובה זאת מובאת כלשונה בשו"ת מהרי"ק (שורש עד). הב"י באה"ע (מב, ד ד"ה כתב מהרי"ק) והרמ"א בד"מ הארוך (ח"מ סי' מו, ח) הביאו כמקור לתשובה את המהרי"ק. הרמ"א בד"מ באה"ע (מב, ז) דן בענין, ומתוך ההנחה שאלו דברי המהרי"ק דחה אותם "מאחר שלא ראה דברי הראשונים". הש"ך (ח"מ מו סק"ט), קצות החושן (שם סק"ד), נתיבות המשפט (שם סק"ה) ועוד אחרונים, ייחסו תשובה זו למהרי"ק, אמנם בסוף דבריו שם כתב הש"ך, שניכר שתשובה זו כתבה גדול אחד בתקופת ה"ר אביגדור, ולא המהרי"ק. וכולם כמובן לא ראו את דברי רבנו האו"ז כאן.

מא תשובת רבנו אביגדור עצמו הובאה בהגהת מרדכי (קידושין סי' תקסט).

והם ענו ואמרו שאין זה כתב ידינו ומעולם לא ראינו שקידשה. ועוד הזקקנו אותם לכתוב לפנינו חתימת ידם אריש מגילתא והקפנו לחתימת שמותם שבשטר ולא נתברר לנו הדמיון יפה. ור' עזריה אמר כי בתו³¹ הנזכרת אומרת שלא נתקדשה לו מעולם לברוך³² זה הנזכר, וגם אחרי כן שאלנו את פי האשה עצמה ואמרה שלא קידשה ברוך מעולם. ועוד גזרו בית דין בפררא ובמנטואה³³ ובוורונא על כל איש, בין קרוב לעדים החתומים בין רחוק המכיר חתימת השטר, שיבוא ויעיד האמת. ולא נמצא מכיר לחתימות הללו, אך אחיו של אלישע לבדו העיד על חתימת אחיו שהוא מכירה שהיא חתימתו. כללו של דבר, הרבה דרשנו וחקרנו ולא מצאנו³⁴ לחתימות הללו מכירים, לא בפררא ולא במנטואה ולא בוורונא ולא בשום עיר³⁵, אך אחיו של אלישע לבד הוא³⁶ העיד על חתימת אחיו ואין אחר אתו³⁷, ע"כ לשונך.

והנני כותב לכבודך, כי כן³⁸ דעתי כאשר כתבתי אליך בכתבי הראשון, שאין כלל כח ביד בית דין לפוטרה בלא גט. דאמרינן³⁹ ריש פרק קמא דגיטין (ג, א) ולרבא דאמר לפי שאין עדים מצויין לקיימו ליבעי תרי, ושנינן בדין הוא דקיום שטרות נמי לא לבעי כדרי' שמעון בן לקיש, דאמר ר' שמעון בן לקיש עדים החתומים על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותן בבית דין, ורבנן הוא דאצרוך, והכא משום עגונא אקילו בה רבנן, והתירו בעד אחד. שמעינן מהכא דכל היכא דחתימי סהדי בשטרא, אי אתי האי ומערער ואמר לא

היו דברים מעולם, לא משגחין ביה מדין תורה כלל⁴⁰. ואף על גב דקיימא בחזקת איסור אשת איש שרינן לה להנשא⁴¹, אלא דאחמור רבנן ואצרוך קיום בתרי, והכא משום עיגונא אוקמוה אדאורייתא ושרו בחד לקיומיה⁴². משם יש לי ללמוד לכל שטר שהעדים חתומים עליו⁴³ שהוא כשר בין באיסורא בין בממונא אף על פי שלא נתקיים בחותמיו, אלא דמדרבנן⁴⁴ בעי קיום משום דנקל⁴⁵ לכל אדם להחתים⁴⁶ שני בני אדם. והכי נמי אמרינן לקמן (שם ה, ב) בפלוגתא דר' יוחנן ור' חנינא דבפני כמה נותנו לה, דבשליח נעשה עד ועד נעשה דיין קמיפלגי⁴⁷, דמאן דאמר בפני שנים⁴⁸, קסבר שליח נעשה עד ועד נעשה דיין, ומאן דאמר בפני שלשה קסבר שליח נעשה עד ואין עד נעשה דיין⁴⁹. ופרכינן והא קיימא לן דאין עד⁵⁰ נעשה דיין⁵¹, ושנינן הני מילי בדאורייתא, אבל בדרבנן עד נעשה דיין. פירוש, כגון קיום שטרות. ותו, פרכינן הא ודאי בדרבנן בקיום שטרות עד נעשה דיין. והכי⁵² נמי אמרינן פרק ב' דכתובות (כא, ב) הנח לעדות⁵³ דראש חדש דאורייתא וקיום שטרות דרבנן. וכן פ"ח ריש פרק קמא⁵⁴, וזה לשוננו, בדין הוא דקיום [שטרות נמי]⁵⁵ לא ליבעי כדרי' שמעון בן לקיש דאמר עדים החתומים על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותן בבית דין. ומדרבנן הוא דאפילו בחד סגי בכל השטרות, ורבנן הוא דאצרוך קיום בכל השטרות דעלמא, והכא משום עיגונא אקילו⁵⁶ רבנן שיהא עד אחד נאמן בגיטין. דייקינן

42. דמדרבנן: ק מדרבנן 43. דנקל: א ק דנקל 44. להחתים: ד לחתום 45. קמיפלגי: ק קא מפלגי 46. שנים: א ק עדים שנים 47. ומאן דאמר בפני... דיין: א ד ק חסר 48. עד: א חסר 49. והכי: ד ק והני מילי 50. לעדות: א ק ס עדות 51. וכן: ס הא כך איתבריר לן דקיום שטרות דרבנן וכן 52. [שטרות נמי]: א ק ס חסר 53. ליבעי: א ד מיבעי ק בעי 54. אקילו: ס אקילו בה

31. כי בתו: ס שבתו 32. לברוך: ס וגם אמר שגם בפני עדים אמרה כך שלא נתקדשה מעולם לברוך 33. בפררא ובמנטואה: ד בפרגא ובמנטואה ס בפירארה ובמנטובה וכן בסמוך 34. מצאנו: ס נמצא 35. בשום עיר: א ד בציבדר ק בציבר"ד 36. הוא: ס חסר 37. אחר אתו: א אחירותו 38. כן: ס כך 39. דאמרינן: א דא ס דאיתיה כן 40. לקיומיה: ס לקיומה 41. עליו: ס בו

בערעורו הכוונה כשטוען שהגט היה בתנאי, אך בטענת מזוייף הגט פסול. ובנודע ביהודה קמא (אה"ע סי' פה) כתב שלאחר קבלת הגט הורעה חזקת אשת איש, וכזה עד אחד נאמן. מג אולם דעת הרמב"ם (גירושין פ"ז, ב) שגט שערער עליו הבעל ולא נתקיים, תצא והולד ממזר. ועיין בב"ש (אה"ע קמב סק"ה) שהוכיח מכאן שהרמב"ם סובר כרבנו אביגדור, שכשמערער הבעל צריך הגט קיום מדאורייתא.

מד בשולי הגיליון בנדפס העיר לעיין בתוס' (שם ב, ב ד"ה והא) שבדרבנן פשוט שעד נעשה דיין, ולכן לא גרס רש"י את שאלת הגמ' וכן את התשובה ביחס לדרבנן ודאורייתא. מה בתשובה הקודמת מכת"י ס נוסף: דגיטין.

מב דעת רבנו אביגדור (במרדכי שם) שדין הגמ' שאין צורך בקיום, ושהעדים כמי שנחקרה עדותם, קיים דווקא כשהבעל לא מכחיש והגט כשר מעיקר הדין, אלא שרבנן החמירו לקיימו בעד אחד. אלא שהש"ך (ח"מ מו סק"ט) טען שדעת המשיב בתשובה זו מבוססת על הגמ' בגיטין (ו, ב; כג, ב), משם עולה שלאחר הקיום בע"א הבעל לא יכול לערער, משמע שקיום השטר אינו תלוי בעדות העד, ודלא כר' אביגדור. ויישב הפני יהושע (גיטין ו, ב) דעת ר' אביגדור בב' דרכים: 1. מסקנת הגמ' שהשליח מיידיק דייק, ונאמן כמו בעדות עגונה (וכבר כתב בעל הנהיגות (בקהלות יעקב סי' יז ס"ג) שחומר שהחמירו בסופה וסברת דייקא ומנסבא יוצרת נאמנות דאורייתא). 2. כאשר אמרו שאין נאמן

מינה דקיום שטרות⁵⁵ דרבנן, דאי דאורייתא השטר בחזקתו, והטוען בו עליו הראיה להביא⁵⁶, מידי דהוה אעדים בעלמא. וכל ישראל כשירים בו, והטוען כי הוא פסול עליו להביא הראיה, עכ"ל.

והא דפריך תלמודא ריש פרק קמא דגיטין (ג, א) בתר דאוקמה כר' שמעון בן לקיש, האי קולא⁵⁷ היא, חומרא היא, דאי מצרכת ליה תרי, לא אתי בעל ומערער ופסיל ליה, חד, אתי בעל ומערער ופסיל ליה. והשתא אי איתא לדר' שמעון בן לקיש היכי מצי פסיל ליה⁵⁸. ההיא לא קשיא דהכי נמי פרכינן לעיל (שם) לרבה דאמר לפי שאין בקיאות לשמה. ופר"ח⁵⁸ התם האי חומרא היא דאי אתי בעל ומערער ואמר לא לשמה כתבתי ומייתי סהדי בהאי ופסיל ליה לגט, ואילו שנים היו מעידים מתחילה בפנינו נכתב ונחתם⁵⁹ לא היה יכול לפוסל⁶⁰, עכ"ל. הכי נמי יש לפרש בדברי רבא דהכי פריך דמייתי⁶¹ סהדי ופסיל ליה^{מח}.

ורבינו יצחק⁶² פירש^{מט} דהא דמסיק חד אתי בעל ומערער ופסיל ליה, לאו פסיל ליה ממש, דאמרין לקמן בפירקין (שם ו, א) רב כהנא⁶³ אייתי גיטא, ולא ידענא אי מסורא לנהרדעא אי מנהרדעא לסורא. אתא לקמיה דרב, אמר צריכנא למימר בפני נכתב ובפני נחתם או לא צריכנא. אמר ליה לא צריכת, ואי עבדת אהנית, דאי⁶⁴ אתי בעל ומערער⁶⁵ לא משגחינן ביה. אלא הכי פירוש, חד, אתי בעל ומערער, ויוציא לעז על הגט לומר פסול הוא, אבל בתרי לא אתי⁶⁶ לערער, שיודע שלא יאמינוהו העולם. הלכך אתבריר לן דכל היכא דחתימי תרי אגיטא או אשטרא, דאף על גב⁶⁷ דצוות ואמר לא היו דברים מעולם, לא משגחינן ביה

ולא מידי מדין תורה כלל, אלא מדרבנן⁶⁸ בעי קיום. וכי אצרוך רבנן קיום לחומרא, כגון גבי גט שלא להנשא בלא קיום או גבי שטרא דלא ליגבי בלא קיום, אבל בשטר קידושין דלהתיר⁶⁹ אשת איש, היכא דחתימי בי תרי אשטר קידושין ולא הוחזקו⁷⁰ בשמותיהן ובשמות אבותיהן, לא אקיל רבנן לומר דלא להוי מקודשת בלא קיום.

ואתה אדוני כתבת בכתבך זה השני, וזה לשונך, דכל היכא דאיתמר בתלמוד קיום שטרות דרבנן, מיירי שאין נתבע טוען מזויף אלא פרוע ומודה בשטר שכתבו צריך לקיימו, דאי⁷¹ טעין מזויף, מדאורייתא נמי בעי קיום. ולמאן דאמר אין צריך לקיימו, משכחת לה קיום מדרבנן כגון דליתיה ללוה ובא להוציא מלקוחות ומיתומים, אי נמי מחיים ובא ליפרע מנכסיו שלא בפניו, עכ"ל.

ומטובתך⁷² נראה בעיני שהיא כשגגה שיוצאה⁷³ מלפני השליט. מדפרכינן (שם ג, א) ולרבא⁷⁴ דאמר לפי שאין עדים מצויין לקיימו ליבעי תרי, ושנינן דבדין הוא דקיום שטרות נמי לא ליבעי כדר' שמעון בן לקיש. והא התם קאמר לא היו דברים מעולם וטעין דמזויף הוא, ואפילו הכי⁷⁵ שנינן לה כדר' שמעון בן לקיש, ⁷⁶ עבדינן תקנתא היינו לכי אתי בעל ואמר מזויף הוא לא כתבתי מעולם, ושנינן שאפילו אם יבוא ויאמר כך לא נשגיח בו. דהיינו⁷⁷ פלוגתייהו, דלרבה⁷⁵ לא חיישינן שמא יערער ויאמר⁷⁸ לא כתבתי כלל ⁷⁹ שמא יאמר לא כתבתי לשמה, ורבא⁸⁰ אמר⁸¹ שמא יבוא הבעל ויערער לומר לא כתבתי כלל⁷⁸ שיהיו העדים מצויין להכיר חתימת⁸² ידי העדים, ועלה שנינן כדר' שמעון בן לקיש. ומסקנא (שם ד, ב) רבה אית ליה

[דאין] 72. ומטובתך: ס' ומטיבותך 73. שיוצאה: ס' היוצאה 74. ולרבא: א' ק ולרבה 75. הכי: א' ד ק אם 76. דכי עבדינן... דלרבה: ס' דהינו פלוגתייהו דלרבא לא חיישי שמא יערער ויאמר לא כתבתי כלל אלא שמא יאמר לא כתבתי לשמה ורבה אמר 77. דהיינו: א' ק דרשב"ל דהיינו ד (דרשב"ל) דהיינו 78. יערער ויאמר: ס' יבא הבעל ויערער לומר 79. אלא שמא... כלל: ס' חסר טעות הדומות 80. ורבא: א' ק ורבה 81. אמר: ד' חסר 82. חתימת: ק' חתימות

55. שטרות: ס' שטרות הוא 56. הראיה להביא: ד' להביא הראיה 57. קולא: א' ד ק לקולא 58. ופר"ח: ס' ופר"ח ז"ל 59. נכתב ונחתם: ק' נכתב ובפנינו נחתם 60. לפוסלו: א' ד ק לפוסלה 61. דמייתי: ס' דאייתי 62. יצחק: ס' יצחק ז"ל 63. רב כהנא: ד' ורב חנן משתעין רב כהנא 64. דאי: א' ד ק ואי 65. ומערער: ס' מערער 66. אתי: ס' מצי 67. דאף על גב: א' ק ואע"ג 68. מדרבנן: ד' דמדרבנן 69. דלהתיר: ס' להתיר 70. הוחזקו: ס' הוחזקו שוין 71. דאי: א' ק דאין ד (דאין)

מז' צ"ע שהרי במציאות זו יש תרי ותרי והאשה ספק מגורשת. מח כך פי' גם העיטור (קיום נה, א). מט הובאו דבריו בתמצית גם בתוס' (גיטין ג, א ד"ה חד). נ כשגגה... השליט: עפ"י קהלת י, ה.

מו תוס' (גיטין ג, א ד"ה חד) כתבו שהפסול נובע מחמת לעז. ועי' שו"ת הרמ"א (סי' צה) שביאר שדברי התוס' מבוססים על שיטת ר"ת המובאת במרדכי (גיטין סי' תסח) שיש לחוש לכל קול קודם נישואין, ואפילו ידוע שלא ימצא אמת.

בברור אם הוא מזוייף, אבל שמעון מספק אינו יכול לטעון מזוייף הוא, אז נפקא מינה טובא. וכן היורשין מספק אינם יכולין לטעון מזוייף הוא על שטר שהוציאו על אביהן אף על פי שאין בעל חוב יכול לקיימו. ואל תתמה אם כן לא שבקת חיי לכל בריה, שהרי מן התורה אין שום שטר צריך קיום, דעדים⁹⁹ החתומים על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותן בבית דין, ואפילו גזלן מוחזק שהוציא שטר אין צריך קיום, דלא אמרינן החתים עדים שאינם מעצמם¹⁰⁰, דאף על פי שהוא חשוד על הממון, מירתת לכתוב שטר מזוייף פן יכירו בית דין זיופו. הלכך כי תקון רבנן קיום כנגד טענת מזוייף, הני מילי כי אמר ליה דקים ליה בגויה, אבל (בני) [יתמי] ולקוחות¹⁰¹ כנגד טענתם של זיוף לא הוצרכו חכמים עידי קיום הואיל ולא קים (ליה) [להן]¹⁰² בגויה אם מזוייף הוא אם לאו, עכ"ל. הרי כתב דאפילו גזלן מוחזק שהוציא שטר אין צריך קיום אפילו טוען האי מזוייף הוא. אף על גב דלא נשאר זה הפירוש, היינו מקושיא דפרק המוכר את הבית¹⁰³ (ב"ב ע, א), אבל זאת הסברא נשארה ברורה.

הלכך איתבריר לן, בין בגיטי נשים דהוא איסור ערוה, בין בשטרי ממונא, דאפילו אי טעין¹⁰³ מזוייף הוא ולא היו דברים מעולם, אין צריך שום קיום מדין תורה, אלא מדרבנן בעי קיום. הלכך איתבריר לן דכל היכי¹⁰⁴ דחתימי תרי אשטרא, ולא הוחזקו שוים בשמותיהן ובשמות אבותיהן, אי¹⁰⁵ גט הוא, שרינן לה¹⁰⁶ להנשא בלא קיום, ואי שטר חוב הוא, מפקינן ממונא אפומיה. ואפילו האי צווח ואמר לא כתבתיו מעולם, לא משגחינן ביה מדין תורה, אלא מדרבנן אחמור רבנן לקיומיה, ובגט¹⁰⁷ משום עיגונא שרו בחד.

הלכך הא דאתינן עלה, שאותו ברוך שהביא שטר קידושין לפניכם והעדים חתומים בו, מיד כשנקרא

דרבא. ואפילו אם תדחוק⁸³ עצמך לפרש לפי⁸⁴ שיטתך לרבא דאמר (שם ג, א) לפי שאין עדים מצויים לקיימו, כגון שמודה שכתב הגט אלא שלא לשם זאת, הא ליתא כלל, דאם כן היינו דרבה. ועוד אכתי ניהוש שמא יבא ויערער⁸⁵ ויאמר לא כתבתיו כלל וזיוף⁸⁶ הוא וליבעי תרי. אלא ליתא כלל למה שכתבת, אלא אמת הדבר⁸⁷ דאפילו טוען מזוייף לא בעי קיום כי אם מדרבנן⁸⁷.

ואעידה לי עדים נאמנים, את רבינו שלמה זצ"ל, ואת רבינו שמואל זצ"ל, ואת רבינו שמשון⁸⁸ בשם רבינו יצחק זצ"ל⁸⁹. רבינו שלמה פירש בתחילת גיטין (ג, א ד"ה נעשה) בדברי ר' שמעון בן לקיש נעשה כמי שנחקרה עדותן בבית דין, ללא חליף חליף לזיופה, עכ"ל⁹⁰. ורבינו שמואל⁹¹ פירש בפרק גט פשוט (ב"ב קע, א ד"ה ואבע"א) ואיבעית אימא במודה מערער שכתבו לשטר שביד זה (פלוגי) [פליגי]⁹² ואמר מערער לא מסכתו⁹³ לך וממני נפל השטר ומלאתו⁹³. אין צריך לקיימו, ללא דמי לשאר דינין דהפה שאסר הוא הפה שהתיר, ואפילו אם היה זה מערער ואמר לא כתבתיו, לא היה לנו לחשוד את הלוקח בכך, שלא נחשדו ויפלו על כך לעשות שטרות מזוייפים אלא שהחמירו חכמים להגדיר קיום היכא דמערער עליה, עכ"ל. ובפרק מי שהיה נשוי (כתובות צב, ב) בההיא דאמר אביי, ראובן שמכר שדה לשמעון באחריות, ואתא בעל חוב דראובן וקא טריף לה מיניה, דינא הוא דאזיל ראובן ומפצי ליה, ולא מצי אמר ליה את לאו בעל⁹⁴ דברים ידידי את. וקשיא ליה לרבינו יצחק (תוס' שם ד"ה דינא) מאי נפקא מינה⁹⁵ שיטעון עמו ראובן ולא שמעון. בההיא שמעתא⁹⁶ כתב רבינו שמשון⁹⁷ (תוס' רשב"א שם ד"ה דינא) לפום אורחיה, וזה לשונו⁹⁸, ורבי מדקדק דאי בעל חוב אינו יכול למצוא עדים לקיים שטרו, ואמר דראובן יכול לטעון דמזוייף הוא⁹⁸, לפי שהוא יודע

96. שמעתא: א ק שמעת' ס שמעתתא 97. שמשון: ס שמשון זצ"ל 98. דמזוייף הוא: א ד ק מזוייף 99. דעדים: א ד ק העדים 100. שאינם מעצמם: ד שאינו מעצמו 101. (בני) [יתמי] ולקוחות: א ס ק בני לקוחות 102. (ליה) [להן]: א ס ק ליה ואף שתיקון הדף מסתבר יש להעיר שבתוס' (שם) כתוב: ליה 103. טעין: א ד ק טען 104. היכי: א ס היכא 105. אי: א ק אין 106. לה: א ד ק חסר 107. ובגט: א ד ק וגט

83. תדחוק: ק תדחק 84. לפי: א ד אם ק את 85. ויערער: ס הבעל 86. וזיוף: ס מזוייף 87. דאפי'... מדרבנן: ס ואפילו שיערער הבעל לזמ' שהוא מזוייף לא צריך קיום אלא מדרבנן 88. שמשון: ק שמשון ז"ל ס שמשון זצ"ל 89. זצ"ל: ק ז"ל 90. לזיופה עכ"ל: א ק לזיופה 91. שמואל: ס שמואל זצ"ל 92. (פלוגי) [פליגי]: א ק ס פלוגי 93. ומצאתו: א ק ס ומצאתיו 94. בעל: א חסר ד [בעל] 95. מינה: ס מיניה

נג משם מתברר שטוענים ליורש וללוקח אף דלא קים ליה בגויה, והובא הענין בתוס' (שם).

נא מסרתיו - ברשב"ם לפנינו: מכרתיו, ובשולי הגליון שם תיקן: צ"ל מסרתיו.

נב וכן בתוס' כתובות (צב, ב ד"ה דינא).

באין כתב ידן יוצא ממקום אחר, שאם לא כן מאי פריך מיניה לר' יוחנן, הוה ליה לשנויי דלא איירי ר' שמעון בן לקיש אלא היכא שכתב ידן יוצא ממקום אחר, אז ודאי החתומים אינם נאמנים¹¹⁶ שהוא מוקדם, כי¹¹⁷ אמר ר' יוחנן בשאין כתב ידן¹¹⁸ יוצא ממקום אחר¹¹⁹, ונאמנים לומר אפילו לא חתמנו מעולם, וכל שכן מוקדם. אלא מדלא משני הכי¹²⁰, שמע מינה דקים ליה דר' שמעון בן לקיש איירי אפילו באין כתב ידן¹²¹ יוצא ממקום אחר¹²², דנעשה כמי שנחקרה עדותן בבית דין, ותו לא מהימני לומר¹²³ לא חתמנו. אבל לדידי דפרישנא דדוקא שהוחזק בבית דין איירי ר' שמעון בן לקיש, ליכא למיפרך אמאי לא אוקי דר' יוחנן בשלא הוחזק בבית דין, דמסתמא הוחזק בבית דין, דקתני שטרי חוב המוקדמין פסולין, דמאן קא מגבי ביה ומאן קא פסיל ליה, אלא בי דינא.

ואתה אדוני כתבת דהכי קאמר, לא חתמנו כל עיקר, כלומר לא חתמנו באמת בכל¹²³ עיקר השטר, אבל על השקר¹²⁴ חתמנו¹²⁵. ונפלאמי מי הזיקקך לפרש כך, ומאי קשיא לך דתימא הכי, דאפילו היתה בידך¹²⁵ ראייה בענין אחר ממקום אחר, לא היה לך¹²⁶ לסמוך על פירוש זה באיסור¹²⁷, דאשינויי לא סמכינן. ורבינו שמשון¹²⁸ לא פירש כך בפירושו (שביעית ש), וזה לשונו, פירוש קשיא ליה מי מודיענו שהוא מוקדם, ורוצה לתרץ שעדים עצמן החתומים על השטר נאמנים לומר שהוא מוקדם. ופריך מדר' שמעון בן

השטר בבית דין הוחזקה מקודשת מדין תורה. דנהי דאחמור רבנן ואיצריך¹⁰⁸ קיום בגט ובשטר גוביינא שלא להנשא לשוק ולא להוציא ממון עד שיקיים הגט או השטר, אבל להקל ולהתיר אשת איש, הואיל ומדין תורה מקודשת ואסירא¹⁰⁹ לשוק, לא אקילו רבנן לאצרכוה¹¹⁰ קיום ואי לא מקיים תשתרי. הלכך ודאי בעיא גיטא. ואי משום דקאמרי סהדי¹¹¹ אין זה כתב ידינו, בהא לית לן להתירה, הואיל שהובא השטר בבית דין וקראוהו בית דין והוחזק בבית דין¹¹², שוב לאו כל כמיניהו לימא¹¹² לא חתמנו מעולם, דלא אתי על פה ומרע לשטרא.

וראיה לדבר אני מביא בפרק¹¹³ בתרא דשביעית (פ"י, ה) שטרי חוב המוקדמין פסולין, מפני שהוא מייפה את כחו¹¹⁴, והמאחרין כשרין, מפני שהוא מגרע את כחו. ואמרין עלה בירושלמי (שביעית פ"י ה"ג ל, א) מי מודיע לנו שהוא מוקדם, שמעון בר בא בשם ר' יוחנן, החתומים בשטר. ופרכינן¹¹⁴ לא כן אמר ר' שמעון בן לקיש עשו דברי החתומים בשטר כמי שנחקרה עדותן בבית דין, פירוש והאיך מגידין וחוזרין ומגידין. ומשני תמן אותן שאמרו לא חתמנו כל עיקר פירוש, שהן עוקרין גוף העדות אז אינם נאמנים, ברם הכא הוא אומר¹¹⁵ על זה חתמנו ועל זה לא חתמנו. הא למדת דעדים החתומים על השטר ובאו ואמרו אין זה חתימתנו שאינם נאמנים, דלא אתי על פה ומרע לשטרא.

ויש לי ללמוד משם דר' שמעון בן לקיש איירי אפילו

ק חסר 120. הכי: א ק הכי אלא ד הכי (אלא) 121. ידן: א ד ק ידו 122. לומר: א ק למימר 123. בכל: א ד ק כל 124. השקר: ס השטר 125. בידך: ס לך 126. לך: א ד ק חסר 127. באיסור: ס באיסור גמור 128. שמשון: ס שמשון ז"ל

108. ואיצריך: א דאצרוך ד דאצריך ק דאיצרוך 109. ואסירא: ס ואסורה 110. לאצרכוה: ק לאצרכוה ס לאצרכו 111. סהדי: א ק סברי ד (סברי) וסהדי 112. לימא: ס לומ' 113. בפרק: ס פ' 114. ופרכינן: ס ופריך 115. אומ': א ד ק חסר 116. נאמנים: ס נאמנים לומ' 117. כי: ס וכן 118. ידן: א ד ק ידו 119. אחר:

ידם יוצא ממקום אחר, תקפים דברי ר"ל שכמי שנחקרה עדותם דמי. אבל רבנו מבאר בהמשך דבריו, שלשיטתו המשנה והגמ' בכתובות עוסקות בשטר שלא הובא ולא הוחזק בבי"ד, ולכן נאמנים העדים לומר אנוסים או פסולים היינו.

נח דברי רבנו אביגדור יובנו עפ"י מש"כ הראב"ד (תשובות ופסקים, ס"ז כ עמ' סו) והכנסת הגדולה (מהדור"ב סי' מג, הערות הטור ז; הובא גם באנצ"י תלמ' ערך "הפה שאסר" עמ' תשל"ב) בשם הרשב"א, שאע"פ שאין כת"י יוצא ממק"א נאמנים העדים לומר אנוסים או פסולים היינו, אינם נאמנים לומר חתמנו שקר ולעקור את כל עדותם. וע' באבי העזרי (מהדורא תליתאה, הל' מלוה ולוה פכ"ג קא) שכתב סברא זו מדעתו, ולפיה ביאר שקשיית הירושלמי היתה שגם טענת שטר מוקדם תחשב כטענת חתמנו שקר.

נד וביארו התוס' בסנהדרין (לא, ב ד"ה וכוין) שכשכית דין ראו את השטר הוא נחשב כהוחזק בפניהם, והמביאו לבית הדין לא נאמן לפוסלו במיגו שהיה יכול לשורפו.

נה מפני... את כחו - תוספת פירוש זו - מהירושלמי שם, וכן בסמוך.

נו הרמב"ן בחי' לבבא מציעא (עב, א) ביאר ששאלת הירושלמי מבוססת על שיטת רבי מאיר (כתובות יח, ב), שגם כשאין כתב ידם יוצא ממקום אחר אין נאמנים לפוסלו, ושמודה בשטר שכתבו אין צריך לקיימו (וע' באבי העזרי בסוף באורו לפ"ג ה"ו מהל' עדות, שכתב שדברי הרמב"ן מבוססים על דברי ר"ל בב"מ (עב, א), שלפיהם המשנה הפוסלת שטרי חוב המוקדמים, סוברת כר"מ הקונס קרן אטו ריבית).

נז בביאור הגר"א לשו"ע (חו"מ מג ס"ק יא) הקשה על ביאור זה בירושלמי מהגמ' בכתובות (יח, ב), שמשמע ממנה שרק כשכתב

וראיה לדבר אני מביא דאמרינן בפרק ב' דכתובות בירושלמי (ה"ג יא, א) וכן העדים שהעידו, בין לטמא בין לטהר, בין לקרב בין לרחק¹³⁵, בין לאסור בין להתיר¹³⁶, בין לזכות בין לחובה, עד שלא נחקרה עדותן בבית דין אמרו¹³⁷ מבודין¹³⁸ היינו, הרי אלו נאמנין. פירוש, מדלא קתני מברין היינו אלא מבודין¹³⁹ היינו, משמע שאומרים מעושין היינו מתחילה לשקר. משנחקרה עדותן בבית דין, אמרי מבודין היינו אינן נאמנין. ר' שמעון בן לקיש אומר עשו עדים החתומים על השטר כמי שנחקרה עדותן בבית דין¹³⁸. אמר ר' יוסי מתניתין אמרה כן, אם יש עדים שהוא כתב ידן או שהיה כתב ידן¹³⁹ יוצא ממקום אחר, אינם נאמנים. פירוש, הא דקתני כמי שנחקרה עדותן, היינו שנחקרה עדותן ונמצאת מכוונת שאינם מכחישים זה את זה, דאי נחקרה דקתני שהעידו האמת, פשיטא שאינם יכולים לומר מבודין היינו. והכי פירוש, משנחקרה עדותן בבית דין שהיא מכוונת, ששניהם מכוונים ואינם סותרים זה את דברי¹⁴⁰ זה, ואמרי¹⁴¹ מבודין היינו מה שהעדנו, אינם נאמנים, אבל קודם לכן נאמנים, מיגו דאי בעו הוו מכחישי אהדדי, ונמצאת עדותן בטילה מאליה. ואתא ר' שמעון בן לקיש למימר דעדים החתומים על השטר, נעשה כמי שנחקרה עדותן בבית דין ונמצאת מכוונת, ואינם נאמנין לומר שוב מבודין היינו, ואף על פי שאין כתב ידן יוצא ממקום אחר, וגם אין עדים שהוא כתב ידן.¹⁴² דאי כשכתב ידן יוצא ממקום אחר¹⁴², כדמשמע לכאורה מדקאמר ר' יוסי מתניתין אמרה כן¹⁴³ אם יש

לקיש דנעשה כמי שנחקרה עדותן בבית דין אפילו מדרבנן היכא דכתב ידן יוצא ממקום אחר, (דאין) [דאי אין]¹²⁹ כתב ידן יוצא ממקום אחר נאמנין לפוסלו כדמוכח בפרק ב' דכתובות (יה, ב). ומשני, ההיא דר' שמעון בן לקיש כשאומרים לא חתמנו דאין נאמנין דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד, אבל כאן מודים שחתמו ואין עוקרין עדותן להעיד שנכתב ונחתם ביומו¹³⁰, עכ"ל. הרי פירש שאומרים לא חתמנו, ולא פירש כדברין שאומרים לא חתמנו אמת אלא שקר. ואף על גב דפירש דלא כוותי, דמוקי מילתיה דר' שמעון בן לקיש כשכתב¹³⁰ ידן יוצא ממקום אחר, אפילו הכי¹³¹ ראייה היא לדברי. דפירש דהיכא דכתב ידן יוצא ממקום אחר¹³¹ אפילו מדרבנן נעשה כמי שנחקרה עדותן בבית דין, אבל אין כתב ידן יוצא ממקום אחר נאמנין לפוסלו מדרבנן, אבל מדאורייתא לא, אפילו אומרים¹³² לא חתמנו כלל.

ושמעין נמי מדפריך מר' שמעון בן לקיש לר' יוחנן דהילכתא כר' יוחנן¹³³, מיהו מזה יש לי לומר¹³³ משום דבעי לפרושי לדידיה נמי למתניתין. מיהו איתבריר לן דהילכתא כר' שמעון בן לקיש כדפרישית לעיל מההיא דגיטין וכתובות, ואיירי נמי אפילו אין כתב ידן יוצא ממקום אחר, דנעשה כמי שנחקרה עדותן בבית דין, ושוב אינם נאמנים לומר לא חתמנו.

הלכך כל היכא דחתימי תרי אשטרא או אגיטא, וכתב ידן יוצא ממקום אחר, או אפילו אין כתב ידן יוצא ממקום אחר וקראוהו בית דין, הרי¹³⁴ הוחזק ואין החתומים נאמנים לומר לא חתמנו.

137. אמרו: א ד ק אמרי 138. בב"ד: א ד ק חסר
139. או שהיה כתב ידן: א ק חסר ד ואו שהיה כתב ידן
140. דברי: א חסר 141. ואמרי: א ואמ ד ואמר ק ואומר
142. דאי... אחר: א ק יוצא ממקום אחר ד (יוצא ממקום אחר) 143. כן: א ק ס כך

129. (דאין) [דאי אין]: א ק ס דאין 130. כשכתב: ס בשכתב 131. ראייה היא... אחר: ק אפי' 132. אומרים: א ד ק חסר 133. לי לומר: ק ס ללמוד 134. הרי: ק הרי זה 135. לקרב בין לרחק: א ד ק לקרב בין לרחק 136. בין לאסור בין להתיר: ס בין לאיסור בין להיתר

סב מדברי רבנו אביגדור המובאים במדרכי (קידושין סי' תקסט) נראה שגרס: "בדאין" כגירסת התוספתא שלפנינו או "מבדין" כגירסת הירושלמי שלפנינו, וכ"ה בחדושי הרא"ה והריטב"א כתובות (יה, ב) (והנדפס שם במדרכי בסוגריים מרובעות, כנראה טעות המגיה). ומתוך כך הוכיח שדברי ר"ל נאמרו על עדים שחוזרים בהם ואומרים שחתמו על שקר (וכך דייק מהירושלמי גם הרשב"ש בתשובותיו (סי' תקנב)). ועל כך אומר כאן רבנו, שהגירסא הנכונה היא: "מבודין" (וכגירסת התוספתא סנהדרין (פ"ו, ו)), ושהכוונה היא לטענת אנוסים היינו, שלדעת רבנו אינה מתקבלת אם הוחזק השטר בבית דין.

נט מעין זה פירש בעה"מ (בריי"ף לר"ה א, א) שנאמנים לומר שהשטר מוקדם כיון ש"כל טעות שהעדים מצויין לטעות בה נאמנים הם בעצמם על זה ואין בזה משום חוזר ומגיד". ור' ריטב"א ריש ר"ה (ד"ה ומי יודיע), ור' לעיל הע' ז.
ס הטור והרמ"א (ח"מ מג, ח) פסקו כר' יוחנן, שהעדים נאמנים לומר שהשטר מוקדם. וע"ש שהביאו את מחלוקת הראשונים (שהביאו רבנו לעיל) האם נאמנים דווקא כשאין כת"י יוצא ממקום אחר, ולא הכריעו.
סא בתוספתא לפנינו (כתובות רפ"ג) הגי': "בדאין", ובירושלמי לפנינו הגי': "מבדין", ר' בהע' הבאה.

אנוסים היינו מחמת ממון אין נאמנין, לפי שאין אדם משים עצמו רשע. והשתא¹⁵³ דאמר ר' שמעון בן לקיש עדים החתומים על השטר¹⁵⁴ וכו' הוה ליה מגיד, ואכתי תיקשי כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד. אלא התם מיירי כשלא¹⁵⁵ הובא השטר לבית דין ולא נקרא לפני בית דין, כי עדיין לא הוחזק בבית דין, לכך נאמנים לומר¹⁵⁶ אנוסים היינו מחמת נפשות, מיגו דאיבעי¹⁵⁷ אמרי לא חתמנו מהימני¹⁵⁸, אפילו הכי לא מהימני למימר אנוסים היינו¹⁵⁹ מחמת ממון, ואף על גב דאיכא מיגו.

הילכך איתבריר לן דכל תרי דחתימי אגיטא או אשטרא דממונא או דקידושין, והובא השטר לבית דין וקראוהו בית דין¹⁶⁰, אפילו האי מערער צוח¹⁶¹ ואמר לא היו דברים מעולם, לא משגחינן ביה מדין תורה, ואפילו אמרי סהדי לא חתמנו לא מהימני. הלכך הא דאתינן עלה, נראה בעיני הוואיל והובא שטר קידושין לפניכם וחתמי ביה תרי סהדי¹⁶², וליכא למיחש לשמותיהן שוין, וקראתם אותו¹⁶³, הרי הוחזק שטר קידושין לפניכם שאתם בית דין. והאי דקאמרי שאין זה חתימתם לא משגחינן בהו, ובעיא¹⁶⁴ גיטא דאורייתא.

וההיא דשלהי יבמות ירושלמי (פט"ז ה"ז פד, ב) מצאו שטר כתוב מת פלוני או נהרג פלוני, ר' ירמיה אמר משיאין את אשתו, ר' בון בר כהנא אמר אין משיאין את אשתו¹⁶⁵. מתניתא מסייעא לדין, מתניתא מסייעא לדין. מתניתא מסייעא לר' ירמיה, על פי שנים עדים, ולא על פי כתבם, ולא על פי מתורגמן, ולא על פי עד¹⁶⁶ אחד¹⁶⁷, ולא על פי עד מפי עד. ועכשיו אין

[עדים כו']¹⁴⁴ כתב ידן יוצא ממקום אחר כו', אם כן ר' שמעון בן לקיש מתניתין קאמר¹⁴⁵, אלא ודאי בשאין¹⁴⁶ כתב ידן יוצא ממקום אחר איירי ר' שמעון בן לקיש. והיינו דקאמר ר' יוסי מתניתין אמרה כן, דכל היכא דהוחזק השטר, תו לא מצו¹⁴⁷ לומר מבודין היינו, ותנא דמתניתין דהוחזק על ידי כתב או על ידי עדים. ואתא ר' שמעון בן לקיש להוסיף על מתניתין דאף על גב¹⁴⁸ דליכא לא כתב ולא עדים, אלא שהובא לבית דין וקראוהו בית דין, וליכא למיחש לאחרני ששמותן כשמות¹⁴⁹ של אלו, הרי הוחזק בבית דין, ותו לא מהימני לומר מבודין היינו.

אבל היכא דליכא כתב ידן יוצא ממקום אחר, וליכא סהדי אחרני דמסהדי אחתימייהו, ולא הובא לבית דין וקראוהו, בה¹⁴⁹ מודה ר' שמעון בן לקיש שיכולין לומר מבודין היינו, ויכולין כמו¹⁵⁰ כן לומר לא חתמנו מעולם. כההיא דפרק ב' דכתובות (יח, ב) דתנן העדים שאמרו כתב ידינו הוא זה, אבל אנוסים היינו, קטנים היינו, פסולי עדות היינו, הרי אלו נאמנין. אם יש עדים שהוא כתב ידן או שהיה כתב ידן יוצא ממקום אחר, אינם נאמנים. ואמר רמי בר חמא לא שנו [אלא]¹⁵¹ שאמרו אנוסים היינו מחמת ממון, אבל אמרו אנוסים היינו מחמת נפשות, הרי אלו נאמנין. אמר ליה רבא כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד, וכי תימא הני מילי בעל פה אבל בשטר לא, והאמר ר' שמעון בן לקיש עדים החתומים על השטר נעשה¹⁵² כמי שנחקרה עדותן בבית דין. אלא אי איתמר ארישא איתמר, הרי אלו נאמנין, אמר רמי בר חמא לא שנו אלא שאמרו אנוסים היינו מחמת נפשות, אבל אמרו

156. לכך נאמנים לומר: ד ק לכך נאמן לומר ס הלכך מהימני למימ' 157. מיגו דאיבעי: א ק מיהו דאיבעו ס מגו דאי בעי 158. מהימני: ד מהימנא ס מהימני הלכך הא דאתי עלה 159. אנוסים היינו: א דאניש ד דאנוס ק דאניס 160. וקראוהו ב"ד: א ד ק חסר 161. צוח: א ק ס וצוח 162. ביה תרי סהדי: א ד ק תרי 163. אותו: א ד ק אותם 164. ובעיא: ק ובעי 165. עד: ס חסר

144. [עדים כו'] א ק ס חסר 145. בשאין: א ק כשאין 146. מצו: א ק ס מצי 147. דאף על גב: א ד ק ואע"ג 148. כשמות: ס כשמותן 149. בה: ס בדא ונר' שצ"ל: בהא וכן בתש' שבשו"ת מהרי"ק 150. כמו: ס גם 151. [אלא]: א ד ס ק חסר הוספנו עפ"י הגמ' שם וכן הגי' בתש' שבשו"ת מהרי"ק 152. נעשה: ד חסר 153. והשתא: ס והשתא כיון 154. על השטר: ס חסר 155. כשלא: א ק בשלא

סד עיין בדברי רבנו אביגדור במדכ' קידושין (סי' תקע), שמדברי ר' בון בירושלמי, שהחמיר לא לקבל עדות בכתב גם בעדות אשה, למד שה"ה לשאר עדויות ובכללם עדות על קידושין שאין לקבלם מפי כתבם, ומתוך כך רצה לפסול את עדות הקידושין המדוברת (ועיי"ש חילוקו בין שטרי ממון וקידושין לעדות בכתב).

סה ולא ע"פ עד אחד - לפנינו בירושלמי ליתא.

סג לעיל בהע' ח התבאר שהריטב"א בכתובות (כ, ב ד"ה זה) ביאר שדברי רבי יוסי "מתניתין אמרה כן" לא מוסבים על דברי ר"ל, אלא על דברי ר' חייא (שם) שכשהם אומרים אין זה כתב ידנו ואחרים אומרים כתב ידם הוא, עדי השטר לא מעלים ולא מורידים. ואף אם נקבל את פירושו של רבנו לירושלמי, צ"ע על ראייתו משם, שהרי גם לפי רבנו אביגדור אם אומרים חתמנו שקר אינם נאמנים גם כשאין כת"י יוצא ממק"א, וזה לא כתוב במשנה.

דילמא אי הוה סהדי הוה אמרי לא קים לן במאי דכתיב ביה. והדר להו, לכתחילה לא אמרינן, אי אמרי אינהו דלא קים להו, מהימני¹⁷⁹. וכן כתב ה"ר משה בר מיימון זצ"ל¹⁸⁰ (עדות פ"ה, ד) שטר שיצא לבית דין, ובאו שנים ואמרו כתב ידינו זה, אבל מעולם לא ידענו עדות זו, ואין אנו יודעים¹⁸¹ שזה לזה מזה או מכר לו¹⁸¹, לא נתקיים השטר, והרי הוא כחרס¹⁸² עד שיתברר¹⁸² עדותן. אם כן הא דאתינן עלה אפילו היו אומרים חתמנו אבל לא ראינו שקידשה, היו נאמנים לומר שלא ראו הקידושין¹⁸³, כל שכן השתא דאמרי שאין זה חתימתן¹⁸³ דמהימני. אם לא נאמר דהא¹⁸⁴ גרע טפי, דהא חזינן להו דחתימי ואמרי לא חתמנו, אבל התם לא ידעינן אם ראו המלוה או המכר אם לא.

מיהו בלאו הכי לא נהירא לי דמר רב יהודאי וה"ר משה בר מיימון, דתנן פרק ב' דתוכות (כ, ב) זה אומר כתב ידי וזה אומר כתב ידי¹⁸⁵, צריכין לצרף עמהן אחר דברי רבי, וחכמים אומרים אין צריכין לצרף כל תרי דחתימי אניטא או אשטרא דממונא או דקידושין¹⁸⁷ למיחש לאחריני ששמות¹⁸⁸ כשמות של אילו, והובא השטר לבית דין וקראוהו בית דין, ואפילו האי מערער וצווח ואמר¹⁸⁷ לא היו דברים מעולם, לא משנחנין ביה, ואפילו אין כתב ידם יוצא ממקום אחר מדין תורה¹⁸⁹. ואפילו אמר¹⁹⁰ סהדי לא חתמנו, לא מהימני¹⁹¹. אבל נאמנים לומר מוקדם הוא, כיון שאין¹⁹² עוקרין גוף העדות. הילכך שטר קידושין שהובא לבית דין¹⁹³ וקראוהו בית דין, הרי הוחזק בבית דין, אף על פי

משיאין עד מפי עד¹⁶⁶ [דכוותה על פי כתב ועל פי תורגמן משיאין]¹⁶⁶. מתניתא מסייעא לר' בון, דתניא יפה כח העדים מכח השטר, שהעדים שאמרו מת פלוני או נהרג פלוני משיאין את אשתו,¹⁶⁷ מצאו כתוב בשטר מת פלוני אין משיאין את אשתו וכו'¹⁶⁷. פירוש¹⁶⁸, מצאו כתוב בשטר (אפי') [אני]¹⁶⁹ ראובן מעיד שמת שמעון, ר' ירמיה אמר משיאין את אשתו משום עיגונא, דמתוך חומר שהחמרת עליה בסופה, הקלת עליה בתחילתה. ומייתי לה תלמודא מברייטא דמדין תורה אין משיאין עד מפי עד, אפילו הכי נהגו להשיא עד מפי עד משום עיגונא.¹⁷⁰ הכי נמי יש לבית דין להשיא על פי זה השטר אף על גב דלא ידענא מנו ראובן דחתום על השטר, דמדין תורה לא אמרינן משום עיגונא¹⁷⁰ התירו. מתניתא מסייעא לר' בון בר כהנא, דתניא יפה כח העדים מכח השטר, שהעדים שאמרו מת פלוני או נהרג פלוני משיאין את אשתו, מצאו כתוב בשטר מת פלוני או נהרג פלוני¹⁷¹, אין משיאין את אשתו, דכולי האי לא אקילו¹⁷² רבנן. והלכה¹⁷³ כר' בון בר כהנא דאין משיאין. ודוקא על השטר כי האי גוונא שייך לומר מפיהם ולא מפי כתבם, אבל עדות הבא בשטר וחתום בו חנוך בן ראובן ודכיר¹⁷⁴ לסהדותא ולא איתנישי מליביה¹⁷⁵, בהא לא אמרינן¹⁷⁶ מפיהם ולא מפי כתבם¹⁷⁶, ואין בזה להאריך כי דברים ידועים הם.

הלכך מכל פנים הא דאתינן עלה, נראה בעיני דבעיא גיטא מדין תורה. אך לבי מגמגם מה שכתב בה"ג (סי' נא עמ' תקס) אמרי משמיה דמר יהודאי דסהדא דחתים על השטר ואמר, אין חתימתי היא, מיהו לא קים לי במאי דכתיב¹⁷⁷, מהימן. ואקשו רבנן קמיה, אלא מעתה האי שטרא דקאתי מעלמא, ומוקמינן¹⁷⁸ ליה בחתימת ידיה סהדי דחתימי עליה, היכי מוקמי,

ד מהימנו 180. זצ"ל: ק ס ז"ל 181. לו: ק לזה 182. שיתבררו: ד שיתברר 183. חתימתן: א חתימתו ק חתימתו 184. דהא: ד דהא ק דהוא 185. וזה אומר כתב ידי: א ק חסר ד [וזה אמר זה כתב ידי] 186. מנה: א ק מה 187. וליכא למיחש... וצווח ואמר: ב חסר ששמותן: ט ששמותיהן 189. תורה: ט חסר אמרי: ט אמרינן 191. מהימני: ה מהני 192. שאינן: ה שאינם ט שאין 193. לבית דין: ה חסר

166. [דכוותה... משיאין]: א ק ס חסר 167. מצאו... אשתו וכו': א ד ק חסר 168. פירוש: א ק חסר ד [פירוש] 169. (אפי') [אני]: א ק ס אפי' 170. הכי נמי... עיגונא: א ד ק חסר 171. פלוני: א ד חסר 172. אקילו: א ד ק אקיל 173. והלכה: ס הלכתא 174. ודכיר: א ד ק והכיר 175. מליביה: א ק ליביה ד (לביה) (ליתא) 176. לא אמרינן: א לא ד (לא) ק לא א' 177. דכתיב: ס דכתוב 178. ומוקמינן: א ד ק ואוקמינן 179. מהימני:

סט ראה לעיל הערה כג.

ע שיתבררו - ברמב"ם לפנינו: שיזכרו.

עא עיין לעיל הע' כד.

סו ע' לעיל הע' יד, יז.

סו ומוקמינן - ר' שנו"ס. בבה"ג לפנינו: וקא מוקיימין, ובדומה בסמוך.

סח יודעים - ברמב"ם לפנינו: זוכרים.

דגיטין (י, ב) כל השטרות²¹¹ העולים בערכאות של גוים²¹² כשרים, ואמרינן בגמרא (שם) קא פסיק ותני, לא שנא מכר לא שנא מתנה, בשלמא מכר כו', אלמא משמע דלא מכשרינן אלא הנהו דעבידי על פי דיינים נאמנים דלא מרעי נפשיהו²¹³. אבל הנהו דעבידי בכינופא דארמאי, כגון סופר גוי המאסף עידי גוים וכותב שטרות²¹² על מה שנעשה בפניו, מספקא לן מה דינא, משום דשכיחי בהני ספרי דאיכא דמרעי נפשיהו, ואף על גב דסלקי בערכאות של גוים לפני הדיינים הקבועים שלהם ודייני בהו, ע"כ לשונן.

והבנתי מתוך לשונן כי זה השטר לא נעשה על פי ערכאות אלא בכינופא דארמאי, אלא שאחר²¹³ כך הובא זה השטר בערכאות לפני הדיינים הקבועים שלהן, ודנו על פי זה השטר, והחזיקוהו בבית על פי זה השטר. ואם כן הוא²¹⁴, נראה בעיני דהיא²¹⁵ שטרא חספא בעלמא הוא ולית ביה מששא, מדאמרינן פרק קמא דגיטין (יא, א) רבינא סבר לאכשורי בכנופא דארמאי, אמר ליה רפרם ערכאות תנן. ופירש רש"י²¹⁶ (ד"ה סבר לאכשורי) סבר לאכשורי שאל שטרות, בכינופא דארמאי שאל שטרות, ואהדרה רפרם ולא עבד עובדא. הא למדת דשטר שנעשה בכינופא שלא על ידי ערכאות דלאו כלום הוא²¹⁷.

והכי נמי אמרינן בירושלמי בפרקין (גיטין פ"א ה"ד ז, ב) שטר יוצא²¹⁷ בבית שאן והיו עדי גוים²¹⁸, ר' יוסי²¹⁹

שלא נתקיים והעדים אומרים לא התמנו, צריכה גט מן התורה, דקיום שטרות דרבנן. וכופין אותו ליתן גט.

ועדים שעדיין לא נחקרה עדותן בבית דין ונמצאת מכוונת, יכולין לומר מבודין אנו מינו דאי בעו¹⁹⁷ יכחישו זה את זה. אחר שנחקרה עדותן בבית דין, אין יכולין לומר מבודין אנו. וכן שנים התומים על השטר, והובא לבית דין¹⁹⁸ וקראוהו בית דין¹⁹⁹, וליכא למיחש לאחרני ששמותיהן כשמות של אילו, שוב אין נאמנים לומר מבודין היינו, אפילו²⁰⁰ אין כתב ידם²⁰¹ יוצא ממקום אחר, וגם אין עדים אחרים שיעידו על כתב ידן. אבל קודם שהחזיק כתב ידן בבית דין, נאמנים²⁰² לומר מבודין אנו מינו דאי בעו אמרי²⁰³ לא התמנו.

לפנינו בעסק בית אחד, שהלוקח טוען מכרתו לי²⁰⁷, והנה הוא דר בו עכשיו²⁰⁸ על פי ערכאות של גוים אבל לא דר בו שני חזקה בלא ערעור. והלה אומר לא מכרתיו²⁰⁹ לך מעולם, והלוקח הוציא לפנינו שטרות של גוים על המכירה. ועל זה אנו שואלים מלפני רבותינו מה אדון²¹⁰ בהון, שהרי שנינו פרק קמא

ההלואה^{עב} או המכר, מעתה שוב אינו נאמן לומר לא ראיתי ההלואה. ואפילו מר¹⁹⁴ יהודאי גאון וה"ר משה בר מיימון¹⁹⁵ לא אשכחן דאית להו האי סברא אלא בממונא, אבל באיסורא¹⁹⁶ לא.

הלכך מכל פנים נראה בעיני דהא דאתינן עלה, שאין כח ביד בית דין לפוטרה בלא גט²¹.

[ג] ע"אשר כתבת כי²⁰⁴ באותם מדינות פעמים הורגלו לעשות שטרות של גוים²⁰⁵ בין יהודי לחבירו. והנה בא דין²⁰⁶

194. מר: ס רב 195. וה"ר משה בר מיימון: ס והרמב"ם ז"ל 196. באיסורא: ס באיסורא דילמ' 197. דאי בעו: ט דאיבעי וכן לקמן 198. לבית דין: ה חסר 199. וקראוהו בית דין: ט חסר 200. היינו אפילו: ה היינו ואפי' ט אנו ואפי' 201. ידם: ה ידן ט חסר 202. נאמנים: ה נאמנין ט אין נאמנין 203. אמרי: ה אמרי' 204. כי: ס חסר 205. גוים: ד עכו"ם וכן להלן

עב עיין לעיל הע' כז.

עג להלכה פסק הש"ך (חו"מ מו סק"ט) כרבנו, שיש לחשוש ולהזיקה גט (אלא שלמעשה השטר נפסל משום שנכתב שלא לדעת האשה, דהווי "מפי כתבם", וכרשב"א בשו"ת (ח"א סי' א רט), ור' לעיל הע' יד הדעות בעניין). אבל הר"י מגאש (בשו"ת סי' נג) והרשב"א (בשו"ת ח"א סי' א רי) פסקו כרבנו אביגדור, שלפני קיום השטר נאמנים האשה או העדים להכחישו ואין חוששים לו, וכן פסק הרמ"א (אה"ע מב, ד), אמנם בקצה"ח (סי' מו סק"ד) כתב שכך פסק הרמ"א דווקא בשטר הנמצא בשוק, ולא בשטר שהובא ע"י הבעל לבי"ד.

עד תשובה זו נמצאת גם באו"ז הל' גיטין (סי' תשה א). נר' שהדפוס השוה בין התשובות והשלים את הנוסח מתשובה אחת לחברתה. המהר"ח כאן לא הביא כלל ענין זה, ובגיטין (שם)

הביא לשון הרמב"ם המובאת ברבנו לקמן.

עה במשנה נוסף: אף על פי שחותמיהם גוים.

עו כך מפורש שם בגמ' שנאמנותם בשטרי מכר מבוססת על סברת "לא מרעי נפשיהו" – שלא יסקרו בשל היותם דיינים.

עז כן פסקו הטור והרמ"א (סח, א). כתב בדרכי משה (שם אות ו) בשם מהר"ם פדואה (סי' נד) שאם העמיד המלך סופר – דינו כערכאות, וכן דייק הב"ח (שם ד"ה ולדברי הכל) מהטור ומהרמב"ן. אולם מרבנו יונה (כ"ב נה, ב), הובא ברשב"א גיטין י, ב) משמע שגם בזה תהיה משמעות הלכתית לשטר או לערכאות שפסקו לפיו. לכן כתב שישאל הדין בערכאות שלהם, הם יכולים להפקיע שדהו "וכשיחזיק בהן הלה יזכה בה". עוד כתב שיתכן שהשטר יועיל לקניין כסיתומתא משום דין המלך, אך לא יועיל לראיה.

מלכים שרגילים להנהיג במלכותם דינא, שכל בני המלכות מקבלים עליהם מלכות חוקי המלך ומשפטיו²³⁰, הילכך דין גמור טא. הילכך הכא נמי הואיל ומצות המלך היא, כדפסיק ותני כל השטרות אפילו שטר מתנה דאוקמה שמואל משום דינא דמלכותא, הכי הוי דינא. אבל שטר שנכתב בכינופא ולא בערכאות, אף על גב דדנו²²⁸ ערכאות על פיו, לא אשכחן דמלכא אמר גבי ביה²²⁹. דלא שייך הכא למימר דלא מרעי נפשיהו, הואיל ואינם מעידים, כי אם דנים לפי מה שרואים כתוב בשטר, ואין לנו שום כח להוציא הבית מחזקת בעלים הראשונים²²⁹. וכל שכן לפי לשון שני (גיטין י, ב) דאיבעית אימא תני חוץ מכגיטי נשים, דהואיל והשטר²³⁰ חספא בעלמא הוא²³¹, לא זכה במתנה, ולא²³² אמרינן דינא דמלכותא דינא. מעתה הכא נמי אף על גב דדנו הערכאות והחזיקוהו בבית, הואיל דזה השטר²³⁴ לאו כלום הוא, לא אמרינן דינא דמלכותא דינא²³³. וכי האי לישנא קיימא לך²³⁵, דפר"ח זצ"ל²³⁵ אוקימנא למתניתין חוץ (מגיטי) [מכגיטי]²³⁶ נשים ושיחורורי עבדים, ודייקינן מינה דמתנה כמותם. וכן פסק ה"ר משה בר מימון ז"ל²³⁷ (מלוה ולוה פכ"ז, א) דשטרי מתנה שחיתמיהן גוים שהן כחרס²³⁸ ולית בהו מששא²³⁹.

אומר איתפלגון ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש, חד אמר כשר, וחד אמר פסול. ר' אבהו מפרש, ר' יוחנן אמר פסול, ר' שמעון בן לקיש אמר כשר. וקיימא לן (יבמות לו, א) ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש הלכה כר' יוחנן בר מהני תלת דהחולץ. ואי משום דהובא זה השטר לפני הדיינין הקבועין שלהן, והחזיקוהו בבית על פי זה השטר, בהא לית ליה שום זכותא. ואף על גב דיש לבעל דין להשיב ולומר מדפרכינן (גיטין י, ב) אלא²²⁰ מתנה במאי קני לה, בהאי שטרא, שטרא²²¹ חספא בעלמא הוא,²²² אמר שמואל דינא דמלכותא דינא. אלמא אף על גב דהאי שטרא חספא בעלמא הוא²²², מכל מקום הואיל ונעשה על פי ערכאות של גוים²²³ גבי ביה. הכא נמי אף על גב דהאי שטרא לאו כלום הוא, הואיל והובא לפני הדיינין הקבועין שלהן, והחזיקוהו בבית על פי זה השטר, גבי ביה, לא היא²²⁴, דשאני התם דשטר²²⁵ מתנה זה נכתב בערכאות גוים²²⁶ על פי ערכאות. ומלכא אמר דכל שטר שיכתב על פי ערכאות על הקרקע אפילו כי האי גבי ביה, דינא דמלכותא דינא, דהואיל וגזירתא דמלכא היא, הכי קבלו עליהו. כדפירש רבינו שמואל²²⁷ בחזקת הבתים (כ"ב נד, ב ד"ה והאמר שמואל) דינא דמלכותא, כל מסיס וארנוניות ומנהגות של משפטי

230. והשטר: א ק דהשתא והשטר ס דזה השטר
231. הוא: ד חסר ס הוה 232. ולא: א ק לא
233. מעתה... דינא: א ק חסר ד [מעתה... דינא]
234. דזה השטר: ד והשטר 235. זצ"ל: ק ז"ל
236. (מגיטי) [מכגיטי]: א ק ס מגיטי 237. בר מימון ז"ל:
א ד מימון 238. כחרס: ק כחרס הנשבר

220. אלא: ס חסר 221. שטרא: ס חסר 222. ואמר שמואל... הוא: א ס ק חסר 223. של גוים: ד של עכו"ם
ס חסר 224. לא היא: ס הא לאו כלום הוא 225. דשטר:
א ד ק שהשטר 226. גוים: ס חסר 227. שמואל: ס
שמואל ז"ל 228. דדנו: א ק דתנן ד (דתנן) [דדנו]
229. בעלים הראשונים: א ק בעלים הראשון

פ וכן בתשובות הגאונים (הרכבי סי' פב, הובא באוצה"ג גיטין, לא): "לא שמיע לן בכולה מתיבתא מאן דסמיך אשטר העולה בערכאות של גוים". אולם, הרמב"ן (כ"ב נה, א), הרשב"א והריטב"א (גיטין י, ב) הביאו דעה זו ודחו אותה. לדעתם תירוצן הגמרא השני אינו חולק על הראשון, אלא מציין מציאות, שאין הורמנא דמלכא לערכאות. נראה שגם הרי"ף (גיטין ד, א), שהביא את שני התירוצים, סובר כדבריהם. ויש להעיר שרבונו עצמו בהל' ערכאות (סי' ד) נראה שסובר כתירוצו של שמואל שדינא דמלכותא דינא, וצ"ע.

פא כך ביארו דעת הרמב"ם גם המגיד משנה (ברמב"ם שם) והריב"ש (סי' רג). אולם האחרונים הקשו מהרמב"ם בהל' זכיה ומתנה (פ"א, טו) ש"כל דיני המלך בממון על פיהן דנין". ועי' תשב"ץ (סי' קנח) שהעמיד דברי הרמב"ם אלה (בהל' מלוה ולוה) בשטר מתנה במקום שאין דינא דמלכותא ביחס לקנייה בערכאות. ובאבן האול (נזקי ממון פ"ח, ה) חילק בין קניין בדיניהם שמועיל, להסתמכות על עד נוכרי, שפסול על פי דין תורה.

עח מעי"ז כתב הרמב"ם (גולה ואבדה פ"ה, יח), אבל ראשונים אחרים אמרו טעמים אחרים ל"דינא דמלכותא דינא": 1. מרש"י בגיטין (ט, ב ד"ה חוץ מגיטי) משמע שמקור הדין הוא בדינים שעליהם נצטוו בני נח. 2. רבנו תם (תשו' בעלי התוס' סי' יב) כתב שחכמים נתנו תוקף לדינא דמלכותא, והדברים מבוססים על הפקר בית דין הפקר. 3. הר"ן בנדרים (כח, א) כתב בשם תוספות, שהארץ שייכת למלך ואם לא יעשו מצוותיו יגרשם. 4. המבי"ט בקרית ספר (הל' גולה פ"ה) כתב שדינא דמלכותא מבוסס על משפט המלך שבספר שמואל.

עט מרבנו משמע שגם שטר שנעשה בכינופא היה כשר אם המלך היה מכשיר. דבר זה מתבאר במספר דרכים: 1. כדרכי משה והב"ח (לעיל הע' עז), שכשהמלך עצמו מעמיד את הסופר דינו כערכאות. 2. כראב"ה שמביא רבנו בפסקי ב"ק (סי' תמו), שבכל הנוגע לקרקעות דיני המלך תקפים גם נגד דין תורה משום שהארץ שלו. 3. שהכוונה לאפשרות שדין המלך יכול לקבוע לדרכי הקנינים, ולכן יתבצע בשטר קנין, ומעין זה כתב בשו"ת המבי"ט (ח"א, סוף סי' קמה).

שאינם²⁵³ מקבלים שוחד, וגם פסק כלישנא אחרינא דשנינו חוץ מכגיטי נשים, ולא היא משנתינו מטעם דינא דמלכותא דינא.

הרי תלתא קראי דסמיכי,²⁵⁴ פר"ח, ורבינו אלפס, וה"ר משה בר מימון²⁵⁴, דכולהו פסקי דערכאות דמתניתין דקים להו בגוייהו דלא מקבלי שוחדא, הא לא קים לן בגוייהו, האי²⁵⁵ שטרא דאיתעביד אפומייהו חספא בעלמא הוא. ופסקי נמי פר"ח²⁵⁶ וה"ר משה בר מימון²⁵⁷ כלישנא אחרינא דשנינו תני²⁵⁸ חוץ מכגיטי נשים, ולא היא טעמא דמתניתין כדשמואל דאמר דינא דמלכותא דינא. ואף על גב דקיימא לן כדשמואל דאמר דינא דמלכותא דינא כדפר"ח²⁵⁹ (דרבה) [דרבא]²⁶⁰ קאי כוותיה בהגוזל בתרא¹⁹ (ב"ק קיג, א), מכל מקום שמואל לא אמר זה אמתניתין שטרות העולין בערכאות של גוים, אלא דתלמודא שני הכי, ולישנא אחרינא שני חוץ²⁶¹ מכגיטי נשים. ופסקי רברבתא כלישנא אחרינא כדפרישית.

והשתא דאתבריר לן דטעמא דמתניתין לאו מטעמא דדינא דמלכותא דינא, אלא משום אי לאו²⁶² דיהיב זוזי קמיייהו, לא הוו מרעין²⁶³ נפשייהו²⁶⁴ וכותבין להא²⁶⁵ שטרא. הילכך מהאי טעמא משוינן להו כישראלים, ומפקינן ומוקמינן אפומייהו. מיהו טפי מישראלים לא הוו, ובעינן שיהא²⁶⁶ השטר כתוב כהלכתו, ובעינן שיחזור מענינו של שטר בשיטה אחרונה²⁶⁷ [כדפרכינן] (גיטין יא, א), והא בעינן שיחזור בענינו של שטר בשיטה אחרונה²⁶⁷ וליכא, ומשני בדמהדר. וכההיא דריש פרק גט פשוט (ב"ב קסא, ב) דא"ר יצחק בר יוסף אמר ר' יוחנן צריך שיחזור

ועוד אומר אני, אפילו נכתב זה השטר על פי הדיינין הקבועין שלהן, אפילו הכי פסול, דאין אלו ערכאות ששנינו במשנתינו. שכך כתב בפר"ח²³⁹ פירוש ערכאות מושב קבוע לדון²⁴⁰ לשרים ולשופטים. ולקמן כי שנינו אליבא דר' שמעון בשמות מובהקין, פר"ח²⁴¹ שמתרחקין מדבר שקר ומקבלת שוחד, כגון פלוני ופלוני שהיו באותו הזמן במידה הזאת. ודווקא בערכאות במושב השופט שהוא כגון שאמרנו, ואם לאו בגיטי ממון פסולין, כל שכן בגיטי נשים, עכ"ל. וכן כתב רבינו יצחק אלפס²⁴² (גיטין ד, א ברי"ף) בההיא (גיטין יא, א) דאמר ליה רפרם ערכאות תנן, דווקא ערכאות דלא מקבלי שוחדא²⁴³, אבל דיינים הקבועים שלהם²⁴³, אין אלו ערכאות ששנינו דלא קים לן בגוייהו דלא מקבלי שוחדא. וזה לשון ה"ר משה בר מימון ז"ל²⁴⁴ (מלוה ולוה פכ"ז, א) כל השטרות שחותמיהן גוים, הרי אלו פסולין, חוץ משטרי מקח וממכר ושטרי החוב, והוא שיתן המעות בפניהם ויכתבו השטר²⁴⁵ בפנינו מנה פלוני לפלוני כך וכך דמי המכר או מעות החוב. והוא שיהיו עשויין בערכאות שלהן, אבל במקום קיבוץ פלילים בלא קיום השופט שלהם לא יועילו²⁴⁵ כלום. וכפ"י עידי ישראל שיעידו על אלו הגוים שהן עידי השטר, ועל זה השופט שלהם שקיים עדותן, שאינם (יודעים) [יודעים]²⁴⁶ בקבלנות²⁴⁷ שוחד²⁴⁸. ואם חסרו (שוטרי) [שטרי]²⁴⁸ הגוים דבר מכל אלו הרי הן²⁴⁹ כחרס. וכן שטרי הודאות ומתנות ופשרות ומחילות²⁵⁰ שהן²⁵¹ בעדים שלהן, אף על פי שיש בהן כל הדברים שמנינו²⁵², הרי הן כחרס, עכ"ל. הרי פסק דבעינן שנדע בהם

והרי"ף והרמב"ם זצ"ל²⁵⁵. האי: א ד ק הא
256. פר"ח: ק הר"ח²⁵⁷. וה"ר משה בר מימון: ס
והרמב"ם ז"ל²⁵⁸. תני: ס חסר²⁵⁹. כדפר"ח: ס
כדפר"ח ז"ל²⁶⁰. (דרבה) [דרבא]: א ק ס דרבה
261. שני חוץ: א ק שבחוץ²⁶². אי לאו: ק חסר
263. מרעין: ס מרעו²⁶⁴. נפשייהו: א ק ס אנפשייהו
265. להא: א ק לה ס ליה²⁶⁶. שיהא: ס שיהיה
267. [כדפרכינן]... אחרונה: א ק ס חסר

239. בפר"ח: ס פר"ח ז"ל²⁴⁰. לדון: ק לדון
241. פר"ח: ס פר"ח ז"ל²⁴². רבנו יצחק אלפס: א רבי
יצחק אלפס ס הרי"ף ז"ל²⁴³. שלהם: א ק ס שלכם
244. ז"ל: א ד חסר²⁴⁵. יועילו: א ק ס יועיל לו
246. (יודעים) [יודעים]: א ק ס יודעים²⁴⁷. בקבלנות:
א בקבל ק בקבלת²⁴⁸. (שוטרי) [שטרי]: א ק ס שוטרי
249. הן: א ק ס הוא²⁵⁰. ומחילות: ק ומחילות שלהן
251. שהן: ס שהם²⁵². שמנינו: ס ששנינו
253. שאינם: ס דלא²⁵⁴. פר"ח... מימון: ס פר"ח ז"ל

חשוד על השוחד, ולכן חלק וכתב שאין צורך בעדים משום שסתם ערכאות לא נוטלים שוחד.

פו בגמ' (שם) מובא הכלל של שמואל: "דינא דמלכותא דינא", ועל כך אמר שם רבא: "תדע, דקטלי דיקלי וגשרי גישרי ועברין עליהו" וכו'.

פב הסתפק הרא"ש (גיטין פ"א סי' י), האם כוונת הרי"ף, שסתם ערכאות לא מקבלים שוחד או שלרי"ף צריך עדות על כך, ומדברי רבנו עולה שגם הרי"ף מצריך עדות כרמב"ם.

פג השטר - צ"ל: בשטר.

פד ברמב"ם לפנינו נוסף: צריכין.

פה הקשה הרא"ש (שם): כיצד ייתכנו עדים אלו, הרי סתם גוי

שקלי מיניה עפרא לאישתא בת יומא. אתו אמרו ליה לשמואל. אמר להו שפיר עבדין²⁷⁷, קרקע עולם היא, וקרקע עולם אינה נאסרת, דכתיב (מלכים ב' כג, ו) וישלך את עפרה²⁷⁸ אל קבר בני העם, מקיש קברי העם²⁷⁹ לעבודה זרה²⁸⁰, מה עבודה זרה במחובר לא נאסרה²⁸¹, הכא נמי במחובר לא נאסרה²⁸². דלא²⁸³ דמיא לההיא דפרק ר' ישמעאל (ע"ז נד, ב) כדפרשי רב רבנא²⁸⁴. מכל מקום שמעינן מינה²⁸⁴ דקבר ועבודה זרה דאינן איסורי הנאה במחובר לא איתסרי. וההיא (סנהדרין שם) דהחוצב קבר לאביו והלך וקברו בקבר אחר, הרי זה לא יקבר בו עולמית, אוקימנא בקבר שאינו מחובר.

אם כן הכא נמי אם חומה מזרחית היא סלע שהיא מחוברת, מעיקרא לא מיתסרא משום תשמישי קדושה, וכההיא דפרק הנהנה מן ההקדש (מעילה יח, ב) דת"ר אף חטא האמור במעילה בתלוש מן הקרקע. אבל אם הוא בנין בידי אדם, אין בידי להתיר מטעם מחובר, דאמר רבא²⁸⁵ בהכל שוחטין (חולין טז, א) פשיטא תלוש ולבסוף חיברו לענין עבודה זרה הוי²⁸⁶ תלוש, דאמר רב המשתחוה לבית אסרו. ובפרק האומר משקלי (ערכין כא, א) תניא המשכיר בית לחבירו והקדישו המשכיר, הדר בו מעלה שכר להקדש, אלמא דמצי מקדיש ליה ומצי נמי למיסרי²⁸⁷.

אף על פי כן נראה בעיני הא דאתינן עלה לית ביה משום תשמישי קדושה. ואף על גב דארוך ודאי²⁸⁸ יש בו משום קדושה, דאמר רבא בפרק בני העיר (מגילה כו, ב) מריש הוה אמינא האי פריסא תשמיש דתשמיש

מעניינו של שטר בשיטה אחרונה. מאי טעמא, אמר רב עמרם לפי שאין למידין משיטה אחרונה. ופירש רבינו שמואל (ב"ב קסא, ב ד"ה וצריך) לזכו שאלו כותבין בסוף השטר וקנינא מן פלוני בר פלוני ככל מה דכתוב ומפורש לעיל כו'. ופירש טעמא משום זיופא, דאי לא כתב הכי מצי מזייף. מעתה הואיל ובשטר שכתבו ישראל חיישינן לזיופא אי לא הדר וכתב וקנינא, כל שכן היכא דנכתב בערכאות של גוים²⁸⁹ דאיכא למיחש לזיופא, דגריעי מישראלים ולא עדיפי מישראלים. ושבח והילולים לאין כמוהו באלים. הילכך נראה בעיני דהאי שטרא חספא בעלמא הוא, ולית ביה מששא²⁶⁸ ולא מידי דחששא²⁶⁹.

[ד] ואשר כתבת²⁷⁰ על (ענין) [בנין]²⁷⁰ שבבית הכנסת העשוי בנין אבנים בתוך החומה מזרחית, ומפני שהיו מתקלקלים ספרי תורות המונחים בתוכו מחמת ליחלוח הקרקע עשו ארון עץ תלוש, והוציאו מתוך הישן ונתנום בחדש, ומתקיימים בו יפה. ושאל השואל²⁷¹ אם מותר להרוס את הראשון ולגנוז את אבניו כדין תשמישי קדושה, כי מאחר²⁷² דאין משמשין בו אלא בארון של עץ²⁷³, מה צורך בשני ארונות הללו, ופשיעוּתא אין שייך כאן, והמקום צר לעמוד זה בפני זה, ע"כ לשונך.

הרי לא שאלת אלא²⁷⁴ אם מותר להרוס את הראשון, אבל²⁷⁵ פשיטא לך דיש בו משום תשמישי קדושה. כך נראה²⁷⁶ בעיני, דאין בו משום תשמישי קדושה. ואף על גב דאין בידי להתירו מטעם מחובר שאינו נאסר. כההיא דנגמר הדין (סנהדרין מז, ב) דקבריה דרב הוו

278. עפרה: א ק ס עפרו 279. העם: א ק עולם
280. לע"ז: ד לעכו"ם וכן להלן 281. נאסרה: ד נאסר
282. נאסרה: א ד ק נאסר 283. דלא: א ק לא
284. מינה: ס ק מיניה 285. רבא: ס ק רבא 286. הוי:
ד הוה 287. למיסרי: ד למיסריה 288. דארוך ודאי: א
ק ומאי ד (ומאי) [דארוך ודאי]

268. מששא: ס ממשא 269. מידי דחששא: ס מילי
דחששא כלל ועיקר ק מילי דחששא 270. (ענין) [בנין]
א ק ס ענין 271. ושאל השואל: ס ושאלו השואלים
272. כי מאחר: ק שמאחר 273. עץ: א ק ס עץ זה
274. אלא: א ק חסר ד [אלא] 275. אבל: ס אבל הא
276. כך נראה: ס ונר' 277. עבדין: ד עבדי ס עבדון

ומערות - אסרה". ואע"פ ששמואל למד מהמשתחוה לקרקע עולם, שהעפר בקבר רב לא נאסר, לא ניתן להתיר מסיבה זו את הארון הבנוי בחומה, משום שכאן זהו בנין המחובר לקרקע ויש בו תפיסת ידי אדם. וכן ברבנו הל' אבלות (סי' תכג, ושם הסתפק מה דין העפר שכיסו בו את הקבר). ועי' בפירוש הראב"ד לע"ז (שם) שהביא הסבר זה לבאר החילוק בין השתחוה לבין חפר בורות (אמנם בתחילת דבריו הוא מפרש שההבחנה היא בין מקום שעשה מעשה למקום שלא עשה, וכפי שמחלקת שם הגמ' לגבי בעלי חיים וכלים, והדברים צריכים ביאור).

פז וכן ברמב"ן וברשב"א (גיטין יא, א), וכך עולה גם מדברי הרא"ש (גיטין פ"א סי' י), אבל בעל העיטור (סוף מאמר ח לג, א) כתב ששטרות העולים בערכאות כשרים בכל אנפי. וכ"כ המגיד משנה (מלוה ולוה פכ"ז, ב) בדעת הרמב"ם. וביאר התומים (סס"ח סק"א) שדעת העיטור מבוססת על דברי תוס' גיטין (ט, ב) ששטרות העולים בערכאות כשרים מתקנת חכמים. פח השאלה והתשובה נמצאות גם בהל' בית הכנסת (ח"ב סי' שפו), שם מצוי גם המהר"ח לענין זה. פט כוונת רבנו לדברי ר' יוחנן (ע"ז נד, ב): "אע"פ שאמרו המשתחוה לקרקע עולם - לא אסרה, חפר בה בורות שיחין

משמע לן דלאו לנטורי בעלמא²⁹⁷ עבידי אלא לכבוד עבידי, הילכך יש בהם משום תשמישי קדושה. הא למדת דכל היכא דלנטורי עבידי, לית ביה²⁹⁸ משום תשמישי קדושה²⁹⁹. הילכך הא דאתינן עלה שהוא בנוי בחומה קבועה וסגרי ליה במסגר, ההוא²⁹⁹ לנטורי עבידי³⁰⁰ ודין אינדרונא אית ליה, ולית ליה דין³⁰¹ ארון הקודש לטעון גניזה.

ואף על גב דיש בידי לפרש דהכי קאמר, מהו דתימא הני לאו לכבוד עבידי, לנטורי עבידי, הילכך הואיל ולנטורי עבידי, לית בהו משום קדושה, קא משמע לן דאף על גב³⁰² דלא עבידי לכבוד אלא לנטורי, אית בהו משום קדושה. וכיוצא³⁰³ בזה אשכחן דבעינן כי האי גוונא לפרש³⁰⁴ בפרק אלו מציאות (ב"מ כט, ב), דאמר מר השואל ספר תורה מחבירו, לא ישאילנו לאחר. ופרכינן מאי איריא ספר תורה, אפילו כל מילי נמי, דאמר ר' שמעון בן לקיש כאן שנה רבי אין השואל רשאי להשאיל, ואין השוכר רשאי להשכיר. ושנינן, ספר תורה אצטריכא ליה, מהו דתימא ניהא³⁰⁴ ליה לאיניש לקיומיה מצוה³⁰⁵ בממוניה, קמ"ל. דהתם על כורחין הפירוש³⁰⁶ מהו דתימא הואיל וקיימא לן דניחא ליה לאיניש לקיומיה מצוה בממוניה³⁰⁵ ישאילנו לאחר, קא משמע לן דאף על גב דניחא ליה³⁰⁷ לא ישאילנו³⁰⁸ משום דדילמא לא מהימן ליה ההוא אחרינא³⁰⁹. דאי פרשת קא משמע לן דלא ניהא

הוא, כיון דחזינן דעייפי ליה ומנחי לספר תורה³¹⁰ וכו', פירש רש"י (ד"ה פריסא) פריסא, יריעה שפורסין סביב הארונות מזכנים. תשמיש דתשמיש הוא, תשמישן של ארון. אלמא דארון גופיה תשמיש דספר תורה הוא. ובפרק במה מדליקין (שבת לב, א) נמי קרי ליה ארון הקודש, כדתניא ר' שמעון³¹¹ בן אלעזר אומר בעון שני דברים עמי הארץ מתים, על שקורין לבית הכנסת בית²⁸⁹ עם ולארון הקודש ארנא, אלמא ארון הקודש איתקרי, ושמע מינה תשמישי קדושה הוא. אפילו הכי הא דאתינן עלה נראה בעיני דלית ביה משום ארון הקודש, שאני אומר שאין ארון הקודש אלא עשוי כמין²⁹⁰ ארגז ולכבוד ולא לשמירה. ותדע דרבא קרי ליה תיבה, דאמר רבא²⁹¹ (מגילה כו, ב) האי תיבותא דאירפט, מעבדיה תיבותא זוטרת שרי, ופירש רש"י²⁹² (ד"ה דאירפט) שנתקלקל ונפרד מחיכוכו, אלמא דבכי האי גוונא מיקרי ארון הקודש. אבל זה שהוא עשוי בבנין החומה, לשמירה הוא עשוי ולא לכבוד ספר תורה, ההוא²⁹³ לית ביה משום תשמישי קדושה.

ותדע דאמר רבא (שם) הני זבילי²⁹⁴ דחומשי²⁹⁵ וקמטרי דספרי, תשמישי קדושה נינהו ונגזזין. ופירש רש"י (ד"ה זבילי) זבולי, כמין ללוסקמין, קמטרי, חלונות, אשקרינן³¹². ופרכינן פשיטא, ושנינן²⁹⁶ מהו דתימא הני לאו לכבוד עבידי, לנטורי בעלמא הוא דעבידי, כאינדרונא בעלמא דמיא³¹³, קא משמע לן. פירוש קא

חסר ק ודאי 301. דין: א ק חסר ד [דין] 302. דאף על גב: א ק חסר ד [אע"ג] 303. וכיוצא: ס דכיוצא 304. ניהא: ד הואיל וקיימא לן דניחא 305. בממוניה... בממוניה: א חסר ד [בממוניה... בממוניה] 306. הפירוש: ק ה"פ 307. ליה: ס ליה הרי זה 308. ישאילנו: א ק חסר ד [ישאילנו]

289. בית: א חסר ד [בית] 290. עשוי כמין: ס שעשוי כעין 291. רבא: ס רבה וכן בסמוך 292. רש"י: ס רבי' שלמה ז"ל 293. ההוא: א ד ק ההיא 294. זבילי: א ד ק זבולי וכן להלן 295. דחומשי: ד דחומשא 296. ושנינן: א ושנינו ק חסר 297. בעלמא: ס חסר 298. ביה: א ק חסר 299. ההוא: ק ההיא 300. עבידי: א

ח"ד, דף כא סוף טור שני) משמע שלמסקנת הגמ' גם העשוי לשמירה יש לו דין תשמישי קדושה, ודלא כרבנו. צה כיוצא בזה מצאנו גם בתוס' שבועות (ג, א ד"ה קמ"ל) וברא"ש מועד קטן (פ"ג סי' צז).

צו כך ביאר את הגמ' בשו"ת שער אפרים (תחילת סי' ב), וע' בכס"מ הל' שכירות (פ"א, ד) שדייק מהרמב"ם שיותר לשואל להניח לאחד לקרות בו כשהספר ברשות השואל, ונראה שלמד גם הוא שקמ"ל שאין רצונו שיהיה פקדונו ביד אחר. אבל הראשונים ביארו את הקמ"ל בצורה שונה: דעת ריטב"א - בספר המתבלה לא ניהא ליה למעבד מצוה, משום שקיים חשש שהוא עצמו לא יוכל ללמוד בו, ויצא שכרו בהפסדו. מיוחס לריטב"א - השוכר בית ונמצא שאינו בדוק נחשב שהוא עצמו מקיים המצוה, בשונה מהמציאות שאחר לומד בספרו. הרי"ש (מובא במיוחס לריטב"א) - בחדא מצוה ניהא ליה, אבל בשתי מצוות -

צ בשו"ת הב"ח (הישנות סי' יז) הקשה מדוע ארון הקודש שלנו לא נחשב תשמיש דתשמיש (כהו"א של רבא), שהרי ספרי התורה שבתוכו עטופים במעיל, והשיב שכיון שהארון עשוי לכבוד הוא נחשב לתשמיש. ובשו"ת חתם סופר (ח"ו סי' י) ביאר שארון הקודש נחשב לתשמיש קדושה משום שלעיתים המעיל קצר והספר עצמו נוגע בארון.

צא שמעון - בגמ' לפנינו: ישמעאל.

צב אשקרינן - ברש"י לפנינו: אשקרינינו, והכוונה לארון.

צג כאינדרונא בעלמא דמיא - לפנינו בגמ' ליתא, אבל בדק"ס איתא.

צד חידושו של רבנו, שדבר העשוי לשמירה אין לו דין תשמיש קדושה, הובא במדרכי מגילה (פ"ד סי' תתכב) ובהגהות אשר"י (מגילה פ"ד, ג), ונפסק להלכה ברמ"א (או"ח קנ"ד, ג). אולם הביאור הלכה (שם) העיר שמהמאירי (מגילה כו, ב) ומרבנו ירוחם (גיב

בלילה, כותבין ואין עושין דין, אלמא כל מעשה בית דין אפילו מדרבנן אין לעשות בלילה, דמתנת שכיב מרע מדרבנן כרב נחמן בפרק מי שמת (ב"ב קמז, ב). יש להעמידה במתנת שכיב מרע במקצת³¹⁹ שיש בה קנין, ³¹⁹דההיא דאורייתא היא. ומסתברא דההיא מיירי בדאורייתא, דהא יליף לה מקרא דביום הנחילו את בניו. אי נמי בלא קנין³¹⁹ וכמאן דאמר מתנת שכיב מרע דאורייתא. אבל קיום שטרות דרבנן אפשר דכשר בלילה, דהוי כגמר דין³²⁰ כמו חליצה למאן דמכשר בפרק מצות חליצה (יבמות קד, א) ומפרש התם טעמא דכגמר דין דמאי, ע"כ לשון³²⁰.

נפלאתי על חכם כמותך, שאתה מביא מקיום הגט שהוא דרבנן, על נתינת הגט מידו לידה או מיד שלוחו לידה שהוא דאורייתא, המתירה לשוק ופוסלה לכהונה למיקם עליה³²¹ בלאו דגרשה. ונראה בעיני דאשה שקבלה גיטה בלילה שאינה מגורשת, דתחילת משפט³²² שפטינן ביום³²³ ולא בלילה. כדתנן פרק אחד דיני ממונות (סנהדרין לב, א) דיני ממונות דנין ביום וגומרינן בלילה. ואמרין בגמרא (שם לד, ב) מנא הני מילי, אמר רב אחא בר פפא דאמר קרא (שמות יח, כב) ושפטו את העם בכל עת, וכתוב (דברים כא, טז) והיה ביום הנחילו את בניו, הא כיצד, יום לתחילת דין, ולילה לגמר דין. ואין לומר דמצוה³²³ בעלמא קתני, מיהו אם התחיל בדינו בלילה בדיעבד כשר דינו, דהא (יבמות קד, א) ר' אליעזר³²⁴ מפסיל חליצה בלילה³²⁴

ליה לקיים מצוה בממוניה, קשיא ההיא ריש פרק³⁰⁹ קמא דפסחים (ד, ב), דאמר התם לא מבעיא באתרא דלא יהבי אגרא, דניחא ליה לאיניש לקיים מצוה בגופיה, אלא אפילו באתרא³¹⁰ דיהבי אגרא, ניחא ליה לאיניש דלקיים מצוה בממוניה. אף על פי כן הכא לא נהירא³¹¹ ליה³¹² לפרש כך, דלא משמע לישנא הכי כלל. ותו, מאי קשיא לי הכא דאימא מילתא להוציא הלכה ממשמעותא, דהניחא התם³¹³ דחקה ליה³¹⁴ שמעתא למיפק ממשמעותא משום קושיא דפסחים, אבל הכא מאי קשיא לן דניפוק³¹⁵ הלכתא ממשמעותא.

ותו, נראה בעיני, דהואיל שהיו מתקלקלין ספרי תורה המונחים בתוכו³¹⁶, אם כן לא היה ראוי לתשמישי קדושה ולא חלה עליו שום קדושה, דהאי לא מיקרי תשמיש ידיה אלא מזיק ידיה, הואיל שהוא מקלקלין.

יצחק בר משה נב"ה³¹⁷.

[ה] ואשר כתבת על המביא גט ממדינת הים, אם צריך ליזהר שלא יתנו לה³¹⁸ בלילה כיון דהוי דין. שהרי שליו מצטרף עם השנים להיות שלשה לקיום הגט, וקיום שטרות הוי מעשה בית דין כדמוכח בכתובות (כב, א) ובחזקת הבתים (כ"ב מ, א) גבי קנין בפני שנים, אין צריך לימר כתובו, דמעשה בית דין בעי תלתא. או שמא כיון דקיום שטרות דרבנן, יכול ליתנו לה אף בלילה. אף על גב דאמרין ביש נוחלין (כ"ב קיג, ב) ובסנהדרין (לד, ב) שלשה שנכנסו לבקר את החולה

319. דההיא דאורייתא... קנין: א ד ק חסר טעות הדומות 320. דין: א ק חסר ד [דין] 321. עליה: א ס עליו ק עלא 322. משפט: ק חסר ד דין א שפט (מילה זו ב - א מצויה שם בסוף השורה. ולא ברור האם זו מילה נפרדת) 323. דמצוה: ס דלמצוה 324. בלילה: א ד ק חסר

309. ריש פרק: ד ס דפרק 310. באתרא: א ק ס חסר 311. נהירא: ד ניחא 312. לי: א ק לא 313. התם: ס התם כי 314. דחקה ליה: א ק דחקה לה ס דחקה לה 315. דניפוק: א ק דניפיק ס דאפיק 316. בתוכו: כ בו 317. יצחק בר משה נב"ה: א ד ק חסר 318. לה: ק חסר

כאן אין חתימה של ר"י או"ז בכ"י א ק, אולם בכ"י ס מופיעה חתימת רבנו בסוף התשובה, ור' להלן. גם מפסקי מהר"ח דלהלן לא מצויין מקור אחר, ומסתבר שהמשיב הוא רבנו האו"ז.

צט בהגהות לסדר גט אשכנזי, לתלמיד מהר"י וייל (סי' ז הוצ' מכוני-ס), מובאת תשובת ר' שמואל מבנברק לרבנו, שלדעתו גט דינו פחות חמור מגמר דין, כדמוכח מכתבת וחתימת הגט בלילה (גיטין יז, א). והוסיף שכ"ש לנתינת הגט "שאיין בו משא ומתן", ואפשר למוסרו אף בפני רועי בקר ויושבי קרנות, "מה שאין כן בדין".

ק באו"ז הנדפס מובא בר"ת - ר"א, אולם בכל כה"י: ר' אליעזר. כן גם במשנה שבמשניות - ר' אליעזר, וכן במאירי (שם), אולם במשנה שבגמ' - ר' אלעזר. וכן להלן כשרבנו מצטט לשון המשנה כתוב - ר' אליעזר, והוא ר' אליעזר בן הורקנוס, רבו של ר' עקיבה.

שילמד בהם וישאילם לאחר, לא ניחא ליה. המרדכי (כ"מ ס"י רסג) מחלק בין מצוה מדעתו שנוח לו לעשותה, למצוה שנעשית שלא מדעתו דלא ניחא ליה. באוצר מפרשי התלמוד לב"מ (שם) מביא פירושים נוספים, שהמשותף לכולם הוא שבס"ת לא אומרים ניחא ליה לאיניש למיעבד מצוה בממוניה, וזו משמעות הקמ"ל.

צז הרשב"ם (כ"ב קיג, ב ד"ה רצו עושין) הוכיח מזה שעושין דין ושלם יכול לחזור בו, שמדובר במתנה במקצת, ועיי"ש עוד בתוס' (ד"ה אורעה).

צח שאלת רבנו אביגדור והתשובה המובאת כאן נמצאות גם בשו"ת מים עמוקים (ח"א ס"י לו), ובסוף לשון השאלה נכתב שם: "מה שהשיבך רבנו ישעיה הראשון", ולפי"ז המשיב הוא ר' ישעיה דיטראני (הרי"ד), אומנם אין בסוף התשובה שם חתימה. ובכל זאת נר' מכאן שזו תשובת רבנו האו"ז. ואף שגם בתשובה

סבר חליצה כגמר דין דמיא. ופירש רבינו יהודה בר נתן³³⁸ זצ"ל כחילת דין דמיא, דעל ידי חליצה קא מתחלא למתבע כתובתה, ולמאן דאמר כגמר דין דמיא, על ידי חליצה (כגמר) [נגמר]³³⁹ דין כתובתה דכגבויה³⁴⁰ דמיא. והכי נמי יש לי לומר דפליגי בנתינת הגט³⁴¹ דעל ידו גובה כתובתה, כדתנן (כתובות פח, ב) הוציאה גט ואין עמו כתובה³⁴¹, גובה כתובתה, לר' אליעזר על ידו³⁴² קא מתחלא למיתבע כתובתה, ולרבנן על ידי גט כתובתה כגבויה דמיא.

וקיימא לן כר' אליעזר דחליצה כחילת דין דמיא³⁴³, מדאמר (יבמות שם) ר' אבא³⁴⁴ בר חייה קטוספאה עבד עובדא במוק ביחידי בלילה. ואמר שמואל כמה רב גובריה דעבד כיחידא³⁴⁵. פירש רש"י³⁴⁶ (ד"ה כמה רב גובריה) וכן ריב"ן³⁴⁷ דלגנותה³⁴⁷ קאמר שמואל, כלומר שחולק על ר' אבא בר חייה דמכשיר בלילה, וסובר דחליץ בלילה חליצתה פסולה. ואסיקנא אבעית אימא כולהו נמי יחידא קתני לה, דתניא אמר ר' ישמעאל בר' יוסי אני ראיתי את ר' ישמעאל בן אלישע שחליץ במוק ביחידי בלילה, והכי קיימא לן. וכן מוכח באלפס (לג, ב) וזה לשונו, אמר שמואל כמה רב גובריה דעבד כיחידא, דתניא אמר ר' ישמעאל בר' יוסי אני ראיתי את ר' ישמעאל בן אלישע שחליץ במוק וביחידי

בדיעבד, משום דסבר חליצה כתחילת דין דמיא. הא למדת דאם התחיל בדינו בלילה, דאפילו בדיעבד דיניה³²⁵ לאו דינא³²⁵. הילכך נתינת הגט בלילה לא הויא³²⁶ נתינה ואינה מגורשת, דמשפט כתיב ביה. כההיא דפרק המגרש (גיטין פח, ב) דאביי אשכחיה לרב יוסף דהוה קא מעשה אגיטא. אמר ליה הא אנן הדיוטות אנן³²⁷, ותניא אמר ר' טרפון³²⁸ כל מקום שאתה מוצא אגוריות של גוים³²⁸, אף על פי שדיניהם כדיני ישראל³²⁹, אי אתה רשאי להזדקק להם³³⁰, שנאמר (שמות כא, א) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, לפניהם³³¹ ולא לפני גוים, לפניהם ולא לפני הדיוטות. אלמא³³² דהאי קרא דאלה³³³ המשפטים מיירי נמי בגיטין³³⁴, ומשפט פסול³³⁴ בלילה אפילו³³⁵ בדיעבד כדפרישית.

ואם תאמר האי קרא דושפטו את העם מוקמינן ליה בגמר דין דכשר בלילה, לא היא, דמשום בכל עת מוקמינן ליה³³⁶ בלילה, הילכך נתינת הגט בלילה שהוא תחילת הדין, פסול אפילו בדיעבד, מידי דהוה אחליצה דקיימא לן שהיא תחילת הדין. דתנן בפרק מצות חליצה (יבמות קד, א) חלצה בלילה חליצתה כשרה, ר' אליעזר פוסל. ואוקמינן דבהא פליגי דר' אליעזר סבר³³⁷ חליצה כתחילת דין דמיא, ותנא קמא

339. (כגמר) [נגמר]: א ק ס כגמר ד דכגמר וכן בשו"ת מים עמוקים: נגמר 340. דכגבויה: ד כגבויה 341. כתובה: א ק ס כתובתה 342. על ידו: א ק על ידי ס ע"י גט 343. דמיא: ד חסר 344. ר' אבא: ס רבה ר' ביאוריס 345. כיחידא: א ק חסר 346. רש"י: ס רש"י ז"ל ובדומה בסמוך 347. דלגנותה: א ק דלגבותא ד (דלגבותא) [דלגנותיה]

325. דיניה: ק דינו 326. הויא: ק הוי 327. אנן: ד (תנן) [אנן] 328. גוים: ד עכו"ם וכן להלן 329. כדיני ישראל: ד דין ס בדיני ישראל 330. להם: א ד ק לפניהם 331. לפניהם: א ד חסר 332. אלמא: א ק אלא ד (אלא) [אלמא] 333. דאלה: ס דאלה 334. פסול: א ק ס פסיל 335. אפי': א בכ"י המילה מטושטשת ד (אבל) [אפי'] ק חסר 336. בגמר דין... מוקמינן ליה: א ד ק חסר 337. סבר: א ק חסר ד [סבר] 338. זצ"ל: ק ז"ל

לגט, וכתב שהצורך בכי"ד בחליצה נלמד מהפסוק: "ועלתה יבמתו השערה" (דברים כה, ז), וכמש"כ רש"י והתרגום על הפסוק שם, אלא שנחלקו ר"א ורבנן אם החליצה כתחילת דין או כגמר דין. מחלוקתם קשורה ליכולת לגבות כתובה (ומע"ז כתבו הקרן אורה והמרומי שדה (שם)). ובתשובת ר' שמואל מבנברק (מוזכרת לעיל הע' צט) כתב שהמחלוקת אם חליצה כגמ"ד, תלויה באפשרות למשא ומתן בחליצה המצריך בי"ד, ולכן כתב שנתנית הגט לכו"ע היא כגמ"ד.

קו ר' אבא - לפנינו בגמ': רבה, וכ"ה בכת"י ס, ויש שגרסו (רי"ף ורא"ש): רבא. אמנם לא תיקנו, כיון שלקמן בסמוך גם כתב: ר' אבא, ושם אין הבהל בין כתה"י. גם בשו"ת מים עמוקים (סי' לו) מובא כך: ר' אבא.

קז לעיל בהל' חליצה (סי' תרסח) עוסק רבנו בענין זה, וגם שם מובאים דברי ריב"ן, וכן דעת רי"ף, ר"ח והגאונים בספר המקצועות המובאים להלן.

קא כך ברמב"ן ב"ב (ק"ג, ב ד"ה ואימא), וכן ברא"ש ביבמות (פ"ב סי' ט), אולם הרא"ש בב"ב (פ"ח סי' ג) דייק מהרשב"ם שם (קיד, א ד"ה אפילו), שלדעתו עדות שנתקבלה בלילה כשרה בדיעבד. ובקצות החושן (סי' ה ס"ק ב) דייק מהרמ"א שבדיעבד דין בלילה כשר, אך קבלת עדות בלילה לא, ע"ש טעמו.

קב בגמ' (שם) ובנדפס כאן - ר' טרפון, וכ"ה בילק"ש משפטים (רמז שח ד"ה אביי), אולם בשאלות (בראשית שא"ב ב) - ר' מאיר. קג בשו"ת בית הלוי (סיוס התשובות בסוף ח"א) ובעונג יו"ט (סי' קנה) חילקו בין גט בכפייה שלא ברצון הבעל, שצריך ג' דיינים וכל הלכות בי"ד (כיון שהבעל מאבד זכויותיו שלא ברצונו), לבין גט שניתן ברצון הבעל, שאין צורך לנהוג כבמשפט.

קד לא מצאנו שמועה זו בשם ריב"ן במקום אחר. ומע"ז מצאנו ברש"י (יבמות קד, א ד"ה לנגיעם), ובמרדכי (יבמות סי' קיט) מובא גם המשך הדברים שמייחס כאן רבנו לריב"ן בשם רש"י.

קה הנודע ביהודה (מהדו"ת אה"ע סי' קיד) דחה את ההשוואה

בעלה היתה באיסור מיתה לשוק, מת בעלה פקעה מיתה ועדיין איסור לאו מורכב עליה, חלץ לה פקע לה איסור לאו, הילכך דמי לגמר דין. אבל נתינת גט³⁶⁵, מכי יהיב לה גיטא פקעה לה כל האיסור ואין שייך בהו תחילה וסוף, ולדברי הכל כתחילת הדין. הילכך נתן לה גיטא בלילה, לאו כלום הוא, ולא מיגרשא אפילו נתן³⁶⁶ לה מידו לידה, וכל שכן שלוחו שצריך קיום שאם נתן לה בלילה לאו כלום הוא.

הילכך נראה בעיני, אשה שקיבלה גיטא בליליא³⁶⁷, לא שנא מידו לידה לא שנא מיד שלוחו, לא שנא באותה מדינה לא שנא בבא ממדינת הים אחרת³⁶⁸, לאו כלום הוא ואינה מגורשת כלל³⁶⁹. והא דתנן בהקורא למפרע (מגילה כ, ב) כל היום כשר לקרות את המגילה וכו', ולא קתני ולנתינת הגט, הא לא קשיא, דהכי נמי לא תני³⁶⁹ חליצה ודינין, דלא קתני אלא מצות עשה דחובה וזמן קבוע. ודבר זה לא כתבתי לסמוך עלי בשעת מעשה עד שאשמע דעת רבותי מה יאמרו, אף על פי שנראה בעיני כמו שהוכחתי מחליצה מדכתיב ביה משפט.

ואף על גב דמייתי לה אעישוי³⁷⁰ גט, ולא אשכחן דמייתי ליה³⁷¹ אנתנית גט, אפילו הכי ליכא למימר דדוקא אעישוי כתיב ואלה המשפטים ולא אנתניה. וראיה לדבר בהחולץ (יבמות מו, ב) דאמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן גר צריך שלשה, מאי טעמא משפט כתיב ביה. ופירש רש"י³⁷² וכן רבינו יהודה בר נתן זצ"ל³⁷³ דהיינו טעמא דאין מטבילין גר בלילה ק"ל. ואף על גב דלא אשכחן דכתיב משפט אטבילת גר, אלא כאמור אל³⁷⁴ הכהנים כתיב גבי מברך את השם³⁷⁵,

ובלילה, למימרא דלית הלכתא כוותיה, עכ"ל. אבל לישנא קמא לא הזכיר, שמע מינה דכי האי לישנא סבירא ליה. ותו, דכתב בפירוש למימרא דלית הלכתא כוותיה. ואמרין נמי ריש פרק כל הגט (גיטין כד, ב) במערבא אמרי משמיה דר' אלעזר שמאל ולילה פסולין ופוסלין. ובתשובות הגאונים שבספר המקצועות³⁷⁶ כתב, וצריכין בית דין למיקבע דוכתא ביממא, דלית הלכתא כי האי מתניתין דקתני חליצה [בלילה]³⁴⁸ חליצתה כשרה, אלא כר' אליעזר דפסיל, עכ"ל. ובפר"ח³⁴⁹ כתב אי בעית אימא הני³⁵⁰ כולהו מכשר בהו³⁵¹ לכתחילה, דתניא אמר ר' ישמעאל בר' יוסי כו', משמע דלא פליג שמואל אלא לכתחילה, ועל זה הקפיד על (רב) [ר' אבא]³⁵² בר חייא קטוספאה שעשה לכתחילה, אבל בדיעבד משמע מלשונו דמכשר³⁵³ שמואל. מיהו לא מסתבר לי אלא כדברי רבותנו³⁵⁴ דפסלי אפילו בדיעבד. וכן פסק ה"ר משה בר מימון³⁵⁵ (יבום וחליצה פ"ד, טז) דחליצה בלילה פסולה. וכן כתב רבינו אלפס³⁵⁶ בסידור חליצה שלו (יבמות לה, ב), ברישא צריכין בי דינא למקבע דוכתא ביממא. הילכך אתבריר לן דחליצה בלילה פסולה. הילכך נתינת גט³⁵⁷ בלילה נמי פסול³⁵⁸, דחד טעמא היא³⁵⁹ כדפרישית.

ותו נראה בעיני, דאפילו למאן דאמר חליצה כגמר דין³⁶⁰, מודה בנתינת גט³⁶¹ דהוא³⁶² תחילת דין. שאני אומר דהא דפליגי לענין חליצה, לאו מטעם כתובה, אלא ר' אליעזר דסבר שהוא³⁶³ תחילת דין מפני שיבמה לשוק בלאו, והשתא הוא דמתחיל להתירה, ולתנא קמא דאמר שהוא³⁶⁴ כגמר דין, מפני שבחיי

363. שהוא: ס שהיא 364. שהוא: א ד ק שהיא
365. גט: א ק חסר ד [גט] 366. נתן: ס נתנו
367. בליליא: ס ק בלילה 368. הים אחרת: א ק חסר ס
הים 369. תני: ס קתני 370. אעישוי: א ק מעישוי
371. ליה: ס לה 372. ופירש"י: ס ופי' רש"י ז"ל
373. זצ"ל: ס ק ז"ל 374. אל: א ק חסר ד [אל] 375. את
השם: ק חסר

348. [בלילה]: א ק ס חסר 349. ובפר"ח: ס ובפר"ח ז"ל
350. הני: ס חסר 351. בהו: א ד ק בכולהו 352. (רב)
[ר' אבא]: א ק רבא ס רבה 353. דמכשר: ד דמכשיר
354. רבותנו: א ק דאתי' ד (דאתי') [רבותי']
355. מימון: ס ק מימון ז"ל 356. אלפס: ס אלפס ז"ל
357. גט: א ד הגט 358. נמי פסול: א ק חסר ד [נמי פסיל]
359. היא: א ק חסר ס הוי 360. דין: א ד ק הדין
361. גט: א ק חסר ד [הגט] 362. דהוא: ס דהוה ק הוא

בתשובת רש"י (סי' רד), המובאת במרדכי גיטין (סוף סי' תסז)
והתוס' בסנהדרין (מד, א ד"ה חיישין). להלכה פסקו השו"ע (קנז,
סדר הגט, פח-פט) והרמ"א (קכא, ה) שאין לגרש בלילה אלא רק
בשעת הדחק.

קיא לא מצאנו מפורש ברש"י שמטעם זה אין מטבילין גר
בלילה, אולם כך הובא בתוס' (שם מו, ב ד"ה אין מטבילין).

קח ספר המקצועות מיוחס לר' חננאל בן חושאל, ולא נותר
בשלמותו.

קט ראה שנו"ס ובהערה קו.

קי וכ"כ תרומת הדשן (תשו' רמח) ומהר"י מינץ (שו"ת, סדר הגט
נח), אבל הים של שלמה (כתובות פ"א, ב) כתב בשם מרדכי כ"י
ריינוס שחלקו על רבנו גדולי דורו והכשירו גירושין בלילה, וכן

מקבורתה ומפרקונה³⁸⁴, ושייך ביה דינא³⁸⁵ טובא, כל שכן דמוקמינן ביה המשפטים. ושפיר ילפינן מינה³⁸⁶ דאין נותנין גט בלילה דמשפט כתיב ביה, אלא ביום דווקא.

וכי תימא ליבעי נתינת גט תלתא, ולא אשכחן דהזכרו תלתא³⁸⁷ אלא במביא גט ממדינת הים משום דקיום שטרות בשלשה, וגבי ביטול גט בהשולח (גיטין לב, ב), ואמאי, הואיל ונתינת גט משפט כתיב ביה ליבעי תלתא, כדאמר ר' יוחנן (יבמות מו, ב) גר צריך שלשה משום דכתיב ביה משפט. לא היא, דעל כרחך תלתא דקאמר ר' יוחנן היינו מדרבנן, ואפילו בדיני ממונות גופייהו. (דאמר ר') [דר']³⁸⁷ קטור³⁸⁷ חייא בר אבא אמר ר' יוחנן לית ליה עירוב פרשיות³⁸⁸ בהגוזל קמא (ב"ק קו, ב; קו, א), ואמרינן בפרק קמא דסנהדרין (ב, ב) דמאן דלית ליה עירוב פרשיות³⁸⁸ לית ליה תלתא, אלא על כרחיך תלתא דקאמר מדרבנן היא דקאמר. והא נמי דדייקנן מדרב ספרא שמע מינה גר צריך³⁸⁹ שלשה, היינו מדרבנן. ואפילו בדיני ממונות חד כשר דאורייתא, דקיימא לן כרב אחא בריה דרב איקא דאמר (שם ג, א) מדאורייתא חד נמי כשר, דשמואל קאי כוותיה, כדאוקימנא אית ליה דשמואל. ולשמואל הוא

וגבי מכה נפש אדם ונפש בהמה (ויקרא כד, כב) משפט אחד יהיה [לכם]³⁷⁶ כגר כאזרח יהיה³⁷⁷, ובשלח לך אנשים גבי קרבנות (במדבר טו, טז) תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם, ובכי תצא כתיב (דברים כד, יז) לא תטה משפט גר, דהיינו שהוא תובע אחרים ממון או אחרים תובעין אותו. אבל³⁷⁷ בטבילת גר לא אשכחן דכתיב משפט, דלא כתיב טבילת גר בתורה אלא דילפינן לה מאבות. דהא כתיב (שם א, טז) ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו, אפילו הכי לא אמרינן דמשפט דכתיב בגר היינו דוקא לענין מברך, ומכה, וקרבנות ודיני ממונות, ולא לענין טבילה דלא כתיבא באורייתא, אלא מוקמינן לה³⁷⁸ אכל ענייני גר, ואפילו אטבילת גר³⁷⁹, אף על גב דלא שייך בטבילתו שום דיני ממונות, שאינו גובה שום ממון על ידי טבילתו. ופסקינן הלכתא דאין מטבילין גר בלילה. מעתה יש לי ללמוד מיכן³⁷⁹ דאפילו³⁸⁰ אי הוה כתיב³⁸¹ ואלה המשפטים בפירוש (אבל)³⁸² אעשוי, אין לומר דדוקא אעשוי קאי ולא אנתינת גט, בקל וחומר מטבילה שאינה גובה ממון, קל וחומר נתינת גט שהיא גובה³⁸³ כתובתה ובלאותיה, ואין הבעל יורשה, ואינו אוכל פירות בנכסי מלוג, ופטור

ומפדיונה³⁸⁵. דינא: ס' דינין³⁸⁶. מינה: ס' מיניה³⁸⁷. (דאמר ר') [דר']³⁸⁷: ס' דהא אמר ר' ביאוריס³⁸⁸. בהגוזל... פרשיות: א ד ק חסר טעות הדומות³⁸⁹. גר צריך: א ד ק מדצריך

376. [לכם]: א ד ס ק חסר הוספו עפ"י הפוסק 377. אבל: א ק אלא ד (אלא) [אבל] 378. לה: א ד ק ליה 379. מיכן: ס חסר ק מכאן 380. דאפילו: א ד ק אפי' 381. כתיב: א כת ד כתב ק חסר 382. (אבל): א ק ס אבל 383. גובה: א ק חסר ד [גובה] 384. ומפרקונה: ס

בלילה בדיעבד) מחמת ההשוואה לנתינת הגט (שלרבנו לעיל אינה כגמ"ד, ועוד שלדעתו הלימוד מ"משפט" מתיחס גם לטבילה, ובוה מובא בר"ה (כה, ב) שקידוש החודש אף שהוא גמ"ד אין מקדשין בלילה משום "משפט", ופסול אף בדיעבד (סנהדרין יא, ב).

קיד הנודע ביהודה (מה"ת אה"ע סי' קיד) דייק מרש"י בסנהדרין (ב, א ד"ה מיאונין), שמיאון צריך ג' משום שתקנו "מעין דאורייתא", ובגט צריך ג' מהתורה. אולם, היו שדחו דבריו. בית הלוי (בסוף התשובה בסיום ח"א) כתב שכוונת רש"י שם היא לכפיית גט הדומה למיאון שנעשית בניגוד לרצון הבעל. הרש"ש כתב שכוונת רש"י לחליצה. ור' שם עוד בתשובת הנוב"י שלא ראה את תשובת רבנו, והבין (שם) שלדעתו גט בעי ג'.

קטור ר' שנו"ס. לשתי הג' קשה משום שרבנו אינו מביא להלן את לשונו של ר' חייא, אלא את המסקנה מדעתו ב' הגוזל לענין עירוב פרשיות, ולא שייכת לשון - דהא אמר (לכת"י ס), או - דאמר (ליתר כתה"ר). לכן נראה שיש לג' - דר', ולפי"ז מובן, וזו אכן הגי' בשו"ת מים עמוקים (ח"א סי' לו הנ"ל).

קרב פסוק זה הובא גם ברש"י בקידושין (סב, ב ד"ה משפט), אבל רש"י ביבמות (מו, ב ד"ה משפט) הביא את הפסוק מפרשת שלח. ועי' תוס' ביבמות (שם ד"ה משפט) שהוסיף את הפסוק מדברים: "ושפטתם צדק". ועיין בפסקים וכתבים לגרי"א הרצוג (יו"ד סי' צט עמ' שג) שהנפק"מ בין הדרשות אם זה דיון בבית דין או שמעשה הגיור צריך להעשות בפני ג', עיי"ש.

קיג כרבנו שטבילת גר למדנו מ"משפט", כתבו גם הריטב"א (יבמות מו, ב) והנמוק"י (טו, ב - טז, א ברי"ף יבמות), ומתוך כך העלו שטבילת גר בלילה פסולה אף בדיעבד. אולם ראשונים רבים חולקים. הם מסתמכים על הגמ' שם (מה, ב) ביחס לטבילת גיורת "מי לא טבלה לגיורתה", שמשמע שגם טבילת נדה בלילה מעילה לגיורת. בתוס' (מה, ב ד"ה מי) כתבו שהלימוד מ"משפט" מתייחס לקבלת המצוות ולא לטבילה. הרא"ש (יבמות פ"ד סי' לא) כתב בשם רבנו מאיר שטבילה לא נלמדה מ"משפט", ודייק זאת מהגמ', וכ"כ רבנו ירוחם (נכ"ג ח"ד ר ע"א) בשם הרמ"ה. שיטה נוספת הזכיר הרא"ש שטבילה היא כגמר דין, ולכן כשרה מדאורייתא בלילה, וכ"כ הרשב"א (יבמות מו, ב). ונראה שרבנו חולק גם על שיטה זו (אף שלא כתב במפורש דעתו בעבר וטבל

למקריניה³⁹⁶, ופירש רש"י³⁹⁷ (ד"ה הני בי תרי) דהיינו עידי מסירה. הילכך הואיל ויהבי לה באפי תרי שיודעין להקרות^{קכד}, הן הן עידין הן הן דיינין. דהואיל ויהיב ליה להאי גיטא³⁹⁸ ביממא שהוא כשר לדון, כל כי האי גוונא עד נעשה דיין אפילו בדאורייתא. כההיא דפרק החובל (ב"ק צ, ב) דר' יהודה נשיאה עד ודיין הוה, ואפיק מיניה מנה צורי. ופלוגתייהו דר' טרפון ור' עקיבא (שם; ר"ה כה, ב)^{קכה} אוקי שראו כלילה שאינו ראוי לדין³⁹⁹ ונעשו עדים, הא ראוהו ביום שכשר לדין³⁹⁹, עד נעשה דיין, אף על גב דרחמנא אמר (במדבר לה, כד) ושפטו העדה והצילו העדה. ותנן בפרק ראוהו בית דין (ר"ה כה, ב) ראוהו בית דין בלבד, יעמדו שנים ויעידו בפניהם, ויאמרו מקודש מקודש. ופרכינן לא תהא שמיצה גדולה מראה, אמר ר' זירא כגון שראוהו כלילה. ופרכינן לימא מתניתין דלא כר' עקיבא, ושנינן אפילו תימא ר' עקיבא, עד כאן לא קאמר ר' עקיבא התם אלא בדיני נפשות וכו', אבל הכא אפילו ר' עקיבא מודה. שמעינן נמי מהתם דהיכא

הדין אפילו חדקט^ט, אלא קמ"ל דאפילו שנים נקראו בית דין חצוף³⁹⁰. ופסק בה"ג (סי' נעמ' תקסב) כשמואל אף על גב דרבא פליג עליה^{קצ}, משום דרב נחמן קאי כוותיה^{קצ}, דאמר (סנהדרין ה, א) כגון אנא דגמירנא וסבירנא דייננא אפילו יחידי. הילכך גר אף על גב דכתיב ביה משפט, חד סגי מדאורייתא^{קט}. מיהו טבילה ודאי ביום בעי, מידי דהוה אדין³⁹¹ דדוקא ביום אף על גב דסגי בחד.

הילכך נתינת גט נמי אף על גב דכתיב ביה משפט לא בעי תלתא, ובפני חד שיודע להקרות סגי, אלא דבעינן תרי שימסור הגט בפניהם. לא³⁹² מבעיא לר' אלעזר דאמר עידי מסירה^{קכ} כרתי^{קכא}, אלא אפילו לר' מאיר דאמר עידי חתימה כרתי, פסקו הגאונים דבעי מסירה [בתרי]³⁹³, דאין דבר שבערוה³⁹⁴ פחות משנים^{קכב}³⁹⁵.

הרי קיימא לן שצריך למסור לה הגט בפני שנים. ואותם שנים שמוסר לפניהם בעינן שידעו להקרות את הגט, דאמר מרימר (גיטין יט, ב) משמיה דרב דימי מנהרדעא הני בי תרי דיהבי^{קכ} גיטא קמייהו צריכי

משנים אותם שנים שמוסר לפניהם³⁹⁶. למקריניה: ד למקרייהו³⁹⁷. ופירש"י: ס ופירש"י ז"ל³⁹⁸. גיטא: ס גיטא לידה³⁹⁹. ונעשו... לדין: א ד ק חסר

390. חצוף: א ד חצוף 391. אדין: א ק חסר ד [אמשפט] 392. בפניהם לא: א ד ק לפניהם דלא 393. [בתרי]: א ק ס חסר 394. שבערוה: א ק שבערות 395. משנים: ס

ואין להסתמך על עדי החתימה. אולם דעת הר"ף (גיטין מז, ב) שלר"א אף עדי מסירה כרתי, וניתן להסתמך עליהם או על עדי החתימה.

קכב כ"כ גם ס' התרומה (סי' קכא) בשם הגאונים. ונראה שהכוונה לדעת ר"ת בתוס' (גיטין ד, א ד"ה דקיימא) ולדברי הרשב"ם שהובאו בראבי"ה (סי' תתקלד), אלא שהראבי"ה עצמו דחה את הדברים. אמנם מרש"י (גיטין פו, א ד"ה ואם ניסת) משמע שלר"מ הגט כשר גם ללא עדי מסירה, וכ"כ הרשב"א (יבמות לא, ב). וע' בשערי יוסף (ש"ז פ"ד) שביאר שלשיטה זו עדי החתימה הם מקיימי הדבר, ולכן אין צורך בעדי מסירה.

קכג דיהבי - בגמ' לפנינו: דיהבי, וכן נראה יותר, וכן בסמוך. קכד הצורך בדיינים שיודעים להקרות מוזכר בגמ' יבמות (קא, א) בענין חליצה. דברי רבנו כאן, הקושר את ההקראה לדין, יובנו ע"פ הראב"ן (יבמות תחילת ס"ו נב): "ובלבד שיהיו יודעין להקרות כעין דיינים בקיאים בהלכה אע"פ שאינן מומחין, דכל מי שאינו יודע בטיב גיטין וקידושין לא יהיה לו עסק עימהם" (קידושין ו, א). מעי"ז כתב שם הריטב"א, ודלא כתוס' (יבמות שם ד"ה מצוות), שהצורך מצומצם לקריאה. קכה בבביתא שם: "סנהדרין שראו אחד שהרג את הנפש - מקצתן נעשו עדים ומקצתן נעשו דיינין, דברי ר' טרפון; ר' עקיבא אומר: כולם עדים הם, ואין עד נעשה דייין".

קטז לשון שמואל (סנהדרין ג, א): "שנים שדנו - דיניהן דין, אלא שנקראו בית דין חצוף".

קצו דעת רבא (שם ב, ב) שמהתורה ב"ד בג'.

קצח דברי בה"ג הובאו גם בתוס' (שם ג, א ד"ה לרבא) וברא"ש (שם פ"א ס"ג). הרמב"ן בגיטין (לב, ב) הביא הדברים בשם השאילתות (משפטים שא"י נח), אלא שעולה מדבריו שההוכחה היא מדברי רב נחמן בגיטין (לב, ב שם) ומהגמ' (שם) שפסקה כמותו. והרמב"ן עצמו (שם) חלק על הדברים, וכתב בשם הר"ף (סנהדרין יב, ב) שהלכה כרבי אבהו, וכ"פ הטוש"ע (חומ"מ ג, א) שאין ב"ד פחות מג'.

קצט וכ"כ המרדכי ביבמות (ס"ו לו) בשם ה"ר יהודה ברבי יו"ט ובשם רבנו שמחה משפירא ותוס' רא"ש בסנהדרין (ב, ב ד"ה דברי הכל). אולם תוס' (יבמות מז, ב ד"ה משפט) כתבו שמעיקר הדין צריך ג'. וכ"כ הרמב"ן (יבמות מה, ב) והריטב"א (שם) ובקידושין ס, ב). להלכה פסקו הטוש"ע (יו"ד רסח, ג) שלקבלת מצוות צריך ג' אף בדיעבד, אך לא למילה וטבילה, והדברים מבוססים על דברי הר"ף (יבמות טו, ב), עיי"ש.

קכ מחלוקת ר' אלעזר ור' מאיר מובאת במס' גיטין (כא, ב) ובמקומות נוספים שם.

קכא דברי רבנו מבוססים על תוס' (גיטין ד, א ד"ה דקיימא), שכתבו שלרבי אלעזר בלא עדים בשעת מסירה אינה מגורשת,

דראה ביום, שהעד נעשה דייין⁴⁰⁰. ואף על גב דסתרן אהדידי דהחובל ודראהו⁴⁰¹, מכל מקום על כרחין⁴⁰¹ שמענין מינה⁴⁰² דהיכא דראה ביום, שהעד נעשה דייין. הילכך נראה בעיני נדתינת הגט דוקא ביום ולא בלילה. ומגמגם מה אומר על הקידושין⁴⁰³ משום דכתיב ויצאה והיתה⁴⁰⁴, ויש צדדין בדבר, ולא אכתוב עד אראה מה ששיבוני רבותי על הגט.

ונראה בעיני דקיום שטרות אפילו בלילה, וכן קיום הגט, אף על גב דאין נתינתו כי אם⁴⁰⁴ ביום. מדאמר בפרק האשה שנתארמלה (כתובות כא, ב) גבי שלשה שישבו לקיים את השטר, שמע מינה עד נעשה דייין, ופרכינן מראהו שלשה והן בית דין וכו', ושנינן הנח עדות החדוש דאורייתא, וקיום שטרות דרבנן. ותימא דפריך⁴⁰⁵ לה מינה, והא אוקימנא שראהו בלילה, ואילו שלשה שישבו לקיים את השטר⁴⁰⁶ על כרחין ביום עסקינן אם אין קיום שטרות בלילה⁴⁰⁷. אלא יש ללמוד מיכן⁴⁰⁷ דקיום שטרות אפילו בלילה⁴⁰⁸ קט, ורב הונא⁴⁰⁸ סתמא קאמר שלשה שישבו לקיים את השטר ואפילו בלילה, ופריך שפיר מראהו בית דין דאוקמה בלילה.

יום לתחילת דין, לילה לגמר דין. הילכך לא היה לך ואם התחילו בדינו בלילה, אפילו להביא⁴⁰⁹ מקיום הגט על בדיעבד דיניה לאו דינא⁴¹³.

400. דייין: א ק בלילה ד (בלילה) ודיין 401. על כרחין: ד חסר 402. מינה: ס ק מיניה 403. על הקידושין: א ד ק חסר 404. כי אם: ס אלא 405. דפריך: א ק ס מדפריך 406. השטר: ס הגט 407. מיכן: ס ק מכאן 408. הונא: ס הונא אמ' רב 409. להביא: א ק להדיא ד (להדיא) ס (להביא) 410. שיהיו: א ק שיהו 411. שמואל: ס

קבו נראה שכוונת רבנו לקושיית הרא"ש (הובאה בשטמ"ק ב"ק צ, ב) ורבנו פרץ (ב"ק שם, ד"ה אמר) שמדברי הגמ' בר"ה (כו, א) עולה שלר"ע בדיני ממונות עד נעשה דייין, אבל מהגמ' בב"ק משמע שגם בדיני ממונות סובר ר"ע שאין עד נעשה דייין. ופי' רבנו פרץ (סוד"ה למימרא) שבעדי ראייה ביום בדיני ממונות מודה ר"ע לר"ט שעד נעשה דייין.

קבו הר"ן בקידושין (א, א ברי"ף ד"ה בית) מבאר שדווקא קדושי שטר מקישים ליציאה, ולדבריו יש מקום לספקו של רבנו רק בנוגע לקדושי שטר. וע' פתחי תשובה (סי' כו סק"צ) שהאר"ך להוכיח שקידושי לילה כשרים.

קפח דברי רבנו קשים. רש"י (כתובות כא, ב ד"ה יעמדו וד"ה ליתבו) העמיד המשנה בר"ה בראהו בלילה, וביאר קושיית הגמ' מדוע צריכים להושיב מחבריהם אצל היחיד ולא ידונו בעצמם כבקיום שטרות. ובתוס' (שם ד"ה הנח) חילקו בין עד שצריך להעיד - שאין העד נעשה דייין, לעד שאינו צריך להעיד - שנעשה דייין. קפט אבל הרמב"ם (עדות פ"ו א) פסק שאין קיום שטרות בלילה,

הלצה בלילה חליצתה פסולה. ואשה שקיבלה גיטה בלילה אינה מנורשת. וספק אם הוא הדין קידושין⁴¹⁴ משום⁴¹⁵ דכתיב ויצאה והיתה. ואפילו לר' מאיר דאמר עידי חתימה כרתו, פסקו הגאונים דבעי⁴¹⁶ עידי מסירה, דאין דבר שבערוה פחות משנים. והן הן עדי, והן הן דיינין. ושבילת גר ביום. אבל קיום שטרות וגיטין⁴¹⁷ הוי אפילו בלילה. נתינת הגט, דבעינן בקיום הגט, לאו משום דמעשה בית דין, אלא משום שיהיו⁴¹⁰ נראים כבית דין, שלא יהא עד מפי עד כדפירש רבינו שמואל⁴¹¹ בחזקת הבתים⁴¹² (ב"ב מ, א ד"ה קיום שטרות). יצחק בר משה נב"ה⁴¹².

[ו] ואשר כתבת דשם האיש ושם האשה⁴¹⁸ אם הם מגופו של הגט⁴¹⁹ אם לאו.

כך נראה בעיני דודאי גופו של גט ועיקרו הוא, וכל גט⁴²⁰ שלא נכתב בו שם האיש ושם האשה פסול גמור הוא מדאורייתא⁴²¹. דתנן (גיטין כו, א) הכותב טופסי גיטין, צריך שיניח מקום שם האיש, ומקום שם האשה, ומקום הזמן. שטרי מלוה, צריך שיניח מקום מלוה והלוה, ומקום המעות, ומקום הזמן. שטרי מקח, צריך שיניח מקום הלוקח, ומקום המוכר, ⁴²¹[מקום המעות, מקום השדה, ומקום הזמן]⁴²¹, מפני התקנה. ר' יהודה פוסל בכולן, ר' אלעזר מכשיר בכולן, חוץ מגיטי נשים, שנאמר וכתב לה. ואמרין בגמרא מאי

שמואל זצ"ל⁴¹². יצחק בר משה נב"ה: א ד ק חסר 413. דיניה לאו דינא: ט דינו לאו דין 414. קידושין: ט בקידושין 415. משום: נ חסר 416. דבעי: ט דבעו 417. וגיטין: ט חסר 418. ושם האשה: ק והאשה 419. הגט: ק ס גט 420. גט: ד חסר 421. [מקום... הזמן]: א ק ס חסר

וכ"כ הסמ"ג (עשה צו) והתוס' (כתובות כא, ב ד"ה וש"מ), וכן נפסק בטושו"ע (חו"מ מו, ד).

קל בשו"ת ר' אליהו מזרחי (סי' פד ד"ה ומה שכתב) דחה את דבריו, ורובו מהמשך דברי הרשב"ם, שלדעתו קיום השטר הוא מעשה ב"ד, אלא שחידש הרשב"ם שגם למ"ד שניים שדנו דיניהם דין, בקיום שטרות צריך ג' כדי שלא יראה כעד מפי עד, וכדביאר הרא"ש (ב"ב פ"ג סי' לא).

קלא וכ"כ רבנו לעיל (סי' תשטו), וכ"ה בשל"ט⁴²² (גיטין מב, א) מלשון ריא"ז, ובהג"א (גיטין פ"ג סי' א) בשם רבנו מהמרדכי. כרבנו פסקו הרמב"ן (גיטין כ, א) והריטב"א (קידושין ט, א), אמנם בשם ריא"א כתבו, שהצורך בשמו ושמה הוא מדרבנן מתקנת ר"ג כמבואר בגיטין (לד, ב), אלא שפסלוהו גם בדיעבד. ולעומתם מכשיר התוס' רי"ד (גיטין פה, ב) בדיעבד גם ללא שמוותיהם, בהסתמך על עדי המסירה. השו"ע (קט, יא) פסק כרבנו, שהגט פסול והבנים ממזרים, ועי' ב"ש (שם ס"ק כא) ואבני מילואים (שם אות א).

ובמתניתין לא קתני הרי את מותרת לכל אדם, אלא שם האיש והאשה. ותו, מדשני שמואל בלישניה, דהכא קאמר הרי את מותרת, והתם קאמר תורף, שמע מינה לאו היינו הרי את מותרת אלא שם האיש והאשה,⁴³² וכריתות דכתיב בקרא, היינו שם האיש והאשה. הא למדת דגט שלא נכתב בו שם האיש והאשה⁴³² שהוא פסול מדאורייתא. וכן כתב בערוך [ערך]⁴³³ טופס, מקום האיש והאשה ומקום הזמן זהו תורף, והשאר טופס, וכן כתב ה"ר משה בר⁴³⁴ מיימון⁴³⁵ (גירושין פ"ג, ז).

ותו אמרינן בירושלמי⁴³⁶ (גיטין פ"ג ה"ב טז, א) ר' ירמיה בשם ר' זעירא מפסולו אתה למד הכשירו. ואילו כתב כולו⁴³⁷ לשמה, ושם האיש ושם האשה שלא לשמה, דשמא⁴³⁸ כשר^{לד}, ודכוותה כתב כולו שלא לשמה, ושם האיש ושם האשה לשמה, כשר. הא למדת דאפילו כתב הרי את מותרת לכל אדם שלא לשמה, הואיל וכתב שם האיש⁴³⁹ ושמה לשמה דכשר, דהא כולו קתני, ואילו שמו ושמה שלא לשמה, אף על גב דכתב הרי את מותרת לכל אדם⁴⁴⁰ לשמה, פסיל^{לה}. ואי שמו ושמה אינם עיקר הגט וכשר מדאורייתא, כי כתבם שלא לשמה מאי הוי, והתניא (זבחים ז, ב) אבל אשם לא נאמר בו (ויקרא ז, ה) הוא, אלא לאחר הקטרת אימורים, והוא עצמו שלא הוקטרו אימוריו כשר, לפיכך לא פסלה בהו מחשבה^ל. ורמינן ומייתנין מקדשים אגיטין, כדפריך רבא⁴⁴¹ (שם ב, ב) סתמא דגיטין אסתמא דקדשים, וקרי להו רב פפא^ל מילי מעלייתא.

מפני התקנה, אמר ר' יוחנן^{לב} מפני תקנת הסופר, ור' אלעזר היא⁴²² דאמר עידי מסירה כרתי, ובדין הוא דאפילו טופס נמי לא לכתוב, ומשום תקנת סופר שרו ליה רבנן. ר' יהודה פוסל בכולן, גזר טופס דגט אטו תורף דגט, וגזר שטרות אטו גיטין. ר' אלעזר מכשיר בכולן חוץ מגיטי נשים, טופס דגט אטו תורף דגט גזר, שטרות אטו גיטין לא גזר. ופירש רש"י⁴²³ (ד"ה שטרות) לגזירה לגזירה היא. אם כן טופס דגט אטו תורף דגט חדא גזירה היא, ושמע מינה דתורף היינו שם האיש ושם האשה⁴²⁴ דאורייתא. ובדברי⁴²⁵ ר' יוחנן נמי דקאמר דמשום⁴²⁶ תקנת סופר שרו ליה רבנן, פירש (רש"י ד"ה לא לכתוב) וכלכל קשייר תורף לכתבו לשמה. ואי שם האיש ושם האשה לאו דאורייתא מאי לשמה בעי, הא לא כתבינן להו אלא לברר שלשם זו נכתב^ל, אלא ודאי אדבעי לכתוב שמה שמע מינה דאורייתא הוא ועיקר הגט הוא.

ותו פרכינן (שם) והא⁴²⁷ כי כתיב וכתב לה אתורף הוא דכתיב, ופירש רש"י (שם ד"ה והא) אתורף כתיב, דנכרל כתיב כריתות, דהיינו תורף. הא למדת דתורף הוי עיקר הגט דאורייתא, דהיינו שמו ושמה, כך פירש רש"י⁴²⁸ בפרק ב' בההיא⁴²⁹ דתנן (שם כא, ב) אין כותבין במחובר לקרקע, כתבו על המחובר, והא אמרת רישא אין כותבין, אמר רב יהודה אמר שמואל והוא ששייר מקום התורף. ופירש רש"י (ד"ה תורף) תורף⁴³⁰, גילויי על גט, מקום האיש והאשה והזמן. ואין לומר כלל⁴³¹ דתורף דשמעתין דאמרינן דגזר טופס אטו תורף, דהיינו הרי את מותרת לכל אדם, דהא אמתניתין קיימין,

והאשה: א ד ק חסר טעות הדומות 433. בערוך [ערך]: א ק ס בערך 434. בר: א בר' ק בן 435. מיימון: ס ק מיימון ז"ל 436. בירושלמי: ס ק בירושלמי בפ"ב 437. כולו: א ק חסר ד [כולן] 438. דשמא: ס שאינו ר' ביאורים 439. שם האיש: ס שמו 440. לכל אדם: ס חסר 441. רבא: ס רבה בפ"ק דזבחים

422. היא: א ק חסר 423. רש"י: ס ר' שלמה ז"ל 424. ושם האשה: ק והאשה 425. ובדברי: א ק ובדברי 426. דמשום: א ק ס ומשום 427. ואי שם האיש... פרכינן והא: א ק בעי הא ד בעי דהא 428. רש"י: ס רש"י ז"ל 429. בההיא: א ק ס בההיא 430. תורף: ד ס חסר 431. כלל: ס חסר 432. וכריתות דכתיב... האיש

קלב יוחנן - לפנינו: יונתן.

קלג בשו"ת גליא מסכת (אה"ע, תש"ד) תירץ שמדאורייתא צריך לכתוב לשמה "הרי את מגורשת ממני", וחכמים תקנו שבמקום "את" ו"ממני" יכתוב את שם האיש והאשה, ומובן להסבר זה שדין הלשמה דאורייתא נשאר.

קלד בלשון תמיהה, וכן בירושלמי הנדפס בתמיהה: "שמא אינו פסול". ובכ"ס בניחותא: "שאינו כשר".

קלה כבר כתבו מהר"ח או"ז בפסקיו (הל' גיטין סי' תשטו) והגהות אשר"י (גיטין פ"ב סי' יז) שהירושלמי שעליו מסתמך רבנו סובר שאם כתב: "הרי את מותרת לכל אדם" שלא לשמה כשר, ודלא כשמואל (גיטין כו, א), שלדעתו צריך לכתוב זאת לשמה. ועיין

כ"י (סי' קג) שדחה את דברי הירושלמי מפני שמואל. קלו סברת רבנו שהקטרת האימורין אינה עיקר ההקברה, ולכן לא למדנו מ"הוא" שנאמר שם, שהקרבןם שלא לשמה תפסול, ומכאן שאין כתיבת שם האיש והאשה שלא לשמה פוסלת, אלא משום שהם עיקר הגט. ויש מקום להשיב על ראית רבנו, שהקטרת אמורים ומחשבת שלא לשמה בהקטרה אינן פוסלות מכיון שקרבן שהוכשר לא חזר ונפסל, וכך נאמר בגמ' בזבחים (כט, א), משא"כ בגט שעדיין לא הוכשר. וע' בתוס' זבחים (לט, ב ד"ה וכפר) שמחלקים בסברה זו בין סמיכה להקטרה. קלז בגמ' לפנינו - אמר רבינא לרב פפא שרבא הקשה מילי מעלייתא זה על זה ותירץ.

הגדולה ומסר לידה, תו לא חיישינן שמא לא לזו ניתן אלא⁴⁵⁰ לחברתה.

אך מכל מקום נראה בעיני דכל גט שלא נכתב בו שם האיש ושם האשה דפסול מדאורייתא כדפרישית מהכותב טופסי גיטין ומירושלימי. וכן כתב מורי רבינו שמחה⁴⁵¹, ופסק בפירוש שאם לא הזכיר שם האיש ושם האשה פסול. ופירש דלא דמי למגילת סוטה שאין צריך להזכיר שמה, משום דסתמא כשר היכא דאיכתיב⁴⁵² לשם אלות ולא אינתקא לשם אשה אחרת, דהיינו שינה שמה שלא נכתב⁴⁵³ לשמה, כמו זבחים שנזבחו שלא לשמן פסולין, אבל סתמן כשר, אבל גט סתמא פסול^{קמא}. כך פירש בסדר עולם שלוקמב. הרי פירש דמשום דסתמא פסול בעינן⁴⁵⁴ שמו ושמה^{קמג}, הא לא כתב שמו ושמה פסול⁴⁵⁵ מדאורייתא, וכן האמת בעיני.

ואתה אדוני בנאי, לשם הבורא קנאי, ואני קיימתי צווייך וכתבתי דעתי, ומה שיכתבו רבותי שביריניס ושברפת על זה נסמוך כל גם שלא נכתב בו שם האיש והאשה פסול נמור הוא יצחק בר⁴⁵⁷ משה נב"ה: מדאורייתא.

ורבינו יואל הלוי זצ"ל⁴⁴² (ראבי"ה סי' תתקלט) כבר דיבר בזה, והביא מפרק ב' (גיטין יט, ב) דההוא גברא דעל לבי כנישתא, שקל ספר תורה ויהב לה לדביתהו, ואמר לה הא גיטך. אמר רב יוסף למאי ניחוש לה וכו', עד⁴⁴³ הא בעינן שמו ושמה ושם עירה, אלמא אפילו בדיעבד פסלינן היכא שלא כתב שמו ושמה^{קלט}, שם⁴⁴⁴ עירו ושם עירה⁴⁴⁴. מיהו אינה ראייה, דאיכא למימר מדרבנן הוא דפסול, ותדע דהא פריך נמי מעירו ומעירה והא ודאי מדרבנן הוא, אם לא נאמר דכדי נסבה אגב שמו ושמה. מיהו על כרחין מעירו ומעירה נמי פריך, דהא קיימא לן (שם פ, ב) שינה שמו ושמה, שם עירו ושם עירה הולד ממזר אפילו לחכמים, אם לא נאמר שיותר הוא⁴⁴⁵ רע כששינה שמות דהוי כמזויף⁴⁴⁶, מיהו ראייה שלימה היא לפסול מדרבנן.

וההיא דכל הגט (שם כד, ב) שכתבת^{קמ}, אינה ראייה כלל להתיר מן התורה, דהא בהנהו גיטי שמות כתיבי בהו. דהא⁴⁴⁷ כתבו לשם הגדולה ואיכא כריתות ועידי מסירה כי לידה מסר, הרי מיד כשבא לידה הותרה לשוק. דכל שני⁴⁴⁸ יוסף בן שמעון הם חששא (וטענות) [וטעיות]⁴⁴⁹, והכא כיון דידע דכתב לשם

אך 451. שמחה: ס שמחה ז"ל 452. דאיכתיב: ס דכתיבה 453. נכתב: א ד ק כתב 454. פסול בעינן: ס פסיל בגיטין 455. פסול: א ק ס פסיל 456. למעשה: ק למעשה ושלוס מאדון עולם 457. בר: א ק ב"ר

442. הלוי זצ"ל: ס הלוי ז"ל ק חסר 443. עד: א ק ע"ב 444. עירו... עירה: א ד ק עירה... עירו 445. שיותר הוא: ס שהוא יותר 446. כמזויף: ס כמו זיוף מתוכו 447. דהא: א ק ס והא 448. שני: א ק שני בני 449. (וטענות) [וטעיות]: א ק ס וטענות 450. אלא: ק

קמא יש מקום לעיין בדברי רבנו, שאף אם מגילת סוטה כשרה בסתמא, מדוע תהיה עדיפה על גט שנכתב לשם אשה מסויימת אלא שלא הוזכר בו שמה. ונראה שרבנו מסתמך כאן על הגמ' בסוטה (כ, ב) שאומרת שגם ת"ק הפוסל מגילת סוטה שיוחדה לאשה מסויימת להשקות אותה לאחרת, מכשיר בספר תורה, משום שס"ת נכתב בסתמא. וממילא למד רבנו שהפסול במגילת סוטה הוא דווקא כשנכתבה לאשה אחרת, משא"כ בגט שחייב להכתב לצורך אשה מסויימת, ולכן צריך לכתוב גם את שמה.

קמב הכוונה לס' ההלכות של רבנו שמחה בר' שמואל, רבו של רבנו האו"ז, שאבר. הספר מתואר בשם הגדולים לחיד"א (ספרים מער' ס אות טו).

קמג מדברי רבנו נראה שהצורך בכתיבת השמות נובע מדין לשמה, אולם הרמב"ן (גיטין, כ, א ד"ה הא בעינא) והריטב"א (קידושין ט, א ד"ה ולענין שמו) כתבו שללא שמו ושמה יש חסרון מהותי בתוכן של "ספר כריתות".

קלח דברי רבנו יואל הובאו בראבי"ה (סי' תתקלט) ובמרדכי גיטין (סי' שנד). ויש להעיר שבתחילת דבריו (שם) כתב רבנו יואל ששם האיש והאשה אינו מעכב, אלא שבסוף דבריו חזר בו, אולם דעתו לאחר החזרה מצויה רק בראבי"ה ולא במרדכי, ולא עמדה לנגד עיניהם של הבי"ה והגר"א (אה"ע סי' קכט).

קלט עיין במהר"ם שיק (גיטין כ, א) שתירץ שבגט רגיל שכתוב בו לשון גירושין ניכר לעדי המסירה מי המגרש ומי המתגרשת, משא"כ בספר תורה שלא כתיב בו נוסח הגט אלא רק סיפור דברים.

קמ הכוונה לראיה המובאת בתחילת דברי רבנו יואל מגיטין (כד, ב), שם אמרו במשנה שאם כתב גט לאשתו הגדולה לא יגרש בו את הקטנה (אף ששמותיהם שווים), ודייקו מכך, שיכול לגרש בו את הגדולה. ומבארת הגמ' שהגט כשר אף שלא מוכח ממנו מי המתגרשת כי עדי מסירה כרתי. ולמד משם רבנו יואל, וכן השואל בתשובת רבנו, שבאופן זה שמה של הגדולה כאילו מחוק, וממילא הוא הדין למקרה שאין כלל שם.

21 (תשמו) תשובה לה"ר שמואל בר שבתי נ"ע חתן המחבר²

אמת כי נעמו אותותיך והוצק חן בשפתותיך, ברורה³ תורתך, ישר יחזו פניך נעימות בימינך. גלגל עיני, חתני החבר רבי שמואל בר שבתי⁴ נ"ע. אמת תורתך ואמת דינך כי אין כח ביד בית דין להוציא⁵ מכחך, ואפילו היה בידם כח⁶ להוציא מאצלך⁷, הממון אין כח בידם להוציא מידך. שכן כתב רבינו יצחק אלפס זצ"ל⁸ (ב"מ כב, א) איתמר משמיה דרב צמח גאון זצ"ל⁹ מעות קטן ממנין עליהן אפיטרופא¹⁰ אפילו קרוב, דאמרינן¹¹ (שם ע, א) מעיינינן איניש דמעלי ושפו נכסיה, ולא פלוג רבנן בין קרוב ובין¹² רחוק. ואף רב הונא דאמר (שם לט, א) לא קרוב בנכסי קטן, במקרקעי קאמר ולא במעות. הלכך מעות¹³ יהבינן להו אפילו לקרובים¹⁴, עכ"ל. וקרובים שכתב היינו הראויים ליורשו¹⁵. הלכך אין כח ביד בית דין להוציא הממון מידך¹⁶.

ואפילו לפי שגגת בית דין שלך¹⁷ שדימו לחוש משום רציחה, וחלילה לא זו¹⁸ העיר ולא זו הדרך¹⁹. אלא הכי סוגיא דשמעתין ופירושה, דתנן (כתובות קא, ב) אל יאמר הראשון לכשתבא לביתי²⁰ אזונה, אלא מוליך מזונותיה במקום שאמה. פירוש שאם אינה רוצה להיות אצלו אז²¹ אין כופין אותה, אלא זנה בבית אמה. ואמר רב חסדא (שם קב, ב) זאת אומרת הבת אצל האם, פירש רש"י (ד"ה זאת אומרת) הכה הניזונת מן האחין זנין אותה בבית אמה²², ואין כופין אותה²³ לדור אללם. ופרכינן ממאי דבגדולה עסקינן ואין כופין, דילמא²⁴

אומר¹⁷ לך דבגדולה כופין אותה להיות אצל האחין, והכא בקטנה עסקינן ומשום רציחה, דאיכא למיחש שמא יהרגה בשביל עישור דידה¹⁸ משום מעשה שהיה. דתניא מי שמת והניח בן קטן אצל אמו, יורשי הבן¹⁹ אומרים יגדל הבן אצלינו, ואמו אומרת יגדל בני אצלי, מניחין אותו אצל אמו ואין מניחין אותו אצל מי שראוי ליורשו. ומעשה שהיה¹⁹ ושחטוהו ערב הפסח. ושנינן²⁰ אם כן, דיך חילוק בין גדולה לקטנה²¹, ליתני²² מוליך מזונותיה למקום שהיא, למשמע לגדולה במקום שהיא, ולקטנה במקום שהיא, מאי למקום שאמה דקתני, [שמע מינה]²³ מילתא דפסיקא היא כל בת אצל האם לא שנא גדולה ולא שנא²⁴ קטנה. שאם אינה רוצה להיות אצל האחין אין כופין אותה, אלא דרה בבית אמה ומוליכין מזונותיה לבית אמה, שכן טוב שתגדל הבת אצל אמה. הא אם הבת חפצה להיות אצל האחין הכי נמי שדרה אצל האחין, ולרציחה לא חיישינן במתניתין.

ואפילו בברייתא גופא דחיישא לרציחה, היינו דוקא היכא שהבן אינו חפץ להיות אצל האחין. כדמוכח בתוספתא פרק אלמנה (כתובות פ"א, ו) דתניא בן שמת אביו, ואמו אומרת יתגדל בני אצלי, והיורשין אומרים יתגדל אצלינו, אין כופין²⁵ אותו שיתגדל אצל מי²⁶ הראוי ליורשו. מעשה באחד ושחטוהו²⁶ ערב הפסח. מדקתני אין כופין אותו, משמע הא אם חפץ הוא הכי נמי שהוא דר²⁷ אצל האחין, ולא חיישינן לרציחה. וגמרא דידן דקתני ואין מניחין אותו אצל מי²⁸ הראוי

15. אותה: ד [אותה] 16. דילמא: ס דילמ' לעולם
17. אומר: ד אימא 18. בשביל עישור דידה: ס חסר
19. שהיה: ד היה 20. ושנינן: א ושנינו 21. לקטנה: א
22. ליתני: א ק לאיני ד [לאיני] (ליתני)
23. [שמע מינה]: א ק ס חסר 24. ולא שנא: ס ל"ש
25. מי: ס חסר 26. ושחטוהו: ס ששחטוהו 27. שהוא
28. מי: ס חסר

1. תשובה זו מובאת גם בכ"י ס (סינטיני) סי' כב
2. (תשמו)... המחבר: א ק ס חסר 3. ברורה: א ק ביורה
4. להוציא: ס להוציא אחיך 5. בידם כח: ס
6. רבנו יצחק אלפס זצ"ל: ס הרי"ף ז"ל
7. זצ"ל: ק ס ז"ל 8. אפיטרופא: ס אפטרופוס
9. דאמרינן: א ס דא' ק דאמר 10. ובין: ס בין
11. שלך: ק חסר 12. העיר... הדרך: ק הדרך... העיר
13. אצלו אז: ס אצלם 14. בבית אמה: א ד ק חסר

הקטן עד שיגדיל". ועולה מדבריו שהאחים הגדולים אינם ראויים לשמש כאפטרופוס לקטנים, ודלא כמש"כ רבנו. ונראה שאף דעת הראב"ד (שם), שכתב שכשלא חלקו בחיי האב יניחו הכל ביד הגדולים והם ישביחו לאמצע, אינה עולה בקנה אחד עם דברי רבנו כאן שכתב שיש צורך באפטרופוס.

ז לביתי - במשנה לפנינו: אצלי.

ח הבן - בגמ' לפנינו: האב.

ט אין כופין - להלן מדייק רבנו מלשון זו. ב"תוספתא כפשוטה" (עמ' 364) ביאר שזוהי גירסת כת"י ערפורט, אבל בתוספתא שבגמ' (ובשאר כתה"י) הגירסא: "אין מניחין" (ויש להעיר שמעין דיוקו של רבנו בתוספתא דייק המהר"ם פדאוהו (סי' נג) ברש"י (ד"ה זאת אומרת) שכתב: "ואין כופין אותה לדור אצלם").

א תשובה זו ותשובה נוספת של רבנו (לקמן סי' תשמט) מופנית אליו, וגם שם משבח רבנו את תורתו.

ב להלן מתברר שהדין נסוב על אפטרופוס המחזיק אצלו את אחיו היתום, ואת מעותיו של האח, והשאלה האם מוציאים מחזקתו את האח ואת ממנו.

ג ברי"ף לפנינו נוסף: קטן.

ד וכ"פ הטו"ש"ע (רפה, ח), וכתב המרדכי (ב"מ סי' תלא) שאדרכה עדיף להעמיד קרוב.

ה דברי הרי"ף ותוספת הסבר זה לדבריו, הובאו בשם רבנו בהג"א (ב"מ פ"ג סי' יג), ולא הובאו בפסקי המהר"ח לקמן.

ו כתב הרמב"ם (פ"י מנחות ה"ה): "מי שמת והניח יורשים גדולים וקטנים צריך למנות אפטרופוס שיהיה מתעסק בחלק

דילמא בקטנה משום רציחה משום מעשה שהיה⁴⁸ וברייתא נמי דקתני (שם קב, ב) אין מניחין אותו אצל הראוי ליורשו משום מעשה שהיה⁴⁸ וכו', וכי מפני שוטים אלו ששפכו את הדם אנחנו⁴⁹ נחזיק כל ישראל בחזקת שופכי דמים⁵⁰, והא אמר⁵⁰ וכי (חולין צה, א) מפני שוטה זה שעשה⁵¹ שלא כהוגן נאסור כל המקולין. ובפרק קמא⁵² דמכות (ה, ב) אמר⁵³ ההיא איתתא דאיתת סהדי ואישתקור, הדור⁵⁴ אייתי סהדי ואישתקור, אזלה אייתי⁵⁵ סהדי אחריני [דלא אשתקור]⁵⁶, אמר ר' שמעון בן לקיש הוחזקה זו. אמר ליה⁵⁷ ר' אלעזר⁵⁸ אם היא הוחזקה כל ישראל מי הוחזקו. זימנין הווי יתבין קמיה דר' יוחנן, אתא כי האי מעשה, אמר ר' שמעון בן לקיש הוחזקה זו. אמר ליה ר' יוחנן אם הוחזקה היא⁵⁹, כל ישראל מי הוחזקו. והלכה כר' יוחנן לבר⁶⁰ מהני תלת דהחולץ (יבמות לו, א). וסתמא תלמודא בפרק⁶¹ [כל הנשבעין]⁶² (שבועות מו, ב) ולא אמרן אלא זה אמר לקוחין הן, אבל גנובין לא, אחזקי אינשי בגנבי⁶³ לא מחזקינן, ואף על גב דאיכא כמה גנבי בישראל, וכל שכן דלא מחזקינן להו בחזקת רצחנים⁶⁴ ושופכי דמים.

ואם באת לומר דאין מניחין אותו אצל הראוי ליורשו⁶⁵ משום חשש רציחה, נמצאת⁶⁶ מחזיק אותו

ליורשו ולא קתני אין כופין, אגב דתנא²⁹ רישא מניחין אותו אצל אמו, תנא נמי סיפא אין מניחין אותו אצל מי שראוי³⁰ ליורשו. הלכך כיון שאחיק נכנס לרשותן מדעתו ומרצונו³¹ אין לחוש ולא מדי.

ותו אומר אני דאפילו ברייתא דחיישא³² לרציחה היכא שהבן אינו רוצה להיות אצל הראוי ליורשו, הני מילי היכא³³ שראוי ליורשו וכשר להעידו שאין רחמיו³⁴ מרובים ואיכא למיחש לרציחה, אבל קרוב הפסול להעידו וכל שכן אחיו שרחמיו מרובים עליו³⁴ לא חיישינן לרציחה כלל³⁵. וכופין אותו לדור אצלו משום ברכת הבית ברובה³⁵, (כתובות קג, א) או משום שמלמדו תורה ומדריכו בדרך³⁶ ישרה מפני שלבו דוה עליו. שהרי³⁷ לכל חכם לב מן הדין³⁷ יש להעלות על לבו דקתני מי שראוי ליורשו ולא קתני אחיו³⁸. ותו, מאי לישנא דהראוי³⁹ ליורשו אי⁴⁰ לאו למעוטי פסול להעידו וכל שכן אחיו. והאי דשני ליה למקום שהיא⁴¹, הכי נמי דהוה מצי⁴² למימר ולטעמין נהי דלא חיישינן לרציחה הני מילי בראוי⁴³ ליורשו וכשר להעידו אבל באחיו מי חיישינן, אלא דניחא⁴⁴ ליה מיניה [שני ליה]⁴⁵, ורבות כהנה בתלמוד.

ותו נראה בעיני דלא מיתוקמא שמעתין וברייתא אלא בחשידי על שפיכות⁴⁶ דמים⁴⁷. דקשיא לי האי⁴⁷ דפרין

ק ס מיניה 46. על שפיכות: ק אשפיכות 47. האי: ק הא ס מאי 48. וברייתא... מעשה שהיה: א ד ק חסר 49. אנחנו: ס חסר 50. והא אמר: ד [כדאמר] בחולין א ק חסר 51. שוטה זה שעשה: א ד ק זה השוטה שעשה 52. ובפ' ק: א ד ק וריש פרק קמא 53. אמר: א א' ס אמ' 54. הדור: א ק ס הדר 55. אייתי: ק אייתא 56. [דלא אשתקור]: א ק ס חסר 57. א"ל: א ד ק אמר 58. אלעזר: ק אליעזר 59. הוחזקה היא: ס היא הוחזקה 60. לבר: ק בר ס לבר 61. בפרק: ס כרב 62. וכל הנשבעין: א ק ס חסר 63. בגנבי: א ק בגנבי 64. רצחנים: א ק רוצחני ס רוצחין 65. ליורשו: ס חסר 66. נמצאת: ד (שבאת [שוב אתה] א ק שבאת

29. דתנא: ד דתני וכן בסמוך 30. מי שראוי: ס הראוי 31. מדעתו ומרצונו: ק מרצונו ומדעתו 32. דחיישא: א ק ס דחייש 33. היכא: א ד ק חסר 34. מרובים... מרובים עליו: א ק מרובים עליו ד מרובים [אבל הראוי ליורשו שפסול להעידו רחמיו מרובין עליו] 35. ברכת הבית ברובה: ד חסר ובה' בגליון כתוב - (חסר תיבה) א ק חסר יש רוח של מילה 36. בדרך: א ס חסר ד [בדרך] 37. לכל חכם... הדין: א ק לכל העם לבב מן הדק ד (לכל האם לבב מן הדק) ובה' על הגליון - ואולי צ"ל לבד הטעם ולבד מן הדין יש להעלות על לב 38. אחיו: א ק אחין 39. דהראוי: ק הראוי 40. אי: א ק או 41. שהיא: ס שהיה 42. מצי: ק מצו 43. בראוי: א ק בראוי 44. דניחא: א זניח ק זניח' 45. מיניה [שני ליה]: א מניה

הקרובים אצל מי יגדל הקטן מכריעים בי"ד עפ"י חשש רציחה שלא יגדל אצל היורשים, אבל במקום שהאם אינה טוענת כלום אין להוציא את הקטן מהיורשים. וכ"כ בשו"ת מים עמוקים לראנ"ח (סי' מ). הוא דייק זאת מדברי הגמ' שהקדימה: "מי שמת והניח בן קטן", ומשם מובן שחשש רציחה אינו חשש גמור אלא רק הכרעה למקרה שנתעצמו בדין (ולכאורה זהו הביאור במה שכתב רבנו לעיל שבמקום שהקטן רוצה לגדול אצל היורשים אין לחוש לרציחה, ועי' היטב בשו"ת מהר"ם פדאוהו (סי' נג)). ומתוך כך נראה שניתן ליישב את קושיות רבנו כיצד חוששים לרציחה והרי יש לקרובים חזקת כשרות.

י כבר העיר ה"תוספתא כפשוטה" (שם) שהבה"ג (סוף הל' כתובות) והרמב"ם (בפיהמ"ש גיטין פ"ז, ו) לא גרסו בגמ': "מניחים אותו אצל אמו", ולגירסתם אין מקום להסבר רבנו ששנו "אין מניחין" אגב "מניחין".

יא אבל הרמב"ם בפיהמ"ש לגיטין (פ"ז, ו) כתב שאפילו האם חשודה על הריגת בנה במקום שהיא יורשת.

יב ומע"ז הביא בכנסת הגדולה (ספ"ב, יב) שבמקום שהיורשים עשירים ויראי שמים אין לחוש לרציחה, אומנם מהמשך דבריו (באות יג שם) עולה שלדעתו בסתם אדם חיישינן לרציחה. ועיי"ש שדן בדברי הראשונים בענין זה.

יג כתב מהר"י בירב (סי' יט) שדווקא במקום שנפלה קטטה בין

בחזקת רוצח ושופך דמים. כי ההיא⁶⁷ דיום הכיפורים⁶⁸ (יוםא פג, ב) דאמרו ליה לר' מאיר מאי טעמא לא אשלים ליה מר כיסיה, אמר להו כידור שמו⁶⁹, וכתוב (דברים לב, כ) כי דור תהפוכות המה. אמרי ליה מאי טעמא לא אמר לך⁷⁰ מר. אמר להו אימור דאמרי חששא, אחזקי מי אמרי⁷¹. הא למדת שאם היה אומר להם שלא להפקיד בידו משום חשש כפירה הו⁷² מחזקי בכפרן, הכא⁷³ נמי אם נמחה בידו להיות אצל הראוי ליורשו משום רציחה⁷⁴, אנו מחזקים אותו בחזקת רוצח. דאנן⁷⁵ קיימא לך דאפילו בגנבי דקיל לא מחזקינן להו לאינשי, כל שכן ברוצחנים⁷⁶ דחמיר. וכי תימא [דמשום]⁷⁷ חביבותא⁷⁸ דממונא רצח ומחזקינן ליה כרוצח⁷⁹, והא קיימא לך בשנים אוחזין (ב"מ ה, ב) מיגו⁸⁰ דחשיד אממונא חשיד⁸¹ אשבועתא לא אמרינן, כל שכן דלא חשיד ארציחה אפילו חשיד אממונא. וכי תימא דשאני⁸² שבועה דחמיר עונשה כדאיתא בשבועת הדיינין (שבועות טז, א), הא לא מצי למימר הכי⁸³, דאמת הדבר דרציחה חמורה⁸⁴ להו לאינשי טפי. ותו, הא קיימא לך דאחזקי אינשי בגנבי⁸⁵ לא מחזקינן, דלא⁸⁶ עבר אלא⁸⁷ דלא תגנוב⁸⁸ משום חביבותא דממונא אף על גב דקיל, כל שכן דלא עבר אלאו דתרצח דחמיר⁸⁹. מעתה היאך נחוש⁹⁰ לכולי עלמא בחזקת רצחנים⁹¹ ושופכי דמים בעבור⁹² מעשה של שוטים שהיה.

הלכך נראה בעיני דהכי פריך, דילמא בקטנה עסקינן ומשום רציחה⁹³, ובחשידי אשפיכות דמים משום

מעשה שהיה, פירוש והיו חשודים, והכי מיפרשא שמעתא וברייתא⁹⁴.

ומכל פנים אין כח בידם להוציא אחיך מכתך מרשותך⁹⁴, ואפילו אם היה כח בידם אין לתת הממון ביד אמך הואיל ונשאת ורשות⁹⁵ אחרים עליה, מה [תעשה]⁹⁶ אם תוציא ותאכל ובעלה יאמר אין רצוני שתתבזה אשתי בבית דין, נמצאו באים לידי דיני דינים⁹⁷.

ושוכן⁹⁸ מעונים⁹⁹ יתן לך חן וחנינונים¹⁰⁰, כחשקי יצחק בר משה נב"ה:

(תשמו) על דבר הריבה הנאנסה¹ והיא ארוסה השיב רבי, לא לחלוק על ישיבת רבותי אני בא

כי איני כדאי, כי מפיכם אני חי ומימכם אני שותה, אך באתי לדון בדבר הלכה בשעת מעשה לפני רבותי הנקובים בשם. מורי² ה"ר יהודה בן ה"ר משה הכהן זצ"ל³, והישיש הנכבד מורי ה"ר משולם בן רבינו דוד זצ"ל⁴, והגיבור בתורה מורי ה"ר דוד בן⁵ רבינו ה"ר⁶

מעות יתומין ממנין עליהן אפטרופא אפילו קרוב הראוי¹⁰¹ ליורשו. ¹⁰² בת הניזונת מן האחין זנין אותה בבית אמה, ואין¹⁰² כופין אותה¹⁰³ לדור אצלם. מי שמת והניח בן קטן אצל אמו, יורשי הבן אומרים יגדל הבן¹⁰⁴ אצלינו, ואמו אומרת יגדל בני¹⁰⁵ אצלי, מניחין אותו אצל¹⁰⁶ אמו ואין מניחין אותו⁶⁴³¹ אצל¹⁰⁶ מי שראוי ליורשו. מעשה¹⁰⁷ היה ושחטוהו בערב הפסח. בתוספתא קתני אין כופין אותו¹⁰⁸ שיתגדל אצל מי שראוי ליורשו¹⁰⁹, משמע אם חפץ הוא הכי נמי שדר אצל האחין¹¹⁰. והני מילי בראוי ליורשו וכשר להעידו, אבל קרוב הפסול להעידו כופין אותו לדור¹¹¹ אצלו משום ברכת¹¹² הבית ברובה. ¹¹³ ואפילו בכשר להעידו לא חיישינן לרציחה אלא¹¹³ בחשודין אשפיכות¹¹⁴ דמים.

ומרשותך⁹⁵ את אחיך מרשותך⁹⁵. ונשאת ורשות: ד ונשאת (ובעונות) [ורשות] א ק ובעונות⁹⁶. [תעשה]: א ק ס חסר⁹⁷. דינים: א ק חסר ד [דינים]⁹⁸. ושוכן: ק לשוכן⁹⁹. מעונים: ס מרומי¹⁰⁰. לך חן וחנינונים: ס לו בנים וחיים¹⁰¹. הראוי: ט חסר¹⁰². בת... ואין: ב נו חסר¹⁰³. אות: ט אותם ה אותה¹⁰⁴. הבן: ה חסר¹⁰⁵. בני: ט הבן¹⁰⁶. אמו... אצל: ט חסר¹⁰⁷. מעשה: ט ומעשה¹⁰⁸. אותו: ט חסר¹⁰⁹. ליורשו: ט ליורשו ומעשה היה נ ליורשו¹¹⁰. האחין: ט אחיו¹¹¹. לדור: ה ודר¹¹². ברכת: ט דברכת¹¹³. ואפילו... אלא: ב חסר¹¹⁴. אשפיכות: ט נ על שפיכות

1. הנאנסה: ד שנאנסה². מורי: א ד ק הכהן מורי³. זצ"ל: ק ז"ל⁴. זצ"ל: ס זלה"ה ק ז"ל⁵. ה"ר דוד בן: א ד ק נכפ⁶. רבנו ה"ר: א ק רבי ה"ר ס רבנו הרב

67. ההיא: ד ההוא⁶⁸. דיום הכיפורים: ס דפ' י"ה⁶⁹. שמו: ד שמייה⁷⁰. לך: א ד ק חסר⁷¹. אמרי: ק אמרינן⁷². הו: ד היה ק הוה ס הוה⁷³. הכא: ס הכי⁷⁴. רציחה: ס חשש רציחה⁷⁵. דאנן: א ק דאנו ס והא⁷⁶. ברוצחנים: א ק ברוצחני⁷⁷. [דמשום]: א ק ס חסר⁷⁸. חביבותא: א ק דחביבות ד חביבות⁷⁹. ומחזקינן ליה כרוצח: ד חסר⁸⁰. מיגו: ס דמיגו⁸¹. חשיד: ס חשיד נמי⁸². דשאני: ס שאני⁸³. הא לא מצי למימ' הכי: א ד ק חסר⁸⁴. חמורה: ס חמירה⁸⁵. בגנבי: א ק בגנבי⁸⁶. דלא: א ק ס ולא⁸⁷. אלאו: א ד לאו ק אלא⁸⁸. דלא תגנוב: א ס דתגנוב⁸⁹. אלאו דתרצח דחמיר: ד (אלא) ואלאו דלא תרצח) א ק אלא⁹⁰. היאך נחוש: ד היאך [ונחזיק] א ק היאך⁹¹. רצחנים: א ק רוצחני ס רוצחים⁹². בעבור: ס משום⁹³. רציחה: ס מעשה שהיה⁹⁴. אחיך מכתך מרשותך: ק אחיך מכתך

כי רב שאין חוששין לרציחה. אולם הרי"ף (כתובות סא, ב), הרשב"א (בתשובות המיוחסות סי' לח) והרא"ש (שם פ"ב סי' ד) הביאו חשש זה.

יד הטור והרמב"ם ביד החזקה (להבדיל מפ' המשניות בגיטין פ"ו, ו) לא הזכירו את דין חשש רציחה אצל קרובים, ויתכן שגם הם למדו בגמ' כרבנו. דעת המבי"ט (ח"א סי' קסה) בשם מהר"י

אין נכון לעשות דבר גדול כזה בלא דעת רבותינו ובלא דעת הקהילות. וכשהביאו²⁴ אחיה תשובותיכם²⁵ ואיגרותיכם חיליתי פניהם²⁶ להראות לי, שרציתי להתבונן בהם ולחברם בחיבורי. ולא רצו בשום ענין עד בטורח גדול שהראום לי בשבת קודם אכילה שעה²⁷ קטנה שקריתי קריאה בעלמא ולא יכולתי להתבונן בהם כלום, ומאז נתתי לבי על הדבר.

ונראה בעיני כי אין²⁸ כח ביד רבותי מדין תורה לכופ את זה יעקב לכנוס ארוסתו שאסורה לו ואיני מוצא לה שום היתר. ועל כן באתי להציע דברי לפני רבותי ומחלה אני מכבודכם שתכתבו לי דעתכם באר היטב.

תנן בפרק האשה שנתארמלה (כתובות כו, ב) האשה שנחבשה²⁹ בידי גוים, על ידי ממון מותרת לבעלה, על ידי נפשות אסורה לבעלה. ופירש רבינו שמואל בפרק אין מעמידין (ע"ז כג, א) דהא דקתני על ידי נפשות אסורה לבעלה היינו באשת כהן דאסירא אפילו באונס. אבל באשת ישראל³⁰ דלא מיתסרא באונס אלא ברצון לא חיישינן דילמא נתרצית³¹ ושריא לבעלה אפילו על ידי נפשות. ופירש על ידי נפשות³¹ כמו³² בן דינאי,

שאלתיאל זצ"ל⁷, על דבר המעשה שבא ליד⁸ רבותי. על זאת⁹ דוה לבנו וכדיי¹⁰ להצטער ולהתאבל על הצדיקים אשר נהרגו בוורנקבורט¹¹, ואשריהם ואשרי חלקם שקדשו¹² בגופם את ה' הנכבד והנורא, וטוב לנפשותם כי גמלו לעצמם טובה. והבחורות הצנועות אשר נאנסו¹³ ולבם לגבוה כאשר הוכיח סופם על תחילתם¹⁴, ואסור לספר בגנותם, ומצוה לספר בשבחם. והנני דן לפני רבותי כמשפט התלמיד הדן בקרקע לפני רבותיו, ואל יחשבו לי רבותי עון בדבר הזה, כי בוחן¹⁴ לבות יודע¹⁵ כי ללמוד תורה מפיכם אני בא.

ונראה בעיני שאין כח ביד בית דין לכופ את זה יעקב לכנוס ארוסתו, ונאמן עלי הדיין כי לא לחובת¹⁶ הבחורה ולא לגנותה אני מתכוין, כי איסורא גדולה לדבר בגנותה ועונש גדול יש על המבקש חובתה. כי דעו רבותי אני¹⁷ הוא שמחיתי ביד זה יעקב לארס¹⁸, כי היטב חרה לי הדבר כשדברו לי כמה וכמה¹⁹ פעמים. כי אמרתי חלילה²⁰ מהיות בדבר הזה ובעצה הזאת, אלא תמתינו עד אשר יעזור²¹ לה הבורא²² שתצא מן הגוים²³ ואז תיועץ ברבותינו ובקהילות. כי

ס חלילה לי 21. אשר יעזור: ק שיעזור 22. הבורא: ס השם 23. הגוים: ד העכו"ם וכן לקמן 24. וכשהביאו: ק וכשהביא 25. תשובותיכם: ס תשובתכם 26. פניהם: א פניהם 27. שעה: ס שעה א' 28. כי אין: א ק ש אין 29. שנחבשה: ס שנחשדה 30. ישראל: א ק איש 31. ופי' ע"י נפשות: א ד ק חסר 32. כמו: ס ק כגון

7. זצ"ל: ק ז"ל 8. ליד: ק לידי 9. זאת: ס זה 10. וכדיי: ס ובודאי 11. בוורנקבורט: ס בוורנקבורט 12. שקדשו: א חסר 13. הצנועות אשר נאנסו: א ק והצנועות ונאנסו ד והצנועות נאנסו 14. הזה כי בוחן: א והבי בוחן ד (והכי) וזה' בוחן ק והבוחן 15. יודע: ס הוא יודע 16. לחובת: ס לזכות 17. אני: ס כי אני 18. לארס: ס שלא לארס 19. וכמה: ס חסר 20. חלילה: ס

הסתמכו החולקים על רבנו, מקורה בתשובת רש"י (אלפנבין סי' קצא, הובאה גם בשו"ת מהר"ח או"ז סי' מה ובארחות חיים הל' קידושין סי' יג) שהכשיר מחמתה קידושין ועדות של אנוסים, שכשמצאו הצלה חזרו ליהדותם. ועיין לקמן בהע' ז.

ג היינו שעוד לפני שנשתחררה הארוסה רצה הארוס לשאת אשה אחרת (בפסקי תרה"ד (סי' רנו) מובא שעל אף חרם דרבנו גרשום נהגו בארצות הריינוס שאם נשתמדה אשתו רשאי לשאת אשה שנייה מבלי לגרש את הראשונה), ומחה בו רבנו שעליו להמתין עד שתשתחרר הארוסה ויתברר דינה. ויש להעיר שעל אף שפרעות פרנקפורט ארעו "בשנה ראשונה לאלף שישי לעשייה" (לשון הפייטן בקינת "אשא בכי ונהי", קינת דק"ק אשכנז), לא ערערו רבנו והחולקים עליו על תקפו של חדר"ג, ודלא כרשב"א בתשובה (שהובאה בשו"ת מהר"ק סוף שורש קא) שהסתפק האם תקנת רבנו גרשום תקפה גם באלף השישי.

ד הרמב"ן בכתובות (כו, ב) הביא דעת ר"ח, וכן סובר הרמב"ם (פי"ח מאיסור"ב הל' שדין נחבשה שייך רק באשת כהן, אבל רש"י (כתובות כו, ב ד"ה אסורה לבעלה) ותוס' (שם ד"ה ועל) סוברים שגם אשת ישראל אסורה, וכמבואר בדברי רבנו לקמן.

א המעשה עליו דן רבנו האו"ז ארע בוורנקבורט (פרנקפורט) בתחילת האלף הששי (ר' להלן הע' ג), כאשר יחד עם ההרג הרב נאנסו גם נערות. אחת הנאנסות, שגם המירה דתה מאונס, היתה מאורסת. חשובי וירצבורג התירו לארוס, ר' יעקב בן יואל, להתחתן עם אחרת, משום שהניחו שאותה ארוסה עזבה עליו. שלושת החכמים הנזכרים להלן חלקו על המתירים, וסברו שאותה ארוסה מותרת, שהרי פעלה מתוך אונס, וממילא אסור לארוס לשאת אחרת. תשובותיהם של רבי יהודה הכהן ורבנו משולם ב"ר דוד מובאות בשו"ת ר"ח או"ז (סי' רכא) בתחילת התשובה. תשובת ר' דוד בן שאלתיאל מובאת במרדכי לכתובות (סי' רפו). בהמשך אותה תשובה במהר"ח או"ז הובאה תשובה נוספת מרבי דוד בן שאלתיאל שנראה שהיא מענה לדברי רבנו כאן. רבנו להלן חלק על שלושת החכמים, וסבר שהארוסה אסורה לבעלה. בתשובות ופסקים לא. קופפר (סי' קע), מובאת תשובת ר' שמואל בן אברהם הלוי החולק על רבנו, ומתירה לבעלה. כמו כן לאחר אותה תשובה מובא (שם) הסיום של דברי רבנו האו"ז שאינו לפנינו כאן. להלן בסיום הסימן העתקנו משם את סיום התשובה.

ב סברת "הוכיח סופם על תחילתם", שהיא אחד היסודות שעליו

הביאה כי היתה מצטערת על הדבר כדכתיב (אסתר ד, טז) כאשר אבדתי אבדתי, אלא נתרצית לו לעשות רצונו לבא עליה מחמת אונס גדול בעבור⁴¹ ההצלה. הכא נמי נתרצית לו לעשות רצונו עבור⁴¹ הצלת עצמה הלכך אסירא.

ולא מסתבר לי למימר דהואיל וקיבלה מים טמאים הרי היו נוהגים בה דין גוים ולא זילזולה להפקירה⁴², דהא סתם גוים וגויות⁴² מפקירים⁴³ ואינם בושים. ואדרבה משקיבלה מים טמאים היו גסים בה, והיא כל שעה יריאה למרוד בהם ומטנפים אותה⁴⁴. ותו, דקודם שנתרצתה⁴⁵ לקבל מים טמאים טינפיה, דיש פנאי לבעול אפילו כשבאים להשחית ולחבל. כדאוקימנא מתניתין (כתובות כז, א) דכבשה כרכום בכרכום של מלכות אחרת⁴⁶ שמשחיתים ומחבלים ואפילו הכי יש פנאי לבעול. ובשעה קטנה מיתסרא כההיא דפרק קמא דסוטה (ד, א) דת"ר כמה שיעור סתירה, כדי טומאה, כדי ביאה, כדי העראה, גוי ודאי בעיל⁴⁶.

הלכך אפילו לפירוש רבינו שמואל⁴⁷ נראה בעיני דמתסרא⁴⁸, כל שכן לפי האמת דמתניתין על ידי נפשות דאסירא איירי אף באשת ישראל, כדפירש רש"י⁴⁹ בפרק⁴⁹ אין מעמידין (ע"ז כג, א ד"ה תדע) וזה

כדמפרש לה תלמודא בפרק האשה (כתובות כז, א). מעתה³³ יש לי ללמוד מדבריו, דהא דאתינן עלה דאסירא ליה, דדוקא כגון בן דינאי דהוא ניהו נגמר דינו להריגה³⁴ ואשתו לא נגמר דינה להריגה, אלא שהיא³⁴ הפקר לכל אדם הן להרוג³⁵ הן לשבוי, ואפשר שיחיו אותה, והיא יודעת דאפשר³⁶ שיחיו אותה. התם הוא דבאשת ישראל שריא. דהואיל ויודעת דאפשר שתנצל מספיקא אינה מתרצה. אבל הא דאתינן עלה שראתה שהרגו כמה וכמה מהם³⁷, ומרדו במלך ושרפו היכלו ובהיכל המלך הרגום, והיא עומדת ליהרג ונאנסה לקבל מים טמאים³⁸, אית לן למימר דאף על גב דלבה לשמים נתרצית לביאה כדי להציל נפשה מן המיתה. דאף על גב דאינה נהנית מביאה זו כי לא מחמת תאות הביאה נתרצית ואין לה שום הנאה מאותה ביאה. כדפרכינן פרק מצות חליצה (יבמות קג, א) גבי יעל והא קמתהניא מעבירה, וא"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי³⁹ כל טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים, ואסיקנא (שם קג, ב) משום דשדי בה זוהמא, אלמא לא מהניא. אפילו הכי כיון שנתרצית לו לבא עליה לעשות⁴⁰ לו רצונו אסירא. מידי דהוה אאסתר⁴¹ שלא נתרצית לאחשורוש מחמת תאות

ד ק מפקירות 44. אותה: א ק בהם ד בה 45. שנתרצתה: ס שנתרצית 46. בעיל: ד בעל ס בעיל כמו קינא לה ונסתרה דודאי בעיל 47. שמואל: ס שמואל ז"ל 48. דמתסרא: ד (דאסורה) א ק חסר 49. כדפירש רש"י בפ': ס כדפרש"י ז"ל פ'

33. מעתה: ס ומעתה 34. שהיא: ס שהיה 35. להרוג: א ק להרג 36. דאפשר: ס שאפשר 37. שהרגו כמה וכמה מהם: א ק שהרגו מהם כמה וכמה ס שנהרגו מהם כמה 38. מים טמאים: ד דתם וכן להלן 39. יוחי: ק ס יוחאי 40. לעשות: ס ולעשות 41. ההצלה... עבור: ק חסר 42. וגויות: א ק גויות ד נכריות 43. מפקירים: א

י כן פירש"י (בד"ה כרכום), אבל תוס' (ד"ה אבל) כתבו בשם ר"ח ור"ת להפך, ולדעתם כרכום של אותה עיר הוא המשחית.

יא רבנו אוסר כאן את ארוסת פרנקפורט לבעלה גם לדעת המתירים אשת ישראל שנחבשה, ולעומתו החולקים עליו התירו גם לדעת האוסרים (כמובא לעיל הע' ד). ובביאור הדברים נ"ל, שאם אך יש מאן דאמר שהארוסה מותרת לבעלה, הרי עבר כאן הארוס על חדר"ג כשנשא אחרת קודם שגרש את הראשונה. ולעומת זאת די גם בדעה אחת שאוסרת את הארוסה, כדי שלא נוכל לכופף את הארוס לשאת את ארוסתו.

יב גם הר"ן (יא, א ברי"ף כתובות) כתב שלרש"י דיני נחבשת שייכים גם באשת כהן, אבל תוס' (ע"ז כג, א ד"ה על ידי), הרמב"ן, הרשב"א (כתובות כא, ב) ועוד ראשונים דייקו מלשון רש"י שהחילוק בין ממונות לנפשות שייך רק באשת ישראל, ולא באשת כהן. אשת כהן נאסרת א"כ גם בנחבשה מחמת ממון כדין שבויה. וכן מבואר בשטמ"ק בכתובות (כו, ב), וכדמשמע מפשטות לשון רש"י: "בכתובות מוכח דבאשת ישראל קאי".

ה זו ההעמדה של חזקיה בגמ' בכתובות (שם), והמדובר לפיו באשת רוצח שהופקרה בשל מעשי בעלה.

ו וכן פירש גם בתוס' רי"ד (שם) שזו דרך המלכות שכאשר נגמר דין הבעל להריגה אשתו מופקרת.

ז נראה שרמזו כאן מענה לטענת "הוכיח סופה על תחילתה". והדברים מפורשים בתרומת הדשן (סי' רמא) שהביא את דברי רבנו פרץ בהערותיו לסמ"ק (סי' קצ) שנחבשת על קדוש השם מותרת לבעלה ישראל כי בוודאי לא נתרצתה. וכתב שהני מילי כשעמדה בנסיון, אבל אם לא עמדה בנסיון והמירה "איכא למימר דמתחילה נמי מתרצה כדי למצוא חן שלא יהרגוה" (כשם שהמירה בתחילתה).

ח כמבואר במגילה (טו, א). אך עיין לקמן הע' יד.

ט זוהי סברת ר' יהודה הכהן (שו"ת מהר"ח או"ז סי' רכא) שכתב שבעת השלל וההרג לא נאסרה כדין אשת ישראל בעיר שכבשה כרכום, ולאחר שקבלה דתם "לא היו רשאים ליגע בהם כי דתי הגויים למאנס אחת דתו להמית".

לשונו, ואית דמוקי לה באשת כהן דמיתסרא בלונס, וראשון עיקר דכחכות (כו, ב) מוכח דבאשת ישראל קאי, עכ"ל. וכן פירש רבינו שמשון (תוס' רשב"א כתובות כו, א ד"ה על ידי נפשות) בשם רבינו יצחק הזקן זצ"ל⁵⁰ על ידי נפשות אסורה לבעלה אפילו לבעלה ישראל, דחיישינן שמא נתרצית כדי למצוא חן שלא יהרגנה⁵¹. דאי"ל באשת כהן דוקא מיירי⁵² ולבעלה כהן קאמר שמא נאנסה אבל לבעלה ישראל לא, אם כן הוה ליה למימר אסורה לכהונה, דלבעלה משמע דווקא לבעלה. ועל ידי ממון מותרת דקתני⁵³, אפילו לבעלה כהן, דלא חיישינן אפילו לאונס, דמירתת מהפסד מעותיו. וכן⁵⁴ מוכח בגמרא, וכן פירש ר"ת⁵⁵ דרישא אפילו באשת כהן וסיפא אפילו באשת ישראל, כך כתב רבינו שמשון משמו⁵⁶. וכן כתבו כל רבותינו שפירשו התלמוד לפני רבינו יצחק הזקן זצ"ל⁵⁷, דרישא אפילו באשת כהן וסיפא אפילו באשת ישראל. וכן פר"ח רישא אף באשת כהן⁵⁸, מיהו סיפא לא הזכיר⁵⁹ במה איירי. הלכך איתבריר לן על פי רבותינו דבאשת⁶⁰ ישראל אסורה⁶¹ על ידי נפשות.

ואמרינן בגמרא (שם כו, א) על ידי נפשות כגון נשי גנבי⁶², ופירש רש"י⁶³ (ד"ה הני נשי) שבעליהן ניתקין ודקטו המלכות להפקיר ביתם ונשיהם, כגון אשתו של בן דינאי שקיה רולת. ואמר חזקיה והוא שנגמר דינו להריגה⁶⁴, ור'

יוחנן אמר אף על פי שלא נגמר דינו להריגה. ופר"ח⁶⁵ דקיימא לן כחזקיה דהוא רבו דר' יוחנן⁶⁶. ורואה אני שהדברים קל וחומר, ומה בן דינאי דהוא ניהו דנגמר דינו להריגה ואשתו לא נגמר דינה⁶⁷, אלא שהיא הפקר לכל הן לשבי הן להרג ואפשר שיחיה ואפשר שיהרגוה, אף על פי כן אסירה דמיתרצה אפילו במקום ספק סכנת נפשות⁶⁸, הא⁶⁹ דאתינן עלה שנגמר דין עצמה להריגה ועומדת להריגה כל שכן וכל שכן שמתרצית ואסירה. דכל⁷⁰ היכא דאיכא סכנה מתרצה⁷¹ אפילו מעצמה אף על גב דלא תבע לה. כדתנן פרק אין מעמידין (ע"ז כב, א) לא תתייחד אשה עמהם מפני שחשודין על העריות, ולא יתיחד אדם עמהם מפני שחשודין על שפיכות דמים. ופרכינן בגמרא (שם כה, ב) גבי אשה, תיפוק לי⁷² משום שפיכות דמים. אמר ר' ירמיה באשה חשובה דמירתת מינה עסקינן. רב אידי אמר אשה כלי זיינה עליה. פירוש אין הגוי הורג אשה אלא הוא⁷³ בא עליה⁷⁴. הא למדת דהגוי הורג את האיש ואינו הורג את האשה מפני שבא עליה, וגם היא מתרצה⁷⁵ לו כדי להציל⁷⁶ עצמה, ואפילו בפה תובעתו בעבור הצלת עצמה⁷⁷. הכי מוכח לכאורה⁷⁸ בירושלמי (ע"ז פ"ב ה"א ט, ב) דפריך התם ואין האשה בכלל שפיכות דמים, אמר ר' מנא⁷⁹ תיפתר בכריאה. א"ר בון⁸⁰ אפילו תימא בתשה⁸¹ יכולה היא להטמין עצמה

ואמרינן בגמרא (שם כו, א) על ידי נפשות כגון נשי גנבי⁸², ופירש רש"י⁸³ (ד"ה הני נשי) שבעליהן ניתקין ודקטו המלכות להפקיר ביתם ונשיהם, כגון אשתו של בן דינאי שקיה רולת. ואמר חזקיה והוא שנגמר דינו להריגה⁸⁴, ור'

62. ופר"ח: ס ופר"ח ז"ל 63. דינה: ס דינה להריגה 64. הא: ס כ"ש הא 65. דכל: ד וכל 66. מתרצה: ס ק מתרצית 67. לי: ק חסר ס לה 68. הוא: ס חסר 69. מתרצה: ס מתרצית 70. להציל: ק להציל את 71. עצמה: ק נפשה 72. לכאורה: ס חסר

50. זצ"ל: ס זלה"ה ק ז"ל 51. מיירי: ס איירי 52. מותרת דקתני: ס דקתני מותרת 53. וכן: ס והכי 54. פיר"ת: ס פי' ר"ת ז"ל 55. משמו: ס ז"ל משמן 56. זצ"ל: ק ז"ל 57. וסיפא... באשת כהן: ס חסר 58. דבאשת: א ק באשת 59. אסורה: א ק אסירה 60. גנבי: ד דגנבי 61. ופירש"י: ס ופי' רבנו

מהדעה שדווקא בנגמר דינם אסורות, שהמדובר באשת ישראל, שהרי אשת כהן היתה נאסרת גם בלא נגמר דינם מדין שבייה. יח כ"כ גם התור"ד, אבל המגיד משנה (איסור"ב פ"ח ה"ל) הסיק מסתימת הרמב"ם (שם) שס"ל כרבי יוחנן. יט אבל החולקים על רבנו, בתשובתם שבשו"ת מהר"ח או"ז (סי' רכא), למדו מנשי דגנבי, שכל שנתפסה שלא בצדק או שסבורה שיכולה להנצל בדרך אחרת, אינה מפקירה עצמה. כ כך פירש"י (ע"ז כה, ב ד"ה אשה כלי), אבל תוס' (שם ד"ה איכא) כתבו שאינו משום ביאה אלא "מפני שאינה בעלת מלחמות ומריבות כאיש, מרחמים עליה", ומפירוש הראב"ד (שם) משמע שמרחמים עליה מפני יופיה. כא בירושלמי לפנינו - רב אמי. כב בירושלמי לפנינו - רבי אבין. כג גם תוס' (ע"ז כה, ב ד"ה איכא) גרסו - אפילו בתשה, אבל בירושלמי שלפנינו נאמר - אפילו תימא (בלא מילת הסבר), ופי' הפני משה שהכוונה לסתם אשה. וגיי' רבנו נראית, שהכוונה לאשה חלשה.

יג זו הסיבה לאיסור אשת ישראל לדעת תוס' (כתובות כו, ב ד"ה ועל). אולם לדעת רש"י (שם ד"ה אסורה) סיבת האיסור היא החשש שמא נתרצית לאחת הביאות, ונפק"מ באשת ישראל שנחבשה מחמת ממון ויד גויים תקיפה. ומבואר בתוס' (שם ד"ה על) שמותרת כשנחבשה מחמת ממון.

יד חשש זה מבוסס על ההנחה שכשנבעלת מיוזמתה נאסרת לבעלה אף אם מטרתה הייתה להצלה, וכפי שהוכיח רבנו לעיל מאסתר, אבל הרמב"ן (כתובות כו, ב) דחה סברא זו וכתב שכל ריצוי שמחמת פחד מותרת לישראל, וכ"כ רבנו שמואל הלוי (תשובות ופסקים, א. קופפר סי' קע עמ' 288) גם בנוגע לענין זה של אורסת פרנקפורט.

טו אולם הרמב"ן (כתובות כו, ב), שהובא לעיל (הע' ד) כתב שלדעת הר"ח עוסקת כל המשנה (לרבות נחבשה ע"י נפשות) רק באשת כהן אבל אשת ישראל מותרת וכדין שבייה.

טז ודין - ברש"י לפנינו: ודרך.

יז רבנו שמואל הלוי (פסקים וכתבים, א. קופפר עמ' 283) הוכיח

כדתנן (שם כו, ב) על ידי ממון מותרת לבעלה.

ותנו רבנן (שם נא, ב) שבויי מלכות הרי הן כשבויין, פירש רש"י (ד"ה שבויי מלכות) נשים שצבה המלך לתשמיש. הרי הן כשבויין, ומותרות לבעליהן כדתנן ולא תכינן לי לאינתו. גנובי⁸⁷ ליסטים אינם כשבויים. והתניא איפכא, מלכות אמלכות לא קשיא, הא במלכות אחשורוש הרי הן כשבויין לפי שכל גדול הוא⁸⁸ ויודעת שלא ישאנה ובעלתה כלאונס. והא במלכות בן נצר, שהיה ליסטים ולכל עיירות ומלך עליהם ונעשה ראש לליסטים, ובדידיה תנן שבויי מלכות אינם כשבויין, ואסורות לבעליהן דסברא מינסב קא נסיב⁸⁹ ונבעלת כלאון. אבל בליסטים בעלמא אינה מתרצה ושריא, ואדם דעלמא שאינו ליסטים הכי נמי דמתרצה, דסברא דמינסב קא נסיב לי אף על פי שלא על ידי נפשות⁹⁰. אם כן הא דאתינן עלה שקיבלה מחמת האונס מים טמאים, ולא⁹¹ יכלו להוציאה עד חודש ימים, איכא למימר שנתרצית לאחד מהם דסברא מינסב קא נסיב לי⁹², אם לא נאמר יוכיח סופה על תחילתה שלבה היה⁹³ לשמים. מיהו לא נהירא לי⁹⁴ להתיר מטעם יוכיח סופה על תחילתה, דהא בבן נצר ואדם דעלמא לא שרינן לה מטעם יוכיח סופה על תחילתם, דהא בסופם יצאו או על ידי פדיון או שברחו ולא אמרינן יוכיח סופה על תחילתם⁹⁵ שלא נתרצו להנשא.

ולומר גויה⁷³ אני, ואין האיש יכול להטמין עצמו ולומר גוי אני. משמע דר' מנא דומיא דר' בון⁷⁴, כמו ר' בון שהיה פותחת בהצלת עצמה כשבאין להורגה פותחת ואומרת גויה אני, כך ר' מנא פותחת מעצמה⁷⁵ ומתרצה⁷⁶ לביאה. ונראה בעיני דר' מנא אסר לה לומר גויה אני⁷⁷, ולהכי מוקמה בבריאה דוקא⁷⁸ שיכולה לסבול התשמיש⁷⁹.

הלכך מסתבר לי דאסירא ליה, לא שאני חפץ ושמח שתיאסר עליו, כי באמונת שמים שיותר נוח⁷⁸ לי שתהא מותרת משתהיה⁷⁹ אסורה. וגם רבותי אף על פי כן יעשו הטוב בעיניהם, אלא שכותב אני⁸⁰ לפני רבותי הנראה בעיני שכן דעתי נוטה לאיסור.

וגם מורי אב"י העזר"י כתב בתוספותיו בפרק האשה שאין נראה לו אותו הפירוש שמפרשים על ידי נפשות אסורה לבעלה היינו דוקא לכהן, אלא נראה לו דמיירי אף באשת ישראל⁸¹ שמא נתרצית לו באחת⁸² מן הביאות. הרי כל רבותי⁸³ דעתם נוטה לאיסור.

ולא דמי⁸⁴ להידיא דנערה שנתפתתה (כתובות נא, ב) דאמר רב יהודה אמר שמואל⁸⁵ הני נשי דגנבי גנבי שריין לגובריהו⁸⁶, פירוש (רש"י ד"ה הני נשי) שליטתם גונבין אותם מתחת בעליהן. שריין לגובריהו, מפני שכלאונס⁸⁷ הם נאים עליהם. דהתם לצורך ממון או לצורך ביאה גנבום, ולית לה כלל סכנת נפשות ואינה מתרצה כלל,

73. גויה: ד נכרית וכן בסמוך 74. דר' מנא דומיא דר' בון: ק דרבי בון דומיא דר' מנא 75. גויה אני... פותחת מעצמה: ד נכרית אני, כך ר' מנא כשבאין להורגה תובעתה מעצמה א ק חסר 76. ומתרצה: ק ונתרצית ס ומתרצית 77. בבריאה דוקא: ק דוקא בבריאה 78. שיותר נוח: ס שנוח 79. משתהיה: ס משתהא 80. שכותב אני: ס שאני כותב 81. לו באחת: א ק לו

אחת ד לאחת 82. רבותי: ס רבותנו 83. דמי: ק דמיא 84. אמר שמואל: ד (אמר שמואל) 85. לגובריהו: א ק לגובריהו ס לבעליהו 86. לגובריהו מפני שבאונס: ס לבעליהו משום דבאונס 87. גנובי: א ק גנובי 88. הוא: ק היה 89. לי: א ק ליה 90. ולא: א ד ק לא 91. לי: ק ליה ס לה 92. היה: א ד ק חסר 93. לי: א ד ק חסר 94. סופה על תחילתם: א ד ק חסר

כד מדברי רבנו כאן וכן בהל' ע"ז (סי' קמג) מש' שלדעת האו"ז לר' בון מותר לומר בשעת הסכנה גוי אני. אלא שיש להקשות מהמשנה בסנהדרין (ס, ב) שגם "המקבלו עליו לאלוה" נחשב לעובר עבודה זרה, ובטש"ע י"ד (קנו, ב) פסקו בפשטות שיהרג ואל יאמר גוי אני. וברא"ש (ע"ז פ"ב סי' ד) כתב שדברי ר' בון אינם היתר אלא "מילתא דפסיקא נקט, דאפשר דליכא שפיכות דמים אי אמרה וכו' ולא שיהא מותר לעשות כן". וע"ע במראה הפנים שכתב שר' בון לא התיר לומר גויה אני אלא רק להתלבש כגויה ולהטעותם, וכהיתר הנמוק"י בב"ק (מ, א ברי"ף). ואולי אפשר ליישב את דברי רבנו עפ"מ"כ הרמב"ם באגרת השמד שכשהגויים יודעים שאומר כן רק מחמת האונס אין חלול השם ושרי, ולפי"ז יש לומר שגם כשחושבים שהוא גוי אין חלול השם, שהרי אינם רואים שיהודי ממיר דתו.

כה גם בהלכות עבודה זרה (סי' קמג) פ"י רבנו שבריאה היינו כד מדברי רבנו רבנו וכן בהל' ע"ז (סי' קמג) מש' שלדעת האו"ז לר' בון מותר לומר בשעת הסכנה גוי אני. אלא שיש להקשות מהמשנה בסנהדרין (ס, ב) שגם "המקבלו עליו לאלוה" נחשב לעובר עבודה זרה, ובטש"ע י"ד (קנו, ב) פסקו בפשטות שיהרג ואל יאמר גוי אני. וברא"ש (ע"ז פ"ב סי' ד) כתב שדברי ר' בון אינם היתר אלא "מילתא דפסיקא נקט, דאפשר דליכא שפיכות דמים אי אמרה וכו' ולא שיהא מותר לעשות כן". וע"ע במראה הפנים שכתב שר' בון לא התיר לומר גויה אני אלא רק להתלבש כגויה ולהטעותם, וכהיתר הנמוק"י בב"ק (מ, א ברי"ף). ואולי אפשר ליישב את דברי רבנו עפ"מ"כ הרמב"ם באגרת השמד שכשהגויים יודעים שאומר כן רק מחמת האונס אין חלול השם ושרי, ולפי"ז יש לומר שגם כשחושבים שהוא גוי אין חלול השם, שהרי אינם רואים שיהודי ממיר דתו.

ושפחתה. ההיא פירש רש"י ז"ל¹⁰⁸ (ד"ה זו עדות) זו עדות של שבויה, וסבר דוקא בשבויה הקילו בעדותה אבל לא בנחבשה על ידי נפשות. אף על גב דפריך מינה¹⁰⁹ אגט ישן^ל, היינו משום דהתם¹¹⁰ חששא בעלמא דרבנן היא, וכמו גזירה לגזירה היא¹¹¹ דלא תתייחד עמו שמא יבוא עליה והוה¹¹² ליה גט ישן, וגט ישן נמי דפסיל שמא יאמרו גיטה קודם לבנה. והכי נמי מסתברא דקתני זו עדות¹¹³, מאי אתא¹¹⁴ למעוטי¹¹⁵ אי לא נחבשה על ידי נפשות.

ובירושלמי (כתובות פ"ב ה"ט יד, ב) נמי מוכח¹¹⁶ דבשבויה עסקינן, דמסיק התם ר' אמי בשם ר' יוחנן^ל אמר אפילו קטן, אפילו קרוב, אפילו קטן וקרוב¹¹⁷, נשמענינה מן הדא חנניה קרתיה^ל אישתבאי הוא ובניה¹¹⁸ ואיתתיה, אתון לגבי ר' חנינא ולא קבלון, אתון לגבי ר' יהושע בן לוי וקבלון. הדא אמרה אפילו קטן וקרוב¹¹⁹. אלמא אשבויה מייתנין¹²⁰ עובדא, וההיא עובדא דתניא אידך (כתובות כז, א) הכל כשירין להעידה^ל חוץ [מהימנה ובעלה]¹²¹. ועוד אומר אני דאפילו בשבויה לא מהני, גבי שתי¹²² אחיות שנשבו ומעידות זו על זו¹²³, אומר אני דאינם נאמנות. ואף על גב דתניא אחיות נאמנות, ותנן נמי דגומלות נאמנות, כדתנן (שם כג, ב) שתי נשים שנשבו, זאת אומרת נשביתי וטהורה אני, וזאת אומרת נשביתי וטהורה אני, אינן נאמנות, ובזמן שמעידות זו את זו הרי אלו נאמנות, ואמרין בגמרא (שם כד, א) דקא משמע לן דלא חיישינן לגומלין, ומוקי לה בפ"י בירושלמי^ל ואפילו יש עדים שנשביתי.

ותו⁹⁵ נראה דלא אמרינן אפילו בעלמא יוכיח סופן על תחילתן אלא היכא דמוכח, כדמוכחא סוגייה בשחיטת חולין^כ (חולין לט, ב), הלכך⁹⁵ נראה בעיני דכל על ידי נפשות באשת ישראל אסירא. דרבנן שיערו דעתה של אשה שבודאי היא מתרצה וחזקה היא שהיא מתרצה⁹⁶ כדי להציל עצמה, ואינה נאמנת לומר שלא נטמאת אלא בעדות ברורה. ולא דמי לשבויה דמקילינן בה ותלינן לקולא בכל⁹⁷ מה שנוכל לתלות. דגבי שבויה הוא דהואיל ואינה נשביית אלא⁹⁸ לשם ממון או לשם ביאה תלינן לקולא בעדותה, דיודעת ובטוחה שלבסוף תצא ויודעת בודאי שאינה נהרגת, להכי תלינן לקולא בכל מה שנוכל לתלות. אבל על ידי נפשות שעור רבנן דעתה של אשה שבודאי מתרצה, וגוי ודאי בעיל לה דחביבה עליה⁹⁹ אפילו בהמתן של ישראל.

הלכך¹⁰⁰ הא דאתינן עלה שהיה¹⁰¹ על ידי נפשות, נראה בעיני דבעינן עדות ברורה. ואף על גב דאחותה מעידה עליה שלא נטמאת וטהורה היא, נראה בעיני דאין לסמוך על עדותה. ותדע דהא תנן על ידי נפשות אסורה לבעלה, (כתובות כז, א) עיר שכבשוה כרכום כל כהנות שבתוכה פסולות, ואם יש עמהם¹⁰² אפילו עבד אפילו שפחה הרי אלו נאמנים, ואילו גבי¹⁰³ על ידי נפשות לא תני ואם יש עמהם אפילו עבד אפילו שפחה, משום דהתם צריך עדות ברורה^כ, ואם יש עמהם עדות ברורה לא צריך למיתניה דפשיטא דמהני. והא דתניא בגמרא (שם, ב) זו עדות איש ואשה¹⁰⁴, תיניק ותינוקת¹⁰⁵, או אביה ואמה, אחיה¹⁰⁶ ואחותה מעידין אותה, אבל לא בנה ובתה, לא¹⁰⁷ עבדה

דהתם נמי¹¹¹. היא: ס חסר¹¹². והוה: ק והוי¹¹³. זו עדות: א ק ס זו עדות זו עדות¹¹⁴. אתא: ק אתי¹¹⁵. למעוטי: ס חסר¹¹⁶. נמי מוכח: ס מוכח נמי¹¹⁷. אפילו קטן וקרוב: ק חסר¹¹⁸. ובניה: א ובנין ק ס ובניו¹¹⁹. וקרוב: ס אפי' קרוב¹²⁰. מייתנין: ס מייתי¹²¹. [מהימנה ובעלה]: א ק מהימנה ס מהימנה¹²². גבי שתי: ס בשתי¹²³. על זו: ס לזו וכן להלן

95. נר' דלא... חולין הלכך: א ד ק חסר⁹⁶. וחזקה היא שהיא מתרצה: ד חסר⁹⁷. בכל: א ככל וכן בסמוך⁹⁸. אלא: ס או⁹⁹. עליה: ס ליה¹⁰⁰. הלכך: ס חסר¹⁰¹. שהיה: ק שהיא¹⁰². עמהם: ס שם עדים¹⁰³. גבי: ק חסר¹⁰⁴. איש ואשה: א ק אשת איש ד (אשת איש) (איש ואשה)¹⁰⁵. ותינוקת: ס או תינוקת¹⁰⁶. אחיה: ס ואחיה¹⁰⁷. לא: א ד ק חסר¹⁰⁸. פרש"י ז"ל: א ד ק פרש"י¹⁰⁹. מינה: ס מיניה¹¹⁰. דהתם: ס

כח בסוגיא שם, אם שחט הבהמה, ואח"כ אמר שהשחיטה היתה לשם עבודת כוכבים. להסבר הראשון שם אומרים במקרה זה "הוכיח סופו על תחילתו", ולהסבר השני לא אומרים, משום שאין הוכחה ברורה. כט אומנם בנחבשת נחלקו הראשונים האם ניתרת בעדות פסולים. הרשב"א (כתובות כז, ב ד"ה על בת) דייק מהמקרה של בת ישראל שהורחנה באשקלון ומפירוש הראב"ד בעדויות (פ"ח מ"ב) שם, שעדי ההיתר היו פסולים ושבתם נחבשת (כשאין מגן) עדים פסולים אינם נאמנים (אלא שכתב שהוא מחמת שאינה מנוולת כ"כ גבי שבאי). אולם רבנו קרשקש (שם) והרא"ה (שם)

ד"ה אמר שמואל) חלקו עליו וכתבו בפשטות שלא שנא משבויה שפסולים נאמנים בה. ל שאלת הגמ' (שם): "ורמינהו לא תתייחד" וכו'. רבנו פי' הסוגיא לפי רש"י כאן, אולם תוס' (שם ד"ה לא תתייחד) דנו בפירוש לגיטין (עג, א) שם פי' שלא יתייחד מחשש שיקדשה כשיבוא עליה, אף שגרשה קודם. לא בירושלמי לפנינו - רב אימי בשם ר' יהושע בן לוי. לב בירושלמי לפנינו - קרתיסיה. לג בלשון זו הברייתא בתוספתא כתובות (פ"ג ה"ב). לד לא מצאנו היכן הדבר מפורש בירושלמי.

מצלת על הכהנות כולן. מיהו הגי' מילי בשבועיה פרכינן לקולא, אבל בעל ידי נפשות פרכינן לחומרא, דשעור רבנן דעתא דאשה¹²⁹ שבדאי היא מתרצה, ולא שרינן לה¹³⁰ אלא בעדות ברורה.

ל'ושמעתי שזו הבחורה היא בתולה, ואם תמעך באצבע¹³¹ לפני הנשים ותראה בתוליה^ל נראה בעיני דאיכא למישרי אם אינה בוגרת לפר"ח¹³² דסבר דדמיה כלים^ל, אי העראה היינו הכנסת העטרה שיש בה להשיר בתולים בפרק בן סורר¹³³ (סנהדרין עג, ב).

ריבה¹³⁴ שנאנסה בגזירת וורנקפורט¹³⁵ והיא ארוסה, השיב אבא מרי זצ"ל¹³⁶ שהיא אסורה. דעל ידי נפשות אסורה לבעלה דשעור רבנן דעתה של אשה שבדאי היא מתרצה. ואפילו בפסח תובעתו עבור הצלת עצמה¹³⁷. ואף על פי שאינה נהנית מביאתו כלום דשרי בה וזהמא, מכל מקום כיון שמתרצה¹³⁸ מאיליה בלא

ואם כן הא דאחינן עלה אם היו שבועות על ידי ממון או לצורך ביאה הוה משמע לכאורה דנאמנות וטהורות, אומר אני דלא אשכחן שתי קולות בשבועיה שיהיו נאמנות אחיות אף על פי שהם גומלות זו את זו ומעידות זו לזו¹²⁴, דכי שרינן אחיות דוקא במקום שאינם גומלות, אבל אחיות וגומלות לא שרינן^ל. והבא לומר דשרינן אחיות אפילו גומלות ובא לכופ את זה יעקב לכנוס, עליו להביא ראיה מאיזה כח יכוף אותו.

הלכך נראה יותר בעיני שאין כח ביד רבותי לכופ את זה יעקב לכנוס, דבעל ידי נפשות אזלינן לחומרא ולא שרינן אלא בעדות ברורה כדפרישית. ואפילו גבי שבועיה פרכינן לחומרא לפי פירוש רש"י¹²⁵ דפרכינן (כתובות כז, א) כרקום של אותו מלכות נמי אי אפשר דלא ערק חד מנייהו ובעיל¹²⁶. מיהו ליתא אלא כדגריס ר"ת¹²⁷ אי אפשר דלא ערקא חדא¹²⁸ מנייהו, והוה לן למישרינהו לכולהו ולתלות לקולא, דבשבועיה הקילו, כדאמר בסמוך (שם) אם יש שם מחבואת אחת

בסנהדרין וכו' 134. ריבה: ט ריבה אחת 135. וורנקפורט: ט וורנקפורט ו נ וורנקפורט 136. זצ"ל: ט חסר 137. עצמה: ב נפשה 138. שמתרצה: ט שנתרצית

124. לזו: א את זו 125. פרש"י: ס פרש"י ז"ל 126. ובעיל: ס ובעל 127. ר"ת: ק ר"ת זצ"ל 128. חדא: א ק חד 129. דאשה: א ק של אשה 130. לה: ס חסר 131. באצבע: א באמצע ד האצבע 132. לפר"ח: ק ס לפר"ח ז"ל 133. סורר: ס סורר ומורה ק סורר ומורה

(סו"ס קע הע' 75). לעומת זאת בתשובה שם יש את התוספת המובאת להלן.

לז קצת קשה מדוע לא הביא רבנו את הבדיקה המובאת בגמ' (שם י, ב) שמושיבים אותה על חבית יין, בעולה ריחה נודף ובתולה לא, ונקט בדיקה אחרת. וניתן ליישב בשתי דרכים: (1) כמ"ש החלקת מחוקק (סח ס"ק ג) שהיין שלנו אינו חזק כל כך שתהא בעולה ריחה נודף. (2) עפ"י מש"כ רבנו בהל' טרפות (סוף סי' תצו) שבדיקות שמצריכות דיוק רב (כגון בדיקות דנפולה ודרוסה) נהגו רק בדורות קודמים שהייתה תורתם גדולה וחכמתם רבה. אומנם לסברא זו נצטרך לומר שכוונת רבנו ב"תראה בתוליה" היא לדם בתולים שהיא בדיקה פשוטה, ועיין בהערה הבאה.

לח לדעת הר"ח (הובאה בתוס' שם ט, א ד"ה האומר) לבוגרת אין דמים אבל פתחה סתום, וכ"כ רב האי גאון (הובא בשטמ"ק כתובות לו, א), הערוך (ער' פתח) והרי"ף (ד, א בכתובות), אבל רש"י (שם לו, ב ד"ה הג') והרמב"ם (פ"א מאישות ה"ב-ג) כתבו שפתחה דומה כפתוח אבל דמים יש לה. ויש מקום לדון על מש"כ רבנו שלר"ח אינה יכולה להראות את בתוליה, שהרי לכאורה יכולה להראות שפתחה סתום. אומנם למש"כ בהערה הקודמת, שכוונת רבנו היא רק לבדיקת דמים, אתי שפיר.

לט ר' לעיל הע' לו שתוספת זו לסיום התשובה מצויה בתשובות ופסקים לר' א. קופר (סו"ס קע ושם הע' 75) והובאה מכ"י של תשובה זו.

לה בתשובת ה"ר דוד בן שאלתיאל (המובאת בשו"ת מהר"ח או"ז סוף סי' רכא) כתב שמענין בנות שמואל (בכתובות כג, א) שלא העידו זו לזו משמע כדברי רבנו (ודחה ההסבר ששם לא נשבו יחד), אלא שתמה שם על עצם הסברא ששתי קולות לא אמרינן, ש"מאחר והכשירו כל אחד, מה לי חד מה לי תרי". וכן הקשה הפנ"י (שם כז, א) על דברי המשנה שבשבועיה אדם אינו נאמן ע"י עצמו (וקשה שהרי במקום שע"א נאמן באיסורים גם הבע"ד נאמן, ואדרבא עיקר נאמנות ע"א נלמדת מזבח). כמו כן הסתפק החכם צבי (סי' קמא) על הב"י (אה"ע סי' ז) והמהרשד"ם (סי' רלה) האם מועיל עד מפי עד בעדות שבועיה. אומנם בשערי יושר (ש"ו פ"ח) האריך לבאר שגזירת חכמים בשבועיה הייתה שתחשב לנבעלת ודאי (וכמש"כ תוס' (שם לו, ב ד"ה ואלו) שלא מועילה בה עדות פסולה, אלא שבמקום שאין חשש משקר (לאפוקי היא, בעלה ובניה) לא גזרו על השבועיה (ונראה שהוא דומיא דמחבואה ואכמ"ל). ואולי זו גם כוונת הרמב"ם (איסור"ב פ"ח ה"ז) שכתב שעבדים וקרובים נאמנים להתיר שבועיה, כיון שכל איסור שבועיה הוא מדבריהם (וכבר הקשו עליו המחנ"א והאחיעזר (ח"א ו, ו) מדברי עצמו בהל' עדות (פ"ה, ג), שבמקום שנאמן ע"א נאמנין כל הפסולים, ונראה שלדברי השע"י אתי שפיר).

לו הערה זו של רבנו בענין היותה של הארוסה בתולה, איננה מוזכרת בפסקי המהר"ח דלהלן. הדברים גם אינם מופיעים בתשובת רבנו שבכ"י המוזכרת בתשובות ופסקים לר' א. קופר

ואורה, מורי ה"ר שמואל בן ה"ר ברוך זצ"ל². ידעתי כי תלמודך בפ"ך ערוך, ואחריך אני כרוך, ואית כך צרוך³.

[א] כתבת מורי הרב וזה לשונך, איך אנו נוהגים בפת גלחים⁴ אחר הפסח אם אנו נפרעים שמונת ימי החג אף על פי שלא התנינו מעיקרא⁵, הואיל ויכול ליקח ממנו קמח אפילו בתוך הפסח, נמצא דלאו שליחות ידידיה קא עביד, עכ"ל.

כך נראה בעיני שהוא היתר גמור, הואיל וישראל לא זכה באותו חמץ קודם הפסח⁶ הוה ליה חמצו של גוי⁵ שעבר עליו הפסח שהוא מותר באכילה. ואף על גב⁶ שהגוי חייב לו, מכל מקום כל זמן שלא זכה בו ישראל באחריותיה דגוי הוא. ואותו חמץ שנותן⁷ לו לאחר הפסח לא היה כח⁸ ביד ישראל להוציאו מן הגוי בפסח, שהגוי אומר לו לא אתן לך פת זה אלא פת אחר. נמצא דאין לו לישראל בוי⁹ שום כח ולא שום זכיה. ולמה יהא אסור הלא מיואש ועומד הוא ממנו כל ימי הפסח. ואפילו חמץ של ישראל שכבר הוא בידו קודם הפסח והפקירו קודם הפסח מותר לו לישראל לאחר הפסח לזכות בו ולאוכלו, הואיל והפקירו קודם הפסח ויצא מרשותו קודם הפסח.

וראיה לדבר אני מביא דתנן במסכת שביעית פרק הפיגם (פ"ט, ה) כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן הבית¹. ואמרינן בירושלמי (שם פ"ט ה"ד כו, א) תני והלכה כדבריו. וחזקיה אמר מכיון שהתחיל באוצר

תביעתו נאסרת, וראיה מאסרת. ועוד יש לומר¹⁴³ כיון שלא יכלו להוציאה עד חדש ימים שנתרצית לאחר מהם דסברא מינסב קנסיב לה כמו בבן נצר.¹⁴⁴ ואין לומר¹⁴³ יוכיח סופה על תחילתה¹⁴⁵ שלבה היה לשמים, דהא בבן נצר¹⁴⁴ לא אמרינן הכי אף על פי שלבסוף יצאו איך שיצאו.

ותו נראה בעיני דאפילו בעלמא לא קיימא לן יוכיח סופה על תחילתה אלא היכא דמוכח כדמוכח סוגיא דשחיטת חולין. הילכך אין להתירה אלא בעדות ברורה. ולא דמי לשבוייה דמקלינן בעדות שלא נשבית אלא לשם ממון או לשם ביאה.

ומה שאחותה מעידה עליה שלא נטמאת לא מהני. ואפילו בשבוייה נראה דאחיות וגומלות אינן נאמנות, עכ"ד¹⁴⁶ אבא מרי זצ"ל. ועוד¹⁴⁷ האריך בפנים הרבה מא.

העזרי זצ"ל שרבי אליעזר ממיץ היה נוהג להתיר חרם ליבם לישא שתי נשים קודם החליצה, כדי שלא תהא החליצה פסולה ותצטרך לחזור על כל האחיין. אם כן חושב אותו כנושא שתיים. ועל זה יש בידי להאריך, אך שלא להכביד על רבותי נמנעתי בזאת הפעם, ודייני (אני) [אם] ישיבו לי.

ועליהם החיים והשלום כחשקי עבדכם ותלמידכם מכודנכם¹³⁹. יצחק¹⁴⁰ בר¹⁴¹ משה נב"ה¹⁴²:

¹(תשמח) תשובה לה"ר שמואל בן ה"ר ברוך זצ"ל¹

רבים אמרו חכמתם בראשם עטרה, אך ענוותך למאוד גברה. ואתה הוא ארי שבחבורה, ותורתך ברורה. חכמה מפוארה, ערוכה ושמורה, ושיטה ישרה בפלפול וסברא. מפנינים יקרה, צהלה

1. (תשמח) ... זצ"ל: א ק ס חסר 2. זצ"ל: ק ז"ל 3. ואית כך צרוך: ק ס חסר 4. גלחים: ד כומרים 5. גוי: ד עכו"ם וכן להלן בהסיות שונות 6. ואע"ג: ס דאע"ג 7. שנותן: ס שנתן 8. כח: ד (בא) [כח] א ק בא 9. נמצא דאין... בו: א ד ק דנמצא דאין בו לישראל

139. [ועוד... מכודנכם]: א ד ס ק חסר ר' ביאורים 140. יצחק: ס הצעיר יצחק 141. בר: ק ב"ר 142. נב"ה: א ק נב"ה ושלמו דברי התשובה 143. כיון... לומ': ב חסר 144. ואין... נצר: ט חסר 145. סופ' על תחילת': ב נ סופו על תחילתו 146. עכ"ד: ב ע"כ 147. ועוד: ב ו נ ועדיין

מסוים "ולוקחים מהם בכל יום כמו שקצבו, ובפסח לא לקחו". והשאלה: האם "מותר ליקח לחם לאחר הפסח כנגד מה שחסר מליקח בפסח", כלומר האם יכולים עתה לקחת לחם המגיע להם למפרע על ימי החג שעברו.

ג כ"כ רבנו גס בהל' פסח (שם), וכ"פ הראב"ה (סי' תסו) והגהות מיימוני (ח"מ פ"א, ג), אומנם הטור והשו"ע (תנ, ב) פסקו שצריך להתנות עם הגוי לפני הפסח שהחמץ אינו של הישראל, ויכול לקחת תמורתו אחרי פסח. וכתב המשנה ברורה (שם סק"ד) בשם האחרונים שבדיעבד גם אם לא התנה מותר.

ד המשנה שם עוסקת בכובש ג' כבשים יחד, ונחלקו התנאים בשאלה עד מתי מותר לאכול את הכבושים. דעת רבן גמליאל שבכל מין הולכים לפי שעת ביעורו, ולהלן נפסק בירושלמי שהלכה כדבריו.

מ מכודנכם - וכן להלן בתשו' רבנו (ס"ס תשמח, ס"ס תשעה) - "מכודנך", וכן שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפ' פראג סי' אלף א) - "היהודים אינם מכודנים". ונר' שהמקור לביטוי זה מהמדרש (ויק' פר' טז, א; איכ"ר א, יט; ועוד) - "עשה אותן שפחות מכודנות" כלומר משועבדות, וא"כ כוונתו כאן - משועבד לכם. מא האפשרות שהיא בתולה והבדיקה לברור הענין לא הוזכרה בפסקי המהר"ח.

א שאלת רבנו היא ביחס לדין חמץ בפסח, אך ביחס להיתר הפת בכל ימות השנה, פשוט לרבנו שפת הגלחים מותרת. וסברת ההיתר היא, שאין להם בנות ולכן אין מקום לגזור, כמובא בשואל בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' רמח). אומנם הרשב"א עצמו אסר וכתב שאין לחלק, וכ"פ הרמ"א (יו"ד קיב, א).

ב בהל' פסח (סי' רמז) ביאר רבנו שהמדובר בשלמו להם סך

לא הוי הפקר'. אף על פי שיש בידי כ"כ²² לומר, אין נראה לי, דאי איכא דחוזר וזוכה בו לא הוי הפקר, אם כן לא עבוד²³ ולא כלום, ואפילו בהתחיל באוצר לא מהני. אלא ודאי הכי בעו למימר דכל היכא דהפקיר אפילו חוזר וזוכה בו הוי²⁴ הפקר, לא שנא לענין פירות שביעית לא שנא לענין חמץ.

והכי נמי לענין מעשר תניא ריש פרק הגזול קמא (ב"ק צד, א) הפקיר כרמו והשכים לבקר ובצרו, חייב בפרט ובכוללות ובשכחה ובפיאה, ופטור מן המעשר. אף על גב דחוזר וזוכה בו איפטר ליה ממעשר, ובהנהו חייב משום תעזוב יתירא. ובירושלמי דמסכת פאה²⁵ (פ"ו ה"א כח, ב) אמרינן הדא אמרה שאם אדם מפקיר חוזר וזוכה בו. מכל אלה למדתי שאם אדם הפקיר אף על פי שחוזר וזוכה בו הוי הפקר, ולא אמרינן הואיל וחוזר וזכה בו²⁶ פקע הפקירו למפרע, אלא הוי הפקר גמור כל זמן שלא חזר וזכה בו.

הלכך נראה בעיני הלכה למעשה, אדם שהפקיר חמצו קודם הפסח מותר לו לחזור ולזכות בו לאחר הפסח ולאכול. ואפילו לכתחילה מותר לעשות כן, כדמוכח²⁷ ההיא דירושלמי דשביעית כדפרישית לעיל. וכל שכן האי דאתינן עלה שלא²⁸ זכה בו ישראל מעולם וממילא מיואש הוא²⁹ כל ימי הפסח, כל שכן שהיתר גמור הוא ליקח הפת מן הגוי לאחר הפסח.

והכי מוכח בירושלמי פרק³⁰ כל שעה (פסחים פ"ב ה"ב יד, ב) להתירא, דאמר³¹ התם הפקיר³² חמצו בשלושה עשר, לאחר הפסח מהו. ר' יוחנן אמר אסור, ר' שמעון בן לקיש אמר מותר. אמר ר' יוחנן לר' שמעון

כמבוער הוא⁷. אתא עובדא קומי רבי יוסי ואורי כחזקיה. אמר לא דאנא סבר כוותיה אלא מן¹⁰ מה דאנא חמי רבנן עבדינן¹¹ כוותיה. ר' יצחק בר רדיפה¹³ הוה ליה עובדא, אתא שאיל לרבי ירמיה, אמר ליה מה אריותא קמך ואת שאיל לתעלייא. אתא שאל לרבי יאשיה. אמר ליה חמי לך תלת רחמין ומבקר¹⁴ קומיהון¹⁵. אתון¹⁵ קפודאי דצפרין שאלון לרבי אמי כגון דלית לאילין עמא רחים ולא שאיל שלם היך צורכא מיעבד. אמר לון כד תחמון רגלא צלילא תהוון מפקין ליה לשוקא ומבקרין¹⁶ ליה וחזרין וזכיין ביה. פירש רבינו שמשון¹⁷ (שביעית ט, ח) קפודאי בני אדם¹⁸ קפדנים שלא היו להם אוהבים ואם יפקירו יזכו בהם ולא יחזירו להם, והורה להם רבי אמי¹⁹ דכשיראו השוק פנוי מבני אדם יפקירו ואחר כך יזכו. הא למדת שהמפקיר על מנת לחזור ולזכות בו הוי הפקר אף על פי שיחזור ויזכה בו, ולא מיתסרי משום פירות שביעית. הכא נמי ישראל שיש לו חמץ והפקירו קודם הפסח מותר לזכות בו אחר הפסח ולאכול. וכל שכן הא דאתינן עלה²⁰, שהישראל לא זכה בו מעולם וממילא הוא מיואש ממנו כל ימי הפסח, כל שכן וכל שכן דשרי.

ואף על פי שיש בידי לדחות ולומר דאדחזקיה קאי דאמר מכיון שהתחיל באוצר כמבוער הוא. ור' יאשיה ור' אמי לא רצו לסמוך על חזקיה²¹ ולהקל לגמרי כדבריו בהתחיל באוצר, אלא הורו שבהפקר כי האי שחוזר וזוכה בו סגי בהתחיל באוצר, אבל היכא שלא התחיל באוצר אינו חוזר וזוכה בו, ואם חזר וזכה בו

10. מן: א ד ק חסר 11. עבדין: א ד ק סברי 12. ר': ק ס דר' 13. רדיפה: א ק רדופא ד רדופה 14. ומבקר: ס ואעקרא 15. אתון: א ק אפילו ס חסר 16. ומבקרין: ס ומפקרין 17. שמשון: ס שמשון ז"ל 18. אדם: א ק חסר ד [אדם] 19. אמי: ס אחא 20. עלה: ס עליה 21. על חזקיה: ס עליו 22. כך: א ד ק כח 23. עבוד: ק

עביד 24. הוי: א לא הוי 25. דמסכת פאה: ד דפאה 26. בו: ק חסר 27. כדמוכח: ד כדמוכחא 28. עלה שלא: ס עליה דלא 29. מיואש הוא: ס הוי מיואש 30. פרק: א ק ס בפרק 31. דאמר: ס דאמרינן 32. הפקיר: ס הפקיד

(ב) בדעת הרמב"ם שפסק שביעור הוא כילוי הפירות וביאר התורת זרעים שגם הפקר הוא כילוי, והוסיף שם שגם הבעלים יכולים לאכול לאחר שהפקירו בתנאי שלא יזכו בפירות, וממילא מובן שהזכייה לאחר ההפקר שבירושלמי אינה זכייה גמורה. (2) עפ"י ביאור הגר"א לירושלמי שדי אם יפקיד בפני ג' (גם אם לא הוציא מרשותו) או להוציא מרשותו (גם שלא בפני ג'). ונראה קצת מדבריו שבביעור פירות שביעית אין צורך בהפקר גמור אלא בנתינת רשות לאחרים לאכול.

ה ופי' הפני משה שחזקיה הקל כדעת ר' שמעון, שכיון שהתחילו להכניס הפירות לאוצר של העיר יכולים גם העשירים לאכול מהפירות לאחר הביעור.

ו הפתרון של ר' יאשיה שיפקיר פירותיו בפני ג' מאוהביו (שאין חשש שיזכו בפירות לאחר ההפקר), ולאחר מכן יחזור ויזכה בהם, וכך יוכל לאכול מהם.

ז ניתן לדחות את הראיה מהיתר האכילה בירושלמי לאחר זמן הביעור בשתי דרכים נוספות: (1) עפ"י מש"כ בתורת זרעים (פ"ט, ט,

ומצאתי און לי דאמרינן בעבודה זרה ריש פרק⁴⁶ השוכר (סב, ב) דבי ר' ינאי יזפי פירי מעניי בשביעית ופרעי להו בשמינית⁴⁷ דהתירא, אתו לקמיה דר' יוחנן אמר יאות הן עבדין. פירוש דכיון דלא יהבו⁴⁸ להו לאלתר בשביעית אלא בשמינית לא מחזי כסחורה. וכתב רבינו שמואל זצ"ל מיכן⁴⁹ לפורע חמץ לאחר הפסח למי שהלווהו לפני הפסח שהוא מותר⁵⁰. והא דאתנין עלה עדיפא מההיא דמלוה מעיקרא הוא דהא לא זכה בו ישראל מעולם, והא דתניא בתוספתא (בפ"ק) [בפרק ב]⁵¹ דפסחים (הל' ו) ואיתא נמי בירושלמי⁵² (פסחים פ"ב ה"ב יג, א) ישראל וגוי שהיו באים בספינה והיה חמץ ביד ישראל, הרי זה מוכרו לנכרי או נותנו במתנה⁵³ וחזור ולוקח הימנו אחר הפסח, ובלבד שיתנו לו במתנה⁵⁴ גמורה⁵⁵. רשאי ישראל לומר לגוי עד שאתה לוקח במנה בא וקח לך במאתים⁵⁶ שמא אצטרך ואבוא ואקח⁵⁷ ממך אחר הפסח. משכיר ישראל בהמתו לגוי להוליך עליה חמץ ממקום למקום.

הא למדת שמותר ליתן חמץ לגוי קודם הפסח ולחזור ולקח הימנו⁵⁸. ואפילו בחנם אם יתן לו הגוי לאחר הפסח מותר לו לקבל, ובלבד שיתן לו מתנה גמורה לגוי שאם הגוי היה רוצה היה מעכבו לעצמו. הכי⁵⁹ נמי היכא דהפקירו קודם הפסח הפקר גמור שאם היה זוכה בו אחר אם היה רוצה לא היה מחזיר לו, הכי נמי דשרי לזכות בו אחר⁶⁰ הפסח. ואפילו לכתחילה

בן לקיש אין את מודה לי משש שעות ולמעלה שהוא אסור. אמר ליה תמן איסורו גרם לו, הכא מאי אית לך למימר. אמר ר' יוסי לר' פנחס נהיר את כד הוינן אמרינן⁶¹ אתיא דר' יוחנן כר' יוסי, ודר' שמעון בן לקיש כר' מאיר. אינה⁶² כן אלא ר' יוחנן חשש על הערמה, ור' שמעון בן לקיש לא חשש על הערמה. פירוש ר' יוחנן חייש⁶³ על הערמה דאמר⁶⁴ הפקרתו קודם הפסח אף על פי שלא הפקיר⁶⁵, ור' שמעון בן לקיש לא חייש על הערמה⁶⁶ ושרי לאחר הפסח. הלכך אפילו ר' יוחנן דחייש להערמה, הני מילי בחמץ שבידו חייש שמא לא יפקירנו ולא יוציאנו מרשותו ויאמר הפקרתו. אבל הא דאתנין עלה שהחמץ ביד גוי ולא זכה בו ישראל וממילא אתיאש מיניה כל ימי הפסח הכי נמי דשרי. ותו, דר' יאשיה ור' אמי קיימי כר' שמעון בן לקיש ולא חיישי להערמה⁶⁷. ורואה אני⁶⁸ הדברים, ומה במקום שהחמץ שלו בידו הוא⁶⁹ והפקירו [קודם]⁷⁰ ימי הפסח חוזר וזוכה בו לאחר הפסח, במקום שהחמץ אינו שלו ולא זכה בו⁷¹ לא כל שכן שזוכה בו לאחר הפסח ויאכלנו.

ונראה בעיני דר' שמעון בן לקיש שרי לכתחילה. והא דקתני הפקיר⁷², בעבור ר' יוחנן דאסר אפילו בדיעבד, דאף על גב דכח התירא⁷³ עדיף, איסורא בדרבנן ניחא ליה' לאשמעינן. ואפילו תמציי⁷⁴ לומר דדוקא בדיעבד שרי, נראה בעיני דקיימא לן כר' יאשיה ור' אמי דשרי אפילו לכתחילה.

48. יהבו: א יחבי 49. זצ"ל מיכן: ק ס ז"ל מכאן 50. (בפ"ק) [בפ"ב]: א ק בפ"ק ד פ"ק 51. בירושלמי: ס בירושלמי בפ' כל שעה 52. או נותנו במתנה: א ד ק ונותנו במתנה למי שירצה 53. גמורה רשאי ישראל... לך במאתים: א ק חסר ד [גמורה אומר הוא ישראל... לך במאתים] 54. ואקח: ס או אקח 55. הימנו: ק ממנו 56. הכי: ק הכא 57. אחר: א ק לאחר

33. הוינן אמרינן: א ק הוה ד (הוה) [הוינן אמרינן] 34. דרבי: ס לרבי 35. אינה: ס אינו 36. חייש: ס חשש 37. דאמר: א ס ויאמר 38. חייש על הערמה: ס חשש 39. אני: ק אני את 40. בידו הוא: ס ובידו 41. [קודם]: א ק ס חסר 42. בו: א ד ק בו ואינו שלו 43. הפקיר: ס הפקיד 44. התירא: ס דהתירא 45. תמציי: א ס תימא 46. ר"פ: ס בפרק 47. בשמינית: א ק לשמינית

עמ' מא), במחזור ויטרי (פסח, יז), במרדכי (פסחים ס" תקפו), וכ"פ להלכה הטור (סי' תג) בשם רש"י. אומנם בדרכי משה (שם) הביא בשם הריא"ז (הובא בשלה"ג ט, ב ברי"ף פסחים) שיש שאסרו ללוות ככר בדרך זו משום ריבית.

יב ובלבד שיתנו... גמורה - כך הגי' בתוספתא שלפנינו, בירושלמי (פסחים פ"ב ה"ב), ברא"ש (שם) ובעוד ראשונים, אולם הר"ש מפלייזא (מובא באו"ז פסחים ס" רנו, עמ' פד בהוצאתנו) ורבנו ירוחם (נ"ה ח"ה מו) גרסו: "ובלבד שלא יערים ויתנו... גמורה". ואף שהב"י והב"ח (סי' תמח) ביארו שגם לגירסא זו הכוונה היא למעט מתנה על תנאי או משאיר המפתח אצלו וכיוצא ב"ב, מהירטב"א (פסחים כא, א) והמהר"ם חלאווה (שם ל, ב) משמע שלגי' זו ההערמה הזו אסורה כשרגיל לעשות כך בכל השנים. ור' הערתנו שם (הע' קפו).

ח כך פירשו גם הרא"ש (פסחים פ"ב ס" ד) וקורבן העדה (בירושלמי שם), אבל המאירי (פסחים ט, א) והפני משה פירשו שהחשש הוא שיפקיר על מנת לזכות.

ט מדברי הירושלמי בשביעית שהובא לעיל מוכיח רבנו שהלכה כר"ל, אומנם מהרא"ש (שם) ומהמאירי (שם כח, א) משמע שהלכה כרבי יוחנן (ועיינן בדבריהם שכתבו גם לגבי ביטול שיש לחוש להערמה).

י מרש"י בביצה (ב, ב ד"ה דהתירא) משמע שכח דהתירא עדיף משום שהמתיר סומך בוודאות על שמועתו, אחרת היה מחמיר מספק. ועיינן בצל"ח (שם) שדייק מדברי רש"י שבדין שספקו לקולא (כגון ספק דרבנן), כחא דאיסורא עדיף, ודברי רבנו כאן מסייעים לדבריו.

יא כ"כ רבנו גם בהל' פסח (סימן רמז), וכ"ה גם בפרדס (עהרנריך

שאפילו תימצוי⁷⁵ לומר שזה פטור מדין אסמכתא כדמוכח לכאורה מההיא דאכפול לך (ב"מ מח, ב), כי יש צדדין בדבר⁷⁶, אפילו הכי נראה בעיני שהוא חיב ליתן לו⁷⁶, כי תקיעת כף שבועה היא וחמורה משבועה. ורבינו יצחק בר שמואל⁷⁷ כתב⁷⁸ בשם רבינו תם⁷⁸ שהיה מחמיר בה יותר משבועה⁷⁹, והיה מורה שאין לה התרה. והיה דורש מן הפסוק⁷⁹ (יחזקאל יז, יח) ובוזה אלה להפר ברית והנה⁸⁰ נתן ידו וכל אלה עשה⁸¹ לא ימלט⁸¹. וגם רבינו יצחק בר⁸² שמואל זצ"ל⁸³ נשאל והשיב⁸⁴ שאין להתיר אם לא שהיה⁸⁴ בו ימכשול רב בדבר וחסרון מרובה⁸⁵. הלכך הואיל ותקע לו כף הרי נשבע לתת לו על תנאו אם לא יבוא פלוני⁸⁴, הרי לא בא ונתחייב ליתן לו.

ואפילו הוא עשיר למי שנשבע ליתן, כדאמרינן בפרק שבועות (העדות) [שתים]⁸⁵ (שבועות כה, א) אחד דברים של עצמו ואחד דברים של אחרים, אחד שיש בהם ממש ואחד שאין בהם ממש. כיצד אמר שבועה שאתן לאיש פלוני ושל⁸⁶ אתן וכו', ואמרינן בגמרא מאי אתן, אילימא צדקה לעני, מושבע ועומד מהר סיני הוא⁸⁷ שנאמר נתון תתן לו, אלא מתנה לעשיר. הא למדת דהנשבע ליתן מתנה לעשיר חיילא שבועה עליה

שרי לעשות כן. ומשום שהחמץ שלו בעיני שיתן לו מתנה גמורה או יפקיר הפקר גמור כדי להוציא מרשותו ומכחו, ולהפקיע זכותו ממנו⁵⁸ שהיה לו בו כח⁵⁹ כל ימי הפסח. נכל שכן הכא⁶⁰ שלא היה לו בזה הפת מעולם שום זכות ושום כח. הלכך נראה בעיני היתר גמור לקבל ולפרוע⁶¹ מן הגלחים⁶² פת של כל ימי הפסח. וצורנו עלינו יפסח⁶³:

[ב] ואשר כתבת מורי, אדם נתערב לחבירו אם לא יבא פלוני אתן לך זקוק⁶⁷ ונתן לו אמונתו על זה, והנה לא בא, וזה פוטר עצמו משום⁶⁸ אסמכתא. והערב טוען⁷⁰ אם לא יאמר לו⁶⁹ פטור אתה מאמונתך אתן לו כמו שנשבעתי. אם יש לכוף התובע לפוטרו מאמונתו הואיל וזה⁷⁰ אינו חייב⁷¹ כלום, עכ"ל.

כך⁷² נראה בעיני שאם אמר לו כך, אם לא יבא פלוני אתן לך זקוק⁷³ והילך אמונתי ותקע לו את⁷⁴ כפו,

76. שהוא חיב ליתן לו: ד חסר 77. שמואל: ס שמואל ז"ל 78. תם: ס ק תם ז"ל 79. הפסוק: ק הפסוק הזה 80. והנה: ס והוא 81. נתן ידו... עשה: א ק ידו בכל אלה ד [נתן] ידו (בכל) (וכל עושה) אלה 82. בר: ס ברב' 83. זצ"ל: ק חסר ס ז"ל 84. בו מכשול... יבוא פ': א ק בן פלוני: ד (בן פלוני) ר' ביאורים. נר' שהעתיק דלג על שורה שלימה מהמילה: בו עד המילה: פלוני, ואח"כ השתבש - בו ל - ב. 85. (העדות) [שתים]: א ק ס העדות 86. ושל: ס או שלא 87. הוא: ק ס חסר

58. ממנו: ס חסר 59. בו כח: ס בו ממנו כדי שיהיה מוסלק הימנו כל ימי הפסח ולא יהיה לו בו כל ימי הפסח שום זכות ושום כח אבל הא דאתי עלה ממילא הוא מיסלק הימנו 60. (כל שכן הכא): א ק ס חסר 61. ולפרוע: ס וליפרע 62. הגלחים: ד הכומרים 63. יפסח: ס יפסח הצעיר יצחק בר משה נב"ה 64. זצ"ל: ט חסר 65. אחר: נ לאחר 66. לפני: נ קודם 67. זקוק: ס זהוב 68. משום: ד מטעם 69. לו: ס לי 70. וזה: ק חסר 71. חייב: ס חייב לו 72. כך: ק חסר 73. זקוק: ס זהוב 74. את: ד חסר 75. תימצוי: ס אם תימצוי

הביאה בתשובה לעיל (תשמ, ד) ור' שם הערתנו (הע' נז). יז אולם הרשב"א בתשובה (ח"ה סי' סז) כתב שתקיעת כף אינה כשבועה, ואף רבנו עצמו שדן בהרחבה בענין לעיל (תשמ, ד) כתב שאינה כשבועה, ואף אם נחשבת כשבועה יש לה התרה. יח אומנם ר"י עצמו בתשובתו (שם) דחה הראיה מהפסוק, שאפשר שנתנית היד המוזכרת שם היא נתינת יד להישבע בספר תורה. וע' בתשובת רבנו לעיל (סי' תשמ, ד) שאפשר שנתנית יד אינה שבועה אלא נתינת עצה.

יט בהמשך אותה תשובה במרדכי ובהג"מ (שם, ושם). כ מכשול... מרובה - ר' שנו"ס. בהע' על הגליון בנדפס ציין ללשון הר"י במרדכי ושם הגי': מכשול רב והפסד מרובה בדבר, וכן בתשובה שבהג"מ, ובפסקי המהר"ח כאן. לעיל בסוף תשובת רבנו (תשמ, ד ד"ה הלכך) הלשון: מכשול רב או הפסד מרובה. וא"כ הגי' קרובה מאד לכ"י ס.

יג משכיר... למקום - הלכה זו מוזכרת בירושלמי שהביא רבנו האו"ז לעיל.

יד הערב הוא המתחייב, וטענתו כנגד האדם שהתחייב לו, שאם לא יאמר שפוטרו מנאמנותו, הוא לא יהיה נקי מערבותו.

טו הראב"ן (סנהדרין, ח) חילק בין משחק בקוביא, שלעתים מפסיד, לשאר אסמכתאות שבטוח שלא יתקיים התנאי ולכן אינו גומר ומקנה. אומנם בנידון דידן של "אם יבוא פלוני" יש מקום להסתפק האם דינו כ"אם אחזור ביי" או כמשחק בקוביא, ואולי זהו ספקו של רבנו. וע"ע בדברי ר"ת בתוס' (ב"מ עד, א ד"ה הכא) שמשמע מהם שעל אף שמשחק בקוביא הוא כחולה בדעת אחרים, מועיל הקניין כי "אדעתא דהכי קא עבדי שיריחו זה או זה".

טז תשובת הר"י הובאה במרדכי שבועות (סי' תשנו) ובהגהות מיימוני (סוף הפלאה, ג) והוזכרה גם בסמ"ג (לאווין רמא). רבנו

הואיל ותלה שבועתו באם לא יבוא וזה לא בא⁸⁸ נתקיים התנאי ונתחייב לקיים השבועה, מידי דהוה אנדר. דתנן בפרק הנודר מן הירק (נדרים נז, א) קונם שאת נהנית לי עד הפסח אם הולכת את⁸⁹ לבית אביך עד החג, אם הלכה לפני הפסח אסורה בהנאה עד הפסח. הכא נמי כשאמר⁹⁰ שבועה שאתן לך מנה אם לא יבוא פלוני, אם לא בא חייב ליתן לו.

ונראה דאין נשאלין על שבועה⁹¹ כזאת מדמיית עליה קרבן⁹², ואפילו תימצי לומר דנשאלין הרי פסק רבינו תם דאתקיעת כף אין נשאלין⁹³. ותו דאפילו בלא תקיעת כף נראה לי⁹⁴ דאף על גב דקיימא לן פרק ארבעה נדרים (שם כח, א) דיש שאלה בשבועה, הני מילי שבועה שאוכל ולא אוכל, אבל שבועה שאתן לפלוני מנה נראה דאין נשאלין עליה⁹⁵.

ואפילו לא נשבע, אם חוזר בו מחוסר אמנה הוא, דקיימא לן כר' יוחנן⁹⁶ (ב"מ מט, א) דאמר דברים יש בהם משום מחוסרי אמנה. מיהו היינו דוקא במתנה מועטת דסמכה דעתיה דהאי. מיהו הני מילי דברים בעלמא, אבל בנותן לו אמונתו, נראה דסמכה⁹⁷ דעתיה אפילו במתנה מרובה, דשארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב.

אך לבי מגמגם כי קאמר בפרק הזהב (שם) הכי נמי מסתברא, דאמר רבי אבהו אמר ר' יוחנן ישראל שאמר לבן לוי כור מעשר יש לך בידי, רשאי בן לוי לעשות

האומר לחבירו אם לא יבא פלוני¹⁰² אתן לך זקוק והילך אמונתי ותקע לו כפו, חייב ליתן לו אם לא בא פלוני¹⁰², כי תקיעת כף שבועה היא וחמורה משבועה¹⁰³. ור"י זצ"ל¹⁰⁴ כתב בשם ר"ת זצ"ל שהיה מחמיר בה יותר מבשבועה¹⁰⁵, והיה מורה¹⁰⁶ שאין לה התרה. ור"י זצ"ל נשאל והשיב שאין להתיר¹⁰⁷, אם לא שהיה בו¹⁰⁸ מכשול רב וחסרון מרובה בדבר. ונראה אף על גב דקיימא לן¹⁰⁹ פרק דנדרים¹¹¹ דיש שאלה בשבועה¹¹², הני מילי¹¹³ שבועה שאוכל ושלא¹¹⁴ אוכל, אבל שבועה¹¹⁵ שאתן לפלוני מנה נראה שאין נשאלין עליה.

ועליך מורי הרב החיים והשלום כחשקי מכודנך¹⁰¹ תלמידך.

יצחק בר משה נב"ה:

(תשמט) 'תשובה לחתנו ה"ר שמואל בר שבתי זצ"ל¹

מפיך לא ימוש ספר התורה חתני רבי שמואל בר שבתי². על האמת עיינת, לסוף דעתו של רבינו³ יצחק ירדת.

כי כך פירש [רבינו]⁴ יצחק דההיא שלהי⁵ מעילה (כא,

חמירא משבועה ח חמורה משבועה 104. זצ"ל: ט חסר וכן בסמוך 105. יותר מבשבועה: ב משבועה ח יותר משבועה 106. מורה: נ מודה 107. להתיר: ט להתירה 108. אם לא שהיה בו: ב אם אין בה 109. לן: ט חסר 110. פ"ד: ט בפ"ד 111. דנדרים: ח ט ו נדרים 112. בשבוע: ט ב חסר 113. ה"מ: ט דה"מ 114. ושלא: ו ט ולא 115. שבועה: ט חסר
1. תשובה... זצ"ל א ד ס ק חסר 2. שבתי: ס שבתאי ז"ל 3. רבי: ק רבי 4. [רבי]: א ק חסר ס ר' 5. שלהי: ס דשלהי

88. וזה לא בא: ק ולא בא זה ס ולא בא 89. הולכת את: ד את הולכת 90. כשאמר: ס חסר 91. שבועה: ק השבועה 92. נ"ל: ס נראה 93. יוחנן: ס יוסי 94. דסמכה: א ד דסמכי ק דסמכינן 95. הדר: ק מהדר 96. שתקע: ק שתוקע 97. באמונתו אפי': א ק באמונת ואפילו ס באמונת שמים ואפי' 98. ולא: א ס ק לא (ומסתבר יותר שצ"ל: דלא) 99. הוכחה: ק הוכחה היא 100. לאוקמיה: א ד לאוקמה ס לאוקמהה 101. מכודנך: ק מחותנך ס חסר 102. אתן... פלו: ב חסר טעות הדומות 103. שבועה היא וחמורה משבועה: ט

דעתם דקים להו כר"ת (כדמוכח ממעשיהם), זהו דינם. כג רבנו האו"ז סובר כר"ת וכראב"ד, הביאם הר"ן (נדרים סה, א ד"ה והיכא), הסוברים שנדר שהוא להנאת חברו אפשר להתיר רק לדעת חברו, אולם תוס' (שם ד"ה דתנן) כתבו שאין צורך בהסכמת חברו.

כד דאי מחמת שבועה או תקיעת כף יכול היה ר' יוחנן לנקוט דוגמא של מתנה מרובה (כגון הבטיח פירות טבל לישראל) ולא טובת הנאה דהווי מתנה מועטת.

כה מכודנך - ר' לעיל (ס"ט תשמז שם הע' מ) שמקור הביטוי במדרש, ומשמעותו: משועבד לך.

כא דברי רבנו צ"ב, שהרי חיוב הקורבן הוא סיבה לכך שאפשר להישאל על השבועה, וכך מבואר בדברי אמימר בשבועות (כח, א). ואולי כוונת רבנו היא שאי אפשר לפתוח בתנאי (היינו שנשבע מחמת שסבר שיבוא). הוכחתו מנשבע על תנאי, שמבואר בדברי רבא בסוגיא (שם; וברש"י ד"ה ואכל) שגם אם עבר על התנאי במזיד חייב בקורבן כששגג בשבועה עצמה, ומשמע שהתנאי אינו חלק מהשבועה.

כב לעיל (סי' תשמ, ד) פסק רבנו דלא כרבנו תם, ואף הוסיף שגם אם תקיעת כף נחשבת שבועה יש לה התרה. ואולי אפשר לומר שבידון דידן, שהוא דין תורה, כשגילו הצדדים את

לאשמועינן דחזקה שליח עושה שליחותו אפילו בדרבנן.³

עוד¹⁸ פירש רבינו יצחק דההיא¹⁹ דמעילה דקתני הרי זה עירוב מיירי שמחמר²⁰ אחריו, וההיא דעירובין מיירי שהולך מעצמו, ואפילו ראהו שהניחו במקום שהיה רוצה לקנות השביתה לא הוי עירוב. ותדע דמעילה קתני²¹ נתנו²² על הקוף נתנו על הפיל נתנו על הפיל והולכו, על הקוף והולכו, הרי זה עירוב. פ"י זצ"ל²⁷ דמיירי בעומד²⁸ ורואה²⁹ שהולכו למקום השביתה והניחו במקום השביתה. עוד³⁰ פירש דמיירי²⁸ במחמר אחריו, וההיא דעירובין דקתני אין זה עירוב מיירי שהולך³¹ מעצמו ואפילו ראהו שהניחו במקום שהיה רוצה לקנות השביתה לא הוי עירוב.

והצור קמין לפניך יפיל. כחשקי, חמין.

יצחק בר²⁶ משה נב"ה:

(תשנ) [א] אשר שאלת¹ על דבר השידוכין שבינך ובינך ר' טוביה מבתך לבנו, לא² רצית לעשות עד שיתן לבנו³ ק' זקוקים לבד³ מירושא⁴. ושוב בקשו לך

א) דקתני נתנו על הקוף והולכו, על גבי⁶ הפיל והולכו הרי זה עירוב, דהתם מיירי בעומד ורואה⁷ ויודע להיכן מוליכו⁸, והולכו במקום שזה רוצה לקנות⁹ השביתה. וההיא דעירובין (לא, ב) דקתני אין זה עירוב מיירי כשאינו רואהו שהניחו. וקא סלקא דעתך דאין¹⁰ רואהו כלל להיכן הוא¹¹ מוליכו, ולהכי פריך אסיפא דקתני ואם אמר לאחר לקבל¹² הימנו הרי זה עירוב. ודילמא לא ממטי ליה הקוף לאותו אחר, ואמר רב חסדא אמר רב בעומד ורואהו¹³ לקוף שמוליכו למקום השליח, אבל הקוף אינו מוליכו למקום השביתה, וגם אינו רואה שנותנו הקוף ליד השליח. ולהכי פריך ודילמא לא מקבל ליה מיניה, ואמר רב יחיאל חזקה שליח עושה שליחותו, הלכך בודאי קיבל מיניה והוי עירוב, אבל אם היה רואה את הקוף שהולכו למקום השביתה והניחו במקום השביתה הוי עירוב כההיא דשלהי מעילה.

ואם תאמר ליפלוג וליתני בדידה, נתנו לפיל והולכו, לקוף והולכו אין זה עירוב, כמה דברים אמורים¹⁴ שלא ראהו שהניחו¹⁵ במקום השביתה, ¹⁶אבל אם ראהו שהניחו במקום השביתה¹⁶ הוי עירוב. אין הכי נמי דהוה¹⁷ ליה למיתני הכי, אלא הא עדיפא ליה

ק חסר 23. לפיל... לקוף: ס לקוף... לפיל 24. לו: ק ס לא 25. הפיל: ס הקוף ועל הפיל 26. בר: ק בר' 27. פ"י זצ"ל: נ פ"י ט חסר 28. בעומד... דמיירי: ב חסר טעות הדומות 29. ורואה: ט ורואהו 30. עוד: ט ועוד 31. שהולך: ט שהולך

1. אשר שאלת: ס חסר 2. לא: ס ולא 3. לבד: א ק לפנים לבד ד (לפנים) ולפנינו לבד 4. מירושא: ק מהירושא

6. גבי: ס חסר 7. ורואה: ס ורואהו 8. מוליכו: א ק מוליכן ס יוליכו 9. לקנות: א לשבות לקנות 10. וקא סלקא דעתך דאין: ס ואין 11. הוא: ד חסר 12. לקבל: א לקבלו 13. ורואה: ס ורואה 14. אמורים: ק חסר 15. שהניחו: ד שהניח 16. אבל אם... השביתה: א ק חסר ד (אבל ראהו... השביתה) 17. דהוה: ק דהוי 18. עוד: ס ועוד 19. דההיא: ד דההוא 20. שמחמר: ס שהולך ומחמר 21. קתני: ק לא הוי עירוב דקתני 22. נתנו: א

סופר). תרוץ זה אינו בתוס' (שם, ושם) וכן אינו מובא ע"י רבנו בהל' עירובין (סי' קלג).

ה גירסת התוספתא שלפנינו (עירובין פ"ב, ח): "נתנו לקוף והולכו, נתנו על גבי בהמה והולכתו, עירובו עירוב". וכנראה שמע"ז גרס רבנו, ולכן הוקשה לו שגם במקום שעירובו עירוב קתני לשון "על".

א הדיון בשאלה לפנינו הוא: האם יכול אבי הכלה להיפרע מהמשכון התפוס בידו. משכון זה ניתן לו כערוכה לסכומים שהתחייב אבי החתן לתת לזוג. ומבואר מהתשובה להלן שאין דיון בתנאי השידוכים הרגילים ובקנס אם התנאים לא יתקיימו (היינו שאם לא יחתן הבן ויתן הנדוניה לזמן מסוים הוא מתחייב קנס מסוים). ונראה שהסיבה לכך היא שבנידון שלפנינו: שנפטר אבי החתן (כמבואר בהמשך התשובה), היו יורשי אבי החתן יכולים לחזור בהם מטעם אונס באסמכתא, וזאת אם לא נגמר הקניין כמבואר בתשובת הר"י מגאש (סי' עג) ובשו"ת מהר"ח או"ז (סי' רמב) (וע"ע ברמ"א (ג, ו)).

א דברי ר"י הובאו ע"י רבנו גם בהל' עירובין (סי' קלג) במענה לרבנו אפרים. וכך תירצו גם התוס' בעירובין (לא, ב ד"ה כאן) ובמעילה (כא, א ד"ה נתנו). בשני דבורי התוס' לא הוזכר ר"י.

ב עיין בתוס' במעילה (כא, א ד"ה נתנו) ובדברי רבנו בהל' עירובין (שם) שביארו שאי אפשר להעמיד את הגמרא במעילה במקבלו ע"י אחר, שהרי הגמרא שם רוצה ללמוד שניתן לעשות מעשה מעילה בסיועם של חרש שוטה וקטן מקניית שביתה (שגם היא מצריכה מעשה כמבואר ברש"י בעירובין (לא, ב ד"ה ערובי)) בסיוע קוף ופיל.

ג בגמ' בעירובין (לב, א) מובא שבדרבנן לכו"ע מקילים לסמוך על החזקה שעושה שליחותו, ובדאורייתא נחלקו רב נחמן ורב ששת. ואולי כוונת רבנו שקונה שביתה גם לחומרא (לרוח שלא קנה מחמת העירוב), וצ"ב.

ד כן תירץ גם בפירוש שלא נודע מחברו במעילה שם (הראשון מ"שני פירושים קדמונים למסכת מעילה" - מהדיר הרב אברהם

עד. חד בר נש אפקיד גרבו²³ גבי חבריה²⁴. א"ר פנחס אתא עובדא קומי ר' ירמיה ועשה שליח עד וחייבו שבועה. אלמא דבממונא נמי²⁵ קיימא לן דשליח נעשה עד. ואיתמר נמי בגמרא דידן (שם) אמר רבא²⁶ אמר רב נחמן האומר לשנים צאו וקדשו לי את האשה, הן הן שלוחיו הן הן עדיו, וכן בגירושין וכן דיני ממונות. ואוקימנא (שם, ב) דקסבר המלוה את חבריו בעדים אין צריך לפורעו בעדים, ומיגו דיכלי לומר אהדרינהו ללוה יכלין²⁷ למימר נמי פרענוה למלוה²⁸. ודווקא התם בעו²⁹ מיגו למימניהו משום דנאמנין בעדותן³⁰, דקיימא³¹ לן הן הן שלוחיו הן הן עדיו כההיא דירושלמי דעבד שליח עד כדפרישית.

הלכך ר' משה ור' יוסף הן הן שלוחיו של ר' טוביה והן³² עדים שעשאן שליח וקיבל על עצמו לתפוס המשכון בשבעים זקוקים, כמו³³ שהשליח נעשה עד על המקדש שעשאו שליח לקדש³⁴. וכל שכן הכא שה"ר שמואל קיבל עדותן ושליחותן. ואי משום שר' משה פסול לעדות שהרי הוא³⁵ דודו, אף על פי כן אין כח בידם להוציא המשכון מידך מיגו דאי בעית אמרת נאנס³⁶ המשכון מידך ומהימנת בשבועה, מהימנת נמי למימר שאמר לך ר' טוביה לסמוך עליהן³⁷ על ר' משה ור' יוסף שהם אמרו לך לסמוך על אותו פקדון בשבעים זקוקים. כההיא דסוף פרק המוכר את הבית (ב"ב ע, א) דבעא מיניה רב עמרם מרב חסדא המפקיד אצל חבריו בשטר ואמר לו החזרתיו לך³⁸ מהו, מיגו דאי בעי אמר נאנס הוא מהימן³⁹, השתא נמי מהימן, או דילמא אמר ליה שטרך בידי מאי בעי. אמר ליה מהימן. ואסקינן⁴⁰ דמהימן בשבועה ואף על גב דאית שטר⁴¹, כל שכן הכא דמהימנת למימר שר' טוביה אמר לך לסמוך עליהם וגם שהם אמרו לך. ואף על גב דכי משבעת לאו לצורך דידך מישתבעת אלא

שהיית⁵ לוקח שבעים זקוקים. ואמר לך ר' טוביה אני רוצה לשלוח לך ר' משה ור' יוסף⁶ וושולט וכל מה שיאמרו לך ממני על זה תסמוך ותאמין להם. ואותו יום עצמו באו אליך⁷ ר' משה ור' יוסף וושולט ואמרו לך ר' טוביה שלחנו אליך, וכן אמר לך ר' טוביה שאותו פקדון שלו⁸ שיש בידך תתפוס⁹ בשבעים זקוקים ואל תחזיר לו עד שיתן לך שבעים זקוקים. והולכת אותם לפני ה"ר¹⁰ שמואל ודברו לפניו כדברים האלה, ואמר ה"ר שמואל שתוכל בטוב לסמוך על אותו משכון, וסמכת על אותו משכון ותפסת אותו¹¹. ועתה שמעת שרוצים לטעון עליך ולהוציא מידך המשכון, אחרי שר' טוביה לא אמר לך בעצמו (תראה) [תסמוך]¹² על אותו משכון. ואתה אומר שאמר לך להאמין לרבי משה ור' יוסף¹³ וושולט והם אמרו לך משמו, ועוד הם¹⁴ מודים שכן היה. עד כאן דברך שכתבת במכתבך¹⁵.

הנני משיבך. הואיל והבאת אותם שלוחים את ר' משה ור' יוסף וושולט¹⁶ לפני ה"ר¹⁷ שמואל ואמרו לך בפניו¹⁸. וגם ה"ר שמואל אמר לך לסמוך עליהם ועל¹⁹ שליחותם, אף על פי שלא אמר לך ר' טוביה בעצמו. אף על פי כן המשכון נתפס בשבעים זקוקים ואינם יכולים להוציאו מידך, דהן שלוחין²⁰ של ר' טוביה והם עדים. כההיא דהאיש מקדש (קידושין מג, א) דאיתמר רב אמר אין שליח נעשה עד, דבי ר' שילא אמרי שליח נעשה עד, ופסקינן הילכתא שליח נעשה עד. והוא הדין בממונא דשליח נעשה עד, דבכל התורה קיימא לן שלוחו של אדם כמותו לבד מדבר עבירה. הילכך בין קידושין דהיינו איסורא בין בממונא²¹ שלוחו של אדם כמותו.

והכי אמרינן בירושלמי בהאיש מקדש (קידושין פ"ב ה"א כג, ב) אמר ר' בא אתא עובדא קומי רב²² ועשה שליח

דחבריה וכן הגי' בריטב"א קיד (מג, ב): חבריה 25. נמי: ד חסר 26. רבא: ס רבה 27. יכלין: ק יכולין 28. פרענוה למלוה: א ק פרענוה ד פרענוהו 29. בעו: ס בעי 30. בעדותן: ס בעדותן הן אבל היכא דאין נאמנין בעדותן 31. דקיימא: א ק קיימא 32. והן: ק והן הן 33. כמו: ק כמה 34. שעשאו שליח לקדש: ק חסר 35. שהרי הוא: ס שהוא 36. נאנס: א ק חסר ד (אבד) 37. עליהן: ס חסר 38. לך: ק חסר 39. מהימן: א חסר ס נאמן 40. ואסקינן: א ק ואפקינן ס ואסיקנה 41. שטר: ס שטרא

5. לך שהיית: א ק שהיית ד (שהיית) ושתהיה 6. לך ר' משה ור' יוסף: ס אצלך לר' משה ולר' יוסף 7. אליך: ס אצלך 8. שלו: ק שלי 9. תתפוס: ס תתפוס אותו 10. ה"ר: ס ר' 11. אותו: ס אותו ועדיין אתה תופס אותו 12. (תראה) [תסמוך]: א ק ס תראה 13. ור': ס ולר' 14. ועוד הם: ס והם 15. במכתבך: א ק ס בכתבך 16. וושולט: ס חסר 17. ה"ר: ס ר' 18. בפניו: א ד ק לפניו 19. עליהם ועל: ס על 20. שלוחין: ד שלוחיו 21. בממונא: ק בממונו 22. רב: א ק ר' בא ס רב בא 23. אפקיד גרבו: א ק אפקיד ד אפקיד (גרבוין) 24. חבריה: ד וקרפיא דחבריה הגי' בירו' לפנינו: קרפיא

הלכך הואיל ואת מהימנת בשבועה, השתא דאיכא עד אחד דמסייע לך מהימנת אפילו בלא שבועה' לומר שר' 52 טוביה התפס לך המשכון בשבעים זקוקים.

ואם קידש אשר את בתך נתקיימו התנאים וחייבים ליתן שבעים 53 זקוקים. דאמר רב גידל אמר רב (כתובות קב, א) כמה אתה נותן לבנך, כך וכך, 54 כמה אתה נותן לבתך, כך וכך 54, ועמדו וקידשו, הן הן הדברים הנקנין באמירה חזקה שקידש. ואמרין בירושלמי ריש פרק אף על פי (כתובות פ"ה ה"א לב, א) כיון שקדשה זכתה הבת בין הבנות.

אבל לא קידשה לא מחייבי, שהרי אם היה ר' טוביה חי היה יכול לחזור בו, שאין התנאים מתקיימים עד שיקדש, וכל זמן שלא קידשה יכול לחזור בו. הלכך הואיל 55 אם היה ר' טוביה חי היה יכול לחזור בו, עכשיו שמת ונפלו 56 נכסי קמי יורשין, יכלי למימר לא ניחא לן במאי דפסק לך אבוק". ויכולין להוציא מידך המשכון דמנה אין כאן

על דבר השידוכין שאמר לך ר' טוביה אשלח אליך את ר' משה ויוסף וכל אשר יאמרו לך 57 על זה 58 תסמוך ותאמין להם. ובאו אליך ואמרו לך ר' טוביה אומר שתתפוס פקדונו שבידך 59 בשבעים זקוקים 60, ואל תחזיר לו עד שיתן לך 61 שבעים זקוקים. ועתה יתמי ר' טוביה רוצים להוציא הפקדון מידך, אין הדין עמהם, שר' משה ויוסף הן הן

לצורך בתך וחתנך, בהא ליכא קפידא, מידי דהוה אשליש שנשבע לצורך המשליש לדברי רבותינו דפסקי 42 דשליש דמהימן בשבועה הוא דמהימן, ואמר יבוא ובעי דיני 43 משביעך אני שאינך יודע לי עדות.

ותו נראה בעיני דהואיל דמהימנת בשבועה, דהשתא דאיכא עד אחד דמסייע לך, שהרי ר' יוסף הוא כשר להעיד ואתה תופס, אתה פטור משבועה, דכל היכא דמחייב שבועה ואיכא חד 44 דמסייע ליה פטור משבועה. כדפירש ר"ת 45 ריש פרק 46 קמא דבבא מציעא" (ב, ב תוס' ד"ה ולחזי) בההיא דליחזי זוזי ממאן נקט. והכי פסק מורי רבינו שמחה זצ"ל מדאמר עד 47 אחד קם לשבועה אפילו לאורועי חזקה, כל שכן שפוטר 48 משבועה לאוקומי ממנא אחזקתיה. וכבר בא מעשה לידו ודן הכי.

והכי מסתבר לי, מדפרכינן ריש פרק 49 קמא דבבא מציעא (ג, ב) ומה עד אחד שאין מחייבו ממון מחייבו שבועה, עדים שמחייבין אותו ממון אינו דין שיחייבו שבועה. ומדלא קאמר ומה עד אחד שאין 50 פוטרו משבועה מחייבו שבועה, עדים שפוטרם אותו משבועה אינו דין 51 שמחייבין אותו שבועה, דהכי עדיף טפי למיפרך משבועה על שבועה, אלא מדלא קאמר הכי שמע מינה דעד אחד נמי פטר משבועה.

51. אינו דין: א אינן ק אינן דין ד (אינן) ואינו דין) 52. שר': ס כי ר' 53. ע': ס לך הע' 54. כמה... כך וכך: א ק חסר ד (וכמה... כך וכך) 55. הואיל: ק חסר 56. ונפלו: א ס ונפלי 57. לך: ט אליך 58. על זה: ב זה על זה 59. שבידך: ב בידך 60. זקוקים: ב וקדש 61. לך: ט חסר ב לו

42. רבותי' דפסקי: א ק רבותי' דפסקינן ד רבותי' 43. ואמר יבוא ובעי דיני: א ק חסר ד (מעיר בפניו: חסר שתי תיבות) ר' ביאורים 44. חד: ס חד סהדא 45. בדפי' ר"ת: ס בדפי' 46. ריש פרק: ס בפרק 47. עד: ס דעד 48. שפוטר: א ק ס שפוטר 49. ריש פרק: ס בפרק 50. שאין: א ק שאין מחייבו ממון ד שאין (מחייבו ממון)

ו הר"ן בחידושי (ב"מ ב, ב ד"ה ולחזי) ביאר שגם אם עד המסייע אינו פוטר משבועה, לא יכלה הגמרא לפרוך מה לע"א שאינו פוטר משבועה, מכיון שמשבועת עד אחד הוא פוטר בהכחשה.

ז על אף שנאמנות הנתבע בנוגע לפיקדון מתבססת על מיגו דנאנסו וממילא גם על השבועה, סובר רבנו שגם ככה"ג יפטור עד המסייע. וכדבריו משמע גם מדברי רבנו יונה והרא"ש (ב"מ פ"א סי' ג). אולם המרדכי (ב"ב סי' תקנז) כתב שעד המסייע לא פוטר משבועה שעליה מבוסס מיגו, וכ"פ הרמ"א (פו, ו).

ח הדברים מבוססים על דברי רבי יוחנן (קידושין ס, א; כתובות פב, א) שבקנין לאחר זמן ישנו שיור, ועל הבנת התוס' (קידושין סג, א סוף ד"ה כגון) שגם אם אמר מעכשיו יכול לחזור בו.

ג כנראה שהכוונה היא לראבי"ה בתשובה (סי' תקקו). הוא חולק שם על ר"ת בתשובה (סה"י סי' לג) וסובר שכל שליש חייב בשבועת היסת. ויש להעיר, שכשהתובע טוען: פיקדון הוא בידך (כבנידון דידך), כתב רבנו ברוך (הו"ד בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג ד"פ סי' תשלט; ובהגהות מיימוני סוף משפטים, מד) שישבע השליש להכחיש את דבריו, דאל"כ יטען כל נפקד שהוא שליש.

ד ובעי דיני - ר' שנו"ס. נר' שמקור הבטוי במדרש ב"ר (פר' מה, ה): "יבעי דיני גבך".

ה כ"כ הרא"ש (ב"מ פ"א סי' ג) בשם מהר"ם מרוטנבורג בדעת ר"ת, אבל הרמב"ן במלחמות (בתחילת ב"מ) כתב שגם ר"ת לא פטר אלא משבועת שניים אוחזים שהיא מדרבנן (כדאיתא בב"מ ג, א).

כך נראה בעיני מדין תורה, דהא ומה⁷⁶ צדקה דרבנן מחייבי בה, יתמי פטירי⁷⁷, כרגא דרבנן פטירי, כל שכן דיתמי פטירי⁷⁸. ואם (היה) [הוא]⁷⁸ יתום שבא מעלמא, והממון הרויח במקום אחר והשתא בא לדור בביתך ואינו מלוה לשום גוי⁷⁹,⁸⁰ וראיתי קהילות חשובות⁸¹ שאין גובין מס מן היתומין עד שיגדלו וינשאו וזהו דין תורה. ואם היתום בא מעלמא והרויח הממון⁸² במקום אחר, והשתא בא לדור⁸⁰ בביתך ואינו⁸³ מלוה לשום גוי, ח"ו ששום אדם יחייב אותו מס. ואפילו אדם גדול שאינו יתום⁸⁴ כי האי גוונא פטור. תורה.

יצחק בר משה נב"ה:

(תשנא) [א] ואשר שאלת אדם שיתן¹ נדוניא (אחר בתו) [לחתנו]², ויסייר המעות מידו ויתן³ לאדם אחר להרויח וחתנו דר אצלו, אם הוא חייב ליתן מס מאותו כסף, וכולם דרים בעיר אחת⁴ או לאו. וחתנו עדיין לא

שלוהו של ר' טוביה והן הן עדיין. ואף על פי שר' משה הוא דורו אתה נאמן בשבועה מינו דאי בעית היית טוען שנאנס הפקדון מידך. וכיון שיוסף הוא עד בשר ומסייעך אתה פטור מן השבועה⁶⁵, דעד אחר פטור מן השבועה⁶⁶ בדפסק ר"ת זצ"ל⁶⁷ ורבנו שמחה זצ"ל.

ואם לא קידש בן ר' טוביה את בתך, יכולין היורשין לומר לא ניהא לך⁶⁸ במאי דפסק לך אבונא הואיל והוא היה יכול לחזור בו דאין דברים הללו ניקנין באמירה אלא אם כן קידשו⁶⁹, לא⁷⁰ זכית במשכון דמנה אין כאן משכון אין כאן⁷¹.

משכון אין כאן⁷². דכיון דלא מחייב ויכול⁶² לחזור בו⁶³ משכון נמי לא משתעבד, כההיא דפרק קמא דקידושין (ח), (א) דאמר רבא⁶⁴ אמר רב נחמן האומר לאשה התקדשי לי במנה והניח משכון עליה אינה מקודשת, מאי טעמא מנה אין כאן משכון אין כאן:

[ב] ואשר שאלת על היתום שבביתך ואינו⁷² עושה שום דבר אלא אוכל ושותה ולומד, או אם ילוה ליהודים⁷³ בחנם, או זקוק לשנה בחצי רביע בהיתר כאשר פסקו רבותינו. ולגוים⁷⁴ אינו מלוה כלל⁷⁵, אם חייב לתת מס אם לאו⁷⁶.

פטורי וכן בסמוך 78. (היה) [הוא]: א ק ס היה 79. גוי: ד עכ"ם 80. וראיתי... לדור: ב חסר המשך לחסרון בהע' 71 לעיל ר' שם. 81. חשובות: נ חסר 82. הממון: ט ממון 83. ואינו: ב ואינה 84. שאינו יתום: ט חסר 1. שיתן: ס שנתן 2. (אחר בתו) [לחתנו]: א ק ס אחר בתו 3. ויסייר... ויתן: ס והסיר המעות מידו ונתנם 4. אחת: ק הזאת

62. ויכול: ד יכול 63. בו: ד ביה 64. רבא: ס רבה 65. מן השבועה: ט נ משבועה 66. מן השבועה: ט חסר 67. זצ"ל: ט חסר וכן בסמוך 68. לך: ט חסר ב לו 69. קידשו: ט קדשו נ קידשה 70. לא: ט ב ולא 71. אין כאן: ב חסר. גם תחילת הדיבור הבא בפסקים חסרה בכ"י ב ר' להלן הע' 80 72. ואינו: ס שאינו 73. ליהודים: ד חסר 74. ולגוים: ד ולעכו"ם 75. כלל: ס כלל ועיקר 76. דהא ומה: ס ומה אם 77. פטירי: ד ק

יא על אף דברי הגמרא בכ"ב (ח, א) שמשמע מהם שניתן להטיל על יתומים רק מיסים של נטירותא, מפרט כאן השואל את נכסי היתום, ומשמע מדבריו שאם היו הנכסים ורווחים יש מקום לחייבו במיסים. ככל הנראה מבוססים דבריו על הסברה המובאת ברמב"ן (כ"ב ח, א) שגם הפטורים ממיסים (כגון תלמידי חכמים) פטורים רק במקום שהטיל המלך סכום כללי סתמי על היהודים, אבל במקום שגובה המס מחושב לפי מספר האנשים או גורל רכושם (כגון מס גולגולת ומס רכוש), חייבים במס. ברא"ש (כ"ב פ"א סי' ט) מובאת סברה נוספת, שבזו"ז שאין הסכמה של הגויים לשיבת היהודים ביניהם אלא בשל תשלום המיסים, כל מס מוגדר כנטירותא. אומנם מדברי רבנו לקמן, שמסיק מהגמ' שיתום פטור ממיסים, משמע שאינו מקבל את הסברות הנ"ל.

יב מדברי רבנו משמע שס"ל שגביית הצדקה היא כגביית מס רגיל, ולכן למד ממנה לשאר חיובי מיסים. אומנם מתוס' (כ"ב ח, ב ד"ה אכפיה) משמע שגביית צדקה היא כפייה על מצות צדקה, ויתמי לאו בני מעבד מצוה.

יג בנמוקי ר"מ מירדבורק מביא הלכה זו של רבנו ומוסיף: "ור"ש כתב דעכשיו נהגו העולם לגבות מן העניים וגם מן היתומים ואלמנות וגם מגרים", ומאריך בענין זה.

ט לדעת התוס' (קידושין ח, ב ד"ה מנה) והרא"ש (קידושין פ"א סי' י) אי אפשר לשעבד משכון לפני שיש חוב (וכיון שאין משכון גם ההתחייבות עצמה לא חלה). אומנם לדעת הר"ח כהן (בתוס' שם), הרשב"א (בקידושין ח, א ד"ה מה) והיש מפרשים ברא"ש (שם) הגריעותא ב"מנה אין כאן" היא בקניין כסף, היינו שחוב או משכון שעדיין שייך לנותן אינם מוגדרים ככסף שאפשר לקנות בהם. ומבואר בתוס' שהנפק"מ בין שתי הדעות תהיה במקום שמניח משכון לקנות מתנה (שלר"ח כהן יועיל שהרי המתנה אינה אמורה לשמש ככסף קניין כבקדושי אשה וכיוצ"ב). ומדברי רבנו, שגם במתנה שייך החיסרון של "מנה אין כאן", מוכח דס"ל כתוס', ור' בהערה הבאה.

י הדברים תמוהים שהרי אם מנה אין כאן גם כשלא חוזר בו לא יזכה החתן בחוב (כמו אשה שאינה מתקדשת בדרך זו). ואולי אפשר לומר שבניגוד לחוב שלא נגמר קניינו עד לקידושין (ר' הערה ט), הרי שמשלשון התפסת המשכון ("אל תחזיר עד שיתן לך שבעים זקוקים") משמע שהכוונה הייתה להקנות את המשכון (ואף להחזירו) קודם הקידושין. וממילא היה מקום לומר שלגבי המשכון נגמר הקניין ולא יוכלו היורשים לחזור בהם, ומה שקונה חתן את החוב כשלא חוזר בו, כבר ביאר רבנו לעיל שהוא מטעם של דברים הנקנים באמירה ולא ע"י המשכון.

נשא בתו⁵ אלא אירס אותה, אם הממון הוא⁶ עדיין ברשותו ויש לו ליתן מס אם לאו, או אם יש לחתנו ליתן או לאותו שמלוה ומרויח, וגם ממה יש ליתן משלם⁷ או מחצי, עד כאן לשונך.

כך הוא הדין, מכיון שקידשה נתקיימו התנאים, הואיל ופירש בשעת השידוכין שאותו ממון הוא שלהם או שפירש לאחר מיכן⁸, יצא מרשותו לענין מס ואינו חייב האב ליתן מהם מס כלל, אלא המלוה חייב ליתן מס⁹ מאותו ממון¹⁰. ואם הוא מלוה הכל לצורך החתן שיהיה¹⁰ כל הריוח לצורך החתן חייב ליתן מס¹¹ מן הכל. ואם יש לו למחצית שכר אינו חייב כי אם מן החצי, דהא עיסקא פלגא מלוה ופלגא פקדון (ב"מ קד, ב), ומשלם מפלגא דמלוה כדברי רבינו שלמה ורבינו יעקב ז"ל¹². ואם החתן מבני העיר ודר בעיר ורוצה להשתקע שם יתן מן הכל¹⁸.

ורבינו יעקב ז"ל¹³. ואם החתן מבני העיר ודר בעיר ורוצה להשתקע שם, משלם מן הכל¹¹:

[ב] ואשר שאלת יתום שבא מעיר אחת²⁰ לליפסקי

ואין דעתו לדור שם אך לומד ואוכל ושותה, ואינו מלוה כלל בעיר אך נתן לשמור פקדונו²¹ בעיר, וגם דעתו לצאת בח' שבועות או למרבה²² עד הסוכות²³ כי אם רוצים לעשות נישואין בהל²³. ובתוך הזמן באו²⁴ פרשים²⁵ בעלי חובים של אב היתום, ובקשו²⁶ מן היתום זמן לכסף שהם²⁷ חייבים לאביו שיתן²⁸ להם זמן בריבית. ושאלת²⁹ אם הוא חייב ליתן מזה מס. והיתום אמר³⁰ לקהל בבית הכנסת כל מי³¹ שרוצה לקבל ערבים שלי שידרו להם וילוו להם כסף באותו ריבית עצמו³², ברצון אקח כסף מן היהודים. וגם אמר יותר, כל מי שידור³² כספי³³ אני אמתין לו שלשה שבועות או ארבעה בלא ריוח, רק שיוציא כספי³³ מיד הגוים³⁴. ובטורח גדול ובשוחד³⁵ עשה שרוצים לפרוע לו³⁶ ליתום מה שהלוה אביו, עד כאן לשונך.

פליאה היא בעיני מה הוצרכת זו לשאול, כי בודאי אין שום כח³⁷ שיחייב אותו ליתן מס אחרי שאינו מלוה כלום בעיר, כי אם מקבל חובותיו ומרויח להם זמן החוב³⁸ שכבר הלוח אביו כשהיה חי ודר במקום אחר. ואם מפני שמוסיפין לו מעט יותר משום הרווחת זמן, בהא ליכא שום חיובא עליו. ותו, דאנן סהדי שלא היה חפץ באותו ריבית כלל על מנת שהיו פורעים לו מיד, כמו שדבר להם בבית הכנסת כמו³⁹ שכתבת⁴⁰,

24. ובתוך הזמן באו: א ד ק ואם בתוך הזמן יבאו
25. פרשים: ס פרושים 26. ובקשו: א ד ק ויבקשו
27. שהם: א ד ק שהיו 28. שיתן: א ד ק אם היתום רשאי
ליתן 29. ושאלת: א ד ק אם לאו 30. אמר: ק אומר
31. מי: א ד ק מי שידור כספי 32. שידור: א ק שאומר
ד שאומר [שיחזיר לין] 33. כספי: א ד ק כספו
34. הגוים: א ק גוים ד עכו"ם 35. ובשוחד: ק ובשוחד
גדול ס בשחד 36. לו: ס חסר 37. כח: ס חכס
38. החוב: ס בחוב 39. כמו: א חסר 40. שכתבת: א ק שכתבתי

5. בתו: ק את בתו 6. הוא: ס ההוא 7. משלם: ד אם משלם 8. מיכן: ס מכאן 9. מאותו ממון: א מיד ממון ד מהממון ק ממון 10. שיהיה: ד שיהא 11. מן הכל: ס מהכל יצחק בר משה נב"ה 12. את: ה ו חסר 13. מזה הממון: ה מאותו ממון 14. שיהיה: ה ב שיהא 15. של החתן: ה לחתן 16. חייב... החתן: ט חסר 17. ליתן: ב ליתן לו 18. ואם... הכל: ב חסר 19. ודר בה: נ חסר 20. מעיר אחת: א ד ק ממקום 21. לשמור פקדונו: ס פקדונו לשמור 22. למרבה: א ד ק חסר 23. כי... בהל: ד כי אם רוצים לעשו' נישואין (בהל) ס חסר ור' ביאורים

תיקן שהמקבל עיסקה ישלם מס רק מחלק המלוה.

ד עיירה בפולין בקרבת לובלין.

ה לעשות נישואין בהל - כוונת הדברים שאותו חתן רוצה להתחתן ככל המוקדם, ולשון: בהל משמעותה - חפזון ומהירות. וכן בס' מלמד התלמידים (לר' יעקב בן אבא מרי) פר' שמות: "כי מצאנו שם בהל נופל על ענין מהירה וחפזון". לשון זו מצאנו גם בפס' מהר"ח או"ז כאן.

ו הכוונה לבעלי חוב גויים.

ז כלומר שיכנס במקום היתום להיות המלוה של הגויים על סמך הבטחונות שיש לו.

ח נראה שכוונתו שיקבל הכסף על סמך התחייבות של נדר.

א ר' מנחם מירזבורק בנמוקיו (נדפסו בסוף שו"ת מהר"י וייל) הביא גם הוא הלכה זו והקדים לה את הדין (שמקורו בתשובות מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג, של"א) שעשיר שפורע בעצמו את המס לש, אם הלוה כסף לאחר, מחוייב האחר לתת מס מההלוואה אף שהוא עצמו מלוה את הכסף בשנית לטובת מי שפטור מהמס (כגון העשיר עצמו או אחרים שאינם גרים בעיר). ונראה שאלו גם דברי רבנו שאף שהחתן אינו תושב העיר, כשניתן הכסף בהלוואה הריהו ככל כסף אחר שבעיר שחייב במס.

ב לכאורה הכוונה שהמלוה יתן מס מהכל, כמבואר בהערה הקודמת.

ג בתשובתו המובאת במרדכי (ב"ק סי' קצט) כתב ר"ת שרש"י

אטו ניחא להו להרויח לגוי⁴¹ שניח⁴² לו זמן בלא ריוח. כללא דמילתא אין שום חכם שיחייב אותו שום⁴³ מס בזה הענין שכתבת:

ויתום שבא לליפסק ורועה תוך שמונה שבועות לילך בהל⁴⁴ לעשות נישואין. ותוך⁴⁵ כך כשבאין בעלי חובות אביו מרחיב להם זמן בריבית מועט כדי להוציא מידם ואינו⁴⁶ מלוה כלום, פשיטא שפטר⁴⁷ מן המס.

[ג] ואשר שאלת אם יאמר אדם⁴⁸ לחבירו טמא מטומא, אם עבר על החרס⁴⁹ אם לאו⁴⁹. אין בזה שום חרם כי כולנו טמאי מתימ⁵⁰ ובעלי קריין וטמאי שרץ. אך מכל מקום הואיל ודרך קטטה אמר⁵⁰ ומטומא, הואיל ודרך קטטה אמר לו ונתכוון לגנאי⁵³, נכון הדבר ונתכוין לגנאי, נכון הדבר שיתחרט ויבקש לו מחילה ודין⁵¹:

[ד] ואשר שאלת אם יאמר⁵⁷ אדם לחבירו כפרת בתחיית המתים, או שאמר לו משומד לכל התורה. גם⁵⁸ בזה לא שמעתי⁵⁸ שום חרם, כי אין חרם אלא בדבר שיש בו פסול משפחה כגון⁵⁹ ממזר ועבד⁶⁰, אבל כפר בתחיית המתים ונשתמד אין זה שום פסול לבניו, אלא גנאי ובזיון הוא שבניו מגונים ומבוזים מחמת כן. ועל כן יש עליו דין לפי ראות עיני דייני

ואם אמר לו כפרת⁶¹ בתחיית המתים או משומד לכל התורה כולה⁶². גם בזה אין חרם ויעשה דין לפי ראות עיני⁶³ העיר. כי הכל לפי המבייש והמתבייש ולפי הקינטור שקינטרו והכעיסו עד שאמר לו⁶⁴ גידופין הללו.

[ה] ואשר שאלת ראובן שהלוח לשמעון כסף שלשים זקוק או יותר, והם שני אחים ואין לו מה⁶⁵ לשלם לו⁶⁶ כל כך, וראובן⁶⁷ לא נתיימש מאותו כסף ומצפה כשיהיה לו אז ישלם לו. ושמעון רצה לעשות פשרה עמו בו, זקוק או בח⁶⁸ שיהיה⁶⁹ מניח⁷⁰ לו השאר, ורצה ליתן לו כסף מיד, וראובן לא רצה ליקח כך מעט ממנו. אם חייב ראובן ליתן מס מזה הכסף אם⁷¹ לאו, עד כאן לשונך.

גם זה דין⁷² פשוט הוא בכל ישראל כי הכל תלוי לפי שעת⁷³ פריעת המס⁷³. אם בשעת פריעת המס יכול לקבל החרס⁷⁴ על זה שכבר נתיימש מאותו החוב לגמרי הרי הוא פטור. ואם לא נתיימש ועדיין הוא בטוח ומצפה לו תדיר, אז ראובן שהלוח לאחיו שלשים⁷⁵ זקוקים ואין לו מה לשלם, אם בשעת פריעת המס יכול לקבל החרם שכבר נתיימש מאותו חוב לגמרי פטור. ואם לא נתיימש

וכסוינים נפרדים⁵⁷. יאמר: ס אמר⁵⁸. גם... שמעתי: ס כולה לא שמעתי בזה⁵⁹. כגון: א ד ק כמו⁶⁰. ועבד: ק ועבד ושפחה⁶¹. כפרת: ט כפרת בתורה או כולה: ה נ חסר⁶³. עיני: ט עניין ב חסר⁶⁴. שאמר לו: ט שא"ל כל⁶⁵. מה: ס ממה⁶⁶. לו: ס חסר⁶⁷. וראובן: ק וכמובן⁶⁸. בח: ס בז'⁶⁹. שיהיה: א ק ס שהיה⁷⁰. מניח: א ק מכירו ד מוחל⁷¹. אם: ק או⁷². גם זה דין: ס נראה לי דין⁷³. לפי שעת: ד בשעת⁷⁴. אז הוא: ס חסר⁷⁵. ל': ב נ חסר

41. לגוי: ד לעכו"ם. 42. שניח: ס שירויה. 43. שום: א ד ק חסר. 44. בהל: ו נ בה"ל ב בה ר' ביאורים הע' ה. 45. ותוך: ט ובתוך. 46. ואינו: ט ואין. 47. שפטור: ב דפטור. 48. ואשר... אדם: ס ועל מה ששאלת על אותו שאמר. 49. אם לאו: ס חסר. 50. אמר: ס אמרו. 51. ודין: א ק ודין ס חסר. 52. את חבירו: ט לחבירו. 53. לגנאי: ב חסר. 54. שיתחרט ויבקש: ה שצרי' להתחרט בפניו ויבקש ב שיתכחש. 55. ודין: ב חסר. 56. ואשר שאלת אם אמר אדם... ואשר שאלת ראובן שהלוח: ס שתי התשובות הבאות כתובות בכה"י בסדר הפוך

בתשובתו (שם) עולה שדברי הגמ', שהקורא לחברו רשע יורד עמו לחייו, הוא מלבד הנידוי. וכנראה שלדעת רבנו בקורא לחבירו ממזר סופג ארבעים מלבד הנידוי. יב בשו"ת תרומת הדשן (סי' שמב) האריך מאד בכללים בעניני המס, והביא שם מנהגי הקהילות וביניהן מנהג אוסטרייך. ומדברי רבנו כאן ברור שכל חוב שיש לאדם אצל האחר, והוא מצפה שיפרע, הוא חייב לשלם עליו מס, משום שזה נחשב לממונו. יג לשם קביעת המס חייבו את בני העיר להשבע בחרם וכדלהלן בדברי רבנו.

ט בגמ' בקידושין (כח, א) מובאת ברייתא: "דתניא: הקורא לחבירו עבד - יהא בנידוי, ממזר - סופג את הארבעים, רשע - יורד עמו לחייו". והשאלה כאן היא: מה נכלל בחרם זה. י הטעם שאין כאן חרם משום שזו אמת, ואין בכך הוצאת לעז. יא כך נכתב גם בנמוקי ר"מ מירזבורג ובתשובת מהר"ח או"ז (סי' ט), אולם מתשובת הר"י מגאש (סי' צד) עולה שהקורא לחברו טמא הוא בכלל הנידוי. בים של שלמה (ב"ק פ"ח סי' מח) העיר על רבנו מלשון הגמ' בקידושין (כח, א), שמשמע ממנה שרק הקורא לחברו עבד יהיה בנידוי, לעומת הקורא לחברו ממזר שסופג ארבעים, ולכאורה אינו מנודה. אומנם מלשון הר"י מגאש

שהוא בטוח חייב לפרוע⁷⁶ המס ויש להחרים ולהשביעו בפירוש, ולפרש לו על מה משביעים אותו כדי שידע להתבונן ולהזהר. יצחק בר⁷⁷ משה נב"ה⁷⁸:

(תשנב) 'תשובה לה"ר פסח זצ"ל¹

שאלותיך מתקן, גברו חיל ועתקו, בר² נשקו, התהללו וצדקו, יושר חבוקו, בלבי דבוקו, בלוחותי נחקקו. צריכים לפנים, דברים על אופנים, כנים³ נאמנים, יקרים מפנינים. עמיתי ורעי, יברכך רועי, אחוך דעי⁴, הה"ר פסח⁵ איש נבון⁶ וסבר, מפולפל וגבר, נושק בר.

[א] כך נראה בעיני דקטן שהגיע לחינוך עולה למנין

שלשה², ואפילו לא הגיע לחינוך אין בידנו מכת הלכה לפוסלו מעלות לשלשה³, כדתנן (מגילה כד, א) קטן קורא בתורה, התם⁴ קטן משמע אפילו לא הגיע לחינוך. וכן הדעת נוטה, דהא שלשה ושבעה דקרו אינם אלא כנגד בעלמא⁵, דהא בלאו הכי איכא עשרה בני שלש עשרה, כדתנן (שם כג, ב) אין קורין בתורה פחות מעשרה, ואמרינן במסכת סופרים (פט"ז, יב) עד שיהיו בני שלש עשרה. והני שלשה אינם אלא כנגד בעלמא⁶. ואפילו חד היכא דליכא ידידי לקרות בתורה, תניא בתוספתא (מגילה פ"ג, ו) דיחיד קורא ויושב ועומד וקורא עד שבע פעמים לשלומי מנין רואי פני המלך.

וכל היכא⁷ דקתני קטן, מיירי בקטן שלא הגיע לחינוך⁸ עד דפריש תלמודא דבהגיע לחינוך מיירי, כמו⁹ קטן דראיה (חגיגה ב, א)¹⁰, וקטן דזימון (ברכות מה, א)¹¹, וקטן

1. תשובה... זצ"ל: א ק חסר 2. בר: א כר 3. כנים: א ק בנים ס נאים 4. דעי: א רעי 5. נבון: א נבון 6. התם: ס סתם 7. היכא: ק היכי 8. כמו: ס כגון

76. המס: א ד ק חסר 77. בר: א ק בר' 78. ואם... משביעים: ב חסר 79. ממקצת: ט ממקצתו 80. וממקצת לא נתייאש: ט ועדיין בטוח ומצפה למקצתו 81. מס: ו 1 חסר 82. ולהזהר: ט וליזהר

פני המלך, והציבור יצאו יד"ח בשמיעת שאר העולים (ומשום כך הסיקו שם שלא יהיו כל הז' קטנים). אבל הרא"ש (ברכות פ"ז סי' כ) כתב בשם ר"ת שבקריאת התורה אין כלל צורך בבר חיובא שיכול להוציא, משום שהמצוה היא רק לשמוע (ולא לקרוא).

ו נראה שרבונו סובר כתוס' (ברכות מה, ב ד"ה עד ומגילה יט, ב ד"ה ורבי) שמדין חינוך מחוייב הקטן עצמו במצוה, וממילא יצא, שמשנה הפוסרת קטן ממצוה מסויימת עוסקת בפשטות בקטן שלא הגיע לחינוך. אומנם לשיטת רש"י (ברכות מה, א ד"ה עד) חיוב החינוך מוטל על האב, ואכן בענין פטור קטנים מקריאת שמע, פרש"י (ברכות כ, א ד"ה קטנים) שהיינו אפילו קטן שהגיע לחינוך (ודלא כתוס' שם (ברכות כ, א ד"ה וקטנים)).

ז כוונת רבנו להוכיח מהמשנה בתחילת חגיגה שמפרשת שקטן שפטור מראייה היינו קטן שאביו לא יכול לחנכו ולהביאו להר הבית. אומנם יש להעיר שבתוס' (חגיגה ב, א ד"ה הכל) הובאו דברי ר"ת, שפירש בדעת רש"י, שהפטור מראייה כולל פטור גם מקורבן שתקף גם בקטן שהגיע לחינוך.

ח מתוך דברי רבנו ניתן לתרץ את שאלת תוס' (ברכות מה, א ד"ה ולית), מדוע מכריעה הגמ' כדברי רב נחמן שקטן היודע למי מברכין מזמנין עליו, בניגוד לברייתא ולרבי יוחנן שלדבריהם רק קטן פורח (שהביא סימנים אך לא הגיע ל"ג) מצטרף. אולם לדברי רבנו שפשט המשנה (ברכות מה, א) שאין מזמנים על קטנים עוסק בלא הגיעו לחינוך, נראה.

יד בשו"ת תה"ד (סי' שמב) דן בענין זה ומקשה על רבנו ממנהג אוסטרייך, שגם במצב שמסופק מהחזר חלק מהחוב חייב בכ"ז לשלם מס על כולו. והוא מיישב שיש לחלק בין חוב בריכית לגויים ובין חוב זה שהלוה לאחיו בלא ריבית שאין ממון זה מחייב במס בכולו.

טו ר' שנו"ס (הע' 56) שבכ"י ס התשובה האחרונה [ה] מופיעה לפני התשובה שלפניה [ד]. אולם חתימת רבנו מופיעה גם שם בסוף תשובה זו, אף שאינה האחרונה שם.

א נראה שזה ר' פסח בר' יהודה מוירצבורג, מתלמידי רבנו האו"ז, בן דורו של המהר"ם מרוטנבורג.

ב גם בהל' שבת (סי' מג) דן רבנו בענין זה, ור' שם (הע' ו).

ג אבל הרמב"ם בפיהמ"ש (מגילה פ"ד) הביא בשם אחד הגאונים האחרונים שהקטן עולה רק לאחר העולה השלישי, וכ"כ הרוקח (סי' שלד), וכ"פ להלכה המג"א (רפב ס"ק ה) והמ"ב (שם ס"ק יא). ונראה שלדעתם עיקר הקריאה היא בג' הראשונים ולכן אין הקטן מוציא בהם יד"ח.

ד הגמ' במגילה (כג, א) מבארת שג' כנגד שלשה שומרי הסף, וז' כנגד שבעת רואי פני המלך. אומנם הביא רבנו (בסי' שפא) ירושלמי (דליתא לפנינו) שג' כנגד כהנים לויים וישראלים, וז' כנגד ששה סדרי משנה והתלמוד שעליהם.

ה מעי"ז כתבו הריב"ש בתשובה (סי' שכו) והר"ן (יג, א ברי"ף למגילה) שהקטן אומנם אינו מוציא את הציבור יד"ח קריאת התורה, אבל עולה למניין שבעה, שאינו אלא כנגד שבעת רואי

דמעכבין לתקוע (ראש השנה לב, ב)^ט, וקטן דסוכה (סוכה כח, א)^י, קטן דלולב (שם מב, א)^י, קטן דציצית^י, קטן דתפילין^י, קטן דטמא מת (ערכין ג, א)^י, קטן דקידוש^י (פרה פ"ה, ד)^י, קטן דמגילה^י (מגילה יט, ב)^י. וקא פסיק ותני קטן קורא בתורה לא שנא בשני ובחמישי לא שנא בשבתות, כדקאמרינן (עירובין יח, א) קא פסיק ותני לא שנא בור ברשות היחיד לא שנא בור^י ברשות הרבים^י. ואמרינן גבי לולב הגזול (סוכה כט, ב) קא פסיק ותני לא שנא ביום טוב ראשון לא שנא ביום טוב

שני, ואמרינן נמי גבי אלמנה לכהן גדול (יבמות סא, א) קא פסיק ותני לא שנא אלמנה מן^י האירוסין לא שנא אלמנה מן הנשואין^י. הכא נמי פסיק ותני, קטן קורא בתורה לא שנא שני וחמישי לא שנא שבת שחרית ומנחה. והא דתנו רבנן (מגילה כג, א) הכל עולין למנין שבעה^י אפילו אשה אפילו קטן, דסלקא דעתך אמינא הואיל וכבוד שבת חמירא, ותו דאיכא כינופא דהכל בטלים ממלאכתם ובאים לבית הכנסת, משום כבוד שבת וכבוד ציבור דרבים הם לא יהא קטן עולה,

9. קטן דלולב... קטן דמגילה: ס' ודלולב ודציצית ודתפילין ודטמא מת ודקידוש ודמגילה 10. קטן

דקידוש: ק' חסר 11. בור: ס' חסר 12. האירוסין... הנשואין: ס' הנשואין... הארוסין 13. שבעה: ס' חסר

ט רבנו סובר בתוס' (ר"ה לג, א ד"ה תניא) ש"מתעסקין עמהן עד שילמדו", היינו שאין חיוב להפריש קטן שלא הגיע לחינוך מלקוע בשבת. אומנם רש"י (שם, ב ד"ה קטן) פירש שהמשנה עוסקת בחיוב ללמד קטן שהגיע לחינוך לתקוע בשופר.

י עפ"י דברי רבנו ניתן ליישב מה שהקשו בתוס' (סוכה כח, ב ד"ה כאן) שהסתירה המובאת בגמרא, בין הברייתא שקטנים חייבים בסוכה והמשנה שפוטרת, אינה מובנת, שהרי המשנה עצמה חילקה בין קטן הצריך לאמו לאינו צריך. אומנם לדעת רבנו סתם קטן הוא קטן שלא הגיע לחינוך, וממילא ניתן לומר שהגמרא הקשתה על הברייתא שסתמה שקטן חייב בסוכה.

יא המשנה (סוכה מב, א): "קטן היודע לנענע חייב בלולב" עוסקת בקטן שהגיע לחינוך, ונראה שכוונת רבנו לדברי המשנה (שם מה, א): "מיד התינוקות שומטין את לולביהן", והבין רבנו שמדובר בקטן שלא הגיע לחינוך ולכן לא הוקצה הלולב למצוה גמורה (כדברי רש"י בסוכה (מו, ב ד"ה תינוקות דווקא)) או שלא מוחין בו למרות שהוקצה (כדברי תוס' בסוכה (מה, א ד"ה מיד)). יב בגליון הדפוס ציין לברייתא בסוכה (מב, א) שקטן היודע להתעטף חייב בציצית. ונראה שאין כוונת רבנו לברייתא זו העוסקת ודאי בקטן שהגיע לחינוך, אלא לברייתא (מנחות מ, ב) שטלית שהקטן מתכסה בו ראשו ורובו חייבת בציצית. ויעויין במרכבת המשנה (מהדו"ב פ"ג מציצת ה"א) שביאר שאין הכוונה לקטן שיועד להתעטף שחייב מדין חינוך אלא, כמש"כ הרמב"ם (שם), הכוונה לקטן שהולך לבד בשוק, שזהו הגדר של "אשר תכסה בה". וע"ע בתשובת הרדב"ז (ב' קו) שלדעתו השיעור הוא בן חמש שנים.

יג בגליון הדפוס ציין לברייתא בסוכה (מב, א) שקטן היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין, אולם נר' שברייתא זו עוסקת בהגיע לחינוך. ועל אף שבהל' תפילין (סי' תקנה) כתב רבנו שהברייתא (גיטין מה, ב) שפסלה תפילין ומוזוות שכתבן קטן עוסקת גם בקטן שהגיע לחינוך מכיון שאינו בר קשירה מדאורייתא, נראה שדברי רבנו כאן הם סיוע גדול לסברתו של הנודע ביהודה (או"ח מהדו"ת סי' א), שבכתיבת סת"ם הכתיבה כשרה כאשר גדול עומד על גביו ומלמדו לכתוב לשמה דומיא דשחיטה.

יד בגליון הדפוס ציין לגמרא בעירובין (ג, א), ונר' שזו טעות דפ'.

וכוונתו לערכין (ג, א) שם ריבחה הגמ' קטן לטומאת מת מהפסוק (במדבר יט, יח): "ועל הנפשות". והבין רבנו שכל נפש ואפילו קטן שלא הגיע לחינוך (ואף שמהמשך הגמ', שדרשה מהמילה "איש" שקטן פטור מכת, משמע קצת שמדובר בהגיע לחינוך שהייתה הו"א לחייבו, יעויין ביראים (סי' שצא) שביאר שהדרשה באה לפטור אחרים שהכניסוהו טמא למקדש).

טו במש' (פרה פ"ה, ד) ישנה מחלוקת, לת"ק אין חרש שוטה וקטן כשרים לקדש מי חטאת, ור' יהודה מכשיר בקטן. מדברי רבנו משמע שת"ק במשנה (שם) שפסל קטן לקדש מי חטאת לא דבר על קטן שהגיע לחינוך. ומע"ז מצינו בתוספתא דפרה (פ"ה, ז): "רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר: חרש שוטה וקטן שקידש ואחרים רואים אותו קדושו כשר". ונראה שהדברים מבוססים על הגמ' ביומא (מג, א) שמיעטה קידוש קטן מ"והניח במקום טהור", שמשמע שרק כשלא יודע להיזהר מטומאה פסול. ובתוס' (יומא מג, א ד"ה מאי) שאלו מדוע רבי יהודה מכשיר בקטן יותר מבחרש, ותירצו שקטן אתי לכלל דעת, ומשמע קצת מדבריהם שבקטן שכבר יש בו דעת והגיע לחינוך גם חכמים מכשירים.

טז במש' (מגילה יט, ב) ישנה מחלוקת, לת"ק חרש שוטה וקטן פסולים לקריאת המגילה, ור' יהודה מכשיר את הקטן. התוס' (שם ד"ה ורבי), הרשב"א (שם) וראשונים נוספים כתבו שהמשנה (במגילה שם) שפוסלת קטן לקריאת מגילה אינה עוסקת בקטן שלא הגיע לחינוך כיון שבו גם ר' יהודה לא היה מכשיר (ויעוי"ש בדבריהם שנחלקו מדוע פסולים חכמים גם קטן שהגיע לחינוך). את דברי רבנו כאן, שפירש שמדובר בקטן שלא הגיע לחינוך, נראה שניתן ליישב בשתי דרכים: (1) לדעת רבנו מסקנת סוגיית הגמ' (שם) היא שכל המשנה נאמרה בדעת ר' יהודה - "וחסורי מחסרה והכי קתני כמה דברים אמורים בקטן שלא הגיע לחינוך אבל שהגיע לחינוך כשר" וכו'. (2) להעמיד את מחלוקת רבנן ור' יהודה בקטן שלא הגיע לחינוך, ולבאר שדעת רבי יהודה מבוססת על קושיית הטורי אבן (במגילה שם) שהשומע יכול לצאת ידי חובה מכיון שהרהור כדיבור.

יז לשון הגמ' בעירובין (שם) לפנינו: "באר מים חיים דפסיקא ליה לא שנא דרבים לא שנא דיחיד קתני", בניגוד לבור היחיד שאין עושים לו פסים.

קמ"ל. אבל שעולה למנין שלושה לא צריכא ליה למיתני. ותו, דאגב דתני אשה¹⁴ אינה עולה מפני כבוד צבור, בעי למיתני דקטן עולה ולא פסלינן¹⁵ משום כבוד צבור.

הלכך נראה בעיני דאפילו קטן שלא הגיע לחינוך¹⁶ עולה בין למנין שלושה בין למנין שבעה. וראיה לדבר אני מביא ממסכת סופרים¹⁷ בפרק מפסיקים בברכות"ט (פ"ד, טו), דאמרין התם קטן קורא בתורה ומתרגם אבל אינו פורס על שמע לומר יוצר אור. וקתני התם בסמוך (שם ה' יז) קטן שאמרו מבין שנים עשרה ולמעלה¹⁸ פורס את שמע. ובין שנים עשרה¹⁹ היינו קטן שהגיע לחינוך כדפירש רש"י²⁰ שילחי הקורא את המגילה²¹ (מגילה יט, ב ד"ה במה דברים) כדאמר ביומא (פב, א). הא למדת דקטן שהגיע לחינוך פורס את שמע²². אם כן ההיא דלעיל דקתני דקורא בתורה אבל אינו פורס על שמע מיירי בשלא הגיע לחינוך. הא למדת דקטן דקורא בתורה דקתני היינו בשלא הגיע לחינוך. ואין לומר הא דקתני מבין שנים עשרה ולמעלה²³ פורס את שמע היינו²⁴ דאשרי יושבי ביתך²⁵, כדאמר²⁶ התם לעיל (מס' סופרים שם, ח) המפטיר בנביא פורס את שמע, באיזה שמע אמרו בשמע של ספר תורה, היכי פתח, אשרי²⁷ יושבי ביתך, ומיירי²⁸ אפילו בקטן שלא הגיע לחינוך. ואין ראיה, דלעיל הא ליכא למימר מבין שנים עשרה שנה קתני,

דהיינו שהגיע לחינוך כדפרישית, אבל מפטיר בנביא מעשים²⁹ בכל יום דקטן ממש מפטיר³⁰. ותו, מדקאמר באיזה שמע אמרו ומפרש אשרי יושבי³¹, מכלל דהתם שמע היינו יוצר אור כדקתני בסמוך, וילפינן מינה³² שפיר דקטן דקורא בתורה דקתני לעיל היינו שלא הגיע לחינוך. ²⁹הלכך נראה בעיני דקטן שלא הגיע לחינוך³³ קורא בתורה ועולה בין למנין שלושה בין למנין שבעה. ואין צריך לומר קטן שהגיע לחינוך קטן אפילו שלא הגיע לחינוך ³³עולה³⁴ בין למנין שלושה בין למנין שבעה³⁵. ואם הגיע לחינוך³⁶ דהיינו בן³⁷ י"ב שנה³⁸, פורס על שמע וקורא את המגילה להוציא אחרים, ואפילו לבתחילה. אין קורין בתורה³⁹ בפחות מעשרה שהם בני י"ג. ואם אין בנייהם אלא אחד היודע לקרות, קורא ויושב ועומד וקורא⁴⁰ עד שבע פעמים. להוציא אחרים, כל שכן שעולה⁴¹ למנין שלושה שאינו אלא כנגד בעלמא⁴²:

[ב] ואשר שאלת על ראובן שאמר נאמן עלי גוי פלוני ופלוני³⁹, וכיון שראה שהגוי עוזר לשמעון אמר⁴⁰ חזורני בי⁴¹. סתמת דברך ולא פירשת אם בבית דין

14. אשה: ס' דאשה 15. פסלינן: ס' פסלי' ליה 16. ממסכת סופרים: ד' במ"ס 17. ולמעלה: ס' שנה ומעלה 18. שנים עשרה: ס' י"ב שנה 19. רש"י: ס' רבי' שלמה ז"ל 20. המגילה: ס' המגילה למפרע 21. ולמעלה: ס' שנה ומעלה 22. היינו: ס' היינו שמע 23. כדאמר: ס' כדאמר' 24. אשרי: ס' באשרי 25. ומיירי: א' ק' ומאי ד' [והאי] 26. מעשים: ס' הא

מעשים 27. יושבי: ס' יושבי ביתך 28. מינה: ס' מיניה 29. הלכך... לחינוך: א' ד' ק' חסר 30. ותו דאמר... יוצר אור: ס' חסר 31. שעולה: א' ק' בעולה 32. בעלמא: ס' בעלמא יצחק ב"ר משה נב"ה 33. עולה... לחינוך: ב' חסר 34. בין... שבעה: ט' למנין שלושה ושבעה 35. בן: ב' חסר 36. שנה: נ' חסר 37. בתורה: נ' חסר 38. ועומד וקורא: ב' חסר 39. ופלוני: ס' חסר 40. אמר: ק' אומר

יח וברמב"ם (פ"ב מתפילה ה"ז): "קטן היודע לקרות ויודע למי מברכין עולה ממניין הקוראים". אומנם יעויין במ"ב (רפב ס"ק כג ובה"ל שם) ובמג"א (שם ס"ק יב) שהבינו מלשון הרמב"ם שמדובר בקטן שהגיע לחינוך שידוע לקרוא מס"ת ולחתוך האותיות בשפתיו.

יט פרק 'מפסיקים בברכות' הוא פרק יב במס' סופרים שלפנינו, ובסדר זה המש' בפרק 'ולמה אמרו' (פ' יד).

כ הדיקן ממסכת סופרים הובא גם בדברי רבנו בהל' שבת (סי' מג). אומנם יש להעיר שהדברים מבוססים על הגירסא כפי שהיא לפנינו: "מבין י"ב שנה פורס את שמע", אומנם באגודה (סוף פרק יב מסופרים) גרס': "קטן שאמרי עד י"ג שנה, משם ולמעלה פורס את שמע", ומע"ז הגיה גם הגר"א.

כא הכוונה היא לפסוקים שאומר שליח הציבור בשעה שאוחז בס"ת, שפותחים באשרי וביניהם גם שמע ישראל, כמבואר במסכת סופרים (פ"ד, ח).

כב היינו שא"א לומר שרק קטן בן י"ב רשאי לעלות כמפטיר (ושווה כוונת הברייתא במס' סופרים), שהרי מעשים בכל יום שקטן ממש מפטיר. ויש להעיר שמשמע קצת מדברי רבנו שלמניין שבעה עצמו לא נהגו שקטן עולה (על אף דברי רבנו לעיל שהתיר). ואולי מצאנו כאן מקור למנהג שהובא במג"א (רפב ס"ק ו) ובמ"ב (שם ס"ק יב) שקטן עולה רק למפטיר (ועיין בערוה"ש (שם, י) שניסה למצוא מקור למנהג זה).

כג רבנו האו"ז דן להלן באדם שקבל על עצמו פסול ורוצה לחזור בו, ובענין זה דן הוא גם כן בהל' סנהדרין (סי' יד).

אמר או חוץ לבית דין⁴¹, ואם קנו מיניה⁴² או⁴³ לא קנו מיניה, אם⁴⁴ לדון ואם להעיד, ונתתי את לבי לבאר⁴⁵ את הענין.

תנן בזה בורר (סנהדרין כד, א) נאמן עלי אבא נאמן עלי אביך, פירוש בין לדין בין לעדות. נאמנים עלי שלשה רועי בקר, פירוש לדין אף על פי שאין מומחין, אבל לעדות כשירין הן⁴⁶. רבי מאיר אומר יכול לחזור בו, וחכמים אומרים אינו יכול לחזור בו. אמר ר' שמעון בן לקיש מחלוקת לפני גמר דין, אבל לאחר גמר דין דברי הכל אינו יכול לחזור בו.⁴⁷ יוחנן אמר מחלוקת לאחר גמר דין. ואוקימנא הא דאמ' (רבה) [רבא] קיבל עליו קרוב או פסול לפני גמר דין יכול לחזור בו לאחר גמר דין אינו יכול לחזור בו.⁴⁸ דרבא⁴⁹ טעמא דנפשיה קאמר⁵⁰, וסבירא ליה דכי פליגי רבנן בלאחר גמר דין אבל לפני גמר דין מודו⁵¹, אבל לר' יוחנן בין בזה בין בזה מחלוקת. הלכך שלש מחלוקות בדבר. לר' שמעון בן לקיש לרבנן בין לפני גמר דין בין לאחר גמר דין⁵² אינו יכול לחזור בו, לרבי מאיר לפני גמר דין יכול לחזור בו לאחר גמר דין אינו יכול לחזור בו. לר' יוחנן בין לפני גמר דין בין לאחר גמר דין לרבי מאיר יכול לחזור לרבנן אינו יכול לחזור.

ולרבא לפני גמר דין לכולי עלמא חוזר בו⁵³, ולאחר גמר דין לרבי מאיר חוזר ולרבנן אינו חוזר.

ופסק רבינו יהודה בר נתן זצ"ל⁵⁴ דהלכה כדפסיק רבא⁵⁵ דהוא⁵⁶ מאמוראי בתראי. ותו, (שם, ב) דשלח ליה רב נחמן בר רב חסדא לרב נחמן בר יעקב, ילמדנו רבינו לפני גמר דין מחלוקת או לאחר גמר דין מחלוקת, והלכה כדברי מי. שלח ליה לאחר גמר דין מחלוקת, והלכה כחכמים. פירוש אבל לפני גמר דין לכולי עלמא חוזר דהיינו כרבא. רב אשי אמר הכי שלח ליה באתן לך מחלוקת או במחול לך מחלוקת, והלכה כדברי מי. שלח ליה באתן לך מחלוקת, והלכה כדברי חכמים⁵⁷. ופסק רבינו יצחק אלפס⁵⁸ (שם ד, ב) כהני⁵⁹ תרי לישני דרב נחמן בר יעקב.

הלכך איתבריר⁶⁰ דהיכא שקיבל עליו קרוב או פסול לפני גמר דין חוזר, אם כן הא דאתינן עלה שכתבת שכיון שראה ראובן שהגוי עוזר לשמעון אמר חזורני בי, שמע מינה קודם גמר דין חזר בו. הלכך אמת דינו של שמעון ושפיר מצי למיהדר ביה, דהלכה כרבא דלפני גמר דין יכול לחזור בו כדפרישית.

ואפילו אם אמר כך לאחר גמר⁶¹ דין חזורני בי או אם היתה הקבלה לעדות⁶², וכבר העיד, שכשהעיד (או)

41. מיניה: ס מידו 42. או: ק אם 43. אם: ס ואם 44. לבאר: ס לבאר לך 45. את: ק חסר 46. ור' יוחנן אמר מחלוקת... (רבה) [רבא]... לחזור בו: א ד ק חסר ר' ביאוריס. תיקנו ל - 'רבא' עפ"י הסוגיא. 47. דרבא: ד ורבא 48. מודו: ק יכול לחזור מודו 49. בין לאחר גמר הדין: א ק חסר 50. חוזר בו: ס יכול לחזור 51. זצ"ל: ק ז"ל 52. חסר 53. דהוא: ס דהוה 54. רבנו יצחק אלפס: ק רבנו יצחק אלפס ז"ל 55. כהני: א ק דהני כהני ס דהלכה כהני 56. איתבריר: ס איתבריר לן 57. גמר: א גזר 58. וכבר העיד שכשהעיד (או) אז... דין: א ק ונכר העיד שכשהעיד או... דין ד (ונכר העיד כשהעיד או... דין) בכ"א ס הו"ו שבמילא 'או' לא ברורה וניתן לקרוא 'אז', וממילא אין צורך בתיקון.

שלשית רבנו צריכה הקבלה להיות בבי"ד, יעויין בתשובות הרשב"א המיוחסות סי' סה), ועדות של רשע דחמס פסולה, משום שאיננה אפילו אומדנא שעל פיה יכול בית הדין לדון ולחייב.

כו ור' יוחנן אמר... לחזור בו - ר' שנו"ס, שזו תוספת מכ"ס. לפי המשך דברי רבנו מוכח שזו השמטה בכה"י האחרים, ואומנם בהל' סנהדרין (סי' יד) מובאת לשון זו במלואה.

כו דעת רבנו שיש בסוגיא ג' שיטות כמבואר להלן, ולשיטתו דעת רבא היא הדעה השלישית המתקבלת להלכה. נראה שדעתו זו של רבנו מסתמכת על גירסתו בסוגיא שרבא "טעמא דנפשיה קאמר", ולדעתו לפני גמר דין חוזר בו לכו"ע, ולאחר גמר דין מחלוקת, ולרבנן אינו חוזר בו אז. אולם לרוב הראשונים רבא פוסק למסקנה כר' יוחנן, ואין לו שיטה יחודית. נראה שרבנו מסתמך על דעת ריב"ן המובאת לקמן שפסק כרבא, ומשמעות דבריו שלרבא שיטה עצמאית.

כח ר' הערה קודמת בדעת ריב"ן.

כד בפסקי סנהדרין (סי' יד) כתב רבנו שדווקא כשקיבל עליו את הקרוב או הפסול בבית דין אינו יכול לחזור בו לדעת רבנן, אבל קבלה מחוץ לבית הדין אינה כלום אם לא בקניין. אומנם מהרשב"ם (ב"ב קכח, א ד"ה ואינו) משמע שקבלת הפסול או הקרוב מועילה כהודאת בעל דין, ולכן גם כשהקבלה היתה מחוץ לבית דין אינו יכול לחזור בו אף שלא היה קניין. וכתבו התוס' (ב"מ עד, א ד"ה הכא) שהקבלה מועילה גם ללא קניין, וזה משום שכשיש דין ודברים ביניהם ודאי שהיתה גמירות דעת בקבלה ואין צורך בקניין. ועיין בהערה הבאה.

כה זו דעת הרשב"ם (ב"ב קכח, א ד"ה שלושה) שיש לחלק בין עדים שכשרים לעדות אחרת (כגון אבא ואביך), לעדים שפסולים לכל דין שבעולם. אומנם הגמק"י (ב"ב נו, ב ברי"ף) סובר שגם אם נגדיר רועי בקר כגולנים תועיל הקבלה. ובדברי רבנו יש להעיר שאם ס"ל כהרשב"ם לא היה צריך לדון כלל בעד גוי שפסול לכל עדויות, ונצטרך לומר שלשית רבנו הקבלה מאפשרת לבי"ד לדון על סמך אומדנות (ואולי זוהי הסיבה

[אז] גמר דין⁵⁸, אפילו הכי יכול לחזור בו אם לא קנו מיניה קודם הגמר דין או קודם שהעיד. דבדיבור בעלמא⁵⁹ שאמר נאמן עלי גוי פלוני אין זה כלום אפילו בישראל קרוב⁶⁰, בדבריהם לא משעבד נפשיה. כההיא דפרק⁶¹ השוכר את הפועלים (ב"מ צד, א) דתנא⁶² מתנה שומר חנם⁶³ להיות כשואל, ופרכינן במאי, בדבריהם, אמר שמואל בשקנו מידו. ור' יוחנן אמר אפילו בשלא קנו⁶⁴, בההיא הנאה דהוא⁶⁵ מהימן ליה גמר ומשעבד נפשיה. הא למדת דקבלה בדברים לאו כלום הוא, ואפילו ר' יוחנן לא פליג אלא משום דבההיא הנאה דקא משוי ליה איניש מהימנא גמר ומשעבד נפשיה, אבל האי⁶⁶ דאתינן עלה מאי⁶⁷ הנאה אית ליה דנימא משעבד נפשיה. אלא ודאי אמירה ידידיה שאמר נאמן עלי גוי פלוני לאו כלום הוא, ומצי למיהדר ביה אפילו לאחר גמר דין, או אפילו⁶⁸ לאחר שהעיד, דמה שנתרצה בדברים אין זה כלום⁶⁹. כדפרכינן ריש פרק⁷⁰ (יוסי) [אסי] אמר ר' יוחנן שקנו מידו. וכן כתב רבינו יצחק אלפס ז"ל⁷¹ (סנהדרין ד, ב) דהיכא דקיבל עליו קרוב או פסול כבי תרי וקנו מיניה לא⁷² מצי הדר ביה. נמי⁷³ סבר⁷⁴ דדוקא בקנין מועלת הקבלה, הלכך הכא הואיל ולא⁷⁵ קנו מיניה

נאמן עלי אבא נאמן⁷⁸ עלי אביך או גוי⁷⁹, לפני גמר דין⁸⁰ יכול לחזור בו, לאחר גמר דין⁸⁰ או⁸¹ אם קבלו לעדות, אחר⁸² שהעיד⁸³ אינו יכול לחזור בו. ואם⁸⁴ לא קנו מידו אפילו אחר גמר דין או⁸⁵ אחר שהעיד⁸³ חוזר, אפילו⁸⁶ באתן לך⁸⁷. בעיני⁹⁰, דפשרה בשלשה לא בעיא⁹¹ קנין. דאמר רב אשי (שם ו, א) שמע מינה פשרה אינה צריכה קנין, דאי סלקא דעתך צריכה קנין, למאן דאמר⁹² תלתא למה לי, תסגי בתרי וליקנו מיניה. פירש רש"י⁹² (ד"ה תסגי בתרי) תסגי בתרי וליקנו מיניה, דכיון⁹³ דקנו מיניה למה לי בית דין, לא תהא אלא מתנה בעלמא ומדעתו הכי היא מתקיימת, אלא להכי בעינן תלתא לייפות כח בית דין דאף על גב דלא קנו מיניה לא נזכר. והלכתא פשרה צריכה קנין, ופירש רש"י זצ"ל⁹⁴ (ד"ה והלכתא) ואפילו נעשית נשלקה. הא⁹⁵ לפירושו מסקנא דשמעתין⁹⁶ דאפילו בית דין שלשה⁹⁷ שעשו פשרה צריכה קנין⁹⁸. וקשה לי דמאי טעמא נימא דשביק לסברא קמיינתא דבפני שלשה לא בעי קנין⁹⁹. ונראה בעיני לפרש והלכתא פשרה צריכה קנין⁹⁸ דוקא בפני שנים, לאפוקי מדיוקיה דרב אשי דבעי למימר דאפילו בתרי פשרה

80. יכול... דין: ב חסר 81. או: ט אינו יכול לחזור בו
82. אחר: ט לאחר 83. אינו... שהעיד: נ חסר 84. ואם:
ט אם 85. או: ב חסר 86. אפילו: ט ב ואפילו 87. לך:
ט ב לך מחלוקת 88. על: ט ועל 89. כך: א ד כך אני
90. בעיני: ט חסר 91. בעיא: ק ס בעי 92. רש"י: ס רב'
שלמה ז"ל 93. דכיון: א ד ק כיון 94. זצ"ל: ק חסר ס
ז"ל 95. הא: א ק האי ס וודאי 96. דשמעתין: ד
דשמעתא 97. שלשה: ס חסר 98. קנין: א ק חסר ד
[קנין]

59. בעלמא: ד דעלמא 60. דפרק: ס דס"פ 61. דתנא:
ד דתני 62. קנו: ס קנו מידו 63. דהוא: א ק דהא
64. האי: ס הא 65. מאי: ס מה 66. אפילו: ס חסר
67. אין זה כלום: ס לאו כלום היא 68. ריש פרק: ס ב'פ'
69. הא הדרו: ס ליהדרו 70. (יוסי) [אסי]: א ס חסר ק
יוסי 71. ז"ל: א ד חסר 72. לא: א ק ליה ד (ליה) [לא]
73. נמי: ס א"כ הוה נמי 74. סבר: א ק כבר ד (כבר)
[ומובח] 75. הואיל ולא: ס אי לא 76. עוד: ס ועוד
77. אין: ק אין לי 78. נאמן: ט ונאמן 79. או גוי: ט חסר

בין קבלו כחד לקבלו כתרי. ומש"כ רבנו שלא מועיל מכיון שבדברים לא משעבד נפשיה, יובן עפ"י מש"כ לעיל (הע' כח), שלשיטת רבנו הקבלה רק מאפשרת לכי"ד לדון עפ"י אומדנא, ובע"א קרוב אין אפילו אומדנא (עיין בתוס' ב"ב (לא, ב ד"ה וזו) ששני עדים מתקשים לכוון דבריהם, ויש להאריך). לא שומר חנם - לפנינו בגמרא: שומר שכו. לב בגמ' לפנינו נוסף: צריכה. לג וכ"פ הרא"ש (סנהדרין פ"א סי' ג) והשו"ע (יב, ז). לד בתוס' (סנהדרין ו, א ד"ה והלכתא) דחו את סברת רב אשי, וכתבו שלרבי מאיר קניין בפני שנים הוא כמו קניין בטעות דלא בקיאי בפשרה שפיר, ובר"ן כתב שדיוקו של רב אשי הוא רק אליבא דר"מ. עוד הביא שם הר"ן גירסא אחרת בגמרא, ולפיה דייק רב אשי שפשרה צריכה קניין.

כט וכבר העיד... גמר דין - ר' שנו"ס. הכוונה היא לסברה שמצאנו בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפ' פראג, סי' תשח) שחלוקת הגמרא בין קודם גמר דין לאחריו היא דווקא כשקיבל דיינים פסולים, אבל בקבלת עדים פסולים גמר עדותם הוא כגמר דין ואינו יכול לחזור בו. ועיין בב"ח (חומ"מ ריש סי' כב) שהאריך במחלוקת הראשונים בדין זה. ל מעי"ז הביא המרדכי (סנהדרין סי' תרפט) בשם המהר"ם מרוטנבורג במקרה של נאמנת עלי אשתך, וכתב בטעם הדבר: "פלוגתא דר"מ ורבנן כשיש עוד עד עם אבא ואביך, כדקאמר בגמ' והוא דקבליה עליה בחד, כלומר בעד אחד ואיכא עד אחד כשר בהדיה, אבל במקום תרי לא הווי אפילו קבלה, והכא ליכא עד אחד כשר בהדי אשתו". ומקור הדברים בתוס' (סנהדרין כד, א ד"ה אמר), אומנם מרש"י (שם ד"ה דקבליה) עולה שאין חילוק

לא משתעבד, ועוד (ב"ב קעו, ב) דערב שלא בשעת מתן מעות בעי קנין⁹⁹, עד כאן לשונך.

כך נראה בעיני¹⁰⁰ שאותה גיסתו חייבת ליתן לו אותו מלבוש, כי נראה בעיני דערב דנדוניא משתעבד אפילו אם היה כאן דין ערבות. דכי פסקינן בגט פשוט (שם קעז, ב) ובהנזקין (גיטין נ, א) בערב דכתובה דאף על גב דאית ליה לא משתעבד, מאי טעמא מצוה הוא דעבד ולא מידי חסרה, היינו דוקא בערב דכתובה מבעל לאשה דומיא דמשה בר עזרי (ב"ב קעז, ב; ערכין כג, א) שהיה ערב מרב הונא בריה לכתול¹⁰¹. ואף על גב¹⁰² דרבינו יואל בר יצחק הלוי זצ"ל¹⁰³ היה אומר דלא שנא מבעל לאשה לא שנא מאשה לבעל והוה גריס לאו מידי¹⁰⁴ חסריה, וכך¹⁰⁵ היה סובר חמיו רבינו אליעזר בר נתן¹⁰⁶. וכבר היה מעשה שנתערב לחתן רבינו יעבץ¹⁰⁷ על נדוניא שקצב¹⁰⁸ לו, ופטר עצמו משום דלאו מידי חסריה, דעיקר הטעם משום דמצוה קא עביד¹⁰⁹. אף על פי כן לענין הלכה למעשה דערב דנדוניא מאשה לבעל¹¹⁰ נראה בעיני דמשתעבד¹¹¹. שכן פירש רשב"ם¹¹² (ב"ב שם ד"ה בכלהו משתעבד) אף על גב דלית ליה נכסי מלוה הוא דעבד המסך דזיווג ואין לעת

לא צריכה⁹⁹ קנין, אלא ודאי בתרי בעיא קנין. והא דבעינן למאן דאמר תלתא בפשרה לאו כי היכי דלא ליבעי קנין אלא משום דמקיש פשרה לדין, אבל בשנים בעיא קנין ובשלשה לא בעיא קנין¹⁰⁰ כסברא קמייתא דרב אשי. וכן פשרה בשנים צריכה קנין, פסק בה"ג (סי' נ, עמ' תקסב) בשלשה לא בעיא קנין¹⁰³. בהוצ' מכוון י-ם) דפשרה צריכה קנין דוקא בשנים אבל בפני שלשה¹⁰¹ לא בעיא¹⁰² קנין¹⁰³, ולזאת דעתי מסכמת:

[ד] ואשר שאלת על¹⁰⁴ ראובן שטוען על גיסתו שפסקו לו מלבושים כך וכך לאשתו, וביום כניסה¹⁰⁵ לחופה אמר ראובן החתן לא אכניסה¹⁰⁶ אם לא יהיה כל העניין הפסוק לי. ואמרה גיסתו שבאה מעיר אחרת דע גיסי כי אותו מלבוש הוא בידי זכיתי בו לך והרי הוא בביתי אלא ששכחתי לקחתו. על כן עמוד והכנס¹⁰⁷ ארוסתך לחופה ואני בבואי¹⁰⁸ לביתי אתן לך המלבוש. ודבר זה העידו כל הקהל שעמדו שם והחזן עמם. וכשבאת לביתה אמרה שהמלבוש בידי אבל הוא מושכן לי בכך וכך מאבי. ודנו הדיינים שיכולה לחזור בה (אדא) [מדין]¹⁰⁹ (גיטין מט, ב) דערב דכתובה

ובבאי 109. (אדא) [מדין]: א ס אדא ק אידי 110. בעיני: ס לי 111. ואע"ג: א ק ס דאע"ג 112. זצ"ל: ק חסר ס ז"ל 113. מידי: א מידיה ק מדידיה 114. וכך: ס וכן 115. נתן: ס נתן זצ"ל 116. יעבץ: א ק יעבץ: ס יעבץ זצ"ל 117. שקצב: א שקצו ק שקצו ס שקצבו 118. לבעל: ק לבעלה 119. דמשתעבד: א ד משתעבד 120. רשב"ם: ס רשב"ם זצ"ל

99. פשרה לא צריכה: א ק לא סגי פשרה ד לא (סגי) (בעיני) פשרה 100. ובשלשה לא בעיא קנין: ס חסר 101. בפני שלשה: ס בג' 102. בעיא: ס בעי 103. לא בעיא קנין: ס אין צרי' קנין ט נ אינה צריכ' קנין 104. ואשר שאלת על: ס חסר 105. וביום כניסה: א ק דביום כניסה ד וביום כניסתו 106. אכניסה: ק אכניסנה 107. והכנס: א ק והכניס ס וכנוס 108. ואני בבואי: ס

בתרא): "כולהו בעו קניין", וביאר שלגירסא זאת כל הערבים (למעט שעת מתן מעות וערב בב"ד) בעו קנין. אלא שמסקנת רבנו שם שקי"ל כרשב"ם ורבנו אליקים שכתבו שלא גרסינן לה. ובפשטות משמע מדבריו שכשנעשה מעשה על פיו של הערב אין צורך בקניין (וע"ע בדרישה: סי' קכט) שכתב מעי"ז בדעת הרשב"ם, וכן משמע גם מתוס' בגיטין (נ, א ד"ה מצוה). לח רבנו דן בנושא זה בהרחבה בפסקי ב"ב (סי' רנג, רנד). לט הוא הראב"ן שהיה חמיו של רבי' יואל בר יצחק הלוי וסבו של הראב"ן המוזכר לקמן. דעות רבי' יואל והראב"ן וכן דעת החולקים הובאו על ידי הראב"ן והם מצוטטים בהגה"מ (פי"ז הלכה ט' אות ז), במרדכי ב"ב (סי' תרנא), בתשובות ופסקים לחכמי צרפת (א. קופפר, סי' קח). אולם בראב"ן שלפנינו לא הובא הענין.

מ רבנו יעבץ הוא ר' יעקב בר' יצחק הלוי רבו של ראב"ן. מא המעשה היה שהראב"ן היה ערב לנדוניא של חתן רבנו יעבץ, ופטר עצמו מלשלם. המעשה מובא בדברי הראב"ן המובאים בראשונים דלעיל (הע' לט) ובפסקי ב"ב לרבנו (סי' רנג, רנד).

לה כ"כ רבנו גם בפסקי סנהדרין (סי' א), וכך סובר גם רבנו יוסף טוב עלם המובא בתשובת הראב"ן בהגהות מיימוני (תשובות בסוף שופטים סי' ט).

לו בבה"ג שלפנינו לא מצאנו שמחלק במפורש בין שניים לשלושה בענין הקנין. בהגהות מיימוני (הובא בהע' הקודמת) הביא הראב"ן את לשון בה"ג כמודפס לפנינו, והסתפק האם לדעת בה"ג פשרה בג' צריכה קנין. ומסקנתו שם שלדעת בה"ג פשוט שבג' אין צורך בקנין, ומה שאמר שפשרה צריכה קנין הכוונה לפשרה בשניים, וכמסקנת רבנו.

לו במחנה אפרים (תחילת הל' ערב) ביאר שדברי הגמ' בענין ערב בשעת מתן מעות (ב"ב קעג, ב): "בההיא הנאה דקא מהימן ליה גמר ומשעבד נפשיה" מהוים מענה הן לחוסר הקניין והן לאסמכתא שבהתחייבות הערב. ובשאלה שלפנינו מעורר השואל שלכאורה שני החסרונות הנזכרים קיימים בערב לנדוניא. ויש כאן מקום להעיר שרבנו בחלק הראשון של תשובתו (הנוגע לדיני ערב) מבאר רק מדוע אין כאן אסמכתא והתעלם מהחוסר בקניין. ואולי אפשר להבין את הדברים עפ"י דברי רבנו בסוף פסקי ב"ב (סי' רסא) שהביא את גירסת הרי"ף ורבי' ברוך מארץ יון (סוף בבא

לפרוע הערכות, אבל מתכוון לזווגן שעל ידי ערכות זה מתרנן, ולאו מידי חסרה לאשה דהא טב למיתב טן דו ולטובתה נתכוון, עכ"ל. הרי פירש להדיא דלאו מידי חסרה לאשה, דהא טב למיתב טן דו משמע דמשום דטב לה למיתב טן דו לא מידי חסרה הא לאו הכי חסרה, אם כן לבעל דליכא טעמא דטן דו וחסורי מחסריה חייב. וכן פירש רש"י¹²¹ בהניזקין (גיטין מט, ב ד"ה דברי הכל) לאו מידי חסרה¹²² שלא הוציאה כלום משלה, אמר גריס לאו מידי חסרה¹²³ אלא שמלשונו משמע שבזה הדבר תלוי שלא הוציאה כלום משלה על סמך ערכותו. מיהו תרוייהו גרסי¹²⁴ לאו מידי חסרה ולא גרסי חסריה¹²⁵. משמע נמי לשון הגמרא דדווקא דומיא דמשה בר עזרי שנעשה ערב לכלתיה דלא חסרה, דטב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו דאיתתא בכל דהו ניחא לה, אבל אם ערב לחתן בנדוניית אשתו משתעבד. וכן קיבל מורי רבינו אבי העזרי מרבו רבינו אליעזר ממין ז"ל¹²⁶ שהוא קיבל מרבתי כן¹²⁷.

ולזאת דעתי מסכמת דטעמא רבה איכא למימר מבעל לאשה דטב למיתב טן דו, וגם לא הוציאה כלום משלה ולא חסרה מידי על סמך ערכותו. ותו, דכשמתערב מבעל לאשה איכא למימר לא נתכוון לטובת הבעל כדי לפרוע בעבורו אלא נתכוון לטובתו להביאו לידי מצוה דפרו ורבו ולא תוהו בראה אלא¹²⁸ לשבת יצרה. ולאשה נמי לא הזיקה ולא חסרה כלום, כי בשעה שנתערב לה בכתובתה לא הוציאה על סמך ערכותו כלום ולא חסרה. כי בההיא שעתא שנתערב לא היתה ראויה לגבות כתובתה, שאין הכתובה נגבית אלא לאחר מיתת בעלה או לאחר גירושין, ואשה הנישאת בשעת נישואיה אינה מצפה לא למיתת בעלה ולא לגירושין¹²⁹. ותו, דילמא היא מייתא בראשונה לא אתיא לידי כתובה כלל, הלכך לא חסרה.

אבל ערב דנדוניא שמתכוין לטובת אשה ומתערב

בעבורה, ליכא למימר דמתכוין לטובתה להביאה לידי מצוה דהא איתתא לא מיפקדא. ואי משום שלא ינהגו בה מנהג הפקר כל כבודה בת מלך פנימה. ואי משום שיהיה לה חוטרא לידה ומרא לקבורה הא לאו מצוה היא. הלכך ליכא למימר נתכוון לטובתה להביאה לידי מצוה, אלא ודאי נתכוון לטובתה לפרוע בעבורה דהא חסריה לבעל הנדוניא, דאי לאו דנתערב לא היה¹³⁰ כנוסה עד שהיתה נותנת לו הנדוניא. ואי אביה פסק, או כנוס¹³¹ או פטור¹³² בגט היה¹³³ נושא אחרת עם הנדוניא. ואם היא פסקת¹³⁴ היתה יושבת עד שתלכין ראשה כדברי אדמון (כתובות קט, א). אשתכח דחסריה ממון, דבשעת ערכותו בשעה שהכניסה לחופה היה ראוי לגבות הנדוניא. הלכך הואיל וליכא למימר דלהביאה למצוה נתכוין, ותו דחסריה לבעל ממון שהיה ראוי לגבות בשעת ערכותו, על כרחך צריך אתה לומר דלטובתה נתכוון לפרוע בעבורה לבעל כי היכי שלא יתחסר הבעל ולטובת שניהם לרווח ביתא.

הלכך נראה בעיני שגיסתו חייבת ליתן¹³⁵ אותו המלבוש לגיסה¹³⁶, אפילו אם היה כאן דין ערכות.

אבל נראה בעיני שאין כאן דין ערכות. שערבות היינו מחייב עצמו ומשעבד נפשיה לפרוע מדידה, אבל הכא לא חייבה עצמה לפרוע מדנפשה כלום, אלא דין הודאה יש כאן שהודית שהמלבוש בידה ושזכתה בו לצורכו¹³⁷. איכא למימר שקנאו בהודאה שבהודאת ראובן קונה שמעון, כההיא דפרק מי שמת (ב"ב קמט, א) דאיבעיא להו שכיב מרע [שהודת] מהו. תא שמע דאיסור גיורא הוה ליה תריסר אלפי זוזי בי רבא. ורב מרי בריה הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה¹³⁸ הוה. אמר רבא במאי קני להו רב מרי להנהו זוזי וכו'. מתקין לה רב איקא בריה דרב אמי לודי איסור דהני זוזי דרב מרי אינון¹³⁹. אדהכי והכי נפק אודיתא מבי איסור¹⁴⁰, שמע רבא איקפד. אמר ליה¹⁴¹ קא גמרי

131. היה: א ק ס והיה 132. ואם היא פסקת: א ד ק ואי אביה פסק 133. ליתן: ס ליתן לו 134. לגיסה: ס חסר 135. ושזכתה בו לצורכו: ס וזכתה בו לצרכה 136. [שהודת]: א ק ס חסר 137. ולידתו בקדושה: א ד ק חסר 138. איסור: א ק ס איסורא

121. פירש"י: ס פי' רב' שלמה זצ"ל 122. שלא הוציאה... חסרה: א ד ק חסר 123. גרסי: א ד ק גרסי נמי 124. חסריה: א ק חסרה 125. ז"ל: ס זצ"ל 126. אלא: ס כי אם 127. לגירושיו: ס לגירושין 128. היה: א ק ס הוה 129. כנוס: א ק ס כנוס 130. פטור: ס פטור

בטענה: "דנוגע בדבר היה, דהוא עצמו היה ערב לחתן", וביחס לדעת רבי' יואל הוא כותב שהיא דעת יחיד.

מג בגמ' לפנינו נוסף: וליקנינהו באודיתא.

מד ליה - בגמ' לפנינו ליתא.

מב בדברי הראב"ה עצמו המובאים בראשונים נראה שאין הכרעה בין דעות אביו וסבו והחולקים עליהם. ויש לציין שבשור"ת מהר"י מברונא (סימן מז) דן הלכה למעשה בענין, ומסתמך על דעת רבנו האו"ז שהביא "עשרה גדולי עולם" הסוברים שמשעבד, וכך הוא פוסק. את דעת הראב"ן הוא דוחה

וליתיה במתנת שכיב מרע אמרו רבנן דליקני בהודאה^ט, אבל בריא דאיתיה במתנה הכי נמי דלא קני בהודאה.

וראיה לדבר מעובדא דמרוני, (ב"ב קנו, ב) דתניא אמר להם רבי אליעזר לחכמים מעשה במרוני אחד שהיה בירושלים והיו לו מטלטלין הרבה וביקש ליתנם במתנה. אמרו לו¹⁵⁹ אין לו תקנה עד שיקנה על גב קרקע. והלך ולקח בית סלע סמוך לירושלים ואמר צפוניו לפלוני ועמו מאה צאן ומאה חביות,¹⁶⁰ דרומי לפלוני ועמו מאה צאן ומאה חביות¹⁶⁰. אמרו לו משם ראייה, מרוני בריא היה. והשתא ויהיה בריא מכל מקום יודה לכל אחד מאה צאן ומאה חביות^ט, אלא שמע מיניה דהודאה בבריא לא מהניא. וכי פרכת לן¹⁶¹ ולטעמך לרבי אליעזר דמוקי לה בשכיב מרע, ובשכיב מרע¹⁶² קיימא לן דהודאה קניא, אם כן אמאי לא יודה לכל אחד ויקנה בהודאה. הא לא קשיא, דלרבי אליעזר לית ליה דבר¹⁶³ שכיב מרע ככתובין וכמסורין דמי, אלא משפט שכיב מרע כמשפט הבריא, הלכך לית ליה נמי הודאה בשכיב מרע, ושפיר ילפינן מהתם דבבריא הודאה לא קניא.

מיהו לפום¹⁶⁴ מאי דדייקנן דהודאה לא קניא בבריא מדלא הודה מרוני, קשיא לי אם כן גבי איסור גיורא דקאמר אי אגב קרקע לית ליה קרקע, אמאי לא קנה קרקע ויקנה אגב קרקע. מיהו דילמא תקיף ליה עלמא דשכיב מרע הוה ולא חולה בעלמא, הלכך נראה בעיני

טעותא^ט לאינשי ומפסידו ל¹³⁹. ופירש רבינו יצחק בר' שמואל¹⁴⁰ שכיב מרע שהודה מהו¹⁴¹, פירוש שהודה שיש לפלוני מנה בידו אף על פי שהן מוחזקין בו שאין לו, מי אמרינן יקנה במתנת שכיב מרע ואם עמד חוזר, או דילמא קונה לגמרי ואם עמד אינו חוזר. ופשיט מאיסור גיורא דקנה לגמרי מתנת בריא¹⁴² על ידי הודאתו, דאי¹⁴³ במתנת שכיב מרע האיך¹⁴⁴ קנה, והאמרינן¹⁴⁵ (ב"ב קמט, א) כל מאן דאיתיה בירושה איתיה במתנה דשכיב מרע כו', אם כן כמתנת בריא הוא ואינו חוזר. הא למדת דאפילו הכא בהני זוי דפשיטא לן דלאו¹⁴⁶ דרבי מרי¹⁴⁷ הו, אפילו הכי¹⁴⁸ כי הודה איסור דרב מרי אינון הויא¹⁴⁹ הודאתו הודאה, כי כך הדין שראובן קונה בהודאת שמעון. הלכך האי¹⁵⁰ דאתינן עלה¹⁵¹ יש לך לומר שזה החתן זכה¹⁵² במלכוש בהודאת גיסתו.

מיהו לבי נוקפי דמאי טעמא נימא הכי שיזכה ואנן ידעינן דלאו ידידיה אינון, הא ודאי הלכתא בלא טעמא היא^ט, ומאי טעמא לא חשיב לה בהדי תלתא הלכתא^ט בלא טעמא¹⁵³ (גיטין יד, א). ונראה בעיני¹⁵⁵ שאין זה הדין אלא דוקא בשכיב מרע לצורך הגר כזה¹⁵⁶, דהואיל שלא היה יכול להקנות לו בענין אחר כי אם כך, אמור רבנן דקני כי היכי שלא¹⁵⁷ יטרף¹⁵⁸ דעתו עליו, דגר כזה שהוא יורש ליתיה במתנה, אבל גר דעלמא שאינו יורש איתיה שפיר במתנת שכיב מרע. הלכך האי גר שהוא יורש הואיל

ק עלך¹⁵². שזה החתן זכה: ס שזכה זה החתן
153. הלכתא: ד הילכתי¹⁵⁴. טעמא: א ד טעמי
155. בעיני: ק חסר¹⁵⁶. כזה: א ק בזה¹⁵⁷. שלא: ס
דשלא¹⁵⁸. יטרף: ד יטרוף¹⁵⁹. לו: ס חסר
160. דרומי... חביות: א ד ק חסר¹⁶¹. לן: ס לי
162. ובשכיב מרע: ס חסר¹⁶³. דרבי: ד נמי הודאת
164. לפום: א ס לפי

139. ומפסידו לי: א ד ק חסר¹⁴⁰. שמואל: ס שמואל
זצ"ל¹⁴¹. מהו: ק מהו וכו'¹⁴². בריא: א ק ס ברי וכן
לקמן (ולעיתים רק בחלק מכתה"י)¹⁴³. הודאתו דאי: א ק
חסר ד (הודאתו דאי)¹⁴⁴. האיך: א ק ס היאך
145. והאמרינן: ס והא אמר¹⁴⁶. דלאו: א ק חסר ד
(דלאו)¹⁴⁷. דרבי מרי: א ק מרי ד דמרי¹⁴⁸. הכי: ס
חסר¹⁴⁹. הויא: ק הוי¹⁵⁰. האי: ס הא¹⁵¹. עלה: א

שכיב מרע, כתבו גם העיטור (ה' הודאה) ושו"ת התשב"ץ (כ"א סי' קנב). אולם הרשב"ם (ב"ב קמט, א ד"ה ת"ש) ביאר שהודאת איסור הועילה כהודאת בע"ד רגילה (והגמרא רק הסתפקה האם יש לחשוש שהודה כדי שלא להשביע את בניו), ואילו תוס' (שם ד"ה שכיב) כתבו שההודאה הועילה מחמת קניין אודיתא, וכ"כ הנמוק"י (סט, ב ברי"ף לב"ב) בשם הריטב"א, ועי' קצות החושן (סי' מ).

נ דרומי... חביות - ר' שנו"ס. הוספנו עפ"י כת"י ס והגמ' לפנינו, ובגמ' נוסף: ומת וקיימו חכמים את דבריו.
נא בספר תורת חיים (ב"ב קנו, א) דייק מלשון הבריייתא: "ומת", שכונת המרוני היתה להקנות את הנכסים מהיום ולאחר מיתה, וממילא מוכן מדוע לא הקנה באודיתא.

מה טעותא - בגמרא לפנינו: טענתא, וכן בראשונים.

מו מדברי רבנו משמע שלדעתו קניין אודיתא גם כשמועיל הוא רק מדרבנן, וכן כתבו התוס' בב"ק (קד, ב ד"ה אגב). אומנם מתוס' ב"ב (מד, ב ד"ה דלא) משמע שזהו קניין גמור שתקף מחמת הודאת בע"ד. ועיין בהע' מח.

מז הלכתא - בגמ' לפנינו: כהלכתא.

מח ר"ש שקאפ בחי' (ב"ב סי' כו) ביאר שמשום שהודאתו תועיל בבית הדין הרי יש כאן גמירות דעת, ומעיי' כתב בקובץ שעורים (ב"ב, תקטז) בהסתמך על הגמרא (בקידושין ט, ב) בענין דברים הנקנים באמירה ועל תוס' בכתובות (קב, א ד"ה אליבא), ומתוך דבריהם ניתן ליישב מה שהקשה כאן רבנו.

מט כדברי רבנו, שהודאת איסור גיורא הועילה מחמת דברי

דלא קניא הוראה אלא בשכיב מרע ובגר כזה שהיה יורש, אבל גר בעלמא וכל שכן בבריא אין ההוראה קניין¹⁶⁵.

אם כן האי¹⁶⁶ דאתינן עלה שגיסתו בריאה היתה, אף על פי שהודית שאותו מלבוש היה שלו כבר, לא קנתה. מכל מקום חייבת היא ליתן המלבוש לחתן, שאין כאן הודאה כהודאת של איסור שהודה ואמר שאלו המעות שביד רבא של רב מרי הן, דכהאי גוונא ודאי לא קניא בבריא. אבל הודאה כזאת שהחתן היה תובע המלבוש, והיא הודית ואמרה לפני הקהל שהוא בידה וזכתה בו לצורכו. וכשאמרה כך לפני הקהל אז סמך על אמונתה ועל¹⁶⁷ הבטחתה וכנס את אשתו, ודאי זכה במלבוש¹⁶⁸ ואינה נאמנת לומר יותר שהוא מושכן לה. כההיא דהשולח (גיטין מ, ב) דתנו רבנן האומר פלוני עבדי עשיתי בן חורין, והוא אומר לא

עשיתי¹⁶⁹, חיישינן שמא זיכה לו על ידי אחר. האומר נתתי שדה פלונית¹⁷⁰ לפלוני, והוא אומר לא נתן לי, חיישינן שמא זיכה לו על ידי אחר. פירוש וזכה העבד בעצמו, וזכה המקבל מתנה במתנה, ולא מצי האי למיהדר ביה. הלכך זאת גיסתו נמי הואיל והודית ברכים, והיתה

¹⁷³ ערב דכתובה לא משתעבד, ערב דנדוניא משתעבד¹⁷³.
גר היורש כמו רב מרי שהיתה הורתו שלא בקדושה¹⁷⁴ וליתתו בקדושה, דליתיה בירושה ליתיה במתנת שכיב מרע, ולכך¹⁷⁵ קני¹⁷⁶ זוזי דאיסור גיורא¹⁷⁷ אביו בהודאה, אבל גר דעלמא שאינו יורש איתיה שפיר במתנת שכיב מרע, ולכך¹⁷⁸ אינו קונה¹⁷⁹ בהודאה. וכן בריא אינו קונה¹⁸⁰ בהודאה¹⁷⁹, ודלא כפר"י זצ"ל שאמר דקני. ודיוקא

מוסרת דבריה שהחתן לא רצה¹⁶⁹ להכניס עד שיתנו לו המלבוש, והיא מסרה דבריה ברכים¹⁷⁰, ואמרה לו להכניס ולסמוך עליה שאותו מלבוש הוא בידה וזכתה לו בו, ודאי¹⁷¹ חייבת ליתן לו המלבוש¹⁷²:

הוראה כזאת דקים לן שאינו¹⁸¹ כן¹⁸² לא מהני¹⁸³ בבריא. אבל זאת נגיסתו של החתן שאמרה לו לפני¹⁸⁴, כל הקהל¹⁸⁵ המלבוש שאתה תובע סמוך עלי¹⁸⁶ שהוא בידי ולצורך זכיתי בו, והוא סמך על¹⁸⁶ אמונתה והבטחתה וכנס את אשתו, ודאי זכה במלבוש ואינה נאמנת לומר יותר שהוא מושכן¹⁸⁷ לה.

[ה] ואשר שאלת על¹⁸⁸ בכור שמסרו ישראל לשומר גוי¹⁸⁹, והודיעו כי הוא בכור ולו משפט מות לקוברו שלם בעורו. וגוים חוקרים הענין ויודעים כי במומו כשר, וסופו מוכיח, כי השומר בא במרמה לבעל הבכור ואמר¹⁹⁰ דע כי סרסתי העגל ושתק היהודי, והבין הגוי כי נאות הדבר. ולא עוד אלא שבא היהודי לבית הגוי וראה העגל שאינו מסורס ושתק, וכראות הגוי כן¹⁹¹ הלך וסרסו אחרי כן מיד, עד כאן לשונך. אותו הבכור היתר גמור הוא¹⁹² ומאן יהיב לן מבשריה ואכלינן¹⁹³. דתנן (בכורות לה, א) מעשה בזכר של רחלים זקן ושערו מדולדל. וראהו קסדור¹⁹⁴ אחד ואמר מה טיבו של זה, ואמרו לו בכור הוא ואינו נשחט אלא אם כן היה בו מום, נטל פגם וצרם באזנו. ובא מעשה לפני חכמים והתירוהו. ואמר רב חסדא אמר רב קטינא [לא שנו]¹⁹⁵ דמותר הכזר על ידי גוי, אלא דאמר¹⁹⁴ ליה לקסדור אינו נשחט אלא אם כן¹⁹⁵ היה בו מום, לליכא למימר מדכריהם למד גוי¹⁹⁶ לניחא לכו קיפול בו מום. אבל אמר ליה אלא אם כן נעשה בו מום כמאן דאמר ליה

179. וכן... בהודאה: ב חסר 180. אינו קונה: ט לא קני 181. שאינו: ט שאין 182. כן: ב כאן 183. מהני: ב מהניא 184. לפני: ט לפני ולפני 185. כל הקהל: ב הכהן ה הקהל 186. שהוא בידי... סמך על: ב חסר 187. מושכן: ט ממושכן 188. ואשר שאלת על: ט חסר 189. גוי: ד עכו"ם וכן להלן 190. ואמר: ס ואמר לו 191. כן: כן ק וכן בסמוך 192. היתר גמור הוא: ק היתר גמור ס הוא היתר גמור 193. [לא שנו]: א ק ס חסר 194. דאמ': א ד ק אמר 195. אם כן: א ק חסר ד וא"כ

165. אין ההודאה קניין: א ק ההודאה קניא ס ההודאה אינה קונה 166. האי: ק ס הא 167. ועל: א ק על 168. פ': א ד ק חסר 169. רצה: ס היה רוצה 170. ברכים: ק חסר 171. ודאי: א ק מאי 172. המלבוש: ס המלבוש הצעיר יצחק בר' משה נב"ה 173. ערב דכתובה... משתעבד: ט ערב דנדוניא לא משתעבד ערב דכתובה משתעבד 174. שלא בקדושה: ט חסר 175. קני זוזי... ולכך: ב חסר 176. קני: נ לא קני 177. גיורא: ו נ חסר 178. אינו קונה: ט קני זוזי

מום (ולא גרע מגרמא שאסרה הגמרא), מוכח מדברי רבנו שעיקר האיסור תלוי בדעת הגוי. וכ"כ רש"י (בכורות לה, א ד"ה והתירו וד"ה כל שהוא) והרמב"ם (פ"ב מבכורות ה"ב), וכ"פ להלכה הטושו"ע (י"ד שיג, ב), אולם מרבנו גרשום (ד"ה כל שהוא) ומפירוש המשניות לרמב"ם עולה שהאיסור תלוי בדעת הישראל. ובתשובה המובאת במדרכי (חולין סי' תשמב) נראה מדברי השואל שסבר שהאיסור תלוי בדעת הגוי, ומתשובת המשיב נראה שסבר שהאיסור תלוי בדעת הישראל.

נב סברא זו, שכשלא ידוע שהמודה אינו דובר אמת תועיל ההודאה לכו"ע, נפסקה גם בנתיבות המשפט (ס קי"ז).

נג עשיתי - בגמרא לפנינו: עשאני.

נד וכן כתב רבנו גם בהל' בכורות (סי' תקז), אולם שם הביא ההיתר למעשה בשם ר"י בר' שמואל, ומתשובתו כאן נראה שרבנו האו"ז הוא הנשאל. גם מה שהוזכר בתחילת הסימן, שאמר היהודי לגוי שיש לבכור משפט מוות וכו', לא הוזכר שם. נה בגמרא לפנינו: קסטור.

נו על אף העולה מהמשנה, שאסור לישראל לומר לגוי להטיל

²⁰⁸פטורים מן הבכורה, ורבי יהודה סבר (שם) שותפות גוי²⁰⁸ חייבת בבכורה. וקיימא לן כמתניתין, דאמר בגמרא (שם ג, א) וכמה תהא שותפות של גוי ותהא פטורה מן הבכורה, אמר רב הונא אפילו אזנו. מתקיף לה רב נחמן ולימא ליה שקיל אוזנך וזיל. איתמר רב חסדא אמר דבר שעושה אותו נבילה, ורבה²⁰⁹ אמר דבר שעושה אותו טריפה. וקיימא לן כרב הונא, כדאמרין (שם) ר' אלעזר לא על לבי מדרשא, אשכחיה לרב אסי אמר ליה מאי אמור בי מדרשא, אמר ליה הכי אמר ר' יוחנן אפילו מום קל, כלומר אפילו אין לגוי שותפות אלא אותו שאם היה נוטל חלקו אינה לא נבילה ולא טריפה אלא מום קל בעלמא²⁰⁹, פטורה²¹⁰ מן הבכורה, ואמר דקיימא לן כרב²¹¹ הונא.

ואמרין (שם ג, ב) ההיא גיורתא דהווי מסרין לה אחא²¹² חיותא לפטומה, אתאי²¹² לקמיה דרבא²¹³ אמר לה²¹⁴ לית דחש לה להא דר' יהודה דאמר שותפות גוי חייבת בבכורה. דרב מרי בר רחל הוויא ליה ההיא חיותא, הוה מקנה לאזנייהו²¹⁵ לגוי לאפקעינהו מככורה²¹⁶ ואסר להו בגיזה ועבודה ככורות גמורים²¹⁷ ויהיב להו לכהנים, וכלו חיותא דרב מרי בר רחל ומתו²¹⁸. וכי מאחר²¹⁹ דאסר להו בגיזה ועבודה ויהיב להו לכהנים אמאי מקני להו לאזנייהו²²⁰ לגוי, דילמא אתי בהו לידי תקלה. אי הכי מאי טעמא כלו (חפצא) [חיותא]²²¹ משום דמפקא להו מקדושתיהו. והא אמר²²² רב יהודה אמר רב²²³ מותר לאדם²²³ להטיל מום בבכור קודם שיצא לאויר העולם. התם מקדושת מזבח מפקע ליה מקדושת כהן לא מפקע ליה, הכא אפילו מקדושת כהן מפקע ליה. ואי בעית אימא רב מרי בר רחל ידע

זיל עביד ביה מומא דמי ואסור¹⁹⁶, דנעשה משמע על ידי אלס. אמר רבא מכדי ממילא הוא שלא היה יודע הגוי שיהא מותר על ידו ולא להתירו נתכוין, מה לי היה ומה לי נעשה, אלא נעשה נמי ממילא ולא שנא, והכל מותר. הא למדת דאפילו היכא דאמר ליה דאינו נשחט אלא אם כן דנעשה¹⁹⁷ בו, דקרוב הדבר הוא להבחין דניחא להו אפילו הכי שרי, כל שכן האי דאתינן עלה שלא היה כאן שום דבור, ולא הזכיר לו ישראל שום שחיטה לגוי, לא בלשון היה בו מום¹⁹⁸ ולא בלשון נעשה בו מום¹⁹⁸, כל שכן וכל שכן דשרי. מיהו היכא שהפיל בו הגוי מום והתירו על ידו וחזר והפיל מום בבכור אחר, ההוא ודאי אסור¹⁹⁹, שכבר יודע דניחא להו במאי דעבד

ואסור²⁰⁰, כדתנן (בכורות לה, א) ראהו שהתירו והלך וצרם באזני בכורות אחרים אסור:

[ו] ואשר כתבת דיש מורים הוראות אשר לא כדת להקנות לגוים²⁰⁷, לא פירשת היאך הם עושים, לכן נתתי לבי לכתוב לך ולבאר הדבר.

תנן (שם ב, א) הלוקח עובר חמורו של נכרי, והמוכר לו אף על פי שאינו רשאי, והמשתתף לו, והמקבל הימנו, והנותן לו בקבלה, פטור מן הבכורה, שנאמר בישראל ולא באחרים. סתם לן תנא שותפות גוי

פטורים 211. כרב: א ק כדרב 212. אתאי: א ק ס אתא 213. דרבא: ס דרבה 214. לה: ק חסר 215. לאזנייהו: א ד ס לאונייהו 216. לאפקעינהו מבכורה: א ק ס חסר 217. בבכורות גמורים: א ק ס חסר 218. ומתו: א ק ס חסר 219. וכי מאחר: א ק חסר 220. לאזנייהו: א לאונייהו ד לאודנייהו ק חסר 221. (חפצא) [חיותא]: א ק ס חפצא 222. והא אמר: א ק ואמר 223. לאדם: ק חסר

196. ואסור: א ואסיר ס ואסירא 197. דנעשה: ס נעשה 198. ולא בלשון... מום: א ק חסר ד [ולא בלשון... מום] 199. אסור: ס אסיר 200. ואסור: א ס ואסיר 201. כי הוא: ט שהוא 202. וגוים חוקרים: ט וחוקרין הגוים 203. לבעל... אחרי כן מיד: ב חסר 204. לבעל: ט אצל בעל 205. ושתק היהודי: ט והיהודי שתק 206. ואחר כך בא היהודי: ט ובא היהודי אחר כך 207. לגוים: ד לעכו"ם 208. פטורים... גוי: א ק חסר ד [פטור... עכו"ם] 209. בעלמא: ק בעלמא הוא 210. פטורה: א פטריה ס

להחמיר ולהקנות אבר שעושה אותו טרפה, וכ"כ האגודה בריש הל' בכורות (סי' ג), וכ"פ הש"ך (שכ"ס"ג).

ס אחא - בגמרא לפנינו: אחי.

סא אמר רב - בגמרא לפנינו ליתא.

נז הדיון בעניין הקנאה לגוי לפטור מהבכורה נמצא גם לעיל בריש הל' בכורות (סי' תפ).

נח רבה - בגמ' לפנינו: רבא.

נט לקמן כתב רבנו שמצוה מהמובחר להקנות לו אבר שעושה אותו נבילה, ובתוס' בע"ז (עא, א ד"ה רב אשי) כתבו שראוי

הקנאה לגוי, וכסברא זאת²³⁵ מוכח פרק בתרא (שם נג, א)¹⁰.

הלכך על דברי רבינו תם ורבינו יצחק בר שמואל²³⁶ אנו סומכין שאנו מפקיעין מבכורה על ידי הקנאה לגוי. אלא שרבינו תם אינו מתיר אלא על ידי הקנאה מגוף האם ולא על ידי הקנאה מגוף העובר עצמו²³⁷ כמו שהיה עושה רב מרי, אבל רבינו יצחק בר שמואל זצ"ל מתיר להקנות אפילו מגוף העובר עצמו²³⁷. ונראין דבריו, דהא הכא משמע דכל ענין אסרין הקנאה לגוי בין בו בין באמו²³⁸ הואיל ולא משכח תקנתא אלא כדרכי יהודה. הלכך לרב מרי ידיע לעשות כרב יהודה²³⁹ [אסור להקנות בין בו בין באמו, לדידן דלא ידעין לעשות כרב יהודה]²³⁹ שרי לן להקנות לגוי בין בו בין באמו²³⁸.

מיהו צריך²⁴⁰ לדעת איך מקנה לגוי. רבינו שלמה²⁴¹ [פירש]²⁴² (ג, ב ד"ה קנין גמור) רב מרי ידע לאקנויי קנין גמור שידע ליטול מעות מן הגוי, לגוי לא קני אלא כספא כלאמרינן לקמן בפרק שני, וסברי אינשי מילתא הוא דעבד, דיכור בעלמא ואינו נוטל דמיה. ולפי פירושו ולפי פירוש רבינו יצחק²⁴³ הרוצה להקנות לגוי יקנה לו אוזן של²⁴⁴ העובר ויקבל דמי האוזן מן הגוי ודיו¹⁰. מיהו מצוה מן המוכח שיקנה לו אבר שעושה אותו²⁴⁵ נבילה ובאם, אבל אם הוא רוצה שלא לחוש למצוה מן המוכח מקנה²⁴⁶ לו אוזן העובר ומקבל דמי האוזן מן הגוי ודיו, כך הדין לדברי רש"י²⁴⁷.

לאקנויי²²⁴ קנין גמור וכולי עלמא לא ידעי לאקנויי קנין גמור, וחזי ליה אינשי אחרינא ואזל ועבד, סבר רב מרי בר רחל מילתא הוא דעבד ואתי בה לידי תקלה. ומכח הלכה זו דכלו חיותא דרב מרי פסק מרנא ורבנא משה²²⁵ ריש מתיבתא דמתא מחסיא²²⁶ בריה דמרנא ורבנא יעקב, דאסיר ליה לישראל לשיתופי לגוי בבמהתו¹⁰ כדי לפטור וולדות מן הבכורה²²⁷, ואפילו שתפיה בעובר נמי, אבל היכא דאיכרי ואישתתף פטור מן הבכורה, אבל לכתחילה אסור.

מיהו במקומות שלנו נהגו להקנות לגוי ולפטור מן הבכורה. ופיר"ת²²⁸ (סה"י חי' סי' תכז (תקכא)) שאנו מקנים לגוי מגוף אמו של עובר¹⁰ ורחוק מן הבכור ולא מחזי כמפקיע הבכור עצמו¹⁰, אבל רב מרי הוא מקני לגוי אוזן של עובר עצמו והוי הפקעת גוף הבכור. ולהכי נקט אזנייהו²²⁹ לשון זכר דלא קאי אאמהות אלא אעוברים. ומדקדק רבינו תם²³⁰ מדקאמר ואסרינהו בגיזה ועבודה דהיינו אעוברים קאי אותן דאיירי בהו לעיל דהוי²³¹ מקני לאזנייהו²³² לגוים, משמע דתרוייהו בעובר גופיה קאי.

ורבינו יצחק בר שמואל זצ"ל²³³ פירש (תוס' בכורות ג, ב ד"ה דקא) דדוקא קאסר תלמודא לעשות כרב מרי משום דאפשר להפקיע²³⁴ מקדושת מזבח כדרכי יהודה (בכורות ג, ב)¹⁰ ולינצל על ידי כך מתקלה זו. הלכך אנו שאין אנו בקיין בחכמה זו להטיל בו מום קודם שיצא לאויר העולם יכולין אנו להפקיעו על ידי

236. שמואל: ס' שמואל זצ"ל²³⁷. כמו שהיה... העובר עצמו: א' ד' ק' חסר²³⁸. הואיל... באמו: ס' חסר²³⁹. [אסור... כרב יהודה]: א' ק' חסר²⁴⁰. צריך: ס' צריך אתה²⁴¹. שלמה: ס' שלמה זצ"ל²⁴². [פירש]: א' ק' חסר²⁴³. יצחק: ס' יצחק זצ"ל²⁴⁴. של: ס' מן²⁴⁵. אותו: ס' אותה²⁴⁶. מקנה: א' יקנה ס' מקני²⁴⁷. רש"י: ס' ר' שלמה זצ"ל

224. לאקנויי: א' ק' חסר ד' [לאקנויי]²²⁵. משה: ס' חסר²²⁶. דמתא מחסיא: א' ק' חסר ד' [דמתא מחסיא]²²⁷. הבכורה: א' ד' ק' הבכורות²²⁸. ופיר"ת: ק' ס' ופי' ר"ת ז"ל²²⁹. אזנייהו: א' ד' אזנייהו²³⁰. רבנו תם: ס' ר"ת ז"ל וכן לקמן²³¹. דהוי: א' ק' דהוי ס' דהוי²³². לאזנייהו: א' ד' לאזנייהו²³³. זצ"ל: ק' ז"ל²³⁴. להפקיע: א' ס' להפקיעו²³⁵. זאת: ס' זו

ובתוס' תמורה (כד, ב ד"ה הא) כתבו שאם ימכור לגוי בגוף העובר יש חשש שיבוא להטיל בו מום.

סה דעתו (שם) שמותר להטיל מום בבכור קודם שיצא לאויר העולם.

סו הראיה מובאת בתוס' (שם ג, ב ד"ה דקא).

סז התוס' בע"ז (עא, א ד"ה רב אשי) ובב"מ (מו, ב) כתבו שלדעת רש"י הלכה כר"ל (בב"מ שם) שדבר תורה משיכה קונה, וממילא הסיקו תוס' בע"ז (שם) שהואיל ומבואר בבכורות (יג, א) שמיד עמיתך בחדא ומיד גוי בחדא, במכירה לגוי יועיל לרש"י רק קניין כסף.

סב דעת גאונים זו הובאה גם באו"ז בהל' בכורות (סי' תפ). דעה זו לא הוזכרה אלא ברבנו.

סג יש להעיר שהחילוק בין אוזן האם לאוזן הבכור נמצא כבר ברש"י (בכורות נג, א ד"ה הכי קאמר).

סד החילוק בין הקנאה בגוף הבכור, שנחשבת להפקעה, להקנאת האם, מובא בשם ר"ת בתחילת התוס' בבכורות (ג, ב ד"ה דקא). בדברי רבנו מבואר שהקנאת הבכור מיחזי כהפקעה, אולם מדברי תוס' נראה יותר שזוהי הפקעה ממש (וכעין מה שחילקו תוס' בכתובות (ג, א ד"ה תינח) בין הפקעת הכסף שבו מקדש להפקעת הקידושין עצמם). בהמשך דברי התוס' (שם) חילקו בין הקנאה בגוף העובר, שנחשב ללא בא לעולם, להקנאה באם,

ומיהו לדברי רבינו תם דפסיק כר' יוחנן דאמר (בכורות יג, ב) דבר תורה מעות קונות²⁴⁸, ולעמיתך בכסף ולגוי במשיכה, וכסף בגוי לא קני אלא משיכה, אם הקנה האבר לגוי וקיבל דמיו לא קנה הגוי ולא פקע קדושת בכור²⁴⁸, אלא צריך להקנות גוף האם עצמה לגוי ובמשיכה שימשוך הגוי את האם. וכך מפרש רבינו תם (בסה"י ובתוס' שם) דרב מרי ידע לאקנויי קנין גמור, שאזני גוף העובר היה מקנה לגוי²⁴⁹ ובמשיכת האמהות. ובענין זה יכול להועיל קנין ואפילו הקנה לו קודם שהיתה מעוברת, דאמר ליה פרה לעוברת²⁵⁰ אני מוכר לך דהוי כמו דקל לפירותיו דחל הקניין לכולי עלמא. וכולי עלמא לא ידעי אקנויי²⁵¹ קנין גמור אלא יאמרו²⁵² אזני עוברי²⁵³ אני מוכר לך, ויהיו סבורין שחל הקניין אפילו הקנה לו קודם העיבור²⁵⁴ כמו קניינו של רב מרי, ואותו קנין הוא כמו פירות דקל דהוא²⁵⁴ דבר שלא בא לעולם. ובין דקל לפירותיו ובין פירות דקל טעו אינשי וסברי מילתא הוא דעבד להפקיע מן הבכורה ואין לחוש באיזה לשון יאמר ואתי לידי תקלה.

ודוקא בהקנאת גוף העובר יש לחוש בתקלה זו, אבל בהקנאת בהמה עצמה²⁵⁵ שהיא באותה שעה²⁵⁶ בעין אין לחוש על שום טעות, דמידע ידעי עלמא דמשיכה בגוי קונה לר' יוחנן או כסף לר' שמעון בן לקיש. הלכך שפיר עבדינן השתא בהקנאת גוף הבהמה, הלכך לרבינו תם אין מקנים לגוי גוף העובר כלל אלא גוף הבהמה, והגוי יקנה במשיכה.

מיהו לענין הלכה למעשה נראה בעיני שמקנה אוזן העובר לגוי ומקבל דמי האוזן מן הגוי ודיו כדברי רבינו יצחק²⁵⁷ דפירש דשרי לו²⁵⁸ להקנות לגוי בין בו בין באמו²⁵⁹. ואפילו לדברי ר"ת דפסיק דהגוי במשיכה הוא דקני אבל לא בכסף, מיהו היכא דלית ליה מה למשוך קני בכסף אפילו לר' יוחנן, שהרי משיכה בגוי לר' יוחנן כמו לר' שמעון בן לקיש בישראל²⁶⁰. ואמרינן²⁶¹ פרק הזהב (ב"מ מח, א) אמר רבא²⁶² קרא ומתניתא מסייעי לר' שמעון בן לקיש. מתניתא דתנא נתנה (רש"י ד"ה נתנה) לפרוטה של הקדש כסוגג לבלן כשכר שירחטנו בבית המרחץ מעל, ואף על פי שרדיין לא רחץ. ואמר רב דוקא בלן קטני למעל הנותן משום לשכירות גמורה היא בנתינת פרוטה, ואינו יכול לחזור דלא מיחסרה משיכה שאין כאן מה למשוך²⁶³, אבל נתנה על דבר שיש לו מה למשוך, לא מעל עד למשך. והא מתניתא דנקט בלן ולא נקט מידי דאית ביה משיכה מסייעא ליה לר' שמעון בן לקיש, (הא למדת דאפילו לרשב"ל)²⁶³ דאמר משיכה מפורשת מן התורה, היכא דליכא מה למשוך מעות קונות. ופרכינן והא תניא נתנה לספר מעל, וספר הא בעי למימשך תספורת, פירש רש"י²⁶⁴ (ד"ה הא בעי) הא בעי למימשך האזן שוכר²⁶⁵ תספורת, לכל מידי דלית ליה מה למשוך לא קני עד למשך. הכא במאי עסקינן בספר גוי דלאו בר משיכה הוא. הא למדת דאפילו לר' שמעון בן לקיש²⁶⁶ דאמר²⁶⁷ משיכה בישראל מפורשת מן התורה היכא דאין לו מה למשוך מעות קונות, הכא נמי כשמקנה לו העובר הואיל

260. לר' שמעון בן לקיש בישראל: ס' בישראל לרשב"ל
261. ואמרינן: א ד ס' ואמר 262. רבא: ס' רבא
263. (הא למדת דאפילו לרשב"ל): א ס' ק' הא למדת
דאפילו לרשב"ל 264. פירש רש"י: ס' פרש"י ז"ל
265. שוכר: ס' ספר 266. לרשב"ל: א ד ק' רשב"ל
267. דאמר: א ק' חסר ד' (דאמר)

248. בכור: א ק' הבכור 249. לגוי: ס' לגוים
250. לעוברת: א ק' ס' לעוברת 251. אקנויי: ס' לאקנויי
252. יאמרו: א ק' ס' אמרו 253. עוברי: א ק' עוברי
254. דהוא: ס' דהוי 255. עצמה: ד חסר 256. באותה
שעה: א ק' שעה ד' (שעה) 257. יצחק: ס' יצחק ז"ל
258. לו: א ק' לן 259. בו בין באמו: ד ביה בן באמיה

לדעתם יש להקנות דווקא את האם, אלא שנחלקו מהי הדרך העדיפה להקנותה (כדי להמנע ממחלוקת רש"י ור"ת). הרא"ש (בכורות פ"א סי' ב) כתב שנכון להקנות לגוי את האם אגב קרקע בכסף (וכ"פ השו"ע שם), ותוס' (ע"ז עא, א ד"ה רב אשי) הציעו לחוש לשתי הדעות ולהקנות את האם גם בכסף וגם במשיכה (וכ"פ הרמ"א שם).

ע הדברים מבוססים על רש"י (ב"מ מח, א ד"ה דווקא) שפירש שבבלן אין צורך בקניין משיכה משום שאין מה למשוך, אומנם תוס' (ב"מ שם ד"ה בלן) פירשו שהבלן קונה בכסף כיון שזוהי שכירות קרקע.

סח דברי ר"ת הובאו בתוס' ב"מ (מח, א ד"ה נתנה), ע"ז (עא, א ד"ה רב אשי) ובכורות (יג, ב ד"ה רב אשי). גם הרי"ף (ב"מ כח, ב), הרא"ש (בכורות פ"ב, א) והרמב"ם (פ"ג ממכירה ה"א) פסקו כרבי יוחנן שמעות קונות. אומנם יש להעיר שבהל' זכיה ומתנה (פ"א, יז) פסק הרמב"ם שגוי קונה ומקנה בין במשיכה ובין בדמים (על אף שפסק כאמור שד"ת מעות קונות).

סט מדברי רבנו כאן ובכל הסימן עולה שלדעתו עובר במעי אמו הוא דבר שבא לעולם. אומנם בשו"ע (יו"ד שכ, ו) ובביאור הגר"א (שם ס"ק י) מבואר שזוהי דעת הרשב"ם (ב"ב קמב, א ד"ה לכשתלד), אבל תוס' (קידושין סב, ב ד"ה ואמר) ועוד ראשונים סוברים שגם במעי אמו נחשב העובר לדבר שלא בא לעולם, ולכן

חלה עליהם קדושה חמורה דכור רחם מקדשו, ובמעשר כתיב
 בין טוב ובין רע דמשמע בין חס ובין בעל מוס קדוש, טוב חס,
 רע בעל מוס. שמעינן מינה דכור ומעשר אף על גב
 דקדם מומן להקדישן²⁷⁷, כגון דנפק בכור מרחם אמו
 פסח או עור, דאשתכח דמומו קדם להקדשו, דכור
 רחם מקדש ליה דפטר רחם כתב רחמנא, אפילו הכי
 חמיר משאר קדשים. דאילו שאר קדשים כי קדם מוס
 קבוע להקדישן אם מתו יפדו, ואילו בכור אם מת
 יקבר. והוא הדין נמי דאינו יוצא לחולין להגזו
 ולהעבד אפילו בקדם מומו להקדישו, וכל שכן בקדם
 הקדישו את מומו ונפדה דאסור בגיזה ועבודה.
 דאפילו שאר קדשים שקדם הקדישן את מומן או מוס
 עובר להקדישן ולאחר מיכן²⁷⁸ נולד להם מוס קבוע
 ונפדו, תנן במתניתין דאינם יוצאים לחולין ליגזו
 וליעבד²⁷⁹.

ואמרין²⁷⁹ בגמרא (שם טו, א) מנא הני מילי, דתנו רבנן
 תזבח ולא גיזה²⁸⁰, בשר ולא חלב, ואכלת ולא לכלבך,
 מכאן שאין פודין את הקדשים להאכילן לכלבים.
²⁸⁰איכא דאמרי תזבח ואכלת, אין לך בהן היתר אכילה
 אלא משעת זביחה ואילך, אבל פודין את הקדשים
 להאכילן לכלבים²⁸⁰ (הכי נמי דאמרי²⁸¹). עד כאן לא
 פליגי הני תרי לישני אלא בפודין ואין פודין, אבל
 מחיים²⁸² דקדשים מודו תרוייהו לישני דאין היתר
 בקדשים לא לגיזה ולא לעבודה ולא למוכרן לגוי.
 והאי תזבח ואכלת בפסולי המוקדשין כתיב, וכל שכן

ועובר לאו בר משיכה הוא ואין לו מה למשוך מעות
 קונות²⁸³. ואף על גב דאפשר לקנותו בחליפין
 דמטלטלי מקנו בחליפין, שכירות מרחץ נמי ניקנת
 בחליפין²⁶⁸ ואף על פי כן מעות קונות.

הלכך איתבריר לן דהיכא דהוכר העובר מקני אוזן
 העובר לגוי אפילו לרבינו תם ודיו. מיהו מצוה מן
 המובחר להקנות מגוף האם דבר שעושה אותה נבילה,
 והגוי יקנה במשיכה. ואחריו מצוה מן המובחר²⁶⁹
 להקנות מגוף העובר ואין²⁷² יש²⁷³ להקנות הבכור
 כדברי רבינו יצחק, ודבר במעי אמו לגוי מפורש לעיל²⁷⁴
 שעושה [אותו נבילה]²⁷⁰. בתחילת בכורות.

ואחריו להקנות לגוי אוזן הבכור העובר²⁷¹, ומקבל
 דמי האוזן מן הגוי ודיו, אפילו לפום מאי דפסיק רבינו
 תם:

[ז] ואשר כתבת דיש גוים אחרי לידת בכור מחזיקים
 בו בהנאת יהודי²⁸⁴ ועובדים בו, והרי הוא בידם לגיזה
 ועבודה.

דבר זה הוא עון גדול על בעל הבכור, לא מבעיא
 בבכור אלא אפילו בבעל מוס שפדאו מכהן אסור
 למכור אותו לגוי ולעבוד בו. דתנן (בכורות יד, א) כל
 הקדשים שקדם מוס קבוע להקדשן ונפדו חייבין
 בבכורות, ובמתנות, ויוצאין לחולין להגזו ולהעבד,
 וולדן וחלבן מותר לאחר²⁷⁵ פדיונן, והשוחטן בחוץ
 פטור²⁷⁶, ואין עושין תמורה, ואם מתו יפדו, חוץ מן
 הבכור ומן המעשר. פירוש (רש"י ד"ה חוץ) שפילו צמומן

ס מכאן²⁷⁹. ואמרין: ס ובבריתא קתני עלה כללו של
 דבר הרי בהקדש לכל דבריהן ואין לך בהן אלא היתר
 אכילה ואתא (ק"ל?) אין יוצאין לחולין ליגזו וליעבד
 אמ' ²⁸⁰איכא דאמרי... להאכילן לכלבים: א ק חסר ד
 [איכא דאמרי... להאכילן לכלבים] ²⁸¹. (הכי נמי
 דאמרי'): א ק ס הכי נמי דאמרי' ²⁸². מחיים: ס בחיים

²⁶⁸. בחליפין: א ד ק בחליפה ²⁶⁹. המובחר: א חסר ד
 [המובחר] ²⁷⁰. [אותו נבילה]: א ק ס חסר ²⁷¹. העובר:
 ס שהוכר העובר ²⁷². ואין: ט והיאך נ חסר ²⁷³. יש:
 ט יש דין ²⁷⁴. לעיל: ה ב נ חסר ²⁷⁵. לאחר: א ק חסר
 ד [לאחר] ²⁷⁶. פטור: א ק חסר ד (מותר) [פטור]
²⁷⁷. מומן להקדישן: א ק ס מומו להקדישו ²⁷⁸. מיכן:

למנוע את הגוי מלעבוד בבכור, אומנם משו"ת מהר"ם מרוטנבורג
 (דפ' פראג סי' עח) משמע שגם אם אין הנאה לישראל צריך לפדות
 את הבכור מיד הגוי.

עג ר' שנו"ס שבנוסח כ"י ס הביא לשון הבריתא (טו, ב)
 המסייעת לדין איסור גיזה ועבודה בבכור בעל מוס. ומצאנו
 מפורש בבריתא בסיפרי (דברים פ"ט קכד): "מכלל שנאמר: 'לא
 תעבוד בבכור שורך ולא תגזו בכור צאנך' מלמד שהבכור אסור
 בגזוה ועבודה. אין לי אלא בכור חס, בעל מוס מנין? תלמוד
 לומר: 'כל הבכור'. ברייתא זו הביא בשו"ת הרי"ד (סי' י),
 ובערוך השולחן (י"ד סי' שח א) הרחיק בענין.

עד בשטמ"ק ביאר שהכוונה לגיזה ועבודה ששוים ונלמדים
 כאחד.

עא סברת רבנו, שגם לר"ת ניתן להקנות את העובר לגוי בכסף,
 כיון שאין דרך למשוך, הובאה גם בהגהות מיימוני (תשובות
 בסוף ספר קניין, ה) ובתרומת הדשן (סי' רע), אומנם בקצות החושן
 (ריט ס"ק י) הקשה שתי קושיות: (1) דברי רבנו יתכנו רק למ"ד
 שעובר לאו ירך אמו, אלא שתוס' (כ"ק מז, א ד"ה מאי) והרא"ש
 (ב"ק פ"ה סי' ב) פסקו שעובר ירך אמו. (2) הדברים תלויים בספקה
 של הגמרא בב"מ (ט, ב) גבי "משוך בהמה זו וקני כלים שעליה".
 אומנם בהגהות אשר"י לב"מ (פ"ד, ח) הקשה גם הוא על דברי
 רבנו מהאפשרות לקנות ע"י כפיתת ומשיכת האם, ותיירץ שגם
 בכלן היה ניתן לקנות ע"י חליפין, אלא שכל שלא נקנה במשיכה
 נקנה במעות.

עב מדברי רבנו משמע שרק כשמגיעה הנאה לישראל צריך

קדושת בכור דאלימא, דאפילו היכי²⁸³ דסגי להו לקדשים²⁸⁴ בפדייה, דקתני אם מתו יפדו, גבי²⁸⁵ בכור קתני אם מתו יקברו.

הלכך אין היתר בבכור בעל מום שפדאו לא לגיזה ולא לעבודה אלא לאכילה בלבד. וכן השיב מרנא ורבנא משה ריש מתיבתא דמתא מחסיא בריה דמרנא ורבנא יעקב, דבכור שנפל בו מום ופדאו מכהן דאסור²⁸⁶ בגיזה ועבודה, ואסור למוכרו לגוי²⁸⁷, ואין בו אלא היתר אכילה. הלכך אותם בכור אפילו בעל מום ופדאו בני אדם שמניחין לגוי מכהן, אסור בגיזה ועבודה, ואסור למוכרו לגוי, ואין בו אלא היתר אכילה²⁸⁸, וצריך למחות ביד גוי השומרו שלא יגזזנו ושל²⁸⁹ יעבור בו.

בגזזתם. ואין צריך לומר בתם למחות²⁸⁷ ביד גוי שלא יגזזנו ולא יעבור בו:

[ח] ואותם בני אדם שמתו בכוריהם בלא פדייה חייבין לפדותן לאחר מיתה, כדתנן (בכורות מט, א) מת הבן²⁹⁰ תוך שלושים יום²⁹¹ אף על פי שנתן לכהן יחזיר לו חמשה סלעים, לאחר שלושים יום אף על פי שלא נתן יתן. ואם אינו רוצה ליתן הרי הוא גוזל את השבט, וכהן שתפס הימנו חמש סלעים זכה. דאפילו בספק בכורות בעינן למימר (ב"מ ו, ב) דאם תקפו כהן אין²⁹² מוציאין מידו, ואפילו לרבה²⁹³ דאמר מוציאין בספק, בודאי אין מוציאין²⁹⁴ ותוקף לכתחילה²⁹⁵. ואף על גב דתניא בהזרוע (חולין קלג, א) ונתן ולא שיטול

ומי²⁹⁴ שמת בנו הבכור אחר שלשים יום ללידתו, חייב לפדותו אפילו אחר²⁹⁵ מיתה. ואם אינו רוצה ליתן, הכהן²⁹⁶ תוקף הימנו²⁹⁷ חמשה סלעים לכתחילה על²⁹⁸ כרחו.

[ט] ואשר כתבת שאודיעך²⁹⁹ סמך לאותם שוטים מקידוש של בית הכנסת, אחרי שאין יכולין לצאת באותו הקידוש, ואורחין אין כאן.

צר לי עליך²⁹⁹ והיטב חרה לי כי נתת את פיך להחטיאך, ותמיה אני על חכם ונבון כמוך שהייתה רשאי להוציא דבר זה³⁰⁰ מפיך. הלא ידעת כמה גאוני גאונים וקדושי עליון רבותינו שבמגנצ"א ושבבורמ"ש ושבשפיר"א, הלא משם יצאת³⁰¹ תורה לכל ישראל. הלא נהגו מיום שנוסדו כל הקהילות שברינוס ושכל ארץ אשכנז ומלכיות שלנו, נהגו אבותינו ואבות אבותינו צדיקים קדושים חכמים מחוכמים, ועתה אתה כותב עליהם שוטים. והלכה אומרת ואתם מכיון שנהגו אבותיכם³⁰² נוחי נפש אל תשנו ממנהג אבותיכם³⁰³ כי לא דבר רק הוא, ואם הוא רק מחסרי הבינה ומריקני המוח הוא ריק, שאבותינו³⁰³ נהגו כדן וכתורה.

כי תקנת התנאים והאמוראים³⁰⁴ היא³⁰⁵ לקדש בערבי שבתות ובערבי ימים טובים, לקדש את השבת ולהעיד עליו בקידוש זה שיום קדוש הוא ושיום טוב הוא, לא נתקן עיקרו כלל בעבור האורחים בין לרב בין

296. הכהן: ה ט לכהן 297. הימנו: ט ממנו 298. על: ט בעל 299. לי עליך: א ק לימלך ד (לימלך) ולי עלך 300. זה: א ד ק חסר 301. יצאת: א יצתה 302. אבותיכם: א ד ק אבותינו 303. שאבותינו: ס כי אבותינו 304. והאמוראים: ס חסר 305. היא: ד ק ס הוא

283. היכי: א ק דהיכא ס היכא 284. לקדשים: א ק ס בקדשים 285. גבי: ד וגבי 286. דאסור: א ק ס דאסיר 287. למחות: ק שלמחות ס שמצריכין למחות 288. ואין... אכילה: נ ואין לו היתר אלא אכילה 289. ושל: ה ולא 290. הבן: ס הבכור 291. ל' יום: ס שלושים וכן בסמוך 292. אין: ק ס דאין 293. לרבה: א ד ק לרבה 294. ומי: ט מי 295. אחר: נ לאחר

עז במחנה אפרים (הל' זכיה ומתנה סי' ח) יצא לחלק בין שאר מתנות כהונה, שנחשבות ממון כהנים וממילא תועיל בהן תפיסה, לפדיון בכור, שכל עוד לא ניתן לכהן אינו ממונו וממילא יכולים הבעלים לומר שרצו לתת לכהן אחר. וביאר שם שנחלקו בזה שתי לשונות ברש"י (בכורות נא, ב ד"ה מידעם). ובשו"ת דברי חיים (יו"ד ח"ב סי' קו) דן בדבריו.

עט עוד בדעת רבנו בענין קידוש בבית הכנסת ראה הל' ערב שבת (סי' כ), והערותינו שם.

פ מכיון שנהגו... ממנהג אבותיכם - מקור הבטוי בירושלמי (פסחים פ"ד ה"א כה, ב): "מכיון שנהגו בהן אבותיכם באיסור אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש".

עז איסור מכירת בכור בעל מום לגוי, שהביא כאן רבנו האו"ז בשם ר' משה בר' יעקב, הובא גם בתשובות הגאונים החדשות (עמנואל סי' עו) בשם רב פלטוי.

עז בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' לח) הוכיח מכאן שמצוה לפדות בכור בע"מ המצוי ביד הנכרי, וזה בניגוד לתשובת מהר"ם מלובלין (סי' לא) ותשובת המהר"ם שיק (יו"ד סי' שגג). ולעיל (הע' עב) צוינה תשובת מהר"ם (דפ' פראג סי' עז) שמחייב לפדות הבכור, אומנם לא כתב שם במפורש שמדובר בבעל מום.

עז כ"כ התוס' בב"מ (ו, ב ד"ה והא) בתירוצם השני, אולם בתירוצם הראשון כתבו שם התוס' שרק במכירי כהונה תועיל תפיסה. וכתב הריטב"א בקידושין (נח, ב ד"ה לימא) שטובת ההנאה היא הגורמת שהתרומה תחשב כממון ישראל.

בתפילה בלחש, כההיא דכתבי הקודש (שבת קיט, ב) דאיירי בתפילת לחש.

ושוב נהגו לומר ויכולו³¹⁴ בקול רם אף על גב³¹⁴ דאיכא יין וקידוש³¹⁵ על הכוס בבית הכנסת. וטעמא מפרש בשוחר טוב³¹⁶ משום תלתא אשר כתיבי בויכולו³¹⁷. וכשיאמר תלתא זימני ויכולו תלתא אשר כנגד תלתא³¹⁸ אשר דכתיבי³¹⁷ בפרשת פרה אדומה, דכשם דפרה³¹⁸ מכפרת כך השבת מכפרת.

אבל מעיקרא לא תקון לומר ויכולו אלא היכא דליכא יין, מפני שקידוש היין שתקנו היינו לכבוד שבת ולקבלת שבת, והיכא דליכא יין דליכא קידוש תקנו לומר ויכולו³¹⁹ במקום הקידוש. אבל כדי להוציא אורחין לא נתקן כלל אלא לקידוש היום³²⁰, כמו קידוש דראש חודש כשהיו מקדישין החודש במסכת סופרים (פי"ט, ט), וכמו שבע ברכות דחתן וכלה³²⁰ שתקנו על הכוס כדאיתא בירושלמי דסוטה בפרק³²¹ כשם³² אף

לשמואל (פסחים ק, ב)³², אלא לקידוש היום ברבים נתקן³². כדאמרין בירושלמי בפרק אילו דברים (ברכות פ"ח ה"א נו, ב)³² אמר ר' זעירא מדברי שניהם מבדילין בלא יין ואין מקדישין³⁰⁶ אלא על היין. [היא]³⁰⁷ דעתיה דר' זעירא, [דר' זעירא]³⁰⁸ אמר מבדילין על השכר ואזלין מן אתר לאתר משמע קידושא³⁰⁹, פירוש לשמוע קידוש על היין. א"ר יוסי ב"ר³⁰⁹ נהיגין תמן במקום שאין יין שליח ציבור [עובר]³¹⁰ לפני התיבה ואומר ויכולו השמים והארץ גו'³¹¹ ואומר ברכה אחת מעין [שבע]³¹², מגן אבות בדברו³¹³, וחותרם במקדש (השם) [ישראל ואת³¹³ יום השבת]³¹³. הא למדת דוקא היכא דליכא יין היה אומר שליח ציבור ויכולו³¹⁴. אבל היכא דאיכא יין היה אומר קידוש על הכוס במקום ויכולו ואחר הקידוש ברכה אחת מעין שבע. אבל ויכולו לא היה אומר שליח ציבור בקול רם אלא בלחש בתפילה בלבד, כמו כל יחיד שאומר

ד אע"פ³¹⁵ וקידוש: ס וקידשו³¹⁶. תלתא: ס חסר
317. דכתיבי: ס כתיבי³¹⁸. דפרה: ס שפרה אדומה
319. לומר ויכולו: א ד ויכולו לומר³²⁰. דחתן וכלה:
ס דכלה וחתן³²¹. בפ': א ד דפ' ק חסר

306. מקדישין: א ק מבדילין ד (מבדילין) [מקדישין]
307. [היא]: א ק ס חסר³⁰⁸. [דרבי זעירא]: א ק ס חסר
309. ב"ר: א בר' ס חסר³¹⁰. [עובר]: א ק ס יורד
311. גו': ק וגו'³¹². [שבע]: א ק ס חסר³¹³. (השם)
[ישראל ואת יום השבת]: א ק השם ס אשבת³¹⁴. אע"ג:

נתקנה מפני סכנת מזיקים, משמע שאיננה תחליף לקידוש, והדבר מתאים לגירסת ולסברת רבנו. ואולי יש מקום להוסיף ולהעיר מהמובא בקינת "ארזי הלבנון" בנוגע לרבי אלעזר בן שמוע שנהרג בערב שבת בשעה שקידש ויצאה נשמתו ב"ברא א-להים", ומלשון הפייטן שם: "לא הניחהו לסיים ולגומרה", משמע קצת שנוסח הקידוש היה פסוקי "ויכולו" (ויתכן לומר שלא היה לו יין וכגירסת רבנו כאן, ואכמ"ל).

פט עוד בעניין אמירת "ויכולו" לאחר התפילה בלחש ר' בהל' ערב שבת (סי' כ ובהע' ז, ח).

צ ביחס לכך שהמקור לאמירת "ויכולו" הוא בשוחר טוב, מצאנו בראשונים נוספים, ר' הל' ערב שבת (שם ובהע' י), ובשוחר טוב שלפנינו ליתא.

צא וכן הביא רבנו גם בהל' ע"ש (שם), וכ"ה בראבי"ה (סי' קצו), אבל תוס' (פסחים קו, א ד"ה זכרהו) והרא"ש (פסחים פ"י סוף סט"ו) כתבו שהוא משום יו"ט שחל בשבת שבו לא אומרים "ויכולו" בתפילת לחש. ומספר המנהיג (הל' שבת, ה) עולה שאומרים אותו בצבור מכיון שהוא עדות גדולה, והוסיף הטור (סי' רסח) שצריך להעיד ביחד.

צב על דברי רבנו כאן, שיש שתי תקנות שונות לקידוש, קשה מדברי הגמרא בפסחים (ק"ז, ב) ששאלה: "קדושא ברבים מי ליתא" וענתה שלדעת רבא יש ללכת אחר העיקר, ומשמע שעיקר התקנה הוא הקידוש בבית.

צג כשם - צ"ל: משום מלחמה (הל' ה לו, ב).

פא מחלוקת רב ושמואל בגמ' פסחים (שם): "אותם בני אדם שקידשו בבית הכנסת. אמר רב: ידי יין - לא יצאו, ידי קידוש - יצאו. ושמואל אמר: אף ידי קידוש לא יצאו".

פב רבנו מרחיב ומוכיח מהירושלמי שהיתה מלכתחילה תקנה לקדש בציבור בבתי הכנסת. טעם זה אינו מוזכר בהל' ע"ש (סי' כ), ואדרבה שם הטעם הבסיסי לתקנה הוא משום האורחים כפי שמביא רבנו לקמן בשם "יש מפרשים".

פג וכן בפסחים (פ"י ה"ב סט, ב) הנוסח כמעט זהה, ר' להלן הע' פז.

פד משמע קידושא - בירושלמי לפנינו: משום קדושה. ולגי' שלפנינו אין מקום למסקנת רבנו. ור' בהל' ע"ש (סי' כ ושם הע' טז) שמביא מהירושלמי שהטעם לקידוש בביה"כ: "כדי לזכות בהן התינוקות", אומנם כמצוין שם ירושלמי זה אינו לפנינו.

פה ואומר ויכולו... גו' - איננו בירושלמי שלפנינו.

פו מגן אבות בדברו - איננו בירושלמי שלפנינו.

פז בירושלמי פסחים (פ"י ה"ב סט, ב) הנוסח: "מקדש ישראל ויום השבת".

פח הגירסא בתוס' (פסחים קו, ב ד"ה מקדש) ובירושלמי שלפנינו היא שכשאין יין אומר השליח צבור ברכה מעין שבע. אומנם גירסת רבנו וכן רבו הראבי"ה (תחילת סי' קמא) בירושלמי היא שכשאין יין אומר הש"צ "ויכולו", כלומר "ויכולו" נאמר במקום הקידוש, וממילא נלמד שחובה לקדש בבית הכנסת מלבד הקידוש בבית. ואמרו בגמ' בברכות (כד, ב) שברכת מעין שבע

דהשתא בתי כנסיות שלנו בעיר וליכא³³⁶ למימר האי טעמא, אפילו הכי אנו מתפללים ולא אמרין דברכה לבטלה היא. הכא נמי אף על גב דמעיקרא בעבור האורחין נתקן והשתא ליכא אורחים, אף על פי כן הואיל ונהגנו בה נעשית עלינו חובה³³⁷ וליכא משום ברכה לבטלה.

ועוד שמעתי³³⁷ שיש בירושלמי³³⁸ לשמואל למה לי לקדושי בבי כנישתא כדי לזכות את התינוקות, פירוש שירצו³³⁸ לשמוע ברכה ויענו אמן ויטעמו מן הברכה. יש לקדש בערב שבת בבית ואתה איש נבון וחכם הכנסת³⁴¹ על הכוס אף על גב תיכף לזכרך ברכה, דליכא אורחין. שמורה וערובה ברמ"ח

איברך, ותהיה³³⁹ דעתך נמוכה נגד רבותיך נוחי נפש³⁴⁰. למען תאריך ימים ושנים בעסק התורה ובקיום המצות כחשקי אוהבך כלבך³⁴⁰.

יצחק בר משה נב"ה:

1'(תשנב) שאלות ששאל רבינו המחבר מה"ר ישעיה בי רבנא מלי זכור לטוב!

2'לה לימא בהא קמיפלגי דמר סבר טעם לפגם אסור כדפירש רש"י בפרק קמא דפסחים (ל, א ד"ה אמר רב) גבי קדירה, ורבה בר בר חנה סבר נותן טעם לפגם

על גב דאינה באה לצורך אכילה כלל. כמו כן הכא קידוש³²² על היין שבערבי שבתות וימים טובים שתקנו, לא לצורך אכילה אלא לצורך היום. ואף על גב דקידשו בבית הכנסת תקנו לקדש בבית כמו הבדלה דאף על גב דהבדיל בתפילה תקנו להבדיל בבית על הכוס³²³. והא דפרכין (פסחים קא, א) אלא לשמואל למה לי לקדושי בבי כנישתא³²⁴, הכי פירושו למה לי לקדושי בבי כנישתא להתכוון³²⁵ כדי להוציא הואיל ואין קידוש אלא במקום סעודה, ומשני לאפוקי אורחין דאכלי³²⁶ ושתי³²⁷ בבית [הכנסת]³²⁸. ואף על גב דעיקרו לאו להכי אתא, מכל מקום תקון³²⁹ דאי נתכוין לצאת בו מאן דלא אפשר ליה שיהא³³⁰ יוצא. אבל עיקר תקנה דתקון מעיקרא לקדש בבית הכנסת על היין לא לצאת בו קידוש שבבית, אלא לקידוש היום ולכבוד היום כדפרישית, כך נראה בעיני כאשר פירשתי ועיקר.

ויש מפרשים³³¹ דאף על גב דמעיקרא ניתקן³³¹ בעבור האורחים והשתא ליכא אורחים, אף על פי כן הואיל ונהגנו בו הוי עלינו חובה³³², מידי דהוה אמגן אבות דמעיקרא איתקן בעבור המזיקין שלא היו³³² בתי כנסיות שלהן ביישוב וחשו למשתה³³³ יחיד³³⁴ ותיקנו זו³³⁵ הברכה בעבורה. אף על פי כן אף על גב

336. וליכא: א ק ליכא ס דליכא 337. שמעתי: ק ס שמעתי אומרים 338. שירצו: א ס שירצו 339. ותהיה: א ותהא ס ותהי 340. כלבך: ק בלבך 341. בבית הכנסת: ט חסר

1. (תשנב)... זכור לטוב: א ק תשובת אבא מרי שיחיה לאורך ימים 2. לה: ק לה' ד נכתב בצידו: חסר כאן כל ההתחלה וע' בתשובה שאחר זה מזה תבין השאלות

322. קידוש: ק בקידוש 323. בבית על הכוס: א ק על הכוס בבית הכנסת ד על הכוס בבית 324. בבי כנישתא: ק ס בבית הכנסת 325. להתכוון: א ד ק חסר 326. דאכלי: ק דאכלו 327. ושתי: א ק ס ושתי 328. [הכנסת]: א ק ס חסר 329. תקון: א ד ק חסר 330. שיהא: ק שהוא 331. ניתקן: ד תקנו 332. היו: ס היה 333. למשתה: א ק למשתהא ס למשתהין 334. יחיד: א ק ס יחידים 335. זו: ק זה ס זאת

צד ראה ברבנו (הל' ע"ש סי' כ) הערה טו.

צה טעם זה הובא גם בשו"ת הרמב"ם (סי' רכא), בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' לז), בר"ן על הרי"ף בפסחים (כ, א) ובראבי"ה (סי' קצו), והביאו רבנו גם בהל' ערב שבת (סי' כ). ושם הוסיף רבנו טעם נוסף בשם הגאונים שהוא לרפואה להשיב מאור עיניים (בסדר רב עמרם גאון (עמ' סה) מיוחס טעם זה לרב נטרונאי גאון). צו על טעם זה הקשה הב"ח (בתחילת סי' רסט) שתפילת מעין שבע היא תקנת חכמים (כמוכא בשבת כד, ב) וממילא אפשר שלא בטלה התקנה משא"כ הקידוש בביה"כ. אומנם בערוך השולחן (רסט, ב) דייק מלשון הגמ' בפסחים (ק, ב) שגם הקידוש הוא תקנה.

צו גם בהל' ע"ש (סי' כ) הביא רבנו את הדברים דלהלן בשם

הירושלמי, ומע"ז כתב הראבי"ה (בסי' קצו), ובירושלמי שלפנינו ליתא. אומנם בירושלמי ברכות (פ"ה ה"ב) מובא מע"ז לגבי הבדלה. ור' בהרחבה הערתינו בהל' ע"ש (שם) הע' טז. צח אבל הטור והשו"ע (בסי' רסט) כתבו שיותר טוב לבטל המנהג ולא לקדש בבית הכנסת. א תחילתו ורובו של הסימן חסרים וחבל על דאבדין, אומנם מהסימן הבא עולה תוכן שאלותיו של רבנו, עליהם ענה לו הרי"ד שם.

ב כאן מקשה רבנו על ביאור הגמ' בחולין (ח, ב) למחלוקת רב ורבנן בנוגע לשוחט בסכין של גויים אם צריך לקלוף את בית השחיטה או רק להדיחו. על שאלה זו מובאת תשובת הרי"ד לקמן (שם) בסע' יב (השאלה השנייה).

המחבר^{1א}

מופת הדור הרב המובהק רבי² יצחק בר³ משה זצ"ל שלום שלום יכפילוך, ובעיני בי מלכים ימלכו, ותפקד בפקודת אהבה ואחזה שלום וריעות מאחך הרשום בכתב אמת על החותמת.

על גלילי ידיך אשר שלחת אלי מיהרתי⁴ בציוויך לחוות לפני כבודך. דעתי כאשר נראה לי בעיני (השר) [בשר]⁵ ואם סר ויחסר ומוסר, בו אפסר המוסר, השר הטפסר. ירבה טובו, ובעיני לבבו יסכית ניבו.

[א] מאי דכתב מר⁶ אם יכול אדם לספר אחר מיתת אביו ואמו בתוך שנים עשר חדש.

הלכה רווחת היא בפרק ואלו מגלחין (מו"ק כב, ב) על כל המתים מספר לאחר שלשים, ועל אביו ועל אמו⁶ מגדל פרע⁷ עד שיגערו בו חבריו. ופירושו כל כך הוא מגדל פרע עד שיראה משונה ומנוול⁷ עד שיגערו בו חבריו. והמדקדקים דוקא אם גערו בו הוא מותר, הא אם לא גערו בו אסור עד שנים עשר חודש, אלו הם דברי הבאי. דאטו הגערה מתרת אותו, השיעור הוא שמתירו, שאם שהה שיעור הראוי לגעור בו חבריו⁸ אף על פי שלא גערו הן יכול לספר, ואינו צריך שנים

מותר⁹, ודכולי עלמא סתם כלי גוים³ לאו בני יומן. אי נמי⁴ דכולי עלמא בית השחיטה רותח, ודכולי עלמא נותן טעם לפגם מותר, אלא דרב סבר סתם כלי גוים לאו בני יומן לא⁵ אמרינן⁷, ורבה בר בר חנה סבר אמרינן⁷.

פרק השוחט (חולין לט, א) מאי אין מחשבה פוסלת [בחולין], אילימא דלא פסלה כלל כו', אמאי לא שני דהכי קאמר ומה במקום שמחשבה פוסלת בקדשים, דהיינו מחשבה גרידתא בלא דבור, אין הכל הולך אלא אחר העובד, מקום שאין מחשבה פוסלת בחולין אלא עד שידבר⁸ אינו דין שלא יהא הולך אלא אחר שוחט. ומדלא שני הכי אומר אני שמע מינה דגם מחשבת קדשים לא היא⁶ מחשבה עד שידבר⁷.

שלוש שאילות הראשונות שהם הלכה למעשה⁸ אתחננה פני הרב להשיב לי בכתב ידו, ואילו⁷ פטטיא⁸ יאמר הרב דרך טיולו לאחד מתלמידיו הקטנים ויכתוב. ולו אכרע ולו אשתחוה כי דיעת הרב לי יחיה, ואורך ימים הצור יצוה על הרב ועל כל שלטובתו⁹ מקוה.

יצחק בר¹⁰ משה נב"ה:

1) (תשנ"ד) תשובה שהשיב ה"ר ישעיה לרבינו

ק בר' 4. מיהרתי: ד חסר 5. (השר) [בשר]: א ק השר 6. ועל אמו: ק ואמו וכן להלן 7. עד שיראה משונה ומנוול: ד חסר

3. גוים: ד עכו"ם וכן בסמוך 4. אי נמי: ק נינהו 5. לא: ק נינהו 6. הויא: ק הוי 7. ואילו: ד ואילו 8. פטטיא: א פטטי 9. שלטובתו: א של טובתו 10. בר: ק בר' 1. (תשנ"ד)... המחבר: א ק חסר 2. רבי: ד רבנו 3. בר:

ג שאלת רבנו מבוססת על ההנחה שהסיבה היחידה לאסור את

הבהמה היא בליעת האיסור שבסכין (וכך עולה גם מדברי התוס' (חולין ח, ב ד"ה השוחט) שהקשו: כיצד עולים דברי רב שצריך לקלוק את בית השחיטה עם דברי הגמ' בע"ז (סח, ב) שלרב נותן טעם לפגם שרי, ונאלצו לדחוק שמדובר בסכין בת יומא). אבל הרשב"א (תה"ב ב"א ש"ב), הובא בט"ז (י"ד י סק"ו), ביאר שהשומן הדבוק על הסכין אינו פגום, למרות שאינו בן יומו, והוא האוסר את בית השחיטה.

ד ואף שבתור"ה השוחט (חולין ח, ב) הוכיחו מאיסור שמן גוי ומהיתרו שלהלכה סתם כלים אינם בני יומן, כבר דחו התוס' בע"ז (לו, א ד"ה בשלמא) שיתכן שעיקר גזירת שמן נבעה מחשש חתנות.

ה לשאלה זו, שנעמיד מחלוקת האמוראים בשאלה האם סתם כלים בני יומן או לא, התייחס במפורש הרי"ד בתשובתו בסי' הבא, אולם תשובתו (שם) לשאלת רבנו הראשונה בענין נותן טעם לפגם נותנת מענה גם לשאלה זו, ר' שם (הע' קטו).

ו מעי"ז הקשו גם בתוס' בחולין (לט, א ד"ה אלא), אומנם יעויין באור שמת (פסולי המוקדשין פט"ו, י בהגה"ה) שדקדק שלפי ביאור זה אין מקום לקל וחומר, שהרי כדי לאסור דבר שאינו שלו יש צורך במעשה (כמבואר בחולין מ, א), ואם ניתן לאסור קודשים רק

במחשבה, זוהי ראייה שהם הופקעו מרשות הבעלים. ז המענה לשאלה זו בסי' הבא סעי' יג.

ח ג' התשובות הראשונות עוסקות בשאלות: תספורת לאחר מיתת האב, נאמנות גויה בענין אבלות, כפייה על גט כשאנינו יכול לקיים חיי אישות.

א תשובה זו כולה הובאה בשו"ת הרי"ד (סי' עז-פז). התשובה כולה היא מענה לשאלותיו של רבנו האו"ז שחלקן הובאו בסי' הקודם (תשנ"ג).

ב סי' זה הובא שם בשו"ת הרי"ד (סי' עז).

ג מגדל פרע – אינו בגמ' לפנינו, אבל מצוי בדק"ס ובג' הבה"ג (הל' אבל עמ' רמח בהוצ' מכון י-ם), והשאלות (שאי' לה) גרס כגירסת רבנו.

ד כדעת הרי"ד, שעד שיגערו היינו שיעור גידול במשך מסוים ולא גערה ממש, כתבו גם רבנו (הל' אבלות סי' תמו) והמאירי (מו"ק כב, ב), וכך עולה גם מפסק הרמ"א (שצ, ב) ששיעור גערה (עפ"י תשובת המהרי"ל בסי' כב) הוא ג' חדשים. אומנם מדברי המכתם (במו"ק שם) שגם גערת גויים נחשבת גערה, ומדברי תלמיד הרי" מפאריש (שם), שכשגערו בו בחוה"מ מותר לגלח דהווי אונס דמוכח, משמע שיש צורך בגערה ממש, וכ"מ מהרמב"ם (בפ"ו מאכל ה"ג) שכתב שמגדל פרע או עד שיגערו.

עשר חודש. דאם כן הוה ליה למתניה כדתני בסיפא על כל המתים הולך לבית השמחה לאחר שלשים יום, אם על אביו ועל אמו לאחר שנים עשר חודש.

ומאי דכתב מר דגרסין בירושלמי (מו"ק פ"ג ה"ה י"ט, א) עד שישלח פרע או עד שיגער בו חבריו, ואמרת שזה חילוק יש בין אביו ובין אמו לשאר המתים, דעל שאר המתים מגלח אחר⁸ שלשים יום, על אביו ועל אמו יום⁹ או יומים אחר שלשים יום כדי שיתקיים שילוח פרע, או אם רצה להחמיר בעבור כבוד אביו ואמו יחמיר עד שיגער בו חבריו.

אינו נראה לי זה הפירוש כלל, ואף על גב דתני במסכת שמחות (פ"ט, יא) ועל אביו ועל אמו אסור עד שישלח פרע ויגער בו חבריו, אין לסמוך על אותה הגירסא. שכל הברייתות שמביא התלמוד באלו מגלחין (מו"ק כב, א; כב, ב) על מדחה מיטתו, ועל חולץ, ועל ממעט בעסקו, ועל מספר, ועל הולך לבית השמחה, כולן הן שנויות שם במסכת שמחות, כך בשינוי ממה שהן שנויות בתלמוד. ואין לסמוך עליהן כי הספרים נשתבשו מידי סופרים הדיוטות שכתבום

ולא נכנסו בשיבה לתקנן. ומשום הכי אמרינן (חולין קמא, א) כל מתניתא דלא מיתניא בדבי ר' חייא ור' אושעיא לא מותבינן מינה תיובתא, מפני שהיו משובשות ואין לסמוך עליהם. והנה התלמוד שלנו שאנו עסוקים בו תמיד, כמה גירסות משונות יש בו, כל שכן ברייתות וירושלמי שאין אנו עסוקין בו. ואפילו תוספתא דרבי חייא וספרא וספרי אנו רואין שבכמה מקומות מביאן בתלמוד ומשנה גירסתו ומחסר בהן ומייתר בהן. לפיכך אין לסמוך על שום ברייתא או על שום ירושלמי אם הן כנגד התלמוד שלנו, כי התלמוד נכתב להוראה, כדאמרינן (ב"מ פו, א) רבינא ורב אשי סוף הוראה, ובכמה מקומות חולק ירושלמי על הבבלי ואין לסמוך אלא על תלמוד בבלי שלנו¹⁰. אמנם טוב הוא להביא אדם סעד מן הברייתות ומן הירושלמי לבאר דבר שהוא סתום ונעלם בתלמוד. אבל לסתור¹⁰ דברי התלמוד אין סומכין לא על הברייתות לא על הירושלמי, דאמרינן או טעות סופר הוא או אם תימצי לומר שהן דוקא היא פלוגתא. ועל כיוצא בזה אומר הרבה בתלמוד ההיא ר' פלוני היא.

8. אחר: א ד חסר 9. בדבי ר': ק ברבי 10. לסתור: א ק לסתום

ה בהל' אבלות (סי' תמו) ביאר רבנו שעל אביו ואמו משלח פרע היינו יום או יומיים לאחר ל' יום, אבל הוסיף שהשיעור הוא עד שיגער בו חבריו, כשלגבי שיעור גערה ביאר שם רבנו שאין זו גערה ממש (וכמבואר בהערה הקודמת). ונראה שמתוך כך הסיק הרי"ד שלדעת רבנו שיעור עד שיגער הוא למקרה ורצה להחמיר, אומנם ניתן לבאר את דברי רבנו בצורה שונה והוא ע"פ מש"כ הרע"א (על סי' שצ, ד) ששיעור עד שיגער הוא ביום ל' עצמו, ולפי"ז כוונת רבנו היא שכשביום ל' הגיע שער ל' גערה רשאי לגלח. כל זה ביחס ללשונו של רבנו בהל' אבלות (שם) אולם כיון שחסרה לשון רבנו כאן אין אלא להסתמך על לשון המהר"ח הכותב כאן במפורש בשם אביו האו"ז כפי שהבין הרי"ד, שדין הגערה הוא אם רוצה להחמיר. וכן במהר"ח בהל' אבלות (שם). ועיין היטב בתוס' (מו"ק כב, ב ד"ה עד) שדנו האם איסור הגילוח אחר אביו ואמו תלוי בל' או לא (ונפק"מ לביטול ע"י הרגל), והביאו בהקשר לכך את גירסת הירושלמי: "או עד שיגער", ועולה מדבריהם שפירושה של גירסא זו הוא שגם על אביו ועל אמו מגלח ביום ל' כשגוערים בו.

ו במסכת שמחות לפנינו: "ישלח פרע עד שיגער בו חבריו", אומנם הגר"א הגיה: "ויגער" עפ"י דברי רבנו.

ז דברי הרי"ד, שאין לסמוך כלל על הנאמר במס' שמחות אלא על מה שהובא בגמ', צריכים ביאור וצריך נגר להולמם. שנינו במס' שמחות (פ"ט, ט): "על כל המתים דוחק את המטה (מזרז הקבורה), ואינו מרבה בעסקו, על אביו ועל אמו המרבה בעסקו ואינו דוחק ה"ז משובח, אבל אם היתה שעת דוחק או ליל שבת או גשמים יורדים דוחק". ולעומת זאת בבבלי (מו"ק כב, א): "על

כל המתים מדחה מטתו (כנ"ל מזרז הקבורה) ה"ז משובח על אביו ואמו ה"ז מגונה. היה ע"ש או ערב יו"ט ה"ז משובח". ומלבד הבדלי נוסח (דוחה או דוחק), ההבדל היחיד הוא בדין ירידת גשמים (שנוסף במס' שמחות) שנראה שגם הרי"ד יודה שמתקבל להלכה, שהרי כתב לקמן שהלכות שאינן בבבלי ניתן ללמודן ממקורות אחרים. וכן לגבי הברייתא (בשמחות שם): "אסור ללכת לבית המשתה עד שישלמו ל' יום, על אביו ועל אמו אסור כל י"ב חודש אא"כ הייתה לשם שמיים". ובבבלי (כב, ב): "נכנס לבית השמחה לאחר ל' יום, על אביו ועל אמו לאחר י"ב חודש", והקולא של סעודת מצוה נלמדה ממ' שמחות, וצ"ב אם חולק על כך הרי"ד. וכן בדין סחורה, ההלכה בברייתא (בשמחות שם): "על כל המתים אסור בסחורה עד ל' יום, על אביו ואמו עד שיגער בו חבריו צא עמנו", שנראה שמקבילתה בבבלי היא (מו"ק כו, א): "ההולך ממקום למקום אם יכול למעט בעסקו ימעט ואם לאו יגלגל עמהם" (ולא הברייתא (כב, א): "רצה ממעט בעסקו", שכבר ביארו תוס' (כו, א ד"ה אם) שעוסקת בתוך שבעה ובדבר האבד), והכוונה להליכה בשירה ובפירסום, ונראה שעיקר הלימוד של הלכות אלו הוא ממס' שמחות. ויש מקום לשאול האם לא יקבל הרי"ד הלכות אלו. אומנם בענין זה של איסור בתספורת מביא הטור (סו"ס שפ) שהענין מובא בירושלמי.

ח וכ"כ הרי"ף בסוף עירובין, אומנם מפורסמים דברי התוס' (פסחים מ, ב ד"ה אבל; מגילה לא, ב) שישנם דברים שבהם אנו מניחים גמרא שלנו ופוסקים כספרים חיצונים, כגון: ציצית בבגד המת וקריאת "ויחל" בתענית.

דבר זה אינו נראה בעיני כלל שיהא הגוי נאמן בעדותו בין להקל בין להחמיר²¹, ולא האמינוהו חכמים אלא במסית לפי תומו ובעדות²² אשה ומשום טעמא דהיא גופא דייקא ומינסבה, כדאמרין (שם פה, א) מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה הקלת עליה בתחילתה. אבל בכל האיסורין שבתורה אף על פי שעד אחד נאמן בהן [אין גוי נאמן בהן]²³, ואפילו מסיח לפי תומו. ואף על פי שאין צריך להביא ראיה בזה דבכל מקום הגוי פסול חוץ מעדות אשה, אפילו הכי יש לנו להביא ראיה ממאי דאמרין בפרק החולץ (שם מז, א) מעשה באחד שבא לפני רבי יהודה ואמר לו נתגירתי בניי לבין עצמי. אמר לו יש לך עדים, אמר לו לאו. אמר לו²⁴ יש לך בנים, אמר לו הן. אמר לו נאמן אתה לפסול את עצמך, ואין אתה נאמן לפסול את בנך. ומקשינן וסבר ר' יהודה דלא מהימן, והתניא יכיר, יכירוהו²⁵ לאחרים, מכאן אמר רבי יהודה נאמן אדם לומר זה בני בכורי, וכשם שאדם נאמן לומר זה בני בכורי כך אדם נאמן לומר זה בני בן גרושה בן חלוצה, וחכמים אומרים אינו נאמן. ואמר רב נחמן בר יצחק הכי קאמרין ליה לדברין גוי אתה ואין עדות לגוי. ואמרין התם והילכתא כוותיה דרב נחמן בר יצחק, אלמא אף על גב דאמר ר' יהודה דכל אדם נאמן לפסול את בניו, הגוי אינו נאמן. ומסיק טעמא לגוי,

על כל המתים מסתפר אחר²⁶ שלשים יום, על²⁷ אביו ואמו²⁸ מגדל פרע עד שיגער בו חבירו. ובירושלמי גרסינן או עד שיגער בו חבירו²⁹. ואומר אבא מרי זצ"ל³⁰ 16³¹ שכך הפירוש, שעל שאר מתים³² 18 מגלה ביום שלשים, ועל אביו ואמו עד יום או יומיים אחר שלשים עד שיקיים שילוח פרע, או אם בא להחמיר ולהרבות³³ בכבוד אביו ואמו דין עד שיגער בו חבירו³⁴, פירוש³⁵ לא עד³⁶ 20 שיגער בו בפירוש אלא שיהא³⁷ 21 משונה בגידול שיער מחבירו שראוי לומר לו מה זה משונה. ואין נראה להרב ר' ישעיה בר' מלי זצ"ל, אלא נראה לו דאין לגרום³⁸ 22 כגירסת תלמודא³⁹ 23 דידן, ואין לסמוך על הירושלמי.

ואילו הובאה בתלמוד שמא היו משבשים⁴⁰ או מעמידין אותה כיחידאה, לפיכך אין לסמוך כי אם על התלמוד. וכבר כתבו על אביו ועל אמו מגדל פרע עד שיגער בו חבירו, והכל הוא דבר אחד ולא או זה או זה כדכתב מר:

[ב] ומאי דכתב מר' על גויה⁴¹ 24 שסיפרה לפי תומה לראובן שמתה אחותו אם הוא חייב להתאבל על פיה. והוריתה⁴² 25 דנאמנת להחמיר מההיא דאמרין שילהי פרק בתרא

דיבמות (קכב, א) גוי⁴³ 26 שהיה מוכר פירות בשוק כו' אלא להשביח מקחו. משמע אי לאו האי טעמא נאמן⁴⁴ 27, [א"ח] [אם כן]⁴⁵ 27 הכא שהגויה⁴⁶ 28 הזאת סיפרה לפי תומה ואין לה שום ריוח בדבר פשיטא⁴⁷ 29 דנאמנת וחיילא עליה אבילות⁴⁸ 30.

תלמוד: נ כגירס' דתלמוד' 24. גויה: ד נכרית 25. והוריתה: ד והורית 26. גוי: ד עכו"ם וכן להלן 27. (א"ח) [א"כ] א ק א"ח 28. שהגויה: ד שהנכרית 29. פשיטא: א פשוט 30. ובעדות: א ק בעדות 31. [אין גוי נאמן בהן]: א ק חסר ד [אין עכו"ם נאמן בהן] ר' ביאוריס. 32. אמר לו: ד חסר 33. יכירוהו: א ק יכירוהו

11. משבשים: א ק משובשים 12. אחר: נ לאחר 13. על: ב ועל 14. ואמו: ט ועל אמו וכן בסמוך 15. ובירושלמי... חבירו: ט חסר 16. זצ"ל: ט ב חסר 17. שכך... פי': ב חסר 18. מתים: ט המתים 19. ולהרבות: ט נ להרבות 20. עד: ט ב נ חסר 21. שיהא: נ שיהיה 22. או: ב אך ה אלא 23. כגירסת

אבילות מהטעם שהמיתה מילתא דעבידא לאגלויי, וכ"פ השו"ע (שצו, א).

יג מדברי הרי"ד כאן נר' שרבנו האו"ז סבר שיש להסתמך על דברי אותה גויה לחומרא, ולנהוג אבילות. אולם מדברי רבנו בהל' אבילות (שם) ומפסקי המהר"ח או"ז כאן ובהל' אבילות נר', שאכן זו היתה דעת הראב"ה שיש להסתמך עליה לחומרא אף באבילות, אך דעת רבנו שונה. האו"ז סבר שכלית יש להסתמך לחומרא על הגוי, אך באבילות יש להקל. יד כדבריו אלה של הרי"ד, שהגוי פסול לכל עדות ואף להחמיר, כן הביא הרא"ש (מ"ק שם) בשם המהר"ם מרוטנבורג, והוסיף שזו חומרא דאתי לידי קולא שמתבטל מתורה ומתפילין ונוהג אבילות בצנעה בשבת.

טו ובעדות - בשו"ת הרי"ד (סי' עח): בעדות, ור' שנו"ס. טז [אין... בהן] - בשו"ת הרי"ד (שם): הגוי אינו נאמן, וא"צ לתקון שבנדפס.

ט ר' לעיל (הע' ה) שם דנו בביאור דעת רבנו שהובאה במהר"ח כאן ונשמטה באו"ז (בסי' הקודם).

י סי' זה הובא שם בשו"ת הרי"ד (סי' עח).

יא הוראה זו של רבנו מובאת בהל' אבילות (סי' תכח), ובקיצור בפסקי מהר"ח כאן ושם.

יב בגמ' לפנינו (יבמות קכב, א) נאמר: "עובד כוכבים שהיה מוכר פירות בשוק, ואמר: פירות הללו של ערלה הן, של עזיקה הן, של נטע רבעי הן - לא אמר כלום, לא נתכוון אלא להשביח מקחו". ומוכיח מכאן רבנו שיש נאמנות לגוי, ואילו לא ההנחה שרוצה להשביח מקחו היינו מאמינים לו. ראיה זו הובאה גם ברא"ש במו"ק (פ"ג סי' לב) בשם הראב"ה, ועיי"ש שמביא שבתוספתא (דמאי פ"ד) מפורשים דברי רבי (שהלכה כמותו מחבור) שהגוי נאמן להחמיר. ובתחילת דבריו שם הביא הרא"ש את דברי הרמב"ן (תורת האדם עמ' רלט) שכתב גם הוא שהגוי נאמן לענין

אלמא בשום עדות אין הגוי נאמן. ובעובדא דידן נמי אף על גב דעד אחד נאמן באיסורין גוי לא מהימן דלאו בר עדות הוא".

ובשלהי פרק האשה שנתארמלה (כתובות כח, ב) אמרינן תנו רבנן נאמן התינוק לומר כך אמר לי אבא משפחה זו פסולה משפחה זו כשירה, ואכלנו³⁴ בקצצה של בת פלוני, ושהיינו מוליכין חלה ומתנות לפלוני כהן על ידי עצמו לא על ידי אחר. וכולן אם היה גוי ונתגייר, עבד ונשתחרר, אינן נאמנין. רבי יוחנן בן ברוקא אומר נאמנין. ואמרינן במאי קמיפלגי³⁵, תנא קמא סבר כיון דגוי הוא לא הוה דייק, ורבי יוחנן בן ברוקא סבר כיון דדעתיה לאיגורי מידק הוה דייק. אלמא [אין]³⁶ הגוי נאמן לעדות אפילו להחמיר, ואפילו רבי יוחנן בן ברוקא לא מהימן ליה אלא בשנתגייר, אבל בעדות גוי לא".

ומאי דאמרינן בשלהי יבמות (קכב, א) שלא נתכוין זה אלא להשביח מקחו, דקא דייקת³⁷ מדטעמא³⁸ דנתכוין להשביח את מקחו³⁸, הא לאו הכי הוה נאמן. אין זו ראייה, דהתם מעיד על פירותיו³⁹ כי הן אסורין באכילה, דאי לאו דאמרינן שלא נתכוין זה לאסור פירותיו אלא להשביח את³⁹ מקחו הו"ל⁴⁰ אסורין, ומפני טעם זה אינו נאמן, אבל כשמעיד על אחר בודאי אינו⁴¹ נאמן. והתם (שם קכא, ב) נמי אמרינן ההוא גוי דאמר ליה לבר ישראל קטול אספסתא ושדי לחיותא בשבתא, ואי לא

קטילנא לך (כפלה ברישא) [כפלוני בר ישראל]⁴² ונויה⁴⁴ שסיפרה לפי תומה לראובן שמתה אחותו⁴⁵, פסק רבנו אבי העזרי זצ"ל שמתאבל על פיה דנאמנת⁴⁶ להחמיר. ואבא מרי זצ"ל פסק⁴⁷ דהלכה כדברי המיקל באבל, וגוי אינו נאמן להחמיר⁴⁸ במילי דאבילות⁴⁸. והרב ר' ישעיה זצ"ל אומר דאין גוי נאמן במסיה לפי תומו⁴⁹ אלא לעדות אשה בלבד⁵⁰ או כשמעיד על פירות של עצמו⁵¹ של ערלה הן היה נאמן אם לא מטעם דלא נתכוין אלא⁵² להשביח מקחו. אבל בכל עדות דעלמא בודאי⁵³ כי אין הגוי נאמן בין מתכוין להעיד בין⁵⁴ בין מסיח לפי תומו בין להקל בין להחמיר, וכל דבריו הן במילין, שעליהם נאמר אשר פיהם דבר שוא וגו'.

דאמרי (בה) [ליה]⁴³ בשיל לי קידרא בשבתא ולא בשיל וקטלתי, ואתיא דביתו לקמיה דאביי. ופשט רבא מהא מתניתא דלא מהימן. דהתם נמי בעדות אשה האמינוהו חכמים, ומשום דאמרינן דנתכוין להטיל אימה על ההוא האיש אמר רבא לא מהימן. אבל בכל עדות דעלמא בודאי כי הגוי אינו נאמן בין מתכוין להעיד בין מסיח לפי תומו וכל דבריו הן בטלים, שעליהם נאמר (תהלים קמד, ח) אשר פיהם דבר שוא וגו'.

[ג] ומאי דכתב מרי⁴⁴ על אחד שנשא אשה ושהה כשלוש שנים ולא יכול לבוא עליה אם יש לכופו ליתן לה גט⁴⁵. וכתבת אליה כי תפסו את הבחור ונתנוהו כבכלי ברזל ושמוהו בבית הכלא ואחר כך הוליכוהו

ונאמנת⁴⁷. פסק: נ כת' ⁴⁸. במילי דאבילות: נ בדברי אבילות ה בדינ' אבילות ⁴⁹. נאמן במסיה לפי תומו: ט מסיה לפי תומו נאמן ⁵⁰. בלבד: ב ו נ חסר ⁵¹. של עצמו: ט עצמן ⁵². דלא נתכוין אלא: ט שנתכוון ⁵³. בודאי: נ ודאי ⁵⁴. בין: ט ובין

³⁴. ואכלנו: א ק והאכלנו ³⁵. קמיפלגי: ק קא מפלגי ³⁶. [אין]: א ק חסר ³⁷. דייקת: א ק דייק ³⁸. את מקחו: ד חסר ³⁹. את: ד חסר ⁴⁰. הו: א ק כי היו ⁴¹. אינו: א ק כי אינו ⁴². (כפלה ברישא) [כפלוני בר ישראל]: א ק כפלה ברישא ⁴³. (בה) [ליה]: א ק בה ⁴⁴. וגויה: ט גויה ⁴⁵. אחותו: ט אחותה ב אחות ⁴⁶. דנאמנת: נ

כ כנראה שהכוונה היא לדין "בידו", המבואר ברא"ש (גיטין פ"ה סי' ג), שלפיו נאמן אדם על מה שתחת ידו (גם כשאינו יכול להוציא לפועל בידיו את הדין שעליו מעיד).

כא ר' לעיל הע' יב.

כב סי' זה הובא שם בשו"ת הרי"ד (סי' עט).

כג לעיל (בסי' תרנב) הביא רבנו את תשובת הראב"ה שכשדבריה נראים אמיתיים כופים לגרש (וכ"פ השו"ע והרמ"א קנ"ד, ו). וייתכן שספקו של רבנו היה אם נאמנת גם בתוך עשר שנים או כשאניה באה בטענת חוטרא לידה (ועי"ש בהערות ב-ג, ואכמ"ל).

כד השאלה במלווא מובאת בשו"ת הרי"ד (סי' עט).

יז מפורסמים דברי הט"ז (יו"ד צח ס"ק ב) שחילק בין דיני אישות ודיני ממונות, שבהם יש צורך לעדות ברורה, לדיני איסור והיתר שבהם אפשר להסתמך גם על שאר הוכחות.

יח מלבד המבואר בהערות הקודמות (שבאבלות א"צ לעדות גמורה וכן שאבלות היא מילתא דעבידא לגלוי, ושרק חוששים לחומרא) ניתן אולי לתרץ, שלא יקשה לרבנו האו"ז, עפ"י דברי הנצי"ב בס' מרומי שדה (ע"ז כד, ב) שדברים שנוהגים גם בגוים מדייק בהם הגוי (ולפי"ז כתב שהואיל ואיסור רביעה שייך בגוי היה יתרו נאמן על בהמותיו), וממילא אפשר אולי לומר שהואיל ולמיתתה ישנן השלכות גם בדיני בני נח (להיתר אשתו ולירושה) יהיה הגוי נאמן במסיה לפי תומו.

יט דייקת מדטעמא - בתוס' רי"ד: דייק מר טעמא.

לעירכ⁵⁵ כו' עד אם בנים כשרים לבא בקהל אם לאו⁵⁶. לא הודעתני זה היאך⁵⁷ היה הענין שלא היה יכול לבא אליה⁵⁸ אם הוא בריא אם לאו. ואם בא⁵⁹ מחמת סריסות או מחמת מכה שיש בגופו או מחמת שהוא קשור על ידי כשפים⁶⁰. או שהיה בריא ועיכב מלבוא אליה מחמת שלא יוכל לכובשה, כאשר ימצאו רבים בעולם ששוהין לשכב עם נשותיהן. גם לא הודעתני אם דנין על הכתובה כי אם על הגט, אם הוא בר כפייה ואם הגט מחמת כפייתה כשר ותנשא בו אם לאו.

את אשר בלבבי אודיעך. לא מבעיא שיש לה טענה⁶¹ גדולה וטענה ברורה שאינו יכול להזקק אליה, והכל מבקשים תפקידם והיא רוצה עונתה⁶², ואין לך טענה גדולה מזו, שאין אדם רשאי לעגן את אשתו בעונתה. (כתובות סא, ב) ואם [נדר]⁶³ מתשמיש המיטה שבת אחת יוציא ויתן כתובה, ואמרו חכמים (שם סב, ב) רוצה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות, וזאת שנתענגה שלש שנים הדין עמך שתצא. אלא אפילו בלא כל זאת, אם היא מורדת על בעלה ואינה חפיצה בו, אף על פי שאינו דין מכח הלכה לכופף את בעלה

ליתן לה גט⁶⁴ ואין צריך עכשיו להאריך במשפט המורדת, מכל מקום גאוני הישיבות של ככל רבנן סבוראי שהיו אחר ההוראה⁶⁵ תיקנו שיכופו את הבעל ליתן גט למורדת מיד. וכן כתב בהלכות גדולות⁶⁶ (סי' לו עמ' שע בהוצ' מכון י-ם) וכך כתבו גם רב האי גאון⁶⁷ ורב שרירא⁶⁸ וכל הגאונים שיותר משלש מאות שנה היה בימיהם שנתקנה זו התקנה ואין לזוז ממנה⁶⁹. וכן⁷⁰ כתב גם רב אלפס (כתובות כז, א) הפסק⁷¹, ואין מי שיכול לעקור תקנת בית דין הגדול שבבבל. הלכך⁷² גיטה של זו גט כשר הוא ואין לפרסם עליו, וכל שכן שיש לה טענה גדולה שאינו יכול להזקק⁷³ אליה. וכיון שנתרצה ליתן גט אפילו על ידי עישוי גיטו גט, דיש כאן מצוה לשמוע דברי חכמים תקנת⁷⁴ בית דין הגדול וטענה גדולה שיש⁷⁵ לה.

ועוד שיש כאן נתינת ממון⁷⁶, דאמרינן בחזקת הבתים (ב"ב מח, ב) דאגב זוזי גמר ומקני בתליוה וזבין. וכן בתליוה וקדיש משמע דאי איכא⁷⁷ מתן מעות אמרינן התם דהוו קידושי, דאגב מתן מעות גמרה ואקני נפשה אי לאו משום דעשה שלא כהוגן אפקעינהו רבנן לקידושיה, וכשר הוא גט זה ויכולה להנשא בו בתחילה.

55. כו': ק וכו' וכן להלן 56. היאך: ד האיך 57. אליה: ק עליה וכן בסמוך 58. בא: א ק יבא 59. על ידי כשפים: ק בכשפי' 60. טענה: א ק טענה 61. עונתה: ק את עונתה 62. [נדר]: א ק חסר 63. האי גאון: א ד היי

64. וכן: א וכך 65. הפסק: א ק הפסקין 66. הלכך: א הילכת' ק הילכתה 67. להזקק: ק לזקק 68. תקנת: א ק תקנה 69. שיש: א יש

(כתובות פ"ה סי' לה) מיוחסת התקנה לגאוני הישיבות, ובריי"ף (כו, א) ל"ב דינא דמתיבתא.

כט בהגהות בן אריה דייק מהבה"ג שאין הבדל בין "מאיס עלי" לאומרת: "בעינא ליה ומצערנא ליה", וכדברי רבנו לעיל שמדינא דגמ' א"א לכפותו לגרש.

ל הובא בהגהות אשר"י (כתובות פ"ה סי' לה).

לא חמדה גנוזה (סי' קמ), הובא גם באוצר הגאונים לכתובות (תע"ח).

לב אבל הרמב"ם (פ"ד מאישות הי"ד), בעל המאור (כו, א בריי"ף לכתובות), הרא"ש (תשובות כלל מג, ח) ועוד ראשונים כתבו לדון את המורדת בדינא דגמ'.

לג בתוס' (ב"ב מח, א ד"ה אילימא) מובאים דברי ר"י שכשכופים לגרש כדין, זה כמו מכר והגירושין תקפין, משא"כ כשהכפייה היא שלא כדין הוי כתליוהו ויהיב, ואין כאן גירושין. כאן מחדש הרי"ד (ונראה שגם רבנו שהזכיר את התשלום לבעל נוטה לדעה זו) שבעקבות הכסף שקיבל הבעל יוכשר הגט כתליוהו וזבין. אומנם הריטב"א (קידושין ג, א ד"ה והא) חולק, וכתב שגם אם נתנו לו ממון גדול לא אמרינן שאגב שארצי זוזי גמר ומגרש.

לד משמע דאי איכא - בשו"ת הרי"ד (סי' עט): משום דאיכא.

כה הוליוהו לעיר כו' - בשו"ת הרי"ד (שם) נכתב בתיאור המשך הענין: "הוליוהו תפוש לעיר אחרת לבית יהודי שהיה גדול בעיני הדוכס וגזר עליו לייסרו אם לא יתן גט, ובתוך אותה התפישו נתן גט, נותן גט ובוכה, מצוה לכתוב ובוכה. וכשראה שאין לו תקנה אחרת כי אם ליתן גט ביקש שיתנו לו מקצת מעות ונתנו לו, ועל ידי זה הגט רוצים להשיא את אשתו כי אומרים אין זו כפייה, ורציתה שאכתוב לך דעתי מה תהא על הבנים אם תינשא בגט זה". וביתר אריכות ר' במהר"ח כאן. בסיכום השאלה היא: האם הגט הכפוי כשר, וממילא אם תחתן האם בניה יהיו כשרים.

כו בפסקי המהר"ח כאן ציין שדעת רבנו האו"ז, שיש חשש שיקלקלה א"כ דעת רופא מומחה שלא יתרפא. כמו כן מוזכרות שם דעות ראשונים נוספות. ר' להלן הע' לח.

כו זוהי דעת ר"ת בכתובות (סד, א סוף תור"ה אבל), אבל מהרמב"ם (פ"ד מאישות ה"ח) עולה שגם מדינא דגמ' במורדת בטענת "מאיס עלי" כופין אותו לגרשה בלא כתובה, וכן ביאור הסמ"ג (ח"א ל"ת פא, הובא בשלטי הגיבורים כז, א בריי"ף לכתובות) והריטב"א (כתובות סג, ב) בדעת רש"י.

כח גם בתשובת רבנו גרשום (תשובות ופסקים לחכמי אשכנז וצרפת סי' קמד) מיוחסת התקנה לרבנן סבוראי. אומנם בהגהות אשר"י

ומאי דכתב מר שאין לכופו דשמא יתרפא ויאמר אילו הייתי יודע שהייתי מתרפא לא הייתי מגרשה אפילו נותנים לו מאה מנה. וכן⁷⁰ היה בדעתו בשעת גירושין. ונמצא גט⁷¹ בטל והבנים ממזרים כדאמור רבנן בהשולח גט (גיסין מו, א) גבי מוציא את אשתו כו', והכי נמי אמרינן בשלהי פרק קמא דנדה (יב, ב) גבי אשה שאין לה⁷² וסת כו'. אינו נראה לי, שאם באת לחוש לזה יש לדבר תקנה להודיעו שלא יחזיר לעולם כדאמרינן התם, ושוב אינו יכול לקלקל.

ועוד נראה לי לומר שאפילו להודיעו שלא יחזיר לעולם אינו צריך, דהיכא אמרינן⁷³ הכי⁷⁴, היכא דרעיותא הויא מחמת אשה כגון דמוציאה משום שם רע שיצא עליה, או שחושש שמא היא איילונית, או שאין לה וסת קבוע, התם ודאי יכול לקלקל אם תיבטל אותה הרעיותא. דמצי למימר מחמת אותה הרעיותא גירשתיה ואם הייתי יודע שאינה (מעוטה) [רעיותא]⁷⁵ לא הייתי מגרשה. אבל כשהאשה מורדת מפני שום דבר מום שיש בגופו אינו צריך להודיעו, שאינו יכול לקלקל ולומר אילו הייתי יודע

המות. ותוך התפיסה טרם שפטרנו מן התפיסה נתן גט ובוכה מצוה⁹⁰ לכתוב ובוכה. וקודם התפיסה רצו לפייסו⁹¹ בממון שהיה נותן גט ולא נתרצה כלל⁹², וכשראה שאין לו תקנה אחרת⁹³ כי אם ליתן גט ביקש שיתנו לו מקצת מעות ונתנו לו.

והשיב הרב ר' ישעיה זצ"ל לא מיבעיא שיש לה תואנה גדולה וטענה ברורה שאינו יכול לזקק אליה, והכל מבקשין תפקידן והיא רוצה ענתה ואין⁹⁴ לך טענה גדולה מזו⁹⁵. וזאת שנתענה שלש שנים הדין עמה שתצא. אלא אפילו בלא כל⁹⁶ זאת אם היא מורדת על בעלה ואינה חפצה בו, אף על פי שאינו דין⁹⁷ מכה הלכה לכוף את בעלה ליתן לה גט, מכל מקום גאוני הישיבות⁹⁸ של בבל מזמן רבנן סבוראי שהיו אחר הוראה תיקנו שיכופו את הבעל ליתן גט למורדת מיד.

וכן כתב⁹⁹ בה"ג, וכן כתבו גם רב ה"י זצ"ל¹⁰⁰ ורב שרירא זצ"ל וכל הגאונים שיותר משלש מאות שנה היה ביניהם שניתקנה זאת¹⁰¹ התקנה ואין לזוז הימנה, וכן כתב גם רב אלפס. ואין מי שיכול לעקור תקנת¹⁰² בית דין הגדול שבבבל. הילכך גיפה של זו גט כשר הוא ואין לפרכם עליו¹⁰³, וכיון

שאתרפא מאותו מום לא הייתי מגרשה⁷⁶, מכל מקום⁷⁷ האשה דוחקת אותו מפני המום ואינה רוצה להמתין לראות אם יש לו רפואה.

ותדע דהכי הוא דהא (כתובות עז, א) באלו שכופין אותו להוציא מוכה שחין ובעל פוליוס, לא תנן בהו דלא יחזיר עולמית שמא יתרפא ויקלקל. שאפילו אם יתרפא אינו יכול לקלקל, שאין האשה מתרצה להמתין ולראות אם יכול להתרפאות, ואין העכבה ממנו אלא ממנה.

ואף על פי שאני אומר כי הדין לכופו וגייטו כשר, יש לחקור ולראות שמא היה העישוי על ידי גוים אפילו כדן הגט פסול שאין מצוה לשמוע דבריהם, אך אם עישו אותו ואמרו לו עשה מה שישראל אומרים⁷⁸ לך.

70. וכן: ק וכן 71. גט: ק הגט 72. שאין: ד שיש 73. אמרינן: א ק דאמרינן 74. הכי: ק הכא 75. (מעוטה) [רעיותא]: א ק מעוטה 76. מגרשה: א ק מגרש 77. מכל מקום: א דילמ' 78. שישראל אומרים: א ק שאומר 79. יכול: ה היה יכול 80. אליה: ה עליה 81. זצ"ל: ט חסר 82. אלא שיכול: ב שלא יוכל 83. הרב ר': נ רבי' 84. רבי' ברוך: ב רב יצחק 85. ר': ט חסר 86. ברי': ב בן 87. ותפשו: ב נ ותפסו 88. ביד:

ב ביד 89. תפוש: ב נ תפוס 90. מצוה: ט ומצוה 91. לפייסו: ט ליתן ולפייסו 92. נתרצה כלל: ט רצה כלל להתרצות 93. אחרת: ב חסר 94. ואין: נ אין 95. מזו: ט ב מזה 96. כל: ב חסר 97. דין: נ חסר 98. הישיבות: ט הישיבה 99. כתב: ב כתוב 100. זצ"ל: ט גאון ב גאון זצ"ל וכן בסמוך 101. זאת: ט זו 102. תקנת: ט כח 103. עליו: ט בדבר עליו

לה ראה שנו"ס. ובשו"ת הרי"ד הגירסא כמו שתיקנו כאן עפ"י כתה"י. לו משנה וגמ' בגיטין (פח, ב), רמב"ם (גירושין פ"ב, כ) וטושו"ע (אבה"ע קלד, ט), ודלא כ"ש מפרשים' בתוס' (ב"ב מח, א ד"ה גט מעושה) הסוברים שבמקרה זה הגט פסול.

לז מוזכר באו"ז, בשו"ת מהר"ם מרונבנורג, בשו"ת מהר"ח או"ז. בתשובה לעיל (סי' תשמח) פונה אליו רבנו האו"ז בכבוד רב. לח בשו"ת הרי"ד (שם) נוסף כאן: לי כתוב.

להקשות כדברים האלה, אטו לר' מאיר דאמר דאין מייבמין אם נפלה לפני יבם קטן אינה צריכה להתעגן עד שיגדיל, ומי יכול¹¹⁵ לפוטרה עד שלא יגדיל היבם ואז או יחלוץ או ייבם כי היכי דמיעגנה לרבנן דאמרי מייבמין, הכי נמי מיעגנא לר' מאיר¹¹⁶. ויותר היא מיתעגנה לר' מאיר, דלרבנן אם הוא רוצה יכול לייבמה קודם י"ג ויום אחד, ולר' מאיר לא מצי עד שיגדיל.

ומאי דאמר מר נימא להו טעמא ידידי משום נחלה¹¹⁷, אטו בכי האי גוונא קאמרי מייבמין שנכוף את היבמה גדולה להתייבם ליבם קטן, מי לית להו לרבנן (יבמות קא, ב) נותנין לו עצה ההוגנת ליה¹¹⁸, שאם¹¹⁹ היה הוא ילד והיא זקנה, היא ילדה והוא זקן, אומרינן לו מה לך אצל זקנה מה לך אצל ילדה, כלך¹²⁰ אצל שכמותך ואל תכניס קטטה לתוך ביתך. אלא הכי אמרי רבנן אם מתרצים שניהם ורוצה היבמה להתייבם לקטן¹²¹ אי נמי קטנה ליבם¹²² גדול, מניחין אותן ואין ממחין בידם. ור' מאיר סבר אין מניחים אותם להתייבם

שנתרצה אפילו¹⁰⁴ על ידי עישוי גיטו גמ', דיש כאן מצוה לשמוע דברי חכמים תקנת¹⁰⁵ בית דין הגדול שבבבל¹⁰⁶, ומענה גדולה¹⁰⁷ שיש לה וכגון שהעישוי נעשה כדן עשה מה שישארל אומר לך, ועוד שיש כאן נתינת מעות דאגב מתן מעות גמר ומגרש כדאמר גבי תלוה וזבין תלוה וקדיש, וכשר הוא גמ'¹⁰⁸ זה¹⁰⁹ ויכולה¹¹⁰ לינשא בו לבתחילה.

ולקילקול אין לחוש אלא היכא שהריעות¹¹¹ מחמת האשה, כגון מציאה¹¹² משום נדר או משום שם רע¹¹³ או משום איילוניות או שאין לה ווסת קבוע. אבל כאן¹¹⁴ איך יאמר אילו הייתי יודע שהייתי מתרפא¹¹⁵ לא הייתי מגרש, והלא היא דוחקת אותו ואינה רוצה להמתין ולראות אם יש לו רפואה¹¹⁶.

הרבה הייתי רוצה להאריך במשפט המורדת ובגט מעושה מה שישלט עליהם בעיני בשר אשר לנו, ובנחץ השליח שהיה דוחק אותי ולא יכולתי להאריך, כל שכן שלחכם כמוך אין צריך להאריך:

[ד] ומאי דקשיא ליה למר' על מאי דאמרינן¹¹⁷ בריש פרק בנות כותים (גיטה לב, א) קטן וקטנה לא חולצין ולא מייבמין דברי ר' מאיר, אמרו לו לר' מאיר¹¹⁸ כו', עד כי היכי שלא יחזיק בנחלה¹¹⁹.

תמהתי על חכם כמוך

משום נדר¹¹². כאן: ב כאן יש לומר¹¹³. לא... רפואה: ב חסר¹¹⁴. דאמרינן: א דאמר ד דאמר¹¹⁵. יכול: ק יוכל¹¹⁶. שאם: א ד חסר¹¹⁷. כלך: א ק תלך¹¹⁸. לקטן: א ק קטן¹¹⁹.

104. אפילו: ט ה חסר¹⁰⁵. תקנת: ב ותקנת¹⁰⁶. שבבבל: ו ט ב חסר¹⁰⁷. וטענה גדולה: ב ותקנה גדול¹⁰⁸. גט: ב חסר¹⁰⁹. זה: ט חסר¹¹⁰. ויכולה: ט ויכולה היא¹¹¹. משום... רע: ב משום שם רע או

שם. וממילא יש גם מקום לשאלת רבא שנתיר את היבמה מחמת דרכי נועם, ונראה שזוהי גם דעת רבנו.

מד זו השאלה השנייה ששאל רבנו האו"ז, שר' מאיר יטען כנגד חכמים שאם יאפשרו לקטן ליבם יחזיק מיד בנחלה, ואפשר שיתברר בעתיד שהוא סריס, ונמצא שהחזיק בנחלה כל אותו זמן שלא כדן.

מה הדברים מבוססים על ההנחה שרק כשהיבם כרוך באיסור תורה או בספק איסור (ולרבי מאיר גם כשהספק אינו שקול), יפרישו חכמים את היבם מהעבירה ולא יניחו לייבם. אולם במקום שישנו רק חשש לתקלה עתידית (כגון חשש קטטה או שמא ייבם שלא לשם מצוה) או מסתפקים בנתינת עצה ההוגנת לו (וכמבואר בשו"ת הרא"ש (כלל נב, י) ובערוך השולחן (קסו, ו) שכשלא רוצה לשמוע א"א לכופו, שאין כאן איסור גמור). וכיון שהאפשרות שהקטן ייבם אינה קיימת אלא כשיש רצון חיובי של שניהם, ממילא איננו מעכבים את היבם בשל חשש זה. ונראה שלדעת הר"ד ישנו הבדל בין האיסור של ספק אשת אח שלא במקום מצוה לספק גזל, וכדברי המהר"י בסאן (מובא בקונטרס הספקות א, ו) שא"א להחמיר בספק גזל דהווי קולא לתובע או כדברי התומים (קיצור תקפו כהן כג-מג) שגזל לא אסרה תורה מספק (בדומה לספק ממזר וספק עורלה בחר"ל).

מו גם מדברי הבה"ג (תחילת הל' ייבום עמ' שכ הוצ' מכוני ים) עולה שכשאינה רוצה להתייבם (בקטן או קטנה) כופין אותה חכמים לחלוץ, אומנם כבר תמה הרשב"א (בתשובותיו ח"א, א' ר"מ) שמעיקר הדין א"צ את דעתה לייבם.

לט בתשו' הר"ד לא מוזכרת תשו' רבנו האו"ז, וכן דעות הראשונים האחרות. ר' לעיל הע' כו.

מ התשובה שם בשו"ת הר"ד (סי' פ).

מא קושיית רבנן לר"מ מדוע אין מייבמין, ותשובתו שחוששים (למיעוטא) שהקטן ימצא סריס והקטנה תמצא איילוניות, ויתברר ממילא שהיו אסורים ביבום.

מב בתשובות הר"ד (שם) מובאות בקיצור ג' שאלות רבנו, וז"ל: "אמאי לא מהדר להו משום דרכיה דרכי נועם, דאי מת אחיו והניחו בן יום אחד נמצאת זאת מתעגנת עד י"ב שנים ויום אחד. ותו, נימא להו טעמא ידידי משום נחלה דאי מייבם לה דילמא סריס הוא או דילמא היא איילוניות ונמצא שהחזיק בנחלה שלא כדן. ותו, לשמואל דאמר אין הולכין בממון אחר הרוב איבעי להו לרבנן לאסור ייבום כי היכי שלא יחזיק בנחלה", ע"כ. וביחס לשאלת רבנו הראשונה, שיש מקום להתיר את היבמה מצד "דרכיה דרכי נועם", עיין בתוס' (יבמות ב, א ד"ה ואחות) שביארו שזו שאלת רבא ביבמות (קיא, ב) המבוססת על דברי הגמ' (שם) שישנו קטן שאינו בר הקמת שם. ור' הע' הבאה.

מג הרשב"א (יבמות קיא, ב) הביא את דברי הר"ח מהם עולה ששאלת רבא: "מי איכא מידי דהשתא אסירא ליה ולבתר שעה שריא" קשה בעיקר על רבי מאיר שאסר גם ייבום וגם חליצה, ונראה שזוהי גם דעת הר"ד. אומנם יעו"ש ברשב"א שהאריך לחלוק על הר"ח, וביאר שדווקא לדעת רבנן שמתירים את הייבום יש מקום לשאלת הגמרא שנאסר ייבום על קטן שאינו בר הקמת

(יבמות סא, ב) שמא ימצאו סריס או¹¹⁹ איילונית ונמצאו פוגעין בערוה דחייש למיעוטא, ורבנן לא חיישי למיעוטא.

ומאי דאמר מר הואיל ואמרו לו יפה אמרת שאין חולצין, נימא אין מייבמין נמי, דכל שאינו עולה לחליצה אינו עולה לייבום¹²⁰. מי לא אמרינן בפרק שני דיבמות (כ, א) אמר רב גידל אמר רב אמר קרא ועלתה יבמתו השערה, שאין תלמוד לומר יבמתו, ומה תלמוד לומר יבמתו, יש לך יבמה אחרת¹²¹ שעולה לחליצה ואינה עולה לייבום, ואיזו זו חייבי לאוין¹²². ואימא חייבי כריתות נמי, אמר קרא ואם לא יחפון האיש, הא חפץ ייבם, וכל העולה לייבום עולה לחליצה, וכל שאינו עולה לייבום אינו עולה לחליצה. אי הכי חייבי לאוין נמי, הא רבי רחמנא יבמתו. ומה ראית, מסתברא חייבי כריתות לא תפסי¹²³ בהו קידושי חייבי לאוין תפסי בהו קידושי.

ומאי דכתב מר ותו דהכא מודו ליה רבנן שאין חולצין ומקשינן אשה לאיש, ואילו בפרק מצות חליצה (שם קד, ב) תנן קטנה שחלצה תחלוץ משתגדיל, ואם לא חלצה חליצתה פסולה¹²⁴. (שם קה, ב) ואמר רב יהודה אמר רב זו דברי ר' מאיר דאמר איש כתיב בפרשה ומקשינן אשה לאיש, ודילמא לדבריו דר' מאיר קאמרי

רבנן. הא אמרינן התם מאן דאמר רבי יוסי היא¹²¹ כו', דוקא ר' יוסי בלחוד¹²² פליג על ר' מאיר¹²³ ומכשר חליצת קטנה ולא מקיש אשה לאיש, כולוהו רבנן מודו ליה לר' מאיר דמקשה אשה לאיש. כדתנן בפרק בא סימן (נידה נב, א) תינוקת שהביאה שתי שערות חייבת בכל מצות¹²⁴ האמורות בתורה וחולצת או מתייבמת, וכן תינוק, לא פליג עליה רבי יהודה כדפליג בסיפא תינוקת שהביאה שתי שערות אינה יכולה למאן, ר' יהודה אומר עד שירבה השחור. ואמרינן בגמרא כיון דתנא דחייבת בכל מצות האמורות בתורה, חולצת או מתייבמת¹²⁵ למה לי. לאפוקי מדר' יוסי דאמר איש כתיב בפרשה, אבל אשה בין גדולה בין קטנה קא משמע לן דאי אייתי שתי שערות אין, ואי לא לא. מאי טעמא, מקשינן אשה לאיש:

[ה] ומאי דקשיא ליה למרנא על האי דאמרינן בפרק יוצא דופן (שם מב, ב) איבעיא להו אותו מקום של אשה בלוע הוי או בית הסתרים הוי, למאי נפקא מינה¹²⁶ כו', אמאי לא קאמר נפקא מינה להא (שם, א) דאמר ר' חייא בר אשי אמר רב יולדת שירדה לטבול מטומאה לטהרה¹²⁷ כו', כדאמר ליה רבי ירמיה לר' זירא בירידה אמאי טמאה, טומאה בלועה היא. אמת כי גם זה (לשאל) [נפקא מינה]¹²⁶ בין בלוע

מתייבמת: ד ומתייבמת 126. (לשאל) [נפקא מינה]: א ק לשאל

119. א: א ק חסר 120. תפסי: א ק תפשי ובדומה בסמוך 121. היא: ד חסר 122. בלחוד: ד לחוד 123. על ר' מאיר: ד אר"מ 124. מצות: א ק מיתות 125. או

שהקשה עליו הגיליון הש"ס שם נראה כמיושב לאור הרמב"ן). וממילא מובן שלאור הדברים ניתן לומר שפשוט לר"ד שקטן וקטנה התמעטו רק ממעשה החליצה ולא מעיקר הזיקה. נ כך הגירסא במשניות ובגמרות וכ"ג רבנו לעיל בהל' חליצה (סי' תרעב), ומתוך כך שאל כאן רבנו האו"ז מי התנא שמקיש אשה לאיש ופוסל חליצת קטנה. אומנם הרא"ש (יבמות פ"ב סי' יג) כתב שבמשניות שבריי"ף ושבירושלמי הגירסא היא: "חליצתה כשרה", וכ"כ הרשב"א (קה, ב) בשם ספרים מדוקדקים בשיבת הגאונים. ועיי"ש ברשב"א שבעקבות גירסא זו ביאר שההקש לקטן הוא רק גזירה דרבנן שלא תחלוץ אטו חליצת קטן.

נא סי' זה שם בשו"ת הרי"ד (סי' פא). נב הגמ' הביאה שם שהנפקא מינה לענין נבלה התחובה באותו מקום, שאם זה בית הסתרים מטמא במשא, וחלקו בכך אביי ורבא.

נג ומדובר שם לפי רש"י (ד"ה מטומאה לטהרה) שטבלה לאחר שבועיים ללידתה והדם שיצא בירידתה מטמא לפי בית הלל, שדם היולדת אינו מטמא אלא לאחר שבועיים ולאחר טבילה.

נד (לשאל) [נפקא מינה] - עי' שנו"ס, ובשו"ת הרי"ד הגי': יש לשאול.

מז זו כנראה טענה נוספת של רבנו האו"ז (שלא הובאה בתחילת תשובת הרי"ד) בהמשך לשאלה בדבר אפשרות החליצה אליבא דשיטת רבנן. כלל זה: "כל שאינו עולה לחליצה אינו עולה לייבום" הובא גם בתוס' (ביבמות י, ב ד"ה איהו; שם מד, א ד"ה כל) ובפירוש המשניות לרמב"ם (סנהדרין פ"ב, ב), אומנם בתוס' יו"ט (בסנהדרין שם) העיר שבגמרא (יבמות ג, א ועוד) נמצא רק הכלל ההפוך: "כל שאינו עולה לייבום אינו עולה לחליצה".

מח אחרת - בגמ' לפנינו: אחת.

מט לדעת הרי"ד בדחיית דעת האו"ז, כשם שהתרכו (למסקנת הגמ' בדף כ, ב) חייבי לאוין ועשין לחליצה כך התרכו גם קטן וקטנה לייבום. ואף שלכאורה לחייבי לאוין ועשין יש ריבוי מיוחד מ'ועלתה יבמתו', נראה שניתן לבאר את הדברים עפ"י משי"כ הרמב"ן (יבמות סוף לה, ב ד"ה א) לחלק בין מקום (כדוגמת חייבי לאוין ועשין) "איסור דבר אחר גורם", היינו שיש זיקת ייבום אלא שמסיבה כלשהי אינו יכול או אסור לו לייבם, למקום (כדוגמת מעוברת) "אינה ראויה לייבום שאם בא עליה לא קנה", שבכהאי גוונא מובן שגם מופקעת מחליצה (ועיין היטב ברש"י (יבמות ג, א ד"ה ה"א) שנקט: "כל העולה לזיקת יבום עולה לזיקת חליצה", והוסיף שחולצת ולא מתייבמת הוא רק מספק. ומה

[ולא תעשה הוא ולא אתי עשה] ודחי את לא תעשה ועשה¹²⁷.

הכי¹²⁹ פירושא, אי אמרת הבערה לחלק יצאת היא¹³⁰, אם כן [הויא]¹³¹ מלאכה וחשוב כשאר ל"ט מלאכות דשבת, אבל אי אמרת ללאו יצאת, אם כן אינה אב מלאכה ואינה חשובה מלאכה כשאר כל מלאכות. וביום טוב כתיב (דברים טז, ח) לא תעשה¹³² מלאכה, דוקא החשובה מלאכה אצל שבת לוקה עליה ביום טוב, אבל אינה חשובה מלאכה אצל שבת אין לוקין עליה ביום טוב. דבשבת כתיב (שמות לא, טו) כל העושה בו מלאכה¹³³ ביום השבת¹³⁴ מות יומת, אלמא אינה חשובה מלאכה אלא שחייבין עליה מיתה. ואם אין בהבערה בשבת אלא לאו אין חייבין עליה ביום טוב¹³⁵ מידי דהוה (אלא דמחמיר) [אלאו דמחמיר]¹³⁶ שאין לוקין עליו ביום טוב. אלא על כרחך¹³⁷ שמע מינה דהבערה לחלק יצאת¹³⁸ סבירא ליה לר' עקיבה ולקו עליה ביום טוב. ומשום הכי אין שורפין חמץ ביום טוב, דיום טוב הוא עשה ולא תעשה ואין עשה דוחה¹³⁹ את לא תעשה ועשה:

[I] ומאי דכתב¹⁴⁰ מר בין למאן דאמר הבערה ללאו יצאת ובין למאן דאמר לחלק¹⁴¹ אימא ללמד על הכלל יצאת, דאף על פי שמקלקל חייב¹⁴² ודלא כמאן דפטר. אטו קים ליה למר דהאי הבערה לקלקל היא¹⁴³,

לבית הסתרים, אבל זה הוא מילתא דלא שכיחא שיעקר הדם קודם הטבילה ולעמוד בה עד לאחר טבילה¹²⁷. ועוד¹²⁸ דאיכא למימר נמי מיגו דמהניא טבילה לדם תיהני נמי להאי כדאמרינן התם. להכי נקט כגון שתחבה לה חברתה כזית נבילה באותו מקום, שהוא דבר שיכול להיות תדיר¹²⁹. וכשנשאלה שאלה זו במדרש לא היו עסוקים בזו של רבי חייא בר אשי, שבאותה של ר' חייא בר אשי יש לחלק כי אקשי ר' ירמיה לרבי זירא בירידה אמאי טמאה, טומאה בלועה היא, ולומר לו מי סברת בלועה הוי, בית הסתרים הוי ומיטמאה האשה במשא. אלא שר' זירא לא רצה להרחיק לכך כי הוא מעמיד דברי רב לאחר שיצא הדם לחוץ ומטמא אפילו במגע, ואינו צריך להרחיק ולומר בית הסתרים הוא:

[ו] ומאי דקשיא¹³⁰ ליה למר על מאי דאמר רבא בפרק קמא דפסחים (ה, ב) שמע מינה מדרי' עקיבה תלת, שמע מינה אין ביעור חמץ אלא שריפה, ושמע מינה הבערה לחלק יצאת, ושמע מינה לא אמרינן הואיל והותרה הבערה כו'. מאי נפקא מינה דסבר דלחלק יצאת, הא יום טוב לית ביה אלא לאו, ואכתי לוקמה ביום טוב וליתי עשה ולידחי לא תעשה. ותו, אי סבירא ליה ללאו¹²⁸ יצאת הוה מוקי לה ביום טוב [וליתי עשה ולידחי לא תעשה]¹³¹, והא יום טוב עשה

השבת: ד חסר 134. (אלא דמחמיר) [אלאו דמחמיר]: א ק אלא דמחמיר 135. ע"כ: א ק אם כן 136. דוחה: א ק דחי 137. לחלק: ק לחלק יצאת

127. לאחר טבילה: ק אחר הטבילה 128. ליה ללאו: א ק לאו 129. הכי: א הכא ק והכא 130. היא: ד ק חסר 131. [הויא]: א ק חסר 132. תעשה: ד תעשו 133. ביום

מבערים חמץ בט"ו, וזאת כסברת התוס' (ר"ה ל, ב) שעשה חמור (כגון עשה דברים או שיש בו כרת) דוחה עשה שקל ממנו. סברא נוספת להיתר היא סברת הרשב"א (כתובות מ, א ד"ה וניתן) שעשה דוחה לאו הבא מכלל עשה.

סב אומנם לרש"י (שם ד"ה ושמ) ולתירוץ הראשון בתוס' (שם ד"ה לחלק) הדיוק הוא מלשון רבי עקיבא שקרא להבערה "אב מלאכה".

סג סי' זה הוא המשך סי' פב בשו"ת הרי"ד.

סד תוס' בשבת (קו, א ד"ה מה) שאלו שנאמר שהבערה לא יצאה ללמד על הכלל אלא ללמד על עצמה שחייב אע"פ שמקלקל. אומנם נראה שתוס' לשיטתם, שביארו שם (קו, א ד"ה חוץ; סוד"ה מה) שקבלה היתה ביד חכמים שרבי שמעון מחייב במקלקל בחבורה, ולכן שאלו אולי המקור לקבלה זו הוא מה שיצאה הבערה. אבל רבנו כנראה למד כרש"י (שם בד"ה וברייא) שלדעת ר"ש לומדים מהבערת בת כהן, שגם כשאין בגוף ההבערה שום תיקון היא אסורה, ור"ש הסובר שמלאכה שא"צ לגופה פטור מוכרח לפרש זאת ולומר שמקלקל בהבערה חייב, וממילא אין צורך בלימוד נוסף ללמד שמקלקל בהבערה חייב.

סה דברי הרי"ד צריכים ביאור, שהרי בפשטות מוסבת שאלת רבנו האו"ז על הגמ' בפסחים (ה, ב) שאוסרת שריפת חמץ ביו"ט ולא דווקא בצריך לאפרו.

נה יש לדון האם יישב תירוץ זה גם את האפשרות לנפק"מ שהועלתה בספר הישר (תשובות סי' כ, ח) לזבה (או נדה אחר תקנת ר' זירא) שנעקר ממנה דם ונשאר במקומו אחר שקיעת החמה, שאם נחשב הדם כיצא יכול היום השני להיות הראשון לשבעה נקיים (ויעו"ש בספר הישר שדן האם גם לגבי עצם הראייה ניתן לומר שאותו מקום אינו בלוע).

נו בתוס' רי"ד (נדה מב, ב) עצמו תירץ באופן אחר, שברם שיוצא מגופה נוטה הגמרא לומר שאותו מקום נחשב בלוע.

נז סי' זה הוא תחילת סי' פב בשו"ת הרי"ד.

נח נוסף עפ"י שו"ת הרי"ד (סי' פב), וכן בסוגריים בסמוך.

נט מדברי הר"ח (פסחים ה, ב) עולה שאם הבערה ללאו יצאת ידחה עשה דתשבתו את הלאו, ונראה שלדעתו העשה דשבתון הוא רק לגבי מלאכות (ועיין במנחת חינוך מצ' רצו) שדייק שבשאלה זו נחלקו הראשונים, וכתב שנפק"מ לגבי תחומין ומחמר). ועיין בהערה סא.

ס כל העושה בו מלאכה - בפסוק (שם) נאמר: "כל העושה מלאכה" וכו'.

סא התוס' (פסחים ה, ב ד"ה לחלק) פירשו, שאם הבערה ללאו יצאת הייתה הבערה מותרת ביו"ט. ולדעת הרי"ד אם הבערה ללאו יצאת היה איסור גם ביו"ט, אלא שלא היו לוקים על הבערה. ונראה שלשיטתו גם בלא הלאו עדיין קיים העשה דשבתון (וכדמוכח מהשאלה, ועיין בהערה נט), ואעפ"כ היינו

ורדילמא כדאמרינן בהמניח (ב"ק לד, ב) חובל בצריך [לכלבון]¹³⁸, מבעיר בצריך לאפרו. ואף על פי שמבעיר אצטלית שוה מאה מנה בעבור אפרה ששוה פרוטה מתקן קרי ליה כיון שצריך לו ולצורכו הוא מבעיר¹³⁹. שאף השוחט את השור לאכילה שהוא חייב מקלקל הוא אצל הדמים¹³⁹. שיותר שמין דמיו (לדידיה) [לרידיא]¹⁴⁰ כדאמר בריש הכל שוחטין (חולין ח, א), אלא כיון שעושה מחשבתו במה שצורך לו חייב. ומאי דכתב מר ותו אמאי לא קאמר ושמע מינה חמץ בפסח אסור בהנאה, דאי שרי¹⁴⁰ לוקמיה ביום טוב ויסיקנו תחת תבשילו.

מאן שרא ליה לשהוייה עד שיתקן תבשילו, והלא עובר עליו בבל יראה ובל ימצא אם לא ישרפנו מיד, משום הכי לא מצי למישמע מינה הא¹⁴¹:

[ח] ומאי דכתב מר¹⁴² הפלא ופלא מה סברא לומר מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה שלא לצורך, מאין יסוד ומאין רגלים לדבר מילתא בלא טעמא¹⁴³. נראה לי לפרש, בשני ענינים נאמר מתוך שהותרה כו', (לאחר) [אחד]¹⁴² שאנו מתירין כל דבר הצריך לגופו לכתחילה אף על פי שאינו צורך אוכל נפש¹⁴⁴, (ואחר)

[ואחד]¹⁴³ אפילו דבר שאין¹⁴⁴ צורך לגופו שלכתחילה (אף על פי שאינו צורך)¹⁴⁵ אסור, אבל אם עשה אינו לוקה¹⁴⁶. ותרוייהו משום האי טעמא דהואיל והותרה לצורך הותרה שלא לצורך, כדאמרינן בביצה פרק [קמא]¹⁴⁶ (יב, א) השוחט עולת נדבה ביום טוב לוקה, והמבשל גיד הנשה ביום טוב לוקה משום מבשל ומשום הבערה, ומוקמינן להו (שם, ב) כבית שמאי דאמרי לא אמרינן מתוך, אבל לבית הלל דאמרי מתוך בכולן אינו לוקה. וכן נראה לי ליתן טעם לדבר¹⁴⁷ מתוך שהותרה לצורך והוקלש האיסור¹⁴⁷, הוקלש נמי דאפילו שלא לצורך אין לוקה עליו¹⁴⁸.

ודומה למאי דאמרינן¹⁴⁸ בפרק יום טוב (שם כא, א) ובפרק אלו עוברין (פסחים מו, ב) האופה מיום טוב לחול, רב חסדא אמר לוקה, ורבה אמר אינו לוקה, דאמר¹⁴⁹ הואיל ומיקלעין ליה אורחין חזיא ליה, השתא נמי חזיא ליה. אלמא הואיל והוקלש האיסור היכא דאית ליה אורחין, הוקלש נמי היכא דלית ליה אורחין, לא לקי. ורבה¹⁴⁹ ורב חסדא לא סבירא להו דטעמא דבית הלל דמוציאין קטן וספר תורה לרשות הרבים¹⁵⁰ טעמא דמתוך, דאם כן אמאי אמר רב חסדא לוקה¹⁵¹.

145. (אע"פ שאינו צורך): א אע"פ שאינו צורך ק אע"פ ד (אע"פ) שאינו צורך (נר' שבשל הדמיון הועתק בטעות חלק מהשורה הקודמת ויש למוחקר) 146. (קמא): א ק חסר 147. האיסור: א ק באיסור זה 148. דאמרי: א ק דאמרי 149. ורבה: א ק ורבה

138. [לכלבון]: א ק חסר 139. הדמים: ד דמיו 140. (לדידיה) [לרידיא]: א ק לדידיה 141. מינה הא: ד מניה הכי 142. (לאחר) [אחד]: א ד ק לאחר בשו"ת הרי"ד - אחר, ור' ביאורים 143. (ואחר) [ואחד]: א ק ואחר ד (ואחר) [ואמר] ור' ביאורים 144. שאין: ד שאינו

(שהובאו בהערה הקודמת), לפיה הבערה או הוצאה שאינה לצורך אסורה מדאורייתא אלא שאין לוקין עליה.

עד תוס' (ביצה יב, א סוף ד"ה ה"ג; שם יב, ב ד"ה הכא) ביארו שבשוחט עולה יש שמחת יו"ט, ומבשל גיד היה בדעתו לאכלו והווי צורך יו"ט.

עה מעין זה מצינו בלשונו של רבי יוחנן בירושלמי (ביצה פ"א ה"ג ג, ב): "המבשל נבלה ביום טוב אינו לוקה שהותר מכלל בישול ביום טוב". אומנם מפרשי הירושלמי פירשו שהדברים מבוססים על "מתוך שהותרה". גם מסברא קשה לבסס את הדברים על "הותר מכללו", שהרי בכל התורה לוקים על לאו שהותר מכללו, וכי למ"ד שהבערה ללאו יצאת גם על מלאכות שאינן מלאכת אוכל נפש לא ילקו ביו"ט, וצ"ע.

עו דאמר - בגמ' לפנינו: אמרינן.

עו בשו"ת הרי"ד (סי' פב) נוסף: משום.

עח כבר ביארו התוס' (ביצה יב, א ד"ה השוחט) שגם אם ננקוט ש"מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך", עדיין יהיה אסור לבשל לצורך גבוה (או חול או כלבים) מחמת לאו הבא מכלל עשה של "יעשה לכם". ומדברי התוס' וכן מהלח"מ (פ"א מהל' שביתת יו"ט הט"ו) עולה שאם לא נאמר הואיל הרי שהעשה אהדריה לאיסורא קמא של איסור מלאכה וילקח (כרב חסדא). ואם נאמר הואיל הרי שבהכרח זוהי עדיין מלאכת אוכל נפש שאינה בגדר האיסורא קמא ולא ילקח (כרבה).

סו דברי רבנו יובנן עפ"י דברי תוס' בשבת (קו, א ד"ה חוץ) ובעל המאור שם (לה, א ברי"ף) שביארו שלמרות שלר' יהודה תיקון שלא כדרכו נחשב קלקול, לרבי שמעון די בתקון כל שהוא כדי לחייב משום מבעיר או חובל. אומנם יש להקשות שהרי בדומה לשאלת רבנו ניתן גם לשאול שהבערה תלמד על כלל המלאכות שחייב במלאכה שאין צריך לגופה, ומ"ש ממקלקל. סז בשער המלך על הרמב"ם (פ"ג מחו"מ סוד"ה ויש) תירץ שכבר שמעין בברייתא (בפסחים לב, א) שלרבי עקיבא חמץ בפסח אסור אפילו בהסקה.

סח סי' זה מובא בהמשך התשובה (סי' פב) בשו"ת הרי"ד.

סט הפליאה מבוססת כנראה על שיטת הר"ח (ביצה יב, א תוד"ה ה"ג) שההיתר הוא רק לצורך יום טוב, ועל ההנחה ששריפת חמץ אינה צורך יום טוב.

ע (לאחר) [אחד] - ר' שנו"ס, וע' בהע' לשו"ת הרי"ד שכן נראה לתקן. זה א"כ הענין האחד משני הענינים שמפרט הרי"ד.

עא זו שיטת רש"י בביצה (יב, א ד"ה אלא מדלא) שהובאה גם בתוס' (שם ד"ה ה"ג), שמדאורייתא מלאכת אוכל נפש הותרה אפילו שלא לצורך ורק רבנן גזור על דבר שאינו צריך, ומסקנת התוס' (שם) שכשאין כלל צורך חייב מלקות.

עב (ואחר) [ואחד] - ר' שנו"ס, בהמשך להע' גם כאן יש לתקן כך, וזה הענין השני שעומד עליו הרי"ד.

עג הרי"ד מציץ כאן שיטת ביניים מחודשת בין רש"י לתוס'

וספר תורה לרשות הרבים אפילו למאן דאמר דיש עירוב והוצאה ליום טוב. כדאמרינן התם מתקיף לה רב יוסף אלא מעתה הוציא אבנים לבית הלל הכי¹⁵³ נמי דלא מחייב, אלא מדלא מיפלגי באבנים שמע מינה בהוצאה שלא לצורך פליגי. פירוש שלא לצורך אוכל נפש כדאמרינן התם אבל הוא צורך גופו. ונראה לי שזהו טעם הדבר, לא מתוך שהותר זה [הותר זה]¹⁵⁴, אלא כלומר כמו שהותר זה הותר זה. וטעם הדבר הוא כר' יהודה דדריש (שמות יב, טז) לכם לכל צורכיכם (ומתוך) [ומתוך]¹⁵⁴ גם מכשירי אוכל נפש כדאמרינן בפרק אין צדין (שם כה, ב). ומשום טעם זה היה מתיר ר' יהודה בכל צורכי גופו של אדם¹⁵⁵ כגון לכבות את הנר מפני דבר אחר, ולכבות את הבקעת לא בשביל לחוס עליה אלא כדי שלא יתעשן הבית והקדירה, ולכבות את הדליקה משום איסור ממון, ולמיכחל עיניו ביום טוב אפילו היכא דליכא סכנה בסוף אוכלא לפצוחי עינא. כדאמר¹⁵⁵ בפרק יום טוב (שם כב, א), דבכולהו שרי ר' יהודה משום דקסבר לכם לכל צורכיכם. ובפרק אין צדין (שם כה, א) פסק רב חסדא ורבא הלכה כר' יהודה, ומטעם זה אנו מתירין כל המלאכות שלא לצורך אוכל נפש אך אם הם לצורך גופו:

[ט] ומאי דקשה ליה למר¹⁵⁶ על מאי דאמרינן בפרק קמא דמנחות (ו, ב) אמר רב זר שקמץ יחזיר כו', עד וכיון דקרא סתמא כתיב, מה לי שמאל ומה לי שאר פסול¹⁵⁷. אדרבה הואיל דקרא סתמא כתיב אוקמיה דוקא בשמאל דאית ליה הכשירה¹⁵⁸, כדאמרינן (שם כה,

ורבה נמי מה צריך לטעם הואיל, והא אמרינן התם דלבית הלל אין לוקין בעולת נדבה ובגיד הנשה, והוא הדין האופה מיום טוב לחול על ידי מתוך. אלא ודאי לית להו¹⁵⁹, אלא סברי טעמא דבית הלל דהתם דאין עירוב והוצאה ליום טוב.

והכי נמי אמרינן התם (ביצה יב, א) מתקיף לה רבה ממאי דבית שמאי ובית הלל בהך¹⁵⁰ פליגי, במתוך שהותרה, דילמא בעירוב והוצאה פליגי, דבית שמאי סברי עירוב והוצאה לשבת ועירוב והוצאה ליום טוב, ובית הלל סברי עירוב והוצאה לשבת ואין עירוב והוצאה ליום טוב. פירוש ודווקא בהוצאה שרו בית הלל אבל בשאר מלאכות לא, והשווה עולת נדבה ביום טוב והמבשל גיד הנשה לוקה. והאופה מיום טוב לחול דפטור רבה ממלקות משום הואיל, ודוקא הכא איכא הואיל אבל בעולת נדבה וגיד הנשה ליכא הואיל ולקי. והטעם שהיה נותן רבה דלית ליה מתוך (האופה) [באופה]¹⁵¹ מיום טוב לחול, הוא הטעם שנותן מאן דסבירא ליה מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך, ופטור ממלקות אפילו בעולת נדבה וגיד הנשה על ידי טעם זה. שכיון שהוקלש האיסור לצורך הוקלש נמי שלא לצורך ואינו לוקה. (ורבא) [ורבה]¹⁵² האי טעמא לית ליה למיפטר ממלקות בכל מקום כי אם במקום שיוכל לעשות בהיתר על ידי אורחים¹⁵³ שרי, שזהו אשר יאכל לכל נפש¹⁵⁴, אלא ודאי טעם הדבר הוא מפני שהוקלש האיסור. והאי דשרי לכתחילה כל שהוא לצורך אדם אף על פי שאינו לצורך אוכל נפש, כדאמרינן התם להוציא את הקטן

ק הכא 154. (ומתוך) [ומתוך]: א ק ומתוך 155. כדאמר: א כדא' ק כדאמרינן

150. בהך: א בחד 151. (האופה) [באופה]: א ד ק האופה ר' ביאורים 152. (ורבא) [ורבה]: א ק ורבא 153. הכי:

וא"כ לא עולים הדברים בקנה אחד עם שיטת רבנו הרי"ד כאן שפסק והורה כר' יהודה בכל צורכי גופם. פה סימן זה מובא בשו"ת הרי"ד (סי' פג).

פו דעת רב בגמ' (שם) שאם קמץ זר את המנחה ניתן להחזיר ולקמץ, ופירשה הגמ' שרב סובר כבן בתירא ומחדש שניתן לחזור ולקמץ לא רק בפסול של שמאל (עליו דיבר בן בתירא במשנה (שם ו, א)) אלא אף ביתר הפסולים. בהמשך כשהובא שם הלימוד מהפסוק שניתן לחזור ולקמץ, אמרה הגמ' שכיון שההיתר בסתמא לומדים משם על כל הפסולים. ושואל רבנו האו"ז, שאדרבה נצמצם הלימוד לפסול שמאל בלבד, שמצאנו שעבודה בו כשרה ביום כפורים.

פו בתוס' (מנחות ו, א ד"ה בן בתירא) ובשטמ"ק (שם לד) ביארו שיש מקום להכשיר דווקא שמאל שכשרה ביה"כ, ומאידך יש אדרבה מקום לפסול בשמאל שתעשה שיירים ולא תועיל בה חזרה. ואולי יש מקום לומר שלפי דבריהם לאחר הריבוי מהפסוק נצטרך לומר ששקולים הם ויבואו שניהם.

עט הרשב"א בשבת (לט, ב ד"ה הא דתנן) נקט שב"ש לית להו "מתוך" וקל וחומר דלית להו "הואיל". ועי"ש בתוס' (ד"ה אלא אם) שנראה שגם הוא נקט כך, ודלא כרבנו כאן.

פ (האופה) [באופה] - ר' שנו"ס, וצ"ל: באופה, וכ"ה בשו"ת הרי"ד (שם).

פא בשו"ת הרי"ד נוסף: דהיינו אופה מיום טוב לחול וגם זה הטעם מפני שהוקלש האיסור הוא, שמה טעם הוא לפטור היכא דליכא אורחים משום הואיל דאי איכא אורחים, אי איכא אורחים...

פב בשו"ת הרי"ד נוסף: אשר יאכל לכל נפש אבל אי ליכא אורחים לילקי שאין זה אשר יאכל לכל נפש.

פג הוספנו עפ"י שו"ת הרי"ד (שם).

פד יש להעיר שמהגמ' בביצה (כב, א ועי"ש ברש"י ד"ה ר' יהודה) משמע שאין הלכה כר' יהודה. ואף לתירוצי התוס' שם (ד"ה ההיא) אין ההלכה כמותו בכל דבר. לתירוצם הראשון של התוס' ההלכה אומנם כר' יהודה אלא שאין מורין כן, ולתירוצם השני רק באוכל נפש הלכה כמותו (וכ"כ שם הרשב"א בשם הרמב"ן).

(א) פ"ח הא אינו נושא אלא עון טומאה שהותרה מכללא¹⁵⁶.

לא קשיא פ"ט דהכא דאפשר¹⁵⁷ שיחזיר¹⁵⁸ ויחזור ויקמוץ¹⁵⁹ בכשרות, כיון דקרא סתמא כתיב (ויקרא ב, ב) וקמץ משם דמשמע ממקום שכבר קמץ בפסול, בכל פסולין דעלמא קאמר דאית להו תקנה בחזרה. אבל גבי ציץ שהוא מרצה בלא שום תקנה יש לנו לחלק שאינו מרצה על עון טומאה שהותרה מכללה.

ומאי דקשיא ליה למר על מאי¹⁵⁸ דאמרינן בהקומץ רבה (מנחות כה, א) הא אינו נושא טומאה שהותרה, ולמאן דאמר טומאה דחוייה היא¹⁵⁹ איזו¹⁵⁹ עון נושא.

אטו מאן דאמר דחוייה היא לא [מודה]¹⁶⁰ דקרא הותרה נמי, (דמדהדרין) [נהי נמי דמהדרין]¹⁶¹ בתר טהורין משום דטומאה שהותרה בציבור בקושי ובדוחק הותרה וכל מה דאפשר להדורי אטתרה מהדרין, אבל מכל מקום אי לא מצינן¹⁶² למיעבד בטהרה (לא)¹⁶³ עבדינן בטומאה, הרי שהותרה הטומאה בציבור.

ומאי דקשיא ליה למר וכי פריך (שם) אימא עון יוצא שהותר בבמה, הא אסיקנא פרק קמא (שם ו, ב) דמבמה לא ילפינן.

היכא אסקינן דמבמה לא ילפינן היכא דליכא קרא

דנסמוך עלויה אלא בעינן אנו למילף מבמה, אבל היכא דאיכא סמך דקרא ילפינן מבמה¹⁶⁴. דהכי אמרינן התם (שם) ונילף מבמה. וכי תימא מבמה לא ילפינן, והתניא מנין ליוצא¹⁶⁴ שאם עלה לא ירד, שהרי יוצא כשר בבמה. ומהדר תנא אוזאת¹⁶⁵ תורת העולה ריבה סמך, אלמא היכא דאיכא סמך דקרא ילפינן מבמה. והכי נמי אמרינן התם¹⁶⁶ מכי דריש וקמץ משם אמרינן מה לי שמאל ומה לי שאר פסולין, ומכשרינן אפילו זר משום דכשר בבמה. והכא¹⁶⁷ נמי (שם כה, א) כיון דכתב קרא ונשא אהרן את עון הקדשים אימא גם עון יוצא שהותר בבמה.

ומאי דתמיה ליה¹⁶⁸ למר אימא עון שלא לשמו בקדשי קדשים (שעלו) [שיעלו]¹⁶⁹ לבעלים לשם חובה, דהא¹⁷⁰ הותר מכללו במנחות בפרק קמא (ב, ב) לרבי (ישמעאל) [שמעון]¹⁷¹, לא רצה להקשות לו מרבי שמעון לרבנן.

ומאי דכתב מר ותו אימא עון שחיטת דרום בקדשי קדשים שהותר בקדשים קלים, אי נמי עון שחרית בפסח¹⁷² שהותר בתמיד של שחר¹⁷³.

יש לומר דשחיטת דרום פסולה בקדשי קדשים דטובי¹⁷² קראי כתיבי צפון ולא דרום לעכב, כדאמרינן בריש פרק איזהו מקומן (ובחים מח, א). ופסח נמי

156. מכללא: ד מכללו 157. דאפשר: א ק דאיפשר בתקנה 158. מאי: ק מה 159. איזו: א ק איזה 160. [מודה]: א ק חסר 161. (דמדהדרין) [נהי נמי דמהדרין]: א ק דמדהדרין ד (דמדהדרין) [דמה דמהדרין] התיקון על פי שו"ת הרי"ד 162. מצינן: א ק מצינו 163. (לא): א ק לא 164. ליוצא: א לאיש

165. תנא אוזאת: א ק תניא וזאת 166. אמרינן התם: א הת' אמרי ד התם אמרי' 167. והכא: ק הכא 168. ליה: ק חסר 169. (שעלו) [שיעלו]: א ד ק שעלו התיקון על פי שו"ת הרי"ד 170. דהא: ק שהרי 171. (ישמעאל) [שמעון]: א ק ישמעאל 172. דטובי: א ק דטובא

פח וכן פסחים (טז, ב) (כך הובא בצד הדפוס), יומא (ז, ב) וזבחים (כג, ב).

פ"ט בתוס' (מנחות כה, א ד"ה הא) כתבו בשם ר"ת שהצורך שיהיה מדובר בעון שהותר במקום אחר קיים דווקא בריצוי ציץ שנאמר בו (שמות כח, לח): "לרצון להם".

צ ברש"י (מנחות ו, ב ד"ה לא יביא) ובתוס' (שם ד"ה לא יביא) מבואר שצריך להחזיר את הקומץ כדי שהמנחה לא תהיה חסרה (ולא כדי לתקן את הקמיצה הפסולה).

צא קצת קשה שהרי מסוגיית הגמ' במנחות (סוף ו, ב) עולה שכשרות המנחה נובעת מכך שקמיצת הפסול אינה עבודה, ולא מחמת הקמיצה המיוחדת. וע"ע בדברי ר' יוחנן בזבחים (לד, ב) וברש"י שם (ד"ה מהו).

צב בגמ' פסחים (עז, א) אמרו שלכל הדעות טומאה דחוייה היא בצבור מלבד לר' יהודה הסובר טומאה הותרה בצבור. ויש להעיר על דברי רבנו האו"ז שמפורש בפסחים (שם) שלמ"ד

שטומאה דחוייה בציבור בעינן ריצוי ציץ, וכן בגמ' יומא (ז, א) שהריצוי למ"ד דחוייה, וכמו כן לפי התוס' (מנחות כה, א ד"ה הא). צג אבל ברש"י (מנחות ו, ב ד"ה תנא, ובשטמ"ק כו) ביאר שלמסקנה הלימוד מבמה הוא אסמכתא בעלמא. וכן הוא פשט דברי ר' שמעון בזבחים (פר, א).

צד ברש"י (במנחות ב, ב ד"ה אבל מחשבה) ביאר שלדעת רבי שמעון מחשבת שלא לשמה במנחות אינה מוגדרת כלל כמחשבה. ולכאורה לפי דבריו אין מקום לשאלת רבנו, שהרי אין כאן מחשבת פסול שהוכשרה.

צה הכוונה שהציץ יכפר על שחיטת קרבן הפסח בבוקר י"ד בניסן.

צו יש מקום להקשות על שאלות רבנו, שהרי התשובות בגמ' (מנחות כה, א) של אביי דבעינן עוון שהיה והותר, ושל רב אשי שמכפר על עוון הקודשים ולא על עוון המקדישים, מתרצות גם את קושיות רבנו משחיטת דרום ומפסח.

פר' ב [ג] אדם לרבות את (העכו"ם) [הגרים]¹⁷⁸, ובעולה קיימי, ולא יהא אלא גוי¹⁷⁹ ומאיש איש נפקא. ותו, כיון שנתגייר כקטן ישראל שנולד דמי. מאי דמרבה גרים מאדם לאו לקבולי קרבן מינייהו, דאפילו מגוים נמי מקבלין, אלא שיהא דינא כישאל. כי קרבן גוים אינו טעון סמיכה, כדחני (שם) ברישא בני ישראל וסמך, בני ישראל סומכין, ומאדם ריבה שקרבן גרים יהא טעון סמיכה¹⁸⁰ כקרבן ישראל. ומכאן מיעט המושומדים¹⁸⁰ שלא נקבל מהם¹⁸¹ כלל:

[יא] ומאי דקשיא ליה למר¹⁸² על מאי¹⁸¹ דאמרין בפרק קמא דשחיטת חולין (ח, א) ותיפוק לי משום שמנונית¹⁸³, ולוקמה בסכין חדשה שהשתחזה לה¹⁸⁴.

בוודאי כי יפה היה יכול להעמידה בסכין והשתחזה לה, אלא הוא מחזור לתריץ (דהרי) [דבריו]¹⁸² רבה בר אבון שאמר סכין של עבודה זרה¹⁸³, ומשמע תשמישי עבודה זרה ולא שהיא עצמה עבודה זרה, דאם כן הוה ליה למימר סכין שהיא עבודה זרה. ומשום הכי שקיל וטרי ומוקי למילתיה בחדשה דפסק בה גוזא לעבודה זרה או שלבנה באור¹⁸⁴.

[יב] ומאי דקשיא ליה למר¹⁸⁵ על מאי¹⁸⁵ דאמרין התם (שם ח, ב) לימא בהא קמיפלגי¹⁸⁶ דמר סבר בית

בשחרית כתיבי תרי קראי בין הערבים¹⁷³, וכתיבי נמי (דברים טז, ו) שם תזבח את הפסח בערב לעכב¹⁷⁴, שאם שחטו קודם חצות¹⁷³ פסול. וכי היכי דעון פיגול ונותר אינו מרצה משום דכתיב בהו (ויקרא ז, יח) לא ירצה ולא יחשב, וגם עון בעל מום נמי משום דכתיב בהו (שם כב, כ) כי¹⁷⁴ לא לרצון יהיה לכם, והוא הדין נמי דרום בקדשי קדשים ושחרית דפסח דשנה בהן (דכתיב לעשה) [הכתוב לעכב]¹⁷⁵.

ומאי דכתב מר וכי מסיק רב אשי (מנחות כה, א) עון הקדשים כו', אדרבה עון המקדישים, דמהיכא ילפת לה מאיש נדחה ואין צבור נדחה¹⁷⁶, והתם עון המקדישים הוא.

אמת ודאי דהתם טומאה דמקדישין היא, וטומאת הקדשים נמי אתיא ממילא דכיון דמקדישים טמאים אף קדשים טמאים¹⁷⁷. אבל מיהו גבי ציץ כתיב (שמות כח, לח) עון הקדשים, דמשמע עון הקדשים הוא נושא ולא עון המקדישים. דאף על פי שנמצא עון המקדישים הותר מכללו הרי הכתוב ממעטו בפירוש שלא ירצה הציץ אלא עון הקדשים ולא עון המקדישים¹⁷⁷:

[יג] ומאי דכתב מר¹⁷⁸ דבתורת כהנים (ויקרא דבורא דנדבה

180. המושומדים: ד המומרים 181. מאי: ק מה 182. (דהרי) [דבריו]: א ק דהרי 183. עבודה זרה: ד עכו"ם וכן בסמוך 184. באור: א ק האור 185. מאי: ק מה 186. קמיפלגי: ק קא מפלגי

173. חצות: א ד לחצות 174. כי: ק חסר 175. (דכתיב לעשה) [הכתוב לעכב]: א ק דכתיב לעשה 176. נדחה: ק ידחה 177. הקדשים ולא עון המקדישים: ד המקדישים 178. (העכו"ם) [הגרים]: א ק הגוים 179. גוי: ד עכו"ם וכן בסמוך בהסיוט שוונות

קד סי' זה מובא בשו"ת הרי"ד (סי' פה). קה הגמ' (שם) עוסקת בסכין של עבודה זרה, ואמרו שם שאם חתך בה חתיכות בשר לחתיכות קטנות (שאינן מכבדים בהם משום קטנות) זה נחשב מקלקל ואין הבשר אסור. ומקשה הגמ' שיאסרו החתיכות משום שמנונית האיסור שעל הסכין. ומקשה רבנו האו"ז על שאלת הגמ' שיכול להיות מצב שאין איסור על הסכין, וזה במקרה שהשתחזה לה.

קו לשיטת הרמב"ן (בהשגותיו לשה"מ ל"ת קצד), שאיסור תקרובת ומשמישים לא נלמד מ"לא ידבק בידך מאומה מן החרס" (דברים יג, יח) ומ"לא תביא תועבה אל ביתך" (שם ו, כו), ולשיטת תוס' (ב"ק עב, ב ד"ה דאי) שאיסור הנאה מתקרובת הוא מדרבנן, ניתן לומר שהאיסור של "לא תביא" שנאמר בעבודה זרה עצמה כולל כל חיבור לע"ז גם כשאין ממנו הנאה, וכמו שדייק האבן האזל (מדע, מילואים והשמטות ד"ה והנראה) מהמשנה בע"ז (כא, א) ומלשון הרמב"ם (סה"מ ל"ת כה), וממילא בעבודה זרה עצמה לא יהיה מקום לחילוק הגמ' בין מקלקל למתקן.

קז ענין זה בשו"ת הרי"ד (סי' פו). וכיון שרב נחמן בגמ' שם מבחין בין מקלקל למתקן, אפשרות זו של העמדה שהשתחזה לסכין, והסכין עצמה נחשבת לעבודה זרה, לא יכולה להתקיים.

צז שמות (יב, ו): "...ושחטו אתו, כל קהל עדת ישראל בין הערבים", במדבר (ט, ג): בארבעה עשר-יום בחדש הזה בין הערבים תעשו אתו במועדו....".

צח הדברים צריכים באור, שהרי בפסחים (נט, א) מבואר שמהמילה "בערב" לומדים שמאחרים את הפסח אחר התמיד.

צט וכן בתוס' במנחות (טו, א ד"ה והכא).

ק סי' זה מובא בשו"ת הרי"ד (סי' פד).

קא וכ"ה בירושלמי שקלים (פ"א ה"ד ה, א), וכן בילקוט שמעוני ויקרא (תלד).

קב כ"כ בפ' עזרת ישראל על התורה כהנים. ובתורה תמימה (ויקרא פ"א סוף ו) הוסיף שגוי מביא רק עולה ומרבים גרים שמביאים אף שאר קורבנות. ור' בהע' הבאה.

קג הרי"ד קיצר כאן בדבריו, ואולי כוונתו כהראב"ד (בפירושו לתוס') שבגלל המיעוט למומרים מ"מכאן" היה צורך לרבות גרים. בקורבן העדה (על הירושלמי שקלים פ"א ה"ד ח, א) כתב שהחידוש בריבוי של הגרים הוא שגם גר מומר יכול להביא עולה ולא התמעט. ובפירוש פני זקן (לירושלמי שם) ובברכי יוסף (או"ח תרמ, א) כתבו שמכיון שביחס לגויים לא התמעטו מומרים היה צורך לרבות גרים כדי למעט גר מומר.

השחיטה רותח^ק, אמאי לא שני¹⁸⁷ דכולי עלמא בית השחיטה רותח, ובהא פליגי דרב סבר נותן טעם לפגם אסור, ורבה בר בר חנה [סבר]¹⁸⁸ דנותן טעם לפגם מותר.

קט' לא יכון^ק לתרין כן כלל. דאי קסבר רבה בר בר חנה דנותן טעם לפגם מותר^ק הדחה למה לי, ומה מועלת הדחה שכבר נבלע האיסור^ק ופשט בבית השחיטה, משום דהוא רותח ובלע. בודאי אם תאמר צונן כל האיסור עומד למעלה למעלה^ק ונפיק בהדחה, והא¹⁸⁹ מותר בלא הדחה^ק. ומדמצינן ליה הדחה שמע מינה שהיה סובר דפליטת הסכין אסורה¹⁹⁰, ובית השחיטה צונן^ק ונפיק בהדחה בעלמא^ק.

[יג] ומאי דקשיא ליה למר^ק על מאי¹⁹¹ דאמרין בפרק השוחט (חולין לט, א) מאי אין מחשבה פוסלת^ק,

אילימא דלא פסלה כלל וכו'. אמאי לא שני דהכי קאמר ומה אם במקום שהמחשבה פוסלת במוקדשין, דהיינו מחשבה גירדתא בלא דבור, אין הכל הולך אלא לאחר¹⁹² העובד, במקום שאין המחשבה פוסלת בחולין אלא עד שידבר^ק, אינו דין שיהיה¹⁹³ הכל הולך [אלא]¹⁹⁴ אחר^ק השוחט. ומדלא שני הכי אומר אני שמע מינה דגם מחשבת קדשים לא היא מחשבה עד שידבר.

גם עתה כדברין כן הוא, דודאי לא היא מחשבה עד שיוציא בשפתיו^ק ויגלה מחשבתו בחוץ, אבל אם גמר בלבו ולא הוציא בשפתיו אינו כלום. ואילו היתה מחשבה פוסלת בקדשים בלא דבור הייתי פוסל נמי גם בעבודה זרה בלא דבור, ומנא לך לחלק ביניהם. אלא ודאי כל המחשבות שפוסלות¹⁹⁵ בקדשים בין חוץ לזמנו וחוץ למקומו ושלא לשמו אין פוסלת אלא

187. שני: ד שנה 188. [סבר]: א ק חסר 189. והא: א יהא 190. אסורה: א אסור 191. מאי: ק מה 192. לאחר: ד אחר 193. שיהיה: א ק שלא

194. [אלא]: א ד ק חסר ר' ביאורים 195. שפוסלות: א ק פוסלת

קח בגמ' שם מחלוקת רב ורבב"ח בשוחט בסכין של ע"ז: לדעת רב דינו שקולף, ולדעת רבב"ח מדיח. ושאלה הגמ' האם חלקו בשאלה האם בית השחיטה רותח או צונן, שלדעת רב הוא רותח ולרבב"ח צונן. שאלת רבנו היא: מדוע לא העמידו המחלוקת בנותן טעם לפגם.

קט [לא... מותר] - הוספנו משו"ת הרי"ד.

קי לא יכון - כך כתוב בשו"ת הרי"ד, ובהערות שם תקן ל"לא יכול". אומנם מצאנו במספר מקומות שמוש ב"לא יכון" למשמעות שאינו נכון. וכן בתוס' רי"ד (שבת כז, ב ד"ה כל היוצא (הראשון)), שו"ת מהר"ם פדואה (סו"ס נד, סי' נז, סי' סט), שו"ת רמ"א (סי' כד, סי' נא, סי' נה), ועוד ועוד.

קיא מלשון רש"י (חולין ח, ב ד"ה צונן): "ומיהו הדחה בעי, שהרי נתקנה בה שמנונית, ואע"פ שלא נבלע בבשר הרי הוא בדפנות בית השחיטה, שאי אפשר לדופני הסכין בלא שמנונית", עולה שבין אם נבלע האיסור או לא נבלע, ההדחה היא מחמת השמנונית, ולעיל (סי' תשנ"ג הע' ג) הובאה שיטת הרשב"א שהשמנונית אינה נפגמת.

קיב בשאלתו (לעיל סי' תשנ"ג) לא פירש רבנו האם יסברו רב ורבב"ח שבית השחיטה צונן, ולכן מתייחס הרי"ד לשתי האפשרויות. וממש"כ כאן הרי"ד שאם בית השחיטה צונן מרוכות פליטת הסכין למעלה, ניתן להביא ראיה לחידושו של הפרי מגדים (יו"ד צו, משב"ג ג) שאגב דוחקא תפלוט תמיד הסכין את הבלוע בה אלא שהפליטה תתן טעם דווקא בחיתוך של דבר חריץ (וביאר בזה את הדין (סוף סי' צו) של לפת שנחתכה בסכין בשרי שצריכה הדחה).

קיג תמיהתו של הרי"ד בנוגע לצורך בהדחה, למ"ד שנותן טעם לפגם מותר, סותרת לכאורה את דבריו בפסקיו לחולין (ח, ב) שאפילו רב שסובר שקולף יכול לסבור שנותן טעם לפגם מותר,

אלא שכשיש תקנה לסלק את האיסור הפגום לא מבטלים אותו לכתחילה.

קיד יש להעיר מדבריו של הרשב"א (בתורת הבית ב"ד ש"א, הובא גם בטור סי' קד) שנתנית טעם לפגם אינה היתר בעצמותו של המתבטל אלא דין בדיני תערוכות שטעם כזה אינו אוסר, וממילא בטל ברוב. ולפי דבריו ייתכן שאם תרוכז פליטת הסכין במקום אחד היא תהיה אסורה אבל אם תבלע תהיה מותרת.

קטו בסי' הקודם (תשנ"ג) הובאו מקצת שאלותיו של רבנו האו"ז. בהמשך לשאלת רבנו האו"ז (שם) שהגמ' תפרש מחלוקת האמוראים בענין טעם לפגם (אליה התייחס הרי"ד כאן), הקשה רבנו, שהגמ' תעמיד שיחלקו בשאלה האם סתם כלים הם בני יומם או לא. ונראה שבהסבר זה ענה הרי"ד גם לשאלתו זו של רבנו, שאם הטעם לפגם אין מקום כלל לסברא שיש צורך בהדחה.

קטז הענין מובא בשו"ת הרי"ד (סי' פו).

קז הגמ' (שם) דנה במשמעות לשון הברייתא המחלקת בין קדשים שהמחשבה פוסלת בהם ובין חולין שהמחשבה אינה פוסלת בהם. ורוצה הגמ' לומר שההבדל ביניהם, שמחשבה מעבודה לעבודה פוסלת בקדשים ולא בחולין, וממילא קשה לדעת ר"ל (שם).

קיח עיין לעיל (סי' תשנ"ג הע' ו) מש"כ שם בשם האור שמח.

קיט [אלא] אחר - בשו"ת הרי"ד: אלא אחר. זו גם לשון רבנו בשאלתו המובאת בסי' הקודם, וכן מסתבר.

קכ וכ"כ רש"י (זבחים מא, ב ד"ה כגון) ותוס' (ב"מ מג, ב ד"ה החושב), אומנם המאירי (פסחים סג, א) כתב שדי במחשבה ללא דיבור כדי לאסור, וכן משמע גם מלשון הרמב"ם (פסולי המוקדשין פ"ג, א) והחינוך (מצוה קמד בשורשי המצוה). וע"ע בכנסת הראשונים בתחילת זבחים.

כשיוציא בפיו.

השם ירבה גבולך בתלמידים, ותזכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולהרביץ תורה בישראל כחפצו וחפץ לבי¹⁹⁶. אני החתום ישעיה בי רבנא מלי זכור לטוב:

(תשנ"ה)¹ (תשובה) [שאלה] לה"ר אלעזר בן רבינו שמואל² זצ"ל ורבינו ישעיה בי רבנא מלי זכור לטוב³

בעבור שריבוי דברים מביא לידי משגה לכן אסתיר אותי, ונפשי בכפי שמתי, ואבוא בתפילה ותחינה לפני רבותינו, אולי השם ברוך הוא ישים בלבם, וירחמו את תלמידים ועבדם, ויתנו לב להשיבני על שאלותי לברור הלכה למעשה, שני מלכי ישראל רבינו אלעזר בן רבינו שמואל שיחיה ורבינו ישעיה בן רבנא מלי זכור לטוב⁴.

[א] חתיכה שנאסרה על ידי תיקו ככל הני דאילו טריפות⁵ אם נתעברה בחתיכות אחרות אם היא בטילה אם לאו. משום שמא⁶ יבוא אליהו⁷ ז"ל ויטהרנה, או שמא נמצא בה טעם להתיר והוה ליה דבר שיש לו מתירין⁸, או שמא אין שייך לומר דבר שיש לו מתירין אלא היכא שבודאי עתיד להיות מותר אבל הכא שמא יתברר לאיסור⁹. וקצת דמי לנדרים דספק ימצא חרטה ויתיר לו חכם וספק לא ימצא וקרי ליה שיש לו מתירין¹⁰:

[ב] וכשדורכין יין בימות הבציר ופעמים⁴ מניחים גיגית מליאה⁵ ענבים דרוכים ובשבת זב מענבים. עתה הוא משמע שאותו יין שבגיגית כולו אסור, דהא בזיתים וענבים לכולי עלמא⁶ אם יצאו מעצמם אסורין. מיהו אפילו הכי נראה בעיני דשרי כל היין שבגיגית בשתיה בשבת⁷. דאפילו תימצי לומר דגם בדרכן מין במינו⁸ לא בטל⁹, אפילו הכי יש לומר סלק את מינו כמי⁷ שאינו ושאינו⁸ מינו רבה עליו ומבטלו⁹, היינו הזגין וחרצנין מבטלין אותה, כדרכא דהילכתא כוותיה דאמר (ע"ז סו, א) בתר שמא אזלינן. והכי אמרינן בירושלמי דתרומות פרק ה' (ה"ג ל, ב) (ר' ביעי) [רב ביבי בעי] טינפות של תרומה¹⁰ מהו שתצטרף עם החולין להעלות את התרומה, ופשיט מן מה דאמר רב הונא קליפי איסור מעלין את ההיתר להתיר.

ואף על גב דקיימא לן דכל דבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטל, הני מילי מין במינו¹¹, אבל מין בשאינו מינו אף על גב דיש לו מתירין אפילו הכי בטל. כדאמרינן בירושלמי (נדרים פ"ו ה"ד כא, א) זה הכלל שהיה ר' ישמעאל אומר בשם ר' יהושע כל דבר שיש לו מתירין, כגון טבל מעשר¹² והקדש וחדש, לא נתנו¹⁰ חכמים שיעור, במין ומינו כל שהוא, ושלא במינו בנותן טעם:

[ג] והלכה למעשה¹¹ על אשה שטבלה שצריכה להזהר שלא תכנס¹² למרחץ ביום טבילתה¹³, וגם שלא תשפוך

196. כחפצו וחפץ לבי: א ק כחפצי וחפץ לי

1. (תשובה)... זכור לטוב: א ק חסר 2. שמא: א ק חסר
3. יבוא אליהו: ק יבא אליה 4. ופעמים: א ופעם
5. מליאה: א ק מליאת 6. בטל: א ק בטיל 7. כמי: א

- המי ק חסר 8. שאינו ושאינו: ק דשאינו 9. (ר' ביעי)
- ורב ביבי בעי: א ר' ביעי ק חסר 10. נתנו: א ק נהגו
11. והלכה למעשה: ק להלכה 12. תכנס: ד תכנוס

א לה"ר אלעזר... שמואל - הוא ר' אלעזר מורונה מחכמי איטליה, תלמיד ר"י הזקן מבעלי התוספות.

ב סימן זה מורכב משאלות ששלח רבנו לר' אלעזר ב"ר שמואל ולר"ד. תשובות הר"ד על שאלות רבנו מצויות בסימן הבא, ובשו"ת הר"ד (סי' עא-עב). פסקי המהר"ח המסכמים את הדעות להלכה הובאו גם הן בסימן הבא.

ג ראה חולין (מה, א; שם, ב; מו, א; נב, ב; נה, ב).
ד להבנת דעת רבנו בענין איסור דבר שיש לו מתירין ר' להלן סי' תשנ"ו (הע' ו).

ה וכן הובא בטור (סי' קב) בשם הרשב"א (תוהב"ק ב"ד, ש"א).
ו כן בנדרים (נט, א): "אמר רבי אבא: שאני קונמות, הואיל ואי בעי מתשיל עליהו, הוו להו כדבר שיש לו מתירין", ירושלמי נדרים (כא, א): "מסתברא מיעבדינן כדבר שיש לו מתירין".

ז הכוונה לר' יהודה ורבנן שנחלקו במס' שבת (קמג, ב) בנוגע למשקין שזבו, ולכו"ע כשהוכנסו בסתם או למשקין, היוצא מהם בשבת אסור.

ח וכ"כ רבנו גם בהל' שבת (סוף סי' נח).

ט בענין זה האם יש ביטול במין במינו נחלקו ר' יהודה ורבנן,

ולדעת ר' יהודה מין במינו אינו בטל ואוסר במשהו. ונחלקו הראשונים האם הלכה כר' יהודה או כרבנן. רבנו דן באריכות בענין זה בהל' עבודה זרה (סי' רסה-רעא) ומקבל למסקנה דעת ר"ת ורוב הראשונים שמין במינו בטל בששים.

י כלל זה אמר רבא בחולין (קח, א) לדעת ר' יהודה הסובר שמין במינו לא בטל, ובכל זאת כשיש תערובת גם מין בשאינו מינו בטל.

יא טינפות של תרומות - בירושלמי לפנינו: טינפות של תרומה. יב התוס' בחולין (צו, א ד"ה אמר רבא) והש"ך (יו"ד צח סק"ו) ביארו שבמקרים בהם החמירו רבנן שלא יהיה ביטול בששים (כגון: תרומה, יין נסך, דבר שיש לו מתירין), החמירו רק במין במינו.

יג מעשר - בירושלמי לפנינו: ומעשר שני.

יד דעת רבנו שהובאה גם לעיל (הל' נדה סי' שלח), שגזירת הרחיצה בשאובין פוסלת גם טבילת נדה לבעלה, מקורה ברוקח (סי' שיו) ובראבי"ה (סי' תתקע בשם רשב"ט), והובאה גם במרדכי (שבוועות סי' תשנ). ור' (שם) הע' צט.

על עצמה שלשת לוגין מים שאובין ביום טבילה. כדאמר פרק קמא דשבת (יג, ב) אלו פוסלין את התרומה, האוכל אוכל ראשון, והאוכל אוכל שני, והשונה משקין טמאין, והבא ראשו ורובו במים שאובין. ופירש רש"י (ד"ה והבא) זו ציוס של טבילה, וטהור שנפלו על ראשו ועל רובו שלשת לוגין מים שאובין, פירוש אפילו שלא ביום הטבילה.

והא ליכא למימר דלא גזרו על הבא ראשו ורובו במים שאובין אלא דוקא לתרומה אבל נדה לבעלה לא גזרו, דהא ההיא¹³ טעמא דגזרו בתרומה שייך נמי בנדה לבעלה¹⁴. דאמר¹⁵ לקמן (שם יד, א) מאי טעמא גזרו בהו רבנן¹⁶, אמר רב ביבי בר אבבי אמר רב (אשי) [אסי]¹⁷ בתחילה היו טובלים במי מערות המכונסין (רש"י ד"ה הכי גרסינן) ט"ס¹⁸ בהם ארבעים סאה, והיו נותנין עליהן¹⁹ שלשת לוגין מים שאובין, התחילו ועשאו קבע וגזרו²⁰ עליהם טומאה. מאי קבע, אמר אבבי שהיו אומרים²¹ אלו ואלו²² מטהרין. אמר רבא מאי נפקא מינה²³, הא קא טבלי בהנך. אלא אמר רבא שהיו אומרים לא אלו מטהרין אלא אלו מטהרין. אם כן האי טעמא נמי שייך בנדה²⁴, והאיך²⁵ היו מניחים מלגזור בנדה זו הגזירה עצמה. ותו, אי בנדה לא גזרו אם כן יאמרו כמו שבנדה איכא טמאים הוא הדין לתרומה, דקל וחומר הוא אם לאיסור מיתה חששו, דכהן טמא האוכל תרומה טהורה במיתה כדתניא פרק אלו הן הנשרפין (סנהדרין פג, א), לאיסור כרת לא כל שכן, נדה לבעלה בלא טבילה בכרת היא. כההיא דפרק קמא דשחיטת חולין, דאיתמר (חולין לא, א) נדה שנאנסה וטבלה, רב אמר טהורה לביתה ואסורה

לאכול בתרומה, ור' יוחנן אמר אף לביתה לא טהרה²⁶. ואמר ליה רבא לרב נחמן, לרב דאמר טהורה לביתה ואסורה לאכול בתרומה, איסור כרת התרתה איסור מיתה מיבעיא. ופירש רש"י (ד"ה טמא שאכל) דכרת חמור ממיתה, טמא²⁷ נכרתין וזרעו נכרת, כדכתיב ערירים יהיו. ואף על גב דבבא על הנדה לא כתיב ערירים, מכל מקום הא הוקשו כל עריות²⁸ בהיקש דר' יונה פרק הבא על יבמתו (יבמות נד, ב).

הלכך ודאי מסתבר דאפילו בנדה גזרו, וצריכה להזהר שלא תכנס למרחץ ביום טבילה, וגם שלא תשפוך²⁹ על עצמה שלשת לוגין מים שאובים או יותר, שלא הוזכרו שלשת לוגין³⁰ אלא לומר שעל פחות³¹ מיכן לא גזרו, אבל על שלשת ויותר משלשת לוגין גזרו.

ואם תאמר אם כן לא משכחת לכל הנשים דהואיל שפירשנו שגזירה זו גם לענין נדה, אם כן שום אשה לא תרחוץ כי אם³² בימי נדתה, דהא גזרו על כל טהור שנפלו על ראשו ורובו שלשת לוגין מים שאובין, וכשהיא רוחצת הרי נפלו עליה שלשת לוגין מים שאובין. הא לאו שאילה כי שגגה היא, דכשגזרו על טהור שנפלו³³ שלשת לוגין מים שאובין הרי היא כטמא שרץ³⁴ [וכן האשה שנפלו עליה הרי היא כטמא שרץ]³⁵ ומותרת לבעלה, שלא עשו אותה נדה בעבור כך³⁶ אלא טמאה בעלמא. ותו, דאפילו תימצי לומר שעשאוה נדה בכך, הני מילי דרך נפילה אבל לא דרך ביאה ודרך רחיצה. כדפירש ריב"א³⁷ דלא גזרו על טהור הבא על ראשו ורובו מים שאובין, דאין גוזרין גזירה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולין לעמוד בה, ואי הוו גוזרין נמי על הטהור³⁸ שבא ראשו ורובו

13. ההיא: א ק ההוא 14. דאמר: א דאמ ק דאמרין 15. בהו רבנן: ק רבנן בהו 16. (אשי) [אסי]: א ק אשי 17. שיש: א ק חסר 18. עליהן: א ק בהם 19. וגזרו: א ויגזרו 20. שהיו אומרים: א ק שהוא אומר 21. ואלו: א ואלו מים 22. מינה: ד מיניה ק חסר 23. והאיך: א

והיאך 24. היו: ד היום 25. טהרה: א ק טהורה 26. שימיו: א ק וימיו 27. עריות: ק העריות 28. תשפוך: א חסר 29. לוגין: ק לוגין מים 30. פחות: ק הפחות 31. כי אם: א ביום כי ק ביום 32. ויכן... שרץ: א ק חסר 33. הטהור: ד חסר

טו לרבנו טעם הגזירה שיטעו לחשוב שהמים השאובים מטהרים. אולם בפנ"י (שבת יד, א) דייק מהסוגיא שטעם הגזירה הוא החשש שלא תהיה כוונה להיטהר במי הבורות והמערות, ולכן גזרו חכמים דווקא בתרומה שבה צריך כוונה. וע"ע באור שמש (איסורי ביאה פ"א, טז) שביאר שדווקא בתרומה שטבול יום אסור בה עד הערב שמש גזרו חכמים שאם בא במים שאובים נפסלה טבילתו וממשיך להיות אסור, אבל נדה שכבר הותרה בטבילה לבעלה לא חזרו חכמים לאוסרה.

טז אף שלמסקנה מחלקת הגמ' בין טבילה לאכילת תרומה, שצריכה כוונה, לטבילה לחולין, סובר רבנו שחילוק זה נאמר רק

לגבי טבילה שלא בכוונה אך אין לו משמעות ביחס לגזירת שאובין, וכשם שנגזרה בתרומה היה טעם לגזירה גם בנדה. יז נראה דצריך להוסיף: עליו.

יח בשו"ת ציץ אליעזר (ח"א ס"ד, ח) הקשה שא"כ גם בטבולת יום נאמר שנטמאה בשרץ ולא נאסרה לבעלה. אומנם מדיוקו של רבנו לעיל בגמ' בחולין נראה שלדעתו טבילה שלא הועילה לתרומה נפסלה, ועיין לקמן בס' תשנו (הע' כז).

יט כן בשם הריב"א גם בתוס' הרא"ש (שבת יג, ב ד"ה וטהור), אבל בתוס' דידן (שם) תירצו בשם ר"י שבטהור לא גזרו אלא כמעשה שהיה.

במים שאובים, לא היה יכול שום אדם לרחוץ:

[ד] וגט³⁴ חירות שכתב³⁴ בו (גט)³⁵ ושחררית מני ומיוסף ומיקר אחי³⁶ שהרשוני לשחרר אותך, אנת אוברש בר אברהם אבינו וכל שום וחניכה דאית לך ולאבהתך דהות³⁷ עבדנא מן קדמת דנא. נראה בעיני שהוא פסול, דלאו כל כמיניה לשחרר עבד של אחיו, וכי מפני שהרשהו³⁸ משחררו³⁸, והא קיימא לן (ב"ק ע, א) דהילכתא שליח שויה³⁹. וגט אשה אילו נכתב בשם השליח [היה]³⁹ חוכא ואיטלולא. ולה לה מאשה ילפינן שאין כותבין גט אחד לשני עבדים⁴⁰. ועל פי זה הגט נשא ישראלי, וזה הגט נכתב על פי עד אחד⁴¹ ושמו ר' יעקב, ואין כח בידי למחות:

[ה] ועוד התיר ביום טוב שני להוליך⁴² את המת מעיר לעיר אחרת על ידי יהודים⁴³, והמת לא צוה, ובעיר שמת בה היה בית הקברות ולעיר שהולכיהו שם לא נקברו אבותיו של מת. ודבר זה נראה בעיני אפילו בחול אסור, כי בזיון המת הוא וגם צער הוא לו

שמטלטלים אותו ממקום למקום⁴⁴. צא ולמד ממת מצוה דאמור⁴⁰ רבנן דקנה מקומו (שם פא, א) ואין בעל השדה יכול לעכב עליו מלקבורו בשדהו, מפני שצער הוא לו שמטלטלין אותו ואינו נקבר מהרה במקום שמת וכאילו שופך דמים. ⁴¹[דכל המוליך את המת כאילו שופך דמים, כל שכן]⁴¹ המוליך את המת מעיר שיש בה בית הקברות. כדנניא (שמחות פ"ד, לד) אמר ר' עקיבא⁴² תחילת תשמישי לפני חכמים, השכמתי ומצאתי הרוג אחד, הייתי מטפל בו בשלשה תחומי שבת עד שהבאתי למקום הקבורה וקברתי. [וכשבאתי]⁴³ והרציתי דברים לפני חכמים אמרו לי על כל פסיעה ופסיעה שהיית פוסע כאילו היית שופך דמים. פירוש מפני שהיה לו לקבורו במקום שנמצא⁴⁴ כדנניא לעיל בסמוך (שם, לג) מצאוהו בין שדה בור לבין שדה ניר קבורו בשדה בור. ותניא (שם פ"ג, א) אין מפנין⁴⁴ את המת ואת העצמות מקבר מכובד למכובד ולא מן בזוי למכובד, ואין צריך לומר מן

34. שכתב: א ק ושכתב 35. (גט): א ק גט 36. אחי: ק אחי 37. דהות: א ק דהות 38. שהרשהו: ק שהרשהו 39. [היה]: א ק חסר 40. דאמור: א דא ק דאמור

41. [דכל המוליך... כל שכן]: א ק כל 42. עקיבא: א עקיבא ק עקיבא 43. [וכשבאתי]: א ק חסר 44. מפנין: ק מעבירין

כ דברי רבנו כאן הובאו במהר"ח או"ז (סי' נג).

כא לדעת רבנו (ולדעת הרי"ד בתשובתו לקמן (סי' תשנו) גט השחרור פסול משום שהשחרור מיוחס בו לשליח בעוד שבפועל כל האחים משחררים, ומכאן הערה לשיטת הנתיבות (רמג סק"ו) לפיה השליח מקבל מהבעל את היכולת לגרש ובפועל מגרש השליח.

כב שם מדובר, שנתן לו הרשאה, ומשמעות ההרשאה, לדעת רבנו, שזו שליחות ולא בעלות.

כג לא ברור כיצד שייך הענין הנידון, גט שחרור שכתב השליח, לשחרור שני עבדים. ועוד שבפשטות "לה לשמה" ו"לה ולא לה ולחברתה" אינם נלמדים מהגז"ש המשוה גט שחרור לגירושי אשה אלא מהפוסק "חופשה לא ניתן לה" (ויקרא יט, כ) עצמו, כדמשמע מרש"י בגיטין (מב, א ד"ה בשטר) ומהירושלמי בסוטה (פ"ב ה"ב) וכדכתב הט"ז (י"ד רסז סק"כ וסקכ"ה). ונראה שעל אף המבואר בגמ' (גיטין מב, א), ששותף יכול לשחרר את חלקו בעבד (הואיל ואינו משייר), רוצה רבנו לחדש שבענין זה, שמשחרר חלקו כבעלים וחלק כשליח האחים, אלו שני גיטין בשטר אחד שפסולים מגז"ש לגירושי אשה (וכן מבואר ברש"י (גיטין מב, א ד"ה אבל) שהעמיד את המקרה של שחרר חציו ומכר חציו בשני שטרות שונים, וכעין מה שכתבנו).

כד הלשון קצרה, ואף אם נאמר שהגט נכתב ונמסר בעד אחד ייתכנו דברי רבנו רק לשיטת הרי"ף (גיטין מו, ב) ורש"י (פו, ב ד"ה וכן) שכתב סופר ועד הגט פסול דאורייתא, אך לא לשיטת ה"ח (מובא בתוד"ה אמר, גיטין פו, א) שכשר. ואף לשיטת תוס'

(ג, ב ד"ה שלשה) שפסול מדרבנן, הלא הגמ' (גיטין ט, ב) לא מונה פסול זה בין המקרים בהם שוו גיטין לשחרורי עבדים.

כה הדין בהולכת המת ביו"ט שני הובא באו"ז גם בהל' אבל (סי' טיט).

כו הגמ' (ביצה ו, א ושבת קלט, ב) אומנם התירה לקבור את המת ביו"ט שני על ידי ישראל, אך לא פרטה האם ההיתר מתייחס גם למלווי המת שאינם עסוקים בקבורתו. ומדברי בה"ג (הל' אבל עמ' רמה הוצאת מכון י-ם), שביו"ט ראשון מותר ללוות את המת בתוך התחום, ניתן לדייק (כפי שאומנם דייקו הרמב"ן בתורת האדם (סוף עניין ההוצאה) והטור (או"ח תקכו)) שביו"ט שני מותר לצאת גם מחוץ לתחום. אלא שרבנו תם (שבת קלט, ב תוד"ה יום) אסר גם את הקבורה מחשש, המובא בגמ' ביצה (ו, א), שהגויים יבקשו מישאל לחלל שבת בפעמים אחרות, וכן מהחשש המובא בשבת (קלט, א) שיהודים שאינם בני תורה לא יפרשו נכון את גבולות ההיתר.

כז הש"ך (י"ד רסג סק"ד) כתב שטעם האיסור הוא משום בזיון המתים הקבורים באותה עיר. וברעק"א (שם) חלק וכתב שטעם האיסור הוא בזיון המת לטלטלו, וחשש נוסף שאולי בינתיים יסריח. ומדברי רבנו כאן נראה כדעה זו.

כח התוס' בכתובות (יז, א ד"ה מבטלין) כתבו שהיה חייב על כל פסיעה משום שעבר על דברי חכמים או משום שהיה בטל משימוש תלמידי חכמים. אולם לרבנו כאן החיוב משום כבוד המת.

המכובד לבזוי, ובתוך שלו אפילו ממכובד לבזוי ערב לאדם שיהא⁴⁵ נוח⁴⁶ אצל אבותיו⁴⁷. והא בחול מיתניא כדמוכח בשמחות.

הא למדת דאפילו אם היה כבודו של אותו המת באותה עיר יותר מעיר שמת בה אין מפנין אפילו עצמות, כל שכן שאין מוליכין אותו כשהוא שלם דאיכא בזיון טפי. כדתניא (שם יב, א) א"ר אלעזר בר⁴⁷ צדוק כן אמר אבא בשעת מיתתו, בני בתחילה קברוני בבקעה, ולבסוף לקטו עצמותי ותנום בדלוסקמא וכו', הא למדת שציוה שלא להוליך אלא כשיהיה עצמות.

וכל מת לענין קברות עירו כמת מצוה לענין מקומו, אפילו אם תימצי לומר שבחול מותר ביום טוב שני ודאי אסור. דאמר רבא (ביצה ו, א) מת ביום טוב שני יתעסקו בו [ישראל]⁴⁸. ופירש בשאלתות דרב אחאי גאון דלא שרי רבא לאיעסוקי ביה⁴⁹ [ישראל] אפילו ביום טוב שני אלא היכא דלא שכיח⁵⁰ גויים⁵¹. ואף על גב דבפרק תולין (שבת קלט, א) גבי עובדא דהוי קמי ר' יוחנן בכנישתא דמעון לא מוכח הכי⁵², מכל מקום פרהסיא כי האי לא מיבעיא ביום טוב שני דאסור⁵³, אלא אפילו בחולו של מועד. כדתניא פרק קמא דמועד קטן (ח, ב) רבן שמעון בן גמליאל אומר אף מביא עצים ומנסר⁵⁴ בתוך ביתו⁴⁹:

¹ (תשנו) תשובה להמחבר מה"ר ישעיה זצ"ל¹ כבוד אדוני ה"ר יצחק בר משה זצ"ל ושלום תורתו יגדל לעד. מה שבאת אדוני לתהות בקנקן² מלא קוסס לא נאה ומעופר בעפר את אשר השיגה ידי³ בדלי דלות בעיני בשר שבי לפי קוצר בינתי אציע לפני כבודך⁴.

[א] מאי דכתב מר על חתיכה שנאסרה על ידי תיקון ככל הני דאלו טריפות⁵ אם נתעברה בחתיכות אחרות, אם היא בטילה אם לאו, משום שמא יבוא אליהו ז"ל ויטהרנה או שמא נמצא בה טעם להתיר והוה ליה דבר שיש לו מתירין.

אין לחכם כמון⁵ לשאול שאלה כזו. דאפילו אם תימצי לומר שיקרא בעבור זה שיש לו מתירין, כל שכן שיהא בטל, שאם יתירהו אליהו נמצא שלא היה אסור, ולמה נחמיר על זה שלא יהא בטל אפילו באלף יותר מאותו שהוא אסור בבירור. לא החמירו חכמים בדבר⁶ שיש לו מתירין אלא בדבר שהיום אסור בבירור ולמחר יהא מותר, כגון (ביצה ג, ב) ביצה שנולדה ביום טוב, (שם ד, ב) ועצים שנשרו ביום טוב⁷ מן הדקל, שהיום אסורין ולמחר מותרין, וכן (נדרים נח, א) החדש שלפני העומר אסור ולאחר העומר מותר, התם אמרו חכמים דלא ליבטל איסור ידיה

3. ידי: א ק יד 4. לפני כבודך: ק לפניך 5. כמון: א סמוך ק סמך 6. בדבר: ק בדבר זה 7. טוב: א חסר ד (טוב)

45. שיהא: א ק שהוא 46. נוח: ק ניחך 47. בר: א ק בר 48. [ישראל]: א ק עממין 49. [ישראל אפי'... בתוך ביתו]: א ק חסר 50. גויים: ד עכו"ם ר' ביאורים 1. (תשנו)... ישעיה זצ"ל: א ק חסר 2. בקנקן: ק בקנקני

רבנו שהיה צד לומר שעדיף שיתבזה המת ובלבד שלא יתעסקו בו גויים.

לד יש להעיר שאף הרמב"ן (בתורת האדם שם), שהתיר להוליך לעיר אחרת, לא התיר ליווי ורכיבה על סוסים שלא על ידי קוברי המת עצמם, ומנגד גם בשם ר"ת, שאסר את עצם הקבורה, מובא באחרות חיים (הל' יו"ט סי' כה) שבהצנע מותר לקבור, ומעיי"ז ניתן לדייק מדברי רבנו יחיאל שבתוס' (ביצה ו, א ד"ה והאידינא).

לה בגמ' לפנינו נוסף: בצינעא.

א סימן זה כולו מכיל תשובות הרי"ד המובאות בספרו (שו"ת הרי"ד סי' עא-עח) ובהן מענה לשאלות רבנו מהסימן הקודם, מלבד התשובה האחרונה שלא הוזכרה בסימן הקודם.

ב תשובה זו בשו"ת הרי"ד (סי' עא),

ג השאלות הן בגמ' חולין (מה, א): "אנסה עצמה מהו, תיקו", שם (מה, ב): "אינו יכול לעמוד מפני כבודו מהו", וכן שם (מו, א): "מתלקט מהו, כרצועה מהו, כזית מרודד מהו, תיקו".

ד אבל בספר שערי יושר (שער הספקות, תחילת פרק ח) מבאר שלמ"ד ספק אסור מהתורה, אנו מצווים שלא להקל גם אם קמיה שמיא ידוע שאין כאן איסור ו"קודם שיתברר היתר זה הננו מצווים שלא לעבור, ואם עבר עשה איסור ודאי על כל צד".

כט ערב... אבותיו - לפנינו: הרי זה מותר שכן הוא כבודו, וגירסת הגר"א: הרי... שכן ערב לאדם שינוח בשלו, דומה לנוסחת רבנו. ל מכאן עד סוף הסי' זו השלמת המדפיס מדברי רבנו בהל' אבלות (סי' טיט), ובאו"ז כאן חסר.

לא בשאילתא צד עוסק רב אחאי בענין מת ביו"ט ראשון ושני. לשון זו של רב אחאי, האוסר עיסוק במת על ידי ישראלים כשיש גויים, הביא בשם השאילתות גם הראב"ד בתמים דעים (סי' קב), וכן הרמב"ן בתורת האדם (סוף עניין הוצאה). והוסיף הרמב"ן וכתב: "לא ידעתי מי הביאו לחומרה זו". אולם בשאילתות הנדפס לפנינו לא הוזכרה לשון זו, ועיי"ש בהעמק שאלה. לב גויים - ר' שנו"ס. כאמור לעיל (הע' ל) זו השלמה מהל' אבלות (סי' טיט), וכשם שבאותן הלכות תיקן המביא לדרפוס וכתב: "עכו"ם" כך העתיק גם כאן. אולם גי' כה"י שם היא: "גויים", וכך תיקנו כאן.

לג המדובר שם במת ביו"ט הסמוך לשבת, והסתפקו בגמ' (שם) אם מדובר שסמוך לפני השבת או מאחריה, ואמר ר' יוחנן שיתעסקו בו עממין. אלא שהשאלה היא מדוע סבר רבנו האו"ז שניתן להסתפק על סמך גמ' זו בהנחה שבמקום שאפשר יתעסקו העממין במת אף ביו"ט שני? ונראה שמעצם הבאת המקרה לפני רבי יוחנן ומההדגשה שמדובר דווקא ביו"ט הסמוך לשבת מדייק

למה ליה למר למימר דהא בזיתים וענבים לכולי עלמא אם יצאו מעצמן אסורין, והא לא פליגי אלא היכא דהכניסן לאוכלין, אבל אם²⁹ הכניסן למשקין גם רבי יהודה מודה שאם יצאו מעצמן אסורין³⁰. דתנן בפרק חבית שנשברה (שבת קמג, ב) אין סוחטין [פירות]³¹ להוציא מהן משקין, ואם יצאו מעצמן אסורין. ר' יהודה אומר אם³¹ לאוכלין היוצא מהן מותר, ואם למשקין היוצא מהן אסור. וענבים שבגיגית למשקין נדרכו³² וליכא מאן דפליג כשהכניסן למשקין. ומאי דאמר שמואל מודה היה ר' יהודה לחכמים בזתים וענבים, ורב אמר חולק היה ר' יהודה אף בזתים וענבים, דוקא כשהכניסן לאכילה, אבל כשהכניסן למשקין ליכא מאן דפליג דאם יצאו מעצמן אסורין.

אבל מיהו אילו הוה³³ נפיק חמרא מנייהו בשבתא, ואם תימצי לומר ביה דמין במינו לא בטיל, אינו נראה לי להתירו מכח הזגין והחרצנים שמבטלין אותו כדסבר מר. ואף על גב דאמרין בפרק כל הבשר (חולין קח, א) אמר רבא קסבר ר' יהודה כל שהוא מין במינו ודבר אחר, סלק את מינו כמי שאינו, ושאינו מינו רבה עליו ומבטלו, אין הנידון דומה לראיה. דהתם ודאי הרוטב שאינו מינו מבטל את טעם חתיכה דאיסורא³⁴ ומבטל אותו בששים, וכיון דבטל טעם חתיכה דאיסורא בששים שאינו מינו, אין בו כח לאסור החתיכות אף על פי שהן במינו, שכבר הותרה פליטת חתיכה דאיסורא. אבל הכא נהי נמי דבלע הזגין והחרצנים מן היין היוצא מן הענבים וחיסרו³⁵ אותו,

כיון דאית ליה שריותא למחר [לא אמרו]⁸ ביה לבטיליה⁹. וכן נמי (שם) הטבל כיון שיש לו¹⁰ מתירין (שטבל) [שיכול]¹¹ לתרום ולעשר עליו ממקום אחר ומתירו ואוכלו, ולא נבטל האיסור לאוכלו טבל בלא (תיקו) [תיקון]¹².

אבל זו החתיכה למה לא (נבלעה) [נבטלה]¹³ אפילו אי קים לן דאתי אליהו מחר תבטל ממה נפשך. שאם יאמר כי אסורה היתה חתיכה שנאסרה בתיקו הרי בטלה ברוב כדין כל האיסורין, ואם יתירנה כל שכן דאיגלאי מילתא שהכל היה היתר ואין שם תערובות¹⁴ איסור. ודבר שיש לו מתירין מונע האיסור מהתבטל, (אפילו) [אבל]¹⁵ זה אם יש (לומר) [לו]¹⁶ מתירין אין כאן שום איסור שיהא צריך להתבטל¹⁷:

[ב] ומאי דכתב מר כשדורכין יין בימי בציר, ופעמים מניחים גיגית מלאה ענבים דרוכים ובשבת הוא זב מן הענבים. עתה הוא²⁴ משמע²⁵ שאותו יין²⁶ שבגיגית הוא אסור בשתייה, דהא בזיתים וענבים לכולי עלמא אם יצאו מעצמן אסורין²⁷. מיהו אפילו הכי נראה בעיני [דשרי]²⁷ כל היין שבגיגית בשתיה בשבת. דאפילו אם תימצי לומר דגם בדרכנן¹⁰ מין במינו לא בטל²⁸, אפילו הכי יש לומר סלק את מינו כמי שאינו ושאינו מינו דהיינו הזגין וחרצנין מבטלין כו'.

ט ודאי אסורה²¹. ולמחר מותרת: ט ולמחרת שריא²². וכן טבל: ג חסר²³. בזה: ט בו²⁴. עתה הוא: א ועתה²⁵. משמע: א ק משמע היה²⁶. יין: ד היין²⁷. [דשרי]: א ק חסר²⁸. בטל: א ק בטיל²⁹. אם: ד חסר³⁰. [פירות]: א ק חסר³¹. אם: א ק חסר³². נדרכו: א נדרכן ק נדרכין³³. הוה: ד חסר³⁴. דאיסורא: א ק מאיסורא³⁵. וחיסרו: א ק חיסרו

8. ולא אמרו: א ק חסר⁹. לבטיליה: ד לבטוליה¹⁰. מתירין... דגם בדרכנן: ק כל הקטע מסוּשטש¹¹. (שטבל) [שיכול]: א ק שטבל¹². (תיקו) [תיקון]: א ק תיקו¹³. (נבלעה) [נבטלה]: א ק נבלעה¹⁴. תערובות: א תערובת¹⁵. (אפי') [אבל]: א ק אפי'¹⁶. (לומר) [לו]: א ק לומר¹⁷. כאן: ט בה¹⁸. זצ"ל: ט ז"ל ג חסר¹⁹. דאם: ט ואם ב ואי²⁰. אסורה בודאי:

וממילא כאן, שהדבר מסופק, דן רבנו האם יחשב לדבר שיש לו מתירין.

ו המהר"ח קבל את דעת הרי"ד שאין במקרה זה דין דבר שיש לו מתירין, ולא הזכיר דעת רבנו האו"ז שהסתפק בענין.

ז תשובה זו בשו"ת הרי"ד (סי' עב), וראה מה שכתב רבנו בזה בהל' שבת (סי' נח).

ח כך מסקנת הסוגיא בשבת (קמג, ב).

ט מהגמ' בשבת (יט, א) עולה שכשירסק את הענבים מערב שבת אין איסור דאורייתא על הסחיטה, ואולי לכן דייק רבנו שבזיתים וענבים תמיד אסור.

ה לרי"ד סברת החומרא בדבר שיש לו מתירין משום שעכשיו הדבר אסור לחלוטין ומחר יהיה מותר לחלוטין, ולכן אמרו חכמים שנמתין למחר ולא נזדקק לבטול. כך מפורש גם ברש"י בביצה (ג, ב ד"ה אפילו באלף). וממילא במקרים שכעת מסופק ואפשר שיתברר שמותר, אין טעם זה שייך. אולם הר"ן לנדרים (נב, א ד"ה וקשיא להו) מביא סברא נוספת לחומרת דבר שיש לו מתירין, ובה מפרש את דעת הרי"ף שהזכרה שם. לסברא זו הביטול קיים דווקא כאשר יש ניגוד גמור בין שני החומרים המעורבים, וכאשר אחד אינו איסור גמור לא שייך ביטול.

[אין] ³⁶ איפשר שהכל שתו ולא נשאר ממנו כלום, אותו המיעוט ³⁷ שנשאר שלא שתו' הוא אסור³⁸ ואוסר כל היין שבגיגית, דמין במינו לא בטיל³⁸ ואוסר בכל שהוא. שהחרצנים והזגין אינן יכולין לבטל כל היין אותו שלא בלעו, כמו שאין הרוטב מבטל גוף החתיכה כי אם טעמה. דתנן בפרק גיד הנשה (חולין צו, ב) גיד הנשה שנתערב בגידין³⁹ בזמן שמכירו בנותן טעם, ואם אינו מכירו כולן אסורין, והרוטב בנותן טעם, אף על פי⁴⁰ שהרוטב מבטל טעם הגיד אינו מבטל גוף הגיד בשאינו ניכר, וכיון דהוי בריה חשוב ואינו בטל ברוב הגידין דהתירא. והכא³⁹ נמי אין כח בחרצנים ובזגים לבטל כל היין, דמה שבלעו ממנו בלעו ומה⁴⁰ שלא בלעו ממנו נשאר באיסורא ואוסר כל היין. בוודאי אם היו מים מתערבין בגיגית, התם ודאי הוה אמינא סלק⁴¹ כל יין הגיגית של היתר כמי שאינו וישאר⁴² היוצא מן הענבים שהוא אסור עם המים ויתבטל כולו בששים, ושוב אין לו כח לאסור יין הגיגית שכבר הוא מבוטל כל טיפה שבו היא מעורבת ומבוטלת במים. אבל החרצנים והזגין לא ביטלו היין שלא שתו אלא באיסורו [הוא עומד]⁴¹.

אבל נראה לי שייך הגיגית⁴² מותר בשתיה, מפני שכיון שהענבים הדרוסות עומדות בתוך הגיגית⁴³ והגיגית מלאה יין אין היין מתמצה מהן, מפני שהן עומדות על היין ושביעות מן היין ואינן פולטות מיינו⁴⁴. ואי⁴⁴ יש לומר שהיוצאין מעצמן אסורין כשעומדין בצד אחד ומשקין מתמצין מהן לצד אחר, אבל משוקעין לתוך המשקין אין המשקין מתמצין מהן.

ואפילו אם תרצה לדחוק ולומר אי אפשר שלא יצא מהן⁴⁵, אפילו הכי יין הגיגית⁴⁶ מותר מפני שבטל

בששים. כדהויא פלוגתא דרב ושמואל ור' יוחנן וריש לקיש בפרק השוכר (ע"ז עג, ב) דרב ושמואל דאמרי תרווייהו כל איסורין שבתורה במינן במשהו שלא במינן בנותן טעם. ⁴⁵ [ר' יוחנן וריש לקיש דאמרי תרווייהו כל איסורין שבתורה בין במינן בין שלא במינן בנותן טעם]⁴⁵ חוץ מטבל ויין נסך, שבמינו במשהו ושלא במינו בנותן טעם. וקיימא לן כל היכא דפליגי רב ושמואל ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן⁴⁶, כל שכן הכא דקאי ריש לקיש כוותיה, ורבא דהוא בתרא סבירא ליה כר' יוחנן. דהכי אמרינן בפרק התערובות (זכחים עט, א) אמר רבא אמור רבנן בטעמא, ואמור רבנן ברובא, ואמור [רבנן]⁴⁶ בחזותא. מין בשאינו מינו בטעמא, מין במינו ברובא. זהו דין תורה להיות מין במינו בטל ברוב, אבל רבנן אחמור דגם מין במינו לא יהא בטל אלא בנותן טעם דהיינו בששים. כדאמרינן בפרק גיד הנשה (חולין צו, א) אמר רבא אמור רבנן בטעמא, ואמור רבנן בקפילא, ואמור רבנן בששים. מין ושאינו מינו דהתירא בטעמא, כגון קדירה שבישל בה תרומה וחזר ובישל בה חולין. מין ושאינו מינו דאיסורא⁴⁷, כגון קדירה שבישל בה בשר וחזר ובישל בה חלב בקפילא. מין במינו דלא יכול⁴⁸ למיקם אטעמא, כגון שמנונית דגיד הנשה, אי נמי מין ושאינו מינו היכא דליכא קפילא דטעים ליה בששים. אלמא דרבא סבירא ליה כר' יוחנן דבין מין⁴⁹ במינו ובין שאינו מינו⁵⁰ בנותן טעם.

והאי דאיפלגו אביי ורבא בפרק השוכר (ע"ז סו, א) בחמירא דחיטי ובחמירא דשערי⁵¹ (ובחמירא) [ובחלא] דחמרא (בחמרא) [ובחלא]⁵¹ דשיכרא, דתרווייהו סברי דמין במינו בכל שהוא, התם בטבל ויין

36. [איין] א ק חסר 37. המיעוט: א ק המועט 38. בטיל: א ק בטל 39. והכא: ק והכי 40. ומה: א ק וממה 41. [הוא עומד]: א ק חסר 42. שייך הגיגית: א שייך הגיגית ק שאין הגיגית 43. הגיגית: ק הגיגית

44. ואי: א ק ואז 45. [ר"י ור"ל... בנותן טעם]: א ק חסר 46. [רבנן]: א ק חסר 47. דאיסורא: א איסור ק איסורא 48. יכול: א יכול 49. מין: ק מינו 50. מינו: א במינו 51. (ובחמירא)... [ובחלא]: א ק דחמרא

י בשו"ת הרי"ד נוסף כאן: החרצנים והזגים. יא עיין בתוס' ע"ז (נו, ב ד"ה אבל) שכתבו סברא זו שלא כל היין בטל בענבים דווקא בגוונא "שיש הרבה יין ביחד", ונראה מדבריהם שבנידון דידן של גיגית מלאה ענבים אין מקום לסברא זו. יב שנתערב בגידין - בגמרא לפנינו: שנתבשל עם הגידין. יג אף על פי - בשו"ת הרי"ד: אלמא אף על גב. יד בשו"ת הרי"ד נוספו כאן המילים: את מינו כמי שאינו מינו.

טו בשו"ת הרי"ד נוסף כאן: היין. טז מינו - בשו"ת הרי"ד: מיינן. יז בבית יוסף (או"ח ריש סי' שכ) הביא שהתירוה (סי' רכג), הסמ"ג (לאוין סה) והמרדכי (שבת סי' רנט) דייקו מהגמ' בביצה (ד, ב) שרק דבר שיל"מ שהיה ניכר לפני שנתערב לא בטל. יח גיגית - בשו"ת הרי"ד: גיגית. יט זוהי דעת ר"ת (בתוד"ה אמר חולין צו, א) שהלכה כר' יוחנן שמין במינו בטל (ודלא כרש"י בחולין (קט, א ד"ה ותו)).

בה האי גזירה כי אם בתרומה בלחוד. וכמו שבזה חמורה תרומה מחולין הוא הדין נמי לענין טבילה, כדאמרינן בפרק אין דורשין (חגיגה יט, א) נפק דק ואשכח דתניא טבל ולא הוחזק מותר בחולין ואסור במעשר, וכל שכן שאסור בתרומה. ומשום הכי אמרינן בפרק השוחט (חולין לא, א) נדה שנאנסה וטבלה, רב אמר טהורה לביתה ואסורה לאכול בתרומה, ור' יוחנן אמר אף לביתה נמי לא טהרה. פירוש דקסבר ר' יוחנן חולין נמי בעי כוונה. אמר ליה רבא לרב נחמן, לרב דאמר טהורה לביתה ואסורה לאכול⁶⁷ בתרומה, השתא לאיסור כרת התרת לאיסור מיתה מיבעיא. אמר ליה בעלה חולין הוא וחולין לא בעי כוונה. פירוש אף על גב דקים ליה לרבא דתרומה בעיא כוונה כדתנן בפרק אין דורשין (חגיגה שם), אפילו הכי סבר למימר מיגו דעולה טבילה זו לבעלה דהוי איסור כרת תעלה נמי לתרומה⁶⁸ דהויא⁶⁹ איסור מיתה, ומתניתין כגון שלא היתה נדה שטבילה זו אינה מהני⁷⁰ כי אם לתרומה בלבד, התם תנן דאינה עולה לתרומה בלא כוונה, אבל אם היתה נדה מיגו דמהניא טבילה זו לבעלה דהוי איסור חמור, מהניא נמי לתרומה דהוי איסור קל. אפילו הכי אהדר ליה רב נחמן בעלה חולין הוא וחולין לא בעי כוונה, פירוש דלאו בתר איסור חמור ואיסור קל אזלינן, אלא בתרומה עבוד רבנן מעלה, אבל בחולין לא עבוד רבנן מעלה. ואפילו רבא דסבר למדרש קל וחומר, לא עלה בלבו אלא להקל גם בתרומה, שכמו שעלתה טבילה לבעלה תעלה נמי לתרומה, אבל לאסור שנאמר אם לתרומה שהוא אסור קל אסרו כל שכן לבעלה שהוא איסור חמור לא עלה

גזירת מליאה ענבים דרוכים והיו זב מן הענבים⁵³ בשבת לתוך היין שבגזית⁵³ נראה לאבא מרי זצ"ל להתיר⁵⁴, דסלק את מינו כמי שאינו, ושאינו מינו דהיינו הזנין⁵⁴ והתרצנין רבין⁵⁵ עליו ומבטלין אותו. וואף על גב דקיימא לן דכל דבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל⁵⁷, הני מילי במינו אבל בשלא מינו⁵⁸ בטל כדאמ' בירושלמי⁵⁸. והרב ר' ישעיה זצ"ל⁵⁹ אומר ודאי אם היו מים מעורבין⁶⁰ בגזית היה⁶¹ שייך לומר, אבל לא בזנין ותרצנין. אפילו לרבא דבתר שמו אזלינן⁶². מכל מקום נראה לו דהיו מותר, ופוסק דמין במינו בשישים⁵⁶.

נסך מיירי דגם ר' יוחנן מודה בהא⁵² דאמר חוץ מטבל ויין נסך. הרבה דברים כתובים יש לי על אלה הדינים ואי אפשר עכשיו להאריך בהם כי ידעתי כי כל רו לא אנס לך:

[ג] ומאיכ⁵² דכתב מר שהורית הלכה למעשה על אשה שטבלה שצריכה להזהר שלא תכנס למרחץ ביום טבילתה כו'⁶², עד ואלו פוסלין את התרומה כו', ואמרת שכמו שגזרו

בתרומה אין הכי נמי שייך למיגזר בנדה לבעלה. אינו נראה לי כלל. דדוקא לתרומה גזור רבנן ומשום מעלת התרומה, אבל בחולין לא גזור, דהא הכי תנן (זבין פ"ה, יב) ואלו פוסלין את התרומה, דוקא תרומה פוסלין אבל חולין אינן מטמאין. ואם נגעו בחולין וחזרו אותן החולין ונגעו בקדשים טהורין הן, ולא אמרינן נטמאו החולין ויחזרו החולין ויטמאו הקדשים. ואף על גב דאיכא למגזר נמי בחולין שמו יאמרו לא אלו מטהרין אלא אלו מטהרין, אפילו הכי לא גזור⁶³ כולי האי אלא בתרומה אבל בחולין לא, וטהורין⁶⁴ החולין שנגעו בהן אפילו לקדשים. ואין⁶⁵ הכי נמי נדה לבעלה דבעלה חולין⁶⁶ הוא ולא גזור

ק וכו' וכן להלן 63. גזרו: א ק גזרי 64. וטהורין: ק שטהורין 65. ואין: א ק והם ר' ביאורים 66. חולין: א ק חולי וכן להלן 67. לאכול: א למיכל 68. לתרומה: א ק בתרומה 69. דהויא: ק דהוי 70. מהני: א ק מהנה

52. בהא: א ק בהם 53. בשבת... שבגזית: ט לתוך היין שבגזית בשבת 54. דהיינו הזנין: ט דהזנין 55. רבין: ט רבה ב רבא 56. ואע"ג... בשישים: ב חסר 57. בטיל: ו בטל 58. בשלא מינו: ט שלא במינו 59. זצ"ל: ט חסר 60. מעורבין: ט ה מעורבין בו 61. היה: ט הוה 62. כו':

כג תשובה זו בשו"ת הרי"ד (סי' עג). כד בשו"ת הרי"ד: ד, והם, ור' שנו"ס כאן שכך גם בכה"י. אומנם בשו"ת הרי"ד מסתבר יותר כיון שיהם' הכוונה לאשה ובעלה, ואכן בהמשך הלשון שם: ובעלה חולין (לפי התיקון בהע' ברי"ד) הוא. אולם כאן לקמן הלשון: דבעלה חולין הוא, ולכן מסתבר כאן יותר שאין לגר': והם. כה ר' שנו"ס כאן, וכן להלן בכה"י: חולי. וכן בשו"ת הרי"ד: חולי, ותיקן המהדיר שיש לגר': חולין.

כ המהר"ח כאן סיכם להלן את שיטת האו"ז כפי שהובאה בסי' הקודם.

כא הירושלמי בתרומות פ"ה (ה"ג ל, ב) הוזכר בדברי האו"ז בענין זה בסי' הקודם.

כב נימוק זה הוזכר בסי' הקודם בדברי האו"ז, המפרש שמשום כך הם נחשבים, החרצנים והזגים, לשאינו מינו ביחס ליין, ולכן מבטלים את היין היוצא בשבת מהענבים. אומנם לדעת הרי"ד כיון שהם נפרדים ואינם מעורבים עם היין, לא שייך שיבטלו.

לעשות ממנו מה שהוא רוצה, כמו שהוא יכול למוכרו לאחרים בקנין זה שזיכוהו כך יכול נמי לשחררו. שהרי אם הרשה אדם את חברו למכור ביתו או שדהו וזיכוהו בקנין שכל מה שיעשה יהא עשוי אינו יכול למוכרו, גם העבד נמי כן. אבל אם לא הקנוהו לו הקנין אלא אמרו לו לך תמכרהו ושחררהו בדיבור בעלמא כדבר שלך, אין כח בידו לא למוכרו ולא לשחררו. שבדיבור בעלמא לא נסתלק רשותו מעליו ולא קנאו השליח⁸⁵ ואין מעשהו כלום. ואין יכול למוכרו אף על פי שהרשהו למכור, שאין אדם מוכר דבר שאינו שלו, הוא הדין שאין יכול לשחררו. שכל זמן שהוא השליח לא קנאו אינו יכול להקנותו לאחרים וגם לא לשחררו.

אמנם שיכול הרב להרשות שלוחים לכתוב גט שחרור לעבדו על שמו ויתנהו לו דומיא דגט דבעל, אבל שיאמר לשליח שחררהו אתה על שמך לא, עד שיקנהו⁸⁴ לו בחליפין שזכה בו השליח, ואז⁸⁵ עושה ממנו חפצו בין למכור בין לשחרר.

כלל אומר⁸⁶, משהקנהו⁸⁷ לו בקנין להיות [שלו]⁸⁸ יכול⁸⁹ למוכרו ולשחררו, אבל אם לא הקנהו לו בקנין⁹⁰ להיות שלו, אף על פי שהקנה לו בקנין לשחררו אינו כלום. דדוקא כשהקנה גופו שיכול למוכרו אז⁹¹ יכול לשחררו, דמה לי להקנותו [לאחרים ומה לי להקנותו]⁹² לעצמו. אבל אם לא קנה גופו

על דעתו⁷¹, אלא מה שהחמירו בתרומה דוקא בתרומה החמירו [ולא]⁷¹ בחולין. הלכך מה שגזרו טומאה על הבא ראשו ורובו במים שאובים דוקא לגבי תרומה⁷², אבל לחולין [לא]⁷³.

ומשום הכי תנן בשלהי זבין (פ"ה, יב) ואלו פוסלין את התרומה כו', דדוקא תרומה פוסל הבא ראשו ורובו במים שאובין, אבל חולין לא מטמאו וקדשין הנוגעין בהן טהורין הן. והוא הדין נדה לבעלה⁷⁴, לא אמרינן קל וחומר השתא לאיסור קל גזרו לאיסור חמור לא כל שכן, שכן הדין נותן גבי תרומה עבוד מעלה וגזרו ביה טומאה אבל גבי חולין לא. ואף רבא מודה בזה דדוקא להקל על התרומה עלתה על דעתו לדרוש קל וחומר ולא להחמיר על החולין. כל שכן רב נחמן (יש)⁷⁴ להקל לא דריש⁷⁵ קל וחומר אלא סבר בעלה חולין הוא אף על פי שהוא חמור, אם הקילו בו לענין טבילה לא הקילו לענין תרומה.

⁷⁶ ואף על פי שרבותי כך השיבו לי נראה בעיני הלכה למעשה כאשר כתבתי⁷⁷. יצחק בר⁷⁷ משה נב"ה⁷⁶:

[ד] ומאיכט דכתב מר⁷⁸ על הגט חירות שכתבו בו⁷⁹ ושחררית⁸⁰ מני ומיוסף ומיקר אחי שהרשוני לשחרר אותן⁸¹ שהוא פסול, דלאו כל כמיניה לשחרר עבד וכו'.

נראה לי שצריך לראות שטר ההרשאה שכתבו לו אחיו⁸² לשחררו, ואם כתוב⁸³ בו שזיכוהו בקנין

85. ואז: ד ק ואין וכן בשו"ת הרי"ד: ואז 86. אומר: א אומ ד או וכן בשו"ת הרי"ד: אומר 87. משהקנהו: א ק שהקנהו, בשו"ת הרי"ד: כל זמן שהקנהו 88. [שלו]: א ד ק חסר. בשו"ת הרי"ד: שלו 89. יכול: א ק שיכול 90. לו בקנין: ד ק בקנין 91. אז: א ק או 92. ולאחרים ומה לי להקנותו: א ק חסר. בשו"ת הרי"ד: לאחרים מה לי להקנותו

71. [ולא]: א ק חסר 72. לגבי תרומה: ד לתרומה 73. [לא]: א ק הוא 74. (יש): א ק יש 75. דריש: א ק דרש 76. ואע"פ שרבותי... משה נב"ה: ד (ואע"פ שרבותי... משה נב"ה) ר' ביאורים 77. בר: ק ב"ר 78. מר: ק חסר 79. בו: ק חסר 80. ושחררית: א ושחר ק ושחרר 81. אותך: א ק אותו 82. אחיו: א ק אחין 83. כתוב: א כת ק כתב 84. שיקנהו: א ק שיקנהו

לא כתב כאן פסק בדין זה, אולם לעיל בהל' נדה (סי' שלח) הביא את דעת רבנו, ולא הזכיר דעת החולקים.

כט תשובה זו בשו"ת הרי"ד (סי' עד).

ל בתמיהה, כלומר ודאי יכול למוכרו.

לא כוונת הרי"ד אינה לחלוק על דעת הרי"ף בשו"ת (סי' קכב הובא בב"י חו"מ קכב, יא) שכשרשה את חברו למכור את ביתו או שדהו, אין צורך להקנות לשליח את הבית ומועילה המכירה מדין שליחות (ואכן כתב הרי"ד בהמשך שכשרשה לשחרר עבד יכול השליח לשחרר בשם הבעלים), אלא שבמקרה שמרשה "לעשות בשדה מה שירצה" או למכור בשם השליח, סובר הרי"ד שכדי לפעול בתנאים אלו לא יוכל המורשה למכור או לשחרר ללא הקנאת השדה או העבד (שהרי סו"ס לא מינהו שליח למכור או לשחרר).

כו בתוס' חולין (לא, א ד"ה עון כרת) העלו שתי אפשרויות מנוגדות בביאור שיטת רבא: (1) כשם שהטבילה פסולה לתרומה כשבא במים שאובים כך תיפסל זו לבעלה. (2) כיון שהועילה הטבילה להתירה לבעלה צריכה להתירה גם לתרומה. מדברי רבנו בסמין הקודם נראה שלמד כאפשרות הראשונה (ועיי"ש בהע' טו), ומדברי הרי"ד כאן מוכח שלמד כפירוש השני בתוס'. כז יש מקום להעיר על דיוקן של הרי"ד, שהרי סו"ס המשנה עוסקת בשניים לטומאה שפוסלים את התרומה, וכשם שטבול יום (המוכר במשנה) אסור בביאת מקדש אפש"ל שה"ה נדה שבאה במים שאובים אסורה לבעלה.

כח ר' שנו"ס. זו תגובת רבנו, שלא קבל את דעת הרי"ד. הרמ"א (סוף סי' רא) הביא דעה זו כ"ש אוסרים", וכתב שכן נהגו. המהר"ח

דרב פסק בפרק בכל מערבין (עירובין לח, ב) כארבעה זקנים ואלבא דר' אליעזר דאמר שבת ויום טוב שתי קדושות הן, והכא הוא עבד ליה קדושה אחת.

וכתב ה"ר ברוך^לה (ספר התרומה סי' רנג) שאין צריך להחליף פלוגתייהו ולא תקשי דרב אדרב. טעמא דרב דאסר שירי פתילה משבת ליום טוב לא הוי משום קדושה אחת הן, אלא טעמא הוי משום הכנה¹⁰³ [דרבה, דהכבוי קרוי הכנה]¹⁰⁵, שיותר הן טובות להדליק כשנדלקות וכבות תחילה. אבל רב חסדא מחליף¹⁰⁶ ומפיך¹⁰⁷ דברי רב משום דסבר דטעמא דרב דאסר קדושה¹⁰⁸ אחת הן, ורב חסדא לטעמיה דליה ליה הכנה דרבה פרק בכל מערבין (עירובין שם). ודוגמת פירכא דשירי פתילה כבר פריך רב חסדא בפרק בכל מערבין (שם) רב חסדא רמי דרב אדרב, מי אמר רב הלכה כארבעה זקנים ואלבא דר' אליעזר דשתי קדושות הן, והאמר רב שבת ויום טוב ביצה שנולדה בזה אסורה בזה¹⁰⁹. ומתרץ רבה טעמיה¹¹⁰ דרב משום הכנה, הכי נמי מתרץ משירי פתילה ולא פריך ולא נחליף הדברים.

כל אלה דברי ה"ר ברוך נראו לי רחוקים^ל ביותר ואין הלב מקבלם שתקרא הכנה הדלקת^ל השמן והפתילה והעצים אצל יום טוב^ל. ומה שהשבת עליו דאדרבה

וראובן שהרשה את שמעון לשחרר את⁹³ עבדו, אם הקנהו לו⁹⁴ בקניין להיות שלו, יכול למוכרו ולשחררו. אבל אם לא הקנהו לו⁹⁵ בקניין להיות שלו אף על פי שהקנהו⁹⁶ לו בקניין⁹⁷ לשחררו, אינו יכול לשחררו ולכתוב לו נט⁹⁸ שחרור בשם השליח. אך יכתבנו בשם הרב דומיא דנט אשה שכותב השליח נט⁹⁹ בשם הבעל.

שיוכל למוכרו אינו יכול לשחררו, שאין השיחרור נעשה על יד שליח. אך אם יכתוב השיחרור בשם הרב דומיא דנט אשה שכותב השליח גט בשם הבעל:

[ה] ומאילך דכתב מר שהתירו להוליך את המת ביום טוב [שני]¹⁰⁰ מעיר לעיר.

כל מה שכתבת יפה כפתור ופרח. אף על גב דאמור¹⁰¹ רבנן (ביצה ו, א) יום טוב שני לגבי מת כחול שוויהו רבנן, הני מילי לצורך המת^ל, אבל שלא לצורך המת כולי (עלמא) [האי]¹⁰² לא שרו רבנן להקל ביום טוב שני:

[ו] ומאילך דכתב מר על מאי דגרסינן בירושלמי פרק קמא דביצה (פ"א ה"א ג, א) שירי פתילה, שירי מדורה, שירי שמן שכבו בשבת, מהו להדליק ביום טוב. רב ור' חנינא תרויהון¹⁰⁴ אמרי אסורין, ור' יוחנן אמר מותר. ואמרינן התם רב חסדא בעי מחלפא שיטתיה דרב, תמן הוא עבד ליה שתי קדושות, פירוש

103. ומאי דכתב... משום הכנה: ק חסר 104. תרויהון: א תרויהו ק תרויהו 105. [דרבה דהכבוי קרוי הכנה]: א ק חסר 106. מחליף: א ק מחליף 107. ומפיך: ק ומהפך 108. קדושה: ק דקדושה 109. בזה: א ק חסר 110. טעמיה: א טעמ ק טעמא

93. את: ט ה חסר 94. לו: ט ה חסר 95. לו: ט חסר 96. שהקנהו: ט שהקנה 97. בקניין: ט בקניין להיות שלו 98. לו גט: ה ו ג הט 99. שכותב השליח גט: ט שהשליח כותב הגט 100. [שני]: א ד ק חסר. בשו"ת הרי"ד: שני 101. דאמור: ד דאמור 102. (עלמא) [האי]: א ק עלמא

רבנו והרי"ד שאין להוציא את דברי הירושלמי מפשטותם, והאיסור, לפי, מבוסס על סברת קדושה אחת, וממילא יש להתיר לפי המסקנה להלכה שאין זו קדושה אחת. וכ"פ הרא"ש (ביצה פ"א סי' א) והרמ"א (תקא, ז).

לו רחוקים - כן הלשון בשו"ת הרי"ד, ובהלכות עירובין (שם) כתוב: דחוקים.

לז דעת הרי"ד, שכיון שמותר להדליק ביו"ט קשה לומר שהדלקת הפתילה מערב יום טוב תחשב הכנה. אומנם הראב"ה (סי' תשט) מבאר ששאלה זו נשאלה כבר בירושלמי, והתשובה שם שההכנה מבוססת על הכיבוי האסור ביו"ט.

לח הבסיס לשאלה האם בעירת הפתילה בשבת וכיבוייה מהווה הכנה להדלקה ביו"ט, שאלה שהרי"ד חוזר עליה להלן, תואם את דברי הרשב"א (ביצה ב, ב ד"ה ואין שבת) שדין הכנה דרבה מבוסס על האיסור לאכול ביום טוב סעודה שהוכנה בשבת (ולשיטתו שייך דין הכנה רק ביו"ט ושבת הסמוכים זל"ז). אומנם רש"י בביצה (שם, ובדף כו, ב ד"ה ואי דלא) סובר שהכנה דרבה נובעת מדין מוקצה שנוצר עקב חוסר ההכנה מערב שבת.

לב תשובה זו בשו"ת הרי"ד (סי' עה). תשובת הרי"ד הובאה ע"י רבנו גם בהל' אבלות (סי' תיט), וע"ע בשבולי הלקט (הל' שמחות סי' נב).

לג באור שמח (פי"ד משמחות סוף הט"ו) דייק מהרי"ד שעל אף שקילסיה לרבנו, הוא מסכים רק עם האיסור להעביר ביו"ט, ולא עם דברי רבנו שאסר (בתשובה בסי' שעבר) גם ההעברה בחול. לד תשובה זו בשו"ת הרי"ד (סי' עו). בניגוד לשאר השאלות שבסימן זה, שאלה זו לא מובאת לעיל (בסי' תשנה). הן השאלה והן התשובה מובאות במלואן ברבנו בהל' עירובין (סי' קלט), ורבנו מפנה לשם בהל' יו"ט (סו"ס של). פסק המהר"ח מובא בעירובין (שם).

לה מהירושלמי מבואר, שאיסור שיירי פתילה שכבתה בשבת ביו"ט שלאחריה, הוא משום ששבת ויו"ט הם קדושה אחת. ואומר בעל התרומה שעל פי הבבלי (עירובין לח, ב) יש לאסור מסיבה אחרת, משום הכנה דרבה, ולכן לדעתו אף שקיי"ל ששתי קדושות הן, בכ"ז שיירי הפתילה אסורים. וכ"כ הראב"ה (ח"ג סי' תשט) והמהר"ם (במרדכי ביצה סי' תרמד). לעומתם סוברים

מדשביק רבה לרב חסדא בר פלוגתייהו ולא שני ליה¹¹¹ מטעם הכנה כדשני ליה¹¹² בפרק בכל מערבין (עירובין לח, ב), שמע מינה דהודה רבה לרב חסדא דמיחלפה שיטתיה דרב. ותו, דאין דרך הכנה בכך דאין הכנת פתילה [כין]¹¹³ אם היבהוב כו'.

אלה הדברים נראין לי נכוחים שאין לתלות טעם שירי השמן והפתילה והמדורה בעבור הכנה כלל. חדא שאין זה סברא כלל לחשבם הכנה. ועוד תלמוד ירושלמי (שביעית פ"ט ה"א כה, א; עירובין פ"ג ה"ז-ח כה, ב; ביצה פ"א ה"א ג, א) אוסר משום קדושה אחת, ואין שום אמורא שישב לרב חסדא דלא מיחלפא שיטתיה דרב וטעמא משום הכנה, ואנן ניקום ונימא מילתא מה דלא מסתבר לאמוראי. הלכך בודאי דלא אסר רב אלא משום קדושה אחת דכיון שהדליקן לשבת הוקצו מחמת איסור, שכל זמן שהן דולקין אסור לכבותן, וכשכבו¹¹⁴ מאליהן אסור ליהנות מהן כל יום השבת, דמיגו דאתקצאי לבין השמשות אתקצאי (לכ"ע) [לכולי יומא]¹¹⁵. וכי היכי דאתקצאי לכל יום השבת אתקצאי נמי ליום טוב שלאחריה, משום דקסבר רב (ירושל' שם) שבת ויום טוב קדושה אחת הן וכיומא אריכא דמו ומה שנאסר בשבת נאסר ביום טוב.

וקשיא לי לפי דברי הירושלמי (שם) שאוסר אותם ביום טוב מפני שהוקצו בשבת מחמת איסור, אם כן אם היו דולקים בין השמשות של מוצאי שבת אסורין ביום טוב אפילו למאן דאמר שתי קדושות הן ולא כיומא

אריכתא¹¹⁶ דמו, דהא אתקצאי לבין השמשות משום דהוי ספק שבת, וקיימא לן (שבת מג, א; סוכה מו, ב) דכל דאתקצאי לבין השמשות אתקצאי [לכולי יומא]¹¹⁷. וכדאמרינן גבי נויי סוכה (שבת כב, א) שהן אסורין עד מוצאי יום טוב האחרון מיגו דאתקצאי לבין השמשות דהוי עדיין ספק שביעי אתקצאי לכולי יומא. ואם כן יום טוב שחל להיות אחר השבת אל נשחוט בהמה חיה ועוף, שהרי הוקצו לבין השמשות מחמת איסור¹¹⁸ שהוא ספק שבת ואסור לשחוט¹¹⁹, ויהיו אסורין כל היום לשחוט¹¹⁸ כיון שהוקצו לבין השמשות¹²⁰.

ונראה לי לתרץ דאף על גב דאסירי למישחט בין השמשות מותר לשחוט ביום טוב, דיום טוב לגבי שחיטה כחול הוי¹²¹, שכך מותר לשחוט¹²² בחול. וכמו שבמוצאי שבת מותר לשחוט לחול¹¹⁹ [ואף ע"פ שבין השמשות היה אסור לשחוט משום שמלאכה זו מותרת בחול]¹¹⁹, כך נמי במוצאי שבת ליום טוב מותר לשחוט, שבשבת אסור לשחוט משום מלאכה אבל ביום טוב מלאכה זו מותרת כאלו היה חול. אבל נר שכתב בשבת אסור בכל היום¹²⁰ [משום מוקצה, וכמו שנאסר בכל היום] (גם) נאסר [גם]¹²⁰ ביום טוב שלאחריו דקדושה אחת הן וכיומא אריכא דמו. וכמו שנוהג איסור כבוי¹²¹ בשבת כך נוהג ביום טוב שאסור לכבות הנר והעצים כדי לחוס עליהן ואף על פי שהן צריכין לו ביום טוב עצמו¹¹⁸, הלכך איסור מוקצה של שבת הוא מושך ביום טוב שלאחריו. ודוקא כשכבו

111. ליה: א ק ביה 112. ליה: ק לעיל 113. [כין]: א ק חסר 114. וכשכבו: ק וכשכבין 115. (לכ"ע) [לכולי יומא]: א ק לכולי עלמא 116. אריכתא: א אריכ ד אריכא 117. [לכולי יומא]: א ק לכולי עלמא

118. כיון שהוקצו... ביו"ט עצמו: ק חלק מהקטע מחטושטש בכ"י 119. [ואף ע"פ שבין השמשות... בחול]: א ק חסר. השלמת הדפ' עפ"י האו"ז בעירובין 120. [משום מוקצה... נאסר] (גם): א ק גם נאסר השלמת הדפ' עפ"י האו"ז בעירובין

ולא נדחו בידיים מערב שבת, כשפוקע איסורם אינם בגדר מוקצה. ועיין מש"כ בסוף ההערה הקודמת. מב אומנם בתוס' (ביצה ד, א ד"ה נימא) מבואר שאין אומרים מוקצה מחמת יום שעבר.

מג וכע"ז העלה גם האור שמח (פ"א מיו"ט הי"ט). מד בשו"ת הרי"ד נוסף כאן: ביום טוב כמו שמותר לשחוט בחול. מה בגמ' בשבת (מז, א) נאמר שגר הדולק בשבת נאסר אף לאחר שכבה משום שהנר, השמן והפתילה נעשו בסיס לדבר האסור. וביאר שם רש"י (בד"ה לדבר) שהדבר האסור הוא השלהבת "ולא משום דחייש לכבייה", ולכאורה דלא כר"ד שכתב כאן שהנר מוקצה בשל איסור כיבוי. ואולי אפשר לדחוק שלדעת הרי"ד השלהבת עצמה אסורה מחשש כיבוי, והשמן והפתילה אסורים משום בסיס (ואולי לזה כיוון רש"י (בשבת מז, א ד"ה חוץ) שכתב שגר הדולק אסור מטעם כיבוי). אבל המאירי (בשבת קכג, א) כתב בשם הראב"ד שהנר והשמן נאסרו בגלל שיוחדו להיות בסיס לשלהבת (ועיי"ש שהשווה זאת להניח מעות ע"ג הכר).

לט כלומר שהירושלמי היה צריך להביא את דחיית רבה (או אמורא אחר) שמה שאסר רב את שיירי הפתילה הוא מטעם הכנה, ואם לא הביא דעה זו משמע שקבלו את דעת רב חסדא להפוך את דברי רב.

מ להלכה דקיי"ל במס' שבת (קנו, א) כרבי שמעון דלית ליה מוקצה, ישנם שני מקרים של מיגו דאתקצאי מחמת איסור: נר שדלק ביה"ש (שבזה הלכה כרבי יהודה), וחפץ שהוקצה בידיים לאיסורו כמבואר בתוס' בשבת (מד, ב ד"ה הא). ואולי הרי"ד שרוצה לאסור בעלי חיים במיגו דאתקצאי מתבסס על ההנחה שביום טוב הלכה כרבי יהודה דאית ליה מוקצה וכמבואר ברי"ף בסוף ביצה (כב, א).

מא מדברי הרי"ד, ששאל רק על מ"ד שתי קדושות, משמע שפשוט דלמ"ד קדושה אחת אסור לשחוט ביום טוב שלאחר השבת מחמת מיגו דאיתקצאי וכדברי הר"ן (א, א מדפי הרי"ף לביצה). אומנם הרמב"ם במלחמות (יא, א מדפי הרי"ף שם) האריך לבאר, שגם למ"ד קדושה אחת, מכיון שהבהמות לא נולדו בשבת

ואומר עירובי ראשון למזרח והשני למערב¹²⁸ כו', עד ור' יוסי אוסר. וכיון דרב פסק התם הלכה כר' אליעזר ביום טוב ושבת, השתא יש לומר ביום טוב ושבת דפליגי רבנן עליה דר' אליעזר פסק רב [שהן]¹²⁸ שתי קדושות, בראש השנה דמודים רבנן לר' אליעזר לא כל שכן דסבר שהן שתי קדושות¹²⁹.

ונראה לי לתרץ שאין טעם שתי קדושות דראש השנה דומה לטעם שתי קדושות דשבת¹²⁹ [ויום טוב]. דמאן דאמר¹³⁰ דשני ימים טובים של ראש השנה הן שתי קדושות סבר¹²⁹ דמספקא עבדי תרי יומי וחד מנייהו חול¹³¹, הלכך אין קדושתו שוה שהאחד קודש והאחד חול כשני ימים טובים של גליות, וביצה שנולדה בזה מותרת בזה. ומאן דאמר קדושה אחת הן סבר לאו משום ספיקא עבדי להו, שהרי אם באו עדים מן המנחה ולמעלה נהגין אותו היום קודש אף על פי שידוע בבירור שהוא חול ולמחר קודש, אם כן חומרא דרבנן היא לעשות שני ימים ונולדה¹³¹ בזה אסורה בזה דכיומא אריכתא דמי.

אבל שבת ויום טוב אין לומר אחד מהן חול ששניהם קודש. אלא בהא קמיפלגי¹³² רבנן ור' אליעזר, דרבנן סברי כיון דאין חול מפריד ביניהן, קדושה אחת הן וכיומא אריכתא¹³³ דמי, אינו¹³⁴ יכול להניח שני עירובין כי אם עירוב אחד לשני הימים. ור' אליעזר [סבר]¹³⁵ אף על גב דשניהם קדושה¹³⁶ ואין חול מפריד ביניהם, מכל מקום זה קדוש לעצמו וזה קדוש לעצמו, שזה יקרא שבת וזה יקרא יום טוב. ושתי קדושות הן לא כאריכתא דמי, ויכול לערב שני עירובין לשני הימים שכל יום עומד בפני עצמו. ובזה פסק רב הלכה כר' אליעזר דשתי קדושות הן ויכול לערב שני

בשבת שנאסרו משום מוקצה או אסורין ביום טוב, אבל אם היו דולקין בין השמשות של מוצאי שבת מותרין ביום טוב, שהדלקה מותרת ביום טוב ויום טוב גבי הדלקה כחול הוי. וכמו שהן מותרין במוצאי שבת לחול כך הן מותרין במוצאי שבת ליום טוב כמו שאמרתי גבי שחיטה.

כלל הדבר, כל¹²¹ שנאסר בשבת משום מלאכה, כגון נר הדלקה¹²¹ ובהמה בחייה, מותרין ביום טוב, דיום טוב גבי מלאכה זו כחול הוי. וכל שנאסר בשבת משום מוקצה נאסר גם ביום טוב שלאחריו למאן דאמר קדושה אחת הן וכיומא אריכתא דמי. ויפה אמר רב חסדא¹²¹ דמיחלפא שיטתיה דרב¹²² [כי היכי דלא תקשי הא דרב]¹²² ממאי דפסק¹²³ הלכה בפרק בכל מערבין [עירובין לה, ב] דשתי קדושות¹²⁴ (רב) [הן].

ופסק הלכה] הוא כדפסק¹²⁴ גבי עירובין דשתי קדושות [הן]¹²⁵, וביצה שנולדה בשבת אסורה ביום טוב משום הכנה. וזו הלכה של שירי פתילה לא הוזכרה בתלמודינו כלל כי אם בירושלמי (שביעית פ"ט ה"א כה, א; עירובין פ"ג ה"ז-ח כה, ב; ביצה פ"א ה"א ג, א) מביא אותה. ואפילו אם איתא דרב אמרה הלכה כזו שאמר בעירובין והדר ביה מההיא. והלכך שירי שמן ושירי פתילה ושירי מדורה שדלקו בשבת מותרין ביום טוב, דשתי קדושות, הן ולא כיומא אריכתא¹²⁶ דמו.

ובלא דברי ירושלמי יש להקשות דרב אדרב, דבפרק קמא¹²⁷ דביצה (ד, ב) אמרינן שני ימים טובים של ראש השנה רב ושמואל דאמרי תרויהו נולדה בזה אסורה בזה, אלמא קדושה אחת הן. ובפרק בכל מערבין (עירובין לט, א) מודים חכמים לר' אליעזר בראש השנה שהיה ירא שמא תתעבר שמעבר אדם שני עירובין

סבר: א ק חסר. ההשלמה עפ"י תשובת הרי"ד 130. דמאן דאמר: א ד ק חסר. הוספנו עפ"י שו"ת הרי"ד ורבנן לקמן 131. ונולדה: ק וביצה שנולדה 132. קמיפלגי: ק קא מפלגי 133. אריכתא: א ד אריכא 134. אינו: א ק ואינו 135. [סבר]: א ד ק חסר. סבר – נוסף עפ"י שו"ת הרי"ד ורבנן לקמן 136. ואין חול... שנולדה בזה: ק הקטע מטושטש לחלוטין בכ"י

121. שנאסר בשבת... רב חסדא: ק כל הקטע מטושטש בכ"י 122. [כי היכי... הא דרב]: א ק חסר. השלמת הדפ' עפ"י האו"ז בעירובין 123. דפסק: ק דפסיק 124. (רב) [הן]... הוא כדפסק: א ק רב הוא דפסק הלכה כדפסיק התיקון בדפ' עפ"י האו"ז בעירובין 125. [הן]: א ק חסר. ההשלמה בדפ' עפ"י האו"ז בעירובין 126. אריכתא: א אריכת ד אריכא 127. קמא: א חסר 128. [שהן]: א ק חסר 129. [ויר...]...

מו בשו"ת הרי"ד: הדלוק.

מז מכאן ועד סוף התשובה הדברים בשו"ת הרי"ד (סי' עו הנ"ל) ואינם באו"ז בהל' עירובין (סי' קלט הנ"ל). הרי"ד עוסק כאן בהבחנה בין קדושה אחת או שתיים בין ראש השנה לשבת ויר"ט. ואולי מרחיב כאן הרי"ד בנוגע לראש השנה לאפוקי מדעת בעל התרומה גם ביחס לראש השנה על אף שהוא קדושה אחת, ומעין מה שהקשה עליו הבית יוסף (סו"ס תקא ד"ה ואינו, וע"ע בהגהות רעק"א שם).

מח בגמרא לפנינו: עירובי בראשון למזרח ובשני למערב. מט כך הקשה הרי"ד גם בתוספותיו (בעירובין לט, א), ומעיי"ז הוקשה גם לתוס' (שם ד"ה מודים). נ וכ"כ רש"י (עירובין לט, ב ד"ה ורבנן), אומנם הרשב"א והריטב"א (שם) הביאו דעה אחרת הסוברת שדברי הגמ' מוסכים על תקופת הבית אבל בזמן הזה תקנו חכמים ששני הימים קדושים. נא קדושה – בשו"ת הרי"ד: קדושין.

ישרון נבון ובר סברון, אל תרבה חרון לבא בלב שברון לבקש לך פתרון.⁴ ויתרון לחסרון ומשפט לזכרון בתורת אדירי רון.⁵ הענק צינה משען ומשענה בתורת שוכן מעונה. דעה ובינה בדינה דאורייתא קמייך אתא בחיל ואימתא. הנה נא צמאה נפשי בידו לסעדו לעבדו בלי למעלו, בדינים עמוקים ואלה החוקים גזור ומקים צוה⁶ לבאים⁷ וליראים. לבא לכהן לעוטה אורה לעמל בתורה, להמציא כפרה לדעת קצרה, מבין ביושר ודבר פשר, כמוני הבא היום הצמא לשתות מי מעין חיים, הנובעים מפי חי וקיים נורא ואיום יתברך שמו, הבוחר בעמו לגדלו ולרוממו, במשפטים הישרים. הנני מבאר המשפט הבא לידינו, לפני מורינו ה"ר אליעזר בן רבינו ה"ר⁸ יואל זצוק"ל.

כי ראובן תקף את שמעון לדין, ובכואו לפני בית דין טען ואמר לשמעון, בתי תובעת אותך שתצא מרביע בית, שהבית שאתה דר בו רביע הקרקע ורביע הבית שלי הוא. ענה שמעון ואמר לראובן, הלא אתה בעצמך מכרת לי אותו רביע הקרקע והבית שאתה טוען שלי הוא⁹ מחמת בתך, כי שלך היה¹⁰ ולא של בתך, וקבלת ממני¹¹ המעות וכתבת לי¹² שטר המכירה. ועוד שהשטר¹³ בידי והעדים החתומים בו קיימים. והעידו העדים כדברי שמעון שמכר לו, וגם כל הקהל יודעים שמכר¹⁴ לו. ענה ראובן ואמר אמת כי מכרתי לך, אך מה שלא היה שלי מכרתי¹⁵ לך, כי קודם שמכרתי לך נתתי¹⁶ לבתי במתנה, והא שטר מתנתה. ענה שמעון ואמר אם כן תחזיר לי מעותי. ענה ראובן ואמר לא אחזיר לך¹⁷ כי אתה חייב לי ממקום אחר ולא יכולתי להוציא¹⁸ מידך בענין אחר כי אם כך. ושמעון אומר היה לך לתבוע אותי לבית דין¹⁹. וראובן אומר

עירובין, וגם הביצה שנולדה בזה¹³⁶ מותרת בזה אי לא משום הכנה דרבה. אבל גבי ראש השנה דסבר ר' אליעזר דשתי קדושות הן, אף על פי שחכמים מודים לו לא סבירא ליה לרב כוותיה. דטעמא דידהו משום דקסברי שהאחד מהן חול ומשום הכי יכול לערב שני עירובין, ורב סבירא ליה¹³⁷ בהא כר' יוסי דאמר קדושה אחת הן וכיומא אריכתא דמו¹³⁸ ואם נולדה בזה אסורה בזה, (אלמא) [ולא]¹³⁹ בעבור ספק ניתקנו מתחילה.

ואם נפשך לומר נהי דאחמור רבנן (מאי נפשך) [ועשו]¹⁴⁰ שניהן קודש, [מי]¹⁴¹ אלימא קדושתו משבת ויום טוב הסמוכים זה לזה, ולמה שם היה סובר רב נולדה בזה מותרת בזה (אלא) [אי לאו]¹⁴² משום הכנה דרבה (והוא) [והכא]¹⁴³ הוא אומר נולדה בזה אסורה בזה. תשובה, שבת ויום טוב הן שתי קדושות שזה קדוש לעצמו וזה קדוש לעצמו, וסבירא ליה כר' אליעזר שאין זה נמשך ונגרר אחר¹⁴⁴ זה אלא כל אחד לעצמו עומד, שזה יום טוב וזה שבת. אבל שני ימים טובים של ראש השנה כלום אתה יכול לומר שיהא זה קדוש לעצמו וזה לעצמו, יום אחד הוא ראש השנה ולא שני ימים. הלכך כשהחמירו חכמים ואמרו ששניהם קודש לא שיהו חלוקים זה מזה אלא כיומא אריכתא¹⁴⁵ (ממ"נ) [דמי]¹⁴⁶, שיום השני נמשך ונגרר אחר יום ראשון ומשום הכי אמר רב נולדה בזה אסורה בזה¹⁴⁷.

שלומוך יכפילו מן השמים בשלום רבנן דאיקרו מלכי, שנאמר (משלי ח, טו) בי מלכים ימלוכו. ישעיה בי רבנא מלי זכור לטוב:

¹(תשנו) א² להרב הגדול מורינו רבינו אליעזר בן רבנו הרב ר' יואל זצוק"ל²

[א] פתחון סגרון³ שלטון ואטרון, חכם ואיש

זצוק"ל 3. סגרון: ק חסר 4. פתרון: ס פתרון פלפול וישרון 5. אדירי רון: ד אדירירון ק אדירירון 6. צוה: ס יטה 7. לבאים: א ק נביאים 8. ה"ר: ק חסר 9. הוא: ס חסר 10. היה: ס הוא 11. ממני: א ק ממנו 12. לי: א לך ס לו 13. שהשטר: ס השטר 14. שמכר: א ד כי מכר 15. מכרתי: א ד לא מכרתי 16. נתתי: ס נתתי 17. לך: ס חסר 18. להוציא: א חסר ד [לגבות] 19. לבית דין: ד בב"ד

137. ליה: א ק חסר 138. דמו: א דמי 139. (אלמא) [ולא]: א ק אלמא 140. (מאי נפשך) [ועשו]: א ק מאי נפשך 141. [מי]: א ק חסר 142. (אלא) [אי לאו]: אלא 143. (והוא) [והכא]: א ק והוא 144. אחר: א ק זה אחר 145. אריכתא: א אריכ' ד אריכא 146. (ממ"נ) [דמי]: א ק ממה נפשך

1. תשובה זו מובאת גם בכ"ס (סיניסניט) סי' לח. 2. להרב הגדול... יואל זצוק"ל: א ד ק חסר ד שאלה מרבו הראב"ה

אנו צריכין לומר דלחומרא אמרינן שהן קדושה אחת ולא להקל". ועיי"ש שהעלה אפשרות שהרי"ד חזר בו, ולכן השמיט סיומת זו. א בתשובה זו יש תוספת רבה בכ"ס (סי' לח), ר' להלן הע' כא.

נב כאן מסתיימת התשובה גם בשו"ת הרי"ד (סי' עו הנ"ל). המהדיר בשו"ת (שם) הפנה לדברי הרי"ד בפסקיו ותוספותיו שהוסיף: "והא דתנן ר' יוסי אוסר אין לומר דקים ליה דקדושה אחת הן שאם כן אם נאכל עירובו בראשון יהא עירוב בשני, אלא

תבעתיך והיית אלם, ואין עדים בדבר שהיה²⁰ אלם.

והנני דן לפני רבינו כתר התורה²¹ וכתר ישראל לפסול המתנה ולהכשיר המכירה. דאמרינן ריש פרק שבועות העדות (שבועות ל, ב) מניין לדיין שיודע דין שהוא מרומה שלא יאמר הואיל ועדים מעידים לפני אחתכנו ויהיה קולר תלוי בצואר העדים²², תלמוד לומר מדבר שקר תרחק. ופירש רש"י²³ (שם ד"ה שהוא מרומה) ש'למד מתוך דברי עדים שאין עדותם אמת. והכא אין רמאות גדול מזה'. כי הוא עצמו מכר לו וקבל ממנו דמי המקח, והוא עצמו נעשה אפטרופוס כדי להוציא מיד לוקח ועושה מה שהוא רוצה. רגלים לדבר מה שנתן לבתו המתנה לא היתה כי אם להוציא מיד שמעון הלוקח. ולא דמיא לההיא²⁴ דאיזהו²⁵ נשך (ב"מ עב, א) דקם אקנייה לבנו קטן והדר זבנה²⁶ ניהליה, דאמר התם דלא הוה זביניה²⁷ משום דהקנה לבנו קטן. דהתם אנוס הוה במכירתו שהיה מגזם לו לומר לקוחה היא בידי. ועוד דהתם הוה²⁸ השטר כתוב כדין, שהיה כתוב בו וכך אמר לנו כתובה בשוקא²⁹ וחתמוה³⁰ בברא. אבל האי דלקמן, חדא, שלא בירר אונסו שהיה אנוס במכירתו לשמעון, ותו, דבשטר מתנת בתו אינו כתוב וכך אמר לנו³¹ כתובה בשוקא וחתמוה בברא. ודמיא לההיא דחזקת הבתים (ב"ב מ, ב) דאמרינן היכי דמי מתנתא³² טמירתא, אמר רב יוסף דאמר להו לסהדי זילו איטמרו³³ וכתבו ליה³⁴, ואיכא דאמרי אמר רב יוסף דלא אמר להו תיתבו בשוקא³⁵ (במתנה)

[ובברייתא]³⁶ ותכתבו ליה³⁷. מאי בינייהו, איכא בינייהו סתמא. פירש רשב"ם³⁸ (ד"ה איכא) איכא איטמרו וגם לא לזיוס³⁹ לכתוב בשוקי ברייתא, ללישנא קמא דרב יוסף כשירה, וללישנא בתרא פסולה, לנריך לומר להם כתבו בשוקא וחתמוה בברא. ובפר"ח גרסינן דאמר להו לא תיתבו בשוקי ובברייתא, ואי אפשר לומר כן? דמסתא לשונות דרב יוסף משמע סתמא כשירה. (דאמר) [ואמר]⁴⁰ במסקנא (שם מא, א) סתמא מאי, רבינא אמר לא חיישינן, רב אשי אמר חיישינן⁴¹, והלכתא חיישינן. פירש רשב"ם (ד"ה סתמא) סתמא מאי, משום דתרי לישני אמר רב יוסף לעיל ואיכא בינייהו סתמא חד פסל וחד מכשיר. הלכך בעי⁴² הכא אמרי סמכין אי אמר להן סתמא כתובו⁴³ ולא אמר להו⁴⁴ תיתבו בשוקא⁴⁵ ובברייתא ולא אמר להו נמי איטמרו, מי הויא טמירתא⁴⁶ או לא. ויש אומרים דלמודעה קאי וקמא דלא הויה מתנה טמירתא מודעה לחברתא אכל סתמא הויה מודעה. ולא נהירא כלל, דלהסא לישנא סתמא פסולה ודאי לא הויה מודעה דהויה טמירתא⁴⁶. לא חיישינן, דאינה טמירתא אלא כשירה. חיישינן, לטמירתא ולא מגבינן בה. הלכך נריך לכתוב בתוך השטר וכך אמר לנו כתבו בשוקא וחתמוה בברא ואף על גב דלא אמר⁴⁷ אלא כתבו לו⁴⁸ סתם, עכ"ל.

למדנו משם דכל שטר מתנה שאינו כתוב בו (וכדאמר) [וכך אמר]⁴⁹ לנו כתובה בשוקא וחתמוה בברא הוי⁵⁰ מתנתא⁵¹ טמירתא ולא מגבינן ביה⁵². ולא הויא נמי מודעה לחברתא, (שם מ, ב) דאמר רבא⁵³ והויא מודעה

20. שהיה: א שהיית ד ק שהיית 21. התורה: א בתורה 22. העדים: א ד עדים 23. ופירש"י: ופירש"י ז"ל מנין לדיין שיודע 24. לההיא: ס לההוא 25. דאיזהו: א איזהו ק איזהו ס דפרק איזהו 26. זבנה: א ק ס זבניה 27. זביניה: ד זביני 28. הוה: ד היה 29. בשוקא: ד בשוק 30. וחתמוה: ק וחתמוהו 31. לנו: ס לנא וכן להלן 32. מתנתא: א ד ק מתנה 33. איטמרו: א ק חסר ד ואיטמרו 34. ליה: א ד ק לי 35. בשוקא: א ק ס בשוקי 36. (במתנה) [ובברייתא]: א ק במתנה ס

בריתא 37. ליה: א ד ק חסר 38. רשב"ם: ס רשב"ם זל"ה וכן בסמוך 39. ציום: א ד ק צוה 40. (דאמר) [ואמר]: א ק דאי ס ואי 41. רב... חיישינן: א ד ק חסר 42. בעי: ס הא בעי 43. כתובו: ד בתובו 44. להו: א ד ק חסר 45. בשוקא: א ק בשוקי 46. או לא ... טמירתא: א ד ק חסר 47. אמר: ק א' להם 48. לו: ק ס חסר 49. (וכדאמר) [וכך אמר]: א ק וכדאמר 50. הוי: ק ס הויא 51. מתנתא: ס מתנתא 52. ביה: ס בה 53. רבא: ק רב

(ד"ה איכא) כתבו שלדעת ר"ח סתמא היינו כשאומר לא תיתבו בשוקא, ועיין לקמן הע' טז.

ד התוס' רי"ד והראב"ה בתשובתו בהמשך הסימן כתבו שהספק הוא אם מתנה בסתמא הווי מודעה. ועיין בדברות משה (סי' נט הע' סא) שביאר שאם מתנה בסתמא נחשבת לספק טמירתא, ניתן לומר שהגמ' הסתפקה האם מחמת אותו ספק תיבטל גם המתנה השנייה.

ב קצת קשה להבין את השימוש במושג דין מרומה כאן, שהרי הבת ודאי לא רימתה וייתכן ומתנתה קיימת. ואולי מכוונים הדברים כלפי האפשרות (המובאת לקמן בהע' ג-ד) שדוחה רבנו בהמשך הדברים, שהמתנה אומנם בטלה אבל היא מודעה שמבטלת את המכר.

ג ברמב"ן ובערוך (ע' בר) מובאים דברי ר"ח, ומהם עולה שמהלשון "לא תיתבו" משמע שבמתנה רגילה צריך לשבת בשוקא ואם לא ישב בשוק (דהיינו סתמא) פסול. אומנם תוס'

טמירתא, הואיל ואין כתוב בו וכך אמר לנו⁷¹ כתבוה בשוקא וחתמוה⁷² בברא. וכבר למדנו דלא הויה מודעה למקח של שמעון הואיל שלא היה ראובן אנוס במכירתו לשמעון. הלכך נראה בעיני לפסול שטר המתנה⁷³ ולהחזיק⁷⁴ שטר המכירה⁷⁵.

ויש שמשיבין לי כי מה שאין גובין בשטר מתנה טמירתא היינו היכא שהנותן אומר לא נתכוונתי ליתן⁷⁶ לך, אבל הכא שראובן⁷⁷ מודה שנתן לבתו מתנה גמורה על פי השטר יגבה בו⁷⁸. ואני משיבם דאם נתכוון ליתן⁷⁹ לה מפני מה⁸⁰ עשאו טמירתא. ותו אי משום הודאתו⁸¹ לאו כל כמיניה להודות להפסיד דחיישין לקנוניא. כההיא דפרק (בתרא) [שני]⁸² דכתובות (יט, א) דאמר רב יהודה אמר רב האומר שטר אמנה הוא זה אינו נאמן. דקאמר מאן וכו'⁸³ עד אלא דקאמר מלוה, וכגון שחב⁸⁴ לאחרים וכדר' נתן כו'⁸⁵, אלמא דכל היכא שחב לאחרים אין הודאתו כלום⁸⁶, וכנהה רבות, ועת לקצר.

ותו יש לי קצת נדנוד פסול בשטר המתנה⁸⁶, דעד אחד החתום על שטר מתנה⁸⁷ היה נשוי אחרות הנותן מתנה והוליד עמה⁸⁸ ועדיין הבן קיים. ותנן בסנהדרין פרק זה בורר⁸⁹ (כו, ב) היה קרוב ונתרחק הרי זה כשר. ר' יהודה אומר אפילו מתה בתו ויש לו בנים ממנה הרי זה קרוב. (שם כה, ב) אמר⁹⁰ ר' תנחום אמר ר' נחוניא אמר רב הלכה כר' יהודה. אמר רב נחמן אין הלכה כר' יהודה. וכן אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן אין הלכה כר' יהודה⁹¹. ועתה לפי זה פשיטא לי שאין הלכה כר' יהודה, דאמרין פרק קמא דביצה (ד, א)

לחברתה. אמר רב פפא הא דרבא לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר, דההוא גברא (דאמר) [דאזל]⁵⁴ לקדושי איתתא, אמרה ליה אי כתבת לי כולהו נכסיך⁵⁵ הוינא לך, ואי לא לא הוינא לך⁵⁶. אזל⁵⁷ כתבינהו לכולהו⁵⁸ ניכסי. אתא בריה קשישא אמר ליה וההוא גברא מה תהא עליה. אמר להו לסהדי זילו איטמרו בעבר ימינא וכתבו ליה. אתו לקמיה דרבא אמר להו לא מר קנה ולא מר קנה, מאן דחזא סבר משום דהויה מודעא לחבירתה, ולא היא, התם מוכחא מילתא דמחמת אונסא הוא דכתב לה, אבל הכא מר ניחא ליה דליקני, ומר לא ניחא ליה דליקני. פירש רשב"ם⁵⁹ (ב"ב מ, ב ד"ה אלא) אלא מכללא איתמר וטעות הוא. אתא בריה קשישא, קודם כתיבת שטר לאשה. אמר להו לסהדי, קודם כתיבת שטר לאשה. לא מר קנה, הבן⁶⁰ משום דהויה טמירתא. ולא מר קנה, האשה משום דטמירתא הויה מודעא לחבירתא. ולא היא, דמתנה טמירתא כמאן דליתיה דמי⁶¹ ולא הויה מודעא. דמחמת אונסא⁶², שאינה חפיה בו אלא חס כן יכתוב לה. הלכך [לא]⁶³ גמר בלבו להקנות לה אלא⁶⁴ עד שישאנה ויחזור בו. הלכך התם הוא [דהויה]⁶⁵ במקום מודעא. אבל הכא⁶⁶ לויכא טענת⁶⁷ אונס דבתרייתא לא הויה מתנה [טמירתא]⁶⁸ קמיתא מודעא דבתרייתא שהיא עשויה כתקנה לבטלה. דבקמיתא לא ניחא ליה דליקני הואיל ועבדה טמירתא, אבל דבתרייתא⁶⁹ שנטעית לו שטר ראוי ניחא ליה דליקני. שמעין מהכא דמתנתא טמירתא לא הויה מודעא לחבירתה⁷⁰ אלא היכא דליכא דבתרייתא אונס דמוכת, אבל בלא אונס ניחא ליה דליקני⁷⁰, עכ"ל.

למדנו משם דהאי שטר מתנה שכתב לבתו הויה מתנה

76. ליתן: ס ליתנו 77. שראובן: ד ראובן 78. יגבה בו: א ד ק חסר 79. ליתן: א ד ק חסר 80. מפני מה: ס למה 81. הודאתו: א ק הוראתו ס הודאתו 82. דפרק (בתרא) [שני]: א ק דפרק בתרא ס ד"ב 83. וכו': א ק אילימ' וכו' ס אלימא דקאמר ליה פשיטא 84. שחב: א ק שחייב 85. כו': ק וכו' 86. המתנה: א ד ק מתנה 87. על שטר מתנה: ס עליה 88. עמה: א ק עמה הנותן ד עמה (הנותן) 89. בסנהדרין פרק זה בורר: א ד ק חסר 90. אמר: ס וקאמר בגמ' א"ר 91. וכן ... כר' יהודה: א ד ק חסר

54. (דאמר) [דאזל]: א ק דאמר 55. נכסיך: א ד ק נכסיך 56. לך: א ד ק חסר 57. אזל: ד ק חסר 58. לכולהו: ד לכולי 59. רשב"ם: ס רשב"ם זלה"ה לאו בפירוש איתמר 60. הבן: ק חסר 61. דמי: ק דמו ס דמיה 62. אונסא: א ק ס אונס 63. [לא]: א ק ס חסר 64. אלא: א ק חסר 65. [דהויה]: ס א ק חסר 66. הכא: א ק ס היכא 67. טענת: ק טענות 68. [טמירתא]: א ק ס חסר 69. בביתרייתא: א ק אחרים ד (אחרים) [אחרון] 70. שמעין ... דליקני: א ד ק חסר 71. לנו: ק לנא 72. וחתמוה: ד ק וכתבוה 73. המתנה: א ד ק מתנה 74. ולהחזיק: ס ולהכשיר 75. המכירה: ק מכירה

ונעמיד את הקרקע בחזקת הנותן, ודלא כ"ש שמשיבין ל"י שמביא כאן רבנו, שלדעתם עולה הספק רק כשמערער הנותן.

ז יש מקום להקשות, שהרי כשם שאינו נאמן לומר שהמתנה כשרה להפסיד את הקונה כך אינו נאמן לפוסלה ולהפסיד את בתו, וממילא נחשב הדבר כאילו לא אמר כלום, ובמצב זה סוברים המשיבים שהמתנה קיימת.

ה אומנם לפי המבואר בהערה הקודמת ייתכן ומתנתא טמירתא אינה מודעה (אלא באונס) אבל מתנה בסתמא הויה מודעה.

ו מדברי רבנו משמע שסובר כרמב"ן וכרא"ש (ב"ב פ"ג ס' לג) שהמתנה בטלה בודאי "ולא שיהיה הספק אם קנה", אולם מדברי הרשב"ם (ד"ה לא מגבין) והנמוקי יוסף (ב"ב כא, א) ועוד ראשונים משמע שהמתנה בטלה מספק. וביאר הנמוקי יוסף שלמרות הספק לא תועיל תפיסה (אלא ברשות הנותן שאז בטל הספק)

היא ששנינו נכסים שיש להם אחריות נקנין בכסף ובשטר ובחזקה, דמכי מטא¹⁰⁷ שטרא לידיה קנה את הקרקע בכל מקום שהוא. אבל זה השטר אינו אלא שטר ראייה כדאמרין¹⁰⁸ פרק קמא דקידושין (כו, א) ושטר ראייה בעלמא הוא, ובשטר אינו מפורש האיך נתן לה אם בשטר שכתב לה שדי נתונה לך¹⁰⁹, ותו דאנן ידעינן שלא כתב כך כי אין רגילות. ואם בחזקה הקנה לה אם כן קניית שמעון קנייה¹¹⁰ טובה היא. דהא זאת¹¹¹ לא החזיקה, כי שמעון הלוקח היה דר בבית זה¹¹² כמה שנים קודם כל¹¹³ זה המעשה¹¹⁴ ועדיין דר בו, והאיך¹¹⁵ יכולה להחזיקה. ותו ליכא עידי חזקה, וגם אינה אומרת שהחזיקה. הלכך שטר מתנה דא¹¹⁶ אינו כלום.

ואחר כל זאת אפילו אם היה שטר מתנה¹¹⁷ קיים, נראה בעיני שחייב להחזיר לו מעות ראובן המוכר לשמעון הלוקח. כההיא דאיזהו נשך (ב"מ עב, א) דעד כאן לא קמיבעיא ליה אלא אי כמלוה בשטר דמי וגובה מנכסים משועבדים אי¹¹⁸ כמלוה על פה דמי¹¹⁹ וגובה מנכסים בני חורין, אבל זווי פשיטא דהדרי. ואי משום שראובן טוען אתה חייב לי ממקום אחר, הרי שמעון משיבו איני חייב לך כלום ולא היו דברים מעולם¹²⁰ שהייתי חייב לך כלום, אלא שבמרמה אתה בא עלי¹²¹ לגזול לי ממוני.

ונראה בעיני שחייב להחזיר לו מעותיו ואחר כך יתבענו לבית דין אם יתחייב¹²² יגבה, דריש פרק שור

רב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן. אבל לפי איכא דאמרי דר' יוחנן אדר' יוסי הגלילי קאי, מספקא לי אי הלכה כר' יהודה או לא, משום דקיימא לן אין הלכה כתלמיד במקום רבו, ורב נחמן תלמידו דרב הוה⁹² כדאמרין בכמה דוכתי אמר רב נחמן אמר רב. או כלך לדרך זו⁹² דהלכתא כרב נחמן בדיני (כתובות יג, א). ונראה בעיני שאין זה בדיני, דאין⁹³ שייך לומר הלכתא כרב נחמן בדיני אלא היכא שחלוק בסברא, אבל הכא⁹⁴ דבאיסור קורבה הדבר תלוי זה⁹⁵ כשאר איסורי⁹⁶ דקיימא לן (בכורות מט, ב) הלכתא כותיה דרב⁹⁷ באיסורי. וכן פר"ח גבי אונאה ושביעית דאיסורי נינהו ולא דיני. והכי נמי אמר מר עוקבא לבני חמוה (סנהדרין כט, א) פסילנא לכו לדינא, אף על גב דאמר להו אטו בקבא⁹⁸ דקירא אידבקנה בכו⁹⁹, היינו דחויי קא מדחי להו¹⁰⁰.

ותו נראה לי שלא נתקיימה המתנה. דנראה בעיני דכל שטר מתנה שעכשיו היא שטרי הראיה, שכך כותבין זכרון עדות שהיתה לפנינו כו' עד¹⁰⁰ איך פלוני אמר לנו¹⁰¹ הוו עלי עדים שנתתי לו¹⁰², זה אינו שטר מתנה אלא שטר ראייה¹⁰³. ובפירוש נמי אמרין בחזקת הבתים (ב"ב נב, ב) ראייה¹⁰³ במאי, רבה¹⁰⁴ אמר ראייה בעדים, רב ששת אמר¹⁰⁵ ראייה בקיום השטר. אלמא דראיה קרי ליה שטר, אבל שטר מתנה היינו כדתנא (שם נא, א) כיצד בשטר, כתב לו על הנייר שדי¹⁰⁶ מכורה לך שדי נתונה לך, הרי זו מכורה ונתונה. וזו

אמרין ר' ביאורים הע' יא 106. שדי: א ק שדה וכן בסמוך
107. דמכי מטא: ס דכי מטי 108. כדאמר: א כדקא' ק
כדאמר לקמן 109. לך: א ד ק חסר 110. קניית שמעון
קנייה: א ק קניית ד [לאן] קנייה 111. זאת: א ד ק חסר
112. זה: ס הזה 113. כל: ק חסר 114. זה המעשה: ס
המעשה הזה 115. והאיך: ס והיאך 116. דא: א ד ק
חסר 117. מתנה: ס המתנה 118. אי: ס או 119. דמי:
ס חסר 120. מעולם: ק חסר 121. עלי: ק חסר
122. יתחייב: א ד ק חסר

92. לדרך זו: א ד ק חסר 93. בדיני דאין: ס דיני דאין
94. הכא: ס היכא 95. זה: ס זהו 96. איסורי: א ק
איסורא 97. כותיה דרב: ס כרב 98. בקבא: א בקבי
99. אידבקנה בכו: א ד ק אידבקו 100. כו' עד: ק וכו'
עד ס חסר 101. לנו: ס לנא 102. לו: ס לפלוני
103. ובפי' נמי... הבתים ראייה: א ק חסר ד [כדאמר]
בפרק מי שמת (ב"ב קנד, א) ראייה ר' ביאורים 104. רבה:
א ק רבא ד (רבא) (רב הונא) ר' ביאורים הע' יא
105. ששת אמר: ד (ששת אמר) (חסדא ורבה בר רב הונא

בהודא בע"פ), והסיק שמועיל בלשון עבר, וכן מפורש ברמב"ם
(פ"ד מזו"מ הי"א) ובטושו"ע (ח"מ רמה, א).
יא ובפי'... ראייה - ר' שנו"ס. בכת"א, ממנו הועתק האו"ז הנדפס
(וכן בכת"א ק), חסר כאן, והשלים המביא לדפוס עפי' הסוגיא
בב"ב (קנד, א) שם נאמר: "ראיה במאי? רב הונא אמר: ראייה
בעדים; רב חסדא ורבה בר רב הונא אמרי: ראייה בקיום השטר.
רב הונא אמר: ראייה בעדים". ולכן שינה גם להלן (הע' 104, 105
בשנו"ס) שמות האמוראים מרבה ובר הפלוגתא שלו רב ששת,
לרב הונא ובני הפלוגתא שלו: רב חסדא ורבה בר רב הונא. אולם
בכת"א ס הפנה במפורש לסוגיא בחזקת הבתים, וממילא אין
צורך בתיקוני הגי' להלן.

ח אולם ביד רמ"ה (סנהדרין כח סוף ע"ב) כתב שדעת רב נדחתה
מפני שהוא יחיד במקום רבים. ואף רבנו בהל' סנהדרין (סי' מה)
למרות שניסה לדייק מהרשב"ם (ב"ב קכח, א) שהלכה כרבי יהודה
הסיק שהלכה כרבנן, וכ"פ הרי"ף (סנהדרין ז, א), הרמב"ם (פי"ד
מעדות ה"א) והרא"ש (סנהדרין פ"ג סי' כ).
ט בהל' סנהדרין (שם סי' מה) כתב רבנו, שאדרכה מר עוקבא לא
פסל בני חמיו אלא משום דלא צייתי דינא.
י הדברים מחודשים, ולפי"ז נצטרך לומר שהגמ' בגיטין (מ, ב):
"נתתי שדה פלונית לפלוני... הרי אלו שלו... וא"ר יוחנן: וכולן
בשטר", עוסקת בשטר ראייה. ועי' בר"ן (גיטין כא, ב; קידושין י,
א בר"ף) שהוכיח שמדובר בשטר מכר (דאל"כ יכול היה להסתפק

[ב] וזאת תשובת הרב אליעזר בר יואל זלה"ה¹⁴³

אדדה כל שנותי מרוב בכיותי וצרותי, וכהו
הרואות בארובותי. לכן בקשתי אחד מחברי
לכתוב לך החבר ה"ר¹⁴⁴ יצחק בר משה¹⁴⁵, ואני
קורא מפי והוא כותב על הספר, ואשיבך בקצרה.

דעתי נוטה ששטר המתנה המוקדמת לשטר המכירה
המתנה מוקדמת¹⁴⁶ וכשירה בעדים החתומים עליה.
ואף על פי שדילג הסופר ולא כתב ואמר לך כתובה
בשוקא וכו'¹⁴⁷, אפילו הכי כשירה לפר"ח¹⁴⁸ כמו
שכתבת לעיל לשונו וגירסתו. ואף על גב דאיבעיא לך
(ב"ב מא, א) סתמא מאי לא קאי אלא על דהויא מודעא
לחבירתה. דלפירוש רבינו שמואל לא היה לו¹⁴⁸
לתלמוד לעשות בעיא במה שדיבר כבר איכא בינייהו
סתמא, אלא רק היה לו לפסוק והלכתא חיישינן, זה
קשה לפירוש.

ואומר אני לפי פירושו שפירש דבסתמא חיישינן, הני
מילי בימי חכמי התלמוד שלא היו רגילין לכתוב,¹⁴⁹
דאמרינן בפרק חזקת הבתים (שם מד, ב) אמר רבה¹⁴⁹
אקני ליה מטלטלי אגב מקרקעי, גבי"ה מקרקעי גבי
מטלטלי. ואמר רב חסדא והוא דכתב דלא¹⁵⁰
כאסמכתא דלא כטופסי דשטרי, אלא כחומרי¹⁵¹ כל

שנגח את הפרה (ב"ק מו, ב) אמר רב נחמן אמר רבה¹²³
בר אבוה מנין שאין נזקקין אלא לתובע תחילה שנאמר
מי בעל דברים יגש, ופירש רש"י¹²⁴ (ד"ה שאין) כגון
לחובן שאמר לשמעון מנה לי בידך ושמעון משיכו תפסת משלי
החזיר לי מה שתפסת, או משכון היה לי בידך ונפתח מדמי
שנתמשת בו בתחילה. נזקקיס לטענת¹²⁵ לחובן ומוציאין¹²⁶
לו מנה משמעון, ואחר כך נזקקין¹²⁷ לטענת¹²⁸ שמעון [לדון]¹²⁹
על דבר התפיסה והמשכון, עכ"ל. ומורי ה"ר שמחה בר
שמואל שיחיה¹³⁰ הביא ראיה לדברי רש"י. דאמר¹³¹
בירושלמי פרק האיש מקדש (קידושין פ"ג ה"ד) חד בר
נש קם עם חבריה בשוקא, אמר ליה הב לי קיתונא
דאית לי גבך. אמר ליה הב לי דינר דאית לי גבך. אמר
ליה הב¹³² לי קיתונא וסב¹³³ דינרא¹³⁴. אתא עובדא
קומי ר' מנא אמר ליה את אודית ליה¹³⁵ בדינר והוא
לא אודי לך בקיתונא, זיל והב ליה דינר דהיינו¹³⁶
כרש"י. וההוא דאטרחהו לבי דינא תרי זימני לא
מטרחינן דפרק המקבל (ב"מ קי, א) לא קשיא, ועת
לקצרי.

לפי ריב"א דפירש נזקקין¹³⁷ לקבל עדים¹³⁸, כי מעיינת
ביה שפיר אתיא¹³⁸ בגמגום. אם יטעון המוכר אין לי
מעות הנסדר לו כרש"י¹³⁹, או יגביה מגלימא דעל
כתפיה כר"ת¹⁴⁰, הואיל שבא במרמה וגזלו. ואין
פנאי להאריך בראיותיהם הידועים לי וכל שכן לך
גאון ויסוד העולם¹⁴¹ אשר לך צפוי כל¹⁴² נעלם.
יצחק בר משה נב"ה

דאתיה 139. כרש"י: ס כרש"י ז"ל 140. כר"ת: ס כר"ת
ז"ל 141. העולם: ק עולם 142. צפוי כל: א צפון כל ק
כל צפון 143. וזאת תשובת... יואל זלה"ה: א ד תשובה
מהנ"ל ק חסר 144. ה"ר: ס ר' 145. בר משה: א חסר
146. המתנה מוקדמת: ס חסר 147. וכו': ס וחתמה
ברא 148. לו: ק חסר 149. רבה: א ק רבא ד (רבא)
[רבה] 150. דלא: א ק לה 151. כחומר: ס כחומרי

123. רבה: ס רבא 124. רש"י: ס רש"י ז"ל
125. לטענת: ק לטענות 126. ומוציאין: א ד ק ומוציא
127. נזקקין: א ק נזקק 128. לטענת: ק לטענות ס
לטענתו של 129. [לדון]: א ק ס חסר 130. שיחיה: ס
חסר 131. דאמר: א דאמ ק דאמרינן 132. הב: א הכי
ק הני 133. וסב: א ק דהב ס ותב 134. דינרא: א ק ס
דינר 135. ליה: א ק לו 136. דהיינו: ק היינו
137. נזקקין: ס דנזקקין 138. אתיא: א ק ואתיא ס

מזיילי נכסי.

טו הכוונה לשיטת רבנו תם המוזכרת בתוס' ב"מ (קיד, א ד"ה
מהו) ובספר הישר (חיד' סי' תרב) שלהלכה אין מסדרין לבעל חוב
וגובים גם מגלימא דעל כתפיה.

טז כך כתבו התוס' בב"ב (מ, ב ד"ה איכא) בדעת ר"ח שלשתי
הלשונות של רב יוסף סתמא כשרה. ואף שהערנו לעיל (הע' ג)
שמדברי ר"ח המובאים ברמב"ן ובערוך עולה שללישנא בתרא
סתמא פסולה, ניתן אולי להעמיס את הדברים על נוסחת ר"ח
המובאת בתשובות הגאונים (הרכי"ס סי' תשב, עמ' 220).

יז וכ"כ תוס' שם (ב"ב מ, ב ד"ה איכא).

יח גבי - בגמ' לפנינו: קני, וכן בסמוך. ועי' מסורת הש"ס שכתב
שרש"ל גרס: גובה, וציין שכ"א במ"מ (פי"ח מהל' מלוה הל' ב).

יב בתוס' ב"ק (מו, ב ד"ה שאין) מבואר שאף החולקים על רש"י
מודים במקום שיש לתובע עדים או שטר שלא ממתנים לעדי
הנתבע. וקצת קשה מדוע מסתמך רבנו דווקא על רש"י שהרי
כאן יש לקונה שטר ועדים.

יג רבנו מביא את הוכחת רבנו שמחה מהירושלמי גם בהלכות
סנהדרין (סי' פט). בשטמ"ק לב"ק (מו, ב) הביא את רבנו שמחה
והוסיף שהשיב לו הריצב"א, שהירושלמי מיייר שהקיתון היה
שווה יותר מהדינר ולכן אין לנתבע מיגו.

יד דעת הריב"א הובאה בהל' סנהדרין לרבנו (סי' מט) ובתוס'
סנהדרין (לה, א ד"ה אשרו). הוא סובר שנוזקקין לתובע תחילה
היינו ששומעים קודם את עדיו למרות שייתכן שעדי הנתבע
ימותו או ילכו קודם שיעידו. וכבר תמהו שם תוס' מאי שנא

היה כדאיתא במועד קטן (טז, ב) והלכה כמותו¹⁵². ומעתה שביררנו ששטר המתנה כשר כמו שכתבנו, המכירה בטלה וחייב המוכר להחזיר לקונה מעותיו הכתובים בשטר המכירה. ולא מבעיא אם כתוב בשטר המכירה שקיבל עליו המוכר לפצותו, אלא אפילו אם אין כתוב בו אחריות ופיצוי, חייב להחזיר לו מעותיו. דאמר רבה¹⁵³ (ב"מ טו, ב) הלכתא אחריות טעות סופר הוא, בין בשטרי מקח וממכר בין בשטרי הלואה. וזה ראובן שמכר אחרי המתנה, מקח טעות ומנהג רמאות נהג ואינו יכול לטעון אתה חייב לי כך וכך, דבטלו כאן כל המגביות כיון שהשטר מכירה בעין ביד הקונה. אך הקונה ישבע ויטול שלו אם זה טוען אשתבע לי שאין בידך משלי כלום כדאיתא במסכת שבועות (מא, א)¹⁵⁴. ונחלקו רבותינו אם מסדרין בבעל חוב או לא כמו שכתוב בספר הישר (חיד' סי' תרב)¹⁵⁵. ובזה לא יאריך רק יגזרו חרם על כל מי שיודע משלו דבר שיביא לבית דין, ויתנו לקונה כשעור מעותיו.

וסעד מצאתי לדברי בשם רבינו יב"א¹⁵⁶ וזה לשונו, איכא ביניהו סתמא, ואיקשי הא דאמרין סתם קנין לכתובה עומד(ת)¹⁵⁷, כשכותבין לו אותה המתנה בשטר לא חיישינן למתנה טמירתא שהרי לא פירש כתבו לו בשוקי בראי, אלא סתם אמר ולא ידעינן מה דעתו. ונראה לי דלא דמיא. הכא מיירי כגון שמקנה לו המתנה בשטר ואינו עושה לו קנין אחר כי אם בשטר רוצה להקנות לו, ולפיכך הוא עצמו אומר לכתוב לו, ואי אמר תכתבו בשוקי בראי הוא קונה בהאי שטרא ואי לא אמר הכי הוי פלוגתא אי קנה או

השטרות¹⁵². משמע מדקאמר והוא דכתב, שמע מינה דלפעמים¹⁵³ לא היו רגילים לכתוב, ודכוותה אמרין בגט פשוט (ב"ב קס, ב) דכתב ביה שריר וקיים¹⁵⁴ שלא היו רגילין לכתוב בכל השטרות שריר וקיים¹⁵⁴. ובטופסי שטרות¹⁵⁵ דרב יהודאי הרגיל לכתוב הכל¹⁵⁶ לאפוקי נפשין מפלוגתא ומספיקא דחשש לבית דין טועין. ועתה שהכל כותבין כטופסי שטרות¹⁵⁷ דרב יהודאי, וקבלתי עלי שטר מתנה זו כחומר כל שטרי מתנות, אם כן אפילו אם לא¹⁵⁸ כתוב וכך אמר לנא כתובה בשוקא¹⁵⁸ וחתמוה בברא כו'¹⁵⁹, כשר השטר מתנה.

ועוד נראה לי שאם העדים קיימים בפנינו עדיין יכולין לכתוב שטר מתנה אחר מזמן המתנה. ויכתבו¹⁶⁰ בו¹⁶¹ כתובה בברא וחתמוה בשוקא אחרי דסתם¹⁶² קנין לכתובה עומד בכל שופרי¹⁶³ דשטרי¹⁶⁴ אין¹⁶⁵ הפסד במה שדילגו, שהרי בכל שטרי מתנות שלנו כתוב בהן קניין וקנינא מיניה כו' עד במנא דכשר למקניא ביה. וכל כמה דלא כתבו שטר מתנה ההגונה לא עשו העדים שליחותם, כי רגילות המקנים לומר כתבו וחתמו כתיקון השטרות כמו שאנו רגילין לכתוב בשטרות¹⁶⁶ ואמר לנו הווי עלי עדים וכתבו וחתמו. ולא צריך לאימלוכי ביה כדאיתא בריש פרק אף על פי (כתובות נה, א). וכל שכן בעובדא דידכו נוח לאב שיכתבו לבתו. ורבו לשונות המפורשים בריש פרק זה ואין צורך לי להאריך. ולא דמי לתנאי היו דברינו ולא לשטר אמנה, והמבין יבין¹⁶⁷.

ודעתי אין הלכה כר' יאודה ומר עוקבא אב בית דין

כתב) (ויכתוב) 161. בו: א ק ביה ס בה 162. דסתם: א ק סתם ד שסתם 163. שופרי: א ק ס שופרא 164. דשטרי: ק דשטרא 165. אין: א ק ס ואין 166. ואמר לנו... למתנה טמירתא וכו': א ד ק חסר ר' ביאוריס 167. עומד(ת): ס עומדת

152. אלא כחומר כל השטרות: ק חסר 153. דלפעמים: א ד ק לפעמים 154. שלא היו... שריר וקיים: א ד ק חסר 155. שטרות: ק דשטרות 156. הבל: ס חסר 157. שטרות: ס חסר 158. כתוב... בשוקא: א ד ק כתב 159. כו': א ק וכו' 160. ויכתבו: א ק ואי כתב ד (ואי

לעיל הערה ח).

כד רבה - בגמ' לפנינו: רבא.

כה הגמ' בשבועות (מא, א) עוסקת במלוה שהוציא שטר, וטוען הלווה פרוע. ואמר שם רב פפא שאומנם אין מקבלים טענת הלווה וחייב לפרוע, ובכל זאת יכול לתבוע מהמלוה שישבע.

כו ר' לעיל הע' 16, ומסקנת ר"ת שאין מסדרין לבעל חוב.

כו בשו"ת הראב"ה (סי' אלף ו, א ד"ה וראיתי שכתב) מביא הסבר זה בלשון דומה בשם זקנו הראב"ן, וההסבר מצוי בחידושי למס' ב"ב (פ"ג מ, א ד"ה במתנתא טמירתא).

יט אלא ... השטרות - כך הלשון גם בראב"ה ח"ד (סי' תקיט).

כ הכל - נר' שהכוונה לכל הלשונות המקיימים את הקנין.

כא מאן עד סוף הסימן חסר בנדפס ובכת"י א וק, ונוסף מכת"י ס. וכבר העיר המהדיר בנדפס שסוף התשובה חסר.

כב עיין במש"כ לעיל בהע' ז, אך נראה יותר שכוונת הראב"ה היא שלגרסתנו בגמ', ולמש"כ שמתנה בסתמא כשרה, אין צורך בעדות המוכר להכשיר את השטר.

כג כוונתו לדברי מר עוקבא (בסנהדרין כט, א) שאין הלכה כרבי יהודה, וגם אם יש לבתו שנפטרה בנים כשר החתן לעדות (ור')

לא יהא אלא שטרא זיל קיים שטרך וחות בנכסיך, וזה הלוקח קיים שטרו. הילכך כיון דבשעת מכירת הקרקע לא היתה המתנה קדומה קנויה זכה הלוקח במקחו ושוב אין למתנה תקנה.

מרוב טרדות צורכי רבים לא היה לי פנאי להאריך בכל הצריך, בחזקת וימים ושנים תאריך.

שמחה בר שמואל.

[ד] כך דינא במתנה טמירא ואמר תיגבי בה ממקבל מתנה המאוחרת לה, כיון דבתרייתא לא טמירתא וקמייתא טמירתא, בתרייתא גובה קמייתא לא גביא, דאפילו מודעא לחבירתא [לא הויא]¹⁷⁰. ואפילו אי גבי קמי טמירתא אף על גב דזמנא קדים, בתרייתא טריף מינה, דמוכחא מילתא דלשם מודעא כתבה. אבל כל זמן דלא נפק קמן שום שטר מתנה אחר גבי מן נותן מתנה¹⁷¹. דמתנה עביד אינשי דיהיב בצנעה דלא ניחא ליה דלידעו אינשי כי היכי דלימני בי אמרין לא ניחא ליה דליפוש עליה שטרי. ומוקמינן לשטרא כשטר

מעליה כל היכא דלא מבטל שטרא אחרינא דלית בה ריעותא. כדאמרין בפרק זה בורר (סנהדרין כט, ב) ובפרק מי שמת (ב"ב קנה, ב) ובפרק ב' דכתובות (יט, א) חזקה אין העדים (ב"ב קעא, ב) חיישינן שמא איחרוהו ומכירה טמירתא לא דיינינן בה

ראובן שמכר בית לשמעון ואחר כך הוציא שטר מתנה שנתנו לבתו קודם, ואין כתוב בשטר המתנה כתובה בשוקא והתמזה בכרא. נראה לאבא מרי וצ"ל¹⁷¹ שהמתנה בטילה והמכר קיים, ואפילו אם המתנה קיימת יחזיר לשמעון מעותיו, ואינו נאמן לומר היית חייב לי קודם ולא יכולתי להוציא מידך בעניין אחר, ואחר כך יתבענו לדון. ורבנו אבי העזרי וצ"ל כתב שהמתנה קיימת

לא. אבל התם דאמרין סתם קנין לכתובה עומד זהו שאינו מקנה לו בשטר אלא מקני לו בקנין לבדו וכתובת השטר אינו אלא לראיה¹⁷², להכי לא שייך למימר טמירתא באותו שטר, עכ"ל. ונראה לי דכל שכן אם כתבו בשטר מתנה קנין דכשר טפי כדפרישית לעיל.

ותבולה בטוב ימים ושנותיך בנעימים כחשק

אבי העזרי:

[ג] כט [תשובת רבנו שמחה]¹⁶⁸

מים עמוקים קרים מתוקים יפים נקיים בלב מים חיים, חברי החבר ר' יצחק בר משה יישר כחך שסברת, ויפה כוונת, על העיקר עיינת.

כך אני סבור אפילו למאן דסבירא ליה דהויה מודעא לחבירתה, דוקא לחבירתה במתנה אחרת דגלוי מלתא בעלמה היא הויה מודעא. אבל לזבני לא הויה מודעא¹⁷³ עד דמסר בהדיה מודעא דתליוה וזבין הוו זבני, עד דמסר מודעא בהדיא דאגב אונסא דזוזי גמר ומקני. וכל שכן לפי המסקנה דמתנה טמירא לא הויה מודעא אפילו לחבירתא, לפום דמסיק והלכתא סתמא חיישינן ולא מגבי בה הואיל ומספקא לן אי הוי מתנה או לא אין ספק מוציא מידי ודאי. וכיון דלוקח קיים שטרו, במתנה קדומה ספק אי הויה מתנה לא מרעא לשטריה דלוקח. ותו, דלוקח הוי מוחזק ועל המוכר להביא ראיה, כדאמר רבה סוף פרק מי שמת (ב"ב קנט, ב) דעליה דמוכר לאתויי ראיה אף על גב דקא טעין מוכר טענה ודאית, והכא לא מצי למיטען (אלה) [אלא]¹⁶⁹ טענת ספק. ועל כן לא פליג רב נחמן עליה דרבא (שם) אלא משום דאמר ליה זיל ברור אכילתך,

הויא: ס חסר. נוסף לפי הענין 171. זצ"ל: ט חסר וכן להלן

168. [תשובת רבנו שמחה]: א ד ק ס חסר. הוספנו עפ"י הענין 169. (אלה) [אלא]: ס אלה התיקון מסברא 170. ולא

באו"ז הנדפס, ומצויה רק בכ"י ס. התשובה הובאה גם בתשובות ופסקים לחכמי אשכנז וצרפת (קופפר סי' קז עמ' 170). ל יש להעיר על דברי רבי שמחה שבמכר יש צורך במודעה ממש, והנתינה לאחר אינה נחשבת למודעה. מהסוגיא בב"ב (ב"ב מ, ב). שם מדובר שהלך לקדש אשה, ענין הדומה יותר למכר ובכ"ז נתינת הנכסים לבנו נחשבה למודעה. ועיין באור שמח (פ"ה מזו"מ ה"ד).

לא זו דעה יחידאית ולפיה יש לפרש ש"לא מגבינן בה" כוונת הדברים היא שאין גובים מאחרים, אבל מנותן המתנה גובים. וכבר ביארנו לעיל (הע' ו) שאפילו המשיכים על רבנו סוברים שביכולת הנותן לערער על המתנה.

כח בדבריו הקודמים התבסס הראב"ה בהכשר השטר של ראובן לשמעון על הסברא שהנותן כיוון לשטר כשר וכתיקון ר"י אלברצלוני וכיו"ב. אומנם מהראב"ן עולה שיש הבדל מהותי בין שטר מתנה לשטר ראיה. מתנה דרכה להיות מפורסמת (ובענין זה עיין בלשון הרמב"ם הל' זכיה ומתנה (פ"ה ה"א) ובר"י מגאש ב"ב (מ, ב ד"ה איבעיא)), והיא נפסלת כשנכתבת בסתר. ולעומת זאת שטר שלא בא אלא לראיה לא נחשב למתנה טמירתא. וע"ז הוסיף הראב"ה ששטרות שלנו שכתוב בהם קניין הם למעשה שטרות ראיה.

כט כאמור לעיל (הע' כא) תשובה זו של רבי שמחה לא הובאה

משום דאפילו כתיב ביה אטמירו וכתובו, לא שדי איניש זוזי בכדילכ וגביה ממכירה המאוחרת לה. הילכך היכא דאתו לקמן שתי מתנות אפילו כתוב בקמייתא בנפש חפצה ואין כתיב בה תותיבו בשוקא, ובתרייתא כתיב בה תותיבו בשוקא, הא בתרייתא מוציא מידי הקמייתא, דלא נכתבה לשם מתנה גמורה. שמחה בר שמואל.

[ה] ורבינו יצחק אלפס זצ"ל כתב בפרק חזקת הבתים (ב"ב כא, ב) כתב

והמכר בטל, אך הקונה ישבע ויטול מעותיו אם זה טוען אישתבע לי שאין בידך משלי כלום. ורבנו שמחה זצ"ל¹⁷² אומר שאם לא כתב שטר אחר על בית זה היתה¹⁷³ זוכה הבת בזה הבית מאביה¹⁷³ בזה השטר, אבל עתה המכר קיים והמתנה בטילה דאין ספק מוציא מידי ודאי. ובשטר מכר אפילו כתב בו זילו איטמרו¹⁷⁴ וכתובו¹⁷⁵ ליה, לא¹⁷⁶ שדי איניש זוזי בכדי וגביא ממכירה המאוחרת לה¹⁷⁷. וריב"א זצ"ל¹⁷² דדוקא כשמקנה לו הקרקע¹⁷⁸ בשטר שכתב בו שדי נתונה לך בעי למימר כתב¹⁷⁹ בשוקא, ואי לא כתיב ביה¹⁸⁰ הכי הויא טמירתא¹⁸¹ ופסולה, אבל שטר העומד לראייה לא

שיך למימר ביה טמירתא¹⁸¹. ורי"א אלפס¹⁸² זצ"ל כתב בשם רב האי¹⁸³ נאון זצ"ל דבצואת שכיב מרע לא¹⁸⁴ חיישינן למיכתב ביה¹⁸⁵ בפרהסיא¹⁸⁶, ואפילו אם אמר להדיא לא תגלו להא תפקידתא עד אחר מיתה לאו טמירתא היא.

פרהסיה. ועוד בתשובות, שכיב מרע דאמר לא תגלו הא תפקידתא אלא לאחר מיתה בההיא עינא לאו טמירתא היא, דהא אמר להו לסהדי לאחר מיתתו גלוייה¹⁸⁷. והא ודאי דבר מוכיח דעבידא לאיגלווי היא דאמר להו לאחר מיתה ליסהדו בצוואתו, וליכא למיחש בה למתנה טמירתא וכו'¹⁸⁶.

לדיותר לעשות סחורה בבהמה טמאה העומדת למלאכה, כגון סוסים והמורים לה. ודין בהמה העומדת לאכילה מפורש לעיל קודם נידה¹⁸⁷ בסימן קפ"ה, אך שכאן כתב רבינו אב"י העזרי זצ"ל שנראה לו להתיר¹⁸⁷ בהבלעה או שטר בטלה או אם מתבטל ממלאכה אחרת¹⁸⁷,

181. ופסולה... ביה טמירתא: ב חסר טעות הדומות
182. אלפס: ב חסר 183. האי: ו ט נ היי 184. לא: ב
חסר 185. ביה: ב חסר ו נ בה 186. בפרהסיא: ו פרסיא
נ פרהסיא 187. להתיר: ט שמות

172. אומ'... וריב"א זצ"ל: ב חסר טעות הדומות
173. זוכה... מאביה: ט הבת זוכה מאביה בזה הבית
174. איטמרו: ט נ ואיטמרו 175. וכתובו: ט וכתובו
176. לא: ט דלא 177. לה: ט לו 178. הקרקע: ב את
הקרקע 179. כתב¹⁷⁹ בשטר: ב כתב¹⁷⁹ ביה: ט חסר

(פ"ז, ד) בה חלקו בנזדמנו לו מינים טמאים. ת"ק שם התיר בצייד שהשליך רשת ומצא בה גם דגים טמאים ואז התיר למוכרם. ר' יהודה התיר אף לסוחר שהביאו לו מינים טמאים בלא שחזר אחריהם למוכרם, וחכמים אסרו בשני המצבים וחייבוהו להפקירם. בשאלת ההלכה בענין זה, מסקנת רבנו שם על פי הירושלמי (שם פ"ז ה"א יט, א, ב) וכפי שפירש רבנו שמחה, המובא שם, שההלכה כת"ק ולא התירו בנזדמנו לו מינים טמאים אלא בצייד ולא בסוחר. וה"ה בעל הבית שקנה מינים טמאים לעבדיו הגויים או לכלביו, שדינו כסוחר וצריך להפקיר את הנותר. כדעה זו המקילה בצייד פסק הרמב"ם (מאכלות אסורות פ"ח, יז) והשר"ע (יו"ד קיז, א).

לז בראב"ה (סי' תתקעד) דעת רבנו יואל, אבי הראב"ה, כר' יהודה בברייתא להתיר מכירת נבלות וטרפות בנזדמנו לו אף בסוחר, אולם אסר לקנות ולמכור ולעסוק בכך בצורה מכוונת, "משמע דווקא נתמנו (כלומר נזדמנו) אבל לחזור ולקנות ולמכור אסור". הראב"ה חלק על אביו והקל להתיר אף לקנות ולמכור כל זמן שאין זו מלאכתו העיקרית, והשכר מתקבל בהבלעה או שהוא שטר בטלה או משום שמתבטל ממלאכה אחרת. את דעתו זו סיכם כאן המהר"ח. בהמשך מובאת בראב"ה שם דעת רבנו שמחה, שהביא רבנו בהל' שביעית, שפסק להחמיר. לדעתו ההלכה כרבנן שאף כשנזדמנו לו נבלות וטרפות חייב להפקיר.

לב בתורת חיים (ב"ב מ, ב) דייק מהפוסקים שמכירה טמירתא כשרה, וכתב שטעם הפסול במתנה הוא שההסתר מוכיח שלא נתן בלב שלם, משא"כ במכירה שמועיל תלויהו וזבין. אלא שמאידך העיר שם, שהדברים אינם עולים יפה לרשב"ם (ד"ה לא מגבינן) ולרמב"ם (זו"מ פ"ה, א) שכתבו שטעם הפסול הוא שמערים לאבד ממון אחרים. אומנם ממש"כ רבנו שמחה כאן (וביתר אריכות בתשובות ופסקים סי' קז) עולה שסברת מערים יכולה להאמר דווקא במתנה אך לא במכירה, שם לא יסכים ה"קונה" לשלם רק כדי להפסיד אחר (וכנראה שגם ה"מוכר" יחשוש שמא יידרש להחזיר את הכסף).

לג בקצוה"ח (רמב סק"ד) דן מדוע יש צורך שיהיה גילוי לאחר מיתה.

לד על הסעיפים הבאים בפסקי המהר"ח שבסי' זה אין לפנינו התשובות המקבילות באו"ז, וחבל על דאבדין. לה במשנה בשביעית (ריש פ"ז) נאמר בין היתר שאסור לעשות סחורה באיסורים כמו שקצים ורמשים, ומובא בירושלמי שם (פ"ז ה"א יט, א, ב) שבבעלי חיים העומדים למלאכה מותר לסחור, וכן בירושלמי ב"ק (פ"ז ה"ז לו, א). התוספות בב"ק (פב, ב) מחדשים שבכל בעלי החיים, ואף העומדים לאכילה, כשמגדלים אותם שלא לאכילה מותר, והם מציינים לירושלמי. וכן דייקו הש"ך (יו"ד קיז ס"ק א) והט"ז (שם ס"ק א) מדברי השר"ע (שם ריש קיז). לו רבנו האו"ז בהל' שביעית (סי' של) מביא את המשנה בשביעית

זה אינו¹⁸⁸ כתוב למעלה לח.

אין תרומות ומעשרות¹⁸⁹ נוהגות בזמן הזה בחוצה לארץ לט, וצריך עיון אם דווקא ברחוקים¹⁹⁰.

גוי ועבד הבא על בת ישראל, הוולד כשר, ופגום מיהא הויא, והאלפם¹⁹⁰ מכשירו לכהונה¹⁹¹. ועוד האריך בפנים¹⁹¹.

כתב אבא מרי זצ"ל אין אדם נאמן לומר שיהררתי את עבדי אפילו

מכאן ולהבא, כמו שאינו נאמן לומר גירשתני¹⁹² את אשתי¹⁹²,¹⁹³ כדאיתא ביש נוחלין (ב"ב קלח, א). והשיב לו רבינו אב"י העזרי זצ"ל דדמי להא¹⁹⁴ דתניא בהשולח (גיטין מ, ב), האומר עשיתי¹⁹³ פלוני עבדי¹⁹⁵. בן חורין, עשאו בן חורין, ויש ספרים שכתוב בהם עשוי בן חורין¹⁹⁶. אמר רבני¹⁹⁷ יוחנן וכולן בשטר¹⁹⁸. פירש רש"י זצ"ל (שם ד"ה אמר) כגון שכתב לו שטר שיחרורו. פירוש אחר, שכתב

188. זה אינו: ב אין 189. תרומות ומעשרות: ב ו נ מעשרות ותרומות 190. והאלפס: ב נ והאלפסי 191. בפנים: נ חסר 192. את אשתי: ט חסר

193. כדאיתא... עשיתי: ב נכפל 194. להא: ב להאי 195. עבדי: ט חסר 196. ויש... חורין: ב חסר 197. רבני: ב ו ט נ רב 198. פי' רש"י... בשטר: ב חסר

שבירושלמי איתא שהולד פסול לכהונה, והוסיף שכן משמע קצת בתלמוד דידן, ולא פירט ראיותיו. דעת הרא"ש (יבמות פ"ד ס"ו ל) שהולד פגום לכהונה, ולמד זאת מסוגיית הבבלי כמבואר בהע' הבאה. רבנו האו"ז סבר כדעת המחמירים שהולד פגום לכהונה, וכ"פ הטור והשו"ע (אה"ע ד, ה ויט).

מב הרי"ף ביבמות (טו, א) הביא שיש דעות שהולד פגום, וראיתם מדברי הגמ' (מה, א) שגם האמוראים המכשירים את הולד סוברים שהוא פגום לכהונה, ולמדו זאת מק"ו מאלמנה לכהן גדול שבנה פגום אף שאין איסורה שווה בכל, וכאן האיסור שווה בכל. לעומתם הביא אחרים שדעתם שהולד כשר. ובסיכום נר' שהרי"ף מסתפק משום שהגמ' לא אמרה במסקנתה שהולד פגום. הרא"ש ביבמות (פ"ד ס"ו ל) סבר שאין מקום לספק של הרי"ף, ולכן לדעתו הולד פגום. הרמב"ן בחיד' ליבמות (מה, א ד"ה והא) ובס' הזכות ביבמות (על הרי"ף טו, א) סובר, עפ"י הירושלמי, שלמסקנת הרי"ף אין איסור גמור לכהונה ולכן לכתחילה לא תינשא הבת לכהן, אך בדיעבד אם נישאת אין מוציאין מידו. הנמו"י ביבמות (טו, א ברי"ף) סובר שדעת הרי"ף למסקנה היא שהולד אינו פגום, וזה מהדיוק של הרי"ף שהגמ' במסקנתה לא אמרה שהולד פגום. הוא מביא לכך ראיות נוספות.

מג בגמ' ב"ב (קלד, ב) הובאה סתירה בדברי ר' יוחנן האם בעל שאמר: גירשתי את אשתי נאמן או לא, וענתה הגמ' שלמפרע אינו נאמן אך להבא נאמן. אולם בהמשך הגמ' (שם קלה, ב) המסקנה שאין סומכים על התרוץ, ולחומרא אינו נאמן גם על להבא, ולכן חולצת ולא מתיבמת. וכך הובא בפוסקים וכן פסק רבנו האו"ז במס' ב"ב (ס" קזו, קכח) בשם הרשב"ם, רבנו ברוך מארץ יוון והרי"ף. וכך נפסק ברמב"ם הל' גירושין (יב, ה), בטור ובשו"ע אה"ע (קנב, א) שאינו נאמן לחומרא.

מד משמע מכאן שלרבנו האו"ז מאותה סיבה שאינו נאמן בגירושיו אשתו אינו נאמן בשחרור העבד, ויש לברר האם הדברים שייכים האחד בשני. בענין גירשתי אשתי, שלמסקנת הגמ' אינו נאמן, נאמרו סיבות שונות בראשונים. הרשב"ם בב"ב (קלה, א ד"ה ואנו), הרי"ף בב"ב (קלד, ב ד"ה ובענין) ועוד פרשו שאינו נאמן משום שאם אכן גרשה היה צריך להיות לכך קול. לדעת הרמב"ם בהל' גירושין (יב, ה) שמא מתכוון לקלקל אותה. נר' שסיבות אלה אינן שייכות בעבד. ואפשר שרבנו סובר כשיטת הרי"ף מיגש. דעת הרי"ף מיגש בב"ב (קלה, א ד"ה א"ל אביי) שבגירושין יש שינוי מצב מהותי ולכן אינו נאמן אף שבידו לגרשה (ולכן לדעתו נאמן שיש לו בן כדי לפטור אשתו מיבום). ולכ' סיבה זו קיימת גם בעבד, ולכן לומד רבנו משם לעבד.

לח נראה שבאו"ז היתה כתובה תשובת הראב"ה בענין זה והיא הושמטה, וא"כ נמצאה האבידה.

לט בענין זה דנו הראשונים, שמסוגית הגמ' בביצה (ט, א) שבתרומת חו"ל "אוכל והולך ואח"כ מפריש" וכן שם (יב, ב) מסופר שהיה לרב טובי יין של תרומה ושאל האם מותר להביאו לכהן ביו"ט, ומכאן שיש הפרשת תרומה בחו"ל. ומנגד בסוגיה בע"ז (נח, ב) שריש לקיש טעה בין בצר לבצרה וסבר שהם חייבים בתרו"מ כיון שמקומם בארץ ישראל ור' יוחנן העמידו על טעותו, ומכאן שבחו"ל אין חיוב של תרו"מ, וכן בחולין (ו, ב) שרבי התיר שלא להפריש תרו"מ בבית שאן משום שר' מאיר אכל שם עלה של ירק, וכן בסוגיות נוספות. דעת ר"ת המובאת בתוס' ע"ז (נח, ב ד"ה בצר), ברשב"א בביצה (יב, א ד"ה מהא) ורישב"א בחולין (ו, ב ד"ה העיד) שבמקום שהחיוב בודאי החמירו גם בחו"ל, ומה שהקלו הוא כאשר החיוב משום דמאי. ודעת ר' דוד ממייילן בתוס' ע"ז (שם) שהקולא בחו"ל היא רק בדרך ההפרשה שאוכל והולך ואח"כ מפריש. אלא שמעלים התוס' את השאלה: מדוע לא נוהגים היום להפריש בחו"ל. ומביאים התוס' שם (ע"ז נח, ב) את דעת ר"י שבמקומות הקרובים לא"י חייבו חכמים ובמקומות רחוקים פטורים לגמרי. הרשב"א בביצה (יב, א) מביא את תרוץ ר"י (שלא בשמו), אלא שמקשה: מדוע לפי אין חיוב מעשרות בבית שאן ובבצרה הקרובות. דעת הרי"ף בביצה (ו, א ברי"ף ד"ה הלכה) שהחיוב במקומות הקרובים אולם רק באותם פירות המצויים בארץ ישראל. הרמב"ם (תרומות פ"א, א) והשו"ע (יו"ד שלא, א) פסקו להלכה כדעת ר"י להפריש במקומות הקרובים.

מ נר' שהספק הוא אם מקבלים דעת ר"י לחלק בין הקרובים והרחוקים, וא"כ הקרובים חייבים. ולדעת ר"ת בתוס' ע"ז (נח, ב ד"ה בצר) שכיון שהקרקעות משועבדות למס המלך אינן נחשבות לקרקעות של יהודים, ולכן אין מפרישים תרו"מ גם מהקרובים. מא מסקנת הגמ' ביבמות (מה, ב) שגוי ועבד שבאו על בת ישראל הולד כשר, בין בפנויה בין באשת איש. אלא שלא מבואר שם האם הולד פגום לכהונה, ונחלקו בזה הפוסקים. הרמב"ם בהל' איסורי ביאה (פט"ו, ג) כתב שהולד כשר לכהונה, ולא כתב במפורש האם הוא פגום. הה"מ (שם) מביא דעה שהולד פסול לכהונה, אך לא מפרש דעת הרמב"ם. וכתב הב"י באה"ע (ס"ד, ד) שלדעת הרמב"ם הולד אינו פגום כיון שכתב בסתמא שהולד כשר. וכן כתב מהרש"ל ביש"ש יבמות (פ"ד ס"ו לח) ובשו"ת המהרש"ל (ס"י יז), הרמ"א בשו"ת (ס"י טט) ובאריכות בשו"ת חיים שאל (ח"ב ס"י מב). ההג"מ (ברמב"ם שם אות א) כתב

הלכך קלוג נאמן⁷ דכיון שהאמינו ומסרו לידו נתלכס בהכערתו למחול על ממונו ולהאמין על כל שיאמר. אם כן הכא נמי בעובדא דידן מאחר שזה שלמה הודה שעשאו⁸ שליש הרי האמינו לכל מה שיאמר⁹. ואין בידי לחלק בין שליש קרוב לשליש רחוק, כדתנן (סנהדרין כד, א) נאמן עלי אבא. ואף על גב דהכא⁹ סותר דבריו לגמרי שזה שלמה אומר לפקדון מסרתיו ור' יצחק אומר לגדוניה גמורה קבלתי, הכא נמי גבי גט בעל אומר לפקדון ושליש אומר לגירושין וסותר דבריו לגמרי, ואפילו הכי אומר רב חסדא שליש נאמן דהא הימניה. ופסק¹⁰ אלפס (גיטין כט, ב) דהלכתא כרב חסדא¹¹, והכי מוכחא סתמא דתלמודא דפריך (שם) ולהימניה לשליש. מעתה כל שכן דהלכה כרב חסדא¹² לענין ממון כדמסיק סתמא דתלמודא (שם) שאני ממון דאיתיהיב למחילה. ומאחר שהאמינו ועשאו שליש אפילו שבועה לא בעי¹³.

לוי¹⁹⁹ אילו הלשונות בשטר¹⁹⁸ מה. והא דתניא האומר²⁰⁰ עשיתי פלוני עבדי²⁰¹ בן חורין והוא אומר לא עשאתי, חיישינן שמא זיכה לו על יד²⁰², אחר²⁰³ מירי כגון שאמר שחררתיו בשטר כשר²⁰⁴. ועבד שהשיאו רבו לבת חורין יצא לחירות, וצריך גט שיחרור, וכופין את רבו לכתוב לו גט שיחרור, והעבד כותב לו שטר על דמיו. וכן אם הניח לו רבו תפילין²⁰⁵.

(תשנח) [א] *לכנו ונתתיה¹ לו¹. ונראה בעיני דנאמן ר' יצחק לומר שבתורת נדוניה גמורה קיבל עליו² ולא בתורת פקדון. דאיתמר (גיטין סד, א) בעל³ אומר⁴ לפקדון ושליש אומר לגירושין, רב הונא אמר בעל נאמן, ורב חסדא אמר שליש נאמן. מתיב (רב אדא) [ר' אבא]⁵ הודאת בעל דין כמאה עדים דמי ושליש נאמן משניהם, באיזה צד⁶ זה אומר כך [וזה אומר כך]⁶ שליש נאמן. ומשני שאני ממון דאיתיהיב למחילה. פירש רש"י (ד"ה דאיתיהיב) קאס מחלו מחלו,

אדא (ר' אבא): א רב אדא ק רב יהודא⁶. [וזה אומר כן]: א ק חסר⁷. נאמן: א נאמן משניהם⁸. שעשאו: ק שעשאוהו⁹. דהכא: ק דהכי¹⁰. ופסק: ק ופסק רב

199. לו: ו נ חסר 200. האומר: ב ט חסר 201. עבדי: ב חסר 202. ידי: נ חסר 203. הכל: ט והכל 1. לבנו ונתתיה לו: ק חסר 2. עליו: א ק חסר 3. בעל: א בעל הטובות ק חסר 4. אומר: א ק האומר 5. (רב

דברים שאין עשויים להשאיל ולהשכיר. וכן משמע מדברי רבנו לקמן שנאמנות השליש נובעת מהאמנתו ע"י המפקיד (וע' במרדכי גיטין סי' תי) ששליש נאמן גם במקום עדים).

ג באיזה צד - בגמ' לפנינו: כיצד.

ד מדברי רש"י כאן למד רבנו שנאמנות השליש מוחלטת לכל מה שיאמר. אולם מהרא"ש בתשובות (כלל צד, ג) משמע שהנאמנות היא מטעם מיגו, שיכול היה לבצע מה שהוא טוען. מלשון התוס' בגיטין (סד, א ד"ה שליש) בתחילת הדיבור נראה שהם מקבלים את ההגדרה בדין שליש כדעת רבנו, אולם בהמשך (שם) דייקו מרש"י (בד"ה מי) שלדעתו נאמנות שליש מבוססת על מיגו, ומשמע מלשונם שבדברים העשויים להשאיל ולהשכיר לא תועיל גם לדעתם טענת שליש מול תביעת: השאלתי. ואם כן לרבנו, שקבל לכאורה דעת רש"י, יש לשאול: מדוע דומה נידון דידן דווקא למקומות שבהם השליש נאמן. אומנם לפי הנהיגות (חו"מ סי' נו, ה), שהאריך לבאר שלדעת תוס' נאמן השליש מול כל טענה ומש"כ תוס' (שבטענות מסוימות אין לשליש נאמנות גמורה) הוא רק בשטרות בהם לא נחשב השליש למוחזק, יובנו היטב דברי רבנו. ור' להלן בסי' הבא (תשנט) מה שהקשה רבנו שמחה משפירא ובהע' ב (שם).

ה וכו"פ הרמב"ם (פ"ב מגירושין ה"ג) והרשב"א (בתשובות ח"א א רכח), אבל בשם רבותיו כתב הר"ף (שם) שהלכה כרב הונא, וכן הביא הרא"ש בגיטין (פ"ז סי' ח) שזו דעת הר"ח.

ו עיין במש"כ רבנו שמחה בסי' הבא בדחיית הראיה, ודעת הרמ"ה המובא בריטב"א כת"י (גיטין סד, א), ששאני היכא שגם הבעל מודה שהושלש לשם גירושין.

ז אבל במרדכי בבבא מציעא (סי' ריח) הובאה דעת רבנו עזריאל שבמקום שהשליש נחשד שלקח לעצמו אין דינו שונה מכל שומר שנשבע.

מה כך פסק הרמב"ם (עבדים פ"ו, ב) והשו"ע (יו"ד רסז, עד), שאם לשון זו כתובה בשטר העבד משתחרר, ומשמע שהלשון אינה טובה, ואם יאמר אותה בעל פה אינו יוצא כלל לחירות. הטור ביו"ד (רסז, עד) הביא בשם הרמ"ה שאם יאמר השכ"מ לשון זו בע"פ יצא העבד לחירות, ומפ' הב"י משום שדברי שכ"מ ככתובים ומסורים, וכאילו שהדבר נכתב בשטר, וא"כ משמע שאומנם לשון זו גרועה אלא שאם היא נכתבת בשטר הדבר מוכיח את כוונת המשחרר והדבר מועיל. וכדעת הרמ"ה נפסק בשו"ע (שם). ור' במאירי גיטין (מ, ב ד"ה מי שמתכוון) שבאומר: עשיתי עבדי פקעה רשות האדון אלא שלהתירו בבת ישראל צריך שטר שחרור. ומתוך הלשון כאן לא ברור לחלוטין אם כוונת הראב"ה לחלוק על האו"ז ולומר ששיחררתי את עבדי מועיל והעבד משוחרר (ואפשר שזו דעת המאירי), או שאדרכה כוונתו, שכיון שלא נכתב בשטר אין בכך כלום.

מו וכן פסק הרמב"ם (שם, ג) והשו"ע (שם, עה).

מז הכל - אולי צ"ל: הכא.

מח נראה שזו מסקנת רבנו האו"ז, שאם יאמר: שיחררתי עבדי בשטר העבד משוחרר.

מט גיטין (לט, א - מ, א), רמב"ם (שם פ"ח, יז), שו"ע (שם, ע).

א בתשובה זו פונה רבנו האו"ז אל רבו, רבנו שמחה משפירא, בשני ענינים, ובסי' הבא (סי' תשנט) מובאות תשובות רבנו שמחה. גם פסקי המהר"ח מובאים שם.

ב על אף שתחילת השאלה חסרה בכתבי היד, מבואר הענין מלשון תשובת רבנו האו"ז ומלשון פסק הר"ח, שיובא להלן (סי' תשנט). המדובר בחתן שהמיר ולכן בוטל קשר השידוכין. לפני ביטול השידוכין נתן שלמה, אבי הכלה, לר' יצחק, אבי החתן, סכום כסף ולטענתו זה היה כפקדון, אולם לדברי ר' יצחק הכסף ניתן במתנה כנדוניה. ולמרות שלא מפורש, נראה שהיו עדים על נתינת הנדוניה, אחרת פשוט שהיה ר' יצחק, המחזיק, נאמן וככל

אמר לשלמה, לפניך צותה אשתך לכתוב לי שטר מתנה¹⁵ ואתה שתקת כשכתבו לי השטר, והודה בזה ר' שלמה ששתק, ע"כ טענותיהם.

עתה אציע לפני רבותי כאשר דנתי. כי אמת שהקרקע והעבדים אינם נגזלים, ולעבדים יש יאוש¹⁶ כההיא דהשולח¹⁶ (גיטין לז, ב')¹⁷, ולקרקעות יש יאוש¹⁸ כאשר קבלתי ממורי ה"ר שמחה¹⁹ שיחיה כאשר אפרש.

תנן (ב"ק קטז, ב') הגוזל שדה ונטלוה מסיקין¹⁷, אם מכת מדינה היא אומר לו הרי שלך לפניך, ותנן (גיטין נה, ב') לקח מסקריקון¹⁸ וחזר ולקח מבעל הבית מקחו בטל.

סתם לן תנא דאין קרקע נגזלת, והכי מוכח בהנהו אוונכרי (סוכה ל, א). והוא הדין דאין עבדים נגזלים, דאמר רב (ב"ק צו, ב') הלכה כר' מאיר¹⁹, ופסקו הגאונים דהלכה כרב דפסק כר' מאיר דאין עבדים נגזלים²⁰ דהוקשו²¹ לקרקעות. מעתה יש ללמוד²² ולומר הואיל ואין עבדים נגזלים משום דהוקשו לקרקעות, אם כן קרקעות נמי הוקשו לעבדים לענין גזילה שיש יאוש בגזילתם, שכשם שיש יאוש לעבדים הכי נמי יש יאוש לקרקעות²³.

וכן שמעתי מפי מורי ה"ר שמחה שיש יאוש לקרקעות²⁴ מההיא²⁵ דכלאים דתנן (פ"ו, ו) מאימתי נקרא אונס משישקע, ואומר בירושלמי (כלאים פ"ז ה"ד לה, ב') ויש קרקע נגזלת, אמר ר' אילא²⁶ יש יאוש לקרקע. וכן כתב ה"ר שמשון בר²⁴ אברהם דיש יאוש

מכל מקום אמרנו להחרים סתם בבית הכנסת על כל מי שעשה עולה לשלמה שישא עונו²⁷, כי כן אמר ה"ר משה מיימון בכמה מקומות²⁸:

[ב] ועוד טוען שלמה שפחה אחת היתה לי והיא עתה בידך, וכבר תבעתיך בבית דין עבורה ופסקו לי הדין שאתה חייב להחזיר לי אותה, ועתה תנה לי אותה. ור' יצחק השיב תראה הפסק דין או עדים שפסקו, ולא היו ביד שלמה לא עדים ולא פסק דין, ונתרצו וטענו לפניו.

וטען שלמה על יצחק שפחה אחת היתה לי וגנבה לי ממוני וברחה ממני לבין הגוים¹¹ ונשתמדה, ושוב חזרה בה ולא הייתי רשאי לתפוס אותה אצלי. ואמרתי לה שתלך לירקא אצל אהובי אחד עד שישתכח הדבר. ולקחיה משם שני יהודים ומכרוה לך, ועתה תן שפחתי. ור' יצחק השיב, שפחה שלך הלכה והפקיעה עצמה ממך והפילה עצמה ביד שר גדול שהיה משנה למלך, ולא היה בידך כח להצילה להוציאה. ואחר כך כשראתה¹² שהיו נוהגים בה מנהג הפקר ומכבדים עולה ברחיה מן השר ליהודים לירקא, והיתה שם עד שנודע, והיתה נטמנת עד שהביאיה אצלי שני יהודים ומכרוה לי. ועוד שהיה בידם שטר מאשתך שנתנה להם אותה במתנה, וקנייתה¹³ מהם והחזקתי בה כבר עשר שנים בלא שום מחאה. ואותו¹⁴ שמכרה לי אותה

מסקריקון: א ק לוקח מסקריקים 19. מאיר: ק חסר 20. דאין עבדים נגזלים: א חסר 21. דהוקשו: ק דאמר רב הלכה דהוקשה 22. ללמוד: ק לי ללמוד 23. מההיא: א ק ומההיא 24. בר': ק בר 25. לקרקעות וההיא: ד לקרקע וההוא

11. הגוים: ד העכו"ם וכן להלן בהטיות שונות 12. כשראתה: ק לכשראתה 13. וקנייתה: ד וקניתי 14. ואותו: ק ואותה 15. מתנה: ק חסר 16. כההיא דהשולח: א כההוא השולח ק כההיא השולח 17. ונטלוה מסיקין: א ק ונטלוה ומסיקים 18. לקח

לקרקעות, אומנם בסי' הבא דוחה רבנו שמחה פירוש, ר' שם (ד"ה ויאוש קרקע שפרשנו).

יד האריכו האחרונים לחלק בין עבדים לקרקעות. לדעת נתיבות המשפט (שע"ס"א) לא מועיל יאוש בקרקע משום שגם לאחר הגזילה היא ברשות הנגזל (להבדיל מעבדים). לדעת הגר"ח (גזילה ואבידה פ"ט א) יאוש מועיל רק לאחר מעשה גזילה ולכן יועיל בעבדים ולא בקרקעות. ואילו הפני יהושע והכפות תמרים (סוכה ל, ב') כתבו שבקרקע לא מתייחס הנגזל מכיון שאי אפשר להבריחה והוא או בניו יוציאוהו בדין.

טו לשמועה זו בשם רבנו שמחה מתייחס רבנו שמחה בתשובה הבאה, ר' שם (ד"ה ויאוש קרקע שפרשנו).

טז ר' אילא - בירושלמי לפנינו: רבי. יז אולם מהר"ש שלפנינו (כלאים פ"ז, ו) משמע שהיאוש לא מועיל ושבדברי הירושלמי, שיש יאוש, כוונתם שיכול הגוזל לאסור את הכלאיים או הערלה למרות שאינן שלו, וכדברי רבנו שמחה בסי' הבא. וע"ע בתוס' סוכה (ל, ב ד"ה קרקע) שביארו שזוהי גזירה דרבנן.

ח על אף שבדרך כלל חרם בבית הכנסת מטרתו מציאת עדים (ע"י ב"י חו"מ ריש סי' כח), מלשון רבנו כאן נראה שהחרם שימש כתחליף לשבועת אבי החתן (וע"י לעיל הע' ב).

ט רמב"ם הל' גזלה ואבידה (פ"ד ח), שלוחין ושותפין (פ"א ז), מלוה ולוה (פ"ד טו), טוען ונטען (פ"ה ח).

י אבל הש"ך (ספ"ק ג) כתב שעל אף שמסוגיות הגמ' בהשולח משמע שיאוש מועיל בעבד, ניתן לומר שהיינו דווקא בעבד שנשבה במלחמה דגלי לן קרא דמהני. ויעי"ש שרצה לדייק מהרשב"א (גיטין לז, ב) כדבריו.

יא נאמר שם שאם היה יאוש אינו משתעבד אף שפדאוהו מהשבי לשם עבדות.

יב וכ"כ תוס' בבא בתרא (מד, א ד"ה דווקא), אומנם הרשב"ם שם (ד"ה ופרקינן) ורש"י ותוס' בסוכה (ל, ב ד"ה ופרקינן) כתבו שאין יאוש בקרקע, וכן דעת הרמב"ם (גזילה ואבידה פ"ח יד) והראב"ד בהשגות (שם פ"ט א). וע' בהגהות מיימוני (שם פ"ח יד) שכתב שנחלקו בזה התלמודים.

יג גם לקמן מזכיר רבנו שזו שיטת רבנו שמחה שיש יאוש

לקרקעות". וההיא²⁵ דאוונכרי (סוכה שם) הכי פירושו אמר להו רב הונא להנהו אוונכרי כי זבינתו אסא מן הגוים לא תגזו אתון אלא ליגזו אינהו וליתבו לכו, מאי טעמא סתם גוים גוזלי שדות נינהו, פירוש מישראל, והקרקע אינה נגזלת, פירוש קיימא לן כרב אסי²⁶ (ב"ק קיד, א) דבגוי מסתמא לא מייאש. אלא ליגזו אינהו וליתבו לכו כי היכי דליהוי לכו²⁶ ייאוש בעלים בידיהו, פירוש דנהי דבגוי סתמא לא מייאש היינו מגוף הקרקע, (אלא) [אבל]²⁷ מדבר הנתלש ונאבד ודאי סתמא מייאש.

ותו, יש מקיימים פירוש רש"י (סוכה ל, ב ד"ה וקרקע) דהכי אמר להו רב הונא וקרקע אינה נגזלת אפילו על ידי ייאוש, היינו לענין מצוה אחמור רב הונא²⁸. וראיה לדבר מהגזול (ב"ק צג, ב) דאמר אביי ר' שמעון בן יהודה [ובית שמאי]²⁹ ור' אליעזר בן יעקב ור' שמעון בן אלעזר, כולהו סבירא להו שינוי במקומו עומד כו' עד בית שמאי מאי היא, דתנן נתן לה חטיטם (במתנה) [באתננה]³⁰ ועשאתן³¹ סולת כו' עד בית שמאי אוסרים ובית הלל מתירין. ר' אליעזר בן יעקב מאי היא, דתניא ר' אליעזר בן יעקב אומר הרי שגול סאה של חטיטין כו' עד אמר רבא ממאי, דילמא עד כאן לא קאמר בית שמאי אלא משום דמאיס לגבוה, ועד כן לא קאמר ר' אליעזר בן יעקב אלא משום דמצוה הבאה בעבירה. הכא נמי סבר רב הונא דאף על גב דיש יאוש לקרקע, לדבר מצוה אחמור, ומיהו בדבר הנתלש ממנה לא אחמור כולי האי, אי נמי הכא אחמור דאצרוך שינוי רשות. ואף על גב שזה לא שייך למעשה דידן, הוצרכתי לשאול בעבור כי מעשים בכל יום באים.

מיהו הא ודאי אמת דעבד יש לו ייאוש, כדאמר ר' יהושע בן לוי (גיטין לט, ב) נתייאשתי מפלוני עבדי מהו.

אמר להם אין לו תקנה אלא בשטר. ופירש רש"י (ד"ה אין לו) אין לו תקנה כבת ישראל ולא כשפחה סקרי משוכר כו' [קטל ואינו גמור]³². (שם לח, א) ואמר רב שמן בר אבא אמר ר' יוחנן עבד שברח מבית האסורין יצא לחירות, הא למדת דיש יאוש לעבדים. ובהאי דקמן בידוע שנתייאש הימנה אף על גב דאין עדים דאמר ויי ליה לחסרון כס, מכל מקום הואיל והפילה עצמה ביד משנה למלך כשנתים ועוד, ומעולם לא חפש אחריה, בידוע שנתייאש³³ הימנה. דליכא למימר דלא נתייאש³³ מפני שהיא תברח אצל אדונה מן השר, חדא דמסתמא לקטלא לא מסרה נפשה, ועוד הואיל ששהתה כשנתים ודאי נתייאש. שאין לומר שהיה בלב אדונה שלא להתייאש מפני שהיה [חושב]³⁴ שמא תשוב בתשובה, דהא אמרו רבותינו (פסיקתא רבתי פ"ט כב) אל תאמן בגר עד עשרים ושתיים דורות, וכל שכן בגר משומד שלא תאמין בו שישוב. הלכך ודאי בידוע שנתייאש הימנה ומאחר שנתייאש הרי יצאה לחירות. וכן טוענין ללוקח לומר שנתייאש וכדשלח ר' אמי (גיטין מד, א) מני אמי בר נתן תצא תורה לישראל, עבד שהפיל עצמו לגייסות ואין רבו יכול להוציאו לא בדיני ישראל ולא בדיני אומות העולם יטול את דמיו וכו', פירוש דהואיל דאינו יכול להוציאו כלל שמע מינה שכבר נתייאש, ומותר ליטול את דמיו. שאין כאן משום מפקיעו ממצות, שהרי מופקע ועומד הוא³⁵. דהואיל ואין יכול להוציאו הרי נתייאש ויצא מרשות. כל אלה אני אומר שהשפחה יצתה מרשות שלמה ואין לו בה שום כח ולא שום דין, ואין ר' יצחק חייב לענות לו כלום בה.

ורבינו יצחק אלפס (גיטין כ, ב) פסק כחכמים אליבא דרבא³⁶, דלאחר יאוש בין לשום עבד בין לשום בן חורין לא ישתעבד לרבו ראשון³⁷. ואם תאמר הואיל

26. לכו: א ק חסר 27. (אלא) [אבל]: א ק אלא 28. רב הונא: ק רבנן 29. [וב"ש]: א ק חסר 30. (במתנה) [באתננה]: א ק במתנה 31. ועשאתן: ק ועשאו

32. [קצת ואינו גמור]: א ק חסר 33. הימנה... נתייאש: ק חסר 34. [חושב]: א ק חסר 35. הוא: ק חסר

לבעל השני. לרבנן אם פדאו לשם עבדות משתעבד לו, ואם לשם בן חורין אינו משתעבד. ולדעת רשב"ג בין כך ובין כך משתעבד עבד משום התקנה. רבנו האו"ז סובר שמסקנת הרי"ף כחכמים וכרבא, וכך הבינו בדעתו גם הרמב"ן (שם לו, ב) והר"ן (שם כ, ב ברי"ף). אומנם הרי"ף, שכתב בתחילה בשם גאון שהלכה כרבנן, הזכיר בהמשך את דברי חזקיה בביאור דעת רשב"ג, ומשמע קצת שסבר כמוהו. כדעת חזקיה זו סבר הראב"ד בהשגות על הרי"ף (שם) ובהשגות על הרמב"ם (עבדים פ"ח טו).

כב משמע קצת מדברי רבנו שלרשב"ג גם כשפדאו לשם עבד משתעבד לרבו ראשון (ושכך היתה הלכה בנידון דידן לפי רשב"ג), ובתוס' (ד"ה בין לו, ב) נסתפקו בזה.

יח אסי - בגמ' לפנינו: אשי.

יט רש"י עצמו כתב במפורש (בר"ה וקרקע) שלא יקנה ביאוש, ואולי הכוונה שנוכל לפרש את סוגיית הגמ' כרש"י ולהסביר שקנה.

כ זו שיטת רש"י (גיטין לט, ב ד"ה אין לו), אבל לדעת תוס' (שם מ, א ד"ה אותו) העבד מותר בשפחה וכופין את רבו רק כדי להתירו בבית חורין.

כא במשנה (שם לו, ב) מחלוקת חכמים ורשב"ג בעבד שנשבה ופדאוהו. לדעת חכמים כשפדאוהו לשם בן חורין אינו משתעבד, וכשפדאוהו לשם עבד משתעבד, ולדעת רשב"ג בין כך ובין כך משתעבד. ופירש שם רבא שמדובר שהבעל הראשון התייאש (ולכן בכל מצב אינו משתעבד לו), והשאלה היא האם משתעבד

(תשנ"ט) ¹תשובה מרבינו שמחה בר שמואל זצ"ל¹

²מאשר (ישעיהו מג, ד) יקרת בעיני נכבדת ונחמדת, נזקקתי לדבריך חברי ה"ר יצחק בר' משה.

[א] יש לי להשיב על דין שלישות שכתבת. אילו היה שליש יפה כיוונת, כגון אילו אבי הכלה אמר על תנאי מסרתי לך ולא נתקיים והחתן אומר קיימתי התנאי, אבי החתן היה נאמן משניהם בלא שבועה מפני שמודה שירד בתורת שלישות. אבל הוא כופר שלא ירד לתורת שלישות אלא קיבל בתורת פרעון², ועוד אין הפקדון בידו. כדאמרינן (גיטין סד, א) אטו מי נפק גיטא מתותי ידיה דלהימניה, ובענין (קידושין עג, ב) בעל מקח נאמן לומר לזה מכרתי לזה לא מכרתי, במה דברים אמורים בזמן שמקחו בידו³, אבל בנדון זה אינו אלא כנפקד בעלמא וצריך שבועה. והאי דפריך נמי (גיטין שם) מהאשה שאמרה התקבל לי גיטי כו'³ וליהמניה לשליש, התם

נמי הוא אומר שהיה שליח וגם הוא מודה לו וגם הבעל אומר שהיה סרסור ביניהם, ואילו היה גט יוצא מתחת ידו היה נאמן כשני עדים.

ועל מה שכתבת שהאלפס (שם כט, ב) פסק כרב

⁴הראובן טען על שמעון תחזיר לי ממוני שנתתי בידך בתורת פיקדון⁴ עד שארע איך יהיה העניין של בנך, ועתה נתקלקלו מעשיו להמיר. ושמעון משיב מעולם לא קיבלתי בתורת פיקדון⁴ ממך כלום אלא בתורת נדוניא כמנהג העולם שהאב⁵ מקבל נדוניא לבנו. דן אבא מרי זצ"ל ששמעון נאמן⁶ בלא

שברחה זהו כמו לשם בן חורין דלא ישתעבד לא לרבו ראשון ולא לרבו שני, לא היא, דבזה גם שלמה מודה שכשברחה על מנת להשתעבד ברחא. וקיימא לן דלשום עבד ישתעבד לרבו³⁶ דפסק אלפס כחכמים אליבא דרבא. ואין לומר דהלכה כרבן שמעון בן גמליאל מההיא כללא דכל מקום ששנה, דהא אמוראי נינהו בפרק המפקיד (ב"מ לח, ב), וכן פסק אלפס³⁶ בכמה מקומות דליכא להחוא כללא³⁷. וכן פסק רבינו יצחק בר אברהם בתשובה שהשיב לה"ר יונתן מלוניל³⁸. הלכך נראה בעיני שאין שום זכות לשלמה בשפחה.

ועוד אומר אני אפילו תמצוי לומר³⁷ דהואיל שאין עדים שאמר בפירוש ויי ליה לחסרון כיס לא אמרינן שנתייאש והשפחה של שלמה היתה כשברחה, מכל מקום הואיל ור' יצחק קנאה והחזיק יותר מעשר³⁸ שנים בשופי בלא שום ערעור והוא עצמו כמה פעמים ראה אותה בביתו, באיזה כח יוציאנה מידו. גם אותם שמכרוה לא היו מוחזקים³⁹ ונהגו בה מנהג שפחות. והיא השפחה מודה להם שהם אדוניה ומנחת להוליק עצמה כל מקום שיוכלו למוכרה, הרי טוענין ללוקח ששלמה נתנה להם⁴⁰ למכור³⁷. ועוד שטר מתנה היה בידם, ושלמה הודה ששתק כשאמרה אשתו לכתוב שטר מתנה, הרי שתיקה כהודאה דמיא. הלכך נראה בעיני דבר פשוט שהשפחה של ר' יצחק, ואם יעלה על לב רבותי לפסוק שהשפחה של שלמה, יתנו לב על הוולדות שנולדו בבית ר' יצחק ועל הדמים שקנאה בהם.

יצחק בר משה:

1. תשובה... זצ"ל: א ק חסר 2. פרעון: ק פקדון 3. כו': ק וכו' וכן להלן 4. עד... פיקדון: ב חסר 5. שהאב: ט דהא ב שהאם 6. נאמן: ט פטור

36. אלפס: ק רב אלפס 37. תמצוי לומר: ק את"ל 38. מעשר: א ק מעשרים 39. מוחזקים: א מוחזקים בה 40. נתנה להם: א להם נתנה

תביעה (כדעת הנתיבות), ושורש מחלוקתם הוא: מתי נחשב השליש למוחזק בחפץ. ולפי"ז ניתן אולי ליישב דעת רבנו האו"ז החולק על רבנו שמחה וסובר, שגם כשהתובע טוען: שלישי אתה, נחשב הנתבע למוחזק ומכאן נובעת נאמנות. ג מקור הדין שהשליש נאמן רק כשהשליש תחת ידו הוא בתוספתא בבא מציעא (פ"א, ו). אומנם הרשב"א בסוגיין (ד"ה ורב) הגביל כלל זה וכתב שזה דווקא כשמעיד לרעת מי שהחפץ כעת בידו.

ד בריש הסי' הקודם מובאות דעות רב הונא ורב חסדא כאשר חלקו הבעל והשליש אם ניתן הגט לפקדון או לגירושין, לרב הונא הבעל נאמן ולרב חסדא השליש. ביחס לדעות הראשונים בענין ר' בהע' ד-ה בסימן הקודם. ה כאמור לעיל, בתחילת הסי' הקודם, אנו מביאים בסי' זה את פסקי מהר"ח משום שיש בהם סיכום של דעות רבנו האו"ז ורבנו שמחה בשני הסימנים גם יחד.

כג נראה שיש להוסיף: שני, ולפי"ז פשוט שמשעבדת לר' יצחק לפי פסק הרי"ף.

כד כ"כ רבנו גם בהל' נטילת ידיים (סי' פד) וכשיטת הרי"ף (ב"ב פא, א), ודלא כתוס' ברכות (יז, ב ד"ה רב) שהביאו בשם ר"ח שהלכה כרשב"ג במשנתנו. וכיד מלאכי (סי' ש"ז) הביא את דעות הראשונים בזה.

כה אין התשובה לפנינו.

כו צ"ע דגם המוכרים עצמם לא היו נאמנים בטענה זו, שהרי עבד הוא גודרות (גיטין כ, ב) ואין בו חזקה.

א דעת רבנו האו"ז בפנייתו אל רבנו שמחה בענינים אלה הובאה לעיל בסי' הקודם.

ב דעת רבנו שמחה שבמקרה זה אינו נחשב כלל לשליש. בשו"ע חו"מ סי' נו (סק"ה) האריכו הש"ך והנתיבות לחלוק בדעת תוס' בגיטין (סד, א ד"ה שלישי) על איזו תביעה נאמן לומר: "שליש אני", האם רק בטענת פיקדון על תנאי (כדעת הש"ך) או על כל

לחירות ולא בא לכלל ישראל הוא ברשות רבו כל זמן שלא זכה בו אחר. [אבל זכה בו אחר]²² זכייתו זכייה ויצא מכח רבו הראשון, כדאמר²³ (גיטין לו, ב) רבא לעולם לאחר ייאוש, לשום עבד ישתעבד לרבו שני. ונדון זה דומה לעבד שהפיל עצמו לגייסות (שם מד, א) ואין רבו יכול להוציאו לא בדיני ישראל לא בדיני אומות העולם, מותר ליטול דמיו שלו אף על פי שנתייאש הימנו כל זמן שלא זכה בו אחר. ואינו כמוכרו לגוים²⁴ שהרי בלאו הכי אינו יכול להוציאו משם. וכל ייאוש היינו הפקר, וקיימא לן (שם לט, א) המפקיר עבדו יצא לחירות וצריך גט שיחרור. אבל כל היכא דאינו מעוכב גט שיחרור יצא מעצמו וקנה עצמו בן חורין, כדנתיא (שם) גר שמת ובזבזו ישראל נכסיו "בין גדולים בין קטנים קנו עצמן בני חורין כו". אבל בנדון דידן²⁵ כיון דמעוכבת גט שיחרור ובאת ליד ר' יצחק לאחר ייאוש ונשתעבד בה זכה בה מכח הפקר ולא מכח המוכרים, אפילו אם הם לא זכו בה הוא זכה בה, על ידי זכייתו הופקעה מרבה הראשון.

ומיהו בנדון זה שברחה קיימא לן כר' יוחנן, דא"ר יוחנן (שם לח, א) עבד שברח מבית האסורין יצא לחירות, ולא עוד אלא שכופין את רבו וכותב לו גט שיחרור. אם מפקיעין אותו מיד רבו, כל שכן שלכתחילה לא יזכה בו אחר. וכבר זכה בעצמו²⁶ כדאמר בפסחים בפרק [האשה]²⁶ (פח, א) מי שחציו עבד וחציו בן חורין לא יאכל משל רבו, אבל משל עצמו יאכל כו', משנה ראשונה [כו']²⁷ כופין את רבו

שבועה, אך סתם יש להחרימם בבית הכנסת על מי¹² שעשה עוולה לראובן.

והשיב לו רבנו שמחה זצ"ל¹³ אילו היה שלישי יפה כיוונת. כנון אילו אבי הכלה אומר על תנאי מסרת¹⁴ לך ולא¹⁵ נתקיים והחתן אומר קיימתי. (ו)אבי¹⁶ החתן היה נאמן משניהם בלא שבועה¹⁷ מפני שמודה שירד בתורת שלישות. אבל הוא כופר שלא ירד בתורת שלישות אלא קיבל בתורת פירעון, ועוד אין הפיקדון בידו, הילכך אינו אלא כנפקד בעלמא וצריך שבועה.

בעל אומר לפיקדון ושליש אומר לגירושין, רב הונא אמר בעל נאמן, ורב חסדא אמר שלישי נאמן. פסק ר"י אלפס זצ"ל כרב חסדא, ובפר"ח זצ"ל פסק הלכה כרב הונא. ואבא מרי זצ"ל נראה לו כדברי האלפס¹⁸, ורבנו שמחה זצ"ל דחה ראיתו.

חסדא, בפר"ח פסק כרב הונא⁷. וראיית (השליש)⁷ וליהמניה לשליש⁸, מצי⁸ למימר דמיירי שאין הבעל עמה בעיר דבהא מודה רב הונא. ומשמע דמיירי בשליח להולכה, דאי בשליח לקבלה מה צריכה⁹ לומר נתן לי, ומסתמא¹⁰ לא היה בעיר כיון שעשה שליח להולכה. ועיקר דמילתא דאתא לאשמעינן היכא דליכא שלישות דבעינן שני עדים. גם ידעת שאנו¹¹ רגילין לפרש שכשהסוגיא הולכת כאחד מהן שדרך התלמוד להקשות בהניחא, הניחא למאן דאמר וכו':

[ב] על השפחה כיון שנשתמדה ודאי נתייאש ממנה, ואפילו למאן דאמר (ב"ק סו, ב) של גזלן אין מחשבה מטמאה משום דלא מייאש, היינו טעמא סבר כיון דידע מאן גזליה למחר תבענא ליה בדינא¹⁹, אבל משומד אי אפשר להוציא בדיינין²⁰. וכן דין יאוש עבדים כל היכא דמעוכב²¹ גט שיחרור הואיל ולא יצא

שבועה: ב משבועה 18. האלפס: ה האלפס זצ"ל ו האלפס 19. בדינא: ק לדינא 20. בדיינין: ק בדינא 21. דמעוכב: ק דמעכב 22. [אבל זכה בו אחר]: א ק חסר 23. כדאמר: ק כדאמרינן 24. לגוים: ד לעכו"ם 25. דידן: א ק חסר 26. [האשה]: א ק חסר

7. (השליש): א ק השליש 8. מצי: ק מצו 9. לקבלה מה צריכה: ק להודאה מאי צריך 10. ומסתמא: ק מסתמא 11. שאנו: א ק כשאנו 12. מי: ט כל מי 13. זצ"ל: ט חסר וכן לקמן 14. מסרתי: ט מסרתים 15. ולא: ב והנה לא 16. (ו)אבי: ב ה ט ו נ ואבי 17. משניהם בלא

ח בגמ' לפנינו נוסף: והיו בהן עבדים.

ט בסמין הקודם השיב רבנו האו"ז לטענה זו: "שכשברחה ע"מ להשתעבד ברחא". אומנם מדברי רבנו שמחה כאן נראה שגם אם לא ירצה העבד לזכות בעצמו עצם הייאוש מפקיע את רשות האדון מעליו.

י [כו'] - נראה שיש להוסיף מילה זו, שהרי הכפייה לשחרורו דלהלן אינה אלא למשנה אחרונה.

ו רבנו האו"ז הוכיח בסי' הקודם משאלה זו שההלכה כרב חסדא, ורבנו שמחה דוחה זאת להלן.

ז גם ידעת... למאן דאמר - זה הסבר נוסף לדחיית ראיית האו"ז מ"וליהמניה לשליש" שהלכה כרב חסדא. ומפרש רבנו שמחה שאדברה הגמ' (גיטין סד, א) הקשתה ביחס לדברי ר' יוחנן כיצד יובן הדבר אליבא דרב חסדא שהשליש נאמן, ו"הניחא לרב הונא", שהרי הקשו רק לרב חסדא. וממילא מוכח מהסוגיא שהלכה כרב הונא.

לעשותו בן חורין. וכן לענין חיוב בראייה²⁷ חשיב (חגיגה ד, א) בן חורין דחייב בראיה כמי שאין לו אדון²⁸. הלכך שפחה זו לא ישתעבד²⁷ בה לא ר' שלמה ולא ר' יצחק, וכופין את ר' שלמה לכתוב לה גט שיחרור. ומעשה ידיה אינו של ר' שלמה כי נתיאש ממנה²⁹, כדאמרין בגמרא ממונא מייאש³⁰, ומוקמינן מילתיה²⁸ דר' יוחנן כדברי הכל.

ולפי דבריו²⁹ שכתבת הואיל ושתק הודה במכירת אשתו. ולא מבעיא אם השפחה היתה של ר' שלמה אין לה חלק בה, לא בגופה ולא במעשה ידיה, שמה היה לו לצוות הרי כנכרית אצלו. אלא אפילו אם הכניסה לו השפחה הוי כנכסי מלוג דאמרין³⁰ (כתובות נ, א) האשה שמכרה כנכסי מלוג בחיי בעלה ומת³¹, הבעל מוציא מיד הלקוחות. ואם תאמר מפני ששתק מכירתה מכירה, אפילו לשמואל דאמר בפרק יש נוחלין (ב"ב קלב, א) במחלק לפנייה והיא שותקת³², דוקא³¹ ששייר לה קרקע כל שהוא, ומטעם נמי דעשאה שותף בין הבנים אמרין מחלה, אבל הכא לא שייכי הני טעמי.

ומה שכתבת (שם כג, א) מטוענין ללוקח, אינו כדאי להזכיר³³.

וייאוש קרקע שפירשנו³⁴ כך פירוש. חילוק זה יש³² בין ייאוש קרקע לייאוש מטלטלין³⁵. (ב"ק סו, ב) ייאוש

קונה ונותן לו דמים ואם הוכחשו אינו יכול [לומר]³³ הרי שלך לפניך, אלא למאן דאמר ייאוש לא קני, אי נמי שינוי במקומו עומד, אם כחש [יכול]³⁴ לומר הרי שלך לפניך. אבל קרקע (סוכה ל, ב) הואיל ואינה נגזלת אפילו למאן דאמר ייאוש קני, אם נשרפה או שטפו נהר אומר לו הרי שלך לפניך. לא מהני ייאוש אלא לענין כלאים שחשוב הקרקע של אנס ולא [אמרין]³⁵ אין אדם אוסר דבר שאינו שלו, וכן לענין ערלה.

ומה שכתבת מן הוולדות³⁶, בירושלמי בפרק השולח (גיטין פ"ד ה"ד כג, א) גרסינן בניו מה הן. א"ר מנא היוצא בשן ועין³⁶ בניו עבדים, והיוצא משום ייאוש בניו בני חורין, פירוש אם היא שפחה. א"ר יוסי בר בון לא מסתברא אלא חילופין³⁷, היוצא בשן ועין הואיל ושחררתו תורה בניו בני חורין, והיוצא משום ייאוש הואיל ולא שחררתו תורה בניו עבדים. והכי נמי אמרין בגמרא (גיטין מ, א) גבי שפחתי עשתי (לו) [לי]³⁸ קורת רוח אי אתה

שפחה של שלמה⁴⁰ שברחה ונשתמדה ושוב ברחו מן הגוים ומכרה שני יהודים⁴¹ לר' יצחק. אומר⁴² אבא מרי וצ"ל דוכה בה ר' יצחק ואינו חייב לענות⁴³ ממנה לשלמה כלום. ורבנן שמחה וצ"ל⁴⁴ השיב לו דלא

בעין ושן³⁷. חילופין: ד חילופא³⁸. (לו) [לי]: א ד ק לו תיקנו עפ"י לשון הגמ' ³⁹. תלי: ד תלוי ⁴⁰. שלמה: ט ר' שלמה ⁴¹. יהודים: נ עדים ⁴². אומר: ב אמ' ⁴³. לענות: ב להיענות ⁴⁴. זצ"ל: ט חסר

עבדי, שם אמר רבי שאין לו תקנה אלא בשטר. ופי' ר' יוחנן שדינו דומה לאשה שבשניהם זה איסורא ולא ממונא. ופי' רש"י שם (ד"ה וקא דייקא) שכאשר מפקירו לא נשארה בו בעלות ממונית אלא איסור בלבד.

טו בגמ' לפנינו: ומתה.

טז המדובר שם במחלק נכסיו לבניו וכתב לאשתו קרקע כלשהו, ופי' שמואל שמדובר במחלק לפנייה והיא שותקת.

יז עיין בסי' הקודם הע' כו הערתנו בענין זה, ואפשר שזו קושיית רבנו שמחה.

יח כלומר שהביא רבנו האו"ז בשמו בסי' הקודם. ר' שם הע' יג. יט ר' בסי' הקודם הע' יב, יד, יז.

כ בסיום התשובה הקודמת כתב רבנו האו"ז לרבנו שמחה שגם אם יגיעו למסקנה שהשפחה תצא מר' יצחק ייתנו לב על הוולדות שגולדו בבית ר' יצחק, האם הם שייכים לר' יצחק או לשלמה התובע.

27. ישתעבד: ק משתעבד ²⁸. מילתיה: ק מילתא ²⁹. דבריו: ד חסר ³⁰. דאמרין: א דאמ' ד דאמר ³¹. דוקא: ק דדוקא ³². יש: ק חסר ³³. [לומר]: א ק חסר ³⁴. [יכול]: א ק חסר ³⁵. [אמרין]: א ק חסר ³⁶. בשן ועין: א

יא מחיובו (למשנה אחרונה) של חצי עבד וחצי ב"ח בפסח ובראייה לומד רבנו שמחה שגם לאחר ייאוש פוקעת רשות האדון. ואף שלכאורה החיוב בפסח ובראייה נובע מצד החצי בן חורין, נראה שלדעת רבנו שמחה כדי להתחייב בראייה או לאכול פסח משל עצמו צריך להפקיע את רשות האדון גם מעל החצי עבד (וכדמוכח מקושיית תוס' בחגיגה ד, א ד"ה לא) על הסתפקות הגמ' בגיטין (מב, ב) האם יש קנס לאדון).

יב דברי רבנו שמחה מבוססים על שיטת רש"י בפסחים (סוף פח, א) ושאר הראשונים, שלמשנה אחרונה אוכל פסח משל עצמו. אומנם שיטת הרמב"ם (פיהמ"ש פסחים פ"ח, א; חגיגה פ"א, א; הל' קורבן פסח פ"ד, יא) הפוכה, שלמשנה אחרונה אינו אוכל משל עצמו.

יג יש להעיר מדברי רש"י בגיטין (לט, ב ד"ה וקא), שביאר, שכשהעבד לא זכה בעצמו (כגון מפקיר עבד קטן) אין כופין את האדון לשחרר אלא לדעת רבנן דאבא שאול שאין הלכה כמותם. יד נראה שראיתו מהגמ' שם (לט, ב) בענין נתייאשתי מפלוני

שמחה בר שמואל:

(תשס) ¹תשובה מרבינו שמחה בר שמואל¹

נפשי עגומה ושפתי אטומה, ואין בידי להשיב מה, כי נפרדה חבילה. ואין דעתי צלולה כי נפלה עטרת זהב גדולה, מורי הקדוש רבינו² אברהם³, על זאת נפשי עצובה דאובה כאובה, ואני עני אנא בא. על כל זאת אדון לפניך מן הבא בידי ולא אחזיר³ פניך כי מאוד נפלאה אהבתך עלי, וזה חסדך אשר תעשה עמדי שתבוא תדיר בכתביך למשש את כלי⁴, חבירי ה"ר יצחק בר משה.

[א] מה אשיבך על הסבלונות². זכורני עובדא שמורי⁵ רבינו⁶ יב"א ששידך בתו לבן אחיו, סבור⁷ שהיה פקח⁸ ונמצא להפך, ולא רצה לכונסה, והצריכה מורי רבינו יהודה גט מפני סבלונות ששלח. מכל מקום מכח ההלכה אין בידי. כי אביי (קידושין נ, ב) דחה דוקיא דמתניתין לשני צדדי⁹, וגם לפר"ח¹⁰ משמע דנאמנים לומר שלא היו הקידושין כמו שכתבת¹¹. נידון⁸ לפירוש רש"י¹² (שם ד"ה חוששין), היכא דמקדשי והדר מסבלי במה מקודשת, הואיל ולא פירש לשם קידושין⁹ ולא היו עסוקין בענין. אית לן למימר כיון דהני סבלונות לא לשם מתנה ולא לשם פקדון נתנו¹⁰, אלא כל הסבלונות נתונים לשם חתנות ושידך בה מעיקרא, כאילו פירש בפירוש. ואם תאמר אפילו אם פירש, אם לא קידש בעדים אין חוששין לקידושין¹¹ אפילו הם¹² שניהם מודים¹³, איכא למימר מידי דהוה אקידשה על תנאי וכנסה סתם דאמרינן (כתובות עג, ב) גמרו בעל

ישתעבר בה לא ר' יצחק ולא שלמה, וכופין⁵¹ את שלמה לכתוב לה גט⁵² שיחרור. ומעשה ידיה אינו של שלמה שהרי נתייאר הימנה בשנתמרה. והולדות של שלמה, ומן הדמים אין לר' יצחק דין ודברים⁵³ אלא על מי⁵⁴ שמכרה לו והם צריכים להחזיר לו מעותיו.

ואבא מרי זצ"ל אומר שיש יאוש לקרקעות כמו לעבדים. ורבנו שמחה⁵⁵ זצ"ל השיב לו דיאוש דקרקע⁵⁶ לא מהני אלא לעניין כלאים ולא אמרינן אין⁵⁷ אדם אוסר דבר שאינו שלו, וכן לעניין ערלה. אבל אם נשתדפה או שטפה נהר אומר לו הרי שלך לפניך, מה שאין כן במטלטלין. ועוד פירש רבנו שמחה זצ"ל דעבד המעוכב גט שיחרור⁵⁸ רשות רבו עליו ואם זכה בו אחר זכויותיו זכיה מן ההפקר, ושאינו מעוכב גט שיחרור⁵⁸ זכה בעצמו.

איסורא, עבדות⁴⁵ כדקאי קאי ואינו חייב במצות ומותר בשפחה מן התורה⁴⁶. ואם שפחה היא בניה עבדים, ואסור בבת ישראל ופסול לעדות, דכל כמה⁴⁶ דצריך גט שיחרור קרינא ביה (ויקרא יט, כ) או חופשה לא ניתן לה, וקיימת גזרה שווה דלה לה מאשה. [ועד כאן]⁴⁷ לא קמבעיא לן⁴⁸ (שם מב, ב) מעוכב גט שיחרור⁴⁹ אלא לענין קנס דכתיב לאדוניו כיון דאינו רשאי לשעבד בו איקרי אדון או לא, ולענין תרומה אי מקרי קנין כספו או לא. אבל לענין להתירו בבת ישראל ועבדות בניה כל כמה⁵⁰ דלא פקע איסורא צריכה גט שיחרור כעבד גמור. ומן הדמים אין לר' יצחק דין אלא על מי שמכרה לו, דהוי כמו הכיר בה שאינה שלו דלכל הפחות מצות יש לו, כדאיתא פרק שנים אוחזין (ב"מ טו, ב).

45. עבדות: א ק דעבדות 46. כמה: א ק מה 47. [ועד כאן]: א ק חסר 48. לן: א ק לן בגמ' 49. מעוכב גט שיחרור: ק בגט מעוכב בשיחרור 50. כמה: א מה 51. וכופין: ט אלא כופין 52. גט: ב את גט 53. ודברים: ב ו נ חסר 54. על מי: ב למי 55. שמח: ב שמואל 56. דקרקע: ט קרקע 57. אין: ט דאין 58. רשות...

שיחרור: ט ב חסר

1. תשובה... שמואל: א ק חסר 2. רבי: א רבי 3. אחזיר: א אחזור 4. למשש את כלי: ק חסר 5. שמורי: ד ממורי 6. רבי: א רבי 7. סבור: ד שסבר ק סביר 8. נידון: א ק נדון 9. קידושין: א ק קידוש 10. נתנו: ק נתנו 11. לקידושיו: ק לקידושא 12. הם: ד אם

כא דעת תוס' (גיטין מ, א ד"ה אותו), ודלא כרש"י ורבנו, כמבואר בס"י הקודם הע' כ.

א אפשרות סבירה שהמדובר בר' אברהם בר' שמואל החסיד, אומנם קיימת אפשרות נוספת שהכוונה לר' אברהם בר' משה מרגנשבורג המכונה ר' אברהם הגדול. ועי' בעניין זה במבוא הראב"ה (עמ' 306, 307, 413).

ב תשובה זו של רבנו שמחה הובאה גם בשו"ת מהר"ח או"ז (סי' כו) וכן בשו"ת תרומת הדשן (סי' רו).

ג שהיה פקח - בנוסח התשובה שהובא בתשובות מהר"ח או"ז (שם סי' כו) ובתרומת הדשן (שם סי' רו): שהיתה פקחת, ומסתבר כגירסתם.

ד בגמ' (קידושין נ, ב) דעת רב הונא ורבה שחוששים לסבלונות, כלומר חוששים שהסבלונות יוצרים קידושין וצריכה גט מספק. ודנה הגמ' האם יש ראייה מהמשנה (שם) או שיש קושיא לדעה זו מאותה משנה. ואביי דחה את שתי האפשרויות.

ה דעת הר"ח, המובאת בתוס' בקידושין (נ, ב ד"ה חוששין)

וברא"ש בקידושין (פ"ב סי' כ), היא שלדעה שחוששים המשמעות שהחשש הוא שמא קידשה כבר בעדים לפני מתן הסבלונות ונתינת הסבלונות היא כהמשך למעשה הקידושין. לעומתו, לדעת רש"י דלקמן, הסבלונות הם הם היוצרים את הקידושין, ר' להלן (הע' ז).

ו נראה שהכוונה לסברת רבנו לקמן בתשובה (סי' תשעה), שחשש סבלונות קיים רק כשהמקדש אינו לפניו, ולכן חוששים שמא קדם וקידשה, אבל כשאומר במפורש שלא קידש נאמן. ואכן שם מציין רבנו בדבריו שרבנו שמחה הסכים לסברא זו. כל זה נאמר ביחס ללשון כאן: כתבת, כאשר הכוונה לרבנו האו"ז. אומנם בשו"ת המהר"ח (שם) במקום: כתבת, הגירסא היא: כתבתי, והכוונה לרבנו שמחה.

ז כאמור לעיל (הע' ה), שיטת רש"י (קידושין נ, ב ד"ה חוששין) היא שחוששין שהסבלונות עצמם ניתנו לשם קידושין.

ח וכדאיתא בקידושין (סד, א).

לשם קידושין^ט. ומעשים בכל יום המקדשין^{יג} יתומות קטנות שאין אנו מצריכין אותם לקדשה' פעם אחרת בגדולתן, ואפילו ליכא עידי יחוד.

בדבר זה דנתי כבר לפני מוריני הקדוש^א זצ"ל, כי מאוד^{יג} היה לבי נוקפי בדברי^{יב} זה, עד שאני סבור שהאיר השם עיני בדבר זה. שכל חזקה שאינה פוסקת^ט עומדת במקום עדים, בין בממון בין בדבר ערוה. כי כל חזקה שאינה פוסקת היא באה מכח רוב, כגון (ב"ב ה, א) חזקה אין אדם פורע בתוך זמנו, רוב בני אדם אין עושין כן^{יב}, (כתובות יט, א; ב"ב קנה, א) חזקה אין העדים חותמין על השטר אלא אם כן נעשה גדול^{יז}, וכן החזקה (גיטין פא, ב) אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות וכל^ט בעילת אישות כאילו פירש לפנינו לשם קידושין^{יח}. חזקה פוסקת היא, אשה זו בחזקת פנויה עומדת או בחזקת אשת איש עומדת, ואורחא דנרש^ט. והרבה הוכחות בידי מזה אפילו בדיני נפשות סמכין אחזקה שאינה פוסקת. הכא נמי^{יז} אית

לן למימר חזקה כל השולח סבלונות לאחר השידוכין, הואיל והם דרך חתנות ודאי בתורת קידושין שולח, ואנן סהדי דהכי הוא כאילו קדשה בפנינו. וסבורני דהוא הדין או כל שכן אם שידך ושוב קדשה בלא עדים ושניהם מודים דהו קידושין^{יח} מעליא, כל היכא דקים לן דעתו בלא אמירתו סמכין^{יח} אחזקה. ואמרינן נמי פרק קמא דקידושין (יג, א) דשידך מילתא היא. אבל אפילו^{יח} שניהם מודים אין חוששין לקידושין (שם סה, א), היינו בלא שידוכין. אפילו ראיונה^{יח} נכנס אצלה ובידו חפץ שוה פרוטה ונתן לה, ולא שמענו שנתן לה לשם קידושין^{יח}, ליכא חזקה ודאי לשם קידושין נתן לה ולא לשם מתנה ולא לשם פקדון. ואפילו קידשה בפירוש ושניהם מודים, כיון דליכא עדים אין חוששין לקידושין.

והא דסלקא דעתך הכא^{יח} למיחש למיעוט, ולפר"ח משמע דודאי חיישינן למיעוט^{יח}, והא לא קיימא לן הכי בחששת קטן וקטנה^{יח} (יבמות קט, א). אנן מפרשים

13. המקדשין: א ק המוקדשין 14. כי מאוד: א שמאד 15. בדברי: ק בדברים 16. כן: א בו 17. גדול: ד (גדול) [בגדול] ר' ביאורים 18. קידושין: א ק קידוש

19. קידושין: א ק קידושין 20. סמכין: א ק סמכי 21. אפי': ד אם 22. ראיונה: ק ראיו 23. קידושין: א ק קידוש 24. הכא: א ק היכא

ט בשיטת רבנו שמחה, שלרש"י כשישנה אומדנא על נתינת הסבלונות אין צורך בעדים, נתקשו קמאי ובתראי. וכבר הקשה תרומת הדשן (סי' רו) שרש"י עצמו (קידושין ג, ב ד"ה חוששין) כתב שיש צורך בעדים על נתינת הסבלונות, ותירץ שם שיש צורך בעדים על משלוח הסבלונות אך לא על נתינתם. הבית יוסף (אה"ע סי' מה) הביא מתשובת הריב"ש (סי' ה) שלרש"י צריכים העדים לראות את נתינת הסבלונות בידה, והב"ח (שם) כתב שדברי רש"י הם רק להור"א בגמרא שמדובר גם במקום שרובא מסבלי והדר מקדשי, ולכן הצורך בעדים, אבל למסקנה במקום שרובא מסבלי והדר מקדשי א"צ עדים. אומנם מדברי רבנו שמחה שלפנינו נראה שדבריו אינם ביאור שיטת רש"י בסוגיית סבלונות, ודבריו יובנו עפ"י דברי הנתיבות (סי' לו סוד"ה ודרשת) שדייק מתוס' במכות (ו, א ד"ה שמואל) שעדות גיטין וקידושין היא עדות נפשות. וביאר שהגמ' בקידושין (סה, ב), שמשווה אותם לדיני ממונות, מדברת דווקא במקרה שאין הכחשה (שבו ניתן לומר בנוגע לנפשות שהאיסור מוחזק), וממילא ניתן לומר שרש"י הצריך עדים למקרה של הכחשה שבו, כבדיני נפשות, לא תועיל אומדנא.

י לקדשה - בשו"ת מהר"ח (שם): לקדשם.

יא ר' לעיל (הע' א).

יב בדברי - בשו"ת מהר"ח: בדבר.

יג חילוק זה, בין חזקה לשעתה לחזקה דאיתא מכח רוב, מובא בפתיחה הכוללת לפרי מגדים (ח"ה, ב) בשם תרומת הדשן. וע"ע בשו"ת נחלת דוד (סי' כו) שהביא מהר"ח מוולאזין להוסיף ולחלק בין איתא מכח רוב לאנן סהדי, שיועיל אפילו בדיני נפשות.

יד גדול - ר' שנו"ס שבכה"י מובא: גדול. וכן אומנם בגמ' כתובות (יט, א) ובשו"ת מהר"ח אור"ז (סי' כו) הלשון: בגדול (ובשל כך תיקן המביא לדפוס). אולם כיון שבגמ' בב"ב (קנה, א) הנוסח: גדול, אין סיבה לתיקון זה.

טו וכל - בשו"ת מהר"ח (סי' כו): אלא.

טז לא ברור מה למד רבנו משם לענין חזקה פוסקת. ואדרבה המעשה המובא בגמ' בענין האדם ששכר חמור והתחייב לא להעבירו בנהר פקוד, שיש בו מים, אלא באורחא דנרש, שם אין מים, ממנו ניתן ללמוד ביחס לחזקה שאינה פוסקת. וכך מובא בשו"ת הרא"ש (כלל פב סי' א), שאף על פי שאין עדות שהיה בנהר פקוד מים, איננו יכול לטעון שהלך שם ולא היה שם מים. וטענה זו נחשבת למיגו במקום עדים, "ואע"ג דעדות ממש ליכא שהיו שם מים בשעה שהלך זה, אלא שרוב פעמים מצוי שם מים, הוה ליה מגו במקום עדים", כלומר זוהי חזקה שאינה פוסקת.

יז ה"ג - בשו"ת מהר"ח (שם): א"כ.

יח בתוס' (קידושין ג, ב ד"ה ה"ג) וברא"ש (קידושין פ"ב סי' כ) מבואר שגירסת הר"ח היא: "מהו דתימא לא ניחוש למיעוטא". אומנם יעויין בדבריהם שלגירסת הר"ח המיעוט הוא דמקדשי והדר מסבלי ואם נחשוש לו תהיה מקודשת, ודלא כמש"כ לקמן רבנו שמחה שהמיעוט מצטרף עם החזקה לקולא.

יט בתוס' (שם ד"ה ה"ג) וברא"ש (פ"ב סי' כ) ביארו (לשיטתם שחוששים שמקודשת ולהחמיר) שבחשש של אשת איש חוששים למיעוטא. וע"ע בחידושי הגר"ז (עמ' 28) שביאר שלדעת רש"י, שהסבלונות עצמם הם הקידושין, "חוששין למיעוטא" אינו מתפרש ככלל מקום, אלא כספק באומדנא שכוונתו לקדש.

ישמעאל (מנחות סז, א) דמשמע דתרומה של ישראל חוצה לארץ מדמעת³⁷. כך המשמעות ופירושו כך³⁷, חלתו בארץ³⁷ ותרומה בחוצה לארץ שהביאה לארץ אינה מדמעת, הא תרומתו שגדלה בארץ, אי נמי תרומת ישראל שגדלה חוצה לארץ והביאה לארץ מדמעת. אבל תרומת ישראל בחוצה לארץ אינה מדמעת חוצה לארץ³⁸, כדאמרין ריש פרק כל הבשר (חולין קד, א) דחלת חוצה לארץ בחוצה לארץ נאכלת עם הזר על השלחן, אבל לא בארץ דאיכא למגזר משום חלת הארץ, הכי נמי תרומת חוצה לארץ בחוצה לארץ מבטלה (בארץ)³⁸, אבל לא תרומת חוצה לארץ בארץ.

וכן השבתי למורי ה"ר אליעזר הלוי³⁹ נתאכסן אצלי³⁹ ואמר לי אני מתיר להגעיל קדירות חרס במקום שבלעו איסור דרבנן. דגרסינן פרק בתרא דתרומות⁴⁰ בגמרא (ירושלמי פ"א ה"ד נו, א) תני ר' חלפתא בן שאול קדירה שבישל בה תרומה מגעילה בחמין⁴¹ ודיו. אמר ר' (יוסי) [בא] ⁴¹ אין למידין הימנה לענין נבילה. אמר רבי יוסי קשיתיה⁴² קומי ר' בא תרומה בעון מיתה, ונבילה בלא תעשה, ותימר כן. אמר ליה כמאן דאמר מאליהן קבלו [עליהן]⁴³ את המעשר. והשבתי לו⁴⁴ והגעילה למה לי, אפילו תרומה שהיא בעין ונתערבה

אותה הכי²⁵ דאשה זו בחזקת פנויה עומדת, נסמוך מיעוטא לחזקה כרבן שמעון בן גמליאל פרק הלוקח בבכורות (כג, ב). ואפילו לפירוש ר"ת (תוס' שם כ, ב ד"ה חלב) דפסק דקיימא לן הכי דחיישין למיעוט, היינו דחזקה מסייעת²⁶ לך, לא תיקשי לפירוש רש"י, דודאי לקולא מודי ר"ת דלא סמכין אמיעוט דחזקה. ועוד שרוב זה גרוע משאר רובא, דרובא דתלי בידי שמים כגון איילונות וסריסות מיעוט שלהם בידי שמים, (חולין פו, א) ורוב תינוקות מטפחין בדעת זו נבראו רוב תינוקות²⁷. אבל רוב התלוי במנהג, שיש מקום שנוהגין עצמן לקדש ואחר כך לסבל, רובא דעלמא אין חוששין בדבר כיון דליכא רובא דעלמא. ועוד שחזקה מסייעת²⁸ למיעוט, אפילו רבנן מודיק דחזקה²⁹ עדיפא מהאי רובא לפר"ח, והכי מסתבר אי נמיכ לפירוש רש"י, אפילו הכי השיב רבנו שמחה זצ"ל³¹, זכורני שמורינו³² רבנו יב"א³³ זצ"ל שידך³⁴ בתו לבן אחיו כסבור שהיה פקח ונמצא הפך ולא רצה לכונסה, והצריכה מורי³⁵ רבנו יהודה גט מפני הסבלנות ששילח³⁶. לחומרא. ותו, מאי הא דקאמר (חולין יב, א) פסח וקדשים מאי איכא למימר, לימא לקולא לא חייש:

[ב] ועל חלה שנתערבה בעיסה, והבאת מפרק רבי

34. שידך: ט ששידך. 35. מורי: ה מורי. 36. ששילח: ט ששלח. 37. בארץ: ק בארץ ישראל. 38. (בארץ): א ק בארץ. 39. אצלי: א ד עמי. 40. דתרומות: א ק דתרומה. 41. (יוסי) [בא]: א ק יוסי. 42. קשיתיה: א ק קשיתיה. 43. [עליהן]: א ק חסר. 44. לו: א לו את

25. הכי: א ק הכא. 26. מסייעת: ד מסייעא. 27. תינוקות: ד ק תינוקת. 28. שחזקה מסייע: א ק שחזקת מסייעת. 29. דחזקה: א ד חזקה. 30. דבבכורות: א דבכורות. 31. זצ"ל: ט חסר וכן בסמוך. 32. זכורני שמורי: ט זכור אני. 33. רבנו יב"א: ה רי"ב'א'

כה רבנו שמחה מתרץ כאן שתרומת ישראל בחו"ל מדמעת דווקא כאשר הביאה לארץ. התוס' שם (מנחות סז, א ד"ה תרומתו; בכורות כז, א ד"ה תרומת) תירצו שהביטול ברוב מועיל רק לאכילת הכהן בטומאה, ואינו מתיר התערבות לזר (תרומם מובא להלן). ובהל' חלה לרבנו (ס' ריג), מביא את תרוץ רבנו שמחה וכן שני תירוצים נוספים: 1. שבחו"ל גם תרומת ישראל אינה מדמעת, ומה שנקטה הגמ' תרומת גוי בא להשמיענו שתרומת גוי בארץ מדמעת. 2. שהכוונה ב"אינה מדמעת" היא גם על תערובת של אחד באחד, שבכורי אינה אוסרת וביהודי אוסרת.

כו תשובת רבנו שמחה לראבי"ה מובאת גם בפסקי עבודה זרה לרבנו (ס' רצט), וכאן רוצה רבנו שמחה להשוות תרומת גוי בחו"ל לבליעת כלים מתרומה, ולדעתו בשתי ההלכות אין לענין עיקר מהתורה.

כו בירושלמי לפנינו נוסף: שלשה פעמים, וכן מובא הירושלמי בראשונים: רמב"ן (ב"ב פז, ב ד"ה ומצאתי), ר"ן (שם ד"ה והא אנו) ומאירי (ע"ז עז, ב ד"ה כלי חרס).

כ לן - בשו"ת מהר"ח (שם): לו.
כא סברא זו, שברוב התלוי במנהג יש מקום לחשוש למיעוט, כתבו בחידושיהם גם הרמב"ן, הרשב"א והריטב"א (לקידושין ג, ב). אומנם באבני מילואים (ס' מה סק"ב) הקשה ע"ז ממחלוקת רב ושמאל (ב"ק מו, א) ברובא לרדיא.
כב אי נמי - בשו"ת מהר"ח (שם): נמי. וגירסה זו מסתברת יותר.
כג בגמ' במנחות (סז, א) נאמר שחלת גוי בארץ ותרומת גוי בחו"ל אינה מדמעת, ודייקן משם תוס' (מנחות שם ד"ה תרומתו; חולין קד, ב ד"ה חלת; בכורות כז, א ד"ה תרומת) שתרומת ישראל מדמעת, וכן הובא בר"ש חלה (פ"ד מ"ח ד"ה של אור), בתרומה (הל' חלה ס' פ) וברמב"ן הל' בכורות (פ"ד ד"ה תנן החלה). רבנו האו"ז עומד על שאלה זו בהרחבה בהל' חלה (ס' ריג), ושם מובא גם פסק מהר"ח, ור' דעת רבנו בענין לקמן (הע' כה).
כד רבנו שמחה מתרץ כאן את קושיית התוס' (מנחות סז, א ד"ה תרומתו; בכורות כז, א ד"ה תרומת) וראשונים נוספים, שבניגוד לדייקן מהגמ' במנחות שתרומת ישראל בחו"ל מדמעת, נאמר בגמ' בבכורות (כז, א) שתרומת חו"ל בטלה ברוב.

בטילה ולכתחילה מבטלה, כל שכן פליטת קדירה. אלא מאי אית לך למימר הואיל והוא⁴⁵ בארץ ישראל שהיה בה תרומה ועתיד לנהוג בה תרומה דאורייתא החמירו שלא לבטלה בתחילה. ומיהו כיון דלא משכחת בה איסורא דאורייתא שהרי בטלה קדושתה ולא אתי לאחלופי באיסורא דאורייתא הקילו להתירו בהגעלה.

אבל שאר איסור⁴⁶ דרבנן דאתי לאחלופי בדאורייתא אין למידין הימנה⁴⁷, ומה שמבטלה ברוב לכתחילה בחוצה לארץ. אבל מה שפירשו⁴⁸ מבטלה⁴⁷ ברוב לאוכלה (בידי) [בימי]⁴⁸ טומאתם⁴⁹ לא ידענא מה הועילו, דפרק אלו הן הנשרפין (סנהדרין פג, א) אלו הן שבמיתה כהן טמא שאכל תרומה טהורה, ואילו זר שאכל את התרומה לרב (שם פג, ב) אינו אלא בלאו⁵¹.

ומה שהוכחת מההיא דבכורות (יא, א) הלוקח טבלים ממורחים מן הגויל⁵⁰ דגלגול דנאסר, פרק ר' ישמעאל (מנחות סז, א) מיירי בעיסה של ישראל דגלגלה גוי, איני מבין כלל, והא כולה סוגיא דפרק ר' ישמעאל קיימא⁵¹ אמתניתין, דמייתי התם גר שנתגייר והיתה לו עיסה נעשית עד שלא נתגייר פטור, אלמא דבעיסה דגוי מיירי. ומה דקאמר בבכורות (יא, ב) דמרחינהו מאן, אילמא דמרחינהו גוי, דגנך אמר רחמנא ולא דגן גוי,

(מנחות סז, א) מאן דאמר מרוח הגוי פטור⁵² כל שכן גלגול גוי פטור. וכתב לי שנית דיוקך שבאת להוכיח משם דגלגול שפחותינו פטורות עיסותינו מחלה כי היכי דלא תקשי מבכורות למנחות, איני מבין לא קושיא ולא הוכחה. מורינו רבינו אליעזר ממין היה מדייק מדאמר⁵³ (בכורות יא, א) דמרחינהו ישראל ברשות גוי דחייב, אם כן איפכא נמי אי מרחינהו גוי ברשות ישראל נמי פטור, היה מסופק בדבר ולא היה מניח לשפחתו לגלגל שום עיסה מפני ספק ברכה. כל מה שהיו אוכלין היתה אשתו מגלגלת או שפחתו פחות משיעור חלה. (ואי' אי') [ואיני יודע]⁵⁴ אם השבתי לו פה אל פה או [על ידי]⁵⁵ אחרים מצאתי תשובה לדבריו דקציר גוי פטור מן הפיאה⁵⁶ כמו גלגול גוי מן החלה. ותנן (פאה פ"ב, ז) קצורה גוים⁵⁷ וכו', ומפרש בגמרא (ירושלמי פ"ב ה"ה יג, ב) מתניתא כשקצורה לעצמן, אבל קצורה לישראל חייבת. ותנינא אין שוכרין פועלי גוים מפני שאינן בלקט ושכחה ופאה, אלמא דקציר גוי לישראל אינו פטור⁵⁸.

(תשסא) ¹תשובת המחבר אל רבינו שמחה¹

[א] ועל מה שכתב מורי הרב ר' שמחה לכוף אותו שנסתמא², יוודע² למורי הרב שאני מחיתי מלכוף אותו מפני שכתבו לך המעשה להפך לא כמו שהיה.

[ואיני יודע]: א ק ואי' אי' 55. [ע"י]: א ק חסר 56. הפיאה: א חסר 57. גוים: א מים ד (מים) [עכו"ם] 1. תשובת... שמחה: א ד ק חסר ר' ביאורים 2. יוודע: א ד יודע

45. והוא: ק והיא 46. איסור: א איסורא ק איסורי 47. מבטלה: א ד מי מבטלה 48. (בידי) [בימי]: א ק בידי 49. טומאתם: א ק טומאתה 50. הגוי: ד העכו"ם וכן להלן בהטיות שונות 51. קיימא: א קיימ' ק קיימי 52. פטור: א פטור וכן בסמוך 53. מדאמר: ד מדקאמר 54. (ואי' אי')

כח מעי"ז תירצו גם הסמ"ג (לאוין עח) והרשב"א בתורת הבית (ב"ד ש"ד).

כט רבנו שמחה מתייחס כאן לתרוץ התוס' (מנחות סז, א ד"ה תרומתי; בכורות כז, א ד"ה תרומת) שהזכרנו לעיל (הע' כה), ודוחה אותו.

ל דחיה זו של רבנו שמחה לדברי התוס' מובאת גם בהל' חלה לרבנו (סי' ריג). בספר מרחיב האור (הובא בהוצאתנו על הל' חלה (סי' ריג)) כתב לתרץ את קושיית רבנו שמחה: מצאנו שתרומת חו"ל מותרת למי שאין הטומאה יוצאת מגופו, ומשם למדנו להקל שתערובת תרומה זו תהיה מותרת לכולם. אולם ביחס לזר לא מצאנו שהותר לאכול תרומת חו"ל בשום אופן.

לא בהל' חלה (סי' רלה) מביא רבנו את דברי ר"א ממיץ בעל היראים שפירש את הגמ' בבכורות כפשוטה שטבלי גוי ממורחין, היינו שמרחם ישראל, חייבים למרות בעלות הגוי, וממילא דייק שגם להפך, במרוח גוי ברשות ישראל יפטר. וכע"ז דקדק בספר חסידים (הקדמה למצוות התלויות בארץ) מהרמב"ם (תרומות פ"א, יא), וכן משמע גם מהרמב"ן, הרשב"א והריטב"א בקידושין (מא,

ב), אבל מרש"י ותוס' (בכורות יא, ב ד"ה דמרחינהו) עולה שהבעלות על התבואה היא הקובעת.

לב זו מסקנת רבנו שמחה שקציר הגוי ומרוח הגוי אינם פטורים. חסרה כאן כנראה הסיומת של תשובה זו ותחילת התשובה הבאה, שהיא תשובת רבנו האו"ז. ור' ההערה בתחילת הסי' הבא. א מכאן תשובת רבנו האו"ז לרבנו שמחה. כאמור בהערה, בסיום הסי' הקודם, תחילת תשובה זו חסרה, וכן ציין המביא לדפוס על הגליון. בדפוס מצויה תשובת רבנו האו"ז בסיום הסי' הקודם. אולם כיון שתשובת האו"ז ותשובת רבנו שמחה עוסקות באותו ענין ובאותו מעשה ממש מצאנו לנכון לאחדם בסומן אחד, ולהקדים בסי' זה את תשובת רבנו האו"ז לתשובת רבנו שמחה. ב ר' שנו"ס, שהכתרת לתשובה חסרה בכה"י ובדפוס, היא נוספה כאן בהתאם לענין.

ג תשובה זו עוסקת באדם שנסתמא אחרי נישואיו, והשאלה היא האם יכולה האשה לדרוש גט. רבנו האו"ז מנסה להוכיח מהגמ' ככתובות (עו, א) שלהלכה אין כופים להוציא. להלן חולק רבנו שמחה על רבנו האו"ז, הן בהבנת הסוגיא בבבלי והן בהערכת המשקל שיש לתת לירושלמי. ור' להלן הע' טז.

קסבר כמאן דתני נולדו¹³ כל שכן היו. ואף ר' יוחנן דפסק¹⁴ כרבן שמעון בן גמליאל מצי סבר כמאן דתני אליבא דחכמים נולדו וכל שכן היו. ומדשקלי וטרו רב יהודה וחייא בר רב אליבא דחכמים שמע מינה דסבירא להו דהלכה כחכמים כההיא¹⁵ דשבת¹⁶. מיהו ההיא¹⁶ דשבת אינה ראייה מדפרשי מילתייהו ולא סבירא להו כוותיה¹⁷. מיהו איכא נמי למימר דסבירא להו כוותיה. הלכך בדבר כזה שהוא חייב כרת דמיתה וממזרות יש לפרש לחומרא ולומר דמאן דתני נולדו סבר דהלכה כחכמים פסיק בנוולדו וכל שכן היו, ורב נחמן נמי דפסיק¹⁸ כחכמים פסיק¹⁹ בנוולדו וכל שכן היו. וההיא²⁰ עובדא דירושלמי (כתובות פ"ז ה"ח מו, ב)²¹, ההיא אליבא דר' יוחנן דסבר הלכה כרבן שמעון בן גמליאל ולא סמכינן עלה אלא אתלמוד דידן סמכינן כרבא אמר רב נחמן דהלכה כחכמים. וכן פסק ה"ר משה בר מימון²¹ (אישות פכ"ה, יא) וספריו אצלינו, וכתב בפירוש האיש שנולדו בו מומין אין כופין אותו להוציא. וכן פסק פר"ח דקיימא לן כרבא אמר רב נחמן, וכן פסק אלפס (לו, א) כרבא²² אמר רב נחמן כי²³ יש אצלינו פירושיו סדר ישועות וסדר נשים. וכן פסק רבינו יצחק בר אברהם מדנפיר דהלכה כרבא אמר רב נחמן בתשובה שהשיב לה"ר נתן מלוניל המתחלת עיניך תחזינה, והוא בידי ראייה ברורה [שלא]²⁴ לכוף אותו.

והייתי סבור לומר דהא דפליגי רבנן ורבן שמעון בן גמליאל היינו בנסמית עינו אחת דוקא²⁵, אבל בשתי עיניו מודו אפילו רבנן דכופין²⁶. ומיהו אין כח בידי לומר כך דדילמא הוא הדין בשתי עיניו פליגי, והא

כי כשקדש אותה היה רואה היטב ואחר כך בחצי שנה נסתמא. ושלחו אלי והשבתי להם שלא לכוף כאשר אני דן עתה, ואחר שאדון לפני מורי הרב מה שתכתוב נקיים.

דתנן פרק המדיר (כתובות עז, א) האיש שנולדו בו מומין, אין כופין אותו להוציא. אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים במומין קטנים, אבל במומין גדולים כופין אותו להוציא. ואמרין בגמרא רב יהודה תני נולדו, חייא בר רב תני היו. מאן דתני נולדו שאין כופין, כל שכן היו. פירוש היו³, שידעה שהיו וסברה וקבלה, הלכך בשניהן אין כופין. ומאן דתני היו, אבל נולדו כופין. וכתב ה"ר משה בר מימון⁴ (אישות פכ"ה, יא) כמאן דאמר נולדו, כי כן דרכו שכותב פסקיו דרך קריאה⁷, וכתב כך האיש שנולדו בו מומין אין כופין. והכי נמי משמע (דאין הלכה) [דהלכה]⁵ כמאן דאמר נולדו וכל שכן היו, כדמסיק סתמא דתלמודא בשלמא למאן דאמר נולדו היינו דקתני במה דברים אמורים במומין קטנים כו⁶. וכיון דלמאן דאמר דתני נולדו אתיא מתניתין בדרך⁷ סיוע, ולמאן דתני⁸ היו אתיא כאתקפתא וצריכה שינוי ואשינוי לא סמכינן. וכי האי גוונא פסק פר"ח (דיש בתיבות) [ריש כתובות]⁹ (ג, א) כלישנא קמא דהכא אין אונס בגיטין משום דאתיא ליה מתניתין בסיוע¹⁰ וללישנא בתרא אתיא באתקפתא. אף על פי שפעמים דרכו לפסוק ולומר¹⁰ מדשקיל וטרי אליביה שמע מינה דהלכתא כוותיה¹¹.

ויכולני לפרש (כלומר) [ולומר]¹¹ דרבא אמר¹² רב נחמן דפסק הלכה כחכמים (שם עז, א) דאין כופין,

14. דפסק: ק דפסיק 15. כההיא: ד כההוא 16. ההיא: ק ההוא 17. כוותיה: ק כוותיהו 18. דפסיק: ק דפסק 19. פסיק: ד ק פסק 20. וההיא: א ק ובההיא 21. בר מימון: א מימון ד מימון 22. כרבא: א דקיימ לן כרבא 23. כי: ק חסר 24. [שלא]: א ק חסר 25. דוקא: א דדוקא

3. היו פירוש היו: ק היא פ' היא 4. מימון: א מימון ד מימון 5. (דאין הלכה) [דהלכה]: א ק דאין הלכה 6. כו: ק וכו' 7. בדרך: א ק בדרך 8. דתני: ק דאמר 9. (דיש בתיבות) [ריש כתובות]: א ק דיש בתיבות 10. ולומר: ק ולומר כן 11. (כלומר) [ולומר]: א ק כלומר 12. אמר: א ק חסר 13. נולדו: א ק נולדו שמ

הקפות היא לשיטתו. ובהמשך להלן דוחה רבנו את הראיה מכיון שהספקות בגמ' בשבת לא ייתכנו אליבא דשמואל הסובר שמפנין אפילו טובא, משא"כ מחלוקתם של רב יהודה וחייא בר רב בסוגיין תתכן גם אליבא דרשב"ג.

ח שם כפה ר' ירמיה להוציא בשל מום. בתשובת רבנו שמחה להלן הוא מתייחס לפסק הירושלמי, וממנו מסיק את ההלכה. ור' שם הע' טז.

ט כ"כ גם הרא"ש בפסקיו (כתובות פ"ז סי' יח), אבל בתשובה (כלל מב, ב מובאת בב"י סי' קנד) כתב שאין לחלק בין עינו אחת לשתי עיניו וכן בין ידו אחת לשתי ידיו, שלרבנן אין כופין להוציא.

ד כלומר שהרמב"ם דרכו לפסוק לפי נוסח המשנה לפנינו. וכ"פ הר"ן (לו, א ברי"ף ד"ה מתני' האיש) עפ"י נוסחאות המשנה שאין כופין אף בנוולדו, ומנימוק נוסף: שאף אם יש ספק כמי לפסוק ראוי שלא לכופו. ור' להלן דעת ר"ת בהע' יב.

ה וכו"ה ברא"ש (כתובות פ"א, ב), ומע"ז בתוס' (כתובות ג, א ד"ה איכא). וע"ע בגמ' ביבמות (צא, ב) וברש"י שם (ד"ה אמר).

ו ע"י בתוס' ב"מ (ק"ג, א ד"ה מחזיר) וביד מלאכי (סי' תט).

ז אולי הכוונה למחלוקת רב חסדא ושמואל בריש פרק מפנין (שבת קכו, ב), ולדברי הר"ח שהובאו שם ברי"ף (ג, א) וברבנו (שבת סי' פז) שהלכה כרב חסדא הואיל והסתפקות הגמ' בכמות

להוציא סבר כיון שתקנו חכמים מצוה לשמוע דבריהם וגמר ומגרש. שמע מינה שאין כופין אותו לומר רוצה אני אלא בהנהו דתנינן במתניתין, אבל בכפייה שלא כדין אף על גב דאמר רוצה אני אין בו אפילו ריח הגט³⁷. וכל זה יבאר מורי באר היטב.

יצחק בר משה נב"ה:

³⁸תשובה מה"ר שמחה זצ"ל להמחבר³⁸ רבי וחברי ה"ר יצחק בר³⁹ משה, ענינך דברים לגבב ובהלכות לסבב באורך, פעמים בלי⁴⁰ צורך, דרך קצרה היא⁴¹ דרך ישרה, לברור הסולת ולהניח הפסולת.

[ב] מה שהשבתי לכוף, לרווחא דמילתא בעלמא. כי לפי עניות דעתי אפילו גט לא היתה צריכה אם לא ידעה מום זה שבבחור קידושי טעות הן⁴² אף על פי שלא היו הקידושין בתנאי⁴³, ובררתי דברי⁴⁴ על פי ההלכה. חס ושלום לא נחשדו ישראל על דבר זה לשנות המעשה לקלקל בת ישראל, גם לפי דבריך שכתבת שלאחר אירוסין אירע בו מום זה, אם כן הנדון שבפנינו בנולדו, ופסק ר' יוחנן (כתובות עז, א) כרבן שמעון בן גמליאל דכופין⁴⁵. הרי בין לחייא בר רב בין לר' יוחנן כופין בנולדו, ואף לרב נחמן דאמר הלכה כדברי חכמים דילמא סבירא ליה דבהא פליגי אפילו נולדו אפילו לרבנן כופין. ואפילו רב יהודה דאמר בנולדו פליגי דילמא סבירא ליה⁴⁴ הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. הרי אין מחלוקת ברורה בידך שיאמר בפירוש בנולדו אין כופין.

ומן הירושלמי (כתובות פ"ז ה"ח מו, ב) הוכחתי כדברי, דגרסינן התם רב יהודה בשם רב (ביבי) [כיני]⁴⁵

דנקט עין אחת להודיעך כח דרבן שמעון בן גמליאל דאפילו בעין אחת מתיר לכוף, דכח דהתירא עדיף. ותו, כי קתני (כתובות עז, א) זו שכופין אותו להוציא לתני נמי והסומא בשתי עיניו לדברי הכל, או אם הלכה דבנולדו²⁶ כופין נתני נמי והנסתמא אפילו בעין אחת. ותנא ושייר ליכא למימר דקתני אלו. ותו, דלא שני הכי²⁷ בגמרא. ולהשיאה לסומא אין זה עיגון כי ראוי לביאה, ואשכחן אהבת נשים לבעליהן סומין כמו גבי גרושת²⁸ ר' יוסי הגלילי (ויק"ר לד, יד)²⁸.

כללו של דבר, אינו נראה בעיני כלל להתיר לכוף אותו. אף על פי כן²⁹ מצות רבותי אשמע כי מצוה לשמוע דברי חכמים, לכן מחיתי מלכוף עד שאשמע דעת רבותי. ויתנו רבותי לב להעמיד³⁰ דבר על האמת, כי יש כאן חיוב מיתה כרת וממזרות. ועל מה שיאמר רוצה אני כשיכופו אותו, אם הכפייה שלא כדין אין אותו דיבור מועיל כלום אלא בכפייה שהיא³¹ כדין. כדתנן [בפרק]³² האומר משקלי עלי (ערכין כא, א) חייבי עולות ושלמים ממשכנין אותו ואף על פי שאין מתכפר לו עד שיתרצה שנאמר³³ לרצונו, כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, וכן בגיטי נשים כופין אותו עד שיאמר רוצה אני. (מדמינן) [מדמדמינן]³⁴ לה לעולה³⁵ שמע מינה דבכפייה כדין בעי למימר רוצה אני, ושמע מינה דשלא כדין אפילו אמר רוצה אני לא מהני. והכי מוכחא ההיא דחזקת הבתים דאמר רב הונא³⁶ (ב"ב מח, ב) תלויה וזבין זביניה וכו',³⁷ עד אלא מסיפא (שם מח, א) וכן אתה אומר בגיטי נשים כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, ודחינן דילמא התם נמי סבר מצוה לשמוע דברי חכמים. פירוש כגון הא דתנן ואלו שכופין אותו

37. וכו': א כו' 38. תשובה... להמחבר: א ק חסר
39. בר': א בר 40. פעמים בלי: ק בלא 41. היא: ד הוא
42. טעות הן: א ק טעותיהן 43. דברי: א דבר זה
44. ליה: ק חסר 45. (ביבי) וכיני: א ק ביבי

26. דבנולדו: ק דבנולדו מומין 27. הכי: א ק הכא
28. גרושת: א ק גרושה 29. כן: א ק חסר 30. להעמיד:
א להעמיד 31. שהיא: ד שהוא 32. [בפ']: א ק חסר
33. שנאמר: א ד חסר 34. (מדמינן) [מדמדמינן] א ק
מדמי 35. לעולה: א ק לעילה 36. דא' רב הונא: ד חסר

ספק בדברי תורה, וכדברי רבנו כאן. אומנם יש להעיר שמדברי הרמב"ם (בפ"ב דגירושין ה"כ) משמע שבכפייה שלא כדין פסול הגט רק מדרבנן.

יג בתשובת הר צבי אבה"ע (סי' קפא) התיר באשה שנישאה לאיש שלא היתה לו גבורת אנשים להוציאה ממנו אף בלא גט משום שקידושיה היו קידושי טעות. היתרו נסמך הלכה למעשה על תשובתו זו של רבי שמחה.

יד תשובת רבנו שמחה, המתיר לכוף בנסתמא, הובאה גם בהגהות מיימוני (תשובות שבסוף נשים, סי' לג).

י הקרבן נתנאל (על הרא"ש כתובות פ"ז סי' יח) והמהרי"ט (ח"א סי' מט ד"ה והא דכתב) מיישבים שלא מנו את אלה משום שניתן ללמוד זאת בקל וחומר מריח הפה.

יא לפי המסופר שם כיבדה את בעלה השני שהתעוור. ויש להעיר, שאכן במדרש זה ובמדרשים נוספים מסופר שהתעוור, אולם בירושלמי כתובות (פ' יא ה"ג) נאמר שירד מנכסיו והיה כמו סגי נהור, ואם כן אין ראיה לרבנו האו"ז.

יב וכ"כ התוס' כתובות (ע, א סוף ד"ה יוציא). וע' דעת ר"ת בספר הישר (בשור"ת תחילת סי' כד) שהואיל ובכפייה שלא כדין פסול הגט מדאורייתא, יש להורות שגם בנולדו בו מומים אין כופין, דהוי

[א] מעשה שהיו לראובן שני חתנים ונתן להם לכל אחד ואחד קרקע ובנין והיו כל הבתים זה אצל זה. ושוב מת בנו ונשאת כלתו לאחר והיה בעלה במקום בנו. והחצר של כולם היה אחורי הבתים, כי כך הענין בוינא אין חצירות לפני הבתים כי אם לאחורי הבתים², וכל תשמישי החצר הם בחצר שאחרי הבתים. הנה באו לבנות בית הכסא והיה ראובן² החיצון סמוך למבוי ושמעון פנימי הימנו ולוי משניהם. והיה לוי חפץ לבנות במקום שנראה לו, ואמרו שמעון וראובן אין אנו חפצים לבנות בזה המקום כי לך קרוב ולנו רחוק. עד שלבסוף³ נתרצו כל שלשתם ובררו המקום השובה לכולם, ובנו בית הכסא והיה סמוך לבית ראובן וכן החיצון. והתנו ביניהם שלא יהיו רשאים לבנות במקום אחר⁴ וכשיתמלא כולם יפנוהו. וכן נעשה, שנתמלא והיה רוצה בן לוי לבנות אחר מפני (שדחהו) [שרחוק]⁵ מביתו עומד, וכפאו ראובן בעל כרחו לפנותו מפני אותו התנאי שהתנו ביניהם. וכן עשה ונתן מעותיו עם מעות ראובן שפינוהו. ועתה עלה בדעתו ובנה בתים והרחיב ביתו יותר ממה שהיה קודם לכן עד שמגיע אל בית הכסא בסמוך. ועתה נתמלא שוב בית הכסא ואומר בן לוי נפנה אותו גם עתה [כאשר]⁶ דחקתי לפנותו גם בראשונה⁷. וראובן אומר לא כי אלא נחפור אותו (יותר) [אחר]⁸ בתוך [החצר]⁹. ובן לוי¹⁰ אומר הלא אבי התנה עמך בזה המקום והחזיק בו וגם אני החזקתי כמה שנים, וגם כשרציתי¹¹ לבנות במקום אחר דחקתי בעל כרחי

מתניתא כשהיו, אבל בנולדו כופין להוציא. ואף על גב דרב יהודה⁴⁶ תני בגמרא דידן (כתובות עז, ב) נולדו, הא ידידה הא דרביה. דרב סבר בהיו פליגי, אבל בנולדו אפילו רבנן מודו דכופין. (ירושלמי כתובות פ"ז ה"ח מו, ב) ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן הלכה כרבן שמעון בן גמליאל, אתא עובדא קמי⁴⁷ ר' (יוחנן) [ירמיה]⁴⁸ ככיפה וכפפו. פירוש וכפאו. כיפה הוא (ואם) [מין]⁴⁹ שחין⁵⁰ בבכורות (מה, ב), ואפילו הכי סמכו אדר' יוחנן וכפו להוציא בו. ואתיא דרבן שמעון בן גמליאל כשנולדו, פירוש כיון⁵⁰ דמספקא לן במתניתין אי בנולדו אי בהיו, כשהיו בו עבדינן כרבנן אבל בנולדו עבדינן כרבן שמעון בן גמליאל. וכל היכא דחזינן פלוגתא בגמרא דידן ועובדא בירושלמי סמכינן אירושלמי⁵¹. וכל שכן בנידון זה שלא תוכל לברר מגמרא דידן דאיכא

פלוגתא בנולדו, ולא כמו שכתבת דלא סמכינן אירושלמי. וקרוב בעיני לומר אפילו בהיו⁵¹ שבכופין.

אמרת⁵² שאין כאן עיגון, אין לך עיגון גדול מזה, כי שמא קודם היתה יושבת כל ימיה בלא בעל ממה שהיתה נשאת לסומא. שמחה בר שמואל:

(תשסב)¹שאלה מהמחבר לה"ר שמחה זצ"ל¹ מורי ה"ר שמחה יזכה למנוחה, כי דעתו נוחה להשיב תלמידו.

הראובן וכן להלן בשם 'לוי' בשני כה"י. ובשם 'שמעון' בכ"י א. 3. שלבסוף: ד שבסוף 4. אחר: א ק אחר 5. (שדחהו) [שרחוק]: א ק שדחהו 6. [כאשר]: א ק חסר 7. בראשונה: א בראשו' לפנותו ק בראשון לפנותו 8. (יותר) [אחר]: א ק יותר 9. [החצר]: א ק חסר 10. ובן לוי: א ק ולוי 11. כשרציתי: ק כשרציית

46. דרב יהודה: ק דרבי יהודה (מכאן ואילך לא ניתן לפענח את כ"י אוקספורד) 47. קמי: א קמיה 48. (יוחנן) [ירמיה]: א יוחנן 49. (ואם) [מין]: א ואם 50. כיון: א כיון 51. בהיו: א כשהיו 52. אמרת: א ואמרת 53. שנסתמא: ו שנסתתק ט שנסתטא לפי המובא בא"ז בדרך שיש לגרוס: שנסתמא 54. זצ"ל: ט חסר וכן בסמוך 1. שאלה... שמחה זצ"ל: א ק חסר 2. ראובן: א ק

החולק על הבבלי. רבנו האו"ז, שהגיע למסקנה שלבבלי אין כופין, דוחה את הירושלמי מההלכה, ולעומתו כיון שבירושלמי מובאת 'עובדה' יש לסמוך עליו להלכה, וכ"ש כשגם בבבלי ניתן לפרש כך.

א תשובות רבנו שמחה לשאלות רבנו מובאות בסי' הבא.

ב מדברי רבנו עולה שסובר כדעת רב נחמן (כ"ב נו, ב) שחלוקה חזקת תשמישין בחצרות שאחרי הבתים מבחצרות שלפני הבתים, שבהם מקפידים יותר (ולדעתו בחצר שאחרי הבתים צריך מחיצה להחזיק). וע' בטור חו"מ (סוף סי' קמ) שביאר שהרא"ש (כ"ב פ"ג סי' ע) פסק כרב נחמן, אבל הרי"ף (שם לא, א) פסק כרב פפא ורבינא החולקים עליו.

טו פרשני הירושלמי לא ראו את פירוש זה של רבנו שמחה ל"כיפה". פני משה (כתובות פ"ז ה"ח מו, ב ד"ה בכופיה) פ"י שזה שם מקום, וקרוב העדה (כתובות ד"ה בכופיה) פ"י שהוא גיבא, כלומר: "בעל קומה ארוך ודק ופרצופו בולט ושנאוה הוא לראות". וע"ש בעמודי ירושלים שהפנו לדברי רבנו שמחה כאן. טז רבנו שמחה חולק על רבנו האו"ז בשתי נקודות מרכזיות: (1) האם להתייחס למהלך הסוגיא בבבלי כתובות (עז, א) כראיה לפסיקת ההלכה. לדעת האו"ז יש להתייחס לכך וללמוד משם שהלכה כרבא בשם רב נחמן, ושאלו בנולדו אין להוציא. ולדעת רבנו שמחה יש לפסוק כר' יוחנן שהלכה כרשב"ג, הסובר שכופים להוציא משום שבנולדו מומים לאחר הנישואים אפשר שאדברה כולם מודים לו שמוציאים. (2) כיצד להתייחס לירושלמי

יכול לעמוד כנגד ראובן כי יבוא עליו בעקיפין. אמר בן לוי לראובן וכי אינך מודה שכשנתן זקני הבתים לך ולאבי בזה התנאי נתן לכם שיהיה לאבי דרך השער למבוי דרך החצר שלכם, ולכם יהיה רשות להשתמש בכל החצר אפילו כנגד בית אבי, וכל התנאי שכל זמן שיחפוץ אבי בדרך השער הסמוך לביתך לא תהיו רשאים למחות בידו. אבל אם לא יחפוץ אבי להסתלק מן הדרך אז יכול לגדור חצירו בעל כרחו. והודה לו ראובן בזה לבן לוי. ועתה רצה בן לוי לגדור החצר שכנגד ביתו, וראובן אומר אין לך חצר שכנגד כל ביתך אלא מראה לו כנגד חצי ביתו. וכן הוא הענין שבן לוי רוצה לגדור כל החצר שאחר הבתים כרחב²¹ כל ביתו של בן לוי, כי אומר כנגד רחב ביתי זהו שלי. וראובן אומר אין כל חצר שכנגד כל רחב²² ביתך שלך, אלא²³ עד כאן שלך ולא יותר. ובן לוי אומר מאין לך זה שאין שלי כל רחב ביתי, ועוד הלא כשכנה אבי את הבית הכניס את הבית לחצר שלא היה שלו. וראובן אומר אמת ששלא כדן עשה ובאלמות עשה כי שמעון שהיה ביתו בין בית אביך ובין ביתי מת ויתום קטן נשאר, ועשה בגזל מה שעשה. ובן לוי אומר חלילה לאבי לגזול את היתום, מעולם לא יצא על אבי שם²⁴ גזילה.

[ד] ועוד מעשה שהיה לוי עשיר גדול והיה לו בן והלך ללמוד תורה למלכות אחרת²⁵, ובתוך כך מת לוי ולקח הדוכוס כל אשר לו. וכשחזר בן לוי היה דואג מאוד כי לא היה לו כלום, ואמרה לו אמו אל תדאג כי עוד יש בידי שתוכל בטוב להתפרנס. ושלחה אמו אחרי אחותה ואמרה מה שיש לי בידך תן לזה²⁶ לבני, ונתנה לו עשרה זקוקים של זהב, ושוב חזר ונתנם לה לשמור כי לא היה רשאי להראות עצמו שהיה לו פחד מן הדוכוס. ושוב היתה אחות אמו משיאה בתה והיתה צריכה לזהב לתקן תכשיטין לבתה, ואמרה לו אקח מזהב שלך ואתן לה ואחר כך אפרע לך, ואמר לה כן תעשי. גם הגידה לו שנתנה ממעותיו ליהודית

לפנותו עבור התנאי שהיה בינך ובין אבי. ועוד שאז [לא היה]¹² בית הכסא [סמוך]¹³ כלום אלא שעתה הרחבת הבנין עד שקרכת לבית הכסא וזה הבנין עצמו שלא כדן עשית. וראובן אומר מעולם לא היה בינינו שום תנאי אלא יש לי רשות לבנות בית הכסא בכל מקום שארצה בההיא הנאה שיש לך דרך עלי, ומה שאמרתי כשפנינו אותו שהיה לנו תנאי כדי שתתרחצ לפנות. ועתה יורה הרב הדין עם מי וישקיט מריבה גדולה.

וידע הרב כי יותר מעשר שנים שנבנה בית הכסא ולא ערער עליו ראובן עד עתה מפני שהרחיב ביתו וקירבו סמוך לבית הכסא, וגם בית הכסא היה חפור בקרקע ומכוסה¹⁴ כי אם חלון הצריך מגולה.

[ב] ועוד טענה אחרת בין לוי ובין ראובן. כי שער החצר הפתוח למבוי היה סמוך לבית ראובן מפני שהוא החיצון, לוי¹⁴ הוא היה הפנימי, ובית שמעון האמצעי היה עומד שמם כי מת ויורש החצר היה קטן. והנה¹⁵ עלה בדעת ראובן לבנות בית, וסתם שער החצר ממקום שהיה בראשונה ובנה עליו בנין גדול, גם כי הכניס הבנין לתוך החצר. וכעת שהיה ראובן בונה בא בן לוי ומיחה¹⁶ בו בעדים, ואמר לו אני מוחה בידך שלא תבנה כי החצר של כולנו לתשמיש. ועוד הלא בחיי לוי אבי רצית לבנות ומוחה בידך והוצרכת להסתלק מהבנין. גם עתה אני מוחה בידך גם מכח אבי גם מכח עצמי, שכבר החזקתי בתשמיש החצר אחרי מות אבי זה יותר משלש שנים. ואין לך רשות לא לסתום¹⁷ שער החצר ולא לבנות שום¹⁸ בנין בחצר. ובאו עדים והעידו שלי מוחה בראובן מלבנות ונסתלק מבנין בעבור מחאתו. וראובן משיב אמת שאביך מוחה בידי אך אלמות עשה לי ושלא¹⁹ כדן מוחה בידי, ובן לוי אומר אבי מעולם לא היה אלם ולא יצא עליו מעולם שם²⁰ אלמות. ועתה יורנו הרב הדין עם מי.

[ג] ועוד יכתוב לנו הרב כי אחרי שראה בן לוי שאינו

שלא 20. שם: א שום 21. כרחב: ק כרוחב 22. רחב: ק רוחב 23. אלא: א ק הלא 24. שם: א ק שום 25. אחרת: א ק אחר 26. לזה: ק זה

12. [לא היה]: א ק חסר 13. [סמוך]: א ק חסר 14. לוי: ק לו 15. והנה: א ק הנה 16. ומיחה: א ק ומוחה 17. לסתום: א לסתור 18. שום: ד ק שם 19. ושלא: א

שבית הכסא מוגדר כנזיקין שאין להם חזקה, דווקא כשעשוי מעל הקרקע ומסריח ביותר. אומנם מחשבת רבנו שמחה (בסי' הבא), שלא חילק, משמע שסובר כריטב"א (בחידישוו שם) שדייק מסתימת הרמב"ם דלא שנא.

ג מדברי רבנו האו"ז משמע שיש כאן טענת חזקה של בן לוי כנגד ראובן. ואף שמוכח בגמ' (ב"ב כג, א) שאין חזקת תשמישים לקוטרא ולבית הכסא בשל קושי הנזק שלהם, נראה שסובר כרש"י (שם כג, א ד"ה בבית הכסא) וכו"ז בתוס' (שם ד"ה בקוטרא),

ראובן למחות בידו. הא אמרינן⁷ (שם נז, ב) בכל שותפין מעכבין זה את זה, היינו כגון שלא חלקו מה⁸ שיש להם בזה החצר, אבל חלקו ונתברר חלקו של ראובן או בן לוי [אינו]⁹ יכול למחות בידו. אף על פי שיש לו תשמיש ודריסת הרגל בחצירו של ראובן ועכשיו ממעט ראובן בתשמיש החצר מחמת בניינם ומעקם הדרך דרך כניסה ויציאה, יכול לומר לו ראובן לא עדיפת מדידי, בדרך שאני נכנס ויוצא ומשתמש בחצר¹⁰ כן תעשה גם אתה¹¹.

והא דאמרינן בפרק המוכר פירות (שם צט, ב) מי שהיתה דרך הרבים עוברת דרך שדהו¹² וכו',³ התם גוף הדרך היתה¹² שלהם ומצר שהחזיקו רבים אסור לקלקלו. אבל יחיד שאין לו דרך מיוחדת אלא דריסת רגל בעלמא לכנוס¹³ ולצאת, לא שיעבד ליה¹⁴ חצירו מלבנות בתוכו כל צורכו. רק שלא ימחה בידו תשמיש החצר ודריסת הרגל מלכנוס ולצאת דרך החצר למבוי אפילו עיקם עליו הדרך.

[ג] ועל בן לוי שרצה לגדור כנגד כל רחב ביתו וכו', מה שהכניס לוי אמתים לחצר וראובן אומר ששלא כדן עשה, לאו כל כמיניה. [כדתנן בפרק חזקת הבתים]¹⁵ (שם ס, א) לקח [חצר]¹⁶ ובה זיזין וגזוזטראות הרי היא בחזקתה דטוענין ללוקח, הכי נמי דטוענין ליורש

אחת שנים עשר ליטרינ²⁷ בחצי ריוח וליהודית אחת כך וכך. ואחר כך מתה פתאום ולא צותה את בתה. והלך בן לוי אצל בעלה ואמר דע לך יש²⁸ לי זהב ביד אשתך, וענה לו בעלה אם אתה יודע שהם שלך תקח, ונחסר מן הזהב חמשה רבעים. ושוב אמר בן לוי לבעלה אותם שנים עשר ליטרינ שביד פלונית הם שלי, וענה לו טוב הדבר אם אתה יודע שהם שלך תקח. והלך אצל האשה וענתה לו אמת היא הלוותה לי, אבל לא אמרה לי שהם שלך אלא כך בסתמא נתנה לי. ועתה בעלה אינו רוצה ליתנם לו. ובן לוי אמר בזה תדע שהם שלי שלא היה²⁹ יודע בהן שום אדם³⁰ שהם ביד אותה אשה כי אם אני. יצחק בר משה נב"ה:

¹(תשסג) ²תשובה מה"ר שמחה זצ"ל להמחבר² ³אני מה אורה, שבח לבורא, עליך אני קורא (איוב לו, כב) מי כמוהו מורה, חבירי ה"ר יצחק בר משה.

[א] לפי מיעוט דעתי חזקה שלוי טען⁴ על ראובן בקרקע לצורך בית הכסא אין בטענותיו כלום. חדא, דחזקה שאין עמה טענה היא⁵. כל חזקה צריך לטעון⁶ אתה מכרת לי אתה נתת לי, וזה [אינו]⁶ טוען אלא תנאי בעלמא. ועוד, דקיימא לן בחזקת הבתים (ב"ב ג, ב) כלישנא בתרא אין חזקה לנזקין ובית הכסא אפילו שתקי עשר שנים, כדמוכח עובדא דרב יוסף⁷ פרק לא יחפור (שם כג, א).

[ב] על בן לוי שמיחה ביד ראובן שלא למחות בניינו בחצירו, ולא ידע מה כח יש לבן לוי בחצירו של

7. אמרינן: א דא 8. מה: א חסר 9. [אינו]: א חסר 10. בחצר: א בחצירו 11. אתה: א עתה 12. היתה: ק חסר 13. לכנוס: א ליכנס ובדומה בסמוך 14. ליה: א לו 15. [כדתנן בפרק חזקת הבתים]: א ק חסר 16. [חצר]: א ק חסר 17. השיב... מכוסים: ב חסר 18. זצ"ל: ט חסר 19. החצר: ב בחצר 20. הרגל: נ רגל

27. ליטרינ: א ליטלין ק ליטלן 28. לך יש: ק שיש 29. היה: א ק היתה 30. אדם: א חסר 1. בכת"י אוקספורד ישנם קטעים לא קריאים – ראה הערות בתוך התשובה 2. תשובה... להמחבר: א ק חסר 3. אני מה אורה... דרך שדהו וכו': ק הקטע לא קריא בכה"י 4. טען: א טוען 5. היא: א חסר 6. [אינו]: א חסר

רש"י והרשב"ם שאין חזקה ללא טענה, ור' להלן (הצ"ו) הערתנו ביחס לפסק המהר"ח. ג משמע קצת שלדעת רבנו שמחה ראייה על קניית הנזק הייתה מועילה, ודלא כר"ת בתוס' (שם כג, א ד"ה אין). ד שם (כג, א) הובאו דברי רב נחמן בשם רבה בר אבוא שאין חזקה לנזקין. ומפרשת הגמ' שהמדובר בנזקים כמו קוטרא ובית הכסא. ה ומבורר שם בגמ' שאינו יכול למנוע מהרבים ללכת באותה דרך אף אם נותן להם דרך אחרת. ו מהמהר"ח מתייחס בדבריו כאן רק לנימוק השני של רבנו שמחה, שאין חזקה לבתי כסאות, ואינו מתייחס לנימוק הראשון, שיש צורך בטענה. אומנם בפסק המהר"ח בב"ב (סי' ט) מזכיר הצורך בטענת מכירה או מתנה.

ד משקל הליטרא הוא משקל חזקוק שהוזכר לעיל, והוא המשקל שקראו חכמים מנה, כמבואר ברש"י תרומה (שמות כה, לט) ובאגודה בכורות (כג). וייתכן שמדובר כאן במטבעות כסף שנלקחו ממעות הזהב שניתנו לאחות האם בפעם הראשונה דלעיל. אומנם מדברי רבנו שמחה בתשובה הבאה נראה שמדובר בשתי הלוואות נפרדות. א בסיומן הקודם הובאו השאלות וכאן משיב עליהן רבנו שמחה. ב לדברי רבנו שמחה גם חזקת תשמישים צריכה טענת מכירה או נתינה, וכדעת רש"י (ב"ב ו, א ד"ה אחזיק להורדי), הרשב"ם (שם נז, א ד"ה אלו דברים), הרא"ש (שם פ"א סי' יא) והנימוקי יוסף (ברי"ף לב"ב ג, ב ד"ה אחזיק לנטפי). אומנם הר"י מגא"ש (שם נז, א) והרמב"ם (פ"א משכנים ה"ד) כתבו שכשראה חברו ושתק היא חזקה לאלתר. ור' דברי רבנו האו"ז בב"ב (סי' ט), שם הביא דעת

דילמא פייסיה בדמים, אם נתן להם חצירות שלשתן ביחד ולא פירש כל אחד יקח בעד ביתו, עשאם²¹ שותפין בחצר וחולקין בשוה. ואם קדמו המתנות זה לזה²², לפלוני חתני לוי אני נותן הבית פנימי עם החצר, מסתמא כנגד כל רחב הבית שלו, שאם לא כן היה לו לפרש איני נותן לך אלא כנגד חצי בית.

ביר שמעון מלבנות בחצירו אף על פי שממעט תשמיש החצר ומעקם הדרך. והאב שנתן²³ מתנה לחתניו²⁴ ובניו לכל אחד בית והחצר של כולם, אם נתן לשלשתן ביחד ולא פירש כל אחד ימול חלקו²⁵ כנגד ביתו, עשאן כולם²⁶ שותפין בחצר וחולקין בשוה. ואם קדמו המתנות זו לזו ואמר לפלוני חתני אני נותן הבית הפנימי עם החצר, מסתמא כנגד כל רחב הבית הפנימי²⁷ שלו נתן לו, שאם לא כן היה לו לפרש איני נותן לך אלא כנגד חצי²⁸ הבית.

[ד] ועל הזהב שנחסר לבן

לוי חמשה רבעים²⁹ וראובן לא ידע אנה לקחה הזהב לתקן תכשיט, מסתמא מזה הזהב לקחה, ישבע לוי שנחסר לו חמשה רבעים ויטול. אם הבעל תיקן תכשיט לבתו נראה דנאמן בלא שבועה, אין לך משיב אבידה גדול מזה, כי לוי לא הפקיד אצלו ואף על פי כן הודה³⁰ לו.

ועל הי"ב ליטריין³¹ שאמר לו תקח מיד הנפקדת ושוב חזר בו. אף על גב (דתנן) [דת"ר]³² (ב"ב נא, ב) קיבל מן האשה יחזיר לבעלה³³, ואפילו אמרה בשעת מיתתה³³ (שם נב, א) של פלוני הן, איכא דאמרי יעשה פירוש לפירושו³⁴, כל זה מיירי שאין שם תובע, אבל אם יש שם תובע, אם הוא אמיד יחזירם לתובע.

וסבורני דהני תרי לישני³⁵ דחזקת הבתים (שם) פירושו הכי³⁶, אי מהימנא לך אם אין שם תובע אלא על פיה יש לך³⁷ להחזיר כו', ואיכא דאמרי אם אמדי לך, פירוש אם הן תובעין אותך ואמיד³⁸, כי הואיל והיא ציותה והם תובעים יחזירם להם. ואי לא אמדי וגם לא מהימני, יעשה פירוש לפירושו. והני מילי דלא יהיב סימנא התובע, [אבל אי יהיב סימנין]³⁹ מהדרנין בסימנין⁴⁰ אפילו מיתמי. דאמרינן בפרק איזהו נשך (ב"מ ע, א) דוקא דהבא אבל דבר המסוים לא, דילמא פקדון נינהו ואתא⁴¹ מריה ויהיב סימנא ושקיל להון⁴². ופר"ח שמע מנה דעל ידי סימנין מפקינן⁴³ אפילו מיתמי. ועיקרו בכתובות בפרק הכותב (פה, ב) ההוא גברא דאפקיד שב מרגניתא⁴⁴ ציירן בסדינא⁴⁵ כי ר' וראובן⁵¹ שהפקיד עשרה זקוקים

זהב ביד אשת שמעון וכשהשיאה את בתה אמרה לו אקח מזהב שלך⁵² ואתקן תכשיט לבתי ואפרע לך, ואמר⁵³ כן, ומתה ולא ציוותה את⁵⁴ ביתה. ואמר ראובן לשמעון⁵⁵ אותו זהב הוא שלי⁵⁶, ואמר⁵³ שמעון טוב⁵⁷ אם אתה יודע שהוא שלך קחננו. ונחסר⁵⁸ מן הזהב חמשה רבעים, ולא ידע שמעון אנה לקחה זונתו הזהב שתקנה ממנו התכשיט⁵⁹. ישבע ראובן שנחסר ממנו חמשה רבעים ויטול⁶⁰. ואם הבעל תיקן תכשיט⁶¹ לבתו, נראה דנאמן

44. מרגניתא: ד מרגניתא 45. בסדינא: א ק בסדינין 46. אתא: ק אתי 47. (דבר נחמן) ודריב אמין: א ק דר"נ 48. אמיד: א ק אמדי 49. אף על גב... בר שמואל: ק הקטע לא קריא בכ"י 50. בסדיניה: א בסדיני 51. וראובן: ט ראובן 52. מזהב שלך: ה נ ו מזהבך ב מזבך 53. כן... ואמ': ב חסר 54. את: ב ה ו נ על 55. לשמעון: ט חסר 56. הוא שלי: ט שלי הוא 57. טוב: ב חסר 58. ונחסר: ב ונאסור 59. ממנו התכשיט: ט התכשיט ממנה 60. ויטול: ט חסר 61. תכשיט: ט התכשיט

שיש עדים על הפקדון וכשיטת הרי"ף (ב"מ כה, ב) (ובש"ך רצו סק"א) דן על מה מעידים העדים, ודלא כדברי רבנו שמחה בסוף הסימן.

י שם הביא המפקיד כראיה את כמות השומשמין שהיתה בכד, ואף על פי כן לא נתקבלה טענתו.

21. עשאם: א ק עשאום 22. זה לזה: א ק זו לזו 23. שנתן: ב שנותן 24. לחתניו: ב לחבירו 25. חלקו: ב ו נ חסר 26. כולם: ב ו נ חסר 27. הפנימי: ב ו נ חסר 28. חצי: ט חסר 29. רבעים: ק רביעי' וכן להלן 30. הודה: ק הודו 31. ליטריין: א ליטר ק ליטרא 32. (דתנן) [דת"ר]: א ק דתנן 33. מיתתה: א ק מיתתו 34. לפירושו: א ק לפירושיו וכן לקמן 35. לישני: ק לישנא 36. פ' הכי: ק חסר 37. לך: א ק חסר 38. ואמיד: ק ויעידו 39. ואבל אי יהיב סימנין: א ק חסר 40. בסימנין: ק בסימנא 41. ואתא: ק ואתי 42. להון: ק להו 43. מפקינן: א ק מפקיד

ז המדובר במקרה שמתה האשה, דאל"כ צריך להחזיר לה. ח פירושו של רבנו שמחה מחודש, ש"אמידא" מתייחס לתובע, אבל לרשב"ם (בב"ב כג, א) ההסבר ל"אמידא" הוא שאותם אנשים שלטענתה הפקדון שלהם הם עשירים. ט הראב"ד בתמים דעים (עמ' 119) דייק מהמילה "אפילו" שגם מהנפקד עצמו היינו מוציאים ולא יכול לטעון: שלי הם, ומדובר

מאן דתבע ליה. ולא דמי לההוא עובדא דשומשמי פרק האשה (יבמות קטו, ב) דאמר אתרמוי אתרמי, דהתם הנפקד כופר וטוען שלי הם" ושלך החזרתי לך.

וירבה מזלך ותצליח בתורתך כחשקי.

שמחה בר שמואל⁴⁹:

בלא שבועה דאין לך משיב אבירה⁶² גדול מזה, כי ראובן לא הפקיד אצלו⁶³ ואף על פי כן הודה לו. והא דתנן קיבל מן האשה יחזיר לבעלה ויעשה פירוש לפירוש, כל זה מירי שאין שם תובע, אבל אם יש שם תובע, אם הוא אמיר יחזירם⁶⁴ לו. ואפילו אי לא אמיר, אי יהיב סימנא מהדרין ליה אפילו מיתמי.

(תשסד) ¹שאלה מהמחבר לה"ר שמחה זצ"ל¹

²השב"ה יחזיר מאור עיניך מורי ה"ר שמחה, והאמת כי עד מאוד לבי דוה על מאור עיניך, ודמעותי זולגות בזוכרי אותך. יהי רצון מלפני רחום וחנון לפקוח עיניך ולהיטיב אחרינתך מראשיתך, כי טוב אתה לישראל מטיפת גשמים במעשים עצומים ונעלמים, כי אין על מי להשען³ ולסמוך בעת הזאת.

מעשה ביהודי אחד הדר בירקא ששידך בת יהודי אחד הדר בניטרא לבנו. ואחרי השידוכין שלחה אם הבחור מירקא חגור אחד למשודכת² על יד ראובן במתנה, והבחור המשודך שלח על יד ראובן זה עצמו טבעת לקדש לו המשודכת. ויהי כבוא ראובן לניטרא ונתאכסן בבית שמעון בבית, וילך שמעון אל רחוב העיר ויקח שני יהודים⁴ ויביאם אל בית המשודכת, וגם ראובן הלך עמהם. ויהי כבואם אל בית המשודכת כולם, ראובן שהוא שליח הבא מירקא, ושמעון בעל ביתו, שני יהודים שהביא מרחוב העיר. והנה ביד שמעון החגור ששלחה אם הבחור למשודכת, וגם הטבעת ששלח הבחור לקדש בו משודכתו ביד שמעון, וביד ראובן הבא מירקא לא ראו כלום. ויאמר

שמעון למשודכת הנה החגור ששלחה אם הבחור קחהו. ולא רצתה לקחתו וגם כי כסתה פניה מהביט בהם, ותקבל אשה אחרת העומדת אצל משודכת את החגור מיד שמעון. ואחר כך הוציא שמעון טבעת ואמר⁵ למשודכת היליכי הטבעת ששלח הבחור לקדש אותך. ולא ענתהו המשודכת דבר כי כסתה פניה מהבט⁶ בהם, ותקבל האשה האחרת את הטבעת מיד שמעון כאשר קבלה את⁷ החגור, ולא שמע שום אדם שאמרה לשמעון לתת בידה. כדברים האלה סיפר לפנינו אחד מאותם שנים שהביא מרחוב להיות עדים, והשני כבר מת, ושמעון כמו כן עדיין חי, וכמדומה לנו שגם הוא יעיד כך כאשר כתבנו. ועל ידי זה המעשה יצא לה שם בעירה ובשאר עיירות שהיא מקודשת, והוחזקה בחזקת מקודשת. ואותו ראובן שבא מירקא לא היה בידו שטר שעשאו הבחור שליח לקידושין, וגם ראובן לא עשה את שמעון שליח בעדים לקדש. עד כאן סדר המעשה כאשר היה.

ועלה לי זה המעשה לכמה ספיקות. תחילה שלא היה ביד ראובן שטר שעשאו הבחור שליח⁸ לקדש, ובספרי הגאונים וגם בתיקון שטר כתוב שצריך שטר⁹, וגם על ידי היה מעשה לפני מורי רבינו אבי העזרי זצ"ל. מיהו נראה בעיני שלא נהגו כך כי אם לרווחא דמלתא, שמא יאמר הבעל איני חפץ שתתקדש לי אשתי על ידיך, ולא עשיתך שליח לקידושין מעולם. אבל מסתמא ממקום שידוע בראובן שחפץ ברחל, והלך אחד מן השוק וקדשה לראובן בממון ראובן או בממון עצמו שזכה לו, הרי זה מקודשת מדאורייתא אף על פי שלא עשאו שליח. כדתנן (גיטין יא, ב) שזכין לאדם שלא בפניו¹⁰. והכא הואיל דידעין ביה שחפץ בה הרי זכות הוא לו, כההיא דפרק האיש מקדש (קידושין מה, א) הנהו⁹ בי תרי דהוו שתו¹⁰ חמרא תותי ציפי בבבל, שקל חד מינייהו כסא דחמרא והב ליה לחבריה

מי 4. שני יהודים: א ד את שני היהודים 5. ואמר: ק כאן מסתיים כתה"י והמשך התשובות חסר 6. מהבט: א מהביט 7. את: ד חסר 8. הבחור שליח: א שליח הבחור 9. הנהו: ד הני 10. שתו: א שתי

62. אבירה: ב אבירה ופטור 63. אצלו: ט לו 64. יחזירם: ט ב יחזיר

1. שאלה... זצ"ל: א ק חסר 2. השב"ה... למשודכת: ק כה"י מטושטש ואיננו ברור 3. על מי להשען: ק להשען על

על מינוי שליח לקידושי אשה, וע' במש"כ הגר"ח (פ"ו מגירושין) בבאיור מחלוקתם.

ב רבנו האו"ז מחדש, אגב לדין המרכזי באותו מעשה שהיה בניטרא, שגם אם אין כלל שליחות של הבעל, יכול אדם אחר לקדש עבדו אשה במקרה שברור שהוא מעונין בכך, ויש כאן דין "זכין לאדם". גם הרא"ש (קידושין פ"ב ס' ו) כתב שניתן לזכות באשה לאחר (כשוודאי ניהא ליה), אבל בתוס' ר"י הזקן (קידושין מה, ב) חלק וכתב שחייבים מינוי שליחות. ר' להלן הע' ה, ו.

יא ההבחנה בין הנפקד ליורשו מבוארת גם ברמב"ם (שאלה ופיקדון פ"ו ה"ד), בתוס' (ב"מ ע, א ד"ה ואתא) וברא"ש (כתובות פ"ט ס' ח). אולם לתוס' והרא"ש החילוק הוא שלא טוענים ליורשים טענה דלא שכיחה, ולרמב"ם (סנהדרין פכ"ד ה"א) יכול הדיין לפסוק את הדין כפי דעתו שהדבר אמת וחזק בלבם שהוא כן גם בלי ראיה ברורה. אומנם לדעת הרי"ף (מובא בהערה הקודמת) אין הברל, ונאמן רק כשיש עדים על הפיקדון.

א הרמב"ם (אישות פ"ג, טו) והראב"ד (שם) חלקו האם צריך עדים

ואמר¹¹ מיקדשא ליה ברתך לברי. אמר רבינא אפילו למאן דאמר חיישינן שמא נתרצה האב, שמא נתרצה הבן לא אמרינן. אמרי ליה רבנן לרבינא ודלמא שליח שוייה. לא חציף איניש לשוייה לאבואה שליח. ודלמא ארצוי ארצי קמיה ושתק¹². פירש רש"י (קידושין מה, ב ד"ה ודילמא) דילמא האב הלכא דכריס צפני הכן ורלא דעתו שחפץ בה, והלך וקידש לו שלא מדעת הבן משום דקיימא לן זכין לאדם שלא בפניו, וזה הואיל שגילה דעתו שחפץ בה זכות הוא לו שמתקדשת לו, עכ"ל¹³. והכי נמי משמע גבי ההיא (יבמות ק"ח, ב) דבעי מיניה רבא מרב נחמן המזכה גט לאשתו במקום יבם מהו, זימנין כו'. אלמא אילו ידעינן בבירור שהיתה חפיצה בגט, היה מקבל לה גט שלא מדעתה, אף על גב דקיימא לן (גיטין סב, ב) שהאשה עושה שליח לקבלה אבל לא האיש. ואומר בירושלמי פרק האומר (קידושין פ"ג ה"א לא, א) לא הוחזק השליח בעדים, הוא אומר לעצמי קדשתי והיא אומרת לראשון, השני כאומר לאשה קדשתיך והיא אומרת לא קדשתי, והיא כאומרת לראשון קדשתי והיא אומר לא קדשתיך. משמע להדיא דאי לא סתרי אהדי נאמן הבעל לומר שעשאו לשליח לקבל לקדש.

¹¹נ"כבר שאלתי ממורי ה"ר שמחה בדבר זה, והודה לדברי והוסיף להביא ראיה מירושלמי פרק ב' דקידושין (ה"א כג, א) דא"ר זעירא א"ר אלעזר אדם

שוחט פסחו של חבריו שלא מדעתו ואינו מפריש שלא מדעתו¹. ובפרק האשה בפסחים (פח, א) ומייתי לה בעירובין בפרק כיצד משתתפין (פב, ב) משמע דאדם שוחט פסחו על אשתו בלא מינוי שליחות, וסגי בגילוי דעת בדידה². הלכך מה שלא היה לו שטר לראובן מן הבחור, גם מה שלא עשה שמעון שליח לקדש, נראה בעיני דבהא ליכא קפידא כלל, אחרי שידוע שהבחור חפץ במשודכתו, הרי זכין לאדם שלא בפניו כדפרישית].

אלא נראה בעיני דמאחר שלא קיבלה המשודכת טבעת של קידושין בידה אינה מקודשת, כדתנו רבנן (קידושין ח, ב) התקדשי לי במנה, תנם¹⁴ לפלוני אינה מקודשת, וכל שכן הכא שלא אמרה כלל ליתן לאותה אשה שקיבלה. מיהו שמא היינו דוקא כי לא שדיך ובלא נתרצית להתקדש קודם לכן, אבל הכא ששידכו ונתרצו קודם לכן להתקדש, שמא אותה קבלת קידושין שקיבלה האשה היא זכות למשודכת¹⁵, מידי דהוה אקבלת גט היכא דניחא לה דזכין לה שלא בפניה. מיהו בזה לא דקדקנו היטב אם המשודכת עצמה נתרצית באלו השידוכין אם לאו¹⁶.

ותו, דיצא לה שם בעיר דמקודשת, ותנן בהמגרש (גיטין פח, ב) יצא לה שם בעיר מקודשת, הרי זו מקודשת. וזה יבאר מורי אם קידושין או אינן קידושין,

11. ואמר: א ואמ ליה 12. ושתק: א ושתק 13. ויכבר שאלתי... אם לאו: ד (וכבר שאלתי... אם לאו) ר' ביאורי

14. תנם: א תניהו

המהר"ח המובא להלן (סי' תשסז) הוא מסכם: "והיכא שידוע בראובן שחפץ ברחל, והלך אחד מן השוק וקדשה לראובן בממון ראובן, או בממון עצמו שזיכה לו, הרי זו מקודשת מדאורייתא כך כתב אבא מרי זצ"ל והודה לו רבנו שמחה זצ"ל". וכך הביא בשמו בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סי' כו; סי' נג; סי' קנז).

ז גם בהל' פסחים (סי' רכד) האריך רבנו ללמוד מירושלמי זה שגם במקום שיש צורך בשליחות ניתן להסתפק בזכיה. אומנם פרשני הירושלמי, הפני משה וקורבן העדה, פירשו שכוונת הירושלמי היא לדחות את ההוכחה (שהובאה גם בבבלי קידושין מא, ב) בשם ר"י בן קרח) ששלוחו של אדם כמותו משחיטת הפסח. לירושלמי שחיטת פסח אינה שונה מכל שחיטת קדשים, וניתן לשחוט שלא לדעת הבעלים, דכהני שלוחי דרחמנא. וע' במנחת חינוך (סוף מצוה ה) שהעיר בזה.

ח אולי כוונת רבנו שאין לומר שבהפרשת הפסח שנעשתה לדעת היה גילוי דעת על השחיטה. ועי' במקראי קודש (סוף סי' ג).

ט הגרי"ז בחידושי (עמ' 28) ביאר דעת רש"י (קידושין נ, ב) שסבלונות ניתנו לשם קידושין, שבמקום שיש אומדנא דמוכח שהכסף ניתן לשם קידושין אין צורך באמירה.

ג אבל תוס' ר"י הזקן (קידושין מה, ב) פי' בשם הראב"ד שהחשש הוא שעשאו שליח לקדש בעדים.

ד ברש"י לפנינו הנוסח שונה במקצת, וקצר יותר.

ה וכבר שאלתי... נתרצית באלו השידוכין אם לאו - ר' שנו"ס, שבדפוס הביא פסקאות אלו בסוגריים עגולות, והמשמעות לכאורה שהדברים אינם שייכים לכאן. הסיבה להתייחסות זו היא, שבאופן כללי יש כאן שאלה לרבנו שמחה במעשה מסוים שקרה בנייטרא, בעוד שבפסקה זו הוא מוסר שרבנו שמחה הורה לו בעבר, שהקידושין חלים אף שהמקדש לא היה שליח של הבעל, ושרבנו שמחה הביא ראיה מהירושלמי לחידוש האו"ז. אומנם אף אם ביחס לפסקה הראשונה (וכבר שאלתי... בפניו כדפרישית) מובן הקושי לראותה כחלק משאלת האו"ז לרבנו שמחה, אך ביחס לפסקה השנייה פשוט יותר לראותה כהמשך רצוף לשאלה. לכן מסגרנו בסוגריים מרובעות את הפסקה הראשונה, ואת השנייה הותרנו ללא מסגור כפי שהועתקה מכתה"י. וביחס לעצם החידוש בפסקה הראשונה ר' בהע' ב לעיל ובהע' הבאה.

ו ענין זה, שלפי הדפוס אינו שייך כנראה לתשובה זו (ר' הע' קודמת), מוזכר מספר פעמים בדברי בנו המהר"ח. בפסקי

לקבל וקיבלה אחריני, דמודי ר' יוסי (קידושין ו, א) דלא אמרינן (דא) [דיו]², כל שכן הכא שלא היה שלוחו של בעל והמקבלת לא היתה שלוחה², דאין כאן בית מיחוש³. אם תוכלו לפייסה להתקדש לו מוטב. ואם בדעתה להנשא לישראל תקבל גט ממנו לרווחתה דמילתא. ואם לאו אין טוב לאוסרה לכהונה, ואין קול זה צריך ביטול שאינו אלא קול הברה³ בעלמא³. שמחה בר שמואל⁴:

(תשסו) 'תשובה מה"ר שמואל זצ"ל בענין הנ"ל' אני איני כדאי², אך אחרי שהזכרתי דעת תלמידך נוטה ככתב מורי ושיטתו. ולעדות השליחות אין צריך ראייה מההיא גופה (שם מה, ב) דילמא שליח שוויה, אלמא שלא הוציא האב לא שטר ולא ראייה ולא הזכיר שליחות². אך אם כופר בשליחות כאילו לא קדשתין

אי מבטלינן קלא' כי האי גוונא¹ אם לאו. אם שייך כאן לומר קמו בה רבנן במילתא ולא הוו קידושיה קידושין. דהכי מוכח (גיטין פט, ב) גבי הא דשלחו ליה מבי רב לשמואל דמבטלי קלא, דאי מיגליא מילתא דקידושין לאו קידושין, מבטלי¹⁵ קלא. ועוד שהעד החי מעיד שכך אמר שמעון בעת נתינת הטבעת, הנה הטבעת ששלח פלוני לקדש פלונית, ולא אמר כלישנא הוזה הרי את מקודשת לפלוני בטבעת זאת, אלא אותה האשה קיבלה הטבעת מיד שמעון כאשר קיבלה גם חגור של מתנה². יצחק בר משה נב"ה:

(תשסה) 'תשובה מה"ר שמחה זצ"ל להמחבר' "ועל מעשה השידוכין סבורני דאין כאן בית מיחוש, אפילו היה מדבר עמה על עסקי קדושיה ולא רצתה

15. מבטלי: א דמבטלי

1. תשובה... להמחבר: א ד ק חסר, הוספנו בהתאם לתשובות הקודמות 2. (דא) (דיו): א דא 3. קול הברה בעלמא: א

הברה בעלמין

1. תשובה... הנ"ל: א חסר 2. כדאי: א כדי

היתה שליחת האשה. ומדברי רבנו שמחה כאן משמע שאם אכן דבר איתה לפני כן על קידושיה ונתן לה בשתיקה שמקודשת. ואף בסבלונות ששלח לה אחרי שידוכיה, כתב רבנו שמחה לעיל (סי' תשס) שמקודשת.

ג בשו"ת מהר"ח או"ז (סי' כו) הביא תשובת אביו ותשובת רבנו שמחה זו. ולדעת המהר"ח עצמו (שם) יש לחוש לקידושין אף במקרה זה. לדעתו יש לחשוש שמא מינתה המשודכת את האשה שקבלה הקידושין לשליחה שלה, וכן יש במעשה נותן הטבעת מעשה קידושין אף שאיננו שליח הבעל, וכדעת האו"ז שאדם יכול לקדש אשה עבור חברו מדין "זכין לאדם" וכדלעיל (סי' תשסד ושם הע' ו).

ד בסימן הקודם נאמר שהיו עדים באותו מעשה של נתינת טבעת הקידושין. וע' בתוס' בגיטין (פט, א ד"ה עד שישמעו) וברשב"א (שם) שביארו שכדי לחוש לקול די בשמעו מעדים כשרים או ברגלים לדבר. ולכן יש לשאול: מדוע נחשב הדבר לדעת רבנו שמחה כקול הברה. ואפשר שניתן להבין זאת עפ"י דברי רב אשי (פט, ב) שקלא דלא איתחזוק בבית דין לאו קלא הוא (ויעי' ש"ש ברש"י שצריך שבי"ד עצמם יבדקו ויגזרו לחוש לקול) או לפי הרמב"ם (אישות פ"ט, כב) שגם כאשר הקול מבוסס על עדים יש צורך שיעידו שהייתה שם שמחה.

ה לשון המהר"ח, המביא את פסק רבנו שמחה, מובאת להלן (סי' תשסז).

א זו תשובת ר' שמואל בן רבנו ברוך מבנונוק, תלמיד ר"א ממיץ בעל סי' היראים, והיא הובאה בשמו בשו"ת מהר"ח או"ז (סי' נג). המשיב הוא בנו של ר' ברוך בר' שמואל ממגנצא.

ב ואף על פי כן שאלה הגמ' שיש מקום לחשוש שעשה את אביו שליח.

י בגיטין (פט, א) מבואר שנחלקו בני סורא עם בני נהרדעא האם מבטלינן קלא, ולדינא הביא הרמ"א (אבה"ע מו, ד) שתי דעות: דעת המהר"ם (תשו' מיימוני סוף נשים, א; רא"ש פ"ט סי' יא) דהלכה כבני סורא דהוא אתריה דרב דמבטלינן, ולעומתו דעת הר"ן (נ, א מדפי הר"ף) שדייק מסתימת הר"ף שלא מבטלינן. וע' בתשובת הראב"ה (סי' תתקנ) שהסתפק בזה.

יא רבנו קיצר בלשונו וניתן להבין ספקו בשני אופנים: 1. הוא מסתפק בין שתי הלשונות ברש"י (גיטין פט, א ד"ה מבטלינן) האם מבטלינן פירושו לגזור במוציא הקול או שמבטלים את הקול עצמו. ולפי"ז מביא ראייה מדברי שמואל (שם פט, ב) שמבטלינן היינו לאחר הברור, וכדברי התוס' (שם פט, א ד"ה מבטלינן) שנקטו כפי' השני ברש"י. 2. אכן לתוס' (הנ"ל ד"ה מבטלינן) ולר"ן (נ, א ברי"ף) גם אם מבטלינן היינו דווקא כשנתברר שהקול בשקר יסודו ומעולם לא נתקדשה, אבל בחידושי הרמ"ה כתב שגם כשהיו קידושין אלא שנפלה בהם אמתלא (כגון קטן ופחות משו"פ) בסורא מבטלינן (ובשקר מוחלט מודים גם נהרדעא). ולהסבר זה אפשר שרוצה רבנו להוכיח משמואל שלמרות שאמר (שם פט, ב): "והעמידו הדבר על בוריו" מיאנה הגמ' בכל אפשרות של ביטול הקול, ומע"ז הוכיח הר"ן שם. אומנם מלשון הגמ' (שם פט, ב): "דקדושי דקמא לאו קידושי מעליא" משמע קצת כדעת הרמ"ה.

יב פסק מהר"ח המסכם את ארבעת הסימנים (סי' תשסד - סי' תשסז) מצוי להלן בסיום הענין (סי' תשסז).

א זו תשובת רבנו שמחה לשאלת רבנו האו"ז מהסי' הקודם.

ב דעת ר' יוסי שם שאם "היה מדבר עמה על עסקי גיטה וקידושיה ונתן לה גיטה וקידושיה ולא פירש" שמקודשת אף שלא פירש. אולם כאן הנותן לא היה שליח הבעל והמקבלת לא

מגאווה ולא מענוה, אמרתי אענה חלקי אל ה"ר יצחק, ובקוצר כי די לחכימא³ ברמזיה, כי ידעתי כי הוא⁴ למד במלכות ויודע טכס.

על תחילת שאלתך על הקידושין שלא נתנו אף בלשון קידושין וגם לא באו ליד המתקדש⁵, לא ידעתי מה יש לי להסתפק. חדא, שהרי העדים מעידים על הקידושין שלא היו, נמצא הקול אינו קול. ותו, לאו כל כמיניה לאחזוקי אמתלא, אבל עדים פשיטא דמהימני. ועוד, מאחר שמיאנה לקבל קידושין, מאן לימא דמשום כיסופא הוא. ואפילו תאמר לכך נתכוונתי, כיון שבאותה שעה לא בריר לך, (אבל) [הוה]⁶ לה דברים שבלב, כדאיתא בקידושין (מט, ב) בכולן אם אמרה בלבי היה להתקדש לא אמרה ולא כלום. ולא דמי לההוא (שם נ, א) דזבין אדעתא למיסק לארעא דישיראל סליק ולא איתדיר, דההוא אנן סהדי דלהכי איכוון והוי כאילו פירש, כן משמע כל הסוגיא. ותו, כיון שלא עשה שליח מעיקרא אף על גב דאחר כך גליא דעתא ואמרה נחא לה

בחור אחד שלח⁶ את ראובן לקדש לו⁷ את⁸ פלונית לעיר אחרת. וכשבא לשם הלך עם בעל ביתו ושני עדים לבית המשורכת⁹ והטבעת ביד בעל ביתו, ואמר למשורכת הרי לך הטבעת ששלח הבחור לקדש אותך ולא ענתה המשורכת דבר, נב¹⁰ כי כסתה¹¹ פניה¹² מהביט בהם. ותקבל אשה אחרת¹³ את¹⁴ הטבעת מיד שמעון. ועל

נאמן, והזכייה ניתנה לדחייה אפילו לפירוש רש"י. (כשאני) [דשאני]³ גבי (כן) [בן] ⁴ הואיל ואי אפשר בשליחות משום חוצפא נחא ליה בזכייתו, אבל אינש בעלמא כיון דמצוי לשוויה שליח מדעתו ורצונו ולא⁵ עשה, מאן לימא לך דניחא ליה⁶ למתסר בקרובותיה, וכל שכן עכשיו למתסר בכל נשים שבעולם. ובכל דהו אמרינן דליכא זכייה, כי ההיא דאותו⁶ ואת בנו (חולין פג, א) בזיכה לו על ידי אחר. אף על פי שכל העולם קופצים וקונים, שמא לדידיה נחא ליה בצמצום הואיל ולא פירש⁷. הכי נמי הכא, הדעת⁷ מכרעת הואיל והעד גופיה מודה שלא הוזכרו קידושין⁸ ולא נתקבלו מדעתה, אין⁹ כאן בית מיחוש אפילו על הקול. כי כן רגילות מיד כשמשדכין יוצא הקול פלונית נתקדשה, נתבטלו¹⁰ השידוכין נתבטלו ויודע הואיל ולא נתפרסמו הקידושין נתבטלו השידוכין ובטל הקול כי ההיא דהמגרש (גיטין פט, א)¹¹. ושלוש מורי ה"ר יצחק יגדל כחשקי.

שמואל בן (רב) [רבנו ברוך]¹¹ זצ"ל:

¹(תשסז) תשובה מה"ר מנוח אליהו זצ"ל בענין הנ"ל

מה יענה כבוד פה ולשון למרבה שמן ששון ועמוק מנהר פישון, ואיך אכניס ראשי בין ההרים למקום² מים אדירים, ואף כי אני כדאי. אך פן יאמרו

3. לחכימא: א לחכימין 4. הוא: א חסר 5. (אבל) [הוה]: א אבל 6. שלח: ב ו נ ששלח 7. לו: ה חסר 8. את: ט את אשה 9. המשורכת: ט האשה 10. גם: ט וגם ב שם 11. כי כסתה: ב נ כסתה 12. פניה: ט חסר 13. אשה אחרת: ו ב האשה האחרת נ אשה האחרת 14. את: ט ב חסר

3. (כשאני) [דשאני]: א כשאני 4. (כן) [בן] א כן 5. ולא: א לא 6. דאותו: א כאותו 7. הדעת: א והדעת 8. קידושין: א קידושה 9. אין: א ואין 10. נתבטלו: א שנתבטלו וכן בסמוך 11. (רב) [רבנו ברוך]: א ד רב ר' ביאורים 1. (תשסז)... בענין הנ"ל: א חסר 2. למקום: א במקום

ה נראה שהראיה היא מדברי הגמ' שם שחוששים לקול דווקא כשאמרו שפלונית נתקדשה, ואם אמרו: "פלונית מתקדשת היום" אין חוששים כיון ש"דילמא לא איקדשה", וממילא הקול מתבטל. וכן כאן כיון שמתברר שלא היו קידושין ממילא הקול מתבטל. ורבנו ברוך - בכה"י וכן בדפוס: רב, וצ"ל: רבנו ברוך. כן מוכח מלשון פסק המהר"ח דלהלן (סי' תשסז), ויתכן שהתחלף למעתיק ר"ב ב - רב.

א המתקדש - צ"ל: המתקדשת.

ב הדברים מחודשים, ועי' בר"ן (גיטין נ, א ברי"ף) שהסכימו הראשונים שהלכה כדעת רבה בר רב הונא בגיטין (פט, ב) שאמתלא יכולה לצאת רק עד עשרה ימים או כרב זכיד (שם) שדווקא במקום אמתלא חוששין לאמתלא (אלא שנחלקו הראשונים מה נחשב "מקום אמתלא", עי"ש בר"ן). ויש להעיר שלכאורה עדות שמבטלת את הקידושין תלויה במחלוקת (בגיטין פט, א) בנוגע לביטול קול. ועיין לעיל בסי' תשסד הע' י.

ג לדעת רבנו האו"ז (סי' תשסד) יכול אדם לקדש אשה עבור חברו גם כשלא מינהו שליח מדין "זכין לאדם", ורבנו שמואל חולק כאן וסובר שאינה מקודשת. המחלוקת הובאה גם בשו"ת מהר"ח או"ז (סי' נג), ועי' לעיל בסי' תשסד (הע' ב, ו), וכן בפסק המהר"ח להלן (סי' תשעז).

ד בפשטות בכל זכייה יכול הזוכה שלא להסכים לאחר מעשה, וכמש"כ הרמב"ם (פ"ד מזו"מ ה"ב) והרמב"ן (חולין לט, ב), והוכחת רבנו שמואל היא מהמוכר שיכול לחזור בו וא"א לכפותו לשחוט. ועי' בנתיבות המשפט (קצה סק"א) שהקשה מדנפשיה, במה שונה הגמ' בחולין (פג, א) מכל זכיית מכירה שהמוכר אינו יכול לחזור והלוקח יכול. ותירץ עפ"י הט"ז (קפד, ב) שכשהזכייה הייתה בקניין סודר יכול גם המוכר לחזור בו "דכיון שאין המקח נגמר עד שיתרצה הלוקח, ממילא נתבטל הקנין מכל וכל, דהא הדר סודר למריה". ונראה שלפי דבריו אין מקום לראית רבנו שמואל.

משבעה משקינ'. תנן פרק שני דחלה (ירושלמי פ"ב ה"א, י, א) עיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה, ושמעתי שיש גירסא פטורה מן החלה, משום דאמר בירושלמי (שם פ"א ה"א א, ב; פסחים פ"ב ה"ד טז, ב) את שחייב עליה משום חמץ חייב בחלה². וההיא דפרק קמא (חלה פ"א, ד) דתנן הסופגנין והדובשנין דפטירי משום דלא איקרו לחם, לר' שמעון בן לקיש כדאית ליה ולר' יוחנן כדאית ליה בפרק כל שעה (פסחים לו, א)³, הא אי הוה לחם חייבים², ההיא בשנילושו בדבש ובמים. מיהו נראה בעיני דירושלמי במיני עיסה מיירי⁴, והכי פירושו את שחייבין עליו משום חמץ, כגון חיטין, ושעורין, וכוסמין, ושכולת שועל, ושיפון חייבין בחלה, את שאין חייבין עליו משום חמץ, כגון אורז, ודוחן, ופרגין, ושומשמן, וקטניות אין חייבין בחלה, אבל במה נילושה עיסה, בזה לא איירי כלל. מיהו אין עתה ירושלמי בידי, לא דפסחים לא דחלה⁵.

ואומר אני דע"כ חייבת בחלה גרסינן, דאמר עלה בירושלמי (חלה פ"ב ה"א יב, א) ר' יוסי בר' חנינא דר' אלעזר בן יהודה איש ברתותא היא, דתנינן תמן במסכת טבול יום (פ"ג, ד) עיסה שהוכשרה במשקין ונילושה במי פירות ונגע בה טבול יום, ר' אלעזר בן יהודה איש ברתותא אומר משום ר' יהושע פסל את כולה, ר' עקיבא אמר משמו לא פסל אלא מקום מגעו. פירוש דכי היכי דלר' יהושע מי פירות מחברין להיות

ידי זה המעשה יצא לה שם בעיר ובשאר עיירות שהיא מקודשת. השיב רבנו שמחה זצ"ל דאין כאן בית מיחוש ואין קול זה צריך ביטול. וכן השיב הרב ר' שמואל בן רבנו ברוך זצ"ל. וכן השיב הרב ר' מנחם¹⁵ בר' יעקב הלוי זצ"ל¹⁶.

והיכא¹⁷ שידוע¹⁷ בראובן שחפץ ברחל¹⁸, והלך אחד מן השוק¹⁹ וקידשה לראובן בממון²⁰ ראובן או בממון עצמו שזכה²¹ לו, הרי זו מקודשת מדאורייתא. כך כתב אבא מרי זצ"ל²² והודה לו רבנו שמחה זצ"ל, והרב ר' שמואל בן רבנו ברוך זצ"ל דחה הראייה²³.

לאיחויבי אינהו². נמצא מעתה³, וכן פי' ר"ת⁴ (תוס' יבמות לג, א ד"ה מתוך) ורבינו ר' יצחק בר שמואל. ותשא שלום מאת ה' אתה וכל לני צלך, כנפש הצעיר. מנוח אליהו בר' יעקב הלוי זלה"ה:

1' (תשסח) תשובה לה"ר יוסף זצ"ל¹

פגעתי בבחור מזויין וכלי זיינו בידו, הרב ר' יוסף בן הנדיב ר' מזל כבודו יגדל, ולא ידל. ועל החלה אשיבך הלכה למעשה, כך נראה בעיני דעיסה שנילושה במי פירות פטורה מן החלה, לבד

15. מנוח: ב משה 16. זצ"ל: ט נ"ע 17. שידוע: ב שידע 18. ברחל: ט לישא את רחל 19. השוק: ט חסר (הערה בצד הגליון: נ"ל לעצמו הכניס נ"ל) 20. בממון: ט בממון של

וכן בסמוך 21. שזכה: ט שזיכה 22. זצ"ל: ט חסר 1. (תשסח) ... זצ"ל: א חסר 2. חייבים: א חייבי 3. בר': א בן

שם כדעתו כאן. בסוף הסימן שם מובא ששלח פסקו לרבני פריס, ר' יחיאל מפריס ור' שמואל בן שלמה, ור' להלן הע' יג.

ב לשון הירושלמי (שם): "נאמר לחם בפסח ונאמר לחם בחלה. מה לחם שנאמר בפסח דבר שהוא בא לידי מצה וחמץ, אף לחם שנאמר בחלה דבר שהוא בא לידי מצה וחמץ", ולמדו מהיקש זה שדין חלה קיים דוקא בחמשת מיני דגן. רבנו האו"ז סובר שזה מלמד גם על תכונות העיסה, וכיון דקיי"ל שמי פירות אינם מחמיצים, עיסה הנילושה בהם פטורה מחלה, ולהלן חוזר רבנו מסברתו זו.

ג רשב"ל סבר שם שפטורים משום שהן מעשה אילפס, ולר' יוחנן פטורים משום שעשאן בחמה.

ד כלומר, בסוג הקמח.

ה כ"ג פשט דברי הירושלמי, שעוסק במינים החייבים, ולא במשקה שמגבלים בו. ואכן בהל' חלה הנ"ל (סי' רכה א), לא הביא רבנו ראייה זו.

ג לפרש"י (יבמות לג, א ד"ה ומתוך) מצאה הגמ' אפשרות שאיסור נדה יחול על איסור אשת איש ואשת אח, כשקידושי שני האחים יחולו ביום כניסתם למצוות (י"ג שנה) ובאותו זמן יהיו המתקדשות נידות. ונראה שלרבנו מנוח הדרך היחידה לחלות קידושין אלו היא בזכייה על ידי אחר.

ד בנדרס מופיעה הערה: נראה שחסר כאן, ור' הע' הבאה. ה בתוס' (יבמות לג, א ד"ה מתוך) ובספר הישר (חידו' ס' תשנ"ד) מובא שר"ת חולק על רש"י, וסובר שהקטן לא יכול לקדש או לעשות שליח עד שיגדיל. ונראה שלכן העיר כאן המדפיס שדברי ר' מנוח חסרים, וכונתו ר' מנוח המשיב להוכיח מדברי ר"ת שאי אפשר לקדש בזכייה, ודלא כרש"י.

ו תשובתו לעיל סי' תשסח.

ז תשובתו לעיל סי' תשסז.

ח ר' לעיל סי' תשסד הע' ו' שם הערנו ביחס לפסק זה.

ט ר' לעיל סי' תשסז ובהערות ג, ד שם.

א בהל' חלה (סי' רכה א) האריך רבנו לודן בענין זה, ומסקנתו

יחיד במקום רבים, כמו גבי כשותא פרק תולין (שבת קלט, א), ואפילו תלמיד במקום רבו, כמו ר' עקיבה במקום ר' אליעזר בכיצד מברכין (ברכות שם) גבי אביונות וקפריסין. וחלת חוצה לארץ דרבנן, כדתנן פרק בתרא דחלה (פ"ד, ח) דנאכלת עם הזר על השלחן, וכדמפרש לה בכלל הבשר (חולין קד, ב). ואפילו בארץ בזמן הזה נראה בעיני דרבנן היא, כדבר הונא בריה דרב יהושע⁵ במסקנא דיוצא דופן⁶ (גיטא מז, א). דאין לומר דהא דקיימא לן (ברכות שם) כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ, היינו דוקא בגידולי קרקע, דמאי טעמא אימא הכי בלא ראיא ובלא סברא. הלכך אתבריר לן דעיסה שנילושה במי פירות בלא מים פטורה מן החלה, אפילו נילושה בשישה משקין.

מיהו לענין הלכה למעשה נראה בעיני להחמיר כדברי ר' חייא בר בא בשם ר' יהושע בן לוי (ירוש' חלה פ"ב ה"א יב, ב) דאין לך מחבר מכולן אלא שבעה משקין בלבד. וקאי על ר' יוחנן דהוא אמר אפילו ר' עקיבה מודה שמי פירות מחברין לחלה, וקא מהדר ליה דאין מחבר אלא שבעה משקין, (הם) [והם]⁶ (מכשירין פ"ו, ד) הטל, והמים, והיין, והשמן, והדם, והחלב ודבש. אבל עיסה שנילושה בבצים ובשאר מי פירות אינה חייבת בחלה, דלא איקרו משקה לא להכשיר ולא לחבר קלחי⁷ קמח להיות שיעור לחייב בחלה. כדתניא בתוספתא דשבת בפרק הגוזז (פ"ט, יד) מניין לדם שהוא משקה, [שנאמר]⁷ (במדבר כג, כד) ודם חללים ישתה⁸. מניין ליין (שהא) [שהוא]⁹ משקה, שנאמר (דברים לב, יד) ודם ענב תשתה חמר. מניין לדבש שהוא משקה, שנאמר (שם לב, יג) ויניקהו דבש מסלע. מניין לשמן שהוא משקה, שנאמר (ישעיהו כה, ו) משתה שמנים משתה שמרים. מניין לחלב שהוא משקה,

כל העיסה אחד לענין שפסל את כולה, הכי נמי מחברין לענין חיוב חלה. ולר' עקיבה דאמר משמו לא פסל אלא מקום מגעו, דמי פירות אין מחברין, הכי נמי אין מחברין לענין חיוב חלה. ר' שמעון בן לקיש אמר מה פליגי כשהוכשרה, פירוש במשקין, ואחר כך נילושה, שמי פירות מחברין להכשיר, אבל אם נילושה⁴ במי פירות ואחר כך הוכשרה, אין מי פירות מחברין להכשיר. פירוש כי מי פירות אין מחברין לעיסה לחלה, והוא הדין שאין מחברין להכשיר, הלכך עיסה שנילושה במי פירות לכולי עלמא פטור מן החלה. ר' חייא בשם ר' יוחנן אמר דברי הכל היא, פירוש מתניתין דקתני חייבת בחלה, אף על גב דר' עקיבה אמר תמן אין מי פירות מחברין לטומאה, מודה הוא הכא שמי פירות מחברין לחלה. (ירושלמי חלה פ"ב ה"א יב, ב) ר' חייא ר' בא בשם ר' יהושע בן לוי אין לך מחבר מכולן אלא שבעה משקין בלבד.

והשתא לר' שמעון בן לקיש לכולי עלמא עיסה שנילושה במי פירות פטורה מן החלה, אף על גב דקשה לי אם כן מתניתין אמאן תרמייה אם לא תאמר דר' שמעון בן לקיש פטורה קתני במתניתין, והא לא מיסתבר. מיהו ע"כ הכי אית ליה לר' שמעון בן לקיש דפטורה מן החלה. אף על גב דלר' יוחנן לכולי עלמא חייבת בחלה, ור' שמעון בן לקיש ליתיה במקום ר' יוחנן לבד מהנהו תלת (יבמות לו, א), שאני הכא דר' יוסי בר חנינא קאי כותיה דלר' עקיבה פטורה מן החלה. וליתא לדר' אלעזר בן יהודה איש ברתותא, דקיימא לן (עירובין מו, ב) הלכה כר' עקיבה מחבירו. ואפילו אם תמצוי לומר דהיינו דוקא היכא דפליגי בסברא דנפשיה¹⁰, אפילו הכי קיימא לן (ברכות לו, א) דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ. ואפילו

4. נילושה: א נילושה פ"י 5. יהושע: א חסר 6. (הם) [והם]: א הם 7. [שנאמר]: א חסר 8. ישתה: א תישתה

9. (שהא) [שהוא]: א ד שהא

שכב, ב). ועיי' בהל' חלה (סי' ריג) שהאריך רבנו בענין והביא תשובת ריצב"א שגם לדעתו חלה בא"י בזה"ז מדרבנן.

י לדעת האור שמח (ביכורים פ"ו, יב) ניתן לדחות את דברי רבנו בשלוש דרכים: 1. דין "כל המיקל" וכו' נאמר דווקא בכלאים וערלה ולא בחלה, שחייב עליה מיתה בארץ. 2. דין "כל המיקל" וכו' שייך דווקא במחלוקת תנאים ולא במחלוקת אמוראים. 3. שאני עיסה שאם תיכנס לארץ תתחייב מן התורה וא"כ ראוי ספק זה להיות ספק מה"ת.

יא קלחי - וכן הגי' בהל' חלה (סי' רכה [א]), ואולי צ"ל - חלקי.

ו בירושלמי לפנינו: מחורין, וכן בהמשך.

ז האור שמח (ביכורים פ"י, יב) הביא את קושיית רבנו, וכתב שיש לישבה באחת משתי דרכים: 1. שגם ר"ל סובר כרבי יוחנן שלענין חלה כולם מודים שמי פירות מחברים, ודלא כרבנו. 2. שמודה ר"ל שמדרבנן עיסת מי פירות חייבת בחלה.

ח וכאן במשנה בטבול יום, שהובאה בירושלמי לעיל, נחלקו בדעת ר' יהושע, ואין זה סברת עצמם.

ט בגמ' נדה (שם) למד רב הונא בריה דר"י מ"בבואכם" שנאמר בחלה שדווקא בביאת כולכם חייבים בחלה מדאורייתא. וכן בכתובות (כה, א), וכ"פ הרמב"ם (ביכורים פ"ה, ה) והשו"ע (י"ד

אשר יולד בעדר לבן יהיה שכרו של יעקב. וגם אשר כבר נולד נקוד וטלוא בכשבים וטלוא ונקוד בעזים יהיה שכרו וטלוא מיד, ככתוב (בראשית ל, לב-ג) אעבור בכל צאנך היום הסר משם כל שה נקוד וטלוא וגו'. וענתה בי צדקתי וגו'. כלומר יודע אני שהבורא ישלח ברכה בחלקי. שמא תאמר כי גנבתי מחלקך, זה התנאי יהיה בינינו כל אשר איננו נקוד וטלוא גנוב הוא אתי ושלך הוא, ועלי לשלם לך פי שנים, ככתוב (שמות כב, ג) שנים ישלם. (בראשית ל, לד) ויאמר לבן יהיה¹ כדברך, (גרמה) [נדמה]⁴ לו דבר מועט וקיבל על עצמו. (שם, לה-לו) ויסר ביום ההוא את התישים העקודים והטלואים⁵ ואת כל העזים הנקודות והטלואות⁶, ויתנם יעקב ביד ראובן ושמעון בניו. וישם דרך שלשת ימים בין עדרו של יעקב הרועים בניו, ובין עדרו של לבן הרועה יעקב, שלא יאמר לבן שבאו מעדרו. (שם, לז-מב) ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון ופיצל וגו', ויצג את המקלות אשר פצל וגו' ברהטים בשקתות המים של עדר יעקב בהרועים⁶ ראובן ושמעון בניו. ויחמו הצאן של יעקב אל המקלות ותלדנה הצאן עקודים נקודים וטלואים. והכשבים נקודים וטלואים הנולדים בצאן לבן הפריד יעקב לבד, כי זהו⁷ שכרו כאשר התנה עמו, וישת לו עדרים לבד ולא שתם על צאן לבן, שלא יאמר לבן בעבור שרואים עקודים ונקודים יולדים כמותם. ובהעטיפ הצאן, היינו המכוסים של לבן שכולם שחורים או כולם לבנים והם של לבן, לא ישים, שלא להפקיע ממנו של לבן, והיה העטופים ללבן

שנאמר (שופטים ד, יט) ותפתח את נאד¹⁰ החלב ותשקהו. מניין לטל שהוא משקה, שנאמר (שם ו, לח) וימץ טל מן הגיזה מלא ספל מים.

ותניא בתורת כהנים (ספרא שמיני ח, א) אשר יבוא עליו מים יטמא. אין לי אלא מים, מניין לרבות הטל, והשמן, והיין, והדבש והחלב, תלמוד לומר וכל משקה אשר ישתה. יכול מי תותים ומי רמונים ושאר כל מיני פירות, תלמוד לומר אשר יבוא עליו מים. מה מים מיוחדים שאין להם שם לווי, אף אני ארבה את הטל, היין, והשמן², והדבש, והחלב¹¹ שאין להם שם לווי, ומוציא אני¹² מי תותים ואת מי רמונים ושאר כל מיני פירות שיש להם שם לווי. הלכך עיסה שנלושה בבצים בלי מים ובשאר (מיני) [מי]¹³ פירות, אומר אני שפטורה מן החלה³. וכן אני מורה ובא⁷. יצחק בר¹⁴ משה נב"ה¹⁵:

(תשסט)¹ פירושי מקלות

אומרים רבים טוב מי יראנו⁸ בפרשת יעקב אבינו, על מחשוף הלבן טעם יבינו, אולי יש אשר לזכות ידידנו⁹. וראיתי כי (ישעיהו נג, ו) כולנו כצאן טעינו, כי לא כן כאשר דמינו² אשר פיצל בשל לבן והפקיע ממנו ממנו, אלא איש תם חסידות למדנו, מה' ומישראל לנקותנו, ומן הכיעור ומן הדומה להרחיקנו, שלא להחשד.

כי אומר אני כי יעקב אבינו ידע שלבן³ רמאי ובעל תחבולות היה, וחשב איך יעשה שלא יחשוד אותו לבן ויעליל עליו להוציא שכר טרחו מידו. והתנה עם לבן שכל שה נקוד וטלוא בכשבים וטלוא ונקוד בעזים

1. (תשסט): א חסר 2. דמינו: א דימינו 3. שלבן: א כי לבן 4. (גרמה) [נדמה]: א גרמה 5. והטלואים: ד והטלואות 6. בהרועים: א הרועים 7. זהו: א זה הוא

10. נאד: א נד 11. והדבש והחלב: ד והחלב והדבש 12. אני: א אני את 13. (מיני) [מי]: א מיני 14. בר: א בר' בר'

(י"ד שכת, ט-ט) בשם הרמב"ם. אולם הרא"ש (פיהמ"ש חלה שם; הל' חלה סי' ג; שו"ת כלל ב' סי' יד; בשאלה בשו"ת הרשב"א שם; ובטור משמו) מסתפק בדין זה, וכתב שלכן אין לאפות עיסה במי פירות שאינם משבעת המינים, וכ"פ להלכה המחבר בשו"ע (שכת, ט-ט). וע' בש"ך (שם ס"ק ט) כיצד לנהוג למעשה.

טו פסק המהר"ח מצוי בהל' חלה (סי' רכה [א]).

א פתיחה זו עפ"י הפסוק בתהלים (ד, ז).

ב בהל' מילה (סי' קז) אומר רבנו האו"ז: "ויש מפרש ידיד מבטן היינו יעקב שנולד מהול". וניתן לומר, שהכוונה כאן ללמד זכות על יעקב אבינו ידיד ה' בשל הטענה, שהעמיד המקלות כדי לקחת מלבן שלא כדין.

ג בפסוק נאמר: הן לו יהי.

ד בפסוק נוסף: כל אשר לבן בו, וכל חום בכשבים.

יב בתו"כ נוסף: והדם.

יג בהל' חלה (סי' רכה [א]) מובא שרבנו שלח את פסקו לחכמי פרי"ש, לר' יחיאל ב"ר יוסף (מפרס) ולר' שמואל ב"ר שלמה. תשובותיהם מובאות שם. שניהם השיבו לו שעיסה שנלושה במי פירות חייבת בחלה, ורבנו האו"ז חלק שם עליהם. תשובת ר' יחיאל מפרס לרבנו בענין זה מובאת גם להלן (סי' תשעג). פסק רבנו מובא בשו"ת מהר"ח או"ז (סי' עג), והוסיף שם שמשום כך אין מברכים על פת זו המוציא. בדרשות מהר"ח או"ז (סי' ל) הביא פסק זה אך כתב שם שדעת חכמי פריס שכלל אינה חייבת בחלה (וקשה מהמובא בסי' רכה [א]). גם בריקאנטי (סי' רכט) הובא פסק רבנו, פסק ר' יחיאל מפרס וקושיית רבנו המוזכרת בהל' חלה (שם).

יד זו דעת רבנו אולם הרשב"א (שו"ת ח"א סי' תסד; פסקי חלה שער א, ד) מחייב בחלה עיסה שנלושה במי פירות. וכן דעת הטור

מקבל ארבע זווי מהאי, אבל הכא אין לו עם שמעון כלום. ואף על פי שיש בידי לדחות ולפרש⁸ ההיא דתוספתא דאיירי שיש ספק אם יפרעו לו, דהוה ליה צד אחד בריבית מותר⁹, לא מסתבר לי, דמאי קשיא לי דנוקמה בצד [אחד]⁹, הואיל וברייאא סתמא קתני.

וקשיא¹⁰ לי דתניא בתוספתא סוף פרק קמא דעבודה זרה (הל' ג) אבק רבית, לא ישא אדם ויתן בהלוואתו של חבירו מפני אבק ריבית, וקשיין אהדדי. וצריך אני לומר ההיא דבבא מציעא בצד אחד וההיא דעבודה זרה בחוב ברורי, ואי נמי ההיא¹¹ דבבא מציעא דאורייתא וההיא דעבודה זרה (דתנן) [דרבנן]¹². ואם כן אסור לאדם ליקח הלוואתו של חבירו בפחות.

ונראה בעיני דהא והא בחוב ברורי, והא¹³ והא אפילו מדרבנן¹⁴, דעבודה זרה כגון ראובן שלוה מנה משמעון ואחר כך לקח מנה אחר או אותו מנה עצמו וזכה אותו לשמעון על ידי אחר, אסור לו לראובן לישא וליתן להרויח באותו מנה לשמעון מפני שנראה כריבית¹⁵.

ודוקא במעמד שלשתן יכול למכור אדם הלוואתו בעל פה לחבירו, אבל לא בחליפין¹⁶, כך נראה בעיני, אני

והקשורים ליעקב, ולא יכול לבן לחשוד את יעקב, כי עמד באמונתו וענתה בו צדקתו¹⁷.

כך נראה בעיני אני יצחק בר משה בן ה"ר¹⁸ יצחק בן החבר ר' שלום זכר צדיק לברכה:

(תשע)¹ מכירת הלואה

תניא² בתוספתא³ דבבא מציעא בפרק⁴ המוכר פירות (פ"ד, ב) יש דברים שהן רבית ואינם רבית, לוקח [אדם]⁵ הלוואתו של חבירו⁶. כגון ראובן שחייב לשמעון מנה ליתן לו בתשרי, מותר ללוי שיתן חמשים לשמעון בניסן ויקבל מנה מראובן בתשרי, שאין כאן הלוואה כלל אלא מכר גמור. שהרי בשעה שקיבל שמעון חמשים מלוי נסתלק לגמרי מחוב שיש לו על ראובן⁷, וזכה בו לוי במעמד שלשתן שאמר שמעון לראובן מנה שיש לי בידך תנהו ללוי. ואין כאן אגר נטר כלל, שהרי אם ראובן לא יתן ללוי אינו חוזר על שמעון כי לא סמך עליו כלום. ועדיפא מדרבא דאמר (ב"מ סט, ב) שרי ליה לאיניש למימר לחבריה הילך ארבע זווי ואוזפיה (לשמונים) [לפלניא]⁸ זווי⁹, לא אסרה¹⁰ תורה אלא רבית הבאה מלוה למלוה. דהתם איכא אגר¹¹ נטר, דבההיא הנאה דנטר מעותיו מהאי

8. ה"ר: א הר'

1. (תשע): א חסר 2. בפרק: ד פרק 3. [אדם]: א חסר
4. [לשמונים] [לפלניא]: א לשמונים 5. זווי: ד זווא
6. זווא לא אסרה: א זווי לא אסרה 7. אגר: א חסר

ה וענתה בו צדקתו - עפ"י בראשית (ל, ג).

א רבנו דן בהרחבה בענין זה לקמן במס' ב"מ (סי' קעט-קפ). הוא שלח דבריו לרבני פריס, ר' יחיאל ור' שמואל בר' שלמה, ותשובותיהם מובאות שם. כמו כן הביא שם את תשובת ר"י הזקן. תשובת ר' יחיאל לרבנו מובאת לקמן (סו"ס תשע).

ב התוספתא הובאה בירושלמי (ב"מ פ"ה ה"א י, א), ור' רי"ף (ב"מ לו, א) שהביא כן בשם הירושלמי.

ג בתוספתא נוסף: בפחות ושטרותיו בפחות.

ד זו גם דעת רבנו למסקנה שיש בוודאות רוח לקונה, אך כיון שהמוכר הוא המלוה הסתלק לגמרי מהחוב, הדבר מותר, ור' להלן הע' ז.

ה זו דעת ר' יהודה בברייאא בב"מ (סג, א) שהתיר כאשר לא ברור שתהיה ריבית.

ו ולפי"ז בשל הסתירה בין התוספתא חזר בו רבנו מהסברו לעיל, ולמסקנה הוא סובר שאין להעמיד התוספתא הראשונה, שיש ספק אם יפרעו לו.

ז זו מסקנת רבנו והוא מפרש התוספתא בב"מ, שהמוכר הסתלק לחלוטין מההלוואה ואין לו אחריות, ולכן זה מכר גמור ומותר. וכך בס' התרומות (שער מו ח"ד סי' יג) בשם הרמב"ן בתשובה, ובהג' אשרי ב"מ (פ"ה, כה) אלא שמביא הלכה זו בשם ר"י בר שמואל. בתשובת מהר"י בן לב (ח"ג סי' ט) מובא בשם אחד מרבני פרוניציה, שכתב בשם הראב"ד שהדבר מותר כאשר

8. ולפרש: ד לפרש 9. [אחד]: א חסר 10. וקשיא: א וקשי
11. ההיא: א ההוא 12. (דתנן) [דרבנן]: א דתנן
13. והא: א הא 14. והא: א וההיא

המוכר מקבל אחריות על הסכום שנתן קונה השטר, ובשם ר' דוד בר שאול מובא שם שהתיר אף כשקבל המוכר אחריות על כל השטר. ושם פירש שהם חולקים לפי נוסחתם בירושלמי. אומנם מהר"י בן לב אינו מקבל דעתם ומחמיר כדעת הרמב"ן. ובהסבר תוספתא זו ע' גם בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' פב). ובהרחבה הובא הענין בתוספתא כפשוטה בב"מ (עמ' 195). וכך נפסקה ההלכה ברמב"ם (מלוה פ"ה, יד) ובטוש"ע (יו"ד קעג, ד).

ח איסור זה, הנובע מהסבר התוספתא בע"ז לדעת רבנו, מובא בהג' אשרי ב"מ (פ"ה, כה). ולדעת ר' יחיאל המובאת באו"ז בב"מ (סי' קפ) ההסבר לתוספתא בע"ז הוא שקיבל למחצית שכר פלגא הלוואה ופלגא פקדון. בשו"ת תורה לשמה (סי' שטו) פי' שהמדובר בתוספתא זו שיש למלוה אחריות, ולכן מיחזי כריבית, ואינו מציין שם לדברי רבנו.

ט בגמ' קידושין (מח, א) ובגיטין (יג, ב) דנו האם מלוה נקנה במעמד שלשתן. וברבנו, שדווקא במעמד שלשתן נקנה המלוה ולא בקניין אחר, פסק הרמב"ם (מכירה פכ"ב, ט) והשו"ע (חוי"מ ריא, ז), וכן בשו"ת מהר"ם אלשיך (סי' ק). ר' יחיאל מפרס בתשובתו, הובאה באו"ז מס' ב"מ (שם סי' קפ), הביא אפשרויות נוספות (בשטר, בהודאה ובדברי שכיב מרע). בתשובת ר' שמואל בר שלמה (שם) העלה גם האפשרות להקנות אגב קרקע. ועי' ביאור הגר"א (חוי"מ ריא ס"ק ט).

יצחק בר משה נב"ה:

עוד האריך רבינו יצחק במכירת הלואה בעל פה בתשובה של ריבית¹:

¹(תשעא) שאלה מרבינו יצחק בר שלמה נ"ע²

מפני שהשעה נחוצה אבוא לאדוני במרוצה, אשר לו³ עצה ותושיה בלבבו רבוצה, ואמרתו נמרצה, ומי כמוהו נמצא, מורה דרך תרוצה לחסרי בינה ועניי הדעת כמוני, אני עבדך החתום למטה. באתי לשאול את פיך מורי מאורי הגדול הרב ר' יצחק בר⁴ משה.

את אשר טען ראובן הלויתי לשמעון כך וכך ליטריין למחצית שכר, והוא רכב בעגלה ונער קטן עמו, ומעות שלי ושליו היו בידו. ובא עליו לסטים אחד שאינו מזויין בלא קשת ובלא רומח ומצאו יושב בעגלה וישן, והנער יושב על הסוס ומנהיג. ולקח הלסטים החרב שלו מן העגלה, וראה שהוא נרדם, שלף חרבו וחבל בו כמה חבלות וגזל לו כל מה שהיה בידו. ופשעת במעותי שרכבת לבדך, ועוד שישנת והדרך הוא דרך היער, ואילו היית⁵ ער לא היה רשאי להזיקך. ושמעון משיבו אף על פי שהוא דרך היער, הנה עד הנה לא הוזק⁶ בו לא רוכב לא רוגל, לא עגל לא חמר, לא יחיד ולא רבים, ובאותו בטחון ישנתי וקראני אונס. ואתה מורי מאורי הבינני והורני הדין עם מי, על הברירה ועל פי הראיות, ובזה אדע כי מצאתי חן בעיניך.

אני עבדך⁷ ואחריתך מאד⁸ ישגא, מדוק ועד גיא, כחשקי⁹

אני הקטן יצחק בר שלמה נ"ע:

¹(תשעב) תשובה מרבינו המחבר¹

כשחזר יבקע אורך ואל יכבה לעד נרך, ותהדר עלך הדרך, ותהא בעסק התורה מבורך. והיו מים מי בורך, וחזקת ולבך אל ירך בפלפול התורה ארי בחבורה, אדוני הרב ר' יצחק בר שלמה. הנני משיבך על אשר שאלת². כך נראה בעיני שחייב

שמעון לפרוע לראובן כל מה שהלוהו, דכל מחצית שכר הוא מחצה מלוה מחצה פקדון. דקיימא לן האי עיסקא פלגא מלוה ופלגא פקדון, כדאמר בהמקבל (ב"מ קד, ב) אמרי נהרדעי האי עיסקא פלגא מלוה ופלגא פקדון. הלכך האי הלואה שהלוהו למחצית שכר, כשהלוהו דעת שניהם היתה כדין תורה בהיתרא ולא באיסורא. הלכך על כרחך פלגא באגר פלגא בהפסד היה דעתם, ודינא ליטול שכרו כי היכי דלא תהוי רבית מאי דטרח בפלגא דפקדון בשכר המתנת פלגא דמלוה. אי נמי דעתם היה כדפירשה רבא (שם סה, ב) לשטרא דרב (שילש) [עיליש]² דאי פלגא יקבל המלוה באגרא, יקבל עליו אחריות ההפסד תרי תילתי, ואי הלואה רוצה ליטול תרי תילתי אגר, יקבל עליו חצי ההפסד³. הלכך על כרחך יש כאן קצת מלוה וקצת פקדון, ועל הפקדון שומר שכר הוא. הלכך פלגא דמלוה הוא חייב ואפילו הוא אנוס גמור כדין כל הלואה דמכי הלוהו נתחייב לו, ואפלגא דפקדון הוי שומר שכר וחייב בגניבה ואבידה ופטור באונסין.

ואף על גב דנראה בעיני דליכא למחייביה מטעם שרכב יחידי בדרך, הואיל ורגילים לרכוב באותו יער ואינם נגזלים, נראה בעיני דלא מצי למימר ליה ראובן היה לך למצוא חבורה חזקה הואיל ולא שכיח היזקא. כההיא דשלהי הזהב (שם נו, ב) בני העיר ששלחו את שקליהם ונאבדו או שנאנסו ונגנבו⁴, אם משנתרמה התרומה נשבעין לגיזברין, ואם לא נשבעין לבני העיר, ובני העיר שוקלין אחרים תחתיהן. ואמר שמואל הכא בנושא שכר עסקינן, ונשבעין לטול שכרן. ואמר רבא⁵ נגנבו בלסטים מזויין, אבדו שטבעה ספינתו בים, ונשבעו שלא פשעו ונוטלין שכרן. ועל כרחך בדלא שכיחי לסטים הוה, דאם לא כן⁶ הרי הוליתו למקום גדודי חיה ולסטים וחייב, אלא בדלא שכיחי ליסטים ונשבעין ונוטלין שכרן. ולא מצו⁷ בני העיר⁸ למימר

1. (תשעב) ... המחבר: א חסר 2. (שילש) [עיליש]: א שליש 3. דאם לא כן: א דא"כ 4. מצו: ד מצי 5. בני העיר: א בעיר

1. (תשעא) ... נ"ע: א חסר 2. לו: ד בו 3. בר: א בר' 4. היית: א היתה 5. הוזק: ד (הזיק) (הוזק) 6. עבדך: א ועבדך 7. מאד: ד מאור 8. כחשקי: א כחשק

והיה כתוב שם: "פלגא באגר פלגא בהפסד", שחייבים לפרש את לשון השטר באחת משתי אפשרויות אלה.

ג נאבדו או שנאנסו ונגנבו - בגמ' לפנינו: ונגנבו או שאבדו.

ד רבא - בגמ' לפנינו: רבא.

י זו הערה ככה"י של האו"ז. באו"ז מס' ב"מ (סי' קעט-קפ), מובא גם פסק מהר"ח בענין.

א ר' יצחק בן שלמה, מחכמי אשכנז, תלמיד רבנו.

א זו תשובת רבנו לשאלת תלמידו שהובאה בסי' הקודם.

ב וכך פירשו שם בגמ' בענין השטר שיצא על בני רב עיליש,

לא סבירא להו הא דרבה, דאמרי ליה להכי יהבי ליה אגרא לנטורי נטירותא מעלייתא. אבל רבה סבר דלא מיחייב למינטר נטירותא מעלייתא, ולהכי מהדר ליה לאבבי דאי גנא פורתא בעידנא דגנו אינשי דפטור. ואבבי סבר דחייב כדפריך ליה דרך פשיטותא גנא בעידנא דגנו אינשי הכי נמי דפטור. ורב פפא נמי עבד עובדא דלא כרבה. הלכך (לר"ת) [ליתא] לרבה¹⁷ דאמר גנא פורתא בעידנא דגנו אינשי דפטור, אלא ודאי פשיעה הויא¹.

הלכך זה שישן בעגלה פשיעותא גמורה היא, דליכא למימר דשינה גופא אונסא היא¹⁸. כההיא דפרק הישן (סוכה כו, א) דתנו רבנן אוכלין אכילת עראי חוץ לסוכה, ואין ישינים שינת עראי חוץ לסוכה. מאי טעמא, אמר רב יוסף¹⁹ שמא ירדם. ואמר ליה אבבי אלא הא דתניא ישן אדם בתפילין שינת עראי ולא שינת קבע, ניהוש שמא ירדם. אמר רב (יצחק) [יוסף]¹⁹ בריה דרב עילאי במוסר שנתו לאחרים. מתקיף לה רב משרשיא ערבין ערבא צריך. [אלא]²⁰ אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן במגיה ראשו בין ברכיו. והשתא מדקאמר במוסר שנתו לאחרים מסתמא לאדם ער מסר לה, ואפילו הכי מתקיף רב משרשיא ערבין ערבא צריך, דדילמא איהו נמי (תקפחנו) [תחטפנו]²¹ שינה, אלמא שינה אונס הוה²². לא היא, דהתם ודאי איכא למיחש שמא ישן, דלאו שכיר הוא מקבל להיות ער ולא מיחייב להקיץ וחיישין שמא ישן, אבל הכא שהוא שומר שכר וחייב²³ למינטר נטירותא מעלייתא, מיחייב לזרוזיה נפשיה שלא ישן כל פחות משלשה ימים. כדר' יוחנן (שבועות כה, א) דאמר ר' יוחנן שבועה שלא אישן שלשה ימים מכין אותו וישן לאלתר, דאי אפשר לאדם להקיץ שלשה ימים, אבל כל פחות משלשה ימים אפשר לו להיות בלא שינה. הלכך הואיל ואפשר, והאי גברא שומר שכר הוא ומיחייב לנטורי נטירותא

להו אכתי פשעתם שהלכתם יחידים או שלא מצאתם שיירא חזקה ואין לכם עלינו שום שכר. אלא כיון דלא שכיחי לסטים הוה, והלכו כדאזלי שאר אינשי, הא נטרי כדנטרי אינשי ולא פשעי ונטלי אגרייהו. דלא מסתבר למימר כגון דהני⁶ שלוחי אזלי בהדי שיירא חזקה ואפילו הכי איתניסו, ולעולם הרוכב יחידי אף על גב דלא שכיחי לסטים הוי פושע וחייב, דמאי טעמא אימא הכי ואעמיד סוגיא דשמעתין בשינויי דחיקי. אלא הואיל ולא קשי לי⁷ ולא מידי לא אפיק שמעתא ממשמעותה, אלא הואיל ודרך בני אדם לילך ולשוב בההוא⁸ יער יחידים, ודאי נטר כדנטרי אינשי ולא הוי פשיעה אלא אונס⁷.

והכי נמי מוכח בפרק האומנין, דתניא (ב"מ פא, א) הלוקח כלים מבית האומן על מנת לשגרן לבית חמיו, ואמר לו אם מקבלין אותן ממני אני נותן לך [דמיהן], ואם לאו אני נותן לך⁹ לפי טובת הנאה שבהן ונאנסו, בהליכה חייב, ובחזירה¹⁰ פטור. פירוש פטור מאונסין, מפני שהוא בחזרה כנושא שכר, ולא מצי למימר ליה האומן פשעת במאי דלא אזלת בשיירא חזקה, הואיל ואזל כדאזלי אינשי.

הלכך נראה בעיני דהאי שמעון ליכא למיחייביה במאי דרכב יחידי בההיא יער, הואיל ותדיר רכבי ואזלי ביה יחידים ולא מיתזקי ולא מיאנסו. מכל מקום נראה בעיני דחייב שמעון לפרוע (אבל)¹¹ לראובן הואיל ופשע וישן, דהא ודאי פשיעותא היא¹. כההיא דשלהי¹² הפועלין (שם צב, ב; צג, א) דההוא¹³ רעי דהוה רעי חיותא אגודא דנהר פפא¹⁴, שריגא חדא מינייהו ונפלת (לימא) [במיא]¹⁵. אתא לקמיה דרבה ופטריה. אמר מאי הוה ליה למיעבד, הא נטר כדנטרי אינשי. אמר ליה אבבי אלא מעתה גנא פורתא בעידנא דגנו אינשי הכי נמי דפטור, אמר ליה אין. ואמרינן שלהי שמעתין (שם, ב) רב חסדא ורבה בר רב¹⁶ הונא

לימא 16. רב: א בר 17. (לר"ת) [ליתא] לרבה: א לר"ת לדרבה 18. היא: א הוא 19. (יצחק) [יוסף]: א יצחק 20. [אלא]: א חסר 21. (תקפחנו) [תחטפנו]: א תקפחנו 22. הוה: א הוי 23. וחייב: ד חייב

6. דהני: א דהנהו 7. לי: א ליה 8. בההוא: ד בההיא 9. [דמיהן]... לך: א חסר 10. ובחזירה: ד ובחזרה 11. (אבל): א אבל 12. דשלהי: א בשילהי 13. דההוא: א דההיא 14. פפא: א רב פפא 15. (לימא) [במיא]: א

ראשונים, שהשומר עצמו צריך לשמור בכל כוחו ואסור לו לישון, הוא היקל לעיל בשאלה, האם צריך לדאוג לכוחות נוספים. זאת משום שסובר רבנו האו"ז שבענין זה אינו צריך להחמיר ולהוסיף שומרים שהרי מקובל לרכב שם יחידי. ועי' טור ב"י (חומ"מ שג, ב).

ח רב יוסף - בגמ' לפנינו: רב אשי.

ה מפשט הגמ' למד רבנו שמדובר שהשלוחים הלכו לבדם ובכל זאת נשבעים ומקבלים שכר, וממילא גם בענין זה כך. ו"כ הש"ך (חומ"מ רצג ס"ק ט) בשם רש"ל. ז וכן פסקו הר"ף (ב"מ נג, ב), הרא"ש (ב"מ פ"ז סי' יד) והמרדכי (ב"מ סי' שעט) דאין הלכה כרבה דאמר כן, וצריך לשמור שמירה יתרתא כיון שקיבל שכר. ואף שרבנו מסכים לדעות אותם

מפני חרבו, דלא מיחייב רועה למימסר נפשיה לקטלא והוי³⁰ אונס, אבל להיות ישן ולהביא עצמו לידי זה שיכבא עליו, הא ודאי פשיעתא היא. ואפילו מי שאינו לסטים כשראהו ישן מלאו לבו לבוא עליו, (סוכה כו, א) דפרצה קוראה לגנב. ואפילו אי לא הוה פושע אלא אונס³¹ משום דלא מסר נפשיה, על כורחך כשישן פשע לענין גנבי, דהא גנב לו חרבו. ואפילו היה חגור ארנקי אכתי כשישן פשע לענין גנבי, דהא הרבה (כמה) פעמים³² מתירין לאדם כיסו כשהוא ישן. והנער היה יושב על הסוס ועיניו לפניו ולאחוריו לעגלה לא היה רואה מה נעשה בעגלה. הלכך תחילתו בפשיעה לענין גנבי וסופו באונס לענין חובל וגזול, ובא האונס על ידי פשיעה זו וחייב. דקיימא לן תחילתו בפשיעה וסופו באונס כל כי האי גוונא שהאונס בא מחמת פשיעה חייב³³. שהרי אף על פי שהיה ישן לא היה רשאי לחבול בו עד שגנב חרבו. הלכך מכל פנים נראה בעיני שחייב שמעון לפרוע לראובן כל מה שהלוהו.

ועוד נראה בעיני³³, דאם דין הגוים³⁴ כך הוא כשאדם הולך בדרך ובא חבול ואמר איש פלוני חבל בי וגזל לי ארנקי, ואותו איש פלוני הודה בחבלות וכפר בארנקי, אם הדין של גוים הוא כך שהנחבל נשבע ומוציא מיד החובל, נראה בעיני שחייב שמעון לפרוע לראובן אפילו אם³⁵ היה ער³⁶, ואפילו היה מזויין וחרבו בידו. הואיל והוכרז הלסטים כאשר כתבת בכתבך שהודה בחבלות וכפר בממון, ושמעון יחזור³⁷ על החובל ויוציא מידו. כההיא דשלהי הפועלים (כ"מ שם) (דאביי) [דאיבן]³⁸ אפקיד כיתנא לגבי בי רוניא, אזל שבו שמטיה הימנו, (רש"י שם ד"ה שבו) ולסטים

מעלייתא, מיבעי ליה למינטר נפשיה משינתא מידי דהוה אפועל. דאמרינן בירושלמי דזרעים (דמאי פ"ז ה"ג ל, ב) שאסור לו למלמד ליקץ בלילה יותר מעונתו מפני שלמחר עצל ללמוד, והוא הדין כל פועל^ט.

הלכך האי שמעון הוה ליה לישן כל צורכו קודם שיצא לדרך, כדי שלא יהיה ישן בדרך כדי שיתן עיניו לשמור בטוב. כההיא דפרק אלו טריפות (חולין נד, ב) דאמר ר' חנה פתוראה, עילא מנאי הוה קאי בר נפחא²⁴ ובעא²⁴ מנאי דינרא קורדינאה לשעורי ביה טריפה. ובעאי למיקם מקדמוהי ולא שבקני, ואמר לי שב בני שב²⁵ אין בעלי אומניות רשאי לעמוד בפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתן. ופירש רש"י (ד"ה אין בעלי אומניות) אין בעלי אומניות העוסקים במלאכת אחרים, והוא שולחני היה ומסתכר בשל אחרים למחלית שער, ולריך לזרז ולתת עיניו סם, ולהסתדל עם כל העובדים לשאול מה לריכים. והכי תניא בתוספתא (ב"מ פ"ד, ז) המוסק את חבירו בחנות למחלית שער, היה אומן לא יתעסק באומנותו, לפי שאין עיניו על החנות בשעה שיתעסק באומנותו. הא למדת כמה החמירו עליו רבנן שלא יתבטל מן הרייח, כל שכן שצריך שיהיו עיניו תדיר על הפקדון שבידו שלא יגנב.

הלכך נראה בעיני הואיל וישן הוי פושע וחייב לשלם, דאי הוה ער לא²⁶ היה רשאי הליסטים לבוא עליו מפני חרבו שהיה [לן]²⁷. ואף על גב דהלסטים מסר נפשו²⁸ והאי לא מסר נפשיה. כההיא דשלהי הפועלים (ב"מ זג, ב) דאיבעיא להו לסטים מזויין ורועה מזויין מהו, מי אמרינן אוקי גברא בהדי גברא או דילמא האי מסר נפשיה והאי²⁹ לא מסר נפשיה³⁰ והוי אונס. היינו היכא שהתחיל הלסטים להכות עליו ולחבול עליו ולא נמנע

פעמים ד כ"פ ר' ביאורים 33. בעיני: א בעיני שחייב שמעון 34. הגוים: ד העכו"ם וכן בסמוך 35. אם: א חסר 36. ער: א עד 37. יחזור: א יחזר 38. (דאביי) [דאיבן]: א דאביי

24. ובעא: ד ובעי 25. שב: ד [שב] 26. ער לא: א עד שלא 27. חרבו שהיה [לן]: א חרב ושהיה 28. נפשו: א נפשיה 29. והאי: א והא 30. והוי: א והוי אומר 31. אלא אונס: א לאונס 32. (כמה) פעמים: א כמה

ובשל הכפילות הלא ברורה תקן בדפ' ד וכתב: הרבה כ"פ ונר' שאין בכך פתרון. לכן שמנו בסוגריים את המילה הנראית מיותרת. יג בגמ' בב"מ (לו, ב; מב, א) הובא שיש מחלוקת אם חייב בתחילתו בפשיעה וסופו באונס, ומסקנת הגמ' (מב, א) שחייב (עפ"י גירסת ר"ח). וכתבו הר"ף (כ, א), הרמב"ם (שכירות פ"ג, ח), התוס' (שם מב, א ד"ה ה"ג) והרא"ש (פ"ג סי' ז) כפי שכתב כאן רבנו, שחייב דוקא כשהאונס בא מחמת הפשיעה, וכ"פ השו"ע (חומ"מ רצא, ט; שג, י).

ט בירושלמי שם הובא המעשה במלמד שהיה מסוגף, ור' יוחנן נזף בו. הלכה זו מביא רבנו בדיני פועל במס' ב"מ (סי' רמו) ובפסקי מהר"ח (שם). משם הובאה ההלכה בהג"א ב"מ (פ"ו סי' ו ד"ה וגם) בשם רבנו, ובהגה"מ (שכירות פ"ג אות ג) בשם האביאסף, ונפסקה בטוש"ע (חומ"מ שלו, יט). י הוא ר' יוחנן כפי שפ' רש"י בסנהדרין (צו, א ד"ה טבא). יא וכן מסקנת הגמ', שדווקא הליסטים מוסר נפשו. יב הרבה (כמה) פעמים - ר' שנו"ס. בכ"י א: הרבה כמה פעמים,

וכופר⁵⁰ בממון, אם דין⁵¹ הנוים כפ⁵² הוא שהנהבל נשבע ומוציא מיד⁵³ החובל, חייב ראובן לפרוע⁵⁴ אפילו היה ער ואפילו⁵⁴ היה מזויין⁵⁵ וחרבו בידו.

ליה דינא ומפקי מיניה ויהבי ליה.

ואתה תתגבר ותתעלה כחשקי חבריך.

יצחק בר⁴² משה נב"ה:

1' (תשעג) תשובה מה"ר יחיאל בר יוסף זצ"ל להמחבר¹

שפתים ישק אשר חשק², משיב דברים נכוחים, משוחים בשמן רוקח מרקחת שמן משחת קודש. כזה ראה וקדש, איש אמונה מימיו, מן המקדש משיתיהו, ידיד נפשי מקדם ידעתיו, ה"ר יצחק בר משה.

[א] על אודות החליצה אשר כתב הרב³ יבמה שרקקה צריכה לחזור⁴. לא ירדנו לסוף דעתו כאשר דנתה⁵. כי אף סבירא ליה כלישנא קמא דאף ר' עקיבה (יבמות קד, ב) מודה דפסולה לאחים שמא יאמרו ריקקה אחר חליצה היא⁶, מכל מקום ודאי כדבריך הוא דקיימא לן כשמואל (שם יח, ב) יש זיקה, ואין צריך לחזור במסקנא

מזויין היה, לסוף הוכר הגנב, אתא לקמיה³⁹ דרב נחמן חייביה (רש"י שם ד"ה חייביה) לשלם האיל והוכר הגנב⁴⁰ ולא יפסיד כלום, עליו לטרוח אחר הגנב עד שיוצא מידו⁴¹. לימא פליגא דרב הונא בר אבין, דשלח רב הונא בר אבין נגנבה באונס ואחר כך הוכר הגנב⁴⁰, אם שומר חנם הוא רצה נשבע רצה עושה עמו דין, פירוש פורע⁴², אם שומר שכר הוא עושה עמו דין ואינו נשבע. (רש"י שם ד"ה עושה) והיינו פליגי, להא רוניא קומר חנם הוי, וחייביה רב נחמן. אמר רבא התם גברי⁴¹ דפרמוסקא, פירוש (רש"י ד"ה דפרמוסקא) אנסאי שלטון, הוי קיימי, אי רמי קלא הוי אתו ומצלי ליה, ולפיכך חייביה רב נחמן. וההיא דרב הונא בר אבין דאמר אם שומר חנם הוא רצה נשבע רצה פורע, בדליכא גברי דפרמוסקא.

הלכך אי דינא דגוים הוא דהאי שמעון משתבע ושקיל מן החובל, חייב שמעון לפרוע לראובן⁴³, ושמעון יחזר אחר הלסטים ויוציא מידו⁴⁴. ואף על גב דעבדי ליה דייני סדום שיקרא, אפילו הכי לא מיפטר⁴⁵, דעליו למטרח עד דעבדי

הנפקר שהולך פקדון⁴³ דרך היער, שרגלים יחידים⁴⁴ לרכוב באותו יער יחידים⁴⁵ ואינם נגזלים והוא נגזל, פטור⁴⁷. אבל אם ישן⁴⁸ בעגלה ומתוך כך נחבל ונגזל חייב. ואחרי⁴⁹ שהגוי מודה בחבלות

50. וכופר: ט כופר 51. דין: ב הדין 52. כך: ט חסר 53. מיד: ט מן 54. אפילו היה... ואפילו: ב אפילו אם היה עד ואכל אם אפי' 55. מזויין: ב מוחזק 1. (תשעג)... להמחבר: א חסר 2. חשק: א חשק השם

39. לקמיה: ד לגביה 40. ולא יפסיד... הוכר הגנב: א חסר טעות הדומות 41. גברי: ד גברא 42. בר: א בר' 43. פקדון: ה ו ט נ הפקדון 44. יחידים: ט היחידים 45. באותו יער יחידים: ט חסר 46. ואינם: נ ואין 47. פטור: ט חסר 48. ישן: ט חסר 49. ואחרי: ט אחרי

בתביעה מבעל החוב, כשם שכאן חייב השומר שכר לחבוע מהגנב, וכן פסק הרמ"א (רצד, ו). ור' שם בש"ך (סק"ט) שדחה את דברי תרוה"ד, ובפת"ש שם (סק"ג) נקט כתרונה"ד.

יח נר' שלרבונו חייב השומר לשלם אף כשאין בטחון שיקבל הכסף חזרה משום שהדיינים הם דייני סדום. אולם הש"ך (שם רצד, סק"ח) כתב שאף לרש"י אין צריך לשלם אא"כ ידוע שיחזור ויוציא את שלו. ושםא ניתן לדחוק את דברי רבנו האו"ז שגם לדעתו יוכל לדרוש הכסף חזרה אם לא יצליח להוציא מהגוי.

א זו תשובת רבנו יחיאל מפריס על שאלות רבנו האו"ז.

ב כוונתו לדעת הראב"ה (ח"ד סי' תצד) שלא תרוק היבמה לפני היבם ולפני הדיינים קודם החליצה כיון שהדבר נראה כרקיאת מצוה ותפסל לאחים וא"כ תצטרך לחזור ולקבל חליצה מכולם. רבנו הביא דברי הראב"ה לעיל בהל' יבום וקידושין (סו"ס תריט). ג הלכה זו הובאה במדרכי (יבמות סי' נו) בשם הראב"ה, ובהג' מיימוניות (יבום וחליצה פ"ד אות ח) בשם ר' אליעזר ממין בעל היראים, ונראה שהוא המקור להלכה זו.

ד לפנינו מובאת דעת רבנו האו"ז בענין זה לעיל בהל' יבום וקידושין (סי' תריט), ומסקנתו שם שבחליצה פסולה האשה אינה צריכה לחזר על כל האחיין.

ה ולפי הלשון השנייה שם (יבמות קה, א) זו ריקקה טובה ויכולה להיחשב כרקיאת החליצה.

יד כך כתב רש"י גם בב"ק (קח, ב ד"ה ואם שומר), ומדבריו מוכיח רבנו שחייב השומר לשלם בכל מקרה שיכול להוציא מהגוי הגזול. את דברי רש"י אלו הביא רבנו האו"ז גם בפסקיו במס' בב"ק (סי' תקז) וכן בב"מ (סי' רצא). בדברי הגמ' הללו, מהם למד רש"י, דנו הראשונים, הובאו בשטמ"ק בב"ק (קח, ב). הרשב"א בב"ק (קח, ב ד"ה רבא אמר) חלק על רש"י וסבר שאין מקום לחייב את השומר בתשלום, ומה שמחייבים אותו הוא לדון עם הגזול משום שפעמים שהגזול הוא אדם, ואין הבעלים רוצים לדון עמו. המ"מ (הל' שאלה ופקדון פ"ח, ו) מביא שהמפרשים הקשו על רש"י שאין סיבה לחייב את השומר לשלם, וכל החיוב שלו הוא לעמוד בדיון עם הגזול. ובדעת הרמב"ם, ר' בסמ"ע (רצד סק"ז) שרצה להוכיח שחולק על רש"י. ור' להלן הע' טז.

טו נראה שגם פירוש זה מרש"י, וברש"י לפנינו הגירסא: פרעון. טז רבנו פסק כך בהסתמך על רש"י לעיל, וכן הובא בהג' אשרי (ב"ק פ"ט סי' כט) בשמו, אלא שחלק שם בשם ר"י וכתב שבלסטים מזויין אף שומר שכר אינו חייב. הטור (חור"מ רצד, ו) פסק כרש"י. ע' בשו"ת תורת אמת לר"א ששון שדן במחלוקת רש"י והראשונים בענין אדם שקיבל עליו למכור סחורה ולגבות הכסף ונכשל בכך.

יז בשו"ת תרוה"ד (סי' שכד) דן בענין חוב בטוח (חוב עתידי) שהמציא ראובן לשמעון וקבל שכר על כך ובסוף נתקלקל החוב והפרעון נדחה. דעת תרוה"ד שהסרסור (ראובן) חייב לטפל

ואמרת לסתום חלון אחד⁵ המוציא⁶. ועוד פעמים שהגשמים נוטפים בכח ובאין למקוה והמקוה זוחל, ואין הנוטפין מטהרין בזוחלין. ופעמים אפשר שיש שם ארבעים סאה נוטפין במקוה והטובל שם לא עלתה לו טבילה, כי ההיא⁶ דפרק קמא דמכות (ד, א) חבית של מים שנפלה לים הגדול, והכא כים הגדול שאינו זוחל לחוץ כי אם מעט⁷. זהו ענין סגנון אשר (אמת) [אמרת]⁷.

ונפלאתי כי לא פירש אותו מקוה של בנין אם יש עליו תורת כלי כמו שוקת דמניתין (מקוואות פ"ה, א)⁸ לפי דבריו שחשבת תורת שאיבה לאותם מים כי ההיא דחבית דמכות. אף כי טעות אותה גירסא של מים⁹, כי למה לא תועיל להם השקה שנפל למקום הים שיש בו ארבעים סאה ומקוה מטהר בארבעים סאה, ומיד הכל ראוי אף השאובים להטביל בהם אף אם השאובים מן הצד, כי לייפי למקוה ביתר טופח על מנת להטפח, וכל שכן זה שבאמצע הים היא לכל צד. ואין לי פנאי להאריך בזה כי יש תשובות חבילות.

(יבמות כז, א) דהתחיל ולא התחיל, וסבירא ליה השתא יש זיקה אף כי לא אמר אלא¹. וכוותיה מוכחא סוגיא דפרק רבן גמליאל (שם נא, א) ולא כרב אשי², ולא בעי שמואל חליצה מעולה רק למפטר צרה, אבל לעצמה פטרה שפיר³. הלכך הכא הואיל ובכולהו (גריעא) [גריא]³ כאחת סגי בחד⁴. אף כי לא שמענו חיזור מחמת ריקה דלא אתעבידא מעשה באיש⁵. ויפה דנת לפי הנוכח⁶, אך אין לי פנאי להאריך לך, כי אם לפי שעה הראה לי הרץ כתבך ונחפז ללכת.

[ב] על המקוה כתבת⁷ ששותת מן ההר בשנים ושלשה מקומות ועשו בניין אבנים תחת ההר, והמים שותתין דרך חלון כמין צנור למקוה, וזוחלין המים על המקוה דרך חלון אחר כנגדו לחוץ. ובאת לדמותו (מקוואות פ"א, ז) למעין שמימי מועטין וריבה עליו והרחיבו, שאין מטהר בזוחלין אלא במקום שהיה מהלך בתחילה⁴. ועוד שהם בשנים ושלשה מקומות, הוי (שם פ"ה, ג) כרגלי הנדל וריבה עליו והרחיבו, שאינו מטהר בזוחלין אלא עד מקום שהיה יכול להלך מתחילתו.

3. (גריעא) [גריא]: א גריעא 4. בתחילה: א מתחילה
5. אחד: א אחר 6. ההיא: א ההוא 7. (אמת) [אמרת]:

יג תשובת רבנו יחיאל כאן, בענין המים השותתים מההר, היא תגובה לדעת רבנו, שלפי האמור כאן פסק במקרה זה שיש לסגור החלון ממול כניסת המים כדי שהמים לא יהיו זוחלים. והשאלה האם דברי רבנו (עליהם מגיב רבנו יחיאל) מובאים באו"ז, ואם כן היכן. בתחילת הל' מקוואות הובא פסק המהר"ח המתחיל ב"מעין הנובע מן ההר". דברי רבנו האו"ז חסרים שם אולם בפסק המהר"ח כאן מפנה בענין זה לדברי רבנו "בתחילת הל' מקוואות" (שכאמור אינם לפנינו). ונראה שגם רבנו יחיאל מגיב על אותה הלכה בתחילת הל' מקוואות אליה מפנה המהר"ח. בענין זה ובקישורים אליו הרחבנו במבוא לנשים ח"א (לפני הל' מקוואות).

יד כאמור בהע' הקודמת, דעת רבנו שבמקרה זה אין המים מטהרים בזוחלין אלא באשבורן, ולכן יש לסגור את חלון היציאה של המים.

טו מובא כאן טיעון של האו"ז שלא מצאנו בתשובה בסי' תשפ, והיא שיש כאן טבילה בתוך כלי בדומה לחבית שנפלה לים, ולזה מתיחס רבי' יחיאל להלך. בתשובה שם הבעיה השנייה היא חדלית של גשמים שאינם מטהרים בזוחלין.

טז לשון המש' (שם): "מעין שהעבירו על גבי השוקת פסול", וכתבו פרשני המש' שמדובר שהשוקת היא כלי, ולכן המים שבה שאובים ואינם מטהרים.

יז מים - בענין הגי' הזו ר' בדברי רבנו לעיל הל' מקוואות סי' שלה ובהע' שם (כג-כז) שהביא רבנו האו"ז בשם ר"ת, שיש לגרוס: יין, וכגי' רבנו יחיאל להלך. והטעם לכך, כהסבר רבנו יחיאל לקמן, שאם המדובר במים היתה מועילה השקה.

ו בגמ' שם (יבמות כז, א) שני תרוצים בדעת שמואל בענין "חלץ לאחיות לא נפטרו צרות, לצרות נפטרו אחיות". לתרוץ הראשון אמרה שם הגמ' שלא נאמרו דבריו רק לסברת אין זיקה. וסובר רבנו יחיאל שהתרוץ השני שם מתיישב לדעת שמואל שיש זיקה, ואף שבגמ' לא אמרו בתרוץ השני "אלא", שמשמעותו חזרה מההנחה שדברי שמואל אליבא דסברת אין זיקה. ור' לעיל סי' תריט.

ז שם העמידה הגמ' דברי שמואל שיש לפיו זיקה.

ח ר' הערתנו בסי' תריט (הע' ג).

ט כתרוץ הגמ' שם (כז, א) שלעצמה מועילה גם חליצה פסולה ומותרת, ואינה צריכה לחזור אחר האחים.

י רבנו יחיאל פוסק כשמואל שבחליצה פסולה אין צורך לחזור על כל האחים. וכ"פ הראב"ד (מובא בס' הזכות ז, ב ברי"ף) והרא"ש (פ"ג סי' ב) בשם התוס'. אבל הרשב"א והריטב"א (כז, א) פסקו כלישנא בתרא דשמואל שחליצה פסולה אינה פוטרת את הצרות. ולעומתם הרמב"ן (בס' הזכות שם) בדעת הרי"ף, הרמ"ה (מובא ברא"ש שם) והראב"ה (שמביא רבנו בהמשך) פסקו כרב שצריך לחזור.

יא כלשון ר' עקיבה במשנה (קד, ב) שהריקה לא מעכבת שאינה מעשה באיש. נר' שזה נימוק נוסף שהריקה תגרום שתצטרך לחזור אחר האחים.

יב בשו"ע (אה"ע סי' קסט, מו) הביא את דעת הראב"ה בענין יבמה שריקה בשם "יש מי שאומר". ושם בסדר חליצה בקצרה (סעי' טו) הובא שיש להזהיר היבמה "שלא תרוק בפני היבם עד שתחלוץ".

וגרסינן חבית של יין כיון דקו וקיימי⁸ הוה ליה כטובל במי פירות⁹.

ומכל מקום מחשבותיך שחשבת המקוה ככלי, אם כן אף דרך זחילתו אין מועיל טבילה כי ההיא (חגיגה כ, ב) דאין מטבילין כלי בתוך כלי, ודמיא לההיא דנדה (סו, ב) אשה לא תעמוד על גבי כלי חרס, כמו שפי' שם ולא כמו שפירש בקונטרס¹⁰, ואף בקבוע משום גזירת מרחצאות. וכן פי' שוקת דמתניתין (מקוואות פ"ה, א) במחורב לקרקע אך נחקק בתלוש וחברו אבן אחת מוקפת ארבע רוחות, אבל האי בניין אין שם רק ארבע מחיצות לעכב המים לעשות שם גומא. ובלשונך לא עמדתי כי דרך חלון שותת כמו צנור אם יש שם חקק⁹ מארבע מחיצות בתלוש שחקקו ולבסוף קבעו¹¹ או יש באמצעו כמו¹⁰ חטיטה כדי לקבל צרורות כדתנן (שם פ"ד, ג). ואם אין באותו בניין תורת כלי שלא נעשה בתלוש הקרקעית והמחיצות לפני הבנין, כי זה לא מצינו בבנין אבנים הרבה רק כדרך הבונים על יד בקרקע. והלכך לא מצינו שאיבה כלל רק כמו בריכה בקרקע, ודמי להעבירו על גבי בריכה. דתנן (שם פ"ה,

א) הפסיקו הרי הוא כמקוה, כלומר להצריכו ארבעים סאה, חזר והמשיכו פסול לזבין דוקא, דבעינן מים חיים, והני פסק חיותן עד שיודע לך שיצאו הראשונים, אבל לכל דבר דינו כנהר¹².

וכל הני שהבאת עשוי כנדל לא דמו להאי שנמשך בשנים ושלוש מקומות, כי כל המקומות יורדים למקוה ומתאספים יחד בבנין. אבל עשוי כנדל יש הרבה זחילות כמרכה רגלים לצפון וכן לדרום כמו שמפרש רבינו תם¹³ (סה"י ח"י סי' רמד (ש"י)), והזחילות קצרים והרחיבו בבריכות שנמצאו הצדדין דין מקוה ההרחבה ומקום זחילתו שמתחילתו לבד מקרי זחילה¹⁴. ובתוך הבנין אין שם זחילה רק דרך חלון זה לצפון וזה לדרום אפילו הוי זה כנגד זה שבמקום¹¹ זחילתו מכוון הוא לכל הצדדין סתומים הם בכותל בנין והוי אישבורן. ואי משום ניענוע המים בתוך כותלי הבנין, בכל אגמי נפש לעולם המים נדין בכח.

והמקוה אחר¹² שבצד הנהר אשר דימית (תוספתא מקוואות פ"א, ז) לחופר בצד הים¹³ במקום הבצים¹³, התם כולו (במקום) [כמקוה]¹⁴ נידונים¹⁴. דבסמוך

8. וקיימי: א וקיימם 9. חקק: א חקוק 10. כמו: א כדי 11. שבמקום: א שמקום 12. אחרי: א אחד 13. הבצים:

ד (הבינים) [הביצים] 14. (במקום) [כמקוה]: א במקום

יח ר' הע' קודמת.

יט נר' שכוונתו לכך שלפי רש"י בסוגיה שם מש', שלמסקנה אין כלל גזירת מרחצאות וכל החשש הוא רק משום "דבעיתא" וממילא בדיעבד הטבילה כשרה, ואילו רבנו יחיאל סובר שטבילה ע"ג כלי אינה מועילה אף בדיעבד. ונר' שרבנו יחיאל מכוון לדעת הראב"ד שהובאה ברשב"א (נדה סו, ב ד"ה א"ר אשה), בר"ן (ו, ב ברי"ף לשבועות ד"ה אשה לא תעמוד) ובטור (קצח, לא), ולדעתו אם טובלת האשה ע"ג כלי הטבילה פסולה אף בדיעבד.

כ ובזה אליבא דכו"ע פסול וכן בברייתא ב"ק (סו, א), ב"ב (סה, ב): "צינור שחקקו ולבסוף קבעו - פוסל את המקוה, קבעו ולבסוף חקקו - אינו פוסל את המקוה", ובפוסקים.

כא כלומר גם לענין טבילה בכל שהוא ואין צורך במ' סאה, וכן לעיל באו"ז סי' שלו (סוף אות ח).

כב דעת ר"ת הובאה בשמו בתוס' (עירובין ח, ב ד"ה מבי). ר"ת חולק שם על רש"י ומפרש שם את דין המבוי העשוי כנדל לענין עירובין שיש יציאות לשני הכיוונים אך אינם מפולשים.

כג במשנה מקוואות (ה, ג) נאמר: "מעין שהוא משוך כנדל ריבה עליו והמשיכו הרי הוא כמו שהיה. היה עומד וריבה עליו והמשיכו שוה למקוה לטהר באשבורן ולמעין להטביל בו כל שהוא". ובתוספתא מקוואות (ד, ט) נאמר: "מעין שהוא מושך כנדל וריבה עליו והרחיבו מטהר באשבורן ואין מטהרין בזוחלין אלא עד מקום שיהא יכול מתחילתו". ולפי הרמב"ם בפרוש

המשנה (שם) אם המעין מושך ונע, גם אם ריבה עליו מים שאובים, הוא מטהר כמעין לכל דבר, ורק אם עמד והמים השאובים הביאו לתנועתו אינו מטהר אלא באשבורן, וכן פסק הרמב"ם בהל' מקוואות (פ"ט, יד). דעת הראב"ד על פי התוספתא שגם אם הוא זחל מלכתחילה אין המעין מטהר אלא בנתיב המקורי שלו. ולדעת הר"ש אם ריבה מים שאובים אין המעין מטהר, ולמדנו מהמשנה שאם הרחיב את הנתיב של המים אין הוא מטהר אלא בנתיב המרכזי שלו. מדברי רבנו יחיאל כאן נר' שסובר שבמקרה זה אינו דומה לנדל משום שאין כאן זחילות לצדדים, ולכן נר' שלדעתו יכולים המים לטהר גם בזחילתם, ואף שפתוח החלון משני הצדדים. אלא שאחת השאלות היתה שיש לפעמים גשמים הנוטפים בכח, ועל כך נר' שמפרש הוא לקמן שבמקרה זה ניתן לטהר אף באשבורן. והדברים אינם מפורשים וצריכים ליבון.

כד בתוספתא לפנינו נוסף: בצד הנהר, ונראה שיש להוסיפו בנוסח שלפנינו, שהרי מביטוי זה לומד רבנו יחיאל את ההלכה.

כה בתחילת התוספתא (שם) נאמר: "החופר בצד הים בצד הנהר... הרי הן כמי תמציות". תוספתא זו מצטט רבנו האו"ז בהל' נדה (ס"י שלו, יא). התוספתא מובאת בר"ש במקוואות (פ"א, ו) וכן נפסקת ברמב"ם במקוואות (פ"ט, ג), ומכולם ברור שאינם מטהרים אלא את הידיים. אולם לדברי רבנו יחיאל אם יהיו בהם מ' סאה יוכלו לטהר גם את האדם כמקוה, ולכן אמר שנידונים כמקוה.

לכולי עלמא מדרבנן מיחייב, ובשאר משקין אפשר שיש לו להפריש בלא ברכה^{לג}.

[ה] ועל הלואת חבירו דלוקח אדם בפחות כדתניא בתוספתא (ב"מ פ"ד, ב), יפה דנתל"י וכן הוא אמת, הואיל ואין שם רק שיעבוד בעלמא לא שייך שם זילזול וריבית, מידי דהוה אשאר מטלטלין אם קונה בפחות^{לד}. וההיא²³ תוספתא דעבודה זרה (פ"א, יא) [לא]²⁴ ישא ויתן הוי כמו למחצית שכר, דהוה פלגא מלוה ופלגא פקדון ומחזי כי ריבית שמתעסק בשבילו להרויח מפני המתנת מעותיו^{לז}.

ואשר תמהת במה יקנה הלואה, אמת הוא כמו שאמרת במעמד שלשת^{לז} או כתב ליה שטרא בשמיה או בהודאה כי ההיא דאיסור (ב"ב קמט, א), או כדברי שכיב מרע שנתנם לו, וכל עיקר התוספתא שאין בו רבית.

ושלום וחיים יוסיף²⁵ לך השם. וצר לי כי לא היה פנאי להשיב לך על כל קוץ וקוץ, כי מיד הביאם לי והלכתי מיד לדבר מצוה, ושלום שלום כאוותי צעיר עם.

יחיאל בר יוסף נב"ת^{לח} אוהבך נדבה:

השיב הרב¹⁶ רבנו יחיאל בר' יוסף זצ"ל¹⁷ שאובין דלויי למקוה ביתר מטיפה להטפיה כשירים¹⁸ לטבול בהם. מעיין שהעבירו על גבי בריכה, הפסיקו הרי הוא כמקוה להצריכו ארבעים סאה, חזר והמשיכו¹⁸ פסול לזבין דווקא, עד שיודע לך שיצאו הראשונים, אבל לכל דבר דינו כנהר. והמקוה¹⁹ שכתוב בתחילת הלכות מקוואות שהצריך אבא מרי זצ"ל לסתום חלון האחד שלא יהו²⁰ וחלין, נראה לו שאין צריך^{כח}.

תניא (תוספתא מקוואות פ"א, ז) החופר בצד המעיין,¹⁵ כל זמן שהם באים מחמת המעיין¹⁵ אף על פי שפוסקין, הרי הן כמעייין¹⁵. ואי משום דזימנין דגדלי מי נהר שם, כך האמת המעיין מטהר אף בזוחלין¹⁵, ויש כמה ראיות ואין לי פנאי: [ג] על כלי עצם לא יכולתי להאריך, כי לא מצינו לו בליעה ואיסור^{כט}.

[ד] ועל חלה שנילושה במי פירות^ל, ודאי גרסינן במתניתין (חלה פ"ב, ב) חייבת, וכן הוא בידינו מכבר בירושלמי (חלה פ"ב ה"א י, א)^{לא}. ובר' יוחנן קיימא לן^{לב}, ואף מאן דפטר דוקא מדאורייתא לאפרושי על החיוב אבל מיניה וביה מחייב. וכן משמע דמדמה²¹ לר' יונה כדעתיה ומביא [גזרה שוה]²² לחלת לחם ושמן. אבל

22. [גזרה שוה]: א חסר 23. וההיא: ד וההוא 24. [לא]: א ד חסר. תיקנו לפי לשון התוספתא שאסרה, וכן הלשון בב"מ סי' קפ 25. יוסיף: א יוסף

15. כל זמן... המעיין: ד חסר 16. הרב: ט חסר 17. זצ"ל: ט חסר 18. לטבול... והמשיכו: ב חסר 19. והמקוה: ט המקוה 20. יהו: ב יהא 21. דמדמה: א דמדמי

לא לגי' זו מסכים רבנו כמבואר בדבריו בהל' חלה (רכה-א) ולעיל בתשובות (סי' תשסח).

לב דעת ר' יוחנן בירושלמי (שם) שלכו"ע עיסה הנילושה במי פירות חייבת בחלה.

לג כאמור לעיל הובאה תשובת ר' יחיאל בהל' חלה (סי' רכה א), ורבנו חלק עליו, וכתב שאין הלכה כר' יוחנן אלא כר"ל הסובר שעיסה שנילושה במי פירות פטורה מחלה.

לד בתשובה לעיל (סי' תשע) דברי רבנו בזה שפסק להתיר את מכירת ההלואה, וכ"כ בפסקי ב"מ (סי' קעט-קפ), והביא שם את תשובתו זו של ר' יחיאל.

לה ר' לעיל סי' תשע (הע' ז) שם הובאו שיטות הראשונים בענין מכירת ההלואה.

לו רבנו יחיאל מביא את הסתירה בין התוספתא בב"מ (פ"ד, ב) שמותר לקנות מהמלוה את ההלואה, לתוספתא בע"ז (פ"א, יא) שאסור לישא וליתן בהלואת חברו. ומפרש רבנו יחיאל שבע"ז מדובר במחצה מלוה ומחצה פיקדון. אומנם רבנו פ' שמדובר שהלווה הקנה את ההלואה חזרה למלוה ע"י אדם שלישי, והחידוש בתוספתא שאסור לו להתעסק באותו מנה כדי להרויח למלוה, כמובא לעיל בתשובות (סי' תשע) וכן במס' ב"מ (ח"ג סי' קעט-קפ).

לז זה האופן שהביא רבנו לעיל סי' תשע, וכן במס' ב"מ (סי' קעט-קפ), ולהלן מביא רבנו יחיאל אפשרויות נוספות להקנאת ההלואה.

לח ראשי תיבות: נפשו בעדן ננוח או נפשו בטוב תלין.

כו הלכה זו בתוספתא הובאה הן בר"ש מקוואות (פ"א, ו) וברמב"ם מקוואות (פ"ט, ד).

כז הכ"מ במקוואות (פ"ט, ג) הקשה מדוע לא הקלו בחופר ליד הנהר כמו בחופר ליד המעיין, ותלה את הענין בטהרת מי חטאת הקיימת דווקא במעיין. וע' בערוך השולחן יו"ד (סי' רא, כה-לא) שביאר את דעת הרמב"ם ואת תרוץ הכ"מ. ומדברי רבנו יחיאל נראה שאין כל הבדל מהותי בין החפירה בצד הנהר או בצד המעיין. כמו כן הסביר ערוך השולחן (שם לב, לג) את דעת הרמ"א (רא, נב) שהתיר טבילה בחפירה הסמוכה לנהר אף שאין בה מ' סאה.

כח ר' לעיל הע' כג.

כט ר' לקמן פסקי ע"ז (סי' רצז) שזו דעת רבנו האו"ז, והביא כמה ראיות לזה. וכתב שם ששאל את ר' יחיאל בזה, והשיב לו שאכן אינם בולעים, כמובא כאן. והוסיף שם ששלח ראיותיו לר' שמואל בר שלמה, ודחה אותם. במרדכי פסחים (סי' תקפב) הביא דברי רבנו, אך למעשה פסק להחמיר, וכ"פ הרמ"א (או"ח תנא, ח).

ל בענין זה דן רבנו בהל' חלה (רכה-א), שם מובא פסק רבנו הסובר למסקנה שעיסה שנילושה בז' המשקין חייבת בחלה, ואם נילווה במי פירות כמו ביצים פטורה מחלה. הוא שלח תשובתו לר' יחיאל ולר' שמואל בר שלמה רבני פריס. תשובה זו של ר' יחיאל, החולק על רבנו האו"ז, מובאת גם שם, וכן תגובת רבנו לדבריו. דעת רבנו האו"ז מובאת גם לעיל בתשובות (סי' תשסח).

(תשעד)¹ תשובת מורי ה"ר יצחק שיחיה לאורך ימים

אשר שאלתני² על דבר היין שבאו עליכם גוים³ גנבים דרך מרתף ולקחו לכם כל מה שהיה, ושאלת עבור היין אם הוא כשר⁴.

כך נראה בעיני שהוא כשר ומותר בשתייה. דתנן (ע"ז ע. ב) בלשת שנכנסת לעיר, בשעת שלום חביות פתוחות אסורות, סתומות מותרות, בשעת מלחמה אלו ואלו מותרות, לפי שאין פנאי לנסך דטרידי במלחמה, הכי נמי בגניבה אינם פנוים לנסך. ואף על פי דיש לי לחלק ולומר דשאני טרידת⁵ מלחמות שבאין להרוג או ליהרג וטרידי בטרדות נפשות, הלכך לא יהבי דעתייהו⁶, אבל גנבים שאין (בהן) [באין]⁷ להרוג הכי נמי דמנסכי. אפילו הכי לא נהירא לי למימר הכי, אלא כיון שבאו על עסקי ממון ודאי לא מנסכי. כההוא⁸ דלעיל דאמר (שם) הנהו [גנבי]⁹ דסליקו לפומבדיתא פתוח חבייתא טובא. אמר רבא חמרא שרי משום דרוב גנבי ישראל נינהו. הוה עובדא בנהרדעא ואמר שמואל חמרא שרי. כמאן, כר' אליעזר דאמר ספק ביאה טהור. דתנן הנכנס לבקעה בימות הגשמים וטומאה בשדה פלוני ואמר (אחד)¹⁰ הלכתי במקום הלז ואיני יודע אם נכנסתי לשדה זו אם לאו, ר' אליעזר מטהר וחכמים מטמאין, שהיה¹¹ ר' אליעזר אומר ספק ביאה טהור, ספק מגע טמא. ושנינן כיון דמיפתחי טובי¹² לשם ממונא, הוי ספק ספיקא. ופירש רש"י (שם ד"ה כיון דאיכא) כיון דאיכא דפתחי חביות לשם ממונא, וכיון דמרחי' לחמרא הוא פרסי, דבגניבתיהו הן טרודין ולא

מנסכי. הוי ספק ספיקא, ספק ישראל ספק גוים, ואם תמלא לומר גוים, ספק נגע ספק לא נגע, וזהא אפילו רבנן מודו דשרי. ואומר אני דוקא התם בעינן ספק ספיקא, משום דריעותא קמן דפתוח חביות¹³ ונתעסקו בחביות, אבל בהאי עובדא דלקמן דליכא ריעותא ולא ידעינן אי נגעו ביין אם לאו הכי נמי אפילו בחד ספיקא שרי, דסתם יינן דרבנן הוא, וספיקא דרבנן לקולא.

ותו אומר אני דקל וחומר הוא, ומה התם שברור פתחו את החביות, ואפילו הכי כיון שהריחו שהוא יין אמרי' פריש ולא מנסכי דטרידי בגניבתיהו כדפירש רש"י, כל שכן בעובדא דידכו דלא ידעינן אם נתעסקו אם לאו, שיש לומר דודאי טרידי בגניבתיהו ולא מנסכי. והכי נמי אמרינן התם (שם, ב) גבי ההוא פולמוסא דסליק לנהרדעא פתוח חבייתא¹⁴. כי אתא רב דימי אמר עובדא הוה קמיה דר' אלעזר ושרא. ואסיקנא כיון דמיפתחי טובא¹⁵ טאדעתא דממונא פתחו¹⁶ וכספק ביאה דמי. ופירש רש"י זצ"ל (ד"ה כיון דמפתחי) דכיון דמיפתחי טובא הרכה מכדי שתייתן, מוכחא מילתא דלדעתא [דממונא]¹⁷ פתוח ובגניבתיהו טרידי, ודמי לכולשת. הלכך כיון דמוכחא מילתא, אף על גב דספק מגע [והוא]¹⁸, כספק ביאה דמי. כל שכן הכא דודאי ידעינן דאדעתא דממונא אתו, ולא אדעתא דניסוך ולא אדעתא דשתייה. ואיכא נמי ספק מגע, דהא לא ידעיתו¹⁹ אי נגעו ביין אי לאו, כל שכן וכל שכן דהאי חמרא כשר, ואפילו לנסכו על גבי המזבח.

וכן כתב מורי אב"י העזרי (סי' אלף פ), הורה רבינו יעקב זצ"ל²⁰ הלכה למעשה על היין שהיה במרתף ובאו

חבית ובדומה בסמוך 10. אם: א אי 11. טובא: ד טובי וכן בסמוך 12. פתחו: א פתוח 13. [דממונא]: א חסר 14. [הוא]: א חסר 15. ידעיתו: אי ידעינן

1. (תשעד): א חסר 2. גוים: ד עכו"ם וכן לקמן 3. טרידת: א טרידות 4. (בהן) [באין]: א בהן 5. כההוא: א כההיא 6. [גנבי]: א חסר 7. (אחד): א אחד 8. דמיפתחי טובי: א דמיתפחי טובא 9. חביות: ד

ה ר' אליעזר... שהיה - בגמ' שם לפנינו לשון זו חסרה. ובלשון המש' בטהרות (פ"ו, מ"ה), שהיא המקור לגמ', כל ההמשך: "שהיה ר' אליעזר... מגע טמא" אינו מופיע, ומקורו בסיום המש' שם לעיל (פ"ו מ"ד). אומנם הלשון כפי שמוכחא כאן באור זרוע מצויה בגמ' פסחים (י, א), ור' בדקדוקי סופרים לע"ז (ע, א) שהביא שזה הנוסח בכ"י גם בסוגיה בע"ז כמובא באו"ז.

ו דמרחי - ברש"י לפנינו: דחזו.

ז אמרי - בפסקי ע"ז (שם) מילה זו חסרה, ונר' שבמקור נכתב: אמרי', ולפי"ז מבוואר.

ח בגמ' לפנינו נוסף: טובא.

ט בגמ' לפנינו נוסף: אימא.

י דעת ר"ת זו הובאה גם במרדכי (ע"ז סי' תתמז).

א תשובה זו מובאת בשלמותה בהל' ע"ז לרבנו (סי' רמג). בהלכה שם נמצא גם פסק המהר"ח, וכן הובא בהגהות אשרי ע"ז (פ"ה, כד הגהה ראשונה).

ב ר' בענין זה בראב"ן ע"ז (סי' שי). בראב"ה (סי' אלף ג) תשובות בענין זה, וכיניהן תשובת ר' שמריה המובאת גם בשו"ת בעלי התוס' (סי' יט). עוד בראב"ה (סי' אלף פ) דעת ר"ת שרבנו מזכירה לקמן. גם תשובת מהר"ם מרוטנבורג, המובאת בשו"ת בעלי התוס' (סי' מט), עוסקת בענין זה, וכן בשו"ת הריב"ש (סי' תלה, תכד). כללית הדעות השונות נוטות לקולא וכדעת רבנו האו"ז לקמן.

ג בפסקי ע"ז (שם) נוסף: טרידי.

ד שם נוסף: לנסך.

(ע"ז פ"ד הי"א ל, א) והוא שיש לו [מלוה]²² על אותו הבור בתוך פישוט ידיו ורגליו²³. פירוש שיש לו מלוה על אותו הבור שהוא עומד אצלו²³ כך שיכול ליגע בו בתוך פישוט ידיו ורגליו, ²⁴ אבל אם אינו יכול ליגע בתוך פישוט ידיו ורגליו²⁴ אף על גב דאית ליה מלוה ולא מירתת דאינו²⁵ נתפס עליו כגב, שרי. ²⁶ [מאן דאמר והוא שיהא לו עליו מלוה, בתוך לפישוט ידים]²⁶, מאן דאמר שאין לו מלוה על אותו הבור, חוץ לפישוט ידים ורגלים. פירוש מי שסובר דמתניתין איירי אפילו במלוה בעלמא שאינה על אותו הבור ומחמיר²⁷ ואוסר, איהו נמי מחמיר²⁸ ואוסר אפילו נמצא חוץ לפישוט ידים ורגלים. אבל מי שסובר על אותה הבור דוקא, סובר נמי בתוך פישוט ידים ורגלים. ואסיקנא לא כן, א"ר [בא] בשם רב ששת כשם שניתנו פישוט ידים בטהרות, כך ניתנו פישוט ליינ נסך. אלא מאן דאמר והוא שיש לו מלוה על אותו הבור בתוך פישוט, מאן דאמר²⁸ אף על פי שאין לו מלוה על אותו הבור חוץ לפישוט ידים, והפירוש כמו שפירשתי לעיל.

הלכך אנן דקיימא לן כשמואל ורב אשי דוקא שיש לו מלוה על אותו הבור, קיימא לן נמי שנמצא בתוך פישוט ידים ורגלים [דדוקא אז אסור. אבל נמצא חוץ לפישוט ידיו ורגליו]²⁹ אף על פי שיש [לו] עליו [מלוה]²⁹ דאינו נתפס כגב ולא מירתת, חמרא שרי. כל שכן בעובדא דידכו דהאי גב מירתת מחייו ולא מצאתם אותו סמוך ליינ בתוך פישוט ידים ורגלים, כל שכן וכל שכן דשרי.

ותנן בפרק השוכר (ע"ז סט, א) היה אוכל עמו על השלחן והניח לגין על השלחן לגין³⁰ על הדולבקי" ויצא, שעל השלחן אסור, שעל הדולבקי מותר. ופירש רש"י (ד"ה מה שעל) שעל השלחן אסור, דמימר אמר

גנבים ופרצו בה פרצות ונטלו מן הממוך, והיה שם יין בחביות ובקופות שלפניהם. והורה ר"ת שאין להם לחוש שמא נסכו הגוים, שהרי לא באו אלא לגנוב ולא היה להם פנאי לנסך³¹, ואמרינן בהשוכר (ע"ז ע, ב) ההוא פולמוס³² דאתו לנהרדעא פתוח חבייתא טובא, ואמרינן אדעתא דממונא פתחו, עכ"ל. הלכך אתבריר לן דחמרא דידכו שרי.

ואף על פי שיש לדחוק ולומר כל מה שכתבתי היינו כשנכנסו³³ הגנבים התחילו לעסוק בגניבה, ועסקו בגניבה³⁴ משעה שנכנסו ועד שעה שיצאו, הלכך לא היה להם פנאי לנסך. אבל בעובדא דידכו שמעתי שנכנסו ממרתף לחדר, אם כן קודם שהלכת לישן שלא נתעסקו בגניבה היה להם שהות לשותות ולנסך, אף על פי (שהיין) [כן היין]³⁵ שלך מותר. דהא בנתפס עליו כגב דלית ליה לגוי סכנת נפשות שרי, כדתנן³⁶ (שם סא, א) אין השומר צריך להיות יושב ומשמר אלא אף על פי שיוצא ונכנס מותר, כל שכן בעובדא דידכו דאית להאי גב סכנת נפשות דאי תפסינן ליה תלינן ליה. ואתם מסתפקין ממרתף שלכם יין ושכר, וכל שעה אתם ושמשים שלכם נכנסים ויוצאים, כדקיימא לן בפרק קמא דפסחים (ה, א) דאין קבע לשתייה, כל שכן דהאי גב מירתת להתעסק בחביות של יין (שלא) [שלכם]³⁷, דהא לא אתא אדעתא דיין אלא אדעתא דממוך.

ותו, דלא עדיף האי גב מאם היה מלוה על יין שלכם הוי שרי, הואיל ולא מצאתם אותו סמוך ליינ בתוך פישוט ידים ורגלים. דתנן פרק ר' ישמעאל (ע"ז ס, ב) נכרי שנמצא בצד הבור של יין, אם יש לו מלוה עליו אסור. אמר שמואל והוא שיש לו מלוה על אותו יין. וכן אוקמה³⁸ רב אשי, וכן המסקנא כגון שיש לו מלוה על אותו יין, דאז דווקא אסור³⁹. ואמרינן בירושלמי

26. [מ"ד... לפישוט ידים]: א חסר 27. הבור ומחמיר: א הבור דוקא סובר נמי בתוך פישוט ידים ומחמיר 28. ואוסר אפי'... מ"ד: א בכ"י כל הקטע מחושש 29. [לו] עליו [מלוה]: א עליו

16. פולמוס: א פולמוסא 17. ועסקו בגניבה: ד חסר 18. (שהיין) [כן היין]: א שהיין 19. כדתנן: א כדתניא 20. (שלא) [שלכם]: א שלא 21. אוקמה: א אומ' 22. לו [מלוה]: א עליו 23. אצלו: א כך אצלו 24. [אבל... ורגליו]: א חסר 25. דאינו: א ואינו

טו ורגליו - ליתא בירושלמי לפנינו.

טז [דדוקא... ורגליו] - הוספנו עפ"י פסקי ע"ז (שם).

יז לגין - צ"ל: ולגין.

יח פירוש - שולחן קטן בעל שלש רגלים עליו היו עורכים את המאכלים קודם הגשתם לשולחן המסובים.

יא הב"י ביו"ד (סי' קכט, יא) הביא תשובת הרמב"ן (סי' קצו) שאם החביות פתוחות וברור שהגנבים היו באותו בית, החביות אסורות. יב כשנכנסו - בפסקי ע"ז (שם): שמיד שנכנסו. יג (שלא) [שלכם] - בפסקי ע"ז (שם): שלא יראוהו. יד משום שבכה"ג הגוי אינו מפחד ליגע, כיון שאם ייתפס ייקח את היין בחובו.

הגוי³⁰, יסרלל זה זמנני לאלול ולשנות עמו ונגע, עכ"ל. כלומר, ואינו מירתת מליגע. ואמרינן עלה בירושלמי (ע"ז פ"ה ה"ז ד, ב) את שעל השלחן אסור בתוך פישוט ידים³¹. והא התם לא מירתת ונגע (והיינו) [דהיה]³¹ מוכן לסעודה, ואפילו הכי (לא) [דוקא]³² בתוך פישוט ידים ורגלים. וכל שכן בעובדא דידכו דמירתת דלא חזינן ליה, ואי תפסינן ליה תלינן ליה, ולא נמצא בתוך פישוט ידים ורגלים, כל שכן דשרי.

ותניא במסכת טהרות בפרק ר' ישמעאל^{32א} (תוספתא פ"ח, ה) הגנבים³² שנכנסו לבית, כל הבית כולו טמא דברי ר' מאיר³³, וחכמים אומרים אינו טמא (עליו) [אלא]³³ עד מקום שהן יכולין לפשוט ידים ורגלים ממקום הגניבה. (רשב"ג אומר) [פירוש]³⁴ כל הבית כולו טמא, מפני שידם ממשמשת כל חפצי הבית ורואין איזה הטוב בעיניהם לגנוב ונגעי³⁵ בכל, הלכך כל מה שבבית טמא, דברי ר' מאיר. וחכמים סוברים מתחילה כשבאין לגנוב אדעתא דחפץ שנתנו עיניהם בו באים. והואיל ואנו רואים חפץ פלוני שהוא מונח במקום פלוני שנלקח ושאר חפצים מונחין, תלינן לטהר כל שאר חפצים שבבית, ואמרינן דלא אתו אלא אדעתא דחפץ פלוני ולא נגעו (בו) [בהם]³⁶. הלכך אינו טמא

אלא אותו מקום ועד מקום שיכול ליגע בפישוט ידים, שאין מתעסקין אלא במידי דאתו אדעתיה. רבן שמעון בן גמליאל³⁷ אומר כל הבית כולו טמא³⁷ על פי (הגנבים) [הגניבה]³⁷, פירוש כל חפצי הבית ממין הגניבה כולם טמאין. והואיל ואדעתא דההיא מין חפץ אתו, כל היכא דחזו מין דהאי חפץ ממשמשי ביה עד דמשכחי ביה המוטב בעיניהם ונסבו ליה. הלכך כל חפצי הבית שהן ממין הגניבה כולם טמאין. ורבי מטהר³⁸, דלא אתו אלא אדעתא דחפץ³⁸ ולא מתעסקי בשאר חפצים, אפילו במיניה. הלכך קיימא לן כחכמים וקיימא לן כרבי מחבירו³⁹.

הלכך הכי קיימא לן דגנבים לא מתעסקי אלא במידי דמעיקרא אתו אדעתיה. הלכך גנבים שלכם שבאו על עסקי ממון לא נתעסקו [ביין]³⁹, דקיימא לן (ע"ז סט, א) כדרך שאמרו בטהרות כך [אמרו]⁴⁰ ביין נסך, ואמרינן (שם) השתא טהרות טהורין יין נסך מיבעיא⁴⁰.

ותנן במסכת טהרות בפרק הרוטב והגריסין (פ"ג, ז) תינוק שנמצא בבית הקברות ושושנים בידו, ואין השושנים אלא ממקום⁴¹ הטומאה, טהור(ות)⁴¹, שאני [אומר]⁴² אחר לקחן⁴² ונתנן לו. והשתא, ומה התם

30. הגוי: ד העכו"ם 31. (והיינו) [דהיה]: א והיינו 32. (לא) [דוקא]: א לא 33. (עליו) [אלא]: א עליו 34. (רשב"ג אומר) [פירוש]: א ד רשב"ג אומר תוקן ע"פ פוסקי ע"ז (שם) 35. ונגעי: א ונוגעים 36. (בו) [בהם]: א בו 37. (הגנבים) [הגניבה]: א ד הגנבים ר' ביאורים

38. דחפץ: א חסר 39. [ביין]: א ד חסר תוקן ע"פ פוסקי ע"ז (שם) 40. [אמרו]: א ד חסר תוקן ע"פ פוסקי ע"ז (שם) 41. טהור(ות): א ד טהורות תוקן ע"פ המשנה שלפנינו ופוסקי ע"ז (שם). וזאת משום שהכוונה לתינוק שהוא טהור ולא לשושנים 42. [אומר]: א חסר

יט בירושלמי ובא"ז (שם) נוסף: שעל הדולפקי מותר חוץ לפישוט ידים.

כ (והיינו) [דהיה] - בפסקי ע"ז (שם): והיין.

כא בתוספתא לפנינו: ר' שמעון, וכ"ה בפסקי ע"ז (שם). ועי' בתוספתא ראשונים על התוספתא (לר"ש ליברמן שם) שציין שמלבד הא"ז כאן והרוקח (סי' תצה), שאר פוסקים גורסים: ר' שמעון.

כב תוספתא זו מובאת בר"ש מס' טהרות (פ"ז, ו) בשינויי גי' מסוימים, אותם נציין בהמשך.

כג דברי ר' מאיר - בסיום דעת ת"ק לא גרס הר"ש: "דברי ר' מאיר", ולכן התקשה בביאור המשך הברייתא שם נאמר: "ומודה ר' מאיר" וכו'. ולגי' התוספתא שלפנינו ולגי' רבנו ניחא. בהג' הגר"א לתוספתא שם מחק (בעקבות גי' הר"ש) מילים אלו.

כד דעת רשב"ג ורבי לא הובאה בתוספתא לפנינו, אולם הגר"א בהגהותיו הביאם מלשון הר"ש הנ"ל (בהע' הקודמת) במס' טהרות (פ"ז, ו).

כה טמא - בהג' הגר"א לתוספתא, הוא הגי' כאן: טהור. ובר"ש (שממנו העתיק הגר"א את הגי') הנ"ל הגי': טמא. וכן כתב הר"ש

שם בהמשך שדעת רשב"ג כת"ק שהוא ר' מאיר, והרי דעתו שם ש"כל הבית כולו טמא".

כו (הגנבים) [הגניבה] - בפסקי ע"ז (שם): הגניבה, וכן בר"ש בטהרות הנ"ל. גי' הגר"א בהגהות לתוספתא וכן בהגהות לר"ש על המשנה: מקום הגניבה.

כז ורבי מטהר - בר"ש שם: "רבי אומר אין טמא אלא מקום הגניבה עד מקום שיכולין לפשוט את ידיהן וליגע ממקום הגניבה", וכן הגי' בהג' הגר"א בתוספתא. ור' בתוספתא ראשונים על התוספתא (לר"ש ליברמן שם) שסבר שיש לתקן הגי', ויש כאן העתקה מוטעית מדברי חכמים לעיל.

כח משמע שסובר שדעת חכמים ודעת רבי שווה, וממילא גם לרבי טמא המקום שיכולים לפשוט ידיהם ורגליהם. וכן מצאנו גם בר"ש שם שת"ק בתוספתא סובר כרשב"ג, וחכמים המקילים יותר סוברים כרבי.

כט לשון הגמ' לפנינו (שם): השתא טהרותיו טהורות, יין נסך מיבעיא.

ל ממקום - במשנה לפנינו: במקום.

לא לקחן - במשנה לפנינו: לקטן.

חיישינן. פירש רש"י (ד"ה חיישינן) ¹⁴ כיון לאורחיינו לקדשי כרישא חיישינן ¹⁴ דילמא שדר הני לשם קידושין. מסבלי והדר מקדשי לא חיישינן. ופרכינן מקדשי והדר מסבלי חיישינן, פשיטא, לא צריכא דרובא מקדשי והדר מסבלי ומיעוטא מסבלי והדר מקדשי, מהו דתימא נחוש למיעוטא, פירוש ונימא דאינה מקודשת, קא משמע לן. וכי תימא היכי הוה סלקא דעתך דניחוש למיעוטא ¹⁵ לקולא², יש לומר כיון דשלח סבלונות סתם ולא פירש מסתמא לא לשם קידושין שלחם. ¹⁶ אבל היכא דמקדשי והדר מסבלי אף על גב דשלח סתמא ולא פירש לשם קידושין הויא מקודשת, דמסתמא לשם קידושין שלחם ושדיך ¹⁶ מעיקרא ונתרצית.

הלכך אם יש לכם מנהג קבוע שרוב קהלכם מקדשי והדר מסבלי ויש עדים שנשתלחו סבלונות צריכה גט. אף על פי כן הואיל וליכא עדים שבנך נתרצה בדבר, וליכא עדים שבנך ¹⁷ שלח סבלונות מעצמו¹⁸, ליכא חששא כלל¹⁹. דליכא למימר דנתרצה בנך (שם מה, א) מהנהו בי תרי דהוו שתו חמרא תותי ציפי בבבל כו'²⁰. ²¹ אמר רבינא אפילו למאן דאמר חיישינן שמא נתרצה האב כו'. אמר להו רבה בר שימי²¹ לרבנן (בפירקא) [בפירוש]²² שמיע לי משמיה דמר דלא סבר להא דרב ושמואל. פירש רש"י (שם, ב ד"ה ודילמא) ודילמא ארצוי ארצי קמיה אב וגילה דעתו שכולא חפץ בה, והאב נעשה שליח וזכין לאדם שלא בפניו. בפירוש שמעתי משמיה דרבינא דלא סבר להא דרב ושמואל דאמר חוששין שמא נתרצה האב, וכל שכן שמא נשאו בן שליח, אלא אם כן שמענו, עכ"ל. והא התם שהאב קידש אותה בפירוש לבנו ובפני עדים, דאי ליכא עדים לאו כלום הוא, אף על פי כן

דאיכא תרתי לריעותא שאין השושנים אלא ממקום טומאה, [ותו] (וזהו) ⁴³ דהתינוק בצד בית הקברות⁴⁴, מוכחא מילתא דאיהו לקחן וטמא, אפילו הכי⁴⁵ תלינן באדם שבא מעלמא ולקחן ונתן לו, כל שכן בעובדא [דידכו]⁴⁶ דליכא שום הוכחה [לאו] (לאיסורא)⁴⁷, דודאי מוקמינן האי יין בחזקת התירא. הלכך נראה בעיני דין שלך מותר גמור הוא⁴⁸, והכי מוכח גבי מדף⁴⁹, ומאן יהיב לן מיניה ושתנין ליה: סליקא תשובת מורי הגדול ה"ר יצחק בר משה נ"ע.

(תשעה) ¹ תשובה לה"ר אהרן זצ"ל² ירון צדיק וישמח, יצמח צדיק ויגדל טובו ושמו בל ימת, ולב אויביו יסולה ברומח³. בחור המורם מעם, הנדיב⁴ ר' אהרן.

[א] הנה נתתי לבי⁵ להשיבך על הענין ששאלתני. ששדכת בנך לבתו של בסא, ולא היו קידושין כלל וגם הסבלונות נשתלחו שלא מדעת בנך. ודחקת אותו הרבה שיהיה מתרצה בדבר⁶, ולא הועיל⁷ כלום ולא נתרצה ואין דעתו לכנוס⁸ כלל. אם כן כדברך, נראה בעיני שאין כאן בית מיחוש ולא בעיא גיטא, אף⁹ כי לא ידעתי ניהוג¹⁰ מקומכם אי מקדישתו והדר מסבלי¹¹ או אם מסבלי¹¹ והדר מקדישתו¹¹.

איתמר¹² (קידושין נ, ב) רב הונא אמר חוששין, וכן אמר (רבא) [רבה]¹³. פירש רש"י (ד"ה חוששין לסבלונות) מי עשך בלשה ונתלית¹⁴ ושלח סבלונות בעדים, חוששין שמא קידושין הן, ואם נתקדשה לאחר לריכה גט מן הראשון. ואמרין במסקנא מאי הוי עלה, באתרא דמקדשי והדר מסבלי

15. למיעוט: ס למיעוטא 16. אבל... ושדיך: ס הואיל ושדיך 17. שבנך: ס שכבר 18. מעצמו: ס בעצמו 19. כלל: ס חסר 20. כו': ס שקל חד מניהו כסא דחמרא יחב ליה לחבריה א"ל מקדש ברתך לברי אמר רב' אפי למ"ד חיישי שמא נתרצה האב נתרצה הבן לא אמרי 21. אמר רבינא... שימי: ס א"ל רבינא לרבה ודלמ' שליח שווייה לא חציף איניש לשווייה לאבא שליח ודילמ' ארצוי ארצי קמיה ושתיק אמר להו רבה בר שמואל 22. (בפירקא) [בפירוש]: א בפירק ס בפירש

43. [ותו] (וזהו): א זהו ד וזהו תוקן עפ"י פסקי ע"ז (סי' רמג) 44. בית הקברות: ד הקברות 45. הכי: א חסר 46. [דידכו]: א חסר 47. (לאו) (לאיסורא): א לאו 1. תשובה זו מובאת גם בכ"י (סי' ו). 2. תשובה... זצ"ל: א ס חסר 3. ברומח: ס חסר 4. הנדיב: ס הצדיק 5. לבי: ס לב 6. בדבר: ס חסר 7. הועיל: א הואיל ס היה מועיל 8. לכנוס: ס להכניס 9. אף: ס אך 10. ניהוג: ס מנהג 11. או אם... והדר מקדישתו: א והדר מקדישתו ד חסר 12. איתמר: ס דאמת' 13. (רבא) [רבה]: א רבא ס רב חוששין 14. כיון... חיישינן: ס חסר

ב התוס' (קידושין נ, ב ד"ה ה"ג) הביאו מקומות נוספים בהם נקטה הגמ' בלשון חשש למרות שהם לקולא. אומנם בהמשך הביאו תוס' את גירסת הר"ח שהחשש הוא למקדשי והדר מסבלי ולחומרא. ועי' בחידושי הגר"ז (סוף הל' חנוכה) שביאר שלרש"י שהסבלונות עצמם הם הקידושין יש צורך באומדנא דמוכח שהנתינה היא לשם קידושין, ולכן היה חשש שהמיעוט שמסבלי והדר מקדשי יפגע באומדנא, ואולי זו גם כוונת רבנו בתירוצו.

לב ובשו"ע יו"ד (קכט, יא) פסק הרמ"א שאם אין רעותא אין חוששים, אך אם היו סתומות ונפתחו חוששים. לג נראה שהכוונה לתוספתא טהרות (פ"ד, ד) שהובאה בגמ' נדה (ד, א), וגם שם אף שהכחך אם נפלה מעצמה היתה נטמאת מהמדף, וככ"ז אומרים שכנראה אדם טהור הניח אותה ולא נטמאה. א ונתרצית - ברש"י לפנינו: ונתרצה וקדם.

לרבנן בפירוש [כו']⁴⁰ לא סבר לה⁴¹ מר הא⁴² דרב ושמאל דאמרי נערה שנתקדשה שלא לדעת אביה, כי שדיך צריכה גט וצריכה מיאון. ולא אמרינן⁴³ כיון דשדיך הוה ליה כמאן דאריצי קמיה ושתיק, וכיון⁴⁴ דשתיק בשעת קידושי⁴⁵ אמרינן⁴⁶ מינח ניחא ליה⁴⁷, והלכה כרבינא, ע"כ לשונם. הא למדת דאפילו בשדיך⁴⁸ ונתרצה⁴⁹ ליתה להא דרב⁴⁹ ושמאל, אלא קיימא לן כרבינא דאף על גב דשדיך ונתרצה האב אפילו הכי הואיל ונתקדשה שלא לדעתו⁵⁰ אינה צריכה גט. כל שכן הא דאתינן עלה שבנך מיום עמדו על דעתו לא נתרצה באלו שידוכין⁵¹, וגם הסבלונות שלא מדעתו נשתלחו, כל שכן וכל שכן דאין כאן בית מיחוש. וקיימא לן כרבינא דאף על גב דשדיך⁵² כדמסיק⁵³ בשאלתות כדפרישית.

וכן⁵⁴ כתב רבינו יצחק אלפס⁵⁵ (קידושין יט, א) מדאשכחנן לרבינא דהוא בתרא דלא⁵⁶ סבר לה להא דרב ושמאל, שמעינן דלית הלכתא כרב ושמאל. וכולהו רבואתא קמאי הכי פסקי, כגון רב אחא משבחה ובעל הלכות גדולות ובעל הלכות פסוקות⁵⁷ ורב היי בתשובותיו, הכי כולהו פסקי דהלכה⁵⁷ כרבינא, עכ"ל.

ואי ליכא⁵⁸ מנהג קבוע שרוב קהלכם מקדשי⁵⁹ והדר מסבלי אלא רובא מסבלי והדר מקדשי, הא ודאי אפילו נתרצה לאחר שעמד על דעתו⁶⁰ ואפילו שלח בעצמו סבלונות לאו כלום הוא, ואין⁶¹ בית מיחוש כלל. וכן אם אין לכם מנהג קבוע לא לקדש והדר

לא אמרינן דילמא²³ נתרצה הבן, כל שכן הכא שלא הוזכרו הקדושין בפירוש אלא בסבלונות הוזכרו, כל שכן דלא אמרינן שמא נתרצה הבן. והא ליכא²⁴ למימר דשאני התם דלא ידע הבן בשעת קידושין הלכך לא חיישינן, אבל הכא הידע בעת²⁵ שילוח הסיבלונות איכא למימר דשמא נתרצה הואיל ושתק ולא מיחה. הא ליכא למימר, מדפירש רש"י דלא חיישינן שמא עשאו בן שליח אלא אם כן שמענו²⁶ בפירוש שעשאו שליח, אבל, אלא אם כן ידע בדבר²⁷, לא²⁷ פירש. שמע מינה לא שנא ידע²⁸ לא שנא לא ידע²⁸, לעולם לא חיישינן שמא עשאו עד שנשמע בפירוש שעשאו שליח.

וכי תימא הני מילי היכא דלא שדיך, אבל היכא דידע בשדוכין²⁹ איכא למימר דנתרצה במה ששלח אביו סבלונות. הא ליכא למימר, דהא ההיא דרב³⁰ ושמאל (קידושין מד, ב) גבי קטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה דאמר רב ושמאל דצריכה גט שמא נתרצה האב³¹, ואמרינן עלה דרבינא לא סבר לה בפירוש, ההיא בדשדיך³² מיירי. כדאיתא בשאלתות בפרשת ואלה המשפטים (שאל' נט) כו'³³ אילו היכא דקדישא³⁴ נפשה בלא דעתא דאביה³⁵ מי חיישינן שמא נתרצה האב וקידושיה קידושי³⁶ אי לא. קטנה לא תבעי לך דודאי לא נתרצה³⁷, כי תבעי לך היכא דשדיך³⁸, מאי, כיון דשדיך מעיקרא הא איתנהו או דילמא כיון דאי קדיש בלא דעתיה לא. תא שמע דהנהו בי תרי דהוו שתו חמרא תותי ציפי³⁹ כו', דאמר להו רבה בר שימי

42. מר הא: א מדאמ' ס להא 43. ולא אמרינן: א ד אמרי 44. וכיון: א ד כיון 45. קידושי: א קידושה ס קידושין 46. אמרי: א אמ' ס חסר 47. ליה: א חסר 48. בשדיך: א ס בדשדיך 49. ליתה להא דרב: א לדרב ד וליתא לדרב 50. לדעתו: ס מדעתו 51. שידוכין: ס השידוכין 52. דאף על גב דשדיך: ס חסר 53. כדמסיק: א ס כדפסיק 54. וכן: ס וגם 55. אלפס: ס אלפס זצ"ל 56. בתרא דלא: ס בתראה לא 57. דהלכה: ס הלכתא 58. ואי ליכא: א ד ואם לכם 59. מקדשי: ד ולא מקדשי 60. שעמד על דעתו: ס ששיך ונשלחו הסבלונות לדעת 61. ואין: ס ואין כאן

23. דילמא: ד חסר 24. והא ליכא: ס וליכא 25. בעת: ס בשעת 26. שמענו: א שמענו דהיינו ששמענו ס ידע בדבר 27. בפירוש... בדבר לא: ס חסר 28. לא... ידע: א חסר ד ול"ש לא ידע 29. דידע בשדוכין: א דשדיך וידעני שידוכין ד דשדיך וידע שידוכין 30. דרב: א ד רב 31. האב: ס האב וכו' 32. בדשדיך: ס כי שדיך 33. כו': ס וז"ל בהם צריך 34. דקדישא: ס דקדשה 35. דאביה: ס דאבוה 36. קידושי: ס קידושין 37. נתרצה: ס נתרצה קאמ' 38. היכא דשדיך: ס גדולה היכא דלא שדיך לא תבעי לך דודאי לא חיישי' שמא נתרצה האב כי תבעי לך היכא דשדיך 39. תותי ציפי: ס חסר 40. וכו': א חסר 41. וכו' לא סבר לה: ס שמייע לי מיניה דמר דלא ס"ל

ה ברי"ף לפנינו לא נזכר בעל הלכות פסוקות.

ו הכי - ברי"ף לפנינו: הני.

ז דברי השאלתות והרי"ף הובאו גם בתוס' (קידושין מה, ב ד"ה בפירוש), וכ"פ להלכה גם הרמב"ם (פ"ג מאישות ה"ג) והטוש"ע (אה"ע לו, יא).

ג אבל, אלא... בדבר - כלומר רש"י לא תלה את הענין בידיעה בעלמא, אלא באמירה מפורשת.

ד גם מהרי"ף (קידושין יט, א) ומהרמב"ם (אישות פ"ג, יג) עולה שלרבינא אף אם נתרצה האב אינה מקודשת. אומנם ממסקנת הרשב"א (מה, א ד"ה אמר רבינא) נראה שלרבינא לא חוששין לנתרצה, אבל אם נתרצה מקודשת.

דחכמים⁸⁴ הכריעו דעתו שלשם קידושין שלחם הואיל ושדיך ונתרצית מסתמא לשם קידושין קבלה⁸⁵. אבל לפר"ח שהסבלונות עצמן אינן קידושין ובסתמא אינה מתקדשת, אלא דחוששין שמא קודם הסבלונות קידש קידושין מעליא, ודאי נאמן⁸⁶ לומר שלא קידש כלל. וחוששין לסבלונות דקאמר היינו היכא⁸⁷ דליתיה דנשייליה.

וכבר שאלתי למורי רבינו שמחה⁸⁸ זצ"ל⁸⁸, והשיבני דודאי לפר"ח נאמן לומר שלא קידש. ואין לומר דהכא נמי הכריעו חכמים את דעתו שאם לא היה מקדש לא היה⁸⁹ שולח סבלונות. דדוקא במקום שעשה מעשה⁹⁰ שייך לומר הכריעו חכמים את דעתו מי ששייך אשה לבנו ושלה סיבלונות שלא מדעת הבחור והבחור לא קידשה, ולבסוף⁹⁴ לא רצה הבחור כלל לבנוס⁹⁵. שמסתמא עשה מעשה אין כאן בית מיחוש ולא בעיא גיטא. אחר⁹¹ היכא דליכא איסורא לא אמרינן⁹². הלכך מכל פנים נראה בעיני⁹³ דלית כאן בית מיחוש ולא בעיא גיטא כלל.

[ב] ועל דבר הדין שהזמין למיידבורק⁹⁶ לפני ה"ר יצחק⁹⁷ אין בדבריו כלום, כי יש בעירך ה"ר יעקב כהן⁹⁸ שהוא מומחה לרבים. ואפילו אם לא היה בעירך, כבר נהגו בכל המקומות⁹⁹ ששוכרין להם בעלי¹⁰⁰ טענות ושולחים במקום ששניהם חפצים.

לסבל, לא לסבל והדר לקדש, אלא כל חד⁶² עביד מה⁶³ דבעי לית כאן חששא כלל, עד שיהיה מנהג⁶⁴ שרוב העיר מקדשי והדר מסבלי ונתרצה בשידוכין⁶⁵. ואז אפילו נשתלחו סבלונות⁶⁶ שלא מדעתו צריכה גט⁶⁷, ומקודשת⁶⁷ מדין עבד כנעני כדבא (קידושין ז, א), דאמר רבא הילך מנה והתקדשי לפלוני, מקודשת מדין עבד כנעני.

ואף לדברי פר"ח דפסק⁶⁸ דבאתרא דמיעוטא מקדשי והדר מסבלי חוששין לסבלונות, אף לדבריו נראה בעיני שאין כאן בית מיחוש. וזה לשונו⁶⁹, כיון שאין⁷⁰ שם עידי קידושין כלל אבל יש עדים מעידים ששלח⁷¹ סבלונות, בזה אמר רב הונא חוששין שמא קידש קידושין מעליא⁷² ולפיכך שיגר אלו הסבלונות. ופירשה⁷³ רב פפא לא אמרינן חוששין לסבלונות אלא באתרא דמיעוט⁷⁴ מקדשי והדר מסבלי ורובא מסבלי והדר מקדשי. מהו דתימא לא ניחוש למיעוטא, קא משמע לן דחיישינן למיעוט⁷⁵ ואמרינן אילולי דקדיש קידושי מעליא לא הוה משדר סבלונות. וכל שכן אי רובא מקדשי והדר מסבלי דחיישינן לסבלונות, עכ"ל. הרי פירש דהסבלונות עצמן אינן קידושין כלל בשום מקום, אלא חיישינן⁷⁶ שמא קודם לכן קידש קידושין⁷⁷ מעליא, אם כן נאמן לומר שלא קידש⁷⁸. דלא דמי⁷⁹ לפירוש רש"י שפירש שהסבלונות⁸⁰ עצמן הם הקידושין, דהואיל דיש⁸¹ עדים ששלח סבלונות אינו נאמן לומר ששלחם שלא לשם קידושין עד שיפירש בפירוש ששולח⁸² לשם (קידושין) [סבלונות]⁸³.

ויש 82. ששולח: ס ששולחם שלא 83. (קידושין) [סבלונות]: א ס קידושין 84. דחכמים: א ס שחכמים 85. קבלה: א ד קיי"ל 86. נאמן: א חסר ד [נאמן] 87. היכא: א הכא 88. זצ"ל: ס חסר 89. היה: ס היה האב 90. מעשה: ס מעשה הוא בעצמו 91. מעשה אחר: א ד חסר 92. אמרינן: ס אמרי' עכ"ל ונר' דהוא לאפוקי הבא על שפחתו דהתם אמרי' דודאי שחררה מקדם דאל"כ איסורא קא עביד כך נר"ל ודוק' ע"י אחר לא אמרי' 93. בעיני: ס לי 94. ולבסוף: ב ו נ וסוף 95. כלל לבנוס: ט לבנוס כלל 96. למיידבורק: ס הכהן 97. יצחק: א ד חסר 98. כהן: ס הכהן 99. המקומות: א ד מקומות 100. בעלי: א ס מקבלי

62. חד: א ס חד וחד 63. מה: ס מאי 64. מנהג: א ס מנהג קבוע 65. ונתרצה בשידוכין: ס וידוע שנתרצה 66. ואז אפילו נשתלחו סבלונות: ס אפי' שנשלחו הסבלונות 67. ומקודשת: ס דמקודשת 68. לדברי פר"ח דפסק: ס לפי ר"ח דפסיק 69. וזה לשונו: ס חסר 70. כיון שאין: א ד ואין 71. ששלח: ס שנשלחו 72. קידושין מעליא: ס חסר 73. ופירשה: א ופירש 74. דמיעוט: א למיעוט ס דמיעוטא 75. דחיישינן למיעוט: ס דחיישי למיעוטא 76. חיישינן: א חייש ס חיישי 77. קידושין: א ס קידושי 78. שלא קידש: א שקידש ד [שלא] קידש 79. דלא דמי: ס ולא דמי' 80. שפי' שהסבלונות: א ד דפי' הסבלונות 81. דיש: ס

ח רבנו לשיטתו שיש זכיה בקידושין, ולעיל (סי' תשסד הע' ב, ה, ו; סי' תשסו הע' ג) הובאה מחלוקת ראשונים בזה.

ט הכוונה לתשובת רבנו שמחה לעיל (סי' תשס, א). ור' שם הערות ה, ו.

י אבל הר"ן (כב, א ברי"ף) כתב שאפילו אמרו שניהם שלא נתכוונו לקידושין חיישינן. ובתורמת הדשן (סי' דז) (דבריו הובאו להלכה ברמ"א (מה, א)) הוכיח מדברי רבנו עצמו (לעיל בסי' תי"א) בענין הבא על שפחתו שאינו נאמן נגד דברי חכמים, ולא חילק בין שיטת ר"ח לדעות האחרות כדברי רבנו כאן.

הלכך תדונו¹⁰¹ לפני ה"ר יעקב כי כן הדין, או תבחרו

מקבלי טענות ותשלחו במקום ששניכם חפצים. וכן הנהיג רבינו שמשון¹⁰² זצ"ל מפני הרמאים.

ותסגא שלוותך¹⁰³ ויגדל אחריך על ראשיתך לטובה¹⁰⁴ ולרווחה. עם בנך הנעים ר' אליעזר המנוזר

נזר התורה וכתר ועטרה. כחשקי אוהבך

יצחק בר משה נב"ה¹⁰⁵ :

¹(תשעו) תשובה מה"ר שמחה זצ"ל להמחבר¹

גלגל עיני החבר יצחק בר משה, מאוד ערבים עלי דברי דורים, ולא היית צריך להעמיד סרסור ביני לביניך.

[א] מותר לשלוח² לגוי³ על יד גוי ביום טוב אם ישלח אחריו, אבל לא על יד ישראל⁴. דקימא לן (ביצה יב, א) יש עירוב והוצאה ליום טוב⁵, והוי אב מלאכה כמו שחיטה אפיה לישא ובישול שאסורין לעשות

101. תדונו: א ד ידונו 102. זצ"ל: א ס חסר
103. שלוותך: ס שלומך 104. על ראשיתך לטובה: ס
חסר 105. נב"ה: ס חסר
1. (תשעו)... להמחבר: א חסר 2. לגוי: ד לעכו"ם וכן

בשביל גוי:

[ב] משכונות אנו אוסרין להחזיר דמיחזי כמשא ומתן, אם לא על ידי³ הדחק לאלם אנו מתירין על ידי ארמא⁴:

[ג] ושעטנו אינו אסור לטלטל דתורת כלי עליו, מידי דהוה אסנדל⁴ המסומר דאסור לנועלו ומותר לטלטלו בפרק קמא דביצה (טו, א). ומדקא שקיל וטרי (שם יד, ב) אכלאים למאי [חזון]⁵, והא לא חזו⁶ לא למילבש ולא למימך תותיה, שמע מינה שמותר לטלטל⁷:

[ד] ובני מעים שמצאו בהם חלב, נהגו בהם איסור לכתחילה אפילו לא נמלח[ו]⁷ עם החלב, מפני שהוא חמור, שהרי מעמידים בו⁸:

[ה] וחיטה שנמלגה בתרנגולת⁸ [בפסח]⁸, אם היא

בסמוך 3. ע"י: א מפני 4. אסנדל: א אמנעל 5. [חזון]:
א חסר 6. חזו: א חזי 7. נמלח[ו]: א ד נמלח תוקן עפ"י
פסקי ע"י 8. [בפסח]: א חסר

מבעוד יום, אך כתב שנכון להחמיר כדי שלא להרגיל הגויים בכך. דעתו הובאה באגודה (שם), ופסקה הרמ"א (שכה, ג).

ו רבנו האו"ז דן בענין זה בהל' שבת (סי' נג), שם הוא מספר שנשאל בענין גוי שבא ביו"ט ליטול משכון של שעטנו שהיה פדוי כבר מערב יו"ט, והוא אסר משום שאסור בלבישה. בהמשך מביא ששאל את רבנו שמחה, והוא מביא את לשון התשובה שלפנינו (עד סעי' ג), לפיה מותר לתת לגוי את המשכון הזה ביו"ט בשעת הדחק. ובהל' יו"ט (סי' שמא נד) כתב ששאל את רבנו שמחה וזה התיר. המרדכי בביצה (סי' תרסו-תרסז) והאגור הל' יו"ט (סי' תרמב) כתבו שהאו"ז החמיר, אך רבותיו חולקים עליו להקל, וציין את דברי ר' שמחה אלה להקל. רבנו ירוחם (שם ח"ג) ותשב"ץ קטן (סי' מו) הביאו בשם מהר"ם לאסור, וכ"כ האגודה (ביצה סי' יח), הביאו המג"א (שם ס"ק עד). השו"ע (שם, מז) הביא להלכה את שתי הדעות כ"ש אוסרים ו"ש מתירים". ז דעת רבנו שמחה זו הובאה לקמן פסקי ע"י (סי' קפז), ושם מצוי גם פסק המהר"ח.

ח לרבנו שמחה לפי המנהג החלב המצוי בקיבה לאחר שחיטת הבהמה אין דינו כפירשה בעלמא אלא כחלב ממש, ולחומרא כדעת רש"י הביאה רבנו לקמן, ולכן קיים כאן דין בשר בחלב אף שלא הוכנס לקיבה חלב אחר. ד"ו הובא בהג"א (ע"פ פ"ב סי' כו) לאחר שהביא דעת ר"ת שהתיר מצד הדין, וכן הובא הענין באיסור והיתר הארוך (שער יח סי' טז).

ט סעיף זה מתשובת רבנו שמחה, בענין חיטה שנמלגה, הובא ברבנו בהל' בכורות (סו"ס תפב). עיקר הדיון שם בשאלה האם חיטה המצויה במעי התרנגולת נחשבת למעוכלת או לא. רבנו מביא שם שיש מקילים בכך. וכתב רבנו שם שאף שמצאנו שבשר בבני המעיים נחשב למעוכל אין מכך ראיה גמורה לדין חיטה

יא דברי רבנו שמשון הובאו לעיל (סי' תשמא, ד), ועולה מהם שגם במקום שעל פי הדין יכולים התובע או הנתבע לדרוש דיון בבית הוועד או בבית הדין הגדול, נהגו לדון בעיר מפני הרמאים.

א שלושת הסעיפים הראשונים דנים בהחזרת משכון לגוי ביו"ט והמסתעף מכך, הביאים רבנו גם בהל' שבת (סי' נג). גם פסק המהר"ח מובא שם. ר' להלן הע' ו.

ב סעיף זה בתשובה העוסק בעירוב והוצאה ביו"ט הובא במרדכי (ביצה פ"א סי' תרסז), בהגה"מ (יו"ט פ"א אות ח), בריקאנטי (סי' צז) ובב"י (או"ח תקיב, א).

ג וכן פסק רמ"א (או"ח תקיב, א), ועי' מג"א (שם ס"ק ב).

ד דעת רש"י בביצה (יב, א ד"ה אלא מעתה וד"ה ליפלגו) והעיסור (הל' יו"ט קמא, א) שאין עירוב והוצאה ליו"ט, וכ"נ דעת הר"ף (ביצה ה, ב) והרמב"ם (יו"ט פ"א, ד; פ"ה, א). אולם, דעת התוס' (שם ד"ה הג' רש"י) והרא"ש (ביצה פ"א סי' יח) כר' שמחה, שיש עירוב והוצאה ליו"ט. בהל' יו"ט (ח"ב סי' שלח) פסק רבנו כמחמירים שיש עירוב והוצאה, וכתב שכן דעת ר"ח, ריב"א ור"ת. השו"ע (תקית, א) פסק כמקילים שההוצאה הותרה אף שלא לצורך, וע' בביה"ל (שם ד"ה מתוך) שהאריך לדון בשיטות הראשונים בזה, ומסקנתו להחמיר כתוס' והרא"ש, שכן דעת ריה"פ. עוד דן שם בדעת המקילים האם הקלו בשלא לצורך כלל אף מדרבנן או שסוברים שעכ"פ מדרבנן אסור.

ה המרדכי (שם) והאגודה (מסכת שבת סי' א) הביאו תשובה זו. רבנו שמחה הקל כאן רק בשעת הדחק, אולם ר' ירוחם (תא"ו נ"ב ח"כ פ"ב ע"ג) התיר להחליף משכון לגוי בשבת דרך מלבוש, וכן הובא בב"י (שו"י) ונפסק בשו"ע (שם). ור' עוד בשו"ע (שכה, ג-ג). וע' בראבי"ה (ח"א סי' קצח) שכתב להתיר אם ייחד לו מקום

נאסר אלא מחמת נתינת הטעם, וכי הדך יהיב טעמא (בגניבה אהליה) [בגניבה הוי ליה]¹³ נותן טעם בר נותן טעם. וטעוה בידס, דהתם גבי דגים עדיין הכל היתר¹⁴, אבל הכא חלב הנמלא קרוש ומולחין אותו בעור הקיבה, בין שנותנין עמו חלב אחר בין שמולחין אותה בחלב של קיבה עלמה, דקיבה עלמה נעשית נבילה, וכל טעם היוצא מן הקיבה בין טעם בשר בין טעם חלב שבו כולו אסור, לפי שכולו נבילה. וכשמחערב חלב זה עם הגבינה הוה ליה מין (ומינו) [במינו]¹⁴, חלב נבילה וחלב היתר, וכבר פסקנו חתיכה עלמה נעשית נבילה ואוסרת כל החתיכות¹⁵ [כולן], ולא אמרינן [נותן טעם]¹⁶ בר נותן טעם הוא, מפני שאף טעם החלב שבו שהיה מתחילה נעשה כולו נבילה, וכן הלכה כר"ט. וגם פסקנו בפסחים¹⁷ (ל, א ד"ה אמר רבא) הלכה דמין במינו¹⁸ במשאו.

ואני הייתי נוהג בו היתר עד הנה ובלבד שלא יתנו חלב אחר, וטעוה הייתי בדבר, שהייתי סבור מדאמרינן (ע"ז כט, ב) גבי [קבת] עולת¹⁷ כהן שדעתו יפה שורפה חיה¹⁸, שמע מינה פירשא בעלמא היא¹⁸ ולא מיתסרא. ולא היא, חלב גמור הוא,

בעין שלא נמחית ויכול לזורקה אנו מתירין אותה מההיא דקדם⁹ וסלקו בפרק גיד הנשה (חולין ק, א) אפילו לר' יהודה דאמר מין במינו במשאו¹⁰. מיהו יש גאונים שאוסרים אותה¹¹:

[ו] יועירוי שלשה ימים שלא רצופין מעת לעת סבורני דשפיר דמי¹².

מכאב עיני לא יכולתי להאריך כל הצורך, ומן השמים יאריכו ימך ושנותיך כחשקי.

שמחה בר שמואל

[ז] ושוב מצאתי תשובת רש"י (שם קטז, ב ד"ה הרי זו; שו"ת סי' שיח) חלב הנמלא [קרוש]¹⁰ בעור הקיבה כשמולחין אותה בעורה, בין שנותנין עמו¹¹ חלב¹² בין שמולחין אותו עמה, נראה בעיני אסור גמור, וכבשר¹² בחלב ממש לאסור הגבינה, ואין צידו כח להטיר אותה.

ויש שמתירין ומציין לראיה מדגים שעלו בקערה (חולין קיא, א), ודאי¹³ כמו נותן טעם בר נותן טעם הוא, שחלב הקיבה לא

[במינו]: א ד ומינו 15. [כולן]... במינו: א חסר
16. [נותן טעם]: א ד חסר 17. [קבת] עולת: א עולה
18. היא: א הוא

9. דקדם: א בשקדם 10. [קרוש]: א חסר 11. שנותנין עמו: ד שנותן עמה 12. וכבשר: א ובשר 13. (בגניבה אהליה) [בגניבה הוי ליה]: א בגניבה אהליה 14. (ומינו)

יג וכ"כ הרשב"א במשמרת הבית (ב"ה ש"ו סג, ב) דלא בעינן רצופים, וכ"פ הטוש"ע (יו"ד קלה, יב) והמשנ"ב (סי' תנא ס"ק קיח).

יד תשובת רש"י הובאה גם בפסקי ע"ז (סי' קפו). והביא שם דעת ר"ת שהתיר בדיעבד גבינה שהועמדה בקיבת נבילה, וחילק בין נקדש החלב ללא נקדש. וכתב שם רבנו שבמקומותינו נוהגים איסור בזה וחלילה להקל, וכפי שכתב רש"י במסקנה.

טו ברש"י לפנינו ובפסקי ע"ז (שם) נוסף: אחר.

טז ודאי כמו - בפסקי ע"ז (שם) נכתב כאן: "שפסקנו שמותר לאוכלן בכותח משום דהוה ליה נותן טעם בר נותן טעם והאי נמי".

יז בפסקי ע"ז (שם) ישנה תוספת: "דגים שעלו בקערה אעפ"י שבלעו מטעמ' עדיין היתר גמור הוא לאוכלן. וכשבא לאוכלן בכותח למה אתה אוסרו, מפני טעם בשר שבהן, ההוא טעם בשר לאו טעם הוא. שהרי לא מן הממש אלא מנותן טעם אחר יצא".

יח בשו"ת רש"י (סי' שיח) מסתיימת כאן התשובה, וברש"י לחולין (שם) התשובה ממשיכה, וכמובא כאן.

יט זו דעת רב בחולין (ק, א; קח, א) שחתיכה נעשית נבילה.

כ וכ"פ רש"י בחולין (קט, א ד"ה ותו לא מדי) שההלכה כר' יהודה שזו דעתו, ולא כרבנן הסוברים שמדאורייתא מין במינו בטל ברוב, ומדברנן בשישים. אולם דעת רוב הפוסקים דלא כרש"י, מהם: תוס' (חולין צז, א ד"ה אמר רבא), רמב"ם (מאכלות אסורות פט"ו, ו), רא"ש (ע"ז פ"ה סי' כט), וכ"פ הטוש"ע (יו"ד צח, ב).

כא שורפה - כלומר שותה את החלב שבקיבה, וההו"א שאם אין החלב פירשא יהיה אסור משום שיש לו דין עולה.

בתרנגולת. נימוק אחד לכך הוא שהדבר נתון במחלוקת, ודעת ר' יהודה ב"ב במשנה באהליות (יא, מ"ז) שרק לאחר מעת מעת נחשב המונח במעיים למעוכל. ועוד, שחיטה קשה יותר מבשר, ולכן אין משם ראייה. וסיבה נוספת היא שיש הבדל בין דיני טומאה לאיסור. בהמשך מביא רבנו תשובת רבנו שמחה זו, ממנה משמע שהחיטה אינה מעוכלת, אך אינה אוסרת, משום שהמליגה כנראה אינה מבליעה. והעיר רבנו שם על דבריו, שבנבשל יש להחמיר, שאין להשוות בישול למליגה, משום שבבישול החיטה פולטת יותר. ור' שם בפסקי מהר"ח, שסיכס ענין זה.

י מדמה המליגה לקדם וסילק האיסור, שבשני המקרים המגע עם האיסור קצר ביותר ולכן אין העברת טעם.

יא בהל' פסח, בפ"ה הפיוט לר"י טוב עלם (סי' רנו), דן הר"ש מפלייזא לאסור התרנגולת כשנתבשלה בה החיטה (ור' שם הע' קיח בהוצאתנו), ובהמשך שם הביא מחלוקת בין חכמי ישראל כשהחיטה לא נתבשלה בתרנגולת אלא נמלחה, האם אוסרת במשאו (שם הע' רי בהוצאתנו), ומשמע שהחיטה אינה כמעוכלת, אולם איננו דן במליגה שאינה אלא עירוי מכלי ראשון. הטור (או"ח תסז, יב) הביא דעת ראב"ן (בשו"ת בתחילת הספר סי' ט) שהחמיר במליגה כשגרירי החיטה מצוי במים מחשש שהחיטה היתה שם לפני נתינת הרוותחים ואסרה את התרנגול, ולדעתו המליגה אוסרת. וראה בשו"ע (שם) שפסק להחמיר בנתבשלה במשנ"ב (שם ס"ק נו) כתב שאם לא נתרככה אפי' בכלי ראשון שרי, והסומך להקל בכלי שני בנתרככה לא הפסיד.

יב לקמן בפסקי ע"ז (סי' קסח) מסתפק רבנו בענין, ומוסר ששאל את רבנו שמחה ומביא תשובה זו. ופסק מהר"ח מובא שם.

זה החלב נעשית נבילה² ואוסרת כל החתיכות³.

וראיה לדבר (חולין נ"ח, א') מההיא כזיתא דתרבא דנפל בדיקולא דבשרא, סבר רב אשי לשעור² במאי דבלע דיקולא, ופירש רש"י (ד"ה דיקולא) דיקולא, קלחת, ונפל לתוך הרוטב. ופירש מורי רבינו³ יהודה בר יצחק⁴, וכן פירש ה"ר ברוך בספר התרומה (סי' נב) דהטעם שלא פירש דיקולא סל כמו שמשמע בכל מקום בתלמוד⁵, משום שאם היה⁴ מפרש דיקולא סל, אז היה מיירי בסל שנמלח בו בשר ונפל הזית על חתיכה אחת ונאסרה כולה שאין בה ששים לבטל הכזית, והיה צריך ששים חתיכות לבטל אותה⁶. לכך הוצרך לפרש שנפל לתוך יורה של רוטב, שאין צריך ששים אלא לבטל הכזית⁵. 'ואתה מורי' (כתב) [הרב] יודע שמפי⁷ רבינו יצחק זצ"ל⁸ פירשו (סל)⁹.

כלתנן (חולין קטז, ב) כשירה שינקה מן הטריפה קיבתה אסורה, שמע מינה חלב הוא. ותניא נמי לעיל (חולין קט, ב) קיבה שבישלה בחלבא אסור. וקיבת עולה שריא ללא גופא היא¹⁹ אלא שניקה מאמה, והוא ליה כנוס במעיה²⁰ וכנתון בקערה ומותר, כלתנן (שם קטז, ב) טריפה שינקה מן הכשירה קיבתה מותרת, מפני שכנוס במעיה¹⁹. ולאייתי [ראיה]²¹ בעבודה זרה (לה, א) לאיסורי הגאה פירשייהו שרי²¹, וגבי [עגלי]²² עבודה זרה לאסור²³ פירשייהו, שמע מינה לאו משום דפירשא חשיבא²⁴ לענין עיכול, אלא הכי מיייתי ראייה מלאסר²⁵, שמע מינה פירשייהו אסורי²⁵.

(תשעז) *כך נראה בעיני הלכה למעשה. חתיכה שדבוק בה חלב ואין בה ששים כנגד חלב, ונמלחה עם שאר חתיכות כדרך שמוחלין לקדירה ואין בחתיכות [ששים נגד]¹ חתיכה זאת. כך נראה בעיני דנאסרו כל החתיכות, מפני שזאת החתיכה שדבוקה

6. (כתב) [הרב]: א ד כתב בהל' גיד הנשה (סי' תנג) הגירסא: הרב, ונר' שזו הגי' הנכונה, ר' ביאורים הע' ז' 7. שמפי: ד שמפי' וכן באו"ז ע"ז: שמפי' ור' ביאורים 8. זצ"ל: ד חסר 9. (סל): א ד סל בהל' גיד הנשה (שם) ליתא תיבת סל, ונראה שהגירסא שם נכונה, ר' ביאורים כנ"ל הע' ז'

19. היא: א הוא 20. וכנתון בקערה... שכנוס במעיה: א חסר 21. שרי: א שרו 22. [עגלי]: א חסר 23. דאסור: א דאסיר 24. חשיבא: א חשובה 25. מדאסר: א מדאסר עילי 1. [ששים נגד]: א חסר 2. לשעורי: א לשעוריה 3. רבנו: א רבי 4. היה: ד הוה 5. הכזית: א הכזיתא

וכן שיש חנ"ן בשאר איסורים. ובדבריו כאן מניח רבנו עוד שיש שני שלבים בהעברת טעם האיסור. בשלב ראשון נאסר ההיתר הדבוק באיסור ומקבל דין חנ"ן, ורק בשלב השני הטעם של ההיתר שנאסר עובר לחתיכות האחרות ואוסר אותן בשישים. אלא שהשאלה היא האם אנו אוסרים בדרך זו רק כשהאיסור כמו המקרה הנידון או גם כשהאיסור נוגע בחתיכה מסוימת, ור' להלן הע' ו. דעת רבנו, שכל החתיכות נאסרו, מובאת במדרכי (חולין סי' תרפ), בריקאנטי (סי' קצא) ובאגור (סי' אלף קעו).

ד הוא ר"י שירלאון, רבו של האו"ז.

ה ראה רש"י (שבת קי, א ד"ה וליסחוף; פסחים קיב, ב ד"ה בדיקולא). ו להסבר זה קיים הדין, שיש צורך בשישים כנגד כל החתיכה שקבלה טעם מהאיסור, לא רק בחתיכה שדבוק בה החלב, אלא גם בחתיכה שהיתה סמוכה לחתיכת החלב. והנימוק לחומרה הוא, שהחתיכה הסמוכה נאסרת תחילה ולכן נחשבת לחנ"ן ביחס לחתיכות האחרות. אומנם לקמן מביא רבנו האו"ז סברה אחרת לחומרה בחתיכה שדבוק בה החלב והיא, שמסתמא החתיכה נמלחה לבדה תחילה ונאסרה מבליעת החלב הדבוק בה, ולכן דינה הוא חנ"ן ואוסרת החתיכות האחרות. ולפי"ז אין חומרה זו קיימת בדיקולא, שם הכזית חלב נפל לאחר שהחתיכות האחרות כבר נמלחו. סברה זו מביא לקמן גם ר"י שירלאון. ור' להלן הע' לא.

ז ואתה... (סל) - ר' שנו"ס. נר' שמשפט זה שובש בהעתקה מהל' ע"ז, ומשמעותו (לאחר התיקונים) היא, שכיון שרבנו ברוך בעל התרומה היה תלמיד מובהק של ר"י הוקן, ממילא ברור שסובר כמוהו. וא"כ לדעת שניהם חתיכת החלב שנמלחה אוסרת את החתיכה הדבוקה בה ויש צורך בס' כנגד שתיהן.

ח כוונתו לר' שמואל שאליו מופנית התשובה, ראה הערה א.

כב הוספנו עפ"י רש"י בגמ' (חולין קטז, ב) ובפסקי ע"ז (סי' קפו). כג ברש"י בחולין (קטז, ב) ושם ישנה תוספת: "דהא קבתה נמי לאו גופה היא ומיתסר משום דניחא ליה בנפח כשהבהמה נראית שמנה ויפה לעבודה זרה, וה"ה לשאר הפרש, ומדשרי לה גבי עולה ש"מ לא מיתסר אלא גופה, אבל פירשא שרי כי האי גוונא דאין קדושה חלה אלא על הראוי ממנה למזבח, מידי דהוי אעור של עולה שהוא מתחלק לכהנים". ובסיום נאמר שם שמצא כן בנימוקי ר' שלמה ב"ר מאיר, נכד רש"י, אחי ר"ת ורשב"ם.

א תשובה זו הובאה בהל' גיד הנשה (סי' תנג), וכתב שם רבנו שדבריו אלה הם תשובה לה"ר שמואל, המכונה מורי"ל, שפסק להחזיר בכך. ובסוף הסימן שם כתב שר' שמואל השיב לו שלמעשה אף הוא מחמיר, וכתב דבריו רק למשא ומתן. שם מצוי גם פסק המהר"ח.

ב רבנו האו"ז סובר שהמליחה אוסרת בשישים, וכן שחתיכה הדבוקה בחלב שנמלחה נעשית נבלה. ובענין חתיכה נעשית נבילה (להלן - חנ"ן) סובר רבנו שיש דין חנ"ן בכל האיסורים ולא רק באיסור בשר בחלב, ולקמן מביא רבנו שרבנו אפרים מרגנשבורג חולק וסובר שאין חנ"ן בשאר איסורים. אולם גם בהנחה הראשונה, שרובנו מליחה אוסרת בשישים, חלקן הראשונים. רבנו סובר כדעת הגאונים שמביא בהל' ע"ז (שם סי' תנג) והראשונים שמזכיר הוא לקמן שמליחה של חלב אוסרת בשישים בין לקולא ובין לחומרה. וכן דעת מהר"ם מרוטנבורג בתשובה שבמדרכי (חולין סי' תרפג), וכן דעת מהר"י וייל (סי' קכב) המובא בדרכי משה הארוך (קה, ט). מנגד ראשונים רבים סוברים שהמליחה אוסרת רק בקליפה, והם: הראב"ן (שו"ת בתחילת הספר סי' יד), הראב"ה (סי' תתקמא), העיטור (ח"ב ט, ב), הרשב"א (תוה"ק ב"ד ש"א ב, ב), הרא"ש (חולין פ"ז סי' כד) ועוד. ג כמבואר בהע' הקודמת, סובר רבנו שהמליחה אוסרת בשישים,

הא למדת דרש"י ורבינו יצחק ורבינו יהודה וה"ר¹⁰ ברוך, כולהו¹¹ סבירא להו דחתיכה שמחובר בה חלב ואין בה ששים בחלב ונמלחה עם שאר חתיכות, שצריך ששים חתיכות לבטל אותה חתיכה. וכן סובר רבינו אפרים זצ"ל¹² (תוס' חולין ק, א ד"ה בשקדם), דאיהו מוקי לה בסל מלא בשר שנמלח, ויליף מיניה¹³ דבשאר איסורין לא אמרי חתיכה עצמה נעשית נבילה אלא דוקא בבשר בחלב, אבל אי הוה בשר בחלב היה צריך ששים לבטל טיפת חלב, אף על גב דאין כאן ביטול כי אם מליחה.

וכן סובר רשב"ם בההיא דכל הבשר (חולין קיב, ב) אמר רב נחמן אמר שמואל¹⁴ דגים ועופות שמלחן זה עם זה אסורין. ופירש רש"י (שם ד"ה אסורין) שהדגים לבדן הן אסורין. וכתב מורי רבינו יהודה¹⁵ וקשיא לרשב"ם אם כן היה לו לומר דגים שמלחן עם עופות אסורין. והיה (רש"י) [רשב"ם]¹⁶ מפרש"י שגם העופות אסורין, לפי שהדגים שנאסרו נעשין נבילה וחוזרין ואסורין את העופות בצירן שאסור, שנאסר מחמת דם והוא נותן טעם בעופות. וכתב¹⁷ דלפירוש רבינו אפרים שלא היה אומר בשום מקום חתיכה עצמה נעשית נבילה ואוסרת

כל החתיכות אלא בבשר בחלב לא בשאר איסורין¹⁸, לא אתי שפיר. אם כן לדידן לית לן דרבינו אפרים¹⁹ כמו שכתב רבינו יהודה בפרק גיד הנשה (תוס' חולין ק, א סוד"ה בשקדם) שלא רצה ר' יצחק לסמוך על דבריו לחלוק על הקדמונים²⁰, אם כן לדידן אית לן דרבינו שמואל.

ומה שכתב²¹ נמי לפירוש רבינו²² דמפרש דלא אמרין חתיכה עצמה נעשית נבילה אלא כשהדבר האוסר חתיכה יכול מקצת טעמו הבלוע בחתיכה לפלוט ולילך ולאסור עם הטעם החתיכה, ודם זה שנבלע בדגים הללו אין לו כח לעשות כן וכו', עד שלבסוף אמר מסתברא כדפירש רש"י, היינו הכל מקושיא דדם. אבל דבר המפעפע כגון ציר וחלב, בהך מודי כדברי רשב"ם, ותוספותיו²³ אצלך דוק ותשכח. ועובדא דה"ר יעקב ישראל²⁴ שהתיר גיגית מלאה בשר שחוטה שנמלח עם בשר נבילה, מפני שהיה מפרש מלוח הרי הוא כרותח היינו שמלח כדרך שמולחין [להצניע]²⁵ כההיא דכלל גדול (שבת עה, ב), אי סבירא ליה כר"ת²⁶ הוה אסור. אם כן לדידן דאית לן כר"ת²⁷ אסור²⁸.

[אפרים] 15. [להצניע]: א חסר 16. אסור: א דאסר

10. וה"ר: א והר' 11. כולהו: ד כולהו (לא) 12. מיניה: א מינה 13. (רש"י) [רשב"ם]: א רש"י 14. רבי: ד רבי

שמדבריו הביא גם לעיל, ומצטט מדבריו עד המילים: "כדפירש רש"י". ועי' תוס' (חולין קיב, ב ד"ה דגים).

יח ר' שנו"ס. בהל' גיד הנשה (שם) לא כתוב: אפרים, וכאן נוסף בנדפס, ומסתבר שאין לגרוס זאת. ובהמשך לביאור בהע' הקודמת נר' שהכוונה כאן לרבו של ר"י שירלאון הוא ר"י הזקן המוזכר לעיל. הסברא הזו, שלא אומרים חנ"ן לאסור החתיכות האחרות אלא כשמקצת הטעם הבלוע יכול להיפלט ולהגיע לחתיכות האחרות, מובאת בתוס' (צו, ב ד"ה אפילו מריש) וכן בתוס' הרא"ש (צו, ב ד"ה אפילו מריש).

יט הכוונה כנר' לתוס' שכתב ר"י שירלאון.

כ הובא בתוס' (חולין קיב, א ד"ה הני מילי).

כא ר"ת הובא בתוס' (שם). דעת ר' יעקב ישראל שמליח כרותח דווקא כשנמלח כל כך כדרך שמולחים להצניע את הבשר. ר"ת חולק על ר' יעקב ישראל, וסובר שכל מליחה כדרך שאנו עושים להכשיר לקדרה נחשבת לענין העברת טעמים כאינו נאכל מחמת מלחו. רבנו מביא ענין זה משום שלדבריו לעיל החתיכה שנגע בה האיסור היא חנ"ן (ר' לעיל הע' ו), וא"כ במקרה זה שנגעה חתיכת הנבלה בכשרה היה צריך ששים כנגד החתיכה שבלעה, ולא רק כנגד הנבלה, והשאלה: מדוע סבר ר' יעקב ישראל שחתיכת הנבלה בטלה. והשיב רבנו שהנימוק לדעתו הוא שאין לו דין מליח אלא כשנמלח להצניע, בעוד שאנו סוברים כר"ת.

כב וכן פסקו הרא"ש (חולין פכ"ה סי' לג), המרדכי (חולין סי' תשיד) והשו"ע (יו"ד צא, ה).

ט הכוונה לרבינו אפרים בר' יצחק מרגנשבורג. לדעתו אין אומרים חנ"ן אלא בתערובת בשר וחלב. ומפרש רבנו דעתו שאינו חולק אלא בשאלה במה אומרים חנ"ן. אולם במקום שאומרים חנ"ן לשיטתו (הבשר וחלב), גם הוא מודה שבמליחה החתיכה הצמודה נאסרת מיד והופכת לחנ"ן, וממילא יש לשער במקרה זה בהמשך כנגד החתיכה כולה.

י אמר שמואל - בגמ' לפנינו ליתא.

יא קושיית הרשב"ם מובאת בתוס' חולין (קיב, ב ד"ה דגים).

יב הסבר הרשב"ם מובא בשמו ברא"ש בחולין (פ"ח סי' לו).

יג הכוונה לר"י שירלאון.

יד רבנו מרחיב את הדיבור בשיטתו של רבנו אפרים בהל' ע"ז (סי' תנח).

טו וכ"כ הב"י (יו"ד צב, ד) בשם הסמ"ג (לאוין קמ-קמא) והסמ"ק (סי' ריג), אך במסקנה כתב שכיון שהרמב"ם והרא"ש סוברים כר' אפרים הכי נקטינן.

טז רבנו האו"ז מביא כאן מספר ציטוטים מדברי רבו ר' יהודה שירלאון. כנר' שהוא רבנו יהודה המוזכר בסוף התוס' (ק, א סוד"ה בשקדם) שכתב שר"י החמיר ולא קבל את דעת רבנו אפרים בענין חנ"ן. וכוונתו לר"י הזקן שהיה רבו המובהק. אלא שבשונה מכאן מובא שם הטעם: "כיון דאין ראה ברורה", וכאן הוסיף הטעם, שדעת רבנו אפרים חולקת על הקדמונים ולכן אין לקבלה. יז נר' שכוונת רבנו להמשך דברי ר"י שירלאון בתוספותיו,

ואותה החתיכה תאסור אחרות, אלא [כיון]²¹ שהדם הבלוע בשמנונית אינו מפעפע אין השמנונית אוסר. ואף על פי שמפעפע למעלה, כיון שהדם האוסר אינו הולך שם, עכ"ל. אבל אם היה חלב אוסר, היה הכל אסור. הא למדת דחתיכה שהחלב דבוק בה²² ואין בה ששים בחלב ונמלחה עם שאר חתיכות ואין²³ בהם ששים בחתיכה, הכל אסור.

ומה שדקדק רבינו יצחק²⁴ מההיא (שם קה, א) טיפת חלב שנפלה, דאסור הנבלע בחתיכה אינו הולך חוץ לאותה חתיכה אלא על ידי רוטב, ולמעוטי יבש שאינו פולטת ומבלעת מה שבלעה מעלמא, היינו יבישה ממש כגון שעירה רוטב חוץ לקדירה והקדירה אצל האש ונתייבשו החתיכות. דאף על גב דהחתיכות הן חמות ורותחות, אינם מפליטות ומבליעות זה בזה מה שבלעו מעלמא²⁵, אי נמי סל מלא²⁴ בשר צלי ועדיין רותחין, אבל מליחות אין זה יבש דהא פולטין דם וציר. וכן כתב רבינו ברוך בר יצחק (ס' התרומה סי' סג) בפירוש, אבל אם חמין הן על ידי שנבשלו או נצלו כל אחד לבדו (ואותם) [ואינם]²⁵ חמין על ידי מליחה, אין להם דין טהור מליח וטמא תפל, אלא יש להם דין אחר, עכ"ל.

כשוב אמרו לי מורי הרב שכתבת שמותר ממה נפשו, שאם החלב מפעפע בכל החתיכות מחתיכה לחתיכה, הרי כולם מצטרפות ומבטלין את החלב אף על פי שאין בחתיכה הדבוק בה ששים, ואם אין מפעפע מחתיכה לחתיכה, הרי לא נאסרה כי אם אותה חתיכה.

חתיכות ואין בהם ס' בחלב ומלחה עם שאר חתיכות ואין – טענות הדומות 24. מלא: א מלי 25. (ואותם) [ואינם]: א ואותם

וכן כתב ה"ר ברוך בספר התרומה (מפתח הסימנים סי' נב) וזה לשונו שכתב בקצרות²⁶, חתיכות הרבה בשר שנמלחו בגיגית של עצים ואבנים ונמצא מקצת חתיכה בתוך הציר, אותו מקצת אסור, ואפילו לית ביה פילי לא סגי בקליפה, כיון ששורה בציר דומה לכבוש הרי הוא כמבושל, אבל חצי חתיכה שלמעלה אינו אסור כלל דדם אינו מפעפע, ואפילו יש שמנונית באותו מקצת שבתוך הציר. ואף על פי שטעם השמנונית הנאסר מפעפע למעלה וחתיכה עצמה נעשית נבילה²⁷, (ואפילו) [ואילן]¹⁷ היא ממש נבילה או חזיר והיה אוסרת למעלה מחמת פיעפוע, אפילו הכי שלמעלה מותר כיון שאין הדם הולך לא יאה לו כח כו', שכתב בקצרות²⁸.

הא למדת דדוקא שהשמנונית נאסר מחמת דם, אבל אם היה נאסר מחמת חלב שהוא מפעפע בו [היה]¹⁸ אוסר כל החתיכות. אם כן הא דאתינן¹⁹ עלה שהיה חלב דבוק בחתיכה שהוא מפעפע ונאסרה החתיכה שלא היה בה ששים, הרי²⁰ היא אוסרת כל החתיכות, שהרי היא באה לאסור מכח דבר המפעפע.

ובארוכות במקום הראיות (ס' התרומה סי' נב) כתב מכל מקום יש לחוש, כי פעמים באותו מקצת בשר שבציר יש שמנונית והוא בלוע מדם. ונהי דהדם אינו הולך למעלה, שמנונית מיהא שנאסר נעשית נבילה ומפעפע למעלה כמו חלב, דאמר (חולין צו, ב) גדי שצלאו בחלבו אסור למיכל מיניה אפילו מריש אוניה, משום דחלבו מפעפע, ומסתמא הוא הדין שמנונית. ולמה לא נאסור כל החתיכה ואפילו מה שאינו בתוך הציר

17. (ואפילו) [ואילן]: א ד ואפילו ר' ביאורים 18. בו [היה]: א ביה 19. דאתינן: א דאתינן 20. הרי: ד והרי 21. [כיון]: א חסר 22. בה: א חסר 23. חתיכות ואין: א

כג כוונתו לסימנים שבראש הספר שהם תמצית הספר, ונכתבו ג"כ ע"י בעל התרומה.

כד כלומר אף שחלק החתיכה השקוע בציר הוא חנין, בכ"ז אינו אוסר את החלק שמעל פני הציר משום דם. ואף שהשומן מפעפע למעלה אך כיון שהדם אינו יכול לפעפע איננו אוסר.

כה (ואפילו) [ואילן] – ר' שנו"ס. לשון: ואפילו שבכה"י ובדפ' קשה מאד, שהרי לו יצויר שהיה זה בשר חזיר או נבלה הוא היה אוסר את החלק שלמעלה משום שהשומן מפעפע, והשומן הוא האוסר. ואכן בסה"ת נאמר: ואילו, וממילא אתי שפיר, וכך תיקנו. כו וכ"ה במדרכי (חולין סי' תערב).

כז בהל' גיד הנשה נוסף: ב"ר שמואל זצ"ל. וראה תוס' חולין ק, א ד"ה חתיכה; קה, א ד"ה טיפת חלב, תוס' הרא"ש (חולין צו, ב ד"ה ירך), מדרכי (חולין סי' תרצא) ובב"י (יו"ד צב, ב).

כח ענין זה שנוי במחלוקת רש"י ור"י הזקן ביחס לדין המשנה (קה, א) שאם נפלה טיפת חלב על חתיכת בשר משערים בנותן טעם בחתיכה כנגד הטיפה. דעת רש"י (קה, א ד"ה אם יש) שאף שהחתיכה מצויה בחלקה ברוטב אין הטיפה מתפשטת אלא בחתיכה ולכן משערים בה. התוס' בחולין (צו, ב ד"ה אם יש) והרא"ש בתוספותיו בחולין (צו, ב ד"ה ירך) מביאים את דעת ר"י החולק על רש"י וסובר שדווקא אם החתיכה מצויה כולה חוץ לרוטב משערים בחתיכה, ואם חלקה ברוטב הרי שהחלב מתפשט מיד בכל הרוטב ואין החתיכה נחשבת לחנין. זו דעת ר"י שהביא כאן רבנו, והיא מוזכרת עוד בתוס' (שם קה, א ד"ה טיפת חלב), בתוס' רא"ש (שם קה, א ד"ה טיפת חלב), במדרכי (חולין סי' תרצא) ובב"י (יו"ד צב, ב).

כט מכאן הובא בשו"ת מהר"ם (לבוש סי' קסט).

¹ (תשעח) תשובה לרבינו שמואל הלוי זצ"ל¹ "כפתור ופרח מנחה"² ירח, כשחר יבקע אורך ואל יכבה לעד נרך, ובברכת השלום תתברך, אדוני ה"ר שמואל הלוי³.

אשיבך אשר עם לבבי על אשה שהיא עתים שוטה עתים חלומה, והיא בוגרת ונשואה ואפילו נערה ונשואה, לית לה תקנה⁴ להתגרש כלל, לא על ידי עצמה לא על ידי אביה⁵.

(יבמות קיג, ב) דאמר ר' יצחק דבר תורה שוטה מתגרשת, מידי דהוה אפיקחת בעל כורחה. ומה⁶ טעם אמרו אינה מתגרשת, שלא ינהגו בה⁷ מנהג הפקר. ואוקימנא ביודעת לשמור גיטה, ואינה יודעת לשמור עצמה. וקיימא לן כוותיה דחיישינן שלא ינהגו בה מנהג הפקר, דאביי קאי כוותיה. דאמר אביי דיקא נמי דקתני גבי דידה⁸ נשתטית לא יוציא, וגבי דידה לא יוציא עולמית. מאי שנא הכא⁹ דקתני עולמית,¹⁰ מאי שנא הכא דלא קתני עולמית¹¹, אלא לאו שמע מינה הא דאורייתא הא דרבנן, שמע מינה. ורב פפא נמי קאי כוותיה בפרק מי שאחזו (גיטין עא, ב), ולא אשכחן מאן דפליג אדר' יצחק דחייש שלא ינהגו בה מנהג הפקר. ובאלפס (יבמות מא, ב) נמי מוכח דסבר דהלכתא כר' יצחק, שהביא דר' יצחק¹² ולא כתב דאיכא דפליג עליה.

ודלא כדברי מורי רבינו שמחה¹³ שכתב דר' יוחנן דאמר בפרק מי שאחזו (גיטין שם) חלוקין עליו חביריו על רבן שמעון בן גמליאל, לית ליה דר' יצחק דחייש

ואני אמרתי חס ושלום שמורי הרב אמר כן, שהרי כל רבותי אינם סוברים כך כדפרישתי¹⁴. ועוד דאין שייך כאן לומר ממה נפשך כלל, שהרי החתיכה שהחלב דבוק בה היא תופסה בידו ומולחה, ולאחר שמלחה כל צורכה מניחה אצל שאר חתיכות. הלכך הואיל והחלב דבוק בה מיד שמתחיל למלוח מתפשט בכל החתיכה ונאסרה זו¹⁵ החתיכה, ושוב פולטת ומבלעת¹⁶ בחתיכה¹⁷ לאחר שנאסרה ואוסרת כל החתיכה¹⁸.

ובסיגנון זה כתב מורי ר' יהודה בפרק גיד הנשה¹⁹ לדחות ראיית רבינו אפרים, שמביא ראייה לדבריו מדיקולא ומוקי לה בסל מלא בשר שנמלח. ודוקא התם שייך לומר ממה נפשך, מפני שהחתיכות מלוחות כולם מונחות בסל זה אצל זה וזה על גב זה ורותחות מכח המלח, ונפל עליהם כזיתא כשכבר רותחות הם, שייך לומר מתפשט שכבר הם פולטות בשעת נפילת החלב. אבל הכא שהחלב דבוק והכל חתיכה אחת והוא תופס אותה ביד ומולח, הכי נמי דודאי היא נאסרה תחילה וחוזרת ואוסרת כל החתיכות²⁰. ותו, דאפילו בההיא דדיקולא שאין החלב דבוק בה לא סבירא לרש"י לומר ממה נפשך, מדפריש דיקולא קלחת כדפירשו רבותינו לטעמיה, כדפרישית לעיל.

הלכך מכל פנים נראה בעיני שחתיכה שחלב דבוק בה ואין בה ששים בחלב ונמלחה עם שאר החתיכות ואין בהם ששים באותה חתיכה שכולם אסורות²¹.

יצחק בר משה נב"ה:

26. זו: ד חסר

1. (תשעח) ... זצ"ל: א ס חסר 2. מנחה: א מנחם
3. תקנה: ס תקנתה 4. ומה: א ס מה 5. בה: א חסר ד

6. גבי דידה: ס חסר 7. הכא: א חסר 8. מאי...
9. אדר': ס אדרב 10. שהביא דר' יצחק: א ד חסר

שישים החתיכות מותרות אלא שהחתיכה שהאיסור נגע בה צריכה קליפה. וכל זה באיסור שיש בו שמנונית. הב"י (יו"ד קה, ט) כותב שהמליחה אוסרת בשישים ולכן החתיכות שנגעו באיסור נאסרות בשישים. ביחס לדין חנ"ן הוא מביא שרוב הפוסקים קבלו דעת רבנו אפרים שאין חנ"ן אלא בבשר בחלב. וכן פסק בשו"ע (יו"ד קה, ט). בשו"ת הרמ"א (סי' כח) דן באריכות בענין המליחה ומביא הדעות השונות.

א תשובה זו מצויה בכ"א א ס ובדפוס.

ב לא ברור מיהו ר' שמואל הלוי, ואפשר שהוא ר' שמואל בן אברהם מצאצאי ר' יצחק הלוי, מרבתי של רש"י.

ג נושא זה נידון בראבי"ה (סי' תתקא), שם הובאה תחילה תשובת רבנו שמחה ב"ר שמואל בענין ותשובתו של הראבי"ה. תשובות אלה של שני רבותיו מזכיר רבנו להלן.

ד שם בראבי"ה (סי' תתקא).

ל לעיל, בענין הכזית תרבא שנפלה לדיקולא, הביא רבנו פירוש רש"י, ר"י הזקן, ר"י שירלאון ובעל התרומה, שמדובר בקלחת ולא בסל שמולחים בו.

לא ר' לעיל הע' ו. לסברה זו דווקא בחתיכה שדבוק בה חלב נאמר שיש לחתיכה דין חנ"ן לאסור כנגד כולה, ולא בדיקולא שם נפלה חתיכת החלב לאחר שהחתיכות כבר נמלחו. ולהלן ר"י שירלאון מביא סברה זו להבדל בין המקרים, אלא שמביא סברת רש"י שבכ"ז גם בדיקולא יש להחמיר. וע' בענין זה באריכות בתשובת הרמ"א המובאת בגליון במרדכי חולין (סי' תרפ).

לב בהל' גיד הנשה (שם) הגירסא: בחברתה, וכ"נ שצריך לגרוס. לג באו"ז (שם) הגירסא: החתיכות.

לד ראה תוס' חולין (ק, א ד"ה בשקדם).

לה ר' לעיל הע' לא.

לו הרמ"א (יו"ד קה, ט) פסק כשיטת האו"ז שאם אין שישים בחתיכות כנגד החתיכה הדבוקה בחלב כולן אסורות. ואם יש

למנהג הפקר, אלא סבירא ליה¹¹ דלא גזרו בה רבנן. ומוקי למתניתין¹² כחביריו דרבן שמעון בן גמליאל, דמוקי עולמית דקתני גבי ידיה פרק חרש¹³ (יבמות קיב, ב), היינו אף על גב דיכול לדבר מתוך הכתב, ולא תדוק מינה¹⁴ סייעתא דר' יצחק¹⁵. הא ודאי ליתא, דר' יצחק דחייש למנהג הפקר לאו מכח עולמית דקתני גבי ידיה, אלא מסברת נפשיה או בקבלת רבותיו. הלכך אפילו מדלית לה לסייעתא¹⁵ דאביי אכתי דר' יצחק מיתוקמה שפיר.

וכן פסק מורי אבי העזרי¹⁶ (סי' תתקכא) דהלכתא כר' יצחק וליכא מאן דפליג עליה. והשיב¹⁷ על דברי רבינו שמחה¹⁸, דלדבריו קשיא אדאביי. דאביי¹⁹ מסייע²⁰ ליה לר' יוחנן²¹ בפרק מי שאחזו (גיטין עא, ב) דחלוקין²² עליו חביריו ארבן שמעון בן גמליאל²³, ומוקי עולמית אף על גב דיכול²⁴ לדבר מתוך הכתב, ובפרק חרש (יבמות שם) מוקי עולמית כדר' יצחק דחייש למנהג הפקר. אלא על כורחך כולהו אית להו דר' יצחק, ור' יצחק נמי אית ליה דמשמע²⁵ עולמית אף על גב דיכול לדבר מתוך הכתב. ובהא פליגי, דאביי שמע מלשון עולמית דתרוייהו, דר' יצחק וגם דר' יוחנן, ורב פפא דחי לה דדילמא כר' יצחק גרידא²⁷.

וכן כתב²⁸ רבינו שמשון בר' אברהם²⁹ דקיימא לן כר' יצחק, ואביי דייק מעולמית דר' יוחנן ודר' יצחק. כך כתב³² בתשובה שהשיב להחבר³³ ר' מנחם בן החבר ר' יצחק המתחלת רוב תבואות ועושר.

הלכך השתא דאתבריר לן הלכה כר' יצחק, וביודעת³⁴ לשמור גיטה ואינה יודעת לשמור עצמה דאינה מתגרשת כדי שלא ינהגו בה מנהג הפקר. האי דאתנינ³⁵ עלה שהיא עתים שוטה ועתים חלומה, הרי כשהיא שוטה אינה יודעת לשמור עצמה, ומה תועלת לה אם יודעת לשמור עצמה שבוע זאת ובשבוע אחרת ינהגו בה מנהג הפקר³⁶. דהאיך נדע³⁶ שהיא יודעת לשמור עצמה כמו שכתבת³⁷.

הלא כבר (מנהג) [מעשה] בא³⁷ לפני מורי רבינו שמחה³⁸ בשוטה אחת (ופי') [והיתה]³⁹ יודעת לשמור גיטה. וכתב דלא ידענא במה יש להבחין אם יודעת לשמור עצמה⁴⁰, ובעבור כך דחק לומר דר' יצחק לאו דכולי עלמא. ואנו האריך⁴⁰ נעמוד על הדבר והאריך⁴¹ נדע מה קרוי לשמור עצמה, הואיל ועתים שוטה היא לא מגרשה⁴² כלל. כההיא דירושלמי בפרק⁴³ חרש (יבמות פ"ד ה"א עו, א) נשתטית⁴² לא יוציא, דבי ר' ינאי אמרי מפני גרידה⁴⁴, ר' זעירא ור' אילא⁴⁵ תרויהון

11. סבירא ליה: א סביר' 12. למתני': ס מתני' 13. פ' חרש: ס חסר 14. ולא תדוק מינה: ס תידוק מינה 15. לסייעתא: ס סיעתה 16. מורי אבי העזרי: א מורי אבי העזרי: ס סיעתה 17. והשיב: א חסר ד [וכתב] 18. רבי' שמחה: ס מורי רבנו שמחה זצ"ל 19. אדאביי דאביי: ס דאפי' אביי 20. מסייע: ס מפרש 21. יוחנן: ס יצחק 22. דחלוקין: א ס חלוקין 23. ארשב"ג: ס על רשב"ג 24. דיכול: א דיכול 25. דמשמע: א דמשמע ליה 26. וגם דר': א דר' ד ור' 27. לה דדילמא כר': ס ליה דדלמה כדר' 28. כתב: ס

- פסק 29. אברהם: ס אברהם זצ"ל 30. כר': ס כדר' 31. ודר': א ד ור' 32. כתב: ד כתוב 33. להחבר: ס לחבר 34. וביודעת: ס אם יודעת 35. דאתנינ: ס דאתי 36. דהאיך נדע: ס דהאיך נודע 37. הלא כבר (מנהג) [מעשה]: בא: א הלא כבר מנהג בה ס אלא כבר בא מנהג 38. שמחה: ס שמחה זצ"ל 39. (ופי') [והיתה]: א ס ופירש 40. האריך: א ס האריך 41. הדבר והאריך: ס דבר זה ואריך 42. מגרשה: א ד מתגרשה 43. בפ': ס דפ' 44. גרידה ר': ס גרידא ור' 45. [אילא]: א ס חסר

ה בגמ' ביבמות (ק"ג, ב) הביאו סייעתא לר' יצחק, הסובר שביודעת לשמור גיטה מדאורייתא מתגרשת ומדרבנן אינה מתגרשת מחשש למנהג הפקר, מלשון המשנה שם (ק"ג, ב) שבנשתטית לא נאמר "עולמית" כמו בנשטתה. וסובר רבנו שמחה שאם ר' יוחנן מפרש אחרת את לשון המש' הוא ודאי חולק על החשש של ר' יצחק שנהגו בה מנהג הפקר. ורבנו האו"ז סובר להלן שיש לקבל את דעת ר' יצחק אף שאינה מוכחת מלשון המשנה.

ו בראבי"ה (שם): דאביי אדאביי, דהא אביי.

ז ראה תוס' (גיטין עא, ב ד"ה אי נמי).

ח הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ד"פ ח"ד סי' תנה) ובב"י (אה"ע ק"ט, ו), ורבנו הביא את תשובתו לקמן.

ט כלומר, לפי סברת ר' יצחק אין לחלק בין שוטה לאחת שהיא עתים שוטה עתים חלומה.

י נר' שזו טענה נוספת שקשה להגדיר מתי דינה כאינה יודעת לשמור עצמה.

יא כך כתב שם רבנו שמחה כשדן בהגדרת הדעת בשוטה בשאלתו שבראבי"ה (שם).

יב בירושלמי לפנינו הגירסא: נשתטה, ובכל אופן הכוונה לאשה ולא לבעל.

יג בירושלמי לפנינו ובראבי"ה הגירסא: גדירה, וכן בהמשך, אולם ברוב הראשונים הגירסא כרבנו: גרידה. ופי' קה"ע בירושלמי שם (יבמות פ"ד ה"א עו, א ד"ה מפני) שמשמעות גרידה מלש' גדר - שלא ינהגו בה מנהג הפקר, ומשמעות גרידה מלש' שהאשה נגררת לזנות. ור' להלן הע' טז.

דאמר מפני שאינה יכולה⁶² לשמור גיטה אסור, עכ"ל. הלכך אפילו לפי מאי דאפיך⁶³ גירסת הירושלמי, אפילו הכי לכתחילה אסורה להתגרש. מיהו הך גירסא לא נהירא, דהואיל ועתים⁶⁴ חלומה הרי יודעת לשמור גיטה⁶⁵, אלא הכי גרסינן עתים שוטה ועתים חלומה, מאן דאמר מפני גרירה אסור, מאן דאמר מפני שאינה יכולה⁶⁶ לשמור גיטה, יש לה עתים יכולה לשמור. הלכך (לכתחילה)⁶⁷ עתים שוטה ועתים⁶⁸ חלומה לכתחילה לכולי עלמא לא מיגרשא. ואם עבר וגירש, מאן דאמר שאינה יכולה לשמור גיטה, בעת חלימתה יכולה לשמור גיטה, מאן דאמר מפני גרירה אסור אפילו בדיעבד אם עבר וגירשה⁶⁹.

ופירש מורי רבינו יהודה בר יצחק⁶⁹ דמפני גרירה דאמר היינו שנוהגים בה מנהג הפקר שנגררת אצל כל בני אדם⁷⁰. ואין לפרש נגרת דקאמר⁷⁰ היינו שמשלחה (ואינה חוזרת) [וחוזרת]⁷¹, דאם כן לא היה ליה⁷² למימר אסור, אלא אינו גט. אלא מפני גרירה דקאמר היינו שנוהגים בה מנהג הפקר, דהיינו כר'⁷³ יצחק, ואפילו בדיעבד אינה מגורשת. וכך פירשו⁷⁴ רבותינו רבינו⁷⁵ שמחה ורבינו⁷⁶ אבי העזרי זצ"ל⁷⁷ (סימן תתקכא), שניהם גורסים בתשובותיהם עתים שוטה ועתים⁷⁸ חלומה, מאן דאמר מפני גרירה אסור⁷⁹, מאן

אמרי שאינה יכולה לשמור גיטה. רבי נחמיה בשם רב יוסף⁷⁹ אמר תלת⁸⁰. עבר וגירש, מאן דאמר⁴⁶ מפני גרירה אסור⁸¹. מאן דאמר שאינה יכולה לשמור גיטה, יש לה אב יכולה לשמור גיטה. פעמים⁴⁷ שוטה⁴⁸ ופעמים חלומה, מאן דאמר⁴⁹ מפני גרירה אסור, מאן דאמר שאינה יכולה לשמור גיטה, יש לה עתים יכולה לשמור גיטה. ופירש מורי רבינו⁵⁰ יהודה בר יצחק⁵¹ בשם ר' יצחק בר שמואל שיש חסר בירושלמי⁵² וכך יש לו להיות⁵³, תלת, עבר⁵³ וגירש, מאן דאמר מפני גרירה מותר⁵⁴, מאן דאמר מפני⁵⁴ שאינה יכולה לשמור גיטה אסור⁵⁵. פירוש, תלתא⁵⁵ מיני איכא בינייהו, אם עבר על דברי משנה שאמרה⁵⁶ לא יוציא וגירש, מאן דאמר מפני גרירה⁵⁷ מותר ומגורשת דלא יוציא הוא מדרבנן, ומאן דאמר מפני שאינה יכולה לשמור גיטה אינה מגורשת וכו'⁵⁸.

ושוב מצאתי בספר שהובא מספרד כן, ר' נחמיה בר עוקבא בשם ר' יוסי תלת, עבר וגירש, מאן דאמר מפני גרירה גרושיה גרושין, מאן דאמר שאינה יכולה לשמור גיטה אסור. יש לה אב⁵⁹, מאן דאמר מפני גרירה אסור⁶⁰, מאן דאמר מפני⁶¹ שאינה יכולה לשמור גיטה, יש לה אב יכולה לשמור גיטה. פעמים שוטה פעמים חלומה, מאן דאמר מפני גרירה מותר, מאן

את גיטה וכן בסמוך⁶⁶. יכולה: ס יודעת⁶⁷. הלכך (לכתחילה): א א ס הילכך לכתחילה⁶⁸. ועתים: ס עתים⁶⁹. יצחק: ס יצחק ז"ל⁷⁰. דקאמר: ס דאמ' וכן בסמוך⁷¹. (ואינה חוזרת) [וחוזרת]: א א ואינה חוזרת⁷². הוה ליה: א ד הוי⁷³. כר': ס כדר'⁷⁴. פירשו: א פירשו דהיינו כר' יצחק ואפי' בדיעבד אינה מגורשת וכך פירשו ס גורסים⁷⁵. רבנו: א ד רבי⁷⁶. ורבנו: א רבי⁷⁷. אבי העזרי זצ"ל: א ד אבי העזרי⁷⁸. ועתים: ס עתים⁷⁹. אסור: א ד אסורה

46. דאמר: א ד דמר 47. פעמים: ס יש לה עתים פעמים 48. שוטה: א חסר ד [שוטה] 49. דאמר: ד דמר 50. רבי: א רבי ס ר' 51. יצחק: ס יצחק זצ"ל 52. בירושלמי: א ד בראשו 53. עבר: א עבר וכן בסמוך 54. מפני: ד חסר 55. תלתא: ס תלת 56. שאמרה: א ד שאמר 57. גרירה: א גרירה וכן להלן 58. וכו': ס ועוד איכא בינייהו יש לך אב וכו' 59. מאן דאמר... לה אב: א ד חסר 60. אסור: ד [אסור] ס חסר 61. מפני: ס חסר וכן בסמוך 62. יכולה: א כו' 63. דאפיך: א דאפיק ד (דאפיק) [דאפיך] 64. ועתים: ס ופעמים 65. גיטה: ס

שאינה יכולה לשמור את גיטה, יש לה אב ויכולה היא לשמור את גיטה".

יז וכך תיקן את לשון הירושלמי גם בס' התרומה (הל' גיטין סי' קלא ד"ה ועוד הביא).

יח בירושלמי לפנינו: גירש.

יט וכן הגירסא בתוס' הרא"ש (יבמות קיג, ב ד"ה נשטית).

כ וכ"ה הגירסא בירושלמי לפנינו.

כא ופירש הגר"א (אה"ע קיט ס"ק יב) שאף שהאיסור הוא מדרבנן, מ"מ עשאוהו כשל תורה, דלא לאחלופי באינה יכולה לשמור גיטה.

כב התוס' ביבמות (קיג, ב ד"ה יצתה זו) האריכו בענין זה.

יד לפנינו: ר' נחמיה בר מר עוקבן בריה דר' יוסי, וכן הביא רבנו בסמוך בשם הירושלמי שהובא מספרד.

טו כלומר, יש שלוש נפק"מ בין שני הטעמים, וכדמפרש בסמוך. טז לפי גירסה זו בירושלמי מפורש כאן רק צד אחד של הנפק"מ הראשונה, וגם זה במשמעות מוטעית (שלטעם גרירה היה צריך להיות שבדיעבד מגורשת), והצד השני בנפק"מ זו (שלטעם השמירה אינה מגורשת) אינו מוזכר. וכן בסמוך מפורש לנפק"מ השנייה רק הצד השני (שכשיש אב הגט נשמר) ולא הצד הראשון (שלטעם גרירה אסורה). ובירושלמי שלפנינו הגי' מתוקנת ומובאים שני הצדדים: "מאן דאמר מפני גרירה - גירש (כלומר הגירושין תפסו), מאן דאמר שאינה יכולה לשמור את גיטה אסור. יש לה בן ואב ואח, מאן דאמר מפני גרירה אסור, מאן דאמר

דאמר מפני שאינה יודעת לשמור גיטה⁸⁰, יש לה אב יודעת לשמור גיטה⁸¹.

וכבר בא מעשה לפני רבינו שמשון בר' אברהם זצ"ל⁸¹ המפרש בתוספות באשה שרגילה⁸² להיות דעתה מטורפת חודש אחד או שנים ואחר כך נתרפאת לגמרי. ובעת שקיבלה את גיטה שאלוה אם היתה יודעת מהו גט וענתה על ראשון ראשון, וגם מתחילה מיאנה מלקבל⁸³ הגט, שהחותמות שהחזיר לה בעלה היו ביד אמה⁸⁴ פן תעכב אותם האם⁸⁵. והשיב רבינו שמשון⁸⁶ בתשובה המתחלת רוב תבואות ועושר, דודאי עתה צילותה הוה⁸⁷ לה⁸⁷, ואפילו [מבחינת]⁸⁷ בין גיטה לדבר אחר חשיבה יודעת לשמור את⁸⁸ גיטה פרק התקבל (גיטין סד, ב), אלא היכא דאינה יודעת לשמור⁸⁹ עצמה, אפילו שיודעת⁹⁰ לשמור⁹¹ את גיטה אינה מתגרשת מדרבנן. ועתים שוטה ועתים חלומה כך דינה, כדמוכח בירושלמי פרק חרש (יבמות פ"ד ה"א עו, א). ואין אני רגיל להפוך את⁹² הגירסא אלא ליישבה על מכונה, וכך פירשתי מעולם, אלא שדילג הסופר יכולה לשמור את גיטה, שראה כתוב לפניו שני פעמים יכולה לשמור את גיטה, וחשב בלבו⁹³ שהאחד טעות ודילגו⁹³. וכך היא הגירסא, מאן דאמר מפני גרירה אסור, מאן דאמר שאינה יכולה לשמור את

גיטה, יכולה לשמור גיטה⁹⁴. יש לה אב יכולה לשמור גיטה. פעמים שוטה פעמים חלומה, מאן דאמר מפני גרירה⁹⁵ אסור, מאן דאמר שאינה יכולה לשמור גיטה יש לה עתים יכולה לשמור גיטה. וכל הני תרי מילי למאן דאמר מפני גרירה⁹⁵ אינו גט, ולאידך הוי גט. ואלו הן השלשה, חדא יודעת⁹⁶ לשמור⁹⁷ גיטה⁹⁸ ואינה יודעת לשמור עצמה, וחדא אינה יודעת לשמור את גיטה⁹⁸ ואת עצמה ויש לה אב והיא קטנה ארוסה, ואידך עתים שוטה ועתים⁹⁹ חלומה. וקיימא לן כמאן דאמר מפני גרירה, דהיינו ר' יצחק ור' ינאי שהביאו¹⁰⁰ דבריהם בתלמוד (יבמות ק"ג, ב), ודברי ר' זעירא¹⁰¹ לא הובאו בתלמוד לחלוק עליו. והאי¹⁰¹ עובדא דקא אתינן¹⁰² עלה, אם רגילה כך¹⁰³ שעתים שוטה ועתים חלומה¹⁰⁴ אינה מתגרשת, אבל אם באקראי בעלמא נשתתית ונתרפאת ונשתתית ושוב נתרפאת, הואיל ואין לה וסת אין לחוש שתחזור לשטות מחמת תרי זמני¹⁰⁵, כי האי גוונא לא מקרי עתים חלומה ועתים שוטה, עכ"ל.

הרי פסק עתים¹⁰⁶ חלומה ועתים שוטה לא מיגרשא אפילו בדיעבד. ואתה כתבת שזאת היא עתים שוטה ועתים חלומה¹⁰⁷, ותו דעדיין לא נתרפאת. ואם זאת היא ענינה כך, יש לה עת קבוע לחלימתה ועתים¹⁰⁸

80. גיטה: ד את גיטה 81. זצ"ל: ס ז"ל 82. שרגילה: ס שהייתה רגילה 83. מלקבל: ס לקבל 84. אמה: ד אמו 85. האם: ס האב 86. שמשון: ס שמשון ז"ל 87. הוה: א ודוה ד (ודוה) ודרעתא 88. את: ד חסר 89. לשמור: ס לשמור את 90. שיודעת: ס יודעת 91. עצמה אפי' שיודעת לשמור: א חסר ר' ביאורים 92. להפוך את: ד להפך את ס להפוך 93. שהאחד... ודילגו: א שאחר טעות ד שאחד טעות 94. יכולה לשמור גיטה: א חסר 95. אסור... גרירה: א ד חסר 96. יודעת: א אינה יודעת

ד אינה יכולה 97. לשמור: א ס לשמור את 98. ואינה... גיטה: א ד חסר, כך גם בשו"ת מהר"ם ובב"י ככת"י ס 99. ועתים: ס עתים 100. שהביאו: א ד שהביא 101. והאי: א דהאי ס ודאי 102. דקא אתינן: א דקאתי ס דאתי 103. כך: ס בו 104. שוטה ועתים חלומה: ס חלומה ועתים שוטה 105. זמני: א ד עניינין כך גם בשו"ת מהר"ם ובב"י ככת"י ס 106. עתים: ס דעתים 107. שוטה ועתים חלומה: ס חלומה ועתים שוטה 108. ועתים: ס עת

כג ס' התרומה (סי' קלא) דן בענין זה, ומסקנתו שאם קבלה את הגט בעת חלימתה הויא מגורשת, ולא אכפת לן אם תהא שוטה לאחר מכן. ועי' שו"ת מהרש"ל (סי' סה), ט"ז (שם ס"ק יב), ביאור הגר"א (שם אות יב) שדנו בגירסת הירושלמי.

כד התשובה הובאה בשו"ת מהר"ם (ד"פ ח"ד סי' תנה) ובב"י (אה"ע קיט, ו). ועי' נו"ב (אה"ע מהדו"ק סי' פג ד"ה וזהו), חת"ס (אה"ע ח"ב סי' ג ד"ה אמנם) ושו"ת בית שלמה (אה"ע סי' צד) שביארו שיטת ר' שמשון.

כה אמה - ראה שנו"ס שכן הוא בכל כתבי היד, וכ"ה בב"י. כו תיקנו עפ"י כת"י ס, וא"צ לתיקון בנדפס. ובדומה לזה בב"י (שם): דודאי דעתא צילותא הוה לה.

כז [מבחינת] - הוספנו עפ"י הב"י (שם), ובהע' שם (טור הוצ' מ')

ירושלים) הוסיף שבב"י דפ' ראשון כתוב: אינה מבחנת. וכן תיקן בשו"ת המהר"ם (שם ד"פ ח"ד סי' תנה): [אינה] מבחנת. ואמנם בשו"ת בית שלמה (אה"ע סי' צד) כתב שזו טעות סופר וצ"ל: מבחנת.

כח עצמה... לשמור - ר' שנו"ס. עפ"י כת"י א אין לג' זאת, וכן עפ"י תשובת הר"ש במהר"ם (שם) ובב"י (שם).

כט זו דעת ר' זעירא, שהובאה בירושלמי לעיל, ששוטה אינה מתגרשת משום שאינה יודעת לשמור גיטה.

ל של ר' שמשון. ועי' ד"מ (אה"ע קיט אות ד) שכתב שמשמע מהתוס', הרא"ש והמרדכי שלא כר"ש, ולדעתם יכול לגרש עתים חלומה עתים שוטה.

נשואה ויצאת¹²², לא אפשר לה להתגרש אפילו על
 130 אשה שהיא עיתים שומה ועיתים חלומה והיא כוננת
 ונשואה¹³¹, ואפילו נערה ונשואה, אין לה תקנה להתגרש
 כלל, לא על ידי אביה ולא על ידי עצמה¹³⁰. אבל אם באקראי
 בעלמא נשתטת ונתרפאת ונשתטת ושוב נתרפאת, הואיל
 ואין לה ווסת אין¹³² לחוש שתחזור¹³³ לשמותה מחמת תרי
 זימני, וכי האי גוונא לא מיקרי עיתים חלומה עיתים שומה.
 נשואה ויצאת¹²², לא אפשר לה להתגרש אפילו על ידי אביה, ואפילו לא נשאת הואיל ובגרה. וכך פירש ר"ת¹²³ דההיא דחרש¹²⁴ (יבמות קיג, ב) מיירי באין לה אב¹²⁵, אי נמי ביש לה אב וגדולה¹²⁷. וכן כתב מורי אבי העזרי¹²⁶ (סי' תתקכא) דגדולה והיא שומה אינה מתגרשת¹²⁷ בקבלת אביה¹²⁸.

ואתה אב¹²⁸ לחכמה ותורתך תמימה, יברכך שוכן רומה כחשקי מכודנך¹²⁹.

יצחק בר משה נב"ה:

(תשעט) שמחתי בתורתך וששתי בשאלותיך¹, כי שפתיך נופת תטופנה מישרים תדברנה, כי לשונך ופיך נכונה מלא דעה² ובינה, גיבור מזויין בזיונה של תורה. הולך בדרך³ ישרה, איש ישרון⁴ ובעל פתרון, רב יצחק בר סיברון⁵. מתקין ביתרון, תיומי תאומי⁶, ה"ר יצחק בר משה⁸ נ"ע.

אשר שאלת על הכשר חביות⁷ של שכר לפי דברי

קבוע לשטיותה ועדיין לא נתרפאת, ודאי אינה מתגרשת אפילו בדיעבד¹⁰⁹.

ואם ענינה הוא כך שפעמים יום או יומים חלומה ופעמים יום או יומים שומה או פעמים שבוע חלומה ושבוע אחת שומה ואין לה עתים קבועים, מספקא לי אם זאת פעמים חלומה קרויה¹⁰⁹, הואיל ואין לה ווסת¹¹⁰ לימי חלומתה. ולשון ירושלמי¹¹¹ משמע כן, דקתני עתים חלומה, דמשמע עתים קבועים. וגם צריך ליהדר¹¹² שבימי חלימתה לא יהא¹¹³ בה אחד מסימני שטות, דקיימא לן כר' יוחנן פרק קמא דחגיגה (ג, ב) דתנו רבנן איזהו¹¹⁴ שומה, היוצא יחידי בלילה, והלן בבית הקברות, והמקרה כסותו. איתמר רב הונא אמר עד שיהו כולן בבית אחת, ור' יוחנן אמר אפילו באחת מהן. וקיימא לן כר' יוחנן, והוא דקעביד¹¹⁵ להו דרך שטות.

ומיהו בעת שטיותה אף על גב דאית בה סימנים הללו¹¹⁶, אם היא חכמה לשמור¹¹⁷ את גיטה ואת עצמה¹¹⁸ מתגרשת לכתחילה, לשמור את גיטה ולא את עצמה¹¹⁸ לא מיגרשא אפילו בדיעבד, ואפילו עתים חלומה.

ובבדיקת שמירת עצמה לא ברירא לי, הואיל וכתב מורי רבינו שמחה¹¹⁹ דלא ידע בבדיקת שמירת עצמה איך יבחן¹²⁰. הלכך הא דאתינן עלה נראה בעיני דלא מיגרשא כלל¹²¹ אף על גב דאית לה אב, הואיל והיא

124. דחרש: ס דפ' חדש 125. אב: א ד חסר
 126. העזרי: ס העזרי זצ"ל 127. מתגרשת: ד מתגרשה
 128. אב: ס אם 129. מכודנך: ס חסר 130. א ש ה...
 עצמה: ב חסר 131. ונשואה: ט חסר 132. אין: ו אין לה
 133. שתחזור: ט שמא תחזור

1. בשאלותיך: א בשאלתיך 2. דעה: ס דעת 3. בדרך:
 א דרך 4. ישרון: ס יתרון 5. סיברון: א סיכרון
 6. תיומי תאומי: ס תיומה תאומה 7. חביות: ד חבית

ב ד"ה וכל שאביה יכול לקבל בשבילה. דעת ר"ת הובאה גם בס' התרומה (סי' קלא), בראבי"ה (שם סי' תתקכא) ובמרדכי (גיטין סי' תיב).

לה כן פ"י ר"ת בתוס' בגיטין (סד, ב ד"ה וכל שאינה) את הסוגייה בפ' חרש.

לו פ"י זה של ר"ת לסוגייה בפ' חרש משמע מהתוס' בקדושין (מג, ב ד"ה וכל).

לז כן פירש הראבי"ה (שם סי' תתקכא) את דעת ר"ת.

לח מכודנך - ר' לעיל בתשובות (סו"ס תשמו; תשעח) ביטוי זה הלקוח מהמדרש (ויק"ר טז, א ועוד), ומשמעותו: משועבד לך.

א השואל הוא תלמיד רבנו האו"ז ושמו כשם רבנו, יצחק ב"ר משה, ובחתימת התשובה כתב רבנו: יצחק בר משה בן ה"ר יצחק, כדי להבדילו מהשואל.

109. פעמים חלומה קרויה: א פעמ' קרויה חלומה ד קרויה חלומה: 110. ווסת: ס עת ווסת 111. ירושלמי: ס הירושלמי 112. ליהדר: ס להזהר 113. יהא: ס היו 114. איזהו: א איזה הוא 115. דקעביד: ס דקא עביד 116. סימנים הללו: ס הני סמני 117. לשמור: א ס לענין לשמור 118. מתגרשת... עצמה: א חסר 119. שמחה: ס שמחה ז"ל 120. איך יבחן: א ד חסר 121. כלל: ד חסר 122. ויצאת: א ס ויצאתה 123. ר"ת: ס ר"ת ז"ל

לא דעת רבנו שעיתים שומה עתים חלומה אינה מגורשת אף בדיעבד. בדרכי משה הארוך אה"ע (קט, ו אות ד) מביא תשובת הר"ש שאינה מגורשת אולם מביא שדעת התוס' והרא"ש שיכול לגרשה. בהמשך מביא דעת מהרא"י בפסקים (סי' רטו) שבדיעבד מגורשת. בשו"ע (אה"ע קט, ו) פסק הרמ"א כדעת מהרא"י. ובחלקת מחוקק (שם סקט"ו) הביא דעת מהר"י וויל בשו"ת (סי' נב) ושו"ת מהרש"ל (סי' סה) שהחמירו שאף בדיעבד אינה מגורשת.

לב בתשובתו בראבי"ה (שם סי' תתקכא).

לג כוונתו, יצאה מרשות אביה.

לד דעת רש"י בגיטין (סד, ב ד"ה אינה מתגרשת) שאינה יודעת לשמור גיטה אינה מתגרשת ע"י אביה. לעומת דעת ר"ת בתוס' (יבמות קיג, ב ד"ה יצתה; גיטין סד, ב ד"ה וכל שאינה; קידושין מג,

ר"ת⁸ שמפרש דבית שאור אין לו הכשר, ולבי נוקפי שהשמרים חשובים כשאור, אם כן חשיבי כבית שאור שגם בשמרי יין מחמיצים את העיסה, עד כאן מקצת לשונך.

ינראה בעיני ומורה אני הלכה למעשה, חבית של שכר מדיחה במים יפה ומנגבה קודם הפסח ונותן לתוכה יין ודבש לכתחילה לצורך הפסח ושותהו בפסח, שהשכר הפולט מן החבית לתוך היין או לתוך הדבש בטל בששים, דקיימא לן היתר בהיתר בטל כדפסיק רבינו⁹ יצחק בר שמואל¹⁰ זצ"ל⁹. דתנן בפרק בתרא דכלאים¹¹ (ט, א) צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה עם זה אם רוב גמלים מותר, פירוש להביא פשתן לשם. אלמא אף על גב דאיסור כלאים הוי במשהו

אפילו נתערב חוט אחד של פשתן בבגד שלם של צמר, כיון שכבר נתבטל צמר רחלים בשל גמלים ברוב אינו חוזר וניעור אחרי כן עם הפשתן לאסור במשהו, אף על גב דמשהו בכלאים¹² דאורייתא, וכל שכן במשהו דחמץ דרבנן¹³ שאינו ניעור בפסח אחר שנתבטל¹⁴. דכשם¹¹ שצמר גמלים וצמר רחלים¹² אף על פי שהם מותרים זה בזה מבטלים זה את זה, האי¹³ שכר ויין נמי אף על פי שהם מותרים זה בזה מבטלין זה את זה¹⁴. ואין שייך כאן לומר אין מבטלין איסור לכתחילה, הואיל דבשעת נתינת היין ודבש לחבית מותר גם השכר.

¹⁴ ואף על גב¹⁴ דהיכא שבישל התירה בקדרה של איסור שאינה בת יומא¹⁵ אסרין¹⁵ דמשערין בכל

8. רבנו: א רבי' ס ר' וכן להלן 9. זצ"ל: א ד חסר 10. בכלאים: ס דכלאים 11. דבשם: א רב שם ד (רב שם) (דכשם) 12. גמלים וצמר רחלים: ד רחלים וצמר גמלים

13. האי: ד חסר 14. ואע"ג ... כדפ"א ד חסר ר' ביאורים 15. אסרין[נן]: ס אסרי

ב בהל' ע"ז (סי' רחצ) הביא רבנו דעת ר"ת שסבר להקל בבית שאור ע"י הגעלה לענין כלי גויים וכן לענין פסח. ולמעשה החמיר לענין פסח, כיון שרש"י פסק להחמיר, והביא שכן דעת ר' שמריה וריב"א. ובהג"א (ע"ז פ"ה סי' לו, ה) הביא מדברי מהר"ח בפסקיו שם.

ג תשובה זו מובאת בשלמות בהל' ע"ז (סי' קעה-קעט) ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפ' לבוב קסה-י). כמו"כ היא מוזכרת במדרכי פסחים (סי' תקסז). פסק המהר"ח מובא בע"ז (שם) ומשם העתיק ההג"א (ע"ז פ"ב סי' כד). ור' עוד דברי רבנו (שם סי' רסט-ער) שכתב יסוד דין זה וראיותיו.

ד וכ"כ בשו"ת מהר"ח או"ז (סי' יז) בשם ר"י, ובמדרכי (פסחים תקנה-תקנה) כתב שמצא כן בתשובת ר"י בשם ר"ת.

ה ממשנה זו הביא ראייה: ראב"ד (תמים דעים סי' לו), תרומה (סי' נה), סמ"ג (ל"ת עז), מדרכי (פסחים סי' תקנה) ור"ן בתשובה (סו"ס נט).

ו אומנם דעת הר"ן בנדרים (נב, א ד"ה וקשיא להו), בפרוש דעת הרי"ף בענין ריחא, שאין ביטול של היתר בהיתר.

ז בגמ' פסחים (ל, א) אמר רבא שחמץ בפסח בין במינו בין שלא במינו במשהו. וביאר רש"י בפסחים (שם ד"ה אמר רבא) ובחולין (קט, א ד"ה ותו לא) שביחס לתערובת מין במינו האיסור הוא מדאורייתא כדעת ר' יהודה הסובר שמין במינו לא בטל, וביחס למין בשאינו מינו הרי שגזרו בזה אטו מינו. בתוס' פסחים (ל, א ד"ה אמר רבא) וחולין (צז, א ד"ה אמר רבא) חלק ר"ת על רש"י וסבר שאין הלכה כר' יהודה בענין מין במינו. הוא עצמו סבר שמן הדין חמץ בפסח אינו אוסר בין במינו ובין בשאינו מינו אלא בשישים. רבנו בהל' ע"ז (סי' רסה-רסז) דן ארוכות בענין ומביא גם דעת הגאונים ר"י טוב עלם, בה"ג והשאלות שחמץ בפסח בשישים. דעת ר"י שירלאון שמביא רבנו (שם) שבפסח במשהו מדרבנן, ונר' שזו מסקנת רבנו גם לפי פסק המהר"ח (שם). גם כאן נר' מרבנו שחמץ בפסח במשהו מדרבנן.

ח רבנו פוסק כאן שיש ביטול של חמץ לפני פסח אף שזה היתר בהיתר, ואין האיסור חוזר ונעור בפסח. כך פסק רבנו האו"ז גם בהל' ע"ז (סי' רע).

ט בשו"ת מהר"ח או"ז (שם) תמה על ההוכחה מצמר רחלים לחמץ, וז"ל: "מה ראייה יש מצמר רחלים, דשם חל כבר איסור עליו, שאסור להביא פשתן עמו והפשתן הוא בעולם. אבל חמץ קודם זמנו, שאין איסור חמץ חל עליו עדיין כלל, מה ביטול שייך בזה". וע' בדברי הש"ך (יו"ד סי' צט ס"ק כ"ב), הפר"ח (או"ח סי' תמו סק"ד) והנו"ב (מה"ת חאו"ח סי' עב; חיו"ד סי' קפו), שדנו בענין זה.

י במקרה ונתערב חמץ לח בלח לפני הפסח בפחות משישים מתיר הט"ז בהל' פסח (או"ח תמו ס"ק ה) להוסיף על התערובת כדי שהחמץ יתבטל ולא יאסר בפסח.

יא ואף על גב... כדפרישית - פסקה זו נוספה מכת"י ס, היא הובאה גם בהל' ע"ז לרבנו (שם סי' קעה). התיקונים בסוגריים מרובעים בגוף הטקסט עפ"י האו"ז (שם).

יב שאינה בת יומא - זו הלשון הן בהל' ע"ז (שם) והן בשו"ת המהר"ם (שם), ומלשון זו משמע שקדרת איסור אוסרת אף שהקדרה לא היתה בת יומא, ויש קושי בדבר, וכדלהלן. זו דעת ר' מאיר במשנה ע"ז (כט, ב) ובבב"א ע"ז (סז, ב) הסובר שאיסור הנטל"פ אוסר בכל מקום, אולם דעת הפוסקים שהלכה כרבנן שנטל"פ אינו אוסר התבטל. וכן פסק רבנו האו"ז בהל' ע"ז (סי' רנה בתחילתו). וכך מפורש שם (סי' רס, רסא) גם ביחס לקדרה של איסור שאינה אוסרת אלא כשהיא בת יומא. ואומנם רבנו שם (סי' רפו) מחדש שקדרה שבלעה איסורי הנאה אוסרת אף כשאינה בת יומא, משום שאסור להנות ממנה, וממילא אם נתבשל בה בשר וחלב האסורים בהנאה הקדרה אוסרת גם כשאינה בת יומא (זה חידוש של רבנו ואין אחרים סוברים כך מלבד הפלתי יו"ד סי' פז, ד) האוסר איסורי הנאה שטעמם פגום, ודן בדבריו הפמ"ג (סי' פז שפ"ד יח). וכך מובא גם בהג' אשרי ע"ז (סי' ל) שהעתיק פסק

הכל²⁸ בטל. הלכך חמץ שנתערב בששים לפני הפסח, מותר באכילה בפסח. ולדברי רש"י²⁹ (חולין קט, א ד"ה ותו; ע"ז סט, א ד"ה ה"ג וכן) דפסיק מין במינו במשהו³⁰, שכן ויין מין³⁰ בשאינו מינו הוא.

ועוד נראה בעיני להביא ראיה (מהקומץ רבא) [מפרק כל הזבחים]³¹ (זבחים עח, א) דאמר ר' שמעון בן לקיש הפיגול והנותר והטמא שבללן זה עם זה ואכלן פטור, אי אפשר שלא ירבה מין על חברו ויבטלנו. שמע מינה איסורים מבטלין³² זה את זה, ושמע מינה נותן טעם ברוב לאו דאורייתא, ושמע מינה התראת ספק לא שמה התראה. הא למדת דאיסורים מבטלין זה את זה, מה³³ לי איסור באיסור מה לי היתר בהיתר. ואף על גב דפליגא³⁴ דר' אלעזר אדר' שמעון בן לקיש (שם עט, א), אדר' שמעון בן לקיש סמכין, דר' אלעזר תלמיד הוא כלפי ר' שמעון בן לקיש. והלל דילף מינה ר' אלעזר³⁵ לא פליג ומצי סבר כר' שמעון בן לקיש דלא יליף איסורין ממצות, ור' אלעזר אית ליה דהלל, והלל³⁵ לית ליה דר' אלעזר. ואף על גב דבירושלמי דחלה (פ"א ה"א ב, ב) מוכח³⁶ לכאורה דר' יוחנן³⁷ פליג אדר' שמעון בן לקיש³⁸, ליכא למיחש הואיל ולא הוזכרה בגמרא דידן³⁹. הלכך לא שנא איסור באיסור לא שנא היתר³⁸ בהיתר, הכל בטל. ותדע דאילו כהן טהור שנתערב לו תרומה טהורה בחולין, שניהם הוא היתר גביה ואחר מכאן³⁹ ניטמא דשריא ליה⁴⁰,

הקדרה (חולין צז, ב) משום דלא ידעי כמה בלעה תחילה, היינו דוקא שכשבלעה איסורא בלעה, כגון נבלות ושאר איסורים או כגון חלב (כשר) [לגבי בשר]¹⁶. הלכך הואיל ולא ידעין כמה בלעה אחמור רבנן ואסרי. אבל הכא כשבלעה חבית [זו]¹⁷ השכר היתירה בלעה, וכשנותן לתוכה יין ודבש הכל הוי היתירה, לא אחמור כולי האי שתהא צריך [כמו ש]כל¹⁸ החבית כולה אסורה. ואין צריך לשער כי (גם) [אם]¹⁹ כפי מה שהיא פולטת²⁰, [הלכך כל מה שהיא פולטת מתבטל] (מתבשל)²⁰ ביון, דהיתר בהיתר בטל כדפרישית¹⁴.

ועוד נראה בעיני להביא ראיה²¹ מהקומץ רבה (מנחות כב, א) דאמר ר' יוחנן²² ושניהם מקרא אחד דרשו (ויקרא טז, יח) ולקח מדם הפר ומדם השעיר, הדבר ידוע שדם הפר מרובה מדם השעיר, רבנן סברי מכאן²³ לעולין שאין מבטלין זה את זה, ור' יהודה סבר מכאן למין במינו שאינו בטל²⁴. והשתא הניחא היתר בהיתר דתרווייהו²⁵ למזבח היתרא נינהו, אלא מין במינו דאיסור בהיתר מנלן דלא בטיל. ואומר אני מדלא פריך הכי שמע מינה דאין חילוק בין היתר (להיתר) [בהיתר]²⁶ לאיסור בהיתר, דתרווייהו²⁵ שוין לענין ביטול²⁷. מעתה לדידן דקיימא לן מין במינו בטל בששים כדפירש ר"ת ז"ל²⁷ (תוס' חולין צז, א ד"ה אמר רבא), לא שנא היתר בהיתר לא שנא איסור בהיתר,

29. ולדברי רש"י: ס ולרבי' שלמה זצ"ל 30. מין: א ד חסר 31. (מהקומץ רבא) [מפרק כל הזבחים]: א ס מהקומץ רבה 32. איסורים מבטלין: א איסורי מבטלי 33. מה: א ד ומה וכן בסמוך 34. דפליגא: א דפליג 35. והלל: א חסר 36. מוכח: ד מוכחא 37. דר"י: א דר' יוחנן ס דר' יוסי 38. היתר: א חסר ד היתר 39. ואחר מכאן: א ד ואחר מהן וכן בהל' ע"ז: ואחר מכן וכן מסתבר

16. (כשר) [לגבי בשר]: ס כשר 17. [זו]: ס חסר 18. [כמו ש]כל: ס כל 19. (גם) [אם]: ס גם 20. והלכך כל... מתבטל] (מתבשל): ס מתבשל 21. ראיה: א ד חסר 22. יוחנן: א חסר ד יוחנן 23. מכאן: א מיכן וכן בסמוך 24. שאינו בטל: א שאין בטל 25. שאינו מבטל למזבח ... דתרווייהו: א ד חסר 26. (להיתר) [בהיתר]: א ס להיתר 27. ז"ל: א ד חסר 28. הכל: א ד חסר

שזהו ניגוד היוצר ביטול. וממילא לדעתו כאשר שניהם היתר גם לרבנן אין ביטול.

טו לעיל הע' ז הבאנו מחלוקת רש"י ור"ת בענין.

טז דעת הלל בברייתא (זבחים עט, א) שהיה כורך המצה, המרור והפסח ואוכלם יחד ומקיים בכך מצות האכילה של ג' המצוות, ומכאן שהמצוות לא מבטלות זו את זו.

יז ר' יוחנן אומר שהפיגול, הנותר והטמא ששחקן לא ביטלו זה את זה, ומשמע שסובר כר' אלעזר בגמ' בזבחים (שם).

יח וכן נדחו דעת רב המוזכרת באו"ז הל' יו"ט (סי' שס), דעת ריב"ל בהל' גיטין (סי' תשלב) ודעת רב בהל' ע"ז (סי' קכב).

יט בהל' ע"ז (סי' רע) מובא שרבנו שמחה דחה ראיה זו משום שלא יכול להיות שאין מלכתחילה כהן טמא בעולם, וממילא עוד לפני שנטמא כהן זה היה כאן ביטול של איסור בהיתר.

המהר"ח (בהל' ע"ז סי' קעט). אלא שאין אפשרות לפרש שדברי רבנו כאן מתייחסים לאיסורי הנאה, שהרי להלן הוא מזכיר איסור נבלה, שאינו איסור הנאה. זאת ועוד שגם לדבריו, שקדרה הבלועה באיסור הנאה אוסרת אף בנטל"פ, אין אסור אלא כנגד דמי הקדרה, בעוד שכאן כתב באדרבה כל הקדרה אוסרת. ולכן נראה שיש לתקן הגי' ולמחוק המילה - שאינה, וממילא אין האיסור אלא בקדרה בת יומא.

יג רבנו מחדש כאן שבביטול היתר בהיתר אין מחמירים לשער בכל הקדרה אלא משערים כמה בלוע בה.

יד ובר"ן נדרים (נב, א ד"ה וקשיא להו), שהוזכר לעיל הע' ו, פירש שהביטול נובע מהניגוד בין גורמי התערובת. והמחלוקת בין ר' יהודה לרבנן היא שר' יהודה סובר שאיסור והיתר אינם ניגוד מספיק כדי לבטל ולכן מין במינו לא בטל, ואילו רבנן סוברים

והיינו⁴⁰ דומיא דחמץ שנחערב קודם הפסח שיהא כמו כן מותר בפסח.

וכשהרצתי דברי⁴¹ לפני מורי רבינו⁴² אבי העזרי זצ"ל⁴³ השיבני כלשון⁴⁴ זה, שאם לא היה מותר אז היה להם לאסור כל יינות שסביב קולוניא⁴⁵. ולמורי רבינו שמחה זצ"ל כמו כן שאלתי, והשיבני גם הוא להיתרא⁴⁶. הלכך חבית של שכר מדיחה במים ומנגבה ונותן בה יין ודבש קודם הפסח ושותהו בפסח⁴⁷, כי שכר הנפלט מן החבית לתוך יין ודבש בטל בשישים⁴⁸.

ואי משום שמרים שכתבת⁴⁹, כך נראה בעיני הלכה למעשה ששמרים של שכר גופייהו מותר לאוכלם בפסח אי לית בהו כלל צחצוחי שכר. (ע"ז לד, א) דאמר רב זביד האי דורדיא דחמרא בתר תריסר ירחי שתא שרי⁴⁷, והיינו טעמא שכבר נתייבשו וכלה מהם טעם יין וצחצוחו. ואמר רב אחא (בר רבא) [בריה דרב איקא]⁴⁸ (שם, ב) הני⁴⁹ פורצני דארמאי, פירוש (רש"י ד"ה פורצני) פסולת סל ענבים, בתר תריסר ירחי שתא שרי. ורמי בר תמרי דהוא רמי בר דיקולי עבד בה עובדא⁵⁰ בפרק כל הבשר (חולין קי, א). ואמר בירושלמי פרק קמא דדמאי (ה"ג ד, ב) שמרי גוי⁵⁰ שמא אינם⁵¹ אסורים בהנאה, הא שמרים שיבשו⁵² אין בהם משום הנאת עבודה זרה⁵³.

הא למדת דשמרים שייבשו⁵² אינם נאסרים בכלל יין נסך, ואפילו באיסור ניסוך לעבודה זרה דחמיר, כל

שכן באיסור שכר בפסח דקיל⁵³. דשמרים אינם אלא טינופת בעלמא, כדמוכח בפרק סאה תרומה בירושלמי (תרומות פ"ה ה"ג ל, ב) אין טנופת תרומה מצטרפת עם התרומה לאסור על החולין, אבל טנופת חולין מצטרפת עם החולין להעלות התרומה. לוג יין צלול שנפל למאה לוג⁵⁴ יין עכור⁵⁵ אין את מוציא שמרין שבו, לוג יין עכור שנפל למאה לוג יין צלול⁵⁵ אתה מוציא שמרים שבו⁵⁶, פירוש שאינו מצטרף לאסור, שאינו כי אם⁵⁷ טנופת בעלמא. הא למדת דשמרי יין אינם בכלל יין, לא לענין תרומה לא⁵⁸ לענין הנאת עבודה זרה⁵⁹, והוא הדין שאינן⁶⁰ בכלל שכר לענין חמץ. הלכך לפי מאי דסליק אדעתך לדמותו⁶¹ לבית שאור שאין הגעלה מועלת לו דאינו⁶² נפלט, ליכא למיחש למידי⁶³ דטנופת בעלמא הוא. והואיל שהשכר כולו נפלט אף על פי שהשמרים אינם נפלטים לא חיישינן ולא מיד.

ותו, דנראה בעיני שהשמרים שמחמיצים לאו משום דהו חמץ כמו שאור כדפרישית שאינם כי אם טנופת בעלמא, אלא מחמת קיוהא דאית בהו מחמיצים. דהא כמהין ופטירות שקורין בלשון כנען⁶⁴ גוביצים⁶⁵, מחמיצים את החלב ושרו בפסח משום חמץ. ותפוח דאכלינן בפסחא מחמיצין את העיסה⁶⁶ כדאיתא בפרק כל המנחות באות מצה (מנחות נד, א).

הלכך נראה בעיני כדפרישית, דחבית של שכר שהדיחה וניגבה ונתן בה יין או דבש קודם הפסח,

55. [אין את... יין צלול]: א ד ס חסר הוספנו עפ"י הירושלמי שלפנינו 56. שבו: א שכן ד (שכן) [שבו] 57. כי אם: ס אלא 58. לא: ס ולא 59. ע"ז: ד עכ"ם 60. שאינן: א ד שאינו 61. לדמותו: ס לדמותן 62. דאינו: א ד ואינו 63. למידי: ס ולא למידי 64. בלשון כנען: ס חסר 65. גוביצים: ד גוביצ"י 66. כדאיתא: ס חסר

40. והיינו: ס דהיינו 41. דברי: ד דברים ס דברין 42. רבנו: ס חסר 43. זצ"ל: א ד חסר 44. כלשון: ס בלשון 45. קולוניא: ס קולוניא 46. בפסח: א ד חסר 47. שרי: א ד שרו וכן לקמן 48. (בר רבא) [בריה דרב איקא]: א בר רבא ס בר רבא 49. הני: א ד האי 50. גוי: ד עכ"ם 51. אינם: א ד אין 52. אין... שייבשו: א ד חסר 53. דקיל: א ד דקיל או ה"ה 54. לוג: א ד לוגין

ומציין שיש חולקים, אולם סותר עצמו מסי' תמב (סעי' ד), שפסק בסתם כדעת הרמב"ם להחמיר. הרמ"א (שם) התיר לח בלח. כב בשאלתו לעיל העלה השואל את הסברה ששמרי השכר דינם כשאור האוסר את הכלי לחלוטין.

כג מדובר שם שצלה כחל באמצעות החרצנים שמצא אצל היקבים.

כד בתוס' (ע"ז לד, א ד"ה דורדיא) הביאו מחלוקת ר' אפרים ור"ת אם שמרים שיבשו לאחר י"ב חודש גופייהו מותרים או רק כאשר נתמדו במים. עיי"ש שהביא ר"ת ראייה מהתוספתא (תרומות פ"י, יב) שאסרה בכה"ג, ודלא בירושלמי.

כה בגמ' (שם) יש מחלוקת תנאים אם תפוחים מחמיצים.

כ וכ"כ רבנו בהל' ע"ז (ח"ד סי' ער) שר' שמחה והראב"ה קבלו דעת רבנו לקולא. אולם, צ"ע שהראב"ה בספרו (ח"ב סי' תכ) כתב שהיתר בהיתר לא בטיל, וכ"כ בשמו המהר"ח בשו"ת (סי' יז) ובשו"ת מהרי"ל החדשות (סי' נג).

כא דעת הרמב"ם בהל' חו"מ (ד, יב), לדעת פרשניו היא, שאומרים חוזר ונעור, וכן הביא הרה"מ על הרמב"ם (שם) בשם הרי"ף גיאת, וכן דעת הראב"ן בתשובה (סי' ח) והרשב"א בשו"ת (ח"א תפה). ראשונים אחרים התירו כרבנו וכן הרא"ש בפסחים (פ"ב, ה), הגה"מ הלי' חו"מ (סוף פ"א) והטור (סי' תמב, ב; תמו, ד). הבי" (או"ח תמו, ד) הביא שגם דעת הסמ"ג, הסמ"ק והמרדכי להקל. בתרוה"ד (קיד) התיר בתערוכת לח בלח, ולדעתו תערוכת של קמח היא לח בלח. השו"ע (תמו, ד) הביא שאינו חוזר וניעור

הנקרא שירליאון⁸² נותן טעם לפגם בפסח, והרב ר' יחיאל בר יוסף⁸³ הנקרא שיריושל⁸⁴ היה באותו מעמד. וכן אני נוהג⁸⁵ תדיר להתיר טעם לפגם בפסח⁸⁶. ואפילו אותם שאוסרים טעם לפגם בפסח, היינו שאם היה בעין היה משיב, אבל שכן ביין אפילו בעין מפגמו. הלכך מכל פנים נראה בעיני היתר גמור⁸⁷.

⁸⁸דין חבית של שכר לתקנה ואתה אהוב ונחמד, לצורך הפסח כתוב בע"ז^{87 88}. בתורה נצמד, ירבו ימין ושנותין כחשקי אוהבך כלבך⁸⁵.

יצחק בר משה בן ה"ר יצחק⁸⁶ נב"ה:

(תשפ)¹ על⁸ דבר המעין הנובע מן הנהר בשנים ושלשה מקומות. ועשו מקוה של אבנים תחת ההר, ועשו חלון שהמים נכנסים דרך אותו חלון למקוה, ועשו חלון אחד² בכותל אחר כשהמקוה מתמלא יוצא לחוץ. ופעמים כשהגשמים גדולים באה חרדלית של גשמים בכח ונכנסין מי גשמים הנוטפין למקוה. ועוד מקוה אחר³ בנוי כהלכתו חפור בקרקע עד המים, והוא

מותר⁶⁷ בשתיה בפסח דטעם הנפלט בטל בששים. ואפילו אם תמצי לומר דבעינן לשעורי ככולה חבית כדמשערינן בכל הקדרה ולית כאן ששים, אפילו הכי היכא ששהה השכר לילה שלם בדופני החבית, מותר⁶⁸. ואפילו היכא דליכא ששים או אפילו נתן בתוכה⁶⁹ בפסח, מורה אני ובא⁷⁰ דשרי, משום שהמשקה של שכר הנפלט לתוך היין או לתוך הדבש נותן טעם לפגם הוא, דכל הנבלע בכלי ולן⁷¹ בו לילה שלם⁷² ונפלט פוגם. (מרי) [מי]⁷³ מכניסני לאותה דיעה או מאי קשיא לי דאימה⁷⁴ משקים אינם נפגמים בלינה ובפליטה, אלא כל הנבלע ולן לילה אחת⁷⁵ מפגים⁷⁶. הלכך האי שכר ושמרים⁷⁶ שבו שנבלעו בכלי ולנו לילה אחת⁷⁷ ונפלטו, מפגימין את היין ואת הדבש שבחבית ושרו. שכן פסק רבינו שמואל זצ"ל⁷⁸ והרב ר' אליעזר בר יצחק מפרגה⁷⁹ זצ"לכט דנותן טעם לפגם בפסח שרי.

ואני ראיתי בפריש⁸⁰ בחג הפסח לאחר שיצאנו מבית הכנסת שהתיר מורי רבינו יהודה בר יצחק⁸¹ זצ"ל

ביאורים 79. בר יצחק מפרגה: א מבהם ד מביהם 80. בפריש: ד בפריש 81. בר יצחק: א ד חסר 82. הנקרא שירליאון: ס חסר 83. בר יוסף: א ד חסר 84. וכן... גמור: א ד חסר 85. כלבך: ס חסר 86. בן ה"ר יצחק: ס חסר 87. בע"ז: נ שם 88. דין... בע"ז: ט חסר 1. (תשפ): א חסר 2. אחד: א אחר

67. מותר: ס מותרים 68. ואפי'... מותר: א ד חסר 69. בתוכה: ס לתוכו 70. ובא: ס חסר 71. ולן: ד חסר 72. בו לילה שלם: א ד חסר 73. (מרי) [מי]: א מרי ס רמי 74. דאימה: א דאי נמי ד (דאי נמי) (דנימא) 75. לילה אחת: א ד ונפלט 76. ושמרים: א ד ושמרי 77. ולנו לילה אחת: א ד חסר 78. שמואל: ד שמשון ר'

לג וכ"פ התוס' (ע"ז סו, א ד"ה מכלל). הטור הביא בשם הרשב"ם (ר' לעיל הע' כח) ובעל היראים להחמיר בנטל"פ בפסח, ומאריך בשם רש"י, ר"ת, ר"י והרא"ש להתיר, וכך פסק. הביא את הרשב"א בתשובה (ח"א תצט; מיוחסות לרמב"ן קנא) שהחמיר בכך. עוד הביא מתרוה"ד (סי' קכח) שבמקום שאין מנהג ברור המיקל לא הפסיד והמחמיר תע"ב. השו"ע (תמו, י) היקל והתיר נטל"פ אולם הרמ"א כתב שנהגו להחמיר אפילו כשהחמץ הוא גם משהו וגם נטל"פ.

א בתשובה זו לא מצוי לפנינו הן שם המשיב והן שם השואל אליו הופנתה התשובה. בענין זה דנו באריכות במבוא לנשים ח"א, וכן הערנו על כך במקומות אחרים. מסקנתנו שהשואל הוא רבנו האו"ז ור' להלן הע' ו. המשיב הוא כפי המסתבר רבנו שמואל בר' שלמה, שבהל' מקוואות סי' שלו הזכיר רבנו את תשובתו, ור' להלן הע' טו.

ב המשיב דן בשלושה מקרים: א) יש מקום כניסה ויציאה למים וקיימת זחילה אא"כ סותמים את חלון יציאת המים. ב) למקרה הראשון יש סעיף נוסף והוא שמי גשמים חודרים ג"כ למקוה. ג) מקוה הסמוך לנהר וכאשר הוא גדול (עולה על גדולתו) המים נכנסים למקוה. בכל אחד מהנ"ל יש לדון אם כשר המקוה לטבול בו, והרב המשיב עונה על ראשון ראשון.

כו ר' שנו"ס, באו"ז ע"ז (שם סי' קעח): דמי.

כו דעת רבנו שדי בלילה אחד כדי שיהיה נותן טעם לפגם ולא בעינן מעת לעת, וכ"כ בהרחבה בהל' ע"ז (סי' רסב). כן דייקו בתוס' (ע"ז עו, א ד"ה בת יומא) בשיטת רש"י, ושכן דעת ר"ת. הבי' (י"ד קג, ה) הביא מחלוקת ראשונים בזה. בשו"ע (י"ד קג, ה; צג, א) פסק דלא כרש"י, והצריך מעת לעת.

כח ר' שנו"ס שבכתה"י כאן הגירסא: שמואל והכונה לרשב"ם, וכן בהל' ע"ז (שם סי' קעח). ובהמשך שם (סי' רסב) מביא את תשובת רבי' שמואל שהתיר נטל"פ, וכן במרדכי פסחים (סי' תקסז). אולם קשה שהטור (או"ח תמו, י) כתב שהרשב"ם אוסר נטל"פ בפסח. ונר' שמשום כך תיקן הדפ' וגר' כאן: שמשון, אלא שיש לדחות מכל הראיות שכנגד. וע' בב"ח (תמו סק"ה) שהגיה במרדכי לרש"י.

כט ר' אליעזר ב"ר יצחק מפרגה (פראג), מחכמי ביהם (בוהמיה) שבאשכנז (ראה שנו"ס שיש שגרסו: מביהם), למד תורה אצל ר"ת, ומוזכר בספרי פוסקי אשכנז.

ל מעשה זה מביא רבנו גם בהל' ע"ז (סי' רסב) וכן הביאו המרדכי (פסחים סו"ס תקסז).

לא הוא ר' יחיאל מפריס.

לב אני נוהג - באו"ז בע"ז (סי' קעט): אנו נוהגים.

סמוך לנהר ויש בו חלון, וכשהנהר גדול³ באים המים דרך חלון למקוה.

ועתה נסתפקת מקוה של אבנים העשוי תחת ההר, לפי שהמים שותתין במקום מדרון דרך החלון העשוי בכותל כמין צינור למקוה, ומצד אחר דרך חלון העשוי בכותל אחר שותת לחוץ, וזוחלין המים מן מדרון ההר למקוה ומן המקוה לחוץ. ועתה הווי להו זוחלין במקוה⁴ שדרך זחילתן⁵ טובלין במקוה, לפי שיוצא לחוץ דרך חלון העשוי בכותל אחר. ותניא בתורת כהנים (שמיני פ' ט) המעיין מטהר בזוחלין והמקוה באשבורן, ותנן (מקוואות פ"ה, ה) הזוחלין כמעין והנוטפין כמקוה הם לטהר באשבורן דוקא. ותניא בתוספתא פרק קמא דמקוואות⁶ (הט"ו) מעיין שמימיו מועטין וריבה עליו והרחיבו⁷, שעשה בריכה לפני המעיין ונתמלאה הבריכה מים, והמים זוחלין במקום שלא היו זוחלין מתחילה. ועתה אותה בריכה שעשה מקוה אינה כשירה אלא באשבורן, אך במקום שהיה מתחילה מטהר אף בזוחלין⁸.

אם כן אנו רואים לשם אף על גב שהבריכה שעשה לפני המעיין נתמלאת ממי הנהר שאין זוחלין, מכל מקום דין נוטפין יהיבין להו ואין מטהרין אלא באשבורן. אותו בניין שעשוי⁹ של אבנים תחת ההר, היינו בריכה שנעשית לפניו, וגם הם זוחלים במקום שלא היו זוחלין מתחילה. ולכך דעתך לומר שצריך לסתום החלון שבכותל אחר, שלא יצאו המים לחוץ

מצד אחר והוה⁸ להו אשבורן¹. לפי דברך, אותם נהרות גדולים כשגדלים הנהרות בימות הגשמים ומתפשטים המים בשדות למרחוק ויש בריכות בשדות שמתמלאים ממי הנהרות שגדלים והמים מכסים כל השדות והבקעה והרכסים והבריכות, וכי אינם יכולים לטבול בשרעתא דנהרא², ומה בין זה לריבה והרחיבה⁹. וגם מאיזה טעם יהיה להם דין נוטפין אחרי שמן המים שבנהר שהן זוחלין נתמלאו הבריכות, וכי גרע מה שהמשיכו מבריכה¹⁰, ומה¹¹ בין המשכה ובין כשהנהר גדל מאליו.

אמנם ודאי הוצרכנו לפרש פירוש התוספתא בעניין אחר¹². (שם) מעין שמימיו מועטין וריבה עליהן והרחיבו, כלומר שעשה בריכה לפני המעיין ומילא בכתף מים שאובין ונתן בבריכה, (דנעשים)¹³ על ידי כן נתמלא הבריכה מן השאובים שמילא בכתף ממי המעיין שהן זוחלין, ונתערבו יחד הזוחלין של נהר והשאובין שבבריכה התחתונה לפי שמילא בכתף משאובין בבריכה, הווי להו נוטפין. ואף על גב שמימי הנהר שהן זוחלין באים בבריכה, אינו כשר בזוחלין אלא מקום שיכול להלך מתחילתו¹⁴. אבל אותו מקוה שלכם שכולו מתמלא ממי הנהר שהן זוחלין כשר בין באשבורן בין בזוחלין, כן נראה לי, ואין צריך לסתום החלון שבכותל אחר¹⁵, ואם דעתך לסתום טוב הדבר. ועל מה שפעמים שהגשמים יורדין הנוטפין מקלחין ובאין למקוה והנוטפין אין מטהרין אלא באשבורן אין

3. גדול: א גדל 4. במקוה: א במקום 5. זחילתן: א זחילתו 6. דמקוואות: א דמקוות 7. שעשוי: א שעשו 8. והוה: א והווי 9. והרחיבה: א והרחיבו 10. מבריכה:

א בבריכה 11. ומה: ד מה 12. (דנעשים): א דנעשים 13. מתחילתו: ד בתחילתו

לנו שרכנו האו"ז עסק בנושא זה בתחילת הל' מקוואות, וידוע לנו גם דעתו. וממילא כאשר מביא המשיב בתשובה זו שלפנינו את דעת השואל שיש לסתום החלון כדי להכשיר הטבילה, קרוב לוודאי שהשואל כאן הוא רבנו האו"ז.

ז ראה ב"ק (כט, א) וברש"י (שם) שפירש: "שרעתא דנהרא - שגדל הנהר וכיסה את עין הדרך". וע"ע בנמוק"י (ב"ק יג, א) שפירש: "שרעתא דנהרא - שפת הנהר".

ח הפירוש הפשוט לתוספתא דלעיל מסייע לדעת השואל שאין לטבול במקוה זה, אף שכל מימיו ממי המעיין הנובע, אלא אין זה מסתבר למשיב, ולכן נצרך לפרש פירוש אחר בתוספתא.

ט דעת המשיב שאם אין תערובת של מים שאובים, אף שהמים מהלכים במקום שלא היו בו מתחילה, הם מטהרים כמעין, וזו דעת רבנו יחיאל, ר' סי' תשעג (הע' כג).

ג ובהמשך שם נאמר ש"מטהר באשבורן ואינו מטהר בזוחלין אלא עד מקום שיכול להלך מתחילתו", ומשמעות הדברים בפשטות שבכל מצב (אף כשלא נוספו על מי המעיין מים שאובין או מי גשמים) אין המעיין מטהר אלא בנתיב המקורי. ד וכן פירש ר"ש (מקוואות פ"א, ז), וכ"ה במרדכי (מקוואות סי' תשמו) וברוקח (סי' שעב). וע"ע בב"י (רא, טו).

ה נר' שהג"ה הנכונה היא: שהן, וכך נר' מהמשך הדברים. ו המהר"ח בפסקים בתחילת מקוואות פותח ב"מעין הנובע מן ההר", שהוא הנושא הנדון כאן, אף שאינו מביא את הפסק לכך. מכאן מוכח שרכנו עסק בענין זה בתחילת הל' מקוואות. בתשובות סי' תשעג, שם דן רבנו יחיאל בענין זה של המעיין הנובע מההר והמים מתנקזים למקוה, ושם באותו סי' נאמר בפסק המהר"ח שהאו"ז בתחילת הל' מקוואות הצריך לסתום החלון, ורבנו יחיאל סבר שאין צורך. היוצא מכך הוא שידוע

לחוש, שהלכה כשמואל דאמר (שבת סה, ב) נהרא¹⁴ מכיפיה מתברין, ואין לך טפח שיורד¹⁵ [מ]למעלה שאינו (יורד) [עולה] טפחים [מ]למטה^{15א}.

ועל אותו מקוה² שסמוך לנהר, וכשהנהר גדל נכנסין מי הנהר אל המקוה דרך חלון וקו וקיימי וטבלי. ועל זה שלחת אנן תנן (מקוואות פ"ה, ה) הזוחלין כמעין לטהר בזחילה. ופירוש בזחילה דוקא ולא (בעי עבור) [באשבורן]^{16ג}, ר"ת פירש דוקא מקוה (ממעין) [ממעט]¹⁷ מדין זוחלין אבל מעיין מטהר מפילו באשבורן¹⁸. דהיינו טעמא דמקוה ממעט מזוחלין משום דמקוה משמעותה אשבורן, מה לשון דקו וקיימי, ואתא אף¹⁹ למימר דמקוה אינו מטהר כי אם באשבורן דקו וקיימי. אבל מעיין משמעותו לא משמע כלל טפי זוחלין מאשבורן, וליכא למעוטי אשבורן מאך. ועוד מיעוטא דאך במעין כתיב אך

מעין²⁰, והכי משמע פשטיה דקרא (ויקרא יא, לו) אך מעין דקא מעין מזוחלין ולא מקוה מזוחלין. וכך מוכח פרק אמר להם הממונה, דתנן (יומא ל, א) חמש טבילות בו ביום טובל על גג הפרוה, ואותם מים היו באין ממעין²¹ כדמוכח בגמרא (שם לא, א), מכלל דמעין מטהר באשבורן²²:

(תשפא) שאלת (אבה) [אבא]¹ מרי מהרב ר' שמואל בן הרב ר' ברוך ממיינצא² זצ"ל מצאתיה בשלהי גיטין

לבעל ענוה ושונא הגאון, ולו מלכות נאווה, יען כי אוה ליישר ההוגים ברוב שכלו ותוקף פלפולו, ונאה והדר לו ללבוש עטרה, להרכיב התורה בסברתו הישרה, גבור בתורה מאתים בן מאתים, ממלא מקום אבותיו מורי ר' שמואל בן הרב ר' ברוך.

ממעין

1. (אבה) [אבא]: ס אבה

14. נהרא: א נהר 15. [מ]למעלה... [מ]למטה: א ד למעלה שאינו יורד טפחים למטה ר' ביאורים 16. (בעי עבור) [באשבורן]: א בעי עבור 17. (ממעין) [ממעט]: א

ב) כתבו שיש ט"ס בשטמ"ק, וממילא לדעתם אין חולק שגם לדעת הרא"ה המעיין מטהר אף באשבורן.

יד וכ"כ תוס' הרא"ה (שבת סה, ב ד"ה שמא ירבו) והריטב"א (שבת שם) בשמו של ר"ת.

טו לעיל (סי' שלו, ז) הביא רבנו דעה זו בשם ר' שמחה. הוא גם ציין שם שזו דעת ר"ת "כדפרישית לעיל בתשובה של הרב רבנו שמואל ב"ר שלמה". ומכאן מוכח שהמשיב כאן הוא אותו רבנו שמואל כנ"ל הע' א.

טז לשון הספרא שמיני (פ"ט, ג): "אי מה מעין מטהר מזוחלים אף מקוה מטהר מזוחלין! ת"ל: אך מעין, המעין מטהר מזוחלים, והמקוה באשבורן".

יז לשון הפסוק בויקרא (יא, לו): "אף מעין ובור מקנה מים יהיה טהור ונגע פגולתם יטמא".

יח תוס' הרא"ה (שם) הביא ראיה זו ודחה אותה, משום שאפשר לומר שהמים היו נכנסים מצד אחד ויוצאים מצד אחר.

יט כדעה זו שהמעין מטהר אף באשבורן כתבו: היראים (סי' כו), האשכול (סי' נט), הרמב"ן (שבת סה, ב), הר"ן (בריי"ף שבעות ה, ב ד"ה המעיין), ההג"א (שבת פ"ו סי' טו) והשטמ"ק (נדרים מ, א ד"ה תלמוד לומר אף חילק), וכ"פ השו"ע (רא, ב), וראה ש"ך (שם סי' ז).

א תשובה זו לא מצויה אלא בכ"י ס.

ב ר' שמואל הוא בנו של ר' ברוך בר' שמואל ממגנצא בעל סי' החכמה. ר' שמואל היה אחד מרבותיו של רבנו האור"ז.

י זו דעת ר"ת שהלכה כשמואל, שבכל מצב יש רוב של מים נובעים כי נהרא מכיפיה מברין. וכ"כ בספר הישר (ח"י סי' רנו), והובא בתוס' (שבת סה, ב ד"ה דאמר שמואל; בכורות נה, ב ד"ה אין). ביראים (סי' כו) ובמרדכי (מקוואות סי' תשמח). ור' בזה באורך בטור ב"י (רא, ב), שכתבו שר"י, מהר"ם ורא"ש חולקים על ר"ת. השו"ע (שם) פסק להחמיר, וברמ"א שפסק שנכון להורות להחמיר, אך אין למחות במקילים (במקום שאין מקוה).

יא משפט זה תוקן עפ"י המקורות בהערה הקודמת, וכן העיר בנדפס על הגיליון. ביטוי זה מקורו בבבלי תענית (כה, ב): "אין לך טפח מלמעלה, שאין תהום יוצא לקראתו שלשה טפחים. והא תניא טפחיים! לא קשיא: כאן - בעבודה, כאן - בשאינה עבודה". בירושלמי ברכות (פ"ט ה"ב סה, ב) הלשון: "אין לך טפח יורד מלמעלה שאין הארץ מעלה כנגדו שני טפחים". ובילקוט שמעוני תהלים (רמז תשמג): "אין לך טפח יורד מלמעלה, שאין התהום עולה כנגדו טפחים", ובלשון קרובה לילקוט בדברי רבנו והראשונים.

יב עתה בא הרב המשיב לדון במקרה השלישי, המובא בריש הסימן, שהמים נכנסים למקוה כאשר הנהר גדל.

יג בשטמ"ק ביצה (י, ב ד"ה מתניתין ושיון) נאמר בשם הרא"ה: "מעין שאינו מטהר אלא מזוחלין", ומשמע שלדעתו אין המעין מטהר באשבורן. אלא שבריתב"א מכות (ד, א שלהי ד"ה חבית), בשם הרא"ה, הלשון שונה, ומשם ניתן להבין שגם לדעתו המעין מטהר אף באשבורן. ואומנם בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ג ח"ב סי' כו, ג ד"ה והנה לפענ"ד) ושו"ת בית יצחק (י"ד ח"ב סי' לג,

[א] אנא גלה נא אזני בההיא שפירש ר"ח ז"ל באיזהו נשך (ב"מ סט, א) (גם) [גבין] ההיא דרב עיליש¹, דכל היכא דמסיק פלוני ופלוגי כולהו סבירא להו, דכל כי האי גונא שיטה היא ואין הלכה כמותם². וגם אלפס פסק כן³. וראיה מדאמרין פרק איזהו נשך (שם סח, ב) אמר רב נחמן הלכה כר' יהודה, הלכה כר' יוסי, הלכה כרבן שמעון בן גמליאל, ולבסוף מסיק דלאו הלכתה אתמר אלא שטה אתמר.

וכבר עברו ימים ושנים ששמעתי משמך שהיית מקשה מדאמרין פרק קמא דסוכה (ז, ב) אמר אביי רבי, ור' יהודה, ור' יאשיה, ורבן שמעון בן גמליאל, ובית שמאי, ואחרים, כולהו סבירא להו סוכה דירת קבע בעינן. ומטיבותיה דמר הייתי סבור דההיא לאו שטה היא דפליגי בדין דירת קבע⁴. אלא הא (קמ"ל) [קשיא]² דאמר פרק כל שעה (פסחים לב, ב) אמר אביי ר' יוחנן בן נורי, ור' עקיבה, ור' אליעזר בן יעקב, כולהו סבירא להו חמץ בפסח אסור בהנאה. ופרק במה אשה (שבת סה, א) אמר אביי רבי, ור' אלעזר, ור' שמעון בן אלעזר, כולהו סבירא להו דכל מידי דמיגניה ביה לא אתיא לאתויי⁵, ואנן קיימא לן הכי. וכשהצעת דברי לפני מורי רבי יהודה זצ"ל בפריש, יישר בעיניו והביא גם הוא לי ראייה, דאמר פרק כשם (סוטה ל, א) אמר רב אסי אמר רב, ואמרי לה אמר רבה בר אבוב⁶ אמר רב ר' יהושע, ור' אליעזר, ור' מאיר ור' יוסי⁷, כולהו סבירא להו אין שני עושה שלישי, וקיימא לן הכי⁸.

2. (קמ"ל) [קשיא]: ס קמ"ל

ג דעת ר"ח הובאה גם בתוס' (ב"מ סט, א ד"ה אלא שיטה). ד הדיון שם בפסק ההלכה במחלוקת התנאים בענין ריבית כשהאדם מקבל כסף למחצה פקדון ומחצה הלוואה, האם צריך לקבל סכום ניכר עבור שמירתו כדי שלא יראה כריבית או מספיק משהו בעלמא. והביאה הגמ' ג' תנאים, המוזכרים להלן, ר' יהודה, ר' יוסי ורשב"ג הסוברים שמספיק משהו. אלא שמסקנת הגמ' (שם) שזו "שיטה", ואדרבה אין הלכה כמותם, וכדלהלן. ה דעת ר"ח להבנת רבנו היא, שבכל מקום שנאמר פלוני ופלוגי "כולהו סבירא להו", זו "שיטה" ואין ההלכה כך. ו כך כתב הר"ף בב"מ (מ, ב) וכן בשבת (כט, א), שאין הלכה כ"שיטה".

ז אולי כוונת רבנו שממש אין כלל מקום להקשות כיון שאין זהות בין שיטותיהם, שהרי כל אחד מהם סובר אחרת, אף שמשותפים בעיקרון שסוכת קבע בעינן. ולכן מקשה רבנו להלן מענינים נוספים בהם יש זהות בין הדעות, וגם הלכה כמותם, אף שהלשון היא: "כולהו סבירא להו", שלפי ר"ח משמעותה - "שיטה". ח לאתויי - בגמ' לפנינו: לאתויי. והמשמעות לשתי האפשרויות,

[ב] ויורני מורי⁹ דאמר פרק הבא על יבמות (יבמות נה, א) אחותו דכתב רחמנא בה כרת למה לי, לכדר' יוחנן דאמר ר' יוחנן שאם עשאן כולן וכו', ולר' יצחק לכרת ניתנו ולא למלקות ניתנו וכו'. ותקשי ליה בין לר' יוחנן דאמר אחותו לחלק יצאה, בין לר' יצחק דאמר למלקות יצאת, מנה להו למדרש הכי, אימא דלמעוטי איסור הבא על ידי קדושין אתא. ואידרוש הכי, אחותו בכלל היתה בכלל היקש כר' יונה ונכרתו¹⁰, ולמה יצאת, להקיש אליה ולומר לך מה אחותו מיוחדת שהיא ערוה ואיסור הבא מאליה וחייבין עליה כרת, אף כל שהיא ערוה ואיסור הבא מאליה חייבין עליה כרת, יצאת אשת איש וכל דכתב לה דאינו איסור הבא מאליה כי אם על ידי קדושין.

[ג] ויודיעני מורי¹¹ דאמר בסוכה (נג, א) תנא אשה בוררת חטין באור בית השואבה, ובירושלמי (סוכה פ"ה ה"ג כג, ב) והא קמעלה, הדא אמרה קול ומראה וריח אין בהם משום מעילה. ותימא לי דאמר בפסחים (כו, א) מעילה הוא דליכא, הא איסורא איכא.

נא ותחינה תשיבני בזה העונה.

יצחק בר משה נב"ה:

וזו היא התשובה

אתווה תווה כמורי צוה, אך אם עזה היא ספות רוח, כי חברותך וענותנותך הזיקתני להשיב ביום הקז. אמנם כי האלף לך ומאתים על כל סאה סאתים, ומה לשאול לשועל כשארי נכנס ועל,

שאיין חשש שתראה לחברותיה משהו שתתגנה בו.

ט הוא ר' יהודה שירלאון, רבו של רבנו.

י אבוב - לפנינו: איסי.

יא בגמ' לפנינו סדר התנאים שונה.

יב כלומר, ממקורות אלה קשה על הכלל של ר"ח שבכל מקום שנאמר: "כולהו סבירא להו" משמעותו שאין הלכה כדעות אלו. ור' דברי רבנו לקמן (ב"ק סי' קנח) שכתב בשם הראב"ה (ח"ב סוכה סי' תרט) שיש מקומות שהלכה כ"שיטה", ומה שהגמ' אמרה ד"שיטה איתמר ולא הילכתא", כוונתה שאין הלכה כמותם מכח שהם רבים, ולא שאין הלכה כמותם כלל. ועי' בתשובת ר' שמואל לקמן כיצד הסביר העניין. וע"ע בדברי רבנו הל' שחיטה (ח"א סי' שפג), פסקי ב"ק (ח"ג סי' רעז), פסקי ב"מ (ח"ג סי' קג), פסקי ב"ב (ח"ג סי' רכא) שכתב שיתכן והלכה כשיטה.

יג זו שאלה נוספת מהרב שמואל בר' ברוך.

יד דרשת ר' יונה, שהקיש את העריות, מובאת ביבמות בשני מקומות (ח, א; נד, ב).

טו זו השאלה השלישית.

ומטיבותיה דמר אמינה קמיה כי דברי כדברין ויפה הבאת.

[א] עוד אנן אומרים כמו כן מההיא דהאשה רבה (יבמות צג, א) שהוזכר ר' אליעזר בן יעקב^ט כמו בההיא דפסחים^י (לב, ב) משנת קב ונקי. וההיא דהבית והעליה (ב"מ קח, ב) דאיתיה לר' שמעון בכלל השטה^י, ובהכונס (ב"ק סא, ב) פוסק שמואל כוותיה. הלכך אנו מפרשים באיזהו נשך (ב"מ סט, א) לא הלכתה בפירוש אתמר אלא שטה נוטה אתמר, שהלכה כן ואין הלכה כן, ואין כאן ראיה לשאר כלהו סבירא להו דבכולי תלמודה^ט.

[ב] וההיא דאחותו כוונתיה דמר לא ידענה, שכללת בו היקשה דר' יונה ואינה. וכפירכין דמר פריך תלמודה בריש כריתות (ג, א) ומפרק לה בהיקשה דר' יונה.

[ג] וההיא דבוררת אשה וכו' אנו מפרשים יכול לברור ולא שהיה כן^כ, כמו (חגיגה יב, א) אור שנברא ביום

ראשון אדם היה עומד ורואה וכו', אף על פי שלא נברא אדם עדיין ביום ראשון, אלא פירשו ראוי לראות. וכי ההיא דהשותפין (ב"ב טז, ב) אבן טובה דאברהם אבינו כל חולה וכו', ואכתי בימי אברהם לא היה אדם חולה עד יעקב שתבעו^{כא}, הכי נמי גבי בוררת.

אי נמי יש לפרש אם היתה עסוקה בחטיה בשעה שהיו מדליקין לא היתה צריכה להניח מלברור בשביל כך כיון שלא היתה מכוונת לכך, כדתניא (יומא לט, ב) כלה לא היתה צריכה להתקשט מריח הקטורת. ופירוש הירושלמי (סוכה פ"ה ה"ג כג, ב)^{כב} הכי הוא, כיון שבכוונת מראה אין בו מעילה, הכא שאינה מכוונת אפילו איסור אין בה^{כג}.

ומורי ר' יצחק על לבי בורר ודכיר כצמיד לזוכרך תמיד,

שמואל בן הרב ר' ברוך זלה"ה:

י"סליק חלק ראשון³ ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה

3. סליק חלק ראשון: א חסר. זו תוספת ב – ד שם מסתיים

החלק הראשון שנדפס בז'יטומיר תרמ"ב

טז הסובר יחד עם אחרים שאדם מקנה דבר שלא בא לעולם.

יז הסובר שם שחמץ בפסח אסור בהנאה.

יח בענין כל מקום שנתנו לו חכמים רשות והזיק פטור.

יט דעת ר' שמואל המשיב היא א"כ דלא כר"ח אלא שבכל מקום יש לדון לגופו, וכאשר הגמ' מגדירה זאת כ"שיטה" המשמעות היא נטיה שלא לפסוק כך.

כ וכן בתוס' שבת (כא, א ד"ה שמחת), תוס' רא"ש סוכה (נג, א ד"ה אשה) וריטב"א סוכה (נג, א).

כא ב"מ (פו, א), שבקש יעקב אבינו שתהיה חולשה וחולי. וכן

כפסיקתא זוטרותא בראשית (פרק מח) ובשכל טוב בראשית (פרק מז).

כב מאותו ירושלמי משמע שאין כאן כלל מעילה, ומפרש רבי שמואל שמדובר כשאינה מכוונת להנאה.

כג ובבאר שבע כריתות (ו, א ד"ה ולא נהירא) שהאיסור כשעושה מעשה ליהנות, וכאן לא עשתה מעשה כלשהו.

כד העתקנו לכאן את הסיומת שבכ"י א, ובדפ' שם היא הובאה בסוף תשובה תשפ בסיום התשובות שם.

נספח

השוואת התשובות בין כתבי היד ופסקי מהר"ח או"ז

סימן	ממי אל מי	דפוס כת"י א (אמסטרדם)	כת"י ק (אוקספורד)	כ"י ס (סינסינטי)	פסקי מהר"ח	הערות
תשלח	מהאו"ז - לר' אביגדור כהן צדק	+	+	חסר	סי' א	
תשלט	מהאו"ז - לר' אביגדור ור' אלעזר	+	+	רק סוף התשובה נמצא, נר' שהתשובות הראשונות אבדו	סי' ב	בראש הסי': השיב אבא מארי שיחיה
תשמ, א	מהאו"ז - לא ידוע למי	תחילת התשובה מצויה, ההמשך חסר	תחילת התשובה מצויה, ההמשך חסר	סי' א	סי' ג	הכותרת בדפוס: לר' אהרן ור' יחזקאל, לא שייכת
תשמ, ב	מהאו"ז - לא ידוע למי נר' כהמשך מדלעיל	חסר	חסר	סי' ב	סי' ד	
תשמ, ג	מהאו"ז - לא ידוע למי	חסר	חסר	סי' ג	סי' ה	
תשמ, ד	מהאו"ז - לר' יצחק בר יעקב, לר' שמריה בן רב' שמחה	חסר	חסר	סי' ד הסיום חסר. ההשלמה עפ"י תשובת מהר"ם דפ' לבוב סי' קיח	סי' ו	
תשמא, א	מהאו"ז - לר' אהרן ור' יחזקיהו	ההתחלה חסרה	ההתחלה חסרה	סי' ה התחלה חסרה יותר מבכה"י האחרים - דף שלם. ההמשך קיים	סי' ז	הנמען על פי סיום התשובה תחילת התשובה חסרה גם ב- ס הרקע לשאלה עפ"י התשובה במהר"ם לבוב שסב, פראג תתסד ופסק מהר"ח

סימן	ממי אל מי	דפוס כת"י א (אמסטרדם)	כת"י ק (אוקספורד)	כ"י ס (סינסינטי)	פסקי מהר"ח	הערות
תשמא, ב	מר' משה בר חסדאי - מתקן	+	+	המשך סי' ה	סי' ח	
תשמא, ג	מהאו"ז - לר' יוסף בר ירמיה	חסר	חסר	סי' ז (סי' ו ב - ס הוא אצלנו סי' תשעה)	סי' ט	כותרת בכ"י ס. תשובת אבא מרי שיחיה
תשמא, ד	מהאו"ז - לר' יחזקיה	חסר	חסר	סי' ח	סי' י	
תשמב, א	מהאו"ז - לר' יונה	+	+	סי' ט	סי' יא	
תשמב, ב	המשך התשובה	+	+	המשך סי' ט	חסר כאן מובא בע"ז סי'רנא	
תשמג	מהאו"ז לא ידוע למי	+	+	סי' י	סי' יב	
תשמד	מהאו"ז - לר' יחזקיהו ור' יצחק	+	+	סי' יא	סי' יג	
תשמה א	מהאו"ז - לר' אביגדור	חסר	חסר	סי' טז	סי' יח מסכם גם את הסי' הבא העוסק באותו ענין	בכ"י ס ובמהר"ח מובאות לפני כן תשובות תשמח, א, ב ; תשמט ; תשמז
תשמה ב	מהאו"ז - לר' אביגדור באותו ענין	+	+	סי' יז		
תשמה, ג	המשך לר' אביגדור	+	+	סי' יח	חסר כאן מובא בגיטין תשה, א חלקי	
תשמה, ד	המשך לר' אביגדור	+	+	סי' יט	חסר כאן מובא בהל' ביה"כ סי' שפו	
תשמה, ה	המשך לר' אביגדור	+	+	סי' כ	סי' יט	
תשמה, ו	המשך לר' אביגדור	+	+	סי' כא	סי' כ	

סימן	ממי אל מי	דפוס כת"י א (אמסטרדם)	כת"י ק (אוקספורד)	כ"י ס (סינסינטי)	פסקי מהר"ח	הערות
תשמו	לר' שמואל ב"ר שבתי (חתנו)	+	+	סי' כב	סי' כא	לפי כ"י ס ומהר"ח הסי' הבא הוא תשנ, א וא"כ ההמשך לאותו חכם. וכן לכה"י א ק תשמט הוא לר' שמואל ב"ר שבתי וממילא ההמשך תשנ, א לאותו חכם
תשמו	מהאו"ז - הנמענים בראש התשובה	+	+	סי' טו	סי' יז	במהר"ח : אבא מרי זצ"ל. סדר הסימנים בכ"י ס ובמהר"ח שונה מהנדפס.
תשמת, א	מהאו"ז - לר' שמואל בר' ברוך	+	+	סי' יב דילוג כמו בפסקי מהר"ח	סי' יד	עם כותרת. חתימה בכ"י ס בלבד. סדר הסימנים בכ"י ס ובמהר"ח שונה מהנדפס.
תשמת, ב	המשך לר"ש ב"ר ברוך	+	+	סי' יג	סי' טו	
תשמט	מהאו"ז - לר' שמואל בן שבתי (חתנו)	+	+	סי' יד	סי' טז	ובהמשך תשנ לאותו חכם, אך גם לכ"י ס ולמהר"ח זה המשך לאותו אדם. מתשמו ל- תשנ
תשנ, א	מהאו"ז - המשך לר' שמואל בן שבתי (חתנו)	+	+	סי' כג הסדר כמו במהר"ח	סי' כג	זה המשך מ- תשמט לאותו חכם. גם למהר"ח זה המשך לאותו חכם כיון שסי' תשמו צמוד ל- תשנ

סימן	ממי אל מי	דפוס כת"י א (אמסטרדם)	כת"י ק (אוקספורד)	כ"י ס (סינסינטי)	פסקי מהר"ח	הערות
תשנ, ב	מהאו"ז - המשך לר' שמואל ב"ר שבתי	+		כנ"ל המשך סי' כג	סי' כד	
תשנא, א	מהאו"ז - המשך לר' שמואל ב"ר שבתי	+		סי' כד	סי' כה	
תשנא, ב	מהאו"ז - המשך לר' שמואל ב"ר שבתי	+	+	סי' כה	המשך כה	
תשנא, ג	מהאו"ז - המשך לר' שמואל ב"ר שבתי	+	+	סי' כו	סי' כו	
תשנא, ד	מהאו"ז - המשך לר' שמואל ב"ר שבתי	+	+	סי' כח הסדר שונה מהמהר"ח	המשך סי' כו	
תשנא ה	מהאו"ז - המשך לר' שמואל ב"ר שבתי	+	+	סי' כז כנ"ל שונה ממהר"ח	סי' כז	
תשנב, א	מאו"ז - לרב פסח (תלמיד האו"ז) -	+	+	סי' כט	סי' כח, סי' כט	
תשנב, ב	מאו"ז - המשך לרב פסח	+	+	סי' ל	סי' ל	
תשנב, ג	מאו"ז - המשך לרב פסח	+	+	סי' לא	סי' לא	
תשנב, ד	מאו"ז - המשך לרב פסח	+	+	סי' לב	סי' לב, סי' לג	
תשנב, ה	מאו"ז - המשך לרב פסח	+	+	סי' לג	סי' לד	

סימן	ממי אל מי	דפוס כת"י א (אמסטרדם)	כת"י ק (אוקספורד)	כ"י ס (סינסינטי)	פסקי מהר"ח	הערות
תשנב, ו	מאו"ז - המשך לרב פסח	+	+	המשך סי' לג	המשך סי' לד	
תשנב, ז	מאו"ז - המשך לרב פסח	+	+	המשך סי' לג	סי' לה	
תשנב, ח	מאו"ז - המשך לרב פסח	+	+	המשך סי' לג באמצע פיסקה	סי' לו	
תשנב, ט	מאו"ז - המשך לרב פסח	+	+	סי' לד בתוכן של כבה"י זה סי' לה	סי' לז.	
תשנג	מהאו"ז - שאלות לרי"ד (מצויה רק סוף התשובה)	+		חסר	חסר הסי' כולו שאלות	בפתיחה בכ"י א ק כתוב - "תשובת אבא מרי שיחיה לאורך ימים"
תשנד, א	תשובת רי"ד לאו"ז	+	+	חסר	סי' לט	
תשנד, ב	המשך תשובת רי"ד לאו"ז	+	+	חסר	סי' מ	
תשנד, ג	המשך תשובת רי"ד לאו"ז	+	+	חסר	סי' מא	
תשנד ד - יא	המשך תשובת רי"ד לאו"ז	+	+	חסר	חסר - התשובות אינן להלכה	
תשנה	שאלות האו"ז - לר' אליעזר מוורונה ורי"ד	+	+	חסר	המהר"ח לאות ה' - מובא בהל' אבלות סי' טיט	
תשנו, א	תשובות רי"ד לאו"ז	+	+	חסר	סי' מב	
תשנו, ב	המשך תשובת רי"ד לאו"ז	+		חסר	סי' מג	
תשנו, ג	המשך תשובת רי"ד לאו"ז	+	+	חסר	חסר מובא בהל' נדה שלח	

סימן	ממי אל מי	דפוס כת"י א (אמסטרדם)	כת"י ק (אוקספורד)	כ"י ס (סינסינטי)	פסקי מהר"ח	הערות
תשנו, ד	המשך תשובת רי"ד לאו"ז	+	+	חסר	סי' מד	
תשנו, ה	המשך תשובת רי"ד לאו"ז	+	+	חסר	חסר מובא בהל' אבלות סי' טיט	
תשנו, ו	המשך תשובת רי"ד לאו"ז	+	+	חסר	חסר מובא בעירובין סי' קלט.	
תשנו, א	שאלות האו"ז מהראבי"ה			סי' לח מהתוכן נר' שזה המשך לתשובות הקודמות אולם לפני תשובה זו יש הפסקה של עמוד ריק, והכתב נר' שונה	אין פסק - שאלות האו"ז	
תשנו, ב	תשובת הראבי"ה לאו"ז	+	+	המשך סי' לח הסי' שלם	סי' מה הפסק מסכם כל הדעות	
תשנו, ג	תשו' רב' שמחה לאו"ז	חסר	חסר	המשך סי' לח	הפסק מסכם הדעות	
תשנו, ד	תשו' רב' שמחה לא ברור למי הופנתה	חסר	חסר	המשך סי' לח	הפסק מסכם הדעות	
תשנו, ה	כנר' מהאו"ז	חסר	חסר	המשך סי' לח	כאמור לעיל מסכם כל הדעות	

סימן	ממי אל מי	דפוס כת"י א (אמסטרדם)	כת"י ק (אוקספורד)	כ"י ס (סינסינטי)	פסקי מהר"ח	הערות
לאחר תשנז	חסר בכל כה"י ובדפוס	חסר	חסר	חסר	מצוי רק במהר"ח ואינו בכל כה"י. סי' מו - מקורו בראבי"ה בספרו סי' תתקעד. בהמשך מהמהר"ח: סי' מז סי' מח סי' מט	סי' אלה אבדו באו"ז, וכן מוכח מכך שגם סיום סי' תשנז לעיל חסר וגם תחילת סי' תשנז להלן חסרה.
תשנח	שאלות האו"ז לר' שמחה	+	+	חסר	חסר שאלות האו"ז	
תשנז, א	תשובות רב' שמחה לאו"ז	+	+	חסר	סי' נ סי' נא	
תשנז, ב	המשך תשובת רבנו שמחה לאו"ז	+	+	חסר	סי' נב	
תשס, א	תשובת רב' שמחה לאו"ז - חסרה שאלת האו"ז	+	+	חסר	המשך סי' נב	התשובה מוזכרת בסי' תשעה
תשס, ב	המשך תשו' רב' שמחה לאו"ז	+	+	חסר	חסר הפסק בחלה סי' ריג	
תשסא, א	מהאו"ז לרב' שמחה	+	חסרה ההתחלה		חסר שאלות האו"ז	חסרה תחילת הסי'. בנדפס תשס, ג
תשסא, ב	תשובת רב' שמחה לאו"ז	+	+	חסר	המשך סי' נב	החידוש - קדושי טעות מופקעים. מובא בהר צבי. בתשובה: כללים ביחס לירושלמי.
תשסב א - ד	שאלות האו"ז מר' שמחה	+	+	חסר	חסר שאלות האו"ז	

סימן	ממי אל מי	דפוס כת"י א (אמסטרדם)	כת"י ק (אוקספורד)	כ"י ס (סינסינטי)	פסקי מהר"ח	הערות
תשסג, א	תשובת רב' שמחה לאו"ז	+	+	חסר	סי' נג	
תשסג, ב	המשך תשובת רב' שמחה לאו"ז	+	+	חסר	המשך סי' נג	
תשסג, ג	המשך תשובת רב' שמחה לאו"ז	+	+	חסר	המשך סי' נג	
תשסג, ד	המשך תשובת רב' שמחה לאו"ז	+	+	חסר	סי' נד יש דלוג בין סי' נד - סי' נט ולא ברור מדוע	
תשסד	שאלת האו"ז מרב' שמחה	+	חסר רוב הסי' נר' שהמקור ממנו העתיק היה חסר. ההפסקה באמצע העמ'. מכאן ואילך אין תשובות	חסר	חסר שאלת האו"ז	
תשסה	תשו' רב' שמחה לאו"ז	+	חסר	חסר	הפסק להלן מסכם הדעות	
תשסו	תשובת ר' שמואל בר ברוך לאו"ז	+	חסר	חסר	הפסק להלן מסכם הדעות	
תשסז	תשובת ר' מנוח אליהו לאו"ז	+	חסר	חסר	סי' נט סי' ס הפסקים מסכמים הדעות בסימנים לעיל	
תשסח	מהאו"ז לר' יוסף	+	חסר	חסר	חסר הפסק בהל' חלה סי' רכה [א]	העתקה באו"ז כמעט גמורה מהל' חלה סי' רכה, א - להלן סי' תשע"ג, ד - דעת רבי' יחיאל חולק להחמיר
תשסט	פי' המקלות שהעמיד יעקב אבינו	+	חסר	חסר	+	בלי כותרת זו איננה תשובה

סימן	ממי אל מי	דפוס כת"י א (אמסטרדם)	כת"י ק (אוקספורד)	כ"י ס (סינסינטי)	פסקי מהר"ח	הערות
תשע	מהאו"ז – לא ברור למי	+	חסר	חסר	פסק המהר"ח בב"מ סי' קצט קפ	הענין מובא באו"ז ב"מ סי' קצט, קפ. לאחר סיום התשובה כאן נכתב "עוד האריך רבינו יצחק" – נראה שהכותב הוא תלמיד האו"ז ולא בנו המהר"ח. תשובת רבי' יחיאל באותו ענין סי' תשעג, ה הובאה גם בב"מ שם יחד עם תשובות נוספות
תשעא	שאלה מר' יצחק בר' שלמה לאו"ז	+	חסר	חסר	חסר שאלת האו"ז	שאלת תלמיד רבנו
תשעב	תשובה מהאו"ז לר' יצחק בר' שלמה (תלמיד האו"ז)	+	חסר	חסר	סי' סא	
תשעג, א	מר' יחיאל מפריש לאו"ז	+	חסר	חסר	חסר פסק המהר"ח בהל' יבום וקדושין סי' תריט	הדיון ביבום וקדושין סי' תריט, אולם לא מוזכרת שם דעת רב' יחיאל
תשעג, ב	המשך מר' יחיאל מפריש לאו"ז	+	חסר	חסר	סי' סב סי' סג	זו התיחסות רב' יחיאל לדברי האו"ז בתחילת מקוואות, שאינם לפננו. דנו בענין במבוא לנשים א ר' להלן סי' תשפ

סימן	ממי אל מי	דפוס כת"י א (אמסטרדם)	כת"י ק (אוקספורד)	כ"י ס (סינסינטי)	פסקי מהר"ח	הערות
תשעג, ג	המשך מר' יחיאל מפריש לאו"ז	+	חסר	חסר	חסר כאן. פסק המהר"ח בע"ז רצו שאינם בולעים	כלי עצם - בע"ז רצו הסיק האו"ז שאינם בולעים, וכתב ששלח הפסק לרב' יחיאל
תשעג, ד	המשך מר' יחיאל מפריש לאו"ז	+	חסר	חסר	חסר פסק המהר"ח בהל' חלה סי' רכה [א], אולם חולק לקולא על ר' יחיאל	המסקנה בהל' חלה רכה, א לקולא, וכן לעיל תשסח. רב' יחיאל מחמיר
תשעג, ה	המשך מר' יחיאל מפריש לאו"ז	+	חסר	חסר	חסר הפסק בב"מ סי' קעט קפ כדלעיל בתש"ע.	
תשעד	תשו' האו"ז - שם גם המהר"ח - נר' שנוספה כאן ע"י תלמיד	+	חסר	חסר	חסר פסק המהר"ח בהל' ע"ז סי' רמג	הענין בהל' ע"ז סי' רמג מהפתיחה ומהסיום. מוכח התשובה הובאה ע"י תלמיד
תשעה	מהאו"ז - לנדיב ר' אהרון	+	חסר	סי' ו לא ברור מדוע הוקדם ב-ס	סי' סד	בתשובה הוזכרה תשובת רב' שמחה תשס, א
תשעו א	מרב' שמחה לאו"ז	+	חסר	חסר	חסר פסק המהר"ח בהל' שבת סי' נג	
תשעו, ב	המשך מרב' שמחה לאו"ז	+	חסר	חסר	חסר פסק המהר"ח בהל' שבת סי' נג	
תשעו, ג	המשך מרב' שמחה לאו"ז	+	חסר	חסר	חסר פסק המהר"ח בהל' שבת סי' נג	

סימן	ממי אל מי	דפוס כת"י א (אמסטרדם)	כת"י ק (אוקספורד)	כ"י ס (סינסינטי)	פסקי מהר"ח	הערות
תשעו, ד	המשך מרב' שמחה לאו"ז	+	חסר	חסר	חסר פסק בהל' ע"ז בע"ז סי' קפז +	
תשעו, ה	המשך מרב' שמחה לאו"ז	+	חסר	חסר	חסר פסק המהר"ח בהל' בכורות סו"ס תפב	
תשעו, ו	המשך מרב' שמחה לאו"ז	+	חסר	חסר	חסר פסק המהר"ח בהל' ע"ז סי' קסח	
תשעו, ז	תשובת רש"י	+	חסר	חסר	חסר	
תשעז	מהאו"ז - לר' שמואל הנקרא מורי"ל		חסר	חסר	חסר כאן. פסק המהר"ח בהל' גיד הנשה סי' תנג	מהל' גיד הנשה סי' תנג נראה שמקבל התשובה הוא
תשעח	מהאו"ז - לרב' שמואל הלוי	+	חסר	סי' לה בתוכן של כ"י ס לפני סי' לד	סי' לח	הן בכ"י ס נהן במהר"ח סי' זה יחד עם הסי' הבא מיד לאחר תשנב
תשעט	תשובת האו"ז - לר' יצחק בר' משה (תלמיד האו"ז)	+	חסר	סי' לו 34 ימין כמו במהר"ח	המשך לח (בכ"י ט חסר) הפסק בשלמותו בע"ז שם	העתק מהל' ע"ז קעה - קעט
תשפ	להשערותנו (מבוא נשים א): מר' שמואל בר' שלמה לאו"ז - וגם שם (סי' שלז) מפנה לתשובה שהביא לעיל.	+	חסר	חסר	חסר	נר' שזו גם תשובה מועתקת אלא שאבדה במקומה המקורי ר' לעיל סי' תשעג, ב

סימן	ממי אל מי	דפוס כת"י א (אמסטרדם)	כת"י ק (אוקספורד)	כ"י ס (סינסינטי)	פסקי מהר"ח	הערות
תשפא, א ג -	שאלות האו"ז מר' שמואל ב"ר ברוך	חסר	חסר	סי' לז	חסר שאלות האו"ז	בכותרת של סי' תשפא, א "שאלת אבא מרי" - בלי זצ"ל - וכו'
תשפב, א	תשובת ר' שמואל ב"ר ברוך לאו"ז	חסר	חסר	המשך סי' לז	חסר. התשובות אינן להלכה	
תשפב, ב	המשך תשובת ר' שמואל ב"ר ברוך לאו"ז	חסר	חסר	המשך סי' לז	חסר. התשובות אינן להלכה	
תשפב, ג	המשך תשובת ר' שמואל ב"ר ברוך לאו"ז	חסר	חסר	המשך סי' לז	חסר. התשובות אינן להלכה	

מפתח המקורות

במפתח הובאו כל המקורות שהוזכרו בספר אור זרוע נשים (בשני חלקיו). לא הובאו מקורות שהוזכרו רק בהערות.

ההפנייה היא על פי מספרי העמודים במהדורתנו, מהדורת אור עציון.

לדוגמא: **במדבר** ה'יג א, קנג; ב'נב – פירוש: הפסוק שהופיע בבמדבר פרק ה' פסוק יג, נזכר באור זרוע נשים בחלק א' עמ' קנג וכן בחלק ב' עמ' נב.

תנ"ך

בראשית	טו, טז	א, לז; א, קה; א, קיג	לא, כג	א, צח
ב, כד	ב, קמז	א, לא; א, לג; א, לח; א, פב;	לה, כג	א,לט
ג, טז	א, צו	א, פג	לה, כד	ב,רטו
טז, ג	א, רמב; א, רסה	א,לט; א, צז	דברים	
כט, יז	א, ע	א,סה; א,קמה	א,טז	ב,ריד
ל, א	א,רסב	א,לג; א,לד	ו,ט	ב,קל
ל,לב-לג	ב,שיא	א,לד	ו,יח	א,קסא
ל,לד	ב,שיא	א,נט; א,צז; ב,סד	יג,יז	ב,קלח
ל,לה-לו	ב,שיא	א,מה	טז,ו	ב,רסז
ל,לז-מב	ב,שיא	א,צה	טז,ח	ב,רסג
לז,יא	א,נט	א,צח	יז,י	א,קסא
לח,כח	א,עו	ב,שלז	יט,יט	ב,סד
שמות	יח,ז	א,קלט	כא,יא	ב,קמז
יב,טז	ב,רסה	א,קלט	כא,טו	א,קלח; א,קמד
יג,יג	א,רלג	א,קלח	כא,טז	ב,ריא
יח,כב	ב,ריא	א,קלז; א,קלח	כא,כב	ב,קלח
יט,ו	א,קסד	א,קלח	כא,כג	ב,קלח
יט,טו	א,לז	א,קלט	כג,א	א,קמב
כא,א	ב,ריב	א,קמ	כד,א	א,צח; ב,צח; ב,קה; ב,קלא;
כא,ד	א,קלח	א,קלט		ב,קלג; ב,קלג; ב,קלז;
כא,ח	א,רלג	א,קלז		ב,קלז; ב,קלז; ב,קלח; ב,קנ
כב,ג	ב,שיא	א,קלט; א,רה	כד,ד	א,קמב; א,קנז
כח,לח	ב,רסז	ב,קה; ב,רצה	כד,יז	ב,ריד
לא,טו	ב,רסג	א,לא	כד,ד	א,רל
לז,ג	א,קי	א,מו	כד,ה	א,קלט; א,קמד; א,קסא; א,רו;
ויקרא		א,לא		א,רל; א,רלט; א,רמז;
ב,ב	ב,רסו	ב,רסז		א,רמח
ז,ה	ב,ריז	ב,ריד	כד,ו	א,קעא; א,רלט; א,רמב; ב,סא
ז,יח	ב,רסז	במדבר	כד,ז	א,רלג; ב,יח; ב,מב
י,ו	ב,יא	ה'יג	כד,ח	ב,יח; ב,כד; ב,מג
יא,לו	א,קכו; א,קכט; ב,שמא	ו,ב	כד,ט	ב,ז; ב,ח; ב,ט; ב,יב; ב,יח;
יב,ב-ה	א,מט	טו,טז	כד,י	ב,יט; ב,כ; ב,כג; ב,מג
יג,יב	א,קיח	יז,כג	כד,י	ב,מג
יד,ט	א,קז	יט,יג	כד,ז-י	ב,יז
טו,ב	ב,כג	כג,כד	לב,יג	ב,שי
טו,יא	א,קיז	כז,ח	לב,יד	ב,שי

שנח	אור זרוע			
ל,ב	ב,רכא	יחזקאל	משלי	
שופטים		טז,י	א,ה	א,קסא
ד,יט	ב,שיא	יז,יח	ג,יז	א,קסא
ו,לח	ב,שיא	יח,ו	ח,טו	ב,רפ
שמואל ב'		כ,לב	יט,ב	א,צה
יא,ד	א,לט	כג,לז	כ,ל	א,כט
יב,ח	א,קמא	הושע	כג,י	א,רטו
יד,יט	ב,קסט	ה,ז	כד,כו	ב,קה
מלכים א'		יג,יד	כט,יט	א,רלה
ז,מו	ב,כד	מיכה	ל,לב	ב,כב
מלכים ב'		ב,ט	איוב	
יח,יא	א,קס	צפניה	ה,כד	א,צו
כג,ו	ב,רט	ג,יג	ח,טו	א,רסז
ישעיה		מלאכי	י,י-יב	א,ע
י,יט	ב,קלג	ב,טז	טו,ט	א,קלא
כה,ו	ב,שי	תהילים	לו,כב	ב,שג
מגד,ד	ב,רצב	א,ג	קהלת	
נגו,ו	ב,שיא	מ,ג	ה,ה	א,ס
נח,ז	א,קצט	נא,ז	י,ה	א,קה
סו,כב	א,קד	סח,ב	אסתר	
ירמיה		קג,ה	ב,יב	א,כט
לב,יד	ב,קמג	קט,קבו	ד,טז	ב,רכג
לב,מד	ב,קמב	קכח,ג	דניאל	
		קמד,ח	י,כא	ב,כב

משנה

פאה	יומא	טהרות		
פ"ב,ז	פ"ג,א	א,ס	פ"ג,ז	ב,קפט; ב,שכב
פ"ג,ח	עדויות		פ"ה,ז	א,רעד
כלאים	פ"א,ג	א,כב	פ"ח,ט	א,א; א,ב; א,ב; א,כד; א,קכו
פ"ז,ו	אבות		מקוואות	
פ"ט,א	פ"א,ה	א,קד	פ"א,ז	א,טו; א,טז; א,כה; ב,שיז
שביעית	כלים		פ"ב,ד	א,ג; א,כב
פ"ט,ה	פט"ו,א	א,יז	פ"ב,ה	א,ה; א,ז
פ"י,ה	אהלות		פ"ב,ו	א,יג
תרומות	פ"א,ו	א,קעג	פ"ב,ז	א,יא; א,יד
פ"ה,ו	נגעים		פ"ב,י	א,כח
פי"א,ט	פ"ב,ד	א,קיו; א,קיה	פ"ג,א	א,ו
חלה	פרה		פ"ג,ב	א,כג
פ"א,ד	פ"ה,ד	ב,רמ	פ"ג,ג	א,ח; א,יז; א,יח; א,כ; א,כב
פ"ב,ב	ב,שיט	א,א	פ"ד,א	א,יג; א,כא
פ"ד,ח	פ"ו,ד	א,ה; א,כז; א,קכט	פ"ד,ב	א,יד; א,כא
			פ"ד,ג	א,כ; א,כא; ב,שיח

שנט

מפתח המקורות

פ"ד,ד	א,ז	פ"ו,יא	א,כב	פ"י,ה	א,קח; א,קט
פ"ד,ה	א,כא; א,כג	פ"ז,א	א,כח	פ"י,ח	א,קט; א,קכא
פ"ה,א	א,ח; א,כב; א,כג; א,כז	פ"ז,ב	א,ו; א,ז	נידה	
פ"ה,ב	ב,שיז; ב,שיח	פ"ז,ג	א,ז	פ"ב,א	א,מט
פ"ה,ג	א,יח; א,כב; א,כג	פ"ז,ה	א,ו	פ"ז,א	א,פא
פ"ה,ד	א,טו; ב,שיז	פ"ח,ה	א,קטז; א,קכה	מכשירין	
פ"ה,ה	א,כד; א,כז; א,קכז; א,קכח	פ"ט,א	א,קיא; א,קכ	פ"ד,ז	א,מט
פ"ה,ו	א,קכט; ב,שמ; ב,שמא	פ"ט,ב	א,כח; א,כט; א,קיד; א,קטז	פ"ו,ד	ב,שי
	א,כג; א,כד; א,כה; א,מח	פ"ט,ג	א,קי; א,קטז; א,קטז; א,קיט	זבים	
פ"ו,ג	א,מט; א,קכז; א,קכח	פ"ט,ד	א,קיא; א,קטז; א,קב; א,קכא	פ"ה,יב	א,מח; ב,ערה; ב,רעו
פ"ו,ה	א,ז; א,ט; א,יט; א,כא		א,קב; א,קכג	טבול יום	
פ"ו,ז	א,א	פ"ט,ו	א,קיא	פ"ג,ד	ב,שט
פ"ו,ח	א,ז; א,ט; א,יב; א,כב; א,כג	פ"ט,ז	א,קיא; א,קיט	עוקצין	
פ"ו,י	א,כב	פ"י,א	א,קט	פ"ב,א	א,קכב; א,קכג

מדרשים

תורת כהנים	פרק ז'	א,לא	ויקרא רבה
ויקרא	פרשה ד'	א,לא; א,לב	א,טז
דבורא דנדבא פרשה ב (ג)	פרשה ה' פרק ח'	א,לג	ב,ש
ויהי ביום השמיני	פרשה ה' פרק ט'	א,לו; א,מ; א,מה; א,צז	א,עא
פרשה ט	ספרי		תנחומא
א,ג; א,טו; א,טז; א,יח; א,כא; א,כב; א,כה; א,כו; א,קכז; ב,שמ	במדבר		פרקי דרבי אליעזר
אישה כי תזריע	קב"א	א,ד	א,קד
פרשה א' ד"ה פרק א'	דברים		פסיקתא
פרשה א' ד"ה פרק ב'	ק"ה	א,ד	ב,קסט
פרשה ג' פ"ד אות ג'	רפ"ט	א,קעב	פסיקתא רבתי
מצורע,פרשת זבים	בראשית רבה		פ"ס' כב
פרשה ב' ד"ה פרק ג'	כד,ז	ב,צח	תנא דבי אליהו רבה
פרשה ב' ד"ה פרק ד'	לג,ג	א,קצט	טו,י

מסכתות קטנות

סופרים	פי"ט,ט	ב,רנג	פי"ג,א	ב,רעא
פ"ב,ב	ב,קסד	שמחות	כלה	
פ"ג,י	ב,קסד	א,קעג	א,א	א,ריד
פי"ד,ח	ב,רמא	ב,רעא	א,ג	א,קא
פי"ד,טו	ב,רמא	ב,רעא		דרך ארץ
פי"ד,יז	ב,רמא	ב,רנו		
פט"ז,יב	ב,רלט	ב,ערב	פ"א,א	א,קלט

תוספתא

פאה	פ"ב,ה-ו	ב,קלז	פ"ב,א	א,ד; א,ה
פ"א,טז	פ"ב,ו	ב,קלז	פ"ב,ב	א,ז
שבת	פ"ב,ז	ב,קלז	פ"ג,ב	א,טו
פ"ט,יד	פ"ז,ז	ב,קמ	פ"ג,ג	א,ג
עירובין	ב"מ		פ"ד,א	א,יט; א,כ; א,כא
פ"ב,ח	פ"ד,ב	ב,שיב; ב,שיט	פ"ד,ב	א,טז
פסחים	פ"ד,ז	ב,שטו	פ"ד,ד	א,כב
פ"ב,ו	ב"ב		פ"ד,ה	א,ב; א,ח; א,יז; א,יח; א,קבט
מגילה	פ"ה,ד	א,ז	פ"ד,ו	א,כג; א,קכז; א,קכח; א,קבט
פ"א,יא	פ"ז,ב	א,רמא	פ"ה,ח	א,ב; א,כב
פ"ג,ו	פי"א,ה	ב,קמ; ב,קמא	פ"ה,ט	א,ט
יבמות	ע"ז		פ"ה,י	א,כד
פ"א,א	פ"א,ג	ב,שיב	פ"ו,א	א,כו; א,קלו
פ"א,יא	פ"א,יא	ב,שיט	פ"ו,ד	א,קי
פ"ב,ד	בכורות		פ"ו,ה	א,קיא; א,קיב; א,קטו; א,קיו;
פ"ד,ה	פ"ו,ה	א,רמא		א,קב; א,קכא; א,קכב
פ"ו,ז	נגעים		פ"ז,א	א,כט
פ"ח,ה	פ"א,ה	א,קיה	פ"ז,ג	א,קי
פי"ב,י	טהרות		פ"ז,ד	א,קי
פי"ב,יא	פ"ב,ג	א,יג	פ"ח,א	א,קלה; א,קלו
פי"ד,י	פ"ד,ד	ב,שכג	פ"ח,ד	א,קט; א,קכא
פי"ד,יא	פ"ח,ה	ב,שכב	נידה	
כתובות	מקואות		פ"ב,ה	א,רטו
פ"ה,ב	פ"א,ה	א,ו	פ"ד,ד	א,עא
פ"ז,ו	פ"א,ו	א,כב; א,כה	פ"ו,יב	א,עט
פי"א,ו	פ"א,ז	א,ל; ב,שיח; ב,שיט	פ"ח,א	א,צב
גיטין	פ"א,ו-ז	א,כט	תוספתא עתיקתא	
פ"ב,א	פ"א,טו	ב,שמ	ח"ה	א,קג

תלמוד בבלי

ברכות	טז,ב	א,ו; א,יד; א,כ	סד,ב	א,כג; א,קכו; ב,שמא
כב,א	כב,א	ב,רעח	עה,ב	ב,שכט
כב,ב	לא,א	א,קו	פג,ב	א,כא
לא,א	לב,א	ב,רי	פוא,א	א,לז
לו,א	לה,א	א,יז	צ,ב	א,קע
מה,א	מג,א	ב,רעח	צא,א	א,קעא
נה,א	נז,א	א,מב; א,קיא	צב,ב	א,קעא
שבת	נז,ב	ב,קל	צז,ב	א,קעא
יג,א	סד,א	א,עט	קג,ב	ב,קל
יג,ב	סד,ב	א,צח; א,קא	קד,ב	ב,קל; ב,קלד
יד,א	סד,א	א,כז; ב,שמב	קז,ב	א,קכג

קח,א	א,יב	לב,ב	ב,שמב; ב,שמג	מב,א	ב,רמ
קט,א	א,כו	לז,א	ב,שט	מו,ב	ב,רעח
קיד,א	א,קיא	מב,א	א,קכז	נג,א	ב,שמב
קיט,ב	ב,רנג	מו,ב	ב,רסד	ביצה	
קכ,ב	א,קו	נב,א	א,רלה	ב,א	א,סח
קכא,א	א,מא; א,מה	סג,א	א,קעא	ג,ב	ב,ערב
קכג,ב	א,קבט	עב,ב	א,רכג	ד,א	א,מח; א,ע; א,רג; א,רח;
קכו,ב	ב,רצט	עד,א	א,כט		ב,רפג; ב,ערב
קכח,ב	א,קכו	עד,ב	א,קנז	ד,ב	ב,רעט
קלב,ב	א,קפט	פח,א	ב,רצג; ב,שו	ו,א	ב,ערב; ב,רעז
קלח,ב	ב,קעד; ב,קעה	צב,א	ב,קסט	יב,א	ב,רסד; ב,רסה; ב,שכו
קלו,א	א,קעה	ק,ב	ב,רנג	יב,ב	ב,רסד
קלט,א	ב,ערב	קא,א	ב,רנד	יד,ב	ב,שכו
קמג,ב	ב,רסט; ב,רעג	קט,א	א,כד	טו,א	ב,שכו
קמדה,ב	א,קסד	קט,ב	א,יח	טו,ב	ב,קפד; ב,קפה
קנו,ב	א,סח	קיב,ב	א,צז	יז,א	ב,קפג
		קיג,ב	א,נח	יז,ב	ב,קפג
עירובין					
ד,ב	א,קה; א,קח	ר"ה		יח,א	א,מא
טו,א	א,נג	י,א	א,לז; ב,לא	יח,ב	א,ט; א,מא
טו,ב	א,רד	כב,א	ב,צה; ב,צז	כא,א	ב,רסד
יח,א	ב,רמ	כד,א	ב,פו	כא,ב	ב,קפד
כח,ב	א,קכג	כה,ב	ב,רטו	כב,א	ב,רסה
לא,ב	א,רעה; ב,רלג	לב,ב	ב,רמ	כח,א	ב,רסה
לח,א	ב,רעח	פא,א	ב,קסז	כח,ב	ב,רסה
לח,ב	ב,רעז; ב,רעט	יומא			
לט,א	ב,רעט	ו,א	א,מא; א,מה	יג,א	א,ינא; א,יב; א,מג; א,קלה
מו,ב	א,פז; ב,כדה; ב,לב; ב,שי	ז,ב	א,מה		
מז,א	א,ריב	ל,א	ב,שמא	מגילה	
נח,ב	ב,צז	לא,א	א,יח; ב,שמא	ח,א	א,מה
סג,ב	א,צז; א,צט	לא,ב	א,קט; א,קלה	טו,א	א,קנח
פב,ב	ב,שו	לד,ב	א,קלה	יט,ב	ב,רמ; ב,רמא
קב,ב	א,צה	לט,ב	ב,שמג	כב,ב	ב,ריג
קב,א	א,קלה	עח,א	א,כה	כג,א	ב,לה; ב,לז; ב,רמ
קד,א	א,קלה	פב,א	ב,רמא	כג,ב	ב,רלט
קה,ב	ב,כה	פג,ב	ב,רכא	כד,א	ב,רלט
		פז,א	א,קט	כו,ב	ב,רט; ב,רי
פסחים					
ד,א	ב,צז	סוכה		מועד קטן	
ד,ב	א,קסט; ב,צז; ב,ריא	ז,ב	א,קח	ח,ב	ב,ערב
ה,ב	ב,רסג	ז,ב	ב,שמב	יג,ב	א,מג
ח,א	ב,שכא	יט,א	א,כח	טז,ב	ב,רפה
יז,א	א,ד; א,ה; א,כה	כו,א	ב,שיר; ב,שטו	יז,ב	א,קכג
יז,ב	א,כב	כח,א	ב,רמ	יח,א	א,קכה; א,קכג
כו,א	ב,שמב	כט,ב	ב,רמ	כב,א	ב,רנו
כז,א	א,רנא	ל,א	ב,רצ; ב,רצא	כב,ב	ב,רנה
לב,ב	ב,כו	ל,ב	ב,רצד	כה,ב	ב,ט

כד,ב א,קעז; א,קעח; א,קפב; א,קפג מ,בב א,קמ; א,רי; א,ריא; א,ריג;

ב,א	ב,רלט	כה,א	א,קצב; ב,צו	א,רנח
ג,ב	ב,שלה	כה,ב	א,קנו; א,קצב; א,קצג	א,ריב; א,ריג
ד,א	ב,רצד	כו,א	א,קלו; א,קמא; א,קצב;	א,רמה; א,רמו
יב,א	ב,שמג		א,קצג; א,רד; א,רה	א,רמה; א,רמו
יט,א	א,מח; ב,ערה	כז,ב	א,ר; א,רנא	א,קמד; א,קסג; ב,קצא; ב,ריג
כ,ב	ב,שיח	כז,א	א,ר; א,רא; א,רמג; א,רמט;	א,קסד
כב,א	א,ח; א,יט; א,כב; א,כד		ב,שיז	ב,ריד
כז,ב	א,כא	כז,ב	א,קסז; א,רא; א,רג; א,רו	ב,רנז

[illegible]

ב,א	א,קלז; א,קמז; א,קמז;	כט,א	א,רה	מט,א	א,קלט; א,קמז; א,קמז;	א,קט; א,קט;
ב,ב	א,קלז; א,קמט; א,קנז; ב,צא	כט,ב	א,רכד		א,קסה; א,קסז; א,רמז;	
ג,א	א,רלב; ב,קנט	ל,א	א,קסב; א,רו; ב,צא		א,רמז	
ג,ב	א,קמז	ל,ב	א,קסא; א,קסב	מט,ב	א,רמז	
ד,א	א,רל	לא,ב	א,רו; א,רעד	נ,א	א,קמז; א,רנ; א,רעט	
ח,ב	א,קלט; א,רכא	לב,א	א,רו; א,רח	נ,ב	א,רמט; א,רנ; ב,פב	
ט,א	א,קלט; א,קמז; א,קמז; א,קמז	לג,ב	א,רח; א,רט	נא,א	א,רמט; א,רנ; ב,שיז	
י,א	א,קלט; א,קמז	לד,א	ב,שט	נא,ב	א,רמט	
י,ב	א,קמז; א,קנז; א,רמד; א,רמז;	לד,ב	א,ריב; א,רכג	נב,א	א,רנא; א,רנב; ב,קנא; ב,קצז	
יא,א	א,קמז; א,קנז; א,רמז; א,רנ	לה,א	א,רט; א,רי	נב,ב	א,קמז; א,רו; א,רנ	
יא,ב	א,קמז; א,קנז; א,רנ	לה,ב	א,ריט; א,רכ; א,רכז; א,רכח	נג,א	א,קמז; א,רנ; ב,מ	
יב,א	א,קמז; א,קנז; א,רעז	לו,א	א,קנז; א,רכט; ב,קח; ב,רוז	נג,ב	א,רנב; א,רנז; א,רנד	
יב,ב	א,קמז; א,קמז; א,קנז; ב,נג	לו,ב	א,קעג; א,קעד; א,קעז; א,ריג	נד,א	א,מז; א,קלט; א,קמז; ב,ער	
יג,א	א,קלט; א,קמז; א,רמד		א,ריד; א,רכז; ב,צא;	נח,א	א,קלט; ב,שמב	
יג,ב	א,קמז; א,רמז		ב,קעד; ב,קעז	נה,ב	א,רנז	
יד,א	א,קנט	לז,א	א,יא; א,יב; א,קעג; א,ריב;	נו,א	א,רנד	
טו,א	א,יח; א,קעד		א,ריג; א,רעז; ב,קעה;	סא,א	א,רנד; ב,רמ	
טז,ב	א,קס		ב,קעז	סא,ב	ב,פח; ב,קסח; ב,רסב	
יז,א	א,קסג; א,קסד; א,קסה	לז,ב	א,סג	סב,ב	א,צז; ב,קסח	
יז,ב	א,קלט; א,קסה	לח,א	א,רלה; א,רלז; ב,קס	סד,א	א,רמב; א,רנט; א,רסג;	
יח,א	א,קסה; א,רה	לט,א	א,רלב; א,רלה		א,רסד; א,רסה	
יח,ב	א,קסז; ב,מט; ב,שטז	לט,ב	א,רל; א,רלב; א,רלג; א,רלד;	סד,ב	א,צא; א,רסד; ב,קנט	
יט,א	א,רז		א,רמז; ב,לה; ב,מא;	סה,א	א,רנח; א,רסב; א,רסג;	
כ,א	א,קמז; ב,רסב		ב,קנט; ב,קס		א,רסד; א,רסז	
כ,ב	א,קמז; א,רנד	מ,א	א,קמז; א,ריט; א,רלה; א,רלט;	סה,ב	א,ריב; א,רסב; א,רסה; א,רסז;	
כא,א	א,קמז; א,קמא; א,קמז; א,ריט;	מ,ב	א,קמא; א,ריט; א,רמז; א,רמד	סז,א	א,רסט	
כא,ב	א,קלט; א,קמ	מא,א	א,קסה; א,קסז; א,ר; א,רד;	סז,ב	א,רע; א,רעא	
כב,א	א,קלז; א,קלז; א,קסב;		א,רי; א,ריא; א,רכא;	סז,א	א,רעא	
	א,קסד; א,קסז; א,קעא		א,רכז; א,רמד	סט,ב	א,רעא; א,רעב	
כב,ב	א,קלח; א,קסב; א,קעא	מא,ב	א,רכא; א,רכג; א,רכז; א,רכז;	ע,א	א,רנז; א,רעב	
כג,א	א,קלח; א,קסג		א,רלז	עא,ב	א,נז	
כג,ב	א,קלט; א,רד; א,רמז	מב,א	א,ריא; א,רסז; א,רסז; א,רכג;	עז,א	א,רנז	
כד,א	ב,סד		ב,קעה	עז,א	א,קח; א,קיא; א,קיס	

מפתח המקורות

שסג

עט,ב	א,קנא; א,רנה; א,רנו; א,רנו;	קה,ב	ב,א; ב,ב; ב,כה; ב,כו; ב,כח;	קכ,ב	ב,סט; ב,פ; ב,פו; ב,קצ
פ,א	א,רנו	קו,א	א,רל; א,רלג; ב,לט; ב,לח;	ב,א	א,סד; א,צב; א,רכז
פ,ב	א,קנא; א,קעה; א,רנו; א,רסא;	קו,ב	ב,מ; ב,מא	ג,א	ב,פד; ב,פט; ב,רצט
פ,א,ב	א,רעז	קז,א	ב,יז; ב,יח; ב,יט; ב,כא; ב,כד	ד,א	א,צט
פ,ב,א	א,רלז	קז,א	א,קנד; א,קסז; ב,מו; ב,מז;	ד,ב	א,צט
פ,ב,ב	א,רלז	קז,ב	ב,מח	ז,א	א,סד; א,מפ
פז,א	א,רעז	קז,ב	א,קנג; א,קנד; א,קנה; ב,מה;	ז,ב	ב,כו
פז,ב	א,צג; א,קעו; א,קצ; א,קצא;	קח,א	ב,מו; ב,מז; ב,מח; ב,נו	ט,א	א,קפב; א,קפג; א,קפו
פח,א	א,קצד; א,רב; ב,נט; ב,סה	קח,ב	א,קנה; ב,מה; ב,נא; ב,נד	יב,א	א,קצז
פח,ב	ב,רנו	קט,א	א,רה; א,רלב; ב,נ; ב,נו	יב,ב	א,רעז
פט,א	א,קמה; ב,פט	קט,ב	ב,נה; ב,נו	יג,א	ב,רפג
פט,ב	א,צג; א,קמג	קי,א	א,רה; ב,כ; ב,קצז	יג,ב	א,קפא; א,קפג; א,רעב
צ,ב	ב,נה; ב,קסט	קי,ב	ב,יט; ב,כ	יד,א	א,קפג
צ,א,ב	א,קסא	קי,א,ב	א,רכא; א,רכג; א,רכד;	יד,ב	א,פט
צ,ב,א	א,קצד; א,קצה	קי,א	א,רל; א,רלד; ב,קסא	טו,ב	א,פט
צ,ב,ב	א,קעד; א,רמז; א,רמח	קי,ב,א	א,רכא; א,רכב; א,רכה	טז,א	ב,מט
צ,ג,א	א,רמח	קי,ב,ב	א,רפ; ב,כ; ב,צב; ב,שלב	יז,ב	א,קו
צ,ד,א	ב,שמג	קי,ג,ב	ב,שלא; ב,שלב; ב,שלד;	יח,ב	ב,קסו; ב,קצה; ב,רג; ב,רד
צ,ד,ב	א,קצד	קיד,א	ב,שלח	יט,א	ב,רפב; ב,רפו; ב,רצו
צ,ד,ג	א,קמה; א,קצד	קיד,ב	ב,פד	כ,ב	ב,קצז; ב,רה
צ,ד,א	א,קצג; א,קצד		ב,נט; ב,סא; ב,ע; ב,עא;	כא,ב	ב,קא; ב,קצד; ב,קצט; ב,רטז
צ,ד,ב	א,קצד		ב,עב; ב,עג; ב,עד; ב,פד;	כב,א	א,נט; ב,מג; ב,ריא
צ,ד,ג	א,קצד		ב,פז; ב,צא; ב,קפח	כב,ב	ב,סג; ב,עט; ב,פט
צ,ד,א	א,רעז	קטו,א	ב,ס; ב,עא; ב,עג; ב,עד;	כג,א	א,קפד; א,רעז; ב,סד
צ,ז,א	א,רז; א,רעט; א,רפ		ב,עה; ב,פא; ב,פב; ב,פד;	כג,ב	א,קפג; ב,קו; ב,רכו
צ,ז,ב	א,קלז; א,קלט; א,קמ; א,קמב;		ב,פה; ב,פז; ב,צא; ב,קפח; ב,קצ	כד,א	ב,רכו
צ,ז,ג	א,קנא; א,קצג; א,רנו;	קטו,ב	ב,עג; ב,צ; ב,שה	כה,ב	ב,לז
צ,ז,ד	ב,לא	קטז,א	א,רעז; ב,ס; ב,פט	כו,ב	ב,רכב; ב,רכד; ב,רכה
ק,ב	א,קנג; ב,נב; ב,נג; ב,נד	קטז,ב	ב,סא; ב,עט	כז,א	ב,רכג; ב,רכד; ב,רכז; ב,רכו
ק,א,א	ב,א; ב,ב; ב,ה; ב,ז; ב,ח;	קיז,א	ב,סב; ב,סג	כז,ב	א,קצז; א,קצח; ב,רכו
ק,א,ב	א,קנד; ב,א; ב,ב; ב,יז; ב,רסא	קיז,ב	ב,סג; ב,עג; ב,עח	כח,א	א,קפד; א,קצח; א,רטז; ב,צז
ק,ב,א	ב,ב; ב,טו; ב,טז; ב,י; ב,יא;	קיח,א	ב,קיב; ב,קיג; ב,שו	כח,ב	ב,לז; ב,צז; ב,רנח
ק,ב,ב	ב,יב; ב,יג; ב,יד	קיח,ב	ב,פח; ב,פט; ב,רצו	ל,א	א,קמה
ק,ב,ג	א,קנד; ב,א; ב,ב; ב,יז; ב,רסא	קיט,א	ב,פח; ב,פט; ב,רצו	לח,ב	ב,נג
ק,ב,ד	ב,יב; ב,יג; ב,יד	קכ,א	ב,צב; ב,סו; ב,סז; ב,עג; ב,פה;	מח,א	א,קפו
ק,ב,ה	ב,ד; ב,ז; ב,ז; ב,י	קכ,ב	ב,פג; ב,צ; ב,קצ	מח,ב	א,רנג
ק,ב,ו	ב,ה; ב,ז; ב,ז; ב,ח; ב,ט; ב,י;	קכ,א,א	ב,פה; ב,פג; ב,צ	נא,א	ב,רצד
ק,ב,ז	ב,יא; ב,יח; ב,רכג	קכ,א,ב	ב,ס; ב,סז; ב,עד; ב,פז;	נא,ב	א,קפד; ב,רכה
ק,ב,ח	ב,ז; ב,ז; ב,יב; ב,יג; ב,רכג	קכ,א,ב	ב,פט; ב,צ; ב,צא; ב,צב	נד,א	א,ריז
ק,ב,ט	ב,ב; ב,טז; ב,יג; ב,יד; ב,יט;		ב,סט; ב,ע; ב,עא; ב,עה;	נד,ב	א,רסד; א,רסח
ק,ב,י	ב,כ; ב,ריא; ב,ריא; ב,ריב		ב,פא; ב,פד; ב,פט; ב,צ;	נה,א	ב,רפה
ק,ב,י	א,רג; ב,א; ב,ב; ב,יט; ב,כ;	קכ,ב,א	ב,צב; ב,צז; ב,קצא; ב,רנח	נו,א	א,צב; א,ריב
ק,ב,י	ב,כא; ב,כה; ב,שטז		ב,סט; ב,עד; ב,עח; ב,פ;	נח,ב	א,רכו; א,צט; א,רטז
ק,ב,י	ב,כ; ב,כא; ב,כב; ב,כג		ב,פא; ב,פה; ב,צז; ב,קצב;	נט,א	ב,כו
ק,ב,י			ב,רנח	ס,א	א,רטו; ב,קעז

שסד	אור זרוע			
ס,ב	א,ריב; א,ריד; א,ריז; א,ריח;	סד,ב	א,רסב	יב,ב
סא,א	ב,קעב; ב,קעג; ב,קעו	סה,א	א,רסא; ב,קע	יג,א
סא,ב	א,צט; א,ק; ב,מד	צ,ב	א,קפח; א,רנט; א,רסא	יד,א
סב,ב	ב,רנט	צא,א	א,רס; א,רסא	ב,קטו; ב,קיב; ב,קיד; ב,קיו;
סג,ב	א,קד; א,רמו; ב,רנט	צא,ב	א,קעט; א,קפו; ב,קסו	ב,קס; ב,רמו
סד,א	א,רל; א,רלא; א,רלב; ב,מד	נזיר		ב,קטו
סד,ב	ב,קנט	לח,א	א,כח	ב,קטז; ב,קיח; ב,קיט
עא,ב	א,רכד	מב,א	א,קו	א,א; א,ב; ב,קיט
עב,א	א,נט; א,קפו; ב,לז; ב,סד	נג,א	א,כח	א,רעד; ב,קיט; ב,קבא; ב,קבד;
עב,ב	א,קנ; א,קנה; א,קצו	סוטה		ב,קבא
עג,א	א,קנ	ב,א	א,קפח	ב,קבב; ב,קבג
עג,ב	א,קנה; א,קצו; ב,רצו	ב,ב	א,קפט; א,קצא	ב,קבא
עד,א	א,קנג; א,קצו; ב,לח; ב,מ;	ד,א	ב,רכב	ב,קבו; ב,קכו; ב,קלו; ב,קלו;
עז,א	א,רל; א,רלא; א,רסג; ב,רס;	טז,ב	ב,כג	ב,קלז
עז,ב	ב,רצט; ב,רצט; ב,ש	יח,א	א,רמח; ב,קלב	א,רעה; ב,רטו; ב,ריח
פ,א	א,רסג; ב,שא	יח,ב	א,קמג; א,קנו; א,רמח	ב,קבט; ב,קל; ב,קלו
פ,ב	א,רלז; ב,קס	כד,א	א,ריד	ב,קלא; ב,קלג; ב,קלה; ב,קלט
פא,א	א,רמ	כה,א	א,קפו; א,קפט; ב,קסז	ב,קלה; ב,קלז
פב,א	א,רנ	כז,א	א,רט	ב,קלח; ב,קלט; ב,קמא; ב,ריז
פד,ב	ב,קיא; ב,קצא	ל,א	ב,שמב	ב,קמ; ב,קמא
פה,ב	ב,דש	לא,א	א,קפו; א,קפט; א,קצ	ב,קמג; ב,קמד; ב,קמה
פח,ב	ב,ריב	לא,ב	ב,סג	ב,קמה; ב,קמז; ב,קמח
צב,ב	ב,רא	לג,ב	ב,יח	ב,קמח; ב,קמט
צה,ב	א,ריז	מ,ב	ב,קסד	ב,קמט
צו,א	א,ריז	מא,א	ב,קסד	ב,טו; ב,טז; ב,ב; ב,קמט;
ק,ב	א,קנ; א,קנה; א,רכב	מג,ב	א,קמב	ב,ריג; ב,ריח
קא,א	א,קנה; א,רסד; א,רסח; ב,נה	מה,ב	א,עא	ב,קלט; ב,קנ; ב,רטז; ב,ריז
קא,ב	ב,ריט	גיטין		ב,קנ
קב,א	ב,רלה	ב,א	ב,צח; ב,קב; ב,קו	ב,קנא; ב,קנג; ב,קנד
קב,ב	ב,קבד; ב,ריט; ב,רכ	ב,ב	א,קצב; ב,צח; ב,קב	ב,פג; ב,פז; ב,קנג
קג,א	ב,רכ	ג,א	ב,קיט; ב,קמב; ב,קצג; ב,קצט;	ב,קנד
קז,ב	א,רכו	ג,ב	ב,רי; ב,רא	ב,קנד
קט,א	ב,רמה	ד,ב	א,קפג	ב,קנד
נדריים		ה,א	ב,צט; ב,ר	ב,קנד
יא,ב	א,קעא	ה,ב	ב,צט; ב,ק; ב,קא; ב,קצט	ב,קנד
יח,ב	א,קע	ו,א	א,קצב; א,קצח; ב,קב; ב,קג;	ב,קנד
כ,א	א,קעא	ז,ב	ב,ר	ב,קנד
כב,ב	ב,קסט	ח,ב	ב,קג	ב,קנד
כח,א	ב,רלב	ט,א	ב,קד	ב,קנד
מט,א	ב,קסב	י,א	ב,קה; ב,קו	ב,קנד
נו,א	ב,רלב	י,ב	ב,קז; ב,קח; ב,קט; ב,רו; ב,רז	ב,קנד
נח,א	ב,ערב; ב,רעג	יא,א	ב,קז; ב,קח; ב,רו; ב,רז	ב,קנד
ס,ב	ב,קסב	יא,ב	ב,קיא; ב,קיג; ב,שה	ב,קנד

מ,ב	ב,רמז	ח,ב	ב,שו	ט,א	ב,פב
מא,ב	ב,קמח	י,א	א,רנג; א,רנד	יא,א	א,עה
מב,ב	ב,רצה	יב,ב	א,קפא; א,קפד	לד,ב	ב,רסד
מד,א	ב,רצא; ב,רצג	יג,א	א,קפא; ב,רצו	לו,א	ב,סב
מדה,ב	ב,שז	כא,ב	ב,קמז	מו,ב	ב,רפד
מו,א	ב,רס	כו,א	ב,רפג	סא,ב	ב,שמג
מו,ב	א,קנ	כח,ב	א,קפז	סו,ב	ב,רצג; ב,רצד
מח,ב	ב,קכד	כט,ב	א,רסו	סז,א	א,ג
מט,ב	ב,קע; ב,רמד	ל,א	ב,קסד	ע,א	ב,רעא
נ,א	ב,רמד	לג,א	א,קפו	עה,ב	ב,סה
נב	ב,קכד	מג,א	ב,רלד	פא,א	ב,רעא
נא,א	ב,קכד	מד,ב	א,פט; א,קע; ב,מח; ב,נ;	פב,א	א,קז; א,רמו
נד,ב	א,קפ; ב,קעו		ב,שכד	צ,ב	ב,רטו
נדה,א	ב,נה	מה,א	א,קע; ב,מח; ב,שה; ב,שכג	צג,ב	ב,רצא
נדה,ב	ב,רצ	מה,ב	ב,מט; ב,שט	צד,א	ב,רכט
ס,א	ב,קסג; ב,קסד	מט,ב	ב,שח	צו,ב	ב,רצ
סב,ב	ב,שו	נ,א	ב,קסו; ב,שח	ק,א	א,קמא
סד,א	ב,רפט; ב,רצב	נב	ב,רצה; ב,שכג	קו,ב	ב,ריד
סד,ב	א,רעה; ב,שלד	נא,א	א,קנח	קז,א	ב,ריד
סה,א	א,קנג; א,קנה; ב,כדה; ב,מה	נא,ב	א,קע	קיב,ב	ב,קפא
סו,ב	ב,קכה	נט,א	א,קע	קיג,א	ב,קי; ב,רח
סז,א	א,קנו; ב,כה	סב,ב	א,קנט	קיד,א	ב,רצא
סז,ב	ב,קכ	סג,ב	ב,לד	קיד,ב	ב,פא; ב,צו; ב,צז
עא,ב	ב,שלא; ב,שלב	סד,א	ב,לד; ב,לה	קטז,א	ב,לט
עד,ב	ב,קלח	סדה,א	ב,רצו	קטז,ב	ב,רצ
עו,ב	א,רעז	סדה,ב	א,קצ; ב,עב		
עט,ב	ב,קכב	סז,א	א,קפג; א,קצ; א,רעז	ג,ב	ב,קפ; ב,רלה
פ,א	א,קנ	סז,ב	א,קמד; א,קסז	ה,ב	ב,רכא
פב	ב,ריח	סז,ב	א,סדה; א,קמד	ו,ב	ב,קס; ב,רנב
פא,ב	א,קלח; ב,רצו	סח,א	א,קמד; א,קמה	טו,ב	ב,רפה; ב,רצה
פב,א	א,קמח; ב,קמא	סט,א	א,רעב	יט,א	א,רעה; ב,פג; ב,פו
פד,ב	ב,קמא	עב,ב	א,קסה	כ,א	א,קנו; ב,מב
פה,א	ב,קמא; ב,קנ	עג,א	א,רעו; ב,קעה	כב,ב	א,ע
פז,א	ב,קז	עג,ב	א,סא; א,קצא; א,רעו; ב,עא;	כג,ב	ב,פג
פז,ב	ב,קלב		ב,רצב	כז,ב	ב,עג
פח,א	ב,קנ	עד,א	א,רעב; א,רעג; א,רעה;	כח,א	ב,עג
פח,ב	ב,לו; ב,ריב; ב,שו		א,רעו	כט,ב	ב,רי
פט,א	א,קפד; ב,לו; ב,סג; ב,שח	עה,א	א,רעב; א,רעו	לג,א	א,פג
פט,ב	א,קמג; א,רעו; ב,נו; ב,שז	עט,א	א,רעד	לו,א	ב,קיז
צ,א	א,צח; ב,קמא	עט,ב	ב,לו	לח,ב	ב,רצב
קידושין		פ,א	ב,לה; ב,לו	לט,א	א,קנד; ב,ריט
		פב	א,קפא	מח,א	ב,רנ
ו,א	ב,צט; ב,שז	פא,א	א,קעט; א,קפא; א,קפג;	מח,ב	ב,רלא
ו,ב	ב,יג		א,קפד; א,קצח	מט,א	ב,רלב
ז,א	ב,שכה	בבא קמא		נה,ב	ב,קסט
ח,א	ב,רלו	וב	א,קפו	נז,ב	ב,שיג

סח,ב	ב,שיג; ב,שמב	קכד,ב	ב,מ	מ,א	ב,קסב
סט,א	ב,שמב; ב,שמג	קלב,א	ב,רצד	מא,א	ב,סה
סט,ב	ב,שיב	קלה,א	א,קפד; ב,לד	מז,ב	ב,קלח
ע,א	א,רלח; ב,דש; ב,ריט	קלו,א	ב,קסא	מז,ב	ב,רט
עב,א	ב,רפא; ב,רפג	קלח,ב	ב,מא	נג,א	א,קמב; א,קמה
פא,א	ב,שיד	קמז,ב	ב,ריא	נז,ב	ב,קמז
פו,א	ב,רנו	קמט,א	ב,רמה; ב,רמו; ב,שיט	סח,ב	א,קעב
פז,א	ב,שמג	קנ,א	ב,קה	סט,א	א,קמט
צא,א	א,קעח	קנג,ב	א,רעד; ב,פט	עג,ב	א,רנד; ב,רכז
צב,ב	ב,שיד	קנד,א	א,רסא	עה,א	א,קלז
צג,א	ב,שיד	קנה,א	ב,כו; ב,כח; ב,רצו	עז,ב	א,קמ
צג,ב	ב,שטו; ב,שיד	קנה,ב	ב,לא; ב,רפו	פב,א	ב,קמח
צד,א	ב,רמג	קנו,א	ב,כה; ב,לב; ב,נב	פג,א	א,מו; ב,ער; ב,רחצ
קד,ב	ב,רלז; ב,שיג	קנו,ב	ב,רמו	פג,ב	ב,רחצ
קי,א	ב,רפד	קנט,א	א,רמב	צה,ב	ב,קלג
קיח,ב	ב,שמג	קנט,ב	ב,רפו	קז,א	א,לט
בבא בתרא		קס,ב	ב,רפה	מכות	
ג,א	ב,רמג	קסא,ב	ב,קמ; ב,קי; ב,רח	ב,א	ב,סד; ב,סה
ה,א	ב,רצו	קסב,א	ב,קיא	ד,א	א,ח; א,כג; א,כו; ב,שיז
ו,א	ב,קיד; ב,רמג	קסז,א	ב,קלו	ה,ב	ב,קעח; ב,רכ
יג,ב	ב,צח	קסח,א	ב,קלו	ז,א	א,קעח; א,קפג
טז,ב	ב,שמג	קעא,ב	ב,רפו	ט,ב	ב,סה
כג,א	ב,רצד; ב,שג	קעב,א	ב,קכד; ב,קנא	טז,א	ב,קעא
מ,א	ב,ריא	קעד,ב	ב,רמד	שבועות	
מב,ב	ב,קפו; ב,רפא	קעה,א	ב,קיד	יז,ב	א,צו
מא,א	ב,קס; ב,רפא; ב,רפד	קעז,ב	ב,רמד	יח,א	א,ס; א,רכח
מד,ב	ב,רפד	סנהדרין		כה,א	א,רכד; ב,מד; ב,רלא; ב,שיד
מח,א	ב,קפו; ב,ש	ב,ב	ב,ריד	כו,א	א,רכח
מח,ב	ב,רנט; ב,ש	ג,א	ב,ריד	כו,ב	א,קעא
נב,ב	ב,שג	ה,א	ב,רטו	ל,א	ב,סג
נא,א	ב,רפג	ז,ב	ב,יג	ל,ב	ב,רפא
נא,ב	ב,דש	ט,א	ב,קכה	לב,א	ב,סג
נב,א	ב,דש	ט,ב	א,קסח; ב,קסו	לב,ב	ב,סג; ב,סד
נב,ב	ב,רפג	טו,א	א,קיא	לח,ב	ב,קיד
נו,ב	ב,קעט	יט,א	א,רנד	לט,א	ב,רכא
נז,א	ב,קעט	כג,א	ב,קפ; ב,קפא	מא,א	ב,רפה
נז,ב	ב,שג	כד,א	ב,רמב; ב,רפט	מז,ב	א,קפא; ב,רכ
ס,א	ב,שג	כד,ב	ב,רמב	ע"ז	
סז,ב	א,ג	כז,ב	ב,רפב	כא,א	א,קצח
ע,א	ב,רא; ב,רלד	כח,ב	ב,רפב	כב,א	ב,רכד
צ,א	א,ז	כט,א	ב,רפג	כג,א	ב,רכב
צט,ב	ב,שג	כט,ב	ב,קסא; ב,רפו	כה,ב	ב,רכד
קט,א	א,קעא	ל,א	ב,מג	כט,ב	ב,שכו
קיג,ב	ב,ריא	לא,ב	ב,כד; ב,קפ	לד,א	ב,שלח
קיד,ב	ב,קמב	לב,א	ב,ריא	לד,ב	ב,שלח
קיט,ב	א,ריב	לד,ב	ב,ריא		

מפתח המקורות

שסז

לה,א	ב,שכח	חולין	קטז,ב	ב,שכז; ב,שכח
נד,ב	ב,רט	ו,א	קלג,א	ב,רנב
ס,ב	ב,שכא	ח,א	קמא,א	ב,רנו
סא,א	ב,שכא	ח,ב	בכורות	
סב,ב	ב,רל	י,א	ב,א	ב,רמח
סו,א	ב,עדר; ב,רסט	י,ב	ג,א	ב,רמח
סט,א	ב,שכא; ב,שכב	יב,א	ג,ב	ב,רמח; ב,רמט
סט,ב	א,קפא	יב,ב	יא,א	ב,רחצ
ע,ב	ב,שכ; ב,שכא	טז,א	יא,ב	ב,רחצ
עג,ב	ב,עדר	כה,ב	יג,א	א,רל; א,רלב; א,רלג; א,רלד;
עה,א	ב,קפה	כו,א	א,ו	א,רמו; ב,קנט
עה,ב	א,כה; א,לט; א,צח	כח,ב	א,רד	ב,רנ
עו,א	ב,כו	לא,א	א,כד; א,מו; א,מז; א,מח;	ב,רנא
			א,מח; א,צז; א,קא; א,קיב;	ב,רנא
הוריות			א,קטז; ב,ער; ב,ערה	ב,רצז
יא,ב	ב,צח	לא,ב	א,כד; א,מט; א,קכז	ב,רצז
זבחים		לט,א	ב,רנה; ב,רסח	א,קנט
ב,ב	א,קסט; ב,ריז	לט,ב	ב,רכו	ב,רמז; ב,רמח
ג,א	ב,קנ	מב,א	א,רנח	ב,קעט
ז,ב	ב,ריז	מב,ב	א,קכא	ב,קסט; ב,שא
כב,א	א,כה	נא,א	א,קטו	ב,קעא
כה,ב	א,דה; א,כו; א,קכט	נד,ב	א,קפו; ב,שטו	א,נז; א,נח; ב,סז; ב,פו; ב,צא;
מח,א	ב,רסו	עא,ב	א,קט	ב,קפח; ב,קפט
עח,א	ב,שלז	עב,א	א,נו; א,קי	א,קסד
עט,א	ב,עדר; ב,שלז	עב,ב	א,קי	א,קעה; ב,רנב
צח,ב	א,קיט	עג,א	א,קח	א,נט; א,ע; א,צ; ב,נד; ב,רפג
מנחות		פג,א	ב,שח	א,רמ; א,רמא
ב,ב	ב,רסו	פז,א	ב,רצז	א,רמ; א,רמא
ג,ב	א,קסט	פט,א	ב,קלח	ב,רמט
ו,ב	ב,רסה; ב,רסו	צג,ב	א,רלד	
טז,א	א,קסט	צה,א	ב,רכ	ערכין
כב,א	ב,שלז	צה,ב	א,רנב	ג,א
כה,א	ב,רסו; ב,רסז	צו,א	ב,פג	ב,מ; ב,קסו; ב,רט; ב,ש
כח,א	ב,קלג	צו,ב	ב,עדר; ב,של	ב,מ
כט,ב	ב,קלג	צז,א	ב,עדר	ב,רמוד
לב,ב	ב,קסד	צז,ב	ב,שלז	א,קפו
לג,א	ב,קלא	צח,א	ב,שכח	
לד,א	ב,קלג	ק,א	ב,שכז	א,י
נד,א	ב,שלח	קד,א	ב,רצז	א,י; א,יט; א,כא
סז,א	ב,רחצ; ב,רצז	קד,ב	ב,שי	ב,צא
עח,א	א,כה	קז,ב	א,קז	
פז,ב	א,כה	קח,א	ב,רעג; ב,שכז; ב,של	כריתות
פח,א	א,כה	קט,ב	ב,שכח	ג,א
צו,ב	א,כא	קי,א	ב,שלח	י,א
קג,ב	ב,קב	קיא,א	ב,שכז	מעילה
		קיב,ב	ב,שכט	יח,ב
				ב,רט

שסח			אור זרוע		
כא,א	ב,קסו; ברלג	כח,א	א,עו	נד,א	א,לב; א,לג; א,לד; א,לה;
נידה		כט,א	א,נג; א,נז; א,עב		א,נב
ד,א	א,רעד; ב,שכג	כט,ב	א,מ; א,נב; א,נו	נד,ב	א,נ; א,נא; א,נב; א,נג
ו,א	א,קעה	ל,א	א,מא; א,מה; א,נג; א,נד; א,עב	נז,ב	א,עח; א,פ; א,פא
ז,ב	א,מא; א,נג; א,סג; ב,טז	ל,ב	א,עג	נח,א	א,עח; א,עט; א,פ; א,פא;
ח,א	ב,טז	לא,ב	א,קד; א,קעג		א,פג; א,פה;
ח,ב	א,עג	לב,א	א,קמט; א,לא; ב,רסא	נח,ב	א,עח; א,פב; א,פג; א,פד
ט,א	א,סט	לג,א	א,לו; א,לז	נט,א	א,פג; א,פד
ט,ב	א,קעה	לה,ב	א,לח; א,נד; א,נה; א,נו	נט,ב	א,פח; א,פז
י,ב	א,סח	לו,א	א,נד; א,נו; א,נו	ס,א	א,פח
יא,א	א,פח	לז,ב	א,נא	סג,ב	א,צה
יא,ב	א,פט; א,קז	לז,א	א,לו; א,נ; א,נב; א,נג	סה,ב	א,נח; א,סה; א,צ; א,צו
יב,א	א,סו; א,פז; א,פח; א,פט; א,צד	לז,ב	א,לה; א,נב; א,נג	סו,א	א,לה; א,מד; א,מט; א,נא;
יב,ב	א,פח; א,פט; א,צג; ב,רס	לח,א	א,קעג		א,סא; א,סד; א,סו; א,סח;
טז,ב	א,מב; א,עג; א,צג	לח,ב	א,עה	א,סט; א,עז; א,צ; א,צא; א,קה; א,קז	
טז,א	א,פט; א,צ	מ,א	א,לא; א,לו; א,נא	סז,ב	א,לח; א,קה; א,קו; א,קז;
יז,א	א,קבה	מא,ב	א,לז		א,קח; א,קיב; א,קיג;
יח,א	א,עג	מב,א	א,לו; א,נג; א,נד; א,נה; א,נו;		א,קיד; א,קטז; א,קבה; א,קבו; א,קל;
יט,א	א,עו	מב,ב	ב,רסב		א,קלג; א,קלד; א,קלו; ב,שיח
כ,א	א,עז; א,עז	מג,ב	א,קעב; א,קעד	סז,א	א,קח; א,קיג; א,קיד; א,קטז;
כ,ב	א,סד; א,עז	מד,ב	א,קעב		א,קטז; א,קיו; א,קיו;
כא,א	א,נח; א,סז; א,סט	מה,א	א,רפ	סז,ב	א,קבו; א,קל; א,קלד
כב,א	א,לו	מה,ב	ב,כה		א,לז; א,לט; א,מג;
כג,א	א,קנט	מו,א	ב,כה; ב,כח; ב,לב; ב,נה;		א,מד; א,קה; א,קח; א,קיא;
כג,ב	א,נח	מז,א	א,ד; ב,כט; ב,שי	סח,א	א,קיש; א,קלב; א,קלד
כד,ב	א,נט; א,סט; א,ע; א,עא; א,צ	מז,ב	א,קנא; ב,לא; ב,ל		א,לג; א,קו; א,קבט; א,קל;
כה,א	א,סט; א,ע	מח,א	א,קנב; א,רסא; ב,כט; ב,לא	סח,ב	א,קלב
כה,ב	א,ע	מח,ב	א,קנב; א,קנב; ב,כח; ב,לא	סט,א	א,לב; א,לו; א,נג; א,סג
כו,א	א,עא; א,עב	נב,א	ב,כז; ב,נב; ב,רסב	עא,ב	א,מה
כז,ב	א,עב; א,עג	נב,ב	ב,כז; ב,נב	עב,א	א,נו
כז,א	א,עג; א,עד	נג,א	א,לב	עב,ב	א,לג; א,לד; א,לה

תלמוד ירושלמי

המקורות צויינו גם ע"י הדפים בדפוס וילנא.

כללי	א,קבה; א,קמו; ב,רכז; ב,רנד;	פ"ו ה"א כח,ב	ב,רכט	פ"י ה"ג ל,א	ב,רב
	ב,שלג	דמאי		פ"י ה"ה ל,א	ב,קצד
ברכות		פ"א ה"ג ד,ב	ב,שלח	תרומות	
פ"ב ה"ו יט,א	א,ק	פ"ז ה"ג ל,ב	ב,שטו	פ"ה ה"ג ל,ב	ב,רסט; ב,שלח
פ"ג ה"ד כז,ב	א,קד	כלאים		פ"א ה"ד נז,א	ב,רצו
פ"ג ה"ד כז,א	א,מז	פ"ז ה"ד לד,ב	ב,רצ	חלה	
פ"ח ה"א נז,ב	ב,רנג	שביעית		פ"א ה"א א,ב	ב,שט
פאה		פ"ט ה"א כה,א	ב,רעט; ב,רעח	פ"א ה"א ב,ב	ב,שלז
פ"ב ה"ה יג,ב	ב,רחצ	פ"ט ה"ד כז,א	ב,רכח	פ"ב ה"א י,א	ב,שט; ב,שיט

מפתח המקורות

שסט

פ"ב ה"א יב,א	ב,שט	פ"ח ה"ב מו,א	א,רנח	פי"א הי"ב לט,ב	א,קפז
פ"ב ה"א יב,ב	ב,שי	פ"ח ה"ה נא	א,רנז		
שבת		פ"י ה"ב נה,ב	א,רב	גיטין	
פ"ב ה"א טו,א	א,לט	פ"י ה"ד נוב	א,קעו	פ"א ה"ב,ה,א	ב,קב
פ"ו ה"א לג,ב	א,קייח	פי"ב ה"א סו,א	ב,יד	פ"א ה"ד ז,ב	ב,קח; ב,רו
פ"ט ה"א נח,א	א,יט	פי"ב ה"א סוב	ב,ט	פ"ב ה"א ט,ב	ב,קכא
עירובין		פי"ב ה"ו סט,א	ב,כב	פ"ב ה"א י,א	ב,קיס
פ"ג ה"ז-ח כה,ב	ב,רעח; ב,רעט	פי"ב ה"ו סט,ב	ב,לט	פ"ב ה"ג יב,ב	ב,קלו
פסחים		פי"ג ה"א ע,ב	ב,מח; ב,נא	פ"ב ה"ו יד,א	ב,קמח
פ"ב ה"ב יג,א	ב,רל	פי"ג ה"ב עא,א	ב,מה	פ"ג ה"א יד,ב	ב,קמט
פ"ב ה"ב יד,ב	ב,רכט	פי"ג ה"ז עד,א	א,קסו	פ"ג ה"ב טו,א	ב,ריז
פ"ב ה"ד טז,ב	ב,שט	פי"ד ה"א עו,א	ב,שלב; ב,שלד	פ"ג ה"ג טז,ב	ב,קנג; ב,קנה
פ"ז ה"א מו,א	א,כט	פט"ו ה"א עז,א	ב,עא; ב,צא	פ"ג ה"ד יז,א	ב,קנה
ראש השנה		פט"ו ה"א עז,ב	ב,עב; ב,פב; ב,צא	פ"ד ה"ג כא,ב	ב,קכא
פ"ב ה"א יא,א	א,ס; א,קנב	פט"ז ה"ג פג,א	ב,קצ; ב,פז; ב,צ	פ"ד ה"ד כג,א	ב,רצד
יומא		פט"ז ה"ה פג,ב	ב,ע; ב,צג	פ"ח ה"ו מו,ב	א,קעד; א,קעו
פ"ג ה"ח יט,א	א,כא; א,כג	פט"ז ה"ה פד,א	ב,קצא	פ"ח ה"ט מח,א	א,קצז
סוכה		פט"ז ה"ו פד,ב	ב,קנג	פ"ט ה"א מט,ב	א,קמח
פ"ה ה"ג כג,ב	ב,שמב; ב,שמג	פט"ז ה"ט פה,א	ב,קנג; ב,עה; ב,צד;	קידושין	
ביצה			ב,קצו; ב,רד	פ"א ה"א ב,א	ב,קמז
פ"א ה"א ג,א	ב,רעז; ב,רעח; ב,רעט	כתובות	ב,ע	פ"ב ה"א כג,א	ב,שו
פ"ב ה"א יא	ב,קפד	כללי		פ"ב ה"א כג,ב	ב,רלד
פ"ב ה"ב יב	א,מג	פ"א ה"א א,ב	א,קפב	פ"ג ה"א לא,א	ב,שו
מגילה		פ"א ה"א ב,א	א,קפה; א,קפו	פ"ג ה"ד לו,א	ב,רפד
פ"ד ה"א כט,ב	א,קלא	פ"ב ה"א יב,ב	א,קפה	פ"ג,ה"ז לח,א	ב,לד
מועד קטן		פ"ב ה"ג יא,א	א,רעו	פ"ד ה"ב מד,א	א,רעו
פ"ג ה"א יא,ב	א,קכד	פ"ב ה"ה יב,ב	ב,קצה; ב,רג	פ"ד ה"י מז,א	ב,לה
פ"ג ה"ח יט,א	ב,רנו	פ"ב ה"ה יג,א	א,קפד	ב"ב	
יבמות		פ"ב ה"ח יד,א	א,נט	פ"ג ה"א ח,א	א,סא
פ"א ה"א א,ב	א,רלב	פ"ב ה"ט יד,ב	ב,קו	פ"ח ה"ג כג,א	א,רמא
פ"ב ה"ד יב,א	א,קמו	פ"ב ה"י טו,א	ב,רכו		
פ"ב ה"ד יב,ב	א,קמא	פ"ה ה"א לא,ב	ב,פא		
פ"ב,הי"א יד,ב	ב,לד	פ"ה ה"א לב,א	ב,קיד		
פ"ד ה"ז כו,א	א,רמא	פ"ה ה"ד לד,ב	א,רכו		
פ"ד ה"י טז,א	א,קסז	פ"ז ה"ו מה,א	א,קפב		
פ"ד הי"ב כח,ב	א,רלב	פ"ז ה"ח מו,ב	ב,רצט; ב,ש; ב,שא		
פ"ד הי"ב כח,ב	א,רמו	פי"א ה"ג סב,ב	א,קצט		
פ"ז ה"א לט,ב	א,רעא	פי"א ה"ז סד,א	א,קפז		
פ"ז ה"ג מ,א	א,קיב	נדרים			
		פ"ו ה"ד כא,א	ב,רסט		
				נידה	
				פ"ב ה"ד ז,ב	א,מא
				פ"ב ה"ד ז,ב	א,צד
				פ"ב ה"ז ט,א	א,עז
				פ"ג ה"ג יב	א,ס
				סוף מסכת נידה	א,צא

גאונים וראשונים

הגאונים והראשונים נסדרו עפ"י סדר הא"ב של שמם הפרטי
(למעט ספרים שזיהוי מחברם אינו ברור, שאלו נסדרו לפי שם הספר).

ר' אליעזר ב"ר שמואל מוורונא	ר' אליעזר ב"ר יואל הלוי – ראבי"ה (רבו של האו"ז)	גאונים ר' אביגדור ב"ר אליהו הכהן
ב,פז; ב,פט; ב,קפט; ברסט ר' אליעזר ב"ר שמואל ממיץ – היראים ב,קסב; ב,קעא; ב,רכח; ב,רמה; ב,רחצ	א,צז; א,קג; א,קב; א,קעט; א,רב; א,רמב; א,רסא; ב,צז; ב,קלג; ב,קמח; ב,קמט; ב,קנ; ב,קנא; ב,קנב; ב,קנד; ב,קנה; ב,קנו; ב,קסז; ב,קעט; ב,קפט; ב,קצא; ב,רכה; ב,רכח; ב,רמה; ב,רפ; ב,רפד; ב,רצז; ב,שה; ב,שלח	ב,קד; ב,קנח; ב,קנט; ב,קצג; ב,קצח;
סדר חליצה	ס' סח	ר' אברהם ב,רצה
א,רג	ס' קעג	ר' אברהם ב"ר משה מרגנשבורג
ר' אליקים בר' יוסף	ס' קעט	ב,קפט
ב,קלג; ב,קעט	ס' קצ	ר' אהרון
ר' אלעזר ב"ר אליהו הכהן (אחי ר' אביגדור הכהן)	ס' קצב	ב,שכג
ב,קנט	ס' תרצג	ר' אהרון ב"ר אליעזר מרגנשבורג
ר' אלעזר ב"ר נתן – ראב"ן	ס' תתצד	ב,קעב
הציונים לפי מהד' ר' שלום אלבק וורשא תרס"ה	ס' תתצח	ר' אחא משבחא
ב,רמד	ס' תתק ד"ה ונתתי לבי	ב,שכד
תשובות ס' כה יב,א	ס' תתקא	רב אחאי גאון – שאלות
נידה ס' שיח ב,א	ס' תתקב	ב,ערב
יבמות ס' נו, כא,א	ס' תתקל	שאילתא יג
יבמות ס' נו כה,א	ס' תתקלט	שאילתא יח
גיטין מד,א	ס' תתקע	שאילתא נט
גיטין מה,א	ס' תתקעט	שאילתא פה
ר' אלעזר ב"ר יהודה – הרוקח	ס' תתקפט	שאילתא פו
ב,פג	ס' תתקצ	שאילתא פט
ר' אפרים ב"ר יצחק מרגנשבורג	ס' תתקצא	שאילתא צו
ב,שכט	ס' תתקצא ד"ה וסעד גדול	שאילתא צז
ר' ברוך ב"ר יצחק – התרומה	ס' תתקצד	שאילתא קנט
מפתח הסימנים ס' נב	ס' אלף ו,ג	ר' אליעזר ב"ר יהודה
ב,של	ס' אלף פ	ב,לח
ס' סג	כתובות פ"ב	
ב,שלט	ר' אליעזר ב"ר יצחק מפרגא	

מפתח המקורות

שעא

ב,קטו; ב,קיד; ב,קיה; ב,קיש; ב,קכב;
ב,קכד; ב,קכו; ב,קלא; ב,קלו; ב,קמג;
ב,קמד; ב,קנז; ב,קסח; ב,קפט;
ב,קצא; ב,קצב; ב,קצז; ב,ר; ב,רו;
ב,רח; ב,ריג; ב,רכד; ב,רכז; ב,רפג;
ב,רפד; ב,רצג; ב,רצה; ב,רצז; ב,רצט;
ב,רש; ב,שכה; ב,שמב

כתובות

פרק א' ב,קצט

גיטין

פרק א' ב,קצד

רב יהודאי גאון

ב,סז; ב,צד; ב,קע

תיקון שטרות

ב,קסא; ב,קסג

ר' יהודה אלברצלוני – ספר השטרות

שטר 35 א,רלח

ר' יהודה ב"ר יצחק שירליאון (רבו של האו"י)

ב,נג; ב,צג; ב,קסו; ב,קעג; ב,שכה;
ב,שכט; ב,שלג; ב,שלט; ב,שמב

ר' יהודה ב"ר משה הכהן

ב,קצב; ב,רכא

ר' יהודה ב"ר נתן – ריב"ן (חתן רש"י)

א,רכט; א,רלו; ב,א; ב,ח; ב,ט;
ב,יא; ב,יב; ב,יג; ב,טו; ב,טז; ב,יט;
ב,כ; ב,כא; ב,כב; ב,כג; ב,לח; ב,נא;
ב,נח; ב,נט; ב,קעז; ב,ריב; ב,ריג;
ב,רמב

ר' יהודה הכהן – ספר הדינים

ב,מג; ב,מד; ב,עט

ר' יואל ב"ר יצחק הלוי (אבי הראב"ה)

ב,לד; ב,לה; ב,קמו; ב,רמד

ר' יונה ב"ר שמואל

ב,קפב

ס' לט עמ' תטו
ס' מ עמ' תלה
ס' נ עמ' תקסב
ס' נא עמ' תקסו
ב,קמ
ב,מט
ב,רטו; ב,רמד
ב,קצו; ב,רה

הלכות נידה

ס' מא
ס' מב
ס' מא עמ' תלו
ס' מא עמ' תלח
ס' מא עמ' תלט
ס' מא עמ' תמ
ס' מא עמ' תמא
ס' מא עמ' תמב
ס' מב עמ' תמה
א,יט; א,קלג
א,נז; א,נח
א,פט
א,צה; א,קו
א,צז; א,קטז
א,כד; א,כו; א,לח;
א,מב; א,צז; א,קו
א,קיד
א,כז
א,נא; א,עד; א,עה

הלכות פסוקות

ב,שכד

מהדר' שלוסברג עמ' 83;

מהדר' ששון עמ' רצג

ר' חיים כהן צדק

ב,קעא

ר' חננאל בן חושיאל

א,כ; א,כב; א,מ; א,מב; א,מט;
א,עא; א,פט; א,צ; א,קז; א,קיד;
א,קב; א,קבא; א,קבו; א,קכז; א,קלד;
א,קלח; א,קמא; א,קמג; א,קנו; א,קנז;
א,קס; א,קסב; א,קסג; א,קסה; א,קסז;
א,קעד; א,קעה; א,קעז; א,קעח;
א,קעט; א,קפג; א,קפז; א,קפט;
א,קצד; א,קצז; א,רד; א,רה; א,רח;
א,רט; א,רי; א,ריב; א,ריג; א,ריח;
א,רכא; א,רכב; א,רכז; א,רכז;
א,רלג; א,רלד; א,רלט; א,רמג;
א,רמד; א,רנא; א,רנב; א,רנג; א,רנו;
א,רנז; א,רנט; א,רסב; א,רסג; א,רסד;
א,רסח; א,רסט; א,רע; א,רעא;
א,רעט; א,רפ; ב,ג; ב,ח; ב,ט; ב,טז;
ב,יא; ב,יג; ב,כא; ב,כג; ב,כו; ב,לא;
ב,מ; ב,מה; ב,מו; ב,מז; ב,נב; ב,נג;
ב,נד; ב,נה; ב,נו; ב,נח; ב,נט; ב,ס;
ב,סא; ב,סב; ב,עא; ב,עג; ב,עה;
ב,צט; ב,ק; ב,קב; ב,קג; ב,קז; ב,קט;

ס' עט
ס' קי
ס' קיא
ס' קטו
ס' קלג
ס' קלג מה,ב
ס' קלג מה,ב ד"ה הלכך
ס' קלג,
ס' קנג
ס' רנג
א,קיז
ב,קלו
ב,קלט
ב,קלא
ב,יד; ב,כד; ב,מא
ב,כז
ב,ל
ב,ד
ב,כז
ב,רעז

ר' ברוך ב"ר שמואל

ב,קמו

בשר על גחלים

א,קסא

ר' גרשום ב"ר יהודה מאור הגולה

ב,עז; ב,עז; ב,קס

ר' דוד ב"ר קלונימוס ממינצבורק

ב,קמא

ר' דוד ב"ר שאלתיאל

ב,רכא

רב האי גאון

ב,נה; ב,צח; ב,ק; ב,רנט; ב,רפז;
ב,שכד

הלכות גדולות

א,קעה; ב,שכד

הלכות יבום וחליצה

ס' לא
ס' לא עמ' שכג
ס' לא עמ' שכז
א,קעב; א,קעד; א,קעז
א,רמט
ב,סז; ב,עה; ב,פג;
ב,צד

הלכות מיאון

ס' לב
א,קעט; א,קפג; א,ריג

הלכות קידושין

ס' לו
ס' לו עמ' שע'
ס' לט עמ' תח
ס' לט עמ' תי
א,רס; א,רסא
ב,רנט
ב,קלז
ב,קמה

ר' יוסף ב"ר יום טוב	כב,א	א,רע	יח,ב	ב,קמב
ב,קלח	כב,ב	א,רעא	כ,ב	ב,רצא
ר' יוסף ב"ר מזל	כג,ב	א,רעב	כט,ב	ב,רפט; ב,רצב
ב,שט; ב,שי	כו,א	א,קנא; א,רנו	ל,ב	ב,מזה
ר' יחזקיהו ב"ר יעקב ממידבורג	כט,ב	א,קעו	לא,א	ב,מזה
ב,קפז	ל,א	א,קמזה	לג,ב	ב,קנו
ר' יחיאל ב"ר יוסף מפריס	ל,ב	א,קצה	קידושין	
ב,שטז; ב,שלט	לב,ב	ב,טו	יט,א	ב,מט; ב,שכד
ר' יעקב ב"ר יצחק הלוי – רבנו יעבץ	לג,א	ב,ט	ב"מ	
ב,רמד	לג,ב	ב,טז; ב,ריב	כב,א	ב,ריט
ר' יעקב ישראל ב"ר יוסף	לה,א	ב,מא	מ,ב	ב,שמב
ב,שכט	לה,ב	ב,מב; ב,מז; ב,ריג	ב"ב	
ר' יעקב כהן	לו,א	ב,מז	כא,ב	ב,רפז
ב,קעב; ב,שכה	לו,ב	ב,נה	סנהדרין	
ר' יעקב תם	לז,ב	ב,נה	ד,ב	ב,רמב; ב,רמג
ראה: רבינו תם	מ,א	ב,לא	מכות	
ר' יצחק	מא,ב	ב,שלא	ב,ב	ב,קעח
ב,שכה	מב,ב	ב,ס; ב,עג	שבועות	
ר' יצחק אלפסי – רי"ף	מו,ב	ב,סט; ב,צד; ב,צו	ד,א	א,נא
ב,קפט	כתובות	ב,קצז; ב,רנט	ו,ב	א,קכו
יבמות	כז,א	א,רלג	נדה	
ב,ב	כז,ב	א,קפז	מ,א	ב,כט; ב,לא
ד,א	לג,א	ב,נב	מא,א	ב,כו
ה,א	לד,ב	ב,רצט	ר' יצחק ב"ר אברהם – ריצב"א	
ו,ב	לו,א	ב,צט	ב,קלד; ב,רצט	
ז,א	גיטין	ב,ק; ב,קא	ר' יצחק ב"ר אשר – ריב"א	
ח,א	א,ב	ב,קז	ב,קפג; ב,ער; ב,רפד; ב,רפה; ב,רצה	
י,א	ב,א	ב,קט; ב,רח	ר' יצחק ב"ר אשר הלוי משפירא	
יא,א	ג,א	ב,קיא	ב,צח	
יג,א	ד,א	ב,קיד	ר' יצחק ב"ר מנחם	
יד,א	ה,א	ב,קיח	ב,קלח	
יז,א	ו,א	ב,קיט	ר' יצחק ב"ר מרדכי – ריב"ם	
יח,ב	ז,א	ב,קכ	ב,קכד; ב,קפו	
כ,ב	ז,ב	ב,קכב	ר' יצחק ב"ר משה – שו"ת או"ז	
כא,א	ח,ב	ב,קכה	תשנ"ו,ג'	א,מז
א,א,ב	ט,א	ב,קל	ב,קנג; ב,קנד; ב,קנו	
	י,א	ב,קמד		
	יא,א	ב,קמח		
	יב,א	ב,קמט		
	יג,ב	ב,קנ		
	יד,א	ב,קנא		

מפתח המקורות

שעג

א,עא ערך רשון
ב,קע ערך שבע

ר' נתן ב"ר שמעון משפירא

ב,פז

רב סעדיה גאון

א,קיד

הלכות הטומאה והטהרה א,נ; א,נג

ספר המקצועות

א,קלז; א,קמב; א,קמו; א,קנא;
א,קסג; א,קסו; א,רלו; א,רלט;
א,רמב; א,רמו; א,רמח; א,רסה;
א,רסו; א,רסז; ב,טז

הלכות מיאון

א,קנג

מסכת יבמות

א,קפג

ספר חפץ (מיוחס לר' חננאל ב"ר חושיאל או לרב חפץ בן יצליח)

א,קפה

ר' פסח ב"ר יהודה מוירצבורג

ב,רלט

ר"צ

ב,לז

רב צמח גאון

ב,קפז; ב,רית

ר' קלונימוס ב"ר גרשום מוורמיזא

ב,פג

ר' שלמה יצחקי – רש"י

א,ק; א,קלה; ב,קיב; ב,כ; ב,כה;
ב,קלח; ב,ריג; ב,שט

פירושו לש"ס

ברכות

כב,א ד"ה אפשר א,קלו
כב,א ד"ה קאי כוותר א,קלו

שבת

יג,א ד"ה מיחלפא א,קא
יג,ב ד"ה והבא א,מו; ב,ער

ב,קמ
ב,קלה; ב,קלו

ב,קלה

ב,קלד

ב,קמ

ב,קלב

ב,קמג

ב,קג

ב,קג

ב,קג

ב,קג

ב,קד

ב,קד

ב,קב

ב,קא

ב,קבו

ב,עד

ב,צד

ב,ריג

ב,רצ

ב,קנז

ב,רצ

ב,קכד

ב,רח; ב,קט; ב,רז

ב,קצז; ב,רה

ר' משולם ב"ר דוד מוירצבורג

ב,רכא

ר' נתן ב"ר יחיאל – הערוך

א,טז

ב,מה

א,כט

א,כח

א,קכג

א,כט

א,יח

ב,מה

פ"ד,ג

פ"ד,ד

פ"ד,ה

פ"ד,י-יא

פ"ד,טו

פ"ד,כב-כד

פ"ד,יד-טו

פ"ז,א

פ"ז,ב

פ"ז,ג

פ"ז,ה

פ"ז,ו

פ"ז,ז

פ"ז,יד-טו

פ"ז,יז

פ"ט,כז

פי"ג,יט

פי"ג,כח

יבום וחליצה

פ"ד,טז

גזלה ואבידה

פ"ד,ח

זכיה ומתנה

פ"ד,י

שלוחין ושותפין

פ"א,ז

מלוה ולוה

פכ"ג,ו

פכ"ז,א

עדות

פ"ח,ד

ר' יצחק ב"ר שלמה (תלמיד האו"ז)

ב,שיג

ר' יצחק ב"ר שמואל – ר"י בעל התוספות

ב,כח; ב,כט; ב,לג; ב,לה; ב,מב; ב,נז; ב,צח; ב,קא; ב,קטז; ב,קל; ב,קלב;
ב,קמב; ב,רכד; ב,רלא; ב,רמו;
ב,שכח; ב,של; ב,שלג; ב,שלו

ר' יצחק הלבן – תוס'

כתובות ב,א א,רלד; ב,קס; ב,קסא

ר' יצחק הלוי (רבו של רש"י)

ב,קפה

ר' ישעיה ב"ר מלי דטרני – רי"ד

א,מו; ב,קצז; ב,רסט; ב,ערב

ר' מנוח אליהו ב"ר יעקב הלוי

ב,שח

ר' מנחם ב"ר יעקב מוורמיזא

ב,פג; ב,קפז

ר' מנחם ב"ר יצחק

ב,שלב

ר' משה ב"ר חסדאי מתקו

ב,קעד

רב משה ב"ר יעקב גאון

ב,רנב

ר' משה ב"ר מיימון – רמב"ם

ס"ת

פ"י,א

אישות

פ"ה,ו

פכ"ה,יא

גירושין

פ"א,ו

פ"א,ז

פ"ג,ז

פ"ד,ב

ב,קסג

א,סד

ב,רצט

ב,קלז

ב,קלט

ב,ריז

ב,קמ

ערך אנטל

ערך גנן

ערך גץ

ערך טיט

ערך כשות

ערך מרק

ערך ספסל

ערך קום

יד,א ד"ה הכי גרסינן	ב,ער	כו,א ד"ה וכולם	א,קצב	סה,א ד"ה מינה	א,רנח
טז,ב ד"ה בחצר	א,יד	כו,ב ד"ה לה חליצה	א,ר	סה,ב ד"ה הוא אמר	א,רסה
טז,ב ד"ה במקומה עומדת	א,יד	כו,א ד"ה אאמצעית	א,ר	סה,ב ד"ה היא מהימנא	א,רסו
טז,ב ד"ה ואחד	א,יד	כו,א ד"ה אבל מיפסרא	א,ר	סה,ב ד"ה לא מפקדת	א,רסז
טז,ב ד"ה מטהרין	א,יד	כו,ב ד"ה איני יודע	א,רג	סו,א ד"ה הבעל מוציא	א,רסט
סה,א ד"ה ומפצי	א,קבח	כו,ב ד"ה בעלת הגט	א,רא	סו,א ד"ה המכנסת	א,רסט; א,רעא
עירובין		כו,ב ד"ה כי הדרי	א,רא	סו,א ד"ה לא ימכור	א,רסט
ד,ב ד"ה רובו	א,קלט	כח,א ד"ה א"ה	א,רד	סט,ב ד"ה הולד ממזר	א,רעא; א,רעב
פסחים		כח,א ד"ה ולימא	א,רד	עה,א ד"ה סריס חמה	א,רנו
יז,א ד"ה בקרקע	א,כה	ל,א ד"ה בנפילה	א,רו	עט,ב ד"ה איתב ליה	א,רנו
ל,א ד"ה אמר רב	ב,רנד	ל,ב ד"ה ולרבא	א,קסב	פ,א ד"ה סימני סריס	א,רנו
ל,א ד"ה אמר רבא	ב,שכו	לב,א ד"ה נתן גט	א,רו	פ,ב ד"ה לקוי	א,רנו
ראש השנה		לה,א ד"ה גירות	א,רי	פ,ב ד"ה שיפולי	א,קנא
י,א ד"ה סוף היום	א,לז	לה,א ד"ה הוא דאמר	א,רי	צא,ב ד"ה אמר ליה	א,קצד
סוכה		לה,א ד"ה מתהפכת	א,רי	צא,ב ד"ה והתניא	א,קצד
ו,ב ד"ה רובו	א,קלט	לה,ב ד"ה דלא סגי	א,רכ	צא,ב ד"ה ולקלא	א,קצה
ל,ב ד"ה וקרקע	ב,רצא	לה,ב ד"ה תנא	א,רכט; א,רכח	צא,ב ד"ה סבר למיעבד	א,קצד
ביצה		לז,ב ד"ה אינו נפל	א,קעג	צב,א ד"ה בעניותינו	א,רמו
יז,ב ד"ה שאני הערמה	ב,קפג	לז,ב ד"ה ואם זה	א,קעד	צד,ב ד"ה לעולם אסיפא	א,קצה
יח,א ד"ה מערמת	א,מא	לז,ב ד"ה ולדברי חכמים	א,ריג	צו,א ד"ה והא קתני	א,רעח
מגילה		לז,ב ד"ה ספיקא	א,קעד	צו,א ד"ה יש לו	א,רעח
יט,ב ד"ה במה דברים	ב,רמא	לז,א ד"ה עירוקיה	א,ריב	צו,א ד"ה עשו חליצת	א,רעח
כז,ב ד"ה דאירפט	ב,רי	לז,א ד"ה קדשה	א,ריב	צז,ב ד"ה אם לא	א,רו
כז,ב ד"ה זבילי	ב,רי	לט,א ד"ה מן השמים	א,רלה	צז,ב ד"ה ויעשו	א,רו; א,רח
כז,ב ד"ה פריסא	ב,רי	לט,ב ד"ה אמר	א,רלו	צז,ב ד"ה ור"ש אומר	א,רעט
יבמות		לט,ב ד"ה התם	א,רל	צז,ב ד"ה נשא אשה	א,רפ
ב,א ד"ה ואם חמותו	א,קלז	מ,א ד"ה זכה בנכסי	א,רלט	צז,ב ד"ה פוסל על ידו	א,רעט
ב,ב ד"ה ואי אתה יכול לומר	א,קנג	מ,ב ד"ה מאי שנא	א,רמג	צז,א ד"ה והוא שגולדו	א,רנו
ב,ב ד"ה וכולן שמתו	א,קמט	מא,ב ד"ה שלשה חדשים	א,רכו	קב,ד"ה בממאנת	ב,נד
ט,ב ד"ה והאמר	א,קמו	מב,ב ד"ה או שאינה	א,ריב	קא,א ד"ה באנפיליא	ב,ז
יב,ד"ה פטורה	א,רמד	מד,א ד"ה ארבעה	א,רמה	קא,א ד"ה מן הארכובה	ב,ח
יב,ב ד"ה הרי הן	ב,נג	מד,א ד"ה דאפשר	א,רמה	קא,ב ד"ה לפרסומי	ב,א
טו,א ד"ה נעשים	א,יח	מד,א ד"ה היתה אחת	א,רמו	קב,א ד"ה א"ה אפילו	ב,יב
טו,א ד"ה עירוב מקוואות	א,כב	מד,א ד"ה ושביקין ליה	א,רמה	קב,א ד"ה מרופט	ב,יא
טו,א ד"ה שוקת	א,יח	נג,ב ד"ה הבא על יבמתו	א,רנב	קב,א ד"ה שרפתהו	ב,יג
יז,א ד"ה והיא עמוקה	א,קסד	נד,א ד"ה שנתכוון לאשתו	א,רנב	קב,ב ד"ה הנפרם	ב,יא
יז,א ד"ה לפסול	א,קסג	נו,א ד"ה האמורים בפרשה	א,רנד	קב,ב ד"ה התפור	ב,ה; ב,ד
כג,א ד"ה לימא	א,קסג; א,קסד	נו,א ד"ה קנה לכל	א,רנד	קב,ב ד"ה שעם וגמי	ב,ו
כד,ב ד"ה במה	א,קעח	סב,ב ד"ה ה"ג לא נצרכה	א,צו	קג,א ד"ה דלהדי	ב,יב
כד,ב ד"ה ואבע"א	א,קעח; א,קפב	סב,ב ד"ה ואין פוקדה	א,צה	קג,א ד"ה האי אסתורא	ב,יא
כד,ב ד"ה ובעדים	א,קעח	סד,א ד"ה אינו רשאי	א,רסג; א,רסז	קג,א ד"ה למדחסיה	ב,יח
כד,ב ד"ה לא ישאנה	א,קעח	סד,א ד"ה לפיכך	א,רסה	קג,א ד"ה על ליחתא	ב,ח
כה,ב ד"ה בנדר	א,קצב	סד,א ד"ה מותרת לינשא	א,רסד	קג,ב ד"ה הב ליה	ב,יג
כו,א ד"ה הא	א,קצג	סד,א ד"ה מקץ עשר	א,רסה	קד,א ד"ה דבי דינא	ב,יג
		סד,ב ד"ה נישואין	א,רסד	קד,א ד"ה כמה רב	ב,ב; ב,טז; ב,ריב

מפתח המקורות

שעה

קדב ד"ה וחרשת	ב,כ	נטב ד"ה אבל מוזגת	א,צט	יחא ד"ה כמעשה ב"ד	ב,קכג
קדב ד"ה ורבי שמעון	ב,ג	סב ד"ה בגזירותיו	א,ריח	יחב ד"ה אי חתים	ב,קכו
קהא ד"ה אין כאן	ב,כ	סב ד"ה גמלתו	א,ריח	יחב ד"ה אמר ר' יוחנן	ב,קכה
קהא ד"ה יבמה שרקקה	ב,כב	סב ד"ה דלא הדרי	א,ריז	יטא ד"ה באבר	ב,קכו
קהא ד"ה מהו שתחלוץ	ב,כב	סב ד"ה חזיו	א,ריט	יטא ד"ה במי טריא	ב,קכו
קהא ד"ה מוצצת	ב,כג	סב ד"ה לא תסברוה	א,ריז	יטא ד"ה סמא	ב,קכו
קהא ד"ה מי כתיב	ב,כב	סב ד"ה פסקה קימעא	א,ריח	יטב ד"ה הני בי תרי	ב,רטו
קהא ד"ה תחלוץ	ב,כג	סאא ד"ה מיחלפא	א,קא	כא ד"ה איהי	ב,קלו
קהב ד"ה קמ"ל	ב,א	עגא ד"ה לא תימא	א,קצו	כא ד"ה דרשה	ב,קל
קוב ד"ה גרגישתא	ב,כד	עגב ד"ה גט נמי	א,קצו	כא ד"ה העלה	ב,קכט
קוא ד"ה אמר רב אושעיא	ב,מו	עדא ד"ה על ידי שליח	ב,לט	כא ד"ה חקק	ב,קל
קוב ד"ה אתי לאיחלופי	א,קנה	עזא ד"ה הא במילי	א,רלה	כב ד"ה אין להן	ב,קלה
קזב ד"ה מיאנה	ב,מוז	קבב ד"ה זאת אומרת	ב,ריט	כב ד"ה דמעורה	ב,קלא
קזב ד"ה רבי אושעיא	ב,מוז	סוטה		כב ד"ה והנייר	ב,קלא
קחא ד"ה אפי' אורחים	ב,נא	וב ד"ה היא	א,קפט	כב ד"ה והרי היא	ב,קלה
קחא ד"ה אפי' כשהיא	ב,נא	טזב ד"ה ורוק יבמה	ב,כג	כב ד"ה יוצא	ב,קלה
קחא ד"ה מותרת	א,קנה	כהא ד"ה עוברת על דת	ב,קסז	כאא ד"ה כותבת	ב,קלה
קיאב ד"ה בחיי בעלה	א,רכד	לאא ד"ה אני ראיתיה	א,קצ	כאב ד"ה והוא	ב,קלט
קיאב ד"ה היבמה	א,רכא	לאא ד"ה אפילו שמע	א,קצ	כאב ד"ה נייר	ב,קמ
קיבא ד"ה אמר רבי	א,רכא	לאא ד"ה רבי יהושע	א,קפט	כבא ד"ה מאן	ב,קמא
קיבא ד"ה וחליצה	א,רכא	גיטין		כבא ד"ה ר' אלעזר היא	ב,קמא
קיבא ד"ה ליבם	א,רכה	בב ד"ה דאתיוהו	ב,קב	כבב ד"ה אלא לאלתר	ב,קמג
קיבא ד"ה מפני	א,רכג	בב ד"ה לפי שאין בקיאין	ב,צח	כבב ד"ה והא	ב,קמד
קיבא ד"ה צרתה מהו	א,רכב	בב ד"ה לפי שאין עדים	ב,צט	כבב ד"ה כותבת את גיטה	ב,קמה
קיבא ד"ה רב אשי	א,רכא	גא ד"ה נעשה	ב,רא	כגא ד"ה לאו בר היתירא	ב,קמז
קיבא ד"ה שניהם מודים	א,רכב	הב ד"ה הכי גרסינן והא קיימא	ב,ק	כדא ד"ה קול	ב,קמט
קידב ד"ה החזיקה היא	ב,נט	הב ד"ה ממונה אגיטי	ב,צט	כוא ד"ה אף מקום	ב,קלט; ב,קנ
קידב ד"ה ושלום בעולם	ב,נט; ב,פד	הב ד"ה משום דלא	ב,קא	כוא ד"ה הכותב	ב,קנ
קטוא ד"ה דאי בעיא	ב,עד; ב,פד	וא ד"ה אפילו שמע	ב,ק	כוא ד"ה והא	ב,ריז
קטוא ד"ה והכא	ב,פב	וא ד"ה משכונה	א,קצח	כוא ד"ה לא לכתוב	ב,ריז
קטוב ד"ה וקאמרי	ב,עג; ב,פג	חב	ב,קד	כוא ד"ה שטרות	ב,ריז
קזא ד"ה ויבמתה	ב,סב	יב ד"ה בערכאות	ב,קז	כוא ד"ה תורף	ב,ריז
קזא ד"ה חמותה הבאה	ב,סב	יאא ד"ה בשמות מובהקין	ב,קז	כוב ד"ה אשרתא	ב,קנא
קזא ד"ה מי מסקה	ב,סב	יאא ד"ה סבר לאכשורי	ב,קז	כזא ד"ה דייתיקי	ב,קנב
קכא ד"ה ואפי' ראווה	א,קעג	יאב ד"ה התופס	ב,קיא	כזא ד"ה מצאו	ב,קנד
קכאא ד"ה דצמתי	ב,פג	ידא ד"ה ה"ג הולך בזכי	ב,קטו	כזא ד"ה ר' ירמיה אמר	ב,קנב
קכבב ד"ה דרישה	ב,קצא	ידא ד"ה חייב	ב,קטו	כחב ד"ה כרקום	ב,קנה
כתובות		ידא ד"ה קומנטריסין	ב,קנו	כטא ד"ה אמר לשנים	ב,קנו
כאא ד"ה לדברי	ב,קצז; ב,רה	טוא ד"ה אמר רב חסדא	ב,קנו	כטא ד"ה המביא גט	ב,קנו
כזא ד"ה הני נשי	ב,רכד	טוא ד"ה שיטה אחת	ב,קיה	כטא ד"ה משלחו	ב,קנו
כזב ד"ה זו עדות	ב,רכו	טזא ד"ה חיבור	א,א	לדב ד"ה מפני תיקון העולם	ב,קכט
כחא ד"ה בנכסי אביה	א,קצז; א,קצח	טזא ד"ה מתחת	ב,קב	לדב ד"ה מרים	ב,קכט
כחא ד"ה לא תדור עמו	א,רטז	טזא ד"ה שאין הגט	ב,קב	להב ד"ה גט	ב,קנח
נאב ד"ה הני נשי	ב,רכה	יזא ד"ה לסמוך עליו	ב,קכה	לטב ד"ה אין לו	ב,רצא
נאב ד"ה שבויי מלכות	ב,רכה	יזא ד"ה נכתב בלילה	ב,קכא	מא ד"ה השיאו אשה	א,קסח
				מא ד"ה יצא לחירות	א,קסח

מ,א ד"ה צאי בו	א,קסח	ע"ז	מז,ב ד"ה דתנן	ב,ל
מט,ב ד"ה דברי הכל	ב,רמה	כג,א ד"ה תדע	מז,ב ד"ה ורמינדי	ב,ל
נא,א ד"ה בשקנו מידו	ב,קכד	לד,ב ד"ה פורצני	נב,ב ד"ה להחמיר	ב,כז
נא,א ד"ה מתו בנותיהן	ב,קכד	סט,א ד"ה ה"ג וכן	נב,ב ד"ה שיהו	ב,כז
סד,א ד"ה דאיתיהיב	ב,רפט	סט,א ד"ה מה שעל	נג,א ד"ה לא תהא	א,לב
סה,א ד"ה הגיעו	ב,כה	ע,ב ד"ה כיון דאיכא	נח,א ד"ה ולענין דינא	א,פו
סה,א ד"ה וכןגדן בקטנה	ב,מה	ע,ב ד"ה כיון דמפתחי	נט,א ד"ה נמצא עליה	א,פד
סה,א ד"ה חולצת	ב,כה	מנחות	נט,א ד"ה נתעסקה	א,פד
פח,ב ד"ה מגורשת	ב,לו	כט,א ד"ה קוצו של יוד	נט,ב ד"ה הרואה	א,פו
קידושין		לב,ב ד"ה כתבה אגרת	ס,א ד"ה בשני שלה	א,פה
ו,א ד"ה לא צריכת	ב,צט	לב,ב ד"ה כתיבה כתיבה	סו,א ד"ה דברי רבי	א,צא
מה,ב ד"ה ודילמא	ב,שז; ב,שח;	לג,א ד"ה ראוייה לשני סיפין	סו,א ד"ה ותבדוק בביאה שלישית	א,צא
	ב,שכג	חולין	סז,ב ד"ה אבולאי	א,לט
נב, ד"ה חוששין לסבלונות	ב,רצה;	כה,ב ד"ה התמד	סז,ב ד"ה לידי ספק	א,מ
	ב,שכג	לא,א ד"ה חרדלית	סח,א ד"ה אפילו	א,לג
נב, ד"ה חיישינן	ב,שכג	לא,א ד"ה טמא שאכל	ספר האורה	
נב,א ד"ה יע"ל קג"ם	א,נג	לא,ב ד"ה חרדלית	ח"ב עמ' קסז	א,ק; א,קג
נט,א ד"ה ומקשינן איבעי	א,קע	נד,ב ד"ה אין בעלי אומניות	ח"ב עמ' קע	א,ק
סג,ב ד"ה אבל	ב,לד	ב,שטו	ח"ב עמ' קעב	א,קיג
סח,ב ד"ה לימא	א,קסד	צח,א ד"ה בדיקולא	ספר הפרדס	
עה,א ד"ה הולד שתוקי	א,רעג	קז,א ד"ה אין נוטלין ממנו	פרדס עמ' ג'	א,ק; א,קג
ב"ק		קז,א ד"ה האי אריתא דדלאי	פרדס עמ' ד'	א,לו
מו,ב ד"ה שאין	ב,רפד	א,כב	פרדס עמ' ו'	א,ק
ב"מ		א,כ	פרדס עמ' ז'	א,קיג
כב,ב ד"ה יע"ל קג"ם	א,נג	קז,א ד"ה מילף לייף	פרדס הגדול סי' ר"ע	א,קג
מח,א ד"ה הא בעי	ב,רנ	קט,א ד"ה ותו	פרדס הגדול סי' רע"א	א,קג
מח,א ד"ה נתנה	ב,רנ	קי,ב ד"ה אסורין	פרדס הגדול סי' רע"ג	א,קיג
צג,ב ד"ה דפרמוסקא	ב,שטז	בכורות	שו"ת רש"י	
צג,ב ד"ה חייביה	ב,שטז	ג,ב ד"ה קנין גמור	א,נב	
צג,ב ד"ה עושה	ב,שטז	יד,א ד"ה חוץ	סי' קפ"ז	א,קיג
צג,ב ד"ה שבו	ב,שטז	מו,ב ד"ה בסופה	סי' קפ"ח	א,קעב
ב"ב		מז,א ד"ה ולא תימא	סי' ר"ג	ב,בט; ב,קמו
ו,א ד"ה והלכתא	ב,רמג	נה,ב ד"ה מקוה	סי' שי"ח	ב,שכז
ו,א ד"ה תסגי בתרי	ב,רמג	נידה	ר' שמואל ב"ר ברוך (רבו של האו"ז)	
סנהדרין		כא,א ד"ה בלא דם	ב,רכח; ב,שח; ב,שמא	
כז,א ד"ה יע"ל קג"ם	א,נג	כה,א ד"ה טיפין	ר' שמואל ב"ר מאיר – רשב"ם	
מ,א ד"ה שזה יודע	ב,קסב	לח,א ד"ה אף	ב,כדה; ב,כח; ב,סו; ב,קכה; ב,קלח; ב,קנז; ב,קפה; ב,רל; ב,שכט; ב,שלט	
סט,א ד"ה אף אנן	א,קמט	מב,א ד"ה טומאה בלועה	בבא בתרא	
מכות		מב,ב ד"ה דאמר רב אושעיא	מ,א ד"ה קיום שטרות	ב,רטז
ב,א ד"ה אין אומרים	ב,סד	מב,ב ד"ה כגון שהוציא	מ,ב ד"ה איכא	ב,רפא
ו,א ד"ה היכי אמרינן	ב,קעט	מג,ב ד"ה וזוקק		
שבועות		מג,ב ד"ה ופוסר		
ל,ב ד"ה שהוא מרומה	ב,רפא	מז,א ד"ה פגה		
		מז,ב ד"ה אמר רב שמואל		

ב"ק		תמורה		ס	
קיב,ב ד"ה מצי	ב,קפא	יב,א ד"ה ואין המים	א,י	קיט	א,עא; בו; ביד; ב,לה
ב"מ		נידה		קלט	
ב,ב ד"ה ולחזי	ב,רלה; ב,קפ	יב,א ד"ה בעי	א,פח	קנג	א,רטז; ב,קלב; ב,קלו; ב,קלו;
ב"ב		ל,א ד"ה ש"מ תלת	א,נג	קסד,א	ב,קמדה;
ס,א ד"ה מכלל	א,ג; א,ד; א,ה; א,ז;	לו,א ד"ה שבוע בתרא	א,נר	קעט	א,רנד
א,כב		לז,א ד"ה אביי	א,נג	קפ	א,פט; ב,בו
קנה,א ד"ה אתמר	ב,כו	נח,ב ד"ה עיר	א,פה	קפא	א,קו
מכות		סו,א ד"ה ותבדוק	א,צב	שי	א,קא
ד,א ד"ה אמר	א,ט	סו,ב ד"ה אם סמוך	א,קו; א,קז	שצא	א,נר
עבודה זרה		סו,ב ד"ה אשה	א,קכו	תא	ב,שיח
י,א ד"ה ספרא	ב,קסב	סז,א ד"ה פתחה (השני)	א,קיד;	תל	א,מא
מנחות		סז,ב ד"ה משום	א,קטז	תקבא	א,קעב
כט,א ד"ה קוצו	ב,קלג	א,מד; א,קלא		תרב	ב,רמט; ב,רנ
לב,ב ד"ה כתבה אגרת	ב,קסד	רבינו תם		תרעא	ב,רפד; ב,רפה
סז,א ד"ה תרומתו	ב,רחצ	א,כו; א,נד; א,קכח; א,קכט;			א,ג; א,ז; א,כב
חולין		א,קלה; א,קעד; א,קעז; א,קפג;		ספר הישר, שו"ת	
ח,א ד"ה שלבנה	ב,כו	א,רטד; ב,לג; ב,קלח; ב,קנ; ב,קנח;		סי' מז,ג	א,קלא; א,קלב
צז,א ד"ה אמר רבא	ב,שלז	ב,קסט; ב,קע; ב,קפא; ב,רכד; ב,רכז;		סי' מח,א	א,כד
ק,א ד"ה בשקדם	ב,שכט	ב,רלב; ב,שכ; ב,שלו; ב,שמא		סי' מח,ג	א,קלב
קיב,א ד"ה הני מילי	ב,שכט	ספר הישר, חידושים		סי' נט,ב	א,קא
בכורות		לט	א,קעט	סי' עט	א,רכג
ג,ב ד"ה דקא	ב,רמט; ב,רנ	מג	ב,מ	סי' צב	א,רכג
כ,ב ד"ה חלב	ב,רצז	מדה	א,צו		ב,סו
כז,א ד"ה תרומת	ב,רחצ	מט	א,רנח	תשובות הגאונים	
				א,קסא; א,קצט; ב,עה; ב,קמה	